DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

insan asker doğmaz

roman

konstantin simonof

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://radev.org

9

İnsan asker doğmaz
roman
konstantin simonof
türkçesi: aydın emec

e yayınları genel dizi : 9

ANKARA CADDESİ 13
TELEFON 26 81 42
NARLIBAHÇE SOKAK 19/3
TELEFON 27 87 20
İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KONSTANTİN SİMONOF

Konstantin Simonof 1915 yılında Petrograd'da doğdu. **Babası** subaydı. Orta okulu bitirince bir sanat okuluna girdi ve tornacılık öğrendi. Yirmi üç yaşında da, Moskova'daki Gorki Edebiyat Enstitüsünü bitirdi.

1934 yılında ilk şiirleri, 1938 de de ilk şiir kitabı **GERÇEK ADAMLAR** yayınlandı. İkinci Dünya Savaşına harp muhabiri olarak katıldı, bu arada ilk tiyatro oyunu olan **«Bir Aşk Hikâyesi»** ni (1940) ve ikinci oyunu **«Şehrimizin Delikanlısı»** nı yazdı. **«Günler ve Geceler»** adlı, Stalingrad savunmasını konu alan romanı savaş sonrasında çıktı. Bunu 1952 de tamamlanan **«Silâh Arkadaşları»**, **«Yaşayanlar ve Ölüler»**, **«İnsan Asker Doğmaz»** izledi.

İNSAN ASKER DOĞMAZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

9

İNSAN ASKER DOĞMAZ konstantin simonof'un romanı ● yayın hakları: e yayınları 1969 ● kapak: hans liska/kemal kaldı ● dizgi: irşad matbaası, dizgi düzeni: 8/10 batone, intertype ● baskı: ofset 75 ● filmler: ebru grafik ● kapak baskısı: arofis basımevi ● cilt: e yayınları ciltevi ● *e yayınları ankara caddesi 13,* telefon *26 81 42 narlıbahçe sokak 19 kat 3-4* telefon *27 87 20,* istek ve yazışmalar için kısa adres: *e yayınları posta kutusu 12 istanbul* ● birinci baskı: haziran 1969, ikinci baskı: nisan 1971, üçüncü baskı: temmuz 1975 ●●●

türkçesi : aydın emeç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KONSTANTİN SİMONOF

İNSAN ASKER DOĞMAZ

ROMAN

E YAYINLARI

GENEL DİZİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

ALAY komutanları, yeni yılı Serpilin'le kutladıktan sonra birliklerine dönüyorlardı. 332. alayın komutanı Barabanof herkesin ardından çıktı. Serpilin, ayrıldıktan sonra Barabanof'un ne yapacağını bildiğini gösteren bir hareketle elini sıktı. Hiç bir şey söylemediği halde, bu hareketiyle : «İçmeye devam edeceğini biliyorum, demek ister gibiydi. Ne olur, fazla kaçırma. Anladın mı Barabanof?»

İçinden geçeni yüksek sesle tekrarlamaya kalktı, ama kendini tuttu, karşısındaki bir alay komutanıydı. İnsan durmadan kafasına kakılarak zayıflığına alıştırılırsa, kalan irade kırıntısını da yok etme tehlikesi belirebilirdi.

Konuklar, Kurmay Başkanı Albay Pikin'in herkesinkinden geniş, üstelik karısının yolladığı ve ranzasının üstüne astığı bir duvar halısıyla da süslü barınağında ağırlanmıştı. Konuklar gittikten sonra üçü de, Serpilin, Pikin ve siyasî yardımcı (*), Alay Komiseri Berejnoy giyinip hava almaya çıktılar.

Ceketinin kolunu sıvayıp cep feneriyle bir an kol saatini aydınlatan Pikin :

— Daha saat on bir, dedi. Saat gece yarısını çaldığında hepsi barınaklarına varıp kadehlerini kaldırmaya başlamış olacaklar; herkes ne kadar içebileceğini koyacak ortaya!

— Bazılarının fazla içememelerini isterdim doğrusu dedi Serpilin. Özellikle Barabanof yönünden içim hiç rahat değil...

— Merak etme, Levaşof onu idare eder, dedi. Berejnoy.

— Yok canım! Senin Levaşof ona engel olabilir mi sanıyorsun ?

— Neden olmasın ? Apayrı iki kişiliğin çatışması...

(*) **Komiserlerin yerini siyasî yardımcılar aldıktan sonra da, alay, tabur, tugay komiserliği rütbeleri yine muhafaza edildi.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Serpilin sustu. Ne konuşmayı canı çekiyordu, ne de tartışmayı. Yalnız, ses çıkarmadan, buz gibi ve alabildiğine yüksek göğün altında durmak, erişilmez yüksekliğini, görkemini duymak istiyordu.

Sessizlik ortalığa çökmüştü, hafiften esen rüzgârın hışırtısı bile belli belirsizdi. Buradan görülmeyen, ötede, cephenin sol kanadının epey ilerisindeki Volga buzların esiriydi. Yine de Serpilin Volga'nın varlığını, yaydığı soğuğu, yatağının genişliğini, öbür yakasında uzanıp giden, rüzgârla kasıp kavrulan yolların ve karlara atılmış bir saç teli gibi incecik, Krasni Kut'u, Elton'u, cephenin epey gerilerine uzanan tek demiryolunun kestiği uçsuz bucaksız karlı toprakları, hastaneleri, bütün hastaneleri düşünüyordu...

Önünde, Almanların bütünüyle ele geçirmeyi başaramadıkları ve altı haftadır Sovyet birliklerinin kuşattığı Stalingrad vardı. Kirpi gibi büzülen yirmi iki alman tümeni iki yüz kilometrelik buzdan kocaman bir kapana kıstırılmış bekliyordu! Serpilin, bütün bu kuşatılan insanların neler düşündüğünü çok iyi sezebiliyordu; düşman saldırısını, yardımı, çemberi yarıp geçme emrini, aynı zamanda da bir mucizeyle ölümü, hepsini birlikte istiyorlardı.

Kasım ve aralık çarpışmalarından sonra, iki haftayı aşkın süredir birlikler beklenen saldırıyı bir türlü yapmıyor ve bütün güçlerini hazırlığa veriyorlardı. Bu yılbaşı gecesi de, savaş Stalingrad'ın kuzey batısında, belli belirsiz bir mırıltı halindeydi. Rasgele atılan bir havan mermisi ön saflarda patlıyor. kısa bir makineli takırtısı duyuluyor, sonra uzaktan gelen bir soluğu andıran, boğuk bir patlama çemberin içini sarsıyor ve yeniden sessizlik çöküyordu ortalığa.

Tüm savaşı, uçsuz bucaksızlığı içinde sonuna kadar görebilmek mümkün değildi. Ama kendisini çevreleyen sessizliği dinleyen Serpilin, büyük savaşların geçtiği yerlerde, güneyde, Rostof'a yarı yoldaki çıplak steplerde, ya da güney batıdaki diğer steplerde, Tatsinskaya'da, üç yüz kilometre ötede düşman saflarını yaran Voroneje cehpesinde, Çertkovo'da ve Millerovo'da bu gecenin nasıl olduğunu rahatça kestirebiliyordu.

Oralarda savaş bu gece benzin ve is, kararmış demir ve barut kokmaktaydı. Tankları gıcırdatıyor, makinelileri kusturuyordu; karlara yuvarlanıp hemen ardından, dizlere ve dirseklere dayanarak, boğuk «hurra»lar çekip küfrederek, bir solukta «vay anam» dedikten sonra yine karlara yuvarlanarak ilerliyor,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

koşuyor ve ardında kara, iki büklüm izler, alt üst edilmiş, dumanı tüten karda, ceketler ve kaputlar bırakıyordu.

Büyük önem taşıyan olayların geçtiği yerlerdeki insanların çoğu için yılbaşı denen şey yoktu, unutmuşlardı yılbaşını.

Askerlik mesleği Serpilin'e, savaşın iyice kızıştığı yerde bulunmak için oradan oraya koşuşulmadığını öğretmişti; savaşta herkes sırasını beklerdi. Hayır, şu sıra tümeniyle, Güney Rusya ovalarını sarsan zelzelenin ortasında yeri yoktu. Kafası ou tür düşünceleri reddederken yüreği, oralardan gelen korkunç, görkemli sarsıntıları duyuyor ve uzayıp giden sessizliği birden bozduğunda sesi heyecanla titriyordu:

— Evet, bizim burası oldukça sakin...

— Böyle bir gecede susmamamız, savaşmamız gerekirdi, dedi Berejnoy.

— Ön saflara doğru yürüyüp makineliyle ateş açman yeter. Böylece, siyasî raporunda belirtecek bir olay bulur, savaştığımızı, kollarımızı kavuşturup oturmadığımızı, savaşçılığımızı yitirmediğimizi söylersin, dedi Serpilin alaylı bir sesle.

Berejnoy'un sözleri onu üzmüştü. Bazılarının, ön saflara yürüyüp ortalıkta çıt çıkmıyorsa ateş eçma zorunluluğunu duymak gibi sersemce alışkanlıkları vardı. Bu da asker yeterince savaşmıyormuş gibi, gereksiz yerde düşmanın karşılık vermesine yol açıyordu. Berejnoy bu tür davranışa «harekete geçirme» adını veriyordu ama yaptığı çocukluktan başka bir şey değildi. Üstelik bu davranış, kırkını süren Berejnoy'un yaşına hiç uygun düşmüyordu. Kendisinin ve başkalarının hayatını tehlikeye atarak kahramanlığıyla keyiflenmek ve bunu teşhir etmek olacak şey miydi ?

— Böyle bir şey düşündüm mü ki Fedor Fedoroviç, dedi Berejnoy.

Parlamaya hazırdı ama kendini tuttu.

— Öyleyse ne düşündün Matvey İlyiç ?

— Aklıma geleni söyledim işte...

— «Söyledim işte» ne demek ? Gece saldırıya geçmeyi teklif ediyorsun, değil mi ? Ordu karargâhına haber verelim mi, yoksa kendiliğimizden girişelim de diğerleri peşimizden mi gelsin ?

Berejnoy, acı bir gülümsemeyle :

— Niçin hır çıkarmak istiyorsun Fedor Fedoroviç? dedi. Yeni yılın şerefine mi yapıyorsun yoksa bunu?

— Dostum, sana içerliyorsam bunun nedeni dün komuta-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nın odasında birinin şu parlak görüşü ortaya atışıdır: «Yarın akşam gürültü edelim de Almanların yılbaşı gecesinin canına okuyalım». Tabii bu arada bizimkinin de içine edelim. Ben, hemen karşı çıktım. «Saldırıya geçmek için gerçekten yılbaşından yararlanmak sözkonusu ise kabul, geçerli bir görüştü. Ama yalnız şamata etmek için yılbaşını kullanmak istiyorsak hem kendimize, hem de askerlere acımamız; bu gecelerinin canına okumamamız gerekliydi. Üstelik Almanlar, yılbaşından çok Noel gecesine önem verirler, kutlarlardı. Şamata etmek gerekiyorsa bu Noel'de yapılmalıydı. Neyse ki Savaş Kurulu üyelerinden biri beni destekledi. Yukardakilerden paçamızı kurtaramıyoruz, tam bu kez de sen arabanın tekerleğine taş koyuyorsun..

Karanlıkta görülmeyen bir gülümsemeyle Serpilin kolunu Berejnoy'un omuzuna doladı ve dostça okşadı sırtını.

— Kızma, bu gece bayram; aksi halde bütün yıl savga ederiz! Bakalım, «ateş kes»e cephenin her kesiminde uyulur mu? Ordu Komutanı bütün tümen komutanlarına yetki verdi.

— Şimdilik komşularımız yerlerinden kıpırdamıyorlar, dedi Berejnoy.

— Batyuk'un oradayken hiç kimse ağzını açıp sesini çıkarmadı, dedi Serpilin. Ancak ben karşı çıktıktan sonra Abramof destekledi. Yüzlerine bakınca «ateş kes»ten yana olduklarını anladım.

— Karşı çıkış Batyuk'u üzmek istemiyorlardı, dedi Pikin, alaycı bir sesle.

— Belki ben Batyuk'u üzmek istiyordum? dedi Serpilin. İnsanoğlu insanlığını bilmeli; birinin, kendilerinden önce ayağa kalkmasını bekliyorlardı her halde.

Cep feneriyle saatine bakan Pikin:

— On biri geçiyor, dedi.

— Hiç bir şeyden korkmadığını görüyorum; az sonra cip'inin farlarını yakıp yola düzüleceğini anladım.

Eliyle Alman saflarını gösteren Pikin:

— Nasılsa heriflerin bu gece yapacak yığınla işleri var, dedi. Dönelim mi? Hava iyiden iyiye serinledi...

— Benim oraya davet ediyorum ikinizi de, dedi Serpilin. Esaslı bir çay içip gece yarısını bekleriz.

— Siz gidin, ben de şimdi geliyorum, dedi Pikin. Bir işim var da...

Serpilin, Berejnoy'la birlikte içeri girerken Pikin de barına-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğının yolunu tuttu.

— Ptitsin, bize iyi bir çay yap, dedi Serpilin emirberine

Berejnoy'la birlikte, alay olsun diye «banyolu giriş» adını verdiği barınağının birinci bölümünden geçiyordu. Bu bölümün köşesinde, çadır beziyle ayrılmış Ptitsin'in yatağı ve yüzü Serpilin'in yattığı bölüme dönük uyduruk bir soba vardı. Masa başına oturduklarında :

— Gerçekten çay mı içeceğiz? diye sordu Berejnoy.

— Pikin, tasarılarımı yerle bir etmezse içeceğiz. Her neyse onun yanında seni eleştirmem canını sıktı mı?

— Onun yanında olup olmamasının önemi yok. Pikin'le birbirimizi o kadar çok görüyoruz ki aramızda gizli bir şey yok gibi nasılsa.

— Öyle olsun diyelim.

Ama Serpilin, içinden, durum kısa süre önce değişmese Berejnoy'a bu soruyu sormayacağını düşünüyordu. Berejnoy, önceleri siyasî komiserken, birliğin başında tek komutan bulunmasına değgin Kararnamenin yürürlüğe girmesiyle siyasî yardımcı (*) olmuştu. Serpilin bu Kararnamenin yerinde olduğu, durumu düzelttiği ve bir «oldu bitti» nin önüne geçtiği inancındaydı. Birlik komutanıyla siyasî yardımcının ilişkilerini biraz değiştiriyorsa, bu, ilişkilerin, gerek komutanın zayıflığını ve gerekse karşılıklı anlayış yoksunluğundan ötürü iyi olmadığı, savaşın iyi yürütülemediği durumları kapsıyordu. Öyle ya, savaş Novgodorod Vetçiye'si (**) değildi. Tanrıya şükür, Berejnoy'la aralarında böyle bir olay geçmemişti. Yine de Serpilin, Berejnoy'un, gençliğinden bu yana alıştığı o sevgili «komiser» liğe yandığını hissediyordu. Tümen komutanıyla ilişkileri çok da iyi olsa, ast durumuna düşmek onu üzüyordu.

Serpilin'in düşündüklerini anlıyor ya da kafası aynı şeylerle mi ilgileniyordu, her neyse, Berejnoy, kısa bir sessizliğin ardından :

— Protokol sorunlarını dert edinmen yersiz, dedi birden. Unutma ki biz siyasiler, rütbe ve görev ayırımı yapmayız.

— Ne demek istiyorsun? Yani siz büyük fikirler uğruna

(*) Komiser : 1918 yılından sonra, bir askeri birliğin sorumluluğunu birlik komutanıyla paylaşan parti ve hükümet temsilcisi, 9-10-1942 tarihli kararnameyle bütün yetkiler birlik komutanına bırakıldı. Komiser, onun siyasî yardımcısı oldu.

(**) Novgorod Cumhuriyetinde (XII. — XV. yüzyıl) çeşitli toplumsal katların temsil edildiği, iktidarı elinde tutan meclis.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

savaşıyorsunuz da biz komutanlar, terfi etmekten başka şey düşünmüyoruz. Öyle mi?

— Senin dediğin başka şey, benim söylediğim başka şey canım. Yine gösteriyorsun kişiliğini, dedi Berejnoy gülerek. Yine başlıyoruz itişmeye. Az önceki sözlerimin nedeni, son günlerde, beni yeni doğmuş civcivler gibi pamuklara sarışın, kırılmamam için elinden geleni yapışındı.

— Pamuklara sarıyorduml Doğru!

Serpilin gülümsedi, uzun süredir dilinin ucuna gelen soruyu beklenmedik bir anda soruverdi:

— Senin alaylardaki siyasî yardımcılar yeni durumlarını nasıl karşılıyorlar peki?

— Alışıyorlar diyelim. Parti emir verdikten sonra alışmak zorundalar. Bir tek Levaşof, yeni atanma ve terfiler çıktığında siyasî görevini bırakıp askerî görev almak istediğini bana söyledi. Barabanof siyasi yardımcılığını istemiyor, hiç geçinemiyorlar. Geçimsizliklerinin nedenini anlıyamadım. Her neyse Levaşof çok iyi bir tabur komutanı olabilirl

Serpilin düşünceli düşünceli:

— Belki tabur komutanlığından ilerisine bile lâyıktır, dedi. Yine de alayı, onun kadar iyi bir siyasî görevliden yoksun bırakmak insanı üzüyor. Tabiî Barabanof alayın başında bulunduğu sürece.

— Kalacak mı?

— Yarayı deşme. Bana ne kadar baskı yapıldığını biliyorsunl Böylece dolambaçlı yollara sapılıyor, soru açık açık sorulamıyor, sonra da gece uyku tutmuyor. Yapılan hatanın sonucu ne olacak acaba? Hiç güvenmediğim bir alay komutanıyla saldırıya geçeceğimi düşünmek taş gibi yüreğime oturuyor.

— Sıkma canını Fedor Fedoroviç, dedi Berejnoy. Bizim tümenin belini kolay kıramaz kimse. Bir tek Barabanof birliği felâkete sürükleyecek değil ya.

— Bu da bir başka görüş, dedi Serpilin.

Emirber, çaydanlıkla demli çayı ve bardakları getirdi.

— İşte böyle komiser, dedi Serpilin emirber çıktığında - alışkanlıkla Berejnoy'a hep «komiser» diyordu -. Barabanof'u birliğime aldığım için kendi kendime kızıyorum. İlk günler onu izlemekle yetindim; ordu komutanlığının haklı olduğunu, yanıldığımı umuyordum. Bir de üstelik sarhoşluğu çıkmaz mı? Bütün hayallerim yıkıldıl Çayın nasıl olsun, koyu mu?

— Evet, böyle bir konuşmanın ardından ancak çay içilir,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dedi Berejnoy gülerek.

Yüzü kapıya dönük oturan Serpilin :

— İşte Pikin, dedi. Ne getirdin bakalım bize?

Pikin kısa paltosunu çıkardı, şampanya şişesini masanın üstüne koydu.

— Şimdi bizi şaşırttın iştel dedi Serpilin. Otur.

Masa başına çöken Pikin :

— Asıl şaşıran benim, dedi. Karım doğum günümde armağan etmişti; bugüne dek açmadım. Patlatıyor muyuz?

— Gece yarısına kadar sabredelim, dedi Serpilin. O zamana kadar çay iç.

— Çay içmeden beklerim, dedi Pikin. Fedor Fedoroviç, okuduğun «Bilânço» yu bana verir misin? Bir göz atmak istiyorum da.

Serpilin elini ceketinin cebine attı, sekreterin özenle yazdığı birkaç sayfalık raporu Pikin'in önüne koydu. Sabah Moskova'dan bildirilen ve tümen telsizcileri tarafından not edilen «Birliklerin Altı Hafta Süren Saldırılarının Bilânço» suydu bu. Alay komutanlarının toplantısı, bu raporun okunmasıyla başlamıştı. Mümkün olduğu kadar çoğaltılıp her askerin ertesi sabah, tümen gazetesi gelmeden öğrenmesi için sureti çıkarılmış, alay komutanlarına dağıtılmıştı.

Serpilin, bu bildirinin yapacağı etkiyi kendinde ölçmüştü. Yeryüzünde insanı, savaş kadar meşgul eden bir iş olamazdı. Birden, «Altı Hafta Süren Saldırının Bilânçosu» nu düşünürken ilk kez, sabahtan akşama kadar bir tümen komutanının kafasını meşgul eden günlük dertlerin ardında gizli olayların gerçek uzantısını görüvermişti. Öyle ya, Serpilin tümeni son altı haftada gerçekleştirilen ve devam etmekte olan dev eserin çok küçük bir parçasıydı; bu düşüncenin, elde edilen başarının isteyerek küçültmesiyle ilgisi yoktu; tersine, küçük çapta da olsa aralıksız, dev bir esere katkıda bulunmanın yarattığı insanı canlandıran bir duyguydu. Sonradan bu büyük ve amansız savaşın tarihi adını alacak olan dev eser öylesine büyüktü ki, insan onu bütünüyle kavrayamazdı.

Hem niçin «sonradan» olsun? Şimdiden tarih olmuştu bile.

Çay bardağını itip kâğıdı Pikin'e uzatan Serpilin :

— Al, dedi. Al da yüksek sesle oku.

«Kuşatmanın yarılması ve birliklerimizin başarılı saldırıları sonucu Stalingrad kesiminde, şu Alman birlikleri çembere alınmıştır : 14., 16. ve 24. Alman zırhlı tümenleri; 71., 76., 79., 94.,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

100 113., 297...» Pikin okuyor, Serpilin de dirseklerini masaya dayamış, bütün bunları ilk kez duyuyormuş gibi onu dinliyordu.

Pikin, kuşatılan ve yenilgiye uğratılan alman tümenlerinin numaralarını, ele geçen topçu bataryalarının, savaş dışı bırakılan ya da el konan tankların sayısını, Stalingrad'ın güneyinde, kuzeyinde ve batısında, yukarı ve Orta Don yöresinde, Kalitva ve Çir'de Kalmuk ve Don bölgesinin karla kaplı steplerinde kaç kilometre ilerlediklerini okuyordu.

Pikin'in yeknesak sesinde tumturaklı ve gözdağı veren bir hava vardı. Serpilin'in ruhunda da garip şeyler olup bitiyordu. Şimdi masaya dayanmıyordu. Pikin'le Berejnoy'un biraz uzağında, onları daha iyi incelemek istercesine sırtını duvara vermişti. Evet, gerçekten de istediği buydu.

Şu sıra duyduğu bir çeşit homurtu, uzak ve ürkütücü, gitgide yükselen bir gürültüydü; o ana kadar tüm düşünceleri tümeni ve karşısında oturan iki adamla ilgiliydi.

Her şeyin, şu sıra Pikin'in okuduğu gibi olması için tümenlerinin, büyük bir inançla en ufak bir haksızlığa sapmadan kaderin kendisine verdiği görevi yerine getirmesi gerekmişti. Kendi tümenleri ve diğerleri bu görevi yapmasa, şimdiki duruma varmak mümkün olamazdı.

Şimdi onlar sıra bekliyor, başka kesimlerdeki birliklerse, kan ve duman içinde çarpışıyorlardı. Ama diğerlerinin kış ortasında saldırıya geçebilmesi için kendi tümenlerinin bütün yaz ve sonbahar boyunca milyonlarca kurşuna, on binlerce top mermisine göğüs germesi gerekmiş, tanklar onları siperlerde ezmiş, uçaklar insanları canlı canlı toprağa gömmüştü. Tümen geriliyor, karşı saldırıya geçiyor, yine çekiliyor, dayanıyor, mevzilerini düşmana bırakıp oluk gibi kan akıtıyor, yeniden güçlenip yeniden kan deryasına dalıyordu...

Serpilin'in askerlerini korumayı bildiği söylenirdi. Ne demekti «askerlerini korumayı bilmek?» Sözkonusu, hepsini sıraya sokup mermilerin bombaların bulunmadığı, kendilerini öldürtemiyecekleri bir yere götürmek değildi. Savaşta adamlarını korumak, sadece onları düşünmeden tehlikeye atmamak, ama gerekli tehlikelerin önüne geçmek için de göz kırpmadan ateş hattına sürmek demekti.

Ve bir komutan, haklı olduğu zaman doğru, yanıldığında hata sayılan bu gerekliliğin sırasını bilmeliydi. Karar onun omuzlarına, onun vicdanına yükleniyordu. Savaşta deneme, alıştırma yoktu; ilk kez denenip başarısızlığa uğramamak; ama ikincisin-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de rolünü gerektiği gibi oynamak mümkün değildi. Savaşta her şeyi yeni ve boş bir sayfaya yazmak üzere yırtılan müsvetteler de hiç yoktu. Savaşta her şey, birinci harften son noktaya kadar her şey kanla yazılırdı...

Şef, yetkisini aşarsa kan dökülür, gereken anda verilen yetkiyi kullanmazsa yine kan dökülürdü. Ona verilen hakların ölçüsü neydi? Her şey bir yana yetkilerini kullanmaya hak kazandıran üstleri ya da Savaş Kurulu değil, emri aldığı andan sonra kendisiydi: Sonra üstler, ister istemez, her şeyden önce elde edilen sonuçlar, başarıları, başarısızlıkları hesaba katarlardı. Kendisine verilen yetkiyi aşarken ya da tersine, bu yetkileri yeterince kullanmazken nelei düşünüp hissettiğini değil.

Yazın ve sonbaharda uymak zorunda kaldığı pek çok karar, boyun eğmesi gereken sürüyle emir ona yersiz, hatta yanlış gelmişti. Ama iyice incelendiğinde, elde edilen sonuç bunların bütününü doğruluyordu. Emirlerin bütünü onları zafere ulaştırmıştı, metnin sonuna yaklaşan ve cephelerde ordu komutanlarının adlarını sıralayan Pikin'in yeknesak sesi de bu zaferlerden söz ediyordu.

Evet bu karar ve emirlerin tümü doğrulanmıştı. Ama ah ölenler, ölenler.. onları canlandırabilmk ve çepeçevre şuraya oturtabi mek mümkün olsaydı.

Şu sıra duyduklarını asla duyamıyacak olan sessiz ölüler yığınının ağırlığını hissediyor, gözyaşlarını güç tutuyordu.

Tümenin savaşa katıldığı temmuzun ilk gününden beri yanında savaşan ve şu sıra sağ salim odasında oturan Pikin'le Berejnoy'un kendilerini sakındıkları söylenemezdi.

Kupkuru ve sırık gibi Pikin şuracıkta oturuyordu işte. Tümenin Kurmay Başkanı ve Kurmay Başkanlığının en yaşlısı Gennadi Nikolayeviç Pikin de şuracıktaydı işte .Ekimde elli yaşına basmıştı. Çarlık ordusunda yüzbaşıydı, iç savaşa katılmamıştı. O çağlarda kendisine güvenilmediğinden bir yedek alayda bekletilmişti; kimbilir, belki bu tutumu benimseyenler haklıydılar.

1920 lerde karısı bir «nepman»ın kızkardeşi olduğu için piyade okulundaki görevinden alınan Pikin her şeye sıfırdan başlamak, mektuple yüksek öğrenimini tamamlamak ve bir halk komiserliğinin muhasebe müdürlüğüne kader yükselmek için idarî kademelerin uzun yolunu ağır ağır aşmak zorunda kalmıştı.

Savaşa, halk milislerinde gönüllü olarak beşleyen, sonra da tümenin kurmay başkanlığına yükselen Pikin'e, insan, kendine

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

güvendiği kadar güvenebilirdi. Onda muhasebe müdürlüğünün inatçılığı ve kılı kırk yaran yanından bir takım izler kalmıştı.

Az uyuyan, hiç yorulmayan, buna karşılık sırası geldiğinde iyice tıkınmayı ihmal etmeyen, fırça gibi kızıl bıyıklı, zayıf yüzlü, tümende «Wrangel» adını almasına yol açan ince uzun gövdeli Pikin şuracıktaydı işte. Büyük bir ciddiyetle, 1920 lerde Moskova'nın en güzel kadını olduğunu söylediği, şimdi yusyuvarlak olan, karısına mektup yazmayı bir gün bile unutmayan Pikin; çok daha genç birini bulabileceği halde, bilinmeyen bir nedenle ona tapan, ulaştırma bölüğündeki ufak tefek sevgilisiyle Pikin.

Ve, Pikin'le ilgili, bilinebilecek her şeyi bilen, hayatta kalıp şu bildiriyi okuduğu için ona karşı yüreği minnetle dolu olan Serpilin ...

Kendisinden pek beklenmeyen bir şey olduğu halde, Berejnoy da hayatta kalmıştı; Pikin'i dinliyor, gözleri yaşla doluyordu. Berejnoy, hiç sıkılmadan gülüp ağlayanlar takımındandı.

Savaşın başından bu yana sadece, Donetz havzasındaki şehirlerden birinin parti komitesi sekreterliğini yapan kardeşi yüzünden aldığı takbih cezası kaldırılan Berejnoy! Serpilin'in hatırladığı kadarıyla Berejnoy, bir kere bile kardeşinin sözünü etmemişti, ama onun bir halk düşmanı olduğuna da inanmıyordu. Bu inancını yüksek sesle değil fısıldarcasına söyleyebilirdi.

Kafası traşlı, kısa boylu, güçlü, kalın boyunlu, iri çelik elli, gürültücü, duygulu; madenci konuşması ve şarkılarından, 1920 lerde Donetz havzasında komsomol olarak geçirdiği gençlik yıllarından, «Ocak» dergisinde yayınlanan kötü şiirlerinden vazgeçmeyen; anlaşılmayan bir nedenle o çağda çekilmiş bir resmiyle tüm şiirlerini yanında taşıyan Berejnoy. Şimdi çıplak kellesini gören gençlik yıllarında sık ve kara perçemleri olduğuna inanmazdı.

Komsomol çocuğu Berejnoy, yuvasız, tifüs yüzünden anasız ve babasız büyümüş, bu arada resmi evraka da Yahudi olarak geçmişti. Tümende bunu bilenlerin sayısı pek azdı; üstelik Berejnoy bile önemsemiyordu Yahudiliğini.

Adamlarına hep bağırıp çağıran, çoğu kere haksız davranan, ama içlerinden rasgele biri için hayatını düşünmeden de fedaya hazır Berejnoy.

Hayatta kaldığı için, yakınında oturduğu için Serpilin ona da minnettardı. Berejnoy'unu yitirmek onu çok üzecekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Serpilin ikisiyle ilgili ne bilmek mümkünse aşağı yukarı biliyor, şu sıra yüzlerine bakarken kafası karmakarışık olaylarla doluyordu; bütün anılar Serpilin'in gözünde, Berejnoy ile Pikin'i canlandırıyordu.

Pikin, Stalin'in temmuzda verdiği komutun ta kendisiydi. Rostof ve Novoçerkosk'un elden çıkışının ardından verilen bu müthiş komut şuydu: «Bir adım bile geri gidilmiyecek!» Trenden iner inmez, henüz Stalingrad'ın uzağında ve Orta Don bölgesinin epey ötesinde, gediği tıkamak üzere tümenin savaşa sürüldüğü an, asker dizilerinin önünde okumuştu bu emri. Ama gediği tıkamakta çok geç kalınmış; tümen, sabahtan akşama dek karadan ve havadan gelen darbeleri üstüne çeken bir mıknatıs halini almıştı. Başkalarına yönelen saldırıların bir bölümünü göğüslemesi gerekmişti. Hiç kuşkusuz, bir takım birlikleri ölümden kurtarıyordu ama kendi can çekişmesi de başlamıştı. Düşman iki kanadını kesmiş gerilerine sarkıyor, çekilme emri bir türlü gelmek bilmiyordu. Serpilin, çekilme emrini getiren üçüncü subayın ağzından diğer iki ulaştırma subayının öldüğünü öğrenmişti.

Ama bu üçüncü subay yanlarına varamadan Pikin, bir akşam siperde, Serpilin'in yanına gelmişti. Yorgunluk ve son günlerin umutsuzluğuyla yüzü bir deri bir kemik kalmıştı; bir kâğıt tutuşturmuştu Serpilin'in eline.

— İşte dileğim.

Şaşkınlık, Serpilin'in ne gibi bir isteğin sözkonusu edildiğini anlamasına engel olmuştu (o an, Pikin'in emekliye ayrılmayı istediği gibi aptalca bir düşünce bile geçmişti kafasından), sonunda ne istediğini anladı:

— Bana değil komisere verin, dedi.

— Sabahtan beri kendisini görmedim, görüp göremiyeceğimi de bilmiyorum. Alın dilekçemi.

Serpilin dilekçeyi almış, ceket cebine koymuş, ancak o zaman sorabilmişti:

— İyi düşündünüz mü?

— Hem de enine boyuna. Savaştan önce epey düşünecek vaktim oldu.

Ve Pikin geri dönmüş, siperde yürüyüp gitmişti.

Serpilin ne o sıra, ne de daha sonra bir şey sormuştu Pikin'e. Ama Pikin'in o gece esir düşebileceğini düşündüğü ve bu düşünceyle, uzun süreden beri beklenen, Parti'ye girme talebini yaptığını anlamıştı. Esir kampında Almanların: «Komünist-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ler öne çıksın!» diye bağıracakları gün Tümen Kurmay Başkanı, Çarlık ordusu yüzbaşısı, partisiz Pikin, Tümen Komutanı öne doğru bir adım atarken geride kalmayı kendine yedirememişti. Tümenin çemberi yaramıyacağı ve toptan yok edilebileceği hissini veren o korkunç akşam, Alman kamplarında kendisine muhtemel bir imtiyazlı durum sağlamak düşüncesini kafasından atmak istemişti.

Pikin, Don nehrinin geçilişiydi: Tümenin yarısı, nehrin öbür yakasında yüzükoyun yere uzanıp kalmıştı. Serpilin o gün sabahtan, kuşatılmış bir alayda tıkanıp kalmış ve emrindeki birliklerin çoğuyla bağlantısı kopmuştu. Hava kararırken kuşatmayı yarıp alayın kalıntılarını nehrin geçildiği yere ulaştırdığında beklediği kargaşalık yerine düzenle karşılaşmıştı. Bu düzeni, tümenin çekirdeğiyle oraya varan Pikin sağlamıştı. Bir kıyıdan öbürüne aktarılan bataryalar geçidi koruyor, yakılan Alman tanklarının dumanı, tepte, yarım daire şeklinde yükseliyordu. Dubalar üstüne oturtulan köprünün yakınına yerleştirilen dörtlü, iki makineli yuvası, Don Nehrine pike yapan uçaklara, kesik kesik takırtılarla çok yakından, yılmaksızın ateş ediyordu.

Nehrin geçildiği nokta, bütün dehşetiyle cehennemin ta kendisiydi. Her an askerler düşüyor, düzen korunuyordu. Ve düzen, gizlenmesi için kazılan hendekte değil de kıyıda, o sıra kendisinden beklenen bu olduğu için upuzun boyuyla ölüme meydan okuyan Pikin tarafından sağlanıyordu.

Pikin'in beş adım ötesinde, Keşif Alayı Kurmay Başkan Yardımcısı Teğmen Bruskin'in gövdesi, kolları kavuşmuş halde, otlar üzerinde yatıyordu.

Ölüye göz atan Serpilin:

— Bruskin ölmüş, dedi.

Sımsıkı, titremeyen parmaklarını kasketinin siperine götüren Pikin:

— Müsaadenizle raporumu vereyim komutanım, karşılığını verdi. Birliklerin karşıya geçirilmesini yönetmekle görevlendirilen ve emir almadan görevi başından uzaklaşan Teğmen Bruskin buraya getirildi. Durumu göz önünde tutularak, onu kurşuna dizmeyi görev bildim. Bu işi de kendi elimle yaptım.

Serpilin, ancak bu sözlerden sonra, apoletleri sökülen Bruskin'in ceketinin yerde süründüğünü farketti.

Evet, Pikin yaşanan o korkunç gün ve daha niceleriydi: Pikin düşünüldüğünde hep en zorlu günler hatırlanırdı. Çünkü Pikin, her zaman, verilen görevin üstesinden gelebilecek yetenek-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

teydi. O yıl da, rahat gün yüzü görmemişlerdi...

Berejnoy da zorlu günler demekti. Almanların Volga'ya ulaştıkları, tümenin bir kanadını geriletip kuzeye doğru çekilmek zorunda kaldıkları gün, alevler içindeki Stalingrad cehennemiydi ikisi, geriye doğru uzanan yolların kavşağındaki ıssız bir evdeydiler. Berejnoy ağlıyordu; güçsüzlükten değil Serpilin'le başbaşa kaldıklarından, günler ve gecelerden bu yana ilk kez duygularını kapıp koyuverebildiği için.

Yaralandığı halde cepheden ayrılmamıştı. Bir havan mermisinin parçaları yanağını ve kaşını yarmıştı. Çıplak kafası çapraz sarılmıştı; açık gözünden yaşlar akıyor, sargıların altındaki gözü de yaşardığı için üzerindeki kirli bezde de ıslak bir leke beliriyordu. Gözyaşlarının arasından hırsla:

— Peki ama ne halt ediyoruz biz? diyordu. Temmuzda Stalin'in emrini okuduk, bu emri yerine getireceğimize and içtik; yine de bu emir, sağ salim Volga'ya kadar çekilmemize engel olmadı! Bütün bunlardan sonra iki hainden başka şey sayılamayız!

Sesinde umutsuzluk seziliyordu ama bu, geçici bir kabuktan başka şey değildi; kabuğun içi, ölüm saati çalana dek savaşma kararıyla doluydu.

Berejnoy, eylül ayında Stalingrad'ın kuzeyindeyken şehirdeki savaşçıların yardımına koşma emrini aldıkları, birkaç saat içinde üç kilometre ilerlemekle işe koyuldukları saldırının ilk günüydü. Herkes işin yoluna girdiğini düşünüyordu ki, Berejnoy, çamur kaplı bir kasket ve mermi parçalarıyla delik deşik bir kaputla Serpilin'in savaşı gözlediği yere daldı. Yürüyüp yerde sürünerek iki alayı iğneden ipliğe varıncıya dek teftiş etmiş, bir maşrapa suyu kana kana içiyordu. O gün, iki kere, ölüme kıl payı kaldığını gülerek anlatıyordu; sonra, üçüncü alayın güçlük çektiği ve bombardıman sonucu bağlantısının koptuğunu öğrenince, yine aynı sevinçle, istifini bile bozmadan elini sallamış ve: «Oraya da varırım nasılsa!» demişti.

Sonra da, bir an bile beklemeden çıkıp gitmişti.

Ama Berejnoy, aynı zamanda ilk saldırı gününün ertesiydi de. Almanların bütün birlikleri durdurduğunun, havadan bomba yağmuruna tuttuğu ve yere yapıştırdığının açıkça ortaya çıktığı andı. Ordu Komutanı Batyuk, güpegündüz cipine atlayıp bomba yağmuru altında tümenin gözlem yerine gelmiş, daha kapının eşiğini aşmadan, Serpilin'e en ağır küfürleri savurmaya ve tümenin sabahtan beri bir metre ilerlemediğini kafasına kakmaya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

koyulmuştu.

Serpilin susuyordu. Ağzını açsa Batyuk kendisine vurabilir. Serpilin'in de tabancasını çekip alnına bir kurşun sıkmak sonra da kendini öldürmekten başka çaresi kalmazdı.

Birden, Berejnoy'un çıplak kafasına kan çıkıvermiş, Batyuk'un sözünü kesip güç duyulan bir sesle:

— Bir şey söyliyebilir miyim, Ordu Komutanı Yoldaş? demişti.

Sesinde öyle bir hava vardı ki Batyuk birden susup ona dönmüştü.

— Tümen Komutanının neden ağzını açmadığını bilmiyorum, demişti Berejnoy. Ama babanızın uşağı, kölenizmişiz gibi konuşmaya nasıl cesaret edersiniz? Bütün bunlardan sonra da komünist olduğunuzu söylersiniz, Yoldaş Batyuk...

Yüzü allak bullak olan Batyuk Berejnoy'un üstüne saldırırken Serpilin yerinden fırlayıp aralarına girmişti. İki adım gerileyip barınağın köşesine çekilen Berejnoy'un elleri arkasındaydı; kıpkırmızı yüzü sapsarı kesilmişti:

— Yaklaşmayın Komutan Yoldaş, babama bile yaptırmam bunu!

Batyuk, birden kendini toplamıştı. Çiğliğine, kabalığına rağden, askerlere özgü hakkaniyet duygusunu yitirmemişti.

Saldırının yolunda gittiği izlemini uyandıran ilk günü, kendini, Stalingrad'a varmış sayıyordu. Sonradan üst üste gelen başarısızlıklar onu umutsuzluğa, gidererek vahşi ve karşı gelinmez, hırsını başkalarından alır hale sokmuştu. Bu amaçla, bir çok kişinin boşuna canverdiği yerde ölmeye hazır, bomba yağmuru altında ödü kopan ve sımsıkı direksiyona yapışan şoförünü arabayı sürmeye zorlamıştı. Olup bitenlerin, emrindeki birliklerin başarısızlıkla sonuçlanan saldırısının yanında kendi ölümünü önemsiz sayıyordu.

Yine bu amaçla barınağa dalmış, ama Berejnoy'un sözlerinden sonra donup kalmış ve bütün ağırlığıyla kendini arkalıksız iskemleye bırakmıştı. Serpilin'e:

— Harita, demişti.

Sonra haritayı önüne çekip incelemeden çevresine bakınmıştı; neyse ki içerde üçünden başka kimse yoktu. Berejnoy'a dönmüş, yorgun bakışlarını üzerinde dolaştırıp:

— Komiser, aptalın birisin, demişti. Eğlendiğimi, yüreğimin kanamıyan bir köşesinin kaldığını mı sanıyorsun?... Bana içecek bir şey ver.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Evet, Serpilin'in hayatının değişik anları Pikin ve Berejnoy'a bağlıydı; bütün bunlar da hep aynı kanlı yıl, az sonra geçip gidecek olan şu 1942 yılındaydı...

— Fedor Fedoroviç, bitti. Ne düşünüyorsun?

Pikin'in sesi uzaklardan bir yerden gelir gibiydi.

— Evet, evet, bittiğini duydum, dedi Serpilin. Hadi, doldur tenekeleri! Yeni yıla iki dakika kaldı!

Pikin şampanyaları doldururken Berejnoy radyoyu açtı. Tam sırasıydı: Saat, Kızıl Meydan'ın gürültüleri ve korna sesleri arasında çalmaya başladı. Ayağa kalktılar, esas duruşta. Moskova'dan gelen uzak ve güçlü çan sesine kulak verdiler.

Radyo «Enternasyonal» i çalmaya başlayınca Berejnoy, ince ve güçlü sesiyle şarkıyı sonuna kadar söyledi; Serpilin ve Pikin ayakta, ses çıkarmadan dinliyorlardı.

Teneke kupaları boşaltmamışlardı ki telefon çalmaya başladı. Serpilin telefonu açtı.

— Sağolun generalim. Sizin ve Ordu Savaş Kurulunun yeni yılını en iyi dileklerimizle kutlarız... Sağolun, her şey yolunda, ortalık sakin... Gün doğmadan alayları teftiş etmek niyetindeyim. Evet, birlikte yeni yılı karşılıyoruz... Sağolun...

Serpilin, telefonu kaparken :

— Komutan, Savaş Kurulunun yeni yıl için en iyi dileklerini siziere bildirmemi söyledi, dedi.

Pikin saatine baktı.

— Herkesten önce bizi eradığı anlaşılıyor.

Pikin, bu tür davranışlara dikkat eder, tümenlerinin gözde oluşuyla öğünür, yanında başkalarının göklere çıkarılmasını kıskanırdı.

— Evet, dedi Berejnoy, bende bir türlü anlıyamadığım bir şeyler oluyor.... Ne yıldı şu 1942 yılı. Olup bitenlere, nereye vardığımıza bir bakın!

— Stalin, onun sarsılmaz soğukkanlılığı olmasa bilmem bu yıl nasıl sona ererdi, dedi Pikin. Geçen yıl, son ana kadar, üç orduyu harekete hazır halde Moskova yakınında tuttu, birlik birlik kemirilmelerine izin vermedi ve darbeyi birden indirdil Şu sırada, bizleri yedeğe alarak saldırı sırasını beklemeyi bildil Savaşta çelik gibi sinir çok önemli şeydir. Stratejinin en azından yarısı.

Serpilin susuyordu. Tartışmanın gereği yoktu; mümkün olmadıktan başka bütün bu başarılardan sonra canı da istemiyordu tartışmayı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son olaylara rağmen, o eski «nasıl olur da?» sorusu yüreğinin derinliklerine taş gibi oturmuştu. Ölçüsüz, dehşet verici sonuçlar veren o beklenmedik 1941 haziran saldırısı nereden çıkmıştı? O çağda, nasıl olmuştu da bir savaş olanağını farkedemiyecek kadar körleşmişti Stalin'in gözleri. Evet, körleşmişti. Yüksek sesle söylenecek şey değildi ama, insan kendini dilediği kadar zorlasın, başka söyleyecek şey bulamıyordu! Gerçek gizlenmeden ortaya konduğunda, Volga kıyılarına kadar çekilmelerine bu beklenmedik saldırının yol açtığı açıkça anlaşılıyordu. Evet, Pikin haklıydı, eğer Almanları şimdi yenersek, geride Stalin'in iradesi ve soğukkanlılığı olduğu içindi.

Peki ama neydi savaşın başında olup biten? Suç kimindi?

Berejnoy Serpilin'e sordu :

— Gerçekten, alayları sabaha karşı teftiş etmek istiyor musun?

Bu sorunun ardından, yılbaşı gecesiyle ilgisi bulunmayan çeşitli işlerden ve tümenin ufak tefek sorunlarından söz ettiler.

Birkaç gündür Serpilin, her şeyin yolunda olup olmadığını anlamak için geceleri, ön saflardaki siperleri gezmeyi düşünüyordu.

— Üç saat uyuyup yola çıkacağım. Zivetkof'la işe başlarım. Seni yanıma alabilirim, bana yoldaşlık edersin, dedi Berejnoy'a.

Anlaşılan, Berejnoy'un başka tasarıları vardı. Sabah erkenden cephe gerisindeki Zubovka köyüne inecek iki yüz acemi ere yetişmek için gün doğmadan oraya varmak istiyordu. Onları sabah karşılamak ve tümene varmadan önce hepsiyle konuşmak niyetindeydi.

— Sabırsızlıktan yerinde duramıyorsun, dedi Serpilin.

— Öyle, dedi Berejnoy. Bir türlü mutluluğuma inanamıyorum. Örneğin ben, diğer cephelerde bunca zorlu savaş verilirken buradaki askerlerden tekini bırakmazdım.

— Canım, lâf olsun diye söyledik, dedi Serpilin. Savaşın sonuna kadar da yerimizde sayacak değiliz ya.

Berejnoy Zubovka'ya gittiğine göre, gündüz, sağlık taburuna da uğrayıp durgunluğun askerleri gevşetip gevşetmediğini anlıyabilirdi. Sayısız belirti bu durgunluğun yakında sona ereceğini ortaya koyuyordu.

— Korkarım, Berejnoy sağlık taburundan ayrılamaz. Duyduğuma göre yeni doktor çok güzel bir kadınmış...

— Merak etme, kalmaz. Berejnoy senin gibi uçkuru düşük

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

değildir, dedi Serpilin. Hem, hiç olmazsa şu duruşunu değiştir, birkaç gün önce gerideki yardımcım bana: «Generalim, ulaştırma bölüğünde uzaktan sizi gördüm ama yetişene kadar gitmiştiniz», dedi. Oysa ben ulaştırma bölüğüne ayağımı atmamıştım.

Uzun, eğri büğrü gövdesiyle Pikin uzaktan Serpilin'e çok benzerdi. Bu benzerlik, ilk kez aralarında alay konusu olmuyordu üstelik.

Ciddileşince Berejnoy Serpilin'e:

— Savaşın sonundan söz ettin, dedi. Sence ne zaman biter?

— Hangisi? Stalingrad'daki mi, yoksa tümü mü?

— Tümü.

— Geçen kış, Jukof'la ilgili bir fıkra anlattılar. O sıralar Batı Cephesi Kumandanıymış. Şoförünün bütün arkadaşları kafasını şişirip dururlarmış; «yahu sor bakalım şu Jukof'a, savaş ne zaman bitecek?» diye. Bilirsiniz, Jukof'a soru sorulmaz, ama şoför, günün birinde, arabada yalnız kaldıkları bir sıra kararını vermiş... Daha ağzını açmadan Jukof gerinmiş, içini çekmiş ve «Şu savaş da ne zaman bitecek yahu?» dememiş mi...

— Güzel, dedi Berejnoy gülerek. Anladık, Jukof bilmiyor. Sen ne düşünüyorsun?

— Şimdi yarıladığımızı kabul etsek daha bir yıl altı ay dokuz gün kaldı demektir. 9 temmuz 1944 günü...

Serpilin'in sesinden alay edip etmediğini anlıyamıyan Berejnoy:

— Bugün savaşın yarısına vardığımızı söyleyebilir miyiz öyleyse? dedi.

— Evet, son olaylar bunu gösteriyor.

— Öyleyse daha epey varmış, dedi somurtarak. Korkarım, savaştan sonra kadınların tümü, çocuklarını Meryem Anamız gibi doğuracak.

— Bir de müttefikimiz olduklarını söylüyorlar, dedi Pikin Bu yıl ikinci bir cephe açmamalarını insanın aklı almıyor!

— İkinci cephe dedin de, konuşmalarımızın bir anlamı kalmamaya başladı. Ne düşünürsünüz bilmem, ama benim canım biraz kestirmek istiyor, dedi Serpilin.

Ellerini ensesinde kavuşturup uzun uzun gerindi.

Berejnoy'la Pikin gidince Ptitsin'e, kendisini tam üçte uyandırmasını söyledi, yatağı açtı, soyunup uzandı. İşte o an, bir kere daha tekrarladı:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

«Savaşın ortasına gelmiş olmamız mümkün mü?»

Kendi kendine, başka bir karşılık vermeyi ne kadar isterdi! Bu düşüncelerle uyuya kaldı...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ BÖLÜM

SABAHIN dört buçuğunda, Serpilin, niyetlendiği gibi varmıştı Zivetkof'un Alayına. Giderken fikir değiştirip Barabanof'a uğrayacak olmuş, sinirlenip kendi kendine: «Çocuk değil ya bu adam!» demişti. Böylece teftişe, Zivetkof'un sol kanadından başlamıştı.

Serpilin geldiğinde yarbay Zivetkof uyuyordu. Karargâhındaki harekât subayına, alay komutanını uyandırmamasını söyledi.

— Bırakın uyusun, onsuz da ederim. Yalnız yanıma yol gösterecek birini verin.

Zivetkof'u yine de uyandırdılar, ön saflardaki hendeklerde dolaşırken Serpilin'e yetişti.

Kızgın görünmek isteyen Serpilin:

— Amma da garip bir düzenin var, dedi yarbaya. Tümen Komutanı emir veriyor, subayların tam tersini yapıyorlar.

— Kendiliğimden uyandım generalim, diyerek bir yalan attı Zivetkof.

Her zamanki gibi, biri gelirse uyandırmalarını, yerinde yoksa çağırtmalarını emretmişti. Zivetkof, her şeyi önceden düşünürdü.

— Nasıl uyuyorsun Zivetkof, soyunur musun yoksa giyinik mi yatarsın?

— Soyunurum generalim. Askerlerime güvenim var, düşman beni don paça enseliyemez.

— Bu mevsimde kaputla mı geziyorsun?

— İdare eder generalim, kırlangıç değilim ki donayım.

Üniformayı çok seviyor, ayaz iyice bastırdığında bile kaputuyla deri çizmelerinden vazgeçemiyordu. Zivetkof'un gözün-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de içi kürklü ceket ve keçe çizmeler üniformanın yerini tutmazdı. Kendisi giymiyordu bunları.

Yol göstermek için öne geçme izni isteyen yarbayın ardından yürüyen Serpilin, «Zivetkof, Zivetkof'tur», diyordu. Karargâhta çok kullanılan bir deyimdi bu.

Çeşitli ses tonlarıyla, «Zivetkof Zivetkoftur» denirdi. Verilen görevi eksiksiz yerine getirdikten sonra yeni bir emir almazsa, olduğu yerde eşinir durur, başarısını devam ettirmeyi akıl etmez ya da en güç durumlarda mevzilerine bütün gücüyle yapışır, emir almadan çekilmeyi ya da geri çekilme izni istemeyi düşünmezdi. Ağzını açmadan toplantılara katıldığı; alayının olağanüstü bir şey yapmadığına inanıp komşu birliklerden çok daha az nişan teklif edildiği: siyasî raporlarda, Zivetkof'un birliğinde kimsenin askerden kaçmak için kendini yaralamadığı, dikkate değer bir olay bulunmadığı, ön saflara çorba yetiştirmekte geç kalınmadığı belirtildiğinde de yine aynı deyim tekrarlanırdı.

Zivetkof, değişik koşullara göre sıradan örnek bir komutan sayılırdı. Ona hayranlık duyulduğu seyrekti, ama değer vermemek mümkün değildi.

Alayında büyük bir düzen hüküm sürüyordu. Uyuması gereken herkes uyuyor, nöbet beklemesi gerekenler de harekete geçmeye hazır, yerlerinde duruyorlardı.

Siperlerde bin beş yüz metre kadar gittikten sonra, Serpilin ve Zivetkof nöbetçilerden birinin yanında durdular.

Askerin nöbete geçişinden bu yana, karşıda büyük bir durgunluk vardı. Bombalarla yerle bir edilmiş çiftliğin kıyısındaki alman siperlerinde bütün gece sessizlik hüküm sürmüştü.

— Bir saat önce düdük ve hafif ayak sesleri duyuldu, o kadar, dedi asker.

— Onbaşı çağırılmıştır muhakkak, dedi Serpilin.

— Almanların bütün gece gıkı çıkmadı, dedi nöbetçi. Aç ayı oynamaz, midesi boş olanın canı konuşmak istemez.

— Yiyecek durumu nasıl burda, gerektiği kadar veriliyor mu? Bir şikâyetin var mı? diye sordu Serpilin askere ve Zivetkof'un ardında kaskatı kesildiğini hissetti.

— Çorbamız lezzetlidir generalim!

«Vay canına! dedi Serpilin kendi kendine. Bu deyimi orduya biz sokmadık, biz söylemelerini istemedik; eski rejimin ordusundan yenininkine çaktırmadan girdi, yepyeni bir canlılık kazandı, gitgide daha sık duyuluyor. Bu asker çok genç, birliğe

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

o sokamaz, burada öğrenmiş olmalı.»

Askere adını, askere alınma tarihini, nereden geldiğini sordu. Garip bir adı vardı: Dimitriyadi. Yunan asıllı, kırkta askere alınmış, Mariupol dolaylarında doğup büyümüş.

— Generalim, söylendiğine göre Stalingrad cephesi Azak denizine yarı yoldaymış, doğru mu?

— Aşağı yukarı. Altı haftalık saldırının bilânçosunu duydunuz mu?

— Çok önemli bir bildiri, diyorlar. Bizim birliğe yarın sabah ulaştıracaklarına söz verdiler.

Serpilin yoluna devam etmek üzereydi ki asker onu durdurdu:

— Bir şey sorabilir miyim generalim?

— Sor bakalım.

— Radyoda söylenen müttefiklerin bu gece Avrupa'ya çıkarma yapacakları haberi doğru mu?

— Kimden duydun?

— Askerlerden. Çörçil, her şeye rağmen Stalin'e verdiği sözü tutmaya karar vermiş; böylece, son gün de yapılmış olsa çıkarma 1942 yılında yapılmış sayılacakmış.

— Şşşşşt, dedi Serpilin parmağını dudaklarına götürüp.

Asker, şaşkın şaşkın yüzüne baktı ve mırıldanırcasına sordu:

— Neden?

— Almanlar duyabilir. Bu askeri sırrı hangi radyo verdi? Moskova radyosu mu, Ordu radyosu mu?

— Ordu radyosu, diye cevap verdi inceliği kavrıyarak gülümseyen asker.

— Hayır asker yoldaş, dedi Serpilin ciddileşerek. Saygı değer müttefiklerimiz daha çıkarma yapmadılar, şimdilik yapmaya niyetleri de pek yok.

Hayâl kırıklığıyla karışık bir acelecilikle:

— Öyle, dedi nöbetçi.

Ordu radyosunun palavra atması canını sıkıyordu. Bir kere daha, hiç bir mucizenin savaşı kısaltamıyacağı ortaya çıkmıştı.

Daha sonra Serpilin, zaman zaman gözüne ilişen bir başka askerle konuştu. Adını hatırlamıyordu ama, gösterdiği yararlığı unutamamıştı. Konuşturmak için tümenin düşmandan alınacak bir esire ihtiyaç duyduğu gece, bu silik ve orta yaşlı asker gönüllü çıkmış ve bir Alman yakalayıp getirmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonunda adını hatırlayabildiğine sevinen Serpilin:

— Size Yiğitlik nişanı verdiler değil mi Martinenko? diye sordu.

— Evet, dedi Martinenko, ama sesinden bütün bu olayların çok gerilerde kaldığı seziliyordu. Bugün derdi başkaydı: Voroşilovgrad yöresindeki Melovoe'nin de sözünün edilip edilmediğini öğrenmek istiyordu.

— Üç gün önceki bildiride Çertkovo istasyonunun alındığından söz ediliyordu. Oysa Çertkovo ile Melovoe'nin arası yedi kilometredir.

Serpilin, haberlerde kurtulan şehir, kasaba ve köylerin adının verilmediğini, yalnız sayılarının aşağı yukarı bin beş yüz olduğunun söylendiğini anlattı.

— Ben de hep, haberlerde Melovoe'den bahsedilmesini bekliyorum. En kötüsü de cephenin Çertkovo ile Melovoe arasından geçmesi olur! Bu durumda kasaba yerle bir edilir. Martinenko sözlerini, hırslı bir hareketle noktaladı.

Haklıydı, bu asker savaşın ne olduğunu bilir, herhangi birine de öğretirdi. Serpilin, Martinenko'yu avutmak için bu bölgeyi iç savaş yıllarından bildiğini, Çertkovo alındıktan sonra birliklerin Melovoe önünde çakılıp kalmasının mümkün olmadığını anlattı. Çevrede bir takım doğal engeller yoktu, herhalde o hızla Melovoe'yi geçip Kamiçevaya kıyılarına varmış olmalıydılar.

Martinenko, Tümen Komutanı Generalin, küçük Donbess ırmağını bilmesine pek sevindi. Irmak, bir çeşit ortak dost oluveriyordu.

— Demek o hızla Kamiçevaya'ya vardıklarını sanıyorsunuz generalim?

Serpilin kollarını açtı.

— Mantıklı düşünürsek öyle, ama buradan orası görünmüyor ki.

— Peki biz ne zaman saldırıya geçiyoruz? Ne zaman tepelerine bineceğiz, diye sert ve kızgın bir sesle sordu Martinenko.

Sesinden sabırsızlık taşıyordu, oysa saldırı günü Almanların iki adım ötesindeki bu siperden fırlayıp ilerde seçilen karla kaplı tepeciklere doğru kurşun yağmuru altında yol alması gereken Martinenko'dan başkası değildi.

Martinenko'dan ayrılıp yoluna devam ederken: «Saldırı, hep saldırı, diyordu Serpilin kendi kendine. Ordu ya da tümen ça-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pında saldırı plânını hazırlayıp sabırsızlıkla beklemek başka, askerlerinki gibi beklemekse çok daha başka. Toplar ateşe hazır, siperinden fırla ve marş asker; yürümez, kurşun yağmuru altında yere çakılırsa saldırı ölü doğdu demektir. Senden başka kimse de çıkıp «İleriiii!» diye bağırmaz. İlk saldırı sırasında kimbilir kaç savaşçı ölecek, sen ve arkadaşın, bütün bunlar komutanların hazırladığı plânlarda vardır; asker yalnız saldırının önceden düşünüldüğünü ve kaçınılmazlığını bilir. Yine de, sormaktan kendini alamaz: Ne zaman şu Almanların tepesine bineceğiz? Üstelik numaradan değil, gerçekten sorar. Şimdi ya da sonra, isterse göğsün ondan çok daha fazla nişanla dolsun, yine de en yiğit olan askerdir. Sen de değerli bir generalsen, adını ananlar: «İyi bir askerdi», diyeceklerdir. Beş para etmezsen, bu sözü duyamazsın.»

— Şimdi de bölük komutanıyla görüşelim isterseniz generalim? dedi Zivetkof.

Serpilin durdu, omuzunun üstünden baktı.

— Şu sıra bölük komutanı kim? Alferof mu?

— Evet. Alferof.

Serpilin göğsünü, siperin kenarına dayadı ve donarak kaskatı kesilen toprağın insanın içine işleyen soğuğunu giysilerinin altında duydu.

Ötede, sessiz bölgenin ilerisinde Almanlar vardı. Bu yılbaşı gecesi, buz kesilen inlerinde ne yapıyorlardı acaba? Ne düşünüyor, ne umuyorlardı? Yaşamayı mı kuruyorlardı, yoksa ölüm korkusunu mu? Her birinin düşüncesi ne olursa olsun, bütünüyle, hepimizin düşündüğünün tersini düşünüyorlardı. Bütün isteklerimiz, bütün umutlarımız onlarınkilerle çelişiyordu. Bizim hedeflerimizle onlarınki çatışıyordu. Bizim için iyi olan gelecekte de iyi sayılanlar onlar için kötü, zararlıydı. Savaşın sonuna, son saatine kadar böyle sürüp gidecekti, savaş madenî para gibiydi. Ne kadar yuvarlansa dikine duramıyacak, ya tura gelecekti ya yazı. Kaçınılmaz şekilde biri üstte, diğeri altta kalacak, ne bizden ne de onlardan aman veren olmayacaktı.

Burada, ön saflardaki bu siperden bakıldığında her şey, cephenin ilerisinde de gerisinde de uzanıp giden topraklar uçsuz bucaksızdı. Sen, asker, bu sessiz düşmanın göğsüne nişan alan geniş cephenin ucundasın. Ardındaki güç ne kadar büyük olursa olsun, saldırı başladığında bu güç önünde uzanan sessiz ve düşman boşluğu yarmak için seni, gövdeni koçbaşı olarak kullanacaklar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Evet, askeri kullanmak kolay iş değil, diye düşündü Serpilin. Bunu gerektiğince yapan kaç kişidir?»

— Hadi gidelim görelim Alferof'u.

Barınağa girdiklerinde, soluk ve cılız bir genç olan teğmen Alferof, kepi ensesine kaykılmış, sırtında bir kürklü ceket, kulağında telefonun ahizesi, dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme ,uydurma sobaya iyice sokulup bağdaş kurmuştu. Katiyuşa'lar (*) da kullanılan, eğri büğrü bir mermi kovanından yapılan lâmbanın ışığı gülümseyen yüzünü ve karmakarışık yere serilmiş uyuyanların gövdelerini aydınlatıyordu.

Komutanların içeri girdiğini gören Alferof telefonu kapadı, ceketini omuzlarından kaydırıp kepini iyice başına geçirdi, sırık gibi dikilip tekmil verdi.

Serpilin, onu dinledikten sonra:

— Gönüllü olarak nöbet tutuyorsunuz demek? diye sordu.

— Evet generalim. Kendi kendime: Bırak uyusunlar, dedim. Benim uykum yok nasılsa.

— Kiminle konuşuyordunuz? Alın ahizeyi elinize, başladığınıza göre bitirin konuşmanızı.

Alferof'un yüzünden, konuşmanın görevinden çok yılbaşıyla ilgili olduğunu anlamıştı Serpilin. Zivetkof, çevresindeki dişileri elinden geldiğince uzaklaştırmaya çalışıyordu ama yakından tanıdığı bir hemşireydi belki konuştuğu; aslında sağlık işlerine bakanların çoğu erkekti ya.

— Kimseyle konuştuğum yoktu generalim. Şarkı dinliyordum.

— Demek şarkı dinliyordunuz, dedi Serpilin. Daha açık konuşsanıza.

— Telefoncular arasında çok iyi şarkı söyleyen biri var, dedi Alferof tedirgin bakışlarını Alay Komutanında dolaştırıp. Nöbetçi olduğu geceler bize bir şeyler söylemesini rica ediyoruz.

Alferof'un bakışını yakalayan Serpilin, Zivetkof'a döndü. Yarbay, şaşkınlıkla karışık bir kızgınlıkla bakıyordu Bölük Komutanına. Kaşları kalkmıştı; gören, bir an sonra suratından kopup havalanacağını sanabilirdi.

— Ne şarkısı söylüyor?

— Her çeşit şarkı generalim. Az önce «Barınak» adlı şarkıyı söylüyordu.

(*) Katiyuşa : Tepkili havan mermisi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Korku dolu bakışları yine Zivetkof'un yüzünde dolaştı.

— Güzel şarkıdır, dedi Serpilin. Belki biz de dinliyebiliriz?

Alferof, alay edip etmediğini sorarcasına, bakışlarını generalin yüzünde gezdirdi. Şaka etmediğini anlayınca telefonu açtı:

— Seliverstova, Seliverstova... Bana bir şarkı daha söylesene.

Bakışıyla Serpilin'e, şarkıyı kimin istediğini açıklayıp açıklamamak gerektiğini sordu.

Serpilin, hayır dercesine başını salladı.

— Söyle Seliverstova, diye üsteledi Alferof. Baştan başla ne olursun, içeri girdiler az önce, dinletmediler ki.

Birkaç saniye sonra kenara çekilip ahizeyi Serpilin'e uzattı.

General hırıltılar arasında, sözlerini çok iyi bildiği şarkıyı söyleyen genç bir ses duydu.

Minicik sobada alevler oynaşır.
Reçina, gözyaşları gibi odunları dolaşır...

Bu şarkıyı seviyordu, gerek sözlerinde ve gerekse müziğinde asker ruhunu ezen, aynı zamanda da erişilmez basitlikte bilinmeyen bir yan vardı.

Sana kadar yol uzun
Ölüme yalnız dört adım var...

«Doğru, dört adım, belki de üç.»

Ölüm düşüncesinin, kendi ölümünün değil de askerlerinkinin bugün neden her zamankinden fazla kafasını kurcaladığını anlıyamıyordu.

İçini çekti, son dörtlüğü gelmeden ahizeyi Zivetkof'a uzattı:

— Sen de dinle, bak alayında ne güzel şarkılar söyleniyor.

Zivetkof zehirli bir yılan tutarcasına kaptı ahizeyi, istemiyerek kulağına götürdü. Yüzündeki anlam, ne fazla önem vermediği şarkının güzelliğinin, ne de yasaların çiğnenmesine aldırmayan tümen komutanının kararını değiştiremiyeceğini gösteriyordu. Alferof, böylesine gereksiz işlerle hattı meşgul etmenin cezasını rütbesinin indirilmesiyle çekecekti. Tümen Komutanı iyilik yapabilirdi, bir an sonra gidecekti nasılsa; ama Zivetkof geride kalacaktı, alayının düzenini korumak zorundaydı. Kimse,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ordu komutanı bile onun bu hakkına karışamaz, ödevinden alıkoyamazdı.

— Odan pek zengin değil öğrenci, dedi Serpilin Alferof'a.

Hem gerçekten öğrenci olduğu, hem de odası ısınmadığı için söylemişti bunu.

— En ufak bir odun parçasının değeri büyük generalim, mümkün olduğu kadar soba yakmamaya çalışıyoruz. Dayanamaz hale gelince de soğuğu kırabilmek için şöyle bir tutuşturuveriyoruz.

Serpilin, gerçekten okuduğu için «öğrenci» demişti Alferof'a; öğrenimini yarıda bırakıp eğitim görmüş, oradan doğru cepheye, 1942 temmuzunun kargaşalığının göbeğine gönderilmişti.

Tümene bağlı değildi, kendi takımından birkaç silâhsız savaşçıyla rasgele kaçarken raslamıştı tümene. Tam da Serpilin'e toslamış, general onu esas duruşa geçirdikten sonra genç adamı hoş şeylerin beklemediğini gösteren bir sesle sormuştu:

— Nesiniz siz, bir Kızılordu subayı mı, yoksa canını kurtarma yolları arayan bir ödlek mi?

İşte o sıra, Alferof'un titreyen dudaklarından, Serpilin'in hiç unutamadığı şu sersemce cümle dökülmüştü:

— Eski bir öğrenciyim generalim.

Alferof olayı hatırlıyor, Serpilin'in de unutmadığını biliyordu; general kendisine birkaç kere daha «öğrenci» demişti.

Ama şu sıra birlikte düşündükleri andan utanç duymuyordu; göğsünde yepyeni, pırıl pırıl, kasım savaşlarından sonra aldığı «Kızıl Yıldız» nişanıyla bambaşka biri olduğunu biliyordu. Tümen Komutanı general de görüyordu nişanını; nişan alacakların listesini eliyle imzalamıştı.

Teğmen ve bölük komutanı olan öğrenciye bakarken, Serpilin, aklı başından giden bu yumurcağı kurşuna dizdirmediğine şükrediyordu. Tepesi atıp öldürtebilirdi pekâlâ. Durum öyleydi ki, kimsenin numara yapacak zamanı yoktu. Zivetkof telefonu kapadı, varlığını hatırlatmak için hafifçe öksürdü.

Başıyla sobayı işaret eden Serpilin:

— Yakıt sorununa çare bulmanın imkânı yok, dedi. Yapacak tek şey, en kısa zamanda Stalingrad'ı ele geçirmek...

Cümlesinin sonunu getiremedi, birbiri ardından patlayıp tek bir gümbürtü halinde birbirine karışan top sesleri, barınağın ta içinde yankılandı.

— Çıkıp bakalım kim yapıyor bu sersemliği, bizimkiler mi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yoksa Almanlar mı?

Dışarı çıkar çıkmaz gürültünün, üç kilometre ötedeki Barabanof'un kesiminden geldiğini anladılar. Patlamalar birbirini izliyordu; seslere bakılırsa bunlar Alman havan topları olmalıydı. Sonra makinelilerin takırtısı topların gümbürtüsüne karıştı.

Almanların bir gece saldırısına giriştikleri düşünülemezdi. Böyle bir şey yapacak halde değildiler.

Kötü bir önseziyle, Serpilin, Barabanof'un habersiz bir iş yaptığı ve şimdi Almanların üzerine ateş açtıklarını düşündü. Geri dönmeden, Zivetkofla birlikte, Pikin'le görüşüp durumu anlamak üzere alay karargâhına yürüdü.

Yol boyunca patlamalara ve makineli seslerine kulak veren Serpilin, ilk düşüncesinin gitgide doğrulandığını seziyordu. Yeni yıl şerefine Barabanof kendini göstermeğe ve mevzilerinin tam karşısındaki tepeyi ele geçirmeye kalkmıştı. Gerçekten kötü bir yerde olduğu için alayda bu tepenin adı «meme», tümende ise «Çıban»dı. Ama saldırı başarısızlığa uğramış, önce askerleri bir mayın tarlasına düşmüş sonra da üzerine havan mermisiyle makineli kurşunu yağmıştı; geride birkaç kişi bırakarak çekilmek zorunda kalınmıştı. Kaç kişinin öldüğü bilinmiyordu daha. Ama tabur komutanının şehit düştüğü öğrenilmişti.

— Barabanofa ne oldu? diye sordu Serpilin telefonda.

— Sağ salim, ama daha alaya dönmedi.

— Ya Levaşof nerede? diye bağırdı yine Serpilin, Siyasî yardımcı nerede? Bilinç denen şey kaldı mı acaba onda?..

Pikin, daha Levaşof'u görmediğini söyledi. Hemen soruşturup tekrar telefon edecekti.

— Zahmet etme. Hemen geliyorum.

Serpilin telefonu kapadı.

Talihsizlik, yolda da yakasını bırakmadı. Araba buzda kaydı, devrilecek gibi oldu, sonra da bir mermi çukuruna devrildi. Çukur iyice derindi, üçü arabayı çıkaramadılar.

Serpilin şoförüne çattı, onu arabanın başında bırakıp emirberiyle birlikte yardım istemek üzere yola çıktı.

Barabanof'un kesiminden, üç dört dakikada bir patlayan havan toplarının sesi geliyordu. Ya Almanlar yaralıların toplanmasına engel olmak istiyorlardı, ya da sinir bozmak için ateş ediyorlardı.

Serpilin karargâha vardığında Barabanof oradaydı, Pikin, az sonra tümen komutanının da geleceğini ona söylemişti. Barınağının girişinde dolaşarak bekliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Serpilin'i görünce ona doğru birkaç hızlı adım attı, esas duruşa geçip raporunu vermeye koyuldu. Eli şakağında değil, titremesini göstermemek için kürk başlığına gömülmüştü. Kopuk herif, böylece sarhoşluğunu gizlemeyi umuyordu. Sağ salim, en ufak bir sıyrık bile almamış, eli oynamasa bile bütün gövdesinin sağa sola kaykıldığını farketmeden kaskatı duruyordu.

«Zilzurna sarhoştu herhalde, diye düşündü Serpilin tiksintiyle. Hâlâ kendinde değil.»

Barabanof'un başı sonu belirsiz raporunu yarıda kesip yanında duran asık suratlı binbaşı Tumanyan'a:

— Siz anlatın, dedi.

Tumanyan olayı ayrıntılarıyla ortaya koydu. Tabura komuta eden yüzbaşı Tarakovski'den başka ölen olmamıştı. Bazıları ağır olmak üzere on bir yaralı vardı. Hepsi revire götürülmüştü ama yolda ölen olup olmadığı bilinmiyordu. Mayına basıp ağır yaralandıktan sonra Tarakovski hemen ölmemişti. Barabanof onu sırtında taşımış, ama zavallı yüzbaşı, uydurma bir kızakla alaya getirilirken yolda ölmüştü.

— Hepsi bu kadar, dedi Tumanyan.

Asık suratlı, az konuşan bir adamdı. Şu sıra bile sözcükler güçlükle, ağır ağır, teker teker ağzından çıkıyordu. Çok üzüldüğü belliydi.

Serpilin, bir süre cesede baktı. Sonra kızağa yaklaşıp ayakta durarak olayların devamını bekleyen Barabanof'a çevirdi bakışlarını. Sarhoş olduğundan davranışının çok kötü sonuçlarının pek farkında değildi.

Serpilin'in bakışını farkedince, gerekli ve ağırbaşlı saydığı birkaç söz söylemek istedi; evet, olayın tüm sorumluluğunu taşıyordu... Serpilin'in kendisine yönelen bakışları öyle büyük bir nefretle doluydu ki cümlesinin sonunu getiremedi.

Serpilin, Tumanyan'a dönüp:

—Siyasî yardımcı nerede? diye sordu.

— Hafif yaralandı.

Kızgınlığının daha da arttığını sezen Serpilin.

— Yaralandı mı? diye haykırdı.

Parmağıyla Barabanof'u gösterip devam etti;

— Bununla beraber miydi?

Tumanyan, hayır, dedi. Siyasî yardımcı başka bir taburdaydı, yaralılar taşınırken yetişmişti. Geride kimsenin kalıp kalmadığını anlamak istiyordu; serseri bir top mermisinin parçaları hafif yaralar almasına yol açmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Bütün yaralılar toplandı mı?

— Kimse kalmadı ya?

— Toplandı.

Barabanof kolunu kaldırdı:

— Geride kimse kalıp kalmadığını bizzat ben denetledim.

Serpilin ona bakmadı bile, Tumanyan'a sorduğu soruyu tekrarladı:

— Doğru. Tabur, bütün yaralıların getirildiğini bildirdi.

— Gidin, bir de kendiniz bakın. O değil, siz. Sonra da bana raporunuzu verin.

Sonra, Barabanof'a hiç bakmadan, soluğunu kesen hırsını sezdirmeyen bir soğukkanlılıkla:

— Alay Komutanı Barabanof'u görevinden alıyorum, dedi. Alay Komutanlığı görevini siz yapacaksınız. Berabanof'u yatırın, iki saat kadar uyusun, sonra tümen karargâhına gönderirsiniz. Bana soracak şeyiniz var mı?

— Tabur komiseri Levaşof'u sağlık taburuna götürmek istediler, siz gelmeden bir yere kımıldamadı. Sizinle görüşmek istiyor.

Deliye dönen Serpilin:

— Bir bu eksikti, diye söylendi. Daha önce söyleyemez miydiniz?

— Sözünüzü kesme fırsatını bulamadım generalim.

— Anladık, yönetmeliği bana öğretmeye kalkmayın! Levaşof nerede?

— Barınağında.

Tumanyan'ın peşinden geldiğini görünce:

— Gidebilirsiniz, dedi. Benimle gelmeniz boşuna. Yapacak daha önemli işleriniz var.

Levaşof'un barınağına vardığında döndü, aynı yerde çakılı duran Tumanyan'ı farketti. Bu beklenmedik atanmayla düşüncelere dalıp gitmişti.

«Hadi, kımılda artık! Üçüncü vitesle gidemiyorsan hiç olmazsa ikinciye geçir yahu!» Bu akıllı ve çalışkan, ama fazla ağır, şimdiye kadar köstek olmasa alayın başına geçmeyi çoktan haketmiş adama bağırarak bu sözleri söylemeye hazırlanıyordu.

Tumanyan, Serpilin'in aklından geçenleri anlamış gibi, sonunda döndü ve bir ayınınki kadar ağır yürüyüşüyle uzaklaştı. Serpilin kapıyı açtı ve içeri girdi.

Siyasi yardımcı Levaşof bir ranzaya uzanmıştı. Serpilin'i

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

görünce alnına konan beyaz şeyi söküp yere attı, doğruldu ve bir sıçrayışta dikiliverdi. Ama birden başı dönünce kendini yeniden ranzaya bırakmak zorunda kaldı.

Aynı şeyi tekrarlamaması için:

— Otur, kımıldama yerinden, dedi Serpilin. Kendini nasıl tedavi ediyorsun?

Levaşof'un yüzünden, anlamadığını farkedince sorusunu tekrarladı.

— Soğuk kompres koyuyorum.

Yüzünden sular akıyordu. Birkaç kere katlanmış, buz dolu gömleğini yere koymuştu.

— Üşüteceksin, dedi Serpilin. Sağlık taburuna koş. Ne yapılması gerektiğini bilirler. Önemli değilse, hastanede birkaç gün yatıp geri dönersin.

— Gidiyorum, dedi Levaşof boyun eğerek. Ne kadar kalmamı isterlerse o kadar kalırım. Yalnız, gitmeden önce sizi görmek istiyordum.

— Seni dinliyorum, dedi Serpilin

Hemen hastanenin yolunu tutmadığı için de çatmak istemiyordu. Çektiği dayanılmaz acılara rağmen -bu acıyı yüzünden anlamak mümkündü- kendisini beklediğine göre bir düşündüğü olmalıydı.

— Generalim, bu sersemce olaydan sonra askerlerin sinirleri öylesine bozuldu ki, ister istemez bu tepeyi almamız gerekiyor, diyecektim. Ne kadar çabuk alınırsa o kadar iyi olur. Askerlere karşı rahatsız edici, ayıp oluyor. Almanlara öylesine kızgınlar ki...

— Tabii sizlere de kızıyorlar.

— Evet, bize de kızıyorlar.

— Bana bunu mu söylemek istiyordun.

— Evet.

— Onu nasıl başıboş bıraktın Levaşof, ha? Nasıl oluyor da saldırıya kalktığı sıra Barabanof'un yanında değil de başka bir taburda oluyorsun?

— Suç benim. Bu sarhoşun, durmadan salakça şeyler söylemesinden bezmiştim; «Bana değer vermiyorsun Levaşof... Benimle içki içmiyorsun. İçmediğine göre de beni üstlerime kötüleyen raporlar hazırlıyorsun herhalde!» Salağı taburda bırakıp bir başka taburun yolunu tuttum ben de.

— Sinirlendin mi?

— Evet.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Sen sinirlendin, ceremesini askerler çekti. Siyasi görevlilerin sinirlenmeye hakları yoktur.

— Biliyorum, dedi Levaşof acı acı.

Güzel yüzü bembeyazdı, kanı çekilmişti sanki. Genellikle korkusuz ve şen gözleri, her şeyi anlayan, bir ihtiyarın gözlerini andırıyordu.

— Peki Levaşof, dedi yerinden kalkan Serpilin. İşim var. Eserleriniz hakkında üstlerime rapor da vermem gerekli.

Elini Levaşof'a uzattı. Karşısındaki yalvaran, üsteleyen bir sesle elini bütün gücüyle sıkarak:

— General Yoldaş, tepeyi almamıza izin verin, dedi. Almanlara darbe indirirsek askerlerin acısı biraz olsun azalacak. Tarakovski'yi de tepeye gömebiliriz o zaman.

Serpilin, arabasına binmek üzere barınaktan çıktığında Barabanof hep aynı yerde durmuş kendisini bekliyordu.

Serpilin'e doğru atılarak:

— General Yoldaş! diye seslendi.

Serpilin hiç ses çıkarmadı.

Arabasına yerleşip buzla kaplı camın ötesinden bir şeyler anlatmaya çalışan sabık komutan Barabanof'un yüzünü görünce kendi kendine: «Kaatill» diye söylendi.

Barınağına döndüğünde, olayı haber vermek ve Barabanof'un görevinden alındığını bildirmek üzere generali aradı.

İyi ya da kötü, her olayı anında bildirmek alışkanlığını edineli çok oluyordu; bu nedenle de odasına girer girmez ahizeyi eline aldı.

Ordu Komutanı uyuyordu, bu saatte uyumasına şaşmamak gerekirdi. Yaveri:

— Uyandırmak gerekli mi? diye sordu.

— Hayır, telefon ettiğimi söylersiniz.

Serpilin'in uykusu yoktu, uzanmadı bile. Hiç durmadan tabur komutanının yüzü gözlerinin önüne geliyordu; kanı donmuş, kızağa uzatılmış o ölünün değil, kasım savaşlarından ötürü Kızıl Bayrak nişanını eliyle göğsüne taktığı o canlı, gülen yüzü

«Daha evvelki gün görüşmüştük!»

Bunları düşünerek Serpilin bir dosyaya koyduğu terfi talebini çıkardı. Ölenin adına yapılan bu talebin yanına künyesinin de bir süreti eklenmişti, dilekçenin altında eksik olan imzaydı.

«Zavallı, terfi etmeden öldü.»

Künyesine göre, bugün, alışılmış deyimle «ölüm yüzünden tümen mevcutları arasında yeri kalmayan» yüzbaşı Tarakovski

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

otuz iki yaşındaydı. Yenisey ırmağı kıyısındaki Nijne-Şadrino'da doğmuştu. Orduya girmeden önce kürk hayvanları avlayıp kürklerini satardı; askerlik hizmeti on bir yılı buluyordu. Evli ve beş çocuk babasıydı.

Serpilin, serzenişte bulunurcasına, yüksek sesle:

— Beş çocuk yapabilmiş, dedi.

Tarakovski'nin bu beş çocuğu doğurtmakla işlediği büyük hata, Barabanof'un sarhoşlukla giriştiği oyunu daha da iğrenç kılıyordu.

«Bütün olup bitenler de benim yüzümden! Önce Zivetkof'a değil Barabanof'a gidecektim.»

Yumruklarını masaya dayayıp acı düşüncelere daldı.

Sorumluluğun bir bölümünü yüklense bile sorunun, önce Barabanof'a uğramamasıyla hiç ilgisi yoktu.

Bir hafta önce, alay komutanı olarak Barabanof'a güvenmenin güçlüğünü, elinin altında Tumanyan gibi bir yedek bulunduğunu iyice anlamıştı. Yine de Barabanof alayın başında kalmıştı.

Neden?

Bunun iki gerçek nedeni vardı. Serpilin birliğine verilen kötü komutanları başkalarının sırtına yüklemekle suçlanamazdı gerçekten; onlara katlanacak kadar kişilik sahibiydi. İşte ilk ve oldukça iç rahatlatıcı neden. Ama ikincisi hiç de rahatlatıcı değildi; aşırı gidip acele ederek, ordu komutanıyla pek iyi olmayan ilişkilerini daha da kötü bir yola sokmak istemiyordu. Alayın başına getirilmeden önce Barabanof, emir subaylığını yapmıştı; kuşatmadan iki kere beraber kurtulmuşlar, bir keresinde Barabanof generalin, öbüründe de general Barabanof'un hayatını kurtarmıştı. Serpilin, Batyuk'un bu dostluğa verdiği önemi anlıyor, asla zayıflık belirtisi saymıyordu. Generalin zaafı başka bir noktada beliriyordu. Binbaşılığa yükseltiği emir subayının isteklerine dayanamamış, Barabanof bir alaya komuta edemiyeceği, başka bir birlikten başlaması gerektiği halde ona bu görevi vermişti.

Batyuk, Serpilin'e de:

— Onu alay komutanı olarak al, pişman olmazsın, demişti.

Bu istek aslında bir emirdi. Serpilin de boyun eğmişti. Ama sonradan, Barabanof'un yetersiz olduğu anlaşıldığında görevini yapamadığını ortaya atmakta gecikmişti.

Barabanof, eksiklerini gözüpekliğiyle kapamak isteyen ki-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şilerdendi. Bu tür kişiler büyük tehlike sayılır. Akıldan yoksun olduğu halde atak, otoriter ve başkalarının düşüncesine saygı duymayan takımındandı. Üstüne üstlük ayyaştı da.

Tarakovski'nin imzasız terfi dilekçesinde şu sözler vardı: «Gözüpek, tek başına karar verebilme yeteneğine sahip.»

«Evet, tek başına gereken kararı verebilirdi, diye düşündü Serpilin. Taburunun başındayken bu yanını kaç kere göstermişti. Evet ama, komutanının delice bir hareket, bir sarhoş davranışını önleyecek karar verme yeteneğini göstermemişti... Önceki gece Tarakovski'nin taburunda olup bitenleri gözünün önüne getirmeye çalışarak · düşündü: Önlemek, ama nasıl? Güç kullanarak mı? Barabanof, bir an bile düşünmeden çekerdi tabancasını! Silâhını alıp tümene telefon etmekle mi! Barabanof tümen komutanından emir aldığını söyleyebilirdi. Yazılı emir istemek, ödleklikle suçlanmaya yol açardı. Barabanof «Anladık, ödleğin tekisin, diyecekti. Sen karargâhında kal ben sensiz de gideriml» Bizde bu söz sevilmez, birine sersemce işler gördürmek isteniyorsa ona «ödlek» demek yeter de artar. Ne yazık ki gerçek bu. Barabanof gibi bazıları da kendilerinden aşağı ya da yukarıdaki adamların bu yanını istismar eder... Evet, Tarakovski, Barabanof'a engel olmanın çaresini bulamamış, bunun yerine peşinden gitmiş ve ölmüş... Utanç ölülere değmez nasılsa!»

«Ya ben, dedi birden Serpilin, ya bizler? Böyle durumlarda hep hatasız mı davranıyorum?»

Sırtında, beli yepyeni bir kemerle sıkılmış, siyah kürklü paltosu, Barabanof içeri girdi. Kapıyı kapadı, esas duruşa geçti ve gelişini bildirdi.

Gerek kendisi, gerekse arkadaşlarının kolayca tanınmalarını sağlayacağı geçen hafta defalarca söylediği halde Barabanof'un bir türlü sırtından çıkarmak istemediği kara giysiye baktıkça Serpilin sinirleniyordu.

Barabanof'un yüzü küstah ve üzgündü. Serpilin yerinden kalktı, omuzlarından kayan kısa paltosunu düzeltti. Tümen komutanının barınağında da sobaya odun dirhemle atılıyordu.

— Raporunuzu, yaptığınız... diye başladı.

Barabanof'un anlatması gereken şeyi nitelemek istiyordu ama gereken sözü bir türlü bulamadı. Dilinin ucuna küfürden başka şey gelmiyordu.

— Sizi dinliyorum.

Serpilin, onun yüzüne bakmadan odayı arşınlıyor, bin-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

başının hâlâ işin içinden sıyrılacağını sandığını düşünüyordu. Barabanof başladı konuşmaya.

«Batyuk'a güveniyor, ya da başıma dert açabilecek bu olayı fazla dillendirmek istemiyeceğimi sanıyor.»

Böyle olsa da olmasa da, Barabanof'un umudunu kırmaya karar verdi.

— Bu işi büyütmiyeceğimize güveniyorsanız çok yanılıyorsunuz, dedi.

— Bir şey umduğum, bir şeye güvendiğim yok; hatamı kanımla temizleyeceğim. Yeter ki bana fırsat verin.

Alayın başında kalırsa yarından tezi yok, Barabanof'un rasgele bir serüvene atılacağı, üstelik tek başına da kalmayıp vicdanında en ufak leke, bağışlatacak hatası bulunmayan adamları da beraberinde sürükleyeceği açıkça belliydi.

Gerçekten Barabanof'un ölümle karşılaşmaya hazır olduğuna inandığı halde, böyle bir şeye girişeceği düşüncesi Serpilin'in yatışmasına engel oldu.

«Hatanı ceza taburunda, elde tüfek temizleyeceksin», demek isterdi. Bu yönde elinden geleni yapmaya kararlı olduğu halde kesin kararı kendisi veremiyeceğinden ağzından bir şey kaçırmak istemiyordu. Sustu.

Sürüp giden sessizliğin tedirgin ettiği Barabanof:

— Devam edebilir miyim? dedi.

— Devam edin!

Serpilin, baştan sona, alaya dönüp iyice sarhoş olduğu andan ölüm halindeki Tarakovski'yi yaylım ateş altında taşıdığı ana kadar anlattırdıktan sonra sordu :

— Saldırıya girişiğinizde, komuta ettiğiniz kişilere benden gelen bir emrin sözünü ettiniz mi?

Barabanof «hayır» demeden önce belli belirsiz durakladı; Serpilin, yalan söylediğini anladı. Sarhoş olduğu için tümen komutanının emir verdiğini büyük rahatlıkla söyleyivermişti. İçki içmediği anlar, böyle bir davranışta bulunamıyacak kadar yönetmeliğe saygılıydı.

— Tarakovski'nin itirazlarına, onu ödleklikle suçlayarak mı karşılık verdiniz?

— Hatırlamıyorum.

Barabanof Serpilin'in gözlerine baktı ve sonra itiraz etti:

— Evet, ona ödlek dedim.

Sesi, ilk kez titriyordu.

Ona bakarken:

 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Neyse ki biraz vicdan kırıntısı kalmış sende», diyordu. Serpilin kendi kendine. Sonra, ani bir kararla:

— Şu masaya oturun ve yazın, dedi.

Masaya yaklaştı, not defterini Barabanof'un önüne koydu.

Barabanof, acemice bir hareketle kızarmış ve şişmiş parmakları arasına kalemi alarak sordu:

— Ne yazmam gerekiyor General Yoldaş?

Serpilin, birden: «Gece parmakları donmuş», diye düşündü.

Barabanof'un yüzünden, tümen komutanına yönelen bir takım açıklamalar yapmak zorunda olduğunu sandığı anlaşılıyordu. Bambaşka bir şeyin sözkonusu olduğu aklının köşesinden bile geçmemişti.

— Tarakovski'nın karısına gönderilecek (ölüm haberini kendi elinizle yazacaksınız. Kocasını nasıl öldürdüğünüzü anlatın ona... Ona ve beş çocuğuna... Ne bakıyorsunuz öyle yüzüme?

Barabanof, bütün gücüyle donmuş parmakları arasında kalemi sıkıp susuyor, Serpilin'e bakmaya devam ediyordu.

Generalin söylediği inanılmaz, akıl almaz bir şeydi.

— Nasıll Kocasını öldürdüğümü mü yazacağım? Ben kukla mıyım? Mahkemeye çıkmak ya da herhangi bir başka cezaya çarptırılmak çok daha iyi, dedi sararark.

Ama Serpilin hiç umulmadık bir anda aklına gelenden vazgeçmek niyetinde değildi. Yaptığı belki insafsızca bir şeydi, ama haksız değildi.

Gitgide sararan Barabanof:

— Onu öldürdüğümü yazamam General Yoldaş, dedi.

Serpilin'in yüzündeki durgunluk Barabanof'un korkusunu büsbütün arttırdı.

— Onu öldürdüğünüzü yazmanızı istemiyorum, dedi bir süre sustuktan sonra. Karısı ve çocuklarına, olayları anlatın yeter. Tarakovski'nin künye suretini Barabanof'un önüne itti. Her şeyi büyük açıklıkla anlatırsanız, sonucu kendiliklerinden çıkarır, Tarakovski'yi Almanların mı yoksa sizin mi öldürdüğünüzü anlarlar... Ne bakıyorsunuz öyle yüzüme? Şaka etmiyorum.

Barabanof elinde olmaksızın kâğıtları önüne çekti, «aile durumu» bölümünü gördü, birden görüşünün bulandığını hissetti. Kalemi bırakıp yerinden kalktı. Bu sert ve güçlü adam al-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lak bullak olmuştu, bayılmak üzereydi.

Ölgün bir sesle:

— General yoldaş, şeref sözü veriyorum ki istediğinizi yazacağım, dedi. Ama alaya dönmeme izin verin. Sizin önünüzde bu işi yapmam imkânsız.

— İmkânsız ama, aslında, sizi yalnız tabur komutanının karısına değil, pisi pisine ölüme gönderdiğiniz askerlerin ailelerine de yazmaya zorlamak gerekir. Sağlık taburundan telefon ettiler, yaralılardan üçü ölmüş.

Sesinden belli olmaya başlayan kızgınlığını yenip devam etti:

— Gidebilirsiniz.

Cansız, gevşek elini başlığına götüren Barabanof kapıya doğru yürüdü; kapıda geri dönüp:

— Mektubu ne yapacaksınız? diye sordu.

O ana kadar kafasındaki tek şey, mektubu yazmak zorunda olduğuydu; daha sonra ne olacağı ancak şimdi aklına gelmişti

— Karısına yollayacağız.

— Böyle bir mektup cephe gerisine nasıl gönderilir? diye bağırdı Barabanof.

— Herkesin gözü önünde, burada bir takım işlere girişeceksiniz ve geridekilerden hiç biri yaptıklarınızı öğrenmiyecek, öyle mi?

Ne kadar duygulanırsa duygulansın, askerî sansürün bu mektubu geçirmeyeceğini biliyordu Serpilin, askerî sansür olmasa bile kendisi yollayamazdı mektubu, böyle bir şey imkansızdı.

Ama, her şey bir yana, Barabanof'un mektubu yazması gerekiyordu.

— Gidin, size söyleyecek başka şeyim yok dedi.

Barabanof, ağzını açmadan döndü çıkıp gitti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAAT dokuzu biraz geçe Serpilin, Barabanof'un görevinden alındığını ordu komutanına bildirdi. Batyuk, acı acı küfretti, alay gözden geçirilene kadar binbaşının görevinden alınmasını kabul ettiğini bildirip telefonu kapadı. Ziyaretçileri gelecekti, daha sonra Serpilin'e telefon edeceğini söyledi.

«Cephe Komutanı olmalı», diye düşündü Serpilin. Sonra Pikin'i çağırdı.

Stalingrad orduları aralık ayında Kotevnikovo'da von Paulus'un yardımına koşan Hoth orduları grubunu yenilgiye uğrattıktan sonra Rostof yönünde ilerlemeye devam etmişti. Şehri kuşatan sovyet birlikleri kesin saldırıya geçmek üzereydiler. Kesin bir sonuç alınması gerektiğinden, bütün birlikler tek elden, Don cephesi komutanlığı tarafından yönetiliyordu. Çarpışmaların olduğu yere Başkomutanlık Karargâhından da temsilciler gönderilmişti.

Diğer birliklerin çoğu gibi Serpilin'in tümeni de, genel saldırı arifesinde saldırıyı kolaylaştıracak sınırlı bir harekât plânına uyuyordu.

Bu acı olayın geçtiği o uğursuz tepenin alınması da üç ya da dört gün sonrası için düşünülmüştü; ama Levaşof haklıydı. Öncelikle tepenin alınması gerekiyordu. Yalnız taktik değil, aynı zamanda psikolojik yönden tepenin alınması artık bir gereklilikti.

Uykusuz bir geceden sonra, yanından hiç ayırmadığı dosyası koltuğunun altında, hırsla barınağa giren Pikin'e sordu:

— Olup bitenlere ne diyorsun Gennadi Nikolayeviç?

— Barabanof ne aşağılık herifmiş; Tarakovski'ye gelince, hanım evlâdının teki çıktı. Onu da sağlam biri sanırdım.

— Ölülerin ardından konuşulmaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Pikin, inancından vazgeçmeden :

— Önemi yok, dedi. Öbür dünyada nasılsa beni duyamaz: Yapmak zorunda olduğu şey telefonu açmak ve: «Alay komutanı sarhoştur, beni delice bir serüvene sürüklüyor», demekti.

— Haklısın Gennadi Nikolayeviç. Haklısın, görünüşte bundan daha basit bir şey olamazdı. Ama ötekiler hakkında yargıya varmadan önce insan, bir de aynada kendime baksam, der.

— Traş olduğum her sabah bakıyorum!

Cevaplarının kabalığı duyduğu büyük acıyı ortaya koyuyordu; öyle ya, herkesin bir yaradılışı vardı.

— Peki peki, bırakalım bunu, dedi Serpilin. Her neyse, bütün suçu Tarakovski'nin sırtına yüklemekle onu canlandıramayız; ama ne olacak? Bu konuda ne düşünüyorsun?

— Tepeyi almak gerekli, dedi Pikin.

Dosyasını açarak devam etti:

— Topçu desteği olarak neye ihtiyacımız olduğunu da hesapladım.

Serpilin, bir kere daha, aralarında hiç konuşmadan aynı sonuca vardıklarını büyük bir mutlulukla farketti.

Bir saat kadar saldırı hazırlığı yaptılar, sonra Pikin gitti. Serpilin de bir saat kadar kestirmeye hazırlanıyordu, telefon çaldı. Tumanyan, Binbaşı Barabanof'un barınağında beynine bir kurşun sıktığını haber veriyordu.

— Şimdi geliyorum, diyen Serpilin telefonu kapadı.

Sonra yeniden açtı, Ordu Karargâhını istedi. General de Kurmay Başkanı da yerinde yoktu. Sonunda Tugay Komiseri ve Savaş Kurulu Üyesi Zaharof'la konuşabildi.

— Bu hikâyeden söz edildiğini duydum, dedi Zaharof.

— Daha da bitmedi üstelik.

Serpilin, önce alaya koşup raporunu sonra verme isteğini yenip devam etti:

— Barabanof intihar etmiş. Hemen alaya koşuyorum

— Hay eşek hay! diye inledi Zaharof. Nasıl olurmuş?

— Bilmem.

— Berejnoy nerede?

Serpilin Komisere gereken bilgiyi verdi.

— Ordu Komutanına haber vereceğim, dedi Zaharof. İşi daha sürer, ben de bir, iki saate kadar oradayım. O zamana kadar döner misin?

— Dönerim, dedi Serpilin

Yol boyu, arabada hiç konuşmadı; Barabanof alayda ne

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kadar sevilmese, intihar haberi askerler arasında tatsız bir hava yaratacaktı.

Şimdi, bütün olup bitenlerden sonra bile, Barabanof'u o mektubu yazmaya zorladığı için pişmanlık duymuyordu. Hatası burada değil, Barabanof'un görevinden alınması sorununu zamanında çözememesindeydi. Çok daha önceden bu işi halletmesi gerekiyordu ama yapamamıştı. Her şey de bundan çıkıyordu.

Bir ölüyle karşılaşacağını düşünerek Barabanof'un barınağına girdi. Ama yatağın üzerinde kara bir kürklü palto, keçe çizmelerin izleriyle kaplı zeminde de kan lekesi vardı.

Tumanyan, telefonla konuştuktan sonra Barabanof'ta hayat belirtileri görüldüğünü, söyledi. Hemen sağlık taburuna taşınmıştı.

— Sonra? dedi Serpilin.

—Şimdilik bir şeyden haberimiz yok.

Serpilin, masaya oturdu, sağlık taburunu istedi. Telefonun bağlanmasını beklerken, elde ahize, masanın üstünde duran yarıya kadar doldurulmuş kâğıda bakıyordu.

«Sayın Varvara Ammossovna. Alay komutan olarak, size ve ailenize, büyük felâketi haber vermek istiyorum. Kocanız, Nikolay Konstantinoviç Tarakovski, bu gece savaş meydanında şehit düştü. Şahsen, alay komutanı olarak...» Mektup burada kesiliyordu. Barabanof, şahsen, alay komutanı olarak ne yaptığını yazamamıştı. Yazmaktansa ölmeyi yeğ tutmuştu.

Sağlık taburundan gelen ses güçlükle duyuluyordu. Aksi gibi telefon da arızalıydı. Serpilin adını verdi, Barabanof'un nasıl olduğunu sordu. Birkaç kere tekrarlanan sözleri iyi duyamadı, sonunda «kurşunu çıkarmak üzere...» sözlerini anlıyabildi.

Ameliyat yeni başlamıştı. Demek ki Barabanof'u askeri hastaneye göndermemişler, hemen ameliyata karar vermişlerdi.

Tumanyan'la odaya doluşan birkaç subaya:

— Kurşunu çıkarıyorlar, dedi. Belki kurtulur...

Ameliyatın sonunda kendisini aramalarını söyleyip telefonu kapadı.

Tumanyan, her zamanki gibi ağır ağır, olayları anlatmaya koyuldu.

İçeri girmiş, Barabanof'un yerde yattığını görünce emirberini çağırmış, birlikte binbaşıyı kaldırıp yatağına yatırmışlardı. Hemen sonra Tumanyan, Serpilin'e telefon etmişti. Kadın doktor koşup gelmiş ve Barabanof'un henüz soluk aldığını söylemişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

— Doktor hanım nerede?

— Barabanof'un yanında.

Çılgın gibiydi!

Uzun burunlu, asık suratında ilk kez bir duygu belirtisi sezilmişti.

Serpilin karşılık vermedi. Barabanof'un bekâr olduğunu, kendisinden daha yaşlı olan bu kadın doktorla yaşadığını, alayın başına getirildiğinde kadının da onun bulunduğu yere atanmayı istediğini biliyordu.

— İçeri girdiğinde, ateş edeli çok oluyor muydu?

Tumanyan omuz silkti:

— Bilmiyorum, dedi.

Tepenin alınması için girişilecek saldırıyla ilgili bilgileri vermesi bir saat sürdü. Sonra saatine göz atıp arabasına koştu. Hareket etmek üzereyken sağlık taburundan telefon edildi. Kurşun çıkarılmıştı ama yaralının durumu ağırdı; kurtulup kurtulamıyacağı kesinlikle söylenemezdi.

Serpilin döndüğünde Zaharof daha tümene gelmemişti; Berejnoy da. Berejnoy Zubovka'dan ayrılmış ama sağlık taburuna da uğramamıştı, nerede olduğu bilinmiyordu. Takviye gelen askerlerle on kilometrelik yolu yürümeye karar vermesi de mümkündü. Böyle işler yapacak kişilerdendi Berejnoy.

Şu sıra Berejnoy'un yanında olmamasına yanan Serpilin: «Asıl ona büyük darbe olacak», diye düşündü. Birlikte Zaharof'la daha rahat konuşuruz. Sebep olduğum ikinci intihar bu. Önce Baranof, şimdi Barabanof.»

Ne bu iki adam ne de intiharlarına yol açan koşullar arasında en ufak bir ortak yan yoktu. Benzerlikleriyle dikkatini çeken bu iki ad arasında bir yakınlaştırma yapmıştı.

1941'de Serpilin, gerçeği Barabanof'un dul eşinden gizlemiş: «Şerefiyle öldü», demişti. Şimdi yalan söyleyeceği kimse yoktu, yalan söylemesi için sebep de yoktu. Sağlık taburunda görevli doktor hanım Barabanof'un iyi ya da kötü her şeyini biliyordu. Belki gece karşılıklı içmiş, başı iyice dönen Barabanof ona gösteriş yapmak isteyip Almanlara saldırmıştı... Belki de doğru değildi düşündüğü. Levaşof, kadının Barabanof üzerinde olumlu etki yaptığını söylemişti.

Serpilin yüksek sesle tekrarladı:

— Yalan söylememi gerektiren kimse yok, yalanın da gereği yok!

«Gereği olmaz mı? Ya **Tarakovski**'nin **dul** karısı? Ya ağır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaralanıp sağlık taburunda ölen askerlerin aileleri? Onlara da, yakınlarının, alışılmış deyimle «savaş meydanında şehit düştü ğünü» ayrıntılara girmeden yazmak gerekmiyor mu? Başka bir şey yapılamazdı, yapılacak başka şey de yoktu.»

Yine Baranof'u hatırladı. Neden 1941 de onca adam intihar ediyor, dayanamayıp kendini öldürüyordu?

Belirli derinliklerde durdurulmadan birden denizin dibine indirilirse dalgıçların kulaklarından kan boşandığı söylenir. Savaşta da durum böyledir. Kimi gereken dayanıklılığı gösterir, kimi de sorumluluklarının derinliğine birden indirilirse kanı kulaklarından fışkırır... Şimdi zafer kendilerinden yana kayıyordu, savaş hiç bir zaman oyun olmamıştı; savaşta her gün, her saat bir adam öldüğü unutulmamalıydı. Günlük emre bir harf daha katmak, fazladan bir ölü; haritada bir santim ilerlemek, yeni bir ölü demekti. Telefonda bir alay komutanına: «İyice yüklen!» diye bağırıyordu. Gerekliydi bu, durum gerektiriyordu. Ama bir kişi daha ölüyordu işte... Haziranda General Serpilin 9000 kişilik tümenini toparlamıştı... Şimdi, bu 9000 kişiden kaçı sağdı? Yalnız 9000 hayatın sorumluluğunu taşımıyordu. Kadınlar, çocuklar, analar -kiminin yakınlarının sayısı hiç denecek kadar az, kiminin ailesi çok kalabalıktı- eklenirse, 1942 haziranında en azından 40.000 kişinin sorumluluğunu taşıdığı söylenebilirdi. Savaşın başından beri bu yükü ilk kez taşımıyordu üstelik... Ne iğrenç şeydi bu savaş! En iğrenci de sonuna kadar hep böyle sürüp gidecekti. Harita üzerinde her yeni ok, her günlük emir bir kişinin ölüme mahkûm edilmesiydi. Barabanof'a karşı duyduğu büyük kızgınlığın yeniden uyandığını hisseden Serpilin: «Sarhoş, sarhoş bu emirleri nasıl verirsin köpek?» diye düşündü.

Kızmakta haksız olduğundan değil, kızdığı kişi hayatla ölüm arasında gidip geldiğinden sinirini yendi. Telefonu açtı ve sağlık taburunu istedi.

Ameliyatı yapan doktor, Barabanof'un henüz kendine gelmediğini bildirdi.

— Anlıyorum, dedi Serpilin. Bir şey olursa siz beni arayın.

Tugay Komiseri Zaharof tek başına içeri girdi, karşısındakini dinledi, Serpilin'e elini uzattı, kısa paltosunun düğmelerini çözmeye koyuldu. Eli koluna takıldı, geniş omuzlarından kolay kolay çıkaramadı paltoyu. Serpilin ona yardım etmek için ilerledi. Zaharof yardım istemeyip geriledi, aceleyle paltosunu çı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

karabildi.

— Yardımına teşekkür ederim Fedor Fedoroviç; beni utandırıyorsun, çünkü benden yaşlısın.

Paltosunu asıp, başlığını çıkardı, yuvarlak başındaki kır saçları düzeltti; Serpilin'in karşısına oturdu.

— Gerçeği açıkça söylemek gerekirse, Batyuk yerine benimle konuştuğun için talihin varmış. Telefonla intihar haberini verdiğinde çılgına döndü. Berejnoy gelmedi mi daha?

Serpilin gelmediğini söyledi ve sağlık taburuna ettiği telefondan başlıyarak gereken bilgiyi verdi.

Karşısındakinin yüzü, anlattıklarının uyandırdığı duyguları gizlemeden yansıtıyordu.

Tugay Komiseri Zaharof duygularını gizleyenlerden değildi; düşüncelerini yüksek sesle söylemekten çekinmez, aklından geçenleri gizlediği seyrek görülürdü. Silâh arkadaşlıkları yeni olduğu halde, Zaharof'u hem uzun süreden beri hem de çok iyi tanıdığını sanıyordu. Sık sık kendisini görmeye gelirdi, iklsinin de ortak bir kaderi vardı. Serpilin, iç savaş yıllarında önce bir tabur, ardından bir alaya komuta etmiş, Zaharof ise süvari müfrezesinin siyasi eğitmenliğini yapmış, kuruluşundan, bu yana ikisi de Kızılordu'ya hizmet etmişlerdi. Zaharof'un, Serpilin gibi dört yıllık bir hizmet kesintisi yoktu. Bu noktayı aralarında hiç konuşmamışlardı. Serpilin, tüm açık yürekliliğiyle Zaharof'un o süreyi rahat geçirmediğini seziyordu. Hiç bir şey bilmediği halde böyle düşünüyordu, böyle zorlu bir anda karşısında rasgele birinin değil de, Tugay Komiseri Zaharof'un bulunması Serpilin için büyük rahatlıktı. İçtenliği, açıkça görülen yürekliliği, Rus insanının tek kelimeyle «basit bir adam »olarak niteleyip bu niteliğe en saygı değer, en övgü dolu anlamı veren herkese gösterdiği yakınlılığıyla komiser Zaharof.

Serpilin, Barabanof'a mektup yazması için nasıl bir emir verdiğini anlattığında Zaharof içini çekip kaşlarını çattı. Olayın bu yanının duymamak isterdi.

Serpilin, anlattıklarının kendisi için de ne kadar ağır olduğunu biliyordu. Barabanof ölürse bir takım kişiler çıkacak: «Alay Komutanının üstüne yüklendi onu intihara itti...» diyeceklerdi. Soruşturmayı derinleştirip kendisini tümen komutanlığından bile uzaklaştırabilirlerdi...

Olayların akışı ne olursa olsun, Serpilin, gerçeği açıkça ortaya koymanın kaçınılmazlığını, sözlerinin içtenliği Barabanof'un başına geleceklerden ayrı tutmanın gerekliliğine inanıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hikâyenin sonuna kadar susan Zaharof:

— Şimdilik intihara teşebbüs olarak niteliyebileceğimiz olay sence neden ileri gelmiştir? diye sordu.

— Yazmasını istediğim mektuptan.

— Senin yerinde olsam kendimi tutmam, yumruğumu bu sersem ayyaşın suratının ortasına indirirdim. Onun gibi birine böylesi yakışırdı, diye haykırdı; Zaharof.

— Ben, karşımdakilere kolay vuramam, alışkın değilim. Bana çok vurdular ama ben vuramam; bu yöntemin faydasını kabul etmiyorum.

— Ona söylediklerin belki daha faydalı olmuştur, dedi Zaharof. Daha bir süre savaşabilirdi, bunun yerine beynine bir kurşun sıkmayı yeğ tuttu...

— Doğrusu, böyle bir ihtimal aklıma gelmemişti.

— İnsanları iyi tanımıyorsun.

Serpilin, bu sonucu benimsemese de:

— Herhalde öyle, dedi.

Zaharof, aldığı cevabın içten olmadığını sezerek sordu:

— Demek, vicdanının da işe karışacağını ummuyordun?

— Hayır.

— Öyleyse onu neden bu mektubu yazmaya zorladın? Vicdanının da işe karışması için mi? Ya gerçek budur, ya da seni hiç anlıyamamışım demektir! Ne olursun, beni uyutmaya çalışma!

— Böyle bir şey yaptığım yok, dedi Serpilin. Ama Zaharof sözünü kesti:

— Yapma bana bunu, anlıyor musun, yapma! diye bağırdı. Seninle dostça konuşuyorum, bana böyle şey yapma, anladın mı!

Alnındaki damarlar sinirinden iyice şişmişti.

Serpilin oldukça tatlı, meydan okumayan bir sesle:

— Seni uyuttuğum muyuttuğum yok Konstantin Prokofiyeviç, dedi. Bu tür olaylarda gerçek hemen görülemez. Tabii vicdanını da hesaba kattım ama bir takım sonuçlara yol açabileceğini düşünmedim.

— Anlaşıldı. Özellikle vicdanın tetiğini tutan emniyet paslanmışsa ve atarsa her şey olabilir. Hiç düşünmedin ama şimdi, makine harekete keçecek. -Eliyle belirsiz bir işaret yaptı-. Barabanof'a ne yapmak niyetindeydin? Eğer...

Sözünü bitirmedi. Her şey açıkça belliydi.

— Mahkemeye verip Ceza Taburuna gönderecektim. Yu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kardan gelen bir emirle yine alayının başına gönderilmezse tabiî

— Bu, «yukardan gelecek emir» kimin emri? Sakın benimki olmasın?

Serpilin omuz silkti ve sustu. Ne demek istediği belli oluyordu, bu durumda her şeyi açık açık anlatmak niyetinde değildi pek.

Yerinden kalkıp odada dolaşmaya başlayan Zaharof

— Ev-veeet. Bir alay komutanı pek de önemsiz biri sayılmaz, dedi.

Serpilin, susuyordu.

— Bir şey söylemiyorsun?

Serpilin, Barabanof'a yüklenmek istemiyordu. Ama, bu açık sorunun da cevabını vermek zorundaydı.

— Gerçekten de önemli biridir.

— Evet, dedi Zaharof. Batyuk, Barabanof'un 1941 de yararlık gösterdiğini söyledi; 1942 de Harkof'da Alman kuşatmasını yardıkları sıra da büyük yararlık göstermiş. İyi bir adamken bozulmuş anlaşılan, öyle mi?

— Bilmem. Ama şimdi, kendisi için gerekli bir görev bulunabilir sanırım. Ancak benim vardığım sonuç, bir alaya komuta edecek yetenekte olmadığıdır. Daha önce görevinden alınmasını sağlamadığım için de kendi kendimi lânetliyorum

— Görevinden alınmasını sağlıyamadığın için mi? Yok canım! Birinin görevinden alınması için küçük parmağını oynatman yeter.

Görünürde Zaharof, Serpilin'i paylamak ister gibiydi. Sözlerinin daha değişik, daha ağır sonuçları hissettiren bir anlamı vardı. Batyuk inatçı ve kararından dönmeyen biriydi. Serpilin gibi Zaharof da onunla anlaşabilmekte güçlük çekiyordu.

— Her şey bir yana, inandığım için sorunu açıkça ortaya atmam gerekliydi, dedi Serpilin.

Zaharof ona baktı, döndü, odayı arşınladı birkaç kere.

Serpilin telefonu açtı. Sağlık taburu arıyordu, doktorun neşesi yerine gelmişti.

— İşler yolunda General Yoldaşl İyice düzeldi, şimdilik hiç bir tehlike yok. Ama kurşun üç santim sola kaysa hapı yutmuş tu.

Telefonu kapadı ve derin bir soluk aldı.

— Demek yaşıyor?

Serpilin ağzını açmadan, Zaharof haberi yüzünden okumuş-

tu.

— Fedor Fedoroviç, ölmiyeceğini bilerek ateş ettiği aklına hiç gelmedi mi? Davranışının sonuçlarından korkuyor, ama ölmek de istemiyorou. Akla yakın değil mi?

— Hayır, dedi Serpilin inançla.

Barabanof'un alaya dönme izni isterken sesinin ne kadar da ölgün çıktığını hatırladı. O sıra anlamamıştı; ama şimdi hatırlıyor, her şeyi anlıyordu Barabanof askerdi, maskara değil. Ölümü isteyerek intihar etmişti.

— Batyuk'u arıyorum, dedi Zaharof. Pek sinirli değilse, birlikte alayları denetleriz.

— Biraz müsaade eder misin? dedi Serpilin.

— Yemek içinse alayda yiyebiliriz.

Serpilin ,ayrıntılara girmeden :

— Biraz çıkabilir miyim? dedi yine.

Alayda da yense, yemek için emirler vermesi gerekiyordu. Bir telefon etmekte fayda vardı.

Zaharof kayıtsız bir hareket yaptı ve telefonu açtı

Serpilin, beş dakika sonra döndüğünde Zaharof çoktan giyinmişti. O da giyindi ve :

— Gidiyor muyuz? diye sordu.

— Gidiyoruz ama başka bir yere.

Yüzü keyifsizdi.

— Ordu Komutanı seninle birlikte gelmemi söyledi. Moskova'dan çağrılıyorsun.

Serpilin, bir şey daha söylemek isteyip kendini tuttuğunu farketti.

Zaharof öne, şoförün yanına oturmuştu. Serpilin arkada yalnız kaldı. Konuşmuyorlardı. Hayatını orduda geçiren Zaharof, komutanlar barınakta görüşürken şoförünün her şeyi öğrenme yolunu bulduğunu da biliyordu. Yine de onun yanında, Barabanof'tan söz etmek isteği yoktu içinde.

Serpilin'in Moskova'ya çağrılması nedeniyle ilgili bir şey de söyleyemiyordu. Batyuk, telefonda: «Geldiğinde anlatırım,» demişti.

Yaradılışından gelen özelliği yine ortaya koyuyordu despot! Arkada oturan Serpilin de, hiç hak etmediği halde Zaharof'a sövüp sayıyordu.

Peki ama Serpilin'i neden çağırmışlardı acaba? Bir tümen

komutanı, savaştan önce Moskova'dan geçerek başka bir cepheye atanacak kadar bulunmaz hint kumaşı değildi ki. Çağrılma nedeni bu olmamalıydı, üstelik Batyuk o sabah konuşmayı başka bir yöne kaydırmıştı. Ordu Kurmay Başkanı, Harekât Dairesi Kurmay Başkanlığına atanmak üzere geri alınıyordu. Çoktan buna karar verilmişti. Cephe Komutanı onun yerini alacak birinin adaylığını öne sürmüş, ama Batyuk pek istememişti.

— Kabul, demişti cephe komutanı. Dışardan birini yanınıza almayı bir kere daha istemediğinize göre birliklerinizin komutanlarını gözden geçirin. Örneğin Harp Akademisinde yetişme tümen komutanı Serpilin var; eskiden, ordunun en güçlü kuramcılarından sayılırdı. Onu düşünün öyleyse.

— Peki düşünürüm, demişti Batyuk dalgın dalgın.

Zaharof, konuşmanın nasıl sona erdiğini bilmiyordu; cephe komutanı, yeni gelen yedekler arasındaki ağır topçu tugayını denetlemeye götürmüştü Batyuk'u.

Sorun çözülmüş bile olsa Serpilin'in Moskova'dan çağrılması için sebep değildi. Adaylığı uzaktan da onaylanabilirdi.

«Neden çağırıyorlar acaba? Barabanof'un intiharı üzerine görevden almak üzere mi? Barabanof'un ölümden kurtulduğu biliniyor, ordu komutanına haber telefonla bildirildi. Bilinmez ki, her şey gelebilir insanın başına!»

Bu tür olayların, bilinmeyen yollardan «en üst kademeye» kadar ulaştığını, yirmi dört saat içinde büyük birer yangına dönüştüğünü Zaharof iyi biliyordu. İnsan Savaş Kurulu Üyesi bile olsa, her şey, böyle biri yokmuş gibi, ona sorulmak gereği duyulmadan yapılıverirdi.

«Hayır, bu kez her ne pahasına olursa olsun onu koruyacağım!» diye düşündü Zaharof hırsla.

Başlığını çıkardı, elini saçlarında gezdirip şoförüne döndü. Keyifsiz bile olsa, uzun süre konuşmadan edemezdi.

— Nikolay, Serpilin'in tümenindeki askerler saldırı konusunda ne diyorlar?

— Öğrenme fırsatı bulamadım ki.

— Dün geceyi geçirdiğimiz Bukhvostof'un orada neler söyleniyordu?

— Bir hafta içinde saldırıya geçmemiz gerektiği.

— Neden bir hafta?

— Kamişin yöresinde kuru yiyecek ikmali yapmaya giden şoförler, cepheye büyük ölçüde topçu yığınağı yapıldığını anlatmışlar.

— Evet ama neden bir hafta içinde saldırıya geçiliyormuş?

— Hesabını yapmak yeter: Topçunun cepheye varışı, mevzilenmesi, düzene sokulması bir hafta gerektirir Daha fazla sürmez. Topları boşu boşuna mı getirecekler buraya kadar? Başkomutanın yedeğe aldığı bataryalar bunlar, bizden başkalarının da onlara ihtiyacı var.

— Stalingrad'ı ne zaman ele geçirmeyi düşünüyorsun?

— Ben mi?

— Evet sen.

— Ah, 23 şubata kadar, Kızılordu'nun yıldönümünde alınabilse:

Zaharof güldü:

— Sen de çok çabuk ilerliyorsun!

— Evet ama Almanlar Stalingrad'ı almak için daha çok zaman harcadılar.

Şoför direksiyonu çevirdi, arka tekerlek yolun kıyısına sürtünürken karşıdan gelen traktörü sıyırdı. Hırslı bir homurtuyla cip birinci viteste, dik yokuşu tırmanmaya koyuldu. Konuşma da orada kesildi.

Serpilin, gözleri paltosunun sırtını iyice geren Zaharof'un geniş omuzlarında, komiserin Moskova'ya çağrılma nedenini bildiğine fakat kendisine söylemek istemediğine inanıyordu. Herhalde kötü bir haberdi bu. İyi olsa Zaharof hemen yetiştirirdi. Hem iyi bir haber beklemesi için sebep de yoktu. Sonunda, aklına ilk gelen şeyde karar kıldı: Olayın iyice aydınlatılmasını beklemeden, ordu komutanı yetkisini kullanmış ve Serpilin'i tümen komutanlığından almıştı. Üstelik Batyuk'un görüşü, tatsız bir olay meydana geldiğinde gevşek davranmaktansa hemen düzeni sağlayıp sert tedbirler almak gerektiğiydi. Kendi çıkarları yönünden de haklıydı.

«Evet ama bu kez, çok acele etti, diye düşündü Serpilin, Yapacak şey yok, kurbanlık koyun olmadığımı bir kere daha ispatlamam gerekiyor.»

Düşündüğünü gerçekleştirmeye hazır, boyun eğmeye hiç niyetli değildi. Ama bu arada, diş sökercesine tümeninden koparıp alacaklardı kendisini.

Kısa süre sonra ayrılmak zorunda kalabileceği yollara ve çevreye doyumsuz gözlerle bakıyordu.

Kamyonların durmadan gelip geçtiği ayna gibi kaygan, ilkbahar sıcaklığının eritemiyeceği kadar kalın bir buz tabakasıyla kaplı kavis ve tümseklerle dolu yol... Kamyonları dolduran,

paltolarının yakası kalkık, başlıkları kaşlarına indirilmiş savaşçılar. Levazımcılar onları atlatmamış, biraz gecikmeyle de olsa yeterince kürklü ceket dağıtmıştı. Askerden arınmış bölgede kalmayıp toplanması mümkün olduğunda ölülerin ceketi de sırtlarından alınıyordu. Koskoca çukurlara üniformalarıyla gömüyorlardı hepsini. Durum böyle gerektiriyordu, yapacak şey yoktu ama Serpilin bunu düşündüğünde, alçak kazılmış buz gibi çukura paltosuz ve keçe çizmesiz kendisini attıklarını düşünüp ürpererek omuzlarını kastı...

Kış saldırısı için hiç de iç açıcı yerler değildi. Gözalabildiğine, tek köy yoktu çevrede. Yaşayan her şey soğuktan titreyerek sığınaklara büzülüyor, ya da sonbahar çarpışmalarından arta kalan cılız yıkıntılara sığınıyordu. Tıpkı, yoldan yarım kilometre ötedeki, yüksekliği iki metreyi ancak bulan domuz ahırının duvarı gibi... Saldırının ilk günü ele geçirmişlerdi orasını. Tümenin gözetleme karakolu bir günlüğüne oraya yerleşmiş, bir başka gün tümen karargâhı konaklamış, sonra topçu alayı kurmay başkanlığı kalmış, o da çekip gittikten sonra bir aydan beri, yıkık domuz ahırına destek bölüğü yerleşmişti. Askerler, sardalya konservesi gibi üstüste yığılmışlardı ama burasını elden çıkarmak da istemiyorlardı. Bir kere duvar hiç yoktan iyiydi, üstelik yola da çok yakındı.

Karşıdan gelen kamyonlardan biri, meşhur kuru yiyeceklerle doluydu.

«Yine darı, diye düşündü Serpilin. Bir hafta kursağımıza başka şey girmiyecek demektir.»

Yiyecek yönünden bu son ay yine fena değildi, ama yakacak durumu bir felâketti. Yolun kenarında karlara gömülü olan telgraf direkleri bu yönden çekilen sıkıntının gözle görünür tanığıydı. Birkaç dizi ayak izi her birini yola bağlıyordu. Bu direkler, alışmamış gözlere garip bir görüntü arzediyordu. Toprağa gömüldüğü yerden bir insanın erişebileceği yüksekliğe kadar, hepsi, dev bir torna makinesinden geçmiş gibiydi. Tepede ve toprağa gömüldüğü noktada direklerin kalınlığı normaldi. Ama ikisi arasında, direklerde rüzgârdan kırılıp devrilmemelerini sağlayacak kadar tahta bırakılmıştı. Askerlerin eseriydi bu; geceleri meraklı bakışlardan uzakta iş görüyorlardı. Karanlıklarda ilerleyen bir asker... Birden yoldan çıkıp direklerden birinin yanına yaklaşıyor, birkaç parça kesip keçe çizmesine sokarak yoluna devam ediyor. Bu soğukta herkesin aklı fikri ateş yakmakta... Ama çevrede ağacın, çitin, tahtaperdenin, kuru gübre ve sama-

nın izine raslanmaz; tek tük tahta parçalarının çoktan yakıldığı yerde ısınmak nasıl mümkün olabilirdi? Sık sık söylenmiş, ceza verilmiş, telgraf direklerine dokunulmaması için emirler yağmış, Serpilin bile bunlardan kaçını imzalamıştı. Ama çare yoktu. Hayat, haklarına yeniden sahip çıkıyordu...

Destek bölüğünün mevzilendiği yeri geçerken elinde olmaksızın geriye bir göz attı. Tümenin bulunduğu kesimlerle öteki birlikleri ayıran gözle görünür bir işaret yoktu. Ama her yeri harita üzerinde olduğu kadar kesinlikle hatırlayabiliyordu.

«Tümenimi elimden alırlarsa çok üzüleceğim» diye düşündü Serpilin bir kere daha.

Aynı şey 1942 şubatında başına gelmişti. Savaşta insan bazan haklı olduğu halde haksız görülür; üstelik haklılığının başkaları da farkındadır; yine de sizi haksız çıkarmaları gerekir.

1942 şubatında, verilen bir emri yerine getirmediği için cezalandırılmıştı; belirli bir günde Kaluga ve Biransk bölgelerinin sınırında bir kaza merkezi olan Gratçi'yi alması gerekiyordu.

Aslında bu tarihin fazla önemi yoktu, yalnız Gratçi'nin alınmasının akşamki cephe bildirisiyle ertesi sabah, Kızılordu'nun kuruluş yıldönümü olan 23 şubatta Haberleşme Bürosunun bildirisinde yer alması isteniyordu. Oysa Moskova yakınlarında başlayan Sovyet birliklerinin kış saldırısının soluğu kesilmiş, bütün güçler savaşa sokulmuş, ortada güç diye bir şey kalmamıştı. Yine de üst kademede, 23 şubat bildirisinde önemli merkezlerden söz edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.

O tarihte şehri alıp alamıyacağını Serpilin'e soran olmamıştı. Genel duruma bakarak Gratçi'nin alınabileceğini sanıyorlardı. Gerçekten de Almanlar, Gratçi'de kırık bir dala tutunur gibiydiler. Ama bu dalı gerektiği gibi boşuna kayıp vermeden kesmek için, en az bir gün daha gerekliydi. Önceden sorulmayan, sonra da sorulması düşünülmeyen şey buydu. Ordu komutanlığı, cephe komutanlığına Gratçi'nin alınacağını bildirmişti; cephe komutanlığı da aynı şeyi başkomutanlığa bildirmişti, Serpilin'den de ne yapıp edip, gece yarısından önce Gratçi'yi alması isteniyordu.

Serpilin, Gratçi'nin alınması için her şeyi yapmaya hazırdı, devamlı yapıyordu da. Ama her yanı açık bir alanda, karlar içinde mevzilenmiş birliği cepheden körlemesine saldırıya geçirmek istemiyordu. Gratçi'yi alırken son savaşlarla iyiden iyiye budanmış olan birliğin son kalıntılarını da yok etmemek için iki seyyar müfreze kurmuş, bunlardan birini de derme çatma kızaklarla

topları ormandan geçirip düşmanın gerisindeki ormanı yolunu tutmak ve Almanları Gratçi'yi terketmek zorunda bırakmak istemişti.

Ama -telefonda kendisine açıkça söyleniyordu- Vatanı, mümkün olduğu zaman değil de, yirmi dört saat öncesinden Gratçi'yi almasını bekliyordu ondan. Serpilin, vatanının kendisinden böyle bir şey istemiyeceğinden emindi. Evlâtlarından büyük yararlıklar bekliyebilirdi ama delice bir ölümü asla.

22 şubat gece yarısı her ne pahasına olursa olsun Gratçi'yi almasını isteyen üstüne hiç bir şey söylemedi. Yaptığı hesaplara göre Almanların en geç yirmi dört saat sonra aceleyle çekilmelerine yol açacak tedbirden söz etmekle yetindi. Onların ardından şehre girecek, evleri ateşe vermelerine fırsat bırakmadan ele geçireceklerdi.

Ordu Komutanı söylenenlerin gerçek olduğunu, bunun dışında başka bir gerçek bulunmadığını, bulunmayacağını anlamazlık edemezdi, çünkü zeki bir adamdı. Üstelik, Serpilin buna kesinlikle inanıyordu, üstün yetenekleri vardı. Serpilin gibi, saldırının sürüp gittiği son iki buçuk ay içinde o da çok şey öğrenmişti. Ama bu kez sağır, lâf anlamıyacak kadar inatçıydı.

— Ya gece yarısına kadar Gratçi'yi alırsınız, ya da komutanlığınıza son veririm, demişti.

«Son verin öyleyse», diye bağırmak gelmişti Serpilin'in içinden. Ama: «Emredersiniz» demekle yetinmişti. Böyle konuşmasının nedeni, yalnız komutanlıktan ayrılmaya üzüleceğinden değil, bu delice emri yerine getirmeyip görevinden atılırsa yerini alacak subayın, Gratçi yakınlarında karların içine mevzilenmiş birliği ölüme göndermek zorunda bırakılacağındandı.

«Emredersiniz», demiş ama emri yerine getirmemişti. Aslında topçu hazırlığına girişmiş, saldırı saatini önceden tespit etmiş, kayıpları azaltmak amacıyla saldırıyı geceye bırakmıştı. Ortalığın aydınlık oluşundan yararlanıp, topçu desteğiyle, Gratçi yakınlarında mevzilenen taburun bulunduğu yere varmış, gözetleme noktasını buraya yerleştirip tehlikeye boş vererek, Ordu Komutanıyla mümkün olduğu kadar uzun süre konuşmamak için kendisi de aynı yerde karargâh kurmuştu. Her telefonda, verilecek cevap şuydu: «Tümen Komutanı yerinde yok, ön safları denetliyor.» Kendiliğinden seçtiği saldırı saati gelip çattığında verdiği emri değiştirmedi. Taburun elinde kalan, sayısı iyice azalmış birkaç grup karların içinden fırlayıp yüz elli metre kadar ilerledi. Alman havan mermilerinin altında hemen yere ya-

pıştı. Yarım saat sonra Alman topçusunun hakkından gelinemediği bildiriliyordu, daha fazla ilerlemek imkânsızdı. O zaman Serpilin, ilerleyen birliklerin mevzilerine çekilmelerini emretmişti.

Düşman topçusunun hakkından gelecek olanaklar elinde yoktu; elinde, top başına birkaç mermi bulunduğundan bunu önceden biliyordu. Alayın son kalıntılarıyla üst üste birkaç saldırı yaptırabilir, böylece yüz metre kadar ilerlemek mümkün olabilirdi. Ama bu tutum, önceki savaşlardan sağlam kurtulan son askerleri de Gratçi önünde harcamak demekti. Bunu da Serpilin kesinlikle istemiyordu.

Gece yarısından az önce, Gratçi yakınlarında, Tabur Komutanının yanı başında karlara uzandığı yerde Ordu Komutanı Serpilin'i yakalayabildi.

— Neden Gratçi'nin alındığını bana bildirmiyorsunuz?

— Alınmadı da onun için.

— Anlıyorum. Peki ama ne zaman alacaksınız? Hiç olmazsa şehrin dış mahallelerine girdiniz mi? diye yalvarırcasına soruyordu Ordu Komutanı.

Serpilin'in cevabı yine olumsuzdu.

— Ne zaman gireceksiniz öyleyse? Dakikalarınız sayılıdır! Gece yarısına kadar Gratçi'yi ele geçiremezseniz tümen komutanlığından alınacaksınız. Hemen saldırıya geçin!

Serpilin derin bir soluk alıp durumu bütün açıklığıyla anlatmaya koyuldu. Şimdiki koşullar içinde, açıkça görülen durumu herhalde hesaba katarlardı. Ama o çağda, 1942 şubatında söylediklerini dinlemek bile istememişler, konuşma yarıda kesilmişti. İşkillenen Almanlar üstlerine havan mermisi yağdırıyordu, tel bir kere daha kopuvermişti. Serpilin yeniden bağlantıyı kurmayı düşünmüyordu bile; generalin sesinden yalnız kendisine değil, belki daha yukardakilere bile baskı yapıldığı anlaşılıyordu. Her şeyin nasıl başladığını bilemiyordu, öğrenememişti. Davranışının ne gibi sonuçlar verebileceğinin farkındaydı. Yine de yeni bir saldırıya geçmemişti. Geleceğini düşünüyordu, ama askerlerinin hayatı onun için çok daha önemliydi.

Ertesi sabah, iliklerine kadar ıslanmış, sırtında mermi parçalarıyla limelenmiş paltosu, karargâhına döndüğünde radyoda okunan bildiri önceki gece ele geçen önemli merkezler arasında Gratçi'nin de adını sayıyordu.

Başına gelecekleri anlayıp tabura dönmek, gündüz gözüyle kurşun yağmuru altında ölüme yürümek geldi içinden. Hiç olmazsa her şey birden olup biterdi! O sabahki ruh haliyle ölüm

kendisine en korkunç ve en güç şey gelmediği halde dayandı.

Sonradan olup bitenleri hatırlamak bile istemiyordu. Öğlene doğru Cephe Komutanının da bulunduğu Ordu Kurmay Başkanlığına çağrılmıştı. En üst kademelerde Gratçi'nin alınmadığı öğrenilmişti, fırtına herkesin tepesinde homurdanıyordu.

Serpilin başını eğip sussaydı, önce esaslı bir zılgıt yiyecek ama sonra, sessiz sedasız işin içinden sıyrılacaktı. Ama başını eğmemiş, inatla düşündüklerini söylemiş, küfürler işitmiş, Harp Divanına çıkarılmakla tehdit edilmişti. O ana kadar büyük değer verdiği adama, aynı zamanda üstü de olduğu halde birden duyduğu saygıyı yitirmiş, nefretini hissettirecek şekilde konuşmuştu. Yerine geçen, yaptığı plâna uygun olarak akşama doğru, kayıp vermeden Gratçi'yi ele geçirdiğinden Harp Divanına verilmemişti.

Evet, yargılanmamıştı ama, tümenine de dönememişti.

Koyun olmadığını ispatlamak uğruna, iki ay yedekler arasında pineklemekle vakit geçirmişti. Konuştuğu kişilerin gözlerinde, çoğu kere anlayış ve dostluk okunurdu; ama üst kademeye, daha önce vatana ihanet suçundan mahkûm edildiği, Gratçi'nin de üstlerinin işe karışmasıyla alındığı bildirildiğinden, gerçeğin ortaya çıkarılıp çıkarılmamasına bir türlü karar verilemiyordu. Hiç bir şey, yerini alan subayın erkekçe raporu bile bana mısın demedi! Allahtan olay, ilkbahardaki durgunluğa rastlıyordu. Yoksa Serpilin'in üzüntüsü çok daha büyük olacaktı. Yeniden kendisine görev verilmiş, haklı olduğundan değil, aradan zaman geçtiğinden, yeni bir tümen kurmak üzere geriye gönderilmişti. Haklı olduğunda bunca zaman direnmese belki çok daha önce kendisine görev verilirdi. Sadece biraz zaman geçmişti, ordunun da yüksek subaya ihtiyacı vardı.

Kendisini şamar oğlanı yerine koyan üstünü bir daha görmemişti. 1942 yazının amansız savaşlarında olağanüstü yararlık gösterdiğini biliyor, ama kendisiyle konuştuğu günkü hali gözünün önünden gitmiyordu. Atasözünde dendiği gibi, şarkının sözleri kolay unutulmaz. Oysa unutmayı ne kadar isterdi, ikisi de aynı düşmana karşı savaşan ordunun askerleriydiler...

Ordu Kurmay Başkanlığına yaklaşırken: «Aynı çarkın dişlileri arasına düşmem mümkün mü? diye düşünüyordu. Hayır, olamaz, boyun eğmeyeceğim! Hem sonra durum eskisi gibi değil. Bazı şeyler anlayışla karşılanıyor, bazılarından da vazgeçiliyor, savaş hepimize çok şey öğretti.»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORDU Komutanı General Batyuk, karargahında çayını yudumlarken Serpilin'le nasıl konuşacağını düşünüyordu.

Genellikle Batyuk lafını sakınan kişilerden değildi, en iyi yanının da bu olduğu inancındaydı. Açık seçik olmayı severdi. Ama şimdi durum hiç de açık seçik değildi.

Bir kere Barabanof halt etmişti, büyük değer verdiği ama kötü huyundan ötürü sevmediği Serpilin'e yüklenmek için uygun bir fırsattı bu. Öte yandan, Cephe Komutanına gece olup bitenleri anlattığında, general fazla önemsememiş ve ısrarla aynı şeyleri tekrarlamıştı: «Söyleyin, sizce Serpilin iyi bir kurmay başkanı olur mu?» Batyuk da uzun süre düşünmenin gereksiz olduğu, cephe komutanlığı Serpilin'in adaylığını ileri sürdüğüne göre hiç bir itirazı bulunamıyacağı karşılığını vermişti.

Serpilin huysuzdu; bu yanı kötü bir nottu. Ama, «kendi» ordusundandı. Batyuk onu iyi tanıyordu, dışardan gelecek kişinin nasıl biri olacağını önceden bilemezdi.

«Önemi yok, görevini gerektiği gibi yapacak, geri kalana gelince, nasıl olsa ben onu yola getiririm», diye düşündü büyük bir güvenle.

Bu güveni doğrulayan pek çok şey vardı aslında. Uzun yıllar önce askerlik mesleğine başlayan Batyuk, düzünelerle astını «yola getirmişti». Yeni göreve atanan Kurmay Başkanıyla ilişkileri kötü değildi. Eski Kurmay Başkanı Ordu Komutanı karşısında, gerektiğinde boyun eğmeyi öğrenmişti. Batyuk eski Kurmay Başkanının tek kusurunu söz dinlemeyişinde değil, Cephe Kurmay Başkanlığınca Kendisine büyük değer verilmesinde buluyordu. Batyuk, dikkati çeken astlardan hoşlanmazdı.

Bu durumda da, ne kadar değerli olursa olsun, Kurmay Başkanından ayrılmaya razıydı. İşin tek kötü yanı, eski Kurmay

Başkanının Cephe Kurmay Başkanlığına atanmasıydı. Harekat Dairesinde görevli bir kurmay başkanı önemli değildi, onunla kıyaslandığında Ordu Komutanı çok daha önemli yer tutardı. Ama, Batyuk eski astlarının önemli kurmay başkanlıklarında görevlendirilmesinden hoşlanmıyordu.

Batyuk, Cephe Komutanının hareketinden sonra Barabanof'un intihar ettiğini ve kurtarılabildiğini öğrenmişti. İntihar olayı, Barabanof'un sarhoşlukla yaptığı bütün saçmalıklardan daha çok sinirlendirmişti onu. Batyuk kendini öldürmeye kalkanlardan nefret eder, hiç bir zaman böyle bir şey yapabileceğini düşünmez, insanoğlunun yaşamak için son nefesine kadar mücadele etmesi gerektiğini savunurdu. «Al sana bir dert, ceza taburundan ödü kopuyor! Bir kere bu her şeyin sonu olamaz, sonsöz tümen komutanının değildir. Sonra, ceza taburunda bile insan kahramanca savaşıp yaralanarak sivrilir, aynı yolu yeniden aşabilir. Kurşun göğsüne girse bile, elde silah yürürken olmalıdır bu.»

Ayyaşlığını bildiği halde, Barabanof'un kafayı çekip hır çıkarması onu kızdırmıştı. «Alçak, bana kötü bir oyun oynadı. Oysa alayın başına getirilmek için bana yalvaran kendisiydi. Her şeyini bana borçlu. Bu deliyi kim, alay komutanlığına getirirdi? Bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz her şeyi unuttu ve bana bu kötü oyunu oynadı... Serpilin, istese olayı daha başlangıçta örtbas ederdi. Bunu yapmadığı takdirde Ordu Komutanının başını derde sokacağını biliyordu ama hesaba katmadı.

Sabahtan beri Serpilin'e veriştiriyordu. Ama Barabanof'un intiharından sonra ona duyduğu kızgınlık arka plana itildi. Artık örtbas edilip edilmemesi gerektiğini düşünmek yersizdi; böyle bir şey sözkonusu olamazdı.

«Barabanof'u ceza taburuna göndermenin önemi kalmadı. cezasını eliyle verdi nasılsa. Bir insan iki kere cezalandırılmaz; ama aptal herifin partiden atılması gerekecek. Zaharof'u yola getirmek mümkün olamaz nasılsa.»

Eşiti olmadığı açıkça anlaşılan Barabanof gibileriyle arası iyiyse onlara kabaca, ama tatlılıkla davranırdı Kendisini eleştirecek kadar kafası işleyen, ya da çelme atıp önüne geçebilecek olanlara yaptığını onlara yapmazdı. Aksi gibi, son zamanlarda çelme atıp önüne geçmek isteyenlerin sayısı iyice artmıştı.

Barabanof'un eskiden Batyuk'un hayatını kurtardığını söyleyenleri biraz aşırı gidiyorlardı. Sadece, yaralandığında taşınmasına yardım etmişti. Tersine, Batyuk, Barabanof'un hayatını ger-

çekten kurtarmıştı, 1942 de Harkof'ta savaşın göbeğindeyken, güçlü omuzlarıyla onu sırtlayıp ateş hattından uzaklaştırmıştı. Bu işi yaparken Almanlarla karşılaşmış, yükünü bir kenara bırakıp makinelisiyle onlara karşılık vermiş, saldırılarını püskürtmüştü. Sonuç, dört ölü ve yapayalnız kalan General Batyuk'un da kendisiyle karşılaştığını farketmiyen ötekilerin daha kolay ele geçecek bir av peşine düşmek üzere kaçışıydı. Batyuk, Barabanof'u yeniden sırtlamış, sonunda kendi askerlerine, bozguna uğrayıp geri çekilen bir alaya raslamıştı. Düşman önünden kaçtığı için Alay Komutanının görevine son vermiş, düzeni sağlamış ve birliği düşman safları arasından geçirerek kurtarmıştı. Gerçek buydu işte. Batyuk, kendisi için yaptıklarından çok başka bir nedenle seviyordu Barabanof'u; ona çok kızdığı halde yine de sevmeye devam ediyordu.

Barabanof'tan Serpilin'e geçerek: «Her şey bir yana, dedi, adaylığının üst makamlarca onaylanması şartıyla kurmay başkanı olsun bakalım!»

Batyuk'un Serpilin'i çağırmasına ve Moskova'yla bağlantıyı sağlayan havaalanına gitmesi için bir «OU-2» hazırlatmasına yol açan Moskova'dan gelen telefon, Serpilin'in kurmay başkanlığına atanacağını açıkça gösteriyordu. Yıllar öncesine dayanan ilişkileri, yüksek görevlerde etkili dostları vardı. Aksi halde, ailevî nedenlerle kendisine dört gün izin verilip iznini Moskova'da geçirmesi sağlanamazdı. Batyuk, cevabını hemen vermişti: «Gidebilir.» Üstelik, bu ailevî nedenler...

Bunu düşünen Batyuk, Barabanof olayına rağmen Serpilinle dostça konuşmaya karar verdi. İnsan insandı nasılsa. Bugün ailevî nedenlerle izin alan Serpilin'di, yarın aynı şey kendi başına gelebilirdi.

Serpilin, içeri girip geldiğini söyleyince generalin, kızgın olduğu anlar yaptığı gibi yerinden kalkacağını, yumruklarını masasına dayayıp kıpkırmızı kesilmiş traşlı kafasını eğerek, bakışları haritaya dikili, bıyık altından «verin raporunuzu» diye homurdanacağını sanıyordu.

Oysa böyle bir şeyle karşılaşmadı. Serpilin, Zaharof'la birlikte içeri girdi ve raporunu vermeye başladı; Batyuk sözünü kesip başıyla komiseri işaret etti:

— Konstantin Prokofiyeviç gerekeni bana anlattı. Uzun bir rapor verecek zamanın yok -saatine göz attı-, karın çok rahatsız. Onu ölmeden görmek istiyorsan hemen uçağa atlaman gerekiyor.

Dolambaçlı yollara sapmadan, her şeyi olduğu gibi anlatması katı yürekliliğinden değil, bu tür davranışın doğruluğuna inandığındandı. Aynı felaket kendi başına da gelse çevresindekilerin dolambaçlı yollara sapmalarını istemezdi.

Serpilin sapsarı kesildi, elini iskemlenin arkalığında gezdirip bir şey söylemeden oturdu. Allak bullak olduğu anlaşılıyordu. Hayatını üniformasıyla geçiren Serpilin, hiç düşünmeden, üstünün, Savaş Kurulu Üyesinin oturmasını beklemeden iskemleye çökmüştü. Boğuk bir sesle:

— Sigara içebilir miyim? diye sordu.

Cebinden bir paket «Kazbek» çıkardı, sigaralığını kibrit kutusuna vurdu, bir kibrit yaktı, sonra söndürüp başaşağı kibrit kutusuna soktu.

«OU-2» nin hazır olduğunu söyledi Batyuk. Dört gün izinliydi. Genelkurmay Başkan Yardımcısı bizzat Moskova'dan telefon etmiş ve hareketinden önce özel hattan Serpilin'in kendisini aramasını söylemişti.

Batyuk'un sözlerinde bir tek nokta Serpilin'in dikkatini çekti; kendisine dört gün izin veriliyordu. Dört gün, demek cenaze izni değil.

— Özel hatla bağlantıyı sağlıyorum.

Batyuk'un masa başına gidip ahizeyi kaldırarak Moskova'yı isteyişine bakarken karısının hastalığının ne olabileceğini düşünüyordu. Her halde kalbiydi. Sibirya'da, Kolima'da bulunduğu sıra karısı ilk kalp krizini geçirmiş; ikinci kriz dönüşünde gelmişti .Bu üçüncü oluyordu.

Karısından uzakta uzun süre onu görmeden yaşamava alışmıştı. Ama büsbütün kayboluşu amansız bir çeydi; akfı bir türlü almak istemiyordu.

Genç yaşından bu yana hiç duymadığı bir şey, hıçkırarak ağlamak geldi içinden. Bu düşünce çok sırasızdı. Aceleyle, Batyuk'un oturduğu masaya doğru iki adım atarak:

— Generalim, dedi, Moskova'yla bağlantı kurulana kadar izin verin de olayı anlatayım.

— Hiç gereği yok. Her şeyi açıkça biliyorum. Barabanof cezasını kendi eliyle verdi, olan olmuş artık. Moskova'dan döndüğünde konuşuruz.

Zaharof da Serpilin'e kötü kötü baktı. Arkadaşının intihardan önce olanları anlatmak istemesinden çekiniyor, böyle bir şeyi gereksiz buluyordu.

Ama Serpilin'in söylemek istediği başka şeydi, bu nedenle

de diretti :

— Yine de anlatmama müsaade etmenizi istiyorum, dedi.

Batyuk başını salladı: Serpilin'in yapmak istediğini doğru bulmuyordu ama susturması için de ortada sebep yoktu. Yüzünden: «Madem konuşmak istiyorsun, anlat bakalım!» demek istediği anlaşılıyordu.

Serpilin, harekat hazırlığından söz etmeye koyuldu. Konuştukça da savaş olup bitmeden cepheden ayrılamıyacağını, tepeyi ele geçirmeden gidemiyeceğini anlıyordu.

Batyuk onu sonuna kadar dinledi, birkaç şey sordu, harekat planını onaylamaya hazırlandı; nasılsa Pikin ona vekalet edebilirdi.

Ağzını açma fırsatını bulamadı, telefonun Moskova'ya bağlandığı bildiriliyordu. Batyuk numarayı verip ahizeyi Serpilin'e uzattı.

İvan Alekseyeviç'in dost sesini işiten Serpilin :

— Generalim dedi, ben Serpilin. Sizi aramamı istemişsiniz.

Resmi bir hava içinde konuşmaya başlamıştı, Batyuk'un önünde, yüksek rütbeli bir subayla aralarındaki dostluğu göstermek istemiyordu.

— Sana kötü bir haberim var.

Parazitlerin arasında çınlıyordu İvan Alekseyeviç'in uzaklardan gelen sesi.

— Valya bir enfarktüs geçirdi, evde yatıyor. Durumu çok kötü. Gece kendisini ziyaret ettim.

— Kendinde mi?

— Evet. Sana haber verilmesini istemedi. Ama onu dinlemedim ve seni aradım. Batyuk'la konuştum, sana izin vermeyi kabul etti. Havaalanından telefon et, bir araba göndereyim.

— Yarın yola çıkmaya çalışacağım.

— Neden bugün değil de yarın?

— Bugün hareket etmem imkansız.

İvan Alekseyeviç itiraz edecek gibiydi ,ama sustu. Savaşta, önüne geçilmez bir takım «imkansız» ların varlığından haberi vardı. Nedenlerini sormadan, kuşkulu bir sesle :

— Sen bilirsin, dedi. Ama Batyuk'un izin vermeyi kabul ettiğini tekrar ediyorum.

— Anladım, dedi Serpilin.

Telefonu kapadı, bakışları Batyuk'un gözleriyle karşılaştı

— Harekatı ben yönetmek istiyorum.

— Tepeyi alarak Barabanof olayını silmek mi istiyorsun?

— Bir şey istediğim yok, bütün arzum tepeyi ele geçirmek.

— Tepe sensiz de alınır.

— Alındığı sırada orada olmalıyım.

Batyuk omuz silkti, bu durumda Serpilin'e engel olma hakkını kendinde göremiyordu.

— Yalnız, sonradan kimseye, kendine bile gücenme, kırılma.

Sorun çözülmüştü; Batyuk nöbetçi subayı çağırdı, «OU-2» nin uçuşunun iptal edildiğini bildirdi ve ertesi sabah aynı hazırlığın yapılmasını emretti.

— Hemen tümenin başına dönebilir miyim? diye sordu Serpilin.

Zaharof'a dönerek Batyuk:

— Dinle Konstantin Prokofiyeviç, dedi, burada bulunduğun sıra Cephe Komutanıyla aramızda geçen konuşmanın devamı var. Serpilin'e de haber vermek gerektiği düşüncesindeyim. Ne dersin?

Zaharof başını salladı.

Serpilin, şaşkın şaşkın Batyuk'a bakıyordu.

— Cephe Komutanı, Ordu Kurmay Başkanlığına seni aday gösterdi.

Batyuk, rütbe ve yaş farkı gözetmeksizin bütün astlarıyla senli benli konuşma alışkanlığını edinmişti. Ama onlardan biri kendisine aynı şekilde karşılık verse çok şaşırırdı. İleri yaşına ve general rütbesine rağmen, üstlerinin de kendisine aynı şekilde davranması ona olağan gelirdi.

Sesini çıkarmayan Serpilin'e sordu:

— Ne dersin?

Şaşkınlığını gizlemeye bile yanaşmayan Serpilin aynı soruyu tekrarladı:

— Ya siz ne dersiniz?

Batyuk, sesinde hafif bir meydan okuma belirtisiyle:

— Benim görüşüm olumlu, aksi halde soruyu sana sormazdım, dedi. Çocuk değilim ben, bunu çok iyi bilirsin.

«Görüyorsun, seni pek fazla sevmem, nedenini de biliyorsun. Ama kurmay başkanlığına getirilmeni kabul ettim, çünkü kimsenin hakkının yenmesini istemem. Beni iyi tanıdığını sanan sen, evet, beni iyi tanıyamamışsın. İşte bu kadar!»

Hemen cevap yetiştirecek yerde Serpilin susuyordu.

— Konuşsana, dedi Batyuk sinirlenerek. En zayıf yanı, pek sabırlı olmamasıydı.

Serpilin, kendisine gösterilen güvene layık olmaya çalışacağını belirtti.

— Senin Moskova'da bulunduğun süre içinde sorun, şu ya da bu şekilde hallolunur. Atanman onaylanırsa döner dönmez görevine başlarsın... Pikin tümene komuta edebilir mi?

— Terfi etmeye çoktan hak kazandığını size daha önce de söylemiştim.

— Hatırlıyorum, dedi Batyuk. Ama o sıralar fırsat çıkmamıştı.

— Tümenin başına dönebilir miyim?.

— Git. Bile bile düşman kurşunlarına hedef olayım deme. Artık önemli olan tepe değil.

Tepenin alınması gibi nankör bir işi başkasının sırtına yıkıp, çok haklı bir gerekçeyle Moskova'ya gitme olanağından yararlanmayan Serpilin'e saygı duyduğundan söylüyordu bunları.

— Yeter ki yarına kadar hava bozmasın! Hava raporları pek parlak değil, belki uçağın kalkması bile mümkün olmaz, dedi Batyuk Serpilin'in elini sıkarken.

Zaharof da elini sıktı konuşmadan. Ne diyebilirdi ki? Böyle durumlarda herkes kendi kaderini çizerdi, bunu da yalnız budalalar anlıyamazdı.

Kendi kendine, tepeyi ele geçirmeden Moskova'ya gidemiyeceğine karar verdiğine göre, Serpilin, yolda başka türlü davranıp davranamıyacağını düşünmüyordu bile.

Cipte giderken kısa süre sonra yapılacak savaşı düşündü durdu; arabasının, peşinden Ordu Kurmay Başkanlığına gelmesini söylemekle iyi etmişti, zaman kaybetmeden geri dönebilecekti. Az zamanı kalmıştı, önceden Pikin'le anlaştığı, kendisi yokken tümende bütün hazırlıklar yapıldığı halde kalan zamanı boşa geçirmeye hakkı yoktu.

Şimdi, Kurmay Başkanlığına giderken iki yanından geçip giden görüntüyü ters yönde geride bırakıyor ve yeni görevine atandığında ne olup biteceği sorunu ilkin belirsiz, ardından gitgide belirli ve ısrarla kafasını kurcalıyordu.

Az sonra ilgileneceği bütün işlerin derininde, durmak' dinlenmek bilmeden kafasını kurcalayan bir ikinci akım vardı: Karısı Moskova'da. ölmek üzereydi.

Tepeyi alması gerekiyor, karısı ölümle pençeleşiyordu. Tarakovski'nin yerine geçecek en iyi tabur komutanının kim olduğunu düşünmek zorundaydı; karısı ölüm halindeydi. Ulaştırma destek bölüğünü, bombardıman edilmemesi için yoldan uzaklaş-

tırması gerekliydi; karısı ölüyordu. Saldırıdan önce, karların içinden, cepheye giden yola paralel bir ikinci yol açtırması, bu yolun saldırı başlangıcına kadar bozulmamasına dikkat etmesi zorunluydu; karısı ölmekteydi...

Destek bölüğünün mevzilendiği yerden geçerken Serpilin'in cipi, az kalsın yan yolların birinden çıkan bir cankurtaran arabasıyla çarpışıyordu. Cankurtaranın şoförü, generalin arabasının önüne geçmemek için fren yapıp buzda kaydı ve yolu tıkadı.

Şoför yerinden bir asker çıktı, cankurtaranın çevresinde dolaştı. Serpilin'in şoförünün de yardımıyla arkadan arabayı itmeye koyuldu. Araba yine kayıyordu. Arka kapılar açıldı, bir kadın, yola atlayıp arabayı iten iki kişiye katıldı.

Serpilin kadını hemen tanıdı. Kısa süre önce hastaneye atanan ve Barabanof'un hayatını paylaşan, daha önce de onun alayında görevli kadın doktordu bu; herhalde Barabanof taşınıyor ve kadın onunla birlikte gidiyordu.

Serpilin cipten indi, ötekilere yardım etmek üzere cankurtarana yaklaştı. Bir kadının arabayı ittiğini görmüştü, kendisinin de el vermesi normaldi. Ama arabanın yanına varmadan cankurtaran yolun ortasından kenara alınmıştı bile.

Şoför, sıhhiye eri ve kadın, oldukları yerde durmuş soluk alıyorlardı. Doktorun henüz genç ama sönük bir yüzü, iri ve çok güzel yahudi gözleri vardı. Güçlükle soluk alıp elini kepine götürdü. Cankurtaranı iterken yana kayan başlığından bir tutam kırlaşmış saç fışkırmıştı. Bu saç tutamını gören Serpilin kadına acıdı; acımasının nedeni kadının kendi karısını hatırlatması ya da Barabanof kurtulsa bile mutluluğunun uzun sürmeyeceğini anlamasıydı. Barabanof ondan çok gençti.

— Generalim, diye söze başladı.

Serpilin sözünü kesti:

— Kim var içerde, Barabanof mu?

— Evet.

— Ne durumda?

Kadın, neredeyse büyük bir sevinçle:

— İyi! diye bağırdı.

Sonra, iyi olduğunu söylemekle Barabanof'a haksızlık etmişcesine kendini topladı. Sakin bir sesle beynine sıktığı kurşunun yönünü anlatmaya koyuldu: Üç milimetre sola kaysa ölüm mutlaktı.

— Şimdi düzeliyor dediniz değil mi?

— Evet, taşınabileceğini söylediler!

— Kendinde mi?

— Evet.

Serpilin'in Binbaşıyı görmek istediğini anlamış, buna bir engel olup olmadığını kestiremiyordu.

Serpilin, cankurtaranın arkasındaki kapılara yaklaşırken:

— Bir sakınca yok ya doktor? diye sordu.

— Hayırl

Kapıyı açtı, girdi ve ardından kapadı. Cankurtaranın içi karanlıkçaydı.

— Ne oluyor Sonya? diye sordu yaralı hafiften.

Serpilin, kenardaki sıraya tutunup el yordamıyla ilerledi. Barabanof'un yüzünü gördü. Cankurtaranın içine asılı bir sedyeye yatırılmış, iyice büyüyen gözleri şaşkınlıkla Serpilin'e bakıyordu.

Serpilin, arabalarının nasıl karşılaştığını, neden burada bulunduğunu anlatmak gereğini duymadı. Hepsi o kadar önemsizdi ki.

— Nasılsınız? diye sordu.

Barabanof, zayıf ama rahatça duyulan bir sesle:

— Kurtulduğumu söylüyorlar, karşılığını verdi.

Dudaklarını ıslatarak ekledi:

— Sizi bir daha görebileceğimi sanmıyordum.

Onun bu şekilde konuştuğunu duyan Serpilin gerçeği daha iyi anladı. «Hayır, Barabanof tabancayla burun buruna geldiğinde kendini kandırmadı. «Ya ölmez de yaşarsam...» diye düşünmedi. Vicdanı ona büyük bir darbe indirdi ve bastı tetiğe. Kurtuluşu bir raslantıdır.»

Mantık açısından kendini öldürmeye kalkması Barabanof'un hatasını daha da büyüttüğü halde, Serpilin ona doğru eğilip gözlerinin içine bakarak:

— İyileşin, dedi. Ceza Taburuna gönderilmenizi istemiyeceğim.

Bir an susup devam etti:

— Rütbenizin indirilmesinde direneceğim. Ama ceza taburuna gönderilmeyi düşünmeyin. Dönüşünüzde de bir keşif bölüğünün başına geçebilirsiniz.

Yaralı hafifçe soluk aldı, derin derin soluyamıyor, canı acıyordu.

— Şimdi partiden atılacağım, dedi.

Serpilin, büyük bir ihtimalle, Moskova dönüşü tümen komutanlığından ayrılacağını iyiden iyiye unutmuştu.

— Yine de sizi keşif bölüğünün başına kabul ederim. dedi.

— Aylığımın yarısını Tarakovski'nin ailesine vereceğim, dedi Barabanof birden. Ameliyattan sonra kendime geldiğimde, sağ kalırsam her ay elime geçen paranın yarısını onlara vereceğime yemin ettim. Alınyazım buymuş.

Serpilin'in karşı çıkacağını görünce :

— Zaten benim fazlasına ihtiyacım yok, diye ekledi. Evli değilim, hem anam da hayatta değil.

Yolun üzerinde, cankurtaranın yanında kalan kadının lafını bile etmedi.

«Karısı değil, hiç bir zaman da karısı olamıyacak», diye düşündü Serpilin.

— Her neyse, mümkün olduğu kadar çabuk iyileşmeye bakın.

Barabanof bir bakışıyla onu durdurdu.

— İsterseniz, Tarakovski'nin dul karısına kocasının ölümünden sorumlu olduğumu yazabilirsiniz. Gerçeği bilsin.

— Böyle bir şey yapamam. Yazarsam sizin paranızı kabul etmez.

Barabanof'un teklifinin düşüncesiz bir karar değil, savaş boyunca geçerli, zamanla pişmanlık bile duysa savaşın sonuna kadar vazgeçmeyeceği gerçek bir yemin olduğunu anlıyordu...

Cankurtarandan inerken, kendini bir kere daha, «askeri doktor Sonya'nın yüzünün yakınında buldu. Kır perçemi kepinin altına sokmuştu, yüzü yine gençleşmiş gibiydi.

Serpilin, içinde kabaran bir acıma duygusuyla: «Ne olursa olsun, mutluluğu tadamıyacaksın», diye düşündü. Gitmeye hazırlanıyordu, birden Barabanof'un birliğinin savaşmak zorunda olduğunu, bu gece bir takım ölü ve yaralılar getirileceğini düşündü.

— Binbaşıyı hastaneye götürün ve hemen alaya dönün, dedi Sonya'ya. Savaş var!

Tümen karargahına vardığında Serpilin doğru Pikin'in yanına koştu. Pikin yalnız değildi, topçu alayının komutanı da yanındaydı.

Pikin kuşkuyla :

— Ne var ne yok generalim, diye sordu.

Serpilin'in üstünü görmeye gittiğini biliyordu ama nedenlerinden haberi yoktu; Barabanof yüzünden çağrıldığını düşünmüştü.

Yol boyu, savaşlar sona ermeden çağrılmasının nedenini

kimseye, Pikin'e bile açmamaya karar veren Serpilin :

— Önemli bir şey yok, işler yolunda, cevabını verdi.

— Berejnoy yarım saat önce döndü ve hemen birliğinin başına gitti. Size haber vermemi de benden rica etti.

Serpilin başını salladı.

— Nasılsa görüşeceğiz. Durumu nasıl buluyorsunuz?

Kaleminin iyice yontulmuş, sipsivri ucunu hafifçe, özenle yapılmış planın üstüne koyarak başladı bilgi vermeye. Ara sıra da topçu subayına bakarak hazırlıkları ortaklaşa yaptıklarını belirtmek istiyordu.

Genel savaş planı, o sabah Serpilin'le birlikte hazırladıklarının eşiydi. Ama şimdi, ulaştırma, yiyecek ikmali ve muharebe olanaklarını da hesaba katıp yapılan plânı geliştiriyordu.

Pikin'i dinlerken, böylesine değerli bir yardımcıyı her zaman arayacağını düşünüyordu Serpilin. Ama Pikin'i ordu kurmay başkanlığına beraberinde götürmek sözkonusu olamazdı. Böyle bir davranış tümeni başsız bırakmaktan farksızdı. Batyuk Pikin'i tümenin başına geçirmese, yabancı birinin atanması Pikin'i üzse bile yeni komutanın dizginleri sağlam tuttuğuna emin olmadan tümenden ayrılmak istemezdi.

Serpilin, geleceği düşünürken kendini Pikin'e karşı biraz suçlu da hissediyordu. Planı onayladığını karşısındakinin hiç beklemediği sözlerle belirtti :

— Mükemmel Gennadi Nikolayeviç, çok çok teşekkür ederim. Hayatım boyunca sizin gibi kurmay başkanım olsun isterim.

Bu övgü Pikin'in çok hoşuna gitti ama Serpilin'in sesindeki değişik anlam dikkatini çekti; hiç bir şey sormadan, dikkatli bakışlarını generalin üzerinde dolaştırdı.

«Hiç bir şey söylemesek bile, birbirimizi gerçekten iyi anlıyoruz, diye düşündü Serpilin. Eğer atanmam gerçekleşirse bakalım Batyuk'la ne yapacağız? Derdim epey büyük olacak, ne kadar yürütebileceğim acaba? Mesele burada.»

Serpilin, peşinden gelmesini söyledi; topçu subayıyla yolda, cepheden söz etmeye koyuldu. Teğmen pek cömert değildi. Başlayacak saldırı sınırlı bir harekattı, gerekenden fazlasını elden çıkarmaya pek razı değildi. Ya sonra yedek cephane gönderilmezse?

— Pintilik etmeyin, dedi sinirlenen Serpilin. Bu gece top mermileri hesaplı kullanıldı, birkaç şehit verdik.

— Pintilik ettiğim yok, dedi topçu subayı. Ateş açmamızı

bize söyleyen olmadı.

— İşin kötü yanı da bu. Bir çok kişiyi ateşe attılar, içlerinden yananlar oldu. Sözde gizleme yapıyor, bütün telefonlarda piyadeler için «kibrit çöpü, sopa» deyimi kullanılıyor. Hepten avanak değillerse Almanlar bu şifreli sözün ne anlama geldiğini bizim kadar anlarlar. İyi düşünüldüğünde, şifreli bir konuşmada bile bu tür sözcüklerin ne kadar kötü olduğu anlaşılır. Kendi kendimizi kayıtsızlığa sürüklüyoruz.

Bir an sustu, sonra sert bir sesle, isabetli atışın bir vicdani sorumluluk olduğunu söyledi. Tabur o gece yeterince kayıp vermişti. Saldırıya geçen subayın kalkanı yoktu. Kürklü paltosu, ceketi, çamaşırı ve hepsinin altında da gövdesi vardı .ve kurşun bu gövdeye giriyordu.

— Topçu desteği onun kalkanıdır. Başka kalkanı olamaz.

— Generalim .bana göre... diyecek oldu.

— Size göre, size göre... Size göre iyi bir komutansınız, bana göre de öyle. Bu nedenle düşündüklerimi söylüyor ve beni anladığınızı sanıyorum.

— Her şey en iyi şekliyle yapılacaktır generalim. Ama. gerçeği söylemek gerekirse, genel saldırıdan önce cephanemin yedeklenmemesinden korkuyorum.

Serpilin, büyük bir güvenle :

— Ne olursa olsun size yedek cephane verilecektir, dedi.

Gerçekten de söylediğine inanıyordu. Artık Stalingrad'ın hesabını görmenin zamanıydı. Diğer cephelerde başarılı saldırılar sürdürülüyordu ama birliklerin gücü sınırsız değildi ki; batıya doğru ilerledikçe, geride, Stalingrad çevresinde takılıp kalan yedi orduyu harekete geçirmek gerekliliği bütün açıklığıyla ortaya çıkıyordu.

Serpilin, harekatın sonunun çok yakın ve kesinlikle belirli bir gelecekte yapılacağını düşünüyordu. Bu, cephedeki hayatının üçüncü devresi olacaktı. Mohilev'den Yelnia'dan düşman kuşatmasını yarıp çıkana dek geçen süre ilk devreydi; ikincisi, Moskova yakınlarında tümenin başına getirilmesinden görevinden alınmasına kadar sürmüştü; üçüncü devre de burada, Stalingradda tamamlanacaktı. Sonra birliklerin yeniden toplanmasına, başka cephelere yönelmeye sıra gelecekti, yeni ve dördüncü bir devre başlıyacaktı.

«Ve bu dördüncü devre...» Serpilin yine karısını düşünme-

ye koyuldu. Kocasına haber vermemelerini istediğinden emindi. Yine de kendisine durumu bildirmişlerdi ama. Karısı, bir gün ölürse Serpilin'in yanında bulunmamasının daha iyi olacağını söylemişti. Serpilin, gerçeği söylediğinin farkındaydı. Son anlarının korkunç görüntülerini ondan saklamak onu görmek isteğinden çok daha büyüktü, çünkü karısı Serpilin'i kendinden çok severdi; sık sık tekrarlanan sözlerden değildi bu, saf gerçeğin ta kendisiydi.

Topçu subayıyla beraber birliğe vardığında, Serpilin şimdi Tumanyan'ın yerleştiği Barabanof'un eski barınağına girdi. Tumanyan yerinden kalktı, ahize elinde, Serpilin'den konuşmasını tamamlamak için izin istedi.

— Levazım arıyor generalim, kamuflâj giysileri için.

Serpilin başını salladı. Bu konuşma gerekliydi. Bu giysileri toplayıp bütün birliğe dağıtmak ve gece, saldırıya katılacak herkesin bunlardan giymesini sağlamak için kendisi emir vermişti.

Konuşması bitince, Tumanyan durumla ilgili raporunu verdi, hazırlıkların ne durumda olduğunu anlattı ve Serpilin'e, Berejnoy'un da geldiğini bildirdi.

— Geleli bir saat oluyor, doğru Tarakovski'nin taburuna gitti. Geceye kadar buradan ayrılmamasını istiyorduk, düşmanın serseri havan mermileri yola kadar iniyor. Bugün bir muhabereci yaralandı, ama...

Tumanyan sustu ve omuz silkmekle yetindi. Bu hareketi, sözden çok daha fazla şey anlatıyordu. Berejnoy, her zamanki gibi aklına eseni yapmıştı.

— Ben de şimdi gidiyorum, dedi Serpilin. Askerleri görmek istiyorum.

Gelirken, gece iki yandan tepeye saldıracak iki taburu denetlemeyi kafasına koymuştu.

Kararından hoşlanmayan Tumanyan:

— Siyasî yardımcının oraya gittiğini bildirip sizi uyarmıştım generalim, dedi.

— Daha iyi ya, kendisini bütün gün görememiştim.

— Sizinle beraber gelebilir miyim? diye sordu somurtan Tumanyan.

Oradan yeni dönmüştü, içinde gitme isteği de yoktu hiç. Yine de Serpilin'e bu teklifi yapması zorunluydu.

— Hiç zahmet etmeyin. Topçu subayıyla burada kalın daha iyi, görüşlerinizi karşılaştırırsınız. Fazla gecikmem, iki saat sonra burada olurum.

Serpilin'e iki kişi refakat ediyordu; tümene, keşif birliği kurmay başkanlığı göreviyle yeni atanan genç bir teğmen ve generalin emirberi Ptitsin.

Hava kararıyordu, Serpilin yarı yola vardığında, dönüşünde gece olacağını düşündü. Berejnoy gibi, tabura gitmek için havanın kararmasını bekleyemezdi. Ama bu yoldan karanlıkta döneceğini düşünmek bayağı hoşuna gitti.

Bir serseri top mermisi önlerinde, duman ve kardan bir bulut çıkararak patladı. Ardından gelen emirberi generale o kadar yaklaştı ki Serpilin soluğunu ensesinde duyabiliyordu.

Serpilin, hızlanmadan :

— Acele etmenizin gereği yok Ptitşin, dedi. Neredeyse ayaklarıma basacaksınız.

Ptitsin, büyük bir raslantı sonucu hizmetine girmişti. Ağustos savaşlarında, şiddetli bir bombardıman sırasında, ön saflardan kaçan birkaç askerle birlikte tutuklanmış ve karargâha getirilmişti. Kaçanların mahkemeye verilmesinde diretiliyordu, akşama doğru durum düzeldiğinde olayı haber alan Serpilin, kaçakları görmek istedi. İyice düşünüp taşınmadan karar veremezdi.

Ptitsin'in bitkin hali, ona ihtiyar bir adam görünüşü veren birkaç günlük kır sakalı dikkatini çekti.

Serpilin ona yaşını sordu; Ptitsin de kendisi gibi 1895 liydi.

İlk fırsatta bütün diğer kaçakların birliklerine iadesini emretti, önceki gün emirberi bombardımanda öldüğünden Ptitsin'i de yanına aldı.

— Bakalım, yardımcı diye aldığımız kuş (*) nasıl bir şey? dedi ona. Ama bakın, sizi uyarıyorum. Bir daha tüyerseniz elimle gebertirim.

Böylece Ptitsin generalin hizmetinde kalmıştı. Kaçmaya kalkmamış, konuşmayı pek sevmeyen yaradılışı ve namusluluğu -emirber için çok önemli bir özellik- komutanının sevgisini kazanmasına yol açmıştı.

Serpilin, pek genç sayılmayacak yaşta ve kalabalık bir aile babası olan, sivil hayatta da muhasebecilik yapan Ptitsin'in kendisine emirber oluşunu büyük bir talih eseri sayıyordu. Çünkü, bu görevde canvermesi çok daha uzak bir ihtimaldi.

Yüreklilik yönünden Ptitsin, bütün arkadaşlarından ne daha ödlek ne de onlardan yiğitti. Bütün benzerleri gibi bir adamdı

(*) Burada Serpilin kelime oyunu yapıyor, Ptitsin adı rusça «Ptitsa = Kuş» sözcüğünden gelir.

işte. Yalnız, ölüm korkusu, üzerlerine ateş açıldığı sıra generalin ardına sığınmasıyla kendini gösteriyordu. Ptitsin, generalin ölümsüzlüğüne inanmıştı.

Şimdi de, hemen ardından yürüyor ve Serpilin'i çok eğlendiriyordu.

Teğmen birkaç adım önlerindeydi. Epey ilerde bir başka top mermisi patladı ve Serpilin, teğmenin omuzlarının titrediğini açıkça görebildi.

Kötü bir olanağı düşünmek istemediği halde, kendi kendine: «Bugünlerde rasgele atılan bir top mermisi iki yüz metre beriye düşüp, rütbe farkı gözetmeksizin Ulu Tanrı'nın kölelerinin topunu birden temizleyecek», dedi.

Ertesi gün Moskova'da kendisini yas bekliyordu. Ama karısından önce ölebileceğini düşünmek Serpilin'e daha acı gelmiyordu.

Üç yüz metre kadar ileride, tabur karargahının hemen yakınında bir üçüncü mermi daha patladı.

«Bundan böyle tepenin fazla önemi yok.»

Serpilin Batyuk'un sözlerini hatırlayıp derinden iç geçirdi ve adımlarını hızlandırdı. Yanlıştı söylediği, bugün için en önemli şey tepenin alınmasıydı. Başka türlü davransa kişiliğinden uzaklaşmış olurdu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAKLİYE uçağı olarak kullanılan hafif bombardıman uçağının önündeki makineliler kaldırılmıştı. Makineli delikleri rasgele kapatıldığından aralıklardan içeri hava giriyordu.

Serpilin, motörlerin çalışmaya başladığı sıra yetişmiş, uçağın gövdesindeki delikten içeri alınıp ayaklarının altındaki kapak kilitlenmişti. Gizli evrak taşıyan iki kuryenin arasına sıkışmıştı şimdi. Sırtlarındaki gocuklara ve keçe çizmelerine rağmen onlar da soğuktan titriyorlardı. Ne yana dönme, ne de en ufak bir hareket yapma olanağı vardı, hareket ettiğinde insan daha da çok üşüyordu üstelik. Neyse ki uçağa zamanında yetişebilmişti. Bir dakika geç kalsa ertesi sabahı beklemek zorunda kalacaktı.

Uçak alçaktan uçuyordu. Pilot yerinin zangır zangır titreyen camından göz alabildiğine bembeyaz, kışın örtüsü altında donup kalmış toprağın en ufak ayrıntıları seçiliyordu. Dumanları dimdik yükselen, karların içine gömülü evler; bembeyaz örtünün üzerinde uzanan kurşuni kızak izleri; su almak için buzda açılan delikler ve birbirine karışan ayak izleri; damları buz kaplı yük trenleri; buz sarkan su depoları... Yeryüzü de çok soğuktu anlaşılan.

Serpilin, soğuğa rağmen uykusunun geldiğini hissediyordu. Donmak korkusuyla her keresinde kendini topluyordu.

Geceyi geçirmek için pilotun mecburi iniş yapıp yapmıyacağını, hava iyice kararmadan Moskova'ya varıp varamıyacağını merak ediyordu. Sağ kanadın altından Riazan şehri geçip gidince içi rahatladı; Riazan'la başkent arasında havaalanı yoktu.

Gece saldırısı başarıyla sonuçlanmıştı. Birlikler tepeyi kuşatıp ele geçirmiş, kırk Almanı da esir almışlardı. Ama bu zaferi pahalı ödemeleri gerekmişti; saldırıya katılanlardan ölenler,

yaralananlar ve donanlar olmuştu. Kısa süre önce alay kurmay başkanlığına atanan ve tabura giderken Serpilin'e refakat eden teğmen savaş sona ermek üzereyken, işlerin yolunda gittiğini düşündüğü sıra, bir havan mermisiyle şehit düşmüştü. Aynı merminin bir parçası da Serpilin'in kürklü paltosunun kolunu yırtmıştı. Serpilin yırtığı diktirecek vakit bulamamış, bu eski giysiye de iyice alıştığı için değiştirmeden yola çıkmıştı. Yırtıktan soğuk giriyordu.

Düşmanın kulağını büken Barabanof'un çıkışı olmasa daha az kayıp vereceklerdi. Yine de sonuç göz önünde tutulursa, elde edilen başarı verilen kayıpları doğruluyordu. Serpilin çok üzgün değildi; yalnız birkaç metre ötesinde ölen genç teğmen gözünün önünden gitmiyordu. Bu savaşla hayatında yeni bir dönem başlıyacağını sanıyordu, oysa hayatını hepten yitirmişti.

Uçak yere çok yakın uçuyor, bu da hızlı gittiği izlenimini uyandırıyordu. Oysa hızı, bu tür uçaklar için yetersizdi. İlk yapıldığında, hızlı bombardıman uçağı anlamına gelen «S.B.» (*) adı verilmişti. Hızını iyice arttırmak için de silahları iyice hafifletilmiş ve zırh kaldırılmıştı. Erişebileceği hız hesaplanırken de modası geçmiş avcı uçakları dikkate alınmıştı; «S.B.» onların elinden kolayca kurtulabilecek kadar hızlıydı. Oysa sonradan, bir Messerschmidt'in «S.B.» yi kolayca geçip yakabileceği anlaşılıvermişti. «S.B.» lerin yapımı durdurulmuş, eldeki bir kaç örnek uçak da, Serpilin'inki gibi, gizli evrak götürüp getiren «kurye» lerin taşınmasında kullanılmaya başlanmıştı.

37 yılında Serpilin'in rütbesi geri alındığında, bu uçaklardan «geleceğin uçakları» diye söz ediliyordu. Ama şimdi geçmişte kalmıştı. Aslında Rusya, savaşa bombardıman uçaklarından yoksun başlamıştı. Bu durum da, gerek hava ve gerekse yerde kimbilir kaç kişinin hayatına mal olmuştu.

Serpilin'in paltosunun cebinde ordu gazetesi vardı. İlk sayfaya bir göz atmakla yetindi. Gazeteyi açıp sayfalarını çevirecek kadar sabrı yoktu; uyuşan parmakları iş görmez olmuştu. Öncekigünkü bildiri gazetenin en önemli haberiydi ve birinci sayfada büyük yer kaplıyordu.

Bildiri, Stalingrad'la Rostof arasında, iç bölgelerin önemli merkezlerinden sayılan güney Kalmuklar Cumhuriyeti başkenti Elista'nın, Tormossin'in ve Nijene-Kurmoyarskaya kasabasının alındığını açıklıyordu.

(*) Skorostnoy Bombardirovştşik.

İki günlük bir durulmadan sonra Kuzey Kafkasya'da yeni çarpışmalar başladığı belirtiliyordu .Demek saldırı bu kesimde devam etmekteydi. Merkezdeki Velikie Luki alınmıştı. Harekatın büyüklüğü pek kestirilemiyordu ama bir şey açıkça belliydi: Almanlar, kuzey kesimlerindeki yedek birliklerin cepheye sürülmesine fırsat vermiyorlardı.

Ülkesinin askerlerinin bir buçuk aydan beri düşmanı kovaladığı düşüncesi Serpilin'in acısını azaltmıyorsa da, hiç olmazsa işini kolaylaştırıyordu. Acısı eskisi kadar derin değildi; her şeyden, örneğin önceki gece teğmenin yerini alsa kendi ölümünden, katlanmak zorunda kalacağı karısının ölümünden daha önemli, daha büyük bir şey vardı.

«Göğüs germek mi, yoksa hep yokluğunu duymak mı» diye düşündü Moskova'ya yaklaşırken. Bir gün içinde, belki tüm hayatının alt üst olduğu kafasından çıkmıyordu. Uçağın içinde, bir şeyler daha söyleyeceğini, işiteceğini düşünüyordu, ama her şey artık sona ermişti. Saatlerden beri yeryüzünde yalnız, yapayalnızdı.

Uçak, havaalanına inmeye hazırlanıyordu. Uzakta, karanlıkların içinde iki cılız ışık parlamaktaydı. Bir sarsıntı oldu ve uçak biraz yükseldi.

— Konamadıl diye bağırdı subaylardan biri. Bu hayvan Moskova'da geceyi geçirmeyi kafasına koymuş, benim gibi zavallıların geberebileceğini düşünmüyor bile!

O kadar korkmuştu ki bir küfür savurdu.

İkinci subay arkadaşını yatıştırmaya çalıştı:

— Merak etme, geçen seferki gibi konuverir.

Öne eğilip Serpilin'in tepesinden bağıra çağıra bir şeyler konuştular. Pilot yeniden bir dönüş yaptı ve yere inmeye koyuldu. Eliyle Serpilin'ın dizine yapışan ikinci subay susuyordu. Soldaki tehlikeyi farkedip her ne pahasına olursa olsun dehşete düşmemeye çalışan kişinin titreyen sesiyle: «Merak etme, diye tekrarlıyordu, geçen seferki gibi konacak.»

Serpilin, subayın sesini duyunca ürperdi:

«Tamam, bir yere çarpıp parçalanacağız demektir.»

Uçak yere sürtündü, bir daha sıçradı, yine toprağa çarptı ve sarsıla sarsıla pistte ilerlemeye koyuldu.

Elini Serpilin'in dizinden çeken subay:

— Özür dilerim generalim, dedi.

Nöbetçi kulübesine doğru giderlerken, karanlıkta Serpilin'in yanı sıra yürüyen pilot:

— Alana pek bakılmıyor, dedi. Kaç kere söyledik kendilerine!

Az önce: «Merak etme, geçen seferki gibi konacak» diyen subay şimdi:

— İyice geciktiğimize göre geceyi Riazan'da geçirmeliydik diyordu. Ama sen, çılgın gibi kafanın dikine gidiyorsun hep.

İkinci subay:

— Karısının bu geceyi başka bir herifle geçirmesinden korkuyor, dedi.

— Bir şeyden korktuğum yok. Senin gibi salakları taşımaktan bile. Bu heriflerin acelesi var diye gece gündüz demeden çırpınıyoruz, yine de söylenmenin yolunu buluyorlar.

— Acelemiz var ama, öteki dünyaya gitmek için değil.

Nöbetçi kulübesine tatlı bir sıcaklık yayılmıştı. Serpilin, buz kesen parmaklarını birbirine sürttü, görevliye, Genel Kurmaya telefon edip bir araba istemesini söyledi.

Adam telefonu açarken:

— Arabanın gelmesi uzun sürebilir generalim, dedi. Onlarla gitseniz kendilerini bekleyen bir araba var. (Eliyle kuryeleri gösteriyordu) Üstelik onlar da Genel Kurmaya gidiyorlar.

— Frunze Akademisinin bulunduğu yere gitmem gerekiyor ama önemi yok, dedi Serpilin.

Yol bitmek tükenmek bilmiyordu. Karla kaplı birkaç noktada araba kaydı. Tekerleklerin boşa döndüğü böyle zamanlarda yanındaki subaylar inip arabayı itiyorlardı. Serpilin dışarı çıkmadı hiç. O kadar üşümüştü ki dişleri birbirine vuruyordu. Üstelik yol arkadaşları güçlü kuvvetli, iri yarı adamlardı.

Son yarım saatte arabanın hızı iyice arttı. Arkadaki subaylar kendi işlerinden söz ediyorlardı; arkadaşlarından birinin uçaktan ödü kopuyor, her keresinde de kaytarmanın yolunu buluyordu. Bir başkası evvelki gün Ladoga gölü üzerinde düşürülmüştü. Acaba ertesi gün yine uçağa binip yola çıkacaklar mıydı?...

Şehrin merkezine varıldığında, Serpilin metroda arabayı durdurdu. Acelesi olan subayları meşgul etmek istemiyordu.

Metro tıklım tıklım, ama iyiden iyiye sıcaktı. Bu kalabalık Serpilin'i şaşırttı. Geçen ilkbahar, başkentte bulunduğu sıralar, aynı saatte metroda çok daha az insan oluyordu.

Yolcular savaştan ve başka şeylerden söz ediyorlardı. Serpilin alışkın olmadığından, hep savaşla ilgisiz şeyler hatırında kaldı. Uzun boylu, fötr şapkalı, kıpkırmızı kepçe kulaklı bir adam

kayışa tutunmuştu; kafayı da hafifçe tütsülemiş, önünde oturan genç ve güzel bir kadına doğru eğilip saçma sapan şeyler anlatıyordu: Klopakof adlı herif hiç de sandığı kadar önemli biri değildi, o olmasa da limonluklara gidip isterse genç kadına yeşil soğan ve Paris'ten gelme mantar bulabilirdi. Kadın, bir yandan adamın sözlerine kulak veriyor, bir yandan da Serpilin'e suçlu suçlu bakıyordu. Yüzünden okunan tedirginlik ve bütün konuşmaları savaş kokuyordu.

Yan oturduğu için iyi göremediği, seslerinden anladığı kadarıyla da orta yaşlı iki kadın, kaloriferi onarmak için iki kilo kara ekmek isteyen bir kadın tamircinin sözünü ediyorlardı. Bir buçuk kiloya razı olmamıştı bir türlü. Kadınlardan biri tamirciye yükleniyor, diğeri korumaya çalışıyordu. Öyle ye, o zavallının da beslenmesi gereken çocukları vardı. «İki kilo kara ekmek» ve erkek değil de «kadın tamirci» den söz edilen bu konuşmada buram buram savaş kokuyordu.

Serpilin metrodan inince evine kadar yürüdü. Yolda belirli bir şey düşünmüyor yalnız adımlarını gitgide sıklaştırıyordu. Gücü olsa koşacaktı.

Karanlık merdivenden ikinci kata tırmandı, el yordamıyla her zamanki yerinde zili aradı, bulamayınca kapıyı yumrukladı. Hiç tanımadığı bir kadın açtı kapıyı.

Serpilin, aklına gelen ilk soruyu sordu :

— Doktor muaunuz?

Kadının doktor olmadığını hemen anladı. Sırtına bir pazen sabahlık geçirmişti; bir eliyle önünü kapıyor, öbürüyle de patates dolu tavayı tutuyordu.

Serpilin, karşısındakinin kim olduğunu bir türlü kestirememişti; yalnız kadının doktor olmadığını farketti ve odasına doğru yürüdü.

Elindeki tavayı bırakmadan peşinden atılan kadın, odasına sokmak istemez gibi :

— Orada değil! diye bağırdı.

Serpilin, bu sözlerden Valya'nın öldüğünü anladı... Elini kapının tokmağından çekti, döndü, kadının gözlerinin içine baktı.

— Ne zaman? diyebildi.

— Dün hastaneye götürdüler, dedi kadın.

Serpilin kendini, duvara dayalı bir sandığın üstüne bıraktı. Sinirlerinin iyiden iyiye gevşediğini hissederek titreyen parmaklarını cebine sokup sigara paketini aradı.

— Dediğiniz doğru mu?

Kadın bağırdı:

— Tabiil Ne sanmıştınız?

Serpilin'in bakışından, aklına neler geldiğini hemen anladı.

— Hayır, hayır, tam tersi. Dün kendini biraz daha iyi hissetti. Bir sürü hemşireyle doktorun bulunduğu hastaneye kaldırmaya karar verdiler. Burada bir hemşireyle benden başka kimse yoktu...

Konuşma süresince tavayı bırakmamıştı.

On dört yaşlarında bir erkek çocuğu mutfaktan çıkıp kadının yanına geldi.

Kadın, elindeki tavayı ona uzatıp:

— Git, yemeğini ye, dedi.

Çocuk, ceketinin ucuna sardığı tava sapını yakalıyarak, eskiden Serpilin'in çalışma yeri diye kullandığı, şimdi kadınla oğlunun kaldığı dipteki odaya yürüdü.

Serpilin, karşısındakilerin kim olduğunu anlamıştı. Bunlar, 37 yılında kendisini tutukladıkları sıra el konan apartmanına taşınan komşulardı. Karısına üç odadan ancak bir tanesini bırakmışlardı. Privalof'tu ailenin soyadı, kadının kocasını da tanımıştı. Şimdi askerde olan, Harp Akademisi öğretmenlerinden Binbaşı Privalof. Çocukla anasını da biliyordu. Onları altı yıl önce tanımıştı; aynı binada oturuyorlardı ama merdivenleri ayrıydı, topu topu bir odacıkları vardı. Birden kim olduklarını anlıyamamış, tanıyamamıştı ikisini. O sıralar çocuk küçücük, kadın da pek gençti. Bir daha da karşılaşmamışlardı. Savaşın başında burada değillerdi, sonra iç bölgelere çekilmiş, odaları kapalı kalmıştı. İki ay önce karısı, onların geri döndüğünü, Maria Aleksandrovna adlı kadın ve oğlu Grişa ile çok iyi geçindiğini yazmıştı...

Sigarasından, üst üste birkaç nefes çeken Serpilin:

— Hangi hastaneye kaldırdılar? diye sordu.

— Timiriyazef Harp Akademisine. Orası askerî hastane oldu. Yerini biliyor musunuz?

— Evet. Ben de yattım orada. Telefon çalışıyor mu?

— Çalışıyor.

Serpilin duvara asılı telefona yaklaştı, not defterini çıkardı. İvan Alekseyeviç'in numarasını çevirdi.

Emir subaylarından biri generalin yarinde olmadığını bildirdi. Toplantıya çağrılmıştı. Kimdi generali arayan?

— General Serpilin aradı dersiniz.

— Neredesiniz General Yoldaş? İki gündür sizi bekliyoruz.

Arabayı nereye gönderelim, hangi hava alanındasınız?

— Evimdeyim, dedi Serpilin.

— Hemen bir araba gönderiyorum.

— Adresimi alın.

— Gereği yok. General karınızı görmeye gitti, şoförü adresinizi biliyor.

— Hastaneye varır varmaz arabayı geri gönderirim.

— Hiç önemi yok efendim. General, arabayı dilediğiniz gibi kullanabileceğinizi söyledi. Yalnız sizinle görüşmek istiyor, az sonra yine arar mısınız lütfen?

— Karımın durumunu biliyor musunuz?

— Generalin emirleri gereğince saat birde hastaneye telefon ettim. Durumunda önemli bir değişiklik olmadığını belirttiler. Şimdi, yine arıyacağım.

— Ben nasıl olsa gidiyorum oraya, aramazsanız da olur.

Bir başkasının aracılığıyla iyi ya da kötü haber almak istemiyordu, kendi gözleriyle görmekti dileği.

Telefonu kapadı ve kadına döndü:

— Özür dilerim Maria Aleksandrovna, sizi ilk görüşte tanıyamadım.

— Aman, ne...

Kadın, hıçkırarak ağlamaya başlıyacaktı neredeyse. Yüzü kıpkırmızı kesildi.

Serpilin, şaşkın şaşkın yüzüne baktı. Bu kadar değişip yaşlanacak kadar üzgün müydü gerçekten? Ya da kadına bir kabalık mı etmişti?

Ağzından kaçabilecek kaba sözleri bağışlaması için:

— Yıllar geçiyor, her şeyi eskisi kadar rahatlıkla hatırlayamıyorum, dedi.

Ama kadın, onu duymamış gibiydi.

— Valentina Yegorovna nasıl? Ne diyorlar?

— Durumunda bir değişiklik yokmuş.

Serpilin, ilkinin izmaritiyle ikinci bir sigara daha yaktı. Gözleriyle izmariti atacak tabla aradı.

— Yere atabilirsiniz, nasılsa süpürmem gerekiyor. Dün hastaneden adamlar geldi, her yanı kirlettiler. Evi temizliyecek gücüm bile kalmamıştı.

Kadının yüzü yine kızardı, çenesi titredi. Ama bu kez de ağlamadı.

Serpilin tokmağı çevirdi, kapı açılmadı.

— Anahtarı bende, dedi komşu kadın. Odayı daha temiz-

liyemedim. Temizleyene kadar bizim odaya geçiverin.

Kadınlık içgüdüsü bu adamı, karısının hastaneye gitmek üzere çıktığı, her şeyin karmakarışık, alt üst olduğu odaya sokmaması gerektiğini söylüyordu. Onun için fazladan bir acı olacaktı. Kendisini bekleyenlerin üstüne bir de bu acının yüklenmesi gerçekten gereksizdi.

Saatine bakan Serpilin :

— Araba neredeyse gelir, dedi. Ben aşağı iniyorum.

— Gelmesine on dakika bile olsa aşağıda neden üşüyesiniz?

Serpilin, kadının, eski çalışma odasına girmek istemediğini sanmasından çekindi. Kapıyı açarak kadının önden geçmesi için kenara çekildi.

Çocuk, masanın başına oturmuş, çenesi avucunda, tavanın içinden yiyordu patatesleri. Her şey değişmişti; duvar kağıtları başkaydı, odada başka eşyalar vardı yer bile muşamba kaplanmıştı.

Duvarlara kaçamak bir göz attı. Bu odayla ilgili en son anısı altı yıl öncesine dayanıyordu ve unutulur gibi değildi: Ardına kadar açık dolaplar, bir uçtan öbürüne yarılıp tersine çevrilmiş sedir, kağıt ve mektuplarla kaplı çalışma masası, çıkarılıp yere atılmış çekmeceler, teker teker elden geçirilmiş ve yerlere yayılmış kitaplar... Herhangi bir gizli belge mi bulacaklarını sanıyorlar?

Küçük çocuğun yanına oturdu ve duvarda, Privalof'un albay üniformasıyla çekilmiş yeni resmini gördü. Göğsünde, savaşta aldığı iki «Kızıl Bayrak» nişanı vardı. Acı olaylardan kendini kurtarıp elini çocuğun omuzuna koydu ve neşeli bir sesle :

— Gördünmü, ilk bakışta ne seni, ne de anneni hatırlıyabildim, dedi. Ama babanı ilk görüşte tanıdım: İvan Terentiyeviç hiç değişmemiş.

Bu sözleri söylerken komşusuna dönmüştü; ama sözünü bitirir bitirmez hıçkıra hıçkıra ağlamamak için son ve umutsuz bir çırpınmayla kasılan yüzü gördü ve anladı. Kadın kendini bir iskemleye attı, kollarını açıp başını masaya dayadı ve ağlamaya başladı.

Küçük çocuk omuzunu, kendisini unutan Serpilin'in elinden kurtardı, soluk dudaklarını ısırarak odada birkaç adım attı.

Serpilin bir şey yapmak ya da söylemek, belki de kadının omuzuna dokunmak istedi ama gözleri çocuğun bakışlarıyla karşılaştı, bu bakışlarda bir uyarma okur gibiydi: «Yalvarırım yeri-

nizden kımıldamayın, durumu daha da güçleştirmekten başka şeye yaramaz. Söylediklerinizden sonra hiç bir şey yapmamalısınız, hiç bir şey...»

Serpilin susuyor ve tam karşısında asılı Albay Privalof'un resmine bakıyordu. Küçük çocuk odada dolaşıyor, dul kadın iskemlesinde ağlıyordu.

Sonra başını kaldırıp oğluna:

— Yastığımın altından mendilimi getir, dedi.

Çocuk, eskiden Serpilin'in çalışma masasının durduğu yerdeki büyük, iki kişilik yatağın yanına gitti, yastığın altından mendili alıp annesine verdi. Kadın, çenesini, yanaklarını ve yaşlarla dolu gözlerini sildi. Mendili avucunda sıkıp:

— İşte böyle, dedi. Velikie Luki'yi aldılar...

Sesi titredi:

— Anne! diyerek sertçe sözünü kesti çocuk.

Serpilin geldiğinden beri ilk kez konuşuyordu.

— Önemi yok, artık bitti... Dün Velikie Luki'nin alındığını haber veren bildiri okunduğunda yeniden ağlamaya başladım Kriz geçireceğimi sandım. -Yaşlar durmak bilmiyordu-. Geçen pazartesi bu şehrin önünde şehit düştü. Şehri de onun tümeni aldı. Cenazesini Toropetz'de kaldırdılar. Toropetz'i de onun tümeni almıştı. Cenaze için arabayla beni almaya geldiler. O da benimle beraberdi. -başıyla oğlunu gösteriyordu-. Götürmek istemiyordum ama Grişa diretti. Kocam kasımda Lenin nişanı almıştı, yazdığı mektupta nişanın kendisine Moskova'da verilmesini isteyeceğini, fırsattan yararlanıp bizleri, de göreceğini söylüyordu.. Ahl -Kadın, derinden iç geçirdi- ne diyeyim, bir şey söylemek neye yarar hem? En iyisi size karınızdan söz etmek.

Az sonra gideceğini, kendisine nasılsa her şeyi anlatacaklarını söylemeye hazırlanan Serpilin'i:

— Hayır, hayır! diyerek susturdu.

Sonra oğluna dönüp sert bir sesle:

— Çık, dedi. Bunları dinlememelisin, odana git.

Kapı kapanıncaya dek bakışlarıyla oğlunu izledi; sonra Serpilin'e dönüp:

— Oğlunuz Vadim cuma akşamı karınızı görmeye geldi, dedi. Herhalde cepheden... Karınız onu beklemiyordu, bana hiç sözünü etmemişti, kendisine soramazdım.

«Ona bir şey sormamakla iyi ediyorsunuz», diyordu Serpilin'in gözleri.

Oğlunuza kapıyı ben açtım. Annesinin odasına girdi, bir şeyler konuştular, derken karınız müthiş bir çığlık attı.. Konuşmalarını duymamak için odama sığındım. Ama yine de her şeyi duyuyordum. Sonra dış kapı kapandı. Oğlunuz gitmişti. Az sonra karınızı görmeye gittim, meraklanmıştım. Kalbinden rahatsız olduğunu biliyordum. Ama fena değildi. Yatıyordu aslında, bir şeye ihtiyaç duyup duymadığını sordum, hayır, dedi. Odama dönüp acımla başbaşa, kapandım. Cenazeden önceki gün dönmüştüm.. Ertesi sabah, çaydanlığı istemek üzere kapısını vurdum. Cevap vermedi. Kapıyı açtım ve onu yerde buldum; kriz sırasında düşmüştü, kendini hiç bilmiyordu. Şurasını, hafifçe yatağın ayaklarından birine vurmuştu... Maria Aleksandrovna şakağını işaret etti ve bu hareketle yüz hatları biraz buruştu. Yatağa yatırdım, doktorları çağırdım, onlar gelene kadar yerimde duramıyor ölmesinden korkuyordum. Sonra doktorlar geldiler karınıza iğne yaptılar. Biraz daha düzeldi. Aynı gün oğlunuz Vadim uğradı ama içeri girmesine engel oldum. Sahanlıkta olup biteni anlattım. Bütün doktorları harekete getireceğini söyledi Gerçekten de, kısa süre sonra yine geldi doktorlar, başına bir hastabakıcı koydular, general de uğradı.

Serpilin yerinden kalktı. Sokaktan korna sesi geliyordu.

— İşte araba, dedi.

Girişteki sandığın üstüne oturmuş, keçe çizmelerini çantasından çıkardığı başka çizmelerle değiştiren Serpilin'in önünde dikilen Maria Aleksandrovna sordu:

— Peki ama karınızla oğlunuz arasında ne geçti?

Sesinde merak değil, bir türlü anlıyamadığı bu büyük acı karşısında duyduğu büyük bir şaşkınlık vardı.

Serpilin cevap vermedi, ikinci çizmeyi de ayağına geçirdi, bakışlarıyla komşusunu yukarıdan aşağıya süzdü. Yine bir şey söylemeden kürklü kısa paltosunu giydi, başlığını kafasına geçirdi.

— Herhalde bugün dönmem, dedi.

Serpilin cevap vermediği soru, bir kaç yıldır karısının, iki yıldır da kendisinin çözemedikleri soruydu.

Serpilin oğlunu son olarak 37'de, Zırhlı Birlikler Okulundan çıktığında görmüş ve onu, atandığı, Baykal Gölü yöresine götürecek trene kadar geçirmişti. Sonra yerleşmesinden, işinden, Komsomol'dan Parti'ye geçmeye hazırlandığından söz eden bir-

kaç mektup almıştı. Son mektubu tutuklanmasından bir gün önce eline geçmiş, dört yıl süreyle, kamptan dönene kadar oğlundan haberi olamamıştı.

Cezaevinden mektuplaşmaya izin verilen bir kampa aktarılmış, karısına yolladığı mektuplara, iki kere de oğluna yazdıklarını eklemişti. Ama karısı bilmezlikten geliyor ve Vadim'in sözünü bile etmiyordu; o zaman Serpilin, Vadim'in de tutuklandığını sandı. O çağda, böyle bir şey kolaylıkla gelebilirdi insanın başına.

Sonra, mektuplaşma hakkı tanımayan bir başka kampa düşmüştü. Kendisini önceki hayatından ayıran kapının anahtarı, bir kere daha kilitte dönmüştü.

22 Haziran sabahı erkenden Moskova'daydı. Savaş patlamıştı ama bunu ne kendisi, ne de yolcuları bekleyenler biliyordu. Treni, Moskova'nın Yaroslav garına girdiğinde, vagonun basamağından, telgrafla habar verdiği karısını kalabalığın arasında seçiverdi; oğlu görünürde yoktu.

Göğsünde tatlı tatlı gözyaşı döken Valentina'yı kollarında sıkarken

—Vadim nerede? diye sordu.

«Görevi başında» cevabını alacağını umuyor, «Cezaevinde,» demesinden ödü patlıyordu.

Yüzüne bakmak için büyük güç harcayan karısı, garip, boğuk bir sesle :

— Artık Vadim diye biri yok, dedi.

Bu bakış ve sesindeki gariplik oğlunun ölmediğini anlamasına yetti. Birinin ölümü bu sesle bildirilmezdi.

Karısı, gözlerini Serpilin'inkilerden kaçırmadan :

— Hayatta, dedi, Eve vardığımızda konuşuruz

Ve konuştular. Özgürlüğünü hissetmenin mutluluğu, karısına kavuşmanın sevinci, birkaç saat sonra duyacakları ve Serpilin'e: «Acaba beni cepheye göndermek isteyecekler mi?» dedirten savaş haberi, birbirlerine duydukları sevgi ve minnet duygularına rağmen bu konuşma, ölünceye kadar kaybolmamak üzere Serpilin'in belleğine kazılmıştı.

1937 yılında, Teğmen Serpilin, halk düşmanı ilan edilen babası eski Tuğgeneral Serpilin'i inkar etmişti. Kararını Başkomutanlığa bildirmiş ve mahallî askerî gazetede bir açık mektubu yayınlanmıştı. Ailesinde bilindiği halde kendisinden gizlenen bir sırrı yeni öğrendiğini söylüyordu mektupta. Komutanına verdiği raporda, gerçek babasının iç savaş kahramanlarından, Çaritsin

önlerinde şehit düşen Vassili Tolstikof olduğunu söylüyordu. Sonradan halk düşmanı ilan edilen, annesinin ikinci kere evlendiği Serpilin kendisini beş yaşındayken evlat edinmişti. Bir halk düşmanının adını taşımak istemediğinden, gerçek babasının şerefli adını taşıma hakkını istiyordu.

Dileği yerine getirilmişti; hiç bir şeyden haberi olmayan annesi Serpilin'in mektubunu ona yolladığında, artık adını taşımadığı eski babasıyla her türlü ilişkiyi kesmesini bildirmişti. Mektubun altında Vadim imzası vardı. Zarfın üzerinde de, mektubu gönderenin Vadim Tolstikof olduğu kaydedilmişti. O an kadın, bunun ne demek olduğunu bile anlıyamadı.

Mesele böyle sonuçlanmıştı; Valentina başlangıcını, Başkomutanlığa gönderilen mektubu ve gazetede yayınlanan bildiriyi sonradan, Uzak Doğu'dan dönen bir arkadaşından öğrendi.

Oğluna cevap vermedi, Vadim'i sık sık soran Serpilin'e de bir şey yazmadı. Oğlunun «eski babam» sözünü, beş yaşından beri Vadim için gerçek babaların yaptığından fazlasını yapan kişiye ihanetini bağışlayamıyordu. Gerçekten Serpilin çok fazlasını yapmıştı!. Sonradan dostları onu uyarmış, «zamanın böyle olduğunu» söylemiş, oğlunu bu tür bir davranışa mecbur ettiklerini, kendisine de, bir takım kişilerin okuması için mektup yazdığını söylemişlerdi; ama bütün bu özürler onu yumuşatamadı. Onun gözünde Serpilin sevgili Fedor'u, söylenen her şeye, tüm mahkumiyetlere rağmen yeryüzünün en iyi, en soylu ve en cömert adamıydı. Ve şimdi kendisi, eski oğlunun eski anası oluyordu. Artık Serpilin'in değil, yalnız kendisinin olan oğlu yüzünden kocası önünde kendini bağışlanmıyacak kadar suçlu hissediyordu; kendi oğluydu böyle davranan. Oğlunun küçüklük yıllarındaki görünüşünü kafasından söküp atmadığı için çok üzülüyordu. Çünkü son yıllardaki haliyle oğlunu kafasından çoktan çıkarıp atmıştı. Küçük olanla şimdi, Uzak Doğu'nun bir köşesinde yaşıyan; birbirinden çok ayrı iki insan sözkonusuydu sanki.

Serpilin'in tutuklanmasını izleyen ilk yıl, herkesin unuttuğunu sandığı doğum yıldönümünde, hiç beklemediği bir sıra İvan Alekseyeviç ziyaretine geldi ve ona para verdi. Karısının bile duyup başkalarına söylememesi için kimseye bir şey çıtlatmamıştı. O gece, çevresinde olup biten korkunç şeyleri duyan, askerlerin oturduğu binalarda ne kadar çok boş, mühürlü daire bulunduğunu öğrenen ve böyle bir çağda, böyle bir ziyaretin büyük önemini farkeden Valentina Yegorovna, içini çeke-

rek ona: «Nasıl yorumlarsan yorumla İvan, dedi. Ama Vadim'in, Fedor'u inkar edecek yerde başının derde girmesini bin kere daha çok isterdim. Ordudan atılsa, sürgüne gönderilse, belirli bir yerde oturmak zorunda bırakılıp işlerin en kötüsünü yapsa bile onunla istediği yerde, bir kulübede bile yaşar, sebze kalıntılarını yemeğe razı olurdum. Yerinden olmamak bu kadar pahalıya mı mal oluyor? Hem niçin böyle davranıyorlar? Onun gibilerine kimin ihtiyacı var?... Dostlarım, yalnız oğlumun değil herkesin böyle olduğunu söyleyerek beni avutuyorlar. Ne kafasız insanlar! Doğru değil söyledikleri. Herkes, bütün gençler oğlum gibiyse kendimi öldürürdüm!»

O çağda belli belirsiz bir değişiklik, tutuklama dalgasında bir durulma görülüyordu. İvan Alekseyeviç her şeyin aydınlanıp eski yerini alacağını, aileler içindeki durumun düzelip Valentina Yegorovna'nın bile oğlunun hatasını unutmaya çalışacağını söyledi.

— Gerçekten böyle olmasını isterdim, dedi yürekten. Ama yapabilir miyim?.. Hayır, yapamam. Böyle bir günde ziyaretime gelen seni de unutamam; ayağını Fedor'un göğsüne koyup bir ceset gibi onu çiğneyip geçeni de. Her şey değişecek, ama benim oğluma duyduklarım değişmiyecek.

Hayır, tutumunu değiştirememiş, değiştirme isteğini de duymamıştı. Bütün bunlar, zamanla tek bir duyguya yöneliyordu. Oğlu kaç kere, anasının yüreğine çöreklenen bu duyguyu sarsmayı denemişti. İlk kez 1939'da, tutuklu subayların bir kısmının serbest bırakıldığı sıra başvurmuştu annesine. Moskova'ya izinli gelmiş, kapıyı komşu kadın açmış, sırtında kaputu ve elinde bavuluyla Vadim annesinin odasına dalmıştı.

Oğlunun geldiğini görünce çok sarsılan Valentina, içinden notretle: «Otelde yer bulamadın mı?» diye sordu.

Ona tek kelime bile söylemedi. Odanın içinde dolaşıp bir şey olmamış gibi konuşması, sonra dolaylı yoldan, en sonunda da açıkça özür dilemesine rağmen susmuştu... Oğlu konuşurken dolaşıyor ,oturuyor, yine kalkıyordu; anne ise ağzını açmadan gitmesini bekliyordu.

Sonunda Vadim Valentina Yegorovna'ya yaklaştı, yanına oturdu, omuzlarına sarıldı ve birden, gözlerinin içine bakar bakmaz geri sıçradı. Bir saniye sonra annesinin tokat atacağını anlamıştı. Uzaklaşıp ürkek ürkek başka bir sandalyeye oturmasa, yüzüne bakmaya devam edip tokatlandığı kadar bağışlandığı için de mutlu, kendisine vurmasına izin verse ne olurdu kimbi-

lir? Kimbilir, insanın gücü sınırsız değildir; belki annesinin yüreğini acıtırcasına sıkıştıran bu taştan duvar yıkılıp gidecekti?

Ama Vadim annesinin yanından uzaklaştı. Annesi de, bavulunu alıp gitmediği sürece onunla konuşmadı.

İkinci denemesi savaştan kısa bir süre önceye rastlıyordu. Evlendiğini ve bir kızının dünyaya geldiğini haber vermek için mektup yazmıştı Vadim. Mektuba da fotoğraflar eklemişti. Yol masraflarını vermeyi, ziyaretine gelip küçük torununu görmesini teklif ediyordu. Valentina cevap bile vermemişti.

«Nasıl oluyor Moskova'da? Uzak Doğu'da mı, yoksa cepheden mi geliyor?» diye düşünüyordu Serpilin hastaneye giderken. Cephe deneyinden geçmeden annesinin önüne çıkma cesaretini göstermemiş olmasını yürekten diliyordu. «Ama Valentina neden bu kadar etkilendi? Ne oldu? Hastaneye vardığımda kendini bilse?» diye dua edercesine tekrarlıyordu arabadan çıkıp hastane merdivenlerini tırmanırken. Her türlü yasağa boyun eğip konuşmağa, soru sormamağa, karısını heyecanlandırmamağa razıydı. Yalnız sesini, basit bir mırıltısını işitmeyi diliyordu. Bir de karısının kendisini görebildiğini hissetmeyi.

«Dün, düzelmeden söz ediliyordu, bugün durumunda değişiklik yok deniyor..» Hastanenin uzayıp giden koridorunda yürüdükçe bu düzelme umudu merakını arttırıyordu.

Oysa uzun boylu ve omuzları çöküK, bitkin bir deveyi andıran servis şefi kadın doktor onu doğru karısının yanına götürmedi de içinde bir masa, bir iskemle, muşamba kaplı bir de yatak bulunan küçük odasına soktu.

— Oturun, dedi.

Serpilin buz gibi muşambanın üzerine çöktü ve kendisini hiç de iyi şeylerin beklemediğini hissetti.

— General Yoldaş, sizinle her şeyi olduğu gibi konuşabileceğimizi sanıyorum.

Serpilin ses çıkarmadan başını salladı ve yeniden, durumun çok kötü olduğunu düşündü.

Servis şefi de, dolaylı yoldan kendisine aynı şeyi anlattı. Nasılsa karısı kendinde değildi, bu odada birkaç dakika fazla kalmasının ve yanına geç girmesinin önemi yoktu.

— Sağlık dosyasına bakılırsa bu geçirdiği üçüncü enfarktüs. Herhalde arada bir takım «mikro-enfarktüsler» de geçirdi. Kendisine dikkat etmeyen biri bu tür küçük krizlere önem vermeyebilir...

— Kendisine dikkat etmek... diye başladı Serpilin, ama

hemen sustu.

Servis şefi, Valentina Yegorovna'nın üçüncü enfarktüsü geçirdiğini ve durumunun çok ağır olduğunu anlatıyordu. Dün durumunda gözle görülür bir düzelme olmuş, karısını hastaneye kaldıran doktorlar bile kendilerini iyimserliğe kaptırmışlardı.. Servis şefinin sesinde bir üzüntü belirtisi seziliyordu. Ama dün akşam yine ağırlaşmıştı. Ölümünün yakınlaştığı anlaşılıyordu; sabah bir «konsültasyon» yapılmış, hastaya bakan profesör yapılacak şey kalmadığını açıklamıştı. Ölümü an meselesiydi. Serviste görevli doktorlar da, ne yazık ki profesörle aynı görüşteydiler.

— Hasta çok zayıf, ancak bu akşam beşe doğru kendine gelebildi. Nöbetçi hemşireye, kocasının gelip gelmediğini sordu.

«Beşe doğru, tam Miatçikovo'ya indiğimiz sıra.»

— Durum bu, dedi kadın ve kayıtsız, tertemiz ellerini masanın üstüne koydu.

Ne kadar üzüldüğünü yüzünden anlamak mümkündü, ama elleri, belki yapılacak şey kalmadığından, kayıtsızdı.

Serpilin, kadının söylediklerini kımıldamadan, buz gibi avuçları yatağı örten muşambaya dayalı, dinledi. Söyleyeceklerini tamamladığında ne cevap verdi, ne de bir şey sordu, diyecek şey kalmamıştı. Hem bu sert, sakin görünüşlü kadın soru sormayacak, gereksiz sözlerden hiç birini ağzından kaçırmayacak biriyle konuşur gibiydi.

Serpilin yerinden kalktı:

— Onu görmeye gidiyorum, dedi.

Koridorda birden durdu ve sordu:

— Demek kurtuluş ümidi kalmadı?

Kadın da durdu, tavandaki mavi ampulün cılız ışığında yüzüne baktı. Gereği kalmadığını, bu adame yalan söylemenin anlamsızlığını düşünmüş olmalı ki, kötü haberi doğruladı:

— Hayır, hiç bir ümit kalmadı.

Serpilin, iyice kamburu çıkmış halde yürümeye devam etti. Kadın dönemeçte durdu:

— Odalar solda, dedi. Karınız da odalardan birinde.

Serpilin ne dediğini, karısının neden orada yattığını anlıyamadı. Sonradan kafasını kurcalayan düşüncelerden sıyrılıp bunların küçük ve tek kişilik odalar olduğunu hatırladı.

Pencerenin geniş pervazına bir lamba konmuştu; lambanın altında oturan bir hemşire eğilmiş, kitabını okuyordu .Pencerenin kenarına bir bez konmuştu, üzerinde parlak nikel kutular duruyordu. «İğneler», diye düşündü Serpilin. Odaya girerken ilk

gördüğü şey de bu oldu.

Kapının solundaki yatağa döndüğünde karısını farketti. Yatağın arkalığına konan bir çarşaf ışığı kesiyordu; Valentina'nın yüzü gölgeliydi. Serpilin, hatlarındaki değişikliği ilk bakışta anlıyamadı. Ona doğru yürüdü, sonra karısının kendini bilmediğini hatırlayarak geriledi, ayak ucunda durdu, saçına bir şey yapmak istercesine bütün gücüyle yatağın kenarına yapıştı. Göğsü, ancak bakışlarıyla aşabileceği bir engel, bir tahtaperdeyi andıran yatağın kenarına dayalı, gözleri karısına dikili, ayakta durdu.

Onu göremediği son altı ay içinde saçları iyice kırlaşmıştı, Düştüğünde masanın ayağına çarpan şakağında mor bir leke görülüyordu. Elleri çarşafın üstündeydi, iyice zayıflayan yüzü yorgunluk ve dünyevî şeylerden kopmanın izlerini taşıyordu. Bu izleri birden ölmeyip gittiği yeri farketmesi için birkaç günü olan kişilerin yüzünde de görmüştü. 1918 yılındaki savaşlar sırasında, gövdesi kazak kılıçlarıyla delik deşik edilip kangren olan siyasî komiser Vassili Tolstikof da bir arabanın üstünde, kolları arasında böyle ölmüştü. Penza'daki dul karısına mektup yazmasını rica etmişti ölmeden önce. Serpilin mektubu yazmış, iç savaş sona erdiğinde de gidip kadını görmüştü. Şimdi de, kendi hayatını yirmi iki yıl paylaştıktan sonra ölen o kadındı. Gözleri kapalıydı. Serpilin durmadan soluğuna kulak veriyordu. Az sonra bu güçsüz soluğu farketti ve devamlı gerilimle yorulan gözlerini kapadı. Açtığında karısınınkilerin de açıldığını farketti ve kendisine baktığını sandı.

— Valyal diye haykırarak yatağın çevresini dolandı. Başucuna vardığında hastabakıcı atılıp onu göğüsledi.

— Kendinde değil, böyle durumlarda insanın gözleri açık ya da kapalı olabilir.

Serpilin kadına inanmadı ve bir kere daha seslendi.

Kadının yüzünde kıl oynamadığını, açık gözlerin uzaklara bir yere dikildiğini farkedince hastabakıcının haklı olduğunu anladı.

Ama kadın, hâlâ Serpilin'in bir şey anlamadığını sanıyor, göğüsleyip hastaya dokunmamakla daha iyi edeceğini, nasılsa komada olduğunu ve bir şey duymadığını anlatmaya çalışıyordu. Kendine gelse hemen anlaşılırdı; önce dudaklarını oynatacak, üç saat önce «Geldi mi?» diye sorduğu gibi bir şeyler mırıldanacaktı.

— Anladık, beni böyle tutmanızın gereği yok, çocuk değilim, dedi Serpilin. Bir şey yapmam.

Karısının başucundan uzaklaştı ve ayakucundaki yerini aldı.

Gözleri açık olduğundan, kendine gelmediğine ve kendisini göremediğine inanması daha da güçtü.

Ve karısının kendine gelmesini bekliyordu. Bu bekleyişteki güç eyleme geçebilecek başka bir güce dönüşse, yalnız canlıları kendilerine getirmekle kalmaz ölüleri bile diriltirdi. Ölümünü seyrettiği bu kadının hayatındaki yeri neydi? Dışardan bakıldığında Valentina Yegorovna'nın da ordu, savaş ve yarısı birbirinden uzak geçmiş bir evlilik hayatı vardı. Ama bu dış görünüşten başka şey değildi; Serpilin, karısının kendisi için ne büyük bir önem taşıdığını biliyordu.

Serpilin'in hayatı, karısının hayatının tek hedefiydi, ama şimdi o ölüyor ve Serpilin geride kalıyordu. Hayat düşünmek zorunda bıraksa bile, yaşantısında onun yerini herhangi biriyle doldurabileceğini düşünemiyordu. Doldursa bile onunla yaşadığı hayatı tekrarlıyamaz, yaşantısı boyunca ona söylediklerini söylemez, bir başkasının ağzından Valentina'nın söylediklerini duyamazdı. Onun yerini doldurmaya kalkmak demek yaşadığı hayatın yerine bir başkasını koymak demekti.

Karısının kendine gelebileceği umuduyla, hayatı boyunca başına pek az gelen «zaman kavramını yitirmiş» halde böyle ne kadar beklediğini hatırlamıyordu. Bir keresinde ayakta uyudu, dengesi bozulup düşecek gibi oldu. Hemşire bir iskemle getirdi, hastanın başucuna koymak istedi, Serpilin iskemleyi kapıp ayakucuna taşıdı, oturdu, gözleri karısına dikili, bekledi.

Bir ara hastanın göğsünden hırıltılı sesler geldi, yastığa dayalı başı titredi ve hareketsiz kaldı. Serpilin öldüğünü sandı, yerinden fırladığı gibi görmeyen açık gözlere eğildi. Hasta, zayıf da olsa, soluk alıyordu.

Hastabakıcı da Valentina Yegorovna'nın son nefesini vermek üzere olduğunu sandı, doktor aramaya koştu, servis şefiyle döndü geriye. Serpilin kenara çekildi; kadın doktor hastanın nabzını yokladı, soluğunu dinledi, ölmediğini ve şimdilik değişen bir şey olmadığını açıkladı.

— Belki evinize gidip biraz uyumak istersiniz, dedi Serpilin'e. Yarın sabah erkenden buraya dönmeniz mümkün. Bir şey değiştirmek elindeymiş gibi, ardından şu sözleri ekledi :

— Merak etmeyin, bu gece ben nöbetçiyim.

Serpilin başını sallamakla yetindi ve yerini aldı.

Yatıştırmak için elini Serpilin'in omuzuna koyan doktor

— Gördüğünüz gibi, dedi, biz bile ne zaman olacağını bile-

mıyoruz...

Kadın, hastanın öleceği andan söz ediyordu. Serpilin anladı.

— Oğlunuz, dün gece sabaha kadar bekledi. Hep koridordaydı. İçeri girmek istemediğinden kendisine orada bir yatak yaptık. Dün gece öleceğini sanıyorduk, kendisine de söyledik. Oysa görüyorsunuz... Belki bu gece de yaşar ve yarın, gücünüz iyice tükenir, gitmek zorunda kalırsınız.

Serpilin, yine başını salladı. Kadının söyledikleri doğru, akla yakındı ama buradan ayrılamıyordu.

Bir süre sonra iki hemşire, odaya açılır-kapanır bir yatak getirdiler. Hastaneye geldiği sıra üzerine oturduğu muşamba kaplı yataktı bu.

Tatlı bir sesle, ama kesinlikle yatağa ihtiyacı olmadığını söyledi. Kadınlar geri götürdüler.

Biraz sonra, -ne kadar zaman geçtiğini söyleyecek durumda değildi- bir hastabakıcı içeri girdi, nöbetçi hemşire, Serpilin'den dışarı çıkmasını rica etti.

Onlar işlerini bitirene kadar, başı soğuk cama dayalı, bir süre daha koridorda ayakta durdu. Sonra içeri girmesine izin verildi, eski yerini aldı. Karısı eskisi gibi yatıyordu ama bu kez gözleri kapalıydı. Gözleri açıkken, Serpilin, konuşmaması gerektiğini sanıyordu. Oğlunun saat kaçta hastaneden ayrıldığını hemşireye sorabildi.

— Bu sabah, yirmi dört saatlik nöbeti olduğunu ve işini bitirir bitirmez buraya döneceğini söyleyerek gitti

«Nasıl? Demek görevi Moskova'da!» diye düşündü Serpilin.

Yüksek sesle sordu sonra:

— Odaya hiç girmedi mi?

Hastabakıcı başını salladı.

— Hayır, yalnız zaman zaman kapıyı açıp bakıyordu.

Serpilin'in anlar gibi olduğu bu olay kadını çok şaşırtmış gibiydi. Önceki gece, odada kalması için birkaç kere ısrar etmişti yüzbaşıya. Üstelik de koridor soğuktu. Ama her keresinde reddediyordu. Hemşire, ölümden korktuğunu sandı. Böyle kişiler çoktu.

— Uzun süreden beri mi burada çalışıyorsunuz? diye sordu Serpilin.

— Askeri hastahanelerde görev alalı otuz beş yıl oluyor. İç savaş sırasında da üç yıl, sağlık trenlerinde çalıştım.

— Peki ama yaşınız kaç?

— Elli beş.

— Evli misiniz? diye sordu.

Olumlu bir cevap bekliyordu. Kendisi ellibeş yaşında olduğuna göre kocasının seferberlik çağı geçmiş demekti.

— Evliydim. Kocam halk milislerinde görevliydi, ölülü.

— Onun yaşı kaçtı?

— Atmışı geçkindi.

— Kimdi?

Kadın, bir çırpıda bütün sorulara cevap vermek istercesine.

— Eski bir komünistti, dedi. Önce kayıplar listesinde adı çıktı. Sonra arkadaşları öldüğünü ispatladılar.

İlk haberin ikincisinden çok daha acı olduğunu anlatmak ister gibiydi.

Ne kadar korkunç gelse, Serpilin de ona hak verdi. Resmi evrak ölümü doğruluyorsa mesele yoktu, ölünün adı saygıyla anılırdı. Ama kayıplar arasında adı geçiyorsa önemsizdi. Öyle ya, sorarım size, «kayıp» ne demektir? Sanki biri haber vereceğini bildirmiş de bir daha sesi çıkmamış, sanki ölüm anında öleceği yeri ve saati bildirip herkesin hazır bulunmaşını sağlamak zorundaymış gibi.

Serpilin 1941 yılından beri kendisini için için kemiren bu kızgınlığı güçlükle yendi.

«Öldü, öldü... bir kişi daha öldü, diyordu hemşireye bakarken, kendi kendine. Sağda solda bu sözden başkası duyulmuyor.» Sanki insanlar, top ya da tüfek mermisiyle değil de hastalıkla ölünebileceğini unutmuşlardı. Kendisi de onlar gibi, unutmuştu. Şimdi, şu odada beklerken, başka türlü bir ölümün de varolduğunu düşünüyordu: Ölümleri sınıflandırmak mümkün olsa, böylesi daha da kötüydü.

Gün doğarken Serpilin, karısının ayakucuna başını dayayıp sıkıntılı bir uykuya daldı. Uykusuz geçen iki gece ve saatler boyu gözlerini karısının yüzünden ayırmamak için harcadığı büyük çaba onu bitirmişti. Valentina'nın gözlerini açmadan, kımıldayıp ürpermeden verdiği son nefesi bile duymadı. Yanağını dayadığı ölünün ayaklarının yavaş yavaş soğuduğunu da.

Hastabakıcı da, hastanın son nefesini verdiğini hemen anlamıştı. Az önce yaklaştığında soluk alıyordu daha. Sonra o da dalmış, yeniden hastaya yaklaşması için aradan yarım saat belki biraz daha fazla zaman geçmesi gerekmişti.

Serpilin'in omuzuna dokunup:

— Öldü.. dedi ve onu yalnız bırakıp dışarı çıktı.

Serpilin ölünün başucuna yaklaştı, eğildi, kapalı ve soğuk gözlere bir öpücük kondurdu. Bu en acı anda bile daha kolay katlanabilmesi için gözleri kapalı ölmüştü.

Sonra kendini yere attı, seyrek kır saçlı başını karısının buz gibi omuzuna dayayıp ağlamaya başladı. Şu sıra kendisini kimsenin görmemesi ne iyiydi...

Hastabakıcı, servis şefiyle birlikte döndüğünde Serpilin'in arkası dönüktü. Doğan güneşe bakan pencerenin önünde duruyor, kalın ve küt parmaklarıyla belini sıkan kayıştan çıkan ceketinin kıvrımlarını düzeltiyordu. Kapının gıcırdadığını duyunca döndü, gırtlağına bir şey takılmış gibi, kuru bir öksürükle sarsıldı, karısının hemen o gün gömülmesinde bir sakınca bulunup bulunmadığını sordu. Ertesi sabah cepheye dönmesi gerekiyordu.

Servis şefi, bu sakin sesi duyduğuna sevindi, erkeklerin ağlamasına dayanamazdı.

— Elimizden geleni yapacağız. Otopsi istemezseniz belki bugün gömülmesini sağlarız.

Serpilin, sert bir sesle herhangi bir şey yapılmasını istemediğini belirtti. Sonra gırtlağına bir şey takıldığını hissederek kapıya yürüdü.

— Nereye gidiyorsunuz? diye sordu kadın doktor.

— Koridorda biraz dolaşacağım.

Kırk, belki elli dakika yürüdü; kendini topladığından, hiç olmazsa hastanede, yabancıların karşısında gırtlağına aynı düğümün takılmıyacağından emin olana kadar.

Bu süre içinde, servis şefi iki kere yanından geçti. İkincisinde, elinde bir kağıt tutuyordu. Ölüm ilmühaberi olmalıydı. Gerekli işlemin kısa süre sonra biteceğini söyledi.

Serpilin sustu, başını sallamakla yetindi.

Bu kez, yanına yaklaşma sırası hastabakıcıdaydı.

— Evinize götürecek misiniz?

Serpilin, götürmek istemediğini belirten bir işaret yaptı.

— Öyleyse tabutu buraya getirirsiniz.

Ne yapacağını, nereye gideceğini, tabutu nereden bulacağını bilmeden başını salladı.

— Bu durumda, gömülene kadar aşağıda saklanması gerekiyor.

Kadın, «morg» diyecekti, «aşağıda» diyebildi.

— Ne zaman indireceksiniz?

— Hemen indirmek gerekiyor. Bir kere daha kendisini gör-

mek ister misiniz? İsterseniz gidin, biz sonra indiririz.

Serpilin kapıyı açıp girdi. Ortalık iyice aydınlanmış, oda soğumuştu. Pencere ardına kadar açıktı, tertemiz ve yakıcı, buz gibi bir rüzgâr odaya doluyordu.

Valentina, beline kadar örtülü, kolları kavuşmuş yatıyordu. Önce yaralı olduğunu sanarak irkildi. Çenesi, bembeyaz geniş bir bezle bağlanmıştı.

— Genellikle bir peçete bağlıyoruz, dedi hastabakıcı Ama peçetelerin hepsini topladık, ancak bu bezi bulabildim.

Alışılmış olanı yapamadığı için Serpilin'den özür diliyordu. Serpilin karısına bakıyor, cansız, çenesi bağlı, yaralı başı bezle sarılı Valentina'nın yeni yüzüne bir türlü alışamıyordu...

Bu aydınlık ve buz gibi ölü odasında, sırtı kapının kenarına dayalı, birkaç dakika daha durdu.

Birinin omuzuna dokunduğunu hissetti, hastabakıcı sanıp yol vermek üzere kenara çekildi. Ama kenarda durup başını çevirdiğinde gelenin hastabakıcı değil, bir şey söylemeden ağlayan oğlu olduğunu gördü. Epey yaşlanan yüzünden gözyaşları akıyordu. Serpilin yolu açmıştı ama Vadim, içeri girmesine engel olan varmış gibi hep aynı yerdeydi.

— Ne duruyorsun orada? diye sordu Serpilin.

Vadim önünden geçti, annesinin yattığı yatağa doğru atıldı. Serpilin ne yapacağına aldırmadan koridora çıktı.

ALTINCI BÖLÜM

SERPİLİN. servis şefinin odasına girdiğinde kadın oturmasını rica etti.

— Hastabakıcı şimdi gelir; ölüm ilmühaberini damgalatıp bir de numara alacak.

Uykusuz geçen bir gecenin ardından, bitkin bir deveyi andırıyordu. İki büklüm oturmuş, sağlık dosyalarını incelemekteydi. Çekmecesinden bir parça şeker aldı, küçük bir şişeden üzerine birkaç damla döküp ağzına attı.

— İşinizin kolay olmadığını görüyorum, dedi Serpilin.

Hastabakıcı, elinde ilmühaber, ardında Serpilin'in oğlu içeri girdi.

Her şeye rağmen Serpilin, düşüncesinde bile Vadim'e «oğlum» demekten kendini alamıyordu. Şu andaki gibi.

Doktor hemşirenin elinden aldığı kağıdı Serpilin'e uzattı:

— Tamam, dedi. Ne zaman isterseniz, hazır olduğunuz an gelip ölüyü alabilirsiniz.

— İki saat sonra hazırlığımız tamamdır, dedi Serpilin'in oğlu. Şimdi nüfus memurluğuna uğrayacağım; oradan gidip tabut alır ve Novodevitçiye mezarlığının yolunu tutarız... İki saat sonra araba ve tabutla buradayız.

Serpilin'e döndü:

— Bugün gömülmesini istediğini söylediler.

Serpilin başını salladı.

— Gerekli işlemler tamamlanmıyabilir, diyecek oldu doktor.

Vadim, kendinden emin:

— Her şey tamamdır, dedi.

Sesi güçlü, metindi; her şeyi bilen güçlüklerin üstesinden gelen biri. Ama gözleri ağlamaktan kızarmış ve şişmişti.

— Yalnız, General Yoldaş, ölünün sırtına ne giydirilecekse önceden getirin, dedi kadın doktor. Hemşirelerimiz ellerinden geleni yaparlar ama biraz zaman gerekli. Hemen getirseniz daha iyi olur.

— Peki, peki, her şeyi getiririz, dedi Vadim telaşla.

Babasını gereksiz dertlerden kurtarmak, acele etmek ister gibiydi. Serpilin onun peşinden dışarı çıktı.

— Dur, dedi koridorda; şimdi geliyorum, bir araba isteyeceğim.

— Benim arabam burada. Önce eve gidip gerekli eşyayı alalım, değil mi?

Bir şey değişmemiş, sanki evde yine beraber oturuyorlarmış gibi sormuştu bu soruyu.

Hastanenin girişinde tek araba duruyordu. Yepyeni üstü brandalı beziyle kaplı bir amerikan cipiydi bu. Amerikan cipleri orduda yeni yeni görülüyor ve ancak, önemli tanksavar birliklerinin komutanlarına veriliyordu. Serpilin benzerlerini görmüştü ama şimdiye kadar emrine böyle bir cip verilmemişti.

— Arkaya geçin, dedi Vadim şoföre. Arabayı ben kullanacağım.

Serpilin, bir şey söylemeden oğlunun yanına oturdu.

Beş dakika kadar süren bir sessizlikten sonra Vadim:

— Göreve çıktığımızda yeni arabaları kullanıp açılmalarını sağlıyoruz, dedi. Şu sıra Pankratiyef'in emir subayıyım, Seni tanıdığını söylüyor.

«Bütün mesele buymuş demek! diye düşündü Serpilin. Anlaşılan, şimdi de Pankratiyef'in çevresinde dört dönüyor.»

Serpilin oğlunun komutanını gerçekten tanıyordu. Çok iyi adamdı ama Vadim'in, motörlü birlikler komutanının yanında emir subaylığı yapması hoşuna gitmemişti. Kapağı atacak yer bulmuştu, paçayı kurtarmıştı anlaşılan.

Birkaç dakika daha konuşmadan gittiler, sonra Serpilin sordu:

— Görevle nerelere gidiyorsunuz?

Sessizlikten boğulacak gibi olan Vadim, neşeyle:

— Çoğu kere Batı ve Kalinin cephelerine, karşılığını verdi. Son olarak da Kuzeybatı cephesine gittik. Neden sordun?

— Hiç, dedi Serpilin, seni cephede sanıyordum da...

Eve vardıklarında Vadim de Serpilin'le birlikte arabadan inmek istedi.

— Ne alınması gerektiğini söyle yeter. Hepsini hastaneye

götürür, oradan nüfus memurluğuyla gerekli yerlere uğrarım...

Nedenini belirtmeden:

— Hayır, dedi Serpilin. Elbisesini ben götüreceğim.

Ne yapacağını, hastaneye cenaze için ne götüreceğini bilmiyordu. Yine de bütün bu işleri tek başına, oğlunun yardımı olmadan yapmak istiyordu.

— Ama... diyecek oldu Vadim.

Serpilin sözünü kesti:

— Anladım, tekrarlamanın gereği yok.

— Sadece ölüm ilmühaberini vermeni istiyorum. Nüfus memurluğundan isterler de.

Serpilin, kâğıdı cebinden çıkardı, oğluna uzatıp ardına bakmadan içeri girdi.

Merdivenleri ağır ağır çıkarken: «Moskova'da olduğuna göre, neden annesini ancak iki gün önce görmeye gitmiş acaba?» diye düşündü.

Vadim'i, annesinin ölümüne sebep olmakla suçlamıyordu. Alınyazısıydı bu. Her şey çok daha başka türlü olabilirdi. Doktorlar Valentina'nın kalbinin o haliyle hayatının pamuk ipliğine bağlandığını söylemişlerdi ve Serpilin onlara inanıyordu. Yine de şu soruyu sormaktan kendini alamıyordu: Neydi Vadim'i annesiyle görüşmeye iten? Valentina neden bağırmıştı? Bağırmayı sevmezdi; bağırdığı da görülmemişti hem. Serpilin'i tutuklamaya geldikleri ve yedi saat boyunca apartmanda arama yaptıkları gece bile ağzını açıp tek laf etmemişti. Kollarını göğsünde kavuşturup alacakaranlıktan gün doğana, Serpilin götürülünceye dek odayı arşınlamıştı. Ne ağlamış, ne bağırmıştı. Oğlunu gördüğünde bağırdığı söyleniyordu. Neden?

Kapıyı uzun süre vurdu, evde kimse bulunmadığını sandığı sıra kapıyı açtı çocuk.

— Annem yok, ben de mutfak kapısında testereyle tahta kesiyordum. Duyamadım.

— Annen ne zaman döner?

Ne alması gerektiğini komşusuna sorabileceğini hatırlamıştı. Vadim'in fikrini almak istemiyordu, komşusu kendisine bir yol gösterebilirdi.

— Ekmek almaya gitti, neredeyse döner, dedi çocuk yüzüne bakarak. Ne var ne yok?

— Öldü, dedi Serpilin.

Duvara yöneldi ve telefonu açtı.

Telefona çıkan emir subayı, İvan Alekseyeviç'in dinlen-

mekte olduğunu bildirdi.

— Daha dönmedi mi?

— Hayır, burada. Bütün gece çalışırsa burada dinlenir. On bir buçukta kendisine uğramanızı rica etti. Adınıza bir izin kağıdı hazırlanıyor. Saat kaçta araba göndermemizi istiyorsunuz?

Serpilin, hemen istediği karşılığını verdi, telefonu kapadı. Dönüp arkasına baktığında, elindeki anahtarla oynayan çocuğu gördü. Gözleri, canından bezmiş bir olgun adamın gözleriydi. Zaman zaman, ayırım yapmaksızın hayat, çocuklardan, birkaç saat içinde olgunlaşmalarını ister. Çocuklar da onun bu isteğini yerine getirirlerdi.

— Sağol, dedi Serpilin, anahtarı aldı, kapıyı açıp içeri girdi.

Girer girmez komşu kadının ortalığı iyice silip süpürdüğü anlaşılıyordu. Gösterdiği özen Serpilin'e büyük acısını hatırlattı. Yatağın üzerindeki yastığa yeni bir yüz geçirilmiş, yatak çarşafları değiştirilmişti; pencerenin içindeki iki sigara tablasıyla masa pırıl pırıldı.

Doktorların yasaklamasına rağmen, Valentina ara sıra sigara içmeyi severdi. Bu odada yaşadığı zamanlar da tablada hep, birkaç nefes çektikten sonra söndürüp bir sonraki sefere sakladığı sigaralara raslanırdı.

Serpilin, işe nereden başlıyacağını bilemeden, kararsız durdu. Başka bir ıssız odaya, hastanın temiz ve soğuk odasına benzeyen bu ıssız, temiz ve soğuk odanın ortasında durdu. Bir kere daha, durum göz önüne alınırsa Moskova'ya, ölüm halindeki karısının yanına gidebilmesi için kendisine izin vermekle oldukça cömert davrandıklarını düşündü. Son nefesine yetiştiği için acısı azalıyor muydu? Belki evet, belki de hayır. Ölüm halindeki karısının başucunda bulunmak üzere cepheden ayrılması imkansız kişi, belki kendi iradesine bağlı olmayan bu imkansızlık nedeniyle daha az acı çekiyordu. Haksızlık ediyordu böyle düşünmekle, ama aklına gelmişti bir kere. Hemen ardından bir başkası, savaşmakla geçen iki yılın ardından acıyla ilgili tüm kavramların, acı çeken bir adama yardım etmenin, böyle anlarda neler duyabileceği, bütün bu kavramların uzun süredir karmakarışık olabileceği, değerini yitirdiği ve rüzgara kapılıp dört bir yana dağıldığı geldi aklına... Gözyaşı dökecek kadar izin almaya muhtaç adamlara bile izin vermediğini hatırladı.

Dolaba doğru yürüdü, kararlı bir hareketle açtı. Ne yapıp edip, hastaneden istenen şeyleri toparlaması gerekiyordu.

Dolapta asılı duran ilk şey kaputuydu. Kaputunun dolapta

olduğunu bildiğinden Moskova'ya kısa, kürklü paltosuyla gelmişti. Ama kaputu rasgele asılmamış, üstüne bir bez geçmiş, bez çengelli iğnelerle tutturulmuştu. Valentina, özenle saklamak istediği şeyleri sarıp sarmalardı. Serpilin Genelkurmaya uğraması gerektiğini hatırladı; iğneleri çıkardı ve kaputu iskemlenin üstüne attı. Geri kalan bütün giysiler karısınındı: Yine özene bezene sarılmış bir mevsimlik manto, iyi bildiği birkaç eski elbise. 1937 yılından beri Valentina tek elbise yaptırmamıştı. Hangisini alacağını bilemeden eğildi, dolabı karıştırdı, iki çift pabuç bulup çıkardı. Birinci çift eski ve giyilmiyecek haldeydi; öteki çift, yepyeni, içi kürklü kısa çizmelerdi. Geçen yıl eline geçince yolladığı deriden yaptırmıştı anlaşılan.

«Bunları alacağım, diye düşündü Serpilin. Benimkilerden daha sıcak tutar.»

Dolabın ikinci kapağını açtı; çamaşır seçmesi de gerekliydi ama bir türlü eli varmıyordu. Elleri sanki kelepçelenmiş, uzatması imkansızlaşmış gibi ardında, çamaşırları alıp paketleme olanağından yoksun, açık dolabın önünde gözleri çamaşır dizisine dikili kaldı...

Komşusu içeri girdiğinde onu, hep öyle, elleri ardında bakarken buldu.

Neden odada beklediğini anladı, bir şey söylemeden gerekeni dolaptan çıkarmaya koyuldu. Şu sıra yapabileceği en iyi şey soru sormamaktı. Siyah bir elbise, bir çift pabuç seçti, dolabı karıştırıp çamaşır ve bir çarşaf çıkardı. Çarşafı masanın üstüne yayıp çıkardıklarını içine koydu.

Serpilin odanın ortasında duruyor, kadın ona hiç aldırmadan dolapla masa arasında gidip geliyordu.

Çarşafın uçlarını birleştirip düğümledikten sonra:

— Tamam, dedi ve oturdu.

Girdiğinden beri ağzından çıkan ilk sözdü bu. Serpilin konuşmadığına sevindi.

O da kadın gibi bir iskemleye ilişti, sigara yaktı, külünü tablaya silkerken odadaki soğuk temizliği düşündü yeniden.

— Burayı temizlediğiniz için teşekkür ederim, dedi.

Kadın başını salladı, geçmişten söz etmesi Serpilin'i şaşırtmıştı.

— Dairenizi elinizden aldıklarında kocam buraya geçmeyi, beni, daha sıcaklığı geçmemiş bir yuvaya yerleştirmeyi istemiyordu. Ben vazgeçirdim, reddetse kimbilir nasıl yorumlarlardı. Ne günlerdi onlar, siz de biliyorsunuz. Önceleri burada büyük

bir vicdan azabı çekiyor, karınızın yüzüne bakamıyorduk.

— Sizin için ağzından tek kötü söz çıkmamıştı.

— Biz de ona hiç kötülük etmedik, dedi Maria Aleksandrovna. Yalnız, başlangıçta çok rahatsızdık.

— Hiç sebep yoktu.

Bunun şimdi hiç önemi kalmadığını düşündü kendi kendine, sonra kararını değiştirdi; büyük önemi vardı. Artık teşekkür edemiyecek olanın yerine komşusunun elini sıktı.

Maria Aleksandrovna'nın gözleri yaşardı, kendi acısını hatırlamıştı. Ama Serpilin'in karşısında ağlamamak için kendini tuttu, acısı tazeydi, kendisini değil karşısındakini düşünmesi gerekiyordu.

Yerinden kalkıp çıkını alarak:

— Sizinle geliyorum, dedi. Onu ben giydireceğim.

Serpilin, naftalin kokan kaputunu sırtına geçirdi, birlikte kapıya yürüdüler. Çıkını kadının elinden almak istedi ama Maria Aleksandrovna bırakmadı. Merdiveni indiler, arabada yan yana, Serpilin'in elleri boş, çıkın kadının dizlerinde, oturdular.

Susuyorlardı. Yolun yarısında Maria Aleksandrovna:

— Cenazeden sonra Moskova'ya döndüğümde beni bir an bile yalnız bırakmadı, gece gündüz yanımdan ayrılmadı, dedi.

Başka şey söylemedi.

Hastanenin önünde durdular, arabadan indiler. Serpilin birden rahatsız oldu. Komşusunun ardından gidemiyeceğini biliyordu ama burada mı beklemesi, yoksa Genelkurmay Başkanlığına mı gitmesi gerektiğine de karar veremiyordu.

— Beni beklemeyin, gidin, dedi kadın kendiliğinden. İşim bittiğinde eve dönerim. Mezarlığa gelemiyeceğim. Kendi acımı hatırlarım, gücüm kuvvetim kalmaz, başınıza bir de ben dert olurum sonra.

İzin kağıdı için beklemedi, hazırlamışlardı bile. Ama İvan Alekseyeviç yerinde yoktu. Emir subayı gelip gittiğini söyledi; yokluğunda gelirse beklemesini rica etmişti General.

Serpilin bekledi. Bekleyişi uzun sürdü. Birkaç kere, hiç tanımadığı generaller içeri girdiler; emir subayı ayağa kalkıyor aynı şeyi tekrarlıyordu: «Toplantıda efendim.»

Canı sıkılan Serpilin, görüşmedikleri süre içinde İvan Alekseyeviç'in değişip değişmediğini, değişmişse bunun ne yönde olduğunu anlamak için emir subayının davranışlarını incelemeye koyuldu.

Emir subayı uzun boylu, kızıl saçlı, iri yarı ve topal bir yar-

baydı. Rütbesi bu görev için biraz yüksekti; ama hayatını önemli bir komutanın emir subaylığında değil, savaşta geçirdiği anlaşılıyordu. Çift «Kızıl Bayrak» nişanı ve altın sarısı gazilik şeriti bunun tanığıydı. Telefonda herkesle aynı şekilde, alçalmadan konuşuyor, ancak rütbesini söylediğinde karşısındakinin kim olduğu anlaşılabiliyordu. Biri odaya girince yay gibi ayağa fırlıyor, sorulan sorulara çabucak açık şekilde karşılık veriyor, geri kalan süre içinde de kalın bir dosyayı okuyor, herhalde İvan Alekseyeviç için, bazı bölümleri kırmızı kalemle tırnak içine alıyordu.

Yalnız kafası çalışmayan, ya da uşak ruhlu kişilerin hayat boyu emir subayı kalacaklarına inanan Serpilin, «Yaralandıktan sonra ufak bir emir subayı eğitiminden geçmeye gerçekten hak kazanmış», diye düşündü. Burada uyuşmazsa, bir süre sonra kendiliğinden faal görev isteyeceği açıktı. Onun gibilerin davranışı böyleydi. Serpllin, üzülerek, nişan ya da gazilik şeriti almadan pasif bir göreve kapağı atmanın yolunu bulan oğlunu düşündü.

Yine üzülerek, Vadim'in nüfus memurluğuna, tabut bulunan yere, mezarlığa, her yere sıkılmadan dalıp çıktığını düşündü. Onun için her şey kolaydı, ne yapılması gerektiğini biliyordu daima. İşini kolaylaştırmak ve kendisini dertten kurtarmak için çırpındığını bilse de oğlunun becerikliliği onu şaşırtıyor, üzüyordu: «İşte işini bilen biri...»

Belki onuncu kere telefonu açıp: «Buyurun, ben yarbay Artemyef» diyen, kapamadan önce de: «General Yoldaş gelir gelmez sizi araması gerektiğini söylerim» şeklinde söz veren emir subayına :

— Yarbayım, dedi, acaba sizinle nerede karşılaştık?

Kimsenin yüzünü kolay kolay unutmazdı; kızıl saçlı yarbaya baktıkça onu bir yerde gördüğünü hatırlar gibiydi.

Yarbay yerinden kalkarak :

— Evet, dedi. Beni 1941 yılında, araçların tıkadığı Podolsk yolu üzerinde gördünüz. Birliğimin başındaydım, siz bir ciple geçiyordunuz. Beni çağırttınız ve tıkanıklığa bir son vermemi istediniz.

Serpilin iyice hatırladı :

— Boynunuz sarılıydı, anjin geçiriyordunuz, dedi.

— Tamam.

— Hatırladığınıza göre neden bana bir şey söylemediniz?

— Durup dururken söze başlamak doğru değildir Genera-

lim. Sizi daha öncesinden de tanırım. Frunze Akademisinde, savaş taktiği dersleri vermeye başlamıştınız...

Serpilin yarbaya bir göz atıp sustu.

«Ya, demek o zaman ha...» diye düşündü.

1937 yılında teğmen ya da yüzbaşı olmalıydı. Derslerine devam eden düzünelerle öğrencinin arasında kaybolup gitmişti ki onu Akademiden hatırlamıyordu. Buna karşılık verdiği dersler dün gibi aklındaydı. O ders yılında tam dört ders vermiş, dördüncüsü son dersi olmuştu.

Emir Subayı telefonla bir şeyler söyledi, emirberlerden biri kapının yanındaki odaya çay ve gevrek bıraktı.

Serpilin iki bardak çay içti, saatine baktı ve kalktı. Pek az zamanı kalmıştı.

— Uçaklarınız benim bulunduğum kesime her gün gidip geliyor mu?

Emir Subayı olumlu karşılık verdi. Don cephesine her gün sefer yapılıyordu.

— Yarın için nasıl yer ayırtabilirim? Hava kuvvetlerine mi telefon etmem gerekiyor?

— General telefon edip halleder.

Yarbay şaşırmış gibiydi. «Karınız nasıl» diye soracaktı neredeyse... Ama Serpilin'in umduğunun tersine, bu soruyu sormadı.

— Döndüğünde Generale, yarın için bir yer istediğimi söyleyin. Şimdi, mümkünse bana bir araba bulabilir misiniz? Beni buraya getireni savdım da.

Yarbay, Serpilin'in davranışını kınarcasına:

— General neredeyse gelir, dedi.

Serpilin'e anlayış göstermekle kalmıyor, komutanı Serpilin'le aralarındaki eski dostluktan söz ettiği için ilişkilerinin derecesini de biliyordu. Askerlik konusundaki görüşleri, her şeyin bir sınırı olduğu sonucuna varmasına yol açıyordu. Dostluk güzel şeydi ama, bekleme emri aldığı halde Genelkurmay Başkan Yardımcısı gelmeden çıkıp gitmek kesinlikle onaylanmıyacak bir davranıştı.

Serpilin, Artemyef'in düşüncelerini yüzünden okudu, Temelde haklı sayılması gerektiğine inanarak bir takım bilgiler vermek zorunluğunu duydu:

— Saat tam ikide hastanede bulunmak zorundayım. Karım öldü, cenazeye gitmek zorunda olduğumu Generale bildirin lütfen. İşim biter bitmez kendisini ararım.

Hayatının en zorlu anlarına sakladığı kayıtsızlıkla söyledi bu sözleri.

Artemyef, üzüntüyle:

— Nasıl olur? Neden bana bir şey söylemediniz, diye bağırdı.

Serpilin: «Yakınlığına teşekkür ederim. Ama sırası gelmeden neden sözünü edeyim?» diyen bir bakışla onu susturdu.

— Eh, işte böylel dedi sonra yüksek sesle. Araba ne oldu?

Serpilin geldiğinde oğlunun cipi hastanenin önündeydi. Yerinden fırlayan şoför:

— Yanıma binin Generalim, dedi. Öbür kapıya gitmek gerekiyor. Yüzbaşım orada, gelir gelmez sizi yanına getirmemi söyledi.

Serpilin cipe bindi, avluya çıktılar, uzun taş duvarı dolanıp küçük bir sokağa bakan hastanenin öbür kapısına vardılar. Kapının önünde iki kamyon duruyordu. Birinde iki tabut vardı, askerler onları itip bir üçüncüyü yerleştirme çabasındaydılar. Bir sürü kadın kamyonların önüne birikmişti. İkinci kamyon boştu.

Bir baş işaretiyle o kamyonu gösteren şoför:

— Bizimki, dedi.

Serpilin kirli, buz kaplı basamakları çıkıp içeri girdi. Yerde duran tabutu gördü. Tabut çok büyük geldi ona. Oğlu tabutun yanında duruyor, gece Valentina'nın odasına girerken gördüğü uzun boylu ve zayıf hastabakıcıya bir paket veriyordu.

Kadın paketi alırken:

— Merak etmeyin, her şeyi isteğinize uygun olarak dağıtacağım, dedi. Bizden istenenleri yapmadığımız görülmemiştir.

Vadim, Serpilin'e döndü:

— İki hastabakıcıya yiyecek armağan ettim, dedi.

Niyeti temizdi ama yine de Serpilin'in hoşuna gitmedi. Elini hastabakıcıya uzattı:

— Sağolun!

Kadın paketi koltuğunun altına kıstırıp elini uzattı:

— Her şey yapıldı, dedi. Onu yıkadık, giydirdik. Gençti, daha çok yaşaması gerekiyordu.

— Sağolun, dedi Serpilin yeniden.

— Yolu düşünerek tabutu kapayıp çivilemelerini söyledim, dedi Vadim. Çünkü burada...

Sustu, ayak izleriyle kaplı yere tiksinerek baktı. Sonra kapıya yaklaşıp şöföre seslendi:

— Vasilof, kamyon sürücüsüyle görevli askeri çağırl

Az sonra üçü, birlikte içeri girdiler.

— Götürüyor muyuz? diye sordu Vadim.

Serpilin tabutun başına doğru eğildi, parmaklarıyla yeri sıyırıp tabutu kaldırdı.

Tabut kamyona yerleştirilince Vadim, dördüncü bir tabutu yerleştirmeye çalışan insanların çevresine doluştuğu öbür kamyonu başıyla işaret etti.

— Tabutlar şimdi böyle taşınıyor. Mezarlıkta da kuyruk var!

Sinirli bir hareket yapıp sordu :

— Gidiyor muyuz?

Tabut, üstü açık kamyonun kasasına konmuştu. Kasanın iki yanında sıralar vardı. Serpilin, bir şey söylemeden oraya tırmandı.

— Soğuk almıyasın? dedi babasının peşinden gelen Vadim. Belki şoförün yanında oturmak isterdin.

Serpilin, kamyonun yanında, ayaklarını yere vurarak dolaşan askere :

— Kapayın kapağı, dedi.

Asker kapağı kapadı. Sonra iki eliyle tutunup kasaya çıkmak istedi. General açık havada yolculuk ettiğine göre şoförün yanına oturmaya utanıyordu.

— Siz öne geçin, dedi Serpilin.

Cip önde, kamyon arkada yola çıkıldı. Oğluyla karşılıklı oturan Serpilin aralarındaki tabutu daha da büyük buluyordu.

— Boyu iki yirmi beş, dedi Vadim. Daha küçüğünü bulmak imkansız, bu bile...

Eliyle bir işaret yapıp sözünü yine yarıda kesti.

Serpilin, karısının yüzüne son defa Novodevitçiye'de, mezarın başında baktı.

Mezarlığın kapısında kamyondan indiler, cipin şoförü arabaların başında bekleyecek, motörlerin durup soğumamasına dikkat edecekti; Serpilin, Vadim, kamyon şoförü ve asker, tabutu mezarlığın öbür ucuna taşıdılar.

Yükü Serpilin'e ağır gelmiyor, yalnız yolda ayağının bir taşa takılmasından korkuyordu. Ortalık karla kaplıydı, terkedilmiş mezarların tepeciklerini aşmaları gerekiyordu.

Çukurun önüne vardıklarında mezarcıların işlerini bitirmediklerini gördüler. Çukurun kenarından kafaları görünüyordu; birinci mezarcı bir demir çubukla toprağa vuruyor, öbürü de kü-

rekle donmuş kesekleri dışarı atıyordu. Çukurdan boğuk küfürler yükselirken başları bir görünüyor, bir kayboluyordu. Soğuğa, kışa, toprağa sövüp saymaktaydılar.

Serpilin oğlunun sinirlendiğini farketti, susmasını işaret etti. Hiç bir şeye aldırdığı yoktu, yeter ki işleri bir an once bitsin.

Mezarcıların işlerini bitirmelerini beklerken tabutu, yandaki taze mezarın üzerine bıraktılar.

— Açmamı ister misin? dedi Vadim.

Serpilin başını salladı.

Vadim, iğreti çivilenmiş kapağı söktü, kaldırdı, tabutun kenarına dayadı ve annesini örten kefeni beline kadar sıyırdı.

Valentina, sırtında minik siyah elbisesi, kollarını üşümüş gibi göğsünde kavuşturmuş, kışın soğuğuna karşı uzanmış yatıyordu.

Rüzgar esiyor, karları mezardan mezara sürüklüyor, tek tük kar taneleri siyah elbiseye, şakağı morarmış ölünün soluk yüzüne, kır saçlarına ve moraran göz kapaklarına konuyordu.

— Kapasam mı dersin?

Serpilin başıyla kapamamasını belirtti. Yaşamayanla vedalaşıyordu. Sanki bu tabutun içindeki hayattaydı. Hayır, artık her şeyi bitmişti. Tabutun kapağı kapatılıp toprağa verildiğinde bu izleniminden eser kalmıyacaktı. Sayısını unutacak kadar çok ölü görmesinin Serpilin'e hiç faydası yoktu şu anda.

Farkına varmaksızın bütün gücüyle dudaklarını ısırıp karısına bakıyordu. Diğerlerini itip uzaklaştıran bir tek anı, dayanılmaz şekilde kesiyordu soluğunu. Kamptan döndüğü gün karısının suçlu, mutsuz yüzü gözlerinin önündeydi. Birlikte geçirilen birkaç saatin sonunda, yemeğini bitirip giriş kapısının dışındaki telefondan, kurtulmasında büyük yardımları dokunan İvan Alekseyeviç'i aramaya gitmişti. General yoktu, odasına döndüğünde Valentina'yı, yatağın üzerinde, duvara dayalı ve kendini bilmez bir halde bulmuştu. Hemen koşup yatağa yatırmış, telefonla ilk yardımdan hemen bir doktor isteyip koşarak karısının başına dönmüş, birinci dünya savaşından da önce askeri sağlık okulunda öğrendiklerini hatırlamaya, kadını canlandırmaya çalışmıştı... Doktorlar yetişip iğne yaptığında açılmıştı Valentina'nın gözleri; o an kocasına karşı kötü bir şey yapmış gibi suçlu bir yüzü vardı! Oysa hayatında kötülük etmemişti, suç işlememişti! Herhangi biri herhangi bir şeyi yapabilirdi ama Valentina asla!

Tabutun önünde durup hep karısını seyredemezdi ya. Mezarcılardan biri yanına yaklaşıp:

— Mezar hazır, tabutu kapayalım mı Generalim? diye sorduğunda rahatlamıştı bile.

Durmadan ısırdığı, hissiz dudağını rahat bırakıp:

— Peki, dedi.

Vadim, annesinin ellerini öptü. Nasılsa artık ona engel olamazdı.

Yüzünü ölünün ellerinden uzaklaştırdı, kefeni örttü, mezarcılar, alışkın bir hareketle tabutu çiviledıler.

Serpilin olduğu yerde donup kalmış gibiydi.

Adamlar tabutu mezarın başına kadar taşıdılar, altından iki uzun ip geçirip çukura indirdiler. Sonra iplerini çekip aldılar. Anlaşılması güç bir sessizlik oldu.

— Başlar mısın?

Vadim'in sesiyle kendine geldi ve anladı: İlk toprağı atmasını bekliyorlardı.

Eğildi, kaskatı kesilmiş bir parça toprak alıp tabutun üstüne attı. Ardından Vadim aynı şeyi yaptı, derken kürekler hareketa geçti. Her şey bitmişti.

Mezarlıktan çıktıklarında Vadim sordu:

— Nereye gidiyorsun?

— Genelkurmay Başkanlığına.

— Götürmemi ister misin?

— Sen bilirsin, dedi Serpilin kayıtsızca.

Sabahki gibi Vadim, şoförü arkaya oturtup direksiyona geçti. Konuşmuyorlardı. Serpilin, birkaç kere oğlunun konuşacağını sandı. Ama bir şey söylediği yoktu. O sıra aynada yüzünü görse, oğlunun neden konuşamadığını anlardı.

Ancak Genelkurmay Başkanlığı önünde, Serpilin cipten inerken Vadim, alçak sesle:

— Eve dönmeyecek misin? diye sordu.

— Bilmem.

Serpilin, cevap bekleyen oğlunun yüzüne bakıp tekrarladı:

— Bilmem.

Ağır adımlarla, kurşundan bacaklar sürürcesine, dar sokağa saptı.

İzin kağıdını aldığı yerden İvan Alekseyeviç'e telefon etti, yine bulamadı. Gelmemişti. Emir subayı:

— Genelkurmay Başkanıyla beraber, dedi. Ne kadar kalacağı kesinlikle bilinmez. Oradan doğru...

İvan Alekseyeviç'in nereye gideceğini söylemedi:

— Herhalde işi geç vakte kadar sürer. İsteğinizi kendisine

ilettim Generalim. Uçakta yeriniz ayırtıldı, saat tam sekiz on beşte merkez hava alanından kalkıyor. Arabayı nereye yollayayım?

— Evime.

— Tam yedide kapınızda olur. General, bu gece evinizde oturmanızı rica ediyor. İşini bitirir bitirmez, gece de olsa size telefon edecek. Sizi mutlaka görmek istediğini belirtmemi söyledi. Yalnız, evde oturmanızı rica ediyor.

— Olur.

— Bugün arabaya ihtiyacınız var mı?

— Hayır.

Evine dönüp karnını doyurmaktan başka bir şey istemediğini düşündü. İvan Alekseyeviç'i beklerken yediği gevrekler ve içtiği iki bardak çayın dışında yirmi dört saattir ağzına lokma koymamıştı.

— Başarılar dilerim Generalim. Başınız sağolsun.

— Teşekkür ederim, dedi Serpilin ve telefonu kapadı.

Dışarı çıktığında nereye gideceğini bilmiyordu. Yemeğini, Meştçanskaya sokağı 1 numaradaki Subay Gazinosunda da yiyebilirdi, evde de. Yola çıkmadan önce Ptitsin, bavuluna bir yiyecek paketi yerleştirmişti.

«Evde yemek daha iyi olacak.» Yine de doğrudan eve gitmeyi canı çekmiyordu. Acele etmeden Miasnitskaya sokağına saptı. Furkassof geçidine kıvrıldı, bir gece apar topar getirildiği binanın önünden geçti. Bazı anlar, anıları çok daha başka bir havaya bürünüyordu ama şimdi, başından geçenleri şöyle bir hatırlayıp gülümsedi: «Adaam sen de. Önemi yok, sağ salim önünden geçiyorum ya!»

«Ben sağ ve sağlamım ama olup bitenler karımın başını yedi!» Kızmakta çok haklıydı ama, bütün bunları hiç sinirlenmeden, yalnız anlatılmaz bir acıyla hatırladı.

Meydanı geçtikten sonra alt yoldan Mali tiyatrosuna yöneldi.

Hava soğuk ve sakindi, bulutlar dağılıyordu. Savaş dolayısıyla ışıkları iyice kısılan sokaklar biraz daha aydınlandı. Serpilin gibi acelesi olmayan yayalar yakından geçtiğinde yüzlerini görebilmek mümkündü.

Tiyatroya yaklaştı, karşıya geçmeye hazırlandığı sıra arkadan gelen birinin kaputunu kolundan çektiğini hissetti. Bir meslekdaşına rasladığını umarak döndü, karşısında, kürk şapkalı, askerî doktor işaretleri taşıyan kaputlu, bir türlü kolunu bırakma-

yan ufacık tefecik bir kadın duruyordu.

Serpilin hayret etti, sokak ortasında generallerin koluna yapışıldığı pek görülmüş şey değildi. Ama birkaç saniye geçince doktor üniformalı, şaşkınlık ve sevinçten gözleri büyümüş bu minik kadını çok iyi tanıdığını anladı. Eldivenini çıkarıp:

— Nasılsınız Doktor Yoldaş, dedi.

Ufak tefek doktor gülümsedi, eldivenini çıkarmaya çalıştı. Başaramayınca küçük kızlar gibi dişleriyle tuttu, çekti. Minicik ama sert eli şaşılacak bir güçle Serpilin'inkini sıktı. Generalin elini bırakmadan:

— Karşıdan geliyorum, dedi. Bir de ne göreyim! İmkansız o olamaz, dedim ve yoluma devam ettim. Derken düşündüm: İyi ama ya gerçekten oysa? Peşinizden koştum. Gördüğünüz gibi kolunuzdan bile çektim, siz çıkmasaydınız, paylanmaktan korkmuyordum. Ama sizsiniz yal

— Neden imkansız dediniz! Yoksa benim üzerime bir çizgi mi çekmiştiniz?

— Hayır, onun için değil... Sadece, çünkü...

Serpilin'e raslamak olağanüstü geliyordu küçük doktora, yalnız hayatta kaldığı için değil; hem hayatta kalacak biri varsa o da Serpilin'di. Herkes gibi o da, kuşatmayı yarıp kurtuldukları günün ertesi sabahı Serpilin'in ameliyat edilip bir uçakla Moskova'ya götürüldüğünü biliyordu. Ona asıl olağanüstü gelen bütün başından geçenlerden sonra yaşaması, Moskova sokaklarında yürüyebilmesi, üstelik eskiden tanıdığı ama raslamayı hiç ummadığı kişilerle karşılaşabilmesiydi.

Olup bitenlerden sonra yaşıyan mucize gerçekten kendisiydi. Ama kendisini ve geçmiş günlerini bir canlı mucize sayma alışkanlığını edinmediğinden, kendini, sapasağlam Serpilin'in yanında bulmayı akıl almaz sayıyordu. Karşısında, general üniforması içinde duran adam, sırtında yırtık kaput, başında siperi kırık kasket, Alman kuşatmasını yarıp çıktıkları günün arifesinde ona «Yarın aynı saatte sizinle ben ya ölmüş olacağız veya Almanlar bizi çiğneyecek; ya da sağ kalıp bizimkilerin arasında olacağız; bir üçüncü çözüm yolu göremiyoruml» diyen kişiydi.

Elini bırakmadan, bir an sonra uçup gidecekmiş gibi baktı Serpilin'e.

— Gerçekten sizi canlı görmeyi pek ummuyordum! dedi Serpilin.

— Evet, biliyorsunuz ertesi gün...

Serpilin küçük doktorun sözünü kesti:

— Biliyorum, Şmakof sonradan bana mektupla o korkunç hikayeyi anlattı. Demek, işin içinden sıyrılabildiniz!

Serpilin'in elini bırakan doktor:

— Hemen kurtulamadım, dedi. Şimdi, ben... Yani şimdi değil...

— Peki, ne zaman kurtuldunuz, şimdi mi yoksa hemen mi? Bir şey anlamaz oldum. Hepsini, rapor verir gibi, düzenli olarak anlatsanız?

Doktor, hiç bir şeyi düzenli anlatacak halde değildi.

Hastaneden yeni çıktığını ve izinli olduğunu, üç gündür Moskova sokaklarında dolaştığını söylemekle söze başladı; bir partizan tugayındayken yaralanıp geri gönderilmiş, sonunda Sklifossovski Hastanesine getirilmişti. Bu partizan tugayına pek ayak uyduramamıştı. Daha önce Smolensk de, yeraltı çalışması yapıyordu; ondan önce yine bir süre partizan tugayında görev almıştı ama o sıra bu birliğe tugay değil müfreze denebilirdi ancak. Bu müfrezede...

Hayatını yazsa, Serpilin'e makine gibi anlattıklarıyla kimbilir kaç sayfa dolardı. Ama bu sayfaları okumak, olayların gerçek akışı üzerinde bir fikir edinmek için geriye, sondan başa doğru gitmek gerekliydi. Sonunda olayların başına vardı ve Zolotaref'le -«Hatırladınız mı, bizim aramıza gelmeden önce o intihar eden Baranof'un şoförüydü hani?»- Sintsof'un kendisini nasıl taşıdıklarını anlattı. Derken sözünü kesip birden sordu:

— Ne olduklarından haberiniz var mı? Belki bir raslantı sonucu öğrenmişsinizdir?

Sesi umut doluydu. «Neden ben yaşıyorum da, onlar ölsün! Onlardan farklı neyim var?»

Serpilin karşılık vermek istemiyordu; her şeye rağmen 1941 sonlarında Zolotaref'in yaşadığını, ama aldığı haberlere göre Sintsof'un ölmüş olması gerektiğini açıkladı. Ne yazık ki, bu haberler şüpheye yer vermiyecek kadar kesindi.

— Öldü mü? diye haykırdı genç kadın büyük bir üzüntüyle. Nasıl olur?

— Ne yazık ki doğru!

— Ben de yaşadığını sanıyordum, dedi kederli bir sesle.

Yüzüne baktığında Serpilin, sağlık taburuna giden arabaya bindirildiği sıra minik doktora göz kulak olması için Sintsof'u uyardığını hatırladı.

— Demek, hayatınızı o kurtardı?

— Evet o.

Geçmişe bir göz atıp, ölümün çok önce aralarından söküp aldığı bu adama büyük saygı duyan Serpilin «Ölmeden önce sözünü yerine getirdi», diye düşündü.

— İyi ama neden yolun ortasında duruyoruz? Nereye gidiyordunuz Doktor Yoldaş?

— Benimle alay etmeyin -başını kaldırıp Serpilin'in yüzüne baktı- unuttuysanız hatırlatayım, adım Tanya.

— Peki, peki, dedi Serpilin. Unutmadım, asla unutamam, yalnız askerleri adlarıyla çağırmak alışkanlığını edinemedim.

Tanya'nın çok iyi hatırladığı o tatlı gülüşüyle yüzüne baktı. Tanya Serpilin'in eskisi kadar yiğit olduğunu düşündü. Serpilin de, ona, çökük yüz hatlarına bakarken yaralarından kayıtsızlıkla söz etmesine rağmen epey ağır olduğunu, üstelik hastane yemeklerinin yetersizliğini düşündü.

— Nereden geliyordunuz?

Kaldırım kenarını bırakmış, tam tiyatronun önünde kum torbaları ve tahtalarla kaplı Ostrovski heykelinin yanında duruyorlardı.

— Eve dönüyordum. Hastaneden çıktığım günden beri, Moskova'da kaldığım sürece bana evini açan bir kadının yanında kalıyorum.

— Nereden geliyordunuz?

Tanya başıyla Bolşoy tiyatrosunu işaret etti.

— Tiyatroya gitmek istiyordum.

— Ne oldu?

— Ulanova'nın bugün «Kuğu Gölü»nde dansedeceğini söylediler. Yolunu bulup bir kişilik bilet bulacağımı sanıyordum, sadece bir kişilik. Ümidini kes, dediler.

— Demek canınız buna sıkıldı?

— Canım sıkılmıştı ama geçti; size rasladığım için ne kadar mutluyum, bilseniz!

— Ben de çok mutluyum, dedi Serpilin. Bundan güzel şey olabilir mi? Bizim Minik Doktorcuk, Moskova'da gökten düşüveriyor. Aralarında size böyle diyorlardı, biliyor musunuz?

— Bilmez olur muyum.

— Kuşatıldığınız sıra, sizi çok sevdiğimiz için askerlere örnek olarak gösteriyorduk; bunu da biliyor ve anlıyor muydunuz?

— Dikkat, bir dakika sonra ağlamaya başlıyorum, dedi Tanya, gözleri yaşla doldu. Ne olursunuz susun.

— Bir şey bilmiyor, bir şey anlamıyordunuz ve ağlamıya-

caksınız da. Yaşıyorsunuz, sapasağlamsınız. Savaşın sonuna kadar yaşıyacak, kucak dolusu mutluluk sizin olacak. Herkes bir yana, bana gelip size ne kadar mutluluk sağlamak istediğimi sorsalar şu cevabı verirdim: Ondan bir şey esirgemem! Şöyle, koca bir kucak dolusu mutluluğu olsun isterim!

Serpilin, upuzun kollarını alabildiğine açtı.

— Görüyor musunuz kucak dolusu mutluluğu? Bir de ağlamaya kalkıyorsunuz.

Tanya, yaşlarını eldiveniyle silip:

— Ağlamıyorum, ağlamıyorum, dedi.

— Demek Bolşoy'a gitmek istiyordunuz, bilet bulamadınız ha? Bir de birlikte gidelim bakalım, belki bir tane buluruz.

Serpilin «bir bilet» dedi ama Tanya «bilet» anladı. Yer bulmaktan çok kendisiyle birlikte tiyatroya gelişine sevindi; ona, daha bir sürü şey anlatmak, bir o kadarını da anlatmasını istemek niyetindeydi. Serpilin'i yolun ortasında tuttuğu için rahatsızdı; biletten söz etmese veda edip ayrılmayı düşünüyordu üstelik.

Serpilin, küçük doktorun yanı sıra yürürken: «Şu işe bakın, diyordu kendi kendine. Doktora bilet vermiyorlar. Kuşatıldığımız sıra, hayvana dönüşmemek için akıl almaz çabalar harcamak gerektiği sıra o kimseden bir şey esirgememişti; buradakiler bir bileti çok görüyorlar! Yüzü gözü boyalı bir zilliye, ya da votka satan bir mağazanın müdürüne bilet bulurlar da, Minik Doktora çok görürler!»

Tanya'nın kendi olanaklarıyla bilet bulamaması ve kendisinin generalliğini ispatlayan yıldızlarıyla ortaya çıkmasıyla içeri girebilmesi Serpilin'i çok kızdırıyordu.

Çocukla konuşur gibi, Tanya'ya:

— Burada, sütunların arasında biraz dolaşıp beni bekle! dedi.

Onu dışarda bırakıp içeri girdi.

Yer kalmamıştı, ama tiyatro yöneticisi «General Yoldaş»ın bugün için topu topu bir bilete ihtiyacı olduğunu öğrenince, müdüriyet locasından bir yer verdi.

— Yalnız erken gelmeniz gerekiyor General Yoldaş. İskemleler numaralı değildir, geç kalırsanız en arkaya düşersiniz.

Serpilin dışarı çıktığında hemen Tanya'yı göremedi, sonra onu farketti ve gülümsedi. Bu kadar çabuk döneceğini kestiremiyen Tanya, düşüncelere dalmış, çocuklar gibi, parmağıyla üzerine bir şeyler yazdığı sütunun çevresinde dönüyordu.

Generalden utanarak oyunu bırakıp :

— Buldunuz mul diye bağırdı.

— İşte, al, dedi Serpilin bileti uzatıpl Ne kadar erken girersen o kadar iyi yere otursun. Doğrudan doğruya locaya gir ve en iyi yeri kimseye bırakma, otur. Yakında başlar, hemen gir, hadi.

Tanya şaşkın şaşkın :

— Ya siz? diye sordu.

Sırf kendisi için bilet bulacağını hiç beklemiyordu.

— Yarın sabah Don cephesindeki birliğime katılmak zorundayım...

— Evet ama yarın sabah...

Locadan söz ettiği ve en iyi yeri kimseye bırakmamasını öğütlediği için, kendisiyle beraber gelmesini şimdi daha çok istiyordu.

— İmkansız, dedi Serpilin.

— İyi ama ne olur, neniz var? Neden imkânsız olsun? diye sordu Tanya çekingenliğini sezip.

Serpilin, onunla herhangi bir şeyi paylaşma gereğini duymadan :

— Önemli bir şey yok, dedi.

Sonra şaşkınlıkla:

— Karımı kaybettim. Sana rasladığımda mezarlıktan dönüyordum, dediğini duydu.

Bu sözleri ve Serpilin'in boğuk, bitkin, şaşkın sesini duyunca Tanya bir çığlık attı. Sanki bu ses çok yükseklerde, bir dağın tepesindeydi de birden Tanya'nın önüne düşmüş bin parçaya ayrılivermişti.

— Fedor Fedoroviç, nasıl nasıl...

Serpilin'in eline yapışıp gözlerinin içine baktı.

General, kendisine acıyan, ağlamak üzere olan bu genç kadına bakınca kırk sekiz yaşında ve kısa süre önce karısını toprağa veren Fedor Fedoroviç Serpilin'in bundan böyle yalnız yaşıyacağını yalnızlığa alışması gerektiğini hatırladı.

— Böyle iştel dedi yüksek sesle. Sana söylemekle hata ettim, üzmekten başka bir işe yaramadı. Söylemek niyetinde hiç değildim, öylesine ağzımdan kaçıverdi işte. Hadi sen doğru tiyatroya. Ben de ayrılmak zorundayım.

Tanya iyiden iyiye şaşkın, ona baktı. Az önce Don cephesine döneceğini söylemişti. Ona Stalingrad'ın durumunu, şehrin ne zaman toptan kurtarılacağını sormak istiyordu. İzni sona er-

diğinde kendi birliğine aldırmasını rica etmek de aklına geldi. Ama Serpilin'in söylediklerinden sonra ona soru soramaz, kendinden söz edemezdi.

—Hadi git, git! diyordu Serpilin.

Sanki tiyatroya gitmekten vazgeçmesi ihtimali onu korkutuyordu, küçük doktoru hafifçe itti.

Tanya yürüdü, sonra dönüp baktı. Serpilin'in hep aynı yerde durduğunu ve kendisini izlediğini farketti.

— Fedor Fedoroviç, size mektup yazabilir miyim?

— Canın isterse yaz.

— Mektupları nereye yollayabilirim? Vereceğiniz numarayı hatırımda tutarım, merak etmeyin.

— 504-13 D. Hadi çabuk ol. Neden duruyorsun orada?

Tanya bir kere daha döndü ve «504-13 D, 504-13 D» diye tekrarlıyarak yürüdü, koca kapının tokmağını çevirdi ve girdi içeri.

Serpilin eve epey geç döndü. Metroya binmek, kalabalığın içine girmek istemiyordu. Bu nedenle yürüdü.

Kendisine kapıyı acan Grişa'ya:

— Annen nerede? diye sordu.

— İşinde.

— Bu kadar geç mi kalıyor hep?

— Yirmi dört saat çalışıyor, yirmi dört saatini evde geçiriyor.

— Nerede?

Önceki gün, her nedense komşu kadının çalışmadığını sanmıştı.

— Kazan garında.

— Eve sen mi bakıyorsun?

— Ben de yeni geldim.

— Öğleden sonra okula mı gidiyorsun?

— Hayır, okulun kömürünü boşalttık.

— Ben de ellerine bakıp...

Çocuğun gözü hemen ellerine kaydı, cevap vermedi.

— Kaçıncı sınıftasın?

— Yedinci.

— Şu sıra okulda çok çocuk var mı?

— Evet, üç okulu bir araya getirdiler. Bizim eski okul binası askeri hastane oldu.

— Elektrikli çaydanlığınız var mı?

— Sizinkini kullanıyoruz.

— Öyleyse iki kişilik çay yap bakalım. Çayı sen koyacaksın, yiyecekler de benden.

— Kabul ama mutfağa gelin, orası daha sıcak.

Serpilin odasının kapısını açıp çocuğu çağırdı.

— Bavulumdaki paketi al. Her şeyi hazırla, sonra beni çağır.

Çocuk başını salladı, paketi aldı ve çıktı.

Yalnız kalan Serpilin bir sigara yaktı, odanın içinde bir süre gezindi. Sonra yarı yarıya boşalan dolabı açtı, parmaklarını piyano tuşlarında gezdirircesine, asılı birkaç kadın elbisesinde dolaştırdı.

Valentina'nın giysileri... Çok da değildi. Ne yapabilirdi elbiseleri? Neyse ki yarın birliğine dönüyordu, odasını bir daha ne zaman görebileceğinden haberi yoktu. Evet ama giysiler... Bir daha görmemek için komşu kadına mı vermeliydi acaba? Bakarsın alınır... neden alınsın? Belki çarşıda satar, oğluna parasıyla bir şeyler alır. Çocuğun çizmeleri yamalıydı, bir çift yeni çizme alsa yeter. Çekinmeden kadına söylemeye karar verdi...

Sonra kadını göremiyeceğini hatırladı, oturdu, unutmaktan korkup hemen kısa bir mektup yazdı.

Çocuk dışardan:

— Çay hazır, diye seslendi.

— Al şunu, yarın annene verirsin, dedi Serpilin odadan çıktığında. Gün doğarken yola çıkmam gerekiyor, onu göremem.

Birlikte mutfağa yürüdüler.

Emirberi Serpilin'i utandırmıştı. Grişa da bütün yiyecekleri masaya yaymış, ancak hiç bir şeyi kesmemek ya da açmamak inceliğini göstermişti. Üç kutu et konservesi, bir sucuk, koca bir peynir parçası, ekmek; esaslı bir yemek. Bir şişe de «Tarkhun» (*) marka votka koymuştu pakete; bu marka da nereden çıkmıştı, savaş öncesi adını kimse bilmezdi.

— Herhalde şişeyi birlikte içmiyeceğiz, değil mi Grişa?

Çocuk, ilk kez gülümsedi.

— Bıçağın var mı?

— Buyurun.

Serpilin, birkaç dilim sucuk ve peynir kesti, «Şunu aç» dercesine çocuğun önüne bir kutu et konservesi koydu, çayları

(*) Kafkas bitkilerinden yapılan bir votka çeşidi.

doldurmaya koyuldu.

— Don cephesinde misiniz?

Serpilin başını salladı.

— Nerede, Stalingrad'ın kuzeyinde mi, güneyinde mi?

— Kuzeybatısında.

— Bugünkü bildiri sizin birliklerden söz ediyor değil mi?

— Hani, nerede?

— Durun, getireyim.

Çocuk, gazeteyi getirmek üzere odasına koştu.

Serpilin gözlüklerini takarak bir gün önceki bildiriyi okudu. Evvelki gece alınan tepeyle ilgili ufak bir bölüm vardı bildiride. Ne yerin sözü ediliyordu, ne de birliğin, ama verilen ayrıntılar bütün şüpheleri ortadan kaldıracak gibiydi. Gerçekten, aldıkları tepeydi sözü edilen.

Bildiride bir sürü de hata vardı; saldırı sırasında yedi alman tankının savaş dışı edildiği, ya da ele geçtiği söyleniyordu. Yanlış olduğu söylenemezdi ama doğru da sayılmazdı. Evvelki gün kimse alman tanklarını savaş dışı etmemişti, çünkü bu tanklar daha önceden işe yaramaz hale getirilmişti. Almanlar, çoktan beri tankları, hedefe nişan almak için kerteriz olarak kullanıyorlardı. Tek gerçek, tank sayısı ve bulundukları yerin artık sovyet birliklerine geçtiğiydi.

Serpilin hafifçe gülümsedi; çocuğa, gerçekten kendi tümeninin katıldığı savaşın anlatıldığını söyledi.

— Sizin tümeniniz öncü mü?

— Şimdilik değil.

— Babamınki öncüydü. Tümenin armasını anneme verdiler.

Grişa'nın yüzü kuşkulu ve sinirliydi.

— Annemle oraya gittiğimizde, tümende kalma izni istedim. İmkansız olduğunu söylediler. Doğru mu?

Çocuk soruyu öyle bir havada sormuştu ki, kaçamak cevap verilemezdi. Serpilin, sorusunu yalanla geçiştirmeyi düşünmüyordu da.

— Bak, dedi, babandan sonra tümenin komutası bana geçseydi, tümende kalmak istediğini bana söyleseydin reddetmezdim ama bir şart koşardım: Annenin yanına dön, biraz kendine gelmesi için altı ay kadar onunla otur ve ders yılını bitir, sonra bana başvur.

— Ya o zaman da beni istemezlerse?

— Öyleyse bana yaz, seni tümenime alırım. Defterini getir

mektubu nereye yollaman gerektiğini yazacağım.

Çocuk mutfaktan dışarı fırladı, kalın bir okul defteriyle döndü.

Serpilin, büyük harflerle numarayı yazdı; sonra başka yere atanacağını düşünüp ekledi :

— Yerim değiştirilirse sana bildiririm.

Bu sözlerden sonra Grişa'nın kendisine güvendiğini hissetti. Haklıydı da.

— Durum şimdi nasıl Stalingrad taraflarında?

— Fena değil, dedi Serpilin; yakında iyice yoluna girecek sanıyorum.

— Almanların hepsini kuşattınız değil mi?

— Hepsini kuşattık.

— Uzun süreden beri mi?

— Evet, kuşatma başlıyalı epey oluyor. Neredeyse bir buçuk ay.

— Öyleyse neden?...

Gözlerinden, Stalingrad'da kuşatılmış Alman ordusunu en kısa zamanda yok etmenin sabırsızlığı okunuyordu.

— Şimdi, ufacık bir toprak parçasına yayılmış haldeler, değil mi?

«Ufacık toprak parçasını» gözünün önüne getirip, Moskova gibi dört şehri içine alabileceğini düşünen Serpilin, acı acı gülmekten kendini alamadı.

«Ufacık toprak parçası, avuç içi kadar yerl..» Bu avuç içi kadar yerin her metresine kilolar ve kilolarca demir yağdırmak, üstelik fazladan kan akıtmak da gerekiyordu. «Ufacık toprak parçası» nın durumu böyleydi! Grişa düşünmediği, çocuk olduğu için böyle konuşuyordu, bağışlanabilirdi. Ama bazı büyük adamlar bile, her adımın kaç mezara mal olduğunu anlamamış gibiydiler.

— Fazla oyalanmadan şu işi bitirin, demek istiyorsun değil mi? diye sordu. Ben de isterdim ama çoğu kere insanın dilediği kolay kolay olmuyor.

— Neden?

— Benim yanıma geldiğinde görürsün. Çalar saatin var mı?

— Var.

— Sabah kaçta kalkıyorsun?

— Altı buçukta.

— Kalkar kalkmaz beni uyandır. Korkarım, kendiliğimden

uyanamıyacağım. Uzun süredir gerektiği gibi uyuyamadım.

Serpilin gerındı, uykusunun geldiğini anlayınca aklı almadı. Daha bir saat önce, uykusunun hiç gelmiyeceğini sanıyordu.

— Beni uyandırırsın, birlikte çay içer sonra işimizin başına gideriz: Sen okuluna, ben de tümenime...

Serpilin'in sözünü hatırlayan çocuk sordu:

— Söz veriyorsunuz değil mi?

Meraklı bakışları umutla parlıyordu.

Serpilin, ciddî bir yüzle:

— Askerlik yeminimin dışında kimseye söz vermedim; vermem de, dedi. Ama bir şeyi yaparım dedim mi yaparım. Yapamıyacağımdan şüphem varsa ağzımı açmam. Yiyeceklerin üzerini bir gazete kâğıdıyla örtüver.

Odasına girdi, sonra İvan Alekseyeviç'ten telefon beklediğini hatırladı. Kapıyı açıp seslendi:

— Kaçta yatacaksın?

— Geç yatacağım. Yapılacak ödevlerim var daha.

— Uykuya dalar da telefonu duymazsam beni uyandır.

Koridora açılan kapıyı aralık bıraktı, üniformasının ceketini çıkardı, kayışla tabanca kılıfını iskemlenin arkalığına astı, çizmelerini çıkardı, üst üste yerleştirdiği kaputuyla kürklü paltosunun altına girdi. Bitkin, başını yastığa day dı.

YEDİNCİ BÖLÜM

ODADA birinin bulunduğunu hissetmek onu uykusundan uyandırdı. Daha gözlerini açmadan üzerindeki kürklü paltoyu itti, yere ayak bastı, sonra gözlerini açıp kapının eşiğinde duran oğlunu gördü. Sırtında bir kaput, başında kürk başlık vardı. Grişa'nın başı omuzunun üstünden Serpilin'e bakıyordu

Küçük çocuk, şimdiden cephedeki görevine başlamış gibi:

— General Yoldaş, sizi istiyorlarl dedi.

— Tamam, gidebilirsin, diye cevap verdi Serpilin.

Yerde dura dura buz gibi olan çizmelerini ayaklarına geçirdi, oğluna:

— Ne duruyorsun? diye sordu. Sırtındakini çıkar da otur.

Vadim, kapının eşiğinde kaputunu çıkarırken Serpilin üniformasının ceketini giydi, ama kayışını takmadı. Aşırı yorgunluk ve yarıda kalan uyku yüzünden her yanına ağrılar girmişti. Kürklü paltosunu sırtına aldı, dirseklerini masaya dayıyarak oturdu. İki eliyle yüzünü oğuştururken yüzüne bile bakmadan:

— Otur, dedi Vadim'e.

Yeniden yüzünü oğuşturdu; ellerini bu işten güçlükle kurtarıp masanın üstüne koydu.

— Bana ne diyeceksin?

Oğlunun, açık havada esmerleşmiş güzel yüzünü, yaşının izlerini taşıyan alnından yukarı doğru belli belirsiz açılmış saçlarını; boydan boya belirgin bir izle kaplı, sağlam bir kişilik ifadesi olan çenesini inceledi. Böylesi yüzler ne kadar yanıltıcı olabiliyordu! Savaş alanında korkunun pençesine düşüp un gibi bembeyaz, tanınmayacak hale geldikleri sık sık görülürdü.

Neden Valentina'nınkine çok benzeyen bu yüz, kendisine hiç bir şey hatırlatmıyordu? Herhalde gözleri annesininkilerin eşi olmadığından. Valentina'nın inatçı, insan ruhunun derinliklerini

gören, sanki hiç durmadan, kelimelerin söylemeye hak kazandığı şeyleri söylemeye çalışan gözleri vardı. Ama motörlü birliklerde görevli, karşısında oturan bu yüzbaşının gözleri gri, korktukları şeylerin derinine inilmesine engel olan iki tahta perde gibiydi. Birden Serpilin, veren gözlerin, alan gözlerin, bir de insanın önünü kesen gözlerin bulunduğunu düşündü.

— Bana böyle bakma, dedi Vadim. İstiyorsan söyle gideyim.

Sesi titriyordu.

— Annemin başına gelenin sorumlusu benmişim gibi bakıyorsun yüzüme. Yalnızca onu görmeye gelmiştim...

— İşte, dedi Serpilin. Doktor değilsin, neler olabileceğini önceden kestiremezdin. Bana bir şey söylemek için geldinse söyle. Ama bunu söylemek için geldinse boşuna zahmet etmişsin.

Engellerden akan yaşları görünce:

— Yalvarırım ağlama, dedi, gözyaşına dayanamıyorum.

Vadim hıçkırdı, gözlerini sildi; sigara içip içemiyeceğini sordu.

— İçebilirsin. Ne sigaran var?

— «Kazbek».

— Bir tane de bana ver.

Bir süre, ses çıkarmadan sigaralarını tüttürdüler.

— Sana bir şey soracağım, fikrini söyle. Böyle bir gün seçtiğim için kusura bakma ama, yakın zamanda kolay kolay görüşemiyeceğimizi sanırım...

Serpilin'in soran bakışları Vadim'in yüzüne dikildi.

— Çita'da oturan karımla kızımı geçici olarak, bana bir daire verilene kadar buraya getirsem ne dersin? Orada durumları çok kötü, yiyecek bulamıyorlar. Mektup aldım, göstermemi ister misin?

Serpilin başını salladı. Vadim, bu hareketi, istemediği şeklinde yorumladı.

— İnanmıyor musun?

— Sana inanıyorum. Göstermenin gereği yok.

— Ne dersin!

— Evet derim.

— Demek onları buraya getirebilirim, dedi Vadim neşeyle

— İzin alabilirsen getirebilirsin.

— Hiç önemi yok, nakil izni, oturma izni, hepsini ayarlarım. Generalimden rica ederim, bir telefon eder...

Vadim, generalinin, kendisi için bu küçük hizmeti görmesinin hiç önemi olmadığını belirten bir işaret yaptı.

— Senin karşı çıkmaman şartıyla.

«Aynı şeyleri annenden istemeye gelmiştin, diye düşündü Serpilin. Peki ama neden öyle bağırdı? Ne dedin ona? Söze bununla başlamadın belki. Öyleyse neyle başladın?»

Düşüncelere kapılmadı. Kendisinden de bir şey istendiğini anladığından:

— Benim yapmam gereken nedir? diye sordu.

— İki satır resmi işlemin görülmesi için, burada oturmalarına izin verdiğini yazman yeter.

Zoraki bir özenle, bu amaçla yanına aldığı evrak çantasını açtı, bir mektupluk çıkardı.

Serpilin'in gözleri odanın içinde dolaşıyor, mürekkep hokkasının nerede olduğunu hatırlamaya çalışıyordu. Vadim, çantasından bir de kırmızı kalem çıkardı. Kalemle de yazılabileceğini söylüyordu.

— Karın senin soyadını mı taşıyor? diye sordu Serpilin.

Vadim, bir an durakladıktan sonra:

— Evet, cevabını verdi.

— Adının baş harfleri ne?

— «A» ve «P», Anna Petrovna.

Hemen elini ceketinin cebine atıp:

— Sana kızımla karımın resimlerini göstereyim, dedi.

Serpilin, hiç cevap vermeden, kalemini bütün gücüyle bastırarak yazdı: «Pirogovskaya sokağı, 9 numaradaki 27 numaralı daremde A.P. Tolstikova ve kızı...»

— Kızının adı ne?

Masanın üzerindeki resimleri Serpilin'e doğru iten Vadim:

— Olga, dedi.

«...Olga'nın oturmasına izin veriyorum.» diye ekledi Serpilin, resimleri aldı, kısaca göz atıp masanın üstüne bıraktı.

Vadim birkaç saniye daha bekledi, büyük bir dikkatle, sessizliği bozmaktan çekinircesine, resimleri önüne çekip ceketinin cebine yerleştirdi.

Serpilin, oğlunun ürperdiğini görünce:

— Kaputunu sırtına al, dedi. Hava soğuk.

— Yok canım, baksana ceketimin altına ne giydim.

Ceketinin düğmelerini çözdü ve yün kazağını gösterdi.

— Yönetmeliğe aykırı, dedi Serpilin.

Subayların da askerler gibi soğuğu hissetmelerini, ceketleri-

nın altına fazladan hiç bir şey giymemelerini çok önemsiyordu.

Vadim omuz silkti.

— Kazağı dağıtan ordu, ben de giyerim.

— Motörlü birliklerde görevli olanların özel giysileri olduğundan haberim yoktu.

—.Herkese verdikleri yok canım! dedi Vadim yüksek sesle.

Hemen ardından, babasının «herkese dağıtılmadığını» belirtmek için bunları söylediğini anlayıp sustu.

Yine de, karısıyla kızını buraya getirmesine razı oluşunu, geçmişte yaptıklarının dolaylı yoldan bağışlanması sayıyordu. Kafasız ya da kötü bir gözlemci olduğundan değil, sadece her şeyi başka bir açıdan gördüğü için. Babasının, isteğini kabul ederken ne düşündüğünü anlıyamıyordu.

Serpilin için oğlunun isteğine evet demesinin hiç önemi yoktu. Herkese, İvan Alekseyeviç'in emir subayına bile, karısıyla kızını yerleştirmesi için izin verebilirdi.

— Bütün bunlar nasıl oldu, anlatayım, dedi Vadim

— Gereği var mı?

Dinlemiyeceğini söylemiyor; bağışlamaya söz vermediğini hatırlatmayı da önemli buluyordu. Vadim, bir kez daha gerçeği göremedi ve inatla tekrarladı:

— Gereği olmaz olur mu, var elbette. İkimiz için de daha iyi olacak, bundan eminim.

«Daha iyi olacağına hiç inanmıyorum», diye düşündü Serpilin. Yine de karşı çıkmadı, bir sigara istemekle yetindi Ürperrerek yaktı sigarasını, kürklü ceketini düzeltti, dirsekleriyle masaya dayandı ve oğlunun anlatacaklarını kesmeden dinlemeye hazırlandı.

Vadim her şeyi anlattı anlattıklarından başka türlü davranmanın imkansız olduğu çıkıyordu. Serpilin de anlattıklarına inanmak istiyor, yine de. Vadım'in yerinde olsa başka türlü davranacağını düşünüyordu.

Vadim'in her şeyi söylemediği belliydi, ama babasına, bir kere kendini çarka kaptırınca çarkın hızına ayak uydurmanın zorunlu olduğunu, aksi halde bir an gelip çarkın dişlileri arasına düşerek belini kıracağını söylerken içtenlikle konuşuyordu

Ne «belini kırmak»tan, ne çarktan, ne de dişlilerden söz etmişti aslında; o korkunç toplantıyı, amansız soruları, üstlerinin karşısına çıkarılma tehditlerini verenlere çok yerinde gelen kötü öğütleri teker teker anlattı. Vadim bunları söyledikçe

Serpilin, çarkı, çarkın dişlilerini, o çağda çarka kapılmanın ve belini kırmanın ne demek olduğunu düşünüyordu.

Kendisi de bu çarka kapılmış, belini kırmış mıydı? Dört yıl süreyle uzak kaldığı mesleği, yarıda kesilen tuğgeneralliği, Frunze Akademisi hocalığı, elinden alınan Kızıl Bayrak Nişanı, Partiden atılışı düşünülürse evet... Varlığı un ufak olmuştu, bu minicik parçaların bir daha birleştirilemiyeceğini sanıyordu. Bütün bunlar da, bir çok arkadaşının başına geldiği gibi ölümle sonuçlanabilirdi. Hem de verilen bir mahkumiyet kararı sonucu değil, sadece bir kamptan öbürüne nakledilirken, ormandaki kamplardan birinde, üzerine en ufak çentik bile atılmıyacak bir çam ağacının altında, karların üzerinde... Bir çok kişinin hayatı, gözlerinin önünde, böyle sonuçlanmıştı. Öyle ya, gerçek, ölümün her şeyi kırıp parçaladığıydı. İnsan dirilip mezarından kalkamaz, kimse de gelip: «Nasıl öldün?» diye sormazdı. Aslında, ölümden sonra bile sorgu zabıtları işe yarıyabilirdi; ama kim okuyacaktı bu zabıtları, bakalım bu zabıtlar muhafaza edilmiş miydi acaba?

Kamptayken ölümü düşündüğü sıralar bütün bunlar aklına gelirdi. Sonunda ölümden kurtulmuş, özgürlüğü geri verilmiş, bütün çabalara rağmen hayatının parçaları birleştirilebilmişti. Böyle yaralardan sonra ihtiyatlı bulunmak gerektiğini düşünmeden yaşıyordu. Yüreğinin derinliklerinde, başına yeni bir felaket gelirse eski yaralarını kurcalamaktan hoşlanan pek çok kişinin çıkabileceği olanağını unutamıyordu.

Vadim bir türlü susmuyor, konuştukça babasının, kendisini daha az suçladığını düşünerek mutlu oluyordu.. Bir çağda en kolay yoldan kendini kurtarmaya bakmıştı, şimdi de aynı şey sözkonusuydu... Karşısında oturan, inkâr ettiği, ama şimdi bile içinden «baba» dediği adamın, anlattıklarını duymamak için çok şeyler vermeye hazır olduğunu kestiremiyordu.

Oğluna, acıyla karışık bir şaşkınlıkla bakan Serpilin:

«Annesiyle benim, bu cezayı çekmemizin sebebi nedir? diye düşündü. Onu şımartmadık, bütün istediklerini yerine getirmeye çalışmadık. Belki küçüklüğünde ben biraz şımartmışımdır. Ama annesi asla. Tabii, gerçek baban olmayışım babanın çok önceleri ölmesi; dolayısıyla tertemiz görünmesi tehlikeli günlerde çok işine yaradı. Kişilik sahibi olsaydın bu, beni inkar etmen için fazladan bir sebepti. Ama tüm zayıflığınla en kolay yolu seçtin. Üstelik o yola itildin de. Her şey böyle oldu; yalnız diğerlerinin de senden farksız, senden iyi olmadıkları üzerinde bi-

raz fazla duruyorsun. Sana inanmıyorum. Çünkü son iki yıl içinde, senin yaşındaki pek çok genç gözlerimin önünde hayatlarını feda ettiler. Onlar en kolay yolu seçmediler. Hem düşünerek, hem de aptalca ölüyorlardı ama, en aşağılığında çıkarcılık bulmak, onları çıkarcılar arasında saymak ve ödleklikle suçlamak mümkün değil. Savaşlarda, dosyalarına göz attığım enderdi, yine de her şeye rağmen büyük çoğunluğunun, sözünü ettiğin çağdaki davranışını benimsediğini söyleyemem, düşünemem bile. Soyadını değiştirmen vizgelir. Sözkonusu ad değil, senin ödlekliğin. Kılık değiştirip savaştan kaçarcasına değiştirdin soyadını.»

Oğlu, sonunda susunca:

— Bütün söyleyeceklerin bu kadar mı? diye sordu Serpilin.

Konuşmayı kesme niyetinde değildi ama, bu davranışı, generalin eski alışkanlıklarındandı.

Bir şey unutup unutmadığını düşünen Vadim gözlerini tavanda gezdirdi, sonra yine babasına çevirip:

— Evet, zaman çok kötüydü işte, dedi.

«Evet kötüydü, böyleydi iştel Serpilin, bu sözcüğün altını çiziyordu düşüncesinde. Başka terim bulunamaz! Her şeyi anlatıyor.»

O çağda, hem birbirine komşu hem de biribirinden çok ayrı iki devir yaşandığı biçimindeki garip bir duygu Serpilin'in içini kapladı. Biri çok açıktı, herkes tarafından anlaşılabiliyordu: Kutup üzerinde ilk uçuşlar, İspanya'ya devrimci yardım, faşizme duyulan nefret, beş yıllık planlar, yorgunluğu hiçe sayan bir çalışma; ülkenin durmak bilmeden yükseldiğine büyük bir inanç; sevgi ve dostluk; alışılmış insancıl ilişkiler dönemiydi ilki. Ve hemen yanında-bir adım atmak yetiyordu-bir başka korkunç dönem. Bu dönemi anlıyabilmek günden güne güçleşmekteydi.

— O sıra beni inkar ettin, zamanla hata ettiğin ortaya çıktı, dedi Serpilin bir süre susuktan sonra.

Vadim, özgür bir seçim olanağı bulunmadığını belirterek, karşı çıkarcasına bir el işareti yaptı ama Serpilin konuşmasına fırsat vermedi:

— Evet, hata ettiğin anlaşıldı, diye tekrarladı. Ama arkadaşlarımdan bazıları şimdi bile benim bir zamanlar yaşadığım yerde. Çünkü onlar hakkında hata edilip edilmediğini bilen yok... Sana baktığımda bu düşünceyi, kafamdan atamıyorum. İmkansız. Annen de benim gibiydi. Bilmem anlıyor musun?

Vadim yerinden kalktı, «benim elimden ne gelir?» dercesine omuz silkti. Serpilin, söyleyecek başka şeyi kalmadığından hemen kaputunu sırtına geçirip gideceğini sandı. Ama Vadim, omuz silkerek birkaç kere odanın içinde gidip geldi. Kendi kendine sorduğu soruların cevabını verir gibiydi «Şimdi gidecek», diye düşündü Serpilin, ama tam tersine, Vadim masaya yönelip oturdu.

— Ne düşünürsen düşün, bana ister inan ister inanma. Ama, şerefim üzerine yemin ederim ki, asla, bana bütün söylenenlere rağmen, bir halk düşmanı olduğuna inanmadım... Hiç inanmadım halk düşmanı olduğuna..

Bu sözleri alçak sesle, belki de inanılmıyacağından emin, ama umutsuz ve zorunlu bir içtenlikle söylemişti. Serpilin irkildi. Birkaç kere bunu düşünmüş, ama her keresinde atmıştı kafasından. Önceleri, içinden oğlunu temize çıkarmaya çalışıyordu: «İnanmadım derken yalan söylüyor, utandığı için yalan söylüyor ve itiraf edemiyor. Aslında, o zamanlar anlatılanlara inanıyordu. Kafasını doldurmuş, Vadim'i korkutmuş, güç durumda bırakmışlardı; sonunda inandı. Beni bunun için inkar etti.»

Kendini temize çıkarmak isterken annesine bunları söylemişti demek; demek Valentina'nın bağırması bu yüzdendil Bunları söylemişti annesine, bunları!

— Bana inanmaman mümkün mü?

Vadim hep aynı yerde tam karşısında oturuyordu. Elini uzatsa dokunabilirdi. Oysa sesi Serpilin'in kulaklarına çok uzaklardan geliyordu.

Yerinden kalkan ve kayan paltosunu iyice sırtına oturtan Serpilin:

— İşte böylel dedi. Birbirimize yeterince içimizi döktük. Yine de birbirimizi anladığımızı pek sanmıyorum ama önemi yok. Bugün, çok daha büyük önem taşıyan nice sorunlarla karşı karşıyayız. Bana haksızlık ettiğini unut. Aile işlerinin dışında, ödlekliğini bağışlamam için buraya geldiğini anladım. Doğru mu, değil mi?

— Doğru.

—Doğruysa yanlış kapı çalmışsın. İnsan, ödlekliğini çarpışarak bağışlatır. Şimdiye kadar, bundan iyi bağışlatma yolu bulunamadı. Neden ön saflarda değilsin?

— Göndermediler de ondan.

— Gönüllü olarak başvur da bak, nasıl gönderiyorlar. Üs-

telik. Tolstikof adını almak gözüpekliğini de gösterdin. Bu ada gölge düşürmekten kaçın. Baban ödleklik nedir bilmedi, ödlekleri de hayatında bağışlamadı. Yarından tezi yok, gönüllü olarak cepheye gitmek için dilekçeni ver. Nasılsa benim yardımıma ihtiyacın yok.

— Gerçekten de yok.

— Dilekçeni ne zaman vereceksin.

— Sen söyledin ya, yarın.

Vadim'in sesi üzgün ve şaşkındı. Ama Serpilin farketmek gereğini bile duymadı.

— Başka söyleyecek şey yok. Sigaralarını da bana bırak.

Oğluna elini uzattı. Bu el sıkışmayı bir hafta, bir ay sonra Vadim'in ölümü ya da yaralanmasıyla ödese bile, başka cevap alsaydı elini sıkmaz, cehenneme kadar yolun var, diyerek vedalaşmadan gönderirdi.

Vadim kapıya yürüdü. Serpilin oturdu, açık kapıdan kaputunu giydiğini, şapkasını başına geçirdiğini, kayışını düzelttiğini görüyordu...

Hazır olduğunda Vadim yine oda kapısına yöneldi, eşikte durdu.

Babası, kürklü paltosunun altına büzülmüş, oturuyordu. Yüzü soluk ve yaşlanmış gibiydi; şakaklarından mavi damarlar fırlamıştı. Uykusuzluk bu damarları daha da belirgin kılıyordu. İri, eğri büğrü elleri, yorgun, masanın üstündeydi.

Yaşlılığa yönelen bu inatçı adamın, her yandan başına çöken felâketler karşısında bile yıkılmaz bir görünüşü vardı. Vadim, içinde büyük bir acıma hissi duydu yine de. Başının çıplak yanına düşen kır saçlardan, gençlikten yoksun bu bitkin yüzden, masanın üstünde duran zayıf ellerden ötürü .. Bu soğuk ve ıssız odada, yapayalnız masa başında oturduğu için.

Kapının önünde, gerek babasına gerekse kendine duyduğu büyük acımayla:

— Gerçekten tek başına mı kalmak istiyorsun? dedi.

— Nasılsa tek başıma değil miyim?

Serpilin başını kaldırdı, Vadim başını çevirmeden, sonuna kadar bu uzun bakışı karşıladı. Sonra bir şey söylemeden döndü, kapıyı ardından kapadı.

Dış kapının da kapandığını duyan Serpilin yerinden kalktı, odanın içinde birkaç adım attı. Omuzlarından kayan paltoyu tutarak, sallana sallana, sigaraları birbiri ardından yakıp yürüyordu.

Bu konuşma, korktuğundan değil savaş yüzünden uzak kal-

dığı için düşünme alışkanlığını yitirdiği şeyleri canlandırmıştı. Savaşmaya başladığı günden beri, bu düşünceler, büsbütün unutulmasa bile, belleğinin uzak bir köşesine büzülmüştü. Ne. bu uzak köşeye el atacak zaman bulmuştu, ne de büyük bir ihtiyaç. Şimdi, gizlendikleri yerden çıkıyorlardı; sonu beklenemiyecek bir topçu ateşi altında dümdüz bir tarladan geçercesine, Serpilin bunların arasından geçmek zorundaydı. Düşüncelerinin başlıcası, ona en büyük acıyı vereni, eskiden de kafasından atmakta güçlük çektiği kendisiyle değil, uzaklarda kalanlarla ilgiliydi. Savaşın başında, kendisi gibi kamptan kurtulup ateşin ortasına düşenler büyük bir bağlılıkla, en ufak suçlamaya yer vermeksizin çarpışıp arkadaşlarının önünde şehit düşerlerse, geride kalanlara yardım edeceklerini düşünmüştü.

Sonra 1942 yılında komuta ettiği tümeni Gratçi'de elinden aldılar. Olay, mahkemeye kadar uzar da geçmişi ortaya atılırsa, savaş alanında dökecekleri kanla, ölümle, haklarında uydurulan yalanları temizlemekten başka şey düşünmeyen felâket arkadaşlarına da pislik sıçrayacaktı.

Zaman, umutlarıyla kuşkularını doğrulamadan geçip gidiyordu. Tümeni elinden alınmıştı ama, gerek tümensiz kaldığında, gerekse emrine yeni bir birlik verildiğinde kimse geçmişinden söz etmemişti. Kendisi gibi savaştan kısa süre ya da hemen önce serbest bırakılıp cephede çarpışan, ya da çeşitli görevler alan yüzlerce kişi vardı; duyduğu ya da gördüğü kadarıyla bunların bir çoğunu biliyordu. Kimi ölmüş, kimi terfi etmişti. Dördü ordu komutanıydı, biri de cephe komutanı. Ama kimse, bunun sonuçlarını düşünüp çıkaracak aceleciliği gösteremiyordu. Son zamanlarda, bir tek yeni ad duymamıştı; kamplardan kurtulanlar savaşıyor, geride kalanların tutukluluğu sürüp gidiyordu.

Üstelik, kurtulanların sayısı çok da değildil 1937 ve 38 yıllarında, orduda, hepsini birden değilse bile komiseri, komutanı ya da kurmay başkanı çalışma kamplarına atılmayan alay, tümen ve kolordu yoktu. Serbest kalanların ya da kurşuna dizilenlerin dışındakiler hep tutukluydular. Son kaldığı kampta, kendisinden başka dışarıyla mektuplaşma hakkından yoksun, bir tümen ya da kolorduya komuta edecek durumda üç yüksek rütbeli subay vardı. Geçen yılların onlardan çok şey götürdüğü düşünülse bile, başlangıçta tümen değil de, bir alay, hatta bir tabura komuta etmeye çoktan razıydılar. Kendileri için bir şey istedikleri yoktu, temize çıkmaya ve hangi rütbeyle olursa olsun, ölmeye hazırdılar!

En büyük şaşkınlığı da, cezaevinden çıkıp kendi durumundaki subaylarla dolu bir kampa atıldığında duymuştu.

Serpilin, ne suçluluğunu kabul etmiş, ne de herhangi bir şeyin altına imza atmıştı. Ağzından laf almak için başvurdukları korkunç yöntemler, gerçekten büyük, akıl almaz bir komplonun varlığına inandırmıştı Serpilin'i. Çok daha önemli yerlerdeki kişiler vatana ihanet ettikleri için onun gibilerden de şüphe ediliyor, onun gibi bir takım önemsiz kişilerin başında kabak patlıyordu. Başka şey düşünmesi imkansızdı, aklı başka şey almıyordu. Sonra zamanla, günler, aylar, yıllar geçtikçe böyle bir komplo bulunmadığına inandı. Birkaç istisna dışında, uğursuz 58. maddenin kapsamına girenler onun durumundakilerdi. Kimi iyi dayanmış ve sırtına yüklenmek istenen suçların hiç birini kabul etmemiş, çok daha kalabalık olan geri kalanlar boyun eğmişti ama hepsi de onun gibi suçsuzdu.

Böyleydi işte. İşin en korkunç yanı, durumun değişmemiş olmasıydı. Kamplar kanını son damlasına kadar sovyet hükumeti için akıtmaya hazır adamlarla doluydu. Unutulması imkansız bir şeydi bu, ama yüksek sesle açıklamak, intihar etmekten farksızdı.

1941 sonbaharında karısı, Kızıl Meydandaki o unutulmaz geçit töreninin akşamı hastanede, kamplarda geçirdiği yılları unutup unutmadığını sormuştu.

Serpilin, unuttuğunu söylemişti. Doğru muydu acaba? Soruya ve karşılığına göre evet, bir anlamda doğruydu.

Evet, savaşa koşmuş ve her şeyden önce savaşı, yanıbaşında çarpışanları, kendisi gibi faşistleri yenmeyi öğrenmek zorunda olanları düşünmüştü. Yoksa ölüm ve sovyet iktidarının sonu yakındı. Devamlı olarak kafası bununla doluydu, kendini ve geçmişini düşündüğü pek seyrekti. Evet bu anlamda karısına doğru söylemişti, öldüğü ve kocasının sesini işitemiyeceği şu sıra bile sözleri, doğruluğunu yitirmemişti.

Ama kendisini değil de geride kalanları düşündükçe, bu dört yılı kafasından atamıyordu.

Serbest bırakılanlar, yanlışın düzeltildiğine seviniyorlardı, yapılan kaçınılmaz bir gereklilikti. Yine de bir takım yüzlerde şu düşünceleri okuduğu olurdu: «Geri döndün işte, teşekkür etmekten başka yapacak şeyin yok. Bizim için soyut bir olaydan başka şey değilsin. Bu olayın düşündürdükleri öylesine tehlikeli ki, seni serbest bırakmanın gerekli olup olmadığını da düşünmek zorunlu. Suçlu değilsin, suçlu olsaydın kurtulamazdın, yi-

ne de yüksek çıkarlar açısından neyin önemli sayıldığını bilmeliyiz.»

Bütün bu sorunları Valentina'yla nasıl konuşabilirdi? Baştan, istasyonda karşılaştıkları andan beri, aralarında çözümü zor bir sorundu bu. Karısı Stalin'e öylesine bağlı, yapılanların, davranışlarını Stalin'den gizleyen üçüncü şahısların eseri olduğundan öylesine emin, kocasını serbest bıraktığı için ona öylesine minnettardı ki Serpilin kendini, bildiklerini karısına nasıl anlatacağını düşünür ve çıkmazdan bir türlü kurtulamaz halde buldu. Bildiklerini açıklar, karısı da kayıtsız şartsız ona inanırsa, sokağa fırlayıp bağıra çağıra gerçeği söylemekten çekinmezdi. Yaradılışı böyleydi. Bu tür bir davranış ikisinin, üstelik daha kimbilir kimlerin sonu olurdu

Birlikte geçirdikleri ilk gece, Serpilin'e: «Yoldaş Stalin'e mektup yaz, seni temize çıkarıp serbest bıraktırdığı için teşekkür et», demişti. Serpilin susmuş, sonra Valentina'nın tutumunu onaylamadığını, sessizliğini nankörlük saydığını farketmişti.

Serpilin, Stalin'e dört mektup yazmıştı: İkisini cezaevinden, ikisini de kamptan yolladığı mektuplarda kendisini Çaritsın'den tanıdığını anlatıyordu; hiç bir suçu olmadığını, durumunun yeniden incelenmesi için emir vermesini rica ediyordu ondan.

Konuya mantık açısından bakılırsa, kurtulduğunda bir beşinci mektup daha göndermesi gerekiyordu. Ama bir şey, geride kalan arkadaşlarından söz etmeyip kendi adına teşekkür etmesine engel oluyordu. Onlardan söz açmadan önce de cepheye koşup, geride kalanlardan ne çok üstün, ne de aşağı olan Serpilin'in neler yapabileceğini ispatlaması gerekliydi.

Bu nedenle bildiklerini karısına söylememişti. Yalnız, kamplarda suçsuz kişilere, bu arada karısının da yakından tanıdığı, eskiden görevli olduğu alayın başında bulunan Kolordu Komutanı general Grinko'ya rasladığını anlatmıştı.

Grinko adı, karısını her şeyden çok şaşırtmıştı. Grinko'nun suçsuzluğuna inandığını belirtmiş, karısı, generali temize çıkarmak üzere Moskovaya geldiğinde onu evine çağırmıştı. İki ay başkentte kaldığı halde zavallı kadın hiç bir sonuç alamamıştı. Sonra da dayanamayıp Baykal gölü çevresindeki evine dönmüştü, o günden beri de mektuplara cevap vermiyordu. Valentina, kadının dönerken tutuklandığını daha sonra öğrenecekti.

— Grinko'nun bir şeyden haberi yok, demişti Serpilin somurtuk yüzle karısına. Grinko gibileri hatırlamak çok acı, bu tür

anılar insanı çok uzaklara götürüyor...

Karısının şaşkın yüzünü görünce, ne o an, ne de daha sonra bir şey eklemişti.

Serpilin masanın başında durdu, izmarit dolu kül tablasına bir göz attı; bütün bunları düşünmemeye çalıştı.

Oysa düşünmemesi imkânsızdı. Kolordu Komutanı Generai Grinko, en son gördüğü haliyle gözlerinin önündeydi: Ormanın ortasında, soluğu kesilmiş bir dev, kestiği çam ağacının üstüne oturmuş, bir deri bir kemik kalmış koca elleriyle hırıltılar çıkaran göğsünü tutuyor.

Grinko... Sorgu hakimi, Serpilin'le Grinko'yu, ikisini de casuslukla suçlayan biriyle yüzleştirmek üzere cezaevindeki odasına çağırmıştı. Grinko, hakimin üzerinde oturduğu arkalıksız iskemleyi kaptığı gibi herifin kafasında parçalamıştı; sonra, koridorda sürükleyip götürülürken bağırmıştı Serpilin'e: «Stalin'e yaz Fedor, her şeyi anlat Stalin'e!»..

Grinko... Kişiliğini çok iyi bildiklerinden, Baykal gölü çevresindeki evinde değil de, özellikle bu iş için çağrıldığı Moskova yolunda tutuklamaya karar vermişlerdi onu; sırf bu nedenle, Grinko'nun bulunduğu vagon katardan sökülüp boş bir hatta çekilmişti. Durumu farkeden Grinko, elinde Halk Komiserliğinden aldığı tabancayla vagonun körüğüne çekilmiş ve trenin içindeki telefondan Milli Savunma Komiseriyle konuşma olanağını elde etmeden teslim olmamıştı. Gece yarısı uyandırılan bakan ne istediğini sorunca Grinko şöyle demişti: «Halk Komiseri yoldaş, beni tutuklamak istiyorlar, bir ihanet sezinler gibiyim; direneyim mi, yoksa teslim olayım mı?» Bakan: «Teslim ol! Stalin Yoldaşla konuştuğumda her şey aydınlanır» diyince dirseğiyle camı kırıp tabancasını, yandaki hattan geçen bir trenin altına atmıştı. Bütün bunları, Kolima kıyısında yanyana ağaç kesip Grinko'nun alay komutanı Serpilin'in de yardımcısı olduğu, ihtilâlci askerî komitenin başına getirilen Stalin'in ilk kez Çaritsin yakınındaki mevzilerini denetlemeye geldiği günleri anarken anlatmıştı.

Kestiği çam ağacının üstünde oturan Grinko öksürürken kan tükürüyordu; ağzından, Stalin'e ihanet ettiğini almak isteyen polisler ciğerlerinin canına okumuşlardı. Grinko hiç bir suçu kabul etmemiş, ölümden kurtulmuş, Kolima kıyısında ağaç kesiyordu. Kan tükürüp, her şeye rağmen, gerçek Stalin Yoldaşa anlatılana dek yaşıyacağına yemin ediyordu!

Serpilin, halâ Grinko'dan söz etmek üzere Stalin'e mektup

yazamamıştı. Moskova savaşından sonra nişan aldığında mektuba başlamış, görevinden alınması soğuk bir duş gibi inmişti başından aşağı.

Hem verdiği kararı doğrulamak, hem de utancını yenmek isteyen Serpilin: «Stalingrad harekâtını bitirelim, tam sırasıdır..» diye düşünmüştü.

Girişteki telefon çaldı: İvan Alekseyeviç, yarım saat sonra geleceğini bildiriyordu.

— Erken değil mi? Uyandın da konuk kabul ediyorsun ha

— Tabii! diye haykırdı Serpilin neşeyle.

İvan Alekseyeviç'in kendisini görmek istediğinden emindi Ama, telefondan umudu kesmişti. Böyle bir göreve getirilen kişinin boş zamanı o kadar azdı ki.

Telefonu kapadı, kolundaki saati kurdu. Beşe beş vardı, sabah olmuştu bile.

«İşleri epey geç bitiyor doğrusu.»

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YARIM saat sonra, İvan Alekseyeviç kapıyı çaldığında Serpilin, hem yolculuğa hem de eski dostunu karşılamaya hazırdı. Traş olup yıkanmış, üniformasını giyip beline kayışını oturtmuş, bavulunu yerleştirip kapamıştı; tabladaki izmaritleri de mutfakta duran çöp tenekesine atmıştı.

— Günaydın Fedor, dedi İvan Alekseyeviç içeri girerken.

Çok kısa bir an Serpilin'in yüzüne baktı, sonra içten gelen bir davranışla sarılıp öptü.

Dostunun acısının en büyük bölümünü paylaşmaktan çekinerek koşmuştu buraya. Ama Serpilin'in sinekkaydı traşlı, her günkü yüzünü karşısında görünce içinin rahatladığını hissetti. Başarabilene güç de gelse, çevresindekilerin işini çok kolaylaştıran «kendine hakim olma» denen iç uğraşı Serpilin tamamlamıştı bile. Onu uzun süreden beri tanıyan İvan Alekseyeviç kendini topladığını farkeden tek kişi değildi; ardında duran ve Serpilin'i çok kısa bir süre gören emir subayı da bunu anlamıştı.

— Daha bir saat otuz beş dakikamız var, dedi İvan Alekseyeviç, Serpilin'i öperken, büyük bir acıdan sonra söylemek istediği, gereği olmayan sözlerin tümünü birden anlatıvermişti.

— Bir sakınca görmezsen kahvaltı edelim, dedi.

Elini uzatıp Emir Subayının tuttuğu sepeti aldı.

— Paul, sen havaalanına git, yol hazırlıklarının ne durumda olduğunu anla.

— Emredersiniz, diyen subay geri döndü ve çıktı.

İvan Alekseyeviç'in kaputunu çıkarmaya davrandığını gören Serpilin:

— Sakın hal dedi. Burası çok soğuk.

— Önemi yok.

İvan Alekseyeviç kaputunu çıkarıp hızla odaya daldı.

1941 Kasımından beri görüşmemişlerdi. Serpilin, tümen komutanlığından alındığında ne Moskova'ya koşup İvan Alekseyeviç'ten yardım istemişti, ne de ilişkilerini devam ettirdiği diğer yüksek rütbelilerden. Sonradan, işler düzelip tümenini hazırlamak üzere yola çıktığında da İvan Alekseyeviç cepheyi denetlemekteydi.

İvan Alekseyeviç ellisine gelmişti, ama her zamanki gibi ince ve dimdikti. Serpilin, göğsünde üç Saint-Georges nişanıyla geceki keşiften dönen ve aldığı bıçak yarasını yardımcı doktor Serpilin'e sardıran taptaze assubayı görür gibiydi; Alay Komitesi Üyesi, Keşif Kollarının Temsilcisi olarak yine yanı başındaydı; sonra Çaritsin'de, Alay Kurmay Başkanı olarak geliyordu gözünün önüne. Tertemiz giysileri, erkenden ağaran saçlarını özenle yandan ayırışıyla o çağda, pek çok kişi onu Çarlık Ordusunun eski subaylarından sanıyordu. Oysa İvan Alekseyeviç Çarlık Ordusunda bir gün bile bulunmamıştı. Şimdi, sırtındaki general üniforması, kısa boylu, geniş omuzlu İvan Alekseyeviç'in ince gövdesini iç savaş yıllarında giydiği iyi dikilmiş giysiler kadar düzgün sarıyordu. Saçları yine eskisi gibiydi: Kır, gümüşsü parıltılarıyla özene bezene taranmış ve yandan ayrılmış... Hiç yaşlanmamıştı. Serpilin yüzünü pek beğenmedi. Yorgun düştüğünü anlamak kolaydı. Genellikle canlı ve fıldır fıldır dönen gözleri şimdi garip bir hareketsizliğe bürünmüştü. Sanki İvan Alekseyeviç, bir türlü kurtulamadığı tatsız düşüncelere kendini kaptırmış gibiydi.

«İnsanın aklına ne saçma şeyler gelir», diye düşündü Serpilin ve yüksek sesle:

—Yüzün hiç iyi değil, dedi.

İvan Alekseyeviç'in canlı, ama içten donuk gözleri Serpilin'e dikildi ve bir şakayla karşılık verdi:

— İlk söyleyen sen değilsin. Siz cephedekilerin yüzleri al al. Biz, genelkurmay fareleri, kâğıtlar arasından sararıp soluyoruz.

Gülümseyen, gözlerini arkadaşından ayırmayan Serpilin:

— Her yerde aynı dertler, aynı güçlükler var, dedi.

Bu sözler, başlangıçta aralarına giren karşılıklı tedirginliği yok etti. Yürekten arzuladıkları ciddi konuşmaya geçtiler.

İvan Alekseyeviç, Serpilin'in, karısını nereye gömdüğünü sordu.

— Novodevitçiye'ye.

Sanki bunun iyi ya da kötü bir yanı olabilirmiş gibi:

— İyi, dedi.

Bu kez, Serpil'in geldiğinde, Valentina'nın kendini bilip bilmediğini sordu. Serpilin dişlerini sıkıp başını salladı.

— Neden sana telefon ettiğimde uçağa binmedin? diye serzenişte bulundu İvan Alekseyeviç. Yerimin sağladığı tüm olanaklardan yararlanıp o gün seni Moskova'ya getirteceğime söz vermiştim. Oysa sen, gelmedin!

«Tüm olanaklar» sözüne bir dış tepki göstermeyen Serpilin, neden hemen uçağa binmediğini anlatmaya koyuldu.

— Anlıyorum. Anlıyorum. -Daha ilk sözlerden İvan Alekseyeviç anlamış ve Serpilin'in tutumunu onaylamıştı.- Ben de, Batyuk'un seni güç durumda bıraktığını sanmıştım. Sonra, aynı gün, Batyuk imzasıyla cepheden Genelkurmay'a gönderilen ve atanmanın onaylanmasını isteyen telgrafı okudum

— Onaylandı mı? diye sordu Serpilin.

Şaşıran İvan Alekseyeviç:

— Tamam, dedi. Emir subayıma da, benim adıma seni kutlamasını söyledim sanıyordum. Demek niyetlenip unutmuşum. Her neyse, bugünlerde aklım hiç başımda değil! Faal göreve geçmenin zamanıdır!

— Daha mı kolay sanıyorsun?

— Sen, daha mı güç sanıyorsun yoksa? Anlatayım da...

İvan Alekseyeviç, bir el işaretiyle cümlesinin sonunu getirmeden sustu. Hemen ardından sordu:

—Sizin oradaki savaş kurulu üyesi nasıl biri?

— Zaharof'umuz çok iyi yürekli bir insan dedi. Serpilin.

— Ne demek istediğini anlıyamadım. Bu sözün övgü mü yoksa yergi mi?

— Övgü. Daha açık konuşayım, dürüst ve iyi yürekli bir insan.

— Bak bu çok iyi, dedi ivan Alekseyeviç ve düşünceli düşünceli, dostunun sözlerini tekrarladı. Yüzünden, iyi yürekli ve dürüst olmayan başka birini düşündüğü anlaşılıyordu.

— Batyuk'la arası nasıl ?

— İnsan tümendeyken bir şey anlamıyor, dedi Serpilin. Bana kalırsa Batyuk, Zaharof'un canına okuyor ama bizimki hiç renk vermiyor. Renk vermiyecek kadar da sağlam bir partili.

— Oysa Batyuk, eski rejimin yetiştirdiklerinden değil.

— Öyle mi? Davranışında, «kulak» ları andıran yanlar var.

— Bırak bunları canım, dedi İvan Alekseyeviç gülerek. Or-

ta halli bir köylü ailesinin çocuğudur; çok iyi hatırlıyorum, 1926 yılında Akademi öğrencisiyken bende orada sekreterdim.

— Öğrenci olduğu sıralar! dedi Serpilin bir el işaretiyle. Onun gibilerin nasıl öğrenim gördüğünü bilirim ben! Biz küçükler, ufak birliklerin komutanları, gerçekten delicesine çalışırdık, karımızla çocuğumuz perdenin ötesinde uyurken, sabahlara kadar çalışarak geçirirdik gecelerimizi...

— Dostum, fazla ileri gidiyorsun, dedi İvan Alekseyeviç. Onların hepsine aynı gözle bakma! Grinko'yu alalım. Batyuk gibi o da iç savaşta tümen komutanıydı.

Böylece tartışıp fikir birliğine vararak, ordu, kolordu ve tümen komutanlığı yaptıktan sonra Harp Akademisi sıralarına oturanları teker teker gözden geçirdiler. Kimi, uykularından vazgeçmecesine, başına ağrılar girene dek deli gibi çalışır ve iç savaş sırasında birden aşıverdiği ordunun çeşitli kademelerini yeniden, bu kez ağır ağır tırmanırdı. İradeden ve kişilikleriyle ilgili açık görüşten yoksun ötekileri bu güç işi başaramayıp bezerek Harp Akademisini bırakır, parlak geçmişleriyle, gelecekten yoksun halde ordu saflarına katılırlardı.

On kişinin durumunu inceleyip kiminin şöyle, kiminin de böyle olduğunda fikir birliğine vardıklarında:

— Yeter artık, dedi İvan Alekseyeviç. Bütün bunlar eski hikaye. Peki şimdi, senin tümeninden bakıldığında Batyuk'un yarattığı izlenim nedir?

Serpilin, tümen komutanlığı açısından, hayatının iyi ya da kötü, çeşitli dönemlerinde Batyuk'un uyandırdığı tepkiyi tarafsız bir gözle anlatmaya çalıştı.

İvan Alekseyeviç güldü:

— Görüyorsun ya, senin yerinden bakıldığında şöyle böyle. Benim yerimden bakıldığında da pek parlak değil. Anladığım kadarıyla, cephedekinin hoşuna gitmiyor pek. Ama herkesin tepesinden bakan şişkin göğsünü ve iç savaş yıllarından bilinen bıyıklarını görüyor. O çağdan bu yana, gerek kafa, gerekse bilgi yönünden bir adım ilerlemediği dürbünle anlaşılmıyor tabii. Ya da anlaşılmak istenmiyor, bütün görüşler bir duvara çarparcasına iç savaş anılarına tosluyor! Anıların olumlu etki yaptığı da var, sen çok iyi bilirsin.

Evet, gerçekten Serpilin bunu iyi biliyordu. Şu sıra Kolima kıyılarında değil de burada oluşunu, geçmiş günlerin anılarına borçluydu Savaştan kısa süre önce, tutuklu subaylardan bazıları serbest bırakıldığı sıra, Genelkurmay başkanlığındaki göre-

vine yeni atanan İvan Alekseyeviç, Stalin'in de katıldığı toplantılardan birinde bulunmuştu. Sağdan soldan söz ederken lâf dönmüş dolaşmış Çaritsin'e gelmiş, hazır bekleyen İvan Alekseyeviç de alaylarına ilk gelişini Stalin'e hatırlatmış, Grinko ve Serpilin'den söz etmişti. Stalin, Grinko üzerinde hiç durmamıştı da, Serpilin için hemen telefona sarılmış ve durumunun incelenmesini istemişti.

— İşte böyle kurtuldun! dedi İvan Alekseyeviç.

Dostunun gözlerinin içine bakan Serpilin, o an aynı şeyi düşündüklerini farketti. Her şeye rağmen, insanın kurtuluşunun, bir başkasının hatırladığı anılara bağlı oluşunda küçültücü bir yan vardı. Geçmiş günleri hatırlamıyabilir, telefondaki üç, dört kelimeyi söylemiyebilirdi...

Birinin sözlerini duymasından korkarcasına, alçak sesle:

— Dinle beni İvan, dedi Serpilin. Grinko için yapılacak bir şey kalmadığından emin misin?

İvan Alekseyeviç omuz silkti:

— Bilmem ama pek sanmıyorum. Belki zamanında Grinko, Stalin'in hoşuna gitmiyen bir iş yaptı, ya da bir takım yersiz sözler söyledi... Grinko'dan ona, ikinci bir kere söz edemem, çok tehlikeli. Bak, günah çıkarırcasına her şeyi söyledim sana.

— Belki de bugünkü durumunda...

Yabancı, neredeyse düşmanca bir ışıkla parladı İvan Alekseyeviç'in gözleri.

— Durumumun nasıl olduğunu ne biliyorsun?..

— Öyleyse ben denerim, dedi Serpilin.

İvan Alekseyeviç: «Ne duruyorsun, bir de sen dene. Ben sıramı savdım nasılsa,» diyecek oldu.

Ama Serpilin'i çok seviyordu. Şu an, içinde bulunduğu bezgin durumda bile dostuna karşı yüreği iyilikle doluydu, bu iyilik ruhuna doluşan çelişki okyanusu içinde bir adacık gibiydi. «Hadi bakalım, bir de sen dene» değil, tam tersine. «Hiç tavsiye etmem Fedor!» dedi. Altıncı duyusu, Grinko'nun yardımına koşma imkanı kalmadığını söylüyordu. Çalışma odasından bir saat önce çıktığı adamı geçmişin anılarından, ya da kulaktan dolma tanıyanların, uzak da olsa, hayal edemiyecekleri kadar büyük bir tehlikeye yol açacak düşüncesizce teşebbüslerine engel olmak gerekiyordu

Bu dostça, ama açığa vurulmayan tehlikeleri hissettiren sözlerden sonra Serpilin sustu. Konuşmak hoşunaydı, ya harekete geçmesi gerekiyordu, ya da susup oturması. Bunu yapıp

yapmamak gerektiği ve ne zaman yapacağı hakkındaki kararı yalnız kendisi verebilirdi.

İvan Alekseyeviç yerinden kalktı, kahvaltı sepetini açtı.

— Hem kahvaltı, hem de öğle yemeği yiyelim artık; sen ikisini ayrı ayrı mı yersin bilmem, ben artık birbirine karıştırdım. Karının ardından kadeh kaldıralım, yeni görevinin şerefine içelim. Ölümlü dünya bu, insanın elinden ne gelir?

Bir şişe votka ve beyaz kâğıda sarılı birkaç paket çıkardı.

— Al, aç şunu... Hayır hayır, zahmet etme yerinden kalkmaya hazırlanan Serpilin'e engel oldu- bardaklarla çatallar dahil gereken her şey var Ne zaman, nereye gideceğimi, ne zaman uyuyup ne zaman yemek yiyeceğimi çoğu kere bilmediğimden emir subayım her şeyi önceden hazır tutar.

Paketlerde sucuklu sandviç, Japon havyarı, peynir, haşlanmış yumurta, iki tane de taze hıyar vardı.

Bardakları bir kağıt parçasıyla silip ışıkta inceleyen İvan Alekseyeviç:

— Batyuk'a gelince, dedi, açık söyliyeyim, Kurmay Başkanlığına atanmanı onaylanmak üzere bize gönderdiğinde çok şaşırdım.

Serpilin, hiç de Batyuk'dan söz etmek niyetinde değildi. Ama dostunun itildiği konulardan bile bile uzaklaşmak istediğini anlamıştı.

— Niçin?

— Çünkü Batyuk'un yerinde ve onun düşüncesinde olsam, kurmay başkanımın iyice rendelenmiş tahtadan olmasına dikkat ederdim. Sana dokunanın eline kıymık batabilir!

— Onun yerinde olsan beni yanına almazdın, peki benim yerimde olsan onun emrine girer miydin? diye sordu Serpilin

İvan Alekseyeviç, yüzlerce kilometre ötedeki Batyuk gibi düşünebilmek için gözlerini kıstı:

— Neden girmiyeyim? dedi. Girerdim tabii. Batyuk, iyi bir kurmay başkanı olmadan çağdaş savaşı yürütemez. Yetersizliğini ispatlamak için kendisi gibi bir kurmay başkanını yanına katmak, insanın kollarını dirseklerine kadar kana bulamasından başka şey değildir. Yetersizliği ispatlanana dek kimbilir kaç kişiyi pisipisine ölüme gönderir! Aslında Batyuk, üst kademede bir Barabanof. Aralarındaki tek fark, Barabanof kadar votkaya düşkün olmaması... Doğrusu adaylığın kabul edildiğinde çok sevindim. Senin yönünden değil, düşündüğün gibi epey sıkıntı çekeceksin, daha çok iş yönünden. Diyecek yok, Cephe

Komutanı ileriyi görebilen biri. Haklıysan, seni kesinlikle ve büyük kurnazlıkla destekler. Hem de, şu güne kadar Batyuk'tan ayrılma gücünü gösteremediği halde. Düşman, hatlarımızı yarıp geçtiğinde yanılmak, iyi de olsa bir komutanı görevinden almak çok kolay. Ama biz düşmanı sürüp atıyorsak, yeteneksiz birini bile yerinden atmak zor. Zaferlerin tepesinden bakıldığında Batyuk göze çarpmıyor bile.

— Ya daha önce?

— Ne zaman? Almanların önünde geriledigimiz sıralar mı? 1941 de hiç birimizin ötekinden farkı yoktu. Hakkını verelim, geçen yıl Harkof önlerinde Batyuk çırpındı durdu. Biraz da bu nedenle göze girebildi.

Parmağıyla tavanı gösteren İvan, kimden söz ettiğini belirtti.

— Ordunun başına çöken felâketi hissetmedi mi? Hissetmedi diyelim, ama yalnız değildi. Cephedeki birliklerle hissedenler bile tepeden gelen emirlerle kapana kısıldılar. Sonradan da, savaşın ilk yılındaki olayların felaket sayılmaması gerektiği emredildi. Açıkça ortada, ister boyun eğer ister eğmezsin. Eğmesen bile o günler hakkında sana bilgi verecek kimseyi bulamazsın. Bana bile sorsan cevap veremem.

İvan Alekseyeviç bardaklara votka doldurdu, ama oturmadan önce Serpilin'e dikkatle, alay edercesine baktı.

— Geçen yaz Pravda'da yayınlanan «Cephe» adlı oyunu okudun mu?

— Okudum.

— Pek çok general bu oyuna verip veriştirdi ama ben, bütünüyle yayınlanmasından yanaydım. Temelde, böyle bir oyunu faydalı buluyorum. Ya sen?

— Bütünüyle ben de seninle aynı fikirdeyim.

— Evet ama sana ilginç bir soru soracağım. Neden... İvan Alekseyeviç yine bir el hareketiyle kimden söz ettiğini belirttieleştırı ve özeleştiriden hiç hoşlanmadığı halde neden oyunun «Pravda» da yayınlanmasını kabul etti? Hiç düşündün mü?

— Hayır.

— Ben düşündüm. İstenirse oyundan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: 1941 ve 1942 yıllarında başımıza gelenlerin bütün sorumlusu Gorlof'lardır, başkaları değil. Geçmişin tum sorumluluğu onların sırtındadır. Başka kimsenin değil. Tepesine bınılecek kişiler de onlardır. Bak, bu çok önemli. Ya daha sonra? Sonra Ognef'ler Gorlof'ların yerini alır, durum düzelmeye baş-

lar, senin gibi biri Batyuk'un emrine verildiği halde, bütünüyle işin bu yanı gerçeğe uygundur. Şimdi sana soruyorum: Oyunun cevap vermediği soru nedir? Bu Gorlof nereden çıkıyor? Nasıl olur da cephe komutanlığına getirilir? Belki bir genel kurulda seçilmiştir? Oyunda bu soru, yerin yedi kat dibine gömülmüştür, ilk anda akla gelmediği gibi pek çok kişinin kafasını kurcalamaz bile; ben de ilk ağızda farkedemedim... Neyse, atanmanın şerefine içelim; Batyuk'a haksızlık etme, o göreve kendi kendine gelmedi ya ...Bütün konuştuklarımızı da kendine sakla, olur mu?

Serpilin omuz silkti, bundan tabii ne olabilirdi. İvan Alekseyeviç'in içtenliği değildi onu şaşırtan, genellikle çok dengeli olan böyle bir adamdaki öfkeye hayret ediyordu.

— Elena Petrovna seninle beraber, burada mı? diye sordu. Gerilerde mi yoksa?

— Gitti. Burada, benim yanımda ne yapsın? Burada kalsaydı beni göremiyecekti bile, hiç olmazsa şimdi ona mektup yazabiliyorum. Bugün işim geç bitti sanıyorsun değil mi? Hiç de değil, erken bitti. Saat yedide ya da sekizde yatıyor, on birde işbaşı yapıyorum. Açık söylemek gerekirse, son zamanlarda biraz yorgunum. Emir subayıma, seni kutlamasını hatırlatmayı unuttum. İnsan yorulduğunda bir vidası gevşiyor sanki... Zamansız, toplantı sırasında gevşerse...

— Canım, sen de her şeyi hatırlamakla yükümlü değilsin ya!

— Haklısın, her şeyi hatırlamakla yükümlü değilim. Pek iyi düşünmeyen, ama çok daha iyi hatırlayan kişiler var. Cevabımı hazırlıyabilmek için uzun süre düşünmek zorunda kalıyorum. Doğruyu söylemek gerekirse, son zamanlarda durumum sarsıldı. Yerime sıkı sıkı sarıldığım yok, hangi görevi verirlerse versinler, hazırım cepheye gitmeye. Her şeye rağmen, sen ve ben yalnız birer general değiliz; senin bir yıldızın eksik, benim bir yıldızım fazla! Gelecekte bir yıldızım eksik olsun da, buna karşılık bir partili olarak vicdanımda yara açılmasın! Cephede görevim ne olursa olsun, buna ihtiyaç duyacağım. Acı çekmenin nedeni, papaz okulunda olmayışımız: Papaz seni sınıftan dışarı atar, yerinden kalkar, çıkar kapıyı kaparsın. Papazın da canı cehenneme! Burada her şey daha başka, daha ciddi. Yerime bayıldığımdan değil, yeteneğim ölçüsünde olayları etkileyebildiğimden buraya bağlıyım. Yerime, canlı bir defterin geçmesini istemiyorum.

— Evet, ne demek istediğini çok iyi anlıyorum, dedi Serpilin.

İvan Alekseyeviç'in ne kadar telaşlı olduğunu görüyor, ama telaşının gerçek nedenlerini kavrıyamıyordu.

— Nedir başına gelen? İstemiyorsan cevap vermek zorunda değilsin ha.

— Şimdilik bir şey yok, sözkonusu da ben değilim... Gelecekteki harekâtın planları dilediğim gibi olmuyor. Geçen hafta, Hoth ordular grubu bozguna uğratıldığında Stanlingrad yöresinde, gerekli olan birliklerin dışında kimsenin bırakılmamasını teklif ettim. Kotelnikovo yenilgişinden sonra Almanların kuşatmayı yaracaklarını, ya da dışardan onlara yardım geleceğini hiç sanmıyorum. Hitler'in verdiği bütün sözlere rağmen, teslim olana dek o delikte açlıktan geberecekler. Bu nedenle Stanlingrad cephesindeki üç orduyu alıp, saldırılarımızı yoğunlaştırdığımız yerlere sevkedilmek üzere el altında tutmayı teklif ettim. Bütün olanakları göz önüne almak gerektiğini de, bu birlikleri bir karşı-saldırıyı püskürtmekte kullanabileceğimizi de söyledim. Yakın gelecekteki saldırıyı tartışmıyorum; saldırı planı herkesin gözünün önünde, herkes de bu planı onaylıyor. Sözkonusu, bu planı en kısa sürede gerçekleştirmek, bunun için de boş duran birkaç orduyu işe yarar hale getirmek. Ama, görüşüm kabul edilmedi... «Nasıl olur? Oturup teslim olmalarını mı bekliyeceğiz?... Olacak şey mi? Stalingrad'ın alınması bir ay geciktirilir mi?...» Kotelnikovo'dan sonra Almanların kuruluş ihtimali sıfıra indiğine göre, sorarım, neden Stalingrad'ın alınması bir ay gecikmesin? Neden harekâtı bu kadar iyi başlatıp sürdürdükten sonra, sayıları azaltılmış birliklerle kuşatılan Almanların, kısıldıkları delikte fareler gibi gebermelerini beklemiyelim de soğukkanlılığımızı yitirelim. Stalingrad cephesinden alacağımız birlikleri kısa sürede takviye edip bundan böyle savaşın sonunda kesin rol oynayacak cephelere neden göndermiyelim? İşte son günlerde benim rahatımı kaçıran şey bu. Durumun sallantıda oluşuysa, pişman olup tekliflerimden vazgeçme gücünü göstermeyişim, yerine kabul edilenlere hayranlık duymayışımdan ileri geliyor. Şimdi, kabul edilen esaslara göre planları hazırlıyorum ve siz, Stalingrad'dakilerin bir hafta içinde her şeyi başlatıp bitirmenize, en kısa zamanda kurtulmanıza dua ediyorum. Bunu başarabilir misiniz?

İvan Alekseyeviç, son sözleri gülümseyerek söylemişti ama gülüşü acıydı. Serpilin'e değil, çok daha yükseklere, savaş

talihine yönelen, Almanlara sırt çevirip kendi askerlerine gülmesini dileyen bir yakarışla dolu olduğu seziliyordu.

— Açık konuşmak gerekirse, bütün bunlar benim için beklenmedik şeyler dedi Serpilin.

Stanlingrad'a yapılacak son saldırının ertelenmesi, ertelenme ne kelime, saldırıdan vazgeçilmesini aklı almıyordu. Öyle ya, aslında sözkonusu edilen buydu.

— Dur biraz, nasıl?.. diyecek oldu, İvan Alekseyeviç sözünü kesti.

— Neyse, bütün bunları unut. Her şeyin unutulup gitmesi için böyle konuştum. Üstelik kimin haklı olduğu sorunu da artık geçmişte kaldı; benim dertlerim kimseyi ilgilendirmez. Merak ediyorsan söyliyeyim, şimdi yanıldığımın anlaşılmasını istiyorum! Hatamı kabullenmenin hayali içindeyim. Ama içimden bir süre sonra olayların bana hak vermesinden korkuyorum! Gün doğarken yorgun argın yattığım ve gözümü kırpmadığım oluyor. İşte o zaman, biz askerlerin, hayat boyunca kaç kere kendimizi tutmak zorunda kaldığımızı düşünüyor insan! Mesleğimiz çok güç, benim görevimse daha da dertli.

— Bas istifanı.

— İstifamı mı basayım? diye sordu İvan Alekseyeviç acı bir gülüşle. Demesi kolay. İyi bilirsin, savaşta insan yalnız bir mevziyi ele geçirirken değil, oradan ayrılırken de yaralanıp başı derde girebilir. Şimdiki görevimi bırakmak istiyorsam, sağ salım çekip gidebileceğim anı da seçmem zorunludur. Daha savaşmak istiyorum, kıyıda köşede kalmış küçük bir birliğe sürülüp orada pineklemek istemiyorum! Tehlike çanı, şimdiye kadar iki kere çaldı, üçüncüyü bekliyorum, dedi İvan Alekseyeviç birden.

Acı değil de, sağlamlığını ortaya koyarak kadere meydan okurcasına konuşmuştu.

«Haksız olsan bile», diye düşündü Serpilin.

Başlangıçtaki hareket noktaları incelenecek olursa, İvan Alekseyeviç'in görüşleri sağlam bir mantığın eseriydi, çürütülmez gibi geliyordu insana. Ancak Serpilin, tümen komutanı olarak, savaşın sürüp gittiği birkaç ayrı bölgenin üzerine Genelkurmay'da açılan ve iyice kızıştıktan sonra kesin karar verilince iz bırakmadan kaybolan bu tür tartışmalarda kimin haklı olduğunu hemen söylemek niyetlisi değildi. Tek hissettiği, hazırlanan saldırı ertesi gün anide ertelenirse emri yürekten onaylamıyacağıydı. Almanlarla bir an önce hesaplaşmayı sabır-

sızlık ve heyecanla, en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün Don cephesi savaşçıları gibi bekliyordu. Bu duyguda da bir gerçek payı olduğundan emindi. Herhalde İvan Alekseyeviç'in teklifini geri çevirirken işin bu yanını düşünmüşlerdi.

Yine de aklından geçenlerden hiç birini söylemedi. Doğrusu İvan Alekseyeviç, Serpilin'in görüşünü sormamıştı bile. Sadece, savaşın başından bu yana ilk kez, sırası geldiği, yanında ceyrek yüzyıllık dostu ve gırtlağını kesseler konuşmayacağından emin olduğu kişi bulunduğundan içinde birikenleri anlatıyordu.

Ama ruhunda, belleğinde, ne gibi bir tutum benimseyeceğini bilemediğinden kimseye açıklıyamadığı bir şey vardı.

Evet, Stalin Stalin'di. İvan Alekseyeviç, onun hakkında herkesten çok şey biliyordu. Savaştan önce ve savaşın başında olup biten akıl almaz olaylardan da haberi vardı ama, yine de Stalin Stalindir demekle her şeyi söylemiş kadar oluyordu.

Stalin'in büyük bir adam olduğundan, savaşın ilk günlerinde çok şüphe etmişti. Sonradan bazı olaylar onun büyüklüğünü ispatlamıştı, şimdi İvan Alekseyeviç'in bundan hiç şüphesi yoktu. Aynı zamanda tehlikeli bir adam olduğunu ise herkesten iyi biliyordu. Her görüşmeye gidişinde, Stalin'in hiç bir şeyden çekinmiyeceğini düşünüyordu.

Çelikten iradenin nerede tükendiği, ara sıra on binlerce kişinin hayatına mal olan ve koca koca malzeme mezarlıklarının doğmasına yol açan akıl almaz inatçılığın nerede başladığı, çoğu kere ilk ağızda anlaşılmayan şeylerdendi.

Görüşleri dinler, plânları onaylar, öğütleri, verilen bilgileri hesaba katar ve savaşın başındaki gibi kulak arkası etmezdi. Ama bütün bunlar belirli bir ana kadardı, son söz hep Stalin'in olmalıydı; ara sıra doğru çözüm yolunu bulurdu ama çoğu kere sağduyunun tam karşısında yer aldığı, olayların akışına karşı çıktığı görülürdü ki böyle zamanlarda kimse, onu verdiği karardan döndüremezdi! İşin en kötü yanı da, son sözün hep doğru olması, doğru olmasa bile doğru sayılmasıydı. Hep de doğru kalacaktı. Bir başarısızlığın sorumluları her zaman bulunuyordu. O, hep haklı çıktığına göre bu sorumluların bulunması gerekliydi de.

Aynı zamanda da, tartışılmaz otoritesinde, sadece adında akıl almaz bir güç vardı. Yıllar geçiyordu ve nasıl olduğu bilinmeden, inanılan her şeyin, ordunun, parti'nin, bireylerin bile bir kablonun telleri gibi onun adıyla örülü olduğu görülüyordu. Ve

savaşın tüm yükü de bu kablonun ucuna takılmış, sürükleniyordu. Rus halkı bu yükü çekmek için canını dişine takıyordu, hepsinin de ağzında yalnız Stalin adı vardı. İvan Alekseyeviç buna da razıydı. Stalin'i diğerleri gibi, yalnız büyük adam olduğunu bilip geri kalanını öğrenmeden düşünseydi baril Böylesi çok daha iyiydi. İvan Alekseyeviç, ara sıra, daha pek çok şeyden haberi olmadığı hissinden kendini kurtaramıyordu üstelik.

Ne yapmalı? Bu soruyu sormanın bile gereği yoktu! Partili ve asker olduğuna göre payına düşeni eksiksiz yapmalıydı. Gerçek bildiği yılmadan tekrarlamak ve diğerlerinin ortaya attığını da eksiksiz iletmek için görevinden ayrılmamalıydı. Başkalarının görüşünü de, elinden geldiği kadar, kendi görüşleri gibi tekrarlamalıydı...

Başka ne yapabilirdi? Bu düşündüğünü bile her zaman gerçekleştiremiyordu! Doğruyu söylemek gerekirse, gerçekleştirmek oldukça da tehlikeliydi. Ödlekliğinden değil, ama insanın başını boşu boşuna derde sokmasının da bir anlamı yoktu!

İvan Alekseyeviç ağır bir sessizliğe, Serpilin'den çok uzak ve kişisel düşüncelerine öylesine gömülmüştü. Serpilin bunu hissediyor, dikkatini dağıtmamak için de susuyordu.

İvan Alekseyeviç, yüksek kademede, tümen komutanı general Serpilin'in işbirliği yaptıklarından çok daha önemli kişilerle çalışıyor Serpilin, eline fırsat geçmişken gelecekteki harekâtın neleri içine aldığı, düşmanın gücüyle ilgili dostunun görüşünü almak çeşitli cephelerde kış harekâtının nasıl sürdürüleceği konusunda İvan Alekseyeviç'i sorguya çekmek için yanıp tutuşuyordu. Yine de, her şeye rağmen, en büyük dostluğun bile aşamadığı, ötesinde ne soru ne de cevaba yer verilen sınırı çok iyi biliyordu. Bu sınırı, ancak düşüncesinde aşmıştı... Şunu sormakla yetindi:

— Ona, sık sık rapor veriyor musun?

— Şu sıralar çok sık. Benim üstümdekiler, cepheleri denetlemek üzere merkezden ayrıldılar.

Bir süre susan İvan Alekseyeviç:

— Müthiş bir önsezisi var, diye ekledi. Ara sıra insan ona görüşünü açmanın boşa gideceğini anlıyor ve susuyor. Ve o, yüzüne baktığı kişinin teklif ettiği şeyi benimsiyemediğini anlayıveriyor.

— Belki Stalingrad'a gider. İlgilenmesi gerekiyor, dedi Serpilin. Üstelik oraları ona yabancı da değil.

İvan Alekseyeviç omuz silkti:

— Pek sanmıyorum, dedi ama nedenlerini açıklamadı. Hadi artık, mümkün olduğu kadar kısa sürede Almanlara indireceğiniz darbenin şerefine içelim. Genelkurmay'daki işimiz öylesine geniş bir alanı kapsıyor ki, bir orada bir burada, gerektiği gibi davranılmadığını seziyoruz hep. Ama haritaya bakıldığında, kasımdan bu yana çok ilerlediğimiz görülüyor! İzlediğimiz yolun doğruluğuna inanmaya başladık. İnsanın soğukkanlılığını yitirmemesi gerek, buna şüphe yok. Dili rahat durmasa bile, kişisel istekleri de gerçek saymamak zorunlu... Her şey bir yana, durum iyice aydınlandı: Köpekleri iyiden iyiye inletiyoruz artık!

Serpilin'le kadeh tokuşturdu, koca bir yudum aldı, tatsız düşüncelerden kendini kurtarıp açlığını farkeden kişinin iştahıyla, sucuklu sandviçini yemeye koyuldu.

— Sabahın erken saatinde içki içmenin sakıncası yok mu? diye sordu Serpilin. Görüşme sırasında, içki içtiğin anlaşılabilir.

İvan Alekseyeviç, hafifçe güldü:

— Önemi yok. Böylesine önemsiz şeylerle ilgilenmez. Hem sonra bu yediğim akşam yemeği, bu saatlerde çalışılmasını isteyen de ben değilim.

Bu sözlerin ardından ortalığa çöken sessizlik, bir zil sesiyle kesildi.

—Emir subayım olmalı, dedi İvan Alekseyeviç.

Saatine baktıktan sonra da devam etti:

— Bana kalırsa daha erken.

— Emir subayın değil, çalar saat. Komşunun oğlundan, uykuya dalarsam beni uyandırmasını istemiştim de. Şimdi gelir buraya.

— Privalof'un oğlu mu?

— Evet. Akademide onu tanımış mıydın?

— Hayır, Akademi'den hatırımda fazla bir şey kalmadı. Yalnız, birkaç gün önce ölüm haberini aldım.

— Bu küçüğü gördükçe yüreğim sızlıyor, dedi Serpilin. Ağlamıyanlar beni herkesten çok etkiler.

Kapı aralandı ve Grişa'nın dağınık saçlı kafası göründü. Serpilin'in uyumadığını, üstelik biriyle masa başında oturduğunu farketmeden, uykulu bir sesle:

— Kalkın, general yoldaş, dedi.

İçerdekileri görünce özür diledi, çayı ateşin üstüne koymak gerekip gerekmediğini sordu.

— Sağol, dedi Serpilin, zahmet etme.

— İçeri gel, bizimle birlikte kahvaltı edersin, dedi İvan

Alekseyeviç.

— Teşekkür ederim, daha yüzümü gözümü yıkamadım, cevabını veren çocuk kapıyı kapadı.

— Sakın ona votka verme, dedi Serpilin.

— Hiç niyetim yok.

İvan Alekseyeviç masanın bir ucuna, sucuklu sandviç ve bir salatalık koydu.

— Oğlun nerede?

— Geldi ve gitti

— Seni uçağa kadar geçirmiyecek mi?

— Hayır.

Serpilin'in hoşlanmıyacağını bildiği halde, kaçınılmaz saydığı soruyu da sordu İvan Alekseyeviç:

— Söyle bakalım savaştan sonra onunla ilişkilerin nasıl olacak?

— Cepheye gönüllü gitmek üzere başvuracağını söyledi bana. Burada, Pankratiyef'e yapışıp kalmasının bir anlamı yok.

Serpilin, bu konuşmayı sürdürme isteği duymuyordu, sustu.

— Doğru, dedi İvan Alekseyeviç. Peki ama, sonradan ne yapmayı düşünüyorsun?

Serpilin hiç cevap vermeyince, Vadim'in, umutsuzluğun verdiği büyük güçle nasıl Genelkurmay'a girdiğini ve bütün engelleri aştığını anlattı; babası cepheden Moskova'ya çağrılmış, annesi için de bir şeyler yapabilmişti hiç olmazsa.

Onu dinlerken, Serpilin, dostunun bütün bunları, haksız olduğuna inandığı için anlattığını sezdi. Ama cevap vermek de istemiyordu; Serpilin'e göre, karısının ölümünden sonra haklı ya da haksız olduğuna karar vermek yalnız kendisini ilgilendirirdi.

İvan Alekseyeviç, üçüncü kere sordu:

— Canım söylesene, savaştan sonra ne yapacaksın?

Gerektiğinde diretmeyi bildirdi. Bu yanıyla da emretmeye alışkın biri olduğu anlaşılıyordu.

Serpilin, yarı kızgın, yarı yalvarır:

— Bak İvan, dedi, beni üzme. Sana cevap veremem, şimdiden kestiremiyorum ne yapacağımı. Bundan böyle her şey ona bağlı, bana değil.

Grişa, sırtında kısa paltosu, ayağında keçe çizmeleri, elinde başlığıyla içeri girdi.

— Neden giyindin? diye sordu İvan Alekseyeviç. Bizimle

kahvaltı edeceğini sana söylemedim mi?

— Okula gitmem gerekiyor.

— Öyleyse şunları cebine sok. Yolda yersin.

Sucuklu sandviçle salatalığı alıp çocuğa uzattı.

Grişa'nın yalnız kendi sözünü dinlediğini farkeden Serpilin :

— Al, al, diye üstelədi.

Çocuğa elini uzattı, sözünü unutup unutmadığını sormaya hazırlandığını görünce: «Unutmadım, ama sorman da gereksiz» diyen bakışlarla onu susturdu.

Çocuk dışarı çıkınca, oğluyla ilgili konuşmaya son vermek istercesine :

— İşte böyle! dedi.

İvan Alekseyeviç, şişenin dibinde kalan votkayı bardaklara boşalttı.

— Son kadehi de karının ardından kaldıralım.

Birden, İvan Alekseyeviç'in gözleri yaşla doldu. Yaşlarını sildi, kadehleri, tokuşturmadan yuvarladılar.

— Belki bir şeye ihtiyacın olur? Mezara iyi bakmalarını söylerim. Emir subayıma tenbihlerim, üzerine aldığı görevi çok iyi yapar.

İvan Alekseyeviç saatine baktı ve ayağa kalktı.

— Seni havaalanına kadar o götürecek, dedi. Neredeyse gelir. Ben gelemiyorum, kusuruma bakma. Biraz uyumam gerekli. Görevim, sabahtan başımı dinç tutmamı gerektiriyor. Gücenmedin ya?.

Serpilin omuz silkmekle yetindi.

— Hazırlık yapacak mısın? diye sordu İvan Alekseyeviç.

— Ne hazırlığı?

Karanlık merdivenlerden el yordamıyla indiler.

Dışarda hava karanlıktı. Alışılmamış görünüşlü koca bir araba kapının önünde duruyordu.

— Savaş ganimeti. Bir Opel-admiral, dedi İvan Alekseyeviç. Don yöresinde bunun gibi birkaç tane ele geçirdik. Ben, iki haftadan beri Opel'de geziyorum.

Sonra, arabanın yanında duran şoföre sordu :

— Nasıl?

— Çok esaslı araba general yoldaş. Yalnız motörünü, «ZİS»lerden daha çok ısıtmak gerekiyor.

Emir subayı görünürde yoktu. Serpilin dostuna baktı.

Başıyla yolun ilerisinde görünen cipi işaret eden İvan Alekseyeviç :

— İşte, dedi. Ben, bununla eve döneceğim. Sen onunla gidersin.

Cip önlerinde durdu. Emir subayı atladı ve her şeyin yolunda gittiğini, uçağın 8.15 de havalanacağını söyledi.

— İyi, dedi İvan Alekseyeviç. General Serpilin için gerekeni hazırlattın mı? Şunu da al!

Sepeti uzatıyordu emir subayına.

— Hazırlattım general yoldaş.

İvan Alekseyeviç, Serpilin'le kucaklaştı, geldiği gibi çevik ve güçlü bir hareketle arabasına atladığı gibi, onlardan önce yola çıktı.

Merkez havaalanından kalkan Douglas uçağı, yeni yeni uyanan Moskova üzerinde son turu atarken Vadim'in son sözleri geldi Serpilin'in aklına: «Gerçekten tek başına mı kalmak istiyorsun?»

Uçak, yolcu ve yük doluydu. İki yana sıralanmış açılır kapanır sıralara sıkışmıştı herkes. Yere posta torbaları, birkaç verici radyo, çadır bezine sarılı avcı uçağı pervaneleri konmuştu.

Don cephesine ulaşmak isteyenlerin yarısı, bir gün sonraki seferi beklemek zorunda kalanlardı. İçlerinde, Serpilin'den başka iki general, birkaç albay vardı; işaretleri ve konuşmalarından topçu olduklar anlaşılıyordu, havan birliklerinden de birkaç kişi vardı; ayrıca ulaştırma ve muhaberecilere, havacılara, «Leica» fotoğraf makineleriyle iki gazeteciye, koca kamerasını boynuna asmış, ağırlığıyla iki büklüm olmuş bir de sinemacıya rastlanıyordu. Yolcuların çeşitliliği, Stalingrad'da bir takım şeyler olacağının habercisiydi. Uçak, Moskova dışındaki yazlık köşklerin üzerinden uçmamıştı daha, ama Serpilin şimdiden kendini cephede hissediyordu.

Yalnız kalmayı istemediği gibi, nasılsa yalnız kalamazdı. İstese bile savaş engellerdi yalnız kalmasını. Bir takım yabancı kişilerle tanışacak, önceden tanıdıklarıyla yeni ilişkiler kurması gerekecekti.

Kimiyle çatışacak, kimiyle geçici bir barış yapacak, kiminin de başka yere atanmasını isteyecekti; şimdiye kadar yakından ilgilenmediği meslekdaşlarından bazılarının iyi ve kötü yanlarını değişik bir açıdan inceleyecekti.

Şu sıra tümeninin başına dönse, bir anlamda kolay, bir başka anlamda ise çok daha güç gelecekti. Tümende, kendisine

çok yakın kişiler vardı. Savaşta varılan yargının çok daha derin olduğu düşünülürse, hepsini uzun süredir tanıyordu. Acısına katılıp avutmaya çalışmaları bir bakıma dostluklarını ortaya koyuyordu ama, aynı zamanda da yarasını yeniden kanatacaktı. İşi derinleştirmeleri için bir sebep bulunmayan kurmay başkanlığındaki meslekdaşlarının, âdet yerini bulsun diye söyleyecekleri sözlerde böyle bir tehlike yoktu nasılsa. Bu durumda, yeni bir göreve başlaması belki daha iyiydi.

Göreve başlar başlamaz ilk yöneteceği harekât şimdiden kafasını kurcalamaya başlamıştı, bu düşünce diğerlerine yer bırakmıyordu. Doğrusu, bu durumda, kendisini bekleyen görevden daha iyi bir iş güç bulunurdu. Bu gerçeği hissediyor ve elindeki tek olanakla kendisini avutan kaderine teşekkür ediyordu.

Tam karşısında oturan, orta yaşlı ve sivri burunlu, ufak tefek bir general:

— Sizi havaalanına kadar geçiren yarbay, Batyuk'un bulunduğu yere gittiğinizi söyledi general yoldaş, dedi.

— Evet.

— Müsaade ederseniz kendimi tanıtayım: General Kuzmiç. İvan Vasilyeviç Kuzmiç. Ben de 111. tümenin başına geçmek üzere, sizinle aynı yere gidiyorum.

Generalin elini sıkan ve dünyanın küçüklüğüne şaşan Serpilin de kendini tanıttı:

— Fedor Fedoroviç Serpilin.

111. tümen kendi tümeni, daha doğrusu eski tümeniydi. Kendisiyle aynı uçakta yolculuk eden bu general, eski birliğinin başına geçecekti. Albay Pikin'in kaderinin bir kere daha aynı yerde çakılıp kalmak olduğu anlaşılmıştı.

Yüzü yaralı generale ilgiyle bakan Serpilin:

— Eh, birbirimizi daha iyi tanımanın sırasıdır, dedi.

DOKUZUNCU BÖLÜM

GENERAL Serpilin'i uçağa bindırıp, verilen emir gereğince uçak kalkana kadar bekleyen yarbay Artemyef dönüyordu.

Uçak biraz gecikmişti ama, Artemyef nasılsa yatamazdı daha Önce Zırhlı Birlikler Komutanlığına uğrayıp elden bir kâğıt alması gerekiyordu.

Araba Gorki sokağından şehri çevreleyen «B» bulvarına saptı.

Moskova'yı ve uçağı beklerken Serpilin'in sorduğu soruyu hatırlayan Artemyef: «Yavaş yavaş şehir doluyor», diye düşündü.

— Ailenizi getiriyor musunuz? diye sormuştu Serpilin.

— Hayır general yoldaş, cevabını vermiş, yeryüzünde yapayalnız olduğunu, getirecek kimsesi bulunmadığını anlatmayı gereksiz görmüştü.

Havaalanında Stalingrad'a gitmek üzere kalkan uçağı izlerken, Artemyef, biraz da üzülerek, geçici emir subaylığı görevini düşünmüştü. «Telefon et», «ver», «getir» demekle yetinmeyen, yanlarında insanın bir şeyleri öğrenme isteği duyduğu komutanlarla çalışmıştı hep. Bu yönden talihli sayılırdı. Ama şimdi uzaklaşıp giden uçağa bakıyor ve cepheye koşma isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Hastane çıkışı, bastonuna dayanarak Genelkurmay Başkanlığına girdiğinde, yine talihinin yolunda gittiğini düşünüyordu. Ama son zamanlarda kuşkulanmaya başlamıştı: Ya komutanı kendisine alışır da cepheye gitmesine izin vermezse? Sırası geldiğinde Artemyef'i bırakacağına söz verdiği olmuştu. Ama bu hafta generali oldukça garip, içine kapanıktı. Nedenini bilmeyen Artemyef'in soru sormaya da hakkı yoktu.

Sabahın oldukça erken bir saatiydi ama Zırhlı Birlikler Komutanlığı arı kovanı gibi işlemeye başlamıştı. Birkaç aydır bü-

tün belirtiler, tankçıların da uyandığını ortaya koyuyordu. Bunun şaşılacak yanı yoktu, kasım saldırısından bu yana zırhlı ve motörlü birlikler, Almanların canına okumaktaydı.

Kâğıdı alan Artemyef, basamakları dörder dörder inen, yakası kara işaretli bir tank generaline yol verdi. Ancak, sıfır numara traşlı kafasını gördüğünde generalin, Khalkin-Gol'ün eskilerinden kırk yıllık dostu Kostia Klimoviç olduğunu anladı. Klimoviç'in, savaşın ilk aylarında öldüğü sanılıyordu ama kısa süre önce yaşadığı anlaşılmış ve Tatsinskaya yöresinde yüz düşman uçağı ele geçirdiği için «Ordular Nişanı»nı almıştı.

— Kostia!

Merdivenin sonuna varan general Kostia değilse cevap vermez, diyordu kendi kendine.

Ama general döndü, aynı hızla basamakları tırmandı. Merdivenin ortasında kucaklaştılar.

— Az önce tankçılarla beraberdim, seni ve Khalkin-Gol'ü hatırladım, dedi Artemyef.

—Düşünecek esaslı bir konu bulmuşsun, dedi Klimoviç de gülerek.

Bu insafsız şaka, ikisini de Khalkin-Gol'den ayıran tüm sonsuzluğu iyice ortaya koyuyordu.

Birlikte aşağı indiler.

— Topallıyor musun? diye sordu Klimoviç.

— Yaralandım

— Neredesin şimdi?

— Geçici olarak Genelkurmay Başkanlığında görevliyim. Ama yakında cepheye gideceğimi sanıyorum. Ya sen, burada işin ne? Kısa süre önce, tugayının Tatsinskaya'ya vardığını okudum.

— Evet, Tatsinskaya'ya vardı ama bir hafta geçmeden, düşman, tugayımın üstüne geldi. Elimde topu topu dört tank var. Tugay yeniden kuruluyor.

— Savaşın tam göbeğinde, böyle bir olay insanı kudurtur, değil mi?

— Şiirlerde mi böyle deniyor, ya da Genelkurmay Başkanlığındakiler gerçekten böyle mi düşünüyorlar?

— Ne demek istiyorsun?

— Kırk tanktan elinde topu topu dört tank kalan ve tugayını yeniden kurması için cephe gerisine alınan bir komutanın üzüldüğünü mü sanıyorlar? Bilmem, belki böyle salaklar vardır ama ben onlardan değilim. Tugayımın bütün tankları yansa da

adından başka şeyi kalmasa, üstelik emrindeki askerleri piyade gibi savaşa sürme çılgınlığına başvurulsa, araç-gereç yönünden uğradığımız kayıpları tepedekilere söylemekten korkan komutanlara kızardım, kudururdum asıl. Çünkü savaşta, her şey olabilir

Artemyef güldü:

— Beni fena kıstırdın, dedi.

Her zamanki gibi ciddi ve ateşli devam etti Klimoviç:

— Çok memnunum. Tugay tam zamanında geri çekildiği, aklı başında bir karar alındığı, koşullar bu kararın uygulanmasına yardım ettiği için memnunum; doğruyu söyleyeyim, saçma sapan işler görmeye başladığımız bir sıra geri çekildiğimize de çok memnunum. Sersemliklerini zaferin ortak kazanına doldurup diğerleriyle birlikte kaynayıp gideceğini, herkesin payının ne olduğunu kimsenin anlamıyacağını sananlarımız çok.

— Epey kızdığını görüyorum, ama komutanların hayatı toz pembe görüyorlar.

— Kızgın değilim, kafamda bir tek düşünce var. Almanları, ayağa kalkmıyacakları şekilde yenmeyi öğrenmek. Hem ben her zaman kızgınım. Er de olsam manga komutanına, herkese tanrı'ya bile kızmanın yolunu bulurum. Şimdi general olduğuma göre, kendimden başka kızacak kımsem kalmıyor. Ne zaman katıldın savaşa?

— 41 aralığında, Moskova yakınlarında, Zalemino köyünde, bir alayın başındaydım.

— Anlaşılan saldırının ilk günlerinde, eğlentinin başlangıcında...

— Öyle diyelim, ama ne eğlenti, ne eğlenti... diyen Artemyef, kayıtsız bir hareketle sustu.

Kostia Klimoviç tanka atladığında çok iyi bir savaşçı olabilirdi ama, piyadenin ne olduğunu, bir alaya komuta etmenin ne demeye geldiğini, insanın sırtında savaşın kaç kiloluk yükünü taşıması gerektiğini bilmiyordu. Bilse, hiç eğlentiden söz etmezdi.

— Eğlenti dedim diye kızma. Savaşta, eğlentiler de kanlı olur. Yeterince tecrübem var. Savaşa girdiğin sıralar, benim ilk gördüklerimden başka şeylerle karşılaştın demek istedim.

Merdivenden inmiş, girişte duraklamışlardı.

— Benim yiğit dostum, ne yazık ki gara gitmem gereriyor. Bahse girerim ki, bütün gününü arabada geçirmek zorun-

dasın.

— Öyle. Genelkurmaya bir kağıt götürmem gerekiyor.

Birden hatırladı:

— Ailen nasıl?

Klimoviç, soğukkanlılıkla:

— Bütün yakınlarımı gömdüm, dedi. Hepsini, aynı bomba çukuruna gömdüm hem.. Mezarlarını seçen ben değilim, ağlama fırsatı bile verilmedi bana. İşte böyle. Soracak başka şeyin var mı?

— Özür dilerim.

— Önemi yok. Bir buçuk yıldır bu soruya cevap veriyorum Alıştım. Ya sen, daha evlenmedin mi?

— Hayır.

— Ben, sonbaharda hastaneden çıktığım sıra az kaldı yeniden evleniyordum. Sonra, kendi kendime: «Yeterince dul ve yetim var, yenilerini eklemenin sırası değil», dedim. Hiç düşünmeden, bağlanmadan bu işi yaparsan başka şey. Böylece, başına felaket geldiğinde birkaç damla gözyaşı döker, nasılsa bu ilişki onun içinde fazla önem taşımadığından unutulur Kendimizi tanıyabilmemiz için savaş gerekliymiş...

Sokağa çıktılar. İçerisinin karanlığından sonra güneş ışığı gözlerini kamaştırdı. Artemyef'in arabası kapının önünde duruyordu. Klimoviç bakışlarıyla kendisininkini aradı, şoföre yaklaşmasını işaret etti.

— Nereye gidiyorsun?

— Yeni bir birlik kurmaya. Şimdilik yolum . Kazan garına kadar. Oradan da, tankların yapıldığı yere gideceğim. Ama yaptıkları tankları bir görsen! Yapanların önünde şapkamızı çıkarmamız, ilk savaşta hiç düşünmeden bu tankları ateşe sürüp yok edenlerin de ağzını burnunu kırmamız gereklil

Merdivenden kaldırıma indiler. Acele etmeye kalkan Artemyef ters bir hareketle yaralı bacağına dayandı ve acıyla bağırdı

— Savaşmayı düşünmen için daha çok erken değil mi? diye sordu Klimoviç.

— Belki haklısın ama, bildirilerin insanı ne kadar etkilediğini bir bilsen.

— Doğru. Şu sıra insanın canını sıkmayacak sürüyle iş var Eh, savaş bakalım. Yalnız hayatta kalmaya dikkat et.

Öpüştüler. Klimoviç arabasına bindi, kapıyı kapadı, veda niyetine eski dostuna elini salladı.

Artemyef Genelkurmay Başkanlığına döndüğünde ikinci emir subayı Kossikh görevine başlamıştı bile. Savaş öncesinden beri generalin emrindeydi. Diğer subayları üçüncü kere değişiyordu ama o, yerinden kıpırdamamıştı. Bu işe alışmıştı, hayatta başka bir görev istemiyordu.

— Beni arıyan oldu mu? diye sordu Artemyef.

— Hayır. Saat ikiye kadar uyuyabilirsin.

Artemyef, getirdiği kağıdı kasaya koydu, ikinci katta emir subaylarına ayrılmış beş yatağın durduğu küçük odaya çıkabilmenin sevinciyle uzun uzun gerindi. Resmen kalkması gerektiği halde, Genelkurmay'da kışla düzeni devam ediyordu.

— Saat birde bana telefon et, gecikmeden kalkayım.

— Yok canım. İkiye kadar uyuyabilirsin.

Not defterine bir göz attı, birden hatırladı:

— General Şmelef aradı, senin için bir adres yazdırdı bana. Seni arayan bir kadının adresi. Dur, vereyim.

Meraklanan Artemyef, Kossikh'in kağıdı koparmasına fırsat vermeden masanın çevresini dolandı ve deftere göz attı. Batı cephesi partizanları kurmay başkanlığı, işgal altındaki bölgeye paraşütle indirilen kızkardeşinin bir yıl önce, görev başında şehit düştüğünü bildirmişti. Tamamlayıcı bilgi alamamıştı, öldüğüne bile kesinlikle inanamıyordu; bu tür haberlerin yanlış çıktığını çok görmüştü. Not defterinde hiç duymadığı bir ad yazılıydı: «Ovsiannikova'ya uğranacak...»

Belki de kızkardeşinden haber getiren biriydi bu.

Kağıdı Kossikh'in elinden kapıp bir daha okudu: «Ovsiannikova'ya uğranacak...» Devamını, ancak o an farkedebildi: «Stretenka sokağı, 24, daire 6».

— Adres doğru mu? diye sordu.

Kossikh cevap bile vermedi. Ona her şey söylenebilirdi ama, yaptığı işte yanlış olduğu başına kakılamazdı.

«Bu da nesi? Benimle dalga mı geçiyorlar yoksa?» diye düşündü. Artemyef. Çoktan kafasından attığı bu adresi aslında iyi biliyordu.

— Şmelef'in yeri nerede, diye sordu birden

— Aklını mı kaçırdın sen? Şmelef buraya saat yedi kırk beşte telefon etti, nah, yatmadan önce şuraya not ettim...

«Ovsiannikova'ya uğranacak...» Artemyef, notu bir kere daha, alçak sesle okudu. Bu yabancı isimle bildik adres birbirine hiç uymuyordu. Sonra, savaş öncesinde o evdeki hizmetçiyi hatırladı; belki Ovsiannikova o kadındı. Adını bilmiyor, sa-

dece «Polia Ana» dediklerini hatırlıyordu. İyi ama, o kadının Artemyef'e söylenecek neyi olabilirdi?

Kağıdı cebine atıp :

— Dinle, dedi Kossikh'e, arayan olursa bu adresteyim. İki adım ötede, hemen dönerim.

Uyuması gerektiğini düşünen ve davranışını beğenmeyen Kossikh:

— Dikkat et, sonra generalin yanında başın önüne düşüverir, dedi.

Artemyef, kaç kere girip çıktığı binaya daldı, eskimiş, üstündeki deri yer yer yırtılmış kapıyı vurdu. Hiç tanımadığı genç bir çocuk kapıyı açtı; ayağında keçe çizmeler, sırtında da kalın pantolon ve ceket vardı.

— Adım Artemyef, dedi, bana adresinizi verdiler de.

Kız sesli genç elini uzattı:

— Girin, girin, dedi. Ovsiannikova benim.

Eli minicik, sert ve yakıcıydı.

— Rica ederim, buyurun...

— Kaputumu çıkarabilir miyim?

— Nasıl isterseniz. Sabahtan beri o kadar üşüdüm ki, ellerimi gaz ocağında ısıtmak gereğini duydum... En iyisi mutfakta oturalım.

— Ben, sırtımdakini çıkarayım da, dedi Artemyef.

Kaputunu çıkardı, sırtında kalın ceket, buz gibi sofa ve kapıları açık odaların önünden geçen genç kadını izledi. Odalar, hep eskisi gibi, maun mobilyalarla doluydu.

Mutfak daha sıcaktı, çaydanlık, gaz ocağının üstünde tıslıyordu. Duvarın kenarına bir yatak ve bir yığın kitapla desteklenmiş bir somya konmuştu. Somyanın üzerine yepyeni bir kürklü palto atılmıştı.

— Üşürseniz paltoyu sırtınıza alabilirsiniz, dedi ufak tefek kadın.

Sonra gözleriyle, Artemyef'in iri yapılı gövdesini inceleyip :

— Biraz küçük gelebilir, diye ekledi Sabahtan beri partizanlar gibi giyiniyorum.

Sırtına aldığı kalın ceketine dokundu. Artemyef'in kendisine baktığını görünce utandı. Ceketin altına pamuklu bir asker gömleği giymişti ve gömleği pantolonunun içine sokmuştu Gömleğinin yakası, incecik boynunun iki kenarında sallanan se-

ritler düğümlendiğinde kapanıyor, kaba kumaş göğüslerini pek gizlemiyordu. Genç kadını utandıran da buydu; Artemyef'e sırtını çevirdi, ceketi giydi ve önünü kaparken.

— Kusura bakmayın, eve bakan kadın sandım, dedi.

Saçları kısacık kesilmişti; ensesinde biraz fazla uzayan saçı lüle oluvermişti. Savaştan önce Maşa'nın saçları da böyleydi.

En üstteki düğmeyi de ilikleyip döndü. Sade ve çok sevimli, güzel sayılabilecek bir yüzü vardı ama rengi çok soluk, görünüşü de bitikti; bu yüzde hem kararlı, hem de şaşkın bir ifade vardı.

Pek de hoş şeyler duymayacağını hisseden Artemyef sordu:

— Bana ne diyecektiniz?

Çoğunluk, ölülerin sözü edilirken duyulan bir sesle:

— Kızkardeşinizle ilgili bir takım şeyler anlatmak istiyordum, dedi genç kadın. Adım Ovsiannikova, Tatiana Vassiliyevna, kısaca Tanya... Oturun.

Kendisi de, üzerinde duran paltoya aldırmadan somyaya çöktü.

Artemyef, gözleri Tanya'ya dikili, arkalıksız iskemleye oturdu.

— Aslında, ben buraya geleli iki ay oluyor. Ama bütün zamanım hastanede geçti...

— Uzun bir girişin gereği yok, dedi Artemyef. Yine de, delice bir umutla dolu:

— Kızkardeşimin öldüğünü bana bildirdiler, diye devam etti.

Genç kadın, «Hayır!» diye bağırıp kesmedi sözünü. Şaşkınlıkla, bir şey söyleyemeden, uzun uzun yüzüne baktı. Karşısındakinden tepki beklerken tam tersi olmuştu. Demek haberi vardı.

— Konuşsanıza, neden susuyorsunuz? Sadece, görevi başında öldüğünden haberim var. Nerede ve nasıl öldüğünü biliyorsanız anlatın bana. Daha çok üzülmem nasılsa imkansız.

Oysa, anlatılanların çok daha acı geleceğini biliyordu.

Tanya'nın gözleri, bu kaba görünüşlü, kızkardeşine hiç benzemeyen adama dikiliydi. Söze nereden başlıyacağını bir türlü kestiremiyordu. Maşa'nın ölümünden mi başlasaydı, tanışmalarından ve dostluklarından mı, yoksa son gece, Smolensk'deki buluşmaya gitmeden önce kendisine söylediklerinden mi?...

Artemyef, hep o kaba sesiyle:

— Neden beni meraka düşürüyorsunuz? diye sordu.

— Nasıl öldüğünü bilmiyorum, yanında değildim. Sadece Smolensk'de biriyle buluşmaya gittiğini, her şeyin önceden hazırlandığını, yakalanmaması gerektiğini öğrendim... Ama, iki gün sonra, buluşma yerine gelmediğini duyduk. Belediyede adamımız vardı, iki hafta sonra idama mahkum edilenlerin listesini getirdi, aralarında Maşa'nın da adı vardı. Daha doğrusu kimlik kağıtlarındaki Veronica adı... Müfreze komutanı, iyi bildiğimiz bir yerde kurşuna dizeceklerini sandı, tuzak kurduk, aralarında ben de vardım; ama yer değiştirdiler ve mahkumları başka bir yerde kurşuna dizdiler.

Artemyef yerinden kalktı, gaz ocağına yaklaştı, çaydanlığı alıp bir teneke kupaya su doldurdu.

— İçine çay atın, dedi Tanya.

Artemyef cevap vermedi; gaz ocağının yanında durup, kaynar suyu yudum yudum içti.

Teneke kupayı boşaltınca gaz ocağının yanına bıraktı. Tanya'ya doğru yürüdü, bir şey söylemeden paltonun ucuna yapıştı. Tanya anladı, kenara çekildi. Artemyef, küçük gelen paltoyu sırtına aldı ve bir eliyle boynuna bastırıp odanın içinde gezinmeye koyuldu. Boynuna bastırdığı eli, kendine ne kadar güç hâkim olabildiğinin kanıtıydı.

— Sonra? dedi hep aynı sesle.

— Sonra mı? Sonra ne olabilir?

Tanya karşısındakinin ne demek istediğini anlayamamıştı.

Sonra, her yerdeki gibi toprağı kaplayan bir kar tabakası, karın altında alelacele atılmış, kaskatı toprak parçaları, toprağın da altında çıplak ayaklı, soyulmuş gövdeleri, birbirine karışmış, acıyla buruşup omuzlara düşmüş suratları, kaskatı boyunları, göğüste kavuşup donmuş kollarıyla kıvrılıp hâlâ yeri tırmalayan ve ancak tüfek sesleri kesildikten çok sonra canvermis adamlarla kadınlar...

Kısa süre önce, kasımda, böyle bir mezar görmüşlerdi. Almanların, bir tahrikçiyi gerçekten öldürüp öldürmediklerini, kurşuna dizme numarası yapıp adamı başka bir yere gönderip göndermediklerini anlamak için açmışlardı mezarı.

İlkbahar geldiğinde toprak çökmeye başlar, tekdüze bir kar tabakasıyla kaplı mezarın yerinde, yeni doldurulmuş upuzun bir siperin belirir...

Artemyef, Tanya'nın yüzüne baktı ve genç kadına cevap veremiyeceği kaba bir soru sorduğunun farkına vardı; içinden

gelen o saçma sorguyu, büyük bir güç harcıyarak daha açık bir biçim vermeye çalıştı:

— Nerede kurşuna dizdiklerini öğrenmek istedim? Bılıyor musunuz yerini?

— Yolun hemen kıyısındakı tuğla atölyesinde. Tuğla atölyesi barakalarla çevrelenmişti, işçilerin oturduğu bir kamp. Bu kampın bir kilometre ötesinde kurşuna dizdiler...

«İşte Maşa'nın yattığı yer, diye düşündü Artemyef. Barakalardan bir kilometre ötede, tuğla ocağının yakınında. Hangi tuğla ocağı, hangi barakalar, sözünü ettiği bir kilometre nereden uzakta?.. Mezarını kımler paylaşıyor, kaç kişi yatıyor, neden kurşuna dizdiler? Yakında batı cephesine doğru yol alacağız. İkinci kez savaş üzerinden geçtiğinde bu mezarın yerini bulmak mümkün olur mu?... Annemiz, savaş öncesi Maşa'nın arkasına yazdığı «İvan'la benim Tanya'mız...» sözleriyle resmini yolladığı o minik kızla birlikte ilk günlerde ölmediyse, herhalde Grodno yakınındaki bir çukurda yatmakta... Tanya'nız nerede şimdi, neredesin, İvan'ın nerede? Belki o da, Rus toprağının bir köşesinde, upuzun gövdesi boyluboyunca uzanmış çürümekte hem belki Almanların üzerine bir el ateş etme fırsatını bile bulamadan. Mümkün olduğu kadar kısa zamanda cepheye gitmeyi ne kadar istiyorum!...»

Odada yürümeye devam edip:

— Peki, dedi. Bir şeyler biliyorsunuz, gerisini anlatın bana. Bütün bildiğinizi söyleyin, çünkü benim hiç bir şeyden haberim yok. 1941 kışında, Moskova önlerinde savaşmak üzere Uzak Doğu'dan geldim ve evimin yerinde bir kül yığını buldum: Ne anam kalmıştı, ne kızkardeşim, ne kimsem... Dairenin anahtarı da yoktu bende, kapıyı kırdım. Anahtarı verdikleri kişi de ölmüştü. Ister inanın ister inanmayın, hastaneden çıkalı dört ay oluyor ama evde bir gece bile geçirmedim, o kadar fena oluyordum... Günün birinde çok tatlı bir kadınla beraberdik, nereye götüreceğimi bilemiyordum. «Senin evine gidelim», dedi. Oraya götüremedim, mezarlıkta sevişiyormuşuz gibi gelecekti. Kabalığımı bağışlayın, sizinle dostça konuştum, ağzımdan kaçtı...

Genç kadın kızmadı, bu sözlerdeki kabalığın acı ve yalnızlığı gizlediğini seziyordu. Doğruyu söylemek gerekirse, son bir buçuk yılda buna benzer nice sözler duymuştu. Sadece, karşısındakini şaşırtan şu sözleri söylemekle yetindi:

— Maşa sizden söz ettiğinde, bekar olmanıza her şeyden çok yanardı.

Gövdesinin bütün ağırlığını tek bacağına verip odanın içinde gezinmesini seyrediyordu.

— Nerede yaralandınız? Diziniz kırıldı değil mi? Oturmanız gerekir.

— Evet, dedi Artemyef ve oturdu.

— Demek düşündüğüm gibiymiş. Partizanlarla beraberken sürüyle ameliyat yaptım. Aslında ben dişçiydim, savaşta doktor oldum. Müfrezeye de, Maşa'dan ancak ongün kadar önce katılmıştım.

Böylece Maşa'dan söz etmeye başladı; onu, paraşütle atlayıp ve kırığına hiç bakılmamış halde haftalardan beri gezindiği ormanda bulmuşlardı.

Ve bir sabah, ormanın göbeğinde, Smolensk'den kırk kilometre ötede, genç bir kadın bir başkasını, araçsız ve uyuşturmadan, barınakların içi karanlık olduğundan açık havada karlara yayılan çadır bezinin üstünde ameliyat etmişti. Tanya, bir şey söylemeden teker teker mermi parçalarını çıkarıyor, ara sıra da kendisi kadar sessiz, açlıktan zayıf düşmüş, ısırmaktan dudakları mosmor, alında iri ter taneleriyle doğurmakta olan bir kadını andıran hastasına göz atıyordu...

Dostluk bu suskunluktan doğmuştu; büyük bir gücün itmesiyle, iki yalnız kadın gövdesinden kendiliğinden fışkıran, büyük bir ateşle yanarak kasıp kavuran ve sonunun yaklaştığını önceden kestirip yeterince konuşamıyacağından, soluk alamıyacağından korkarak coşkunluk ve acelecilikle itiraflara iten bir dostluk.

Sonra, karşılıklı hayatlarının en önemli anlarından söz edince, birden, daha tanışmadan önce bir raslantıyla birbirlerine bağlandıklarını anlamışlardı. Mohilev'de Tanya'nın Alman kuşatmasından birlikte kaçtığı, Zolotaref'le beraber Yelnia ormanlarında onu sırtında taşıyan ve intihardan kurtaran, o cömert ve tatlı adam Maşa'nın kocası İvan Sintsof'tan başkası değildi.

Artemyef'e kızkardeşinden söz ederken, Tanya, Maşa'nın Sintsof'la ilgili olarak anlattığı birkaç parça şeyi de naklediyordu. Yine bu kadarı Artemyef için çoktu, çünkü Sintsof'tan hiç haberi yoktu. Ne kuşatmayı yarıp çıktığını biliyordu, ne Moskova'ya geldiğini, ne de birlikte geçirdikleri son gece Maşa'ya, yine dönüp savaşacağını söylediğini.

— Onu arıyacağım. Hakkında bilgi aldım daha önce ama yine de baştan başlıyacağım araştırmaya.

— Hiç gereği yok, dedi Tanya hüzünle. Öldü...

— Nereden biliyorsunuz?

— Dün öğrendim. Emin bir kaynaktan, iyi bilen birinden 1941 sonunda ölmüş.

Artemyef genç kadına baktı. Tanya üzüntüyle başını salladı. doğruydu bu haber, gerçekten doğruydu. Serpilin söylerken kendinden öylesine emindi ki, ona Sintsof'un ölüm tarihini sormak Tanya'nın aklına bile gelmemişti.

Bu bitip tükenmek bilmez sessizliğin sonunda Artemyef

— Peki, dedi. Kızkardeşimle ilgili başka ne öğrendiyseniz anlatın.

Tanya, önce, hikayesinin çok uzun süreceğini sanmıştı ama tam tersi oldu. Aralarında sözünü ettikleri şeyleri bir adama anlatması imkânsızdı. Yola çıkışı ve ölümüne kadar Maşa'nın partizanlar arasında yaşadığı hayatta ilgi çekici bir olay yoktu pek.

Sadece, Smolensk'de oturan ve kendini yakın akrabası diye tanıtacağı yaşlı bir doktor kadının evine gitmeden önce barınakta, kemiğinin kaynamasını beklemişti.

Moskova'dan ayrıldığı sıralar şefleri telsizci olacağını sanmışlardı. Oysa partizanların arasında Maşa'yı bambaşka bir iş bekliyordu. Şehirde bir verici tutmak tehlikeliydi, bu nedenle vericiyi ormanda gizliyorlardı; başka birine, bir adama bu işi öğretmişler, böylece de Maşa'nın bağlantı kurmak üzere Smolensk'e gönderilmesi mümkün olmuştu. Doktor kadının yardımıyla, hemşire olarak hastaneye girecek, ormandan yüklediği odunları hastaneye taşıyan nakliyecinin aracılığıyla partizanlara haber ulaştıracaktı.. Ne yazık ki bu plan gerçekleşmemiş, Maşa yerine gelmemişti.

— İki ay sonra ben doktor kadınla buluştum; her ne pahasına olursa olsun, birinin planladığımız işi yapması gerekiyordu. Önceleri, Maşa'nın işkenceyle konuşabileceğini düşünüp beni göndermek istemediler...

Artemyef'in yüzü kasıldı...

— ... ama iki ay sonra, doktor kadına bir şey olmadığı ve Maşa'yı konuşturamadıkları anlaşıldığında beni yolladılar. Maşa'nın Smolensk'e gitmeden önceki son gecesi benim de başka yerde önemli bir görevim vardı. İçimizden, işgal altında rus topraklarına ilk ulaşanın diğerinin ailesini arayıp her şeyi anlatacağına söz verdik... Görüyorsunuz ya, ne kadar zaman geçti ve ben yine de sizi buldum. Hem de büyük bir raslantı sonucu. Dün sabah «Moskova» otelinde, bizim tugay komutanının yanındaydım; orada, sizi ve Maşa'yı tanıdığını söyleyen

bir generalle karşılaştım.

Tanya sustu, ellerini, okullu kızlar gibi kalın pantolonlu dizlerine koydu. Durmuş, yeni bir soru bekliyordu.

Artemyef, boğuk bir sesle sordu:

— Onları astılar mı, yoksa kurşuna mı dizdiler?

— Kurşuna dizdiler.

Tanya sarardı, o ana kadar sakin çıkan sesi belli belirsiz titredi; Artemyef, ne güç durumlar atlatmış, kimbilir ne dehşet verici görüntülerle karşılaşmış olan kızkardeşiyle, kalın pantolonu ve ceketiyle karşısında oturan soluk yüzlü genç kadına karşı yüreğinin umutsuzluk ve sınırsız bir acımayla dolduğunu hissetti. İki zavallıyı o gece ormanda ürkütücü gelecekle karşı karşıya görür gibiydi; karşılıklı, kurtulanın gidip ölenden söz edeceğine and içiyorlardı...

«Peki ama nasıl iştir bu? İşgal altındaki topraklarımızda, işkence edilip ırzlarına geçildikten sonra karlar üzerinde çıplak ayakla kurşuna dizilmelerine, genç kızların incecik boynuna ilmik geçirmelerine nasıl izin verebildik? Böyle bir şeye nasıl engel olamadık!... Tanrım, ne korkunç, ne utanç verici!»

Kızkardeşine ve aynı zamanda onun öldüğü yerlerde ateşe, şeytanın avuçlarına atılan, şu sıra yakalanıp öldürülen, darağacına yürüyenlere karşı büyük acıma hissiyle doluydu.. Smolenks'de, Briansk'da ve Orel'de ölüme gidenlere karşı.... O iğrenç inlerden, insanın sağ çıkmadığı Gestapo'nun işkence hücrelerinden Rusya'da, düşman saflarının gerisinde kaç tane vardı acaba? Korkunç bir şeydi bu... Kızkardeşi ve karşısında oturan genç kadının, tüm kız ve kadınların kaderi karşısında erkeksi, evet erkeksi ve dayanılmaz bir kin duyuyordu. Tanya'ya, minicik, güçsüz Tanya'ya yaptıkları karşısında!

«Hayır, cepheye gitmeliyim, cepheye, hem de en kısa zamanda... Hiç acımadan, aman vermeden bu faşist köpeklerin tepesine binmeli, öldüresiye vurmalıyım! Esir almanın hiç gereği yok! Bu yüzden askerî mahkemeye verilsem bile!»

Büyük bir acı çekercesine kasılan yüzü ve kapalı gözlerini görüp dehşete düşen Tanya dizine yapışmış sarsıyor ve:

— Ulu Tanrım, neniz var sizin? diye soruyordu.

Gözlerini açtı ve baktı.

— Önemi yok... Sadece olup bitenler bir an gözümün önüne geldi de... Tanya'nın zayıf ve bitik, sevimli yüzüne bakmaya devam ediyordu.

— Şimdi ne yapmaya niyetlisiniz? diye sordu Tanya'ya.

— Bir ay izinliyim. Sonra heyetten geçeceğim. Herhalde cepheye, bir sağlık taburuna katılırım.

— Oralara dönmeyecek misiniz?

— Hayır, istemiyorum. İstemiyorum ve bıktım, diye tekrarladı başını sallayarak.

Daha da iyi anlaması için, Artemyef'e, partizanların emriyle Smolensk şehir hastanesinde altı ay hemşirelik yaptığını da anlattı.

— Bağlantıyı sağlamakla görevliydim. Üstelik hastaneden ilâç yürütüp ormana yolluyordum.

«Yürütüp» sözüne gülümseyip hemen sonra ciddileşti ve yeraltı çalışmasının bir partizan müfrezesivle ilgisi olmadığını anlattı:

— Partizanlar arasında yığınla dost ve silâh vardır. Ama yeraltı görevi insanı her an Alman tehlikesiyle karşı karşıya bırakır. Her an şaklıyabilecek iki el arasında kalıp ezilen sivrisinek gibi, hop, elveda hayat, işin en yıldırıcı yanı da bu. Hayır cepheden başka hiç bir yere gitmek istediğim yok.

— İzin süresini nerede geçireceksiniz? Moskova'da mı?

Daha karar veremedim. İmkân bulursam gidip annemle babamı göreceğim.

— Neredeler?

— Kesinlikle bilmiyorum. Savaştan önce babam «Rusya Tarım Araçları» fabrikasında çalışıyordu. Kısa süre önce, hastane komiseri, aşağı yukarı tüm kuruluşun Taşkent'e taşındığını bildirdi. Babam cephede değilse Taşkent'tedir. Savaştan önce çalıştığı atölyenin parti sekreteriydi. Telgraf çektim, şimdi cevap bekliyorum.

— Telgrafınızı hangi adrese yolladınız?

— Taşkent'te «Rosselmach» adresine.

— Kabul edildi mi?

— Edildi. Neden edilmesin?

— Yerine varmamış olabilir. Fabrikanın yerinin gizli tutulması mümkündür...

— Ben de öyle sanıyorum ama, ne yapabilirdim?

— Posta kutusu numarasını araştırabilirdiniz, tabii fabrikanın bir posta kutusu varsa. Bundan başka...

Aklına gelen söylemekten vazgeçip :

— Her neyse, cevap alamazsanız bana başvurun, dedi. Yarın boş bir saatim olacak sanıyorum, size uğrarım. Herhalde gece gelebilirim.

Artemyef güldü; «gece gelmesi» hoşuma gitmemişti belki de.

— Bir kere, her şeyi açıkça konuşalım, dedi. Bir, sizin için elimden geleni yapacak, anneniz ve babanız Taşkent'teyse size Taşkent treninde yer bulacağım. İki, aklınıza herhangi bir kötü şey geliyorsa yanılıyorsunuz. Tabii ki ben içi boş bir pantolon değilim, bekarım, ama bir şeye göz koyup başka şeyden söz etme alışkanlığım hiç yoktur. Kadınlarla ya çok açık konuşurum, ya da baştan sona dost kalırım... İşte dostum böyle, dedi kendi sözlerine gülerek. Şimdi, gitmeden önce soracak iki sorum var. Yiyecek durumu nasıl?

Yalan söylemesine fırsat vermeden, genç kadının yerine cevap verdi:

— Pek doyurucu olmasa gerek. Bakın dinleyin teklifimi: Geldiğimde birkaç kutu da konserve getiririm. Umarım ki numara yapmaz, normal bir insan gibi kabul edersiniz hepsini.

— Peki, numara yok, dedi Tanya gülerek.

— Anlaştık. Sonra, nereden geldiniz bu apartmana?

Gösterdiği ilgiye şaşıran Tanya, Skliffossovski hastanesinde yaşlı bir hastabakıcıyla tanıştığını ve kadının onu evine davet ettiğini anlattı...

— Adı Polia değil mi?

— Evet.

Tanya, şaşkın şaşkın yüzüne bakıyordu.

— Burada yalnız ikiniz mi kalıyorsunuz Eski sahipleri ortalıkta görünmediler mi?

— Polia ana Orta Asya'ya çekildiklerini anlattı. Kızları...

Tanya, Polia ananın önceki gün ev sahiplerinin kızına rasladığını söyleyecekti; kız, eve uğrama niyetinde olduğunu belirtmişti yaşlı kadına... Ama vakit bulamadı, kapı vuruluyordu.

— İşte Polia ana! diye bağırdı Tanya. Her şeyi ona sorun, daha iyi. Yerinden fırladı ve kapıyı açmaya koştu.

ONUNCU BÖLÜM

YALNIZ kalan Artemyef, ne kadar garip gelirse gelsin, az sonra Polia'da bir daha dönmemecesine geride kalmış savaş öncesi hayatının bir parçasını göreceğini düşünüp rahatsız oldu.

— Burada sizi bekleyen bir tanıdığınız var... Kim olduğunu söylemiyorum, görürsünüz.

Artemyef kapının arkasından Tanya'nın neşeli sesini duyuyordu.

Kapı açıldı, yaşlanmış, zayıflamış bir Polia ana içeri girdi; yine, yıllarca önceki gibi o bildik eski mevsimlik mantoyu giymiş, Artemyef'in kaç kere gördüğü filesini eline almıştı. Kapının eşiğinde haykırdı:

— Paul! Sensin demek, bir daha görebileceğimi hiç sanmıyordum.

Ona doğru küçük adımlarla ilerledi, ayaklarının ucuna bastığı halde eğilen Artemyef'in yüzüne güç yetişip ihtiyar yüzündeki sivri burnu önce sağ, sonra sol, derken bir kere daha sağ yanağa gömdü. Filesini yere koydu, aceleyle mantosunu çıkardı, kendisine yardım etmek isteyen Artemyef'i itti.

— Bırak, bırak! Bana kavalyelik taslama! Otur da hep birlikte bir çay içelim. İyi ki, işten çıktığımda almışım ekmeğimi... Tanya, dünden biraz çay olacak, bakar mısın? Bir fincana dök onu, tutumlu davranacak değiliz ya. Bunun şerefine taze çay yaparız. Sana bayıldığın hamur işlerinden de verirdim ama malzeme nerede? Bir Mayıs günü gel, bayram olduğu için belki yine ekmek yerine un verirler.

Mantosunu çıkardı, başına sardığı atkıyı çözdü, suyun kaynayıp kaynamadığını anlamak için çaydanlığa bir göz attı, filesini karıştırdı. Her zamanki gibi ufak tefek ve hareketli, zayıfladığı için daha da canlıydı.

— Peki ama nereden çıktın böyle? Sakın Tanya'ya evlenme teklif etmek için gelmiş olmayasın? Tanya evlidir aslında...

— Canım, bunu neden söylüyorsunuz Polia ana? dedi Tanya. Gerekli görsem ben söylerdim.

— Bilmesinde fayda var, çünkü sen onun nasıl herif olduğunu bilmezsin...

Genç kadının kendisine annesiyle babasından söz edip kocasını unutuşuna pek şaşan Artemyef:

— Nasıl yani? diye sordu. Nasıl bir herifim ben Polia ana?

Sorusunu tekrarladıktan sonra cevabı beklemeden devam etti:

— Seni de duyan...

— Canım, yakışıklı çocuksun işte!...

Polia ana, iyice keyiflenmişti. Artemyef'in sözünü kesti; karşısında durmuş, kendisi dünyaya getirmiş gibi gururlanarak, tepeden tırnağa seyrediyordu.

Tanya kendini tutamadı ve güldü; «yakışıklı çocuk» sözü mutfağın ortasında, minicik Polia ananın karşısında dikilen kızıl saçlı adam için söylenemezdi.

İri yarı, sağlam yapılı, herhalde kadınların hoşuna giden bir adamdı; herhalde değil hiç kuşkusuz. Ama hiç bir zaman «yakışıklı» diye nitelenemezdi.

Kahkahadan kırılan Tanya'yı işaret eden Artemyef, Polia anaya:

— Bak, gördün mü hakkımda düşündüklerini? dedi.

— Peki ama bu nişanları nereden aldın? İki «Kızıl Bayrak» çocuk oyuncağı değil. Yalandan takmadın ya? diye sordu neşe içindeki Polia ana. Niçin verdiler sana bu nişanları?

Artemyef'e cevap verme fırsatı bırakmadan, hırsla sözlerini noktaladı:

— Sersem karıl Ah, sersemlerin sersemi senil...

Tanya şaşırmış, Polia anaya bakıyordu.

— Merak etmeyin, size söylemiyor, dedi Artemyef gülümseyerek. Bir zamanlar beni evlendirmek istiyordu da...

— Ben istiyordum diyelim, sanki sen istemiyor muydun?

— Canım ben de istiyordum, dedi Artemyef. Ama yürümedi Polia ana. Şimdi konuşmanın sırası mı?

— Yani bana kızgın değil misin?

— Yok canım.

— Kısa zaman önce yolda rasladım. Bir yıl daha dargın kaldı, şimdi de kendi kendini davet ediyor. «Uğrarım» dedi. Canı

isterse gelsin bakalım.

— Neden bir yıl dargın kaldınız? diye sordu Artemyef oturarak.

Tanya çayları koyuyordu.

— Onun yanında çalışmaya, evine bakmaya razı olmadım. Kocasının öldüğünü bilmiyor musun?

— Duydum.

— On altı ekim günü annesi Frunze'ye gitti, Nadya Moskova'da kaldı. Beni, hizmetçi olarak yanına almaya kalktı. Ben hastanede çalışmaya başlamıştım bile. Hayır dedim. Yiyecekle beni kandırmak, bir general kadar yiyecek aldığını söyleyip başımı döndürmek istiyordu. Ama hayır dedim. Otuz beş yıl annesiyle babasının kölesi kaldım, şimdi de kendi kölesi olmamı istiyor. Parmağıyla bir işaret yaptı mı, dörtnala geleceğimi sanıyordu! Hayır, ben de gitmedim. Neden mi? Hastane yemeği pek parlak değil, burası doğru, ama yoksulluk suç mu oldu? «Öyle zayıflamışsın ki Polia ana, sana acıdım», dedi. Zayıflamışsam ne olmuş sanki? Buna karşı çevikliğime yeniden kavuştum. Baş doktor bana baktı ve ne dedi biliyor musun? «Zayıflamak kalbine iyi geliyor», dedi. Anası Frunze'den döndüğünde ben, artık onun kölesi olmayacağım. Buna ihtiyacım var mı ki?

Polia'nın tutumundaki tersliğe şaşan Artemyef:

— Evet ama kadıncağızı severdin, dedi.

— Sevmezdim, zamanla ona alıştım işte. Ona ve merhum Aleksey Viktoroviç'e. Onlara alışmıştım ama diğer insanlarla beraber olma alışkanlığımı kaybetmiştim. Hastanede çalışmaya başladım ve insanlara yeniden alıştım. Onun bana yaşattığı hayat neydi? Gece gündüz, şunu ver, bunu al! Palavra attığını sarıma, bütün gün kırk yaralının leğenini getirip götürmek tek başına ona hizmet etmekten yeğdir.

— Dönmek niyetinde mi?

— Evet. Hem de kocasıyla. Rasladığımda Nadya: Şimdi annemin, kendinden on iki yaş küçük bir kocası var, dedi. Adam diş teknisyeniymiş. Kadın dişçi, herif teknisyen. Kadın girgirli makinesini çalıştırıyor, herif dişlere kaplama yapmak için altın yürütüyor. Yürütmese, şu sıra altını nereden bulacaktı? Nadia bana anlattı, annem uzun süredir Moskova'da oturma izni sağlamamı istiyor, dedi. Ama ben hiç istemiyorum, diye de ekledi. Moskova'da, üstelik yanındaki diş teknisyeniyle. Tanrı'nın böyle bir belâsı eksikti.

— Her neyse. Gelince ne yapacaklar? diye sordu Artemyef.

— Artık hizmetçileri olamam. Savaş devam ettiği sürece yaralılarla benim işim. Savaş bitince de köye çekilip dinleneceğim.

— Onun hizmetinde kalmıyacağına göre nasıl anlaşacaksınız?

— Anlaşsam da anlaşmasam da vızgelir. Mutfağın yanında bir odam var; otuz yıldır oda benim üstüme kayıtlı. Geri döndüğünde her şeyini yerli yerinde bulacak. Yalnız Sukharevaya sokağına bomba düştüğünde büfenin camıyla birlikte yedi kadeh kırıldı. Benimle bir arada yaşamak istemezse de başka bir oda bulsun bana. Nadya'sı onlara yardım eder, kalan birkaç yıllık süre içinde de bir takım heriflerin önünde kıç kıvırır... Şimdi bile özel otomobili, şoförü var. Bütün arabalara el konmuş ama onunkine kimse dokunmamış. Arabayı elde tutma iznini sağladım, diyor.

— Ona insaflı davrandığın pek söylenemez, dedi Artemyef. Bir de onunla evlenmemi istiyordun!

— Ben senin iyiliğini istiyordum. İnsanlar bu kadar aptal mı canım! Savaş, yalnız benim gibi kafasız bir ihtiyarın mı aklını başına getirdi sanıyorsunuz? Siz, akıllı kişilerin inandığı her şey gerçekleşti mi sanki? Bütün insanlar sandığınız gibi miydi? Neler anlatılıyor! –Polia ana elinden bir şey gelmediğini belirten bir hareket yaptı.– İnsan yaralılarla uğraşırken neler öğreniyor! Ya o –Polia ana, Tanya'ya dönmüştü– bütün gördükleri, beklediği, hayal ettiği şeyler miydi? Sana bir şey anlatmaz. Ama bana anlatır. Ne durumda hastaneye getirdiklerini bilsen! Neler çekti, zavallı yavrum! Ne kadar dikiş yaptıklarını bilsen? Nah, böyle...

Polia, kendi karnında dikişin boyunu göstermeye kalkınca Tanya eline yapıştı:

— Hayır Polia ana...

— Ne demek hayır? Yattığın sürece bir kere bağırdığını duymadım, sırf bunun için senin uğruna yapmıyacağım yoktur.

Artemyef'e dönüp:

— Şimdi biraz şişmanladı, dedi Polia ana. Yer değiştirmek için kucağımıza aldığımızda, geceliğinin altında deri ve kemikten başka şey hissedilmiyordu. İnsan kollarında tuttukça ona, her bir kemiğine ayrı acıyordu.

— Polia ana, bütün bunları anlatmanın gereği olmadığını söyledim size.

Tanya'nın emreden sesine uymak zorunda kalan Polia ana sustu.

Yalnız Polia ana tarafından övüldüğü için değil, birden her

yanını kaplayan utanç yüzünden yaşlı kadının sözünü kesmişti. Artemyef'in kendisini hastanede, yaşlı hastabakıcı yana çevirir ya da kaldırırken, çıplak ve cılız haliyle gözlerinin önüne getirebileceğini düşününce utandı... Hem buna, hem de Polia anaya sert davrandığına üzüldü, utandı; görünüşü kurtarmak için:

— Hatırlamıyorum bile, dedi; hayatımın o bölümü artık geride kaldı, beni heyecanlandırmıyor.

Tanya'nın gülümseyen, bir deri bir kemik kalmış yüzüne bakan Artemyef: «Öyle ya, heyecanlandırmıyor bile, dedi kendi kendine. Başka zaman olsa, böyle bir yara alınca iki ay yatar, domuz yağıyla beslenmen gerekirdi...»

Ama zaman değişmişti. Artemyef'in yapacağı en iyi iş, ertesi gün, iki kadına mümkün olduğu kadar çok konserve et getirmekti.

Kabaca, ama dostlukla dolup taşan sesiyle:

— Nasıl yaralandınız? diye sordu.

Savaş başladığından beri, insanın aklına bile gelmeyen şeyler şimdi normal sayılıyordu. Yine de yaralanan, kurşunlarla delik deşik edilen bir kadın gövdesi ona normal gelmiyordu.

— Bir demiryolunu uçurmuştuk; dönüşte, yaralılardan birinin yarasını sararken tepemize havan mermisi yağdı. Önceleri üzerimizden geçiyordu mermiler, sonra gitgide yakınımıza düşmeye başladı; dalgındım, yere yatacak zaman bulamadım. Suç bende...

Kızgınlık ve sevgi karışımı bir duygunun etkisiyle: «Şimdi de suçlu çıkıyor! diye düşündü Artemyef. Sevgiyi Tanya'ya duyuyordu, kızgınlığı ise sorsalar adını veremiyeceği birine. Demek suç kendinindi! Diğerleriyle beraber bir çukurun içinde yatan Maşa da, kendi hatasının kurbanı olmuştu herhalde? İşgal altındaki topraklara koşmak, kurşuna dizilmekle işlediği hatanın...»

Ölü kızkardeşini hatırlayınca o ana kadar kafasından geçen her şeyi unuttu.

— Ben gidiyorum, diyerek yerinden kalktı.

Bir yerlere gitmek ve içmek istiyordu, imkansız olduğunu bildiği ve içecek şeyi olmadığı halde; üstelik içkisi olsa da içemezdi. Savaştan önce ve savaş süresince bir türlü öğrenememişti içki içmeği.

Yerinden kalkıp silkindiğini gören Polia ana sordu:

— Burada üşümedin ya?

Hep kızkardeşini düşündüğünden, bir şey söylemiş olmak için:

— Önemi yok, nasılsa yüreğim sıcak! dedi.

— Ben hep donuyorum, diye söylendi Polia ana. Bina yöneticisine uğradım. Bana: Moskova yakınlarından kömür gelecek, eskisine oranla yüzde 25 fazla ısıtacağız evi, dedi. Aradan bir hafta geçti, ısındığımız filân yok.

Kızkardeşini düşünmeye devam eden Artemyef:

— Donetz havzasını ele geçirmedikçe kömür sıkıntısı çekeceğiz, dedi.

Tanya vedalaşmak üzere yerinden kalktı, ama boyu o kadar kısaydı ki Artemyef, elini sıkarken tepeden, saçların iyi kötü gizlediği şakaktaki yarayı farketti.

«Küçük de bir sıyrığı var, diye düşündü. Ah, benim zavallı minik serçem.»

Tanya'nın elini bıraktı ve kapıya yürüdü.

Tanya peşinden gitmek istedi ama Polia ana onu durdurdu; herhalde Artemyef'le yalnız konuşmak istiyordu.

Artemyef kaputunu giyip kayışını sıkarken Polia ana, ona Tanya ile ilgili bir takım bilgiler veriyordu.

— Bir telgraf çekti, diye fısıldadı. Bir telgrafla anne ve babasını bulacağını sanıyor. Günümüzde kime çekilen telgraf yerine varıyor? Ben Kolodnoe'de, Eletsk bölgesinde, köydeki kızkardeşime üç mektup yolladım. Tanya Taşkent'e telgraf çekiyor ve Taşkent'ten cevap gelmesini bekliyor!

— Eletsk yakınında cephe var mı ki? diye sordu Artemyef.

— Tabiî ki var. Yine de Eletsk'le Taşkent kıyaslanır mı? Ona peşinen söyledim, telgrafına cevap alamıyacak.

— Hata etmişin Polia ana. Bir genç kadın annesiyle babasını bulacağını umuyor, sen de...

— Evet, umuyor. Şimdi herkes birbirini aramakla meşgul; analarla babalar çocuklarını; çocuklar da analarıyla babalarını aramakta .. Annenle babanı bulamazsın, dedim, benim kızım ol. Birlikte yaşar gideriz.

Kürk başlığını kafasına geçiren Artemyef:

— Sizinle nasıl yaşar, doğrusu çok merak ediyorum? demekten kendini alamadı.

En çok neye şaştığını farkedememişti: Tanya'nın, annesiyle babasını bulmasını istemeyen Polia ananın katılığına mı, ya da bu yapayalnız ihtiyar kadının, yüreğinden anide fışkıran ana sevgisine mi.

— Ne olursa olsun, nasılsa sizin yanınızda kalmayıp cepheye gidecek.

— Ben de, neden cepheye gidecekmiş, diyorum. Üzerine düşeni yaptı, ağır yaralandı, burada kalıp bizim hastanede çalışsın işte. Güle oynaya alırlar onu işe! Baş hekimle ben konuşurum.

Artemyef'in kapının tokmağını çevirmeye hazırlandığını görünce, büyük bir ateşle:

— Söyle ona Paul, söyle ona, diye yalvardı. Annesiyle babasını bulamazsa Moskova'da kalabileceğini söyle ona. Söyler misin?

Bu yakarışın, yaşlı kadını kapıya kadar getiren başlıca nedenden olduğunu farkeden Artemyef:

— Merak etme, söylerim, dedi. Yalnız, beni dinleyeceğini pek sanmıyorum.

Yolda bir kaç adım atmıştı ki, iyi tanıdığı birini gördü: Sırtında, altı yıl önceki kürk mantosu, başında yünlü atkısıyla kendisine doğru geliyordu. Başını önüne eğmişti, neredeyse çarpışacaklardı. Ama Nadya başını kaldırdığında, Artemyef, uzaktan kendisini gördüğünü anladı.

— Paul! diye bağırdı şarkı söylercesine.

Eldivenini karlara düşürdü ve elini uzattı:

— Nereye gidiyorsun? Sakın, eski evimizden çıkmış olmayasın?

— Evet, oradan geliyorum.

Elini bırakmadan, sanki kızması için hiç sebep yokmuş gibi hafif miyop, o güzel, gri serzeniş dolu gözleriyle bakıp:

— Bana hep dargın mısın yoksa? diye sordu.

Geçmişten çok bugünü düşünen Artemyef: «Belki de ona darılmam için sebep yok?» diye sordu kendi kendine. Savaşt bu. Kendisini bırakıp evlendiği Koziriyef öleli epey oluyordu. Nadya'dan nefret eden Maşa ölmüştü; Nadya ile evlenmesinden ödü kopan annesi de herhalde hayatta değildi... Hem sonra, o zamanlar yaşıyanların kaçı sağ kalmıştı şimdi; bu süre içinde kim senin düşünemiyeceği şeyler olmuştu...

Bir şey söylemeden elini, Nadya'nın sıcak elinden kurtardı ve eldiveni almak için eğildi.

Artemyef'in uzattığı eldiveni sol eliyle tutan Nadya:

— Sağol! dedi. Demek dargın değilsin?

— Ne önemi var?

Nadya içini çekti ve eldiveni eline geçirdi.

— Nereye gidiyorsun?

— Görevimin başına.

— Nerede çalışıyorsun?

— Kirof sokağında.

— İzin verirsen oraya kadar seninle geleceğim.

Cevabını beklemeden sol koluna girdi.

— Sizin ancak sol kolunuza girilebiliyor sanırım, dedi. Sağ kola girmek yasak, çünkü selâm vermeniz gerekli; ama soldan mümkün, değil mi?

Hiç konuşmadan birkaç metre ilerlediler.

— Nedenini bilmiyorum ama beni korkutuyorsun, dedi Nadya. Ne olursun, bana bir şeyler söyle.

Artemyef durdu. Nadya'nın kolunu indirdi, döndü ve yüzüne baktı.

— Hayrola? dedi Nadya yerinden kıpırdamadan. İstediğin kadar yüzüme bakabilirsin...

— Her zamanki gibi güzelsin, dedi Artemyef sonunda.

— Bu başlangıç. Ya sonra?

— Sonrası yok.

Artemyef Nadya'nın koluna yapıştı ve:

— Gidelim, dedi.

Gerçekten, her zamanki gibi güzeldi. Biraz zayıflamak da ona yaraşmıştı doğrusu. Önceleri, kendinden emin görünen güzelliğinin küstah bir yanı vardı, pembe yanakları boyanmış gibiydi; hafifçe dışarı uğrayan gri gözlerini kırpıştırmazdı. «Hadisenize, alın beni!» der gibiydi bu gözler. Şimdi aynı gözler yuvalarına gömülmüştü, tüm canlılar gibi de çevrelerinde incecik kırışıklar oluşmuştu. Yüzü sakin, şu sözleri söyleyen bir kadının yüzüydü: «Evet, otuz yasındayım, gizlemiyorum da yaşımı. Daha fazla görünsem de umurumda değil. Ama, yine de çok güzel değil miyim?»

Nadya'nın yüzüne bakan Artemyef, uzlaşma yanlısı: «Evet, savaşın yükü herkesin sırtında hissediliyor! diye düşündü Kim bilir, belki Nadya da Koziriyef'i gerçekten seviyordu.»

Ses çıkarmadan birkaç adım atan Nadya:

— Neden uğradın bizim eve? diye sordu.

— Çünkü sizin Polia'nın yanında bir kadın, bir doktor kalıyor, dedi Artemyef.

— Yanında birinin olduğunu söylemişti. Demek bir hanım doktormuş!

Sesinde eskiden beri bildiği o garip anlam vardı.

— Sandığın gibi değil, dedi. Kızkardeşimle birlikte, işgal altındaki bölgedeydi, bana, Maşa'nın nasıl öldüğünü anlattı.

— Öldü mü?

Nadya birden dondu kaldı.

— Olamaz. Gerçekten öldü mü?

Artemyef cevap vermedi.

Nadya, üzüntüsünü belirtmek için dirseğinin bütün gücüyle, Artemyef'in kolunu vücuduna bastırdı.

— Az önce mi öğrendin?

— Hayır, az önce anlatılan ayrıntılar...

— Bana hiç bir ayrıntıyı öğrenmek kısmet olmadı. Kocamın ölüm haberini verdikleri gün oraya koşmak istedim, sonra her şey gelip geçti...

Olayların nasıl hızla aktığını belirtircesine elini salladı.

— Mezarının bulunduğu yeri bile kimsenin bilmediğini anladım sonra. Onun gibi birinin yattığı yer bilinmiyor! Savaştan önce Stalin'in doğum yıldönümüne çağrılır, hemen yakınına oturtulurduk. Oysa şimdi, sanki hiç yaşamamış gibi, kimse kocamla ilgilenmiyor.

Sesinde büyük bir acılık seziliyordu ama, bu acılıkta, her türlü acıma duygusunu engelleyen bir çeşit kısır telaş vardı.

— Kimin kimle olduğunu, nereye daha yakın ya da nereye daha uzak bulunduğunu hatırlatmanın ne gereği var? dedi Artemyef. Moskova'nın elden çıkmadığına şükredelim.

Nadya, hiç beklemediği bir anda:

— Onu sevmediğimi mi sanıyorsun? diye sordu.

— Ne önemi var?

— Evet ama sen yine de cevap ver, diye üsteledi.

— O sıralar sevmediğinden eminim.

— Evet, evlendiğim sıra sevmediğim doğru. Ama sonra...

Geçmişe göz atmak istercesine başını eğdi ve kısa bir süre sustuktan sonra devam etti:

— Onu sevmiş ya da sevmemişim, başıma gelenler korkunç! Aylarca deli gibiydim, şehrin boşaltılması başlayana kadar.

— Şehirden ayrıldın mı?

— Hayır, yalnız düşman Moskova yakınlarına gelince uyusukluktan sıyrıldım. Ama ayrılmadım şehirden.

— Almanların gelişi seni korkutmuyor muydu?

— Hayır, nedenini bilmiyorum ama, onların geleceğine pek inanmıyordum. Belki hiç bir şeyden korkmayan kocamla iki yıl birlikte yaşadığım için... Kimbilir...

Nadya yeniden sustu...

— Şimdi yalnız yaşamak benim için kolay mı sanıyorsun? Her şeyimi kendim yapmak zorundayım. Üstelik, kocamın ailesinin de durmadan yeni bir sıkıntısı çıkıyor ortaya: Yok efendim sağa sola gidip kocamın adını verecek, onlar için bir sürü şey yapacakmışım... Kocam öleli çok oluyor, yine de kendilerine elimden geleni yapmadığım, kocam erken öldüğü için onları aldattığım hissine kapılıyorlar... Annen nerede?

Artemyef anlattı.

— Vah zavallıl dedi Nadya, sonra her zamanki gibi kendini topladı. Beni sevmezdi. Kimbilir, belki hakkı da vardı. Benim annem sapasağlam. Son zamanlarda Frunze'den mektup üstüne mektup yollayıp değerli ev eşyasının ne olduğunu, Polia ananın sefahate dalıp dalmadığını soruyor. Bugün aldığım telgrafında, üvey babamla birlikte Frunze'den Moskova'ya doğru yola çıktığını bildiriyor. Bu sevinçli haberi Polia'ya da duyurmak için uğrayacağım eve.

Polia'nın anlattıklarını hatırlayan Artemyef:

— Demek onların gelişine engel olmadın? dedi.

— Ben mi? dedi Nadya. Deli miyim ben? Annemin ne iğrenç bir yaratık olduğunu bilirsin. Kendi başının çaresine bakıp buraya gelmenin bir yolunu bulmuş. Parmağını bile oynatmadım ben. Ama şimdi, gökten başıma şeamet yağdığına göre kolları sıvayıp yerleri silmekten başka yapacak şeyim kalmıyor.

— Yer silmeyi unutmadın ya?

— Evet, bir süre hiç yer silmedim; ama sonradan öğrendim yer silmeyi yine. Gelip senin evindeki tahtaları da silebilirim, dedi gülerek. Hem çok da iyi silerim... Söylesene, hâlâ evlenmedin mi?

— Şimdilik hayır.

— Çamaşır da yıkayabilirim. İyi yıkarım çamaşırı. Hepiniz birbirinize benzersiniz. Ne bakıyorsun öyle yüzüme? Eski bir arkadaş gibi, hiç bir şey düşünmeden sana yardım edebilirim.

Sonra Artemyef'e değil de, kendine gülercesine:

— Ben her şeyi yapabilirim, diye ekledi.

Artemyef, dikkatli ve hiç bir şey gizlemeyen bakışını Nadya'nın yüzüne dikerek:

— Biz, arkadaş gibi olamayız, dedi.

— İnanmıyor musun olabileceğimize?

— Hayır, yürümez.

— Böylesi daha iyi.

Artemyef, henüz çözemediği yeni bir soruna dalıp gitmiş.

— İyi ya da kötü onu bilmem, dedi.

Birden Polia'nın orada kalan minicik kadını hatırladı ve sordu:

— Annen, ne zaman burada olacak?

— Telgrafı yoldan çekmiş. Herhalde üç gün sonra. Neden sordun?

— Polia'nın yanında kalan kadın doktor var ya. Annen gelir de onu evde görürse...

— Anlıyorum. Gerekirse annemi yumuşatırım. Bu muydu benden istediğin?

— Evet.

— Hem istersen o kadını yanıma da alabilirim. Yalan söylesen, aranızda bir ilişki bulunsa bile.

Artemyef omuz silkti. Uzun bir konuşmaya girmek istemiyordu. Neredeyse varmışlardı sokağın köşesine, oradan Artemyef sapacaktı. Durarak:

— İşte geldik, dedi.

— Telefon numaranı al.

Artemyef numarayı yazdı ve elini uzattı.

— Dur, dedi Nadya. Neden topallıyorsun?

Vedalaşıp ayrılmaya kararlı olan Artemyef, hep aynı sert sesle:

— Yaralandım, dedi.

Hem yalvaran, hem de emreden sesiyle:

— Hayır, bekle biraz, diye üsteledi Nadya. Herkes gibi konuşulmayacak kadar kötü bir kadın mıyım?

Sesi, en ufak bir numaraya yer vermeyen, içten duyduğu acıyı belirtiyordu.

— Ne istiyorsun?

— Pek çok şey sormak. Yaptığın, yapmakta olduğun şeyler, başına gelenler, şu sıra olup bitenler, olacaklar. Her şey.

— Ne olacağını bilmem. Herhalde yakında cepheye savaşmaya gideceğim. Geçmişe gelince... Hazirandan Kasıma kadar Uzak Doğu'da, cepheye gönderilmeyi bekliyordum. Aralıktan temmuza kadar bir alaya komuta ettim. Temmuzdan eylüle kadar da hastanede yattım. Eylülden bu yana Moskova'dayım.

Nadya devamını bekliyordu ama, Artemyef hiç bir şey eklemedi.

— Şimdi nerede yaşıyorsun?

— Kışlada.

— Yalnız mısın?

— Hayır... Yanımda iki binbaşı, bir yüzbaşı, bir de yarbay var.

Nadya bir kahkaha attı.

— Bütün anlattıklarına teşekkür ederim. Şimdi sorumu cevap ver.

— Sorduğun buysa şimdilik yalnızım.

— Ya daha önce?

— Önce bir kadınla beraberdim, cepheye gitti.

— Neden kadının cepheye gidişini önlemedin?

— Hakkım yoktu.

— Daha doğrusu sevmiyordum, desene. Belki bu yüzden gitmiştir cepheye.

Artemyef kayıtsız, neredeyse düşman gözlerle baktı ve cevap vermedi. «Onu sevmemin ne önemi var? Cepheye gitme emrini aldı, sevip sevmediğim için değil de savaşın içinde bulunduğumuzdan gitti. Sen bunu hiç anlıyamıyacaksın, çünkü o kadının tırnağı olamazsın. Yine de onu sevmediğim, seni sevdiğim bir gerçek. Şimdi bile, sana baktığımda ürperiyorum. »

Nadya, bir şey daha sormak ister gibiydi, vazgeçti; yine Artemyef'in veda etmesini istemiyordu.

— Elveda, daha doğrusu hoşça kal! Her şey bir yana, biliyorsun ki...

Eldivenini çıkarmadan elini uzattı.

Artemyef birkaç adım atınca seslendi :

— Paul!

Artemyef döndü baktı.

— Bir şey yok. Sadece, seni son bir kere daha görmek istedim; hadi git, git...

Artemyef yoluna devam etti, dönemece gelince saptı ama Nadya'nın hep aynı yerde durarak kendisine baktığını hissediyordu.

Kalan bir buçuk saatlik uykuyu kaçırmamak için yukarı çıkmadan önce öylesine, çalışma odasına bir uğradı. Kossikh onu sevinçle karşıladı :

— Nihayet gelebildin!

— Ne oluyor? Değişen bir şey mi var?

— Az önce geldi, gelir gelmez de seninle görüşmek istediğini söyledi.

Artemyef, artık uyumanın sözkonusu olmadığını anladı, içini çekti, kasayı açtı, her şeyi hazır olan dosyayı çıkardı ve yan odanın kapısını açtı.

— Girebilir miyim?

İvan Alekseyeviç, başını bile kaldırmadan:

— Gel, dedi.

Kalemle alelacele bir şeyler karalıyordu. Sonra durdu, kağıdı aldı, tekrar okudu ve masanın üstüne attı, kalemiyle kulağının arkasını kaşıdı ve başını kaldırıp Artemyef'e baktı.

— Yatmadın mı?

— Hayır.

— Yapacak şey yok. Beni de yataktan kaldırdılar.

Kağıdı Artemyef'e uzattı.

— II. Bölüme git; bu listeye uygun olarak, belirtilen her bölümle ilgili, ellerindeki bütün bilgiyi versinler.

Saatine göz atıp ekledi:

— Saat dörtte hazır olmalı. Döner dönmez hemen bana uğra, sana söyleyeceklerim var. Bugün yatamıyacaksın.

Yerinden kalktı, gerinerek:

— Don cephesine gitmeye hazır olmam emredildi. Hareketimden önce üç gün, hiç duramadan çalışmak zorundasın. Uykundan kaybettiğin zamanı daha sonra, bir çırpıda çıkarırsın Neden dikiliyorsun böyle?

— Size bir şey sorabilir miyim general yoldaş?

— Ne soracaksın?

Artemyef, İvan Alekseyeviç'in cepheleri denetlemekten hoşlandığını, bu işi bir çeşit dinlenme saydığını biliyordu ama bugün yüzü somurtuk, canı sıkkındı. Belki de yeterince uyuyamadığı için böyleydi...

Hazrolda duran Artemyef:

— General yoldaş, cepheye gitmek istivorum, dedi.

— Seni yanıma almıyacağım. Kossikh benimle gelecek, sen de burada kalacaksın. Böylesi daha iyi.

Bu sözlerin ardından Artemyef'in yüzüne kötü kötü baktı: «Ne dikilip duruyorsun öyle? Durmakla fikrimi değiştireceğimi mi sanıyorsun?»

— Sizinle gelmek istemiyorum generalim, savaşmak istiyorum.

— Demek savaşmak istiyorsun?

Bu sözlerle sanki Artemyef kendisine hakaret ediyordu; İvan Alekseyeviç öylesine kötü baktı emir subayına.

— Söz vermiştiniz generalim, sağlık durumum elverir elvermez...

Hep o kötü ve nerdeyse kuşkulu bakışla :

— Demek sağlık durumun birden düzeldi de cephede savaşa katılmana imkân veriyor? diye soruverdi. Dün düzelmiştin, bugün iyisin. Ne oldu? Dolambaçlı yollara sapmadan anlatsana.

— Az önce kızkardeşimin nasıl öldürüldüğünü anlattılar da....

— Ne olmuş?

— Kurşuna dizmişler...

Söylemek istediği her şeyi gerçekten söyleyip söylemediğini anlamak için; onun yüzüne bakıyordu İvan Alekseyeviç. Ama Artemyef esas duruştaydı ve hiç konuşmuyordu

Kızgınlığı bir türlü geçmeyen İvan Alekseyeviç:

— Demek Almanlardan öç almak istiyorsun? diye sordu Demek burada kalmakla —geniş bir hareketle yalnız kendi odasını değil bütün Genelkurmay binasını işaret etti— öcünü alamıyorsun. İyileşmesen de tek ayakla ille kalkıp gitmen gerekiyor ha? Demek başka türlü alamıyorsun öcünü?

Kırıcı bir söz daha söylemek niyetindeydi ama aklını başına toplayıp sustu.

— Neden ağzını açmıyorsun? Söyleyecek sözün yok mu?

— Kararınızı bekliyorum general yoldaş

Artemyef, bu isteğinin çok sırasız kaçtığını anlamıştı. Nedenini bilmiyordu ama, İvan Alekseyeviç'in müracaatını kendine hakaret saydığı da belliydi. Yine de general kendine hâkim oldu, kuşkuculuğu geçti ve sert bir sesle :

— Peki, dedi, benimle cepheye gelecek ve orada kalacaksın. Şunu da bilin ki bir takım hazırlıklar yapacak vaktimiz olmayacak! Dostlarınıza, sevgililerinize ancak telefonla veda edebilirsiniz.

Bu son cümleyi tatlı bir sesle, hafifçe gülerek eklemişti.

— Burada vedalaşacak kimsem yok general yoldaş,

— Peki öyleyse, mesele kalmadı.

— Gidebilir miyim?

— Dur!

İvan Alekseyeviç, duvarın dibinde duran, üzerindeki derisi aşınmış sedire attı kendini.

— Otur da bana kızkardeşinden söz et.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

GÜN, bir peri masalı gibi başlamış, sabahın erken saatlerinde partizan tugayı komutanı Kaşirin Tanya'yı almaya gelmişti. Tanya onun gittiğini sanıyordu, birden Kaşirin, sırtında yepyeni bir albay üniforması ve sinekkaydı traş edilmiş yüzüyle karşısına çıkmıştı. Bir hafta önce, hastanede ziyaretine geldiğinde, çıkınca da Tanya, onunla vedalaşmak üzere «Moskova» oteline uğradığında sakallıydı. Şimdi sakalsız çıkageliyordu. O kadar genç bir görünüşü vardı ki, Tanya onu tanıyamadı. İçten kahkahalar atan Kaşirin, hemen hazırlanmasını söyledi. Kararname önceki gün yayınlanmıştı, bugün, ülkenin çeşitli yerlerinden uçakla gelecek partizanlar, muhtemelen Kalinin'in elinden nişanlarını alacaklardı; Tanya da hak kazandığı için, ona da nişan verilecekti

Mutfakta alelacele hazırlanırken, kapının önünde gezinen Kaşirin, duyabilmesi için yüksek sesle, Stalin kendilerini şahsen kabul etmek istediğinden, işgal altındaki topraklara paraşütle çıkarma yapmayı geciktirdiklerini anlatıyordu; sonra görüşmenin iptal edildiği kendilerine bildirilmişti. Yine de Stalin, dün gece, onları kabul edecek zamanı bulmuş ve sabaha kadar aralıksız soru yağmuruna tutmuştu; kararname akşam yayınlanmıştı, nişanlar bugün verilecekti. Aynı gece de, arkadaşlarının bir kısmı uçaklarına atlayıp bölgelerine döneceklerdi.

— Herhalde ben de gidiyorum. -Kaşirin bu sözü de, öncekiler gibi, büyük bir neşeyle söylemişti.- Paraşütle indirme yapamayacağımızı söylüyorlar. Almanlar. Çertukinskoe alanımızı ele geçirdiler. Bence önemi yok, ormandaki üssün yakınına inebilirim.- Pilotlar, gereken yerde beni indireceklerine söz verdiler. Bütün iş beş yüz metre ileri ya da geri düşmekte. Savaştan öncekileri sayarsak, bu benim paraşütle on yedinci atlayışım olacak.

Sesinden anlaşıldığı kadarıyla, Kaşirin hiç bir şeyden kork-

muyordu. Ne Çertukinskoe alanının işgaline aldırdığı vardı, ne de paraşütle atlamak zorunda kalışına. Stalin'le görüştükten sonra şeytanın inine bile dalabilirdi.

Mutfaktan çıkan Tanya:

— Hazırım, dedi.

Kaşirin, kıskançlıkla tepeden tırnağa süzdü Tanya'yı.

— Tamam, her şey yerli yerinde. Yalnız gömleğin biraz bol. Tıpatıp üstüne oturan bir gömlek yaptıracak zamanı bulamadık.

Sokağa çıktıklarında, Kaşirin :

— Yürüyerek gidiyoruz, dedi. Daha çok vaktimiz var.

Yolda Tanya sordu :

— Stalin'le görüşeceğinizi önceden biliyor muydunuz?

— Bir hafta öncesinden çıtlatmışlardı.

— Bana neden bir şey söylenmedi?

Kaşirin pırıl pırıl dişlerini ortaya çıkaran bir kahkaha attı :

— Çünkü böyle şeyleri bilmeyecek kadar küçüksün kızım.

Tugay komutanıyken, yüzü gözlerine varıncaya dek sık ve kara sakalıyla kaplı olduğu sıralar da Tanya'ya «kızım», erkeklere «oğlum» der, kimse de bu sözleri yadırgamazdı. Şimdi, o ünlü sakalını kesince, Kaşirin, Tanya'dan ancak üç yaş büyük gepgenç bir adam olup çıkmıştı. Tanya, kendisine «kızım» demesini gerçekten garip buldu ve yüzüne bakıp koyverdi kahkahayı.

Kaşirin sordu:

— Ne oluyorsun?

— Nasıl oldu da sakalını kesmeye karar verdin?

— Bilmem. Gün doğmak üzereyken kalktım, sevinçten gözüme uyku girmiyordu. Kremlin'e gitmeme daha dört saat vardı, sana uğramak için de vakit çok erkendi. Dolandım durdum, otelin içinde gezindim, berber salonuna girdim, tam da bir koltuk boşalmıştı. Oturdum ve sakalımı traş ettirdim. İyi etmemiş miyim?

— İyi etmişsiniz ama artık bana «kızım» demeyin.

— Öyleyse, bundan böyle «bacı» derim.

Sonra gülümsedi.

— Yolu yok; «kızım» sözüne alıştım. Gidene kadar sabret. Hem benimle gelmek istersin belki. Daha işimiz bitmedi ki.

— Hayır İvan İvanoviç, iznim sona erince, bir sağlık birliğinde görev isteyip cepheye gideceğim.

— Demek partizan hayatından bezdin? dedi Kaşirin, şen yüzünde bir gölge dolaştı. Allah kahretsin, hep aynı yerde iş gör-

mekten benim de bezdiğim oluyor. Benim de orduya, her şeyin yönetmeliklere göre işlediği birliklere katılmak istediğim oluyor. Orduda emir alır, yerine getirirsin; işini bitirince de raporunu verirsin. Solda komşu birlik var, sağda da öyle. Önünde düşman ardında komutanlar... Beni bir alayın başına getireceklerinden eminim. Savaştan önce de bir alaya komuta ediyordum. Sonra düşünüyorum da, kendi kendime: Hayır, diyorum, mutlu olamaz ormanlarının özlemini çekersin. Çizmedeki çiviler gibi, Almanların ayağına batmaya iyice alıştın.

— İvan İvanoviç, Stalin'le görüşmenizi anlatsanıza. Söylememeniz gerekenleri kendinize saklayın, geri kalanları başından sonuna kadar anlatın ne olur.

Kaşirin «kabul» dedi ve yol boyunca, baştan sona kadar her şeyi anlattı: Stalin'in çalışma odasının duvarlarına yalnız Suvorof ile Kutuzof'un resimleri asılmıştı; içeri girince Stalin, teker teker hepsinin elini sıkmıştı. Sorularına cevap verirlerken çok az oturuyor, geri kalan süre içinde masa boyunca yürüyor ve her birinin yüzünü teker teker inceliyordu. İçeri gireli bir saat olmuştu ki, elinde dosyası, herhalde raporunu vermek üzere, bir general görünmüştü. Stalin şöyle bir başını çevirmiş ve bir şey söylemeden, eliyle işaret etmişti, general bir süre ayakta bekledikten sonra çıkmış. Stalin'de ona hiç aldırmadan partizanların anlattıklarını dinlemeye devam etmişti. Bir saat daha geçince, aynı general elinde dosyasıyla yine görünmüş ve: «Yoldaş Stalin, size verilecek önemli bir haberim var», demişti. Stalin yine ona dönmüş, tatlı fakat sinirli bir sesle: «Biraz daha bekleyin de partizan dostlarla konuşmamız bitsin», demişti. «Her zaman bizi görmeye gelebildikleri yok ki.» Bu sözler partizanların çok hoşuna gitmiş, general birkaç dakika daha bekleyip itiraz edecek gibi olduktan sonra yine, bir şey söylemeden çıkmıştı. Kapıyı kapadığında Stalin ardından bakmış, gülümseyip kollarını açarak: «İçimizde bazıları var ki, en önemli şeyin her zaman kendi söyledikleri olmadığını, daha önemli şeyler de bulunabileceğini bir türlü anlamıyorlar,» demişti. Az önce sorularına cevap vermekte olan tugay komutanı Gussarof'a dönmüş: «Devam edin Gussarof yoldaş, demişti. Acele etmenizin hiç gereği yok.» Bu sözler de Stalin'in odasındaki partizanların çok hoşuna gitmişti. Demek ki şu an onun gözündeki en önemli haberler partizanların verdikleriydi.

Kaşirin büyük bir ateşle, coşkunlukla konuşuyor, Stalin'in partizan hayatına gösterdiği ilgiden büyük mutluluk duyan Tanya

da aynı heyecanla onu dinliyordu; partizanlarla görüşmesine engel olmaması için iki kere kapı dışarı ettiği generale aldırdığı bile yoktu. Generalin, bir an önce vermek istediği haberin gerçekten önemli olup olmadığına, hemen dinlenmesi gerekip gerekmediğine hiç aldırmadan, yürekten gülüyordu.

Kremlin duvarına yaslı, Spasskaya kulesinin solundaki müştemilatta toplanan partizanlara damgalı geçiş izinleri verilmişti, geçide giriyorlardı ki tiz bir zil sesi duyuldu; bir sürü asker yollarını kesti. Sonra, Kremlin'in kapılarından, hızla bir otomobil dışarı fırladı. Zil sesi öylesine tiz, askerlerin yolun ortasına atılışı o kadar çabuktu ki, Tanya arabada Stalin'in bulunduğuna inandı. Oysa, arabanın içinde, şoförden başka kimse yoktu.

Sonra önleri açıldı, yollarına devam edip kapılardan geçtiler, hızlı yürüyen Tanya yine de, yüksek duvarlarla çevrili geniş araziye merakla göz atmaktan kendini alamadı. Lastik izleri ve taşlar arasında biriken kardan çizgilerle bir parke yol uzanıp gidiyordu. İlerdeki tepenin yamaçları çamlarla kaplıydı.

Geçiş izinlerini kapılarda dikkatle inceleyen bir sürü nöbetçinin önünden geçtiler; sonra yeni bir geçit ve yeni bir denetlemeye sıra geldi. Ardından kapısında üçüncü kez durdurulduklari saraya girdiler. Dördüncü kere de, sarayın birinci katında durduruldular.

Kağıtları gözden geçiren nöbetçiler her gelene bıkıp usanmadan bakıyor, izin kâğıdıyla kimlik kartlarını üzerlerinde özel ve olağanüstü yazılar varmış gibi, büyük bir dikkatle okuyorlardı. Sonra da aynı dikkatle, kart sahibini inceliyorlardı.

Tanya, bu tutumu gerekli buluyordu; Stelin'in yaşadığı Kremlin'e gidiyorlardı, çok iyi korunması gereken bir yerdi burası.

Kağıtların teker teker incelenmesi çok zaman alıyor, her keresinde de ayakta beklemek gerekiyordu. Bütün ziyaretçiler, utana sıkıla, bu davranışı onaylarcasına gülümseyip sanki: «Evet, gerekli, çok haklı, başka türlü yapılamaz», diyorlardı.

Az sonra, partizanlar, Kalinin'in nişanlarını takacağı beyaz boyalı yuvarlak salonun ilk sırasını işgal edince, tedirginlik kayboldu.

Tanya, uzun süre Kalinin'in gelişini bekledi. Görünür görünmez de çok şaşırmaktan kendini alamadı. Onu hiç görmemişti, resimlerindeki gibi sanıyordu. Duvardaki resimden fırlayıp salona girecekti sanki. Oysa Kalinin hiç de resimlerindeki gibi değildi.

Çok daha yaşlı görünüyor, resimlerinden hiç anlaşılmayan bir ihtiyar yürüyüşüyle ilerliyordu. Bembeyaz bir de sakalı vardı. Bu haliyle, şirin bir ihtiyarcıktı işte.

Bu ufak tefek ihtiyarın Mihail İvanoviç Kalinin olduğunu anlaması için yarım saat geçip nişan almak üzere çağrılması gerekti.

Partizanlar teker teker yerlerinden kalkıp Kalinin'e doğru yürüyor, yerlerine dönünce hemen madalyalarını göğüslerine takiyorlardı.

Sıra Tanya'ya geldiğinde, bütün bakışların üzerinde toplandığını hissetti. Kaşirin'in yanından geçti, gülümsediğini farkettı, ona karşılık verdi ve dudaklarında bir tebessümle Kalinin'e yaklaştı.

Bu gülümseme onu, herhalde daha da gençleştiriyordu ki, Kalinin madalyayı verip elini uzattıktan sonra, kısacık saçlı ve üniformalı küçük kızlara Kızıl Bayrak nişanı verdiği için üzülmüş gibi sevgi dolu ihtiyar gözleriyle Tanya'ya baktı. Bakarken de elini avuçlarına aldı -şaşkınlıkla Tanya elini uzatmayı unutmuştu- ve bir soru sordu.

Yaşını öğrenmek istiyordu. Tanya anlamadı ve ancak oturduğunda soruyu tekrar işitir gibi oldu. Kalinin elini uzattığı sıra bunu anlamamış da rasgele bir şeyler söylediğini sanarak: «Teşekkür ederim Mihail İvanoviç!» demişti. Kalinin elini bırakırken: «Asıl size teşekkür etmek gerekir», karşılığını vermişti. Yerine dönerken, sevgi dolu bakışlarla Tanya'yı izlemeye devam etmişti.

Törenden sonra birlikte Kızıl Meydan'a çıktılar; sonra da birbirlerine seslenerek vedalaştılar. Oradan, Kaşirin'in kaldığı «Moskova» oteline uzandılar. Dört kişi kalmışlardı. Tanya, Kaşirin, Briansk yöresi partizanlarının şefi ve general içeri girdiği sıra Stalin'in sözünü kesmek istemediği Gussarof, gazetesi tarafından eylül ayında partizanlar arasına gönderilip iki hafta kadar onlarla kalan yakışıklı yüzbaşı. Bugün ona nişan verilmemiş, yalnız seyirci olarak röportaj yapmaya gelmişti. Kaşirin durmadan ona takılıyordu :

— Bugün sana nişan vermemeleri iyi bir şey Lüsin. Neden biliyor musun? Çünkü bizi atlatmaya kalktın. Stalin yoldaş bize, Lüsin'in aranızdaki davranışı nasıldı, diye soruyordu. Ben de, fena sayılmaz ama bizi atlattı, cevabını verdim. Bizimle ilgili on röportaj yapacağına söz verdi, ancak üç yazı hazırladı. Öyleyse, dedi, yine aranıza dönsün ve eksik kalanları da yazsın. Ancak o zaman kendisine de bir nişan verebiliriz.

— Bu kadar palavra yeter, dedi gazeteci yüzbaşı.

— Benim birliğime gel, dedi Gussarof. Kaşirin gibi değilim ben, gerçek bir aydınım, edebiyata değer veririm. Aynı yolculuğu iki kere yapmak zorunda bırakmam seni.

— Sevsinler aydını, diye bağırdı Kaşirin. Sultana mektup yazan Kazağa benziyorsun bel

Gussarof dahil, hepsi kahkahalarla güldüler. Repin'in ünlü tablosundaki belden yukarısı çıplak, şalvarlı, iri yarı, kafası traşlı, palabıyıklı, yazıcıya göre yan duran Kazağa gerçekten benziyordu.

— Aramızda tek fark şu: Kazak, kafayı çekmek için kaftanını satmıştı, seninki sırtında, diyen Kaşirin Gussarof'un kürklü kısa paltosuna bir fiske attı Aklıma gelmişken sorayım, içki stokumuz ne âlemde? Gorilka (*) mızın hepsi bitmedi ya ?Bu önemli günü kutlamalıyız!

Gussarof, sanki ciğerden çıkan kalın sesiyle, böyle önemli bir günü kutlayacak kadar gorilka kaldığını söyledi. Sonra Tanya'ya döndü, dirseğinden tutup sesi ve görünüşüyle hiç bağdaşmayan aşırı bir nezaketle :

— Başka bir sözünüz yoksa, sizi saygıdeğer topluluğumuza davet ederim, dedi.

Çağırıldığına sevinen Tanya :

— Kime sözüm olabilir ki? dedi.

— Gorilka diye ne içireceksiniz bize? diye sordu yüzbaşı. «Tarkhun» mu?

— Daha iyisi var, saf ispirto, dedi Gussarof. Sonra Tanya'ya döndü, sizin için de «üç yedili» bir şişe porto diye devam etti. Bir şişesini karıma sakladım. Öbürünün hesabını görebilirsiniz. Ne kadar içseniz haklısınız, güzel bir nişan aldınız, Kızıl Bayrak nişanı. İç savaşta, tümenimizden, bu nişanı alan üç kişi çıkmıştı.

— Anlatsana ona, dedi Kaşirin, sana Kızıl Bayrak nişanı vermeye kalktıklarında, bir ceketle yepyeni bir deri pantolon alsan daha memnun kalacağını söylediğini anlatsana.

— Doğru, dedi Gussarof, o sıralar çok genç ve beyinsizdim. Kaşirin'e anlattım, uydurduğumu sandığı için gülüyor. Ama yalan söylemiyorum, bugün inanmakta güçlük çekseniz bile gerçek.

— Bugün Gussarof'umuzun bayramı üç katlı, dedi Kaşirin. Bir kere, ister istemez giyecek değil de nişan seçti kendine; son-

(*) Kırmızı biberle çekilen Ukrayna votkası.

ra öyle bir rapor verdi ki. Stalin yoldaş sırf onu dinlemek için bütün generalleri odadan attı; bir de karısı geliyor... Ne zaman eşyalarımı toplayıp buradan ayrılacağım acaba?

— Akşama. Otele gittiğimizde istasyona yine telefon ederim.

Başkalarının mutluluğunu paylaşmaya her zaman hazır olan Tanya:

— Karınız ne zaman geliyor? diye sordu.

Derin bir iç geçiren Gussarof:

— Şimdiye kadar gelmesi gerekiyordu, dedi.

Kaşirin sordu:

— Ne içini çekiyorsun? Vicdanın rahat, günah işlemedin nasılsa. Komşu olarak, sana mühürlü imzalı bir namusluluk belgesi verebilirim.

— Asıl günah, zavallının beş altı gün önce Ömsk'dan yola çıkıp, yarın ayrılmak üzere bu gece buluşacağımızı bilmemesi.

— Gidiyor musunuz? diye sordu Tanya.

— Ne yapabilirim, onun gibi çekirdekten yetişme asker değilim ki, diyen Gussarof Kaşirin'i işaret etti. İstese hemen ona cephede bir görev verirler. Ben, partinin bölge komitesi üyesiyim, doğduğum bölgeye giden yoldan başkasını bilmem... Moskova komitesindeki eski bir dosta uğradığımda gıpta ettim. Moskova çevresindeki Almanlar geri çekilince sağ kalan ya da cephede bulunmayan bütün arkadaşlar kendi kesimlerine döndüler. Bizim Briansk bölgesi ne zaman başlıyacak acaba çalışmaya?

— İşin de güç ha, dedi Kaşirin. Doğduğun yerlerde tek sağlam köprü bırakmadın üstelik.

Gussarof hüzünle:

— Başka ne yapabilirdim? dedi. Cephe iyice yaklaştığında, sağlam kalanları da havaya uçuracağız. Çare yok ki.

— Bu kadar zarar yeter, dedi Kaşirin, Tanya'ya döndü: Biliyor musun, buna ne güzel bir ad bulmuşlar; demiryolu savaşının aslı diyorlar.

Gussarof, acı acı güldü:

— Kırıp dökme ustası deseler daha iyi.

— Karınızla buluşmak için Stalin yoldaştan izin isteyemez miydiniz? diye sordu Tanya.

Kaşirin ve Gussarof'u dinledikçe şaşmaktan kendini alamıyordu. Gussarof'la karısının daha uzun bir süre beraber olmalarının yolu yok muydu?

— Doğrusu, isteyecek gücü kendimde bulamadım. Mosko-

va'ya çağrıldığımda, karıma da uğrayabileceğimi sanıyordum.. Sonra Stalin tarafından kabul edilmeyi bekledik. Bu durumda nasıl gidebilirdim? Şimdi de durum, Briansk ormanlarına dönmemi gerektiriyor. Neyse ki zamanında onu buraya getirtmeyi düşünebildim, aksi halde beni Moskova'da bile bulamıyacaktı. Yirmi dört saat uzun bir süre değil tabii, ama üzülecek bir şey de göremiyorum. Bu kadarını bile elde edemiyen nice insan var.

Yine de gözleri kuşkuluydu. Buluşmanın üzücü olmasından çekiniyordu.

Böylece otele varıp ikinci kata, Kaşirin'le Gussarof'un yerleştiği iki odalı daireye çıktılar.

Gussarof, istasyonu aramak üzere hemen telefona sarıldı. Kaşirin'le yüzbaşı masayı hazırlamaya koyuldular. Tanya onlara yardım ediyor, muslukta, diş fırçalarının konduğu bardakları yıkıyordu.

Telefonu kapayan Gussarof:

— Otel büfesinden bardak çanak isteyebiliriz, dedi. Yiyecek de getirebilirler. Elimde bir sürü fiş var.

Kaşirin istemediğini belirten bir işaret yaptı.

— Fişlerini karına sakla. Elimizdekilerle idare ederiz nasılsa.

Yüzbaşı, belinden, kabzası ince işli bir hançer çıkardı; Tanya ekmek kesmeye koyuldu.

Tanya'nın ardında duran yüzbaşı:

— Bu hançeri bana zavallı Degtiar armağan etti, dedi.

Tanya hiç cevap vermedi.

— Onu unuttunuz mu yoksa?

Tanya döndü, gazetecinin gözlerinin içine baktı.

— Hayır yoldaş Lüsin, unutmadım.

Sorunun belirli bir anlam taşıdığını biliyordu cevapsız bırakmak istemiyor ama uzun uzun üstünde durmayı da düşünmüyordu.

— Yiğit çocuktu değil mi ?diye üsteledi gazeteci.

Karşısındaki başını çevirene kadar bakışlarını gözlerinden ayırmayan Tanya, soruyu tekrarladı:

— Yiğit adamdı değil mi yoldaş Lüsin?

Aralarına giren Kaşirin:

— Neden onunla bu kadar resmi konuşuyorsun? dedi. Adı Nikola, ona Kolia bile diyebilirsin.

— Emredersiniz albay yoldaş.

— «Emredersiniz» de nereden çıktı?

— Yüzbaşıya bundan sonra Kolia diyeceğim.

Gülümsedi ve söylenmemesi gereken bir şeyden söz eden bu adama duyduğu nefreti unutmaya çalıştı. Ne Kaşirin'in, ne de diğerlerinin keyfini kaçırmak istemiyordu.

Gussarof sonunda telefonu kapadı ve yalan söylemedilerse, karısının on birde değil de yedide geleceğini, trenin rötarını kapadığını söyledi. Neşesi yerine gelmişti. Bunda şaşılacak bir şey de yoktu, çünkü zavallı sabahtan beri saatleri sayar olmuştu.

Yan odaya geçerek ispirtoyla bir küçük şişe şarabı getirdi.

Porto şişesini kulağının dibinde sallayan Lüsin, hayatından memnun:

— Hem de açılmamış, dedi.

Sonra çatalının ucuyla mühürünü söküp şişenin ağzını açtı.

Saf ispirtoyu bir sürahiye doldurdular ve su kattılar. Ellerinde sadece iki bardak olduğundan Lüsin, önce Tanya ile Kaşirin'e içki verdi. Tanya bardağını çekmeye çalışıyordu ama Lüsin, yine de ağzına kadar doldurdu.

Saatine bakan Kaşirin:

— Belki Gurşki de gelir, dedi. Söz vermişti uğrayacağına.

Gurski, Lüsin'le birlikte tugaya gelen ve onunla birlikte röportajı hazırlayan ikinci gazeteciydi. Tanya, bu neşeli, herkesi eğlendiren adamın geleceğine sevindi.

— Gelirse bize katılır, dedi Gussarof.

Kaşirin doğruldu, bardağını kaldırdı ve uzun süre ses çıkarmadan durdu. Az sonra Gussarof'la Lüsin'in yüzlerindeki sabırsızlık belirtilerini farkedince:

— Belki seni bir daha göremem kızım, dedi. Tekrar görüşürsek, belki şerefine içme fırsatı bulamam. Fırsat bulmuşken hem aldığın nişanın, hem gösterdiğin yiğitliğin, hem güzel gözlerinin şerefine içiyorum. Hayat boyu hiç bir herif ağlatmaz inşallah seni!

Sonra, hiç bir hareket yapmadan, Tanya'nın yanına bile yaklaşmadan, garip bir ciddiyetle sordu:

— Öpebilir miyim?

Tanya, ona doğru bir adım atınca Kaşirin genç kadına sarıldı ve dudaklarına zorlu kaçamak bir öpücük kondurdu. Kaşirin tepeden tırnağa erkekti ama, bu ani duygululuğu Tanya'yı şaşırtmadı.

Sadece kendisiyle vedalaşıyordu. Öpüşürken Kaşirin'in gözlerini yakından gören Tanya, belki de bir daha görüşemeyiz dedi birden kendi kendine.

Kendi şerefine yarım bardak devirdi, ikinci yarım bardağı da Gussarof'un karısının sağlığına, buluşmaları için içti Sonra kendilerini topladılar, başta bunu yapmadıkları için rahatsız olup Stalin'in sağlığına içtiler. Sonra düşman saflarının gerisinde kalan bütün arkadaşlara ve Gussarof'un teklifiyle yüzbaşıya, partizanlara yapacağı yeni ziyarete sıra geldi. Kaşirin karşısındakini fazlaca şımartmaktan hiç çekinmeyen kişinin ruh yüceliğiyle yüzbaşıyı övmeye koyuldu.

— En güç zamanda bizi görmeye gelmekten çekinmeyen arkadaşımız Lüsin'in şerefine, dedi. Onun yerinde başkası olsa, böyle bir zamanda aramıza gelmezdi.

Tanya, o günleri çok iyi hatırlıyordu; Almanların koskoca bir koruma tümeni Smolensk çevresindeki ormanları tarıyordu Gerçekten durum çok ciddiydi. Yüzbaşı Lüsin'in de, gelir gelmez birkaç harekâta katılmak istediği ve kendisine izin verildiği de gerçekti. Kendisi ve arkadaşları için, Kaşirin bu tutumu çok olağan bulurdu. Ama yüzbaşı Moskova'dan gelen biri, bir gazeteciydi; başkentte kalabileceği halde partizanların arasına gelmişti, uzaktan bakabileceği halde harekâta katılıyordu! Kaşirin'e bakılırsa, bu gazeteci yüzbaşı ve arkadaşı neredeyse kahraman denecek kişilerdi.

Alkolün etkisiyle bol bol harcanan bu övgülerden ve arkadan gelen ortak anılardan sonra, büyük bir sevinçle karşılanan Gurski göründü; Gurski, Lüsin'le birlikte partizan tugayını gezmeye gelen ikinci gazeteciydi. Tanya, ilk geldiğinde, aralarındaki haliyle hatırlıyordu Gurski'yi. Sırtında apoletsiz işaretsiz bir üniforma ceketi, içinde kürk yeleği, kalın pamukla doldurulmuş ceketi ve kepiyle unutulur gibi değildi. Şimdi odaya, şapka ve sivil giysilerle giriyordu. Paltosu koltuğa atılınca, Tanya, elbise ve kolalı gömlek giyip kravat taktığını farketti. Yalnız, elbisesinin üstüne giydiği kürk yelek partizanların arasına geldiği günü hatırlatıyordu. Koltuğa rahatça kurulup başladı şakalaşmaya; içinde, zaman zaman tutulan bir şey varmış gibi, hafifçe kekeliyerek konuşuyordu.

— Bebbenim yok.. yokluğumdan laydalanıp Lüsin'i kahraman yaptığınızı görüyorum Hiç gereği yok. gösterdiği yiğitliğe bü-bütün ya-yazıişleri kadrosu yakınıyor Size aranıza nasıl geldiğimin sırrını açıklıyacağım. Ya-yaz-yazı ısleri müdürü, cephe gerisinde bir yolculuk yapıp yapmıyacağımızı sormak üzere bizleri topladı. Ta-tabii, di-diyecek şşşşey bulamadık. Yazıişleri müdürünün sandığı ye-yerin ttttam tersini söylediğini gö-

rünce itiraz etmek için çççok geç kalmıştık. Lüsin'le birlikte, yüyü-rekli kişiler gibi ce-ce-cesaret dolu, söy-söylenecek tek şeyi söyledik: «Emredersiniz»...

— Sersemlik etme, dedi Lüsin.

— Onu bunu bırakın da, ne zaman tekrar görmeye geleceksiniz bizi, onu söyleyin, dedi Kaşirin.

— Aç-açık konuşmak gerekirse, bi-bir daha gele-geleceğimizi sanmıyorum, dedi Gurski. İnsanların iyiliğini fazla is-istismar etmemek gerekir. İç-iç-içtenlikle konuştuğumu kabul buyurunuz. Ama Lüsin'den ay-aynı şeyi beklemeyln. Siz, geri dönecek misiniz? diye sordu sonra Tanya'ya.

— Hayır.

—Ço-ço-çok haklısınız.

— Kaşirin'i yalnız bırakmak sizi hiç üzmüyor mu? diye sordu Lüsin.

Gurski, başıyla Lüsin'i işaret edip:

— Sor-sorduğuna hiç al-aldırmayın, dedi. Ge-ge-genç ve yakışıklı, kadınlara en seçme so-soruları sorabileceğini sasanıyor. Kadınların zekâya sanıldığından çççok değer verdiklerinden ha-haberi yok. Şimdi iz-izin verirseniz, size çok daha aklıbaşında bir soru soracağım. Na-nasılsınız?

— İyiceyim, dedi Tanya.

— Ka-Kaşirin izinli olduğunu söyledi. Ha-ha-hatırlıyor musunuz, oradayken bana annenizle babanızın hayatta olduğunu, ama nerede bul-bulunduklarını bilmediğinizi söy-söylemiştiniz. Öğrendiniz mi yerlerini?

— Telgraf çektim, cevabını bekliyorum.

— Bu çok uyanıkça bir davranış. Ben, annemle babamı görgörmeye gitmek için neler ver-vermezdim.

— O kadar izin istiyorsan genel yayın müdürüne başvur, dedi Lüsin.

— Aptesaneye gitmek için çocuklar, köşeye gidip arka ay-ayağını kaldırmak için de köpekler izin ister. Savaş sırasında erkekler cepheye gitme izni isterler. Ge-geri kalan zamanda, kendilerine baş-başka bir şey teklif edilmesini bek-beklerler, teklif almazlarsa bir şey istemezler.

Çok ciddi kişisel sorunlarına dalıp gitmiş olan Gussarof, birden:

— Doğru, dedi.

Onlarla aynı fikirde olmayan Kaşirin:

— Neden? diye sordu. Hepiniz partizanları ziyaret ettiniz,

ısınız bittiğinde genel yayın müdürüne...

— Din-dinle Kaşirin, diye atıldı Gurski, senin hamurun çok iyi. Biz-bizi yoldan çıkarabilirsin, çıkarmaya da başladın korkarım. Tüm iyiliğinle, Lüsin'le bana ne büyük yararlıklar yaptırdığını öğrenmek isterim. Ben, göstermediğim tüm yararlılıkları çoçok iyi hatırlıyorum. Ama korkarım, Lüsin'in kafasında bir takım boşluklar var.

Onu dinlerken, Lüsin, Tanya'nın yanına oturmuş gülüyor ya da laf atıyor, ama özellikle genç kadının portosunu içmesine dikkat ediyordu.

Açık kestane rengi saçları, mavi gözleriyle yakışıklı olduğu doğruydu ama, güzelliğinin kadınsı, sokulgan bir yanı vardı.

— Di-dinle Lüsin, dedi Gurski, şerefe kadeh kaldırmak istiyorum ama hanımın bardağına iç-içki doldurmaktan vazgeç. Bir kere hastaneden yeni çıktı, üstelik sarardığının da farkındayım. Hem sonra, senden pek hoşlanmadığını da görüyorum

— Hayır, neden... diye karşı çıkacak oldu Tanya.

Lüsin'den hoşlanmıyordu ama bu koruyucu havalar da hosuna gitmiyordu doğrusu.

— Öyleyse özür di-dilerim.

Tanya, Lusin'in omuzunu gitgide kendi omuzuna yasladığını farketmişti. Ama Gurski'nin dikkatle baktığını görünce çekilmedi.

— Şerefine içmek istediğim şey şu, dedi Gurski. Kaşirin; benden yürekli olduğun için sen-senden hoşlandım. Ben olsam, par-partizanların arasına dön-dönmeyi düşünürdüm. Oysa sen, bardağını bizlerle tokuşturup dikecek ve bu geceden tezi yok uçağa binip gideceksin. Tüm gö-gözüpekliğinle, hatta gözüpekliğine rağmen savaşın son saatine kadar ha-hayatta kalmanın şerefine içiyorum. El-elinden geleni yap, yalvarırım, yal-yalvarırım sana. Sizin için de Gussarof yoldaş...

Gurski ile kadeh tokuşturan Kaşirin:

— Merak etme, elimizden geleni yaparız, dedi. Ama bu ölüm ayinini nereden çıkardın, hiç adetin değildir de?

— Bi-bir kere, kilise diliyle konuşmak gerekirse, ölüm ayini değil Te-Deumdur bu. So-sonra-Gurski birden Lüsin'den yana döndü - genel yayın müdürü bana Petia Pustovalof'un öldüğünü bildirdi. Don cephesinden telgraf gelmiş. Bir tank çı-çıkarmasına katılıyormuş. Genel yayın müdürü, bir ara, onun ye-yerine bizi oraya göndermeyi düşündüğünü söyledi. Onun ye-yerine. Ha-haberi alalı iki saat oluyor, bir türlü inanamıyorum öldüğüne...

Duyduğu üzüntü Gurski'nin yüzünden okunuyordu. Koca burnu kıpkırmızı kesildi, gözlüğünün altından akan bir damla yaşı parmağıyla şöyle bir sildi.

Kısa süren bir sessizlik oldu.

—Hiç beklemiyorduk doğrusu, dedi Lüsin. Cepheye gideli daha bir buçuk ay oluyor, ve öldü; savaşın ilk gününden beri iş başındayız, bizim bir yerimiz çizilmedi...

— İlk gün-den beri ateş hattındayız, diye söylenmekten vazgeç. Çir-çirkin kaçıyor.

— Neden çirkin kaçsın?

— Çün-çünkü, ilk gününden savaşa katılmadıkları halde ölen mil-milyonlarca kişi var. İlk gün-günden beri savaştığımızı söylediğinde, bu yüz-yüzden birinci sınıf insanlar sayılmamız gerektiğini sanacaklar. Böy-böyle konuşmak küçük çocuklara yakışır. Pustovalof, aldığı emri ye-yerine getirmek için Don cephesine gitti, yap-tığı da herkesin yaptığı bir iş...

Gurski kızmıştı ama, Tanya, kızgınlığının Lüsin'e yönelmediğini farketti. Lüsin elinin altında olduğu için kızıyordu ona. Arkadaşına değil, Lüsin'in pek aldırmadığı, kendisinin çok sevdiği bir dostu elinden alan ölüme kızıyordu.

Bir süre sustuktan sonra:

— Genel yayın müdürü, telgrafta, ölmeden önce Pustovalof'un kendisinden beklenen davranışı gösterdiğinin yazıldığını söylüyor. «Beklenen davranışı göstermek, göstermemek» nasıl iş? Aklım almadığı gibi içerliyorum da, insan kendini çocuk bahçesinde sanıyor. Hem sonra, biraz da öğünerek, Pustovalof'la birlikte gazetemizin verdiği savaş şehitleri sayısının onu bulduğunu söy-söyledi. Sanki yuv-yuvarlak bir sayı elde etmek için Pustovalof'un ölümüne ihtiyaç varmış gibi...

— Kendisine ne cevap verdiniz? diye sordu Gussarof.

— Bir şey demedim. Sorun o ka-kadar basit değil. Gazetemiz kadrosundan bir sü-sürü ölen varsa, mu-muhabirlerimizin gerçekten at-ateş hattına kadar gittikleri anlaşılır. Davranışları da yerindedir. Bu yönden genel yayın müdürümüzü anlıyorum, üstelik kendisi de cepheye gittiğinde ön saflara kadar süzülmekten geri durmaz. Ama bir ölünün, ken-kendisinden beklenen davranışı gösterdiği söylenirse, nedenini bil-bilmem ama midem bulanır.

— On kişi ha! dedi Kaşirin başını sallıyarak. İçlerinden kaçı yazardı?

— Ya-yarısı.

Kaşirin yine başını salladı.

— Başını sallama Kaşirin, dedi Gurski. Ya-yazarları seversin ama ed-edebiyattan bir şey anlamazsın. Lüsin'le ben, adamlarınla birlikte yola çıkarken on-onlara neler söy-söylediğini, ne em-emirler verdiğini hatırlıyorum: İk-ikisine de çok dikkat edin, kendi göv-gövdenizi siper edip ko-koruyun!

— Evet, ne olmuş yani?

— Do-doğru değil. Bi-birinin gövdesini si-siper edip kendisini korumasını kim-kimse istemez. Üs-üstelik insan yazar olursa. En azından birkaç öl-ölüm tehlikesi at-atlatmış kişi sayaş romanı yazabilir, ama durmadan korunan bir şey yazamaz. En fazla yapacağı «Na-Nasıl Hayatımı Kurtardılar?» adlı bir «otobiyografi» dir. Benimle aynı fikirde misiniz? diye sordu Tanya'ya.

— Dostunun anısına içelim, dedi Gurski. Sadece kekeme ol-olduğumu ve büyük söylevleri beceremediğimi hatırladım.

Lüsin'in geri kalan portoyu Tanya'nın bardağına boşalttığını görünce genç kadına:

— Bütün bardağı dikmeniz için üstelemiyorum ha, dedi. Kafayı çekmekle ölüleri diriltemeyiz nasılsa...

Ama Tanya bu öğütü dinlemedi ve bardağındakini, diğerleriyle birlikte sonuna kadar içti. Şu sıra kendisi için yabancı sayılacak birinin değil, yakından tanıdığı ve artık yaşamıyan pek çok tanıdığının anısına içtiği için bardağını boşaltma gereğini duyuyordu. Bir de Degtiar'ın anısına içtiği için. Ölmeden önce Tanya'yı küçük düşürmüştü. Ama davranışı. Tanya'nın şu sıra yine de onu düşünmesine engel olmuyordu. Degtiar, ölümün her şeyi sildiğini tekrarlamaktan hoşlanırdı, hakkı da vardı herhalde.

Bütün bardaklar boşalınca:

— Geleceği düşünmenin zamanı değil mi? dedi Gurski.

Boş sürahiyi işaret eden Kaşirin:

— Biraz daha içki getireyim, dedi.

— Olur ama, se-senin gidişin de dahil, daha sonraki günlerle ilgili bir takım şey-şeyleri düşünüyorum.

Bakışları Tanya'ya takıldı, genç kadın kendi yüzünden Gurski'nin bir takım şeyleri söyleyemediğini hissetti.

— İvan İvanoviç, dedi Kaşirin'e. Gidip yan odada biraz uzanmak istiyorum. Başım dönüyor, içki içme alışkanlığını kaybetmişim de...

Hemen yerinden kalktı; gelecekle ilgili bir takım tasarıları varsa, yalnız başlarına konuşabilirlerdi böylece. Neden rahatsız etsindi onları?

— Olur olur, git uzan.

Herhalde işlerine geliyordu ki, diğerleri de karşı çıkmadılar...

Tanya yan odaya geçti, gıcırdayan kapıyı kapadı. Odada iki yatak vardı, bir tanesi alt üst edilmişti, yastığın altından Lermontof'un, cildi iyiden iyiye eskimiş bir kitabının ucu çıkıyordu. Kaşirin'in hiç yanından ayırmadığı bu sadık dostunu Tanya hemen tanıdı. Gussarof'un yattığı öbür yatak yapılmıştı. Tanya bu yatağa oturdu ve başının hafifçe döndüğünü hissetti. Son yarım bardağı içmiyecekti... Öbür odada alçak sesle konuşulduğunu duyunca Kaşirin'e seslendi:

— İvan İvanoviç, zahmet olmazsa bana bir sigara getirin!

Kendi yüzünden bir takım şeylerden yoksun kalmamalarını söylemek için Kaşirin'i odaya çağırıyordu. Bu gece uçağa binip gideceğine göre, birilerine uğramak ihtiyacı duyuyorlarsa kendisini düşünmemelerini natırlatacaktı. Çocuk değildi, çok iyi anlıyordu isteklerini... Onlarla beraber çıkıp kişisel işleriyle ilgilenecekti; öyle ya, onun da kişisel bir takım işleri vardı. Akşam evde olması, Maşa'nın kardeşi Artemyef'i beklemesi gerekiyordu...

Kaşirin'e bunları söylemek niyetindeydi. Akşama kadar yapacağı iş olmadığı halde, Gurski'nin kendisine yönelen ve kendilerini rahatsız etmeye başladığını hissettiren bakışlarını farkettiğinde çok üzülmüştü. Bu yeni konuşmayı çok ilginç buluyor ve akşama kadar dinleyeceğini sanıyordu. Omuzunu gitgide sıkıştıran ve soluğunu kulağına üfleyen Lüsin bile keyfini kaçırmaz olmuştu. Ama şimdi her şey bitmiş, berbat olmuştu. Artık kafasızlık edip canlarını sıkmamak sözkonusuydu; üstelik Kaşirin de Moskova'da son gecesini geçiriyordu. Geleceğin ona neler hazırladığını kim bilebilirdi?

Tanya Kaşirin'i bekliyordu, içeri giren Lüsin oldu. Alnında ter taneleri belirmiş, kıpkırmızı kesilen yüzünün kadınsı çizgileri silinmişti.

Gelişi Tanya'yı fazla ürkütmemişti, daha çok sinirlenmekten korktuğu için: «Neyse ki kapıyı kapamadı», diye düşündü birden.

Yırtık bir «Belomor» paketi uzatıp karşıdaki yatağa oturan Lüsin:

— Bir de üstelik sigara içtiğiniz hiç aklıma gelmemişti, dedi.

Bir sigara alan Tanya:

— Neden «üstelik?» diye sordu.

— Çok iyi içiyorsunuz da... Hem sonra...

— «Hem sonra» ne olmuş?

— Hiç, hiç... Bir şey söylemek istiyordu ama cesaret edemedi. İyi içiyorsunuz, seyrettikçe insanın hoşuna gidiyor.

— Çoğunlukla doktorlar iyi içerler. Yoksa beni sarhoş etmeyi mi umuyordunuz?

— Evet.

— Niçin?

Lüsin, sarhoşun ısrarlı bakışlarıyla durmadan süzüyordu Tanya'yı; bu soru üzerine ne cevap vereceğini şaşırmıştı.

— Sızana kadar içmenizi isterdim, dedi bir süre sonra.

— Boşuna uğraşıyorsunuz. Sarhoş olsam da canımın çektiği gibi davranırım, başkalarının istediği gibi değil.

Tanya'nın gözleri: «Evet, senin düşündüğünden söz ediyorum. Ama boşuna vakit kaybediyorsun, gitsen daha iyi edersin...» der gibiydi. Lüsin, ürkek ama ısrarlı bakışlarını hep Tanya'nın üzerinde gezdiriyordu.

Yan odadan Kaşirin'in sesi geldi:

— Ne halt ediyorsun orada? Gussarof'un yatağının altındaki sandıktan «Tarkhun» şişesini alıp gelsene.

Lüsin bu sesi duyunca başını çevirdi, sonra yine Tanya'ya baktı ve bakışlarını ondan ayırmadan elini Kaşirin'in yatağı altında gezdirmeye koyuldu.

Üstüne oturduğu yatağın altını gösterip yerinden kımıldamayan Tanya:

— Bana kalırsa burada, dedi.

Lüsin diz çöktü, bir eliyle yatağın altını karıştırırken, dengesini yitirmiş gibi, öbürüyle kadının dizine yapıştı. Tepeden tırnağa genç kadını süzüp sıktı dizini.

Tanya hiç kımıldamadı, ama bakışlarını yere indirdi. Hissettirmeden öbür bacağını yaklaştırdı ve yatağında gezen parmakların üstüne bastı. Mümkün olduğu kadar canını acıtmak niyetiyle, bütün gücünü ayağına verdi. Lüsin bir çığlık attı, çizmenin altında kalan elini çekti. Tanya'nın dizini bırakıp ezilen iki parmağını sıktı. Ona hiç aldırmayan kadın eğildi, yatağın altını karıştırdı ve şişeyi çıkarıp uzattı:

— Alın... Elinizi de musluğun altına tutun...

Şişeyi kapıp bütün gücüyle ezilen parmakları arasında sıkan Lüsin, hırsla:

— Allah belanızı versin! dedi.

Bu parmaklar şişeyi tutabildiğine göre, acısı da kendiliğinden geçerdi nasılsa.

Kaşirin yan odadan seslendi:

— Yahu, geliyor mu şu şişe? Bulamadınsa yardım edelim!

— Geliyorum, geliyorum, dedi Lüsin.

Çıktı ve hırsla çarptı kapıyı.

Tek başına kalan Tanya çekinerek Gussarof'un yatağına baktı; karısı gelecekti bugün, nedenini bilmiyordu ama bir türlü de uzanamıyordu yatağa.

Kaşirin'inkine oturdu, arkasına bir yastık yerleştirdi ve bacaklarını sarkıtarak yattı.

Başkalarının istediği gibi değil de canının çektiği gibi hareket ettiğini söylemişti Lüsin'e. Doğru muydu bu? Evet, doğruydu. Ya Degtiar'la arasında geçen? Onunla da canı çektiği için beraber olmuş, bir aya yakın bir süre sevdiğini sanmıştı. Sonra, her şey birden yıkılıvermişti. Degtiar öldüğünde bile ona en ufak bir sevgi duymamış, şaşmıştı bu işe; bütün diğer arkadaşlarına üzüldüğü gibi üzülmüştü Degtiar'a, o kadar. Erkeklerden gelen hakaretleri bağışlama yeteneğinden yoksun olan Tanya'nın, doğa tarafından korunduğuna inanası geliyordu.

Yattığından beri başının dönmesi azalmıştı. Yatağın yanındaki alçak masada duran sigarayı aldı ve yaktı: «Telgrafıma, bugün de bir cevap gelmiyecek mi acaba? Annem sigara içtiğimi görse! Bırakmam gerek sigarayı, hiç hoşlanmaz.» Tam bu sıra, yan odada söylenenleri işitti.

Lüsin çarptığında iyi kapanmıyan kapı, ağır ağır açılmıştı; şimdi de aralık duruyordu. Yan odada Tanya'nın sözü edilmekteydi. Önceleri, söylenenleri duymamak için başını yatağa gömmek istedi, yastığa da sarıldı ama, tam o sıra, Kaşirin yüksek sesle:

— Siz ne derseniz deyin, dedi, ama ben, böyle bir günde onu bırakmaya taraftar değilim.

Tanya yastığı bırakıp dinlemeye koyuldu.

— Öyleyse, yap-yaptığımız programı ip-iptal etmek gerekiyor, dedi Gurski.

— Gerekirse iptal ederiz, dedi Kaşirin.

— Se-sen bilirsin. Aslında yola çıkan sensin, senin son gecen. B-beni şimdilik buradayım nasılsa...

— Tamam öyleyse, dedi Kaşirin, onu tek başına bırakacak değiliz ya!

Tanya minnetle gülümsedi ve Kaşirin'e, önemli bir işi olduğunu ve hemen gitmek zorunda bulunduğunu söylemek üzere odadan çıkmaya hazır, oturdu yatağa. Ama, Gurski'nin sesi onu durdurdu.

— Dinle Kaşirin, te-temelde haklısın ama işin bir di-diğer yönü var: Gidiyorsun, gittiğini de herkes biliyor, sevgili Polina'n seni son bir kere görmek ister belki. Dekabrist karısı değil belki, yine de iyi yürekli bir arkadaşımız. Üstelik, Moskova'da kaldığın sürece sana hep iyi davrandı. Ona da acı-acımak gerek...

«Gerçekten bu Kaşirin çok iyi yürekli, diye düşündü Tanya yerinden kalkarken. Benim yüzümden, Moskova'daki son gecesini feda etmekten çekinmiyor... Hayır, buna izin veremem. Nereye gideceklerse gitsinler...»

Tanya yatağı düzeltip kapıya doğru yürürken:

— Durun! dedi Lüsin.

Onun sesini duyan Tanya, sanki bu söz diğerlerine değil de kendisine sesleniyormus gibi, garip bir önseziyle olduğu yerde kalakaldı.

— Durun, senin doktoru da yanımıza alsak ne olur!

— Canım, orada doktorun işi ne? Oturup Polina'ya mı bakacak?

— Niçin baksın canım, ben doktoru kendime ayırıyorum.

— Az önce de ken-kendine ayırmayı denedin, dedi Gurski. De-deminden beri de parmaklarını üf-üfleyip duruyorsun.

— Ne önemi var canım! En büyük sürprizler onun gibi kızlardan gelir. Bir kadeh daha atsın da bak, kendini bilmez olur. Merak ediyorsan söyleyeyim, Degtiar onunla ilgili bir sürü şey anlattı bana...

Degtiar'a değil de kendine kızan Tanya, hüzünle: «Ona da hepsini anlatmış», diye düşündü.

— Aralarında bir şey geçmedi mi sanki? Degtiar bana palavra mı attı yoksa?

— Bir şeyler geçti. dedi Kaşirin. Tugayda önüne gelene anlatmaması için Degtiar'ı çağırıp konuşmam bile gerekti.

— Öyleyse doktoru ben alıyorum, hep birlikte gidiyoruz gideceğimiz yere.

— Ben bu iş-işe karşıyım, dedi Gurski.

— Neden? diye sordu Lüsin. Degtiar'la aralarında bir seyler geçmiş nasılsa. Kaşirin de doğruladı...

— Degtiar'la bir şeyler geçmiş olabilir, dedi Gurski. Ama seninle, sanmıyorum. Gecemizin ca-canına okunacak. Hem sonra bu iş-işte iğrenç bir yan var...

— Senin yerinde olsam kısarım çenemi dedi Lüsin.

— . Üstelik de aşağılık, diyen Gurski onun sözünü kesti

— Cehenneme kadar yolunuz var be! dedi Kaşirin. En iyisi her şeyden vazgeçmek...

İçeri giren Tanya'yı, ancak cümlesini bitirdiğinde farkedebildi.

Öbür odada, kapının hemen önünde duran Tanya, sözlerini bitirmelerini bekliyordu. Ancak o zaman, bir şey olmamış gibi içeri girebilirdi. Aslında, kendisiyle ilgili sözleri büyük bir merakla dinlemekteydi. Hakkı olduğu için dinliyordu onları. Sonra, bu erkeklerin arasındaki tek kadındı, duyulmadıklarına inandıkları an söylediklerini kendi yanında asla söyleyemezlerdi. Hem gerekli, hem üzücü, hem de tatsız bir şeydi bu.

Bir süre koşmuş gibi kendisini soluk soluğa bırakan bu şaşkınlık ve heyecandan kendini kurtaramayıp içeri girdi; heyecandan kısılan sesiyle:

— Sağol İvan İvanoviç, dedi. Yan odada biraz kestirdim. Artık gitmem gerekiyor...

Gurski'nin her şeyi anladığını, söylediklerine inanmadığını belli eden bakışlarıyla karşılaştı; gözlerini Gurski'ninkilerden kaçırmadan Kaşirin'e doğru yürüdü.

Yerinden kalkıp büyük gürültüyle iskemlesini yana çeken Kaşirin:

— Vay, benim küçük kızım! dedi.

Suçüstü yakalanmış gibiydi. Sarhoştu ve Tanya'nın söylediklerini duyabileceği aklına gelmiyordu; yine de, onun karşısında utanç içindeydi.

Kaşirin'in ardından Lüsin'le Gurski de ayağa kalktılar. Gussarof dışarı çıkmıştı. Tanya, neden onun sesini duymadığını şimdi anlıyordu.

— Nereye gidiyorsun?

— Biriyle buluşacağım, neredeyse uyanamıyordum.

— Ben de, biriyle buluşacağını düşünmemiştim... dedi Kaşirin.

— Niçin?

— Bizimle gelseniz? dedi Lüsin. Biz de tam...

Birden sesi kesildi, Gurski dirseğiyle dürtmüş olmalıydı.

Tanya sustu. Lüsin'den yana bakmadı bile. Şaşkınlıkla eline yapışan Kaşirin'den gözlerini ayırmadan:

— Tugayda bütün arkadaşlara benden selam edin, dedi. Müsadenizle sizi öpeceğim...

Yaklaştı, içinden gelen atılıma kendini bırakıp yürekten öptü onu. Şimdi, veda etmek sırası geldiğinde öptüğü, biraz sar-

hoş ve suçluluk duygusuna kapılmış Kaşirin değil de diğeri, bu gece tugayı başına dönüp eski halini alacak olandı.

Sonra Gurski'ye elini uzattı, gülümsemeye çalışıp Lüsin'e dönerek:

Sizin elinizi sıkmıyorum, canınız çok acıyor herhalde, dedi.

Önemi yok, kin tutmam ben, karşılığını verdi Lüsin.

Yanına yaklaşacaktı ki Gurski, önüne geçip onu durdurdu. Sonra Tanya'yı kapıya kadar geçirdi, ses çıkarmadan paltosunu tuttu. Tanya bir baş işaretiyle teşekkür etti, kapıyı kapadı, uzun uzun arkasından bakan oda hizmetçisinin yanından hızla geçip merdivene yöneldi.

Aşağı indiğinde, uzakta, kapıcının yanından telefon eden Gussarof'u gördü: «Yine bir şeyler öğrenebilme peşinde. Odadan telefon etmek istemediği için dışarı çıktığı anlaşılıyor...» Eliyle bir işaret yaptı, Gussarof onu gördü ve aynı şekilde karşılık verdi.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KAŞİRİN'E, «gitmem gerekiyor» dediğinde Tanya nereye gideceğini bilmiyordu bile. Ama aşağı inip Gussarof'u görünce birden kararını verdi. Artemyef'e verdiği bilgilerin dışında, üzücü bir görevi daha vardı; Smolensk'de kendisine yardımı dokunan yaşlı doktor Sofia Leonidovna'nın kardeşine uğramak zorundaydı.

Sofia Leonidovna'nın zorla ezberlettiği adrese, daha önce de iki kere uğramıştı. Her iki keresinde de, Briussof sokağındaki yitik avluya dalmış, fakat aradığı insanı bulamamıştı.

Sabah, kara haberi götürmek aklına hiç gelmemişti ama, yine de kendi kendine: «Bir de bugün uğrarım, dedi. Belki bugün öğrenmesi daha iyidir.»

Gorki sokağından Briussof sokağına saptı, daha önce de iki kere geçtiği alçak avlu kapısını aşıp birinci katın kapısını vurdu. Bugün de aradığı kadını bulamıyacağını düşünüyor, yine de gözleri tahta oymaların kalıntılarına, elektrik tellerinin ucuna, üzerinde kiracıların adı yazılı -«Nikodimof: Bir kere çalınız. Volosseviç: İki kere; Kurdiu...»- zil yerlerine dikili, sabırla vuruyordu kapıyı.

Tam geri dönmeye hazırlanırken, zayıf yüzü kıra çalan bir sakalla kaplı, yıllar önce kafası kesilip tekrar eski yerine değil de bir omuza daha yakın konmuş gibi eğri boyunlu, aynı ihtiyar açtı kapıyı.

— Volinskaya evde mi?

İhtiyar, daha önceki gelişlerinde yaptığı gibi eğri boynunun üzerindeki kafasını sallamadı da, incecik bir çocuk sesiyle cevap verdi.

— Evde. Kendisiyle görüşmek mi istiyorsunuz?

— Evet.

— İçeri buyurun.

Önünden çekildi, kapıyı kilitledi ve konçları kesik çizmelerini sürüyerek apartmanın derinliklerine doğru uzaklaştı. İhtiyarın kendisine yol gösterdiğini sanan Tanya peşine takıldı ama, adam dönüp:

— Buradan değil şuradan gideceksiniz, koridorun en sonundaki kapı.

Parmağıyla da sol tarafı işaret etti.

Tanya o yönde ilerledi, ama koridor yoktu görünürde. Önünde bir tek kapı vardı, başkasını görmeyince açtı. Kapının ardında gerçekten karanlık bir koridor başlıyordu. Bir şeylere toslayarak, el yordamıyla duvara tutunup ilerledi. Sağda, derken solda bir kapı farketti. Vurmaya hazırlanırken daktilo sesini duydu; doktor kadının kızkardeşinin daktiloluk yaptığını hatırladı ve el yordamıyla dipteki kapıya yöneldi.

Daktilonun sesi kesildi, yeniden duyuldu. Tanya kapıyı açtı, bir adım attı:

— Girebilir miyim?

Yanık bir gazete kağıdıyla kenarları çevrili gece lambası, yaşlı bir kadının eğildiği masayı aydınlatıyordu. Kadının sırtında yakası kalkık bir manto, boynunda da ağzını kapıyacak şekilde sarılmış bir atkı vardı. Döndü baktı, Tanya irkildi; yaşlı daktilo kadın kızkardeşine o kadar benziyordu ki Tanya, bu odada, karşısında dirilen Sofia Leonidovna'nın durduğunu sandı.

— İş için geldinizse, daha bitmedi, dedi kadın. Pek iyi değilim... Yazılacak otuz sayfam var.

— Hayır, dedi Tanya utana sıkıla. Ben...

Karşısında Sofia Leonidovna'nın durduğunu sanıyor, bu izlenimden bir türlü kendini kurtaramıyordu.

— Kızkardeşiniz için geliyorum...

— Kızkardeşim yok, dedi kadın.

İyice afallayan Tanya:

— Beni anlamadınız herhalde, dedi. Smolensk'den geliyorum ben...

— Ne Smolensk'i? diye sordu kadın sanki Tanya'nın geldiği Smolensk'den başkası varmış gibi.

— Kağıtlarınız yanınızda mı? diye sordu birden.

— Ne kağıdı?

— Kimlik kağıtlarını istiyorum.

Tanya paltosunun düğmelerini çözdü, cebinden kimlik kartını çıkarıp yaşlı daktiloya uzattı.

Kağıtlarını istemesini garip ve saçma buluyordu. Sanki söyleyeceklerini dinlemeden önce bu kağıtları incelemesi gerekliymiş gibi.

Yaşlı kadın uzun uzun kimlik kartına baktı, geri verdikten sonra Tanya'ya sordu:

— Ne var?

Yalnız, ağzını kapıyan atkıyı çenesine indirmişti; daha önceki sözleri, kalın atkının gerisinden boğuk boğuk çıkmaktaydı.

— Smolensk'de kızkardeşiniz Sofia Leonidovna ile çalıştım, dedi Tanya.

Karşısındaki kadının yüzü değişti ve Tanya, o ana kadar yaşlı daktilonun bir şey anlamadığını farketti; Smolensk gibi bütünüyle Almanların elinde bulunan topraklar, kadın için öteki dünya sayılıyordu. Bir gerçek, hayatının bir parçası olmaktan çıkmıştı, herhalde bu nedenle söylemişti başta kızkardeşi bulunmadığını.

— Onunla nerede çalıştınız? diye sordu.

Aynı zamanda da iskemlesini çevirdi, bir sürü şeyle kaplı yatağı işaret etti parmağıyla:

— Dikkat edin, altında sıcak tuttuğum çorba var.

— Altı ay boyunca, birlikte yeraltı kuruluşunda görev aldık. Onun evinde yaşıyordum, beni uzak bir akrabası gibi gösteriyordu.

Yaşlı kadının sorgu dolu bakışları yüzünde dolaştı, sonunda anladı ve başını eğdi.

Şimdi Tanya, anlatacaklarının en güç yerine gelmişti. Bunu geciktirdikçe de söylemesi güçleşiyordu.

— Bana adresini ezberletti, ölümü halinde, sağ kalıp Moskova'ya gelirsem sizi görmemi istedi.

Sanki uzun süreden beri alıştığı bir şeymiş gibi:

— Demek öldü? diye sordu yaşlı kadın.

Kalın, boğuk bir sesi vardı. Patatesi andıran koca burnu ve iyice büzdüğü kalın dudaklarıyla yüzü sakindi.

«Tıpkı Sofia Leonidovna gibi, yalnız biraz daha sert», diye düşündü yine Tanya. «Demek öldü?» diye sorduğunda ne sesi titremişti, ne de yüzü.

— Evet, dedi Tanya.

— Ne zaman?

Tanya, geçen ağustosta öldüğünü söyledi.

Yaşlı kadın kafasından bir takım şeyler hesaplarcasına, daldı gitti; başını bile dikip alnını kırıştırdı.

— Daha önce öldüğünü sanıyordum, ilkbaharda, birliklerimizin saldırısı durdurulduğunda onun ruhuna ilk duayı okuttum.

— Tanrı'ya inanır mısınız? diye sordu Tanya; bu saçma soruyu sormaktan kendini alamamıştı.

Sofia Leonidovna genç yaşında Bestujef-Riyumin'in (*) derslerine devam ederken Tanrı'ya inanmaktan nasıl vazgeçtiğini anlatmıştı; Tanya, ikiz kardeş gibi Sofia Leonidovna'ya benzeyen bu kadının Tanrı'ya inandığını birden öğrenmiş ve garip bulmuştu.

Kadın cevap vermedi ve Tanya'nın konuşmasını bekledi.

— Gestapo tarafından kurşuna dizildi.

Yaşlı kadın hep susuyordu.

— Bizden pek çok kişiyi kurşuna dizdiler, o da aralarındaydı. İki hafta önce tutuklanmıştı. Son olarak tutuklanmak üzereyken gördüm onu.

Yaşlı kadın hareketsiz ve sessiz duruyordu. Ona bakarken Tanya, hiç durmadan yenilenen anıları izleyen o büyük heyecanla olayı hatırladı. Evlerinin kapısını, Almanların arabasını, sırtı kamburlaşmış, elleri arkasında olan Sofia Leonidovna'nın aralarında yürüdüğü iki alman askerini görür gibi oldu... Bir de parlak ceketi, koltuğunun altında evrak çantasıyla, ikinci askerin peşinden koşturan komşuları, belediye muhasebecisi Prilipko'yu...

Gözlerinin önüne gelen yalnız bu olay değildi; alman askerleriyle Sofia Leonidovna'nın evden çıktıklarını görünce elindeki sepetle sokağın köşesinde kalakaldığını da hatırlıyor, sepetin ağırlığını hissediyordu. Sepet ağırdı, çünkü dibinde, patateslerin altında bir saatli bomba duruyordu. Bomba partizan tugayında yapılmıştı, alması gereken adam gelene kadar dört gün, Sofia Leonidovna ile Tanya bombayı saklamak zorundaydılar. Tanya elinde sepetiyle duvara yapıştı, Sofia Leonidovna, başı önünde, elleri arkasında, iki alman askeri arasında arabaya doğru yürüyordu...

Yaşlı kadın uzun uzun, dayanılmaz şekilde susmaktaydı.

— Demek siz hayatta kaldınız? diye sordu.

— Evet. Yokluğumda onu tutukladılar. On dakika önce gelsem beni de götüreceklerdi.

— Demek böyle öldü, bense açlıktan sanıyordum

— Hayır, açlık çekmiyorduk. Daha doğrusu çok kötüydü yi-

(1) San Petersburg Universitesinin ünlü tarih profesörü 1878 de kızlar için yüksek öğretim yapan okulun kurucusu.

yecek durumumuz, ama bizimkiler ellerinden geldiğince yardım ediyorlardı.

Yaşlı kadın, sözlerini yansıtırcasına:

— ... yardım ediyorlardı, diye tekrarladı.

Birden gözleri yazı makinasına, sanki başka şeyden söz edecek zamanı yokmuş da işini bitirmek zorundaymış gibi yarım kalmış sayfaya takıldı.

— Demek sizinle birlikte, yeraltı kuruluşunda çalışıyordu? diye sordu yaşlı kadın yine Tanya'dan yana bakarak.

«Sizinle»yi garip bir şekilde söylemişti. Sanki kızkardeşiyle kendisi bir şey, Tanya ve «sizinle» sözcüğüyle tanımladıkları başka bir şeydi. Tanya kadının sesindeki bu garipliği farketti ama, o an fazla dikkat etmedi ve Sofia Leonidovna'nın ne büyük bir kadın olduğunu, yaptıklarını ve ölümüne herkesin üzüldüğünü alelacele anlattı.

Tanya'nın sesi, hikayesi boyunca birkaç kere titredi. Hem Sofia Leonidovna'ya acıyordu, hem de kendine. Kaçıncı keredir bu anılar gözünün önünde canlanıyor ve Smolensk'de olup bitenleri, aynı zamanda da olmayıp olabilecekleri düşündükçe büyük bir korku duyuyordu.

Sözünü kesen yaşlı kadın:

— Demek onu seviyordunuz? diye sordu.

Sanki birinin Sofia Leonidovna'yı sevmesine şaşmıştı.

— Tabii seviyordum! Herkes onu çok severdi, altı ay birlikte yaşadık.

— Daha önceki hayatını da biliyor musunuz?

— Evet, anlattı bana.

— Her şeyi söyledi mi?

Yaşlı kadın, bir kere daha, kızkardeşinin bütün hayatını kendisine değil de Tanya'ya, bir başkasına anlatmasına şaşmış gibiydi.

— Evet, her şeyi. Böyle bir hayat yaşadığı için Almanlar ona güveniyorlardı. Bu nedenle ona güveniyorlar, bu nedenle bize böylesine büyük yardımı dokunuyordu. Her seyi anlattı, kendinden, ailesinden, sizden de bahsetti bana.

— Demek sizin için öldü? diye sordu yaşlı kadın

— Benim yüzümden mi? dedi Tanya kulaklarına inanamadan.

— Sizin yüzünüzden değil, sizin için. Sovyet iktidarının kendisine yaptığı bütün iyiliklere rağmen sizin için öldü

Bu sözler ve söylenişte öyle bir acılık vardı ki, insanın, yo-

rumunda yanılması imkansızdı.

Bağışlanmaz bir hakarete uğramış gibi, meydan okurcasına.

— Demek siz,... diyecek oldu Tanya.

Ama yaşlı kadın sözünü kesti.

— Bir şeye inandığım yok... Yumurta kırmadan omlet yapılmaz, diyen oydu... Çok sevdiği sovyet iktidarı uğruna da öldü.

— Sovyet iktidarı sizin iktidarınız değil mi?

— Hayır, benimle hiç ilgisi yok. Ne bakıyorsunuz öyle yüzüme? Korkmadığım için mi şaşırdınız? Neden korkacakmışım, hayatımın sonuna vardım, artık başıma daha kötü bir şey gelemez. Ailemden son kalan kişiyim... Yaşadığım hayatı görüyorsunuz.

Duvarları nişanlar, eski resimler, yırtık kağıtlarla kaplı kasvetli odasına göz gezdirdi.

— Başka bir yere gidip orada yaşamaktan da korkmuyorum.

— Demek, Sofia Leonidovna ile işgal altındaki topraklarda kalsaydınız bizim değil de Almanların hizmetine girecektiniz? diye bağırdı Tanya kendinden geçip.

— Bir bu eksikti!

Sofia Leonidovna'ya o kadar benzemeye başlamıştı ki Tanya irkilir gibi oldu.

— Peki, gidiyorum, dedi.

Kapıya vardığında da ekledi:

— Hoşça kalın.

Yaşlı kadın, başını bile çevirmeden, boğuk bir sesle:

— Güle güle, dedi. Geldiğiniz için teşekkür ederim gitseniz hadi, ne duruyorsunuz orada?

Ancak kapıyı kapadığı son saniyede, Tanya, bu taş gibi katı kadının daktilo makinesini şakırdatarak yığıldığını gördü. Tanya, iyi kapanmamış kapının ardında duruyor ve yaşlı daktilo, yüzüyle elleri yaz makinesinin üstünde, odada hıçkırıyordu. Hıçkırıklar, öksürük ve sızıldanmalarla karışık çıkıyordu göğsünden; geniş ve çökük omuzları, kumaştan örtünün altında kalkıp inmekteydi. Boğuk, kalın bir sesle, erkekler gibi acıyla haykırıyordu. Kapının aralığından onu seyreden Tanya ne yapacağını bilmez haldeydi. İçeri girip yardımına mı koşmalıydı? Ama nasıl? Ya da acısıyla onu başbaşa bırakmak daha mı iyiydi?

«Belki bir kere daha uğrasam iyi olur, diye düşündü. Ya sonra? Sonra ne diyeceğim ona? Her şey bir yana, diyecek kaldı mı?»

Ağır ağır, el yordamıyla kapıdan uzaklaştı ve koridorun sonuna vardı. Kapıyı açan ihtiyar, elinde bir çaydanlıkla eşikte duruyordu. Tanya en ufak bir çıtırtı duymamıştı ama adamın yüzünden, kapıları dinlediğini anladı.

— Onu buldunuz mu? diye sordu adam.

— Evet, dedi Tanya. Yapayalnız.

— Öyle, yeryüzünde kimsesi kalmadı.

Birden, merakla sordu Tanya'ya:

— Sizce deli değil mi?

— Yoooo, neden...

— Delidir, dedi ihtiyar inanarak. Önceleri oğluyla birlikte otururdu; 7 numara miyoptu çocuk, kör gibiydi, halk milislerine katılmaya zorladı onu. Ölüm haberini aldığından beri kendinde değil. Dün kapıyı ardına kadar açık bıraktı, mutfağın musluklarını kapamıyor. İstediğin kadar söyle kapamıyor musluklar!.. Ne o, gidiyor musunuz?

— Evet.

— Kapıyı kapıyayım.

İhtiyar çaydanlığı yere bıraktı, zinciri taktı, anahtarı kilitte iki kere çevirdi.

— Sizin arkanızdan kapıyorum kapıyı, güle güle.

Tanya avluda yürüyor ve hep aynı saçma cümle kafasını kurcalıyordu: «Mutfak musluklarını kapamıyor, mutfak musluklarını kapamıyor.»

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IVAN Alekseyeviç sözünü tuttu. Yola çıkmadan önce Artemyef, çırpınıp duruyordu. Ama yakınsa haksızlık ederdi; nasılsa cepheye gidiyordu. İşinden başkaldıracak zamanı yoktu. Nadya'nın yalvaran gözlerini görür gibi oldu, telefon edecekti, kendini tuttu. Bu eski hikayeyi devam ettirecek vakti de yoktu. Söz vermişti ama, ne ertesi akşam, ne de sonraki gece Tanya'ya uğradı. Ancak, Moskova'da geçirdiği son günün sabahı boş kalabildi

Tanya kapıyı açıp: «Sizi hiç beklemiyordum!» diye bağırınca:

— Evvelki gün atlattığım için kusura bakmayın, dedi. Ne kadar çok işim vardı, bilemezsiniz; bugün de on dakika boş kalabildim. Yarın uçakla cepheye gidiyorum.

Mutfakta değişiklik olmuştu. Yatakla somya kaybolmuştu, ortalık tertemizdi.

Mutfak masasının üzerine elindeki paketi bırakan Artemyef:

— Size birkaç ufak tefek şey getirdim, dedi.

— Teşekkür ederim.

— Buradan çıkıyor musunuz?

— Evet. Neredeyse gelirler. Polia ananın yanına yerleştim, dedi Tanya başıyla mutfağa bakan küçük kapıyı gösterip.

— İyi ama, orası bir kişiye bile yetmeyecek kadar küçük bir yerdir.

— Biz sığıştık ya. Hem sonra...

Sesi titredi, Artemyef merakla genç kadının yüzüne baktı.

Tanya, iki gün öncesinden çok farklıydı; deri çizmeler, bir eteklik ve incecik gövdesini sıkı sıkı saran bir gömlek giymiş, belini kalın bir asker kemeriyle sıkmıştı. Apoletlerinin üzerinde yepyeni bir dörtgen (*), göğsünde de bir Kızıl Bayrak Nişanı var-

(1) Yüzbaşı işareti.

dı.

«Şuna da bakın! Herhalde haberi yeni aldı... » Ama ağlamaktan şişen yüzü hiç de neşeli değildi.

— Nedir bu haliniz?

Kendini arkalıksız iskemleye atıp küçük bir kız gibi ellerini dizlerinde kavuşturdu.

— Annemden bir telgraf aldım.

— Demek ikisi de yaşıyor?

— Evet yaşıyorlar, diye cevap verdi Tanya hıçkırarak

— Peki ama niçin ağlıyorsunuz böyle?

— Sevinçten.

— Gösterin bakalım şu telgrafı.

Tanya, hiç direnmeden dediğini yaptı. Şunlar yazılıydı telgrafta: «Telini aldık, mümkünse Kervan sokağı, 9 numaradaki fabrikaya gel. Yanaklarından öperim, annen.»

— Ne zaman yola çıkıyorsunuz?

— Bilmem. İstasyondaki komutanlık binasına gidip bilet isteyeceğim.

«Ha, demek oraya gidiyordun» diye söylendi Artemyef içinden. Ona yardım edecek kadar zamanının kalıp kalmadığını hesapladı, bir kere denemeye karar verdi.

— Bütün kağıtlarınızı bana verin. Bu akşamki trende size bir yer bulmaya çalışacağım.

Gömleğinin cebinden kağıtlarını çıkarıp elinde tutan Tanya

— Ben gitsem belki daha iyi olur, dedi.

— Vakit kalmazsa sizin gitmeniz gerekecek. Saat on dokuzda izin kağıtlarının verildiği yere uğrayın, oradan bana telefon edersiniz. Nasılsa cevabı almış olurum.

Gideceği yerin adresini ve telefon numarasını yazdırdı

— Anlaştık mı?

Yerinden kalktı.

— Çantayı iade edin, dedi. Benim değil, generalin.

Tanya arkasını döndü, çantadan çıkardığı konserve kutularını masanın üstüne dizdi.

«Pek fena sayılmaz, diye düşündü Artemyef. Ama gerçekten çok ufak tefek. Kadın değil serçe.»

— Verin çantayı.

Tanya geri döndüğünde, gözlerinin yaşlı olduğunu farketti ve sordu:

— Telgrafı ne zaman aldınız?

— Bu sabah saat sekizde.

— Şimdiye kadar da durmadan ağladınız demek?

— Ne olursunuz, alay etmeyin benimle. Bu duyguyu size nasıl anlatabilirim? Annem acınacak halde; beni ne zamandır ölü sanıyor, yaşadığımı yeni öğrendi. Hem neden telgrafta yalnız onun imzası var?...

— Babanızın cephede olabileceğini siz söylediniz ya.

— Öyleyse neden «telgrafını aldık» diyor.

Artemyef omuz silkti, nereden bilebilirdi?

Koridorda yürürken yemek odasının yanından geçtiler; Artemyef durdu, içeri bir göz attı.

— Ooooo! dedi. Bakıyorum, birinci sınıf temizlik yapılıyor.

— Nadya geldi, dün akşama kadar ortalığı sildi süpürdü.

— Sizi de mi çalıştırdı yoksa?

— Evet. Dost olduk bile.

— Yok canım!

— Ondan hoşlandım, dedi Tanya Ya siz, hiç hoşlanmaz mısınız Nadya'dan?

«Ne sersem kız!» dedi Artemyef kendi kendine. Yerleri siler, kristallerini parlatırken Nadya'nın, ne yapıp yapıp bu kızı kendi safına çektiğini anlıyordu. Sinirli sinirli:

— Sakın kanmayın! diye söylendi.

— Neden bu kadar sertsiniz?

— Sert değilim, sadece insanları sizden iyi tanıyorum.

— Öyle mi dersiniz?

Sesinde öyle bir hava vardı ki, Artemyef birden düşündü: Hayatında, iyi ya da kötü, neler gördüğünü kim bilebilir? Aslında çocuk değil. Yalnız görünüşü çocuksu.

— Peki, peki, dedi Tanya'nın elini sıkarak, bırakalım bunları. Aslında ne olduğunuzu kim bilir? Açık konuşmak gerekirse ben hiç merak etmedim nasıl bir insan olduğunuzu. Vaktim olmadı. Demek, bu akşam saat yedide beni arıyacaksınız.

Kapıyı açarken söylemişti bu son sözleri.

Artemyef gidince Tanya, bu yabancı, içinde kimsenin oturmadığı, çeşit çeşit denkle dolu, yerleri yeni silinmiş evin odalarını tek başına dolaştı. Oymalı çerçevesiyle yılların sararttığı, yüz yıllık hayatında asker gömlekli, deri çizmeli, beli tabancalı bir kadını herhalde yansıtmamış olan büyük aynaya yaklaştı.

Yüzünü aynaya yapıştırdı, uzun bir süre, beceriksiz bir elin kestiği alnına düşen perçemi ve iri, kahverengi gözleriyle zayıf

çocuk yüzünü inceledi. Gözlerini güzel buluyor, onları aynada seyrediyor ve gerek gözlerine, gerek uzun siyah kirpikleriyle düzenli, saçlarından daha koyu, yüzüne şaşkın bir anlam veren iki ucu kalkık kaşlarına bakıp neşeleniyor, ama hafifçe şişkin ve kalın dudaklarının biçimsizliğine yanıyordu; çocuk yüzüne başdöndürücü bir kadın çekiciliği verenin bu dudaklar olduğunu farketmiyordu.

«İnsanları, sizden biraz daha iyi tanıdığımı sanıyorum!» Belki o insanları tanıyordu! Ama, evvelki gün «Moskova» otelinde olsaydı...

Biri, bütün gücüyle kapıyı vuruyordu.

— Kim o? diye sordu Tanya.

Sahanlıktan, birbirine karışan sesler geldi.

— Aç kapıyı! Bizimkileri getirdim, dedi Nadya öbür yandan.

İple bağlı iki bavulu taşıyarak içeri girdi ve bavulları yere attı. Tanya'ya göz kırpıp hemen ardından içeri giren, kuşkulu yüzlü, dudakları büzülmüş, heyecandan yanakları yer yer kızaran yaşlı kadını işaret ederek:

— Görüyor musun, tek kızlarını nasıl sömürüyorlar? dedi. Sana annemi tanıştırayım.

Yeni gelen kadının ayaklarında kirli keçe çizmeler, sırtında tüyleri dökülen bir kürk manto vardı; başına sardığı rengi atmış erkek boyun atkısından horoz ibiği gibi fırlayan, uçları kızıl kestane renkli bir tutam kır saç alnına dökülmüştü.

Bakışları şöyle bir Tanya'nın üzerinde dolaştı, Nadya'nın elindekilerin eşi iki bavulu yere bıraktı, yemek odasına gidip içeri göz attı, sonra yine giriş kapısının önüne, denkleri taşıyan üç kişiyi karşılamak üzere koştu.

Adamlardan ilki ayağını sürüyerek içeri girdi; orta yaşlı, sağlam yapılı, başında bir kazak kalpağı olan, önü açık paltosundan kalın, pamuklu ceketi görünen biriydi bu. Her iki elinde birer, koltuğunun altında da bir üçüncü hatırı sayılır denk taşıyordu.

Adam denkleri bırakıp kalpağını ensesine iterek alev alev yanan alnını silerken:

— Sana babamı tanıtayım, dedi Nadya.

Terleyen koyun gözlerini Tanya'ya diken adam, koskoca kırmızı elini uzatıp ortalığı çınlatan gür sesiyle kendini tanıttı:

— Kobiyakof.

Başında finlandiya derisinden bir kasket, Nadya'nın saygı değer görünüşlü ihtiyar şöförü ardındaydı; Tanya onu daha önce görmüştü. Kabiyakof'un sandığını sürükleyerek getiriyordu

şoför.

Nadya'nın annesi sandığa doğru atıldı, boğulmakta olan birini kurtarmak istercesine ellerini uzattı.

Şoför büyük bir dikkatle sandığı yere bırakıp dışarı çıkınca üçüncü ve son adam kapıdan girdi; sırtında binbaşı üniforması vardı, o da bir denkle bir bavul taşıyordu. Bunları yere bıraktıktan sonra dikkatle Tanya'yı incelemeye koyuldu ve bir asker selamı çaktı. Tanya da, adamın beyaz denecek kadar açık renk kirpikli kırmızı yüzüne baktı. Binbaşıyı bir yerden tanıyordu ama nereden.

Nadya aynı alaycı sesle:

— Akraba filan değil ha, dedi. Sadece annemle babamın bir yol arkadaşı.

Bu sözlere hiç aldırmıyan binbaşı:

— Şimdi ne yapacağız Anna Georgiyevna? diye sordu.

Nadya'nın annesi:

— Bu işi yarına bıraksak daha iyi olur bence Anton Semyonoviç, dedi Nadya'nın annesi.

— Bakalım, belki bu akşam da olabilir.

— Bu akşam hiç canım istemiyor, diye diretti Nadya'nın annesi.

Binbaşı, Tanya'nın, bavulları saydığını sezdiği uzun bir sessizlikten sonra:

— Neyse, bakarız, dedi. Bakarız, diye tekrarladı sonra. Siz bu arada yerleşin. Ben gidiyorum.

Elini kasketine götürdü, döndü ve çıktı.

Kapı kapandığında Nadya'nın annesi başındaki atkıyı çıkarırken yere birkaç firkete döktü ve bitkin, kendini değerli sandığının üstüne bıraktı. Gözleri yemek odasının açık kapısına dikili, birkaç kere haç çıkardı.

— Ne oluyor sana? dedi Nadya.

— Ah! dedi yaşlı kadın elini uzatıp. İnsan ne alışkanlıklar ediniyor gerideyken. Artık gidebilirsin, bavulları biz boşaltabiliriz. Akşam da uğra, gelişimizi kutlayalım. Un getirdik, Çalkof yakınından da et aldık, pelmeni (*) yaparız, sen de votka getirirsin. Polia nerede?

Bu soru Tanya'ya yönetilmişti.

— Evde, uyuyor. Az önce hastaneden geldi.

— Şu işe bakın! diye bağırdı Nadya'nın annesi. Ben evde

(*) İçi kıymalı bir çeşit mantı. Sibiryalıların milli yemeği.

olmadığını sanıyordum, o bizi karşılamaya bile gelmedi. Yardım et de mantomu çıkarayım, dedi kocasına dönerek. Git, uyandır onu.

— Yatalı bir saat olmadı bile, dedi Tanya.

— Önemi yok, nasılsa kalkar, dedi Nadya'nın annesi.

Mantosuz kalınca, yağlı pantolonları çizmelerinin içine sokulmuş, kalın ski elbisesi ortaya çıktı.

— Amma da sporcu bir görünüşün var! dedi Nadya.

— Çalkof'tan beri eve varıp Polia'nın yapacağı pelmenileri yiyeceğimi düşlüyorum.

— Saat beşte yine hastaneye döneceğini sanıyorum, dedi Tanya.

— Gidemez. Bütün bunlar çok saçma, dedi Nadya'nın annesi kızına dönerek. Şimdiden tezi yok, git hastane müdürünü bul ve durumu anlat. Bu işi pekâla yapabilirsin.

— Artık sana hizmetçilik edeceğini sanmıyorum. Kendisiyle konuştum.

— Sen daha önce konuştun, şimdi konuşma sırası bende, diyen yaşlı kadın çizmelerini yerde sürüyerek mutfağa doğru yürüdü.

— Biliyor musun, dedi Nadya Tanya'ya. Bana gelsen iyi edersın. Buranın havası bozulacak gibi. Polia anayla babam arasında şamata çıkacağını sezer gibiyim. -Başıyla kuşkulu bir yüzle bavulları karıştıran topal devi işaret etti-. Babam bana hiç de güven vermiyor. Arabadayken dirseğiyle beni dürtüp duruyordu.

Adam bavulları bırakıp kuşkulu yüzünü Nadya'ya çevirdi:

— Neden böyle söylüyorsunuz?

— Annemden korktuğunuzu itiraf edin, dedi Nadya. Peki ama neden dirseklediniz hep beni?

Sonra, adam odada değilmiş gibi, sesini alçaltmadan Tanya'ya:

— Korkarım sana da sulanır, dedi. Yüzünden ne mal olduğu belli.

— Ben bu gece yola çıkacağımı sanıyorum, diye karşılık verdi Tanya. Bu geceki trende yer bulacaklarına söz verdiler.

— Sen bilirsin. Hadi öyleyse, ben gidiyorum. Yapılıp yapılmıyacağını bilmediğimiz pelmeniler için votka getireceğim.

— Annenizin söylediği gibi, hastaneye uğrarsınız sanırım, dedi «Baba».

— Ne münasebet! Bana hiç güvenmeyin. Kötü bir insan değilim ama benim de kişiliğim var.

Eliyle Tanya'ya bir işaret yaptı ve dışarı çıktı. Tanya, merakla, Polia ana ile Nadya'nın annesi arasında çıkacak kavgayı bekliyordu. Daha o sabah uyumadan önce Polia ana, eski patronu için küçük parmağını bile oynatmayacağına yemin etmişti.

Sabahki yeminlere rağmen, Polia ana, Nadya'nın annesinin kollarında göründü. İki ihtiyarın da -Tanya'ya göre, saçlarını boyasa bile Nadya'nın annesi ihtiyar bir kadındı- gözleri ağlamaktan kıpkırmızı kesilmişti.

Polia'yı hıçkırarak kocasına doğru sürükleyen kadın:

— İşte benim Valeri'm, dedi. Ona saygı ve dostluk göster, yalvarırım sana. Aleksis Viktoroviç'i ne kadar sevdiğini bilirim... Ama hayat bu...

Nadya'nın annesi yine kollarını açtı, hıçkırdı ve konuşamaz oldu.

Onun sözlerini Polia ana tamamladı:

— Huzur içinde yatsın!

Bu kez o hıçkırmaya koyuldu ve bir deri bir kemik kalan elini hanımının yeni kocasına uzattı. Adam, yaşlı hizmetçinin elini avuçlarında sıkarak:

— Anna Georgiyevna bana sizden o kadar çok bahsetti, o kadar çok bahsetti ki!... dedi.

— Oradayken hep sana güveniyorduk. Apartmanı koruduğun için sana yürekten teşekkür ederim. Bu işi ne büyük zorluklar pahasına başardığını anlamıyor muyum sanıyorsun?

Yeniden ağlamaya başladı, Polia ana da onu izledi:

— Her şeyi bıraktığınız gibi bulacaksınız. Yalnız şu hanımı bir süre için yanıma alışımı bağışlayın, size haber vermeden onu davet ettim.

— Aman Polia ana, böyle şeyler söylemeye utanmıyor musun? dedi Nadya'nın annesi.

Sonra Tanya'ya döndü:

— Gerektiği gibi tanışma fırsatını bulamadık. Genç yaşınızda nişan aldığınızı görmek insanın hoşuna gidiyor. Kızım, yolda sizin sözünüzü etti. Yazık ki hemen gidiyorsunuz.

— Belki bu akşam, dedi Tanya.

— Yine de, ayrılmadan önce pelmenilerimizden tadarsınız, dedi kadın. Polia bize pişirecek.

Bu arada bavulların tozunu almakla meşgul olan Polia ana, işini bırakarak döndü:

— İşe gidiyorum, dedi... Belki yarın, döndüğümde...

Nadya'nın annesi, okşayan sesiyle:

— Gitmiyebilirsin canım, dedi.

— Gitmemek olur mu?

— Canım, hastalanıverirsin.

— Hastalanıvermek ne demek? Ben hayatımda hastalanmadım.

— O işi bana bırak. Kemik zarı iltihabı teşhisi koyarım, sana bir de rapor hazırlarız. Sonra Nadya hastaneye gider, sağlık durumunun yüzünden işten ayrılmanı sağlar.

Polia ana birkaç saniye sustu, sonra doğruldu, elindeki bezi bavulların üzerine atarak önceki gözyaşlarıyla hıçkırıklara hiç benzemeyen bir sesle:

— Namussuzsun Anna Georgiyevna! dedi. Namussuzdun, hiç bir zaman da değişmiyeceksin! Ne savaş, ne de savaşın sefaleti seni değiştirebilmiş!

Nadya'nın annesinin yüzü ve boynu koca koca kırmızı lekelerle doldu, iki kadın arasında patlayan büyük kavga, Polia ana görevi başına dönene kadar devam etti.

Tanya'da Polia ana ile birlikte, Artemyef'le buluşmasından iki saat önce çıktı. Evdekilerle kalmak istemediğinden yaşlı dostuyla hastaneye kadar yürümeye karar vermişti.

Yol boyu Polia ana bir türlü sakinleşmedi, dönüp dolaşıyor ve sözü hep eski hanımına getiriyordu.

— Hih, bir de işi bırakıp ona ve topal boğasına bakacak mışım! Zavki için herifi yanına almış, bakma işini bana bırakıyor! Herife onun ihtiyacı var, benim değil.

Ve Polia ana, neşeyle karışık bir kızgınlıkla, hiç bir şey gizlemeden, eski hanımının neden kendine bir «topal boğa» bulduğunu enine boyuna anlatmaya koyuldu.

Bu kin dolu sözlerin ardında Tanya, savaşa, Polia'ya, çalıştığı hastaneye, orada bakılan ve o gece yaşlı hemşirenin görevi başına geleceğini, teker teker her birine uğrayacağını, yer değiştirmelerine yardım edeceğini, tabancalarını vereceğini, sabaha kadar gözünü kırpmayıp genç hemşireler gibi gevezeliğe dalmadan saatinde su getireceğini bilen yaralıları umursamayan kişilere karşı duyduğu tiksintiyi sezmese, gülünç olabilirdi.

Polia ana neden sonra durulduğu, başka şeylerden, hastaneye varıp gömleğini giyerken örneğin Tanya'nın volculuğundan söz etmeye koyuldu.

— Bugün yola çıkarsan bütün konserveleri yanına al, bana

bırakmanın hiç gereği yok. Gitmezsen apartmandan ayrılıp Nadya'nın yanına gideyim deme. Davetinin hiç önemi yok. Benim odamda dilediğin kadar kalabilirsin. Onların evinde oturma izni elimde bulunduğuna göre diledikleri kadar gırtlaklarını yırtsınlar, bana bir şey yapamazlar.

Tanya hastane avlusunu geçip çıkış kapısına yönelmişti ki, Polia ana ardından yetişip anahtarı avucuna sıkıştırdı.

— Seni içeri sokmak istemiyebilirler, al anahtarı.

— Nasıl sokmazlar?

— Canım, kapıyı açmayıverirler.

— Gidersem ne yapayım anahtarı?

— Girişteki merdivenin ardına, daha önce koyduğun yere bırak. Eve geldiğimde oradan alırım.

— Polina Gerassimovna?

Bir hemşire, aralık kapıdan başını uzatmış yaşlı kadına sesleniyordu.

— Geliyorum, geliyorum! diye bağırdı Polia ana. Vedalaşma fırsatını bile bulamadan binaya doğru yürüdü.

Hastaneden çıktığında Tanya, ne yapacağını bilmiyordu; bir saatten fazla zamanı vardı daha. Birden, Artemyef'in telefon numarasını yazdığı kağıdı Sretenka sokağında unuttuğunu dehşetle hatırladı. Unutmamak için mutfak masasının üstündeki çalar saatin altına koymuş, ama kargaşalıkta aklına bile gelmemişti.

Koşarak Sadovaya sokağını geçti, mutfağı toplarken Nadya'nın annesinin kağıdı çalar saatin altından alacağı, yırtıp atacağı düşüncesiyle Sretenka sokağına saptı.

Kapıyı açıp içeri girdiğinde şaşırıp kaldı. Yere bembeyaz bir şey serilmişti; Nadya'nın annesi, «babası» ve birlikte yolculuk ettikleri binbaşı iki büklüm, girişin dört köşesinde garip bir iş yapıyorlardı.

Bu bembeyaz şey toz şekerdi. Mutfak kapısının önünde küçük bir tepecik olmuştu, tepeciğin iki yanından bir şiltenin kenarları görünüyordu. Herhalde şekeri koridordan geçirirken şilte patlamış ve şeker yere yayılmıştı. Şimdi, şekeri toplamakla meşguldüler; bu amaçla da, ellerindeki kağıt parçasını şekerle doldurup yere koydukları iki leğen ve bir çorba kasesinin içine boşaltıyorlardı.

Tanya göründüğünde, üçü de hiç kımıldamadan başlarını kaldırıp ona baktılar; kısa bir süre Tanya'nın içinden gülmek geldi, hemen sonra, nedenini anlıyamadan korktu. Derken, Nadya'nın annesi yerinden kalkmadan seslendi:

— Ne dikilmiş duruyorsunuz öyle? Bize yardım edin!

Sesi öylesine telaşlıydı ki Tanya'ya ev yanıyormuş gibi geldi; kaputunu çıkarıp kapı tokmağına astı ve diğerleri gibi yere çöktü. Nadya'nın annesi, yere koyduğu koca bir ciltten birkaç yaprak koparıp yaklaştı ve Tanya'ya uzattı. Tanya kağıtlardan birini aldı, yere dayadı ve toz şekeri eliyle doldurup kendisiyle binbaşı arasında duran çorba kasesine boşaltmaya koyuldu. Önceleri kafasında tek düşünce vardı; yere dökülmüş şeker sözkonusuydu. Kitaptan koparılmış, üzerinde yavrularıyla bir geyik resmi bulunan parlak kağıtla bu şekeri en kısa zamanda toplamak gerekiyordu. Kaşirin'in armağanı «Walter» tabancasının kalçasına batıp hareketlerine engel olduğunu hissedince kemeri boyunca kaydırıp arkasına geçirdi.

Herkes, çıt çıkarmadan çalışıyordu. «Tıpkı ameliyathanedeki gibi» diye düşündü Tanya. Ama «baba» sessizliği bozdu. Saygılı bir sesle, Nadya'nın annesine:

— Görüyorsun ya, yavaş yavaş ilerliyoruz, dedi.

Kadın da güçlükle soluk aldı.

— Seninle konuşmak bile istemiyorum. Bu şilteyi uçlarından tutup evin içinden geçirmek için insanın sersem kere sersem olması gerekiyor. Siz de değilsiniz! diye seslendi binbaşıya. -Soluğu iyiden iyiye kesilmişti, Tanya, kadında nefes darlığı olabileceğini düşündü.- İlle de bugün olacak diye tutturdunuz. Sanki yarın olamazmış gibi?

Sinirlenen binbaşı:

— Yarına kadar bekliyemedim, çünkü yarın arabam yok, dedi.

Sonra da, yerinden kalkmadan, belini oğuşturdu.

— Şoförün eline bir lira sıkıştırsaydınız araba yarın da gelirdi, karşılığını verdi Nadya'nın annesi. Ama, ille de bugün olacak diye tutturdunuz. Gece şekerinizin çalınacağından mı korktunuz? Hasis herif ne olacak!

Binbaşı, dört ayak üzerinde, terbiyesini hiç bozmadan:

— Rica ederim... diyecek oldu.

Tanya döndü, beyaz kaşlı kırmızı yüzü görünce geldiklerinde bavulları sayışını hatırladı; Nadya'nın annesi ona: «Bu akşam canım istemiyor» demiş, binbaşı da şu cevabı vermişti: «Neyse, bakarız.» Sahneyi hatırladı ve birden her şey aydınlanıverdi. Bu şekeri birlikte getirmişler, şimdi de paylaşıyorlardı; denklerinde ve iple sarılı bavullarında belki başka şeyler de vardı. Üniformalı olduğu, kendisine güvenildiği ve her

türlü iznin verildiği bu binbaşı da hepsini eve kadar taşımalarına yardım etmişti; şimdi, gördüğü hizmet karşılığı payına düşeni alacaktı. Kendisi de dört ayak olmuş, Polia'nın hastanesinde, bir hafta içinde harcanandan fazla olan bu dağlar gibi yığılı şekeri taşımalarında üç kaçakçıya yardım ediyordu.

Doğruldu, ucundan çekerek düzeltti gömleğini.

— Şimdiden yoruldunuz mu? diye sordu Nadya'nın annesi.

— Hayır ama mutfağa gitmek zorundayım.

— Durun biraz. Her şeyi toplayalım, girersiniz mutfağa. Siz yardım edince işimiz daha çabuk yürüyor...

— Ama benim acelem var...

— Beklemeyi bilmek gerek.

Kadın sinirliydi ama canı kavga etmek istemiyordu.

Tanya karşılık vermedi. Gözleriyle, en az hasarla aşabileceği bir geçit aradı ve o ana kadar görmediği bir şeyi farketti: Paltoların asıldığı yerin hemen yanında, köşeye torbalar konmuştu. Şimdiye kadar paylaştıkları şekerdi bu herhalde.

— Özür dilerim ama geçmek zorundayım.

— Bana bakın, size bir şey söylendiğinde anlamaz mısınız? diye bağırdı Nadya'nın annesi. Şekerimizin üstüne mi basmak niyetindesiniz?

«Evet şekerin, şekerlerinin üstüne!» diye düşündü. Tanya hırsla. Oysa az önce, bu güzel, bu tatlı şekere bakarken böyle bir hazinenin üstüne basılabileceği aklına gelmemişti.

Bir adım attı, şeker çizmelerinin altında çıtırdadı. Koridoru dümdüz geçip mutfak kapısına doğru yürüdü. Nadya'nın annesi yerinden fırlayıp başladı bağırmaya: «Deli karı, aptal! Orospu!» Üstüne yürüdü ama birden, kırmızı lekeler yüzünü kapladı, ani bir öksürük nöbetiyle kendini kaldırıp şekerlerin üstüne attı. Topal yardımına koştu. Binbaşıya gelince, ilk kez ayağa kalkıp sanki Tanya önünde esas duruşa geçmiş gibi, sert bir sesle bağırdı: «Doktor yoldaş!» Böyle çağrılmak onu öyle kızdırdı ki, şekerlerin ortasında, tam mutfak kapısının önünde ayakta dururken çizmelerini çıtırdatarak döndü, arkasında kalan «Walter» in kılıfını açtı, nefret dolu bir sesle ağır ağır :

— Şimdi hepinizi geberteceğim namussuzlar, karaborsacılar! dedi.

Görünüşü sakindi ama kendinden geçmişti. Topal ya da binbaşı üstüne atılacak olsa Tanya tetiği çekecekti. Neyse ki öne değil arkaya sıçradılar. Binbaşı sarardı, sırtıyla yemek odasının kapısını itti, iki kanada yapışarak her an ardından kapamaya

hazır, aralarına süzüldü. Topal büyük bir hızla örümcek gibi karısının çevresinde döndü ve yerinden hiç kalkmadan ardına geçti

Yalnız, öksürükten boğulacak gibi olan Nadya'nın annesi boğuk sesle kocasına bir şeyler söyledi ve ödlekliğini cezalandırmak için yüzüne okkalı bir şamar indirdi.

Boş, tabancasız elini arkasından çeken Tanya :

— Siz faşistlerden de betersiniz! diye söylendi.

Sonra döndü, onlara hiç bakmadan, peşinden saldırmalarından çekinmeden son bir kere çizmeleriyle şekeri çıtırdattı ve mutfağa girdi, kapıyı ardından kapadı

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAPTIĞI hesaplara rağmen Artemyef, ancak sekizde kurtulabildi; İvan Alekseyeviç'in çalışma odasından çıkıp emir subaylarının odasına girdiğinde Kossikh, askeri doktor Ovsiannikova'nın daha önce üç kere aradığını bildirdi.

Artemyef kaputunu sırtına geçirdi, yolculuk için büfede kendisine hazırladıkları yiyecek paketini pencerenin kenarından aldı.

— Telefon ederse onu almak üzere yola çıktığımı söyle.

Tanya, izin kağıtlarının verildiği odada oturuyordu. Artemyef'i görünce kuşkulu bir yüzle yerinden fırladı.

— Ne oldu?

— İşte yolculuk için gerekli kağıtlar.

Artemyef, bir yol kağıdıyla tren biletini Tanya'ya uzattı.

— Ne zaman kalkıyor?

— Bugün yirmi üç otuzda.

— Çok teşekkür ederim. Hoşça kalın. Herhalde çok aceleniz var.

— Tam tersi. Cepheye gideceğim için, işlerimi halletmek üzere altı saat izin aldım. Şu sıra siz, Moskova'da halledemediğim tek işsiniz. Artemyef gülümsedi. Bunun için sizi geçirecek, trene bindireceğim. Hemen Sretenka sokağına gidip eşyanızı alalım, rasgele karnımızı doyurur, sonra da istasyonun yolunu tutarız.

— Mükemmel. Ama Sretenka sokağına gidemem. Öğleden sonra döndüler eve.

— Ne önemi var?

Tanya, utana sıkıla:

— Epey yüklendim onlara, hem çok da ağır konuştum, dedi. Neredeyse silahımı çekecektim.

Bir kahkaha atan Artemyef.

— Harika! diye bağırdı. Öyleyse durum ciddiydi.

Tam o an, Tanya'nın yüzünü farkedip olayın gerçekten ciddi olduğunu anladı.

— Nerede eşyalarınız?

— Çantamı getirdim bile, diyen Tanya sıranın altında duran torbayı gösterdi. Artemyef, sesa çıkarmadan, trenin kalkış saatine kadar ne yapacaklarını düşünüp bu ufacık kadına baktı. Sıranın altındaki torbayı çekip sırtladı, sokağa çıktıklarında kararını ona da açıkladı:

— Bakın ne yaparız: Metroya binip dört durak sonra iner ve benim evime gideriz. Yürüyerek bir çeyrek saatlik yoldadır. İçerisi sıcaktır, ısınır çay içeriz... Söz verdikleri saatte arabayı yollarlarsa iki saatimiz var demektir. Atlatırlarsa da bir buçuk saatimiz. Her halde, trenin kalkışından önce Kazan garına yetişiriz. Apartmanımda oturmadığımı söylemiştim, ama içerisini dağınık sanmayın. Uğrasam da uğramasam da evimi temizlerler. Genellikle temizliği seven bir insanım. Alın şu paketi, içinde yiyeceğimiz var.

Tanya, Artemyef'in elindeki paketi aldı ve metroya kadar, yani sıra ses çıkarmadan yürüdü. Topallamasına rağmen Artemyef'in adımları o kadar genişti ki Tanya ona ayak uydurmakta güçlük çekiyordu.

Tıklım tıklım dolu vagona girdiklerinde, sordu:

— Peki, evinizi kim temizliyor?

— Sandığınız gibi biri değil, cevabını verdi Artemyef gülerek. Şimdi anlatın bakalım Sretenka sokağında başınıza gelenı.

Bu soruyu sorarken gülümsüyordu, Tanya da korkunç bir şey değil de gülünç bir olay gibi anlatmaya koyuldu başından geçenleri. Geyiklerden söz ettiğinde Artemyef bastı kahkahayı.

— Şekerini toplayabilmek için Brehm'in «Hayvanların Hayatı»nı feda etmekten çekinmedi demek. Yaptıkları işe ne kadar da uygun!

Kahkahası yanındakine de geçiyordu, Tanya kendini tutamadı.

— Şu anda bile dört ayak olmuş sürünüyorlar belki, dedi.

— Peki ama sonra ne oldu?

Tanya'nın yüzü asıldı ve hikayesinin sonunu getirdi.

— Eşyalarımla dışarı çıkarken birden çok korktum. Ya üstüme atılır da gırtlağımı sıkıverirlerse diye. Utanarak söylüyorum ama, tabancamın emniyetini bile açtım.

— Ne yaptılar?

— Üçü de ortadan kaybolmuştu. Mutfaktan çıktığımda to-

pal kapı aralığından burnunu uzattı, beni görür görmez de içeri kaçtı. Neredeyse kapıya toslayacaktı! Boşuna korkmuşum!

Gülümsedi, ama Artemyef'in yüzü ciddiydi.

— Demek Nadya onlarla beraber değildi?

— Yok canım! diye bağırdı Tanya. Böyle bir şey yapacakları aklından bile geçmez. Üvey babasıyla nasıl konuştu, nasıl hakaret etti ona, bir göreceksiniz. Yok canım, Nadya'nın onlarla hiç ilgisi yok. Daha doğrusu, bu benim görüşüm, diye ekledi. Artemyef'le sabahki tartışmasını hatırlayıp.

Metrodan inip daracık yollardan geçerek Ussatçevka sokağına çıktılar. Sokağın köşesinde bir kadın, kapalı olan fırının önünde durmuş kapıyı yumrukluyordu. Son bir kere kapıyı vurduktan sonra umutsuzca bir hareket yaptı ve her adımda garip şekilde yere kadar eğilerek yürümeye koyuldu.

— Herhalde ekmek kartnesini kaybetmiş olacak, dedi Artemyef. Kasım ayında evimi temizliyen kadın da ekmek kartnesini kaybetti. Tam da ayın başından bir hafta önce. Kendi payımı ona verdim, yine de nasıl ağladı sızladı zavallı! Biz ordudakilerin keyfi yerinde; nasıl olsa hepimizi beklemek zorundalar. En kötüsü sivillerin durumu. Ah alçaklar! diye bağırdı nefretle.

Tanya, bu sözü Sretenka sokağındakiler için söylediğini hemen anladı.

— Tabii, başları derde girse bile bir kurtuluş yolu bulurlar: «Paramızla, pazardan aldık», derler. Söyledikleri doğru bile olsa, yine hepsi alçak. Şekeri çalmadılarsa parayı çalmışlardır. Parayı çalmadılarsa zorla birinin elinden almışlardır. Başka türlü nerden bulabilirler onca parayı?

Kendi düşüncelerinin etkisiyle gitgide hırslanan Tanya:

— Bu arada da biz yırtınıyoruz, dedi. Yırtınıyor, vatan için döğüşüyoruz. Acaba onları da korur muyuz dersiniz?

— Tabii koruruz, diye cevap verdi Artemyef kızgınlıkla. Geride kalan herkesi koruruz.

— Biliyor musunuz, ben olsam ne yapardım? dedi Tanya. Bütün bu kaçakçıları yakalar, doğru cepheye sürerdim.

— Cephede ne işe yarayacaklar?

— Durun, dedi Tanya kendinden geçip. Bunlardan bir alay kurar en öne geçirirdim... Biri yaptıklarını yüksek sesle açıklar, sonra da savaşçılar gereken kararı verirlerdi.

— Sizde partizan tohumu var, hissediliyor.

Tanya inatla başını salladı:

— Benimle alay etmeyin. Ben, yapılması gerekenin bu ol-

duğuna inanıyorum. Ya «Askeri doktor yoldaşlı» diye bağıran o binbaşı, beni esas duruşa geçirmeye kalktı. Kırmızı yüzü ve bembeyaz kaşlarıyla tam «Altın Dana» daki(*) milyonere benziyordu. Bana doğru bir adım atsa ateş edecektim. Asker olacak, üstelik üniforması da sırtında.

— Her askeri adam mı sanıyorsunuz? İnsanın sırtına üniformayı geçirmesini, ulusun gözünde azizliğe yükselmesine yeter mi sanıyorsunuz? dedi Artemyef gülerek. Savaştan kaçmak için asker kılığına girmiş köpek! Onun gibi daha niceleri var. Göreceksiniz.

— Başkasını görmek istemiyorum, diye bağırdı Tanya. Hemen askerlik şubesine başvurup cephenin yolunu tutmak daha iyi

— Saçmalamayın... Ne duruyorsunuz, yürüsenize! dedi Artemyef genç kadını iterek. Yürüyün... Anneniz ve belki babanız, Taşkent'te sizi bekliyor... Yürekli biri misiniz, yoksa değil misiniz? Onlara telgraf çektiniz. Ah, benim de anamla babam hayatta olsaydı, rayların üzerinden yürüyerek gitmek zorunda bile kalsam, hastalık iznimi onların yanında geçirirdim.

— Belki anneniz hayattadır? Neden ölmüş gibi söz ediyorsunuz ondan?

— Her şey olabilir, dedi Artemyef üzüntülü bir sesle.

Maşa'nın ölümünü haber aldıktan sonra annesinin yaşadığına inanmıyordu.

— İşte geldik...

Nadya ile aralarında geçen son konuşmadan sonra, binbaşı Koziriyef, onu zilzurna sarhoş halde arabayla büroya getirmişti. 1939 mayısında.

— Görüyorsunuz ya, bir aydır buraya adım atmadım, her şey yerli yerinde dedi Artemyef içeri girer girmez. Işık yanıyor, eşyalar yerinde, döşeme tertemiz. Gaz ocağı doldurulmuş, yanına kibrit konmuş... Bütün bu işleri gören Marya Gerassimovna beni otuz yıl üç aydır, doğduğum günden beri tanıyor. Annemi kırk yıldır tanıyordu. Biri benden yaşlı, diğeri daha genç iki oğlu vardı, ikisi de şehit düştü. Ve ben yaşıyorum... Kısa süre önce, bir takım sorulara cevap verdim ve annemin kayıp olduğunu yazdım. Evet, işte böyle sevgili doktor yoldaşl Belki bunu komutanıma söylemem ama sana anlatıyorum. Evet, savaşın nasıl başladığını düşündükçe kendimi bir türlü affedemiyorum!...

(*) Rus mizah yazarları İlf ve Petrof'un ünlü romanı.

— Neden bütün sorumluluğu sırtınıza alıyorsunuz?

— Sorumluluk benim değilse kimin? Annem kayıp, kızkardeşim kurşuna dizildi... Kimi lanetlemeli, kimden başlamalı? Herhalde benden, başkasından değil. Anladın mı? Hiç bir şey anlamadın.

Tanya, en önemli olanı anlamıştı. Bu adamın, içini kemiren yalnızlığı yenmesinde yardımcı olmalıydı.

— Bırakın şimdi evinizi, dedi. Buraya gelmeyi sevmediğinizi söylemiştiniz, benim yüzümden gelmemeniz gerekirdi. . Doğru gara gidelim, bir köşeye oturur yemeğimizi yeriz. Kaynar su da buluruz nasılsa. Hadi gidelim.

Artemyef'i kolundan çekti.

Gülerek yüzüne bakan genç adam:

— Hayır doktor yoldaş, dedi. Sizinle beraberken burada bile korkmuyorum. Bütün bunları laf olsun diye söyledim, aslında çok da hassas değilim, tam tersi. Savaş beni kaskatı kesilmiş bir kabuk gibi sertleştirdi.

Omuzundaki torbayı indirdi. Tanya'nın cevabını beklemeden çıkarmaya koyuldu.

— Mutfağa girip başlayın ev hanımlığına. Garlarda mola vermek fırsatını nasılsa daha çok bulursunuz. Hem pakette ne varsa ortaya çıkarın daha fazla bekliyecek miyiz?

Tanya'nın, paketi arkalıksız iskemleye bıraktıktan sonra yerinden kıpırdamadığını, kaputunu bile çıkarmadığını görünce ekledi:

— Hadi bakalım, karar verildi artık!

Tanya, düşünceli düşünceli:

— Öyle, karar verildi, diye tekrarladı ve en üstteki düğmeyi çözdü. Savaş birini kesilmiş ekmek kabuğuna döndürse bile farkına varmaz mı sanıyorsunuz? Hayır, söylediğiniz yalan. Gerçeği söylemek gerek. Gerçekten korkmak neye yarar?

Tanya iskemlenin üzerindeki paketi aldı ve mutfağa giden koridora daldı.

— Işık nereden yakılıyor?

— Kapının solunda düğme var?

Mutfağın önüne vardığında:

— Pencereleriniz ışık sızdırmıyor mu? diye sordu.

— Sızdırmıyor.

Artemyef, gözleriyle genç kadını izliyordu. Işık yanınca kapının daracık aralığından tencerelerin konduğu rafı seçti. Buraya taşındıktan kısa süre sonra, rafı babası kendi eliyle yapmış-

tı. Ne zaman ve nasıl yaptığını Artemyef çok iyi hatırlıyordu. Babası, mutfak masasının üzerinde diz çökmüş tahtayı çiviliyor, o da ayak parmaklarının üzerinde yükselmiş bir eliyle tahtayı tutup öbürüyle babasına çivi uzatıyordu. 1927 kışıydı, İngiliz madencilerinin grev yaptığı yıl. O sıra on dört yaşındaydı ve daha bir şey olmamıştı: Ne Çin-Sovyet uyuşmazlığı çıkmıştı, ne Khassan, ne Khalkin-Gol, ne Finlandiya savaşı, ne de şimdiki... Ve bu apartmanda oturanlardan hiç biri kendisini bekleyeni bilmiyordu...

— Herkesin aklına gelene, tüm gerçeğe güvenmesi gerektiğini söylüyorsunuz; birden, mutfakta tencereleri takırdatanın siz değil de annem olduğunu düşünüyorum. Bunu söylemeli miyim?

— Bilmem, dedi Tanya mutfaktan. Susmak istiyorsanız bir şey söylemeyin.

— Hayır susmamak daha iyi.

Koridoru geçip kapıda durdu.

— Evvelki gün bir sınıf arkadaşıma rastladım; zamanında ikimiz de küçük birer çocuktuk. Şimdi o general oldu, ailesinden kim varsa ölmüş. Aylığını kime vereceğini bilemiyor. Ben de onun gibiyim. Bana kızkardeşimden söz etmediğiniz sürece aylığımı gönderecek kimsem kalmadığı aklıma gelmiyordu. Ama şimdi düşünüyorum!

— Sizi bulduğuma göre söylemem gerekiyordu. Böyle şeyler saklanabilir mi hiç?

— Saklanmaz tabii...

— Sosislerin yarısını pişiriyorum, gerisi size kalsın.

— Hepsini pişirin. İster neşeli olayım ister kederli, kurt gibi açım.

Tanya arkasını dönmeyip işine devam ederek:

— Neden Nadya ile evlenmediniz? diye sordu.

— Birlikte evi temizlerken size her şeyi anlatmadı mı?

— Sizinle ilgili pek bir şey söylemedi. Yalnız size karşı kendini suçlu hissettiğini açıkladı.

— Yanlış. Kendini suçlu hissedecek bir şey yapmadı ki. Sadece beni sevmiyordu. Anlaşamamamız belki daha iyi oldu.

— Peki, daha sonra neden evlenmediniz?

Artemyef kısa bir süre sustu, sonra gülmeye başladı. Tanya döndü ve sordu:

— Neden gülüyorsunuz?

— Çünkü bir erkek, böyle bir soruya içtenlikle cevap ver-

se gülünç olur. Yine de size itiraf edeyim: Aşık olmadan evlenmek istemiyordum. Genellikle kısmeti çıkmayan kızlar: «Aşk evliliği isterdim», der. İnsanı, bütün düşüncelerini söylemek zorunda bırakmamalı, bazen gülünç sonuçlar verebilir.

Çaydanlığın kapağını açıp içini koklayan Tanya:

— Bunda gülünç bir şey yok ki, dedi. Çay oldu. Kopkoyu, tıpkı savaş öncesindeki gibi. Hiç bir şeyi esirgemememi söylediniz, ben de sizi dinledim...

— Bir dakika. Telefon edip arabayı yollayıp yollamıyacaklarını öğreneceğim. Böylece yemeği ne hızla yiyeceğimizi kestirebiliriz.

Artemyef, arabanın geleceğini öğrenip mutfağa döndüğünde, büyük bir mucize sözkonusuymuş gibi, Tenya:

— Telefonunuz bile var! dedi.

Cephe gerisine döneli iki ay oluyordu, apartmanlarda telefon, kapılarda posta kutusu bulunabileceğine, insanların birbirlerine mektup ve telgraf yollayabileceklerine bir türlü alışamıyordu.

— Çalışmıyordu, kestiler telefonumu, dedi Artemyef. Ama telefon idaresinde Khalkin-Gol'den kalma eski bir dostum var, geceyi burada geçirmeye niyetlenince ondan rica ettim, bağlantıyı sağladı. Hadi bakalım, yemeğe oturabilirizl Doğruyu söylemek gerekirse azıcık votkam da var.

— Gidip size «Tarkhun» getireyim, Polia ana bana kendi şişesini verdi, dedi Tenya.

— Hayır, yolda votkayı verip yiyecek alırsınız.

Şişeyi açtı, sonra genç kadının kendi önüne kadeh koymadığını farketti.

— Bana bırakmak istiyorsanız, votka az dediğimde şaka etmiştim.

— Mesele orada değil. Evvelki gün portoyu biraz fazla kaçırdım, pek içki içecek halde değilim.

— Öyleyse bir iki parmak alın, kadeh tokuşturmak için.

Tenya, hiç ses çıkarmadan bardağını uzattı, karşısındakinin bir damla votka koyduğunu görünce sevindi.

— Anneniz ve babanızla buluşmanızın şerefine, dedi Artemyef.

Kadehleri tokuşturdular, Artemyef votkayı devirdi.

—Korkarım, babam yaşamıyor. Yalnız annemin imzasını taşıyan telgrafı aldığımdan beri hep bunu düşünüyorum...

— Durun bir dakika, dedi Artemyef.

Genç kadına karşı içi büyük bir iyilik doluydu, bir mucize yapmak istiyordu.

— Hemen annenizle babanızı arıyalım mı ?

Tanya donup kalmıştı.

— Ama bu imkânsız bir şey.

Masadan kalkan Artemyef:

— Denemekle ne kaybederiz? dedi. Telgrafın üzerinde adres yok mu?

Tanya, şaşkın şaşkın, telgrafı cebinden çıkarıp Artemyef'e uzattı. Artemyef yüksek sesle adresi tekrarladı: «Kervan sokağı, 9 numara». Belki de fabrika evlerinde oturuyorlar? Orada kim daha iyi tanınır, anneniz mi yoksa babanız mı?

— Babam. Annem savaştan önce çalışmıyordu.

— Oturun yerinize; neden kalktınız? Daha çok bekliyeceğiz.

Tanya arkalıksız iskemlesine çöktü, ama Artemyef kapıya vardığında seslendi:

— Durun...

— Vaktimiz yok. Telefon ediyor muyuz, etmiyor muyuz?

Artemyef dışarı çıktı, Tanya kapının ardından albay Kharitonof adlı birini aradığını ve, Taşkentte, Kervan sokağı 9 numaradaki fabrikanın parti komitesini bulmasını rica ettiğini duydu.

— Önemi yok! Ben istesem bulmazlar ama sen ararsan, hemen çıkar karşına... Başka çare bulamadığım için sana başvuruyorum... Öğreneceksin de ne olacak, ihtiyacım var dedimse ihtiyacım var demektir... Hayır... Parti komitesini arıyorum, hanımlarla ne ilgisi var?... Sağol Nikoleyl Yarın sabah uçakla Don cephesine gidiyorum... Almanlardan kopardığım ilk «Walter» tabancayı sana yollayacağım.

Tanya, oturduğu yerden onu dinliyordu; önce yerinden fırlayıp, «bütün bunlara ne lüzum var?» demeye kalktı. Sonra, «Sağol Nikolayl» dediğini duyunca aynı adı taşıyan kocasını düşündü. Daha doğrusu, hemen hemen kocasını hiç düşünmediğini hatırladı. Ne garip, onu iyiden iyiye unutmuştu.

Artemyef, güler yüzle içeri girdi. Bu kadın için bir mucize yaptığına inandığından seviniyordu.

Tanya'nın karşısına oturduğunda:

— İsterseniz benim «Walter» imi ona verin? dedi genç kadın. Savaş ganimeti, adıma geçirilmedi nasılsa..

Artemyef, teklifini kabul etse çok üzülecekti ama, yine de ortaya atmaktan kendini alamadı.

— Bir bu eksiktil dedi Artemyef. Don cephesinde Alman-

lar teslim olunca bu silahlardan bol bol elimize geçecek.

— Teslim olacaklarına inanıyor musunuz?

— Başka ne yapabilirler?

— İşgal altındaki bölgede, biz, esir almak nedir bilmezdik.

Tanya birden düşüncelere dalıp Kaşirin'in, hayatında bir tek kere kendisini nasıl payladığını hatırladı. Genç kadın, bir çarpışma sırasında, ele geçen Alman ceza taburunda iki yaşlı askere o kadar acımıştı ki, akıl almaz bir teklif atmıştı ortaya.

— Demek onlara acıyorsun? demişti Kaşirin. Ben acımıyor muyum sandın? Benden, onların bağışlanmalarını istiyorsun! Peki ben kime başvurayım? Ulu Tanrı'ya mı? Başkasının hesabına iyilik eden alçaktır. Çek git... Yoksa onları sana. .

Alman askerleri kurşuna dizilmiş ve Kaşirin, bir hafta boyunca kendisiyle konuşmamıştı. Tanya'nın, zorunlu ama her zamanki gaddarlığını hatırlatması canını sıkmıştı. Bu tutumu Kaşirin'in de yüreğinin paralandığını gösteriyordu, yoksa üzülmez, genç kadına verip veriştirdikten sonra gerisini düşünmezdi...

Şimdi, Stalingrad'da kuşatılan Almanlar teslim olursa o kadar çok esir alınacaktı ki, insan sayısını düşünmekte güçlük çekiyordu...

Son aylarda gazeteler, hiç durmadan binler ve binlerle esirden söz etmişti. Tanya, binlerce esir Almanı gözünün önüne getirmekte güçlük çekiyordu. Esir diye ekim ayında Viazma çevresinde ele geçen yurttaşlarını görmüştü; uzakta, bir yolun üzerinde yürüyorlardı. Sonra, yeraltı çalışmalarını sürdürürken, geçen martta Sofia Leonidovna'nın evinde kaldığı sıra, yoldan geçen bir Rus esir kafilesini görmüştü... Ve bu, o güne kadar seyrettiği en korkunç, en acıklı görüntüydü. Üstlerinde doğru dürüst giyecek kalmamış, soğuk ısırmasından her yanı çatlamış, sokaktan geçirilen bu adamlara kaldırımdan bakıyor ve elinden bir şey gelmiyordu; ne bir lokma ekmek verebiliyor, ne bir el işareti yapabiliyordu, ne gülümsüyor, ne ağlıyabiliyordu... İşte Almanları esir etme sırası kendilerine gelmişti, sürüyle Almanı esir etme sırası... Bu düşünceye bir türlü alışamıyor, ama yine de seviniyordu.

— Ne düşünüyorsunuz? diye sordu Artemyef. Bütün sosisleri yiyeceğim, size bir şey kalmıyacak.

Serpilin'i düşünüp adını vermeden:

— Söyler misiniz, dedi Tanya, elimde bir generalin posta kutusu numarası var. Ona mektup yazıp doğrudan Taşkent'teki sağlık birlikleri komutanlığından beni istetip kendi alaylarından

birine bağlı sağlık birliklerine atanmamı rica etsem yapabilir mi?

— Bu generalin yerine ve görevine bağlıdır. Bir kere siz, Taşkent'e gidin de.

Telefon çalacakmış gibi geldi ve yerinden kalkacak oldu, ama hemen oturdu yine.

— Telefonun sesi gibi geldi.. Bu arada neden söz edelim?

— Taşkent'i bağlıyacaklarına inanıyor musunuz?

— Tabii.

— Ne isterseniz ondan konuşalım.

— Evli olduğunuz gerçek mi? diye sordu Artemyef. Ya da Polia ana, benim yanımda aklına estiği için palavra mı attı?

— Gerçekten evliyim, neden sordunuz?

— Aklıma geleni söylememi siz istediniz, üstelik uzun uzun da savunmadınız mı? İşte şimdi aklıma gelen şu: Durumu kurtermak için de olsa, neden hiç kocanızın sözünü etmediniz?

— Çünkü birden insanın aklına gelmiyor... Örneğin şimdi, Almanlardan söz ettiğinizde, Smolensk sokaklarından geçirilen esirleri, savaşan kardeşimi hatırladım da, başına her şey gelebilecek olan kocamı düşünmedim bile... Benim gibi doktordur ve savaşın ilk gününden beri cephede bulunması gerekiyor.

— Pek gerektiğini sanmıyorum.

Tanya omuz silkti. Ona, kocasının cephede görevli olması kaçınılmaz geliyordu. Bir süre sustuktan sonra:

— Savaş öncesinde birbirimizden kopmuş gibiydik. Neredeyse boşanmış sayılırız.

Kocasından söz edecek halde değildi, Artemyef'in de bu konuda kendisini sorguya çekmesine kızmıştı. Gerçeği olduğu gibi söylemişti ama karşısındaki, bunu, serbest olduğunu belirtmek amacıyla gösterilen aşırı bir çaba sanabilirdi. Ama gerçeği söylememesi de imkansızdı. Sorguya çektiğine göre, Tanya, Artemyef'in gerçeği bilmesini istiyordu. Aslında, bir şey sormese daha iyi olurdu ya...

Artemyef bunu hissetti, dikkatle Tanya'ya bakarak kendinden söz etmeye koyuldu. Tanya'yı ürperten bir sesle:

— Görüyorsunuz, yeryüzünde kimsem yok, dedi. Şu sıra mutfakta karşı karşıya otururken Khalkin-Gol'e hareketimi hatırladım. Oraya atandığımı haber almıştım ama bir hafta sonra yaralanacağımı düşünmüyordum bile, mutfağa girdim, annem siz oturduğunuz yerde çamaşır yıkıyordu. «Neden susuyor, bana bir şey söylemiyorsun? dedim ona. Neredeyse yola çıkaca-

ğım.» Bana şu cevabı verdi: «Neden konuşmamı istiyorsun, daha senin yol hazırlığını yapmam gerekiyor.» Yol hazırlığını son kez yaptı; ne aynı şeyi yapma ne de beni görme fırsatı geçti eline bir daha. Çünkü Uzak Doğu'da görevli olanlara izin verilmiyordu.

— Don cephesine mi gideceksiniz?

— Evet.

— Göreviniz ne olacak?

— Palavra atmadılarsa bir tümenin kurmay başkanlığı. Aksi halde alaydaki eski görevime döneceğim...

Birden Artemyef sustu. Tanya ondan önce sıçramıştı yerinden, çünkü odada çınlayan bu uzak zil sesinden çok daha fazlasını bekliyordu.

Artemyef, onun peşinden telefona koştu, ahizeyi eline aldı ve beklemesini işaret etti. Ses çok uzaktan geliyor, Artemyef bağırmak zorunda kalıyordu. Parti komitesiyle bağlantı kuruldu. Artemyef, montaj atölyesindeki eski parti sorumlusu Ovsiannikof'u istedi.

— Şimdi nerede çalıştığını benden iyi bilmeniz gerekir. İşiniz ne, sorun! diye bağırıyordu telefonda. Bilmiyor musunuz, atölyedeki parti görevlisini tanımıyorsanız orada ne işiniz var? Peki peki, bana Ovsiannikova'yı bağlayın öyleyse... -Eliyle bir işaret yaptı. Tanya anladı ne demek istediğini ve kulağına fısıldadı: Olga İvanovna.- Olga İvanovna, Fabrikanızda bir Olga İvanovna Ovsiannikova yok mu? Tamam işte... -Telefonu bırakmadan, bir baş işaretiyle Tanya'ya, annesinin fabrikada olduğunu belirtti.- Uzakta değilse çağırtın öyleyse... Bekliyorum ama biri telefonun başında dursun, aksi halde bağlantı kesilir... -Elini ahizenin ağzına bastırdı ve Tanya'ya döndü- Anneni aramaya gittiler. komitenin çok yakınında bulunan dökümhanede çalışıyormuş.

— Babam için ne dediler?

— Böyle bir sorumlu tanımadığını söyledi herif. Daha yeni gelmiş.

Artemyef telefonun öbür ucunda bir ses duydu ve sinirlenerek bağırdı:

— Kesmeyin! Moskova konuşuyor...

Tanya ona yine babasından söz etmek istedi ama, kendini tuttu. Duvara dayanmış, dudaklarını ısırarak bekledi. Gözleri kapalı, Artemyef'in iki, üç kere daha sinirli sinirli, kalın sesiyle haykırdığını duydu: «Kesmeyin, Moskova konuşuyor...» Birden elinin omuzuna dokunduğunu hissetti Tanya:

— Çabuk!

Tanya ahizeyi yakalayıp bağırdı:

— Anne, anne!...

Önce hattaki uğultudan başka şey duymadı, sonra zayıf, uzaklardan gelen bir ses

— Ovsiannikova konuşuyor, ne istiyorsunuz? dedi

— Benim anne ben, Tanya... anne!

Telefonun öbür ucundaki ses yine kesildi.

— Anne... Anne!...

Artemyef, arıza olursa yardım etmek için bir an daha yanında bekledi, sonra bunun gereksizliğini anlayıp mutfağa döndü.

— Evet, anne, evet, evet! diye bağırıyordu Tanya. Her şey yolunda, iyiyim. Babam nasıl? Ne zaman? Aman Allahım! Nerede? Ya Vitia? Ne zaman?

Kapı kapalıydı ama her şey duyuluyordu ve Artemyef kötü haberlerle dolu bir konuşmayı akıl ettiği için üzgündü. Yan odada Tanya hep bağırıyordu:

— Ne aldın, öldüğünü bildiren bir kağıt mı? Ne?..

Sonra annesinin sorularına cevap verdi:

— Pek bilmiyorum, belki yedi gün içinde. Beni karşılamaya gelme... Biliyorum, bulurum... Hayır gelme beni karşılamaya, tek başıma bulurum bölümü... Nasıl, nasıl? Oraya mı geldi? -Sonra, birkaç kere, titreyen sesiyle aynı şeyi tekrarladığı duyuldu- Hayır, hayır, yapayım deme sakın... Hayır... İstemiyorum, hayır... -Sonra yeniden:- Anne, anneciğim... Anne!

Hafif zil sesini duyan Artemyef «Kapandı» diye söylendi.

Tanya sessiz ve serseme dönmüş halde mutfağa girdi. Artemyef ona soru sormadı hiç. Duydukları, hiç de iyi şeyler öğrenmediğini anlamasına yetmişti. Biraz bekledi, Tanya mutfağa girince hemen, uzun ve zorlu bir yürüyüşten sonra soluk soluğa kalmış gibi kendini iskemleye bıraktı.

— Babam geçen yıl toprağa verilmiş, erkek kardeşim iki yıl önce. Annem tek başına. Görsen beni tanıyamazsın dedi! Neden tanıyamıyacak mışım?

— Herhalde eskiye göre değişmiş, yaşlanmıştır; buna sizi hazırlamak istiyor.

— Herhalde, diye onu doğruladı Tanya ve başını önüne eğdi. Peki ama neden, neden tanıyamıyacakmışım onu?

Bu sözlerle için için korku ve dehşetle doluyordu.

— Kocam hayattaymış, dedi bir süre sonra. Annem telefon-

da, senin Nikolay burada, Takşent'te diyince kımden söz ettiğini hemen anlıyamadım. Neden sonra hatırladım kocamdan bahsettiğini.

— Hiç olmazsa bir tane iyi haber!

Tanya, dalgın dalgın:

— İyilik bunun neresinde? dedi.

— Hayatta olması bile sevindirici bir olay sayılır. Herhalde ölmesinden yeğdir, dedi Artemyef canı sıkkın.

Tanya, uysal ve dalgın başını salladı:

— Evet, öyle tabii. Ölmemesi çok iyi. Annem savaşın başından beri Taşkent'ten bir yere kımıldamadığını söyledi.

Birden gözlerini Artemyef'e dikip sordu:

— Cepheye gittiğimde ne yapmam gerek, ödeneğimi Taskent'e, kocama mı yollayayım?

— Bu ödenek hikayesi de saçma sapan bir hal aldı. Annenize yollayın.

— Saçma olduğunu kabul ediyorum, ama beni anlıyacak durumda mısınız? diye sordu Tanya, umutsuzluk ve hırs dolu bir sesle:

— Cephe gerisinde bulunmasının ne önemi var?

— Siz beni anlıyor musunuz, anlamıyor musunuz yoksa? diye diretti Tanya.

— Anlıyorum tabii!

«Evet, ben bir kadınım, bir zavallı kadın, diye bağırmak geliyordu içinden. Ama mutluluk istiyorum, hayatta kalmasından başka hiç bir özelliği bulunmayan, cephe gerisindeki kocayı istemiyorum! Belki orada kalması gerektiğinden gidemedi cepheye. Ama benim babamla kardeşim öldü o yerinden bile kıpırdamadı; her şeyi aynı anda, bir dakikanın içinde öğrendim ve diğerlerini unutarak onu düşünemem. Sadece görevli olduğu için cephe gerisinde kaldığına inanmıyorum ve kocam olduğu ve yasadığı, hiç bir yere kımıldamadığından yaşadığı için sevinerek gidip onu bulmayı çok ters sayıyorum. Kendimi tutamadım, annem kocamı da alıp beni karşılamıya geleceğini söylerken bağırdım. Savaştan önceki gibi, onunla aynı yatakta yatacağımı düşünemiyorum bile. Bütün bunları size anlatabilmek güç. Kimseye anlatamadığıma göre de en iyisi size açmak.»

— Babanızı çok mu severdiniz? diye sordu Artemyef.

— Evet, çok severdim. Dünyada her şeyden çok

Şu sıra bambaşka şeyler düşündüğü halde gerçeği söylüyordu.

— Ah! Ben de babamı ne kadar çok severdim bilseniz! dedi Artemyef. Ölümünden sonra, pencerenin pervazına kondurduğu küçük kuleye altı ay boyunca bakamamıştım. Sonra olaylar birbirini izledi, savaşlar da, her şeyi unuttum, ölümüne alıştım, artık düşünmüyorum bile. Yaşamayışı olağan bir şeymiş gibi. Göreceksiniz, bütün sevginize rağmen siz de aynı şeyi duyacaksınız.

«Neden? Beni avutmaya çalışmak neden? Belki beni avutmak sana da iyi geliyor? diye düşündü Tanya, Artemyef'e duyduğu acıyla karışık minnet duygusuyla. Hiç olmazsa ben annemi göreceğim. Ama senin kimsen yok. Daha önce iki kere yaralandın, üçüncüsü ölüm demektir! Yarın cepheye gidiyorsun, öbür gün ölebilirsin. Çok basit. Bunlar hep olağan şeyler. Öleceksiniz o kadar!» diye inatla tekrarlıyor, bütün varlığı da savaş çağında basit ve olağan gelen bu tür düşünceye isyan ediyordu.

— Bekleyin biraz, şimdi geliyorum, dedi Artemyef. Cevap alamayınca ağzını açmayıp bir damla gözyaşı akıtmayan Tanya için sevinmek mi yoksa üzülmek mi gerektiğini bilemedi.

Dışarı çıktı, çıkar çıkmaz da Tanya hıçkırarak ağlamaya başladı. Yerinden kalktı, duvara asılı eski saate yaklaştı, rakkasın zincirini çekince bir çatırtı duyuldu. Yine de rakkas harekete geçmedi, saat çalışmıyordu ve mutfağa yine öyle bir sessizlik çöktü ki Tanya başladı ağlamaya...

Artemyef içeri girdiğinde gözlerini silmiş, masanın başında yiyecek kalıntılarını kâğıtlara dolduruyordu.

— Vakit geldi mi?

— Evet, içeri girmemiz gerekiyor.

— Bunları ne yapayım?

— Şimdilik elinizde tutun, dedi Artemyef.

Kapının önünde giyinirlerken diz çöktü, Tanya'nın torbasını çözüp:

— Hiç olmazsa ikiye bölelim, dedi Tanya. Siz de yolculuk edeceksiniz.

— Evet ama ben trene değil uçağa biniyorum, dedi Artemyef neşeyle.

Elindeki paketi aldı, torbaya yerleştirdi, torbanın ağzını kapayıp sırtladı.

— Tütününüzü paylaşırız. Pek tiryaki olmadığınızı görüyorum, bütün gece iki sigara içtiniz. Oysa benim cebimdeki sigaralar yarına kadar yetmiyecek.

Tanya, sigara çıkarmak üzere elini, hemen kaputunun cebi-

ne attı ama Artemyef onu durdurdu.

— Sonra, trene binerken verirsiniz.

Kapıdan içeri girdikleri sıra Tanya'nın görmediği bir sırt çantası duruyordu.

«Bunun için çıkmış, diye düşündü Tanya. Eşyalarını toplamaya gitmiş.»

— Bunu da yanınıza mı alıyorsunuz? diye sordu.

Artemyef cevap vermedi, herhalde duymamıştı.

— Hiç olmazsa verin de şunu taşıyayım, dedi Tanya. Benim çantam çok ağır. Polia ana, verdiğiniz bütün konserveleri içine doldurdu.

Artemyef önce Tanya'ya, sonra torbaya baktı; bir şey söylemek istiyordu ama sustu, sırt çantasını bakışlarıyla tarttıktan sonra Tanya'ya uzattı.

Çanta hafifti, Tanya, Artemyef'in yaptığı gibi yandan omuzuna geçirdi.

— Oldu işte, dedi Artemyef. İki asker gibi çantalarımızla yola çıkıyoruz.

Tanya, onun sesinden gülümsediğini anladı. Çünkü karanlık sahanlığa çıkmışlardı bile, Artemyef kapıyı kilitliyordu.

— Durun, dedi birden, mutfağın ışığını söndürmeyi unuttum.

Yeniden kapıyı açtı, içeri girdi, az sonra tekrar göründü.

Pek inandığından değil de annesinin sık sık kullandığı hoşlığına unutulmamak üzere, büyük bir korkunun tanığı olarak kazılan bir deyim olduğu için «Fazla yaşamaz» diye düşündü Tanya.

Kapıyı kilitleyen Artemyef:

— Işığı söndürdüm, dedi. Yoksa savaşın sonuna kadar yanacaktı.

Tanya şaka ettiğini biliyordu, ertesi gün ya da öbür gün yaşlı kadın evi temizlemeye gelecek ve ışığı söndürecekti. Ama yalnızlığa alışkın bu adamın hüzünlü şakasında Tanya'ya ters gelen bir yan vardı. Aynı soğukkanlılık, aynı sadelikle, dönüşü düşünmeyip apartmanın kapısını kapadığı gibi kendisini de trene kadar geçireceğini, iyi bir yere yerleştireceğini, cami ardından bir el işareti yapıp bir daha hatırlamamak üzere hemen unutacağını hissediyordu. Evet, böyle olacaktı. Hem neden başka türlü olsundu?

Garda, komutan yardımcısının gösterdiği ilgi sayesinde va-

gonda ayrılan yeri buldular; komşulardan, göz kulak olmalarını rica edip çantayı Tanya'nın yerine bıraktılar ve aşağı indiler. Tam o anda Artemyef sırt çantasını Tanya'ya verdi.

— Şunu da alın, tamam mı? dedi.

— Neden? Bu da nesi? diye sordu genç kadın şaşkınlıkla,

— Taşkent'e vardığınızda ne olduğunu görürsünüz, dedi Artemyef.

— Evet ama içinde ne olduğunu öğrenmek isterim, diye üsteledi çantayı almadan.

Yine de, belli belirsiz, çantada ne olabileceğini kestiriyordu.

— Kızkardeşimin giysilerini toparladım. Mutfakta oturduğumuz sıra geldi aklıma. Fazla bir şey, büyük bir şey değil. Ama işinize yarıyabilir. Elbiseleri kendinize uydurur, ne bileyim, bir şeyler yaparsınız işte. Onun da boyu pek uzun sayılmazdı nasılsa.

Tanya bağırmak, çantayı almıyacağını, asla Maşa'nın bir şeyini giymiyeceğini söylemek istedi ama Artemyef'i kırmaktan çekinip sustu.

Oysa Artemyef, bütün bunları, Tanya'nın sandığından çok daha basit ve gerçekçi bir gözle görüyordu. Genç kadının durakladığını sezince:

— Giymek istemezseniz de önemi yok, dedi. Pazarda pirinçle değiş tokuş edersiniz. Hem annenizin, hem de sizin bir süre yiyeceğiniz olur... Annenizin doyasıya yemek yediğini sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Herhalde çok zayıf düşmüştür. Üstelik tek başına da yaşıyor. Alın şu çantayı.

Tanya çantayı aldı, sonra on dakika kadar, tren kalkıncaya dek, elinde çantayla Artemyef'in karşısında durdu. Onun yüzüne bakarken Artemyef'in yiğit bir adam, gerçekten çıkar gözetmeyen, karşısındaki kadını arzulamayı bile kendine yediremeyen bir insan olduğunu düşündü. Bu kadar soylu bir davranışı hakketmiyordu. Neyse ki tren hareket edecek, her şey sona erecekti. Apartmanda, bir ara, karşısındaki adamı ne kadar çekici bulduğunu hissedip Artemyef'den değil de kendinden korkmuştu. Şimdi, vagonun önünde dururken korkusu dağılmış, yerini, üçüncü kere tekrarladığı sözlerle hatırlattığı kaçınılmaz ayrılık hissi almıştı: «Yolcuların beraberindekiler lütfen vagonları terketsinler. Yolcular yerlerini alsınlar!»

Artemyef yola çıkanları geçirenlerden, Tanya da gidenlerdendi. Koluyla genç kadını basamağa kadar sürükleyen Artemyef bu gerçeği ona hatırlattı.

— Yukarı çıkın!

Genç adamın güçlü bileğine yapışan Tanya basamağa sıçradı ve son anda, alelacele cebinden eğri büğrü olmuş bir paket sigara çıkarıp Artemyef'e uzattı ve sevinçle gülümsedi.

Bütün gün, hatta bir dakika önce böyle bir şeyi aklına getirmeyen Artemyef, Tanya'nın birden değişen yüzünü görünce: «Şu işe bak! diye söylendi kendi kendine. Nasıl ve ne zaman oldu bu iş? Mümkün mü?»

Sonra bu yüz kayboldu ve yavaş yavaş uzaklaşan, az sonra da hepten kaybolan pencerenin buzlu sisinde yeniden ortaya çıktı. O an, hayatında kaç kez olduğu gibi, bir kere daha farkına varamayıp başkasının sandığı mutluluğunu pisipisine elden kaçırdığını büyük bir acıyla farketti.

«Allah kahretsin, neden şimdiye kadar gerçekten iyi bir kadını sevemedim? Bir uğursuzluktur çökmüş başıma!» diye düşündü, bu yoksunluğa boyun eğmişcesine. Garın kapısındaki, camları buzla kaplı, boyası dökülmüş, bozuk olduğunu sandığı bir telefon kulübesinin önünde durdu.

«Bozuk değilse onu arıyacağım», dedi kendi kendine. Cebinden defterini çıkardı, Nadya'nın verdiği numarayı aradı.

Telefon çalışıyordu, para şıngırdadı, kumbaranın içine düştü ve Nadya'nın kalın, yorgun, belki de uykulu sesi kulağına yapıştırdığı buz gibi ahizede çınlayıverdi:

— Alo!

— Benim.

— Telefonunu bekliyordum. Doktorunu Taşkent trenine bindirdin mi?

— Evet.

— Anneme uğradım ve biraz valerian verdim. Bu nedenle biliyorum her şeyi. Tren gittikten sonra beni aramazsan bir daha da aramıyacağını düşündüm.

— Hareket saatini de öğrendin mi?

— Evet, o çabayı da gösterdim. Demek geçirdin Tanya'yı?

— Öyle.

— Bugün annemle babamın ödünü patlatmış. Onun hemen ardından eve döndüm, bana yakındılar. Çok yürekli kızmış. Ona gıpta ediyorum.

Artemyef cevap vermedi. Nadya ile, az önce ayrıldığı minicik kadının sözünü etmek istemiyordu.

—Paul...

— Söyle.

— Neden aradın beni?

— Gidiyorum.

— Uzun süre kalacak mısın?

— Bilmem.

— Vaktin var mı?

Artemyef saatine baktı.

— Evet ama çok değil. İki saat kadar sonra üstlerimin karşısına çıkmalıyım.

— Gorki sokağı 9 numaraya gel. 6 numaralı daire.

— Zahmete değer mi?

— Hayır, değmez belki. Ama yine de gel. Konuşuruz. Sana çay içiririm. Yalnız şekersiz olacağını unutma, diye ekledi gülerek. Sızlanmalarını uzun süre dinledim ama şekerlerinden hiç almadım. Tek başlarına tıkınsınlar. Hırsızlama malı sevmem Seni şu sıra kimsenin elinden almıyorum ya? Çünkü, o zaman gelmen gerçekten zahmete değmez. Rahatça yoluna gidebilirsin.

— Hayır, kimsenin elinden almıyorsun beni.

— Geçmişteki aşkımızdan söz etmiyeceğiz değil mi?

— Hayır.

— Öyleyse gel. Ben de yalan söylemek istemiyorum. Artık canıma tak dedi. Üstelik yalan söylemek için sebep de yok

Artemyef telefonu kapadı, cebindeki buruşuk paketi çıkardı. içinde sağlam bir sigara bulup yaktı ve kendi kendine.

«Gitmesem ne olur?» diye düşündü.

Ama gideceğini çok iyi biliyordu.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

SİNTSOF kımıldadı ve uykudan uyanırcasına, Serpilin'i düşünerek dalgınlığından sıyrıldı.

Barınağında yalnızdı hep. Kimse içeri girmemişti. Sırtüstü yatıyordu, altındaki samanları hışırdatarak yan döndü ve ceketinin kolunu sıyırıp bileğindeki fosforlu alman saatine baktı. Bu saati, 7 kasım (*) şerefine, Stalingrad'daki taburun keşif kolu kendisine armağan etmişti. Altıydı saat. Demek bir gece önceki uykusuzluğun ardından ancak iki saat uyuyabilmiş ve erken uyanmıştı.

Önceki akşam, alman birliklerini kuşatan çemberin kuzeybatısındaki yedek kolordudan buraya geldiği sıra Serpilin'in ordu kurmay başkanlığına getirildiğini öğrenmişti. Savaş öncesinde, yedek birliklerin yarısı, verilebilecek kayıplar hesaplanarak çeşitli ordu kurmay başkanlarına dağıtılmıştı. Böylece, gerektiğinde bu birliklerden hemen faydalanmak mümkün olacaktı. Dün, henüz atanma emrini almayıp kendilerine verilen çeşitli görevleri tamamlayan subaylar barınakta yatmaya geldiğinde Sintsof Serpilin'in adının söylendiğini duymuştu. Hemen, Moskova önlerinde bir tümene komuta eden generalden mi söz edildiğini sordu.

Gerçekten oydu sözü edilen ve Sintsof, Serpilin'le görüşmekten çok hoşlanacağını düşündü. Ama Serpilin'i nerede bulabilirdi? Saldırı öncesinde, bir kurmay başkanı, bütün isteğine rağmen aklına eseni yapamazdı. Nasıl çıkmalıydı karşısına? Eski bir dost olarak dileğinin yerine getirilmesi ve yaralanmadan önce bağlı bulunduğu Volga nehri kıyısındaki 62. orduya atanmasını mı istemeliydi? Ama artık çok geçti, başka bir orduya

(*) Ekim ihtilalinin yıldönümü.

atanmıştı bile. Evvelki gün, cephe komutanlığına başvurduğunda kimse aldırmamış, alaya bile alınmıştı. Nasılsa şimdi, nereye gönderilirse gönderilsinler hep aynı yerde, Stalingrad'daki küçük bir toprak parçasında buluşacaklardı.

Savaşta, kişisel isteklerin yerine getirilmesi olağanüstü bir işti. Bu tür davranışlara alışkın olmayan kişinin üzüntüsü kolay kolay bitmezdi. Önceki gün Serpilin'le konuşmaktan vazgeçmesi de bu yüzdendi; konuşmaları dinlemeye koyulmuştu; gelecek atanmalardan söz ediliyordu. Bir tek boş görev kalmamıştı ve barınaktakilerin hepsinin durumu aynıydı. Buradakilerin tümü, belki saldırının ilk günü, belki daha sonra ölecek ya da yaralanacak subayların yerini alacaklardı. Ama kimse yerini alacağı subayın kimliğini bilmiyordu. Önce bölük ve tabur komutanlıklarında bir takım kayıplar beklenmeliydi.

İçlerinde, savaşa katılmayan tek kişi, doğrudan doğruya harp okulundan gelen bir teğmendi. Tabii, oturduğu yerden ateş püskürüyordu: «En kısa zamanda bir takımın komutasını vermelerini istiyorum.» Geri kalanlar hep hastaneden gelenlerdi. Ama onların da isteği aynıydı; hepsi bir tabur ya da bölüğün komutasını almak arzusundaydı. Orduda hüküm süren genel havanın bir parçası da buraya yansımıştı. Almanların Stalingrad yenilgisi en kısa zamanda tamamlanmak isteniyordu. Kurmay başkanlıklarında sürünmeyi düşünmediklerini söyleyenler arasında içtenlikle konuşmayanlar vardı belki, teker teker herkesin içinden geçenler okunamazdı nasılsa. Subayın yaradılışı, daha önce aldığı görevler ve son anda, yaralanmadan hemen önce belleğine kazılanla ilgili bir şeydi bu.

Yine de hiç kimse, çoğunluğun düşüncesine karşı çıkmaya kalkmıyordu. Kendisine de sorulduğunda, Sintsof, kendi kendine bir alay kurmay başkanlığına atanmaya karşı çıkmayacağını tekrarladığı halde, bir taburun komutasına getirilmeyi arzuladığını söyledi. Aslında dört kere yaralanmıştı. Stalingrad yıkıntılarına dönmek zorunda kalsa bile eski taburundan başka birlikte görev almak istemezdi. Sıfırdan başladığına göre, herhangi bir kurmay başkanlığında da görev kabul edebilirdi. Kısacası, nereye gönderilirse oraya gitmeye hazırdı.

Bütün bunlar önceki günkü sözleriydi. Ama bugün, üç saat kadar önce, takviye birliklerini götürüp teslim ettiği 111. tümenden dönerken birden Serpilin'i görmüştü.

Ordu komutanı, kurmay başkanlığının bulunduğu barınaktan dışarı fırladığında, kaskatı esas duruşa geçen Sintsof'la çarpış-

maktan güç kurtulmuş ve arabasına kadar yürüyüp kapıyı açmıştı. Serpilin de kaputsuz olarak ardından çıkmış ve ordu komutanını arabanın yanında yakalayıp dimdik, eli kepinde. Sintsof'un anlıyamadığı bir şeyler söylemişti.

— Önemi yok, sen benim emirlerimi yerine getir yeter, demişti ordu komutanı basamağa ayağını atarak.

Serpilin uzaklaşacağı yerde ordu komutanına yapışmış ve arabaya binmesine engel olmuştu. Sintsof, çok iyi bildiği o tiz sesi duymuştu birden.

— Emredersiniz! Ama cephe komutanına kendi görüşümü bildireceğim.

Ordu komutanı başını kaldırıp Serpilin'in gözlerinin içine bakarak şu cevabı vermişti:

— Öyleyse anlaşamadığımız açıkça ortaya çıkacak.

Yüzünden, Serpilin'in fikir değiştirmesini beklediği seziliyordu. Ama Serpilin, esas duruşta, susuyor ve soğukta yalnız kürek kemikleri belli belirsiz ürperiyordu.

Ordu komutanı, beklediğini okuyamamıştı herhalde Serpilin'in yüzünde. Boğuk sesle homurdanarak, belki de küfür yağdırarak tüm ağırlığıyla kendini arabanın içine bıraktı, Bekeşa (*) sının eteklerini toplayıp kapıyı, yerinden kıpırdamayan Serpilin'in yüzüne çarptı.

Serpilin topuklarını birbirine vurdu, zayıflıktan iyice seçilen kaburga kemikleri ceketinin altında bir kere daha ürperdi, sonra ani bir hareketle geri dönüp yüzüne bile bakmadan Sintsof'un önünden geçerek barınağının yolunu tuttu.

Yeni çizmeleri, kemeriyle iyice sıktığı ceketiyle daha zayıf, halif ve genç görünüyordu. Atı andıran yüzü söz dinlemez bir anlam taşıyor, hırsından elmacık kemikleri belirginleşiyordu. Bu Asyalı yüz Sintsof'a Serpilin'in damarlarında yarı yarıya tatar kanı aktığını hatırlattı. 41 yılında, kuşatmayı yarıp çıkmaya hazırlandıkları gece, Serpilin birden ona çocukluğunu anlatmıştı. Nedenini bir türlü anlıyamamıştı Sintsof. Belki de Serpilin ölümü düşünüyordu o gece?

Serpilin'in barınağa girmek için aralâdığı çadır bezi sallanıyor ve Sintsof hep aynı yerde durmuş sallanan bu beze bakıyordu. Savaşta da insanın ilk aşkı olurdu. Sintsof için bu ilk aşk Serpilin'di, çünkü onunla 41 yılındaki ilk karşılaşması hem kendinde, hem de yitirdiği an hayatının da değerini kaybedeceği şeylerde

(*) Pele oturtulan bir çeşit modası geçmiş palto.

geri dönüşe raslıyordu.

«O eşsiz anı hatırlıyorum da...» Bu deyimlerle bir generalden söz etmenin gerçekten gülünç olduğunu düşünerek başladı gülmeye. Sonra hemen gidip üstlerine, 111. tümenin beklediği takviyelerin yerine vardığını bildirdi.

Hiç bir komut almadığı için de barınağa dönmüş, tepedeki ranzaya uzanmıştı. Kafasını kurcalayan şeyler uyumasına engel olmamıştı ama uyandığında yine generali düşündüğünü farketti. Ama düşünceleri artık generalden uzaklaşıp kendine yöneliyordu. Geçen 1942 yılı başında ve sonunda iki kere hastanelik olmuş, hastaneye ilk yatışıyla ikinci yatışı arasında geçen yedi ay süreli savaştan sonra üç ay da cephe gerisindeki asteğmen eğitim merkezinde bulunmuştu. Mayıs ayının başlangıcında, Harkof saldırısının başladığında katıldığı tümeni aralık başında Stalingrad'da yaralandığı sıra bırakmıştı. Yedi ayı hep aynı tümende geçirdiği için bir bakıma talihli sayılırdı. Taburu, kırk adım ilerisinde Almanlar, ardında Volga nehrinden öte toprak diye bir şey bulunmadığını bilerek üç ev yıkıntısında mevzilenip dayanıyordu.

Volga'nın ötesinde toprak bulunmadığını kim söylemişti, bilen yoktu, ama, bu söz genel havayı yansıtıyordu. Karşı kıyıya vardığında yok denen toprağı, daha doğrusu o toprağı kaplayan kar tabakasını, kızaklardaki yaralıları cankurtaran arabasına bindirmek üzere boşalttıkları sıra kendine geldiğinde görmüştü. Uçsuz bucaksız, yer yer yolların kirli şeritiyle çizilmiş bir beyaz örtü uzanıyordu. Savaş başlarında, Bobruisk'de olduğu gibi, aşağı yukarı aynı yerden bir kurşun Sintsof'un böğrünü delmişti. Bu kez de yara hafifti ama Sintsof çok kan kaybetmişti. Almanlar Stalingrad'da kuşatılalı iki hafta oluyordu, son yaklaşmaya başlamıştı ve Sintsof o ana kadar taburunun başında çarpışmak için büyük bir istek duyuyordu. Ne yazık ki kader, böyle olmasını istememişti.

Yedi ay süreyle yalnız aynı tümende değil, aynı taburda da çeşitli aralıklarla takım subaylığı, bölük komutanlığı, vekaleten tabur komutanlığı, yine bölük komutanlığı, kurmay başkanlığı ve emir subaylığı, sonra yeni komutan gelene dek yine tabur komutanlığı gibi her türlü görevi almıştı. Yaralanmadan iki ay önce de, mayıs savaşlarından beri başlarına gelen beşinci tabur komutanının da ölümü üzerine yine vekaleten tabur komutanı olmuştu.

Taburda seviliyor muydu acaba? Ne olursa olsun, yaralan-

dığında askerleri emir beklemeden ateş altında onu kurtarmaya koşmuşlardı. Bu davranış bütün sözlerden daha çok şey anlatıyordu. Tabur özleminde, biraz da askerlerine duyduğu minnetin payı vardı.

Askerlik hayatının en önemli kararı 1941 yılında, karısını son kez görüp her şeye rağmen, hangi görevle olursa olsun savaşa katılacağını söylediği o ekim gecesine rastlıyordu. Sözünü de tutmuştu.

Sonra askerin o korkunç ve basit yolunda ilerlemiş, ölene ya da yaralanana dek Alman öldürmeye çalışmıştı.

Bu yolda ilerlemişti hep; savaşa gazeteci, cebinde parti kartı bulunan bir siyasî eğitmen olarak başladığını unutmuyordu. Bu kartı yırtıp yakmadığını, bazı kişiler kendisinden şüphe edip haksızlıkla karşılaştığında soğukkanlılık göstererek yıkılmadığını da unutmuyordu.. Aralık ayında, Moskova savaşları sırasında Malinin'den hemen bir hafta sonra Sintsof da uzanmıştı ameliyat masasına. O sıra, aynı birlikte bir ay daha kalsa, uğradığı haksızlığın ortaya çıktığı gibi yok olacağını düşünemiyordu bile. Uğradığı haksızlık zaman zaman onda büyük kızgınlıklara yol açıyordu ama yine de fırsat buldukça savaşmaktan çekinmemiş ve haksızlığın onarılmasını beklememiş, böylece öfkesinin ortaya çıkmasını da önlemişti. Her gün, en az kendisi kadar yaşamak isteyen eşsiz insanların öldüğünü görüyordu. Bu öylesine büyük bir haksızlıktı ki, Sintsof, onlara bakarken kendini düşünecek gücü bulamıyordu. Ya da kendini düşünemeyecek kadar vicdanlıydı.

Neyse ki hastanelerde ölenden çok dirilen vardır; yeniden kendini hissettirmeye başlıyan hayat, haksızlıklar da dahil tüm yapısını duyuruyordu.

Hastanede yattığı süre içinde birbiri ardından beş mektup yazmış, üçüne cevap almıştı.

Birliğine gönderdiği ve «Partiyle ilgili durumum ne oldu?» sorusunu soran mektubu cevapsız kalmıştı.

Bir de Çita'ya, kayınbiraderinin savaştan önceki birliğine gönderdiği mektup.

Buna karşılık, karısıyla ilgili yazısına şaşılacak kadar büyük bir çabuklukla cevap gelmişti. İmzası okunmayan bir tabur komiseri, göreve çıkan M.T. Artemyeva ile ilgili hiç bir bilgileri olmadığını bildiriyordu.

İhtiyar Popkof'tan aldığı kartta apartmanın boş olduğu, kimsenin uğramadığı ve mektup yollamadığı yazılıydı. Yaşlı adam da

hastaydı ve bir daha kalkamıyacağını sanıyordu.

Parti bölge komitesi Malinin'in yaralandığından haberli olduğunu bildirmişti ama, Malinin mektup yazmadığı için hangi hastanede yattığı bilinmiyordu.

Çember gitgide daralıyor ve herhangi bir noktadan açılacağa benzemiyordu.

1942 ocağında, nekahet devresini geçirmek üzere bir hastaneye gönderildi; hastane komiseri durumuyla ilgilendi ve on günlük izin alıp Moskova'ya gitmesini sağlamayı teklif etti

— Ya karınla ilgili bir şeyler öğrenirsen?

Ama Sintsof, Maşa'yla ilgili herhangi bir şey öğrenmesinin imkansız olduğunu anlamıştı. Bir şey bilebilecek durumdaki herkes, Maşa'dan haber alamadıklarını yazmışlardı Sintsof'a. Bir mucize sonucu karşılaşacaklarına inanmıyordu artık. Üstelik mucize bir kere gerçekleşmişti. Aktarmalar da hesaplanırsa Kurgan'dan Moskova'ya gitmek dört gün sürüyordu. Bir o kadar da dönüş yoluna hesaplanırsa Moskova'da geçireceği iki günü kalıyordu. Neye yarardı iki gün? Moskova'yı yeterince görmemiş miydi sanki?

Aslında, savaş öncesinde görevli olduğu gazetesini arayıp bulmayı düşünmüştü. Ama gazete idarehanesi Moskova'da mıydı, yoksa gazete ülkenin bilinmeyen bir köşesinde, bir vagonun içinde mi çıkıyordu? Gazete idarehanesini bulsa bile ne diyebilir, ne sorabilirdi? Ön safta, savaşlarda önemli bir görev alıp nişana hak kazanmasına ve Malinin'in işine karışmasına rağmen partiye girmesi gerekli görülmediyse gazete ne yapabilirdi? Gazetede görev almak, en ufak bir iş, belki bir musahhihlik verilmesi için yalvarmak aklından geçmiş ama sonunda bundan da vazgeçmişti. Basit bir er olarak savaşmaya başladığından beri, eski mesleğini garip bir şekilde kıskanıyordu. Gazeteleri okurken, cephede bütün olup bitenleri yazamıyacaklarını kabul ediyor, yine de ses çıkarmadan, gördükleriyle okuduklarını karşılaştırıyor ve palavraya rasladığında çileden çıkıyordu. Gazetecilerin her biri, tıpkı savaş öncesindeki gibi, kendine göre yazıyordu. Kiminin mesleğine saygısı vardı ama kiminin bu saygıyı hiç duymadığı açıkça görülüyordu.

Sintsof, bunun için şehre gitme izni istemiş, komiser de omuz silkerek vermişti bu izni. Ama hastaneden çıkınca bir eğitim merkezine gönderilmek üzere başvurduğu komutan ona hiç güçlük çıkarmadı. Bu merkez, savaştan kaçanlar için bir sığınak sayılamazdı. Dört ay, belki daha da az bir süre eğitim gören ve

ikinci sınıf yiyecek karnesinden yararlanan subay adayı, bir takımının başında, doğru mermi yağmurunun altına sürülüyordu. Eğitim merkezine göndermeyi kabul eden komutan, Sintsof'un bu iş için gerekli adam olduğunu anlamıştı. Öyle ya, Sintsof, Kızıl Bayrak nişanı almış savaş tecrübesi bulunan bir başçavuştu, hastaneden yeni çıkmıştı, üstelik iyi yetişmişti. Elden kaçırılmaması gereken biriydi.

95 günün sonunda, sürenin tamamlanmasından önce eğitimini bitiren Sintsof asteğmenliğe yükselmiş, cebinde atanma emriyle cepheye gönderilmişti! Harkof saldırısı hazırlanmaktaydı, ön saflar büyük ölçüde takviye istiyordu. Saldırı sırasında bir teğmenin hayatı pek uzun sürmez. İlk savaşından yaralandığı ya da şehit düştüğü ana kadar ortalama yaşama süresi dokuz gündür.

Sintsof o güne kadarki başarılarını daha da ileri götürebileceğine inandığından eğitim merkezine yazılmıştı. Eğitim, ona bu yolu açıyordu; savaş da doğrulayacaktı.

Takım komutanı olarak Harkof saldırısında görev almış, üç gün geçmeden taburunu düşman kuşatmasından kurtarmıştı. Karargahta toplanan bütün yüksek rütbelilerin ortadan kalkmasına bir bomba yetmiş, asteğmen olmasına rağmen Sintsof, taburun en yüksek rütbeli subayı olarak kalmıştı geriye.

Başarısı büyük tecrübesinin mi sonucuydu, yoksa, tavşan peşinde koşan tazı gibi yeniden ıssız stepte Sovyet birliklerini kovalayan faşistlere uzun süreden beri duyduğu amansız düşmanlığının mı?

Bazıları bu düşmanlığı pek duymuyor, ama Sintsof, tüm hırsıyla unutulmuş bir tanksavarcının yanına uzanıp onu yerde bir süre beklettikten sonra, ne çok geç ne de çok erken, tam sırasında, geri çekilen taburun gözleri önünde bir alman tankının havaya uçurulmasını sağlıyordu.

Savaşın göbeğinde, bir adamın değil de öbürünün komutayı ele almasına yol açan bu üstünlük en basit ve en açık seçik olayların sonucuydu. Örneğin, bir düşman tankını havaya uçurmanın. Bir de, düşmanın ateşi kestiği ve yerde yatanların bunu farketmediği an o adamın eyağa kalkmasının. Eyersiz bir ata atlayıp dörtnala mevzilerini terkeden topçulara yetişmesinin, onları topları başına dönmeye ikna edip ufukta beliren düşman tanklarına ateş açtırmasının. Topçular söz dinleyip ateşe devam edince bir düşman tankı alev alıyor, böylece kaçanların da geri dönmesi sağlanıyordu. Kendisi dahil herkesin dehşete düştüğü

an, arkadaşlarının yüzünde en ufak bir korku izi bulunmadığını farketmesinin etkisi büyüktü; sesi kısılmamıştı, her zamanki gibi çıkıyordu, savaş dışında herkesin aklına gelebilecek bir komut veriyordu. Ama tam o sıra, bunu akıl eden bir ikinci kişi yoktu. Bir de, komutanlığının devamı için, bütün bu süre boyunca ölmemesi ya da yaralanmaması gerekliydi.

Böylece, hayatta kalanlar arasından, birkaç gün ya da birkaç hafta içinde yetenekleri gerektiğince değerlendirilememiş komutanlar doğuyordu.

İşte, asteğmen Sintsof'un komutasında, yarıya inmiş bir taburla silâhlı ya da silahsız, yüz kişilik bir birlik, Don nehrinin öbür kıyısındaki tümenin diğer birliklerine katılabilmişti.

Tabur, tümen kurmay başkanlığından gelen bir yüzbaşının komutasına verildi, asteğmen Sintsof da, aynı taburun birinci bölüğünün başına getirildi. Rütbesi yükseltilmemişti ama, bir bölükten aşağısına komuta etmesi hiç de faydalı olamazdı; kendisi gibi herkes biliyordu bunu.

Harkof'u bırakıp gücünün sınırına kadar savaşan tümen, toparlanıp takviye almak üzere cephe gerisine gönderildi. Sonra, eylül ortasında, herşeyin pamuk ipliğine bağlı bulunduğu bir sıra, Volga'nın öbür kıyısına, Stalingrad'ın göbeğine sürüldü. Sintsof'un sol kanattaki üçgen biçimi evden sağ kanattaki yuvarlak binaya kadar teker teker tanıdığı yıkıntıların arasında savaştılar.

Bu tümen, Sintsof'un tümeniydi, tümenin taburlarından birine komuta ediyordu, çünkü gerçek yerini bu tümende bulmuş, bu tümende kendini göstermişti. Nişana hak kazanabilmek için, bu tümende görevliyken, Volga boyunca, kurşun yağmuru altında üç kilometre gitmiş, aynı yolu bu koşullar altında, ters yönde de almıştı. Bu tümende teğmenliğe yükselmişti. Savaşta kendini gösterdiği için, tümene katılmadan önce kendisini tanımıyan ama ateş hattını öz analarından daha iyi belleyen kişilerin desteğiyle yeniden partiye alınması kararlaştırılmıştı.

Onu destekleyenlerden biri de binbaşı Şavrof'du. Sintsof'un yaşıtı olan Şavrof, gerçekten pek uzak sayılmıyan, üstelik işleri de karıştırma tehlikesi bulunmayan bir cümleyi dilekçesine yazmasını sağlamıştı: «Düşman tarafından kuşatıldığımız sıra parti kartımı kaybettim.»

Sintsof ona her şeyi anlatmıştı, Şavrof da arkadaşının bütün dediklerine inanıyordu. Ama Sintsof, başından geçenleri olduğu gibi dilekçeye geçirmesinin daha iyi olacağını söylediğinde Şavrof kızdı:

— Soruşturma diye tutturan bu lanet olasıcaların bir yıllık iş daha mı çıkarmalarını istiyorsun? Zaferi kazanalım, o zaman herkese dilediğini ispatlar ve kıdemini yeniden kazanırsın. Zafer gününe kadar yaşamaktan umudu kestinse bütün bildiklerini kağıda dök, kağıdı künyenin bulunduğu madalyonun içine koy. Ölünün madalyonunda yazılı olanlara da inanmıyan çıkarsa, o herif alçağın teki demektir!

Sintsof madalyonunun içine kağıt koymadı, ama dostunun kabaca dile getirdiği gözlemler, ruhundaki tüm kırgınlıkları evirip çevirip yerine oturttu. Aynı şeyi Malinin de yapacaktı ama, savaş alanında kendini gösterenlerin soruşturmasız partiye alınacaklarına değgin kararnamenin yayınlanmasından önce, 1941 yılında, bu işi yapacak zamanı bulamamış ya da ne yapılması gerektiğini bilememişti.

Şimdi Sintsof yeni bir birlikte görev alacaktı ama bunun, hangi birlik olduğundan haberi yoktu, Askerî hastanenin kapısından içeri adım attığından beri her şeye sıfırdan başlaması, akıntıya kapılıp sürüklenmesi gerekiyordu. Savaşçılar, eski birliklerine dönmek için ne oyunlara, ne yalanlara başvuruyorlardı. Aylar süren savaşlar sonunda alıştıkları arkadaşlarının arasında yaşayıp ölme isteği herkeste vardı. Üstelik çoğu kere bütün bu çabalar boşa gidiyor, rasgele bir yere atanıveriyorlardı.

Savaş uzundu, bugün şurada, yarın ötede yığınla adam yiyordu. Bir avuç insan alıp iyice seyrelen sıraları takviye etmek zorunluydu aslında. Ama bir subayı eski birliğine göndermek mümkün olduğu halde bunu yapmamak ne kadar üzücüydü! Kolayca gerçekleşebileceği halde, bir çoklarının isteğini hesaba katmamak alışkanlık halini almıştı. İnsanoğlu kibrit değildi, şu ya da bu kutuya konması arasında fark vardı. Sintsof'un isteği de en basitlerindendi. Stalingrad savaşını kendi birliğinde tamamlamak istiyordu. Üstelik bu son uzak da değildi. Belki bir hafta içinde belirivericekti.

Ya sonra? Sonra ortalık durulacak mıydı ki? Sintsof, Stalingrad'da ortalığın durulacağını düşünemiyordu. İki saldırı arasında bir sessizlik olabilirdi. Ama mutlak bir sessizlik...

Duvarın nemi Sintsof'u üşütmüştü, bir kere daha döndü ranzasında.

Stalingrad'da, subayların çoğu gibi Sintsof da, pamuklu, kalın pantolon, kürklü bir yelek ve bunun üzerine geçirilmiş, yine pamuklu kalın bir ceket giyiyordu. Bu kılıkla insan dışarda daha rahat yol alıyor, bina temellerinin altındaki köstebek deliklerine

daha rahat giriyor, daracık siperlerde daha rahat sürünüyordu.

En az otuz, kırk kere geçtiği bir açıklıkta koşarken yaralandığı sıra sırtında kalın ceketi vardı. Kürklü paltosu, tabur kurmay başkanlığının yerleştiği mahzendeki açılır kapanır yatağının üzerinde kalmıştı.

Önceki gece, takviye kuvvetlerini bulundukları noktadan alıp 111. tümene götürmekle görevlendirildiğinde kürklü paltosunu aramıştı doğrusu. Sabahın erken saatlerinde termometre sıfırın altında otuzu bile aşıyor, üstelik rüzgar esiyordu; sıranın başına geçmiş yürürken iliklerine kadar donduğunu hissediyordu Sintsof. Şimdi, ranzasında dönüp dururken toprağın soğuğunu hissediyor ve yine, Stalingrad'da kalan kürklü paltosunu düşünüyordu.

Emirberi Seleznef hayatta olsaydı, yaralı komutanı yola çıkmadan yetiştirirdi paltosunu. Ama Seleznef de gözünün önünde canvermişti. Sürünerek Sintsof'un yardımına gelirken bir kurşun miğferinin kenarından girmiş ve zavallı, yüzükoyun, çıplak elleri öne doğru uzanmış halde, olduğu yerde kalakalmıştı. Bu eller kar eşelemiş, sonra Seleznef ölmüştü...

Biri girdi barınağa, gırtlağını temizledi, elini kolunu sallayarak kan dolaşımını sağlamaya çalıştı, masanın üzerinde el yordamıyla bir şeyler aradı, sonra bir küfür savurup sordu:

— Kimse var mı içerde?

— Var, dedi Sintsof.

— Kibrit bulunur mu yanınızda?

— Çakmağım var.

Bir el, karanlıkta Sintsof'un elini buldu ve çakmağı aldı.

— Bir takım adamlar için «elektrojen grubu» çalışır, bize gelince «elektrik» harcamak masraflı olur.

Çakmağı çaktı, masanın üstündeki «Katyuşa» yı yaktı. Yamyassı olmuş boş mermi kovanından alevden bir dil yükseldi.

Adam, paltosunu çıkarmadan oturdu, başlığını masanın üstüne attı. Şimdi Sintsof onu tanımıştı. Kendisi gibi bölük komutanlığı yapan bir teğmendi bu adam. Bir gece evvel, herkesten önce buraya geldiğini ve beş gündür atanmayı beklediğini söylemişti.

Kızıl pos bıyıklı, yuvarlak, kadınsı yüzü şimdi ışıkta daha iyi görülüyordu. Bıyıkları öylesine gürdü ki, insan bunları takma sanabilirdi.

— Çakmağımı geri verir misiniz? dedi Sintsof.

Bıyıklı çakmağı evirdi çevirdi, yerinden kalkmadan Sintsof'a

fırlattı. O da havada yakalayıp cebine attı.

— Esaslı çakmak, dedi sonra. Almanlardan kaldırma mı?

— Askerlerim yaptı bu çakmağı, dedi Sintsof ve yine, bu çakmağı kendisine armağan eden emirberi Seleznef'i hatırladı.

— Demek savunmadaydınız?

Bıyıklının soruşu saçmaydı, nasılsa saldırı sırasında insan çakmak yapacak zamanı bulamazdı. Sintsof hiç cevap vermedi.

— Bugün kısmetliyim, dedi bıyıklı sevinçle. Şimdiye kadar üç tümende görev aldım, bir tek tanıdığa raslamadım. Bugün 111. tümene bir kağıt götürdüm, eski komutanım general Kuzmiç' le burun buruna gelmez miyim?

Sintsof da o gün 111. tümene kadar uzanmış, adı insana takma gibi gelen bu general Kuzmiç'in sorularına bile cevap vermişti. Ancak bıyıklıyla uzun bir gevezeliğe girmek istemiyordu, canı çekmediğinde susmak alışkanlığını edinmişti.

Ama bıyıklı, tek başına konuşmaya bile hazırdı.

— Artık bütün dertlere paydos. Fırsat çıktığında beni yanına alması gerektiğini generale hissettirdim. Bu yaz, yaralanmadan önce, güney cephesinde bizim tümene komuta ediyordu. Sen neredeydin bu yaz?

Sintsof, istemiyerek cevap verirken yine taburunu düşünüyordu:

— Güneybatıda.

— Nereyi tutuyor, ne yapıyordunuz?

— Sizin yaptığınızı yapıyor, Almanların önünden kaçıyorduk, dedi Sintsof «nereyi tutuyordunuz» sorusuna gülerek.

— Biz kaçmıyorduk.

— Öyleyse biz de kaçmıyorduk, dedi Sintsof. Demek 227 sayılı emir ne sizi ilgilendiriyordu, ne de bizi.

Bıyıklı içini çekip:

— O emir de amma katıydı ha, dedi.

Sintsof, onunla aynı fikirde olmadığını düşündü. 227 sayılı emir değil, böyle bir emir verme zorunda kalmak katı ve çok acı bir durumdu. Geçen temmuzda cephenin durumu her zamankinden kötüydü. Ara sıra, geri çekilmenin hiç durmayacağı sanılıyordu. Bu emirden kısa süre önce, Sintsof, sovyet birliklerinin yetersizliğini gözleriyle görmüş, yüz adım ilerisindeki cephe komutanı mareşalin ön saflara çeki düzen vermeye çalışmasını seyretmişti. Bozgunun doruğuna çıktığı sıra cipiyle yetişen mareşal kaçanların arasına dalmış onları durdurmaya çalışıyor, büyük bir güç ve gözüpeklik gösteriyordu ama etkili değildi. Askerlerin

yanına yaklaşıyor, onları yüreklendiriyor, askerler durup onun önünde siper kazmaya başlıyor, arkasını döner dönmez tüyüveriyorlardı.

Sonra «Katyuşalar» -ilk kez görüyordu bu topları- bir tepenin üzerine, tüyenlerin tam ortasına yerleştirilmiş, iki kere ateş etmek, Almanları birkaç saatliğine durdurmaya yetmişti. Sonra «Katyuşa» lar götürülmüş ve akşam bozgun yeniden başlamıştı. Ağlayası, geberesi geliyordu insanın.

Oysa 227 numaralı emir yalnız gerçeği yansıtıyordu. Savaşçıların gözleriyle gördüklerinin dışında kalan bir şey getirmiyordu. Yalnız cephe sorununu ortaya koyuyordu: Durmak ya da ölmek. Bu iş böyle devam ederse Rusyanın işi bitmiş demekti.

Ne gariptir ki, bu amansız emri dinlerken Sintsof sevinmişti. Tıpkı kaçakları kurşuna dizmekle görevli ceza müfrezeleri kurulduğunu öğrendiği zamanki gibi. Aynı emrin kendisini de ilgilendirdiğini, geri çekilirse alnına bir kurşun yerleştirileceğini biliyordu. Disiplin taburlarından söz edildiğinde de böyle sevinmişti. Oysa emir almadan geri çekilirse yargılanacağını, apoletlerinin sökületeceğini, hatasını kanla temizlemekten başka çaresinin de kalmıyacağını anlıyordu.

Savaşçılar bile durup bir düzene girme gereğini duyuyorlardı. Bu nedenle en ağır tedbirleri, hayatlarıyla bile ödeseler, kabul etmeye hazırdılar.

Susmaktan yorulan bıyıklı:

— Bana bak, dedi, dünden beri seni hiç görmedim. Neredeydin?

— Gece gelen takviyeleri yerine götürmekle görevlendirildim.

— İyi mi gelenler?

— Fena değil, dedi Sintsof ranzasında dönerek.

Ne oldukları savaşta anlaşılırdı nasılsa. Yine de, ilk bakışta fena gelmiyorlardı insana.

Geçen ilkbahar, savaş başladığı sıralar, taburda orta yaşlıların sayısı çok yüksekti. Aslında orta yaşlılar hiç de kötü çarpışmıyorlardı ama ilk bakışta bunun kötü bir etkisi vardı: «Nasıl olur?» deniyordu. Savaşın ilk yılı bitmişti ve hep, kırk beşinde ya da ellisinde asker sevkediliyordu cepheye. Geri çekilirken traş olmayanlar bembeyaz sakallarıyla ihtiyar görünüşündeydiler. Aslında, savaşmak için gerçekten yaşlıydılar. Bir yıl içinde kayıplar bu kadar büyük mü olmuştu ki, son kalıntıları bile ateş hattına sürmek gerekmişti? Hayır, neyse ki iş oraya varmamıştı.

Artık gelen takviyeler gençti, çoğu otuzunda bile değildi.

Bıyıklı bir süre sustu, sonra yeniden başladı konuşmaya. Sözde Almanlarda, savaş alanından üç yaralı kurtarıp sıhhiyecilere teslim ettin mi bir hafta izin alabiliyordun.

— Doğru mu dersin?

— Bilmem ki, dedi Sintsof.

— Hastaneye yatmadan önce neredeydin?

— Stalingrad'da.

Sintsof eski tümeninin numarasını verdi.

— Çok ünlü bir tümen, diye bağırdı bıyıklı. Neden dün akşam bir şey söylemedin yahu?

— Bana bak, beni uyutacak mısın sen?

— Haklısın. Demek uyumak istiyorsun?

Sonunda sustu, evrak çantasından bir harita çıkarıp kaşlarını çatarak incelemeye koyuldu. Çatık kaşları, takma izlenimi uyandıran pos bıyıklı kadını yüzüyle hiç bağdaşmıyordu.

Aslında Sintsof'un uyumak istediği yoktu. Ama bıyıklı gevezeliğiyle, düşünmesi gereken bir şeyden, çok önemli bir anıdan onu uzaklaştırmıştı. Bu anı, bir kaç kere su yüzüne çıkacak olmuştu ama, yabancı bir sesin ortalığı çınlatmasıyla hep belleğinin derinliklerine gömülüyordu.

Bıyıklı sustuğunda, yorgunluktan bulanan kafasında, bu anıyla düşünce, bir arada belirliverdi.

Anı Kamişin hastanesindeki hemşireydi.

Düşüncesinin de yeni sayılacak bir yanı yoktu, aklını kurcalıyordu durmadan. Karısıydi düşündüğü.

Ama şimdi, zamanın ara sıra hafiflettiği bu düşünce, yakın geçmişteki anıyla birleşerek dokunaklı ve dayanılmaz bir biçim alıyordu.

İyi kızdı o hemşire, kendinden çok Sintsof'la ilgileniyordu. Ama ilgisi ne kendisi için iyi sonuç vermişti, ne de Sintsof için. Ona karşı kendini suçlu hissediyordu Sintsof. Hayır, hastaneden çıktığı günün akşamı, odasını paylaşan arkadaşının gece nöbetçi olduğunu umut dolu bir sesle söylediğinde, onu evine kadar götürmemeliydi. Evine götürmemeli, onunla oturmamalı, suyla hafifletilmiş 90 derecelik ispirto içmemeli, uzun süre beklediği ve hazır olduğu, kendisini o eve getiren şeyin başlamasını beklemeliydi. Hazır olduğunu sanmıştı daha doğrusu, olaylar tam tersini göstermişti.

Hemşire Sintsof'tan genç değildi, belki daha bile yaşlıydı ama zeki bir kadındı. Kadınlığının karşılığında ne bir yalan bek-

liyordu, ne de gereksiz bir söz. Belki bu nedenle, Sintsof, cepheye gitmeden önce verdiği sözü unutup kendisine hep yasakladığı şeyi yapmaya karar vermişti. Bir başka neden de, hastanede uykusuz geçirdiği gecenin sonunda Maşa'yı, ölmüş bir insan olarak düşünmeye başlamasıydı. Daha önce hep yaşayan biriydi Maşa Sintsof'un gözünde. «Nerelerde, ne oldu acaba?» diye sorardı kendi kendine. Ve birden, ölü oluvermişti Maşa. Sanki ölüm haberini almıştı da, bir ölüm tarihi eksikti.

Bu inancın nereden geldiğini de bilmiyordu. Belki cançekişen komşusunun çığlıkları, ya da ölümünden sonra ortalığa çöken sessizlik Sintsof'u etkilemişti.

Maşa'nın öldüğünü hissederek uykuya dalmış, uyandığında sargıları açmakta olan hemşireye bakmıştı. Onunla bir gün yine konuşmuş, bakışları bir kere daha karşılaşmış, kadının gözleri cevap vermişti Sintsof'a: «Neden olmasın? Benim yönümden hiç bir engel yok ki!» Sintsof, her şeyin nasıl olup biteceğini düşünebiliyordu bile.

Gerçekten de, masayı temizleyip bir şey söylemeden yatağı açtıktan sonra yanına gelen kadının, içkiden kızaran yumuşacık, taze, kırışıksız yanağını avucuna dayayıp kocasının 1941 yılında şehit düştüğünü, yavaş yavaş da gözünün önünden silinip gittiğini söylediği ana kadar her şey düşündüğü gibi olmuştu. Bu cümlenin anlamı kimseyi yanıltmazdı. Sintsof'a çok yakınlaşacağını biliyor ve bu anı bekliyor, daha önce evli kaldığı insanı değil de, bundan böyle kendisini düşüneceğini bilmeslni istiyordu.

Sintsof'un aldırdığı yoktu, kadın bu sözleri söylemiyebilirdi. Ama konuşur konuşmaz Sintsof, bundan böyle kadını ve kocasını değil, kendisiyle Maşa'yı düşüneceğini anladı. Yorganı açıp yastıkları düzelten ve yandan görünüşüyle karısını hatırlatan bu kadınla Maşa arasındaki benzerlikten başka şey göremiyecekti artık.

«Vizgelir, biz işimize bakalım!» diye hırsla kovdu bütün bunları kafasından. Kolunu uzattı, karısı olmayan bu kadının omuzlarını sardı, kadının dudakları gereksiz bir öpücük bekliyerek aralandı...

Sintsof kadını bıraktığı gibi ayağa kalktı, odada birkaç adım attı ve bir süre zorlandıktan sonra çıktı gitti.

Yüzünde, anlatılmaz bir acı olmalıydı ki kadın onu tutmaya çalışmadı bile; hiç sesini çıkarmadan suratına bakmakla yetindi.

Maşa'ya duyduğu büyük aşkı dehşetle düşünen Sintsof, hastaneye döndü.

İki saat önce, yabancı kadının koluna girmiş aynı sokaktan geçerken kendini sadece, bir lokma ekmeğin çekiciliğine dayanamayan bir aç olarak görüyordu. Sevdiği kadın hayattayken genellikle aralarında geçenden çok daha ayrı bir şeyin kendisini beklediğini düşünüyordu. Bunun dışında bir şey olmadığını, olamıyacağını da hissediyordu.

Durdu, dehşete varan büyük bir sevinçle duvara dayandı, anladı Maşa'nın yaşadığını. Yaşamasa imkansızdı bunu duyması, Maşa'sız yaşıyamazdı. Hemen onu yakınında hissetti. Yanındaydı, bir başkasının yatağında, gövdesi bir başkasınınkine yapışmış halde uyanmasına engel oluyordu.

Bir sonraki saniye, böylesine zorlu bir duyguya daha fazla dayanamayıp dehşete düştüğünü farketti; ya varlığını, yüzünün ve vücudunun en ufak ayrıntılarını hissettiği an Maşa, işgal altındaki toprakların bir köşesinde canveriyorsa? Bu müthiş, bir türlü kafasından atamadığı sorunun yanında, geri kalan her şey saçma ve boş geldi. Yalnız bir erkeğin, yine kendisi gibi yalnız bir kadınla bir gece yatmasının ne önemi vardı?

Karısını özleyen bıyıklı teğmen yarasını kanatmıştı. Ona teşekkür mü etmek, yoksa sövüp saymak mı gerektiğini kestiremiyordu. Maşa'nın ölümüne kendini alıştırması korkunç bir şeydi. Daha da korkutucusu, varlığının derinliklerine bu düşünceyi gömmek, bununla birlikte yaşamaktı. Yıllar boyu mayın tarlasından geçip mayının ne zaman patlıyacağını bilmemekten ayrılan yanı yoktu.

Ara sıra, kendisine gelen mektuplar karşısında asker dehşete düşer. Göğsüne ya da beynine girecek, kendisine mektup yazıp sabırsızlıkla gelmesini bekleyenlerden söküp alacak demir parçasını düşünür. Ama yazan ve bekleyen kimsenin bulunmaması, demir parçasının insanı kimseden söküp almaması daha da korkunçtu. Yalnız çok zordu, ara sıra yakınlarından üçe katlanmış mektuplar aldıkları için Sintsof kadar yalnız olmayan, ama geri kalan her şeyde, verilmiş olan ve verilen emirlerde eşiti sayılan silâh arkadaşlarına gitgide daha çok gıpta ediyordu.

Ya Maşa hayattaysa?

En olmayacak, en saçma şeyleri düşünmeye koyuldu. Şu buz gibi ranzada, onunla birlikte birkaç dakika geçirme zevki uğruna kaderle en büyük kumarı oynamaya, ölmeye hazırdı. Sonra tepesine bir bomba bile düşse...

Bu düşünceler Sintsof'u boğacak gibi oluyordu, bir an kalbinin sıkıştığını hissetti; gözleri bulanmış, kafası bomboş, ağır

bir uykudan sıçrayarak uyanmış gibi ranzasında doğruldu, oturdu.

— Nen var? diye sordu bıyıklı teğmen.

— Hiç.

— Beni korkuttun. Seni tutmak istedim, uyurken ranzadan düşecek gibi oluyordun. Anlamak güç değil. İnsan uyumadığı sürece kendini tutar, sinirlerine hakim olur ama, uyur uyumaz her şeyi unuturl Bak, bu yaz başıma ne geldi. Yanımdaki siyasi görevli, geceki savaşlardan sonra, başını çadırına sokup siperde uyuya kaldı. Bir saat sonra çadırını tırnaklarıyla yırtıp hıçkırıklarla söktükten sonra ayağa kalkışını görecektin. Az sonra uyansa gün doğmuş olacaktı ve işi bitikti! Bacaklarından çektim. «Ne oldu yahu sana?» diye sordum. Bir şey hatırlamıyordu. Gözleri yaşlıydı. Uykusunda birinin ardından ağlıyordu zavallı! Ertesi gün öldü. Bu düş, bir ölüm haberiydi anlaşılan.

— Kör inançların mı var yoksa?

— Hayır ama, savaşta insan ne olacağını bilmiyor ki.

— Karın nerede?

— Şimdi durumu düzeldi. Barnaul taraflarında bir yere çekildi. Ama daha önce Rostof'daydı. Almanların şehri ilk ele geçirişlerinde gitmek aklına gelmemişti. Ama ikincisinde hiç durmadı, dedi bıyıklı neşeyle.

«Ah şu mektuplar! Hiç gelmese bile insanın gözünün önünden teker teker geçerler.»

Sintsof, düşündüğü şeyi hatırladıkça, belli belirsiz, utanç duyuyordu.

«Taburda, hiç mektup almayan kaç kişi var acaba? Kaçmayı akıl etmediklerinden işgal altındaki bölgede acaba kaç aile kaldı? Kaç milyon kişi akıl edemedi acaba aynı şeyi? Doğrusu teğmenin deyimi tam yerindel»

Bıyıklı, bir sağırla konuşuyormuş gibi, bağırarak:

— Cevap vermiyorsunl dedi.

— Özür dilerim, ne sormuştun?

— Karın nerede, diyordum.

— Bilmiyorum.

Bıyıklı içini çekti ve saatine baktı.

— Yemek yiyelim mi? diye sordu. Sonra geç kalacağız.

Yere atlayan Sintsof:

— Olur, dedi.

Barınağa iki teğmen girdi. Doğru harp okulundan çıkıp önceki gece savaşa katılmak istediğini söyleyen gençle, bir kur-

şunla burnu kırılan orta yaşlı, uzun boylu teğmen. Sintsof, ilk gördüğünde kır saçlarıyla teğmen rütbesinin, hem güçlü hem de kırık, sanki görünmeyen bir çatlağın içten içe çınlattığı sesinin bağdaşmadığını düşünmüştü.

Önceki gün, atanmalardan söz edildiğinde.

— Ben, en çabuk nişan alınan yerlere gitmek zorundayım, demişti.

Biri:

— Nereye gönderirlerse oraya gitmek zorundayız, deyince, orta yaşlı teğmen şu karşılığı vermişti:

— Ben, göndereceksleri yere değil, bol nişan verilen yere gitmek zorundayım...

Sintsof, sonunu beklemeden çıkmıştı dışarı.

Şimdi, burnu kırık teğmen, Sintsof'un karşısındaki iskemleye kendini bırakıp paltosunun düğmelerini çözerken:

— Burası çok sıcak, diyordu.

Göğsünde, beş şeritli gazilik işareti vardı ama hiç bir nişan görülmüyordu.

Davranışındaki muvazzaflık belirtilerini, yaşını, rütbesini, şeritlerini ve nişandan yoksun oluşunu farkeden Sintsof: «Herhalde bir ceza taburundan geliyor», dedi kendi kendine.

Sintsof'un bakışı kırık burunlunun dikkatini çekmişti.

— Ya sen teğmenim, dedi, savaşın başından bu yana ne topladın? Ceketin saydam değil de.

Sesi emreder gibiydi, sorularına cevap almaya alışkın biri olduğu anlaşılıyordu.

— «Yıldız» ve «Kızıl Bayrak».

— Fena değil, dedi teğmen. —Eliyle şeritlerini gösterdi—. Ben yalnız bunları sakladım. İç savaşta kazandıklarım, 1937 yılında tutuklandığım sıra elimden alındı. «Orduda yirmi yıl» madalyasını kıl payı kaçırdım. Serbest bırakıldığımda, madalyayı değil de, elden kaçırdığımı belirten bir belge verdiler. Bu belgeyle savaşa katıldım. Bu kez kazandığım iki nişan da, ceza taburuna gönderildiğim için elimden alındı. Taburda elde ettiklerim hesaba katılmadı, yerine iki dörtgen verdiler (*). «Teşekkür etmelisin, dediler üstelik. Başlangıçtaki dört dörtgene yüksel de, görelim (**)!» Görüyor musun başıma geleni?

Votka kokan soluğunu Sintsof'un burnuna üfledi, genç teğ-

(*) Teğmen işareti.

(**) Albay işareti.

mene bir göz attı.

— Ne bakıyorsun yüzüme? Borcumu ödedim, sana da teşekkür ettim. Yoksa ikinci bir teşekkür mü bekliyorsun?

— Benim size bir şey dediğim yok.

— Yemeğe gidelim mi? diye sordu Sintsof bıyıklı teğmene.

— Acele etme, dedi burnu kırık teğmen ona engel olup. Görüyorsun ki konuşuyoruz.

Alkol kokan soluğunu yine Sintsof'un burnuna üfledi.

— Anladın mı, yoksa daha fazlasını mı öğrenmek istiyorsun?

Sintsof omuz silkti. Sarhoşlarla konuşmayı sevmezdi.

— Sana daha da ötesini anlatayım öyleyse. 227 sayılı emir çok yerindeydi, yerinde olduğunu her zaman söyleyeceğim. Geçen yaz, mahkemede görevli olan yoldaşın şu elimle ağzını burnunu kırdığımda —paltosunun cebinden çelik yumruğunu çıkarıp salladı— 227 sayılı emre güveniyordum. Kanımı dökmek için ceza taburuna gönderileceğimi, içeri atılmıyacağımı düşünüyordum. Onu önceden iyi tanıdığım için kırdım ağzını burnunu. Fazla bilgi de vermedim. Sarhoş olduğumu söyledim yalnız. Oysa sarhoş da değildim. Anlıyor musun?

— Bütün bunları neden anlatıyorsunuz? diye sordu genç teğmen.

Kırık burunlu meydan okurcasına:

— Neden mi? dedi. Burada, sözlerimden rahatsız olan varsa söylesin. Size bugün neden içtiğimi de anlatabilirim...

— Anladık içtiniz, içtiniz...

Genç teğmen onu yatıştırmaya çalışıyordu.

Ama diğeri eliyle bir işaret yapıp tekrarladı:

— Anlatabilirim. Çünkü bugün ona rastladım, şimdiye kadar beynine bir kurşun sıkmayışı beni kızdırdı. Bu yaz, herkesin önünde ağzını burnunu kırdım da kendini öldürmek aklına bile gelmedi. Eğri büğrü suratı ve nişanıyla geziyor, ölümü düşünmüyor hiç...

— Sen de çok şey istiyorsun, kasıla kasıla dolaşmasını seyretmek sana yetmiyor mu?

O ana kadar susan Sintsof, bu sözleri ağzından kaçırmıştı.

Kırık burunlu teğmen kanlı gözleriyle bakıp parmağını göğsüne dokundurdu:

— Hah, anladın herifin yapmak istediğini. Tam üstüne bastın işte!

Kendisinden başka birinin bunu anlamasına şaşmıştı.

Kapı açıldı; hep birden döndüler. Bir haberci eşikte duru-

yordu.

— Yoldaşlar, hanginiz teğmen Sintsof?

— Ben.

— Hemen, personel işlerine bakan kurmay başkanı yardımcısını görün. Yerini biliyor musunuz?

— Evet, biliyorum.

— Demek seni bir yerden istiyorlar. Mesele basit olsa, kurmay başkanlığı harekât bölümünden çağırılırdın, dedi bıyıklı kırgın bir sesle. Belki Sintsof'a gıpta ediyor, belki de yemeğe yalnız gitmek canını sıkıyordu.

— Herhalde dediğin gibi, dedi Sintsof.

Bir eliyle şapkasını kafasına geçirip öbürüyle yatağının üstüne koyduğu tabancasıyla kayışını kaptı.

ON ALTINCI BÖLÜM

— 111. Tümen Komutanı sizi tabur komutanı olarak istiyor. General Kuzmiç'le tanışır mısınız?

Bu soruyu soran, personel işleriyle görevli Kurmay Başkan Yardımcısıydı. Konuşma uzun sürmeyeceğe benzese de, eliyle, oturması için arkalıksız bir iskemleyi işaret etti. Ortalıkta büyük bir telaş seziliyordu.

Sintsof omuz silkti.

— Saat bire doğru takviyeleri getirdim ve kendisine raporumu verdim.

— Hastaneye yatmadan önce bir tabura mı komuta ediyordunuz?

Karşısındaki hem soru sorar gibiydi, hem de durumundan haberliye benziyordu. Sintsof, dosyasının gelip gelmediğini pek anlıyamadı.

— Evet.

İki soruyu birleştiren Kurmay Başkan Yardımcısı, bir çırpıda:

— İtirazınız yok ya, sağlık durumunuz düzeldi mi? dedi.

— Düzeldi.

Uzun süre soğukta kalmaktan yüzü kıpkırmızı kesilmiş bir teğmen, barınağın girişine yerleştirilmiş tek kişilik çadıra girdi.

— Yarbay Yoldaş, kimi götüreceğim?

— Onu.

Kurmay Başkan Yardımcısı, önceden hazırlanmış atanma emrinin üzerinde kalemini gezdirerek başıyla Sintsof'u işaret etti.

Bindikleri araba, bir sürü taşıtın gidip geldiği geniş yola çıktığında, Teğmen:

— İnsan başını nereye sokacağını şaşırıyor, dedi. Bir itiş kakıştır gidiyor.

Sandık sandık cephaneyi cepheye taşıyan kamyonların ar-

kasına takıldılar.

Sintsof, yanındaki teğmenin, 111. Tümen İrtibat Subayı olduğunu öğrenmişti. Asıl görevi ise, alay Z. subaylığıydı(*). Sintsof, nedense, teğmene asıl görevini sormak gereğini duymuş, teğmen de Z. subayı olduğunu açıklamak zorunda kalmıştı. O andan beri de konuşmuyordu. Z. subayları görevlerini açıklamayı sevmezlerdi. Bir yıldır Z. subaylığının önemi kalmamıştı, bu görevdekiler genellikle gedik kapamakta kullanılıyorlardı.

— General Kuzmiç tümenin başına geçeli ne kadar oldu? diye sordu Sintsof.

— Bir hafta. Daha önceki komutan Serpilin'di, şimdi Ordu Kurmay Başkanı.

— İyi bir tümen komutanı mıydı?

— İyi olmasa kurmay başkanlığına yükselmezdi.

— Ya yeni gelen?

Z. subayı, söylediğinden çok emin:

— Güçlü bir komutan, dedi.

Sintsof, karşısındakine pek inanmamıştı, yine de kendi kendine «Kimbilir, belki doğru söylüyor», diye düşündü.

Kuzmiç'i ilk gördüğünde, bu cılız ve ufak tefek, kuş gibi adamı «güçlü» olarak nitelemek aklına bile gelmemişti.

General, babadan kalma keçe çizmelerini karda sürüyüp, kesik kesik burnundan soluyarak kendisini soru yağmuruna tuttuğunda, «İyi bir ihtiyar», olduğu sonucuna varmıştı.

Sintsof, yeni gelenleri karşılayıp buraya getirdiğini bildirmiş, General de onları sıraya sokmasını emretmişti. Askerler doğru dürüst sıralanmadan barınağından rüzgar gibi fırladı. En sondakiler yerlerini alırken o, şu alışılmamış sözlerle söyleve geçmişti bile:

— Havanın soğukluğunu göz önünde bulundurarak propaganda süresini kaldırdık. Stalingrad'a girdiğimizde karşılıklı konuşuruz. Oraya herkesten önce varmalıyız, gerek benim, gerek sizin, gerekse Sovyetler Birliği için en önemli şey bu. Stalingrad'da işimizi bitirmedikçe dinlenme yok; yalnız savaş var. Orasını temizlediğimizde de bol bol dinleniriz. Komutanınız benim. Rütbem: General. Adım: Kuzmiç. İvan Vassiliyeviç Kuzmiç. Arkamdan «Kuzmiç» ya da «Vanya Dayı» deseniz aldırmam. Bir tek şartla, sıraya girdiğinizde yüz göz olmak yok. Aksi halde başınıza iş açar, bol angarya yüklerim.

(*) Z. subayı, zehirli gazlarla mücadele etmekle görevli subaydır.

Askerler arasında gülenler oldu. Kuzmiç seslerin kesilmesini bekledi ve :

— Hayat hikayem hiç karışık değildir, dedi. Birinci Dünya Savaşı başında sizler gibi erdim. İç Savaşta alay komutanlığına yükseldim, şimdi de tümen komutanıyım. Sizin de aynı yere gelmenizi dilerim. Şimdi soru sorma sırası bende: «Kimsiniz, hangi savaşlara katıldınız?»

Keçe çizmeleriyle sıraların arasında sekmeye, yanılmaz bir önseziyle, rasgele seçtiği erlere, çavuşlara, ne gibi hizmetler gördüklerini sormaya başladı. Hepsi hastaneden geliyordu, daha önce de savaşlara katılmışlardı. Cevaplar birbirini izliyordu, «Moskova», «Voroneje», «Tikhvin», «Yiğitlik Madalyası», «İki kere yaralandım»; soru sorulmayan askerler tedirgin oluyordu. Herkes birbirine sokuluyor, sıralar kamburlaşıyordu.

General askerin arasına girmişti.

— Soru sormadıklarım alınmasın. Gelecek sefere sıra onlara da gelir. Nereye giderseniz gidin, gelip sizi orada bulacağım!

Tek sıra olan askerler mutfağa doğru ilerlemeye koyulmuşlardı. Konuşmasının tümü, on dakikayı aşmamıştı.

Sonra Kuzmiç, Sintsof'a dönmüş, askerlere sorduğu soruyu ona tekrarlamıştı. Stalingrad'da tabur komutanlığı yaptığını duyunca :

— Valla, ne görev vereceğimi kestirebilsem seni hemen yanıma alırdım, dedi. Gidebilirsin, diye ekledi ardından.

«Şimdi bana verecek bir görev buldu anlaşılan», diye düşünüyordu Sintsof. Gözlerini yola dikmiş, Tümen Kurmay Başkanlığına ne kadar kaldığını hesaplamağa çalışıyordu.

Güney Cephesinde, Kuzmiç'in komutasında çarpışan bıyıklı teğmeni hatırlamaya çabaladı; Generalin ilk fırsatta onu yanına alacağından emindi. Fırsat çıkmış, ama General Sintsof'u seçmişti. Her şey olabilirdi: Belki adamının, yabancı birinin emrine girmesini uygun bulmuştu. Bıyıklı teğmenin durumu buydu işte...

Z. subayı sordu :

— Tümenimizdeki göreviniz ne olacak?

— Tabur komutanlığı.

— Yok canım; dedi teğmen. Bu sabah yola çıktığımda, bildiğim kadarıyla, bütün tabur komutanları sağ ve sıhhatteydi. Başına iş gelen kim acaba?

Uzun süre başını salladı durdu. Tam saldırı öncesinde, öl-

mek ya da yaralanmak bahtsızlığına uğrayan hangi tanıdık subaydı acaba?

Epey yol aldılar; yarı yolda da, uzayıp giden bir «Katyuşa» dizisinin arkasına takıldılar; araçları sollamak mümkün değildi. Karşıdan, yükünü cepheye boşaltıp geri dönen kamyonlar geçiyordu durmadan.

Tümen Kurmay Başkanlığına vardıklarında, Z. subayı, Sintsof'u kapıdaki makineli tüfekli nöbetçinin yanında bırakıp tek başına Kurmay Başkanının barınağına girmeden önce:

— Hem yazı verecek, hem de geldiğinizi bildireceğim, dedi.

Akşama doğru hava iyiden iyiye soğumuştu. Keçe çizmeli nöbetçi, hiç durmadan ayaklarını yere vuruyordu.

— Ne kadar zamanda bir değiştiriyorsunuz nöbeti? diye sordu Sintsof nöbetçiye.

Er, hiç cevap vermedi. Tümende büyük bir düzen hüküm sürüyordu. Az sonra Z subayı çıktı:

— Geldiğinizi söyledim, içeri girebilirsiniz, dedi.

Aynı zamanda da, Kurmay Başkanının imzaladığı kağıdı içine koyduğu yırtık zarfı omuzuna astığı çantasına yerleştiriyordu. Başka laf etmeden karanlıklara daldı, arabaya doğru yürüdü.

Kurmay Başkanının barınağında her şey tertipliydi. Köşeye ranza yerine, açılır kapanır bir yatak konmuştu. Tam yanındaki duvarda bir halı asılıydı.

Kurmay Başkanı, bir baş işaretiyle Sintsof'un içeri girebileceğini belirtti. Telefon konuşmasını bitirip, upuzun ve incecik gövdesiyle ayağa kalktı. Başı neredeyse tavana değiyordu. Sintsof'un da boyu uzundu. Ama Kurmay Başkanı onu epey aşıyordu.

Sintsof, tekmil verdi. Kurmay Başkanı atanma emrini alıp, göz gezdirdi; hüviyetini de inceledikten sonra geri verdi; gözlüklerini çıkarıp masanın üstüne koydu, Sintsof'a elini uzattı.

— Kendimi tanıtayım: Albay Pikin.

Belki Sintsof'un boyuna; belki de onunkini bile aşan kendi boyuna gülüp:

— Savaştan önceki eğitimlerde herhalde sıra başına hep sizi koyarlardı.

— Savaştan önce eğitime çıkmazdık pek.

— Anladım, yüksek öğrenim sırasında, haftada bir saatlik askerî eğitimle yetinenlerdensiniz. Öğrenimi tamamlayıp asteğmenlik rütbesini takınca o kadarını da bıraktınız. Savaş patlarsa da Allah kerim, ha?

— Öyle, dedi Sintsof gülümsemeden.

Gerçekten de enstitüde askerlik eğitimi yok denecek kadar az yapılırdı.

— Oturun, dedi Pikin, birkaç kelimeyle nerelerde bulunduğunuzu anlatın. Zamanımız dar.

Z. subayının önüne koyduğu, daktiloyla yazılmış kağıda göz gezdirdi. Sintsof da, aynı kağıttan gözlerini ayırmadan, iyice alıştığı için üç dakikada durumunu özetledi.

Kurmay Başkanı, karşısındakinin savaş tecrübesini anlama amacına yönelen birkaç soru sordu. Sintsof da, Stalingrad da takım subaylığı yaptığı sıra, iki gün süreyle Mamaef Koruganına saldırdığını belirtti. Kurmay Başkanının başka soru sormasını önlemek için de:

—Doğruyu söylemek gerekirse, kendi malımıza dört elle sarılmayı öğrendik, dedi. Ama, başkalarınınkini ele geçirme konusunda şimdilik acemiyiz.

— Burada, hemen saldırıya geçmek gerekiyor. Sizi Alayın 3. Taburuna yolluyoruz. İyi bir taburdur ama, kısmetsizdir. İlk komutanını yılbaşı gecesi yitirdi. İkincisini de bugün. Hem de pisipisine. Askerlerin neşesi iyiden iyiye kaçtı. Şimdi, başlarına, Stalingrad'da savaşmış birinin geleceğini söyleyeceğiz. Böyle birine büyük önem verirler. Benim gözümde de, Stalingrad'da savaşmış olmanın önemi var. Saldırı tecrübesini de, çarpışarak edineceksiniz. Bir çoğumuzun saldırı tecrübesi yok. Başarısızlığa uğramaktan korkmuyorsunuz ya?

— Hayır, elimden geleni yapacağım.

— Son alay komutanımızın emrinde, aralıksız ne kadar çarpıştınız?

— Yedi ay.

— Epey bir süre. Eski komutanınızın huyunu, suyunu bilmem ama burada nelere dikkat etmeniz gerektiğini söyleyeceğim. Binbaşı Tumanyan, sekiz gündür alayın başında. Daha önce de Alay Kurmay Başkanıydı. Çok iyi bir eğitimden geçmiştir. Ufak bir kusuru daha doğrusu zaafı vardır: Verilen emirlere saygısı çok büyüktür, bütün komutların eksiksiz yerine getirilmesini bekler. Kağıt üzerinde söylenen her şey doğrudur. Hem çok doğru. Ama aynı şey, uygulamada geçerli olmayabilir. Çoğu kere, harekete geçme zamanını kestiremez, ne yazık ki subayların çoğu da onun gibidir. Harekete geçmek için Binbaşı Tumanyan'ın itmesini beklemeyin. Kendiliğinizden ilerleyin. Saldırı saati kesin -Pikin, daktiloda yazılmış günlük emrin üzerine elini

koydu- sekizi beş geçe topçu ateşi, saat dokuzda da saldırı başlangıcı. Her dakikanın büyük önemi var. Geri kalanı Tumanyan'dan öğrenirsiniz.

— Gennadi Nikolayeviç, bana söyleyecek şeyin var mı?

Sintsof arkasına bakıp ayağa kalktı. Tümen Komutanı Kuzmiç, girişte duruyor, bir eliyle çadır bezini tutuyordu.

— Soracak bir şeyim yok Komutanım, dedi Pikin.

— Öyleyse Kolokolnikof'la görüşmeye gidiyorum. Yeteneklerini fazlaca önemsemiş... Batarya komutanı ondan yakındı: Topçuların hepsi gözlem yerine yığılmış, hepsini kovması gerekmiş. Tabii sonra da, bu kargaşalıkta savaşı yönetmesi çok güçleşmişl Saldırıyı, topçu desteği olmadan, küçücük kafasıyla başarabileceğini mi sanıyor? Onu hizaya getirmeliyim.

Ancak bu sözlerden sonra Sintsof'a bakmak aklına geldi, hecelerin üzerine iyice basarak:

—Merhaba, dedi, yeni tabur komutanı mısın? Demek geldin?

— Selamlarım Generalim...

— Atanma emrin geldi mi?

— Evet Generalim.

— Tumanyan'a uğramıyacak mısınız? diye sordu Pikin Kuzmiç'e.

— Hayır. Berejnoy bütün gece onun yanındaydı.

Kuzmiç, Sintsof'a döndü:

— Seni kavşağa kadar götüreyim. Oradan Tumanyan'ın karargahına altı yüz metrelik yolun kalır. Saatıne baktı. Savaşın başlamasına on iki saat bir zaman kaldı. Bu kısa süre içinde adamlarınla anlaşmak zorundasın. Yazılı emri hazırla Pikin, eyvallah!

— Hazırlamaktayım, dedi Pikin.

Kuzmiç birkaç adım attı, Pikin'in ardına geçti. Sintsof'un tam karşısındaydı.

— Polivanof'umuzun ardından tabur komutanlığına getiriliyorsun, dedi. Mert çocuktu... Daha bu sabah konuşmuştuk. Memleketlimdi, Kadievka'lı, benim gibi madenden yetişmişti... Bu sabah konuşuyorduk, bir kurşun vızladı ve Polivanof diye biri kalmadı. O ana kadar tabur Polivanof'undu, şimdi senin. Savaşın ne olduğunu biliyor musun? Hayatın biraz daha hızlanmış, o kadar. İnsanlar, savaş olmasa da ölüyor, yalnız savaşta daha hızlı ölüyorlar.

Kağıdı Pikin'in elinden alan Sintsof:

«Bütün bunları bana neden söylüyorsun? diye düşünüyordu. Akim sıra korkutmak mı istiyorsun?»

Kuzmiç, Sintsof'un kafasından geçenleri anlamış gibiydi. Gülmeye başladı.

— Bizim oralı ihtiyar kadınlar, uğursuzluğu üzerimize çekmememiz için şeytanın adını anmamızı yasaklarlardı. Ama ölüm şeytan değildir. Adını ansan da, anmasan da yine korkarsın. Yoksa sen, ölüm korkusu nedir bilmiyor musun teğmen?

Ciddileşip gözlerini Sintsof'a dikmiş, savaş öncesi son bir sınavdan geçirmek ister gibiydi.

— Duruma göre değişir, Generalim.

— Hah işte, dedi Kuzmiç, en önemlisi bu. Hiç korkmayanlardan hoşlanmam, korkuyu bilip harekete geçenlere güvenirim... Korku çekenlere de söyleyecek hiç bir sözüm yok, çünkü korkunun ne demek olduğunu iyi bilirim ben de.

Bu son sözleri, kapıya doğru yürürken, hafifçe gülümsiyerek söylemişti.

Cipin içinde beş kişiydiler. General şoförün yanına oturmuştu, arkada, kürklü ceketlerinin içine büzülmüş, iki yandan Sintsof'u sıkıştıran Kuzmiç'in Emir Subayıyla 232. Alay İrtibat Subayı vardı.

Önceleri General hiç konuşmadı, ama az sonra, yeni gelene birkaç kelime söyleme isteğine dayanamadı. Arkasını dönmeden:

— Bu sabah, komuta edeceğin taburdaydım, dedi. Bir askeri heyet Almanlarla görüşmeye gidiyordu. Savaşın başından bu yana ilk kez. Bir yarbay, bir binbaşı ve yanlarında bir borazan. Bu vesileyle apoletlerini de taktılar. Sen apoletleri daha görmedin, değil mi? (*)

— İnsanın üzerinde başka türlü bir etki yapıyor bu apolet denen şey. Son beyaz subayları da Yalta'dan denize döktüğümüzden beri apolet görmemiştim.

Şaşkınlıkla tekrarladı:

— Evet, başka türlü bir etki yapıyor. Bizimkiler, kaputlarında apoletler, siperden çıktılar. Çoktan alışmam ve sağ dönüp dönmeyeceklerini düşünmem gerekirdi. Nerede, hem arkalarından bakıyor, hem de kendi kendime: «Bu subaylar bizden mi, değil mi?» diye düşünüyordum. Eski bir alışkanlık işte. Apolet

(*) Sovyet ordusu subayları apolet takmaya, 6-Ocak 1943 den sonra başladılar.

gördük mü, karşımızdakinin çarlık subayı olduğunu anlardık Ama gençlerin hoşuna gidiyor işte. Benim Noviçenko'nun elleri ve kolları koptu. Bir şey yapmıyor, yalnız Tümende herkesin apolet takacağı anı sabırsızlıkla bekliyor.

Sintsof'un yanında oturan emir subayı, neşeli bir sesle:

— Nasıl hoşlanmıyalım Generalim? dedi. Çok güzel şey. Ordu Komutanının emir subayı, generallere de apolet takılacağını söyledi bana.

— Bunda hoşa gidecek ne var yahu? Apoletler benimsenirse, iş sana düşecek! Kaputuma bir çift dikeceksin, kürklü paltoma bir çift, ceketime bir çift! Sonra da madenî kısımlarını iyice parlatacaksın!

Generalin konuşmasında, acemi subayın düşüncesiz sözlerini alaya alan bir hava vardı.

Bir süre sustuktan sonra:

— Almanlar ültimatomu geri çevirdiler! dedi. Görüşmeye gidenler de, geri dönmek zorunda kaldılar.

Neşesini bir türlü yitirmeyen emir subayı:

— Böylesi daha iyi ya Generalim! diye atıldı. Artık gebermekten başka yolları kalmıyor... Çünkü, yaptığımız bütün bu hazırlıklar karşısında, teslim olsalar çok daha iyi ederlerdi.

— «Yaptığımız hazırlıklar» diye homurdandı Kuzmiç. 'Çorba içebilmek için hazırladığın kaşığı ağızlarına götürmelerine engel olan mı çıktı sanıyorsun? Yaptığımız hazırlığı başka bir saldırıya da bırakabilirdik. Savaşta da aksa, insan kanı su değildir.

Emir subayı desteğini sağlamak için. «Bizim ihtiyar amma da garip değil mi?» dercesine dürtüyordu Sintsof'u. Ama Sintsof, ertesi günü düşündükçe, emir subayının aptalca gözüpekliğinde en ufak bir sevimlilik bulamıyordu.

— Dur! dedi Kuzmiç.

Sintsof arabadan indiğinde kapısını açıp elini uzattı:

— İyi savaşmaya bak! Yarın, nerede olursan ol, seni görmeye geleceğim...

Araba uzaklaştı. Sintsof, yanında irtibat subayı, ön saflara giden yolda yürümeye koyuldu. Yolun iki yanında koca koca kar tepecikleri yükselmişti. Araba tekerlekleri yolu iyice kaygan laştırmıştı. Ön safların iki adım ötede olduğunu bilmeyen, bu geçidi, cephe gerisindeki yollardan biri sanabilirdi.

— Bir dönemeç daha var, dedi irtibat subayı.

— Soldan topçu mevzilerine gidilir, dedi. Yol sağa, daha

sonra da sola sapacak. Topçu bataryaları yerli yerinde, her süngüye bir namlu gerek.

«Taburda kaç süngü var, merak ediyorum, diye düşündü Sintsof. Birlik mevcudu hikayeden başka şey değil. Mevcudu, eskiden olduğu gibi, süngü sayısına göre hesaplıyorlar. «Kurşun yiğite değmez, süngü yiğiti delmez.» Yiğit ya da ödlek, birbirinin aynı. Almanlar malzeme üstünlükleriyle karşımıza çıksalardı, çoktan hepsini Berlin'den öteye sürmüştük!»

Yüz metre kadar daha ilerlediler, yol bu kez sağa sapıyordu.

— Şurada da «Katyuşa»lar var, dedi yol arkadaşı. Karaltıları görüyor musunuz?

Sintsof döndü baktı, «Katyuşa»ları seçebildi.

— Tam yolun kenarında. Doğrusu çok kısmetliyiz: hava kaç gündür açık. Yine de bir haftadır, tek keşif uçağı görünmedi. Ya hava çok soğuk, ya da herifler akaryakıt sıkıntısı çekiyorlar.

— Rütbeniz ne? diye sordu Sintsof.

— Assubay.

Sintsof şaşırdı. İrtibat subaylığı yaptığına göre, en az asteğmen olması gerekirdi.

— Alayın kayıpları çok büyük. 19 Kasım günü, saldırı başladığında, pek fazla kayıp vermedik. Ama aralıkta bir tepeyi ele geçirdik. Makinelilerin savaşı tam üç gün devam etti...

Assubay içini çekti. Makineli savaşından pek hoşlanmamıştı anlaşılan.

— İrtibat subaylığı yapan bir teğmen vardı. Onu tabur komutanı yaptılar, yerini ben aldım.

Rüzgarı karşıdan alıyorlardı. Sintsof, buzla kaplanan yanaklarını ve burnunu ovaladı. Tek kayışla tutturduğu çantası karların içine düşerken assubay havada yakaladı.

— Çantanızı ben taşıyayım, teğmen yoldaş.

— Nasıl isterseniz.

Assubay, çantayı şöyle bir tartıp:

— Amma da hafif, dedi.

— Piyadelerin, fazla yük taşımalarına izin verilmez.

— Bir kürklü ceket edinmeniz gerekiyor. Saldırıyı dikkate alarak, tümene, yedek kürklü ceket verildiği söyleniyor.

— Benimki Stalingrad'da kaldı.

— Nasıl yani, Stalingrad'ın içinde mi?

— Canım, eski taburumda demek istiyorum. Bağlantı ku-

rulunca alırım ceketimi.

Adam ıslık çaldı.

— Bağlantıyı kurmaya daha çok var teğmenim. Bizim ön saflardan şehrin merkezi, kuş uçuşuyla kırk kilometre. Topçular, önümde hesapladılar. Yolun yarısı da açıklık.

Sintsof sustu. Rastgele konuşmuştu aslında. Eski taburuna belki hiç rastlıyamazdı, bağlantının kurulması bir piyangoydu.

Sintsof'un önünde yürüyen assubay sola saparken:

— İşte bizim yolumuz, dedi.

— Eski Tabur Komutanı Polivanof'u tanımadınız mı? diye sordu Sintsof.

— Hayır, ben Birinci Taburdanım. Komutanımız, ağustostan bu yana değişmedi. Üçüncü Taburda da herşey bizdeki gibi. Yalnız komutanlar uzun ömürlü olamıyor.

«Onlar uzun ömürlü olmayabilir, ama ben uzun ömürlüyüm», diye düşündü Sintsof.

Zorlu bir savaşın öncesinde, kayıplar ne kadar ağır olursa olsun, yaşayacağını bir kere daha hissediyordu. Bu nedenle yol arkadaşının sözleri onu hiç etkilemedi.

Ama assubay, yeni gelenin karşısında felaketten söz etmekle büyük bir çam devirdiğini hissetmiş, sözü değiştirip topçulara getirmeye çalışıyordu; mevzilerde pek çok top vardı. Ertesi gün öyle bir ateş başlıyacaktı ki, düşman ön safları yarılıverecekti.

«Yarılıverecekti ya! Eldeki topçu gücü birinci sınıf da olsa, kerpeten değildi mübarek; bütün siperleri yok etmek, karşıda mevzilenen Almanların tümünü temizlemek mümkün olamazdı.»

Yol, iki tepe arasındaki dar bir boğaza giriyordu. Sağda, barınakların girişi, tepelerden birinin karla kaplı yamaçlarında kara lekeler bırakıyordu. Epey ötede, dar boğazın ağzında bir makineli tüfek takırtısı duyuldu. Buz gibi havada şaklayan tüfek patlamaları, makinelilerin takırtısını izledi.

Assubay, kulakları kirişte:

— Amma da garip bir sessizlik var! dedi.

Ancak şimdi, bu ani ve karlar arasında yitip giden yaylım ateşten sonra ürkütücü bir sessizliğin çöktüğü hissediliyordu.

Çok yakındaki kara lekeyi işaretle.

— Alay Komutanının yeri, dedi.

Daracık barınak tıklım tıklım doluydu. Kapıya en yakın

yere, koca kafası gür saçlarla kaplı, sırtında kürklü ceket, bir binbaşı yerleşmişti. Sintsof, girişi kapayan çadır bezini kaldırdığında, koca burunlu tipik ermeni yüzünü çevirdi. Karşısındakinin Binbaşı Tumanyan olduğunu hemen anlayan Sintsof, kendini tanıttı.

— Tümen Komutan Yardımcısına başvurun, diyen binbaşı, koca kafasını, gözlüklü, alnındaki saçlar seyrelmiş köşede oturan Alay Komiserine doğru keyifsizce salladı.

Sintsof, yaptığı hatayı düzeltmek için, Alay Komiserinden, komutanla konuşma izni istedi. Seyrek saçlı adam başını salladı. Sintsof raporunu verir, elindeki kağıtları gösterirken, öne doğru eğilen binbaşı, yeni tabur komutanını büyük bir dikkatle inceliyordu.

Bu iki kişinin dışında, masanın çevresinde birbirine sokulmuş üç subay daha vardı: Kaputlarının üzerinde topçu işaretleriyle iki genç binbaşı ve yusyuvarlak, kürklü ceketli, boynunda topçu dürbünüyle ufak tefek biri.

Kağıtları inceleyen Tumanyan, sert bir sesle, Sintsof'a oturmasını söyledi. Uçtaki cılız binbaşı, yanındakini hafifçe itti ve masayı çevreleyen, saman kaplı toprak sıranın ucunu Sintsof'a bıraktı.

— Berejnoy.

Seyrek saçlı adam kendini tanıttı, arkadaşlarının itip geniş omuzlarını ortaya çıkararak küt, güçlü parmaklarını Sintsof'a uzattı.

— Yeni Tabur Komutanımla tanıştığıma memnunum dedi.

Bütün gücüyle elini sıktıktan sonra, topçuları bir kere daha iteleyip kakalıyarak yerine geçti.

Gerçek kurmay başkanını tanıtıyormuş gibi:

— Tümen Kurmay Başkanı, dedi başıyla telefonu göstererek, Stalingrad'da savaştığınızı bildirdi. Doğru mu?

— Doğru, dedi Sintsof.

— Buna daha da çok sevindim. Alay Komutanı da sevindi ama, sevincini göstermeye pek alışkın değildir.

Başını, topçulardan yana sallıyarak:

— Bunlar da bizim savaş tanrılarımız, diye ekledi. Bizimkiler, bizim birliğe bağlı olanlar, bizi destekleyenler. Stalingrad'dayken topçularla sık sık görüşür müydünüz? Yakınınızda mıydılar.

— Sabah akşam bir aradaydık, dedi Sintsof. Onlar olma-

sa çoktan ölüp gitmiştik.

Kürklü ceketli topçu subayı:

— Topçu mevzileri neredeydi? diye sordu.

— Volga'nın ötesinde.

Hastanede yattığı sıra, durumundan haberli olması gereken çeşitli kişilerden aynı şeyi işittiği için, gerçek durumun pek farkına varmadıklarını biliyordu; ekim ayında bile, Sovyet birliklerinin elindeki minicik köprü başlarıyla, topçuları başka yere nakletmek imkansızdı.

— Bağlantıyı nasıl kuruyordunuz? Telefonla mı?

— Evet, telefonla.

— Hatlar suyun altından geçtiğine göre bağlantının kesildiği olmuyor muydu?

— Oluyordu, havai fişeklerinden de faydalanıyorduk.

Konuşma devam ederken, Tumanyan, hiç bir şeye aldırmadan işini görüyordu. Telefon ediyor, «25 numarayı» istiyor, İlin adlı birinin uyuduğunu öğrenince uyandırılmasını istiyordu.

— Buraya kadar gelmesini mi istiyorsun? diye sordu Berejnoy.

Tumanyan, hiç ses çıkarmadan başını salladı, bir süre bekledikten sonra telefon konuşmasına devam etti:

— İlin, taburu bırakabilir misin?... Güzel. Anladım, Yarım saat sonra burada ol öyleyse. Yola çıkmadan önce de bölük komutanlarına...

Telefonu bırakıp saatine baktı.

— Saat onu kırk geçe sana uğramaları gerektiğini haber ver.

Tumanyan telefonu kapadı, Sintsof saatine baktı. Onu kırk geçe. Bir saat sonrasıydı. İlin herhalde tabur komutanlığı yapıyordu, o yüzden Tumanyan kendisini çağırmış olmalıydı. Birlikte tabura dönene kadar da, bölük komutanları yeni tabur komutanıyla tanışmak üzere bir araya geleceklerdi anlaşılan.

Alay Komutanı, vakit kaybetmekten pek hoşlanmayan birine benziyordu; doğrusu, şartlar da vakit kaybedilmesine imkan verecek gibi değildi.

İncecik gövdeli topçu binbaşısı:

— Alay Komiseri Yoldaş, dedi, izninizle biz kaçıyoruz.

Sintsof kalktı ve yolu açtı.

— Neden gidiyorsunuz, kalsanıza, dedi Berejnoy. Savaş tanrılarından gizlimiz saklımız yok nasılsa.

— Kurmay Başkanıyla görüşeceğiz, dedi topçu binbaşı-

sı. Birlikte tamamlamamız gereken birkaç şey daha var.

İkinci topçu subayı da kalkmıştı. Yusyuvarlak, kürklü ceketli adam da ardından doğruldu. Fazla bir şey açıklamadan:

— İzninizle ben de çıkıyorum, dedi.

Sintsof'un önünden geçerken de ekledi:

— Gün doğmadan görüşsek fena olmaz. Gözetleme yerim, sizinkinin hemen yanında.

Tumanyan, bakışlarıyla onları izledi, sonra haritayı açtı. Sintsof'a soru sormakla değil de, alayın ve düşmanın durumunu anlatmakla başladı.

«Kimbilir? diyordu Sintsof kendi kendine. Herhalde soru sormayı gereksiz buluyor. Tanrının ve üstlerinin, saldırıdan birkaç saat önce kendisine yolladıkları adamla savaşa girmek zorunda.»

Düşman kuvvetleri takviye almamıştı, önceki gün ele geçirilen Alman esirleri, karşılarındaki birliğin hiç değişmediğini açıklamışlardı. 14 Alman Piyade Tümeniydi bu birlik. Düşman, savunmasını, her biri birkaç siperlik üç hat üzerine kurmuştu. Üç haftadır orada mevzilenip yeterince tahkimat yapmıştı.

Çantasından çıkardığı kağıtları bir süre inceleyen Berejnoy.

— Doğrusu, bu işi yaparken pek de yorulmadılar, dedi. Stalingrad çevresinde hazırlanan savunma hatlarından birini işgal ediyorlar. Alçaklar! Stalingrad emekçilerinin kazdığı, normal derinlikteki barınak ve siperlere yerleşmiş, bekliyorlar. Bizim işimiz çok daha güç, kemikleşmiş toprağı kazıyoruz. Başımızı ve kıçımızı sokacak bir yer için kan ter içinde kalmamız gerekiyor!

Üç haftadır, tabur da mevzilendiği yerden bir adım ileri gitmemiş, yalnız geçen hafta, sol kanattaki ufak bir tepe ele geçirilmişti.

Bir kere daha, başını, önündeki kağıtlardan güçlükle kaldıran Berejnoy:

— Tepeyi almak için yaptığımız ilk saldırıda, Polivanof'dan önceki tabur komutanı Tarakhovski pisipisine öldü, dedi.

— Kabahat onun değildi ki, Alay Komiseri Yoldaş, dedi Tumanyan sert bir sesle.

Kısık sesi, çok sevdiği ve tepenin alınışı sırasında boş yere can veren tabur komutanının ardından duyduğu acıyı hissettiriyordu.

— Ama ben, kendi hatası yüzünden öldüğünü söyleme

— Şimdi sıra elimizdeki kuvvetlerin incelenmesine geldi, dedi Tumanyan.

Haritada gezdirdiği kalemini kaldırdı, masanın üzerinde duran not defterine bakmadan, aklından, Sintsof'un komutasına geçecek taburun mevcudunu saydı. Her bölükte 65-70 kişi ve yeterince makineli vardı. Makineli Bölüğünde 11 makineli, Havan Bölüğünde 9 havan topu bulunuyordu. Genel topçu hazırlığı sonunda taburu az önce barınaktan çıkan kürklü ceketli binbaşı destekleyecekti.

Sintsof defterine yeni bir adı, Binbaşı Golubef'in adını kaydetti.

Kendisine verilen görev, derinliği dört buçuk kilometreyi bulan düşman saflarının ilk iki hattını ele geçirmekti. Bunları ele geçirip mevzileri hemen tahkim etmek, ardından da üçüncü hatta doğru saldırıya geçmek zorundaydı.

Tumanyan, kalemiyle haritadaki bir yeri noktaladı.

— Burası.

— Yarın, kendimizi yeterince güçlü hissedersek ilerlemeye devam edebilir miyiz? diye sordu Berejnoy.

Tumanyan sesini çıkarmadı, çok kısa, sezinlenmesi güç bir iki saniye durup tekrarladı:

— Evet, ilk ve ikinci hat ele geçirilecek. Tamam mı?

Bu sözlerle, ertesi gün tabura başka bir görev verilmediğini belirtmek istiyordu. Komutan olarak kendisi de bundan fazlasını istemiyordu. Daha iyisini yapmak, daha çok ilerlemek gereksizdi.

Berejnoy'a yan yan bakan Sintsof, adamın kendi kendine güldüğünü farketti. «Zeki adam, yutmadı ama fazla alınmadı da.»

Tumanyan, kalemi haritanın üzerinde, gözleri Sintsof'a dikili:

— Görevinizin ne olduğunu anladınız mı? diye sordu.

— Anladım, cevabını verdi Sintsof.

Gözlerini bir türlü yüzünden ayırmayan binbaşının, bu tabur komutanının ne mene kişi olduğunu anlatacak bir mucize karşılığında neler vermiyeceğini düşündü sonra. Onu yatıştırmak, içine su serpmek istiyordu: «Gözlerini bana dikmen boşuna. Elimden gelen her şeyi yapacağım. Ne yazık ki bunu sana söyleyemiyorum.»

— Şimdi savaşa katılanların kimlikleri, dedi Tumanyan.

Kalemini harita üzerinden kaldırdı, birkaç kelimeyle bölük komutanlarını anlattı. Dördünün hakkıydı bölük komutanlığı,

ama Makineli Bölüğü Komutanı konusunda aynı şeyi söyleyemiyordu. Bu adam silahları, gerçekten çok iyi anlıyordu ama kolaylıkla yalan söyleyebilirdi. Bir keresinde, makinelilerin donanmasına karşı tedbir aldığını söylemiş, silahlar incelendiğinde yalan söylediği ortaya çıkmıştı.

— Söylediklerimi sakın unutmayın.

— Genellikle de, Tümen Komutanının yalandan hoşlanmadığını hesaba katmaya bak, dedi Berejnoy. Geniş görüşlüdür ama yalanı asla bağışlamaz.

— Yalan söylemek adetim değildir.

— Çok iyi.

Tumanyan susuyor, büyük bir dikkatle ve durmadan Sintsof'a bakıyor. söylediklerine ne kadar boş verdiğini belirtiyordu.

— Tabur emir subayı Teğmen Riboçkin askerî okuldan yeni çıktı, sicili tertemiz ama ilk kez savaşa katılıyor. Her işte, her zaman, koşullar ne olursa olsun, kurmay subayımız İlin'e güvenebilirsiniz.

Berejnoy konuşurken, Tumanyan başını önüne eğmiş, tertemiz tırnağıyla, operatörlerinki kadar temiz ellerinin ucundaki bir başka tırnağın altından ne olduğu anlaşılmayan bir şeyi çıkarmaya çalışıyordu.

Bir kere daha, önündeki kağıtlardan başını güç kaldıran Berejnoy:

— Seni atlatmak aklına bile gelmez, gerçekten sağ kolun olduğunu göreceksin, dedi. Bogoslovski'ye hiç benzemez. Bak, ona çok dikkat etmelisin.

— Yardımcınız, Teğmen Bogoslovski yerine pek layık değil. Ödleğin biri olduğunu hemen anlıyamadık. Birini bulur bulmaz yerine koyacağız. Savaştan hemen önce, bölük komutanlarını değiştirmek istemedik doğrusu. Anlıyor musunuz?

Sintsof başını salladı. Doğruydu söylediği! İyi bir komutan, bütün bir bölük demekti. Komutanı yetersiz bir taburdan destek almak, ayakları kırık iskemleye oturmaktan farksızdı. Ama komutan yardımcısından vazgeçilebilirdi.

— Senden önceki tabur komutanı Polivanof olmasaydı, dedi Berejnoy, Bogoslovski beş gündür burada bulunmayacaktı.

— Onu atmak gerekiyordu, dedi Tumanyan. Bu konuda çok direttim.

— Onun da istediği ön saflardan uzak durmak ya, dedi Berejnoy acı bir gülüşle. Doğrusu, istediğini yaparsak çok yazık olur. Polivanof ona kefil olmuş, «merak etmeyin, Bogoslovs-

ki'yi doğru yola sokmayı üzerime alıyorum» demişti.

Önündeki kağıtlara yeniden göz attı, hepsini toparlayıp çantasına soktu, koca elleriyle masaya hırsla vurdu.

— Senden önceki tabur komutanı Vassili Polivanof çok iyi çocuktu. Pek genç değildi, savaşa, daha ilk gününden gönüllü olarak katılmış, erlikten yüzbaşılığa kadar yükselmişti. Karısı, bombalanan bir trende ölmüştü. Çeşitli cephelerde savaşan üç oğlu da ondan önce şehit düştü. Polivanof, gizli bir güç tarafından korunuyor gözünü kırpmadan savaştan savaşa giriyordu. Yalnız saçları ağarmıştı. Ona kayıtsız kalamazdım. Bizlerden di; madenden yetişmişti. Tümen Komutanımız gibi Kadievka'lıydı. Ben, Şterovka'danım. İnsanın ağlayası geliyor!

Berejnoy gözlüğünü çıkardı, gözlerini sildi, yeniden taktı ve Tumanyan'a:

— Tabur siyasî görevlisinden söz etmedin, dedi.

— Siz, onu benden daha iyi tanıtırsınız Alay Komiseri Yoldaş.

— Siyasî Eğitmen Zavalişin çok kültürlü bir adamdır, dedi Berejnoy. Savaştan önce, Moskova Üniversitesinde felsefe dersi veriyordu. Ön saflarda konferanslar vermesi için, iki kere propaganda örgütüne almak istediler. Her ikisinde de, bağlı bulunduğu birlikten ayrılmayı reddetti. Doğrusunu söylemeliyim, önceleri bu filozoftan fazla bir şey beklemiyordum. Ama sonra, gerçekten çok iyi bir siyasî eğitmen olduğunu gördüm! Fazla kağıt doldurmuyor, ama bir şey yazdı mı da akıllıca yazıyor. İnsanlarla bir arada yaşamaktan hoşlanıyor, aptal aptal şeyler yumurtlayacak zamanı da yok. Bir buçuk ay içinde, tabur mevcudundan otuz kişi Partiye kabul edildi. Önceleri, genel bir istekti bu, kabul ediyorum. Bir yenilikti. Ama siyasî görevli de üzerine düşeni fazlasıyla yaptı. Belki onu biraz övdüm ama, kendini göstermekten hoşlanmayanları severim. Bu da benim küçücük kusurum.

Birden Tumanyan'a döndü:

— Az kalsın unutuyordum, dedi. Levaşof'a söyle, siyasî raporlarını okudum ben de. Birader, siyasî rapor yazmamış da «Peygamberler Tarihi» ni yazmış sanki. Hiç olmazsa adet yerini bulsun diye, seninle, Kurmay Başkanlarıyla ya da tabur komutanlarıyla ilgili olumsuz bir şeyler karalamalıydı. Ne biçim siyasî rapor bunlar? Bana yapacak iş bırakmamış! Üstlerime göndermek için bir takım olumsuz davranışlar uydurmak zorunda kalıyorum. Doğrusu birliğinizde her şeyin pırıl pırıl, dümdüz, tıkırında

olması imkansız.

Hareketsiz yüzünden ciddi mi konuştuğu, alay mı ettiği pe anlaşılmıyordu.

— Sen de biraz fazla büyütüyorsun dedi Tumanya Doğada, dümdüz ve tıkırında olan yalnız bilârdo toplarıdır. Üst lik hepsi de değil.

Berejnoy, sert kılların bitmeye başladığı traşlı kafasını ka şıdı.

— Senin burası da soğudu artık, dedi.

— Hah, sağ kol tam zamanında geldi!

Yeni gelen ufacık tefecik, zayıf ve çok genç görünüşlüydü Ceketinin üstüne geçirdiği kaputunda, topu topu bir dörtge vardı.

Yerinden kalkıp sağ kolunu karşılamaya hazırlanan Sintso «Asteğmen ve Tabur Kurmay Subayı bu demek? diye düşün dü. Biraz genç sayılmaz mı?»

ON YEDİNCİ BÖLÜM

İLİN Sintsof'u tabura götürüyordu. Ufacık, ama çevik ve hızlı adımlarla önde gidiyor, ayaklarının altında kar çıtırdıyordu. Rüzgar kesilmişti, yine de hava insanın soluğunu kesecek kadar soğuktu.

Sintsof, az önce biten konuşmayı hatırlıyor, İlin'in kaputunda bir dörtgen daha olsa yerine geçeceğini düşünüyordu. Herhalde İlin de ummuştu taburun başına geçmeyi.

Ciddi görünüşlü bir yumurcağı andıran bu asteğmen, tepeden tırnağa onurluydu. Savaşta, zeka ve bilinçle birleşen onur iyidir ama, onurundan başka şeyi bulunmayan kişi zararlıdır.

Tumanyan'ın söylediklerine göre, İlin üç aydır Tabur Kurmay Subaylığını yapıyordu; buna karşılık, Sintsof, görevini eksiksiz yerine getiren asteğmenin neden şimdiye kadar terfi etmediğini merak etti.

Adımlarını hızlandırarak İlin'e yetişti:

— Kurmay Subaylığına getirilmeden önceki göreviniz neydi?

Şaşırtıcı bir cevap aldı:

— Tabur sekreteriydim.

Sintsof'un şaşkınlığını farkeden İlin, ayrıntılı bilgi verdi:

— Tabur sekreteriydim ama assubay rütbesindeydim. Anlıyacağınız «alaydan».

Gerçek değerini bilen kişinin gururuyla söylemişti bu sözleri. Yirmi adım kadar gittikten sonra da ekledi:

— Eski Tabur Komutanı Tarakhovski beni severdi. Rütbemi o yükseltti. Değerini üstlerine de ispatlamıştı. Kişiliği olan adamdı.

— Ya son Tabur Komutanı Polivanof, o da iyi adam mıydı.

— Sovyetler Birliği Kahramanı Nişanı almıştı. Kimsenin

hakkını yemezdi, dedi İlin, bir komutanda her şeyden çok önemsediği şeyin ne olduğunu Sintsof'a anlatmak istercesine.

— Bugün kendisini toprağa verirken, Tabur Komiseri Levaşof, toprağı çok kazmamızı, yerinin belli olması için de mezarının başına bir ray dikilmesini söyledi. Toprağı, kızdırılmış demirle kazmak zorunda kaldık. Komiser, bir hafta sonra Stalingrad'a girdiğimizde Polivanof'un cenazesini oraya götüreceğimizi, Sovyetler Birliği Kahramanı olduğu için er meydanında ölenlerin gömüldüğü şehitlikte toprağa vereceğimizi belirtti. Böyle bir mezarlık var mı?

— Görmedim ama var sanıyorum. Ben Stalingrad'da bulunduğum sıra, sözünü ettiğiniz mezarlık Almanların elindeydi... Siyasî görevliye hâlâ «komiser» diyorsunuz. Herhalde ağzınız alışmış olmalı.

— Gerçekten bir komiser.

— Niçin?

— Nasıl anlatayım size? Gözlerinizle görürsünüz.

«Bunların komiseri de pek hızlı», diye düşündü Sintsof, Stalingrad yıkıntılarında köstebekler gibi savaştığı için, karış karış ilerlemenin ne olduğunu öğrenmişti. Bir haftada kırk kilometre alıp mezarlığa varılabileceği düşüncesini gülünç buluyordu.

Stalingrad savaşları sırasında şehit düşen iki yiğitin adını, savaş sonunda iki sokağa vermeyi kararlaştırmışlardı. Bunu hatırladı ve İlin'e söyledi.

— Hayatını verenlerin hepsinin adına yetecek kadar sokak yok ki.

— Ölenlerin adını iki sokağa verme kararını alanlar bile, bu kararı unutmuşlardır sanırım. Rusların huyudur...

Göreviyle ilgisiz şeyler düşündüğü için kendi kendine kızdı ve bölük komutanlarının nasıl adamlar olduğunu sordu İlin'e.

Cevaplar yerinde ve mantıklıydı. İlin, hiç duraklamadan silah arkadaşlarıyla ilgili yargılarını söyleyiveriyordu.

— Bogoslovski hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sordu Sintsof.

İlin kısa bir süre sustu.

— Alay Kurmay Başkanlığında korkak, zayıf bilinir. Herhalde bunu sizden gizlememişlerdir.

— Öyle.

— Benim görüşüm daha farklı, dedi İlin ve sustu.

— Daha açık konuşur musunuz lütfen.

— Peki. Bogoslovski ödlek değildir, ama ilk savaşta bir

sinir nöbeti geçirdi, o günden beri kendini toplayamıyor. İki kere de sarhoş oldu. İlkinde rütbelerini sökmeye kalktılar, Polivanof kurtardı. İkincisinde de, olay ört bas edildi.

— Acıdıklarından mı ört bas edildi?

— Cezalandırmayı faydalı bulmadılar.

— Neden?

— Saldırıya geçtiğimizde kendini toplayacağını düşündüler.

— Peki, neden sinir nöbeti geçirdi?

— Cepheye yeni gelmişti. Ortalık sakindi. Geldiğinin üçüncü gecesi, tepenin alınmasına katılması gerekti. Alay Komutanı Barabanof, selamsız sabahsız, zilzurna sarhoş çıkageldi. Saldırının ilk anında Tarakhovski şehit düşünce, komutayı Bogoslovski'nin ele almasını emretti. Bogoslovski verilen emri kabul etmedi. Bunun üzerine de Barabanof, yüzüne karşı: «Alçak, ödlek, hain», diye bağırdı, daha bir sürü şey söyledi. Size hiç Barabanof'tan söz ettiler mi?

— Hayır. Nasıl bir adamdır?

Büyük bir nefretle:

— Alçağın tekidir, dedi İlin.

— Başka?

— Alçağın tekidir işte, o kadar.

İlin'in Barabanof'a duyduğu büyük nefreti anlayan Sintsof:

— Yoksa size de mi .. diyecek oldu.

— Ne?

— Yani, size de...

Karşısındaki, soruyu açıkça sormaktan çekinir gibiydi.

— Bana mı? Bana bir şey yapmadı. İstediği kadar sarhoş olsun, kendisine boyun eğmeyeceğimi ve oracıkta geberteceğimi bilirdi.

— Sonra?

— Sonra mı? Bunca hakareti duyduktan sonra ölmek, yaşamaktan iyidir. Alçak herif, Bogoslovski'yi yerden yere vurdu.

Sintsof şaşkınlıkla:

— O kadar ileri gitti demek? diye sordu.

— Yerden yere vurdu, dedimse, ağzını burnunu kıracak kadar ileri gitmedi. Engel olduk. Ama hain ve ödlek diye tanımlanan kişinin hayatı kararmaz da ne olur? Hem insanlara her şeyin söylenmesine göz yumuyorlar, hem de ürkekleşmelerine şaşıp kalıyorlar! Brabanof'un üstüne bir çizgi çekildi ama, Bogoslovski de sinir nöbeti geçirip ölesiye kafayı çekti. Levaşof iyi

adamdır ama, anlamak istemedi bir türlü; Barabanof'la da çok uğraştığı için sarhoşlardan hiç hoşlanmaz. Aslını isterseniz Teğmen Yoldaş, bu olayı daha fazla konuşmak istemiyorum... Neredeyse geldik.

Kendilerine doğru yürüyen bir gölge karanlıklardan sıyrıldı.

— Kim o, İlin sen misin? dedi kalın bir ses.

— Evet benim Komiser Yoldaş, Yeni Tabur Komutanıyla beraberim.

— Selam.

Adam eldivenini çıkarıp Sintsof'a elini uzattı.

— Levaşof, 332. Alay Siyasi Görevlisi.

Eldivenini hemen eline geçirdi.

— Bugün soğuk insanın etini ısırıyor sanki.

— Sizi Tabura bekliyorduk Komiser Yoldaş, dedi İlin.

— Doğru, oraya gelecektim ama Alay Kurmay Başkanlığından çağırdılar. Belalı bir iş mi, yoksa tersi mi, insan Tumanyan'ın sesinden hiç bir şey anlamıyor ki. Biri gelmiş, damdan düşercesine. Allah vere de radyonun propaganda bölümünden olmasın. Aksi halde Almanlara, teslim olmalarını teklif edecek. Hadi bakalım dostlar, ne uyku kalacak ne durak! -Gülmeye başladı- Neyse, yolcu yolunda gerek. Ha, İlin, Tabur Komutanının henüz haberi olmadığı için söylüyorum. Şu Bogoslovski'yle konuştum, zaferi kazanana dek ne gündüz ne de gece, ağzına bir damla içki koymayacağına yemin etti... İkinci sarhoşluğunu benden sakladınız ama o, herşeyi anlattı. Doğrusu yaptığınız hiç hoşuma gitmedi, itiraf etmesi de beni umutlandırdı doğrusu. Zavalişin'i de sıkı uyardım: Bir daha içerse resmî raporunu hemen vereceksin, dedim. Kırtasiyecilikten nefret ederim ama, bu kez rapor istiyorum. Eğer yazmazsan derini yüzerim ha! «Pis aydın» Bogoslovski'ye, iki kereden fazla acınmaz.

— Neden «pis»? diye sordu Sintsof.

— Aydının «pis» olmayanı var mı? Sen de onlardan biriysen kusuruma bakma.

— Onlardan biriyim Komiser Yoldaş, dedi Sintsof.

— Şaka ettim canım. Aslında aptalca bir deyim. Sabık Binbaşı Barabanof'un kullandığı bir deyim...

Bir kere daha «yolcu yolunda gerek» diye söylendi ve karanlıklarda kayboldu.

Birkaç adım attıktan sonra:

— İşte bizim Levaşof, dedi İlin.

Sesinden, karanlıklara dalan adamı sevdiği anlaşılıyordu.

— Barabanof dediğiniz herifin de avanağın teki olduğunu anlıyorum. Kendine göre bir sürü küfrü vardı demek?

— Yalnız bir takım küfürler olsa neyse. Bizler de çevremizdekilere, çoğu kere amansızca yükleniriz. Bu arada, taburda küfretmemeye karar verdiğimizi de belirteyim. Ne dersiniz?

— Öyleyse ben de küfretmem. Bu karara varalı çok oluyor mu?

— Bir ay kadar. Bu yenilik Tarakhovski'nin buluşuydu.

Siyasî görevlinin «pis aydın» sözünü düşünen Sintsof:

— Kim önayak oldu? diye sordu.

— Ben, dedi İlin..

Tabur kurmayının yerleştiği barınağın genişliği ve tavanı kaplayan kalın kirişler Sintsof'u şaşırttı.

İlin, içeri girdiğinde:

— Bu barınak Almanlardan kalma, dedi. Tabur Karargahı olarak kullanıyorlarmış. Biz yalnız, arkadan bir kapı daha açtık.

Sintsof'un geldiğini gören sekiz subay ayağa kalktı.

İlk bakışta Bogoslovski sandığı, orta yaşlı, anlamsız geniş yüzlü, yerinden isteksizce doğrulan orta yaşlı bir teğmendi. Aslında bu adam karşı-casusluk kuruluşunun, şimdi «Moross» diye adlandırılan örgütün memuruydu. «Moross» «Casuslara Ölüm» sözünün kısaltılmışıydı ve bizzat Stalin tarafından bulunduğu söyleniyordu. Bogoslovski, tersine, uzun boylu ve inceydi, savaşçı görünüşüne hepsinden daha yakındı. Selam verirken gaga burunlu güzel başını geyikler gibi dikti. Sanki: «Hakkımda söylenenlerden sonra bak bakalım nasıl biriymişim!» diyordu.

Siyasî Görevli Zavalişin tam «pis aydın» görünüşündeydi: Cılız, traşsız, kalın gözlüklü.

«İşe yarıyacak gibi», diye düşündü Sintsof.

Tabur Emir Subayı genç, ince uzun, incecik bıyıklıydı. Sabah akşam sulandığı halde bir türlü çıkmamakta direnen otlar gibiydi onun da bıyıkları.

Makineli Bölüğü Komutanının geniş kırmızı yüzü ve fırlak gözlerinden işgüzarlık okunuyordu. Sintsof, ister istemez Tumanyan'ın «yalan söyleyebilir» dediğini hatırladı.

İlin'in yolda, «yaşlı bir yedek» diye nitelediği Havan Bölüğü Teğmeni, hiç de yaşlı görünmeyen, tersine, kırkbeş yaşlarında güçlü, sakin ve yakışıklı bir adamdı. Matematik kurallarına göre İlin'in, Emir Subayının, iki bölük komutanının babası olabilirdi. Bu iki bölük komutanı da, kardeş gibi benziyordu birbirine: Orta boyluydular, kısacık saçlarını berber saldırı şerefine o gün

kesmişti, ikisinin de perçemi, futbolcularınki gibi alnına düşüyordu. Yalnız biri sarışındı, öbürü esmer. Savaştan önce çok moda olan bir şarkının sözlerini hatırlayan Sintsof içinden «Sağ bek, sol bek...» diye söylendi. Kısacık, fırça gibi saçları ve alınlara düşen perçemleri görünce, gözleriyle Gazi Rusya topraklarında şehit olan bütün teğmen suratlarını hatırladı.

— Çugunof nerede? diye sordu İlin.

— Ön saflarda bir kıpırtı olduğu bildirildi. Bölüğünden ayrılmak için izin istedi, dedi Bogoslovski.

— Üçüncü Bölük Komutanı birliğinin başında.

Sintsof'a tekmil veren İlin, böylece vekaleten yaptığı tabur komutanlığının da son bulduğunu belirtiyordu.

«Onlarla çarpışmak gerek», diye düşünen Sintsof subaylardan, oturmalarını rica etti.

Uzun uzun kendinden söz etmeyi gereksiz buluyordu, savaşın başından beri çarpıştığını, çeşitli dönemlerde takım ve bölük komutanlığı yaptığını, eylül başından aralık sonuna kadar da Stalingrad'da bir tabura komuta ettiğini söylemekle yetindi.

— Sovyetler Birliği Kahramanı Yüzbaşı Polivanof'un çok iyi bir tabur komutanı olduğunu duydum. Onun yerini doldurabilmek için elimden geleni yapacağım; bunun dışında sizlere ve taburun tüm görevlilerine güveniyorum.

Yiğit bir komutanı yitiren bu adamlar karşısındaki durumunun ne kadar güç olduğunu görüyordu. Başka türlü konuşması gerekirdi belki, ama bir türlü açılamamıştı. Eskiden, insanlarla çok kolay ilişki kurardı. Yine de savaşın kişiliğine eklediklerı ya da alıp götürdüklerine karşı elinden ne gelirdi?

Karşısındaki subaylardan iki şey istiyordu: Her birini daha iyi tanımaktı dileği, ama onları, özellikle bölük komutanlarını uzun süre tutamazdı. Aslında da, bir adamı tanımak için savaştan iyi deney bulunamazdı.

Konuşmayı uzatmamak için, bölük komutanlarından neler öğrenmek istediğini belirtti: Askerlerin morali nasıldı, ertesi günkü saldırı hakkında ne düşünüyorlardı?

Sonra İlin'in tuttuğu haritayı aldı, elde kalem, bölük komutanlarının hangi kesimde görevli bulunduklarını teker teker inceledi, düşman ve araziyle ilgili görüşlerini öğrendi. İlin ve Havancı Teğmenle taburun ve destek birliğinin atış planını inceledi.

Hepsi haritadan okumayı biliyorlardı, bir tek can sıkıcı olayla karşılaştı: Makineli Bölüğü Komutanı Oskin'e, ertesi

günkü savaş sırasında nerede bulunacağını sormuş ve şu karşılığı almıştı: «Nereyi emrederseniz!» Bu cevap akla iki şey getiriyordu: Ya Oskin, böyle bir soruyla karşılaşabileceğini önceden düşünmemişti, ya da kesin bir cevap vermekten kaçınıyordu. Polivanof'un komutuna uygun olarak, Makineli Bölüğü, takımlar halinde savaşçı birliklere dağıtılmıştı. Öyle ki, Bölük Komutanı, canı isterse, savaş süresince cephe gerisinde dalga geçebilirdi.

Sintsof, gün doğmadan son emirleri vereceğini söyledi ve çevresindeki subaylara göz gezdirerek:

— Söyleyeceklerim bu kadar, dedi. Soracağınız bir şey var mı?

İyice ısıtılmış barınağa tatlı bir sıcaklık yayılmıştı. Sintsof, kalın ceketini çıkardı, kayışını sıkmak için yeleğinin düğmelerini çözdü ve tam o sıra, Emir Subayının, nişanlarına baktığını farketti. «Görürlerse görsünler! Bunları başkalarının sırtından kazanmadım ya!»

— Bana soracak şeyiniz var mı, yok mu?

Sarışın Bölük Komutanı:

— Benim bir sorum var Teğmen Yoldaş, dedi.

— Sizi dinliyorum.

Sintsof cephe defterine göz attı ve ezberlemesi gerekli diğer adlar arasında, sarışın teğmeninkini unutmamak için kendi kendine tekrarladı:

«Lunin, Lunin, Lunin.»

— Stalingrad'ın hangi kesimindeydiniz? Ben de Stalingrad'da bulundum da.

Sorunun, konuyla hiç ilgisi yoktu; yine de sormakta haksız sayılmazdı. Birlikte savaşacaklardı, yalnız Sintsof'un emrindekileri ölçüp biçmesi yetmiyordu.

— Kuzey kesimindeydim, dedi Sintsof. Mamaef Koruganını bilir misiniz?

— Nasıl bilmem.

— Önce oradaydım, sonra biraz daha kuzeyde. Yakıt depolarının bulunduğu kesimi de biliyor musunuz?

— Öyleyse, Volga nehriyle aranızda fazla bir şey kalmamıştı.

— Evet, kalmamıştı, diye tekrarladı Sintsof.

«Arkalarında toprak parçası diye bir şey kalmadığı» için çektiği acılara rağmen, şimdi, hayatında en çok bu olayla gururlanıyordu.

— Taburum, Tümenin sol kanadında üç evi işgal ediyordu.

Esmer Teğmen:

— Koca bir tabur üç, eve sığdı mı? diye sordu.

Sintsof, teğmenin bu sözleri hayranlıkla mı, yoksa şaşkınlıkla mı söylediğini pek kestiremedi.

Belki de Rus olmadığından, esmer teğmenin adı kolayca hatırında kaldı: Karaef.

— Üç ev tabura, yirmi ev de tümene yetiyordu, cevabını verdi. Kasım ayında olup bitenleri size anlatayım, ben de Tümen komutanından dinledim. Karşı kıyıdan Cephe Komutanı, Ordu Komutanlığıyla görüşmeden kendisini telefonla aramış ve: «Saldırıya geçiyor musun?» diye sormuş «Geçiyorum.» «Saldırıyı düşmanın hangi kanadına ve ne yönde yönelteceksin?» Tümen Komutanı, bu kez şu cevabı vermiş: «Sağ kanatta yukarıdan aşağıya saldıracağım, çünkü ev bizde, mahzen Almanların elinde. Sol kanatta ise aşağıdan yukarı, çünkü orda da zemin kat bizim, birinci kat düşmanın.»

Hepsi gülmeye başladı. Sintsof da onlarla birlikte gülümsedi. Stalingrad'da ne koşullar altında savaştıklarını onlara hissetirmek istiyordu.

O ana kadar ağzını açmayan Havan Bölüğü Komutanı:

— Gazetelerin şimdiye kadar yazdığı gerçeğe benziyor Teğmen Yoldaş, dedi.

Cephedeki savaşçıların anlıyabileceği bir duyguyla doluydu içi: Herkes başkalarıyle ilgili olarak yazılan iyi şeylere inanmak istiyordu. Ama, derin gerçeği insanın kendisi kadar hiç kimsenin görüp hissedemiyeceğini düşünüp biraz şüpheyle karşılıyorlardı.

— Evet, bütünüyle gerçeğe benziyor, dedi Sintsof. Yazılanlar biraz da bize bağlı. İyi savaştığımızda, neden tüm gerçek söylenmesin?

Bu sözler üzerine Özel Bölüm Temsilcisine bir göz attı.

«Bizim Zotof gibi mert adamsan bu sözlere aldırmazsın; ama Fediaşkin gibi tek kelime kaçırmıyanlardansan, söylediklerimi kaydet bir yere.»

— Başka soracağınız yok mu?

Kimsenin, başka soracak bir şeyi yoktu.

Subaylar, yerlerinden kalktılar. Kaputunu sırtına geçiren Karaef:

— Teğmen Yoldaş, dedi, ne yazık ki bu sabah bizlerle be-

raber değildiniz. Almanlarla görüşmeye gidenler bizim birlikten geçtiler, kaputlarının omuzunda yeni apoletler vardı. Çok güzeldi doğrusu!

Hafifçe dili çalıyordu ama, konuşması tatlı ve ateşliydi. Konuşmuyor, dansediyordu sanki.

«Belki Dağıstanlı, belki de Gürcü, diye düşündü Sintsof. Ya da Kabartay'lı. Kendisine sorsalı.»

— Yeni apoletlerimiz var ama, Almanlar değişmiyor, dedi Siyasî Görevli Zavalişin. Bir türlü teslim olmuyorlar.

Sintsof ona dönerek:

— Ne yani, dedi, hemen teslim olacaklarını mı sanıyordunuz?

Zavalişin, gözlük camlarının ardından, Sintsof'a düşünceli düşünceli baktı.

— Evet. Ya siz?

— Hayır.Ben teslim olacaklarını sanmıyordum.

— Ben sanıyordum. Teslim şartlarını görüşmek üzere boşuna mı adam yolladık? Herhalde teslim olabilecekleri aklımızdan geçiyordu.

Sintsof, karşısındakinin görüşüne katılmadı:

— Öyle olduğunu kabul edelim, dedi.

— Ne önemi var be yoldaş, dedi Zavalişin Karaef'e. Nasıl olsa, önümüzdeki hafta içinde hepsini kıyma haline getireceğiz.

«Önümüzdeki hafta» sözünü Sintsof üçüncü kez duyuyordu. İki şey geliyordu insanın aklına: Ya bir hafta sonra düşmanın kesin yenilgiye uğratılması kararlaştırılmış ve haber Yüksek Komuta kademesinden sızmıştı, ya da bu askerler arasında dolaşan, güçlerinin bilincine varmanın sağladığı güvenden gelen bir söylentiydi.

Bölük komutanları toplu halde barınaktan çıkmak üzere girişte biriktiklerinden, Lunin'in Karaef'e söyledikleri Sintsof'un kulağına çalındı:

— Takım komutanı aramızda ne kadar kaldı?... Hiç kalmadı gibi bir şey, değil mi?

Genç ve neşeli bir sesle söylenen bu cümle, belleğine kazılacaktı.

Havan Bölüğü Komutanı Khartçenko sona kalmıştı. Sintsof'a sordu:

— Sizinle bir şey konuşabilir miyim?

— Buyurun.

— Daha ilk tanışmamızda böyle bir şey istemeye de çeki-

niyorum aslında, Teğmen Yoldaş. Havancılarım arasında bir genç kız var, Çavuş Solovieva. Önceleri tabur hemşiresiydi, sonra kendi isteğiyle benim bölüğüme geçti. Emri Tarakhovski vermiş, Polivanof da onaylamıştı. Ben karşı çıktım, şimdi de karşıyım. Sizden rica ediyorum, bu genç kızı bizim mevcutların arasından alıp istediğiniz yere verin.

— Niçin? diye sordu Sintsof.

— Yarın savaşmamız gerekiyor.

— Havan bölüğünü kendi istemişti, dedi Zavalişin.

Khartçentko atıldı ve inatla:

— Küçük sersem, nerede bulunması gerektiğini biliyor mu ki? dedi. Savaşacağımız için başına bir iş gelmesinden korkuyorum. Verilen emrin iptalini sizden rica ediyorum.

— Hiç önemi yok, dedi İlin. Korkmadığını göstermiş ya.

Sintsof, bu alaylı sözlerin, o ana kadar öğrenmediği bir şey gizlediğini sezdi.

Ama Khartçenko, İlin'e aldırmadı. Gözlerini ona çevirip yüzüne bakmadı bile. Tabur Komutanının cevabını bekliyordu.

« Gerçekten de, havan bölüğü, bir genç kızın yeri olmayabilir». diye düşündü Sintsof. Ama ilk günden, kendinden öncekilerin bir emrini iptal etmek istemiyordu. Üstelik genç kız gönüllü olarak seçmişti havancılığı; bu tür kızlar, genellikle çok inatçı olurlardı. İstemediği halde, tabur sağlık görevlilerinin arasına mı göndermeliydi? Aslında, en sağlam yerin neresi olduğunu kestirmek de çok güçtü; tehlikeli kesimler, savaşın gidişine göre yer değiştiriyordu.

— Sonra gereğini düşünürüz, dedi. Şimdilik siz, gözünüzü onun üzerinden ayırmayın.

Khartçenko, elini kepine götürdü ve çıktı. İlin, onun ardından:

— Görevine çok sadık ve dikkatli, dedi. Yalnız biraz çekingen.

— Bence değil.

Barınağın köşesinden bir ses yükselmişti. Özel Bölüm Temsilcisinin ilk sözleriydi bunlar. Ona dönen Sintsof:

— Daha açık konuşur musunuz lütfen! dedi.

— Yerini hakettiğini ve bölüğünde herkesten büyük saygı gördüğünü belirtmek istiyorum. İnsan, ille de gözü pek olamaz ya.

Bu sözlerde, hafiften bir meydan okuma seziliyordu. Temsilci, kendisi gibi orta yaşlı bir adamın ölçülülüğünü, İlin'in genç-

likten gelen ateşliliğine üstün tutuyordu.

— Khartçenko'nun yetersiz olduğunu söylemek istemedim. Ama, yeryüzünde, havanların bulunduğu yerden daha tehlikelisinin olabileceğini düşünemiyor bir türlü. İşini iyi yapıyor ama, içi içine sığmıyor.

— Kimsenin içinden bir şeyler geçirmesine engel olamayız, dedi Temsilci.

«Bak şu işe, dedi Sintsof, hiç de fena değilmişsin yahu. Yanılmamışımdır inşallah.»

— Yarın, Solovieva'ya bir şey olmaz, dedi İlin.

Temsilci yerinden kalktı.

— Bana soracak şeyiniz yoksa, gidiyorum. Bölüklerde yapılacak işlerim var.

— Adamları çağırmıyor da siz mi onlarla görüşmeye gidiyorsunuz? diye sordu Sinstof.

Belli belirsiz bir anı, bu soruyu sormaya itmişti onu. Ama, daha cümlesinin sonuna getirmeden pişmanlık duydu: «Ben de ne uğraşıyorum adamcağızla? Bir cevapla ağzımın payını verse haksız sayılmaz.»

Ama Temsilcinin yüzünde kıl oynamadı.

— Duruma göre, dedi. Neden sordunuz?

Sintsof, başladığına göre lafın sonunu da getirmek zorundaydı.

— Bir ara, bizim taburda da bir temsilci vardı. Barınağından bir yere kıpırdamaz, yaylım ateş altında yanına adam çağırırdı.

Aynı, yükselip alçalmayan sesiyle temsilci yeni bir soru sordu:

— Ya sonra?

— Hiç. Bir rapor hazırladım ve geri alınmasını istedim.

— Geri alındı mı?

— Evet.

— İyi yapmışlar, dedi Temsilci. Bana söyleyecek şeyiniz yoksa gidiyorum.

Başını sallayan Sintsof, «Sana söyleyecek neyim olabilir?» diye düşündü. «Benim işim ayrı seninki ayrı.»

Temsilci, ağır ağır, kürklü paltosunu giydi ve başlığını kafasına geçirdi. Herkes gibi, bu soğukta sıcacık barınaktan ayrılmak onun da hoşuna gitmiyordu. Sonunda çıktı.

Sintsof, adamdan hoşlanmıştı. «Sakin biri», diye düşündü. Sakin, soğukkanlı yaradılışta olanları severdi.

— Barınak iyi ısıtılmış değil mi Teğmen Yoldaş? diye sor-

du İlin.

— Fazla bile. Bakıyorum, oduna hiç acımıyorsunuz.

— Son olarak ısınmak için elimizde ne kaldıysa ateşe attık. Bütün yedeğimizi tükettik. Nasıl olsa yarın buradan ayrılıyoruz.

Sintsof saatine baktı. Epey geç olmuştu. Daha topçuları ve öteki bölükleri denetlemesi gerekiyordu. Ya da, hiç olmazsa bir tanesini, komutanı henüz gelmeyen Çugunof'un bölüğünü.

«Evet, Çugunof'unkini.»

Yanılmadığından emin olmak için cephe gazetesine bir göz attı. Emir subayına:

— Çugunof'a uğrayın, dedi. Onun kesiminde neler olup bittiğini anlayın. Az sonra da kendisiyle görüşmeye geleceğimi bildirin. Yalnız benim geleceğimi düşünüp işini aksatmasın.

Telefon da edebilirdi ama, bostan korkuluğunu andıran emir subayını biraz yürütmekte fayda vardı. Sabaha kadar ateş başında oturacak değildi ya.

Riboçkin neşeyle: «Emredersiniz!» dedi. Soğuğa çıkmak canını hiç sıkmıyordu anlaşılan. Duvarda asılı kürklü ceketini kaptı ve Sintsof, ancak o an, Riboçkin'in yeni yetmelikten daha kurtulamadığını farketti. Kolları ve bacakları upuzun, omuzları cılızdı.

Emir subayı gittikten sonra, İlin:

— Bizim Riboçkin iyi çocuktur, dedi. Yalnız, ara sıra yıkanmaya zorlamamız gerekiyor. Geleli iki, üç gün olmuştu. Yıkanmadığı dikkatimi çekti. «Neden hiç yıkanmıyorsun?» diye sordum. «Ben, savaşçıların yıkanmadığını sanırdım», demez mi?

— Şaka mı etti?

— Ne şakası, çok ciddiydi, dedi İlin gülerek. Küçük bir çocuk gibi, kendisine her şeyi öğretmemiz gerekti. Onun gibileri iyi bilirim. Savaştan bir yıl önce Yüksek Öğretmen Okulunu bitirdim. Sık sık, «Göster bakalım tırnaklarını» demekten başka çare yok, bizim Riboçkin'e.

Sanki Riboçkin, İlin'in gözünde bir çocuktu. Doğrusu ona hak vermemek de elde değildi. Öyle ya, savaş tecrübesi Riboçkin'den bin beş yüz gün fazlaydı.

Sintsof, Bogoslovski'ye göreviyle ilgili bazı sorular sordu. Bogoslovski hiç teklemedi; bilinmesi gerekeni çok iyi biliyordu ama cevapları da fazla açıktı. Sanki, yeni tabur komutanının düşündüğü gibi biri olmadığını göstermek istiyordu.

— Yarınki savaşta alacağınız yeri biliyor musunuz?

Polivanof, saldırının başlarında sol kanattaki Birinci Bölükte Lunin'i desteklemesini, daha doğrusu iteklemesini o sabah söyle mişti, Bogoslovski'ye bakılırsa.

— Havanda su döğmek gibi bir şey, demekten kendini alamadı Sintsof.

Bu deyimi hiç sevmiyordu ama, savaş sırasında da vazgeçilmesi güç bir deyim olduğunu kendi tecrübesiyle biliyordu.

Tabur komutanının görüşlerini belirtmesini bekleyen Bogoslovski, sonra:

— Emir hâlâ geçerliyse, bu akşamdan tezi yok, oraya gitmeme izin verin, dedi.

— Emri iptal etmenin bir gereği yok nasılsa. Saldırının ilk saatlerinde geçerli, sonra, içinde bulunduğumuz koşullara göre, savaş sırasında bir değişiklik yaparız. Hadi bakalım, itekleyin onu. Daha doğrusu, toparlanmasına yardım edin. Böylesini yeğ tutarım ben.

Ani bir hareketle başını diken Bogoslovski:

— Ben de, Teğmen Yoldaş, dedi.

Bogoslovski de gidince, barınakta üç kişi kalmıştı. İlin, Sintsof'a sordu:

— Yemek yediniz mi?

Hafifçe gülümseyen Sintsof:

— Artık canım çekmiyor, dedi ve yerinden fırlamak üzere olan İlin'in koluna yapıştı.

— Bölükten dönüşümüzde yeriz.

— Ne zaman çıkıyoruz?

— Hemen, şimdi.

— Öyleyse, bana bir dakika izin verin.

İlin başlığını kafasına geçirdi ve ceketinin üstüne bir şey giymeden çıktı.

— Gazetelerde çıkan bizimle ilgili haberler hakkındaki görüşünüzü açıkça belirtmeniz hatalıydı, dedi Zavalişin birden.

— Temsilci önünde belirtmek mi hatalıydı, yoksa genel olarak mı?

— Genel olarak.

— Gazeteci olduğunuz için mi canınız sıkıldı?

— Gazeteci değilim.

— Ben gazeteciyim ama, epey önce bıraktım mesleği.

— Yok canım, hiç aklıma gelmezdi. Sizi muvazzaf sanmıştım.

Belki de bu sözlerle, Sintsof'u pohpohlamak istiyordu. Ni-

yeti böyleyse boşuna zaman kaybetmekteydi.

— Kabalık ettiğim de olur, dedi Sintsof siyasî görevliye bakarak. Sertliği bana hayat öğretti, hem de ilk ağızda değil. Bana alışırsanız ne âlâ, aksi halde elimden bir şey gelmez. Bundan önceki siyasî görevliyle kardeş gibi geçinirdik.

— Öyle olsun, dedi Zavalişin, kardeş gibi geçinelim. Herhalde ortak bir konuşma dili buluruz.

— Yumuşak başlı da olmamak gerek.

Zavalişin belli belirsiz bir gülümsemeyle:

— Canım, o kadar da yumuşak başlı değilim hani, dedi.

Sintsof, Berejnoy'un söylediklerini hatırladı.

— Alay karargahında, çarpışmaların başından bu yana otuz kişinin partiye kabul edildiğini öğrendim.

— Evet, çok adam aldık ama bir sürüsünü de yitirdik...

Zavalişin birden susmuştu.

— Ya şimdi?

— Şimdi, siz de dahil olmak üzere yirmi dokuz partili var.

— Evet. Rakamlar acımadan gerçeği ortaya koyuyor.

Zavalişin içini çekti:

— Savaşıyoruz. Şu sıra, sık sık tekrarlananları siz de bilirsiniz: «Komünistler ileri!» deniyor ve ardından neler oluyor... Hazırlıklı olmıyanları partiye almak neye yarar? Durmadan artış gösteren rakamları ortaya atmak yeter mi?

— Adınız hiç yabancı gelmiyor, dedi Sintsof. Yalnız; nerede duyduğumu pek hatırlamıyorum.

Zavalişin omuz silkti.

— Benim adımı taşıyan bir dekabrist (*) vardı. Taburda, dekabristler iki kişi: Lunin ve ben.

— Gerçekten, dekabrist torunu olmayasınız? dedi Sintsof gülerek.

— Lunin olamaz ama, ben, dekabrist torunuyum.

— Soylu aileden gelen bir parti görevlisi. Bunu ilk kez görüyorum!

— İnsan yeryüzünde nelere raslamaz ki! dedi Zavalişin gülerek. Aslında, soyluluğum dört yaşıma kadar sürdü.

— Benim gibi 1913 lüsünüz demek? Sizi daha yaşlı sanmıştım.

Sintsof nedenini bilmeden, siyasî görevliyle aynı yaşta olduğuna sevinmişti.

(*) 1825 lerde Çarlık rejimini devirmeye kalkan soylular grubu.

İçeri dalan İlin:

— Yemek, tam saat üçte hazır, dedi.

— Daha geç kalmaz mıyız?

— Yetişiriz canım. Hemen gidip döneceğiz nasılsa.

Sintsof, kalın pamuklu ceketini sırtına geçirdi.

— Siz burada telefon başında oturun, dedi Zavalişin'e. Önce Üçüncü Bölüğe, sonra da topçuların gözetleme yerine uğrayıp döneceğiz.

— Size bir kürklü palto bulabilirim, dedi İlin.

— Şimdilik ihtiyacım yok. Revir nerede?

— Nerede olacak, bulunması gereken yerde. Yani elimizin altında.

— Döndüğümüzde, yardımcı doktoru çağırırsınız. Yarın için ne gibi tedbirler aldığını öğrenmek istiyorum. Tam mevcutlu mu revir?

— Evet, bir yardımcı doktor, iki hastabakıcı, dört sedyeci, kızaklar ve bir kısraktan ibaret.

— Peki, aralarında kadın var mı?

— Son zamanlarda revirde erkekten geçilmiyor, dedi Zevalişin gülerek. Kısrağı saymazsak tabii. Bir kadın hemşire vardı, Solovieva, şimdi havan bölüğünde görevli.

Havan bölüğü komutanı genç kızdan söz edince, İlin'in kullandığı deyimi hatırlıyan Sintsof sordu:

— Khartçenko ile kızın arasında bir şey var mı? Bu yüzden mi havan bölüğünden kızın uzaklaştırılmasını istiyordu yoksa?

İlin kızardı:

— Hiç ilgisi yok.

Şaşkınlığıyla ilgilenmeyen Sintsof:

— Öyleyse başka konuşulacak şeyimiz kalmadı, dedi. Hadi bakalım, yola çıkıyoruz.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

AY çıkmamıştı ama ortalık aydınlıktı; yalnız gece o kadar sessizdi ki hendekte çıtırdıyan ayak seslerinin, buradan olduğu gibi tam karşıdaki Almanlar tarafından da rahatça duyulduğunu sanıyorlardı.

Gittikleri yerden uzun bir makineli ateşi geldi, hemen ardından bir ikincisi onu izledi, kısaydı bu. Üçüncü yine uzun uzun takırdadı

Ateş eden bir Alman makinelisiydi. Sintsof bu silahı uykusunda bile sesinden tanırdı.

— Ses Çugunof'un oradan mı geliyor?

— Evet.

— Aramız ne kadar?

— Pek fazla değil ama, tepenin eteğinden dolandığımız için yolumuz biraz uzanıyor.

— Bölük komutanı hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sordu Sintsof.

— Epey gayret gösteriyor. Yalnız, kısa süre önce sinirlendi, ortalığı kırdı geçirdi. Şu tepe düşünce, üç kere karşı - saldırıya geçildi. Üçüncüsünde Çugunof tutunamadı ve çekildi. Çok kızdı, durum biraz düzelince birliğini topladı. Ve tepeyi alacaklarına yemin ettirdi. Geri çekilenleri vuracaktı. Ertesi gece karşı - saldırıya geçildiğinde, askerlerinden Vassilkof adlı biri geride kaldı. Nerede mi? Karavananın başında. Arkadaşlarının, geri dönüp onu almaları gerekti. Bunun üzerine Çugunof, kimseye bir şey söylemeden, Vassilkof hakkında karar vermek üzere takım komutanlarını topladı. Kurşuna dizilmesi kararlaştırıldı. Karar üzerine Çugunof hemen bir teklif yaptı: «Bu kerelik uygulamayı durdurabiliriz dedi. Savaşta kendini göstersin bakalım.» Yine de askerler, kararlarından dönmediler: Vassilkof'un kurşuna di-

zilmesi gerekiyordu ama karar çok ağırdı. Çugunof görüşünü savundu, askerler de kendilerininkini. Sonunda o ağır bastı ama epey de uğraşması gerekti. Zavalişin, bölük siyasî eğitmenine, «Böyle ilkel bir kararı nasıl kabul edersin?» diye çattı. Levaşof da Zavalişin'le kapıştı...

— Sonunda ne oldu?

— Bir şey olmadı. Bölük tepeyi aldı, Vassilkof iyi savaştı ve kendini gösterdi. Hatasını da affettirdi. Çugunof'a, niyetinin ne olduğunu sordum: Vassilkof'u kurtarmak mı istemişti, ya da gerçekten kurşuna dizdirmeyi düşünüp son anda mı vazgeçmişti? Ağzını açıp tek kelime söylemek zahmetine katlanmadı.

— Garip yaradılışlı biri. Tam adına uygun. (*)

— Anladığım kadarıyla görevinden alınmadı ama, hepinizin başı da derde girdi değil mi?

— Ben, bir ihtarla paçayı sıyırdım ama Polivanof'la Zavaliş'in rütbeleri indirildi. Nedeni de ortada! Bölük komutanını korumaya kalktılar, kabak ikisinin başına patladı. Yine de görüşlerinden dönmediler ama.

— Zavalişin de mi?

— Laf aramızda, Zavalişin dikkafalıdır. Öyle mertçe davranışları vardır ki insan rahatsız olur.. Emir verdiğinde rica ediyor sanırsınız, bir «lütfen» i eksiktir. Ama, ara sıra da katır inadı tutar. Çugunof'u bütün gücüyle korudu. Olup bitenlerden sonra da, dün, partiye alınmasını salık verdi.

Çugunof'un daracık barınağına gitmekte epey güçlük çektiler. İçerdeki birkaç kişi barınağa güç sığıyordu. «Hazroll» diye bağıran Çugunof, yolunun üstündeki Riboçkin'i itti ve bir adım öne çıkıp Sintsof'a tekmil verdi.

Silik yüzlü, kürk paltosuyla keçe çizmelerinin içinde kaybolup gitmiş ufak tefek subayı tepeden tırnağa süzüp:

— Neden ateş ediliyordu? diye sordu Sintsof. İlin: «Tam adına uygundur», dediğinden, çok daha başka biriyle karşılaşacağını ummuştu.

— Bir Alman yakaladık!

Sintsof başını çevirdi, iki askerin arasında cılız, kepi bir kurşunla delinmiş Alman askerini gördü. Parmağı pantolonunun ek yerinde, dimdik duruyor ve yutkunurken sakallarla kaplı adem elması inip çıkıyordu. Kapkara ve cılız parmaklı sağ elinde bir ekmek parçası vardı.

(*) «Çugun» Rusça «demirden dökülmüş» anlamına gelir.

— Ona yemek mi verdiniz? diye sordu Sintsof.

— Evet ,dedi Çugunof suçlu suçlu.

Sonra da, davranışını doğrulamak için ekledi:

— Bize sığındı.

— Onun üzerine mi ateş ediliyordu?

— Onun üzerine değil Teğmen Yoldaş? Durumla ilgili raporumu verebilir miyim?

— Konuşun.

— Ön safların ilerisinde bir kıpırtı dikkati çekti. Sonra kıpırtı farkedilmez oldu. Yanıldığımızı sanıyorduk. Ama şu er, (Çugunof, parmağıyla askerlerinden birini işaret etti) bir hareket olduğunda diretti. Sonunda kıpırtının nereden geldiğini anlamak üzere, ön saflardan ileri doğru süründü ve bu adamı yakaladı.

— Adamın bize sığındığını nasıl söylersiniz? diye bağırdı Sintsof. Herif, bal gibi keşfe çıkmış.

—Hayır, Teğmen Yoldaş, dedi Çugunof.

Askere döndü:

— Raporunu ver.

— Yanına vardığımda silahsızdı Teğmen Yoldaş. Makinelimi doğrultunca bana «kaput» dedi ve geçiş iznini elime tutuşturdu.

— Neden kendiliğinden bizim saflara girmemiş.

— Korktuğu için sanıyorum. Birlikte buraya doğru sürünüyorduk ki, ilk çıtırtıda Almanlar üzerimize ateş açtılar.

— İch bin österreicher... (*)

Alman kirli parmağıyla göğsüne vuruyordu.

«Daha farketmiyor ama parmakları donmuş», diye düşündü Sintsof.

Düşündüklerini anlatmanın korkusu ve imkansızlığıyla dehşete düşen adam:

— Österreicher, diye tekrarladı ve hemen ardından bağırdı:

— Austria!

— Ne Avusturyası! dedi İlin. Şimdi Almanya bile teslim oluyor.

— Nicht Germania, nicht Germania, Austria!... (**) diye bağırdı adam boğuk bir sesle.

Kapkara parmağıyla yine göğsünü gösterdi ve sürünerek

(*) Ben Avusturyalıyım.
(**) Almanya değil, Almanya değil, Avusturya.

geldiğini belirtmek istercesine bir kaç hareket yaptı.

— Galiba bize sığınmak üzere kaçtığı doğru, dedi Sintsof. Taburu arar mısınız?

Telefon oturdukları sıranın hemen yanında duruyordu. Çugunof çömeldi, başladı kolu çevirmeye.

— Teğmen Yoldaş, dedi Riboçkin, kendisini sorguya çekmeme izin verin. Biraz almanca bilirim.

Sintsof, kuşkuyla yardımcısına bir göz attı. Tutukluları sorguya çekmek üzere, sık sık almanca bildiğini sanan gönüllüler çıkardı ortaya.

— Deneyin bakalım.

Riboçkin büyük bir canlılıkla:

— Sagen Sie mir bitte (*) diye başladı, kekeledi, sonra: Varum Sie kommen uns? (**) diye devam etti.

Alman, kesik cümlelerle derdini anlatmaya koyuldu: Kurtuluşunun, konuşmasını anlayan bu adama bağlı bulunduğunu görüyor ve kısacık bir zaman parçası içinde mümkün olduğu kadar çok şey söylemek istiyordu.

Çugunof'un elinden ahizeyi alan Sintsof sordu:

— Ne diyor?

Riboçkin, biraz durakladıktan sonra:

— Kendiliğinden teslim olduğunu söylüyor, dedi.

— Başka? Siz söylemeseniz de biliyorum teslim olduğunu.

— Gerisini pek anlıyamadım Teğmen Yoldaş.

Sintsof elini salladı ve Zavalişin'i istedi. Karşıdan gelen «Alo!» sesini duyunca konuştu:

— 1 numarayı çağırın ve Çugunof'un kesiminde... Sintsof, birliklerin epeydir burada mevzilendiklerini, Almanların, hatları dinleyebileceklerini hatırlamıştı. Pek akla yakın değildi ama yine de mümkündü.

— Durun, dedi Zavalişin'e.

Çugunof'a döndü ve sordu:

— Sizde şifre var mı?

— Var, Teğmen Yoldaş.

Çugunof, çantasından çıkardığı defterin yapraklarını çevirdi ve Sintsof'a uzattı. Defterde, çok sık kullanılan yirmi kadar kelime sıralanmıştı. Sonlardaki «esir» kelimesi karşılığında «16»

(*) Lütfen söyler misiniz?

(**) Neden var gelmek siz burada?

rakamını bulan Sintsof:

— Zavalişin, dedi, acele «16» numarayı gönderdiğimi «1» numaraya bildirin. Anladınız mı? Bakın bakalım. Tekrar ediyorum: «16» numara. Gördünüz mü?

— Şimdi bakıyorum. Tamam, buldum.

— Kısa bir süre sonra orada olacak. Hazırlık yapmalarını söyleyin...

«Tercüman» sözcüğünü kullanmak istemeyen Sintsof:

— «16» numarayla kim konuşacaksa hazır olsun, dedi. Anlaşıldı mı?

— Anlaşıldı.

Sintsof telefonu kapadı ve Riboçkin'e emir verdi:

— Onu hemen alaya götürün, çabuk. Yanınıza da birini alın.

Başıyla Almanı yakalayan askeri gösterdi.

— Tek başıma da götürebilirim, dedi Riboçkin.

— Ya yolda kesilir ve yuvarlanır da onu sırtınızda taşımanız gerekirse? Verdiğim emri yerine getirin, uydurma tercümanlığınızla da vakit kaybettirmeyin. Siz olmadan da sorguya çekilebilir nasılsa.

— Wollen wir kommen? (*) dedi Riboçkin.

Alman ne dediğini anlamadı ama, arkasından iten askerin hareketinden bu sözlerin ne anlama geldiğini farketti. Sorgu dolu bakışları Sintsof'un yüzünde dolaştı.

Eliyle adamın elindeki ekmeği gösteren Sintsof:

— Essen, essen (**) dedi. Alles gut... (***)

Alman, emir subayının peşine takıldı, Sintsof, elinde olmaksızın bakışlarıyla onu izledi. Barınağın kapısında, sırtında kürklü paltosu, boynunda asılı makinesiyle nereden çıktığı anlaşılmayan bir çocuk, Alman'a yol vermek için kenara çekildi.

— Bu da kim? diye sordu Sintsof.

Sesi duyan uzun boylu ve cılız, nefret dolu iri gözlerle kaplı çocuk yüzü onlara döndü.

— Sen misin? dedi İlin. Kim çağırdı seni?

— Tabur komutanı Yoldaşın Çugunof'un barınağına geldiğini bildirdiler. Ben de buraya koştum. Görevimi yapıyorum.

— Görev değil canının istediğini yapıyorsun. Şu sıra ortalıkta görünmemeni söylemiştim, diye bağırdı. İlin hırsla ve Sint-

(*) Biz gelmek istemek.
(**) Yemek, yemek.
(***) İşler yolunda.

sof'a döndü: Teğmen Yoldaş, bu çocuk Polivanof'un emirberiydi. Kendisi seçmişti çocuğu. Bir yıl onun yanından ayrılmadı. Şimdi de sizin emrinize giriyor.

«En kısa sürede değiştirilmesi gerekir», diye düşündü Sintsof. Ama düşüncesini kendine sakladı. Almanı gördükten sonra çocuğun yüzünden silinmeyen amansız nefret onu çok etkilemişti.

— Görevini yaptığına göre, dedi Sintsof, aldığın emirleri de yerine getirmen gerekir.

Yüzündeki ifadeyi hiç değiştirmeyen çocuk, hazırlıda:

— Gitmemi mi emrediyorsunuz? diye sordu.

— Hayır, artık bizimle geleceksin.

— Size söylemeyi unuttuğum bir şey var, dedi İlin. Almanı bulan asker, daha önce de sözünü ettiğim Vassilkof.

İşiyle meşgul bulunan Çugunof, bu adı duyunca:

— Ne? diye bağırdı.

— Evet, dedi İlin, onun sözünü ediyoruz. Yolda anlattım yaptıklarını Tabur Komutanımıza. Ne mene adama çattığını bilsin.

— Ben adam değilim Teğmen Yoldaş, dedi Çugunof büyük bir kızgınlıkla. Emrime verilen bölüğün komutanıyım.

Sert sesi, Sintsof'u, çevresinde göz gezdirmeye zorladı.

«Demek üstlerine yağ vermek adeti yok», diye düşündü.

— Vassilkof'a gelince, Teğmen Yoldaş, izin verirseniz görüşümü açıklıyayım, dedi Çugunof.

Sintsof, onu sorguya çekmek niyetinde değildi ama, istediğine göre anlatmasında da bir sakınca yoktu.

— Sizi dinliyorum.

— Vassilkof, düşman saflarıyla bizimkiler arasındaki boş arazide keşfe çıkma izni istedi. Bir hareket olduğundan emindi. İzin verdim. Vermesem, kendisine güvenim kalmadığını sanacaktı. Biri size güvenmezse askerliğiniz sıfıra iner. Ayrıca, yapacağı en ufak hatayı kellemle ödeyeceğimi de biliyordum.

«Ah kellemiz, kellemiz, biz komutanların kellesi! diye düşündü Sintsof. Kaç kere kızıp koparacaklarını söylediler, hâlâ yerli yerinde! Adamlarımıza güvenmemek gerektiğini öğrenemedik, oysa, kaçıncı kez başımızı belaya sokuyorlar. Her keresinde sorumluluk bize yükleniyor. Ama işin bu yanıyla cesaretle, kanları ve canları pahasına bizi sayılmıyacak kadar çok kurtarmalarının yanında, solda sıfır kalır. Kellenin gideceğini düşünüp tir - tir titreyeceğine, askerlerle omuz omuza savaşırsan, ikisini yan

yana koyamazsın bile. Askere güvenmek! Bu güvenin sınırı nedir, hata nerede? Çünkü hata, çoğu kere, hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkıveriyor. Savaşta, insan düşündüğünden de fazlasını verebiliyor bazan; ama çöktüğü, pamuk ipliğine bağlandığı anlar da oluyor. Yüz sakin ama büyük bir korku, bir dehşet kişiyi için için kemiriyor....»

Söylenmesini gerekli bulduğu şeyleri Çugunof'a söyleyen Sintsof, aynı anda da bunları düşünüyordu. Bölük komutanı Vassilkof'u göndermekle iyi etmiş,. bu asker de yararlık göstermişti. «Yiğitlik Madalyası» adayları arasında yer alabilirdi.

— Neyse ki, kazasız belasız bitti bu iş, dedi İlin Çugunof'a. Senin yerinde olsam böyle bir karar alamazdım. Kim olursa olsun gönderirdim de Vassilkof'u gönderemezdim.

— Neden?

— Önceki gün savaştan kaçmıştı, şimdi de Almanlara sığınabilirdi. Hep korkudan.

— Ya sonra? dedi Sintsof.

— Korku, insanda düşünme yeteneğini yok eder, cevabını verdi İlin. Düşünmeden harekete geçmeye zorlar, sonra da her şey bitmiştir.

— Sen bu kararı veremezdin, ben verdim, dedi Çugunof. İşte aramızdaki bütün fark.

İlin, yatıştırıcı bir sesle:

— Amma da alıngansın Çugunof, dedi. «Yağmur» diyecek oldum, «vay bana ördek dedin», diye parlayıveriyorsun.

Çugunof, uzlaşma tanımaz bir sesle:

— Parladığım marladığım yok, sana haddini bildiriyorum, dedi.

İlin aldırmadığını belirten bir hareket yaptı. Yüzünden, Çugunof'a değer verdiği, ama kötü huyuna da bir türlü katlanamadığı anlaşılıyordu. Oysa bu iki duygudan hangisinin ağır bastığı pek belli değildi.

«Baltayı taşa vurdu», diye düşündü Sintsof.

Taburdaki diğer subayların, Çugunof'tan çok İlin'e öncelik tanıdıklarını görmüştü. Huysuzluğu olmasa, Çugunof, şimdi herhalde tabur komutanlığına getirilmiş olurdu.

Çugunof'la birlikte, bulundukları kesimi haritada inceleyen ve ona bir takım sorular soran Sintsof, gerek kendileri ve gerek başkalarıyla ilgili bir yargıya varan büyük ya da küçük komutanların güven hissini duydu; ertesi gün kendini birden Çugunof'un yerinde bulsa bundan iyisini yapamıyacağını anlıyordu.

Çugunof haritayı katlarken:

— Peki, dedi. Sintsof. Şimdi gidelim, bakalım askerleriniz ne yapıyor?

— Siperlerde gezen bir devriye var, geri kalanlar uykuda dedi Çugunof.

— Tabii uyuyacaklar. Hadi gidip bir göz atalım.

Bu denetimden memnun kalmayan İlin:

— Teğmen Yoldaş, dedi, topçuları denetliyeceğinize söz vermiştiniz.

Sözlerinde haklıydı da; en az yüz kere siperleri dolaşmıştı nasılsa. Üstelik, gecenin bu ileri saatinde bir şey seçmek mümkün değildi.

Ama Sintsof kararını değiştirmedi. Askerin, komutanı hakkında nasıl yargıya vardığını çok iyi biliyordu: Geldiğine göre her yere uğrayıp uğramadığına, gitmekte acele edip etmediğine bakardı. Bir komutanın tüm değeri bu kadarıyla ölçülemezdi ama hakkındaki ilk söylentiler buradan başlardı.

Topçu bölüğüne ancak bir buçuk saat sonra, gecenin epey geç vaktinde varabildiler.

Tumanyan'ın yanında gördüğü, kendisini bölüğe davet eden tombul komutan:

— Biraz geç kaldınız, dedi Sintsof'la İlin'i selamlarken.

Yusyuvarlak yanakları, fırça saçlı yuvarlak başı, çayla dolu bir teneke maşrapanın kulpuna yapışmış tombul parmaklarıyla barınağındaki masanın başında oturan bölük komutanı daha da şişman görünüyordu.

— Biz de, dayanamayıp uykuya dalmanızdan korkuyorduk, dedi Sintsof.

— Uyumam gerekirdi ama uyku tutmuyor ki. Yarın saldırının ilk günü. Komşu tabur komutanı az önce gitti. Erken gelseydiniz kendisiyle tanışırdınız. Komşu taburu da desteklemek benim görevim. Çay içer misiniz?

— Hayır sağolun.

— İçinizi ısıtmak için belki başka şey isterdiniz?

— O zaman çayı tercih ederim.

— Özellikle birlikte üzerinde durmamız gereken şey yok. Sizden önceki tabur komutanıyla bütün hazırlıkları yaptık. Yine de, adet yerini bulsun diye bir göz atalım..

Bölük komutanı, renk renk kalemle işaretlenmiş büyük bir

planı açtı ve haritanın yanına yaydı. Bu kadar güzel bir plana sahip olduğu için sevinçliydi. Bayrama hazırlanır gibi hazırlanmıştı ertesi güne.

Planı incelemek, haritayla karşılaştırmak, bir takım sorular sorup cevaplar almak için on beş dakika gerekti.

Emirber çay getiriyordu.

— Evet, yarın tepelerine yağdıracağımız merminin toplamı hatırı sayılır bir ağırlıkta, dedi Bölük Komutanı. Şimdiye kadar toplam ağırlığı bu kadar olan top mermisinin atıldığı hiç görülmedi.

«Ağırlık» sözünü iki kere duyan Sintsof, bıyık altından güldü.

— Büyüttüğümü mü sanıyorsunuz? Gerçekten bu kadar büyük bir ağırlık hiç görülmedi. İşte rakamlar.

— Anlıyorum, dedi Sintsof.

Sadece, savaş öncesinin bir takım raporlarını hatırlamıştı: «Voroşilov Bataryasının atış gücü, Fransız Ordusunun tüm atış gücünün üç katıdır; Alman ordusunun atış gücününkinin de iki katı...»

— Ne var? dedi Bölük Komutanı. Yapılan hesaplardan bu sonuçlar elde ediliyordu. Ama savaş başında, biz, topçular, işlerin sandığımız gibi yürümediğini gördük. Şimdi, her şeyi alt üst edip havaya uçuracağız!

— Alay takviyeleri geldi, dedi Sintsof, ama çeşitli taburlara henüz dağıtılmadı. Demek ki saldırının ilk gününü, fazla kayıp vermeden atlatmamızı sağlıyacağınız düşüncesindeler.

— Kayıpsız savaş düşünülmez, dedi Bölük Komutanı. Her neyse biz elimizden geleni yapacağız.

Sintsof, Alman esirini hatırladı ve acele alay karargahına gönderildiğini söyledi. Belki tamamlayıcı bilgi verir, birkaç yeni hedef gösterirdi.

— Tamamlayıcı bilgi verirse şaşarım, dedi bölük komutanı. Bu kez, her şey inceden inceye hazırlandı.

Kendisini bekleyeni karşılamaya hazırlıklı olduğundan öylesine emindi ki, hayatın bu hazırlıkta herhangi bir değişiklik yapmasını hiç istemiyordu.

— Çaya teşekkür ederiz, dedi Sintsof. Gidiyoruz.

— Yazık ki komşu birliğin komutanıyla tanışmadınız. Sizi bekledi de.

— Yeri uzak mı? diye sordu Sintsof İlin'e.

— Sekiz yüz metresi var.

Sıcacık çay Sintsof'un uykusunu getirmişti, yerinden güç-

lükle doğrularak:

— Gidelim bir bakalım, dedi.

Bölük Komutanını selamladıkları sıra telefon çaldı. Bölük komutanı açtı.

— Buyurun, ben Golubef... Emredersiniz. Hemen.

Ahizeyi Sintsof'a uzattı.

— Sizi istiyorlar.

— Tabur komutanı Yoldaş. Ben Levaşof. Ziyaretçilerle birlikte seni bekliyoruz. Oyalanma, çabuk gel.

Telefonu kapayan Sintsof, İlin'e:

— Levaşof, dedi. Hemen gelmemi söyledi. Bir takım ziyaretçilerle birlikte beni bekliyorlarmış. Ne yapalım?

Canı hiç istemediği halde:

— İzin verirseniz, ben gider komşu birlik komutanıyla görüşürüm, dedi İlin.

Sintsof, bu teklifi kabul etti.

— Emirberiniz size yol gösterecek. Yolun girdisini çıktısını herkesten iyi bilir.

Yumurcak, bağlantıyı sağlayan hendeklerde, Sintsof'a yol gösteriyordu. Onun yaşında bir çocuğun, omuzunda makineliyle gezecek yerde orta okula devam etmesi gerekirdi. Sintsof, barınakta Alman'a bakarken yüzünde beliren kini hatırladı ve sordu:

— Demek Almanlardan bu kadar nefret ediyorsun?

Çocuk yürürken arkasına baktı:

— O faşisti öldürmemekle hata ettiniz teğmen yoldaş.

— Niçin? Adam bize sığındı, bilgi verecek.

— Neden daha önce sığınmamış?

— Daha önce sığınmamış işte, şimdi sığındı ya. Böylesi bizim için daha iyi.

— Bu yaz, iki S.S. yakaladık. Yüzbaşı Polivanof'tan, onları kurşuna dizme izni istedim. Vermedi, üstelik beni tuttu da.

— İyi yapmış.

— O faşisti alay karargahına göndermeniz yine de doğru değildi. Şimdi inkâr eder ama, belki yüz kişi öldürmüştür.

— Senin adın ne?

— Vanya.

— Adaşız demek, benimki de İvan Petroviç.

— Gerçek adım değil, Yüzbaşı Polivanof bana Vanya der-

di

— Gerçek adın ne?

Olgun bir erkek gibi

— Yona Yonoviç, dedi çocuk. Ne olur, Yona demeyin bana. Yüzbaşı Polivanof'un taktığı adı kullanın. Çoktan alıştım yeni adıma.

— Ben seni şu ya da bu adla çağıracak değilim. Okula göndereceğim.

— Yine kaçıp, Yüzbaşı Polivanof'un öcünü almak üzere cepheye koşarım.

Sintsof içini çekti, çocuğun sesinden doğru söylediğini anlamıştı. «Benimle birlikte burada kalırsa, er veya geç, ölmese de yaralanabilir. Öte yandan, cephe gerisindeki hayatının da ne olacağını bilmiyoruz. Bizim hayatımıza çoktan alışmış. Herkes yaralanabilir, ya da ölebilir. Herkesin kaderi bu. Vagonun sahanlığından tekerlekler arasına da düşebilir.»

— Gerçekten beni cephe gerisine yollayacak mısınız?

— Bilmiyorum düşüneceğim. Yetim misin, yoksa ananla babanın izini mi kaybettin?

— Yetimim. Yüzbaşı Polivanof, geçen kış beni Lozovaya'da buldu.

— «Buldu» sözüyle ne demek istiyorsun? Yolun ortasında mı buldu.

— Evet. Yolun kıyısında yatıyordum, donmuştum. Ayak parmaklarımdan üçünü kestiler. Gerçekten beni cephe gerisine yollayacak mısınız?

— Bilmiyorum, dedim ya.

— Beni istemiyorsanız 331. Tabura gönderin. Nasıl olsa Loşkin geri çevirmez.

— Loşkin de kim?

— Yüzbaşı Polivanof'un siyasî yardımcısı, yaşıyor. Yüzbaşı dün onunla telefonda konuştu.

Sintsof, içinin hüzünle dolduğunu hissediyordu. Otuz yaşındaki bir adamın, savaşın göbeğinde, birden kimsesizliğini hissetmesi ne garipti.

Babasını hiç hatırlamıyordu, bütün anıları annesiyle ilgiliydi. Viazma çevresindeki köylerden birinde öğretmenlik yapan babası, 1914 yılında cepheye gönderilmiş, Çarın ve Vatanın hizmetinde şehit düştüğünü bildiren ölüm haberi gelmişti sonra. Annesini de belli belirsiz hatırlıyordu: Tifüsten ölmek üzereyken yaklaşmasına, kollarına sığınmasına engel olmak için Sintsof'u

itiyordu hep. Yakınlarıyla ilgili tüm anıları bu kadardı...

«O, herhalde, en ufak ayrıntıları bile hatırlıyor. Bir yıl geçmemiş bile. Neler hatırladığını sormamak daha iyi...»

Barınağın girişinde çocuk duvara yapışıp Sintsof'a yol verdi.

— İçeri gir de ısın, dedi Sintsof.

— Gidip silahınızı hazırlıyayım Teğmen Yoldaş.

— Ne silahı. Yoksa makinelini bana vermek niyetinde misin?

— Makineli, Yüzbaşı Polivanof'tan kaldı. Kabzasında ufak bir çentik var, onu da rendelersem pırıl pırıl olacak.

«İşte Yüzbaşı Polivanof'tan arta kalan, diye düşündü Sintsof. Küçük Vanya ile kabzası çentilmiş bir makineli.»

— Peki öyleyse, gidebilirsin, dedi ve içeri girdi.

Barınakta dört kişi vardı: Zavalişin, alay siyasî görevlisi Levaşof olması gereken, sırtında pamuklu ceketiyle bir tabur komiseri ve iki ziyaretçi. Yüzü yabancı gelmeyen sarışın bir siyasî görevliyle gözlüklü, kısa boylu, geniş omuzlu, sırtında apoletsiz üniformasıyle kızıl saçlı biri.

Sintsof, tabur komiserinin isteği üzerine geldiğini söyledi.

— Önceden tanışıyoruz ama, bir kere daha dostluk tazeliyelim.

Levaşof yerinden kalktı, Sintsof'a doğru bir adım attı, el sıkıştılar.

— Moskova'dan bizi görmeye gelen bu iki gazeteciye el koydum. «Tabur Karargahında Yirmi Dört Saat» gibisinden bir röportaj hazırlamak üzere gelmişler. Korkudan kusacak gibi olmazlarsa, peşini bırakmıyacaklar. Alay karargahında kalmalarını söyledim; görmediklerini nasılsa hayal edebilirlerdi. İstemediler.

Kızıl saçlı, hafifçe kekeliyerek:

— Mem-memnun oldum, dedi.

Saçlarının rengine uygun çillerle kaplı, kırmızı ve kurnaz bir yüzü vardı.

Sintsof, siyasi eğitmene döndü. Demek kader, onları üçüncü kez karşılaştırıyordu! Bu dünyada olmayacak şey yoktu anlaşılan.

— Merhaba Sintsof, dedi Lüsin elini uzatarak.

Lüsin'in büyük bir aceleyle uzattığı eli sıkan Sintsof da:

— Merhaba, dedi.

— Ne o, tanışıyorsunuz demek? diye sordu Levaşof neşeli bir sesle.

Lüsin, halinden memnun, gülümseyerek:

— Evet, dedi. Daha önce de aynı birlikte görev almıştık.

«Herhalde elimi uzatmıyacağımdan korktu, şimdi sevinçli sersem», diye düşündü Sintsof. Sonra bir şey söylemeden içeri giren İlin'in emirberine döndü.

Birliğe ilk geldiğinde, sobayı doldururken dikkatini çekmişti bu asker. Şimdi bir elinde sahan, öbüründe bir somun ekmek tutuyordu .Koltuğunun altına da bir matara kıstırmıştı.

— Tabur komiseri yoldaş, sizi yemeğe davet ediyorum, dedi Sintsof.

— Zavalişin bizi daha önce davet etti, seni bekliyorduk, dedi Levaşof.

Sonra yeniden Lüsin'e döndü:

— Neden beraber olmuştunuz? diye sordu.

— Savaşın hemen başında, batı cephesinde, bir gazetede, dedi Lüsin.

— Hal Demek sen de gazeteciydin?

— Bir zamanlar öyleydi.

—Şu işe bak! diye haykırdı Levaşof. Gerçekten dört ayak üzerine düştünüz. Tabur komutanı eski bir gazeteci. Sık sık raslanmaz böyle bir olaya. Ben de bir zamanlar işçi muhabirliği yapmıştım ama «Kerç İşçisi» için ufak haberler yazardım. Sizin gibiler bu kadarcık gazeteciliği önemsemez.

Sintsof mataranın kapağını açtı, içindekini anlamak için kokladı. Votkayla mı doldurulmuştu, yoksa saf ispirtoyla mı. Saf ispirto doluydu matara, sulandırmak gerekiyordu.

— Bana su getirin, dedi emirbere.

Sintsof teneke kupaları doldurmaya koyuldu ama Levaşof elini tuttu:

— Ben içmem. İçirmek için de boşuna uğraşma. Zavalişin neden içmediğimi bilir.

— Pa-payınızı kime bırakıyorsunuz? diye sordu kızıl saçlı.

— Ya herkese, ya da yalnız size. Hangisi hoşunuza gider,

— Öy-öyleyse ba-bana kalması hoşuma gider, dedi kızıl saçlı ve kupasını Sintsof'un elindeki mataranın altına tuttu.

— Doldurabilirsiniz, dedi Lüsin. İçmeye gelince hiç durmaz, ne kadar içse de yere yıkılmaz.

Sintsof, bir şey söylemeden geri kalan bütün alkolü kızıl saçlının kupasına boşalttı.

Yemek boyunca Levaşof, herkesten fazla konuştu. Gazetecilere, önceki sabah ayrıldıkları Moskova ile ilgili özel haberleri

sordu, sonra da savaşın hemen başlarında, Odessa yakınlarındaki alayında kendisiyle görüşmeye gelen gazeteciden söz etti. Kızıl saçlı ile (adı Gurski'ydi) Lüsin'in yazıları birlikte hazırladıklarını öğrenince şaşkınlığını belirtti: İki kişi bir yazıyı nasıl hazırlardı?

— Ssssandığınız gibi güç değil, dedi Gurski. Bbbbben tembelim, Lüsin ise ça-çalışkandır. O, gazeteye yollayacağımız yazıyı hazırlar, ben de ana fikirlerini veririm.

Lüsin eliyle bir işaret yapmakla yetindi, ne tartışmaya girdi, ne de alay etmeye kalktı. Düşüncelere dalıp gitmişti. Belki bu düşünceler, Sintsof'unkilerin aynıydı. Kader, neden onları bir kere daha karşılaştırmıştı? Belki de, başka şey konuşanlar kadar susanların da kafasında öncelik kazanan ertesi günkü savaşı düşünüyordu.

— Gazetelerde hoşuma gitmeyen yan, dedi Levaşof, bazı meslekdaşlarınızın Almanları sapır sapır biçmesi. Otuz kişiyi öldüren bir askerden, kırk kişi temizleyen bir başkasından, tek başına yüz Almanı öteki dünyaya gönderen bir üçüncüden söz ediyorlar. . Yahu, savaşın başından bu yana her birimiz payına düşen Almanı öldürebilseydi, Alman ordusunda tek nefer kalmazdı.

— Kabul ediyorum. Yalnız ken-kendimizi ilham perisinin kolları arasına bıraktığımız sıra yazdıklarımızla, sizin siyasî bil-bildirilerinize uygun olarak yazdıklarımızı birbirinden ayırmak gerek.

— Biri öbüründen daha mı iyi ki? dedi Levaşof.

— Tek-rar ediyorum, siz-sizinle aynı düşüncedeyim. Ama kor-korkarım, yazı işleri müdürümüz bu tür dü-düşünceleri pek yayınlamak istemez.

— Canım, ben de görüşlerimi gazetesinde yayınlamasını istemiyorum. Sadece sizinle karşılıklı konuşuyoruz.

Sintsof, dikkatle Levaşof'u inceledi. Tabur komiserinin sesi, bitmeyen bir acıyı yansıtıyordu.

— Ondan önce - Levaşof başıyla Sintsof'u işaret etti - Polivanof adında bir tabur komutanımız vardı. Ölmeden Sovyetler Birliği Kahramanlığına yükselecek zamanı bulan yiğit bir yüzbaşı. Polivanof'tan önceki tabur komutanımız da Tarakhovski'ydi. O da çok şey yaptı ama nişan alacak zamanı bulamadı. Bir sersemin yüzünden, pisipisine öldü gitti. Tarakhovski'den önce.. Zavalişin, neydi adı?

— Bilmem ki. Ben, ondan sonra geldim.

— Doğru, daha sonra geldin. Ancak birkaç gün görüşebildik, bakın, adını bile hatırlamıyorum. Ama teğmen olduğunu biliyo-

rum, çok esaslı biriydi, hastaneye gönderildi... bu kadarını biliyorum da, gerisini hatırlamıyorum. İşte, askerin nayatı bu! Dinle, dedi Sintsof'a dönerek, küçüğü ne yapacağız?

— Yanımda alakoyacağım.

Sintsof o an kararını vermiş, kendi bile buna şaşırmıştı.

Levaşof omuz silkti. «Pek yerinde bir karar değil ama, yine de sen bilirsin.»

— «Küçük» de kim? diye sordu Lüsin.

Başıyla Sintsof'u gösteren Levaşof:

— Bundan önceki komutan Polivanof'un on dört yaşında bir emirberi vardı. Lozovaya'lı Vanya Khorol. Yakınlarını Almanlar öldürmüş. Lozovaya'da ne kadar yahudi varsa temizlemişler, ölüleri gömdükleri çukuru açtık ve gözlerimizle gördük.

— Adı ne-neden Vanya? diye sordu Gurski.

— Bunu Polivanof'a sormak gerekiyordu ama artık imkansız, dedi Levaşof. Çocuğa Vanya adını o verdi; belki oğlunun adıydı, belki de başka şey düşündü. Doğrusu nedenini sormak da aklıma hiç gelmedi. Hem sonra soracak vakit de bulamadım. Polivanof aramızda, topu topu dokuz gün kaldı. İlk gün geldi: «Müsaadenizle kendimi tanıtayım», dedi. Dokuzuncu gün de, müsaade falan istemeden kendini öldürttü.

— Bu çocukla konuşmak ilginç olabilir, dedi Lüsin.

Sintsof'a mı, yoksa Levaşof'a mı hitap ettiği anlaşılmıyordu. Ama Sintsof, sorunun cevabını vermeyi gerekli gördü.

— Böyle bir şey sözkonusu olamaz.

— Neden?

— İzin vermiyorum o kadar.

Levaşof, yeni tabur komutanına hak verircesine başını salladı.

— Haklı. Polivanof öleli yirmi dört saat bile olmadı. Çocukla konuşmak için daha çok erken. Neredeyse ağlayacak, kendini güç tutuyor.

— Ya onunla konuşma ihtiyacını duyuyorsam? dedi Lüsin.

Cevabı Levaşof verdi:

— Hayatta, bazı ihtiyaçlardan vazgeçmek gerekir.

Barınağa birkaç saniye süren rahatsız edici bir sessizlik çöktü. Orada bulunan herkes tedirginliğin farkındaydı ama gerçek nedeni yalnız Lüsin biliyor ve gözleriyle şu soruyu soruyordu: «Unutmadın mı?» Sintsof'un gözleri de ona şu cevabı veriyordu: «Hayır, unutmadım.»

Kızıl Yıldız ve Yiğitlik Nişanlarıyla süslü geniş göğsünü kav-

ayan kayışı düzeltip gerinen Lüsin, neşeli, gerektiğinden fazla neşeli bir sesle:

— Komiser Yoldaş, dedi, verdiğiniz sözü tutup bana bütün bölükleri bu gece gezdireceksiniz değil mi? diye sordu.

Göğsündeki nişanların ilki yepyeniydi, ama ikincisi eski bir yeritin ucuna tutturulmuştu; Sintsof bu madalyayı, ekim ayında, Moskova'ya giderken de Lüsin'in göğsünde görmüştü.

— Biz verdiğimiz sözü tutarız, dedi Levaşof yerinden kalkarak. Çugunof'a kadar uzanalım bakalım.

Sintsof da yerinden kalktı.

— Ben de sizinle birlikte gelebilir miyim Tabur Komiseri Yoldaş?

— Hiç zahmet etmeyin, Zavalişin'le beraberiz nasılsa. Gazetecilerden biz sorumluyuz. Sen dinlen, yarın savaşacaksın. Askerlerinle tanıştın mı?

— Tanıştım.

— Ne diyorsun? Neler hissediyorsun?

— Henüz bir sonuca varılmıyacak kadar erken, ama oldukça zindeyim.

— Bu kadarı da çok iyi, dedi Levaşof. - Kürklü paltosunu sırtına geçirip Gurski'ye döndü. - Sorularınla Sintsof'u rahatsız etme, bırak uyusun. Uyumak için burada kalıyor. Yarın savaşın bütün yükünü omuzlarında taşıyacak. Belki sen de bizlerle gelmek istersin?

— Do-doğrusunu söylemek gerekirse, bu-burada kalmayı tercih ederim. Üs-üstelik içerisi de sıcak. Nasıl olsa ya-yarın neler yapabileceğimi gö-göreceksiniz.

Sintsof'la yalnız kalan Gurski parmağını kaldırdı.

— Ne var? diye sordu Sintsof.

— Size bir şey sorabilir miyim?

Sintsof başını salladı.

— Ne-neden bu ka-kadar içinize kapanıksınız? Ya-yaradılışınız mı böyle, yok-yoksa gazetecileri sevmiyor musunuz?

Sintsof omuz silkti.

— Eski ga-gazetecilerin meslekdaşlarını sev-sevmediklerini farkettiğim için soruyorum.

Sintsof yine omuz silkti. Ne cevap verebilirdi? Genellikle gazetecileri sevmeyenler, onlara için için gıpta edenlerdi. Ama Sintsof, onlara gıpta etmiyordu. Savaşın başından bu yana çok daha başka şeylere alışmıştı.

Cevap verecek yerde:

— Uyuyacak mısınız? diye sordu.

— İlk soruma verdiğiniz ayrıntılı karşılığa teşekkür ederim. Bir soru daha sormama izin var mı?

Gurski parmağını yeniden kaldırmıştı.

Barınakta bulduğu uzun ceketi ranzanın üstüne yayan Sintsof:

— Sorun bakalım, dedi.

— Lüsin'i iyi tanır mısınız?

«Herhalde senden iyi tanırım», diyecek oldu Sintsof. Ama böyle bir cevap, çok şey anlatmasını gerektirebilirdi.

— Hayır.

— Ne kadar tanıdığınızı söyleseniz.

Kızıl saçlı gazeteci bir şeyler sezinlemişti.

— Kendisine sorun.

— Hiç sevimli değilsiniz.

Sintsof cevap vermedi, çantasından bir kağıt çıkarıp üzerine «İlin, beni 5.30 da uyandırın» yazdı, masadaki kupalardan birinin altına iliştirdi, çantasını yastık niyetine başının altına yerleştirdi ve ellerini ensesinde kavuşturup ranzaya uzandı.

«5.30 da uyanabilirsem, düşündüklerimin hepsini yapacak zamanı bulabilir. İlin'le birlikte Karaef'in bölüğüne uğrayarak üç bölükten en az ikisinde biraz vakit geçirebilirim. Saat yedi buçukta da, toplar ateşe başlamadan yarım saat önce karargahıma dönebilirim.»

Ranzaya uzanan kızıl saçlının gövdesi altında kalan samanların hışırtısı duyuluyordu.

«Saat üç buçuk. Hemen uyursam iki saat eder...»

Böyle boylu boyunca uzanıp, eller ensede kavuşmuş, sıcacık, yumuşak bir ceketin ve samanların üzerinde yatmak ne tatlı... Sintsof'un bir türlü uykusu gelmiyordu. Sık sık olurdu bu! Her dakikanın büyük değeri vardı ama uyku gelmezdi, sipariş üzerine uyunmazdı işte.

Kızıl saçlıya, «ona sorun» demişti. Sorması için yığınla da neden vardı. Lüsin arkadaşına her şeyi anlatacaktı. Bir şeyi anlatmanın yolları çeşitliydi, kendini herkesten iyi göstermek bunların başta geleniydi. Lüsin dikkatli davrandığını, 16 ekim 1941 günü, elinde bir tek kimlik kağıdı bulunmayan üstelik de topu topu yirmi dört saat beraber bulunduğu adamı Moskova'ya götürmemekte haklı olduğunu kabul ettirebilirdi... O günün nasıl bir gün olduğunu anlatmak zorunda değildi. Denetim noktasına gelmeden Sintsof'u arabadan indirdiğini de söylemiyecekti her-

halde... Tereyağından kıl çekercesine anlatacaktı hikayesini. Lüsin gibiler her şeyi, tereyağından kıl çekercesine yapmayı bilirlerdi... Bir takım olayları çok daha basit ve çabuk anlatmak da mümkündü: «Kellemi kesseler, ben böyle durumlarda, yönetmeliği çiğnemem. Savaş savaştır, emir de emir.» Olaylar bu şekilde anlatılabilirdi. Lüsın gibilerin böylesini yapmaları da mümkündü. Savaş ve düzenle ilgili öyle açıklamalarda bulunurlardı ki, insanın şapkasını çıkarıp onları selamlamaktan başka çaresi kalmazdı! Her neyse, canı cehennemel Yalnız, bu türden kişilere rasladığında, adamın kafası bozuluveriyordu işte. Rütbeleri değişik de olsa, ona benzeyenini görünce: «İşte bir Lüsin yoldaş», deyiveriyordu.

Onunla birlikte gezen ve yazılar yazan kızıl saçlıya ne demeli? Her dakika yanında ve Lüsin'in nasıl bir herif olduğunu bilmiyor. Değişik adamlar, değişik gazeteler ve değişik zamanlar... Belki Lüsin de değişmiştir, kimbilir?

«Tamam. Kişisel meselelerimi bu kadar kurcalamak yeter.»

Düşüncelerinden kızgınlıkla kopuyordu ama içinden, bunların kişisel mesele olmadığını da iyi biliyordu. Kendinden başka kimseyi ilgilendirmediğini tekrarlıyarak düşünmek daha iyiydi. «Neyse, burada keselim: Bana ne?»

Evet ama beni ne ilgilendirir öyleyse? Binbaşı Şavrof güterek: «İvan, daha az düşünürsen daha iyi savaşırsın», derdi. Oysa bu görüş yanlış. Düşünmediğim için daha iyi savaştığım gerçeğe uygun değil. Ne ben, ne de başkaları için gerçeğe uygun. Sanki Şavrof kafasını çalıştırsa, daha mı kötü savaşacak? Benimle alay ediyordu ama bol bol da düşünüyordu...

Gazeteci kalsaydım belki şu sıra düşünüşüm bambaşka olurdu? Biz böyleyiz, başkaları şöyle diye düşünmek saçma tabii. Onlar gibi gazeteci de kalsam, her birimizin düşünüşü birbirinden ayrılacaktı: Lüsin'inki ayrı, kızıl saçlınınki ayrı, benimki ayrı...

Kızıl saçlı, her sözü alayla noktalıyor. «Böyle yaşamak çok kolay. Ama ölüm, ne kadar daha güç...»

Yine İlin'in sözlerini hatırladı: Takviye kuvvetleri alaylarda kalmış, taburlara dağıtılmamışlardı; ilk gün topçunun isabetli atış yapacağına ve verilecek kayıpların büyük olmayacağına güveniliyordu. Savaş bitecekmiş, son çarpışma veriliyormuş gibi birliklerin tümünün ateşe atıldığı günler artık gerideydi.

Yattığı yerde doğrulup gözlerini Sintsof'un açık gözlerine diken Gurski:

— Ba-bakın, dedi, uyu-uyumadığınıza göre biraz konuşalım. Şu sıra ne düşünüyorsunuz?

— Yarınki savaşı.

— Yarınki savaşın ne-nesini düşünüyorsunuz?

— Tabura verilen görevi nasıl yerine getirebileceğimizi?

— Olaylara epey yüksekten bakarak mı?

— Nasıl şey bu?

— Yüksekten bakarak işte. Ör-örneğin kendinizi cephe komutanının yerine koyarak, ya-yarın nasıl dav-davranacağınızı mı düşünüyordunuz? Ya da, bu dediklerimin hiç biri aklınıza gelmedi mi?

— Hayır, düşünmedim bile. Yapılması gereken bir görevim var, benim ufkum ondan öteye gitmiyor, ancak o kadarını düşünmekle yükümlüyüm.

— Öz-özür dilerim, kızmayın ba-bana. Ufkunuzdan söz ettiniz. Gerçek miydi bu, yoksa işinize böylesi mi geliyordu?

Meraklı bakışları Sintşof'un yüzünde dolaşıyordu: bu kez gerçekten ciddiydi.

«Hayır, aptal değilsin, diye düşündü Sintsof, ama menfisin. Demek canın istedi diye her şeyimi sana açacağım, ha? Bana verilen görev, gözlemde bulunup karşılaştırma yapmamı sağlayan yer, yani ufkum, savaşın ortaya koyduğu bütün sorunları çözebilmeme yetmiyor. Ama bana verilen görevi yerine getirirken bazı şeyleri herkesten iyi anlamam gerektiği hissini de kimse elimden alamaz. Aksi halde bu göreve getirilmezdim. Herkes gibi kendime göre bir düşünüşüm, görüşlerim ve haklarım var. Bu duyguyu yitiren komutan değil, genellikle insan bile olamaz. Ama bütün bunları sana anlatacak değilim. Canım istemiyor. Uyuyacağım. Aptal olmadığına göre de anlamalısın.»

Gözleri Sintsof'un yüzüne dikili:

— Kızdınız mı? diye sordu Gurski.

— Hayır, yalnız ağzımı açacak halim yok. Uyuyalım. Sizi bilmem ama ben, dava uğruna, hiç olmazsa uyumaya çalışmalıyım, dedi gözlerini kapayan Sintsof.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

ALMAN ön saflarının üstünde, hemen ardında ve daha da ilerilerde, belli belirsiz seçilebilen ufka kadar birkaç kilometre derinliğinde bir dumandan duvar yükseliyordu. Patlamalar birbirine karışıyor, zaman zaman ayrılıyor ve yeniden birleşip dumandan bir duvar meydana getiriyordu; birden bu kapkara duvarın önünde yine kapkara kirişler, tahta parçaları, raylar, birkaç saniye önce barınak olan yerin kalıntıları havaya uçuyordu.

Önceden yapılması gerekli şeyi yapan, taburun vermesi gerekli emirleri veren Sıntsof işini, topçu ateşi başlamadan bitirmişti. Artık beklemekten başka yapacak şey kalmıyordu.

Karşıda, Almanlar ölmekteydiler. Ölüyorlardı, ölmeleri gerekliydi; çünkü buralara kadar gelmişlerdi, çünkü önceki gün teslim olmaları teklif edildiğinde kabul etmemişlerdi, çünkü bir gün burada, Stalingrad'da savaş sona ermeliydi...

«Hayatta kalsam da kalmasam da o gün gelecek; ama o günü görmek istediğimden, şimdi sığındıkları deliklerde mümkün olduğu kadar fazla sayıda Almanın ölmesini istiyorum. Çünkü şimdi öldürülmeyenler daha sonra deliklerinden fırlayacak ve benimle adamlarımın üzerine ateş etmeye, bizleri öldürmeye, yaralamaya koyulacaklar...

Komuta ederken insana, yaşama isteğini düşünecek zamanın pek kalmaması ne kadar iyi. Hep oyalanacak bir şey bulunuyor.

Bugün de, topçu hazırlığından önce hayatımı düşünecek zaman bulamadım.

Ama şimdi yapacak şeyim yok, kırk, daha doğrusu otuz sekiz dakika geçmesi gerekli. Bu dakikalar boyunca kimseye bir şey söylemiyecek, kimseden bir şey işitmiyeceğim. Yanımdaki kekeme gazetecinin gırtlağını yırtması boşuna... nasılsa bir şey

duymuyorum... canı cehenneme, bütün yaptığı kulağıma tükürük yağdırmak.

Burada Maşa olsa da kulağıma bir şeyler mırıldansa yine duyamam...

Tanklar arkamızda; askerler, kuleden başlarını çıkarıp dışarı göz atıyorlar, mermilerden korktukları yok, haklılar da. Şu sıra Almanların, ateş etmekten başka yapacakları o kadar çok şey var ki.

T-34 bunlar... Söylenenlere bakılırsa 1942 de, Harkof'da bunlardan varmış ama ben görmedim. Ben bir tek KV (*) yi yakından, beş tanesini de uzaktan görebildim. Geçip gittikten sonra da benzerlerine bir daha rastlamadım. Bir de askerlerimizin tanksavar tüfekleriyle «KV» ye ateş açmalarını unutamıyorum. Tank bozulmuştu, bizimkiler üzerine mermi yağdırıyorlardı; kuleden birinin başı göründü, eliyle rus olduğunu belirtmeye çalıştı. Ama askerlerimiz ateşe devam ediyorlardı. Bunun üzerine topunu üzerlerine çevirip bir gümletti, tanksavarcılardan birini öldürdü. Diğerleri tanka mermi yağdırıyorlardı hep. Yanlarına koşup ateşi kesmelerini, tankın bizden olduğunu anlatmaya çalıştım! Bana inanmadılar, çünkü tek sovyet tankını yakından görmemişlerdi. Karşımızdakini alman tankı sanıyorlardı. Bunun üzerine askerlerden birini yakaladığım gibi tankın yakınına sürükledim. İyice yaklaştığımızda, tankın üzerindeki beyaz boyalı «faşistlere ölüm» yazısını okuyabildi. «Bizden olduğunu anladın mı şimdi?» dedim. Yine de fazla sokulmak istemiyor, «Faşistin biridir, bizi aldatmak için üzerine bu yazıyı yazmışlardır», diyordu. Tankın yanına vardığımızda bir tanksavar mermisinin tankın önündeki camı parçaladığını gördük. Tankın sürücüsünün yüzüne cam parçaları girmişti. Kan içinde dışarı uğradı, arkadaşları ana avrat sövüyorlardı.

Derken öteki savaşçılar, yanlarında bir Almanla bize doğru koştular. Alman, ellerini kaldırmış «Doktor, Doktor», diye bağırıyordu. Ben de aptal gibi onu yakalayıp tankın yanına getirdim ve başladım bağırmaya: «Rus panzer, anladın mı rus panzer!» Adam titriyor ve sözlerimi tekrarlıyordu: «Ya, ya, gut, gut...» Ben durmadan «Rus panzer!» diye böğürüyor, ona tankı gösteriyordum; tankın onlara değil de bize ait olduğunu görmek, Almana gösterebilmek beni sevinçten çılgına çevirmişti!

Bütün bunları neden şimdi hatırlıyorum, bilmem. Hayır, bili-

(*) «KV»: Klement Voroşilof tankı.

yorum aslında. Başımıza gelenleri bir türlü hazmedemiyorum. Bu yüzden yalnız Almanlardan nefret etmiyorum doğruyu söylemek zorundayım, kendimden de nefret ediyorum. Bütün bunlar başımıza geldiği için hepimizden nefret ediyorum. Yurttaşlarımı severim ama, aynı zamanda onlardan nefret de ediyorum. Çünkü bütün olup bitenler işkenceden farksız. Söyleyebileceğim birini bulduğumda da çekinmeden söylüyorum; çoğu kere de kendimi tutuyorum, çünkü bunlar, söylenmemesi gerekli şeyler sayılıyor. Belki savaştığımız sürece gerçekten söylememek gerek. Oysa içimde hiç bir kötülük yok. Hele dün kapışmak üzere olduğum o temsilcinin, içinden, benim gibi düşündüğünü biliyorum. Görevi gereğince bu tür görüşleri ilgililere aktarmak zorunda olsa bile.

Temsilcinin, İlin'in söylediği gibi biri olmasını isterim; neyse nasıl bir adam olduğunu zamanla göreceğim. Yürekli kişiyse benim, İlin'in ve diğerlerinin yanı sıra ilerleyecektir bugün, geride kalmıyacaktır. Ama herhangi bir bahaneyle geride kalırsa benden çekeceği var. Ödleklığini ispatlıyacağım, Fediaşkin adlı herif gibi buradan uzaklaşacak. Ödleklığı ortaya çıkana Almanlar da hoşgörü göstermiyorlar.

En iyisi, işi oraya kadar vardırmamak, Zotof, İvan Zotiç kadar yürekli çıksa tamam işte. Fediaşkin'in yerine geçtiğinde, gereken yerlere koşuyor, makinelilerin başında duruyordu, gerçekten esaslı biriydi. Üçgen biçimindeki evde şehit düşene dek ona «Zotiç» dedim... Yalnız kaldığımız bir gece bana taburdaki görevini anlattı: «Burada sürdüğüm hayat aptalca bir şey Sintsof, diyordu. Senin siyasî yardımcın olmalıydım, bu sersemce işi yapmamalıydım!»

Ama savaşta bir sürü sersemce iş olmuyor muydu? Bölük komutanlığı yaptığım sıralar bana Kızıl Bayrak nişanı verdiler. Butussof'a da. Kızıl Yıldız Nişanları almak üzere kurmay başkanlığına giderken, üç kilometrelik kıyı boyunca yürümek zorunda kaldık. Bir havan mermisiyle az kaldı havaya uçuyorduk. Sonra bir usta nişancı üzerimize ateş etti, karargâha vardığımızda nişanların daha gelmediğini söylemezler mi? Yine de kıyıda köşede kalmış bir Kızıl Bayrak nişanı bulundu, üniformamın ceketine iliştirdim. Butussof'un eli böğründe kaldı. Yeniden havan mermisi yağmuruna tutulduk, öyle ki birliğimize vardığımızda ölü gibiydik. Derken alay komutanı Şovrof: «Hadi bakalım, gösterin nişanlarınızı...» demez mi. Butussof, ağlamak mı, yoksa gülmek mi gerektiğini bir süre kestiremedi.

Lüsin üç adım ötemde, Almanların nasıl öldüğünü seyredi-

yor... Bir gün burada bana raslayacağını düşünmüş müydü acaba? Herhalde hayatından memnundur, olağanüstü bir şey yaptığını sanıyor belki. Tabura kadar varabildi, şimdi de bana gözüpekliğini ispatlayacak.

Savaşın insanları değiştirdiği söylenir. Ama savaşın sonunda her şeyin nasıl olacağını düşündükçe, kendimizi, savaş öncesindeki gibi görürüz. Belki yanılıyoruz... Şu sıra nasıl biri olduğumu düşünecek zamanım yok... Kafam başka şeylerle dolu, gerçekten değiştiysem her dakika kendimi değil başka şeyleri düşünmek zorunda olduğum içindir...

Şimdi kendimi düşünüyorum, çünkü topçu ateşi devam edip karşımızda Almanlar öldükçe yapacak başka şey yok. Ölsünler! Onların değil, bizimkilerin öldüğü günleri hatırlıyorum; eylül ayında, bomba yağmuru altında nehri geçerken suyun üzerinde ölüler ve mavna kalıntıları yüzüyor, petrol tasfiyehanesiyle birlikte, Volga'ya dökülen petrol de yanıyordu; müthiş bir koku vardı ortalıkta, bir... Yanan insan gövdesinden çıkan kokuyu, düşünürken bile niteleyemiyorum.

Evet, yirmi dakikadır karşıda Almanlar ölüyor, bir sürü Alman. Ama hepsi değil, geri kalanlar, ilerlemeye koyulduğumuzda üzerimize ateş açacaklar...

Hastanede, o kadınla birlikte neden gecelemediğimi anlatmaya kalksam bana kimse inanmaz. Nedenini bilmiyorum ama, birden, kocasının yüzünü unutmaya başladığını söyledi bana. Ben, karımın nasıl olduğunu unutmadım. Şu an hatırlıyorum.

Sağır gibiyim, önümdeki duman bulutu arasında, göz alabildiğine her şey alt üst. Göğsüm, siperin buz gibi kenarına yaslı, karşıda olup biteni görebilmek için ayaklarımın ucunda yükseliyorum, çenem buza değiyor... buna rağmen karımın nasıl olduğunu hatırlıyorum. Artık yaşamadığını kesinlikle bildiğim halde. Bunun ne anlama geldiğinden de haberim var. Bir sürü ölü gördüm, kadın ölüsü de, ölünün nasıl olduğunu biliyorum. Kışın soğuğunda ve yazın sıcağında...

Hayır, yine de karımı unuttum. Hem uzun süreden beri. O gece, hastanedeki kadının yanında kalmadığıma pişmanım. O an yapamıyacağımı sanıyordum ama, şimdi pişmanım. Burada durmuş, aramızda neler geçebileceğini düşünüyorum.

Buna benzer bir gürültü daha kopsa, insan duymaz bile...

Uzaklarda bir yerde, patlamaların ötesinde, Stalingrad'daki taburum var. Şu sıra başında olduğum tabur da benim taburum. İkisi de benim taburum. Hayır, yalnız bu benim. Öbürü artık bir

başkasının. Yine de benim sanıyorum. Buradan bin fersah ötede sanıyorum. Oysa aramızda kırk kilometre var. Şu an siperden fırlasam ve karların üzerinde eski taburuma koşsam, üzerime ateş etmedikleri takdirde on saat sonra oraya varırım.

Stalingrad'da mevzilendiğimiz gün, benim bulunduğum siperlerle Volga kıyıları arasında bin yüz metre vardı. Yaralandığım sıradaysa dört yüz metre. Demek oluyor ki, orada geçirdiğimiz seksen iki günde Almanlar, yedi yüz metre ilerleyebilmişler. Günde on metre bile değil. Bir solucan, sabahtan akşama kadar durmadan sürünse günde on metre gidebilir. Volga kıyısına varmak istemiyorlar mıydı, varacaklarından emin değil miydiler? Aralarında ölümsüz, dokunulmazlığı bulunan tek kişi, öndeki siperden fırladığı gibi yarım saatte, hatta yirmi dakikada kıyıya ulaşırdı. Ama ne onlarda ne de bizde, tek ölümsüz kişi yok...

Böyle şeyleri düşünmek bile saçma. Tumanyan dün, makineli bölüğü komutanının yalan yanlış bilgi verebileceğini söyledi. Neden? Ölümsüz olduğundan mı? Ölümsüz olsa verdiği bilgiler gerçeğe uygun düşer, kendisine hiç bir zarar vermezdi. Yanlış bilgi verildi mi, veren kişi ölümden korkuyor demektir. Ve sonra, bu yanlış bilgi yüzünden başkaları ölür.

Yaşarsam, savaştan sonra ne yapacağımı merak ediyorum. Nedenini bilmiyorum; ama içimde hep sağ çıkacağım hissi var. Birkaç kere kurtulamıyacağımı düşündüm. 1941 yılında, alman kuşatmasını yarıp çıkmış, takviye alıp eksiklerimizi gidermek üzere kamyonlarla cephe gerisine gidiyor, «Katyuşa» yı söylüyordukki, Alman tankları karşımıza çıkıverdi. Geçen yaz, bir akşam üstü bombardıman başlamıştı. Özelliği yoktu bu bombardımanın, yalnız üç gün üç gece bir tek dost uçak görmedik. Müthiş efkarlandım, bir ara ölmeyi bile istedim. Üçüncüsü geçen yıldı, cephe komutanı bizim birliği denetlemeye gelmişti. Başka çaresi kalmamış gibi, kaçanları durdurup siperlere girmeye zorlayışını izlerken gözlerim yaşarıyordu. Belki o da artık yaşamak istemiyor, ölümü arzuluyordu. Onun ne düşündüğünü bilmiyorum ama ben savaşın sonunu göremiyeceğimi sanmıştım. Bir kurşunun beynimi delip geçeceğini düşündüğümden değil, işler bütünüyle kötüye gittiğinden.

Ama Stalingrad'da, savaşın sonunu göremiyeceğimi hiç düşünmedim, böyle bir şey duymadım. İnanasım gelmiyor, ama gerçek bu: Bir daha aynı şeyi hissetmedim. Şimdi de hissetmiyorum.

Sonradan savaşı nasıl anlatacağımı da bilmiyorum, ama sa-

vaştığım sürece bana en güç, en dayanılmaz gelen işleri gerektiği gibi yapmadığımız sıralardır. Şimdi, hataya eskisinden çok daha az rastlanıyor ama yine de rastlanıyor ara sıra. Bir şey uğruna ölmeye hazırsam bu, işleri gerektiği gibi, hatasız yapmamız uğrunadır: Artık her şey bizim istediğimiz gibi olmalıl Bunu ne kadar da arzuluyoruml Hayatımda hiç bir şeyi bu kadar istemedim.

Bir Yastrebok'un tepesinde beliren ve peşine düşen Messerschmitt uçağını görünce, daha ateşe başlamadan kürek kemiklerimin arasına dolan kurşunları sırtımda hissediyorum. İsabet ettirdiğinde sırtından vurulan benmişim gibi geliyor, kapaklandığım yerden uzun süre kalkamıyorum. Sanki öldürülen, bir daha kalkamıyacak olan benden başkası değilmiş gibi...

Bu duyguyu bütünüyle anlatabilmem mümkün değil. Öldürülen askerlerimizin kaderini paylaşma, aksıyan şeyler için bir suçluluk, utanç, acı ve hırs, yolunda gidenler için de büyük bir sevinç duygusu! Ne var içinde Sintsof? Yalnız kendi kişiliğimde değil bütün insanlarımızın kişiliğinde yaşamam ve onlarla birlikte iyi olan ya da olmayan her şeyi paylaşmam bu duyguyu doğuruyor. Yaptığım tüm iyi şeyler için kendimi seviyor, iyi olmayan her şeyden ötürü kendime kızıyor, kendimden nefret ediyorum. Hem yalnız kendi yaptıklarımdan değil, başkalarının yaptıklarından ötürü de kendime kızıyor, kendimden nefret ediyorum. Bu duygu yüreğimde, emir verdiğim sıra kafamın içinde, elbombasını fırlattığım an avucumda. Kimbilir, bu belki de vatan tutkusu, kendi kendimize Sovyet vatandaşı olduğumuzu söylediğimizde bunu duyuyoruz.

Tam karşıda, patlamaların dumanı döne döne yükseliyor. Sanki yeryüzünden gökyüzüne yükselen kapkara bir bulamaç karıştırılıyor.

Ve burada, gözümün önünde siperin soğuk, kaygan, omuzlar ve kollarla yamyassı olmuş, donmuş bir saman parçasını içine hapseden buzlu kenarı var. Sanki atışların gücünü ölçmek için, özel olarak yapılmış. Sarsıldığını görüyorum, şiddetli ya da hafif...

Almanların üstüne görülmemiş şekilde yüklenen böylesine güçlü ve çok sayıda topa sahip olmamız müthiş bir şey. Geçen yaz, bu kadar topumuz olabileceğini aklıma getiremezdim. Savaşın başından bu yana, Almanlara bıraktığımız malzeme düşünülürse, şimdi olup bitenleri mucize saymak gerek.

Topçumuz ve «Katyuşa»lar durmadan karşı kıyıda ateş

etmese Stalingrad'da tutunamıyacağımızdan şüphem yok. Öz kardeşimiz gibi destekleydiler bizleri. Onları seviyorum, ama Stalingrad'da, karşı kıyıdan ateş ederlerken sevgimi nasıl dile getireceğimi bilemiyordum. Gece ve gündüz, hiç durmadan ateş etmeseler nasıl dayanırdık bilmem. Sayılarının da hep arttığını hissediyorduk. Ama o sıra bile, şimdiki gibi başımın üstünden Almanlara mermi yağdıran bir topçuya sahip olabileceğimiz aklımın köşesinden geçmiyordu.

Yoksun kaldığımız şeylerden ötürü kimbilir ne kadar lanet ettik, bela okuduk! Şimdi bile pek çok şeyden yoksunuz! Şimdi bile, düşündükçe, bütün bunların nasıl olduğuna akıl erdiremiyoruz. Daha okul sıralarındaydık ki, amatör radyocularımız balonuyla havalarda gezen Nobile'nin (*) «S.O.S.» işaretlerini almışlardı. Oysa taburumda, şu sıra bile taşınabilir radyo yok! Kaç muhabereci en basit bir telefondan yoksun olduğumuz için gözlerimin önünde şehit düştü. Telefon tellerimiz o kadar kalındı ki, sarmak için iki kişi gerekiyordu. Muhabereyi sağlamak için, bu ağır ve kalın tellerin ikiye katlanması da gerekiyordu. Üstüne üstlük telefon teli sıkıntısı çekiliyordu... Karşımızdaki faşist alçağı incecik telli, hafif makarasını sağarak ilerliyordu. Elimizde yeterince tel bulunmadığından telefon hatlarını nerelerden geçirmek zorunda kalmadık ki? Dikenli tellerin üstünden bile...

Bütün bunların nasıl olup bittiğini düşünecek zamanı bulduğumda kafam çatlıyacak gibi oluyor. Demek daha savaş başlamadan aksayan bir şey vardı. Bunu tek düşünen ben değilim, başkaları da düşünüyor. Ara sıra ağzını açanlar da düşünüyor, hiç sözünü etmeyenler de. Her şeyi anlamıyorum herhalde, anlamadığımdan eminim. Başka türlü olamaz. Ama bildiğim, savaş öncesinde anlıyamadığımız bir takım şeylerin olup bittiği. Bir de savaştan sonra olup bitecekleri düşünüyorum.

Ara sıra, savaş sonrasını düşündüğümde büyük bir rahatlık özlemi duyuyorum. Fırından ekmek alışımızı, Maşa ile birlikte çarşıda bulduğumuz çileği eve getirişimizi, şeker ve taze krema ile yiyişimizi hatırlıyorum. Komşumuz çocuğa bakarken tiyatroya giderdik. Sarmaş dolaş yürür, bütün gece açık kalan sokağın köşesindeki dükkana girer, dilim dilim jambon alma sırasının bize de gelmesini beklerdik. Sonra yine sarmaş dolaş sokaklara

(*) **Umberto Nobile; İtalyan hava generali. 1928 yılında balonla kutuplara varmayı denemiş, Spitzberg açığına düşüp bir buz-kıran tarafından kurtarılmıştır.**

dalar, bu anları bir daha yaşamıyacağımızı, her şeyin yerini savaşın alacağını düşünmeden yürürdük... Bunları kafamdan geçirdiğimde, savaştan sonra her şeyin eskisi gibi olmasını istiyorum...

Hemen ardından savaşın başlangıcını hatırlıyor ve istemiyorum eskiye dönmeyi...

Alman kuşatmasından kurtulduğumda, katıldığım Moskova halk milislerini, savaşın başında geriledikleri için kurşuna dizilen generallerden söz eden Malinin'i de çok iyi hatırlıyorum. Hepsinin kurşuna dizilmesi gerektiğini savunuyordu Malinin.

Belki de gerekiyordu. Bilmiyorum. Ama şimdi de, savaşın başlarında geri çekilen bir takım generallerin bize komuta ettiğini aklımdan çıkaramıyorum... Yükleniyorlar Almanlara, o sıra geri çekiliyorlardı... O sıra herkes geri çekiliyordu, geri çekilmeyen bir general, bir asker yoktu. Kimse de, 1941 yılında geri çekilenleri kurşuna dizmeyi düşünmüyor. Çünkü, o sıra geri çekilenler suçlu sayılamaz; ben de kendimi suçlu hissetmiyorum. Suçlu hissetsem, buyurun beni kurşuna dizin, derim. Ama suçlu değilim. Bunu içtenlikle, kendi kendimle başbaşa kaldığım sıra söylüyorum.

Savaşın başlarında yaptığımdan fazlasını yapabileceğimi sanmıyorum. Böyle olduğuna göre de, suçluyu savaş öncesinde aramak gerekir... Olup bitenler birkaç generalin suçu değildir. Onların üstünde bir suçlu vardı.

Bu suçlunun kimliğini öğrenmek isterim. Şimdi olmasa bile savaşın sonunda. Belki de bu nedenle, savaştan sonra her şeyin eskiye dönmemesini arzuluyorum.

İnsan Stalin yoldaşla görüşüp sorabilse: «Savaşın hemen öncesinde bütün bunlar nasıl oldu?» diye. Mektup yazıp beni bir günlüğüne cepheden getirtmesini ve gerçekten bütün bunların nasıl olduğunu anlatmasını istesem! Savaştığıma göre, gerçeği öğrenmeden ölebilirim, oysa o kadar istiyorum ki gerçeği öğrenmeyi... Yalnız ben değilim öğrenmek isteyen, başkaları da istiyor.

Düşündükçe bunun imkansızlığını anlıyorum. Sıradan bir tabur komutanı cepheden çağrılamıyacağı gibi, Stalin yoldaş da, onun sorularına cevap verebilmek için her şeyi yüzüstü bırakamaz. Başka bir neden daha var? Nedir acaba?

Cevap vermeye bile korkuyorum. Çünkü aklıma gelen cevabı söylesem içimdeki bir şeyi yerinden oynatacağımı hissediyorum. O olmadan yaşamanın güçleşeceğini de hissediyorum. A-

ra sıra, yalnız diğerlerinin değil, onun da suçlu olduğunu seziyorum...

Yanımdaki kekeme olduğu yerde sıçradı. Kısa düşüp Alman siperleriyle saflarımız arasında patlayan iki ağır mermi yüzünden titrediğini omuzumda hissettim. Bu o kadar önemli değil. Asıl önemlisi, ilerdeki mevzileri ele geçirip ikinci hatta doğru yürüdüğümüz sıra topların sağlıyacağı destek... İşte atışlar o sıra kısa düşerse hapı yuttuk demektir. Askerleri yattıkları yerden kaldırıp topçu ateşini izlemelerini sağlamak asıl o zaman güçleşir... Herhalde İlin de aynı şeyi düşünmüş olmalı ki omuzumu dürttü ve kısa düşen mermileri göz ucuyla işaret etti.

Herkes korkuyor, yalnız gazeteci değil, İlin de korkuyor, ben de, Lüsin de muhakkak korkuyor. Nereye gitsem peşimden geleceğini söyledi. Görürüz...

İlin sabırsızlanıyor gibi. Vakit geliyor. Anlıyorum. Korktuğundan değil, bir an önce işin sonunu almak, ölmek ya da yaşamak istiyor. Ara sıra aynı şeyi ben de duyuyorum ama, şu sıra bu duygu belli belirsiz. Her şey sona erdiğinde yapmak istediğim şey, sıcacık bir yerde oturup yemek, içmek ve kısa da olsa biraz kestirmek...

İlin'in neler düşündüğünü merak ediyorum. Yirmi bir yaşında daha, buna rağmen iyi bir komutan. İnsan biraz düşününce çocuk olduğunu hatırlar. Daha dün bu soğukta neden kalın pamukludan pantolon giymeyip süvari pantolonu giydiğini sordum; pamukludan pantolon giydiği cevabını verdi. Ancak, pamuklu kumaşın en incesini seçmişti. Süvari pantolonu boldu, yakışıklı görünmek için de öbürünün üstüne geçiriyordu... Peki, kime yakışıklı görünme çabasındaydı? Şimdi havan bölüğünde görev alan eski hastabakıcı Solovieva'ya mı? Belki onun için, belki de öylesine, ya da kendisi için. Hayatında bir kadınla ilişki kurmamış olabilir. Savaştan önce kuramamış, savaş sırasında ise kurmayı başaramamıştır... Ben de, bir buçuk yıldır kadın denen yaratığı unuttum. Hatırlamaya kalkmamak en iyisi. Bir hatırlarsam, ister uykuda olayım ister uyanık, kafamdan bir türlü atamam.

Bir kadının ölümünü görmek insana çok acı geliyor. Yardımcı doktorumuz Tamara, Stalingrad'da yaralandığında yıkılan barınaktan çıkarılmasına yardım ettim. Kollarıma alıp kaldırdım, boynuma sarıldı: «Vanya... Küçük Vanyam... Bırakma beni...» Sanki tüm sevgimi istiyor, geri götürmeyip oracıkta bırakacağımı sanıyordu... İki ayağı kopmuştu ama farkında bile değildi.

Anında ölmek çok daha iyiydi onun için... Sonra, ölmeden önce neden bağırdığını hep düşündüm, o güne kadar benimle hiç öyle konuşmamıştı... Genellikle çok ciddiydi, kimseyi, hiç bir erkeği yanına sokmuyordu. Belki de bir şey söylemediği halde bana âşıktı? Bir keresinde, ölümünden bir hafta kadar önce birden arkamı dönmüş ve bana nasıl baktığını görmüştüm. Sonra unutmuştum bakışını. Yapacak o kadar çok işim vardı ki. İnsana soluk aldırmayan günlerdi, her şey pamuk ipliğine bağlıydı.

Maşa öldüyse, savaştan sonra hayatımın nasıl olacağını düşünemiyorum; tekrar evleneceğimden eminim. Herhalde ilk rastladığım kadınla. Belki de hiç evlenmem. Efkârlandığım için böyle geliyor. Ya o sağ kalır da ben ölürsem? İkimize de bağlı olmayan, yalnız savaşı ilgilendiren bir ani seçim ikimizden birinin yaşamasına karar verdiyse? Bir anda, yeryüzünün tüm elektrikleri kesilircesine her şey bitecekse? Bitmesi için çok şey de gerekmez, ceketimin kopçası kadar bir maden parçası yeter.

Kasımın ilk günlerinde, tatlı bir sabah, üç takviye aldım. Adlarını yazıp Butussof'ün bölüğüne gönderdim. Savaşın göbeğindeydik, uzun söylevler vermenin sırası değildi. Yüzlerini bile hatırlamıyorum. Sonradan, bölükte konuşabileceğimizi, tanışabileceğimizi sanıyordum. Akşama doğru üçünü de bana getirdiler, üçünün de sol eli yaralıydı. «Bir havan mermisi... Bir havan...» Evet ama sargıları açıldığında yanık izleri görüldü. Tüfeği ellerine dayayıp çekmişlerdi tetiği. Kulakları sağır eden bir bombardıman sırasında. Volga'yı geçerken çok korkmuş ve bu işi önceden tasarlamış olmalıydılar. İçlerinden birini, çavuşu kurşuna dizdirip diğerlerini önce hastaneye, sonra da ceza taburuna göndermeyi düşündüm. Ama tümenden, üçünü de yargılayıp oracıkta kurşuna dizme emri aldım.

«Durumun ciddiliği göz önünde tutularak.» Doğrusu, durum gerçekten çok ciddiydi. Belki haklıydılar, bu durumda başka türlü davranmak doğru olmazdı. Çarptırıldıkları ceza yüzlerine okundu, üçgen biçimindeki binanın duvarı önüne sıralandılar - oraya da duvar değil, taş yığını demek daha doğru - ve bütün bölüklerin temsilcileri önünde kurşuna dizildiler... Baştan sona, her şey bir günde oldu bitti...

Az sonra hiç kimse korkudan titremese ne iyi olur! Elde silah, zorla yürütmek zorunda kalmasak! Dünyada bundan kötü şey...»

Sintsof, topların homurtusuna o kadar alışmıştı ki, sessizlik içinde düşündüğünü sanıyordu. Ama toplar susup gerçekten or-

tulık sessizleştiğinde farketmedi bile.

İşitemediği, boğuk bir sesle:

— Fişek! diye haykırdı.

Yakınındaki, fişek atan aracın sesi kulağına geldi, ikinci bölüğün üstünde yükselen ikinci işaret fişeğini de gördü; çizmesini buzla kaplı toprağa dayayıp siperden dışarı fırladı.

Birlikleriyle doğru Alman mevzilerine koşmaya karar vermişti. Kararını uygulamaktan başka yapacak şeyi kalmıyordu.

Üç yüz metre ötede, yerden fışkırıp yağmur gibi dökülen toprakların üstüne, saçaktan en son akan damlalar gibi, gecikmiş üç top mermisi düştü. Koşar adım ileri atılıp siperleri epey geride bıraktığı sıra gördü bu mermileri.

YİRMİNCİ BÖLÜM

ÖĞLEDEN sonra saat üçte, 332. alayın 3. taburu görevini eksiksiz yerine getirmişti. Sabahın erken saatlerinde zorlanan Alman ön safları çoktan geride bırakılmış, tam o anda da, ikinci savunma hattı büyük kayıplar pahasına düşmandan sökülürcesine alınmıştı. Ne gibi bir emir geleceğini henüz bilmiyorlardı. Yeni bir emir gelene kadar askerler mevzileniyor, daha doğrusu, altı saat süren aralıksız çarpışmadan sonra Alman siperlerine serilmiş kendilerine gelmeye çalışıyorlardı.

Uzun, tatlı bir eğimle yükselen tepe önlerindeydi. Almanların üçüncü savunma hattının öncüleri tepenin yamacında koşuyorlardı. Savaşın heyecanıyla, bölük komutanı Karaef'in ardından on - on beş asker bu yönde ilerlemiş, Almanlar da üzerlerine havan mermisi yağdırmışlardı. Yaralılar hemen geriye götürülmüştü, bembeyaz karın üzerinde, kapkara iki ölü yatıyordu. Adamlarını boşuna harcamamak isteyen Sintsof, hava kararmadan ölülere dokunulmamasını emretti.

Siperlerin önünde uzanan kar örtüsü ağır ağır yükselerek ufka doğru uzanıp gidiyordu.

Mevzilendikleri yerden çıkıp tepeye kaçıştıklarında, «Katyuşa» mermileri Almarların üzerine yağmur gibi yağmıştı. Kar örtüsü ceset kaplı, tepe de artık beyaz değil, patlamalar sonucu meydana gelen kızılımsı lekelerle doluydu. Yine de Almanların tümü kaçmamış, en gerideki siperde mevzilenen bir avuç düşman askeri, sonuna kadar direnmişti. Böylesine bir direnme güçlü bir elin varlığını ortaya koyuyordu. Siperdeki ölüler arasında bir alman albayının cesedi de vardı. Ölürken bile elinden bırakmadığı makinelinin namlusu havaya dikilmişti.

Ölen askerlerini düşündüğü için, Sintsof hırsla, «Sonuna kadar savaşmalarını sağlayan herhalde bu albaydı», dedi kendi ken-

dine. Böyle bir tutum saygı uyandırsa bile, bu saygı, çarpışma sırasında değil de çok daha sonra kendini gösterirdi.

Subay ölülerinin, barınakların, telefonların, ayaklar altında çiğnenmiş rengarenk telefon tellerinin çokluğuna bakılırsa, düşman kurmay başkanlığı tam Karaef'in bölüğünün saldırdığı noktadaydı. Ama şimdilik durumu üstlerine bildirme olanağı yoktu. Muhabereciler, Sintsof'un son atılımından önce gizlendiği beş yüz metre kadar gerideki mermi çukurundan buraya hat çekmeye çalışıyorlardı. Sallanıyorlardı da, ama Sintsof'un onları haşlamaya hiç niyeti yoktu. Düşman alayı kurmay başkanlığının ele geçirildiğini bildirmek iyi bir şeydi ama, buna karşılık, hemen yeni emirler yağmaya başlıyacaktı. Oysa insanın soluk almak ve üstleriyle bir süre ilişkisini kesmek istediği anlar oluyordu.

— Teğmen Yoldaş, belki karnınızı doyurmak istersiniz?

Sintsof döndü. Savaş süresince pek çok kere yanında gördüğü halde, küçük Ivan'ı düşünme fırsatı bulamamıştı. Birden ne denli zayıf ve üstünün başının ne kadar ıslak olduğunu farketti; küçük İvan'ın dişleri birbirine çarpıyordu.

— Neyin var?

— Konserve et.

Böyle bir soğukta konservelerin kaskatı kesildiğini düşünen Sintsof:

— Neyle ısıtacaksın? diye sordu.

— İspirtoyla.

— Öyleyse gönder bakalım.

Makineliler gözden geçirmek ve muhtemel bir alman karşı - saldırısını önlemek üzere Karaef'i çağırdı ve sağdaki siperleri denetlemesini söyledi.

— Soldakileri de ben üzerime alıyorum.

Rüzgardan korunmak için iki büklüm olmuş askerler, sipere yaslanmışlardı. Kimi sigara içiyor, kimi de düşman ölülerinin üstünü arıyordu. Kimi, tahta parçası kadar sert bir asker peksimetini dişliyor, kimi de kurşunları avucuna doldurmuş, bir «Walter» tabancasının tetiğine basıyordu.

Savaşın vahşice amansızlığı yerini yorgunluğa bırakmıştı. Ve askerlerin gözünde, herkesin kendi kendine sorduğu soru okunuyordu: «Şimdi ne olacak? Bu günlük bu kadar mı, yoksa hemen yeni emir gelecek mi?...» Herkes bu günlük bu kadarla yetinilmesi dileğindeydi.

1/500 ölçekli haritada, aldıkları yol dokuz santimetreydi. Birinci savunma hattı üç siperden kuruluydu. Birinciyle ikincinin a-

rası dört yüz, ikinciyle üçüncününki ise yedi yüz metreydi. Yine üç siperlik ikinci savunma hattına kadar engebesiz, iki kilometreden fazla bir yolu aşmak gerekiyordu. Bu yolu da aşmak için bin beş yüz metre kadar gitmek zorunluydu; ilk saldırı sırasında topçu, mevzileri iyice dövmüş, ama düşmanın siperlerden durmadan ateş etmesini önleyememişti. Saldırıya geçenler ilerledikçe yaylım ateşi artıyordu. Öyle ki, saldırı akla geldiğinde askerlere hak vermek mümkün oluyordu: Bunca yolu gidebilmek için, aynı günde, birkaç kere insan gücünün sınırını aşmaları gerekmişti ve aynı günde, bu sınırı bir kere daha aşma emri alabileceklerini düşünmek bile istemiyorlardı.

Almanlardan doğru soğuk bir poyraz esiyor ve göz göre göre, mermi çukurlarını ve cesetleri beyaz bir tozla kaplıyordu.

Son siper de işgal edildiğinde, hemen mevzilenme emri verilmişti ama makineliler daha yerleştirilememişti. Emirlerin yerine getirilmesi için askerleri epey haşlamak gerekiyordu. Hareketlenecek, yeni makineli yuvaları hazırlayacak halleri yoktu. Yorgunluk ve bir düşman karşı - saldırısı ihtimalinin uzaklığı kendini hissettiriyordu, o gece değilse bile ertesi sabah yeniden yürüyüşe geçilecek, dolayısıyla bütün bu işler boşuna yapılmış olacaktı.

Siperlerin ucunda, Almanların bıraktığı buzdan kaide üzerine bir ağır makineli yerleştirmek gerekiyordu. Bu işi yaptırana kadar Sintsof, askerlerin başından ayrılmadı.

Bulunduğu yerden, önündeki büyük tepeyi ve solda Lunin'in bölüğü tarafından işgal edilen alman siperlerinin devamını rahatlıkla görebiliyordu.

Aşağı yukarı dört yüz metreyi bulan açık bir arazi Sintsof'un karargâhıyla Lunin'in mevzilerini birbirinden ayırıyordu. Almanlar, devamlı bir savunma hattı kurmamışlardı. Düşmanın elindeki, biri uzak ve epey yüksek, diğeri ise Lunin'in mevzilerinden yedi yüz metre ötede ve daha alçak iki tepeden topçunun kolayca tarayabileceği bir dere yatağı uzanıyordu önlerinde.

Bölüklerden birinin burnunun dibindeki küçük tepeye bakarken Sintsof, bunu ele geçirmekle birliklerinin, büyük tepenin yamaçlarında mevzilenebileceklerini düşündü birden. Böylece büyük tepeyi almak kolaylaşacaktı.

Ama meseleyi daha derinine düşünebilecek gücü yoktu. Asıl kafasını kurcalayan başka bir şey oldu: İkinci savunma hattına karşı girişilen saldırının başında şehit düşen Lunin'in yerine bölük komutanlığını Bogoslovski almıştı. Oysa Bogoslovski'nin,

şimdiye kadar bir irtibat subayıyla raporunu göndermesi gerekiyordu.

«Neden sallanıyor? Adamı, düşmanın gözetlediği dere yatağını güpegündüz geçmek zorunda bırakacak.»

Düşman mevzilerini ele geçirme emrini eksiksiz yerine getiren, ama şimdi, raporunu vermekte geciken Bogoslovski'ye söyüp sayarak geri döndü; Lunin'in yerine geçtiği şu sıra, bölük komutanlığında başarı gösterip gösteremiyeceği de bilinmiyordu.

Başka bir kaygı ilkine karışıyordu. en kısa sürede bölüğü denetlemek zorundaydı. Makinelilerin yerleştirilmesini bekler ve Lunin'in bölüğünün karşısındaki tepeyi incelerken kafasını kurcalayan, hepsinden daha önemli bir üçüncü düşünce diğer ikisini geride bıraktı: «En kısa sürede, hava kararmadan bu tepeyi ele geçirmek iyi olur. Almanlar yarın sabah ya da akşam geç vakit tepeye saldıracağımızı umuyorlar; oysa bu işi hemen, toplanıp birliklerimizi hazırladığımızı sandıkları sıra yapmak gerek. Topçu desteği olmadan, sınırlı güçlerle, şaşkınlıklarından yararlanarak ben yapmalıyım bu işi. Araziyi incelemek, çevreyi tanımak için, hava kararmadan, yarım saat içinde dere yatağını geçip Bogoslovski'nin bölüğüne ulaşmam zorunlu.»

Kafası hep aynı şeyle meşgul, geri döndü; bu düşünceyi kafasından atmak ya da boğmak mümkün değildi. Yerini daha tatlı bir şeyin almasını bütün gücüyle istiyor, bu günlük savaşın bu kadarla kalmasını arzuluyor, ama tepeyi alma düşüncesi bir türlü peşini bırakmıyor, geliştikçe gelişiyordu kafasında. İyice olgunlaştırdığında susamıyacağını, üstlerinden izin istiyeceğini biliyordu. İzin vermiyeceklerini, saldırıyı yarına bırakacaklarını kestirdiği halde.

Küçük İvan, siperin dibinde, içinde ispirto yaktığı kovaların üstüne yerleştirdiği iki büyük sığır konservesini ısıtmakla meşguldü. Konservelerin kapağını açmış buharıyla ısınmasını sağlamak için üstlerine kuru peksimet koymuştu.

İvan bir şeyin üzerinde oturuyordu. Önce Sintsof, neyin üzerinde oturduğunu anlamadı, sonra gördü kaputun altından çıkan Alman çizmelerini. Küçüğün sanki zorunluymuş gibi, bir Alman ölüsü üzerine yerleştiğini farketti.

Yanında dikilen Karaef, konserve kutularına ve altlarında yanan ispirto dolu kovalara bakıyordu.

Siperin dibinde belli belirsiz seçilen minicik alev, havanın henüz kararmaya başlamadığının belirtisiydi.

— Denetimi bitirdiniz mi? diye sordu Sintsof.

— Evet teğmen yoldaş, dedi Karaef, hemen ardından da ekledi: Lunin nerede öldü? Nasıl öldüğünü gördünüz mü?

Sintsof, Lunin'in nasıl öldüğünü daha önce de ona anlatmıştı. Karaef'in sorduğu şey sorudan çok, çarpışmanın sona erdiği sıra içini kaplıyan acılı bir istek, bu işin nasıl olduğunu anlama isteğiydi; daha o sabah yaşıyan Lunin, nasıl olur da ölürdü? Nasıl öldürülmüştü? Öldürülmüş müydü?... Karşısındakinin isteğini çok iyi anlayan Sintsof, evet dedi. Lunin, bölüğü ikinci savunma hattını ele geçirmek üzereyken, iki adım ötesinden açılan makineli tüfek ateşiyle, öldüğünü anlayacak zamanı bile bulamadan şehit düşmüştü. Doğduğu şehri de bir daha görmiyecekti. Bu sözleri söylerken, karlar üzerinde yatan Lunin'in başı Sintsof'un gözlerinin önüne geliyordu; sapsarı belirgin, ölümün hiç bozmadığı, başlığı yana düşmüş, gözü açık, yanağı kara dayalı, saçları fırça gibi, şakağı kulağının çok üstüne kadar traşlı bir yüz... Lunin'in başına gelen bu kadardı. Sintsof'un ekleyecek şeyi yoktu, çünkü fazlasını o da bilmiyordu. Bölüğüyle birlikte, üç siperiyle ilk savunma hattını ele geçirmiş, ikinci savunma hattı önünde saldırıya geçtiği sıra düşmüştü.

Biten, üzerinde düşünme fırsatı bile bulunamamış bir savaş hakkında çok az şey söylenebilirdi.

İlk savunma hattının ele geçirilmesi sırasında verilen kayıplar, yok denecek kadar azdı. Ama ikinci savunma hattının önüne gelindiği sıra, ilk sipere yerleştirilmiş ve susturulamamış bir makineli ateş açmıştı, orada yere devrilmişti Lunin... İkinci savunma hattına karşı girişilen saldırı sırasında, Sintsof, zaman zaman bütün bölüklerde bulunmuştu. İlk siperlerin önünde yere kapanan askerleri ayağa kalkmaya zorlamış, Karaef'in kesimindeki siperlerin sağ ve soldakileri ele geçirilip ortadaki düşmandan alınamayınca, kurşun yağmuru altında oraya kadar sürünmüş, Karaef'in yardımıyla bölüğün askerlerini yattıkları yerden kaldırmıştı; bir çok asker, gözünün önünde ölmüş ya da yaralanmıştı. Ama sağ kalanlar ilk iki siperi ele geçirebilmişlerdi.

Artık durmamak, üçüncü sipere de saldırmak zorunluydu. Ama Almanlar bir karşı-saldırı geliştirip Rus askerlerini durdurmuşlardı. İlin, Çugunof'u görmeye gitmiş, Sintsof, Karaef'le birlikte, kar dolu bir mermi çukurunda, topçunun Almanları iyice yıpratmasını beklemişti. Son top mermileri de düşünce dışarı fırlamış ve bölüğün önünde düşman siperlerine varmıştı...

Bütün bunlar olmuştu ...Olup bitenler akıl alacak gibi değildi! Hatırladıkça şaşırıyordu insan. Ama savaş sırasında, izle-

nimler hızla geçip gidiyor, yapılan işten başkasını düşünmek, evet ya da hayır, bir karar vermek gerekliydi.

Verilen görevi eksiksiz yerine getirdiğini hissediyordu, savaştan kalan en önemli anısı da buydu! Bir de, yaşadığı. Taburun başında olduğu gerekçesiyle, korkacak zamanı bulamadığını söylese yalan olurdu; korkmasına yetecek kadar zamanı olmuştu nasılsa.

Geri kalanlara gelince, savaştığı ve hayatta kaldığı hissinin dışında her şey, önceleri, kopuk kopuk, ufak anılar halindeydi.

Bu anı parçacıkları arasında, Lunin'in şakağı traşlı, cansız yüzü, midesinin tam ortasındaki devamlı ağrı, Alman karşı - saldırısı sırasında: «Herifler bizi temizlemeye niyetli!» diye düşündüğünde midesinin bulanması, durakladığında, Tumanyan'ın telefondan gelen: «Neredesiniz? Hazırlığınızı bitirin ve yürüyün ileri, ileri!» diye bağıran kızgın sesi vardı. Sintsof'un verdiği cevap da çok sinirliydi: «İnsan çırılçıplak kalırsa, kuşağını bağlaması uzun sürmez!» Suçluluk hissine karışan bir hakarete uğramışlık, sonra mermi yağmuru altında, yeniden karla kaplı araziye doğru atılma... Bir küçük anı daha: Ateş eden havancılar, önceki gece sözü edilen, uzun boylu, geniş omuzlu, başlığından fışkıran sapsarı saçları paltosunun omuzlarına dökülen, iyice açtığı bacaklarından destek alarak iki eliyle havan mermisini namluya süren genç kadın... Ve bir saat sonra, başka bir mevzide, tepelerine düşen merminin parçaladığı, bakılamıyacak kadar korkunç görünüşlü havancılar, ölüler arasında, karlara devrilmiş bir de kadın cesedi, gövdesi paramparça, yüzü sapasağlam... Sağlığında onu arkadan görebilmişti, şimdi karda yatan yüzünü görüyordu. Dudakları ısırılmış, iri gözleri açık, cansız bir yüz. Aceleyle bu yüze bakmış ve yoluna devam etmişti, çünkü vakti yoktu, ilerlemek gerekiyordu...

Bir de, yanlarındaki gepgenç askerin refakatinde kendisine doğru gelen beş Alman esiri. Asker: «İzin verirseniz onları ben götüreceğim, diyordu. - Neden sen götürecekmişsin? - Ben götürmezsem kaçabilirler»...

Yerinden kaldırmak için tabancasıyla epey uzun bir süre kaburgalarını okşamak zorunda kaldığı, karlar üzerinde yatan bir başka asker.

Ele geçirdikleri siperde bir başkası daha. Sintsof'u ölümden kurtaran asker ve onu öldüren Alman; Sintsof Almana ateş etmiş ve üzerine düşmüş, boşta kalan eli bir kırbaç gibi par-

makları arasındaki tabancayı kapmıştı.

Durmadan kafasını kurcalayan ama hatırlayamadığı başka bir şey daha. Koşarken birden içine yuvarlandığı çukur ve düşerken bir kurşunla uçup giden kepi... Dumanı tüten, barutla zehirlenmiş karın ağır ve keskin kokusu. Susuzluktan ölseler bile ağızlarına alamıyacakları kadar pis, dumanı tüten karın kokusu... Ve bir şey daha... Ama ne? Şu sıra ne olduğunu bulmak imkansız ..

— İkimiz de, aynı askeri okuldan çıktık.

Karaef'in sesi birden Sintsof'un kulağına geldi.

Evet, konuşan Karaef'di. Daha o gece, Lunin'le kendisinin kısmetli olduğunu, aynı askeri okuldan çıkıp aynı birliğe verildiklerini söylemişti...

— Isındı, yiyebilirsiniz...

Küçük İvan'ın sesi duyuldu. Yün eldivenleriyle avuçladığı konserve kutularını ateşin üzerinden alıyordu.

«Peki ama iki koca konserve kutusunu bunca zaman neresinde taşımış, kürklü ceketinin cebinde mi?»

— Hadi, barınağa gidelim Teğmen Yoldaş Yıkık dökük de olsa daha sıcaktır, hiç olmazsa rüzgardan korunuruz.

Bu sözleri, barınaktan çıkan İlin söylüyordu. Demek Çugunof'un yanından dönmüştü.

«Havancı kızın öldüğünü bilmiyor, daha söylemedim ona.»

— Çugunof'un orada ne var ne yok?

— İşler yolunda.

— Telefon ne alemde?

— Biraz işi uzattılar, hızlandırmak için Riboçkin'i yolladım.

Sintsof ilk ağızda bu Riboçkin'in kim olduğunu anlayamadı. «Ha şu Riboçkin, tabur emir subayı...»

— Neyse, yemeğimizi yiyelim bakalım, dedi Sintsof.

— Barınağa girelim, diye tekrarladı İlin.

— Az sonra gireriz, dedi Sintsof. Şimdi içeri girmeyi canım istemiyor.

Kuşkulu kuşkulu ekledi:

— Telefon hatlarını bunca zamanda nasıl çekemezler anlamam.

Barınağa girmek istemiyordu; telefonda Tumanyanı bulur bulmaz, küçük tepeyi almak için izin isteyecekti. Tumanyan bu izni verirse, sıcak yerde gevşemenin anlamı yoktu. Doğru bölüğün yolunu tutması gerekecekti. İzin vermez de tepeyi alma işi ertesi sabaha kalırsa durum değişirdi tabii...

Finlandiya kamasını çıkardı, yağlı suyun üzerinde yüzen bir et parçasına sapladı. Karnı aç değildi ama et sıcaktı. Kutuyu İlin'e geçirmeden sıcak salçadan biraz içmek istedi, birinde kaşık bulunup bulunmadığını anlamak için sağına soluna bakındı. Küçük İvan keçe çizmesinin kenarından bir kaşık çıkarmış kürklü ceketinin cebindeki paçavrayla siliyordu bile.

— Buyrun Teğmen Yoldaşl

Sintsof birkaç kaşık içti, sonra kutuyla kaşığı İlin'e uzattı.

— Neden bu kadar az aldınız?diye sordu İlin.

— Karnım tok.

Sonra Karaef'in, ikinci kutuyu hızla hakladığını görünce bir baş işareti yaptı :

— Birazını da ahçıya bırakın.

— İçki ister misiniz? diye sordu İlin. Emirberimde var.

Sintsof, başını salladı.

— Hayır; savaş sırasında ağzıma içki koymam.

Tam o sıra, İlin'in bakışlarında büyük bir şaşkınlık okudu: «Nasıl Savaş bugünlük bitmedi mi?»

Astla üst arasındaki ilişkiler, her şeyin yüksek sesle belirtilmesini engeller. Ama soru sorudur, İlin'in gözlerinden bile okunsa «evet» ya da «hayır» yollu bir cevap vermeyi gerektirir.

İlin'in omuzuna yapışıp kenara çeken Sintsof :

— Beni dinle, dedi. Bugün için bir düşündüğüm var, ne dersin ...

Görüşünü açıklamaya başladığı sıra, İlin karşı çıksa bile geri dönemiyeceğini anladı Bu kararı haklı olduğu, bilincinin dışında, nereden geldiğini kestiremediği, kolay bir zafer kazanabilecekleri hissi de etkiliyordu.

İlin hiç itiraz etmedi. Tabur komutanı yerine saldırıyı yönetmeyi bile teklif etti. Bu teklifi onurluluğundan mı geliyordu, yoksa en güç işleri yüklenme alışkanlığından mı, bilinmez.

— Senin yeteri kadar işin var, dedi Sintsof. İki bölük senin sorumluluğun altında olacak. Bulabileceğin kadar keşfe çıkacak adam bul, bana yolla.

İlin başını salladı, ama sessiz bir soru bakışlarında dolaştı durdu: «Onları hemen mi toplayayım, ya da tabur komutanıyla alay komutanının görüşmesini bekliyeyim mi?»

— Sen git, dedi Sintsof elini sallıyarak. Keşfe çıkacakları, habercileri, işimizi görebilecekleri toparla. Bölüktekilerin dışında on beş kişi kadar olmalı.

Emirberini yanına almamaya karar verdi, eninde sonunda

bir çocuktu. Savunma sırasında komutanın ardından gitmek başka şeydi, saldırı sırasında onu görmemek daha başka. Bir günde, bir ay boyunca görebileceğinden fazlasını görmüştü. İstediği kadar direnşin, çocuğu ertesi gün cephe gerisine gönderecekti.

Verilen komutu yerine getirmek üzere yürüyen asteğmenin ardından seslendi:

— Dinle, İlin!

İlin döndü.

— Yemeğin verilip verilmediğine de bak. Sonra çavuşlar karınlarını doyurmaya gider, hava kararana dek dönmezler!

— Burada öyle şey olmaz teğmenim. Her şey istediğiniz gibi yapılacaktır. Gidebilir miyim?

— Git.

İlin yola çıkmıştı ki, Sintsof, ardında bir telefon ve koca bir kangal tel taşıyan askerle emir subayı Riboçkin'in sipere atladığını gördü.

— Erken değil mi? diye sordu. Gece yarısına kadar sallanmanız eksikti.

— Yardımcısı yaralandı Teğmen Yoldaş. Şimdilik... diye başladı Riboçkin, ama Sintsof hemen sözünü kesti:

— Sonra anlatırsınız. Telefonu şuraya koyun.

Barınağın girişini gösteriyordu.

Emir subayı ve muhabere erinin ardından içeri daldı, ama kapının önünde yatan cesede çarpıp sendeledi, düşecek gibi oldu. İçerde ölü gözü gibi kandil yanıyor ama, gündüz ışığında ortalığı pek aydınlatmıyordu.

Başını dışarı çıkaran Sintsof:

— Şu işe bakın! diye bağırdı. Hiç olmazsa içerisini temizleseydiniz. Burası karargah be yahu!

İlin'in emirberliğini yapan pos bıyıklı ihtiyarla İvan barınağa daldılar, ölüyü sürükliyerek dışarı çıkardılar. Yanından geçtikleri sıra:

— Subay mı? diye haykırdı Sintsof.

Küçük, içerden:

— Subay, diye seslendi. Üstelik göğsünde nişanı da var!

«Bugün epey subay öldürmüşüz, dedi Sintsof kendi kendine. İşin en önemli yanını topçu başardı, orası muhakkak ama çorbada bizim de tuzumuz var. Almanların verdiği kayıp bizimkinin birkaç katı.»

— Yine sallanıyor musunuz?

— Hazır, dedi muhabereci.

Telefon teli bir yere sıkışmış olmalıydı, ses çok kötü geliyordu. Beklemenin tersine, karşısına Tumanyan değil de Levaşof çıktı.

— Yeniden göründün demek hortlak! diye bağırdı Levaşof, sonra arka arkaya küfürleri sıraladı. Neredesin?

Sintsof bulunduğu yeri söyledi, bu savunma hattında beş büyük barınak bulunduğunu bildirdi. Herhalde, düşman kurmay başkanlığının olduğu yeri ele geçirmişlerdi. Barınaklar alt üsttü ama kısa sürede bir, iki tanesinin düzenlenebileceğini sanıyordu.

— Çok iyi! dedi Levaşof. Alay komutanı döndüğünde, karargahı oraya naklederiz. Seni de ileri göndeririz.

— Daha ilerisi yok. Bundan ötesi Alman dolu. Alay komutanı nerede?

— Yeni bir komutan bulmak için birinci tabura gitti. Birinci taburun komutanı mayına basıp havaya uçmuş, bütün keyfimizi kaçırdı... Gazeteci orada mı?

— Ne gazetecisi? diye soran Sintsof, ilk siperi aldıkları sıra gazetecileri gördüğünü, sonra ikisini de gözden kaybettiğini hatırladı.

— Gözlüklü buraya. Ama siyasî görevli senin orada olmalı. Arkadaşını merak edip duruyor.

— Hiç görmedim, dedi Sintsof.

— Ara, sorumluluğu senin üzerinde.

— Emredersiniz. Kurmay başkanı nerede?

— Yolda olmalı. Eski yerini boşalttı, ama henüz buraya gelmedi. Ne istedin?

Sintsof, Tumanyan'ın dönüşünü beklememeye karar verdi. Planını Levaşof'a açtı: Hava kararır kararmaz, topçu desteği olmadan, sessizce, Lunin'in bölüğünün karşısındaki tepeyi alacaktı. Bu tepe alınınca, birlikler büyük tepenin yamaçlarında da mevzilenmiş olacaklardı.

— Dur biraz, haritaya bakayım, dedi Levaşof.

Kısa süren bir sessizlik çöktü ortalığa.

— Gördüm, çok iyi. Saldırının başarıyla sonuçlanacağına inanıyor musun?

İçinde çok canlı da olsa, durmadan ittiği «saldırının ertesi sabaha bırakılma ihtimali» ne elveda diyen Sintsof:

— İnanmasam, saldırıya geçmek için izin istemezdim, dedi.

— Öyleyse, benim söyleyecek şeyim kalmıyor. Ama takıldığını hissedersen dur, adamları boşuna ölüme yollama.

— Anladım, dedi Sintsof gururlanarak.

Levaşof'un bütün söyledikleri yersizdi; ne kadar yerinde olsa sözden ibaretti işte.

— Gazeteciyi ara ve bul! diye bağırdı Levaşof. Ondan sen sorumlusun.

— Vaktim yok, tabura gidiyorum.

— Her neyse, sensin sorumlu.

— Aratacağım. Tamam mı?

— Peki, hazırlıklara başla. Yalnız, saldırıya geçmeden önce bizi bir ara, alay komutanının da iznini al.

Sintsof barınaktan dışarı fırladı, parlak güneş ışığı gözlerini kamaştırdı. İçerde, havanın kararmaya başladığını düşünüyordu, oysa ortalık daha iyice aydınlıktı. Birkaç dakikaya kadar da, bulunduğu yerden görülen ve Almanların dikkatle gözledikleri dere yatağını aşması gerekecekti.

— Sintsof!

Neşeli bir ses duydu, döndü, siperin içinde kendisine doğru gelen Lüsin'le Zavalişin'i gördü.

Sintsof'un yanına gelen Lüsin, hep aynı sesle:

— Selam! dedi ve bütün gün görüşmemiş gibi tüm gücüyle elini sıktı.

— Seni sağ gördüğüme ne kadar sevindim, bilemezsin!

Son sözlerde, bir, geçmişi unutma çağrısı vardı. Önceki gün, aralarında bir şey geçmediğini iddia etmişti, şimdi her şeyi unutmasını rica ediyordu. Bütün günü taburda geçirip Sintsof'u bekleyen tehlikelerin aynına göğüs gerdiğine göre geçmiş silinmişti. «Allah belanı versin, peki, bir daha geçmişin sözünü etmeyiz», diye düşünen Sintsof Lüsin'in güleç yüzüne baktı.

Başıyla gazeteciyi işaret eden Zavalişin:

— Hiç durmadan sizi soruyordu, dedi.

Duymazlıktan gelen Sintsof:

— Bana bak Zavalişin, dedi. Acelem var, gidiyorum, alay siyasî görevlisini ara ve gazetecinin bulunduğunu bildir. Merak edip durmadan telefon açıyor.

— Merak mı ediyor? diye sordu Lüsin neşeli bir sesle. Merak edecek ne var? İkimiz bunun çok daha beterlerini gördük, yine de paçayı kurtardık.

— Nereye gidiyorsunuz? diye sordu Zavalişin.

Sintsof niyetini kısaca anlattı.

— Sizinle gelebilir miyim? dedi Zavalişin.

— İlin'i bekle. O geldiğinde, durumu göz önüne alarak birlikte karar verirsiniz.

— Ben seninle geliyorum, dedi Lüsin.

— Şimdilik hiç gereği yok.

— Neden gereği yok?

— Şu sıra tartışmaya girecek değiliz sanırım. Gereği yok demek gereği yok demektir işte.

Sintsof, Zavalişın'e döndü:

— Hemen telefon edin!

Küçük İvan makineliyi kaptı, kayışını boynuna geçirdi.

— Benimle gelmiyorsun, dedi Sintsof.

— Neden?...

— «Nedeni» medeni yok. Burada kalacaksın.

— Ama Yüzbaşı Polivanof...

— Yüzbaşı Polivanof'la durumun başkaydı, benimle daha başka. Yokluğumda barınağı düzene koy. Anlaşıldı mı?

Başka bir şey söylemeden geri döndü, pos bıyıklı ihtiyarı yanına alıp yola çıktı.

Siperden çıkarken, bir kez daha aynı şeyi düşündü: «Hava da ne aydınlık!» Bu kadar çabuk yola çıkışının nedeni, hava kararmadan karşıya varma isteğiydi.

İlin'in emirberi, hiç sesini çıkarmadan peşine takıldı. Tabur komutanı emir verdiğine göre, onu izlemekle yükümlüydü. Başka türlüsü düşünülebilir miydi ki? Bir tabur komutanı, savaş sırasında, yanında emirberi olmadan hiç bir yere gidemezdi.

Önceleri, karlara iyice gömülerek ilerliyorlardı. İkinci tepedeki makinelilerden biri takırdayınca yere yapıştılar ve otuz adım kadar süründüler. Sonra yine doğrulup koşar adım ilerlediler ama, kar, rahatça yol almalarını engelliyordu. İkinci tepeden bulundukları yere doğru, yine körlemeden ateş açıldı.

Ama, nedense, ilk tepeden hiç ses gelmiyordu. Belki de karşı tarafın yaylım ateşine hedef olmak istemiyorlardı.

Dere yatağının ortasına vardıklarında arazi hafifçe yükselmeye başladı. Ama en açık, en tehlikeli, Sintsof'un yeni bir yaylım ateş beklediği yerde işleri yolunda gitti. Almanlar ateşi kesmişlerdi.

Öbür yamaca vardıklarında rahat bir soluk aldılar. Bir çukur onları Almanlardan gizliyordu, öyle ki son yüz metrenin onlar için hiç bir tehlikeli yanı kalmamıştı. Siperlere varma-

dan kendilerine doğru koşan Bogoslovski'yi farkettiler.

— Birilerinin geldiğini söylediler. Merak ettim, demek sizdiniz...

Sintsof sert bir sesle:

— Görevinizi başardığınızı neden bana bildirmediniz? diye sordu.

— Haberci göndereli yarım saat oluyor. Size haberi ulaştırdığını...

— Nereye gönderdiniz? Rastgele bir yere mi?

— Eski mevzilerinize.

— Küçücük beyninizi çalıştırsanıza. Durumum, ön saflardan bin beş yüz metre geride bulunmama imkan verir mi hiç? Üstelik sizden ayrıldığımda, Karaef'in yanına gittiğimi de söyledim.

— Savaş heyecanıyla aklımdan çıkmış olmalı teğmen yoldaş, dedi Bogoslovski.

Sintsof, karşısındakinin yüzünden doğru söylediğini anladı. Ya duymamış, ya da iyi anlamamıştı. Ortalık iyiden iyiye karışıktı. Lunin ölmüş, Bogoslovski bölüğün başına yeni geçmişti. Unutabilirdi.

Sipere atlamışlar, rahatça yürüyorlardı şimdi.

— Almanlardan epey telefon malzemesi aldınız mı?

— Yığınla. Telefoncunun elinde koca bir kangal var.

— Geldiğim yere kadar bir hat çekin. Hatanızı giderin! Hattı dosdoğru çekmek yeterli; biz geçtiğimize göre, muhabereci de geçebilir demektir. Bu bağlantıya ihtiyacım var. Kayıplarınız çok mu?

Bogoslovski, bölüğün, kendi komutası altında son iki siperi ele geçirirken verdiği kayıpları açıkladı. Pek önemli değildi, bu durum yapacakları saldırıyı da kolaylaştırıyordu.

— Takım komutanı başçavuş Çiçibabin pek çok kişinin hayatını kurtardı, dedi Bogoslovski. Son anda makinelinin üstüne atılıp namlusunu gövdesiyle örttü.

Sintsof, şaşkın şaşkın, karşısındakinin yüzüne baktı. Bu tür olayların, ara sıra abartıldığını biliyordu.

Sintsof'un, inanmaz bakışlarını farkeden Bogoslovski:

— Gerçeği söylüyorum teğmen yoldaş, dedi. Raporumda da belirttim. Makineli de şu...

Almanların makineli tüfek yuvasına yaklaştılar. Ortalık Alman ölüleriyle doluydu ve tam makinelinin önünde, karda, kürklü ceketinin önü açılmış, mermilerin itişiyle geriye doğru

kaykılmış bir savaşçı yatıyordu. Ceketinin önü, soğuktan donmuş kara bir lekeyle delinmişti. Keçe çizmeleri ayağından çıkarılmıştı bile. Ayaklarından biri çıplaktı, uzun konçlu çorabı karlara sürüklenmişti.

— Büyük bir kahraman! dedi Sintsof. Ama göz açıp kapayana dek çizmelerini yürütmüşler bile. Raporunuzda belirtmişsiniz ama, boş bir sipere koymak üzere ölüsünü kaldırmak aklınıza gelmemiş.

— Hemen emir vereyim, dedi Bogoslovski.

Kendini haklı çıkarmak için, askerlerden birinin savaşın heyecanıyla çizmelerini yitirerek çıplak ayakla sipere atladığını söyledi. Öldürülen arkadaşının çizmelerini alınasını söyleyen kendisiydi.

— Siz de, «savaşın heyecanı» ndan başka söz bilmiyorsunuz, dedi Sintsof kızgın bir sesle. Ama Bogoslovski'nin yerinde olsa, aynı şeyi yapacağını da biliyordu.

İki asker, ölüyü siperin içinde sürükleyerek götürdüler. Sintsof, yüreği kanayarak bakıyordu onlara. İnsan her şeye alıştığını sanıyordu; oysa her şeye alışmanın imkanı yoktu işte.

— Kağıtlarını aldınız mı?

— Şimdi aldıracağım.

— Kağıtlar sizde dursun, dedi Sintsof.

Adını ölümünden sonra duyduğu, sağlığında da hiç görmediği başçavuş Çiçibabin'i, «Sovyetler Birliği Kahramanı» nişanı alması gerekenlerin listesine koymak gerekiyordu. Sonra, herhalde, gazete de bu yiğitin sözünü edecekti. Arkadaşlarının önünde koşmuş, kendini makinelinin üzerine atmıştı; kendiliğinden mi atılmıştı makinelinin üzerine, yoksa makinelinin tam karşısına rastlıyarak arkadaşlarını ölümden kurtarması bir rastlantı mıydı? Bu soru, artık Çiçibabin'e sorulamazdı. Bir kahramandı, elinden geleni yapmıştı. Gerçek buydu! Geri kalanı gazeteciler tamamlardı nasılsa. Bu da gerçeğin diğer bölümüydü. Yaşamıştı Çiçibabin, hayatını esirgememiş, ölmüştü ama, keçe çizmeleri savaşa devam ediyordu... Düşünmek bile üzüyordu insanı, yine söylenecek şey bulunamıyordu.

— Birlikte mevzilerinizi bir gözden geçirelim, dedi Bogoslovski'ye. Tepeye en yakın yer neresi? Herhalde oraya epey ateş ettiniz, düşmanın karşılığı önemli mi?

— Pek değil ama, çoğu kere, ellerindeki olanakları kestirmek güç oluyor. Buradan kaçan birliklerin kalıntısı, şu sıra te-

pede mevzilenmiş durumda. Ama, daha önce de tepede alman askerleri vardı. Tepe de oldukça yüksek...

— Benim öğrenmek istediğim şey de buydu.

Çevreyi iyice görebilmek için, zaman zaman doğrulup zaman zaman eğilerek ilerliyorlardı. Almanların ateş ettiği yoktu. Ama dönüşte bir makineli siperlere değil de sağa doğru, az önce Sintsof'un geçtiği dere yatağına ateş açtı.

— Kime nişan aldıklarını merak ediyorum doğrusu.

— Telefoncu geçti gitti, ona ateş etmediler, dedi Bogoslovski.

Makineli, kesik kesik ateşe devam ediyordu.

Siperin sağ ucuna vardıklarında olup biteni anlıyabildiler: Akşama doğru rengi kurşuniye dönüşen karlar üzerinde iki kişi ilerliyordu; ileri atılıp birkaç adım atıyor, mermi yağmuru altında yine yere yapışıyorlardı sonra.

Sintsof, gelenlerin korunmasını emredecekti ama, askerler ne yapmak gerektiğini anladılar. Biri siperden, diğeri Karaef'in mevzilerinden, iki makineli karları taramaya başladı. Alman makinelisi sustu, sonra yeniden takırdadı, ikinci bir makineli de ona katıldı. Almanlar, iki kişiyi geçirmemeye karar vermişlerdi anlaşılan.

Bir kere daha kapaklandılar, birkaç adım ilerledikten sonra kurtarıcı tümseğin çok yakınında yeniden karlara uzandılar. Sintsof, gelenlerden birinin küçük İvan olduğunu anlamıştı.

— Hey alçak! diye mırıldandı dişlerinin arasından.

Bu sözler çocuğa değil de, yasaklanmasına rağmen onu yanına almak sersemliğini gösterene yöneliyordu.

Küçük çocukla, Sintsof'un kimliğini bir türlü kestiremediği yanındaki adam, yerlerinden fırlayarak karla kaplı tümseğe vardılar ama yeni bir yaylım ateş bulundukları yeri taradı. Adam yoluna devam etti, çocuk yaralandığı için olduğu yerde hareketsiz kaldı. Karların üstüne devrilmeden, tümseğin tepesinde birkaç saniye durdu. Beş adım ötede iniş başlıyordu.

Önde giden birkaç adım daha attı, sendeledi, doğruldu, ardına bakmadan siperlere doğru inen yamaçta koşmaya başladı.

Alman makinelilerin sesi kesilmişti. İki dost makineli ateşe devam ediyor ve biraz gecikmeyle, kurtarılması imkansızlaşanı kurtarmaya çalışıyorlardı.

Lüsin - Sintsof şimdi onu tanımıştı - ardına bakmadan koşarak sipere vardı ve Sintsof'un iki adım ötesine atladı. Ter

içindeki yüzü gülüyor koşarken düşecek gibi olan başlığını bir eliyle tutuyordu.

— Eninde sonunda yanına geldim, diyerek neşeyle içini çekti.

Sintsof hiç cevap vermedi, bakışları tümseğe, kolları öne doğru uzanmış küçücük gövdenin karlar üzerinde bıraktığı kapkara ize dikilmişti.

Tam o an, yanından geçip giden bakışı izleyen Lüsin, beş kere, on kere, yirmi kere yapması gerekeni yaptı, başını çevirdi ve karla kaplı tepede yatan küçücük gövdeyi gördü.

Birinin ayağına basmak kadar önemsiz bir olaymış gibi:

— Hiç farketmedim, dedi.

Sintsof cevap vermiyor, öldüğünü düşünerek hep çocuğa bakıyor, hafif de olsa ufacık bir hareket yapmasını, ölmediğini göstermesini diliyordu.

— Peşimden geldiğini sanıyordum ...Hiç düşünmedim, dedi Lüsin bambaşka bir sesle özür dilercesine.

Hayatta kalmanın verdiği sevinç, başka bir şey düşünmesine engel oluyordu.

Sintsof, hiç sesini çıkarmadan, öne doğru uzanan kollardan birinin karlar üzerinde hafifçe harekete geldiğini gördü. Sonra öbür kol oynadı. Ardından bir bacak titredi, kımıldadı, bütün gövde hareketlendi... Çocuk, karla kaplı tümsekte sürünmeye çalışıyordu. Ne yaptığını görmüyor ya da anlamıyordu, çünkü kurtarıcı yamaca yöneleceğine ilk düştüğü yere, Almanlara doğru sürükleniyordu.

Lüsin'e dönen Sintsof:

— Gidip onu buraya getirin! dedi.

Ama yüzünden, bu adamın kendi isteğiyle hiç bir yere gitmiyeceğini, hiç kimseyi kurtarmıyacağını anladı. Atlattığı ölüm tehlikesi, dere yatağını aşmasını sağlayan tüm gözüpekliliğini silip süpürmüştü.

Lüsin'in yüzü, duran bir saati andırıyordu. Bambaşka bir sesle:

— Ne hakla bana emir veriyorsunuz? diye haykırdı.

Sintsof'un eli tabancasının kılıfına gitti, ama dokunmadan kendini tuttu. Yalnız olsalar, bir kere bile ardına bakmayan bu herifi oraya gönderebilirdi. Geldiği yere, çocuğun yattığı yere koşturabilirdi. Söylediğini yapmazsa öldürür ve yerine kendi giderdi. Ama şimdi, askerlerin gözü önünde imkansızdı bunu yapması, kendini tuttu.

— Giden var yal diye haykırdı Lüsin aynı sesle.

Sintsof her şeyi görmüştü bile. İlin'in emirberi siperden fırlamış, hızlı adımlarla, ters yönde sürünen çocuğun bulunduğu yere doğru ilerliyordu. Yaşlı asker ne emir ne de izin beklemiş, bir şey söylemeden yola çıkmıştı.

— Bogoslovskil diye haykırdı Sintsof. Bütün silahlarla düşmana yaylım ateşi Havancılarla bağlantınız var mı?

— Şimdilik var.

— Onlara da bir haberci gönderin! Bulundukları yerden ateş açsınlar!

Geri dönmeden, gözleri küçük İvan'a ve gittikçe yanına yaklaşan emirbere dikili, veriyordu emirlerini. Almanların hemen ateş açacakları içine doğmuştu. İkisini de, ne pahasına olursa olsun korumaları gerekliydi.

Tümseğe varan yaşlı asker hemen tepeye çıkmadı da Almanlara görünmeden tümseğin gerisinde birkaç adım attı. Açıkta sürünmemek ve doğru çocuğun bulunduğu yere çıkmak istiyordu. Sonunda tepeye vardı ve yüzükoyun yatarak sürünmeye koyuldu. Düşman makinelisi de hemen takırdadı. İlk yaylım ateşi bir ikincisi, bir üçüncüsü izledi... Yaşlı asker durmadan sürünüyordu. Bir döndüncü yaylım ateşte hareketsiz kaldı.

Küçük İvan, ağır ağır, mermi yağmuru altında, hareketsiz yatan yaşlı askerden durmadan uzaklaşıyordu.

Siperdekilerden biri, tam Sintsof'un kulağı dibinde:

— Geri dön be yahul diye haykırıyordu umutsuzlukla. Yalnış yere gidiyorsun!

Sintsof adamın makinelisini kaptı, kenara koyup siperden dışarı fırladı. Emirberinin ölümü koca bir tabura komuta ettiğini ve böyle bir hareket yapmaması gerektiğini unutturmuştu ona. Yaşlı askerin çocuğa doğru ilerlediği sıra Sintsof'u tutan dizgin boşanıvermişti. Bu hareketi yapmalı mı, yoksa yapmamalı mıydı?... Görevini yerine getirmek isteyen asker bazı koşullarda, hiç bir şeyi dikkate almadan yapmaması gereken yapar. Böyle anlarda, bu tür bir işi yaparken ölen komutan da, astlarından her birinin kafasında, ölünceye kadar komutan kalır. Yerinden kımıldamadığı için yaşarsa varlık nedenini yitirir.

Sintsof koşarak tümseğe tırmanıyor, karlara gömülüyor sonra kendini kurtarıyor bir kere daha gömülüyordu karlara; peşinden gelen askerlerden haberi yoktu, hele bir üçüncüsünün daha siperden fırladığını hiç bilmiyordu. Tepeye vardığın-

da, karları oyan mermilerin sesini ayakları dibinde duydu, kendini yere atıp çocuğa doğru sürünmeye koyuldu; yüzükoyun cansız yatan yaşlı askerin yanından geçti.

— Vanya! Vanya!

Makineli bir kere daha bulunduğu yeri taradı, karlar yüzüne sıçradı.

Çocuk durmuştu. Hareketsiz, sıfır numara traşlı, şapkası uçmuş başını kaldırıyordu.

— Kafanı indir!

Çocuk, belli belirsiz işittiği ve bir türlü anlıyamadığı şeye kulak verircesine, hep aynı şekilde duruyordu.

Sintsof yanına vardı, kafasını zorla karlara gömdü. Sonra kollarını koltuk altlarından geçirdi, çocuğun ayakları karları oyuyordu, ters çevirdi ve ardından sürükleyerek siperlere doğru ilerledi. Çok yakında mermilerin kara çarptığını ve karları havalandırdığını duyuyordu; karşıdan havan topları ateş ediyor, mermiler Alman saflarının içine düşüyordu; başını kara gömdü ve tam o sıra, yanına yaklaşan askeri gördü.

— Çocuğu bana verin, dedi asker.

— Lüzum yok, dedi Sintsof. Git Prokhorof'a bak, öldüğünü sanıyorum.

Asker, hiç cevap vermeden, bakışlarıyla anladığını belirtti ve uzaklaştı.

Sintsof, sol koluyla çocuğu sürükleyerek yoluna devam etti ama, elini burktuğunu hissetti; kaşlarına biriken karları temizledi ve bayırı, kendisine doğru gelen ikinci askeri farketti. Almanların görüş alanı dışına çıktıklarını o sıra anladı, çocuğu dizleri üstüne çekerken ilk kez gözleri kapalı, kan içinde, buzda sürünmekten berelenmiş yüzünü gördü.

— Bana verin, dedi asker.

Ayağa kalkan Sintsof cevap verdi:

— Birlikte taşıyalım.

Asker, çocuğun koltuklarına yapıştı, Sintsof da dizlerinin altından tuttu ama bunu yaptığı sıra canı çok acıdı. Eli kan içindeydi. Parmaklarını oynatmaya çalıştı, başardı. Demek kemikte bir kırık yoktu, kurşun baş parmakla işaret parmağı arasındaki deriyi sıyırmıştı.

Çocuk gözlerini açtı, bir inilti koyverdi.

— Yaşıyor, dedi asker. Çabanız boşa gitmedi teğmen yoldaş.

— Neden Almanlara doğru sürünüyordun sersem? Aklını

mı kaçırdın yoksa? diye sordu Sintsof çocuğa, aslında sorunun saçmalığının da farkındaydı ya.

— Bir şey yok, dedi çocuk ve zayıf bir sesle tekrarladı: Bir şey yok.

İlk asker, Sintsof'a yetişti.

— Prokhorof ölmüş teğmenim. Almanlar artık ateş etmiyorlar, ölüsünü geri almamız gerekli...

— Hava kararduktan sonra yapılsın bu iş.

— Bırakın ben taşıyayım, dedi ilk asker ve kollarını çocuğa uzattı.

İki asker küçük İvan'ı tuttu, Sintsof da kalın pantolonunun ceplerini karıştırıyor ve onların yanı sıra yürüyordu. İlk yardım paketinin cebinde olması gerekiyordu, bir türlü bulamadı. Bu işe gitgide şaşıyordu ki, sabah ilk siperi ele geçirdikleri sıra paketi bir yaralıya verdiğini hatırladı.

Sintsof'un ceplerini karıştırdığını gören askerlerden biri:

— Bende de var, dedi ve arkadaşını durdurdu.

— Hey, dur da şu ilk yardım paketini cebimden çıkarayım.

— Zahmet etme, dedi Sintsof. Geldik nasılsa...

Bogoslovski yoktu, topçu atışını denetlemeye gitmiş olmalıydı; Lüsin, hep aynı yerde dikilmiş duruyordu.

Sintsof, sapsarı kesilmiş yüzünü farketti ve yanından geçti.

— Sedyeci, tabur komutanının yanına!

Yakından bir ses:

— Buradayım! diye bağırdı'

Lüsin, Sintsof'un arkasından:

— Emirberi yukarda bıraktınız, dedi. Öldü mü?

Çocuğu taşıyan askerlerden biri, nefret dolu bir sesle karşılık verdi:

— Yaşasaydı orada bırakmazdık.

Sintsof, gelen sedyeciye emir verdi:

— Onu barınaklardan birine taşıyın ve yarasına bir göz gezdirin.

— Ya siz, teğmen Yoldaş?

— Beni boş ver canım, sen olmasan da sarılır yaram.

Parmağıyla, yaranın çevresindeki yırtılmış dokuları yokladı. Kurşun kemiğe değmemişti.

Siperdeki askerlerden biri paketin ucundan sarkan ipliği dişiyle çekti, büyük bir cayırtıyla ilk yardım paketini yırttı ve

bezle, yaralı eli sardı.

— Biraz daha sıkın, dedi Sintsof.

Lüsin, ardından:

— Yaranız ağır mı? diye sordu.

Sintsof, elini saran askere bakmaktan vazgeçip başını Lüsin'e çevirdi. Gözlerini onun sapsarı yüzüne dikerek dişleri arasından homurdandı:

— Askerlerimizden ikisi savaş dışı kaldı.

Kimseyi suçlamaz görünen bu cümlenin anlamı, Sintsof'un yüzüne bakıldığında değişiveriyordu: Suçlu olan Almanlar değil Lüsin'in ta kendisiydi.

— Evet ama küçük yaşıyor ya.

Bu cevapta, ne olduğunu kestiremediği bir şey vardı. Sintsof'un kızgınlığı birden beş katına çıktı. Lüsin ölen askeri düşünmüyordu, üzerine bir çizgi çekmişti bile. «Evet ama küçük yaşıyor ya.» Ya asker? Hiç tanımadığı çocuğa birkaç dakika içinde, bir babanın ömür boyunca yapamadığını yapan o asker? Kendiliğinden onu kurtarmaya gitmiş ve ölmüştü. Ölmekle de yetinmemiş, kendi çocuklarını babasız bırakmıştı. Ve Lüsin denen herif onu düşünmüyordu bile!

— Onu yanınıza almanıza kim izin verdi? Buraya gelmek istiyorsanız, tek başınıza da gelebilirdiniz! Neden başka birinin hayatıyla oynadınız, ne hakla?

Lüsin, yerinden kımıldayamadan:

— Kendisi gelmek istedi, dedi. Bana refakat etmeyi teklif etti.

Sintsof cevap vermedi, içinden: «Belki de doğrudur söylediğin, diyordu. Ama bu, senin, alçak herifin biri olmana engel değil. Küçüğe gelince, korkarım fazla yaşamıyacak...»

Önce karda sürünürken korkmuştu, sonra da askerler çocuğu taşırken. Sanki bu gövdede tüm umudunu kesen bir şey vardı, yaşıyordu ama hayattan yoksundu.

— Teğmen yoldaş, buyurun.

Yarasını saran asker, boynuna asması için kıvırdığı bezi uzatıyordu.

— Kolunuzu boynunuza asın, yoksa kan kaybedebilirsiniz....

Sintsof başını salladı, asker bezi boynuna geçirdi. Sintsof kolunu astı ve barınağa doğru yürüdü.

— Ne haber? diye bağırdı içeri girerken.

— Şimdi işim bitiyor, dedi sedyeci.

Barınağın tavanı çökmüştü, tahta kaplı duvarlar birkaç patlamada yıkılacak gibiydi, toprak dökülüyordu.

— Daha iyi bir yer bulamadınız mı? Neredeyse yıkılacak, dedi Sintsof.

— Diğerleri daha da beter, girilecek halde değil, diye karşılık verdi sedyeci.

Çocuğun üzerine eğilmiş yarasını sarıyordu. Koluyla doğrultup bezi bir kère daha arkasından geçirdi. Küçük İvan kesik bir inilti koyverdi. Sedyeci ayağa kalktı, kürkü cekedini yaralının üstüne örttü ve Sintsof'a döndü.

— İki kurşun yarası var, biri karnında, öbürü kaburgalarında.

«İkincisi, elimi yaralayan kurşun olmalı,» diye düşündü Sintsof.

— Acele geriye göndermemiz gerekiyor. Nabzı pek fena değil. Kısa sürede ameliyat masasına yatırırlarsa kurtulabilir.

— Elini çabuk tut, onu kurtarmaya bak.

Çocuğun üzerine eğildi:

— Nasılsın bakalım?

Yaralı gözlerini açmaya çalıştı, başaramadı. Bir kere daha gayret etti, gözlerinin açılmasıyla kapanması bir oldu. Sintsof bir el hareketi yaptı, girişe doğru yürüdü, kapıda Bogosolvski'ye çarptı.

— Yarın için, bölüğünden, bana bir emirber seç. En yaşlılardan biri olsun.

Lüsin yaklaşıyordu, Sintsof ona döndü:

— Başçavuş Çiçibebin'in gösterdiği yararlılık konusunda askerlerle görüşün. Bu siperlere yapılan saldırı sırasında makineliyi gövdesiyle kapayıp zaferin kazanılmasını sağladı. Olaya tanıklık edenleri bulun. Geldiğinize göre bir işe yarayın bari.

Ona daha fazla dikkat etmeden, Bogoslovski'yle birlikte siperin içinde yoluna devam etti. Yürürken, yakında girişecekleri saldırı konusunda ona gereken emirleri veriyordu.

Tabur emir subayı, keşfe çıkacak askerleri tam sırasında hatta daha da erken, ortalık kararmadan getirdi.

Alman işgalindeki tepe, gitgide yoğunlaşan karanlıkta belli belirsiz seçilebiliyordu. Bu zorlu günde, İlin, bir kere daha büyük çaba harcamış, Sintsof'un istediğinden fazlasını toplamış, Zavalişin ve yanındaki özel bölüm temsilcisinden başka yirmi kişi getirmişti.

— Demek Lunin'in bölüğünün başında bundan sonra sen varsın? dedi Zavalişin Bogoslovski'ye.

Haritayı incelemek üzere barınağa girip oturduklarında, ekledi:

— Artık taburda bir tek Dekabrist kalıyor ...

Sintsof, günün bütün olaylarını büyük güçlükle hatırlamaya çalıştı ve Zavalişin'in yüzüne baktı. Çok gerilerde kalan bir olay gibi, önceki gece tanık olduğu konuşmayı düşündü: Zavalişin, şakalaşırken, taburdaki iki dekabristten, Lunin'le kendisinden söz ediyordu.

Küçük İvan uzaklaşmıştı bile.

Çocuktan söz eden temsilci, büyük bir kızgınlıkla:

— Uzun süredir, bu işin böyle sonuçlanacağını söylüyorum, dedi. Senden önceki tabur komutanının emirberliğinden almaları için yetkililere dilekçe bile verdim.

— Yazdın demek? diye sordu Sintsof.

— Yazdım ya. Haklarım ve ödevlerimden biridir bu. Beklediğim gibi sonuçlandı işte.

Sözlerinde kızgınlıktan çok üzüntü seziliyordu; Sintsof, kalabalık bir ailenin reisi olduğunu düşündü. İvan'ın yerine kendi çocuklarını koyması onu mektup yazmaya itmişti herhalde.

— Neredesiniz? diye sordu Sintsof temsilciye. Bugün sizi gördüğümü hiç hatırlamıyorum .

— Size değil tabura bağlıyım ben. Hep burnunuzun dibinde durmak zorunda da değilim.

— Buraya geldiniz ama?

— Geldim, çünkü diğer bölüklerde bir şey yok, bu bölük savaşacak.

— Siz de savaşa katılacak mısınız?

— Tabii. Başka soracağınız kaldı mı?

— Kızma, dedi Sintsof. Ben böyleyim işte, sersemliğimden insanları hep iğnelerim. Küçüğe çok üzüldüm de...

— Tek üzülen sen değilsin. Allah vere de iyi bir operatörün eline düşse, harcadığın çabalar boşa gitmese..

— Prokhorof'a ne yazık oldu, dedi Zavalişin. Sadık, her emri yerine getiren, iyi yürekli bir ihtiyardı. Yalnız kaldıklarında İlin ona «baba» derdi...

— Demek şimdi İlin karargâhta yalnız? diye sordu Sintsof.

Çalmaya başlayan telefonu açan emir subayı:

— Çalışıyor,dedi. İlin sizi istiyor.

Raporu her zamanki gibi açık seçikti ama, İlin'in sesi es-

kisi gibi değildi: İşler yolundaydı, bütün bölüklerle bağlantı sağlanmıştı, yakında yemek de dağıtılacaktı... Yerini değiştirmişti, eski barınakları şimdi alay karargâhıydı. Levaşof oraya yerleşmişti bile, Tumanyan da bekleniyordu.

— Her şey hazır olunca 2 den onları arayın; Levaşof, saldırıyı başlatmadan önce Tumanyan'ın iznini de almanız gerektiğinde diretti.

— Bir çeyrek sonra ararım, dedi Sintsof.

İlin her zamanki gibi konuşuyordu ama sesi, eskisinden farklıydı. Belki havancı sevgilisinin öldüğünü öğrenmişti. Emirberin ölümünü bildirmekten kaçındı ve ahizeyi yerine bıraktı, sonra Zavalişin'e döndü.

— Neden küçüğün gazeteciyle birlikte gitmesine izin verdiniz? Sizin önünüzde, peşimden gelmemesini söylemiştim...

— Telefonla konuşuyordum, dedi Zavalişin. Dışarı çıktığımda uzaklaşmışlardı bile...

Sintsof, kayıtsız bir hareket yaptı. Başka şey söylemek istemiyordu, artık ne dese boşunaydı.

Lüsin içeri girdi.

— Kahramanınızla ilgili her şeyi öğrendim, dedi. Nefis bir yazı olacak.

Sintsof ayağa kalktı.

— İşiniz bitti mi?

— Önemli sayılacak yanı tamamdır.

— Öyleyse gidebilirsiniz. Hoşça kalın. Sizi taburda görmeyeyim! Riboçkin! dedi emir subayına dönüp. Siyasî eğitmen yoldaşı alaya kadar götürecek birini bulun.

— Ne hakla? diye atıldı Lüsin.

— Bana bak, s..... git -Sintsof ağır bir küfür savurdu- ağzını burnunu kırmadan. Anlaşıldı mı?

— Bu davranışı tümen komutanına ileteceğim.

— Ordu komutanına da söylemezsen hatırım kalır... Ne dikiliyorsun karşımda? Riboçkin, diye devam etti emir subayına dönerek, sana bir emir verildi, yerine getirsene!

Yerinden kalkan Zavalişin:

— Teğmen yoldaş... diyecek oldu.

Ama Sintsof, bir hareketle onun sözünü kesti.

— Sana ne dedim Riboçkin?

— Yürüyün siyasî eğitmen yoldaş, dedi Riboçkin Lüsin'e.

Dışarı çıktıklarında:

— Sizi hiç anlıyamıyorum, dedi Zavalişin, olup bitenleri ba-

na da anlatır mısınız?

— Bogoslovski, sen anlat.

Bogoslovski'nin sözüne, bir kerecik olsun karışmadı. Dişlesini sıkmış, barınağı arşınlıyor, birdenbire vücuduna yayılan titremeyi engellemeye çalışıyordu. Nereden gelmişti bu titreme? Kızgınlıktan mı, yorgunluktan mı, sabahtan beri geçtiği zorlu sınavlardan mı?

— Peki ama, onu neden hemen göndermediniz? diye sordu Zavalişin.

— Çünkü hava aydınlıktı, Almanlar tarafından öldürülebilirdi, hakkım yoktu bunu yapmaya. Ama şimdi göndermekte haklıyım. Öyle mi, değil mi?

Zavalişin'in önünde dikildi.

— Evet. Ama ağır konuştuğunuz için sizi şikâyet edebilir.

Birden temsilci lâfa karıştı:

— S..... gitmezse hatırım kalır... şikâyet etsin bakalım. Biz doğrulamayız, olur biter.

— Küfretme, hiç küfretmiyorduk, birden ipin ucunu kaçırıverdik, dedi Bogoslovski.

Herkesten önce barınaktan dışarı fırlayan Sintsof:

— Askerleri toplamanın sırasıdır, dedi.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

SİNTSOF'un önsezisi doğrulandı. Talihliydiler, çünkü tepeye varana dek Almanlar bir şey farketmediler.

Hesabı gerçeğe uygundu, Almanlar akşama kadar saldırının devamını bekleyip hava karardığında ipin ucunu bırakmışlardı; bir gece saldırısını akıllarına bile getirmiyorlardı, çünkü böylesine güçlü bir topçu desteği sağlayan birlikler, tek mermi atmadan harekete geçemezlerdi. Almanların gözünün içine doğru esen ve kar fırtınasına dönüşen rüzgârın da büyük yardımını gördüler. Sık sık olduğu gibi, yapılan hesabın mı, yoksa önsezinin mi gerçekleştiğini kestirmek güçtü.

Talih onlardan yana çıkmıyabilirdi de, Bogoslovski'nin başına geçtiği takım diğerlerinden bir dakika geç kalmıştı. Bu kadarlık bir gecikme, Almanların bir havai fişeğiyle ortalığı aydınlatmalarına ve karları makineliyle taramalarına yetti. Arkadaşları saldırıya geçip elbombalarıyla makineliyi susturarak tepeyi alana dek, Bogoslovski'nin takımı yerde yatmak zorunda kaldı.

Aynı kısmetsizlik başkalarının da yakasına yapışabilirdi; ama felâket Bogoslovski'nin tepesine çökmüştü işte. Epey asker kaybetmiş, kendisi de ağır yaralanmıştı. Bir dizi kırık, Almanların barınağında yatıyordu. Yardımcı doktor yarasını sarmıştı. Şimdi Bogoslovski'nin bacağını, iki tahta arasına alıp bağlamaya çalışıyordu. Acı dayanılır gibi değildi, Bogoslovski dişlerini sıkıyor ve durmadan inliyordu.

Çok sayıda düşman saf dışı edilmiş, geri kalanlar da tepenin ötesine, karla kaplı boş araziye sığınmışlardı... Ama kimsede peşlerinden gidecek güç yoktu. Sintsof, askerlerini hazırlarken güçlerinin sınırına vardıklarını hissetmişti. Yine de hepsi saldırıyı başarıyla sonuçlandırmış, kendilerine verilen görevi yerine getirmişlerdi. Ama tepeye ulaştıktan sonra, daha ileri git-

meleri imkânsızdı. Kaçanların ardından birkaç işaret fişeği atmak ve ateş açmakla yetinmişlerdi.

Sintsof barınağa yeni dönmüştü. Saldırı sona erince siperleri dolaşmış herkesten, muhtemel bir karşı - saldırıya hazırlıklı olmalarını istemişti.

Aldıkları tepenin önemi yabana atılmıyacak kadar büyüktü. İki alman esiri, burasının, öğlene kadar tümen komutanının gözlem yeri olduğunu bildirmişti.

Pek çok belirti, tahkim edilmiş barınakların sayısı, barınakların ustaca gizlenişi, içlerinin düzenliliği, parçalanmış dürbün kalıntıları, bu varsayımı doğrulayan şeylerdi.

İyice tahkim edilmiş bir sürü barınak sağlamdı, yorgun ve bitkin askerler uykusuzluktan ölüyor ve bir an önce bu barınaklara yerleşip ısınmak istiyorlardı.

Ama bütün isteklerini yerine getirmek mümkün değildi. Yitirdikleri bu tepe Almanların eline batan bir kıymıktı. Halâ ellerinde tuttukları öbür tepeden, her an bir karşı saldırıya geçebilirler ve Sintsof'un askerleri, bulundukları yerden sürülüp atılabilirlerdi. Boş bulunurlarsa gerisin geri dönmek zorunda bile kalabilirlerdi.

Ve Sintsof her yere koşuyor, askerlere soluk aldırmıyor, barınakların dışına çıkarıyor, bütün makinelilerin ateşe hazır hale getirilmesini ve makineli başındakilerin sık sık nöbet değiştirmelerini istiyordu. Her şeyi denetliyor, diğerlerini de aynı şekilde davranmaya itiyordu. Temsilciyle emir subayı da savaşçılara aman vermiyorlardı. Tepe pek büyük değildi ama, siperlerle hendekler hatırı sayılır uzunluktaydı, her yeri göz altında tutmak kolay iş değildi. Doğrusu, askerler de tehlikenin bilincindeydiler ama, soğuk ve bitkinlik her şeye üstün geliyordu...

Sintsof, alayla telefon bağlantısı sağlanamadığı için de tedirgindi. Siperden tepeye kadar, telefon hattı çekmişlerdi ama, tepeye vardıklarında telefonun işlemediğini farketmişlerdi. Hat, bir yerden kesilmiş olmalıydı. Hattın yeniden gözden geçirilmesi gerekmiş, sonra iki telefoncu da, ellerinde bir telefon ve almanlardan alınan tellerle doğru alay karargâhına yollanmıştı.

Atılan fişekler ve elbombalarının gürültüsünden, tepenin düştüğünün anlaşıldığını sanıyordu Sintsof. Bir takım tedbirler alındığını ve muhtemel bir karşı saldırıyı önlemek üzere takviye gönderildiğini de umuyordu. Ama şimdilik, kendinden ve emrindeki askerlerden başka dayanağı yoktul Ertesi günkü savaşta, bu gece kazandıkları zaferin büyük etkisi olacağını hissediyor,

kuşkusu daha da artıyordu; böyle anlarda sorumluluk hissi, ölüm korkusunu unutturacak kadar büyüktü.

Barınağa yerleşen Zavalişin'e sorduğu ilk soru telefonla ilgiliydi:

— Hiç ses yok mu?

— Şimdilik yok.

Yardımcı doktorun ilgilendiği Bogoslovski'ye yaklaşmak neden sonra aklına geldi.

— Ürperiyorum, dedi yaralı. Doktora söyleyin de bana votka versin.

— Verdim, dedi doktor.

— Bir yudum verdi, votkayı idareli kullanıyor, diye yakındı yaralı.

— Doktorlar, ne kadar vermek gerektiğini bilirler, dedi Sintsof.

— Bir şey bildiği yok. Votkayı kendine saklıyor.

Sinirlenen doktor, matarayı kaparak:

— Alın, dedi lütfen için.

— Fazla geldiğini düşündüğünüze göre, bu yaptığınız doğru değil.

Matarayı elinden bırakmayan doktor, ne yapacağını şaşırmış halde:

— İnsanın canı sıkılıyor teğmen yoldaş, dedi. Gerekli gördüğüm kadarını kendisine içirdim.

— Öyleyse fazlası zarar demektir. Bu kadarcık şeye insanın canı sıkılır mı hiç? Ürperti, soğuktan değil kan kaybından geliyor. Ne olduğunu bilirim ben. İlk yaralanışın mı?

— Evet.

— Ben tam dört kere yaralandım. Bu işi bilenleri dinlemen gerekir.

— En kısa zamanda geriye gönderilmeli, dedi doktor.

— Bu işi sen üzerine alacaksın, dedi Sintsof. Bana ne soruyorsun? İşim başımdan aşkın. Atın nerede?

— Buraya getirmesi için birini gönderdim.

— Bütün yaralıları topladın mı?

— Topladığımı sanıyorum.

— Dikkat et, dedi Sintsof. Geride kalan olursa, bu gece soğuktan ölürler.

— Anlıyorum teğmen yoldaş.

Ama Sintsof, doktorun cevabında bir güvensizlik sezmişti.

— Her yere baktırdın mı?

— Şimdi dönüp bir kere daha baktıracağım.

«Hiç bir halt yemediği anlaşılıyor», diye düşündü Sintsof.

— Gidebilirsin. Yarayı sardın, burada yapacak şeyin yok nasılsa.

Sintsof telefonun kolunu çevirdi, ses gelmediğini bildiği halde ahizeyi kaldırıp kulağına götürdü.

— Çıt çıkmıyor. Hay Allahın belâsı!

Bakışları, tam o sıra, köşede oturan alman komutana takıldı.

Esirin başı açıktı. Barınağa sürükledikleri sıra, kaputunun yakasını sökmüşlerdi.

Yaşlı bir savaşçı, Bogoslovski'nin emirberi, dizinde makineliisiyle tam karşısına oturmuştu. Kötü bakışlı yüzünden, emir almasa Almanı oracıkta temizleyeceği anlaşılıyordu. Üstelik teğmeni de yaralanmıştı. Sintsof, sessiz telefona bir süre sövüp saydıktan sonra Almana baktı, sanki herif sırıtıyormuş gibi geldi birden. Bu izlenim doğru değildi, adam acıdan yüzünü buruşturuyordu. Sağ şakağı ve gözünün üstü davul gibi şişmiş ve morarmıştı. Tüfek kabzasıyla vurulduğu anlaşılıyordu.

— Sorguya çektin mi? dedi Sintsof Zavalişin'e.

— Evet. Başlangıçta söylediklerini tekrarladı. 14. piyade tümenine bağlı, 42. alay, 3. tabur komutanı. Önce gündüz ele geçirdiğimiz siperlerde mevzilenmiş. Buraya çekildiğinde de, tepede mevzilenip direnme emri almış. Başka şey söylemek istemiyor.

Önceki gün, emir subayının Avusturyalıyı nasıl sorguya çektiğini hatırlayan Sintsof, gülümseyerek:

— Belki senin almancan da bizim Riboçkin'inki gibidir, dedi.

— Almancayı iyi bilirim, dedi Zavalişin. Daha bir hafta önce tercüman yapmak istiyorlardı, kaytardım.

— Tercümanlığın neresi kötü?

— Allah belâlarını versin! diye bağırdı Zavalişin. Onlara, mümkün olduğu kadar az rastlamak istiyorum. Ama almancayı öğrenmem de zorunlu. Felsefe hocasıyım, almanca bilmeyen felsefe alanında bir şey yapamaz. Tabii, başkalarınca bol bol çiğnenmiş sakızların dışına çıkmak istiyorsanız.

— Peki filozof. Isınmak için birkaç dakika daha telefon başında oturacağım. Sen siperleri bir dolaş, nöbetçileri denetle, bir şey olursa askerleri hiç acımadan barınaklardan dışarı çıkar.

Bir kere daha tekrarladı:

— Hiç acımadan, anladın mı?

— Anladım ama, yine de insana güç geliyor.

Zavalişin yerinden kalktı.

— Hiç bir işimiz kolay değil. Onun gibi, adamları boğazlatmaya hakkımız yok, dedi başıyla Almanı göstererek. Bizimkiler öylesine bitkin ki ölmekten bile korkmuyorlar, bütün istedikleri uyumak! Ama böyle bir şeye göz yumarsak alçağız!

— Çok iyi anlıyorum, dedi Zavalişin.

Dışarı doğru yürürken, Sintsof arkasından seslendi:

— Bana temsilciyl yollayın, yerimi alsın. Nöbetleşe bekliyeceğiz burasını.

Zayıf, ölgün bir sesle, Bogoslovski:

— Telefona ben de bakabilirim, dedi. Biraz yaklaştırın, yeter...

— Senin işin bitti, dedi Sintsof. Riboçkin, geçici olarak bölüğün komutasını devraldı. Şimdilik görevin sınırlı: En kısa zamanda ayağa kalkıp tabura dönmeni istiyoruz.

— Bu görevin başarılması pek o kadar kolay değil.

— Kolay olduğunu söylemedim. Uyu, uyuyarak iyileşebilirsin.

Bir süre susan Bogoslovski, emirberine:

— Avdeyiç dedi, peksimetin var mı?

— Var. İstiyor musunuz?

— Hayır. Esire bir tane ver.

Emirber, bu işi yapmak istemediğini belirten bir hırıltı çıkardı, sonra silahını bırakmadan çantasını dizinin üstüne çekti. Açtı, içini karıştırdı ve hiç konuşmadan, Almana bir peksimet uzattı. Alman, peksimeti almak için yerinden bile kımıldamadı.

— İstemiyor, dedi Avdeyiç.

Sintsof sordu:

— Birden herife acımaya mı başladın?

— Bilmem.

Sintsof kaşlarını çattı, kolunu kirli bezin içinden çıkardı ve dikkatle masaya koydu. Yarası epey canını acıtıyor, parmaklarında buz gibi karıncalanmalar oluyordu: Ya bez fazla sıkılmıştı, ya da sinir kopmuştu. Sinir kopmuşsa durum sandığından da ciddi demekti. Hareketsiz duran esire baktı. Nedenini bilmiyordu ama, savaşa nerede başladığını, sınırı ilk geçtiği gece neler hissettiğini, ilk günden beri savaşıp savaşmadığını sormak için yanıp tutuşuyordu. İşin sonunun nereye varacağını, bu serüvenin nasıl son bulacağını düşünmüş müydü? O da bir tabura komuta ediyordu. ama bir alman taburuna. 14. tümenin 42. alayına bağlı

bir tabura. İşte iki tabur komutanı, iki tabur karşı karşıyaydıl Eskiden yoktu böyle şey, Almanlar böyle esir düşmüyorlardı. Onun gibi bir subayın ele geçişi olağanüstü bir olaydı... Doğru cephe komutanlığına götürülürdü yakalanan.

Sintsof ve arkadaşlarının önceleri Almanlara, daha doğrusu savaşçı yanlarına duydukları nefretle karışık saygı, bu iğrenç heriflerle ilgili ne yazılırsa yazılsın hep mevcuttu - imkansızdı yanılmak, kendi kendini aldatmanın da hiç gereği yoktu -. Bu saygı, ilk yarayı Stalingrad'da aldı. Saldırının başladığı Kasım ayında değil, daha önce, savaşın en ateşli çağında, Ekimde, Almanların tümeni darmadağın edip Volga'ya sürüklediklerı, ama bir türlü nehre dökemedikleri sıra.

O ana kadar kendilerine güvenemedikleri söylenemezdi. Güven vardı ama, böylesine değil. Ekimde bu güven artmış, karşılığında Almanların savaşçı yanına duyulan saygı büyük bir hızla azalma göstermişti. Birinin artması öbürünün azalmasına bağlıydı demek. Dün ve bugün böyleydi, yarın da böyle olacaktı.

Almanın karşısında oturan Sintsof, bu adamın kendisinden daha güçlü olduğuna inanmıyordu artık. Almanı esir ettiğinden değil... Yalnız bu subayla ilgili bir iş değildi... Çok iyi bir tabur komutanı, eşine az raslanan bir subay olabilirdi de gece, birliği uykusunda baskına uğrayabilirdi. Bu tür şeyler en başarılı komutanların bile başına gelmişti, kaç tane örnek sayılabilirdi.

Küçük İvan'ın yukarda, karla kaplı tümsekte süründüğü sıra Alman, uzun süre dürbünle gözlemiş, kımıldayıp kımıldamadığına baktıktan sonra belki de: «Ateş!» diye bağırmıştı. Olmayacak şey değildi bu. Çocuğun yaşayıp yaşamadığını da bilmiyorlardı şu sıra. Ve Alman karşılarındaydı, yaşıyordu. Alınan bilgiye göre son kurşununu sıkana dek teslim olmamıştı. Silah elinden zorla alınmıştı.

Sintsof Almana baktı, birden kendi kendine: «Belki yaşadığı, esir düştüğü, bütün bu işler sona erdiği için hayatından memnundur, dedi. İki ateş arasına kısıldıkları şu sıra, esir düşmezlerse ölümden başka çareleri kalmıyor.»

Ama esirin cılız, uzak, buz gibi bir nefretle dolu yüzü hiç de Sintsof'un düşüncesini doğrulamıyordu. Hayır, esir düştüğüne sevinmiyordu. Hissediliyordu bu. Onun gibiler hâlâ büyük bir güçtü, karşılarındakileri daha çok uğraştıracaklardı...

Sintsof, Almanların karşı saldırıya geçip geçmiyeceklerini merak ediyordu. Ama yitirdikleri, önemli bir kilit noktasıydı. Herhalde oldukları yerde kalmıyacaklardı. Tepeyi, gözetleme nok-

tası olarak seçmeleri boşuna değildi.

Durmadan öne çıkan bu düşünceyle birden kuşkulanan Sintsof, telefonun hafiften ses verdiğini duydu. Büyük bir sevinçle atıldı, yaralı elini masaya çarptı.

— 21, neredesiniz? diye soruyordu Tumanyan'ın sesi.

Sintsof, esirlerin sözlerine ve kendi görüşüne göre, kısa süre öncesine kadar düşman tümeninin gözetleme yeri olan tepede bulunduğunu bildirdi.

— Düşman ne alemde? Karşı saldırıya geçmiyor mu?

— Şimdilik hayır.

— Baraj ateşi için hazırlık yapın.

Sintsof da, Almanların karşı saldırıya geçebileceklerini düşünüp baraj ateşi isteyecekti. Bu nedenle de koordinatları ezbere biliyordu. Yine de Tumanyan'a bildirmeden önce, emin olmak için, haritaya bir kere daha göz attı.

— Tamam, dedi Tumanyan. Çugunof mevzilerini boşaltıp, size katılacak. İlin, yerine gelecekleri bekliyor. Bulunduğu kesimin komutasını devreder etmez bölüğün tümüyle ilerliyecek. Kısa süre sonra taburun «tamamlanacak». Anlıyor musun?

Sabahki mevzilerinin komşu birliğe devredildiği ve yakında taburun tümünün elin'n altında olacağı düşüncesiyle, Sintsof, sevinç içinde:

— Anlıyorum, dedi.

— Havanların nerede? İlin onlarla bağlantıyı kuramadı mı yoksa?

— Havaya fişek atıp tepenin alındığını bildirir bildirmez yola çıkıp bana yetişmelerini söylemiştim. Şu sıra yolda olmalılar.

— Anlıyorum, dedi Tumanyan. Size, bir de makineli bölüğü yolluyorum.

Almanların, şu sıra hatları dinlemediğinden emin, karşısındakini yüreklendirmek için açık açık konuşuyordu.

En çok kafasını kurcalayan şeyleri öğrendikten sonra kayıpları sordu.

Sintsof, gerekli bilgiyi verdi.

— Düşmanın kayıpları ne durumda?

— Bizimkinin birkaç katı. Sayısını kesinlikle bilmiyoruz.

Yakın zamana kadar söylenenler gibi palavra değildi. Sintsof'un söyledikleri gerçeği belirtiyordu bu kez.

— Tabur komutanını da esir ettik.

Sintsof, yüzünde kıl oynamayan Almana yan gözle baktı.

— Bana yollayın.

— Korkarım, oraya canlı varmaz.

— Yanıma bir subay katıp yollayın.

— Şu sıra kimsem yok, her subay benim için büyük değer taşıyor. Bogoslovski yaralı, Riboçkin bölüğün başına geçti. Sizden, onun bölük komutanlığının onaylanmasını rica ediyorum.

— Onaylanmış say. Bogoslovski geri gönderildi mi?

— Daha burada.

— Yarası ağır mı?

— Evet, dedi Sintsof yaralıya bakarak.

— Yeriniz bol mu? Yeni geleceklere de yer açabilecek misiniz?

— Rahatça.

— Yakında oradayım, bana da bir barınak hazırlatın. Levanof, Çugunof'la birlikte sizi görmeye geliyor. Onları bekleyin.

— Emredersiniz.

— Yarına kadar yaşarsak, size nişan verilmesini teklif edeceğim.

— Teşekkürler, yakında görüşürüz.

«Yaşasak da yaşamasak da, sağlığımızda geri çekilmiyeceğiz», diye düşündü Sintsof, ama söylemedi düşüncesini. Söz verip de yapamamaktansa bir şey söylemeden iş görmek çok daha iyiydi.

Bogoslovski sordu:

— Ne diyor? Benden mi söz etti?

— Tepeyi aldığın için teşekkür ediyorlar.

Alay komutanının «teşekkür» ü Sintsof'a değil, aslında herkeseydi.

Temsilci içeri girdi.

— Beni Zavalişin gönderdi.

Eldivenli elleriyle, kaşlarına yapışan buzları temizledi:

— Benden istediğiniz nedir?

— Telefon işliyor. Tumanyan'la konuştum. Yakında bütün tabur burada olacak. Isınmanı istiyoruz. Telefonun başından ayrılma, ben çıkıyorum.

— İş yolunda ama, benim ısınacak vaktim yok. Yaralılardan çavuş Kotenko bulunamadı. Benimle yürüyordu, tepenin yamacında devrildiğini gördüm... Ölmediğini biliyorum, yaralandığı sıra ardımdan haykırışları geliyordu. Yardımcı doktor ise bütün yaralıların toplandığını söylüyor. Yalancının, köpeğin teki. Epeydir gözüm üstünde. Üstlerine yağ çekiyor ama askerlere aldırdığı yok. Yanıma bir asker alıp gidiyorum, Kotenko'nun yerini göz ka-

rarıyla buldum.

— Peki, ama acele et. Bana da hemen Riboçkin'i yolla. Gitmem gerekiyor, telefonun başında o dursun.

Temsilci başını salladı ve çıktı.

Herhalde kendini düşünen Bogoslovski:

— İnsan kar üstünde yaralı unutuldu mu, kısa süre sonra soğuktan donar, dedi.

Riboçkin, hemen içeri girdi. Üçgen biçimindeki kara kılıfına soktuğu parabellum, bir kayışla kürklü paltosunun beline asılmıştı. İç cebinden ikinci bir parabellum çıkarıp:

— Buyurun teğmenim, dedi. Başıyla Almanı gösterip, onun silahı, diye de ekledi. Elinden aldım ve size sakladım. Elimdekini denedim, çok iyi ateş ediyor. Umarım ki, sizinki de böyledir!

Sintsof güldü.

— Yedekte tut. Kendi tabancama alışkınım. Telefon başından ayrılma; çalışıyor, bizimkiler de yola çıktı.

— Burası ne sıcak, dedi Riboçkin keçe çizmelerini yere vurarak. Nefis doğrusu.

Sintsof buz kesen, neşe içindeki delikanlının karşısında alay etmekten kendini alamadı.

— Dilediğin kadar ısın. Yalnız uyumamaya dikkat et, esirin tüyüverir sonra.

Başıyla Almanı gösterdi ve dışarı çıktı.

Barınağa, ancak bir saat sonra dönebildi. Adımını dışarı atar atmaz bir sürü iş çıktı başına. Havancılar geldiler, onların mevzilenebilecekleri bir yer bulmak gerekti. Sonra, yanına bir asker alarak giden temsilci Çavuş Kotenko'yu getirdi. Gitmese, barınakların kırk adım ötesindeki yaralı soğuktan donacaktı. Bayılmıştı, sesi de çıkmayınca yanından geçenler ölü sanıp bakmıyacaklardı bile. Sintsof çok kızdı, yardımcı doktora ağzına geleni söyleyecekti. Acele bulunmasını istedi. Ama doktor başına geleceği anlamış olmalıydı ki, ortalıkta görünmüyordu! Bir at edinmeye gitmiş ve dönmemişti daha.

Derken, Çugunof'un bölüğü toplanmaya başladı. Askerler soğuktan donmuşlardı, ısınmaları için Çugunof'un yardımıyla barınaklara dağıtılmaları gerekti.

Çugunof'la birlikte gelen Levaşof'a, Sintsof, siperde yürürken durumu anlattı ve onu kendi barınağına davet etti. Yanında da kekeme gazeteci vardı. Levaşof, siperleri denetlemekte diretti ama Sintsof:

— Ben bakar, durumu inceler ve size raporumu veririm,

dedi. Epey yol yürüdünüz, ben iyice ısındım, yeni çıkıyorum dışarı.

Levaşof, sıcacık barınağa girdi. Soğuk ağır basıyordu, üstelik sağduyu da Sintsof'dan yanaydı.

Levaşof'u bırakan Sintsof, Çugunof'un da yardımıyla bölüğün dağıtımını tamamladı. Herkesin gelip gelmediğinin öğrenilmesini emretti. Neyse, çavuşlar, sıcak çorba dolu termosları da getirmişlerdi. Buna çok sevindi.

Almanlarda hayat belirtisi yoktu. Ya tepeyi bırakmışlardı, ya da hazırlık yapıyorlardı. Ama şimdi, durum, iki saat önceki kadar ciddi değildi. Canları çekiyorsa gelebilirlerdi. Bu gece ne kadar yol alınırsa, ertesi sabah o kadar rahat edeceklerdi Şimdi bir şeyler yemek ve ısınmak bile düşünülebilirdi. Duruma bakılırsa, karın doyurup ısınmak için en uygun zamandı. Az sonra komutanlar gelecek, insanın kendine bakma olanağı kalmıyacaktı. Barınağına dönerken, Sintsof, boş duran barınaklardan birine girdi ve boşaltılıp gözetleme yeri olarak düzenlenmesini emretti. Kendisininkinden çok daha genişti. En iyi barınağı komutana ayırmak gerekirdi her zaman.

Geri döndüğünde, Bogoslovski gitmişti. Yardımcı doktor, onu alıp götürmüştü. Bu nedenle de, ne Bogoslovski'yle vedalaşabildi, ne de yardımcı doktorla hesaplaşabildi.

— Davetlilerine yiyecek bir şeyler verecek misin? diye sordu Levaşof.

— Tabii. Çorba hazır bile.

Sintsof, Bogoslovski'nin emirberine döndü. Bogoslovski gittiğine göre, Avdeyiç'in tabur komutanı emrine girmesi olağandı.

Almanın karşısında nöbet tutmuyor, barınağın girişinde Levaşof'un emirberinin yanına bağdaş kurmuş, arkadaşının verdiği izmariti öyle büyük bir zevkle içiyordu ki onu yerinden kaldırmak cinayetti doğrusu. Ama yapacak şey yoktu, Sintsof, gidip çorbayı getirmesini emretmek zorunda kaldı.

Gazeteci -Sintsof adını unutmuştu, kendini zorladı ve hatırladı- Gurski, esirin tam karşısına çökmüş, büyük bir dikkatle yüzüne bakıyordu. Sanki resmini çizecekti adamın.

— Alman susuyor, dedi Levaşof ve başıyla Gurski'yi işaret etti. Konuşturmak için elinden geleni yaptı, sigara bile sundu ama herifçioğlu sigara içmiyor. Tumanyan aradı: «Alman nerede?» diye sordu. Tümenin keşif kolu ilgileniyor onunla. Göndermek gerek.

— Bu fırtınada kiminle gönderebilirim? dedi Sintsof. Üstelik

yolda hesabını görebilirler de...

Levaşof içini çekti. Anlaşılan, verdiği kararı uygulama niyetinde değildi.

— Peki, dedi. Başka bir çare bulmamız gerekiyor. Feoktistofl

Emirberi yerinden fırlayıp esas duruşa geçerek:

— Emredersiniz komiser yoldaş! dedi.

Çok uzun boyluydu, başı neredeyse tavana değecekti.

Alman hafiften kımıldanıp dev yapılı askere baktı.

Levaşof esiri gösterip:

— Şunu alay kurmay başkanlığına götür, dedi. Yolda başına bir iş gelmesin hal Kaçmak istediğini söylemeye kalkarsan inanmam. Sensin sorumlu. Anlaşıldı mı?

Emirberin bütün keyfi birden kaçıverdi.

— Emredersiniz komiser yoldaş, dedi.

Yanında bu Almanla kar fırtınasında geriye gitmemek için yanıp tutuştuğu yüzünden belliydi.

— «Emredersiniz» dediğine göre hemen gidebilirsin.

— Ama esirin başı açık komiser yoldaş.

— Önemi yok, Alman ölülerinden bir başlık al. Hadi bakalım, marş marş!

— Hadi bakalım, dedi askerde Almana yaklaşıp omuzunu dürterek. Hadi bakalım, yürü...

Alman yerinden kalktı. Sintsof, gözlerindeki belli belirsiz korkulu parıltıyı farketmişti; korkunun etkisiyle titremeye, yalvarmaya ve sorulan sorulara cevap vermeye başlıyacağını sandı. Ama Alman'ın gıkı çıkmadı. Gözlerini kaçırdı, başını dikti, omuzlarını gerdi ve ölüme gidercesine, emirberin önünde dışarı çıktı.

Onlar gittikten sonra, Levaşof:

— Epey yürekli adam, dedi. Böylelerini seviyorum doğrusu.

— Seviyor musunuz? diye sordu Gurski.

— Ağlayıp sızlayanları değil de, böyle kaya gibi herifleri enseledığimizde keyifleniyorum. Onun gibiler ne kadar eksilirse o kadar iyidir.

Sintsof oturup elini, boynuna asılı bezden çıkararak masaya koyduğunda Levaşof, yarasının ne durumda olduğunu sormuştu; sorusunu tekrarladı:

— Yaranın ağır olmadığını söylerken bizi uyutmadın ya?

— Hayır.

— Doğru konuş.

— Doğrusunu isterseniz ürperiyorum ve canım acıyor ama, kurşun kemiğe değmedi.

— Ya Bogoslovski? İyi savaştı mı?

— Korktuğunuz gibi çıkmadı.

Bogoslovski'ye yaptığı haksızlığı onarmaya hazır olduğunu göstermek isteyen Levaşof:

— Gerekli görüyorsan, nişan alacakların listesine onu da koy, dedi.

— Şimdilik nişan alması için bir neden yok.

— Bakıyorum çok sertsin!

Sintsof omuz silkti. «Nasıl olduğumu benden iyi görüyorsun, nasılsam öyleyim işte.»

Başıyla Gurski'yi işaret eden Levaşof:

— Bunun arkadaşı, senin taburu anlata anlata bitiremiyor, dedi.

Sintsof'un düşünceleri o kadar uzaklara dalıp gitmişti ki, Lüsin'den söz edildiğini bir süre anlıyamadı. «Demek, şikayet etmedi.» Şikayete kalkışmamasının nedeni de açıktı: Savaş sırasında kabalık yapan tabur komutanına kimse bir şey diyemezdi. Üstelik Lüsin yoldaşın, Sintsof'un kendisini neden kovduğunu söylemekte hiç çıkarı yoktu.

— Bize Çiçibabin'i anlattı, makineliyi gövdesiyle nasıl örttüğünü söyledi. Doğru mu?

— Evet, dedi Sintsof. Zavalışin, bugün, raporunda belirtecek.

— Artık askerlerimizden her şey beklenebilir, diye söylendi Levaşof. Aslında, her zaman gerekeni yaptıklarını kabul etmek zorundayız. Bu yaz, Kuplansk yakınlarında bir onbaşımız vardı. Makineli tüfek başında görevli Onbaşı Maksiuta. Bir çarpışma sırasında bacağı, dizinin üstünden koptu. İncecik bir et parçası tutuyordu bacağı. Rahat hareket edebilmek için, bacağını eliyle kesti ve kanı boşalana dek makineli başından ayrılmadı. Gözlerimle gördüm, başkası anlatsa inanmazdım! İnsan, bu tür olaylarla karşılaştığında, savaşçıdan başka ne istenebileceğini düşünüyor. Ondan, daha fazla ne beklenebilir? Bütün bunlara rağmen geriledik. İnsan ne diyeceğini bilemiyor doğrusu. Suç askerlerin mi? Bundan daha basit bir özür bulunamaz... Ya da tersine, her şey komutanların sırtına yüklenebilir. Doğrusu, yapmadığımız sersemlik de kalmadı! Saldırının gereksizliğini biliyor, hissediyorsun, yine de saldırı emri veriyorsun! Ya da, fazla gecikmeden geri çekilmek gerektiğini anlıyor, hissediyorsun, en aptal kişi bile bu-

nu görebileceği halde yerinden kımıldamıyorsun!

— Bugün her şeyi eleştirmek istediğinizin farkındayım, dedi Gurski.

— Senin de, şakalarının da... dedi Levaşof. Her şeyi eleştirmiyor, özeleştiri yapıyorum. Eleştiri ve özeleştirinin ne olduğunu bilir misin?

— Bilirim. İt-itici güç.

— Bildiğine göre kapa çeneni.

Lüsin'in, Tumanyan'a takılıp buraya dönebileceğini düşünen Sintsof:

— Arkadaşınız nerede? diye sordu Gurski'ye.

— Tümende. Komutanlarla görüşüp edindiği bil-bilgileri tamamlıyor. Ya-yarın sabah, uçağa bin-binmek zorundayız. Sa-sabah erkenden beni, tü-tümen kurmay başkanlığına götüreceksiniz değil mi? diye sordu Levaşof'a.

— Neden gidiyorsun? dedi Levaşof. Bizimle kalsana. Bu hafta içinde Almanların hesabını görelim, sonra gidersin.

— Te-teklifinizi nasıl yorumlamalıyım? Ce-cesaretimden şüphe ettiğiniz için mi bö-böyle konuşuyorsunuz? Size, ge-genel yayın mü-müdürümüzün, her şeyi za-zamanında istediğini anlatmıştım. «Saldırının ilk günleri» adlı tefrikanın ilkini yarın bek-bekliyor. Devamını, son-sonra düşünecek...

— Peki, dedi Levaşof. Alınma. Üstlerimden biri gelince, senin tekrar buraya gönderilmen için elimden geleni yaparım.

— Gelecek var mı? diye sordu Sintsof.

— Tümen komutanı gelecek sanıyorum. Yarına kadar bekleyemez, daha önce çıkar ortaya. Adamın içinde kurgulu zemberek var sanırsın!

Emirber, tencere içinde yemeği getirdi. Buğday ve konserve etten yapılma çorbanın dumanı tütüyordu.

Çorbayı karıştırıp kaşığı etle dolduran Levaşof:

— Doğrusu sizde yemek bol, dedi. Termosun içindeki etin hepsini tencereye mi attınız, yoksa birazını da askerlere ayırdınız mı?

Emirber susuyordu. Çorbayı tencereye dolduran çavuş gayretkeşlik göstermişti. Sintsof tedirgin oldu. Yalnız olsa emirberi azarlar, yemeği geri gönderirdi... Ama Levaşof, bir anlamda taburun davetlisiydi, onun yanında bu tür davranış tatsız kaçardı. Levaşof da, Gurski'den ötürü rahatsız olmuştu. Bir şey söylemedi ve çorbanın içindeki et parçalarını toplayıp tencere kapağına dizmeye koyuldu. Kapak yarı yarıya dolunca suyla tamamlayıp

Gurski'ye uzattı:

— İçin...

Kaşığına yapışan Gurski:

— Bi-bir şey eksik ama, dedi.

Sintsof, matrasını uzattı.

— Kupamız yok, bundan için.

Gurski, mataranın kapağını açtı ve iki koca yudum alıp kapağı kapamadan Levaşof'la Sintsof'a baktı.

— Bildiğiniz gibi ben... dedi Levaşof. Sen istediğini yapabilirsin.

Matarayı Gurski'nin elinden alıp Sintsof'a uzattı. Sintsof bir yudum aldı, kapağı kapadı ve matarayı masanın üzerine bıraktı. Canı votka çekmiyor, herhalde yara yüzünden bütün vücudu ürperiyordu.

— Hiç de iyi arkadaş değilsiniz, dedi Gurski.

— Ben, içinde bulunduğumuz koşulları dikkate alarak içerim, dedi Sintsof. Savaştan sonra, gerçek birer dost gibi karşılıklı kafayı çekebiliriz...

Levaşof'a, gözetleme yeri olarak ayrılan barınağın hazır olduğunu bildirdi.

— Sizinkinden iyi mi, yoksa daha mı kötü? diye sordu Levaşof. Daha kötüyse Tumanyan sizinkine yerleşir. Bu konuda çok alıngandır.

— Hayır. Çok daha iyi. Yönetmeliği biliyoruz.

— Öyleyse diyecek şey yok, dedi Levaşof. Bizim Tumanyan'ın her şeyi düzenlidir. Düzen sağlanmadıkça ne karargahını değiştirir, ne de gözetleme yerini.

Sözlerinin bir serzeniş şeklinde yorumlanabileceğini farkedip hemen ekledi:

— Kafasında her şey yerli yerindedir; doğrusu bu konuda, Ermeniden çok Almana benzer. Ama gerektiğinde de geri çıkmaz, kimsenin ondan pek şikayeti yoktur. Gidip bakayım, ne biçim bir yer hazırlatmışsınız ona.

Aceleyle, birbiri ardından birkaç kaşık çorba içti ve:

— Kısa süre sonra siyasî görevden ayrılıp savaşa katılacağım, dedi. Sizinle komşu taburlara komuta edeceğiz.

— Size tabur değil, bir alayın komutasını vereceklerini umarım, dedi Sintsof.

— Fazlasını verirlerse başımın üstüne. Savaşın ilk günlerinden bu yana, alay siyasî görevlisiyim. Ne bir adım ileri gittim, ne de bir adım geri.

Gurski lafa karıştı:

— Size çok daha yüksek bir rüt-rütbe vermelerini öğütleyin.

— Hayır, fazla yükselmek istemiyorum. Bütün dileğim, savaşa mümkün olduğu kadar yakın bulunmak, diyen Levaşof yerinden kalktı.

Sintsof da onu izledi.

— Sen kal, dedi Levaşof, tek başıma bulurum barınağın yerini.

Parmağıyla, Gurski'yi gösterdi, ve ekledi:

— Vaktin var nasılsa, onunla bol bol konuş. Sana ihtiyacım olursa telefon ederim...

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

SİNTSOF'LA yalnız kalan Gurski:

— Biliyor musunuz, Levaşof sizin hakkınızda bana ne söyledi? diye sordu.

— Ne söyledi?

— «Tabur komutanıyla konuş, esaslı biri!» dedi.

— Nereden çıkarıyor bunu?

— Çün-Çünkü tepeyi almak için diretmişsiniz.

— Her birimiz, kendimize göre esaslı kişileriz.

— Doğrusu, savaşta buna pek dikkat edilmez.

«İşin en kötü yanı da bu ya», diyecek oldu Sintsof, omuz silkmekle yetindi.

— Siz-sizce, bir komutanda en önemli nitelik ne olmalıdır?

— Cesaret ve içtenlik. Geri kalanlara boşverilebilir.

— Ne yönde alalım bu sözü?

— Serzeniş yönünde değil.

— Yürekli ve gizlisi saklısı olmayan birini düşünelim, ya kafayı çekiyorsa?

— İçki içen, savaş sırasında gerçeği göremez.

— Çok savaşa katıldınız mı?

— Hesabını siz yapın: On sekiz ay çarpıştım, bunun dört ayı hastanede geçti, üçü eğitim merkezinde, geri kalanı da cephede.

— Yani?

— Anlatması çok uzun sürer.

Savaşlara gelince... sırf çarpışarak geçen saatler toplansa, bir ay bile tutmazdı belki. Ama o saatleri nasıl saymalı? Savaş öncesinde mi, savaş sırasında mı, savaştan sonra mı? Çarpışma saatleriyle çarpışma dışında kalan saatleri ayıran çizgi nerededir? Bazan bekleme, sinirleri, savaşın kendisinden çok yıpratır.

Bir başarısızlığın, her şeyin yitirildiği bir çatışmanın ardından insanın sırtına öyle bir yük biner ki, hayatta kaldığı için pişmanlık duyar! Tam da bulmuştu soracak soruyu. Bir tek savaş sözkonusuydu, henüz bitmemiş bir savaş. Belki de çevresine düşen kurşunları, top mermilerini sayması gerekirdi? Bir günlüğüne savaş alanına gelen için önemi yok. Ayaklarının dibinde bulduğu mermi parçasını cebine bile koyabilir.

— Peki, peki... Ne yapabilirim sizin için?

Pek ağzını açmayan Sintsof'a bakan Gurski, cebinden not defterini çıkardı.

— Az önceki savaşı ayrıntılarıyla anlatır mısınız...

Kısa kısa cevaplar verirken, Sintsof, Gurski'nin yerinde olsa aynı soruları soracağını düşünüyordu. Konuştuğu sıra, bir an, geçmişini hatırlatan bir şeyin içini hoplattığını ve hemen sonra kaybolduğunu hissetti. Başkalarına nasıl savaştıklarını soran biri gözüyle göremiyordu artık kendini.

Gurski, not defterini kaparken:

— Bbbir so-soru daha, dedi. Lüsin'le aranızda ne geçti?

Sintsof, dikkatle karşısındakinin yüzüne baktı.

— Size ne?.

Demek Lüsin Levaşof'a başka şey söylemişti. Gurski'ye daha başka şey.

— Alçağın biri olduğunuzu söyledi.

— Ona inandınız mı?

— Her konuda kişisel bir görüş edinmeye çalışırım. Bu nedenle, aranızda olup biteni sordum. Onu niçin kovdunuz?

Sintsof, hiç canı istemediği halde olayı anlattı.

— Lüsin, pek böyle şey yapmaz. Genellikle ödlek değildir.

— Ben ödlek demedim.

— Bakın, onunla epeydir tanışıyormuşsunuz, anlattı...

— Benim hakkımda söyledikleriyle hiç ilgilenmiyorum, diye sözünü kesti Sintsof.

— Ona hiç inanmadığım için soruyu size soruyorum ya...

— Güvenmediğiniz biriyle neden yola çıkarsınız? diyen Sintsof, bir kere daha Gurski'nin sözünü kesti.

— Bu, önemsiz sorunlarda hiç bir ilkeye bağlı olmadığımın belirtisidir.

— Anladık, anladık, hep aynı şeyi geveliyecek değiliz. . Sizi bilmem ama ben, birinden nefret ettim mi dışarı vuramam.

Gurski, Sintsof'la değil de kendi kendine tartışır gibi, düşünceli düşünceli:

— Ara sıra çok ilerleyeceği doğuyor içime, dedi. Onda her şey dümdüz, hiç bir yere takılmaz. Bir gün emrine girebilmem de mümkün.

Sintsof susuyordu.

— Bu konuyu tartışmak istemiyor musunuz?

— Hayır, hiç canım çekmiyor.

— Öyleyse konuyu değiştirelim. Günlük tutar mısınız? Eski bir meslekdaş olduğunuz için sordum.

— Hayır.

— Nnnneden?

— Aldığımız yazılı emirden haberiniz yok mu?

— Evet ama, emri unutmak isteyenler çok.

— Aralarında ben yokum.

Geçen yıl yayınlanan genelgeyi çok iyi hatırlıyordu; savaşa katılanların günlük tutmaları yasaklanmıştı, aksine hareket edenler askerî mahkemeye verilecekti. Geçen yaz, alay siyasî görevlisi, sıcağı sıcağına yasağın kapsamına girmiş ve ufacık bir not defteri yüzünden ceza taburuna sürülmüştü.

— Ba-bana kalırsa, pek yerinde bir emir değil, dedi Gurski. Günlük tutmayı yasakladığımız için, savaştan sonra saçımızı başımızı yolacağız. Tarihçi olarak yetiştiğimden söylüyorum bunları. Benimle aynı görüşte misiniz?

Sintsof cevap vermedi, yakından gelen makineli sesiyle yerinden fırlayıvermişti. Ama arkası çıkmadı. Makinelisini deneyen askerlerden biriydi anlaşılan.

— Silahınız var mı? diye sordu Gurski'ye.

— Adet yerini bulsun diye, kadın tabancasını andıran bir şey taşıyorum. Bu kadar küç-küçüğünü seçişim de, fazla ağ-ağır olmaması için. Neden sordunuz?

— Almanların karşı saldırıya geçmeleri mümkün de.

— Beni korkutmak mı istiyorsunuz? dedi Gurski gülerek.

— Hayır, uzak bir ihtimal ama imkansız da değil.

Sintsof, karşı saldırıya geçmezlerse Almanların pes etmek zorunda bırakıldıklarına inanıyordu. Bütünüyle, kesinlikle değil ama, yine de...

— Cepheye do-dokuzuncu gelişim, bir kere bile silahımı kullanmak zorunda kalmadım. Düşünebiliyor musunuz?

Tek kurşun atamadan ölenleri düşünen Sintsof:

— Olabilir, dedi.

— Teğmen yoldaş!

Sintsof döndü.

Yardımcı doktor barınağın eşiğinde duruyordu.

— Emirlerinize uygun olarak, teğmen Bogoslovski kızakla cephe gerisine gönderildi.

— Çok iyi, dedi Sintsof.

— Beni aradığınızı söylediler..

Sintsof, doktoru görür görmez niyetini sezdiğini anladı, yalnız gazetecinin varlığı tehlikeyi hafifletiyordu.

— Kotenko nasıl?

— Teğmen Bogoslovski'yle birlikte geriye götürdüm, üç ağır yaralı daha vardı.

— Kotenko'da donma belirtileri var mı?

Yardımcı doktorun sesi çıkmadı. Yalan söylemek istiyor, cesaret edemiyordu.

— Biraz var.

— Dikkat edin, bir daha yalan söylerseniz paçayı kurtaramazsınız.

— Bir daha olmaz teğmenim.

— Başka diyeceğim yok.

Sintsof kızgınlığını ve yardımcı doktara başvurma konusundaki isteksizliğini yenerek elini bezden çıkardı ve masanın üstüne koydu:

— Şuna bir bakın.

Yardımcı doktor, zoraki bir serzenisle:

— Bunu çok daha önce size teklif ettim, teğmen yoldaş, dedi.

Doktor eliyle ilgilenirken Sintsof susuyordu; Gurski'nin de sesi çıkmıyordu, Sintsof'un canının yandığını anlayacak kadar zekiydi. Bağırmamak için kendini güç tutan Sintsof, Gurski'nin, eline baktığını farketti. Gerçekten de, yaranın görünüşü hiç parlak değildi, üstelik çok da acıyordu. İşin en kötü yanı da, işaret parmağıyla baş parmağın oynamaz oluşuydu.

Yardımcı doktor ses çıkarmadan çalışıyordu. Alçağın biriydi ama işini iyi biliyordu. Sargıyı yenileyip eli, temiz bir bezle yeniden Sintsof'un boynuna astıktan sonra:

— Revire kadar uzanmanız gerekiyor teğmen yoldaş, dedi. Kemiği sıyırmış, bir de sinir koparmış muhakkak. Önem vermezseniz elinizi kaybedebilirsiniz.

Sintsof ses çıkarmadan yardımcı doktora baktı. «Ya gerçeği söylüyor, ya da komutanını doktor raporuyla geri gönderebildiğine memnun. Bazan insan cephede kalmak için direnir de izin

vermezler. İnsan ruhunun derinliği asla ölçülemez. Ben onunkine bakıyorum, o benimkine.»

— Gidebilirsiniz, dedi Sintsof.

— Sizi uyarmak benim görevimdir.

— Gidebilirsiniz dedim.

Adam dışarı çıktığında:

— Ona çok sert davrandınız, dedi Gurski.

— Yaralanıp karlar üstünde yatın, bunun insanda ne gibi bir etki yaptığını görün, sonra fikrinizi bana söylersiniz!.

— Kimseye aman vermeyenlerden hoşlanırım. Savaş öncesi daha yumuşak olmalıydınız herhalde.

— Savaştan önce ne kuştum, ne deve.

Bir süre sustuktan sonra ekledi:

— Ne olduğumu da artık hatırlamıyorum ya.

Başını sağlam eline dayadı, uyuduğunu farketmeden içi geçti.

Uzun ve tekdüze bir düş görüyordu. Yaz gelmişti, hava sıcaktı, Sintsof ormanda yürüyordu; yaz olduğunu biliyor, hissediyor, ama yerler kalın bir kar tabakasıyla kaplı olduğundan yürümekte güçlük çekiyordu. Yazın sıcak gününde yerlerin kalın bir kar tabakasıyla kaplı oluşuna da pek şaştığı yoktu. Durmadan gömülüyordu karlara, bacaklarını kurtaramıyordu bir türlü; sol eliyle, yüzüne çarpan yemyeşil dalları itiyordu. Ormanın öbür ucunda Volga'nın aktığından da haberi vardı. Nedenini bilmiyordu ama, orada Volga'nın akması iyi bir şeydi. Ormanın sonuna vardığında her şey düzeliverecekti.

Ama dallar durmadan yolunu kesiyor, eline çarpıp acıtıyor, dalların ardından nehri görmeye kalktığında eliyle gözlerini korumak zorunda kaldığından bu işi bir türlü başaramıyordu Çok da sinirleniyor, elinin üstünden bakmaya çalışıyor, yapamıyordu bir türlü.

Garip bir gürültü onu uykudan uyandırdı; yarı uykulu, uyumadığını, biri tarafından rahatsız edildiğini düşündü; yaralı eli telefona uzanacak oldu, bezle boynuna asıldığı için hareket etmedi ve o sıra kendine iyice geldi...

Masanın üzerindeki telefon çalıyordu. Sintsof kolu çevirdi, sağlam eliyle ahizeyi kulağına götürdü.

— Buyurun, ben Sintsof.

— Alay komutanı geldi, diyordu Levaşof. Seni bekliyoruz.

Telefonu kapadı, yerinden kalktı, Gurski'ye baktı.

— Epey uyudum mu?

— On dakika kadar.

Gurski'nin miyop gözleri kıpkırmızı ve şaşkın bakışlıydı. Not defteri ve gözlüğü önünde duruyordu. Başıyla not defterini göstererek güldü.

— Savaştan önce, çalıştığım gazetenin yazılışlerinde: «Harfler, mürekkep hokkasının içindedir», derlerdi.

Gurski onu, dikkatle, aşağıdan yukarı bir süzdü.

— Bı bir gün, bütün bu-bunları anlatmak için siz de ya-yazacaksınız. Sözüme mim koyun.

— Yaşayan görür. Siz burada kalın, ben çıkıyorum. Emir subayı Riboçkin'i yollarım.

— Na-nasıl isterseniz. Ge-gerekirse tek başıma da iş görürüm, dedi Gurski yan gözle telefona bakarak. Telefon çaldı mı: «Bbben yeni gö-görevli Gurski», derim.

Tumanyan'ın barınağında ummadığı kadar çok sayıda insanla karşılaşan Sintsof şaşırdı.

Girişte yardımcı doktora raslamış, içerde yaralı olup olmadığını düşünmüştü bir an.

Neyse ki herkes sapasağlamdı. Tumanyan ve Levaşof'un dışında, şişman topçu komutanı ve öteki topçu subayları, kaputunun yakasındaki dörtgenlerde küçük baltaları andıran işaretleriyle bir istihkam yüzbaşısı, önceki gün kurmay başkanlığında şöyle bir gördüğü tümenden gelen başka bir yüzbaşı ve barınağın dibinde gölgeye çekilerek sıkışan bir sürü adam vardı.

Durum aydınlanıyordu. Tumanyan, emrindeki bütün subaylarla beraber gelmişti. Bunun da tek anlamı, alayın, kesin darbeyi buradan vurmaya hazırlandığıydı.

«Demek bunun için taburun, harekete hazır beklemesini istediler; makineli bölüğü de yedek olarak gönderildi anlaşılan. Harekete geçecek birliği hazır tuttuklarına göre, bizim yarın saldırıya geçeceğimiz belli oluyor.»

Sintsof'un kafasında bütün bunların, kendisiyle adamlarını tehdit eden tehlikeyle hiç ilgisi yoktu da, sözkonusu, harita üzerinde çizilmiş kırmızı bir oktu sanki.

Tumanyan onu selamladı.

— Durumu nasıl görüyorsunuz, harekatın devamı konusundaki görüşünüz nedir?

Sintsof görüşünü açıkladı: Almanlar, bütün geceyi tetikte geçireceklerdi. Yarın, iyi bir topçu desteğiyle tepeyi ele geçirmek, en önemli darbeyi de sol kanattan vurup düşmanın kaçış yolunu kesmek gerekliydi.

Tumanyan başını salladı. Başka şey de beklemiyordu aslında. Küçük tepenin alınışından sonra, haritaya göz atar atmaz, harekatın devamı kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Yine de, tabur komutanının, ertesi günü verilecek görev hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istemişti. Sintsof kendisinden bekleneni söylediğinden, Tumanyan'ın yüzünde ölçülü bir hoşnutluk okunuyordu.

— Savaştan sonra dinlendiniz mi?

Ayrıntılara inmeyen Sintsof:

— Biraz uyudum binbaşı yoldaş, dedi.

— Tepeyi aldığınızdan ötürü sizi kutluyor ve nişan almanız için dilekçe vereceğimi söylemeyi gerekli görüyorum.

— Sovyetler Birliği'nin hizmetindeyim! (*) binbaşım!

Sintsof, hemen sağ elini şakağına götürdü, bu hareket sol kolunu sarstı ve acıyla yüzü buruştu. Ama ardından olup bitenler onu öylesine şaşırttı ki. Ertesi günkü görevin kendisine verileceğini sanıyordu hep.

— İlin neredeyse gelir, dedi Tumanyan. Yollarını kaybetmemeleri için makineli tüfek bölüğünü beklemesini söylemiştim. Geçici olarak taburu onun emrine verecek, elinizi esaslı bir doktora göstereceksiniz.

— Savaşacak haldeyim binbaşı yoldaş! diye bağırdı Sintsof. Rica ederim, taburun komutasını benden almayın.

— Alan kim? diye atıldı Levaşof. Savaş alıyor taburun komutasını senden. -Sintsof'un yaralı elini gösterdi.- İyileştiğinde geri dönersin.

Sintsof, gözlerini Tumanyan'a dikmiş:

— Savaşacak haldeyim binbaşı yoldaş, diyordu hep.

— Yardımcı doktor savaşacak halde olmadığını söyledi, dedi Levaşof. Özellikle bu iş için ne düşündüğünü sorduk, elini kaybedebileceğini belirtti.

«Ah alçak herif! diye düşündü Sintsof. İlin'le anlaşabilir, ama benimle anlaşmasına imkan olmadığını anlayınca başından atmak için elinden geleni ardına koymuyor.»

Sintsof haksız da olabilirdi, çünkü yardımcı doktorun düşündüğünü söylemeye hakkı vardı.

Sintsof, gözleri hep Tumanyan'a dikili:

— Sizden, hiç olmazsa bir gün daha kalmak için izin istiyorum, dedi.

—. Neye yarar?

(*) Sovyet ordusunda «sağol» karşılığı söylenen sözdür.

Tumanyan'ın kalın kaşları neredeyse alnında birleşiyordu.

— Durum gerektirseydi siz istemeseniz de burada tutardım, dedi kızgınlıkla. Ama gerektirmiyor, üstelik bir de yönetmelik var.

Bu söz üzerinde özellikle durdu. «Bugün yararlık gösterdin diye, yarın sensiz bir şey yapamıyacağımızı mı sanıyorsun?» der gibiydi.

Sintsof, canı sıkkın oturan Levaşof'a yan gözle baktı. Ama artık bir şey diyemezdi, orada bulunanların tümü gibi Levaşof'un yüzü de, Sintsof'u ne kadar iyi anladığını ve ona nasıl acıdığını ortaya koyuyordu.

Büyük bir hayal kırıklığına uğrayan, bezginliğin üstüne çöktüğünü hisseden Sintsof: «Cehenneme kadar yolunuz var be, diye düşündü. Nasıl isterseniz öyle olsun.»

— Emredersiniz binbaşı yoldaş. Gidebilir miyim?

— Durun, dedi Tumanyan ve seslendi: Ziriyanof!

Geniş omuzlu, önceki gün ordu kurmay başkanlığında rastladığı kırık burunlu ve kır saçlı teğmen ışığa doğru yürüdü. Tumanyan bir an, somurtuk yüzünü ona çevirdi, sonra yine Sintsof'a baktı.

— Teğmen Ziriyanof yardımcınızdır, onu yanınıza alın.

«Yardımcınızdır» sözüyle, «Seni mevcutlarım arasından çıkarmıyor, geleceğini umuyorum», demek istiyordu. Ama Sintsof, savaşta hiç bir şeyin önceden kestirilemediğini bildiğinden, Tumanyan'ın bu sözleri, içinde bulunduğu hayal kırıklığından kurtulmasını sağlıyamadı.

Tumanyan, ona elini uzatıp:

— İyileşmenizi ve aramıza dönmenizi diliyoruz, dedi.

Bu eli sıkar ve Tumanyan'ın yüzünü incelerken, Sintsof, karşısındaki somurtuk adamın her şeyi anladığını farketti. Askerlerine kendini yeni gösterdiği sıra Sintsof'un taburdan ayrılmak zorunda kalmasının güçlüğü, alnının teriyle kazandığı bu ilk başarıya başkalarını ekleme isteği Tumanyan'a hiç yabancı değildi; her şeyi anlıyordu ama, en ufak bir şeyi bile değiştirmezdi bu.

«Demek, kendisine benzeyenler gibi bağırıp çağırmayan bu Ermeni de sert bir herif.»

Levaşof, onu anladığını belirtircesine, dostça sıktı elini. Ama bu davranışı Sintsof'u hiç duygulandırmadı. Kendinden yana çıkmadığına, bir şey söylemediğine göre neye yarardı yakınlığı? Eskisi gibi alay komiseri olsa sözünü dinletebilirdi, ama şimdi siyasi yardımcılık göreviyle huyunun suyunun bir türlü bağdaşa-

madığını ve orduda siyasi değil, askeri bir görev almak istediğini söylüyordu.

Sintsof, dışarı çıkarken: «Saldırı planını İlin'le görüşecek, diye düşünüyordu. Benimle vakit geçirmek istemedi.» Siperde, kırık burunlu teğmenin önünde yürüyor ve karları çıtırdatan çizmelerinin sesini duyuyordu. «Demek yedek birlikte, Bogoslovski'nin yerini bu alacak. Hem yalnız Bogoslovski'nin değil, belki benim yerimi de. Kır saçlı teğmen sıradan biri sayılamaz, eski bir albay! Bugün İlin'in yardımcısı, öbür gün benim yerime tabur komutanı. Uzun sürmez. İçkiyi keserse atanması yakındır.»

— Üzülme teğmen, insanın başına çok daha kötüleri geliyor, dedi kırık burunlu arkasından.

Sesi, önceki günkü gibi kötü ve çatlak değildi. Açıktı, iyilik dolu bir sesti.

«Billur gibi, diye düşündü Sintsof. Bir insanın neler duyabileceğini anlamak için sana ihtiyacım yok.»

— Üzülme, diye tekrarladı teğmen. Dönüşünde, taburunu eskisinden daha iyi durumda sana teslim ederiz.

Sintsof, kır saçlı teğmenin sözlerinin doğru olabileceğini düşündü. Bir, iki güne kadar bu Ziriyanof, eski bir albayın neler yapabileceğini gösterecek ve tabur komutanlığına getirilecekti. Dönüşten söz etmesi, silah arkadaşının moralini yükseltmek içindi. Söylediklerinin dışında hiç bir şey ona bağlı değildi; ama taburun başına atanmasına varıncaya dek. Tabur komutanlığına atanırsa da, reddedecek değildi yal

Yirmi adım kadar hiç konuşmadan ilerlediler.

— Bir şey söylemiyorsun, dedi Ziriyanof.

— Ne diyebilirim?

Evet, gerçekten ne diyebilirdi? Tabur komutanlığını ona devretmesi ve revire gitmesi gerekiyordu. Bu durumda, mümkün olduğu kadar çabuk yola çıkmaktan başka çare yoktu. Yakınıp üzülmenin anlamı kalmamıştı artık. Büyük bir kızgınlıkla yarasını, Lüsin'i düşündü: «Alçak herif, beni savaş dışı etti!»

— Nereye gidiyoruz? diye sordu Ziriyanof.

— Sizi emir subayına götürüyorum, aynı zamanda bölük komutanıdır da. İlin gelene kadar, zaman kazanmak için sizi kendi bölüğüyle üçüncü bölüğe tanıtır. Geri kalanı tabur komutanı üzerine alacaktır.

Bu son cümleyi söylerken, ilk kez İlin'i tabur komutanı olarak anıyordu.

— Anlıyorum, dedi Ziriyanof.

Tam bannağa girecekleri sıra, Sintsof'un ceketinin koluna yapıştı.

— Dostça bir, iki şey konuşalım.

— Sizi dinliyorum.

— Dün benim ağzımdan duyduklarını unut. Tamam mı?

— Tamam.

— Beni sarhoş gördüğünü de unutacaksın. Kafayı çekmem için bir takım nedenler vardı. Genellikle gerektiğinden fazla içmem, askerlerin elinden votkalarını almam.

— Anladım, dedi Sintsof.

Gurski, hep Sintsof'un bıraktığı yerdeydi. Sırım gibi Riboçkin, upuzun delikanlı boynu kürklü paltosunun yakasından dışarı fırlamış, başlığı elinde, kalın ve duygulu sesle, büyük bir kalabalık karşısındaymış gibi şiirler okuyordu:

ŞİMDİ
BİR TEKİNİ BİLE KAÇIRMIYACAĞIZ
BİLİYORUZ KİME ATEŞ EDECEĞİMİZİ!

Sintsof'u görünce birden sustu.

— Ne susuyorsun, devam etsene. Senin şiirin mi?

— Hayır, Mayakovski'nin teğmen yoldaş. Ben şiir yazmam.

— Küçük bir tar-tartışma, dedi Gurski. Ben, savaş sırasında insanların «Yaşlı ana, oğlunu bo-boşuna bekliyor», gibisinden şeylere ihtiyaç duyduklarını savunuyorum. O tutup bana Mayakovski'den dizeler okuyor...

Başlığını elleri arasında buruşturup duran Riboçkin:

— Teğmen yoldaş, dedi, Mayakovski'de her duruma uyan dizeler bulunduğunu ona ispatlama çabasındayım.

Sintsof hafifçe güldü. Şiirle ilgili bu tartışma beklenmedik bir olaydı, üstelik de bir teğmeni hakem yapıyorlardı. Böyle bir durumda, başka kimi hakem yapabilirlerdi zaten?

— Sonuna kadar okuyun.

— Benim ispatlamak istediğim...

— İspatlamadan önce şiirin sonunu getir.

Riboçkin, başlığı tutan elini ileri doğru uzattı, başını geriye atıp devam etti:

Şimdi
Bir tekini bile kaçırmıyacağız
Biliyoruz kime ateş edeceğimizi!
Ayaklarımız biliyor

Hangi
Ölüleri
Çiğnemek gerektiğini
İniltili şüpheciliğe yer yok
Sümüklüböceklerin «bekliyelim» i kahrolsun
Biliyor ellerimiz
Ölüm yağmurunu
Kimin üzerine yağdıracaklarını.

— Ölülerle ilgili yanı gerçekten duyarak yazılmış, dedi Ziriyanof Sintsof'un ardından.

Riboçkin sustu, Sintsof'a baktı ve aceleyle:

— Devam edebilir miyim? diye sordu.

— Vaktimiz yok, dedi Sintsof.

Ziriyanof'u Riboçkin'e tanıttıktan sonra, yeni tabur komutan yardımcısını bölüklere götürmesini söyledi.

Bir an, birlikte gitmeyi düşünmüş, sonra kendini tutmuştu. Kısa süre önce kendisinden vazgeçemiyeceğini sandığı birlikle lişkisi kalmadığını hissetmek ne garipti!

Gurski yerinden kalktı, not defterini cebine soktu; komutan yoldaşlar bir sakınca görmezse, onlarla birlikte gelmek istiyordu.

Ona elini uzatan Sintsof, kayıtsızlıkla:

— Gidin, dedi. Nasılsa görüşürüz yine.

— Görüşeceğiz. Ge-geleceğim tekrar buraya.

Sintsof cevap vermedi. Uzun uzun durumu anlatmak istemiyordu.

Yalnız kaldığında, çantasını yanına almadığını hatırladı. Çantanın içinde büyük bir hazine yoktu ama, yine de revirde usturasız ve temiz çamaşırsız apışıp kalmak saçmaydı. Savaş başlarsa, çantası unutulur giderdi. Herhalde İlin, geride çantasıyla birlikte bütün malzemeyi toparlamıştı, gelir gelmez sormayı unutmamalıydı... Fazla beklememek için, İlin'in bir an önce gelmesini istiyordu. Bu tür işleri yapmak için beklemekten kötü şey olamazdı.

Tam Sintsof sabırsızlanmaya başladığı sıra İlin barınağa girdi. Kazandığı başarıdan ötürü onu kutladı, soğuktan uyuşan yüzünü oğuşturdu, Karaef'in bölüğünü, makineli bölüğünü ve malzeme namına ne varsa hepsini birden getirdiğini söyledi.

Sonra, ille de barınakta bulunması gereken birini arıyormuşcasına çevresine göz gezdirdi ve başını sallıyarak içini çekti. Nedenini söylemiyordu ama emirberi Prokhorof'a üzüldüğü belliydi. Sonra Sintsof'a yarasının nasıl olduğunu sordu. Prokhorof'un

öldüğünü, tabur komutanının da hafifçe yaralandığını öğreneli saatler oluyordu. Taburun başına geçeceğinden haberi yoktu.

— Şöyle böyle, dedi Sintsof.

Sargısı değiştirildikten sonra, alay edercesine, yarasının sızısı kesilmişti. Bu, Sintsof'un canını daha da sıkıyordu.

— Revire gitme ve tabur komutanlığını sana devretme emrini aldım, dedi İlin'e.

— Ne yapalım, dedi İlin hiç bir sevinç belirtisi göstermeden. Fazla bırakmazlar taburu benim elimde. Komutanlığı verirler, hemen ardından da alırlar.

Yüzünde büyük bir kayıtsızlık okunuyordu: Ne sevinç belirtisi vardı, ne acıma, hiç bir şey. Sintsof birden nedenini anladı: İlin, genç kızın ölümünü haber almıştı belki.

Hiç tereddüt etmedi, bilmese bile İlin haberi nasıl olsa alacaktı, sordu:

— Solovieva'yı duydun değil mi?

Komutanına kızın hiç sözünü etmeyen İlin, sanki Sintsof her şeyi biliyormuş gibi, başından sonuna kadar olayı anlattı:

— Raissa öldü. Havan bölüğünde kalmaması için ne kadar yalvardım, bilemezsin! Daha evvelki gün rica ediyordum eski görevine dönmesini. Yaşamak bile istemiyorum artık...

Bir sıraya çöktü, başını önüne eğdi, ellerini bacakları arasından sarkıttı.

Sintsof ayakta, bu eğik başa, güçsüz ellere bakıyor ve sabahtan beri ilk kez Maşa'yı düşünüyordu. Duruma göre, bir canlıymış gibi düşünüyordu Maşa'yı, bir ölüymüş gibi. Ama şu an, ölü olduğunu kendi kendine tekrarladı.

— Neyse, taburun başına geç. Ben revire gidiyorum.

Taş yürekli olduğundan söylemiyordu bunları. İlin'in ancak savaşarak avunabileceğini biliyordu. Başka çaresi yoktu.

— Hemen başlıyorum göreve.

İlin yerinden kalktı, barınağın içinde başını dikip dolaştı. Hıçkırarak ağlamamak için kendini güç tutuyor, ama yaşlar ıslatıyordu gözlerini.

Yürümeye devam ederek, titreyen bir sesle:

— Öğlenden beri biliyorum öldüğünü, dedi. Ama bir türlü inanamıyor, dayanamıyorum acısına.

Sintsof, az önce telefonda İlin'le konuşurken bu olayı hatırlamadığını düşündü. Yanına yaklaştı, sağlam kolunu omuzuna attı.

Kendini toplamasına ve acısını biraz olsun yenmesine yar-

dım etmek için:

— Hadi, hadi İlin .. dedi.

Ama İlin silkindı, kendini kurtardı, gözyaşları arasında boğuk bir sesle:

— Ne olmuş İlin'e? dedi. Bir orospu eksildi işte, hepsi bu kadar! Karısının ardından ağlamıyor ya!

— Yok canım, nereden çıkarıyorsun bunları.

— Onun hakkında neler söylendiğini biliyorum. Hiç kimseyi yanına yaklaştırmadığı için kuduruyorlardı. Öğrenmek istiyorsan söyliyeyim, bana bile el sürdürmedi. Dedikodu etmemeleri için ayrıldı hemşirelikten. Uniformayı sevişmek için değil, savaşmak için giydiğini söylüyordu hep. Evlenmemizi istedim, benim için farketmezdi nasılsa.

— Demek sevmiyordu seni.

— Beni sevmemesi acımı azaltmıyor. Ölen ben olsaydım keşke, ama o öldü...

Sözlerinin sonunu getiremedi, hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Cebinden çıkardığı kirli mendille yüzünü sıldi ve mendili yine cebine soktu:

— Sağlık taburunun yerini biliyor musun?

Birden kapının ardına kadar açıldığını ve General Kuzmiç'in girmek şöyle dursun, sapanla fırlatılmışçasına içeri daldığını gördüler. Tümen komutanının kafasında bir kalpak, sırtında da, beline iyice oturan bir kısa palto vardı. Kısacık boyu tıknaz gövdesi, soğuktan kıpkırmızı kesilmiş posbıyıklı asker yüzüyle bir generalden çok sokak köpeğini andırıyordu; düğmeleri iliklenmemiş yakasındaki yıldızlar belirtiyordu yalnız general olduğunu.

Esas duruşa geçen Sintsof:

— General yoldaş, dedi, karşınızda 337. alay 3. tabur komutanı Teğmen Sintsof. Emrime verilen taburda...

Kuzmiç sözünü kesti. Eliyle bir işaret yaparak:

— Tepeyi aldığın için teşekkür ederim, dedi, Ölünceye kadar seni unutmayacağım.

Sintsof'a doğru iki adım attı, onu kucakladı, bıyıklarını yüzüne batırarak iki yanağından öptü, sonra hemen bir adım geri çekilip tepeden tırnağa süzdü.

— Senin gibi biri, nasıl olur da yaralanır? diye sordu.

— Almanlar, yaralamadan önce izin istemiyorlar ki general yoldaş.

— Çok ağır değil ya?.

— Hayır.

— Doğru mu soyluyorsun?

— Doğru soylüyorum.

— Görüyor musun, dedi Kuzmiç gülümsiyerek, dün tekrar karşılaşacağımızı söylemiştim. Bak, yine beraberiz.

Aceleyle İlin'e döndü, onun da elini sıktı:

— Seni de kutlarım İlin. Alınan sonuçlara bakılırsa, Sintsof'la iyi anlaşıyorsunuz demektir.

— Evet general yoldaş, dedi İlin.

— Galiba talih gözüpek olanlara gülüyor, dedi Kuzmiç neşeyle. Gülmese de, onların yardımına koşmanın yolunu buluruz. Ödleklere gelince... Onları öbür dünyaya göndermekten başka şey gelmez elimden. Şimdi, ikinizin sayesinde duruma hakimiz. Beni tek düşündüren, yarın da saldırıyı devam ettirmek zorunda oluşumuz. Bari talih bize gülmeye devam etsin. Bu hikaye yeterince başımızı ağrıttı. Gerektiğinden fazlasını sağladığımız halde, topçular bizi desteklemek üzere iki alay daha verecekler. Tumanyan nerede, beni onun yanına götür dedi Sintsof'a, hep aynı neşeli sesle.

Esas duruştaki Sintsof:

— Emredersiniz generalim! diye cevap verdi.

Ama ihtiyarın iyilik dolu gözlerine bakarken, birden artık gereksiz gördüğü bir şeyi ondan istemeye karar verdi; taburdan ayrılmayı bir türlü kendine yediremiyordu. Üstelik İlin oylesine üzgündü ki, şu sıra taburu ona bırakmayı da hiç canı çekmiyordu.

— Size, kişisel bir meseleden söz edebilir miyim general yoldaş? dedi.

Gülümseyen Kuzmiç'in merak dolu bakışları Sintsof'un üzerinde dolaştı.

— Evlenmeye mi niyetlendin yoksa?

— Hayır general yoldaş, dedi Sintsof onunkine benzeyen bir sesle. Alay komutanı, taburun komutasını İlin'e bırakıp revire gitmemi emretti. Kalmama izin vermenizi diliyorum.

Birden Kuzmiç'in yüzündeki gülümseme silindi.

— Alay komutanı emir verdiğine göre, yerine getirmelisin.

— Yerine getiriyor, taburun komutasını İlin'e devrediyorum. Ama bu emri iptal ettirmenizi sizden rica ediyorum. Savaşacak durumdayım.

— Yaran ne olacak?

— Sokak köpeklerinin derisindeki sıyrıklar bile kendili-

ğinden iyileşir nasılsa.

— İyileşirse ne âlâ, dedi Kuzmiç. Yeterince sakat var elimizde.

— Canım acımıyor general Yoldaş, iyiyim.

— Canının acımaması yaranın iyi olduğunu göstermez. Dışarı çıktığında yaran soğur. 919 da, Kolçak'a karşı savaşırken elimden yaralanmıştım. Soğukta neler, çektim, bilsen. İnsanın, savaşı bırakıp kaçası geliyordu!

— Kaçmadınız ya generalim.

— Benim durumum seninkinden daha rahattı. Bir kere alay komutanınca verilmiş emir yoktu. Çünkü komutan bendim, birliğim de Özel Komünist Alayıydı.

Ve başka şey söylemeden, az önceki isteğini tekrarladı:

— Beni Tumanyan'ın yanına götür.

Siperler arasında yürürlerken, Sintsof dileğini tekrarlamadı; tümen komutanı baştan isteğini reddetmeye karar vermişse yapacak şey yoktu. Nasılsa merakta bırakmaz bildirirdi kararını. Bir şey demediğine göre ya karar vermemişti, ya da emrin alay komutanı tarafından iptal edilmesini istiyordu.

Yürürken, ortada kalan Alman cesetlerinin üzerinden atlamak için yavaşlayan Kuzmiç:

— Bugun kaç kişi kaybettin? diye sordu. Sintsof'a.

Sintsof, ölü sayısını bildirdi. Bir çok kişinin de ağır yaralandığını belirtti.

— Evet! dedi Kuzmiç içini çekerek.

«Ne varsa elinizde
Uğrunda harcadınız onun.»

— Tam da sırası bu sözlerin. Hangi şarkıda, hatırlıyor musun?

— Hatırlıyorum, dedi Sintsof. «Açlık çekenler uğruna can verdiniz.» (*) Okulda söylerdik bu şarkıyı.

— Siz okulda söylerdiniz, biz kızılların cenazesinde. Ama şu sıra, kimse şarkı söyleyecek fırsat bulamıyor. Savaş, şarkı söyleyecek zaman bırakmıyor bizlere.

Tumanyan'ın barınağına vardıklarında Kuzmiç durdu.

— Sen girme, burda bekle.

Sintsof, alay komutanıyla görüşüp bir karar alacağını, ken-

(*) 1905 ihtilâli kurbanlarının şarkısı.

disinin yanlarında bulunmasını istemediğini anladı.

Merakla, barınağın önünde bekledi. Çağıracaklar mıydı acaba kendisini? Çağırırlarsa aldıkları karar ne olacaktı?

Fosforlu saati onu gösteriyordu. Yedeklikten çıkıp buraya atanalı otuz altı saat bile olmamıştı. İlin'le birlikte tabura varışının üzerinden de yirmi dört saat ancak geçmişti. Bu kadar kısa zamanda, yirmi dört saat içinde neler yapabilmişti? Askerleri onun, o üstleri ve astlarının hakkında neler öğrenebilmişti? Belleği, henüz defterinde yazılı bütün adları kaydedememişti... Kimini unutmamak üzere ezberlemişti; ötekileri hatırlamak için notlarına bir kez daha göz atması gerekiyordu. Kimini savaş sırasında birkaç kere görmüş, kimi de hiç gözüne ilişmemiş, onlarla ilgili en ufak bir bilgi alamamıştı. Kendisini, hayatı pahasına kurtaran askerin adını da asla öğrenemiyecekti; ölüsü, cephenin yakınında yatıyordu. Adını sorabileceği birini bulamamıştı o sıra; şimdi asker, bir çok arkadaşıyla birlikte aynı çukura gömülmüştü. Ölülerin adları, birbiri ardına yazılacaktı tahtaya. Ve öğrenemiyecekti kendisini kurtaran askerinkini.

Yirmi dört saatlik savaş süresince neler yapabiliyordu insan! Arkadaşları uğruna canını verebiliyor, birini ölüme gönderip bir başkasını ölümden kurtarabiliyordu. İkisini birden değil. İş olup bittikten sonra düşündükçe, başka bir yol bulabileceğini hatırlayıp delirecek gibi oluyordu.

Sintsof, kaderin kendisini yirmi dört saatliğine bağladığı bu adamları hayat boyu unutamıyacağını hissediyordu. Bir daha aralarına dönmeyebilirdi. Ama kaç kere unutamıyacağını sanmış, yine de belleği bazı olayları seçmiş, diğerlerini silivermişti ...Yirmi dört saat önce, Sintsof, Stalingradidaki birliğini düşünüp «benim bölüğüm» diyebiliyordu. Şimdi, yirmi dört saat süren yeni bir savaşın sonunda , «benim bölüğüm» bambaşkaydı, değişikliğin ne zaman ve nasıl olduğunu farketmemişti bile. Hatırından çıkaramadığı o eşsiz ve reddedilmez anıları unuttuğundan değil, yeni bir savaşın eskisinin yerini almasından ileri geliyordu bu durum. Cephe ya da ordu komutanlarının gözünde, Sintsof'un komuta ettiği tabur minicik bir güçtü. Ama bu tabur, Sintsof ve üç yüz kişisinin bütün hayatıydı. Ne bu adamlardan, ne de taburdan ayrılmak istiyordu... Ne kendisi, ne de üç yüz kişisi kendilerini ufak bir güç olarak hissedebilirlerdi. Uçsuz bucaksız dünyaya oranla kendini küçük sayabilirdi de, ne kadar ufak olursa olsun küçük hissedemez-

di. Bir insanı dünyava bağlayan şeylerin başladığı ve bittiği yer vardı. Bu insan ölse de dünya dönmeye devam edecekti ama yaşadıkça bir kendisi vardı, bir de dünya. Kendisi kendisiydi işte, dünya da geri kalan, kendi dışında olan...

Bu görüşün her birimiz için geçerli oluşu başka, kimsenin hayatının öbüründen değerli sayılmayışı, gerektiğinde herkesin hiç düşünmeden kendini feda etmekle yükümlü kabul edilişi başka, bambaşka bir sorundu ...

Azalmayan, güçlü bir solukla fırtına karı Almanlara doğru savuruyordu. Karşıda her şey bembeyazdı, öylesine beyaz ki başka şey seçilemiyordu. Ama Almanlar, bu yoğun tabakanın gerisinde mevzilenmişlerdi. Buz, toprak ve taştan, kırk kilometre derinliğindeki bir araziye yayılmışlardı. Volga nehrine kadar. İlk günün sonunda Volga'ya kırk kilometre kalmamıştı aslında, ön saflarla nehrin arası artık otuz beş kilometreydi. Beşi eksilmişti bile. Ve son yirmi dört saatten çıkarılan asıl sonuç da buydu...

İKİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM

YEDİ gün önce Moskova'dan hareket eden tren, gecikmesiz Taşkent'e yaklaşıyordu.

Birkaç saat önce geride bıraktıkları Aris istisyonunda, Tanya'nın yanında oturanlardan biri, istasyon komutanından Taşkent'te basılan DOĞU PRAVDA'nın son üç sayısını koparabilmişti. Yolun sonuna kadar Tanya, önce vagonun bir yarısına sonra da öbür yarısına, Haberleşme Bürosunun son üç bildirisini yüksek sesle okumuştu.

Bildirilerde, saldırının her yerde, merkezde, Kuzey Kafkasya cephesinde, aşağı Don yöresinde ve Stalingrad'ın fabrikalar semtinde devam ettiği belirtiliyordu.

Komuta ettiği tümene atanmasını sağlaması için Serpilin'e mektup yazdığı yolculuğun üçüncü gününden beri, Tanya, Stalingrad'la ilgili ne varsa okuyor ve dinliyordu. Bu bilgiler kendisiyle çok yakından ilgiliydi sanki. Stalingrad adı söylendiğinde, heyecanla ürperiyordu.

Çayı görmeden paçaları sıvıyordu biraz, ama durmadan atanma haberini düşünmekten kendini alamıyordu. Mektubu yolda kaybolabilirdi; yerine varsa bile ne kadar zamanda gidecek. Serpilin ne cevap verecek, cevap vereceği kabul edilse de mektup Tanya'nın eline ne kadar zamanda geçecekti?

Daha annesini görmeden yolculuk hazırlığı yapmanın kötü bir şey olduğunu düşünüp kendini toplamaya çalışıyordu; herhalde izni, hiç bir cevap almadan sona erecek ve bağlı bulunduğu sağlık örgütü Tanya hakkında bir karara varacaktı; akıllarına esen yere göndereceklerdi onu... Yine de, bütün bu düşüncelerden daha güçlü bir şey, içinden, Serpilinin birliğine çağırılacağını söylüyordu; herhalde Artemyef de cephede, Tanya'nın yakınında olacaktı.

Bu tür düşüncelere, «kadın saçmalıkları» dediği şeylere kızıyor, yine de tren Taşkent garına girerken, başka şey düşünmesi gerektiği halde hep bunlar dürtüyordu Tanya'yı.

Vagonun camından istasyonda gördüğü ilk adam kocası, daha doğrusu ağzını alıştırdığı deyimle «eski kocası» ydı. Demek annesi, yine de haber vermişti ona geleceğini! Ayakta durmuş, vagon pencerelerini gözlüyordu.

Tanya, Moskova'dan bu yana epey hafifleyen torbasını sırtladı, el çantasını kaptı ve aşağı atladı. Yerler kardan bembeyaz kesilmişti, demek gerçek bir kış Taşkent'i de kasıp kavuruyordu. Sabah, karlar altında kaybolan Aris şehrini gördüğünde düşünmeliydi bunu, ama içinde havanın değişeceği ve Taşkent'e vardığında çok daha yumuşayacağı hissi vardı nedense.

Tanya kalabalıkta kendine yol açtı, kocasını gördüğü yere vardı; bir dakika sonra burun burunaydılar. Annesi gelmemişti.

Pek değişmemişti kocası, yine eskisi gibi yakışıklı, yalnız biraz daha zayıftı. Rostov'da Tanya'ya «ilânı aşk» ettiği sıralar giydiği palto ve başlık vardı üzerinde.

Tanya'yı omuzlarından yakaladı, olduğu yerde çakılmış gibi, ne yapacağını bilmeden durdu.

— Annem nerede?

— Fabrikada. Bu hafta sabah vardiyasında çalışıyor. Karşılanmak istemediğini söyledi. Trenin saatini ben öğrendim...

Çantalarından birini kaptı, aceleci ve acemice bir hareketle Tanya'nın yanağını, çenesini öptü.

Tanya kaçmadı, yalnız gıdıklanıyormuşçasına ürperdi ve kocasının gözlerinin içine baktı.

— Öpüşmek istemiyorum. Tamam mı?

Kalabalıkla birlikte gardan çıktıklarında, kocası sordu:

— Epey kalacak mısın burada?

— Sanmam. İznim biter bitmez cepheye döneceğim. Neden sordun?

— Öylesine, sormuş olmak için. Nereye gitmek istiyorsun?.

— Beni evine götürmeyecek misin?

Nikolay'a değil, karla kaplı, soğuktan donan yayaların tramvay durağına varabilmek için koşarak geçtiği buzlu alana bakıyordu. «Amma da soğuk! Trendekiler de, paltoyla terliyeceğimizden emindiler!»

Nikolay, epey sustuktan sonra:

— Seninle konuşmam gerekiyor, dedi.

— Korkma, şaka ettim. Beni anneme götür, sen gideceğin yere git. Senden bir şey istemediğim halde, karşılamaya geldiğin için teşekkür ederim.

— Gelişimin nedeni, baştan...

İyiden iyiye şaşkın, sustu.

«Şu işe bak sen! Savaş öncesi, kendisine haber vermeden yola çıkmak sersemliğini yaptığım günü hatırlıyor... Belki şimdi bile...»

— Merak etme, dedi. O günden beri kendimi, senin karın saymıyorum. Yalnız boşanmayı akıl edemedim. Şimdi daha rahatlamadın mı?

— Boşuna. Beni ne kadar sevdiğini...

«Bakındı helel dedi Tanya kendi kendine kızgınlıkla, onu hâlâ sevecek kadar aşık olduğumu sanıyor! Amma budalaymışım...»

— Sana karşı çok mahcubum. Öldüğünü sandığım için, çok iyi bir kadınla evlendim.

— Eskisi mi? diye sormaktan kendini alamadı Tanya.

— Hayır, hayır, dedi Nikolay aceleyle. Bambaşka biri canım... Sana çok garip gelebilir ama, benden de bir kaç yaş büyük.

— O kadınla evlenmediğine sevindim. Hiç hoşlanmıyordum ondan, beni öyle korkutmuştu ki...

— Gerçekten anlayış göstermelisin...

— Her şeyi anlıyorum. Gereken işlemi yaptırıp boşanırız. İstersen hemen yarın yaparız bu işi. Yoksa, ben gelmeden bütün işleri tamamladın mı?

— Evet. Bu sonbahar, evleneceğim sıra...

— Böylesi çok daha iyi, diyerek Tanya sözünü kesti. Şimdi ben, kendime düşeni yaparım. Yalnız birlikte gitmemiz gerekiyor, çünkü hiç anlamam bu işlerden.

— Tamam, tamam, dedi Nikolay aceleyle.

Anlaşmakta en ufak bir güçlük çekmeyince donmuş kalmıştı. Kocasının yüzündeki şaşkınlığı farkeden Tanya:

— Ne o? dedi. Neden bu kadar şaştın? Son mektubu yolladığımda askerî trendeydim... Seninde cepheye gönderildiğini sanıyordum.., Bu nedenle «Görüşeceğimizden eminim», demiştim. Hayatta kalacağımızı belirtmek istiyordum. Geri kalan her şeyin üzerine bir silgi çekmiştim, çocuğumuz olmadığı için de mutluydum. Özgür bir kadın yaşantısı sürdüm. Haya-

tıma giren erkekler de oldu... Evet, evet. Ne bakıyorsun öyle yüzüme?

— Doğru değil, sadece...

— Neden doğru olmasın? Senden daha mı aşağı olduklarını sanıyorsun?

Hayatına giren tek erkeği, Degtiar'ı düşündü ve büyük bir inançla:

— Tersine, senden çok daha değerliydiler, dedi.

Epey rahatsız olan Nikolay:

— Neden bana bu kadar kötü davranıyorsun? diye sordu.

— Sersemlik ettin, beni bu kızdırdı. Koşup karının yüzüne kezzap atacağımdan mı korktun?

— Neler söylüyorsun? Hiç bile. Yalnız, daha başlangıçta aramızda gizli kapaklı şey...

— Kalmamasını, işlerin tıkırına girmesini istiyordun ha? Ne biçim erkeksin! Annem nasıl, onu söyle.

— Telefonla konuştuk, Epeydir görmedim kendisini.

— Ne kadar zamandan beri ?

— Ekimden bu yana.

— Anlıyorum...

— Durumumu ona anlatmam çok güçtü. Öldüğüne inandığım için yeniden evlendim. Ama o yaşadığından umudunu kesmemişti. Daha fazla üzmeyi yersiz buldum.

— Ah, Nikolay, Nikolay! dedi Tanya, başkalarını düşünüp üzülmekten ne yaptığını bilemiyor, içinden çıkılması çok güç durumlara düşüyorsun... Öldüğümü söylemekten korktuğun için annemi arıyamıyordun. Şimdi karına, benim hayatta olduğumu söylemek zorundasın, babam öldüğünde anneme uğradın mı?

— Evet. Ama öldükten biraz sonra. Bir salgını bastırmak için Taşkent'ten ayrılmıştım. Dönüşümde uğradım. Son görüşmemizdi. Fabrikaya vardık bile, bak...

— İyi, dedi Tanya. Benimle kapıya kadar gel. Nüfus memurluğuna ne zaman gideceğimizi kararlaştıralım. Annemde telefon numaran var mı?

— Evet, iş yerimin telefonu var.

— Önümüzdeki günlerde seni ararım.

İstasyonda başlayan bu uzun konuşma, çukurlu ve tümsekli, ucunda fabrika tahtaperdesinin ve avluya giren hurda demir dolu kamyonların bulunduğu karla kaplı boş arsada bitiyordu.

— Tanya!

Fabrikanın önünde, üzerinde «Giriş» yazılı kerpiç kulübenin yanındaydılar. Omuzundaki çantayı Tanya'ya vermekten başka yapacak şeyi kalmıyordu.

— Ver Nikolay.

— İçeri girene kadar seni bekliyeyim mi? diye sordu Nikolay çantayı uzatırken.

— Hayır, istemem.

— Tanya!

— Ne var?

— Şunu bilmeni isterim: Bütün olup bitenlere rağmen, senden başka kadını sevmedim.

— Sonra?

— Sonrası yok. Gerçeği söyledim.

Sesinde öylesine bir içtenlik vardı ki, Tanya, üstüne gidip hareket etmek istemedi. Belki yeni karısını gerçekten sevmiyordu. Evet ama, bütün bunlardan Tanya'ya neydi?

— Çantamı ver. Bu sözlerle beni fabrika kapısında tutman iğrenç. Annemi görmek için sabırsızlanıyorum.

— Ben, seni bir daha görmek isteğindeyim! Anlıyor musun?

Cevabı alması için genç kadının gözlerine bakması yetti. Tanya, istasyonda, kocalık hakkına dayanıp bir şeyler yapabileceğini düşünmüş ve korkmuştu. Şimdi güveni yerine gelmiş, geçmiş günlerin anlarıyla oynuyordu

— Ne cevap vereceğimi bile bilmiyorum.Hiç olmazsa boşanmamızı beklemeliydin. Yeni karınla hangimizin öbürüne mahcup olduğunu bir türlü kestiremiyeceğiz korkarım.

Tanya'nın cevabındaki alaycılığı sezemiyen Nikolay, hep o gülünç sevgi gösterisiyle sordu:

— Tekrar ne zaman görüşürüz?

— Sen çantamı versene, diyen Tanya çantanın kayışına yapıştığı gibi Nikolay'ın elinden çekti aldı.

Beni bağışla, istemezdim...

— Seni Tanrı bağışlasın!

Kocasına hiç bakmadan, dirseğiyle açtığı kapıdan içeri girdi.

Kim olduğunu, neden fabrikaya girmek istediğini belirtirken kimlik kartını gişedeki kadına uzattı. Kadın başını çıkardı, Tanya'yı inceledi, başını salladı, içini çekti ve deliğinde kaybolup bir şey söylemeden üzerinde «Parti Komitesi için» yazılı geçiş iznini uzattı.

Tanya, silahlı bir memura geçiş iznini gösterip içeri girerken, kadın yan kapıdan fırlayıp ona yetişerek sordu:

— Olga İvanovna'nın kızı mısın?

— Evet.

— Cepheden mi geliyorsun?

— Evet. Günaydın, dedi Tanya kadını nerede gördüğünü hatırlamaya çalışarak.

— Parti komitesine sağdan gidilir; şu binayı geç, dökümhaneye varmadan önceki baraka.

Birkaç adım ilerleyen Tanya geri döndü: Kadın hep aynı yerde, mantosuz oturuyor, bakışlarıyla onu izliyordu.

On dakika sonra Tanya, Parti Komitesinde annesini beklemeye başlamıştı. Orta yaşlı, somurtuk yüzlü, sırtında siyah kalın pamukludan ceketi ve başında asker kepiyle bir adam çalışma masasının başında oturuyordu; telefon ahizesini çenesiyle omuzu arasına kıstırmış, not alıyordu.

Tanya içeri girdiğinde elini uzatmış ve anlaşılmaz bir ad söylemişti homurdanarak. Hemen telefonu açıp dökümhaneden Ovsiannikova'nın çağrılmasını istediği için Tanya, adını tekrar soracak zaman bulamamıştı. Aynı anda da bir başka telefon çalmıştı, ve adam şimdi not almakla meşguldü.

Adamın giysileri oldukça kalındı ama odanın havası Tanya'ya ılık gelmişti. Sanki yuvarlak, dökme kömür sobasından tatlı bir sıcaklık yayılıyordu ortalığa.

Paltosunun düğmelerini çözdü.

Not almakta olan adam yan gözle Tanya'ya baktı, ceketinin göğsündeki nişanı farketti; bir şey söylemek ister gibiydi, bunun yerine, telefondakine sevimsiz bir sesle şu soruyu sordu:

— Ne, bitmedi mi daha? Ben bittiğini sanıyordum. Kırtasiyeyle amma da uğraşıyorsunuz!

Ve kalemi, artan bir hızla kağıt üzerinde gezinmeye devam etti.

Uzun boylu, geniş omuzlu, Tanya'ya Artemyef'i hatırlatan genç bir general içeri girdi.

— Dinle Malinin, Halk Komiserleri Kuruluna telefon etmem gerekiyor... Ne diyorsun, Luzgin'i iaşe müdürlüğü yardımcılığına alıyor muyuz, almıyor muyuz? Her şeyi düzene koyacağından eminim de, eli biraz uzun gibi geliyor bana. Son sözü senin söylemeni bekliyorum.

— Neden Nikolay? diye sordu Malinin telefonu kaparken,

Kararını verdin bile...

— Belki, ama Parti'nin de benimkine uygun bir görüş belirtmesini istiyorum; başımız derde girerse, sorumluluğu birlikte yükleniriz;

— İki kişinin aynı görüşü savunması ürkütücü değil, ama sıkıya geldi mi ağlayan iki kişi hiç de çekici gelmiyor adama.

Yan gözle Tanya'ya bakarak:

— Çalışma odana gidelim, orada daha rahat konuşuruz, dedi

General Malinin'in bakışını izledi ve sordu:

— Kim?

General içeri girdiğinde Tanya yerinden kalkmıştı, hep esaş duruşta bekliyordu.

— Doktor Yüzbaşı Ovsiannikova, diye tanıttı kendini.

— Dökümhanede çalışan kadın işçilerimizden birinin kızı, diye açıklama yaptı Malinin de.

Not aldığı kağıdı çekmecesine soktu, çiviye asılı kaputunu aldı ve Tanya'ya bir şey söylemeden çıkan generalin peşinden yürüdü.

«Hengame kopacak» diye düşündü Tanya. Az önce masanın başında oturan Malinin'le generalin yüzlerinden bu sonuç çıkıyordu.

Tanya tek başına kaldı. Ama çok kısa bir süre sonra annesi içeri girdi. Uzun uzun kucaklaştılar, ayrılmadılar bir türlü.

Tanya, ilk bakışta tanımıştı annesini; ufacık tefecik bir ihtiyardı artık. Çamura bulanmış kalın pamuklu bir ceket, aynı kumaştan bir de pantolon giyiyordu. Yüzünü gören Tanya, bu giysinin altında gizli iskeleti andıran vücudu düşündü.

— Tanya, yavrum!

— Evet anacığım!

— Geldin demek!

— Geldim anacığım!

— İyisin ya?

— İyiyim anacığım!

Tanya'nın annesi başka şey söylemedi, bir süre sustuktan sonra da:

— Baban... dedi.

Yeniden uzun bir sessizlik oldu.

— Ne var anne?

— Bilmem, ben yoktum... Ciğerlerimi üşütmüşüm, üç hafta hastanede yattım. Cankurtaranla babanı almaya gelmiş-

ler. Önce bana söylemediler, gizlemek istediler; nasılsa, yerimden kalkacak halim yoktu. Hastaneden çıktığımda ölmüştü bile. Ambalaj bölümünde çalışan arkadaşlar ona bir tabut yapmışlar, ama kısa sürede kalkacağımı sanarak getirmemişler. Hastaneye getirdiklerinde baban gömülmüş bile. Hastanedekiler onlardan özür dilemişler, ama babanı nereye gömdükleri anlaşılmadı. Kimsesizlerin, yakınlarının arayıp sormadığı kişilerin gömüldüğü bir yer var. Zavallı babanı oraya gömmüşler. Bir türlü kendimi bağışlayamıyorum. Tanrım, bu ne biçim hayat...

Hıçkırarak ağlamaya koyuldu.

Annesinin yanına oturan Tanya, kollarını omuzlarına dolayıp:

— Yapma anne, dedi. Kendine neden işkence ediyorsun?

— Elimde değil yavrum, elimde değil. Düşündükçe, eh mezarının başına gidebilsem, diyorum ve nerede yattığını bile bilmiyorum.

— Ne zaman öldü?

— 17 Eylülde...

— Ya Viktor?

— Bilmem. Ölüm haberini geçen kış aldım. 1941 yılında, savaş alanında şehit düştüğü belirtiliyordu. Tarih yoktu. Yalnız güney - batı cephesinde öldüğü bildirilmişti. Yolculuğun iyi geçti mi?

— Evet anne.

— Dur bakayım sana. Ne kadar zayıflamışsın!

— Ya sen?

— Beni bırak şimdi. Savaştan önce tombuldun, şimdiki haline bak! Neredeydin, ne yapıyordun?

Tanya, annesinin omuzu üzerinden Malinin'in içeri girdiğini gördü ve:

— Çok uzun sürecek, dedi. Bir kerede her şeyi anlatabilmek imkansız.

Olga İvanovna, yine hıçkırıklara boğularak:

— İyisin, sağsın, dedi. Yaralanmadın ya?

— Yaralandım.

— Nerenden?

— Anne, işin ne zaman bitiyor?

— Dur... Nerenden yaralandın?

Sanki şu sıra onun için en önemli şey, kızının nerede yaralandığıydı. Sabırsızlıkla bakıyordu Tanya'ya.

— Neden bu kadar merak ediyorsun? dedi Malinin ardın-

dan. Sağ salim gördün ya kızını, atölyeye dön artık. İşini bitir ve git evine. Yarın izin yaparsın.

— İzin günüm yarına rastlamıyor ki.

— Değiştiririz. Sorumluluğu ben üzerime alıyorum.

Olga İvanovna epey rahatsız oldu. Malinin yetişti imdadına:

— Köpek yavrusu gibi, her yere peşinden gitmek zorunda değilsin. Yakında dönecek nasılsa. Dökümhanede çalışma koşulları çok ağır, dedi annesi çıktığında Tanya'ya. İlk günden, nerede çalıştığını kızına göstermek istemez...

— Nasılsa göreceğim. Bugün olmazsa yarın...

— O iş başka. Bugün annen için bayram. Geleceğini düşünüp kış ortasında odasına badana yaptı. Yardım istemek için bana başvurdu; fabrikanın deposundan üç kilo kireç verdirdik. Ne bakıyorsun yüzüme? Pek zengin sayılamıyacağımızı mı düşünüyorsun? Çok şey göreceksin daha. Sana fabrikayı gezdireceğiz. Atölyelerde konuşmalar yapacaksın. Cepheden gelen herkesten bunu istiyoruz. Özellikle şu sıra. Ordudan aldığımız son haberlerle herkesin aklı başından gitti. Burada Stalingrad'dan başka şeyin sözü edilmiyor! Ne kadar kalacaksın?

— Bilmiyorum. Şimdilik izindeyim. Sonra, kurula çıkacağım...

Telefon zili Tanya'nın sözünü kesti.

— Alo, ben Malinin, dedi adam kesik bir sesle. Evet, atıldı partiden. Hayır, yanılmıyorsunuz, atılma nedeni de «Yakınlarından birini sebepsiz yere işten çıkarma». Hiç de saçma değil, verilmesi gerekli bir ceza. Hayır, kararı iptal etmiyeceğiz. Hayır despotun biri değil. Merkez Komitesinin fabrika temsilcisiyim. Bir kere daha tekrarla da çarpayım telefonu suratına.

Malinin, bir şey beklercesine tutuyordu ahizeyi, sonunda yerine bıraktı.

— Telefonu o kapadı.

— Kimdi?

— Sıradan bir şef. Personelde çalışan biri. Kayınbiraderi partiden atılan bir yakını ondan, benimle görüşmesini istemiş.

— Atılma nedenini sorabilir miyim?

— Duydun ya.

Yorgunluğunu ve açıklama yapma konusundaki isteksizliğini yenerek:

— Herkesin fabrikaya isteyerek mi geldiğini sanıyorsun?

dedi. Kimini, savaş sırasında geçerli yasalarla dürtüklememiz gerekiyor. Kimi de, daha gereksiz sayılabilecek sanayi dallarında çalışıyor ve buraya gönderiliyor. Görevleri siz savaşçılar için malzeme hazırlamak. Herifin yengesi de fabrikaya gönderilenler arasındaymış. Porsiyonların çok dahe bol olduğu ticarî kesime geçmesi için çaktırmadan yol vermiş. Dün, şu masaya parti kartını bırakmak zorunda kaldı. Onun gibilere çok sert davranıyoruz. Ama cephedekiler daha mı yumuşak?

— Cephede çok kalmadığım için bilmiyorum.

— Nişanı nasıl aldın öyleyse?

— Partizanlarla beraberdim.

— Nerede?

— Smolenks çevresindeki ormanlarda.

— Smolensk... dedi Malinin. 41 sonlarında, cepheden sedyeyle geri gönderildiğimde, kısa süre sonra Smolensk'i alacağımızı sanıyordum. Birliğime dönmeden şehir bize geçecekti. Hâlâ Almanların elinde... Şehir alınamadı, ben birliğime dönemedim... Sağlık durumum yüzünden, sözde.

Sağlık durumundan ötürü cepheye dönememekten ve buradaki hayatı yaşamaktan memnunmuş gibi, gülümsedi.

— Partizanların arasında epey kaldın mı?

— Bir yıldan fazla.

— Peki, nasıl döndün geri?

— Yaralandım, uçakla cephe gerisine naklettiler.

— Tam olarak bulunduğun yeri söyleyebilir misin? Oraları iyi bilirim. İç savaş sonrası, yiyecek taşıyan müfrezemle karış karış dolaştım. Proleterler için buğday toplardım...

Tanya, annesinin ne zaman döneceğini merak ederek, hikayesine devam etti.

Malinin, genç kadının sabırsızlığını farketmişti.

— Gelecek, dedi. Vardiyanın değişmesini bekliyor. Daha önce gelemez. Partiye girdi. Stalingrad'la ilgili ilk bildirinin yayınlandığı gün partiye kabul ettik onu. Söylemedi mi sana?

— Hayır, daha söylemedi.

Bu olay Tanya'yı çok şaşırtmıştı; annesinin partiye girebileceğini aklı almıyordu.

— Sırtına epey ağır bir yük aldı. Yalnız dökümhanede çalışmakla yetinmiyor, kantinin denetimini de yapıyor. Şu sıra durumumuz felaket. Bir ekmek kırıntısı kaçırmaya kalkan hapı yuttu demektir! Babanı tanıma fırsatını bulamadım. Adını duydum, ama tanıyamadım. Ölümünden bir hafta önce geldim fab-

rıkaya. Tanışmak istiyordum onunla.

Tanya'ya baktı ve söyleyecek bir şeyi varmış gibi, sustu.

— Neden sustunuz?

— Onunla tanışmak istiyordum, diye tekrarladı Malinin. Annen, başına gelen felaketten söz etmedi mi ?

— Hayır.

— Buraya vardıklarında partiden atıldı. Kasasında duran partiyle ilgili muhasebe kayıtlarını Rostov boşaltılırken götürmemiş. Fabrikada bırakmış.

— Imkansız! diye bağırdı Tanya.

— O sıra, insanın başına her şey gelebilirdi. Kargaşalıkta kasa değil koca koca şehirler bırakılıyordu. Neler gördük! Ama hata işleyen birinin, sonraki tutumu başka şey. Baban kimseye dert yanmadı, kimseye yalvarmadı. Makinesinin başına geçti, yaşadığı sürece de işinden ayrılmadı.

— Şimdi anlıyorum neden öldüğünü! dedi Tanya büyük bir acıyla.

— Yanılıyorsun. Üzüldüğü muhakkak, ama ölüm nedeni bu değil. Onun ölümüne savaş sebep oldu. Kötü ve yetersiz yiyecek, uykusuzluk, insanı tüketen bir iş ve bozulan sağlık durumu. Hepimiz için aynı tehlike sözkonusu...

Tanya'nın annesi, bir saat sonra göründü. Elindeki kovayı kapının dışına bıraktı. Pamuklu ceketinin üstüne, kocasının, boyu kısaltılmış ve kolları kıvrılmış paltosunu geçirmiş, başını da bir yemeniyle bağlamıştı. Atölye çıkışı yüzünü yıkadığı farkediliyordu ama, yüzündeki çizgilere dolan izleri temizliyememişti. Bu çizgiler, bu kırışıklıklar sayısızdı, bütün yüzünü kaplamıştı.

Malinin kapıya doğru yürüdü ve kovaya bir göz attı.

— Bakıyorum, dökümhaneden kömür vermişler. Topu topu yarım kova mı?

— Hiç yoktan iyidir, dedi Tanya'nın annesi kovayı kapıp. Hüdainazarof öğlende, havanın hep böyle gitmiyeceğini söyledi. Anlatılanlara göre, bölgede hava hiç bu kadar soğumamış.

— Buralıdır, bilir.

Malinin, yaşlı anaya baktı ve:

— Yarın izinlisin, dedi. Fabrikaya gelme.

Kadın başını salladı.

Malinin Tanya'ya dönerek:

— İzin kağıdını uzat, dedi. Damgalıyayım.

Geri verirken de ekledi:

— Öbür gün, annenle birlikte sabah vardiyasına gelir, beni bulursun. Odada olmazsam bekle. Senden nasıl faydalanacağımızı düşünmeliyiz.

Tanya ile annesi kağıtlarını gösterip, fabrikanın önünde uzanan karla kaplı boş araziye çıktılar.

— Senden faydalanmak mı istiyor? O da ne demek? diye sordu Olga İvanovna.

— İşçilere savaşı anlatmamı istiyor.

— İyi ama her gelen bize savaştan söz ediyor ya. Fabrikada çalışanlar arasında, cephede bulunmuş dört kişi var. Hepsi de hastane çıkışı buraya girmişler.

— Başka türlü çalışamazlar fabrikada. İzinler kaldırıldı. Yaralanmadıkça cepheden nasıl ayrılırsın? Papuçların büyük gelmiyor mu?

Tanya, sırtındaki palto gibi babasından kalan, yıpranmış erkek potinlerine bakıyordu.

— Ayaklarıma gazete kağıdı sarıyorum. Hem şişiyor da.

— Neden şişiyor?

— Bilir miyim, söylenenlere bakılırsa yediklerimizden şişermiş.

Olga İvanova sustu, çektiği sefaletten söz etmek istemiyordu.

— Sana çizmelerimi bırakırım, dedi Tanya. Nasılsa ayağıma büyük geliyor.

— Ne diyorsun, geri mi döneceksin?

— Nereye atanacağımdan haberim yok; ama herhalde döneceğim cepheye.

Tanya, annesinin sorusunu bekliyordu, yaşlı kadın sesini çıkarmadı.

— İzin kağıdını veren kadın, senin kızın olup olmadığını sordu. Yüzüne dikkatle baktım, yabancı gelmedi ama kim olduğunu bir türlü çıkaramadım.

— Çıkaramadın mı? Serafima Suvorova canım, demircinin karısı! Sen evlenmeden önce aynı apartmanda otururduk, sonra taşındık.

İri yarı, pembe yanaklı, avlunun bir ucundan güçlü ve keyifli bir sesle aybaşıları eve zilzurna sarhoş gelen kocası ünlü demirci Suvarof'a bağıran bir kadının anısını muhafaza eden Tanya:

— Serafima mı! Mümkün değil! diye bağırdı. Gerçekten o mu?

Yeniden annesine baktığında, onun da komşu kadın kadar değiştiğini farkedip dehşete düştü. Ne düşündüğünü belli etmemek için:

— Kocası eskisi gibi içiyor mu? diye sordu.

— Şu sıra kim içki içiyor ki? Hem içkiyi nereden bulacak? Meğer ki... Yaşlı kadın cümlesinin sonunu getirmedi.

— «Tarkhun» votkası getirdim. İçebilir, ya da değiş tokuş edebiliriz.

— Değiş - tokuş mu? Neye yarar! O kadar çok değiş - tokuş yaptık ki sırtımıza giyecek şeyimiz kalmadı. Birazını içeriz, birazını da Suvorof'lara veririz. Yine komşuyuz, Eski Şehir'de bir odayı paylaşıyoruz; bir Özbek ailesi, oturduğu yerden bize bir oda verdi. Bu kadar uzun bir yolculuktan sonra yıkanman gerekiyor, ne yazık ki sabunum yok... İşimiz bittiğinde yıkana yıkana bir hal oluyoruz, ellerimizi kille temizlememiz gerekiyor...

— Sabunum var anne.

— Öyleyse yarın sabah, Suvorof'lar fabrikaya gittiğinde yıkanırsın. Odayı iyice ısıtırız, komşumuz Halide'den bir leğen isteriz, temizlenirsin. Suvorof sonbaharda soba kurdu ama yakacak bulamadık. Çoğu kere GUZAPYA yakıyorduk, ama saman gibi, göz açıp kapayıncaya dek kül oluyor.

— GUZAPYA da ne? diye sordu Tanya.

Annesi, şaşkınlıkla yüzüne baktı.

— Pamuğun sapı. Yeni sözcüklere burada alıştık; hepimiz özbekleştik. Fabrikada bir sürü Özbek var, onlarla aynı çatı altında yaşıyoruz. Şu sıra Taşkent'te, akla gelen her dilde konuşuluyor; ne konuşulduğu anlaşılmıyor.

Durakta tramvay beklerken:

— Yolumuz uzun mu ?diye sordu Tanya.

— Önce 7 numaraya bineceğiz, sonra da aktarma yapıp 8 e geçeceğiz. Son duraktan sonra da biraz yürümemiz gerekecek... Tanya şehri bilirmiş gibi, anlatıyordu... İlk tramvaya binebilmek şartıyla bir buçuk saatlik yolumuz var.

— Fabrikadan epey uzakta oturuyorsun öyleyse.

— İkinci vardiyada çalıştığım günler, çoğu kere gecelerimi fabrikada geçiriyorum. Yürü, yoksa binemeyiz, işte 7 numara göründü. Sırtındaki torbayı bana ver. Bu kış da çok soğuk geçti! Geçen yıl, şu sıra palto giymek gereğini bile duymuyorduk.

Kapısından, penceresinden salkım saçak insan sallanan

tramvay yaklaşıyordu. Tanya'nın annesi torbayı sırtına geçirdi ve kızını itti. Tanya, hareket eden tramvayın kapısındaki demire yapıştı, annesinin arkasına tutunarak asılarak gövdesiyle düşmesine engel olduğunu hissetti.

— Anne...

— Dirseğine dayanma. Üşüyeceksin. Ört omuzlarını.

— Hayır, hiç üşümüyorum. Söylesene anne, ne düşünüyordun benim hakkımda?

Geceydi, daracık yatakta, örtü, palto, kaput, kürklü ceket, ne buldularsa üstlerine yığıp altına girmişlerdi. Tanya, dirseğine yaslanıp hafifçe doğrulmuş, kürklü ceketini sırtına çekip annesinin sırtına yaslanarak alçak sesle kulağına fısıldıyordu. Annesi, hareketsiz yatıyor ve sesini alçaltmadan arkasındaki kızına cevap yetiştiriyordu; Suvorof'ların, iki adım ötede, yorgunluktan bitip perdenin ötesinde deliksiz bir uykuya dalmalarına alışmıştı. Suvorof, yorgunluğunu belirten küçük horultular çıkarıyor, Serafima ise, uykusunda, ara sıra, hıçkırığa dönüşen inildiler koyveriyordu. Sabahtan akşama dek hep aynı şeyi, geçen hafta aldığı küçük oğlunun ölüm haberini düşünüyordu herhalde. Oğlunu düşünüyor, yorgunluk ağır bastığından uykusunda ağlıyordu.

Bütün akşam konuşmuşlar, sorular sorulmuş, Tanya sağ salim döndüğü için Serafima tarafından kutlanmıştı. İki oğlu da ölmüştü Serafima'nın, bir daha hiç dönmeyecekleri için acı acı ağladı sonra... Votka şişesinin dibini bulmuşlar, ellerinde ne varsa ortaya koymuşlar, Serafima kendi yiyeceklerinden getirmiş, Tanya'nın çantasındaki konserve kutularından biri açılmıştı... İçki içip gözyaşı dökmüş, eski günleri anmışlardı. Ev sahibesi Halide'yi zorla getirmiş, itirazlarına aldırmıyarak Tanya'nın gecesi şerefine ona da içirmişlerdi. Halide dışarı çıkmış, çayla birlikte yenmek üzere, çiçekli bir bez içinde kişniş getirmişti. Kişniş yiyip çay içmeleri de bir saatten fazla sürmüştü. Suvorof, gece vardiyasında çalışan ev sahibinin ve Halide'nin iyi yanlarını övmüştü. Tanya'nın annesi kadar zayıf, elbisesinin altından köprücük kemikleri seçilen Halide, kapkara ve hüzünlü gözleri Tanya'ya dikili, uzun bir süre susmuş ve birden, büyük bir hızla, özbekçe söylev vermeye koyulmuştu. Tanya'nın annesi, başını sallıyarak onu dinliyordu; belki herşeyi iyi anlıyordu, belki de sadece genel anlamı kavrıyabili-

yordu.

O gece, böyle bir kutlama eğlentisinde ne yapılabilirse yapılmıştı. Şimdi eğlenti sona ermişti, ana-kızın dışında herkes uyuyordu.

— Anne, benim hakkımda ne düşündüğünü sordum, cevap vermedin hâlâ.

— Ne mi düşündüm? Her şeyi düşündüm kızım... Önceleri kadın doktorların cepheye gönderilmediğine inanıyordum... Saçma değil mi?... Sonra senden mektup aldım; cepheye gittiğini bildiriyordun, bir daha da haber gelmedi. Bir yıl ses çıkmadı, ertesi yıl yine haber alamadım. ...Viktor'un ölümünü bildirdiklerinde seninde öldüğüne inandım... Sonra baban ölüp gömme fırsatını bile bulamayınca, birden, yakında döneceğini koydum kafama. Fabrikaya gidiyor, kapıda seni bulup bulamıyacağımı düşünüyordum. Eve dönüyor, sersem gibi, kadını sorguya çekiyordum: «Bugün beni soran oldu mu Halide» diye. «YOK, YOK (*), diyordu hep... Başka ne sorabilirdim ona? Büyük oğlunun öldüğünü öğrendi; felaketten onun da payına bir şey düşmüştü... Yine de, deliler gibi, kendi kendime hep aynı şeyi düşünüyordum: Eve döneceğim, seni kapıda bulacağım, ya da fabrikaya gidip kapıda seninle karşılaşacağım...

— Anne, Malinin babamla ilgili her şeyi anlattı.

— Anlatabilir? Bir şey bilmez ki. Her şeyi yalnız ben biliyorum.

— Kızma ona; kötü bir şey söylemedi.

— Kızdığım filan yok.

— Anne, neden öldü babam?

— Yorgunluktan bitkinlikten. Bir keresinde fabrika, onu dinlenme evine yolladı. İki hafta kaldı, süt veriyorlardı, biraz düzeldi; geri döndüğünde çok daha iyiydi. Derken «pellagra» denen hastalığa yakalandı. Ayakları şişiyor, diş etleri ağrıyordu. Bu hastalığın ne olduğundan bile haberim yoktu; savaş öncesinde hiç duymamıştık. Şimdi, fabrikadakilerin çoğunda var. Hastaneye uğramayıp beni yoklamadığı için babana kızıyordum bir de. O sıra ölmüş zavallı.

Gürültü etmeden, hareketsiz, yan yatmış ağlıyor, Tanya da parmaklarının ucuyla hafif hafif yüzünü okşuyor, yanaklarından akan yaşları siliyordu. Eli iyice ıslandığında, tuzlu tuzlu, kendi ıslak yüzünde gezdiriyordu.

(*) Metinde de Türkçe.

— Kendini bırakmak istemiyordu, dedi yaşlı kadın gözlerini silerek. Kafasında bir tek şey vardı: Partiden attıkları halde fabrikada, makinesi başında bıraktıklarına göre, kimse ondan çok, ondan iyi çalışmamalıydı; baban, bütün işçilerin en iyisiydi!

— Söylesene anne, büyük bir hata yaptığı doğru mu?

— Hata yaptığını söylüyor, herkesin suçunu yükleniyordu. Hayatı boyunca da hep öyle kaldı ya.

— Aslında nedir babamın yaptığı?

— İçi evrak dolu bir kasaları vardı: Parti üyelerinin listeleri, muhasebe kayıtları ve yardım makbuzlarıyla dolu bir kasa. Fabrikadan ayrıldıkları sıra, atölyede ne varsa götürmeleri gerekiyordu. Bana bile, «Gidip her şeyi toparlamalıyım, sonra sana yetişirim,» dedi. Eve bile uğramadı, bütün paketleri, denkleri ben yaptım. Ustabaşı yardımcısı Kotofla birlikte atölyeden döndüklerinde, parti bürosu üyelerinden olan bu Krotof babana: «Kasayı bir girintiye yerleştir, üstüne de beton dökeriz», dedi... Kazılmış çukurlar vardı, fabrikayı havaya uçurmak için her şey hazırlanmıştı ama uçurmadılar. «Her şeyi gizleyelim, dedi Krotof. Elimizdekiler le şehri geçerken Almanlara yakalanabiliriz sonra... Bizi kurşuna dizerler, bütün parti evrakı da faşistlerin eline düşer...»

Baban, sonradan, korktuğunu bana itiraf etti. Dört yandan ateş ediliyordu. Krotof'a uydu. Tam fabrikadan ayrılacağı sıra herifi kaybetti, aradı taradı bulamadı; Krotof ortadan kaybolmuştu. Böylece yola çıktı; buraya vardığımızın üçüncü günü, muhasebe kayıtlarını sordular. Gerçeği söyledi. Bu kez Krotof'un yerini öğrenmek istediler. Krotof kayıptı. Yolda kimsenin aklına bir şey geldiği yoktu ama buraya vardığımızda davranışıyla şüphe uyandıranlar hemen tespit edildi: Kimi kaybolmuştu, kimi kendisine emanet edilen küçük çocukları ortada bırakmıştı, bir başkası getirmesi gereken 100.000 rubleyi yitirmişti, yaktığını söylüyordu. Beş kişiyi attılar partiden. Aralarında baban da vardı, kasa yüzünden. Hatasını kabul etti. Sonra Rostov'u Almanlardan geri aldığımızda bizimkilerden bir grup, cephe gerisine nakledilemiyen malzemeyi almaya gitti. Baban, kasayı gömdüğü yeri onlara ayrıntılarıyla anlattı. «Kasa kaybolmamışsa içim rahatlıyacak, suçum hafifleyecek,» diyordu. Partiden atılalı iki ay oluyordu ama, parti komitesi atılma kararını onaylamamıştı. Bütün bunlar, makinesinin başına dönmesini engellemedi; fabrikaya ilk girdiğinde yaptığı işe, yıllar

sonra devam etti.

Rostov'a gidenler geri döndüğünde, babanın söylediği yerleri araştırdıklarını bildirdiler. Kasanın çeliğinden başka şey kalmamıştı, içi tamtakırdı. Krotof denen adam da Rostov'da değildi. Tanıyanlar, Almanlar geldiği sıra Krotof'u onlarla birlikte görmüşlerdi. Muhasebe kayıtlarını faşistlere aktarıp kasadaki parayı cebine indirdiği anlaşılıyordu. Bütün bu görüşler tartışıldıktan sonra babana: «Durum böyleyse, kendini sorumlu sayar mısın?» diye soruldu. Baban da: «Evet, sorumluyum», cevabını verdi. Bunun üzerine kurul cezayı hemen onayladı, babanın parti kartı elinden alındı. Gerçeği anlattı, Krotof'la birlikte kasayı sakladıklarını söylediği sıra babana inanmışlardı: bağışlamaya yanaşmadılar ama. Baban pek üzülmedi, sadece: «Bana inandığınız için teşekkür ederim, dedi. Aksi halde başımı, fabrikanın karşısındaki rayların üzerine koyar, tramvayın geçmesini beklerdim.»

İş başında kendini helak ediyordu yavrum. Başına gelenler yüzünden devamlı işkence çekmekteydi. Geçen yaz, Malinin'den önceki parti sorumlusu Alferof'du. Babanı çağırdı -1 Mayıs günü, bütün atölyenin en verimli işçisi baban oldu- ve: «Yeniden partiye alınmak için bir dilekçe ver», dedi. «Biraz sabret, dedi baban, daha çalışmam gerekiyor.» Daha fazlasını yapmak, arkadaşlarının gözünde temize çıkmak istiyordu. Pek sağlam yapılı da değildi, bilirsin Tanya. Gitgide düşkünleştiğini hissediyordum. Çarşıda neler satmadım, bilsen! Ara sıra gelip geçene yalvarıyordum: «Allah rızası için alın şunları!» diye. Elimizde sanki ne vardı? Nasıl yola çıktığımızı biliyorsun yanımıza pek bir şey almamıştık... Biraz daha fazla yemesini istiyor, elimden geleni yapıyordum. Şimdi mezarının yerini bile bilmiyorum. Asla kendimi bağışlayamıyacağım...

— Anne, yalvarırım böyle düşünme. Suçun nedir? Yattığı yeri bilsen ne olacak?

— «Yattığı yeri bilsen ne olacak?» deme Tanyacığım. Sık sık mezarının başına koşardım hiç olmazsa. Ölüsü bir yerde ama, nerede? Hiç bilmiyorum... Mezarlığa gittim, koskoca bir arazi. Baktığımda ne düşüneceğimi bilemiyorum; başlıyorum ağlamaya...

— Anne, buraya geldiğinden beri Suvorof'larla mı oturuyorsun?

— Hayır. Önceleri, «Tekstil İşçileri Kulübü» nde kalıyorduk. Kırk aile, tören salonunda yatıp kalkıyorduk. Sonra orası atöl-

ye oldu, aileleri sağa, sola dağıttılar. Suvorof'larla beni buraya, demirhanede çalışan Halide'nin kocası getirdi. Bizden önce burda, iki çocuğuyla bir Leningradlı kadın kalıyormuş. Kadın ilkbaharda ölmüş, Halide'yle kocası çocukları alıkoyup bize odayı verdiler. Hepsi bu kadar. Neden sordun?

Tanya, iki adım eninde ve üç adım boyundaki odada, bir perdeyle ayrılmış yanyana yataklarda yaşamanın iki aile için de ne kadar güç olması gerektiğini düşündü, yanda yatan çiftin en ufak gürültüsü duyuluyordu. Geceleri de, gündüzleri de.

— Hiç, dedi Tanya, öylesine sordum işte; kendi düşünceleri bu tür sorunlardan çok uzak olduğu için, Olga İvanovna, kızının böyle bir şeye kafasını takacağını aklına bile getirmedi.

— Fırsat bulursan kalır mısın Taşkent'te? Kalırsan bir doktorluk bulursun, belki ikimize bir oda verirler o zaman.

— Hiç bilmiyorum anne, dedi Tanya tatlılıkla. Bir kere ordunun hizmetindeyim, sonra...

Neyi söyleyip neyi söylememek gerektiğini düşündü, sonunda kararını verdi:

— Buraya gelirken General Serpilin'e bir mektup yazdım. Sana onun sözünü etmiştim. Beni, cephedeki birliğine aldırmasını rica ettim. Yabancım değildir, Moskova'da raslaştığımızda bana adresini bıraktı.

— Şu sıra nerede?

— Stalingrad yakınında.

— En korkunç yerde, dedi annesi dehşetle.

— Neden? Artık kuşatılan biz değiliz, Almanlar.

— Önemi yok, yine de en korkunç savaşların geçtiği yer, diye tekrarladı yaşlı kadın inançla. Oradaki savaşı anlatan çok gazete okudum atölyede. Suvorof'ların küçük oğlu orada öldü.

Tanya annesini, bu ufacık odada ikna etmenin imkansızlığını anladı. En korkunç yer, ölüm haberinin geldiği yerdi. En çok savaşçı orada ölüyordu, kızı Tanya da oraya giderse ölebilirdi.

— Mektubumun eline varıp varmıyacağını, beni çağırıp çağırmıyacağını daha bilemiyorum.

— Söz verdiğine göre çağırır. Genç mi bu general?

Tanya, yaşlı kadının ne demek istediğini önce anlıyamadı, sonra ardından bir kahkaha koyverdi.

— Ne gülüyorsun? Burada generallerle ilgili bir sürü şey anlatıyorlar, hepsi de güzel şeyler değil üstelik.

— Bu saçmalıkları anlatanlara inanma, dedi Tanya kızgın-

lıkla. Ödeneğimi sana yollayacağım, böylece rahata erersin. İsini değiştirsen nasıl olur?... Kabul, daha az kazanacaksın. «kol emekçisi» ne verilen yiyecek karnesinden yoksun kalacaksın, ama...

— Neden başka yere gitmemi istiyorsun? Diğerlerinin değeri benden daha mı az? Saçmalama.

— Neden saçmalıyormuşum?. Hepsi de, senin kadar güç iş yapmıyor ki? Haklı değil miyim?

Ama Olga İvanovna da haklılığına inanmıştı, herkesin bu kadar ağır işlerde çalışmadığı doğruydu ama, ne dökümhaneyi bırakacaktı, ne de birlikte çalıştığı işçileri; öte yandan da, kızının, durumunu düzeltmeye çalışmasını olağan görüyordu.

Bir süre sustuktan sonra:

— Seni yeniden partizanların arasına göndermezler ya? diye sordu.

— İstemezsem göndermezler.

— Zorla gönderilme tehlikesi yok değil mi?

— Kimseyi zorla göndermezler. Cepheye gitmek istediğimi söyleyeceğim.

Neden kimseyi zorla göndermediklerini anlatmaya çalıştı, sonra vazgeçti: annesi bilmediği için sormamıştı bu soruyu, bütün isteği Tanya'nın bir daha partizanlar arasına dönmemesiydi.

— Benimle burada kalmadığına göre, Suvorof'larla gül gibi geçinip gideceğim işte. Yalnız kalsaydım kötüydü. Tabii ben olmasam, çok daha rahat edecekler, ama alıştılar bile. Ara sıra Serafima'yla birlikte ağlarız; kocasının gece, bizim de gündüz çalıştığımız sıralar, işten döner ve otururuz, başlar gözyası dökmeye; bunca yaşın nereden geldiğini merak ederim doğrusu. Benim de onunla birlikte ağladığım ya da ağlamadığım anlar olur. Ama Halide hiç ağlamaz. Oğlunun ölüm haberini aldığında, üç gün, ne kadar gözyaşı varsa döktü. O günden bu yana da tek yaş akıtmıyor. Dört çocuğu ve yanına aldığı iki yetimle ağlayacak zamanı olmadığı da gerçek. Çocukların karnının her gün doyması gerekiyor.

— Onlara verecek ne buluyor?

— Özbeklerin yiyecek derdi bizimki gibi değil, köyde kardeşleri, enişteleri var. Her şehre inişte bir şeyler getirir hepsi, çok değil belki ama hiç yoktan iyi. Her gün karınlarını tıka basa doyurmaları mümkün değil, tabii. İnsan, dört çocuğu varken bu zamanda iki yetimi evlât edinirse, altın gibi bir yürek sahibi demektir. Üstelik köyden ne zaman yiyecek gelse birazını Se-

rafima ile bana vermek isterler. Ama biz reddederiz, o kadar kalpsiz değiliz, çocukların bir lokmasını bile kesmek istemeyiz. Ha, sana Nikolay'dan söz etmek istiyordum... Seni karşılamaya geldi mi? Neden susuyorsun?

— Ne söylememi istiyorsun?

— Geldi mi, gelmedi mi?

— Geldi.

— Öyleyse?

— Hiç ne olacaktı ki? Baksana anne, bütün bu felâketlere yol açan Krotof'u tanır mıyım?

— Hayır. Fabrikaya savaştan önceki yıl girmişti, sen o sıra orduya katılmıştın bile.

— Nasıl bir adamdı?

— Topu topu iki kere gördüm. Uzun boylu, esmer ve genç biriydi. Babana, nasıl biri olduğunu sordum. «Bilir miyim? dedi, orduda bulunmuş yedeksubay olarak.» Öylesine gözüpek ve düşünceliydi ki, o sıra ona inandım. Adamın bir hain olabileceği aklıma bile gelmedi.

— Ailesi var mı?

— Çocuğu yok ama bir karısı var. Söylenenlere göre karısını sürgüne göndermişler. Kocasının Almanlarla işbirliği yaptığı duyulunca, ceremesini kadın çekmiş.

— Belki de Krotof hain değildir. Belki evrakı ve parayı gizledikleri yerden çıkarıp sakladı da, o ara öldü? Belki Almanların yanında görülmedi, adamın biri attı lafı ortaya, kulaktan kulağa söylenti yayılıverdi...

— Hayır, gerçekten görülmüş.

— Canım, bütün söylenenlere bakacak olursak...

Hayır, Tanya insanlara fazla güvenenlerden değildi. Yeryüzünde pek çok hain yaşadığını ne yazık ki çok iyi biliyordu; hayır, sadece, babasının sanıldığı kadar suçlu olmadığına inanmak isteğini duyuyordu. Bir haine güvendiğini düşünüp, yaşadığı sürece kendi kendine işkence etmişti herhalde. Krotof denen herifin karısı da sebepsiz yere sürgüne gönderilmiş, yüzkarası içinde yaşıyordu. Neler geliyordu insanın başına! İşgal altındaki bölgede geçirdiği on sekiz ay, Tanya'ya hiç bir şey öğretmemişse bunu öğretmişti.

— Sana Nikolay'dan söz etmek istiyorum, diye tekrarladı Olga İvanovna.

Tanya içini çekti. Bu konuya dönmek istemiyordu.

— Tabii, aslında seni ilgilendirir ama, geldiğini ona bildir-

mek zorundaydım.

— Hayır, hiç de değildin...

— Ne demek? Bildiğim kadarıyla, savaş patlamadan önce evlendiniz.

— Evli olup olmamanın önemi yok ...Hem savaşın hemen öncesinde ayrılmıştık bile.

— Ayrı yaşıyordunuz ama sen ordudaydın, ayrılığınız geçiciydi. Tabii karı-kocanın ayrı yaşamasına doğru dürüst bir hayat denemez...

— Ne diyorsun anne? Karı-kocanın ayrı yaşamasına hayat denemez mi? Artık ne önemi olabilir? Ayrı yaşıyorduk ama, mesele burada değil... Onunla ilgimi kestiğimi sana yazmadığım için kusurluyum. Utanıyordum...

— Neden utanacakmışın?

— Çünkü onunla evlenmemem gerekirdi.

— Seni hep karısı sayıyor, dedi Olga İvanovna ve Tanya annesinin sesindeki serzenişe müthiş içerledi. Kendini güçlükle tutarak:

— Saymaya devam etsin öyleyse, dedi. Onunla ilgili bütün söyleyeceğin bu kadar mı?

— Hayır, bir şey daha var. Çalıştığı polikliniğe telefon edip senden telgraf aldığımı söylediğimde -1 numaralı, müdürümüzün yönetimindeki poliklinikte çalışıyor, çocuklara o bakıyor- bir çığlık attı, telgrafı bana yüksek sesle tekrarlattı; sonra iki kere beni aradı, geliş saatini verip vermediğini sordu. Trenin kaçta istasyonda olacağını o öğrendi, tam zamanında karşıladı. Bütün bu yaptıklarından seni sevdiğini anlıyorum...

— Beni ister sevsin ister sevmesin, aldırdığım bile yok, dedi Tanya sinirlenerek. Yine de fırsat buldu mu öpüyor. Onu son ne zaman gördün?

— Ekim ayında.

— Babam öldü, seni topu topu bir kere görmeye gelmiş. Sen de durmadan beni sevdiğini tekrarlayıp duruyorsun. Hiç kafanı işletmiyorsun annel

— Neden gelsin? İşi kalmamış da başkalarının gözyaşını mı silecek? Herkesin derdi kendine yetiyor. Babanın sağlığında bize sık sık uğrar, ara sıra ufak tefek şeyler getirdiği bile olurdu. Hiç de mecbur değildi aslında. Sen burada bulunmadığına göre bize ne ihtiyacı vardı? Seninle ilgileniyordu, bizimle değil. Seni seviyordu, bizi değil. Ne konuştunuz? Başkalarının yanında sormak istemiyordum ama kafam hep bununla meşguldü.

— Başladığımız yerde bitirdik! Geldiğin için teşekkür ederim; vakit bulunca boşanırız...

— Şimdiye kadar boşanmadığınıza göre, şimdiden sonra neden boşanıyorsunuz? diye sordu Olga İvanovna üzüntüyle.

Tanya o an, annesiyle pek çok konuda anlaştığını, ama bu noktada uyuşamıyacağını farketti. Annesi, her şeyden önce mutluluğunu istiyordu ama bu mutluluğun neye bağlı olduğunu anlıyamıyordu. Ona kalırsa, kızı yalnız kalmadığına göre mutlu olmalıydı. Kendini de düşünüyor, Tanya'nın hiç olmazsa kocası için Taşkent'te kalmasını istiyordu. Kimin için kaldığı önemli değildi, yeter ki Taşkent'ten ayrılmasın!

Kafasını hep aynı yere takan yaşlı kadın;

— Kocanın nesini beğenmiyorsun? diye diretti.

— Bence hiç bir iyi yanı yok.

Tanya, kocasının yeniden evlendiğini annesine söylememek kararındaydı; bir de bu olayı yorumlama zorunda kalmak istemiyordu. Yine de, ağzından kaçırmamak için kendini güç tuttu.

— Onunla oturmamı istiyorsun değil mi? Cepheye gidip elime geçen paranın yarısını sana, yarısını da ona göndermemi mi yani?

— Neden göndereceksin? Kocan burada olduğuna göre, senin de burada kalmana kim ne diyebilir?

— Demek böyle. Kocam cepheye gitmiyor, benim de onunla oturmam gerekli ha? Neden gitmiyor cepheye? İkimiz de yirmi altı yaşındayız. Ben kadınım, o erkek. Ben doktorum, o da doktor. Ben cephedeyken o neden burada kalıyor?

— Herkes için durum aynı değil. Doktor olarak bir sürü çocuğu buraya getirdi. Sonra da burada kaldı. Neden kaldığını da bana anlattı... Çocuk hastalıkları salgın halindeymiş, çocuk doktoruna ihtiyaçları varmış. Cepheye gitmek istemiş, bırakmamışlar.

— Gerçekten cepheye gtimek isteseydi, burada tutmazlardı.

— Bıraktılar ya.

Tanya sesini yükselterek:

— Tamam, dedi, bu kadar yeter. Bırakmadıkları için gitmedi cepheye. Eşsiz bir adam, herkes gibi sende ona bayılıyorsun, ama ben en ufak bir ilgi duymuyorum; anladın mı?

Komşuları uyandırmaktan korkarak sustu. Ama Suvorof un boğuk horultuları kesilmemişti, karısı da iniltiyle karışık derinden iç çekiyordu.

Tanya bir süre bekledi, sonra alçak sesle devam etti:

— Hanımevladı olduğu için kaldı burada. Ben, bir hanımevladının karısı olmak istemiyorum. Savaş öncesinde anlamıştım bu yanını.

— Peki, onu nasıl sevdin öyleyse?

— Hayatımdaki ilk erkekti, merak ediyorsan öğren. Ama şimdi, her şey bitti, anlıyor musun? Daha sonra, partizanlardan biriyle seviştim... Hiç de pişman değilim.

— Hayatta böyle şeyler olur, dedi Olga İvanovna.

Kocasına bu kadar içerlediğine göre, başından bir serüven geçmesi gerektiğini düşünmüştü.

— Bunca sıkıntı çekip sağ salim geri döndüğüne göre, bu ufak hatayı unutabilirsin.

— Hata değil! diye bağırdı Tanya inatla. Canımın çektiğini yaptım.

— Bütün bunlar geçmişte kaldı, kocana anlatmak zorunda değilsin.

— Ona her şeyi anlattım bile.

— Kendine saklıyamaz mıydın?

— Onu görür görmez, karşımda dikilip beni şey sanmamasını istedim, şey işte...

Uzun bir sessizliğin ardından, Tanya'nın annesi çekinerek sordu:

— Şimdi nerede?

Tanya'nın seviştiği partizandan söz etmek istiyordu. Hâlâ o adamı seviyor, bu yüzden istemiyordu herhalde kocasını. Kızının gözünde mutluluk demek o adam demekti anlaşılan.

— Kim? diye sordu Tanya.

— O adam... sözünü ettiğin adam.

— Öldü.

— Öldü ha, diye tekrarladı Olga İvanovna. Unutamıyorsun demek?

— Evet, unutamıyorum! cevabını verdi genç kadın.

Sesinde kaba, kavgacı, yaradılışıyla bağdaşmayan bir yan vardı.

— Ne oluyorsun kızım?

— Hiç, ne olacaktı ki? Baksana anne, bütün bu felaketlere

— Hiç anne, hiç... Bir süre birlikte oturacağız, cepheye döndüğümde sana sık sık mektup yazacağım. Bana Nikolay'dan söz etme, rahat bırakalım onu. Ne olur, bir daha dönme bu konuya.

Annesinin bu kadar düşündüğü erkeğin çoktan ikinci evliliğini yaptığını itiraf etmek isteğine son kez karşı koyuyordu.

— Demek boşanacaksın.

— Evet.

— Bekle de savaş sona ersin. Daha rahat düşünebilirsin o zaman.

— Hayır, daha rahat düşünmek diye bir şey yok... Ben şimdi boşanmak istiyorum. Özgür olmak istiyorum. Birden Artemyef'i düşünerek, meydan okurcasına: Ya iyi bir insan bana âşık olursa? diye sordu. Neşeli ve iyi, ama kayıtsız, en ufak bir söz vermeyen istasyondaki bakışı hatırladı, içini çekti ve ekledi:

— Kimse bana aşık olmasa bile, özgürlüğümü kazanmam daha iyi; ne istersem yapabilirim o zaman. İnsanın dünyaya bir kere geldiğini söyleyen akıllı kişiler var ve biz savaşın içindeyiz üstelik... Herhalde bu sözü söyleyenler çok haklı.

Çeşitli kişilerden bu sözü duymuş ve hep karşı çıkmış, ara sıra da onlarla ağır tartışmalara girişmişti; yine de, bu düşünce, varlığının en derin köşelerinde yaşıyor, kendi kendine kaldığında bu görüşe karşı koymakta güçlük çekiyordu.

— Belki seni cepheye değil de bir hastaneye gönderirler?

— Kimbilir...

— Cephede değil de, cephe gerisinde bir hastaneye. Burada da, askerî doktorların çalıştığı hastaneler var.

— Anne, sana anlatmakta güçlük çektiğim bir şey bu: Ben cepheye gitmek istiyorum, cephe gerisindeki bir hastanede çalışmak istemiyorum. Öyle bir yere atansam bile, cepheye gönderilmek için yeniden başvururum.

— Peki ama neden? diye sordu yaşlı kadın umutsuzlukla. Nasılsa cephede bulundun...

— Nedenini bilmiyorum. Yeraltı örgütünde çalıştım, aralarına dönebileceğimi düşünemiyorum bile. Düşündükçe içime korkular giriyor! Ama cepheden korkmuyorum. Savaş bitmedikçe cepheden başka yere gidemem. Yeraltı örgütünde çalıştığım sıra yaşlı bir kadının yanında kalıyordum, geceleri yatar ve uyuyamazdık bazan -benim gibi doktordu o da-. Ona: «Sofia Leonidovna, derdim, şu sıra cephede olmak için neler vermem! Bizimkiler arasında, bir sağlık taburunda görev almak, Tanrım, ne büyük mutluluk! Beni anlıyor musunuz?» Gerçekten de anlardı. Cepheden söz etmek bizim için büyük mutluluktu. Almanların içinde yaşıyorduk, anlıyor musun? Her an yakalanabilirdik. So-

kakta Almanlara raslıyordum, onlar sık sık yanımdan geçiyorlardı. Askerlerimiz Almanlara karşı savaşıyordu, bense onların arasında yaşıyor ve her an numara yapmam gerekiyordu... İster inanın ister inanmayın, ama böyle bir hayattan sonra cephenin hiç bir şeyi beni ürkütmüyor.

Derinden içini çeken annesi:

— Evet, dedi. Bizler, senin neler hissedebileceğini anlıyamayız.

«Gerçekten hiç anlıyamazsınız?», diye düşündü Tanya.

— Bak anne, sana daha başka bir şey söylemek istiyorum: Alman işgalindeki bölgede nelere rasladım, yeryüzünde bu kadar kötü ve bu kadar iyi insanlar bulunabileceği asla aklıma gelmezdi. Almanlar topraklarımızı işgal ettiğinde, sanki topumuz tepetaklak olmuştuk. Yeraltı örgütünde çalıştığım sürece nasıl yaşadığımı bana hiç sorma. Pişman değilim, kendi isteğimle gittim. Bu kadar yorgun ve kaba olduğumu yadırgamaman için anlatıyorum hepsini. Yalvarırım bağışla beni.

Karanlıkta, annesinin elini hafifçe sıktı, yaşlı kadın da ona aynı şekilde karşılık verdi.

— Ah! Ne kadar isterdim zafer gününe erişmeyi! Almanlar Stalingrad'da kuşatılalı beri, fabrikada nasıl güçlüyüz, bir bilsen... Ne kadar çok mermi yaptık, inanamazsın! Biz bile inanamıyoruz. Bütün mesele kışı geçirmek; yazın, bostanlarda yetişen lahanalarla idare edebiliriz nasılsa. Neyse ki «Yukarı Çirtçik» kolkhozcuları fabrikaya iki vagon yiyecek armağan ettiler. Kapı kapı dolaşıp sorgho (*), sebze ve mısır topladılar. Ama iaşe durumu gitgide kötüleşiyor... Hiç bir şey yok. İkinci bir derdimiz de uykusuzluk. Çoğu kere geceyi dökümhanede geçiriyorum, söylemesi acı geliyor ama, hayvanlar gibi yerde kıvrılıp uyuyorum. Hem dökümhane daha sıcak oluyor, hem de on iki saat çalışmak zorunda kaldığımız günler, fabrikadan eve, evden fabrikaya gidip gelmekle acele siparişleri yerine getirmek mümkün olmuyor. Bir gün, tramvay beklerken ayakta uyudum, az kaldı eziliyordum...

— Ama uyuman gerek artık, diye diretti Tanya. Kaçtır söylüyorum sana...

— Yarın izinliyim, bol bol vaktim olacak nasılsa. Seni de yıkayacağım, ne kadar sabunun var?

— Yarım kalıp.

(*) Daha çok Afrika, Hindistan ve Çin'de görülen bir çeşit tahıl.

— Seninle birlikte ben de saçlarımı yıkarım. Atölyede üst üste birkaç gece geçirdikten sonra insan aynaya bakıp: «Kadın mıyım değil miyim, insan mıyım değil miyim?» diye soruyor kendi kendine. Böyle bir hayat süreceğim hiç aklıma gelmezdi! İşimi değiştirmemi istiyorsun, ama dünyaları verseler ayrılmam dökümhaneden. Hiç olmazsa orada, doğrudan doğruya savaş için çalıştığını, ne yaptığını, nasıl yaptığını biliyorsun. Çalıştıkça, kendi kendime: «Bütün bunları, Tanya'mı ölümden kurtarmak için yapıyorum!» diyorum. Bütün bu katlandıklarımdan sonra, seni de yitirmem olacak şey değil.

Tanya'nın gırtlağına bir şey düğümlendi.

— Ölümden kurtardığını görüyorsun işte, diyebildi.

— Benimle alay etme!

— Alay ettiğim yok.

İçine, büyük bir acıma duygusu doldu. Yaşlı kadının başını okşamak, «uyu uyu» demek geliyordu içinden. Dayanamadı, bu sözleri tekrarlarken küçük bir kız çocuğunu severcesine okşadı başını. Ve Tanya, annesinin, kendi gövdesine değince birden gevşediğini, elinin altında yaşlardan ıslanan yanaklarını, durmadan kıpırdanarak dönüp durduğunu hissetti. Sonra, düzenli soluklarından, uykuya daldığını anladı.

Yeryüzünde tek başına kalmış, Taşkent'in bu küçücük cdacığında, annesinin yanında yatıyor ve onu düşünüyordu. Ne kadar değişmişti, eskisinden çok daha mutsuz, ama çok daha güçlü ve yakındı! Eskiden, evinin dışında hiç bir şeyle ilgilenmez, kayıtsız kalırdı. Babası ara sıra kızar, okuması için bir takım kitaplar verir radyo dinlemeye zorlardı. Bütün bu anılar şimdi Tanya'ya ne kadar garip geliyordu. Ama Nikolay konusunda yapacak şey yoktu, görüşleri hiç değişmemişti, değişmiyecekti de; kader bağladığına göre, her ne pahasına olursa olsun, sonuna dek birlikte yaşamak zorundaydılar. İyi ama neredeydi bu son? Savaş öncesinde kardeşi, liseyi bitirmek için iki sınavı kaldığını yazıyordu. Şimdi ölmüştü. Babası gibi Altı ay Tanya'ya analık eden Sofia Leonidovna gibi.

Tanya birden Kaşirin'i hatırladı, tugayına döndüğünden beri neler yaptığını düşündü. Düşündükçe içine dolan korku onu dehşete düşürdü; sanki bütün tugaya uğursuzluk getirecekmiş gibi geliyordu.

Annesi, uykusunun arasında:

— Uyumuyor musun? diye sordu.

— Uyuyorum, dedi Tanya.

Gözleri açık, iki kere tekrarladı bu sözleri.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİNİN, fırsatını bulup sabahtan Olga İvanovna'ya bir şeyler söylemeyi düşünmüş, ancak birinci vardiyanın sonunda gidebilmişti dökümhaneye. Her zamanki gibi, geçtiği yerlerde sürüyle insana takılıyor, onların kişisel ya da kişisel olmayan dertlerini dinlemek zorunda kalıyordu. Sevimsiz bulunurdu Malinin; gerçekten de sözünü esirgemez olduğu gibi söylerdi. Ama birini, sözünün orta yerinde bırakıp gitmek yapamıyacağı şeylerdendi. Hayatta başlıca görevinin, söylenenleri sonuna kadar dinlemek olduğuna inanmıştı.

Bu konuda, fabrika müdürüyle anlaşamıyordu. Müdür, gerçekten de dakik biriydi, bu yanıyla öğünür ve Malinin'in fabrikada gerektiğinden fazla kaldığını söylerdi. Müdür için aynı şey sözkonusu değildi, fabrikada saatlerce de kalsa, yemek ve yatmak için hep evine giderdi. Astlarından hiç biri, kendine ayrılan süreden fazla konuşamazdı onunla. Müdür, karşısındakilerin sözünü kesmeyi bilir ve sever, böylece onlara bir disiplin dersi verdiğini sanırdı. Bunda ara sıra haklıydı, ara sıra da haksız, ama haklı ya da haksız olduğunu düşünmüyordu bile. Bir kere kesinlikle haklı olduğuna inanmıştı.

Bütün çabalarına rağmen Malinin, işlere bir türlü yetişemiyordu. Gündüzlerini ve gecelerini fabrikada geçiriyor, zamanını asla boşuna harcamıyor, uzun söylevlerden hoşlanmıyor, yine de günlük programını genellikle gerçekleştiremiyordu. Belki de bu, sadece, fabrikanın kalabalıklığı, kötü hayat koşulları içinde yaşamak ve herkesin ufak tefek bir derdinin oluşundan ileri geliyordu. Fabrikada çalışan her işçi Malinin'le yılda bir kere konuşmaya kalksa, günde otuz konuşma demekti. Yılda bir kere yolunu keseni dinlemezlik de edemezdi üstelik.

Sabahtan beri yığınla iş çıkmıştı başına! Tabutlar için tahta

bulması gerekiyordu; pek çok kişinin konut sorununu çözümlemek zorundaydı; Lenin Nişanı alan oğlunun bağlı bulunduğu birlik tarafından davet edilen bir işçi izin istiyordu. Babanın oğlunu ziyaretinden çok daha önemli bir işçi: Çağrıyı yapan birlik olay çevresinde geniş bir siyasî çalışmaya girişmek niyetindeydi. Ama nişanalan gencin babası tornacıydı, iki hafta izinli gitmesi demek fabrikadan yedi yüz havan mermisinin eksik çıkması demekti; adam durumu anlamıyor da değildi. Gitmek istiyor, diretmiyor, yalvaran bakışlarını Malinin'e dikip bu ağır yükü üzerine alarak kendisini kurtarmasını bekliyordu. Malinin ona izin vermek zorundaydı tabii, ama bundan üretim zarar görmemeliydi; kimse, 700 havan mermisinin eksilmesini kabul etmez, Malinin'i bağışlamazdı. Demek ki işçinin izne çıkması onun yapacağı mermileri arkadaşlarının bölüşmesiyle mümkündü. Bu durumda, bir tek emirle işçinin gitmesini sağlamak yetmiyor, diğerlerinin de onayını almak zorunluluğu beliriyordu. Öte yandan, plan hedeflerini gerçekleştirmek için bütün işçilerin canı çıkıyor, yorgunluktan sendeliyerek torna başından ayrılıyorlardı... Önce onlarla konuşmak, nişan alacak savaşçının babasına bütün atölye mensuplarının ortak bir mektup hazırlaması için toplantı düzenlemek şarttı. Bir de, sebze bahçeleri konusunu dert edinen kadın işçiler vardı; geçen yılki tarlaların bu ilkbahar da kendilerine verilip verilmiyeceğini öğrenmek istiyorlardı. Şaripof adında oralı bir montör, Malinin'e başvurmuş ve geçen yılki tarlaların kötü, çorak olduğunu söylemişti. Aynı yamaç üzerinde ama daha yüksekte bulunan tarlalar verilse iyi olurdu. Oysa bölge yürütme kurulu istenen yerdeki toprakları milli savunmaya bağlı başka bir fabrikada çalışanlara ayırmıştı... Marangozhanede çalışan Kovalef adında biri, oğlunun fabrikaya alınması için izin istiyordu; Malinin, adamın istediğini yapsa kanunlara karşı gelmiş olurdu, çünkü çocuk on iki yaşındaydı; öte yandan, evde çocuğa bakacak, yiyecek verecek kimse yoktu, hiç olmazsa fabrikada bir öğün yemek yiyebilecekti. Baba, oğlunun on altı yaşında gösterdiğini söylüyordu; çocuğu gören Malinin, ne kadar çelimsiz olduğunu farketmişti. Bu sorunu da çözmek, en iyi çözüm yolunu bulmak Malinin'e düşüyordu.

Bütün bu dertler, kaldığı yerden dökümhaneye yöneldiği sıra karşısına çıkmıştı. Bir de üstelik, «kişisel» diye adlandırılabilecek meseleler vardı. Fabrika sorunları da cabası; onları bir çırpıda çözümlemek sözkonusu değildi. Müdürle bir odaya kapanması ve büyük gizlilik içinde tartışması gerekliydi. Mekanik atöl-

yesinde çalışanlardan biri, elini makineye kaptırmıştı; bir güvenlik tertibatı yaptırmak zorunlu oluyordu. Bunun yapımı, üretimi birkaç saat durdurma gereğini doğuracaktı; oysa üretim durdurulamazdı. Makineler çalışırken güvenlik tertibatını yaptırmaya kalkmak, kaza tehlikesini göze almak demekti... Malinin, müdürün cevabını önceden kestirebiliyordu. «Savaşçılar için 200 top mermisi eksik yapmak, güvenlik tertibatı olmayan atölyemizde meydana gelecek kazalar sonucu sakat kalacaklardan çok daha fazlasıyla cephede karşılaşmamıza yol açacak». Aslında, bu görüş de doğruydu. Ama öte yandan bir çözüm yolu bulmak da zorunluydu. Savaşta herkes, her şeye hazırdı. Yüksek hararetteki bir fırına dalmaya bile. İşçilerin çılgınlık yapmalarını önlemek için de, soğukkanlılığı her an korumak gerekiyordu!

Malinin, dökümhaneye adımını atar atmaz atölyedeki Parti Sekreteri üstüne çullandı, sorunun şu ya da bu şekilde komiteye sunulması gerektiğini belirtti; gece vardiyasında çalışan, yaşları on sekizden küçük iki çırak, ısınmak için kalıpların sıcak kumlarına gömülmüş ve boğulmuşlardı. Neyse ki, suni solunumla kendilerine gelmeleri sağlanabilmişti. İşçilerin dökümhanede uyumalarına izin vermemek gerekiyordu, bu işin sonu kötüye varabilirdi.

Malinin adama yan yan bakarak şöyle demek istiyordu: «Gerçekten dökümhanede kimsenin uyumasını istemiyor musun, yoksa gerektiğinde bana söylediğini ve hiç bir çözüm getirmediğimi belirtmek için mi soruyorsun? Çünkü, evlerde yakacak şey olmadığı sürece, bu soruna çözüm yolu bulmak imkansız. Evvelki gün bulup buluşturup işçilere dağıttığımız yarım kova kömür hiç bir şeyi halletmez.»

— Sorunu böyle ortaya atacağına, gece vardiyasına devamlı bir nöbetçi koysan iyi edersin; nöbetçiyi, atölyeyi denetlemekle ve uyurken kimsenin boğulmamasına dikkat etmekle görevlendirirsin... Hatta, birbirini denetleyen iki nöbetçi gerekli; tek nöbetçi koyarsan, o da yatıp uyuyabilir...

Malinin'in, en güç çözüm yolunu seçtiğini gören sekreter:

— Yine de sorunu ortaya koymak istedim, dedi.

— Ortaya koymak değil, sorunu benim sırtıma yüklemek istedin. İşini, kendi başına halletmeye bak.

— Nöbetçi seçimi pek kolay iş değil Malinin Yoldaş.

Malinin kaşlarını çattı.

— Hiç bir iş kolay değil. Olur olmaz yerde gevezelik hariç ..

Başka bir şey söylemeden, atölyenin içine doğru yürüdü.

Tanya'nın annesi kalıp bölümünde, bir çam kozalağı sandığının üstünde oturuyordu. Yanına yaklaşan Malinin:

— İşini bitirip çıkmandan korktum, dedi.

— İşim şimdi bitti, geliyorum.

Malinin'e yer vermek için kenara çekildi.

— Kızın herhalde seni bekliyor, sen hâlâ buradasın.

— Kızım nerede?

— Toplantı salonunda bıraktım. Çıraklara bir şey anlatıyordu... Telefondan istediler, sonuna kadar kalamadım. Neden burada bekliyorsun?

— Bir şey beklediğim yok. Oturdum, bir türlü ayağa kalkacak gücü bulamıyorum kendimde... Bir dakika daha dinleneyim, sonra giderim. Nasıl geçti Tanya'nın konuşması?

— Makinistlerin kantininde, yeni başladığı için acemilik çekti; çok kalabalıktı orası. Ama çıraklarla iyi anlaştı, çok çok güzel bir konuşma yaptı. Şimdi,korkarım eski partizanlardan pek çok böbürlenecek çıkar.

— Neden önce buraya yollamadın da makinistlerin oraya gönderdin? Benim için oldukça can sıkıcı bu.

— Saçmalama! Sabah beni görmeye geldiğinde: «Annemin çalıştığı yerden başlamaya çekiniyorum», dedi.

Olga İvanovna gülümsedi.

— Çok iyi kız, inatçı kız, dedi Malinin.

Olga İvanovna, kendi kızından söz ettiğini o an anlayamadı bile.

— Herhalde bütün günü gevezelik ederek geçirmişsinizdir... Kişisel hayatı yönünden derdi yok ya?

Buraya gelişi, biraz da, bu sorunları baş başa konuşmak istemesindendi.

Tanya Taşkent'e varmadan önce, Olga İvanovna, kocasının Taşkent'te yaşadığını Malinin'e anlatmıştı. Malinin de, Tanya'yı Taşkent'te tutmak için yaşlı kadının, bütün umudunu adamın varlığına bağladığını farketmişti.

Olga İvanovna omuz silkti.

— Tanya'ma ne gerektiği anlamıyorum bir türlü. Kocası, gelmeden önce bana telefon etti, Tanya'yı karşıladı, ama kızım onu istemiyor.

Az kaldı, kızının hayatına bir başka erkeğin girdiğini söyleyecekti. Malinin'in, Tanya hakkındaki görüşünün değişmesinden korkarak kendini tuttu.

Malinin meraktan değil Tanya'nın annesi yardımını isterse

bir çare bulabilmek için:

— Peki nasıl sonuçlandı bu iş? diye sordu.

— Bilmiyorum. Tanya'ya soruyorum cevap alamıyorum.

— Belki de...

Malinin sustu. Bu Nikolay'ın kim olduğunu öğrenmeye çalışacaktı; bir şey öğrenmeden de uzun uzadıya konuşmak boşunaydı.

— Kızından üç dört gün daha faydalanmak niyetindeyiz. Senin için bir sakınca yok ya? dedi ayağa kalkarken. Pek çok kişinin ilgisini uyandırdı...

Fabrikaya gelen ilk kadın partizandı Tanya.

— Ne sakıncası olabilir? Yalnız bir dinlenme evinde on beş gün kalması gerekli. Hastaneden çıktığı günden bu yana pek güçsüz.

— Yarası ağır mıydı?

— Hem de nasıl. Koca bir yara izi var; dün onu yıkarken yarasını gördükçe hep ağladım...

— Dinlenme eviyle ben ilgilenirim. Yalnız, senden ayrılmak isteyip istemiyeceğini kendisine bir sor. Boşuna uğraşmış olmayayım sonra.

Olga İvanovna, Tanya'nın böyle bir şeyi reddedeceğinden emindi ya, yine de:

— Sorarım, dedi.

Yaşlı kadına bakan Malinin: «Aslında, ikinizin de dinlenme evinde kalması gerekli, dedi kendi kendine. Bütün isteğime rağmen, senin için bir şey yapamam. Çünkü senden çok daha kötü durumda olup sıralarının gelmesini bekleyenler var... Kızın, buralara kadar geldiği halde sana öncelik tanıyamam. Bugün, kantindeki konuşmasının ardından herkes böreğini ona vermek için nasıl yarışıyordu, görecektin... İnsanın gözleri yaşarıyordu. Tanya için durum başka, savaşçıların her şeye hakkı var. Ama annesi sabırla sırasını beklemek zorunda; sırası gelmeden savaşın sona ermesi de çok mümkün.»

Olga İvanovna'nın elini sıkan Malinin:

— Demek, damadın konusunda durum pek aydınlık değil? dedi.

Yaşlı kadın, bir şey söylemeden başını sallamakla yetindi. Tanya'nın hayatında başka bir erkek bulunduğunu itiraf etmeden öğüt istemek, yalan söylemekten farksızdı.

Dökümhaneden çıkan Malinin, önce demirhaneye, ardından güvenlik tertibatını yapacak 2 numaralı mekanik atölyesine uğra-

dı, sonra da çalışma odasına döndü.

Müdür yalnızdı. Atölye planlarını önüne açmış, elindeki logaritma cetveline bakarak bir şey hesaplıyordu. En küçük ayrıntılarla uğraşmaktan ve mesleğin inceliklerini en az kendileri kadar bildiğini astlarına göstermekten çok hoşlanırdı.

Hakkı da vardı. Beklenmedik zamanlarda, çabucak düzenlenen toplantılar sırasında astlarından birinin açığını yakalayıp hatalarını büyük bir ustalıkla yüzüne vurur, teknik yetersizlikle suçlayıverirdi. Malinin'in, onu astı olmaktan en fazla azap duyduğu anlar bu anlardı. Kolay kolay boyun eğmediği tartışmalarından birinde, müdür «Ya sen, ya ben» sorusunu sormaya varırsa, kendisinin değil müdürün yerinde kalacağını da biliyordu. İçlerinde, yeri doldurulmayacak olanı bırakacaklar, başka türlü davranabilmenin imkansızlığını Malinin'e anlatıp başka yere göndereceklerdi...

Yine de, mühendis olmadığı, teknoloji konusunda bilgisinden çok sağduyusunun gösterdiği yolu izlediği halde, fabrikayı yürüten adamları, müdürlük mevkiindeki istihkâm generali Nikolay İvanoviç Kapustin'den çok daha iyi tanıdığından da emindi. Burada da, gönderileceği herhangi bir yerde de insanları, bir Kapustin'den çok daha iyi tanıyacaktı.

Bu sorunun er ya da geç, bir gün tüm açıklığıyla ortaya çıkacağını düşündükçe içini büyük bir kırgınlık kaplıyordu.

Logaritma cetvelini kenara koyan Kapustin :

— Otur bakalım Aleksey Denissoviç, dedi. Planın gerçekleşmesi için, 2 numaralı atölyede fazla mesai yaptıracaklarını söylüyorlar.

— Çalışma saatleri artacak mı?

— Evet, dedi Kapustin başını sallıyarak, Başmakinist az önce yanımdan ayrıldı, fazla mesainin atölyede çalışanlara eşit oranda nasıl dağıtılabileceğini hesaplıyorum... Hayrola?

— Kazayı duydun mu ?

— Haberim var.

— Bir güvenlik tertibatı yaptırmak gerekiyor.

Müdür uzun süre sustu. Sonra sordu :

— Cevabımın ne olacağını önceden biliyorsun, değil mi?

— Evet.

— Öyleyse neden geldin?

— Güvenlik tertibatı konmasını emret.

— Peki, emrettik diyelim. Ama üretimin durdurulmasına izin vermemiyeceğime göre, bu emir neye yarar.

— Makineleri durdurmadan yerleştiririz.

— Tehlikeli olur.

— Gerekli bütün tedbirleri alırız. Devamlı tehlikedense bir kerelik tehlikeyi göze alırız.

— Kabul. Beni ikna ettin. Gereken emri bu yolda vereceğim. Cephedeyken en çok neyi düşündüğünü merak ediyorum; taburunda sana verilen görevi yerine getirmeyi mi yoksa askerlerinin savaşta can verebileceğini mi? Sence hangisi daha önemliydi?

— Cepheye git de anlarsın savaşçıların ne düşündüklerini. Savaşa katılmadan öğrenemezsin bunu.

— Sözlerin çok ağır.

— Benim hakkımdaki düşüncelerin ağır değil mi sanki ?

Kısa bir süre sustular.

— Bir mektup yüzünden suçlandığım Merkez Komitesinde beni savunduğunu duymasam, biri bunu söylemese...

Kapustin sustu, başını sallamakla yetindi.

«Hele, hele... dedi Malinin kendi kendine. Kimin sözünü tutmadığını anlıyorum galiba.»

— Neden devam etmiyorsun? diye sordu sonra. Eğerle meğerle insan çok ileri gidebilir... Duymasaydın, belki benimle anlaşamazdın belki? Sorunu açıkça ortaya koyardın: Ya ben, ya Malinin ?

— Mümkündür.

— Öyleyse, bunu yapmamakla hata ediyorsun. Merkez Komitesinde, kara gözlerin uğruna savunmadım seni. Sadece bir orospu yüzünden işinden olmanın gereksizliğine inanıyordum. Bir gece önce yattığı adam hakkında ertesi sabah ihbar mektubu düzenin tanıklığıyla, millî savunmaya bağlı bir fabrika müdürünün azledilmesini yersiz sayıyordum. Böyle bir karının tanıklığı beş para etmez...

Aslında Malinin, tüm gerçeği söylemiyordu; Merkez Komitesindeki toplantıya başka bir nedenle, general üniforması giymiş bu koca yarmayı sevdiği için katılmıştı. Çünkü, hiç kapanmayan çenesine ve bütün hatalarına rağmen, bu adam yalnız fabrikası için yaşıyor, «evet» ya da «hayır» demeyi biliyor, tehlikeleri, sorumlulukları göze alıyordu; kaputunu sırtından çıkarmadan, alevler içindeki marangozhaneye dalabiliyordu; çok pahalı bir takım tesisleri havaya uçuran patlamadan ötürü laboratuvar şefi hakkında «sabotaj» gerekçesiyle soruş-

turma açılmasını önlemek için de elinden geleni ardına koymuyordu... Bu tutum, alevler içindeki marangozhaneye atılmaktan da tehlikeliydi. Geri kalan her şeyde insana hayatı zehir etseler de, bu türden bir gözüpekliğe sahip oldukları için Malinin'in sevdiği kişilerdendi.

Bir an susup :

— İşini iyi yapması şartıyla, Şeytan'ın ta kendisiyle bile çalışmaya hazırım, dedi Malinin. Sen de, benimle anlaşmanın imkansız olduğunu söylüyorsan bunu ispatlamalısın.

— Ya seninle anlaşamadığımı söyler de ispatlayamazsam? diye sordu Kapustin alaylı bir gülümsemeyle.

— İspatlayamayacağından eminsen birlikte çalışmaya devam edeceğiz demektir.

— Artık çok geç, sana alıştım... Hem senin gibi bir meleği nereden bulacaklar?

Malinin yan yan müdüre baktı ve güldü. Meleklerle, uzak yakın bir ilişkisi bulunmadığını çoktan biliyordu. Yalnız Kapustin'in yüzünü, şimdiye kadar pek farketmediği bir iyilik kaplamıştı. Sanki o da, Malinin'e duyduğu sevgiyi göstermek ister gibiydi.

Tartışmayı sürdürmenin gereksizliğini çok iyi anlayan Malinin :

— Dinle Nikolay, dedi. Sana, kişisel bir soru sormak istiyorum...

Kapustin'in kaşları, belli belirsiz kalktı.

«Merak etme, seninle ilgili değil. Kişisel meselelerini biliyor, hiç de aldırmıyorum... Sen karını yola getirmeye bak...»

— Doktor Kolçin'i tanıyor musun ?

— Hangi doktor Kolçin'i?

— Çocuk hastalıkları mütehassısı... Evet... poliklinikte çalışan. Dökümhanede görevli Ovsiannikova, senin çocuklarına baktığını söyledi.

— Evet, tanıyorum, dedi. Kapustin. Zaman zaman evinde rastladığı genç ve yakışıklı doktoru hatırlamıştı. İki ay önce, oğullarının ikisi aynı zamanda dizanteriye yakalanmışlardı; sonra durumları iyice düzelmiş, Kapustin de keyiflenerek doktoru akşam yemeğine alıkoymuştu; birlikte, yarım şişe, 90 derecelik saf ispirtoyu devirmişlerdi. Sonra da Kapustin'in, doktoru evine kadar götürüp oradan, gece vardiyasına başlıyan fabrikaya dönmesi gerekmişti.

— Nasıl bir adam?

— Valla, herkes gibi biri. Çocuklarımı iyileştirdi... Neden sordun ?

— Ovsiannikova'nın partizanlarla birlikte savaşa katılan kızı burada. Odamda yördün... Bugün, fabrikanın çeşitli atölyelerinde konuşmalar yaptı.

— Evet, biliyorum.

— İşte doktor, onun kocası.

— Nasıl, kocası mı?

— Kadın orduya katılmadan kısa süre önce evlenmişler.

Kapustin arkasına yaslandı, gözleri tavana dikili, karısı partizan (bakındı şu işe) olan genç adamla o gece neler konuştuklarını hatırlamaya çalıştı.

— Dinle, karısı mı dedin? İyi ama herif evli değil mi?

— Ne demek istiyorsun ?

— Yani herkes gibi, evli değil mi ?

Kapustin, o geceden arta kalan belli belirsiz anılarını anlattı; doktor yanında karısına telefon etmiş kadının kıskançlığından da Kapustin'e uzun uzun dert yanmıştı; kadın da doktordu ama doğum ve kadın hastalıkları uzmanıydı... Doktorun baldızı ise bölge sağlık müdürünün karısıydı.

— O sıra doktor gibi genç birinin cephe gerisinde bulunması bana epey garip gelmişti... Eniştesinin kimliğini açıklayınca boşu boşuna başını derde sokmadığını, cepheye gitmemek için iyi yere demirlediğini düşündüm... Yanılmıyorsam, doktor ikinci kere evlenmiş.

— Herkesin kendine göre bir sayması vardır. İkinci kere evlenmişse birden fazla kadınla evli olmakla suçlanabilir. İlk karısının annesine yeniden evlendiğini söylememiş.

Bu görüşü gerçekten gülünç bulan Kapustin:

— Mümkündür dedi. İlk karısı uğruna ikincisini bırakırsa, cephenin yolunu tutabilir. İkincisiyle oturmaya kalkarsa da birinci tabancayı çekip : «Ya bana dönersin, ya da iki gözünün arasına kurşunu yerleştiririm» diyebilir.

— Saçma. Adam ikinci karısından bahsetmediğine göre ...

Yerinden kalktı ve ekledi...

— Peki artık gidiyorum...

Yüzü gülen Kapustin :

— Amma da somurtuyorsun! dedi. Dikkat et, doktoru cepheye göndermeye kalkma sakın. Çocuklarıma bakacak kimseyi bulamam sonra: Karım beni çiğ çiğ yer...

Şakası, karşısındakinde en ufak bir yankı bulamadı. Mali-

nin, Kapustin'in yüzüne bile bakmadan, asık suratla elini uzattı ve akıl almaz pislikteki, demir cürufu ve maden parçalarından yığınların oluştuğu avludan geçerek çalışma odasına yürüdü.

Çizmeleriyle su birinkitilerine bata çıka güç bela ilerlerken, işgal altındaki bölgede yaşadıktan ve hastanede yattıktan sonra büyük umutlarla Sovyet Rusya'yı boydan boya geçen kadını düşündü ve iyiden iyiye kızdı. Bütün bunları da, başkasıyla yaşadığını kendisinden gizleyen bir adam için yapmıştı... Adam, ya öbür kadını seviyordu, ya başını bir dam altına sokmak istemişti, ya da niyeti cephe gerisinden ayrılmamaktı... Orospuluk yalnız kadınlara has değildi, ara sıra erkekler de seçiyordu bu mesleği...

Parti komitesi görevlisi, son bir saat içinde mesaj almadığını, Malinin'in kalıp atölyesinden arandığını bildirdi. İlgili arkadaşları hastalandığından, akşam molası sırasında gazetelerin gözden geçirilip geçirilmeyeceğini merak ediyorlardı.

— Okuma odasından gazete koleksiyonlarını al, hazırlığını yap ve hastalananın yerini sen al, dedi. Malinin.

— Burada kim duracak ?

— Önemi yok, bu gece eve gitmiyorum nasılsa.

Görevli çıktı. Tek başına kalan Malinin, birkaç dakika masasının başında oturdu; başını kollarına dayayıp uyuma isteğini güçlükle yenerek telefonu açtı ve polikliniği aradı. Sabır ve inatla, kesin bir karar aldığında yaptığı gibi, zamanına acımadan numarayı birkaç kere çevirdi. Sonunda karşı taraf cevap verdi. Malinin, Kolçin'in telefona çağırılmasında diretti.

— Alo, ben Kolçin, diyen sesini duydu neden sonra.

— Ben Malinin. Sizi görmek istiyorum. İki kadınla evli olduğunuzu öğrendim.

Hiç bir şeyi gizlemeden, açıkça konuya giriyordu; Kolçin'in vicdanı rahat olsa, nasılsa ağız dolusu küfrederdi kendisine.

— Neden bahsettiğinizi anlıyamadım! Kim konuşuyor? dedi titrek bir ses.

— Fabrikada görevli parti temsilcisi. Tanıdınız mı?

— Evet, tabii...

— Karılarınızdan birinin annesi burada çalışıyor... Sizinle konuşmak isterdim.

— Memnuniyetle, dedi karşısındaki ses aceleyle. Size yanlış birşey anlatmış olmalılar. Ama, hemen gelip durumumu açıklamaya hazırım. İşim biter bitmez sizi görebilir miyim?

— Tabii. Sizi parti komitesinde bekliyorum. N.İ. Kolçin mi

adınız? Bir giriş izni hazırlatayım.

Malinin telefonu kapadı. Tekrar açarak gerekli izin kağıdını istedi : 1 numaralı mekanik atölyesinde yapılan son toplantının zabıtalarını çekmecesinden çıkardı ve okumaya koyuldu.

Toplantı kısa sürmüştü, zabıt da oldukça kısaydı. Kurşun kalem ve mürekkep kullanılarak sık bir yazıyla doldurulmuş bu iki defter kağıdı, tarihî toplantıda hazır bulunmayan kişi için bir şey ifade etmezdi. Oysa, Almanların Stalingrad'da kuşatıldığını haber alan mekanik atölyesi işçileri, fabrikanın bütün diğer bölümlerinden önce, «Katyuşa» mermisi üretimini yüzde 10 arttıracaklarına söz veriyorlardı.

Emekçiler verdikleri sözün üstüne çıkarak, ocağın ilk on gününde yüzde 10 yerine yüzde 12 arttırmışlardı üretimi. Buna karşılık, özellikle ocak ayında yapım hataları öylesine çoğalmıştı ki hemen ertesi gün bu konuda yeni bir toplantı düzenlemek gerekmişti. Kasım ayında tutulan zaptı Malinin'in çekmeceden çıkarmasının nedeni de buydu...

Önceki gün, fabrikada yapılan mermileri cepheye sevketmekle görevli subay, rütbe farkına bakmaksızın, müdürün odasında herkese verip veriştirmişti. Cephenin ihtiyaçları ona her türlü hakkı veriyor, o da kimsenin yerine ve rütbesine aldırmıyordu.

Sonra sanayi kesimiyle ilgili Merkez Komitesinden telefon gelmişti: Bu kez Malinin aranıyordu; söylenen sözlerin en hafifi, «yapılanları kellenizle ödersiniz» di. Müdüre de telefon edilmiş, buna benzer şeyler söylenmişti. Hırsından sapsarı kesilen Müdür, Malinin'e koşmuş, bildiride şu başlığa yer verilmesini istemişti : «1 numaralı mekanik atölyesinde çalışanlar, cephede savaşanların ölümüne sebep oluyor!»

Atölyedeki yaşlı ve tecrübeli işçilerden çoğunun oğlu cephedeydi. Malinin, çoğunun intihara kalkışacağını söyleyerek bu tür «slogan» ların gereksizliğini anlattı. Çocuklarını öldürdükleri mi söylenecekti, bu yaşlı işçilere? Sonunda Kapustin boyun eğdi.

Böyle bir teklif yapmasının nedeni, yukardakilerin ona hayatı zehir etmeleriydi. Moskova'dan telefon gelmiş tepeden tırnağa giydirilmişti...

Kapustin'in istediği başlık bildiride yer almadı ama, yapımı hatalı mermiler konusu ortaya çıkmıştı, toplantı fırtınalı geçeceğe benziyordu. Malinin, yapım hatalarının nedenlerini bildiğinden, böyle bir toplantıyı yönetmek ona çok güç geliyordu. Staling-

rad'la ilgili bildiriden sonra işçiler bir hafta, iki hafta, üç hafta, bir ay boyunca bütün güçlerini harcamış, derken birden çöküver mişlerdi... Üstelik uğursuz kış, çalışanların parmaklarını uyuşturuyordu; evlerine döndüklerinde buz gibi bir odayla karşılaşıyorlardı; bunların da büyük önemi vardı.

Durum böyle olduğu halde, üretimi azaltmadan yapım hatalarına son vermek gerekiyordu. Verilen emri yerine getirmemek sözkonusu değildi.

Malinin toplantıyı yeniden yaşadı, zabıtta, atölyenin en iyi tornacısı, partili ustabaşı Kolodni'nin sözlerini aradı. Kolodni, makinesinden yüzde 120 fazla verim sağlıyacağını, verdiği sözü de Stalingrad'da savaşan oğluna bildireceğini söylemişti. Kolodni sözünü tutmuştu ama, geçen hafta bu büyük hızı sürdürememiş, yaptığı parçalardan yedisi ıskartaya çıkarılmıştı. Daha önceki toplantıda verdiği söz alkışlanmıştı; ama yarın ne diyeceklerdi Kolodni'ye?

Malinin, zaptı dosyasına koyup çekmeceye yerleştirdi, gözlerini kapadığında, ertesi gün hatalarının hesabını verecek olan Kolodni'nin yüzünü değil de, uçsuz bucaksız ve karla kaplı bir tarla gördü. Sağından solundan yükselen dumanlar ufku kaplamıştı... İnsanın yüzünde kırbaç gibi şaklayan fırtına, bir havan mermisinin açtığı koni biçimindeki çukurun üzerinde barut dumanları. Bacaklar karlara gömülüyor, askerler iki gündür uyumamış, ağızlarına sıcak yiyecek koymamışlar. Oysa, tıkırdayan düşman makinelilerini hiçe sayıp bir duman bulutu altında, uzaklarda görülen köye varmak zorundalar. Bu köyü de alsalar rahat edemiyecekler belki, sonraki köye yürümeleri emredilecek...

Bütün bunlar, yaralanmadan önceki son savaş günlerinin anılarıydı. Burada işçilerden istenen, orada askerlerden istenene oranla çok hafifti.

Parti komitesi odasında her şey sakin ve buz gibiydi. Sakindi, çünkü şu sıra günün en durgun anıydı; buz gibiydi, çünkü Malinin, akşamüstü sobanın yakılmasına izin vermemişti. Herhangi bir iş için parti şubesine uğrayan işçilerin ısınmak için sallandıklarını, sonra da buz gibi atölyelerine dönmek zorunda kaldıklarını görmüş ve tedirgin olmuş, sobanın 24 saat içinde bir kereden fazla doldurulmasını yasaklamıştı.

Masanın üstüne doğru uzanmış, başlığı tepesinde, kaputu üniforma ceketinin üstünde, karşı duvara göz gezdiriyor ve pek seyrek fırsat bulduğu bir işi yapıyor, geçmişini düşünüyordu. Kimse özel yaşantısıyla ilgilenemezdi. Malinin'e göre bu tutum

çok olağandı; ama kendini düşündükçe, uzun süre devam ettiği taktirde savaşın sonunu fabrikada getirmesinin imkansızlığını anlıyordu. Hastanede dokuz ay yatmış, mide ve barsaklarından üç kere ameliyat olup geçen eylül ayağa kalktığında çalışmaya yeniden başlamanın sevinci, kısa bir süre, ona, iyi olduğu hissini vermişti. Ama bu ay, özellikle akşama doğru başlayan devamlı bir mide ağrısı Malinin'e göz açtırmaz oldu. Bunun için midesini masaya bastırıp acıyı durdurabilecekmiş gibi öne doğru kaykılmıştı. Hastane çıkışı, her şeyden çok yemeğine dikkat etmesi gerektiğini söylemişlerdi. Bazı şeyleri yiyebilir, bazılarını yiyemezdi. Az yemeli, üç yerine beş öğün yemeliydi... Doktorlar konuşurken, en önemli şeyin iş olduğunu, geri kalanın unutulacağını düşünüyordu. Önceleri düşündüğü doğru çıkmıştı ama şimdi, hastalığı, gitgide artan bir amansızlıkla kendini hatırlatıyordu. Perhizine gelince, az yemek gerçekleştirilebilen bir öğüttü. Üç öğün yerine beş öğün yemek imkansızdı ama. Allah kahretsin, hırsızlık yapmayan bir kişi savaş günlerinde beş öğün yemek yiyebilir miydi hiç ?

Karısı, Malinin'e çok iyi geldiğini sandığı bulanık bir çorbayı her sabah hazırlayabilmek için yırtınıyordu. Belki de doğruydu söylediği. Savaşın başından bu yana, mide hastalıklarının azaldığı söyleniyordu; iyi gelen de bu çorbaydı. Ama Malinin'e bir faydası yoktu. Üç ameliyatta doktorların, barsaklarını fazlaca makasladıklarını kabul etmek gerekirdi; canları cehenneme...

Malinin kendini, karısını ve oğlunu düşünüyordu. Şu sıra ikisi de evde, fabrikadaki göreve getirildiği sıra verilen geniş ve buz gibi odada oturmuş, çay içmekle meşguldüler herhalde. O sıralar Malinin, üç kişi için böylesine geniş bir odayı kabul etmek istememişti. Konut derdinin ne kadar yaygınlaştığını biliyordu. Sonra, harp malûlü oğluna acımıştı; hiç olmazsa uyuyup ders çalışabileceği bir yeri olacaktı. Önceleri oğluna çok sert, hattâ insafsız davranırdı. Ama on yedi yaşında, sağ kolunun büyük bir parçasını bırakarak savaştan döndüğünde ona acımıştı, hem çok acımıştı...

Bu odayı bulmasını sağlayan, şimdiki görevini de kabul etmesi için direten Merkez Komitesi Sanayi Kesimi Sekreteriydi. Önceleri Malinin pek hevesli değildi, fabrikada hiç çalışmamıştı. Daha alışkın olduğu bir hava içinde, parti kademesinde görev almak isterdi. Ama arkadaşı, partinin, idarî işlerle uğraşacak birini kolaylıkla bulabileceğini söyleyerek onu zorlamıştı :

«Katyuşa» mermilerinin yapıldığı yerde Malinin gibi birine duyulan ihtiyaç büyüktü. «Çalışanların göbeğinde olacaksın. Yeteneklerine gelince, eski bir savaşçısın; eski bir savaşçı olmak, işçiler üzerinde uyandırılması gerekli saygının yarısını baştan sağlamak demektir... Söyledikleri doğru olmalıydı, Malinin bunu sonradan, müdür denen kalın kafalıyla ilişkilerinde bile hissetmişti.

Merkez Komitesi Sekreteri, daha önce Moskova'da eğitmenlik görevinde bulunmuş ve Malinin'le aynı şubede çalışmıştı. Sonra, kısa sürede büyük bir hızla yükselmişti. Malinin, eski dostunun, yeteneklerini olduğundan da fazla gördüğüne, kişiliğini çok gözünde büyüttüğüne inanmıştı. Üstesinden gelip gelemiyeceğini düşünmeden, Malinin'e, büyük bir fabrikada çok önemli bir görev veriyordu. Malinin de kendini yeni işine vermişti ama, yeteneklerinin sınırına vardığını hissediyordu artık. İş çok güçtü. sağlık durumu iyi değildi üstelik. Her an ölebileceği bir yana, milli savunmaya bağlı bir fabrikada parti sorumlusu olmak, 1941 yılında tabur komiserliği yapmaktan çok daha kolaydı...

Ölümü düşündüğünde, son zamanlarda beliren yepyeni ve bütün gücüyle kendini göstermek ihtiyacı duyan bir sevgiyle, sık sık, oğlunu hatırlıyordu. Altı ay önce, annesiyle birlikte Taşkent'e gelmişti. Malinin ameliyatlara dayanırsa yanında kalacak, dayanamazsa toprağa verip geri döneceklerdi. Gelir gelmez de çocuk hastaneye babasını görmeye koşmuştu. Malinin, ceketinin sağ kolu bomboş, saçları büyük bir özenle yandan ayrılmış, gizlice cepheye kaçıp üç haftalık bir hizmetten sonra ilk büyük savaşında bir daha askere alınmamak üzere sakata ayrılan küçük cocuğu annesinin yanında dururken görür gibiydi.

Malinin hep, oğlu için bir şeyler yapmak, ona olan borcunu ödemek gereğini duyardı. Evden kaçıp on altı yaşına basmadan gönüllü yazılmakla gösterdiği gözüpekliği değil, gelecek ilkbaharda liseyi bitireceği ve hiç olmazsa sivil bir görevle yeniden cepheye döneceği inancıyla yaşaması ve öğrenimini inatla sürdürmekteki yiğitliğini mükafatlandırmak istiyordu. Kimseden yardım istememekle, hiç yakınmamakla, kesik kolunun ara sıra bağırtacak kadar acı vermesine rağmen susmakla gösterdiği yiğitliği... Kaç kere, Malinin, geceleri uyandığında oğlunun ağır ve kesik soluğunu duymuştu. Böyle soluyan uyumaz, acı çekerdi.

Malinin'i efkar bastığında, oğlunu ve genç yaşında ondan

ayrılmanın verdiği acıyı duyardı.

Karısını düşündüğü sıralar, içi çok daha rahattı. Moskova'da olduğu gibi burada da, konut hizmetlerinde görevliydi. Yalnız aradaki fark, Taşkent'teki işin çok daha güç oluşuydu; hiç durmadan evden eve gezmesi, soruşturmayı sürdürmesi, son on sekiz ay içinde üst üste yığılan insanları odalara, oda köşelerine yerleştirmesi gerekiyordu. Eskiden olduğu gibi, büyük bir soğukkanlılıkla, neredeyse hiç sözünü etmeden görüyordu işini. Sağlam bir kişiliği vardı, Malinin, kendisini çok sevdiğini ve yanında yaşamaya alıştığını bildiği halde ölümü düşündüğü zamanlar oğluyla daha çok ilgileniyordu. Yaşından çok yaradılışından ötürü, karısının, ölürse acı çekeceğini, kesinlikle bir daha evlenmiyeceğini anlıyordu. Karısının hayatında büyük değişiklik olmayacağı yolunda garip bir his vardı içinde. Yaşamaya, çalışmaya, geçmişte olduğu gibi oğluyla ilgilenmeye devam edecekti... Hiç bir şey değişmeyecek, yalnız Malinin hayatta olmayacaktı...

Sırtında palto, başında kürklü başlık, uzun boylu, genç bir adam kapıyı açarak sordu :

— Malinin Yoldaş siz misiniz ?

— Evet... Kapıyı kapatın, hava soğuk. Kolçin siz misiniz?

— Evet.

— Oturun.

Genç adam, Malinin'in masasının tam karşısındaki uzun sıraya çöktü ve karla kaplı başlığını çıkararak silkti.

Malinin de başlığını çıkardı, yanına koydu.

Müdürle konuşmasından sonra çok daha başka, yaşlı ve şiş yüzlü birini bekliyordu. Tam tersine, gelen ince uzun, genç bir adamdı.

Konuşmaya nasıl gireceğini kestiremediğinden değil de, sözlerinin karşısındaki genç tarafından doğrulanmasını bekliyerek sordu :

— Doktorsunuz değil mi ?

— Evet, dedi Tanya'nın kocası ve ekledi : Çocuk doktoruyum.

— 1 numaralı poliklinikte görevlisiniz değil mi?

— Evet.

— Müdürümüz, General Kapustin'in çocuklarına siz mi baktınız ?

Genç adam başını salladı.

— Bugün bana sizden bahsetti; telefon edişimin nedeni

de bu.

Kolçin :

— Gördüğünüz gibi, hemen geldim. dedi. Az önce üstüme öyle bir çullandınız ki!

— Ben de, hemen gelmenizi istiyordum. Tanya Ovsiannikova'yı tanıyor musunuz ?

Tanya'nın kocası omuz silkti.

— Karımdı.

— Ya şimdi ?

— Yeniden evlendim.

— Başka biriyle evlendiğinizi ona söylediniz mi ?

— Herhangi bir anlaşmazlığa fırsat vermemek için, istasyonda karşıladım onu. Gelir gelmez her şeyi anlattım.

— Söylediğiniz doğru mu ?

— Bildiğim kadarıyla papaz değilsiniz, ben de buraya günah çıkarmaya gelmedim.

— Hiç de değil, bir çeşit papazım, dedi Malinin sertçe. Siyasi eğitmenlik göreviyle cephede bulundum; askerler, ara sıra siyasi eğitmenlere papaz derler. Kısmen yeterince eğitilmediklerinden, kısmen de haklı olarak. Bilmiyor muydunuz ?

— Hayır.

— Bu da cephede hiç bulunmadığını gösteriyor.

— Gerçekten de, cepheye gitme fırsatını bulamadım.

Malinin, genç doktorun ne denli tetikte beklediğini farketti. Hem nazik bir soruyla karşılaşmaktan korkan, hem de bu sorudan kurtulabileceklerini sananlar gibi.

— Neden Tanya'yı bıraktınız ?

— Bırakmadım, cevabını verdi Nikolay omuz silkerek.

— Ne demek istiyorsunuz ?

— Öldü sanıyordum. Bütün bunları birlikte konuştuk, bizim için her şey oldukça açık, üçüncü şahısların neden burunlarını soktuklarını anlamıyorum! dedi Tanya'nın kocası sesini yükselterek .

Malinin bağırmamak için kendini güç tutup boğuk bir sesle, Nikolay'ın öne eğilerek daha büyük bir dikkatle dinlemek zorunda kaldığı sözleri söyledi :

— Durumu görüyorsun.

Nikolay, başlangıçtaki güvenini yavaş yavaş yitiriyordu.

— ...durumu görüyorsun, diye tekrarladı Malinin, Tanyanın annesi, fabrikadaki parti hücresi üyesi, aynı zamanda da dökümhanede çalışıyor.

— Biliyorum. Olga İvanovna'ya birkaç kere uğradım, elimden geldiğince de yardım ettim.

— Yardım etmek iyi bir şey, Asıl kötüsü, senin yeniden evlendiğini duymamış olması. Kızı da söylememiş. Neden ?

— Hiç bilmiyorum. Annesine değil, ama Tanya'ya her şeyi anlattım: Kocasının ölümünden çok kısa bir süre sonra annesine uğramıştım. Açık konuşmak gerekirse, ona durumumu açmak cesaretini bulamadım. Ama Tanya'ya her şeyi anlattım. O da, hayatında başka erkekler olduğunu bana itiraf etti. Aslında, çok daha önce boşanmamız gerekiyordu, savaş buna engel oldu. O kadar.

— Demek burada, Taşkent'te boşandınız ?

— Evet Taşkent'te.

— Boşanma talebine neler yazdın : «Karım, savaş sırasında kayboldu, bekleyecek sabrım kalmadı» mı, yoksa: «Geçinmemiz imkansız, o cephede, ben Taşkent'teyim» mi dedin ?

— Öldüğünü, kayıp listesine geçtiğini yazdım, dedi Nikolay aceleyle.

Karşısındakinin korktuğu bir şey vardı ama, Malinin bunun ne olduğunu anlıyamıyordu. Alaylı konuşmasına karşılık veremiyecek kadar ürkmüştü.

— Elinde, yazdıklarını ispatlayacak bir kağıt var mıydı?

— Evet, dedi Nikolay aynı acelecilikle, Başka bir şey düşünüyor, bakışı onu ele veriyordu.

Karısından boşanmadığını, sadece Tanya'nın üstüne bir çizgi çektiğini, hatta yeni karısına, kendisinden önce hayatında başka birinin bulunduğunu bile itiraf etmediğini sezen Malinin sordu :

— Boşanma kararınız hangi nüfus dairesine kayıtlı?

Nikolay, ayn acelecilikle :

— Oturduğum yerin nüfus memurluğuna kayıtlı, dedi.

— Nerede oturuyorsun ?

Not almak niyetinde olmadığı halde, defterini önüne çekti. Şimdi, ses çıkarmadan birbirlerini süzüyorlardı.

Uzun bir süre sonra, bitik, acınacak bir sesle sordu Tanyanın kocası :

— Benden ne istiyorsunuz?

Önündeki defteri iten Malinin ;

— Bir şey istediğim yok, cevabını verdi. Yarın polikliniğe uğrar, gereken bilgiyi alırım. Hoşuma gittiğinden değil, sen açık konuşmak istemediğinden her türlü çareye başvurmak zorunda-

yım.

— Açık konuşmak istemiyor muyum? Neden böyle diyorsunuz ? Tersine, sizden bir şey saklamıyorum.

Malinin, hiç ses çıkarmadan, uzun süre karşısındakine baktı. «Hey Tanrım, neden yeryüzünde böyle adamlar da yaşıyor?» diye düşündü. Birden, başka soru sormayı istemez olmuştu. Öğrenmek istediğini öğrenmişti bile : Bu adam, gerçekten, karısı cephede savaşırken yeniden evlendiğini söylemiş Tanya da ona karşı çıkmamıştı. «Peki ama, başka ne istiyorum? Papaz değilim ya!»

— Tamam. Sizi rahatsız ettiğim için özür dilerim. Konuşmamız sona erdi.

Malinin, meşgul olduğunu belirtircesine yerinden kalktı.

— Hayır! diye bağırdı Nikolay birden. Durun! İş yerime gelmemenizi rica edeceğim. İnanın, bunun kimseye faydası dokunmaz.

«Bir yere gitmek niyetinde değilim, diyecek oldu Malinin. Vaktim mi var sanıyorsun ? Sadece seni korkutmak, nasıl bir tepki göstereceğini öğrenmek istedim ?»

— Bütün bunların nasıl olduğunu size anlatmak istiyorum. Boşanma konusunda size gerçeği söylemedim. Yeniden evlenmeye karar verdiğimde, epeydir Tanya'nın öldüğünü sanıyordum. Kimseyi üzmek istemediğim için de, nüfus memurluğuna uğradım... Önce boşanacak, sonra evlenecektim. Ama nüfus memurluğunda, karımın kayıp sayıldığını ve hemen boşanmak istiyorsam bir ölüm ilmühaberi getirmem gerektiğini söylediler. Geçinemediğimiz gerekçesiyle boşanma talebinde ise, karşı tarafa durumun bildirilmesi için adresinin verilmesi zorunluydu. Hangi adresi verebilirdim ki? Hem sonra, geçimsizlik nedenini öne sürmek bana ahlaksızlık gibi geldi. Öyle ki, epey düşünüp taşındıktan sonra şimdiki karıma, savaş öncesinde evli olduğumu söylemedim. Evlendirme memurluğuna da, ilk kez evlendiğim yolunda beyanda bulundum. Durumu anlıyorsunuz değil mi? Tanya bana hiç kızgın değil, kendisine sorabilirsiniz. Şimdiki karımın, evliliğimizin, benim ilk resmî evliliğim olduğunu bilmesi çok daha iyi. Benden yaşlı ve bu konuda çok titiz, Polikliniğe giderseniz her şeyi duyar, çünkü kendisi de orada çalışıyor, korkunç bir dram patlak verir! Üstelik bunun hiç bir faydası da olmaz. Tanya ile görüştüğümüzde, bana burada uzun süre kalmıyacağını ve cepheye döneceğini söyledi.

«Karısından ödü patlıyor, hiç şüphe yok!» sonucuna vardı

Malinin.

— Kaç yaşındasınız?

— Yirmi altı.

— Sağlık durumunuz iyi mi ?

Nikolay, Malinin'in gözlerinin içine baktı, neden savaşta görev almadığını öğrenmek istediğini anladı.

Gerçeği söyleyemezdi. Bu gerçeği gizlemesine yardım eden gerekçeler arasında, aceleyle, en akla yakın bulduğunu seçti.

— Cepheye gönderilmeyi kaçkere istedim, ama çocuk hastalıkları uzmanı olduğum için isteğim reddedildi; burada pek çok hasta çocuk var. Cephe gerisine ne kadar çok çocuk gönderildiğini biliyorsunuz, her birimiz iki kişilik iş görmesek, çıkacak salgınların kaçını öldüreceğini kestirebilirsiniz. Çok iyiyim, özellikle bu yaşta sağlık durumumdan en ufak bir şikayetim olamaz.

Konuşurken, gerekçesini çok yerinde buluyordu. Salgın konusunda söyledikleri de gerçeğin ta kendisiydi. İşlerinin başından aşkın olduğunu belirtmesi de yalan değildi. Meselenin bu yanı, konuşmasının başından beri ilk kez, kendine güvenmesini sağladı.

«Herkesin iki kişilik iş gördüğü doğru, diye düşündü Malinin. İyi ama neden sen iki kişinin işini göresin de, başka biri senin için çalışmasın?

— Rostov'lusunuz, nasıl oldu da Taşkent'e gelebildiniz?

— İlk çocuk kafilesiyle geldim. Onları buraya kadar getirmem istendi, sonra da burada görev verildi. Geri dönmek niyetindeydim ama, Taşkent'te kalmam emredildi.

«Utanmıyorsun değil mi? Karın üniformayı giydi, batıda savaşmaya koştu, sen doğuda çocuklarla oturdun; onların ardına gizlendin.» Malinin bütün bunları söyleyecekti, kendini tuttu. Çünkü, kendine güvenini kazanan karşısındaki adamın yüzü bambaşkaydı. Rahatlamış gibiydi, duygularını göstermiyordu, sanki Taşkent'teki özel görevi yalnız gövdesini değil, ruhunu da mermilerden koruyordu.

— Yanılmıyorsam, sağlık müdürümüzün akrabası olmuşsunuz? Yanlış öğrenmediysem, baldızıyla evliymişsiniz?

— Evet, neden sordunuz?

— Önemi yok. Karınız sizden çok mu yaşlı?

Tanya'nın kocası, kendini kaybetmemeye çalışarak yerinden kalktı ve:

— Bu kimseyi ilgilendirmez, dedi.

Malinin de doğruldu.

— Çocuğunuz yok mu?

— Hayır.

Tanya'nın kocası, iki karşıt-duygu arasında kalmış, Malinin'in yüzüne bakıyordu: Kendisine hiç bir şey yapamıyacak olan bu sahte savcıya ağzına geleni söylemek geçiyordu içinden. Öte yandan, bir tehlike kendini hissettirmekteydi: Doğrudan doğruya polikliniğe giderse, karısı, Tanya'nın geldiğini öğrenecekti. Sahne gözünün önüne geliyordu: Kadın evde hüngür hüngür ağlayacak, kızkardeşini çağıracak, o da başlıyacaktı gözyaşı dökmeye; sonra ikisi birden haykırmaya koyulacaklardı. Akşama doğru da sağlık müdürü görünecek, çayını içtikten sonra bitik bir sesle soracaktı: «Ne var, ne yok?» O an, iki kadın, kızgın oldukları sıra yüzlerini kaplayan o hain görünüşle zavallı Nikolay'a «Anlatalım mı hikayeni?» dercesine bakacaklardı. Karısı, ufacık tefecik şeylerle çılgına dönüp, gerçekten gittiği yerde olup olmadığını anlamak için telefonla sık sık Nikolay'i arardı. Bir de üstelik, Tanya çıkagelmiştil İsteri nöbeti geçirecek ve Nikolay'ı boşanmakla tehdide başlıyacaktı. Her keresinde yaptığı gibi, karısını yumuşatmayı başaramazsa, insana cephe alan bu iki kızkardeş gibi zillilerin başına neler açacağını Tanrı bilirdi. Düşünmek bile istemiyordu. İyi yürekliliğinden ötürü kendisini enistesinin apartmanına yerleştirdiğinden, yiyecek kıtlığında doyurduğundan, evlendiğinden ötürü değildi kadına dört elle sarılmasının nedeni. Pasaportunda öyle bir kağıt vardı ki, her an ortaya çıkabilirdi. Karısına bağlılığı biraz da bu kağıt yüzündendi. Her şeyden çok bu kağıttan korkuyor, yine de önüne gelene, isterlerse ertesi gün cepheye gitmeye hazır olduğunu anlatıyordu; sarhoşluk anlarında, gerçeği söylediğine kendi bile inanırdı.

— Soracak başka şeyiniz yoksa, gitmem gerekiyor, dedi Tanya'nın kocası.

— Hayır, soracak başka şey kalmadı. Ha, parti üyesi misiniz, değil misiniz?

— Komsomol'um, cevabını verdi Nikolay. Malinin'in alaycı gülüşünü farkedince, aynı şekilde gülebilmek için çaba harcadı. Gecikmiş bir komsomolum; olaylar yüzünden. Daha okuldayken, Tanya ile birlikte gençlik örgütüne katılmıştık.

— Evet, ikiniz de katılmıştınız, dedi Malinin içini çekerek. Soracak başka şeyim kalmadı. Ama size bir teklifim var.

Tanya'nın kocası, merakla yüzüne baktı.

— Bir hafta içinde, gönüllü olarak cepheye gitmezsen, özel iznini iptal ettirmek için elimden geleni yapacağım. Bu sözleri boşuna söylemediğimi de bil. Bir de, Ekim İhtilali sırasında doğmuşsun!

Nikolay sesini yükseltti:

— Ağzından çıkan sözler saçma ve sersemce.

Şiddet gösterme gereğine inanan Malinin.

— Sersemce, mersemce, kendiliğinden cepheye gitmezsen evine elveda diyebilirsin, dedi.

Kolçin'in böyle davranmaya hakkı yoktu. Yaşlı köy doktorları, ellilik kalabalık aile babaları cepheye gitme emri alıyor da, ağızlarını bile açmadan yakınlarıyla vedalaşıp yola çıkıyorlardı. Bu herif çocuklarla birlikte cephe gerisine sığınmış, orta yaşlı bir zillinin yanında kocalık bulmuş ve Taşkent'e çakılmıştı; zafer adına katlanılan büyük yoksunluklara şarkılar düzülene dek bir yere kımıldamıyacaktı. Her gün, başka birinin cenazesinin kaldırılması ona vız geliyordu. «Evet, elimden geleni yapacağım. Bilardo topu gibi kaygan da olsan, yapışacak yerini bulurum ben. Hem senin, hem de eniştenin maskesini indiririm. Gerekirse dostlarımdan bile faydalanırım», diye düşündü Merkez Komitesindeki arkadaşını hatırlayan Malinin.

Karşı karşıyaydılar: Tanya'nın kocası, «saçma ve sersemce» nin ardından söylenecek şey bulamıyordu. Malinin de, onun gitmesini bekliyordu.

— Bana böyle davrandığınıza pişman olacaksınız, dedi sonunda Tanya'nın kocası.

— Savaştan bir sürü madalya ve gazilik nişanıyla dönün, işte o zaman utanç duyar, pişmanlık duyar ve sizden özür dilerim, dedi, 1941 yılını ve elinden Nikolay gibi nice gencin geçtiğini soğukkanlılıkla düşünen Malinin. Onlar da, en az karşısındaki kadar korkuyorlardı ama, o sıra, durum çok değişikti. Korkuyor ama yürüyor, savaşıyor, ölüyor ya da bir hastane yatağında kendilerine geliyorlardı; ölmek ya da öldürmekten başka çare kalmadığını anlayıp savaş alanında büyük yararlık gösterdikleri de oluyordu.

Tanya'nın kocası, masanın üstüne bıraktığı başlığını aldı, kafasına geçirdi ve kapıya yürüdü.

— Durun, dedi Malinin, kağıdınızı damgalamam gerekli.

Nikolay uzaklaşırken, bakışlarıyla onu izleyen Malinin düşünüyordu:

«Evet, şu sıra onun gibilere çok raslanıyor, onlarla uğraş-

mak gerekiyor, cepheden başka yere yerleştirilmeleri imkansız.»

Kolçin gittikten sonra Malinin oturdu, o korkunç acının geçmediğini hissederek karnını ve göğsünü masaya dayadı; azalmıştı ağrı, ama yine başlıyacaktı acı çektirmeye.

«Bir hafta içinde icabına bakacağıma söz verdim, diye düşündü Malinin hırsla. Sözümü tutamıyabilirim. Son günümün ne zaman geleceğini kimbilir, insan öleceğini ne kadar önceden kestirebilir?»

Telefon çaldı. 1 numaralı mekanik atölyesinin ustabaşısı arıyordu.

— Dinle, Malinin. Neyse ki seni yakalıyabildim. Kolodni'nin başına büyük bir kaza geldi.

— Ne?

— İkinci vardıyaya da kaldı; yaptığı hataları telâfi etmek isterken makinenin üstüne düştü. Doktor çağırttık.

Yerinden kalkıp başlığını kafasına geçirirken görünürde vicdanı çok rahat da olsa, büyük bir suçluluk hissine kapılıp: «İşte eleştirilerimiz onu nereye götürdü!» diye düşündü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İki günden beri «Khiva» da İLÇE GENEL SEKRETERİ oynuyordu. Filmin partizanlarla ilgili olduğunu öğrenen Tanya, annesiyle birlikte gitmek istedi. Ama yaşlı kadın, son iki gün işinden o kadar geç çıkmıştı ki teklif edemedi bile.

Olga İvanovna, sabah komşusuyla kendisini fabrika kapısına kadar getiren Tanya'ya:

— Üzülme, tek başına git, dedi.

— Peki, dedi Tanya da, iş çıkışı seni alırım, birlikte döneriz.

— Tek başıma dönerim, küçücük bir kız değilim ya. İzinlisin, faydalanmaya bak. Bütün bu konuşmalar ve tartışmalarla seni serseme çevirecekler. Fabrikada görünme, seni görünce daha kimbilir ne işler çıkarabilirler başına! dedi yaşlı kadın kızgın bir sesle. Ama homurtularında hoşnutsuzluktan çok kızıyla öğünen ananın sevinci vardı. Tanya onu gözleriyle, gülümseyerek izledi.

Hep gülümseyerek, yeni yeni uyanan şehri boydan boya geçti. Sinemayı düşünmeden önce payına düşen yiyeceği almak için istasyonun yanındaki iaşe merkezine uğramak zorundaydı. Önceki gün, Moskova'dan getirdiği bütün yiyecekleri tüketmişlerdi.

Sokaklardan geçiyor, bir haftayı aşkın bir süreden beri yaşadığı bu şehre alışmaya çalışıyordu. Taşkent, daha önce gördüğü şehirlerin hiç birine benzemiyordu, kışı da diğer şehirlerin kışı gibi değildi. İlk günler kış, her yerdeki gibi gelmişti Tanya'ya, ama iki günden beri sıcaklık artmış ve kış ilkbahara dönüşmüştü; yolları kaplayan kar bir günde yerini dereciklere bırakmış ve o zaman, Tanya, yollarda ve avlularda ne çok ağaç olduğunu farketmişti; bu görüntü, Taşkent'in başka bir mevsimde,

yemyeşil bitki örtüsüyle örtünüp ne kadar güzelleşeceğini Tanya'ya hissettirdi.

O sabah hava kapanmış, su birikintileri ince bir buz tabakasıyla örtülmüştü ama, Tanya, önceki gün şehri ilkbahar havasında gördüğü için yeni donun uzun sürmeyeceğinden emindi.

İaşe merkezi, Tanya'nın şehre ilk geldiğinde indiği istasyon alanındaydı. Yalnız bugün alan kardan bembeyaz değil ilkbahar havasında, rengarenkti. Parke taşlarının arasında tek tük buz parçacıkları görülüyordu yalnız.

Karanlık dükkanda bir buçuk saat kadar kuyrukta bekleyen Tanya, hafif çantası omuzuna asılı, yeniden gün ışığı görmenin mutluluğuyla, topuğuyla ezeceği buz parçalarını arıyarak yine alanı geçti.

Önceki günden beri keyfi yerindeydi. Buzların ani çözülüşü, savaşla geçen ikinci kışın bezdirici yorgunluğunu belli belirsiz hafifletmiş gibiydi. Herkes güneşi gördüğüne seviniyordu; Tanya kantinde konuştuğunda işçilerin kendisini çok daha başka türlü, daha az iç çekip daha fazla gülümseyerek dinlediklerini hissetmişti. Dışarı çıkarken, kızıl bayraklarla süslü bir sürü kamyon fabrikanın avlusuna giriyordu. İlk kamyonun kasasında, uzunluğundan ötürü herhalde elde tutmakta güçlük çektikleri trompetlerini bütün güçleriyle üfleyen iki yaşlı özbek vardı. Annesinin sözünü ettiği «kızıl kafileler» den biriydi herhalde bu; şimdi Tanya kafileyi gözleriyle görüyor, kamyonların kantine «sorgho», lahana ve şalgam getirdiğini işitiyordu; uzun, bakırdan müzik araçlarına KARNAY deniyordu. Özbekler bunları düğünlerde, bayram günlerinde ve büyük eğlentilerde çalarlardı. Güneşte parıldayan bu bakır trompetlerden de bir ilkbahar kokusu taşıyor, «sorgho» çuvallarının mutfağa taşınmasını izleyen Tanya annesinin sözlerini hatırlıyordu: «Bütün iş kışı geçirmekte; ilkbaharda durum düzelecek.»

Ve Tanya, büyük bir sevinçle, kendi kendine: «Evet, diyordu, çok daha iyi gidecek işler, muhakkak. Hele cephede, son günlerde olduğu gibi zaferler birbirini izlerse.»

Ev sahibi, Halide'nin kocası Marif Aka, evine ilk kez erken dönmüştü; o güne kadar hep gece çalışıyordu; Tanya ile annesine uğramış, kavun yemeğe çağırmıştı onları. Kavun akıl almaz boyutlardaydı -Tanya hiç böylesini görmemişti-, sazdan bir torba içine yerleştirilmişti. Tanya kavunun, geçen sonbahardan beri bu halde, mahzenin tavanında asılı durduğunu, şerefine kesilmese daha uzun süre de asılı kalacağını öğrendi. Marif Aka bı-

çağı kapmış, kavunu tek eliyle tutarak becerikli bir hareketle üstüne birkaç çizgi çekmişti. Birden tepsiye bırakınca, kavun dev yapraklı bir papatya gibi kendiliğinden açılıverdi. Herkese bir dilim düştü. Kavun ağızda acımtrak bir tad bırakıyordu ama nefisti. Büyükler paylarına düşeni yediklerinde, Halide, çocukları çağırmıştı: yalnız küçükler evdeydi; iki oğlan, fabrikada, ikinci vardiyada çalışıyorlardı. Nereden çıktığı anlaşılmayan küçükler, birbiri ardından görünüp paylarını alıyor ve bir şey söylemeden kayboluyorlardı; yalnız odanın alacakaranlığında, özbek geleneğine uyularak, çok sık örülmüş siyah ya da sarı küçük saç örgüleri seçilebiliyordu. Saç örgülerinin rengi dışında, Tanya, bütün gece, evin çocuklarını yetimlerden ayıran en ufak bir şey sezememişti. İçini kaplayan duygu, çevresindekilere belli etmeden birkaç damla gözyaşı dökmesine sebep oldu.

İşte bu yüzden, önceki gün çok keyifliydi, şimdi de neşesinden hiç bir şey kaybetmemişti. Keyifsiz olması için sebep de yoktu. Annesi, Nikolay konusundaki niyetlerini anlamak için birkaç kere ağzını aramıştı. Tanya bir şey söylememişti ona. Pek düşünmediği halde, ara sıra Artemyef'i hatırlıyordu. Beklenmedik bir raslantı sonucu tekrar karşılaşacaklarını düşünmek daha tatlı, ama aralarında bir şeyin geçmemiş olması ve geçmeyeceğinden emin bulunması çok daha rahatlatıcıydı. Üstelik, şimdiye kadar Serpilin'den de bir cevap alamamıştı. Almanların ültimatomu reddetmesinden sonra zorlu savaşların geçtiği Stalingrad'da, Serpilin'in kafası kimbilir ne kadar meşguldü, Tanya'yı hatırlayana kadar başında kimbilir ne dertler vardı?

Stalingrad'ı düşündüğünde, Tanya, Malinin'in kendisine söylediklerini hatırladı: Tanya'nın şu sıra geçtiği alanı Malinin, bir eylül akşamı, Almanların Volga kıyılarına vardıkları günlerde. üst üste yığılı binlerce mülteciyle dolu görmüştü; ertesi sabah, iyi ya da kötü, hepsi bir damaltı bulmuş ve dışarda tek kişi kalmamıştı. «Rusum, demişti Malinin, yurttaşlarımdan biri kötülense, bunu söyleyeni eşek sudan gelinceye kadar dövebilirim. Ama bura insanlarının yersiz yurtsuzlara gösterdikleri yakınlık, yetim çocukları benimsemelerindeki iyilik, ne kadar cömert olursak olalım, biz Rusların örnek almamız gereken ölçüde. Durumu çok iyi bildiğim için bunları sana söylüyorum. Karım da burada çalışıyor. O da görüyor.»

Issızlığı içinde sanki daha da genişleyen meydanı görünce: «Bütün bu alan mülteci dolu! Olacak gibi mi?» diye düşündü Tanya. Düşman saflarının gerisinde yaşadığı günler, herkesten

çok işgal altındaki topraklarda oturanları düşünürdü. Ama burada, Rusya ve Ukrayna'dan kaçıp gelenlerin sayısı her geçen gün onu daha çok şaşırtıyordu.

«Yalnız Özbekistan'da, bir buçuk milyon mülteci var», demişti Malinin. Kaderin sağa sola, ülkenin dört köşesine serpiştirdiklerinin, acı bir alaycılıkla kendilerine «köksüz» diyen diğerlerinin sayısı kimbilir ne kadardı? Ne yönden alınırsa alınsın, savaş tüm görünüşüyle felaketin ta kendisiydi. Ama ortaya çıkan yeni görünüşü, alışılmış yanlarına oranla insanı çok daha fazla şaşırtıyordu.

Tanya sinemaya vardığında gişede bilet kalmamıştı, ikinci matine saat üçteydi. Biletini aldı; uzun süre şehirde gezinip iyiden iyiye üşüdüğünü hissettiğinde, ısınmak üzere sinemanın bekleme yerine dönmeye karar vermişti ki, yan sokaklardan gelen müzik sesini duydu. Bir askerî bando, «Kutsal Savaş»ı çalıyordu.

Önce, Tanya'nın önünden geçen bir sürü çocuk bandoyu karşıladı, sonra büyükler ve çoğunlukla kadınlar çocukları izlediler; koltuğunun altında şemsiyesi, ufak tefek bir yaşlı kadın koşarak Tanya'nın yanından geçti, filesinin içindeki kara ekmek büyük bir hızla Tanya'nın bacaklarına çarptı; ufak tefek ihtiyar döndü, tutumunu kınayan bir yüzle Tanya'yı süzdü: Sanki neden o da diğerleriyle birlikte koşmuyordu? Tanya herkesin yaptığını yaptı, köşeyi dönüp bandonun ardından silahları ve eşyalarıyla yürüyen, genç ve kaba sesleriyle «Kutsal Savaş» ın sözlerini tekrarlayan askerlerin geçtiği kavşağa kadar koştu.

Az önce, Tanya, o saatlerde sokakların ıssız denecek kadar tenha olduğunu düşünmüştü. Şimdi, dört yandan kopup gelen büyük bir kalabalık kavşağı tıkamıştı.

Bando kavşağı geçmişti. Askerler arkadan geliyorlardı; çocuklar, yanları sıra koşuyor, yolun iki yanına yığılmış insanlar da gözleriyle askerleri izliyorlardı; bir an Tanya, savaş mavaş olmadığını, talim dönüşü Riazan'ın Riyajskaya caddesinden geçen 176. tümene bağlı taburları seyrettiğini sandı. Yeni dişçi çıkmış, çoktan öteki dünyaya göçen Sağlık Tümeni Komutanı Goriyaçkin'in hizmetinde çalışma emri almış genç bir komsomoldu. O sıra, talimden dönen askerleri ilk kez görüyordu; tümen daha Mohilev'de kuşatılmamıştı; ne kimse yaralanmış, ne ölen olmuş, ne de Goriyaçkin gibi biri gözleri önünde parçalanmıştı. Ve bando, bu savaş şarkısını değil, «Yarın Savaş Olursa» yı çalıyor, yolun iki kıyısına dizilenler de Tanya gibi bakıyor ve gülüyor,

gülüyor, gülüyorlardı...

Ardında birinin hıçkırığını duyunca döndü, az önce kendisine çarpan ihtiyar kadının ağladığını gördü.

— Lenin okulu geçiyor, dedi kadın. Yürüyüşlerini görmek bile insanın içini ısıtıyor!

Gözyaşları arasından gülümsedi, gururla başını dikti; sanki şemsiyesini koltuğunun altına sıkıştırmış bir yaşlı kadın değil de, emekli bir subaydı.

Tanya, kalabalığa göz gezdirdi ve askerî okul öğrencilerinin geçişini izleyenlerden pek çoğunun bir ağlayıp bir gülümsediklerini, köşeyi dönen öğrencilerin de şarkılar söyleyerek savaşa gireceklermiş gibi kalabalığa el salladıklarını farketti.

Tanya'nın yanında, soluk benizli, henüz genç, dudaklarını ısırıp ses çıkarmadan ağlayan bir kadın vardı. Tanya, kadının yüzünden, yakınlarından birinin geri gelmiyeceğini anladı; koluna girip hafifçe:

— Kendinize gelin, dedi, ağlamamak gerek!

Durmadan dudaklarını dişleyen kadın güç duyulan bir sesle:

— Yakında okuldan mezun olacaklar... dedi.

Başka bir şey söylemedi; her şey açıkça ortadaydı, bu sözlerden yayılan savaş soluğu hemen ortalığı kaplayıverdi.

Her şeye rağmen Tanya, sinemaya filmin başlamasından yarım saat önce vardı. Bekleme yeri buz gibiydi ama, tıklım tıklım dolu salon o kadar sıcaktı ki, filmin ortasında kaputunun yakasını açması gerekti.

Filmin bazı yerleri, gerçekten çok hayale yakındı ama başrolde oynayan Vanin, Tanya'nın pek hoşuna gitti. Tersine, filmin görüntüleri iki yanında oturanları daha çok etkilemişti. Durmadan böğrünü dirsekliyorlardı. Buralı insanların, partizanların kaderine ne büyük bir ilgi gösterdiklerini farkeden Tanya büyük bir gurur duydu. Sinema çıkışı, ardından birinin seslendiğini işitti.

— Günaydın Nikolay, dedi.

Yiyecek çantasını omuzlayıp elini uzattı. Hava serindi ama sıktığı el alev alev, ter içindeydi.

— Hasta mısın? diye sordu.

— İyiyim, neden hasta olayım?

— Elin ter içinde de.

— Bilmem, belki de hastayım. Şu sıra nasıl olduğumun farkında bile değilim.

— Ne var ki? dedi Tanya.

Saatler boyu yüzünü yastığa gömerek uyumuştu sanki, kırış kırıştı suratı.

Soruya cevap vermeyen Kolçin:

—Sabahtan beri seni arıyorum, dedi. Önce evinize, ardından fabrikaya uğradım. Seni bulacağımı sanıyordum. Giriş izni bile aldım. Sonra komşunuz olan kapıdaki kadın öğleden sonra bu filmi görmeye gideceğini söyledi. Rasgele «Khiva» nın yolunu tuttum. Çünkü film, iki sinemada birden gösteriliyor.

— Hoşuna gitti mi? diye sordu Tanya.

— İlk seansa bilet aldım ama, seni göremeyince dışarı çıktım. İkincisine de geç kaldım, sokakta bekledim. Neden telefon etmedin bana?

— Boşanma konusunda sana ihtiyacım olmadığını söylediler; bu işi tek başıma da görebilirmişim.

— Seninle konuşmam gerekiyor. Zamanın var mı?

— Tabii.

Havanın kararmaya başladığı şu sıra ıssız ve düşman görünüşlü, yarı yarıya erimiş, çamurla karışık bir karla kaplı, koyu renk kabukları buz tutmuş ağaçlarla dolu küçük bir alana vardılar. Biri yaşlı, diğeri çocuk iki özbek, rüzgârın söküp yere devirdiği bir kavak ağacını testereyle kesiyorlardı.

Oturdukları sıranın arkalığı yoktu; odun niyetine yakmak üzere, bir gece, çalmışlardı herhalde. Madeni ayakları üzerinde sapasağlam durur gibi görünen sıranın uçları da yenmiş, sanki rendelenmişti.

İyiden iyiye kemirilmiş sıraya göz atan Tanya:

— Neden oturuyoruz? diye sordu. Yürümek daha iyi. Ne oldu sana?

Nikolay bezgin, cılız bir sesle:

— Önemli bir şey olmadı, dedi. Kimseyi rahatsız etmediğimi sanıyordum, bunun doğru olmadığını farkettim. Sabahtan akşama kadar çocuklara baktığım, bir salgından ötekine koştuğum için yararlı bir iş gördüğüm inancındaydım. Neredeee? Bütün yaptığım, cepheden kaçmakmış.

— Ne demek istediğini pek iyi anlıyamadım.

— Anlıyacak bir şey yok. Gönüllü olarak cepheye gitmek üzere dilekçe verip üniformayı sırtıma geçirmem gerekliymiş, ancak o zaman yararlı olabilirmişim. Başka türlü adamdan sayılmazmışım.

— Seni askere mi alıyorlar? diye sordu Tanya.

— Hayır, kimsenin askere maskere aldığı yok. Alsalar gide-

rim. Sözkonusu şey daha beşka.

Tanya kesinlikle tam tersine inandığı halde:

— Öyleyse gönüllü gitmenin sözünü ne ediyorsun? Yoksa savaşa katılma kararını mı verdin? Beni gördükçe rahatsız mı oluyorsun? Saçma, dedi.

— Dinle, bana yardım etmen gerekiyor... -Tanya'nın koluna yapıştı.- sana çok mahcubum ama, kötü bir insan olmadığımı bilirsin. Bütün istediğim, yalnız kendime değil başkalarına da iyilik yapmak ...

Tanya, başkalarından çok kendine iyilik yaptığını söyleyebilirdi eski kocasına. Aslında, aşağı yukarı her zaman başkalarının Nikolay'a iyiliği dokunurdu; tersi, pek görülmemişti. Şimdi de, anladığı kadarıyla, Tanya'nın ona iyilik yapması gerekiyordu. Hem de niçin? Sadece kötü bir insan olmadığı için. Kötü biri olmadığı doğruydu. «Nikolay neden hiç evet demez? Cevabı ya «hayır» dır, ya da «eğer». «Neden böyle?» diye düşündü Tanya sinirlenerek,

Sözünü kesmeden dinledi. Nikolay hiç durmadan anlatıyordu. Aşağı yukarı her gece yatağından kaldırılıyordu, şu son iki-üç gün içinde çok ağır difteri ve menenjit vakalarıyla karşılaşmış, hepsini de iyi etmişti. Hiç durmadan, şehrin bir ucundan öbürüne koşması gerekliydi; öyle ki, ayakta duracak hali kalmamıştı. Bunlara benzeyen ve üstün yeteneklerini ortaya koyan daha bir sürü şey anlattı.

Sonunda Tanya, sabırsızlanarak:

— Bütün bunları bana neden anlatıyorsun? diye sordu.

— Beni iyice anlıyabilmen için.

— Ya anlamak istemiyorsam? Dilediğin gibi yaşamaya bak. Beni ne ilgilendirir?.

— Doğru, dönüp dolaşıyor ve bir türlü söylemem gerekeni söylemiyorum, dedi Nikolay gülümseyerek. Sanki söze başlamaktan korkar gibiyim. Bir haftadan beri düşünüyorum, kararımı ancak bugün verebildim.

Birden karısının omuzunda ağırlık taşıdığını farkederek:

— Çantanı bana versene! dedi.

— Yok canım, ağır değil.

Tanya hafifçe geriledi; Nikolay çok yaklaşmıştı; soluğunu yüzünde hissetmeyi sevmiyordu.

— Fabrikadaki parti görevlisine benim hakkımda bir şey söyledin mi?

— Hayır sanmıyorum.

— İyi düşün, diye üsteledi Nikolay.

Sesinde kuşkulu bir hava vardı.

Canı sıkılan Tanya:

— Belleğim sağlamdır, dedi.

Ondan Malinin'e söz ettiğini hatırlamıyordu. Malinin soru sorsa cevap verebilirdi. Ama soru da sormamıştı.

— Demek benimle ilgili her şeyi ona annen söylemiş?

— Hiç sanmıyorum...

Annesinin eski kocasına karşı iyi duygularla dolu olduğunu hatırlamış, canı sıkılmıştı.

— Öyleyse anlıyamadım gitti bu işi. Herif çılgın mıdır nedir? Hiç sorulmadığı halde, üstlerine vazife olmayan işlere karışan ne çok insan var! Beni çalışma odasına çağırdı, iki karılı olmakla suçladı, bir tekrar seninle evlenmemi istemediği kaldı. Ancak, artık beni istemediğini, hayatında başka erkeklerin bulunduğunu söylediğimde durulur gibi oldu.

— İğrençliği ne kadar ileri vardırabiliyorsun?' dedi Tanya

— Neden iğrenç oluyormuşum? Sen söylemedin mi?

— Sana söyledim, ona değil. Sana söylemem gerektiğini sanıyordum...

Sustu, kayıtsızlığını belirten bir hareket yaptı.

— Her şeyi ona anlatmak nereden aklına geldi?

— Utandın mı yoksa?

— Utanacak bir şeyim yok. Sadece, bunu başkalarına söylemeni istemedim senden.

— Özür dilerim. Anlatmaya hakkım olmadığını düşünüyorsan ...Sözkonusu bu değil ama.

— Tabii değil.

Nikolay'ın yüzünden, kendisinden bir şey istemeye hazırlandığını seziyordu; çok iyi tanıdığı bir anlam gelmişti bu yüze. Az sonra kendisinden bir şey isteyecekti. Ama ne?...

— Malinin'le aran iyi mi?

Omuz silkti Tanya:

— Kendisiyle topu topu üç kere konuştum. Neden sordun?

— Bir hafta içinde gönüllü olarak orduya katılmazsam, özel iznimi iptal ettirip canıma okuyacağını söyledi. Anladığım kadarıyla, Taşkent'te yüksek mevki işgal eden nüfuzlu bir adamı var... Aklımın köşesinden bile geçmiyordu... Dün öğrendim.

— Sana neden bunları söyledi acaba?

— En ufak bir fikrim yok. Benim yaşımdaki bütün doktorların cephede bulunması gerektiğini düşünmüş olmalı. Burada

kendi isteğimle kalmadığımı, bu görevi bana zorla kabul ettirdiklerini, dolayısıyla Taşkent'te kalışımın bir takım nedenleri bulunduğunu öğrenmek bile istemedi. Şimdi, tepemde bu «Demokelsin Kılıcı»yla yaşamak zorundaydım... Ama ne hakla bana bunu yapıyor?

— Sinirlenme canım! Belki bunları, bir kızgınlık anında söylemiştir. Hem, seni askere alsalar bile...

Nikolay, kabaca sözünü kesti:

— Kanunen haklı olsa kabul! dedi. Kızgınlıkla da tekrarladı: Kabul! Ama biri işime karıştığı için felakete koşmak! .. Onunla konuşmalısın, yalvarırım sana!

— Malinin'e ne demem gerekiyor?

— Bana söyleyecek hiç bir şeyin olmadığını anlat. Durmadan üzerime gelmesin... Tanrı aşkına, ona her şeyi anlat da bu saçma düşünceyi kafasından atsın. Hem...

Bir an durakladı, sonra kararını verip:

— Senin için artık hiç önemi yok, diye devam etti. Sadece beni rahat bırakmasını söyle; beni sevdiğini, ondan rica ettiğini...

— Bu kadarı yeter... dedi Tanya. Seni şu kadarcık sevsem (iki parmağıyla gösterdi), cepheye koşup savaşman için elimden geleni yaparım. Nasıl da anlamıyorsun!

Nikolay'ın söyledikleri, Malinin'in onu neden Taşkent'ten uzaklaştırmak istediğini anlamasına yetmiyordu. Kendisinden bir şeyler saklıyordu herhalde... Ama Tanya'nın canı, soru sormak da istemiyordu. Bütün bunların, düşünmek bile istemediği, düşündükçe midesini bulandıran küçültücü bir gerçek gizlediğini hissediyordu.

— Peki, ama söyle bana: Onunla konuşacak mısın?

— Ona bir şey söyleyemem. Kendi işini kendin gör. Bir an önce de yoluna gidip beni rahat bırak.

Tanya döndü, uzaklaştı, Nikolay'ın peşinden geldiğini farkedince durdu.

— Beni rahat bırak, dedim. Duymadın mı?

— Aynı yönde yürüyoruz ama.

— Peki. Seninle aynı yönde yürümemek için ne yana gitmem gerekiyor?... Söyle, ne yana gitmem gerekiyor?

Dik dik Nikolay'in yüzüne baktı ve nereye doğru yürüdüğünü hiç düşünmeden, ters yönde ilerledi; bütün istediği ondan uzaklaşmaktı.

Yirmi adım ötede, bu kez Nikolay'in peşinden gelmekten

vazgeçtiğini anladı. Fabrikaya uğrayıp annesini almaya kalksa geç kalabilirdi. Eve dönmekten başka çaresi yoktu. Annesi şu sıra işini bitirmek üzereydi herhalde. Boşanma işlemini tamamlamak için uğradığı nüfus memurluğu köşedeydi.

Yanından geçerken, Nikolay ile nikahlandıkları Rostov evlendirme memurluğunu hatırladı.O bina da bir yolun köşesindeydi. kapısının üstünde yine bununkine benzeyen, dikkati çekmeyen bir madeni levha asılıydı. O sıra Nikolay'a duyduğu hissi hatırlayınca tedirgin oldu. Onu nasıl da sevmiştil

İki buçuk saat süreyle tramvay bekledi; ne ilkine binebildi, ne de ikincisine. Eve yaklaştığında, annesinin çoktan işten döndüğünü düşünüyordu, oysa yaşlı kadın daha eve varmamıştı. Serafima da yoktu evde; o gece vardiya değiştiriyordu. 24 saat fabrikadan ayrılamıyacaktı. Suvorof odada yalnızdı, masanın başına oturmuş, şapkasıyla paltosunu bile çıkarmadan başını kollarına dayamıştı. Önce Tanya onu sarhoş sandı, ama içeri girer girmez Suvorof başını kaldırdı, şapkasını çıkardı.

— Öyle zamanlar oluyor ki, insan eve döndüğünde, paltosunu çıkaracak gücü bile bulamıyor ...Anneni beklemedim, tek başıma döndüm. Bugün komisyonun kantin konusunda toplanması gerekiyordu. Müdire hakkında bir karar verilecek, et çaldığı anlaşıldı... «Son gramına kadar her şey, emekçilerin tenceresine girecek» yazılı afişler hazırlıyorlar, didiniyorlar, yine de işler yürümüyor! Bugün neredeydin?

— İLÇE GENEL SEKRETERİ'ni gördüm.

— Nasıl buldun filmi? Seninkileri, partizanların hayatını anlatıyor, değil mi?

— Hoşuma gitti, dedi Tanya. Bir süre sustuktan sonra da ekledi:

— Yine de doğru olmayan pek çok yanı var.

— Doğru olmayan şeyden bol ne var? dedi. Suvorof. Bizlerle ilgili bir film yapmaya kalk da kolaysa her şeyi gerçeğe uydur bakalım. Fabrikamızın her yanını gördün değil mi?

— Evet, gördüm.

— Ne diyorsun?

— Çalışma koşulları çok ağır. En çok da küçüklere acıyorum .

— Ben acımıyorum, dedi Suvorof birden. Atölyemde yirmi genç var... Leningrad'daki Lassalle eğitim merkezinden geldi hepsi de. Asıl buraya vardıklarında acıdım onlara... Canlı gelebilenlerin bir ay dinlenme evlerinde yatmaları gerekti; mü-

dürün emriyle yiyecek stoklarından onlara da pay ayrıldı, karınlarını doyurup kendilerine gelsinler diye. Şimdi çalışıyorlar. Onları iş başında görünce acımıyorum, her birine ihtiyaç var. Asıl, cepheye gidecek kadar büyüdüklerinde üzülüyorum; ölmelerinden, askerlik çağına gelinceye kadar savaşın bitmemesinden korkuyorum. Yoksa, çalışmayıp ne edecekler? Hiç birimiz çelikten yapılma insanlar değiliz.

Paltosunu çıkarıp bir çiviye astı, sonra yerine oturdu.

— Masaya yarım şişe içki koy, fabrika hakkında ne biliyorsam sana anlatayım.

— İçkiyi nereden bulayım?

— Biliyorum, bir şeyin olmadığını biliyorum. Neyse, çay ver bana, bildiklerimin yarısını anlatırım. Yarısı bile yeter de artar...

Tanya sabah paçavralara sarılan ve sıcaklığını çoktan yitirmiş çaydanlığı gaz ocağının üstünde ısıttı, masa başına oturdu, iki bardak çay doldurdu, sabah aldığı ekmeği çantasından çıkardı ve Suvorof'un rahatça yiyebilmesi için oldukça kalın dilimler kesti. Bu süre içinde, Suvorof, çenesini yumruklarına dayamış, gözleri kapalı oturuyordu. Tanya uyuduğunu sandı. Koluna dokunup:

— Çayınızı koydum, dedi.

Suvorof gözlerini açtı, bardağını aldı, birkaç yudumda boşaltıtı, bir dilim ekmek yedi, Tanya bardağını yeniden doldurmaya kalkınca eliyle üstüne kapadı.

— Şimdilik içmiyeceğim.

— Bana fabrikayı anlatın, dedi Tanya.

— Ne anlatmamı istiyorsun? Her şeyi gördün... Barış günlerinde, böyle bir fabrikayı taşımak için koca bir yıl, yeniden kurmak için de iki yıl gerekliydi. 1941 yılında, Rostov'daki fabrikadan son çıktığım da kamyona atladım; yolda, evime de uğradım. Başımı sokacak bir yer edineli altı ay olmuyordu. Anahtarla kapıyı açtım. İçerisi sıcaktı; fabrikanın ısıtma merkezi işliyordu, uçurulmamıştı daha. Oparlör hâlâ müzik yayını yapıyordu. Pencereler kapalıydı, kenarındaki bitkilerin tümü pörsümüştü; onları sulayacak kimse kalmamıştı ki. Yakınlarım iki gün önce trene binmiş, Rusya'nın bilmediğim bir köşesine gidiyorlardı... Şu sıra, neden bütün bunları anlatıyorum bilmem. Serafima ile benim için, sözünü ettiğim ev epey gerilerde kaldı; şimdi gerçek evimiz burada, Taşkent'te. Büyük oğlumuzu buradan cepheye gönderdik, ölüm haberini burada aldık. Küçü-

ğü de buradan gitti. Onun ölüm haberi de buraya geldi... Nasıl gittiğini biliyor musun? Benim atölyemde demirciydi, işçi olduğundan askere alınmıyacağını sanıyordum. Sonra bir iş kazası sonucu parmağı ezildi, bir ay izin aldı. Ekimde, askere gitmek üzere olan arkadaşlarına rasladı. O sıra herkes neyin sözünü ediyordu? Stalingrad'ın tabii. «Biz Stalingrad'a gidiyoruz», diyorlardı. Küçük oğlum da onlarla birlikte eve uğradı, yanına yarım ekmekle sahanını aldı, bize bir not bırakıp yola çıktı. Sonraki mektup ölüm haberiydi... Daha gencim, Serafima ile evlendiğimde yirmi yaşındaydım; mart ayında kırk üçüme basacağım ve savaş iki oğlumu elimden aldı. Savaştan sonraki hayatımızın nasıl olacağını düşünebilecek halimiz kaldı mı?

Son iznimde, karımla birlikte parka gittik. Hava güneşliydi, karlar eriyordu. «Ah Serafimacığım, dedim, savaş bu yıl biterse bir oğlan, bir de kız doğurturum sana... O kadar da yaşlı sayılmayız!»- -«Yok, diye cevap verdi, artık çocuk istemiyorum.»- -«Bana bak, dedim şaka niyetine, eğer çocuk istemez sen ben de kendime genç bir metres tutarım. Ondan çocuğum olur sonra.» Sözümü bitirmiştim ki böylesine saçma şeyler söylediğime pişman oldum, herhalde Serafima çok kızacaktı... Hiç kızmadı, ciddi ciddi: «İyi edersin dedi. Ben de çocuklara babaannelik yaparım. İyiden iyiye yaşlandığımı görmüyor musun?» Genellikle ağlayan odur, bu kez sıra bana geldi. Yanına çöktüğüm gibi başladım ağlamaya. Sanki kendini yok etmek istiyordu o sözleri söylerken. Ben gözyaşı döküyordum, o yanımda oturmuş, susuyordu. Tek yaş yoktu gözlerinde. Sonunda «Eve dönelim mi?» dedi..

İşte hayatın cilveleri yavrum. Herkesin yaşantısı bir değil tabii, ama bizimkisi böyle. Sağ salim ananın yanına dönebildiğin için ne mutlu sana; mümkünse ayrılma ondan...

— Hayır Vassili Petroviç iznim sona erince cepheye gideceğim. Bunu kendisine de söyledim.

Suvorof eliyle bir işaret yaptı. Tanya'yı kararından caydırmaya çalışmadı bile. Az sonra da sordu:

— Demek dökümhanemizden hoşlandın. Ne olursun doğru söyle! Fabrikaya ilk geldiğinde, kendini cehennemin yedi kat dibinde bulmadın mı? Fırınların dibindeki kumlar üzerinde uyuyor herkes, yaşı on altıyı geçmeyen bir sürü çocuk ocakların önünde... Güçlü kuvvetli hamalların bile zor kaldırdığı sandıkları kadınlar taşıyor. Öyle değil mi? Dökümhane yapıldığı sıra, onu, Tanrı'nın bir lûtfu sayıyorduk... Yapımı 90 günlük bir ça-

lışma gerektirdi. Son hafta çalışmaları denetleyen mühendis Zotof gözünü bile kırpmadı; tahtaların iyi çakılıp çakılmadığını anlamak için dama çıktı, uyuya kalıp aşağı yuvarlanarak belkemiğini kırmaz mı? Dökümhane hizmete girmeden yarım gün önce öldü ...Üstelik bizim dökümhane hiç fena değildir. Taşkent'in en iyi dökümhanelerinden biril Çalışmaya başladığında sevinçten gözyaşı döktük hep. Daha ilk günden, Rostov'dan getirdiğimiz yapımı yarım kalmış parçeları bitirdik. Sonra da ilk dökümü yaptık... Üretim, bir tek gün bile durmadı.. Derken generallerle albaylar göründü, bizden «Katyuşa» yapmamızı istediler. «Teşekkür»ler, «daha çok isteriz»ler dökülüyordu ağızlarından. Daha, daha!.. Biz top mermisi yaptıkça ihtiyaç artıyordu. Kasım ayında canımız çıktı, Aralıkta üretim Kasımdan yüzde 10 fazlaydı! «Teşekkür» işitmek ya da gönüllü çalışan arkadaşlarımızın azarlanmamasını sağlamak değildi niyetimiz, ordularımız saldırıya geçtiği için uğraşıyorduk... Bak, neredeyiz şimdi. Rostov'a varmamıza fazla bir şey kalmadı. Haritada hep izliyorum. Karımla, oraya bir daha dönmemeye karar verdik Eski yerimizde yaşıyamayız artık. Yine de haritaya bakmadan kendimi alamıyorum.

Geçen ekimde zilzurna sarhoş oldum. Oğlum, bir not bırakıp cepheye gitmişti... Onun gittiği gün içmedim, hayır, iznimi bekledim; çocuğun, Rostov'dan aldığımız, ökçesi sığır derisinden beyaz pabuçlarını bitpazarına götürdüm; karşılığında yarım şişe votka alıp hayatımda son kez kafayı çektim. Derken sızdım, düşümde büyük oğlumu, şehit düşeni gördüm; sırtında asker elbisesiyle önümde dizçökmüştü. «Kalksanal» diyordum. «Kalkamıyorum, bacaklarım koptu», cevabını veriyordu. Durmadan bakıyordu yüzüme. «İçiyor musun?» diye sordu ve ben, olduğum yerde kalakaldım; verecek cevap bulamıyordum. «İçmene bak», dedi ve dizlerinin üstünde sürünerek uzaklaştı... Yavrum, cepheye varır varmaz annene mektup yaz. Postada kaybolmaması için de mektupları doğru fabrikaya yolla...

— Babama ne oldu, anlatır mısınız Vassili Petroviç?

— Annen anlattı ya.

— Suçlu muydu?

— Kendini suçlu sayıyordu.

— Siz ne düşünüyorsunuz?

— Partiden atılması yolunda oy kullandım. Kimse onunla ilgili başka bir teklif yapmamıştı.

— İyi ama, her şeyi yanına aldığını ve yolda Almanlarla

karşılaştığını düşünün. Daha mı iyi olurdu?

— Neyin daha iyi, neyin daha kötü olduğunu bilemeyiz. Ama paralarla muhasebe kayıtlarını yanına almalıydı; orada bıraktığı bir gerçek. Yalnız emin olduğum bir şey var, onunkinden çok daha beter işlere bulaşanlara rastlıyoruz, parti kartları hâlâ ceplerinde... Senin baban her şeyi açıkça söyledi. Böylece en doğru şeyi yaptığını sanıyordu, tersi oldu. Yanılan bir tek senin baban mıydı sanki? Dinle, ellerimizle yaptığımız biçer - döğerler vardı. Hepsini, birbiri ardından kazılan tanksavar çukurlarını doldurmakta kullandılar... Atölyelere önce, her şeyi uçurma emri geliyordu; yarım saat sonra aldığımız emir bizden tam tersini istiyordu. Torna tezgahlarının ayakları dibine delikler açılmış, atölyelere saman dolu torbalar yığılmış, benzin dolu kovalar taşınmıştı. Hem yakmak, hem de havaya uçurmak için her şey hazırdı. İster havaya uçururdun, ister yakardın... Almanların da şehre girdiği söyleniyordu. Böyle bir zamanda ne yapacağını bul çıkar bakalım...

Tanya içini çekerek:

— Ben de yaşadım o günleri, dedi.

— Yine de fabrikayı, (kusura bakma) bütün bu kerhaneciliklere rağmen boşalttık. Atölyelerde ne var ne yok söktük, şişirmeden değil ha, sonradan tekrar monte edebilecek şekilde, mümkün olduğu kadar dikkat ederek. Altı hafta sonra da burada, ilk malımızı çıkarıyorduk. Tabii eski stoklardan yararlanmıştık. Onları bile bırakmamış, Taşkent'e kadar taşımıştık. Babanı şaşırtan Krotoftur, bence babanın ahlaksızlıkla uzak yakın ilgisi olamaz.

— Ya yanılıyorsanız?

— Babandan şüphen mi var? Alman işgalindeki yerlerde onun gibileri görmedin mi hiç?

— Neler gördüğümü kırk yıl düşünseniz aklınıza getiremezsiniz. Ne hainler, ne alçaklar gördüm...

— Atölyede bir konuşma yaptın ama bu alçaklarla ilgili tek kelime söylemedin, dedi Suvorof hafifçe gülümsiyerek. Daha çok, partizanların gösterdiği yararlıkları anlattın.

— Hayır, her şeyi anlattım. Hainleri nasıl ölüme mahkûm edip temizlediğimizi de söyledim.

— Evet ama, laf arasında, şöyle bir dokunup geçiştirdin...

— Enine boyuna mı anlatayım istiyorsunuz? Belki gözünüzün önüne getiremiyorsunuz? Emir aldığım için hainlerle birlikte içki içmek, fokstrot yapmak, ufak ufak okşamaları

na göz yummak, ellerinden kurtulmayı becerip bütün istediklerini gelecek sefere yerine getireceğime söz vermek benim için zevkli miydi sanıyorsunuz? Sonra da gidip vasistası iki kere açıp kapamam ve her zamanki gibi, alçağın sarhoş olarak dışarı çıktığını arkadaşlara bildirmem gerekiyordu. Onu temizlemek üzere yolun köşesinde pusu kurmuş bekliyorlardı... Hayır, nasıl öldürdüklerini söylemeyi de hiç canım çekmiyor. Bu kadarını bile, dayanabildiğim için anlatıyorum size...

— Ne kadar sağlam olduğunu şimdi anlıyorum. Ben de seni zayıf, narin bir kız sanırdım.

— Bir zamanlar öyleydim ama artık değilim, dedi Tanya son kızgınlık kalıntısıyla.

İçtenliğinden şüphe etmesini bağışlıyamazdı. Evet, dökümhanede işçilerle konuştuğu sıra her şeyi anlatmamıştı. Anlatmaya ne hakkı vardı, ne de canı istiyordu. Ama söyledikleri gerçeğin ta kendisiydi. Arkadaşlarıyla, gösterdikleri yararlıklar, kahramanlıklarla ilgili ne söylediyse doğruydu... Kaşirin, diğerleri ve Degtiar hakkında anlattığı her şey. Aralarında geçenin pek fazla önemi yoktu; her şey bir yana, Degtiar gerçek bir yiğitti.

Tanya'nın sustuğunu gören Suvorof:

— Bana kızmamalısın, dedi. Dökümhanede yaptığın konuşma gerçekten iyiydi Sana biraz takılmak istedim, sen kendinden geçtin... Demek siz partizanlar, bu kadar alıngansınız?

Çil dolu küçücük, alaycı çizgilerle kaplı yüzünü koca yumruklarına dayayıp soran bakışlarla Tanya'yı süzdü. Birden gençleşen bu yüz Tanya'ya, Rostov'daki evlerinin avlusunu, aylığını aldığı gün kafayı çekip sallanarak, arada dansederek avludan geçen, aceleyle koşup kendisini eve sürüklemek isteyen karısını hafifçe iten Vassili Suvorof'u hatırlatmıştı; bağıra çağıra ÇASTUŞKİ (*) söyler, çille kaplı yüzünü kaldırıp meydan okurcasına üst katlara bakardı.

Bu anılar, Tanya'nın gülümsemesine yol açtı.

— Neden gülüyorsun? diye sordu Suvorof.

Tanya cevap vermek istemedi, savaşta iki oğlu şehit düşen bir adama anlatamazdı bunları.

Annesinin dökümhaneden bitik döneceğini, yatağına kadar sürüklenecek gücü zor bulacağını düşünüyordu. Tam tersine, kantindeki toplantının nasıl geçtiğini ve nasıl sonuçlandı-

(*) Çoğu kere sözlerini, söyleyenin uydurduğu, halk şarkıları.

ğını Tanya ile Suvorof'a anlatmak için yanıp tutuşarak girdi içeri. Kantin müdiresi kapıda durdurulmuş, hakkında zabıt tutulmuş, önce polis ardından da bir müfettiş çağrılmıştı. Müfettiş oracıkta sorguyu yapıp kadını hemen tutuklayarak götürmüştü. En azından on yıl yiyecekti.

Yaşlı kadın, arkadaşlarının, kantin müdiresini çaldığı etle nasıl yakalandıklarını anlatıyordu; meğer ne kadar kurnazdı bu kadın, ilk hırsızlığı da değildi herhalde... Kısa süre önce, İhtilalin yıldönümünde, kadına iyi ve candan hizmetlerine karşılık bir şeref diplomasıyla bir kumaş karnesi armağan edilmiş, o da, hiç yüzü kızarmadan almıştı bunları! Ne insanlar vardı gerçekten yeryüzünde!... Sanki onun gibi bir hırsızın kumaş karnesine ihtiyacı varmış gibi! Evinde bir kuş sütü eksikti muhakkak. Orada da arama yapılacaktı; ertesi gün ne bulunduğu çıkardı ortaya.

— Belki de bir şey bulunmaz, dedi Suvorof. Çaldıklarını yakınlarına dağıtmış, onların evine gizlemiş olmalı. Günümüzde bu tür hırsızlar, nasıl davranmak gerektiğini çok iyi biliyorlar.

— Evli mi? Çocukları var mı acaba? diye sordu Tanya.

— Kocası orduda binbaşı, ya sınır muhafızlarında görevli, ya da ona benzer bir birlikte. Vaktini dalgacılıkla geçiriyor.

Birden Tanya, Moskova'daki şeker çuvallarını ve binbaşıyı hatırladı.

— Çocukları var, iki kızı da okula gidiyor... Kadın kızlarını, şimdiye kadar bir kere kantine getirdi. «Kızlarıma baktıracak kimsem yok, ama yanıma da alamam; çocuklarına kantinde yemek yediriyor diye dedikodu yaparlar sonra.» demişti. Pis orospu, karşımıza geçmiş böbürleniyordu! İki kızının nasıl doyduğunu anlamak için yüzlerine bir kere bakmak yeter!

— Neden çocuklar için böyle konuşuyorsun? İyi besleniyorlarsa sana ne? Açlık çekmelerini mi istiyorsun yoksa?

— Sus! diye bağırdı Tanya'nın annesi. Bir şey anlarmış gibi konuşuyor. İşten çıktığında kolumu bacağımı koparmışlar gibi geliyor bana. Yine de kantine koşup çalışanların başında duruyor, eldeki bir gram yiyeceğim bile emekçilerin tenceresine atılmasını sağlamaya çalışıyorum... Ve bu karı, evine et götürüyor. Gerçektende orospu; ona başka ne dememi istiyorsun?

— Peki, peki, sakin ol. Çay ısıtayım mı sana?

— Zahmet etme, ılık ılık da içerim.

Yaşlı kadın Tanya'nın kestiği kara ekmek dilimini aldı, ko-

ca bir parça ısırdı, bir yudum çay içti ve yeniden hafifleyip düzelen sesiyle sordu:

— Epeydir bekliyor musunuz beni? Neden söz ediyordunuz?

— Önemli bir şey konuşmadık, dedi yerinden kalkan Suvorof. Ben fabrikada olup bitenleri anlatıyordum, Tanya da kendi gördüklerini. Aslında ikisi de birbirinin aynı, savaş her köşede insanların gırtlağına yapışıveriyor.

— Evet ama cephedekilerin hayatı bizimkinden çok daha güç.

Olga İvanovna kızına baktı, iki hafta sonra cepheye gideceğini hatırlayınca içi dehşetle doldu.

— Öyle olsun, dedi Suvorof, savaş bittiğinde hayatta kalırsak kimin hayatı daha güçmüş, anlarız.

Paltosunu omuzuna aldı ve dolaşmaya çıktı.

Kapı kapanır kapanmaz, yaşlı kadın aceleyle:

— Serafima söyledi, dedi, bugün Nikolay seni fabrikadan aramış. Ne istediğini bilmiyorum.

Niyeti, Suvarof dönmeden kızıyla biraz konuşmaktı.

— Gördüm, dedi Tanya.

— Ne oldu?

— Hiiç. Aramızda artık her şeyin bittiğini sana söylemiştim ya.

— Canım, hepimiz neler söylüyoruz... Demek seni buldu?

— Evet, dedi Tanya ve içini çekti.

O güne kadar sakladığını söylemedikçe, annesiyle bu konuda hiç anlaşamıyacaklarını biliyordu.

Yeniden kapıya göz atan yaşlı kadın:

— Ne konuştunuz? diye sordu.

Tanya, neşeli ve yüksek sesle, aldığı ani karara çok sevinmiş gibi:

— Geçen sonbaharda evlenmiş, dedi.

— Ne diyorsun?

— Duydun ya, hem de burada, Taşkent'te evlenmiş, diye tekrarladı Tanya.

Annesinin şaşkın yüzünü gördüğüne sevinmişti bile. Bu gece uzun bir konuşma yapma zorunluğundan kurtulamıyacağını anlıyordu ya, hiç olmazsa bu son konuşmaları olacaktı.

Suvorof kapıya yaklaştı, içeri girmedi, olduğu yerde tepindiğini ve çizmelerindeki çamurları temizlediğini duydular.

Tanya büyük bir rahatlık, annesi de sıkıntıyla, ses etme-

den, içeri girmesini beklediler.

— Gökyüzünü inceledim, dedi Suvorof. Bana kalırsa, yarın sabah hava düzelecek.

Hareketsiz duran iki kadına göz gezdirdi ama bir şey sormadı. Paltosunu astı, yatağa oturdu ve çizmelerini çıkarmaya koyuldu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VE ertesi sabah, hava gerçekten düzeldi. Suvorof'la Tanya'nın annesi fabrikaya gitmek üzere yola çıktıklarında hava daha aydınlanmamıştı. Tanya bir türlü toparlanamıyordu. gözünün içine giren güneş ışını onu uyandırdı.

Kalktı, her zamanki gibi paçavralara sarılı çaydanlıktaki ılık çayı içti, annesinin fabrikadan getirdiği poğaçalardan yedi; münakaşa çıkmaması için önceki gün vermemiş, ama kahvaltıda yemesi için bırakmıştı. Şimdi Tanya, odada tek başına, cepheye gideceği günü düşünüyordu. İki hafta daha izin yaptıktan sonra annesi yine yalnızlığa terkedilecekti. Geldiğinin ertesi günü, yaşlı kadın yıkanırken Tanya onu o kadar zayıf bulmuştu ki ürkmüştü. Beraber oldukları sürece, Moskova'dan getirdiği konserve kutularının hepsini açarak daha iyi beslenmeye zorlamıştı... Önceki gün biraz daha yiyecek almıştı. Ya sonra? Cepheye gidecek ve yaşlı kadın yine tek başına kalacaktı. Ödeneğinin tümünü ona yollayacaktı, kabul. Ama parayla fazla bir şey alınamıyordu ki. Annesi, bazılarının kendisinden çok daha güç koşullarda yaşadığını söyleyerek kızını avutmaya çalışıyordu. Belki söylediği doğruydu ama en kötüsü yalnız kalmaktı. Bugünden tezi yok çarşıya çıkmalı, Artemyef'ten aldıklarının hepsini pirinçle değiş - tokuş etmeliydi. Hepsini annesine bıraksa, yaşlı kadın bunlara el sürmeyebilirdi. «Tanya döndüğünde yeriz», diyerek aç oturabilirdi.

Tanya, ne trende ne de Taşkent'e vardığında açtığı sırt çantasını yatağın altından çıkardı ve içini çekerek ağzını kapayan ipi çözdü, boşalttı. Çantanın içinde, elbise namına, hiç giyilmemiş mavi bir etek ceket vardı. «Buna karşılık epey pirinç alırım,» diye düşündü Tanya. Geri kalan bütün giyecekleri, pabuçları, sandalları, ipekli kumaştan dekolte ve kolsuz

otomla birlikte üç elbisesi, iki eteği, hep yazlıktı.

Hatırlıyordu, Maşa, Sintsof'la birlikte Simferopol'da trenden indikleri an savaşın patladığını duyduklarını söylemişti.

«Tatile giderken yeni giysilerini yanına almıştı, bir kere bile giyme fırsatını bulamadı.» Tanya, uzun süreden beri edindiği ölüm görüntüsüyle düşünüyordu Maşa'yı.

Giysileri çantaya yerleştirmeye koyuldu, ama ipekli kumaştan elbiseyle iskarpinlere geldiğinde durdu. Elbise buruşmuştu, yine de bir kere giyip aynada kendini görmek istedi. Savaşın başından bu yana hiç kadın elbisesi giymemiş gibiydi. Doğru değildi bu, Smolensk'de yeraltı çalışmalarına katıldığı sıralar hep sivil gezerdi; Almanların subay gazinosunda dansa gittiğinde giydiği bir gece elbisesi bile vardı. Sofia Leonidovnanın komşusundaki doğum gününe gittiğinde de giymişti bu elbiseyi; komşunun yeğeni, düşmanın hizmetinde polislik yapan Şurik adlı adamla bile dansetmişti ama sonradan öldürülmesinde yardımcı olmuştu.

Yine de, o sıralar sivil gezmiyordu sanki. Bu elbise sanki bir iş elbisesi, başka bir insanın derisiydi. Smolensk'i nefretle hatırlıyordu, orada bulunduğu sıralar en büyük hayali, ormana, partizan dostlarının arasına dönmekti... İlk raslayışında Degtiar'ın kollarına atılması da, her halde Smolensk'deki hayatın ona işkence gibi gelmesinden, içine kapanmasından, çaresizliğindendi... Partizanların arasına döndüğünde doğrulmak, kollarını ve bacaklarını oynatmak, gülümsemek, şarkı söylemek, sevmek ve herkesi ne kadar sevdiğini söylemek isteğini duymuştu. Yazın, Ağustos ayında oluyordu bunlar, hava öylesine tatlı, güneşli, geceler öylesine güzeldi ki...

İlk görevine Degtiar'la birlikte çıkmıştı; arkadaşları onun kadar gözüpek ve talihli partizan olmadığını söylüyorlardı. Gözüpekliğini, aldıkları görev gereğince köprüyü uçurdukları sıra yakından görmüştü; talihliliğini de. Köprüyü uçurduktan sonra Almanlar ormana havan mermisi yağdırmışlar, bir mermi parçası Degtiar'ın kasketini bıçak gibi ikiye ayırmış, Degtiar başından aldığı bir sıyrıkla paçayı kurtarmıştı. Epey kan kaybetmiş, Tanya yarasını sarmakta güçlük çekmişti ama kurtulmuştu ya...

Sonra ormana dalıp geceyi orada geçirmeleri gerekmişti. Gece, küçük bir akarsuda yüzmüş, üşüdükleri için de derenin kıyısında birbirlerine sokulmuşlardı. Tanya başındaki yaranın acıyıp acımadığını soruyor, Degtiar onu alaya alıyordu; yarasıyla da alay ediyor, Tanya'ya aşık olması için bir günün yettiğini, her ne pahasına olursa olsun bu sevgiyi yüreğinden söküp atmıyacağını söylüyordu.

Gözüpek ve yakışıklıydı, başındaki yarayı önemsemediği ve Tanya yarasını dikerken en ufak bir inilti çıkarmadan, sigara içip «Ne haber doktor? Rica ederim, makine dikişi kadar düzgün olsun...» diyerek oturduğu için Tanya, o an Degtiar'a aşık olduğunu sanmıştı.

Evet, Smolensk'ten ayrılır ayrılmaz, çılgın ve mutlu, düşüncesiz, arkadaşlarına karşı içi büyük bir güvenle dolu olduğu sıralar Degtiar hayatına girmişti. Ormanda yürürken hoplayıp zıplamak, gökyüzüne bakmak, bir kayınağacına yaslanıp yanağını kabuğa sürtmek geçiyordu içinden.

Sonraları Degtiar'ın, bir gecede Tanya'yı elde ettiğini öğünerek anlattığı sıra söyledikleri yalandı. Hiç de yalvarması gerekmemişti. Hayır, doğru değildi söyledikleri. Tanya kendiliğinden onunla sevişmek istemişti. Nereye gittiğini biliyordu, geceyi birlikte geçirdiklerinden gerçekle yüzyüze gelmekten hiç çekinmemişti.

Aralarında geçeni başkalarının duymasını istemediğini söylemiş, «tabii» demişti Degtiar da. Arkadaşlarının arasına döndükten sonra ormanda yine iki gece yalnız kalmışlar, yine birlikte göreve gönderilmişlerdi. Sonra Degtiar yalnız gitmişti. Tanya onu çok merak ediyordu. Degtiar, herkesin öldüğünü sandığı bir sıra, aradan altı gün geçince geri dönmüştü. Uzaktan, onun geldiğini görmüş, o da Tanya'yı farketmişti. Gece yarısından önce, Tanya, her zaman buluştukları yere koşmuş, ama Degtiar bir türlü görünmemişti. Yorgun olabileceğini düşünen Tanya, ona içerlediği için kendi kendine kızmıştı sonra. Ama Degtiar ertesi gece de buluşma yerine gelmemişti; karşılaştıklarında da, aralarında hiç bir şey geçmemiş gibi, onu, başıyla selâmlamakla yetinmişti. Akşam, tugayındaki kadınlardan biri, -iyi bir kadın, söylentiye göre erkeklere karşı çok cömert bir dişi- Tanya'ya uğramış ve:

— Biliyor musun, Degtiar dün gece benimleydi, demişti. Aranızda birşeyler geçtiğinden epeydir şüphelendiğim için, yanıma neden geldiğini sordum. Ne cevap verdi biliyor mu-

sun: «Geçici bir ilişkiydi. Göründüğü gibi bir erdem simgesi olmadığına, başbaşa kaldığımız ilk gece onu elde edeceğime. Dutikof'la bahse girmiştik...»

Partizanların arasına katıldığı ilk gün, daha Smolensk'e gitmeden önce gördüğü ve sevimsiz bulduğu Dutikof'u epeydir tanıyordu. Gözüpekti ama ahlaksızdı, hemen Tanya'ya yanaşmaya çalışmıştı. Öyle ki, kadın Degtiar'la Dutikof'un bahse girdiğini söylediğinde, ani bir dehşet ve hemen ardından gelen büyük bir kayıtsızlıkla duyduklarının doğruluğuna inandı. İyi ama kadın bunları Tanya'ya neden anlatıyordu?

— Neden bunları bana söylüyorsun?

— Acıdığım için. Onun yüzünden üzülmeni istemem. Kızmadın ya?

— Hayır, hiç kızmadım. Şu sıra nerede?

— Bilmiyorum.

Tanya, Degtiar'ı aramaya çıkmıştı. Uzaktan geldiğini görmüş, ama Tanya'yı farketmemiş gibi, erkeklerin toplandığı barınağa girmişti. Bir saat süreyle Tanya, orada dolanıp durmuştu. Aralarındaki konuşmayı ertelemesi imkansızdı çünkü. Degtiar dışarı çıktığından onu görmezlikten gelemezdi, gülümseyerek selam vermiş ve elini uzatmıştı; silah arkadaşı olduğundan Tanya da ona elini vermezlik edemezdi.

— Aramızda geçenlerin, Dutikof'la girdiğiniz bahsin sonucu olduğu doğru mu?

Tanya'nın yüzüne bakan Degtiar, yalan söylemenin gereksizliğini anlamış ve çekinerek: «Evet, aramızda böyle bir konuşma geçmiş olabilir, demişti. Ama bilirsin, erkeklerin konuşmaları ipe sapa gelmez... Sen pek aldırma.»

Degtiar'ı tokatlamak için büyük bir istek duyduğu halde, her şeye rağmen arkadaşı olduğunu hatırlamış ve kendini tutarak: «Öyleyse elveda!» diyerek elini uzatmıştı. Degtiar ona yetişmiş, kolunu yakalayıp kıvırmış, ustaca çevirmiş ve ağır ağır bütün gücüyle vücuduna yapıştırarak öpmek için üzerine eğilmişti. İşte o an, Tanya, Degtiar'ı tokatlamak için kolunu kurtarmış ve bütün gücüyle, arkadaşı olduğu halde, elinin kenarını iki gözünün arasına indirmişti. Degtiar ellerini yüzüne kapamış ve sendeleyerek gerilemişti. Tanya da dönmüş, ardına bakmadan yürümüş gitmişti.

Biraz çılgın ve belki de iyice mutluydu, çünkü sözü edilen ya da kitaplarda okuduğu diğer kadınlar gibi değildi. İkinci kez beraber olduğu ve sevdiğini sandığı adam birden ona ser-

sem ve adi geliyor, o an en ufak bir şey bile duymaz oluyordu. Degtiar üzerine eğilip kendine çektiğinde ortak bir hayatı sürdürebileceklerini düşünmez olmuş, kollarını sıkı sıkı tuttuğu için acıdan ve yüzünün yakınında birden iğrenç bulduğu o ağır soluğa duyduğu tiksintiden başka şey hissetmez olmuştu.

Degtiar herhalde çok kızmıştı, Tanya, birkaç gün sonra, kalabalığın çevrelediği ateşin yakınından geçerken, en kaba deyimlerle kendisini nasıl elde ettiğini anlatırken yakalamıştı Degtiar'ı. Kaşirin, genç adamı çağırtıp aralarındaki ilişkiyi «uluorta açıklanmasını rica etmiş», sonra da Tanya'ya sormuştu: «Söyledikleri doğru mu, değil mi?» - «Neden öğrenmek istiyorsunuz?» - «Doğruysa yediği zılgıt ona yeter; yalan söylediyse cezalandırılacak.» - «Doğru, demişti Tanya, ama bir daha tekrarlanmıyacak. Rahat edebilirsiniz.»

Bir hafta sonra, alman saldırısının başlangıcında, patlıyan bir mayınla barsakları deşilen Degtiar'ı kızakla, komada getirdiler. Karnından parmak büyüklüğünde bir mermi parçası çıkaran Tanya, barsaklarını temizleyip dikti, yaşaması için elinden geleni yaptı. Degtiar, kan kaybından kendine gelmeden öldüğünde de iyi bir arkadaşın, tugayın en gözüpek kişisinin ardından duyulan üzüntüye o da katıldı. Sonra ölüler, ağır yaralılar, ameliyatlar birbirini izledi; iki hafta boyunca, her gün kamp yerini değiştirmeleri gerekmişti. Alman kuşatmasını yardıkları güne kadar hayatları cehennemden farksızdı, vakit bulamadığı için Degtiar'ı hiç düşünmedi. Sonra, ortalık durulduğunda, kayıtsızlık ve biraz da kırgınlıkla hatırladı onu; Degtiar artık yaşamadığına göre, kendinden başka suçlayacak kimse kalmıyordu.

Anılar, tüm anlamlarını yitirecek kadar geçmişte kalmıyorlar. Unutulduğu sanılanlar bile birden akla geliyor ve anlam kazanıyor.

Tanya için Degtiar'ı böylesine düşünebilmek, kocasının ardından, onunla aralarında geçenlerden sonra bile her zaman sevmek ve hem kendisinin, hem de başka bir adamın mutlu olmasını sağlamak isteğini yitirmediğini gösteriyordu. «Mutlu olmasını sağlamak» değil de «bir mucize yaratmak» dese daha yerinde olurdu. Yine de «mutlu olmasını sağlamak» diyordu kendi kendine.

Elbiseyi eline aldı, üstüne koydu ve bir süre duvarda asılı aynanın önünde durdu. Bu ayna, üç kanatlı dolabın üç aynasından biriydi. Kendine bakarken, Serafima'nın aynayı nerede

bulduğunu hatırladı: «Dolaptan söktüm ve kendimi seyretmeye yarıyacağını düşünerek bavula koydum», demişti.

Elbiseyi vücuduna yapıştırmış, nasıl kısaltıp bedenine uydurabileceğini düşünüyordu. Sanki elbiseyi, gerçekten giymek niyetindeydi.

Hem elbisenin mavi işlemelerinden hoşlandığı, hem de bu kadınsı sersemliğiyle alay etmek istediği için, aynadan kendine güldü; elbiseyi ikiye, sonra dörde katladı, iskarpinlerle birlikte çantaya sokup gitmeye hazırlandı; üniformayla çarşıda görülmemek için sırtına bir sivil ceket geçirdi, başına da annesinin atkısını sardı.

Kapısı birden şiddetle vuruldu:

— Girin.

Çizmelerini bileklerine kadar kıvırmış, av köpeklerinin kulaklarını andıran kulaklıkları başlığının iki yanında sallanan bir havacı içeri girdi.

Sanki aradığı kişi o değilmiş gibi, gözlerini üzerine dikerek sordu:

— Askerî doktor Ovsiannikova'yı arıyorum.

Dili biraz çalıyordu.

— Benim, dedi Tanya ve başındaki atkıyı çözdü.

— Öyleyse tanışabiliriz, dedi havacı elini uzatarak. Asteğmen Mansurof.

Gepgenç, zayıf ve kara kuru, üniformasının üzerinde mavi havacı işaretleri taşıyan bir delikanlıydı bu. «Benden en az beş yaş küçük olmalı», diye düşündü Tanya, Bu özbek havacının kendisini neden görmeye geldiğini anlamadan, olayların devamını bekledi. Önceki akşam Malinin, fabrikaya bağlı askerî birliğin Tanya'dan, bir konuşma yapmasını isteyeceğini söylemişti. Belki de delikanlının geliş nedeni buydu.

— Bizimle yolculuk etmek istiyorsanız, yarın sabah altıda garnizon kurmay başkanlığında bulunun, dedi havacı. Öbür gün Don cephesi kurmay başkanlığına varır, oradan edineceğiniz bir araçla da gideceğiniz yere gidersiniz.

— Durun, dedi Tanya, anlıyamadığım bir şey var.

Birden hatırladı, Serpilin'in cevabı söz konusuydu herhalde. Ama mucizeye benziyen bu varsayımı hemen kafasından attı.

Şaşkınlığı karşısında havacı, uzun uzun güldü.

— Ordu sağlık hizmetlerinde görevli değil misiniz?

— Evet.

— 31. Ordu kurmay başkanlığından gelen, sizinle ilgili bir emir aldık.

— Serpilin'den mi? diye bağırdı Tanya.

— Kurmay başkanın adını bilmiyorum. Yazılı emir, buradaki sağlık hizmetleri komutanına verildi. Yazılı emri getiren subay da, hemen yola çıkmanız kararlaştırılırsa sizi yarın yanımıza alabileceğimizi söyledi; araçlarımızdan üçü yarın fabrikadan hareket ediyor. Doktor General yazılı emri getiren subaya, sizinle görüşeceğini bildirdi. Subay da personel şubesinden adresinizi aldı ve bu sabah sizi bulmamı, ilgili emrin Doktor Generalin elinde olduğunu söylememi istedi.

— Çok, çok teşekkür ederim! diyen Tanya asteğmenin elini bütün gücüyle sıktı. Beni nasıl buldunuz?

— Havada olduğu gibi karada da yönümüzü kolayca buluruz, cevabını verdi genç havacı gülerek. Üstelik ben burada, Beşağaç'ta doğdum. Anam babam, iki adım ötenizde oturur. Bizimle geleceğinizi sanıyor musunuz?

Bu genç kadınla birlikte yolculuk etmek, hoşuna gidiyordu anlaşılan.

Bütün işlerini bir gün içinde nasıl halledeceğini, haberi alan annesinin nasıl bir tepki göstereceğini düşünmeden:

— Tabii! diye bağırdı Tanya. Ne yana gidiyorsunuz, şehrin merkezine doğru mu?

— Evet. Doğru sağlık müdürlüğüne.

Tanya çantasına bir göz attı ve yatağın altına itti.

— Yolumuz aynı. Ben de doğru oraya gidiyorum.

Asteğmenin varlığı onu hiç rahatsız etmiyordu, ceketini çıkardı. Örtünme gereğini duymadan iskemlenin üzerindeki üniforma ceketini aldı, sırtına geçirdi, üstüne kaputunu giydi ve kayışını bağladı.

— Siz çıkın, ben hemen geliyorum.

Tanya odada kısa bir süre daha kaldı, aynaya bir göz attı, kağıtlarının hepsini yanına alıp almadığına baktı, kapıyı kaparken kaçamak değil de yüreği sıkışarak düşündü annesini; ertesi akşam, uçak uzaklarda uçarken annesi işinden çıkıp buraya dönecek ve yapayalnız yatacaktı.

Havacıyla Halide avludaydılar; Halide kızgın gibiydi, özbekçe hızlı hızlı bir şeyler söylüyordu asteğmene. İyiden iyiye sinirlenmişti, sapsarıydı yüzü, Tanya onu hiç bu halde görmemişti; asteğmen utanmış gibiydi, ses çıkarmadan, büyük bir uysallıkla dinliyordu Halide'yi. Cevap vermiyor, başını sallıya

rak HOP, HOP demekle yetiniyordu; bu da, Halide'nin bütün söylediklerini kabullendiği anlamına geliyordu. Tanya, bu sözcüğü artık bellemişti.

Tanya'nın çıktığını gören Halide teğmenin yanından ayrılarak her zamanki okşayıcı gülümsemesiyle baktı yüzüne. Ve yüzü, gülümsemesine rağmen her günkü sakin ve hüzünlü havasına büründü.

Avludan ayrıldıklarında, havacı:

— Sizi almaya geldiğim için bana demediğini bırakmadı, dedi. Gelmemem gerektiğini anlattı hep. Eve büyük bir felaket getirdiğimi, kötü bir konuk olduğumu kafama kaktı. Bizim eskiler böylelerine ŞOM ADAM (*) derler.

Tanya içini çekmekle yetindi, başka ne yapabilirdi? Sonra sordu:

— Halide'yi tanır mısınız?

— Tabii tanırım, hısımımdır. Bizden biri evlendiğinde onu çağırırız, aynı şekilde o da bizi davet eder. Annemin büyük amcasının karısı onun teyzesi olur. Gülmeye başladı. Özbeklerin akrabası çoktur, eskiler hepsini bilirler, bir tanesini bile unutmazlar.

Eski şehirin dar sokaklarında birinde yürüyorlardı. Yolun gölgelik yanında karlar erimemişti ama öbür kıyıda, güneş ışınları altında kıpkızıl bir renge bürünen tahtaperdelerin yanı sıra, pis sular yokuş aşağı şarıldıyarak akıyordu; dizçökmüş küçük özbek çocukları, partal entarileri çıplak göğüslerinde kavuşmuş, değneklerle suya yol verip eğleniyorlar, ya da tersine, önüne engeller koyup çeşitli dereciklere bölüyorlardı.

— Şu MİRABİ'lere bakın, dedi havacı ve güldü.

MİRABİ'nin ne anlama geldiğini bilmediği halde Tanya da güldü ve çizmesini derenin ortasına koyup köpüren derecigin ayağını aşarak geçişini izledi. Serpilin'in mektubu alması ve kendisini unutmamış olması, havacıların da yazılı emri sağlık müdürlüğüne vermekle yetinmeyip yerini arayıp bulmaları Tanya'yı çok sevindirmişti. Yarın cepheye, Stalingrad'a gitmek üzere uçağa binecekti. Daha başka ne isteyebilirdi? Annesi de olmasa...

— Madalyayı nerede aldınız? Don cephesinde miydiniz yoksa?

Genç asteğmen, Tanya'nın sırtına geçirdiği üniforma ceke-

(*) Metinde türkçe.

tinin göğsündeki nişanı farketmiş ve şaşırmıştı: Kızıl Bayrak nişanına seyrek raslanıyor, özellikle kadınlara bu nişan pek verilmiyordu.

— Hayır, dedi Tanya, partizanlarla savaştım. Siz ne gün yola çıktınız?

— Evvelki gün. İlk geceyi Aktiyubinsk'de geçirdim, dünden beri de buradayım.

— Durum nasıl?

— 10 Ocakta, Almanların ültimatomumuzu geri çevirmelerinden bu yana, binlerce top her gün tepelerine mermi yağdırıyor, yer gök sarsılıyor; artık fazla dayanabileceklerini pek sanmıyorum. Biz havalandığımız sıra, son havaalanları da top ateşine tutulmuştu. Ancak hava yoluyla yiyecek yardımı görebilirler ki, bu da hapı yuttuklarını gösterirl Yine de savaşlar çetin geçiyor.

Asteğmen, Kızıl Bayrak nişanı taşıyan genç kadını şaşırtmayı çok istiyordu ama, hedefine varmak için fazla bir şey yapmak zorunda da değildi aslında. Tanya, anlattıklarını neredeyse kana kana içiyor, arada yürümeyi unutuyordu; daha sonra, tramvayda, tek kelime kaçırmamak için genç adama yapıştı. Bütün anlattıklarını (Alman ordularının kuşatılması, faşistlerin nereye gizleneceklerini bilememeleri, günde otuz junker kaybettikleri) bildirilerde okumuştu ama cepheden yeni gelen bir tanığın ağzında aynı şeyler hiç duyulmamış gibiydi, şaşırtıcıydı.

Tramvaydan indiler, sağlık müdürlüğünün önünde birbirlerinden ayrıldılar. Asteğmenin yüzü, bütün iyi dileklerini yansıtıyordu.

— Çekinecek hiç bir şey yok. İlgili subay zarfı kendi eliyle verdi, üzerini de imzalattı.

— Merak etmeyin. Yarın sabah altıda görüşürüz, dedi Tanya ağır ağır kapıyı açıp asteğmene el sallıyarak.

Sağlık hizmetlerinin başındaki subay yerinde yoktu; geldiğinin ertesi günü bir kere gördüğü yardımcısı elinden geleni yapmaya hazırdı ama, onun da yapabileceği bir şey yoktu. Yazılı emir, 2. sınıf doktor generalin elindeydi.

İki saatin sonunda, Tanya'nın, o gün bir sonuca varılamıyacağını ve trene binmekten başka çare bulamıyacağını dehşet içinde düşünmeye başladığı sıra general göründü. Tanya, koridordan geçtiğini farkeder etmez dışarı fırladı, selam verdi, kendisiyle hemen görüşmek istediğini söyledi.

General, yan yan genç kadına baktı, hiç durmadan geçti gitti, ama on dakika sonra onu çağırttı. Tanya içeri girdiğinde:

— Oturun, dedi. General Serpilin'in yolladığı mektup elimde. Üstün yeteneklerinizi övüyor, birliğinde çok faydalı olacağınıza inandığından yanına gönderilmenizi istiyor. Bu mektubu bir resmi teşebbüs sayamam, ama, gitmek istediğinizi belirtirseniz dileğinizi yerine getirmeye hazırım. Üstelik sözkonusu, Don cephesi. Doktor Generalin yüzünde, gülümsemeyi andıran bir şey dolaştı. Dosyanızı çıkarttım, dedi eliyle üstüne vurarak. Şu sıra izindesiniz, 1 Şubat günü sağlık kurulundan geçmeniz gerekiyor. Kurul, geçirdiğiniz ameliyattan sonra, terhis edilmeniz ya da geri hizmete alınmanız konusunda bir karara varacak..

— Geri hizmet mi! diye bağırdı Tanya. Her yerde görev alabilecek durumdayım ben. Ameliyat başarıyla sonuçlandı. Ben de doktorum, bilirim durumumu.

Avucuyla dosyaya vuran general:

— Doktor olduğunuzu biliyorum, dedi. Ama bir kere daha, sağlık kuruluna çıkana kadar izninizi uzatabileceğinizi ve atanma emrini geri çevirebileceğinizi size hatırlatıyorum.

Tanya'ya, itiraz edecek zaman bırakmadan sordu:

— Kısacası, yol kağıdınızı vereyim mi, vermiyeyim mi?

— Verin general yoldaş.

General, önünde duran Serpilin'in mektubunu aldı, kırmızı kalemle kararı üstüne yazdı, masasındaki zile bastı.

Yaşlı ve cılız bir nöbetçi, hemen içeri daldı.

— Yol kâğıdını hazırlayın, dedi general. Siz de onunla birlikte gidin. Yolunuz açık olsun.

Yerinden kalkıp Tanya'ya elini uzattı. Başka eli de yoktu zaten, ceketinin öbür kolu içeri kıvrılmış ve dirseğinin altından dikilmişti. Ne, «size gıpta ediyorum» dedi, ne «sizin yerinizde olmak isterdim». Ne de bazılarının, böyle durumlarda etmekten hoşlandıkları yersiz sözleri tekrarladı.

Bir saat sonra Tanya, fabrika nöbetçisine, Malinin'in verdiği geçici geçiş iznini gösteriyordu. «Bu izin kağıdını evvelki gün aldım, gelecekte de bana faydası dokunmayacak, son kez kullanıyorum», diye düşündü.

Nöbetçiyi tanıyordu. İki kere konuşmuştu onunla. Herkesin Mişa Baba dediği adam ellisini geçmişti. Yine de gönüllü olarak cepheye koşmaktan geri kalmamış, kısa süre önce de bir bacağı öbüründen beş santim kısalarak hastaneden çıkmış-

tı.

Pasaportunu ona uzatan Tanya, Stalingrad'a gideceğini söylemekten kendini alamadı.

— Yok canım! Demek Stalingrad'a gidiyorsun! Yolun açık olsun yavrum!

Elini uzatırken: «Sevindiğini görüyorum, ama geri dönecek misin acaba? Bunu ne sen bilebilirsin, ne de ben» der gibiydi.

Ve Tanya, adamın yüzünü kaplayan ölüm gölgesini farkedince, ilk kez Stalingrad'da ölebileceğini düşündü.

Dökümhanede büyük bir canlılık hüküm sürüyordu; yapıma ara vermemek için, çok kısa zamanda, erimiş madenin döküleceği toprak kalıpları hazırlamak gerekliydi. Tanya, annesinin yanına yaklaşmadan epey bekledi; diğer kadın işçilerle birlikte, son kalıpları da aceleyle hazırlayışını izliyordu. Kalıplara erimiş maden doldurulmaya başlandığında, annesi, diğerleri gibi kenara çekilip kalıntıların üstüne oturdu, bezgin bir hareketle yüzünü elinin tersiyle sildi, elini çektiğinde Tanya'yı gördü.

— Epeydir burada mısın?

— Yok, geleli çok olmadı.

— Neden geldin? Dün, çarşıya gideceğini söylemiştin.

— Az sonra gideceğim çarşıya. Sana uğramam gerekiyordu...

— Niçin?

Şu son yarım saat içinde, kadın işçilerin çalışmasını izlerken, söze başlamakta kullanacağı sözleri kafasında evirip çevirmişti hep. Ama şimdi, düşünüp söylemeye karar verdiği şeylerin tümü aklından çıkıvermişti.

— Anne, yarın sabah altıda cepheye gidiyorum, daha doğrusu uçağa binip cepheye doğru yola çıkıyorum.

Yaşlı kadın hiç cevap vermedi, sadece, elinin tersini alnında ve gözlerinde gezdirdi, ama elini çektiğinde şaşkınlıkla kızına baktı. Sanki uykudan uyanmıştı da ne olup bittiğini bir türlü kestiremiyordu.

— Bana kızmamalısın anne. General Serpilin, cepheye gönderilmem için sağlık hizmetleri komutanlığına mektup yazmış. Yarın, doğrudan onun bulunduğu yere, Stalingrad'a giden bir uçak kalkıyor.

Tanya'nın annesi, kollarını üşürcesine birbirine yapıştırıp göğsünde kavuşturdu, ya başı dönüyor da düşecek gibi oluyordu, ya da olup bitenleri anlıyamamıştı; oturduğu yerde, birkaç kere sağa, sola sallandı durdu.

Tanya, meraklanarak annesinin yanına çöktü, omuzunu omuzuna dayadı ve ona iyice sokuldu.

— Üzülme anne...

Yaşlı kadının gözleri hep kapalıydı, omuzunu kızınınkinden uzaklaştırdı, sonra tekrar yaklaşıp uzaklaştı ondan. Birden gözlerini açtı, toprak ve ise bulanmış yüzünü kızına çevirdi:

— Hareketini öbür güne ertelemek mümkün değil mi?

Tanya, bunun imkansızlığını annesine anlattı. Ancak yarın uçak vardı; uçağı kaçırdı mı, bol aktarmalı ve çok uzun bir tren yolculuğu yapması gerekiyordu.

Yaşlı kadın, güçsüzce, başını önüne eğdi ve:

— Peki, peki, dedi. Tabii. Anlıyorum...

Ama bütün söyledikleri, olayların yüzeyde kalan yanıyla ilgiliydi. Öbür gün uçak olmayacağını, hem çok uzun hem de aktarmalı bir tren yolculuğunun gereksizliğini anlıyordu. Ama hepsinden önemlisini farkedememişti: Yarın, aynı saatte yalnız kalacağını, Tanya'nın artık Taşkent'te olmayacağını kavrıyamamıştı daha. Kızının dönüp dönmeyeceğini, dönerse ne zaman geleceğini kimse ona söyleyemezdi, çünkü kimse bunu bilmiyordu.

— Hey, İvanovna! diye seslendi atölyede çalışan arkadaşlarından biri.

Bütün işçi kadınlar yerlerinden kalkmış ve atölyenin öbür ucuna, bir sonraki döküm için kalıp hazırlamaya gitmişlerdi.

— Geliyorum! diye bağırdı yaşlı kadın.

Maden kalıntılarının üzerinden kalktı ama, doğrulmak için, yaşlılığın da etkisiyle öyle zorlandı ki Tanya, bütün varlığıyla ürperdiğini hissetti.

— Anne, çarşıdan geçip elimdeki fişler karşılığında yiyecek verip vermiyeceklerini anlıyacağım. Sonra gelir, buradan seni alırım. Tamam mı?

Olga İvanovna başını salladı ve uzaklaştı. Tanya peşinden koşarak yetişti ona:

— Anne, sakın bana kızma!

Yaşlı kadın döndü, kızının yüzüne baktı, ağlamayı ya da bağırmayı engelleyen; büyük acılarla dolu, tekdüze bir sesle:

— Kızmıyorum, dedi. Kızmak neye yarar... bende, yaşama isteğini söndürdün.

Sonra döndü ve işinin başına gitti.

Tanya, bakışlarıyla onu izledi ve birkaç saniye, olduğu yerde çakıldı kaldı. Kafasında, annesinin son sözlerine verebi-

leceği cevabı arıyor, bulamıyordu. Çünkü böyle bir cevap yoktu, olamazdı da. Sonra çıktı atölyeden.

Avluda, biri Özbek diğeri Rus, iki yumurcak demir kalıntılarıyla dolu bir vagonu itiyorlardı. Özbek yan gözle Tanya'ya baktı, sonra genç Rusun yanına yaklaşıp bir şeyler söyledi. Rus da döndü ve Tanya'ya baktı.

— Yine gelin bizi görmeye! diye bağırdı. Yeni nefesli sazlar geldi, dün açılışı yaptık!

Tanya cevap vermedi, gülümsemek ve elini sallamakla yetindi.

Onlarla ilk kez konuşmaya geldiğinde, Leningrad eğitim merkezinden fabrikaya gönderilen gençler, fabrika müdürünün kendilerine yeni müzik aleti almayışından yakınıyorlardı. Leningrad'da bir bando kurmuşlardı; aslında bu bandodan geriye dört kişi kalmıştı, diğerleri ölmüştü hep. Ama fabrikada, müziğe meraklı sürüyle genç vardı. Tanya'ya yakınırken, kafalarında, Tanya ile birlikte gelen Malinin'e de, oyun hazırlıyorlardı; fabrika müdürüyle Malinin gençlere hep, yeni müzik aletleri alacaklarına söz vermiş, bir türlü sözlerini tutmamışlardı. Cephede savaşan bir kadının karşısında ikisini de utandıracaklardı.

«Sonunda istediklerini elde ettiler», diye düşündü Tanya. Bu da, Malinin'le vedalaşması gerektiğini ona hatırlattı. Yalnız vedalaşmak değil, annesi hakkında da konuşmak zorundaydı. Malinin'e bu konuda ne diyebilirdi ki? Aslında ne söyleyeceğini de pek kestiremiyordu. Yaşlı kadının yükünü azaltmak için bir şeyler yapmak gerekliydi ama, Malinin'in elinden ne gelirdi? Doğrusu Tanya onun pek bir şey yapabileceğini de sanmıyordu.

Malinin odasında değildi. Az sonra geleceğini söylediler önce, sonra toplantı olduğunu ve Malinin'in de toplantıya katıldığını hatırladılar. Tanya hemen toplantı yerine koştu, toplantının iptal edildiğini ve Malinin'in 1 numaralı mekanik atölyesine gittiğini öğrendi. Oraya varmak için, avluyu boydan boya geçti, yine bulamadı Malinin'i. Atölyeye uğramıştı ama, sonra nereye gittiğini bilmiyorlardı.

Tanya, akşam annesini almaya geldiğinde Malinin'i tekrar arayabileceğini düşünerek geri döndü, fabrikanın çıkış kapısına doğru yürürken onu gördü. Ağır ağır avluyu geçerek odasına gidiyordu herhalde. Yalnız, başı önüne eğik, çizmelerini çamurdan güçlükle sökerek ilerliyordu.

— Aleksey Denissoviç! diye seslendi Tanya yanına yak-

laşırken.

— Ne istiyorsun?

Malinin yürürken elini uzattı, gözleri bastığı yerde, ilerlemeye devam etti.

— Yarın uçakla Don cephesine gidiyorum. Çağrıldım, uçak doğru ordu kurmay başkanlığının bulunduğu yere inecek, oradan beni alacaklar.

— Tebrik ederim.

Sonunda Malinin başını kaldırmıştı.

— Bu iyi haberi annene bildirdin mi?

— Evet, her şeyi söyledim ona.

Tanya gözlerinin içine bakıyordu, ama daha ağzını açmadan Malinin'in ne diyeceğini kestirmişti.

— Peki, anlıyorum. Ona sık sık mektup yaz. Mektupların yerine varması uzun sürüyor ama, ne kadar çok yazarsan o kadar çok mektup geçer eline. Çok kişiyi zorladım şimdiye kadar, sersemlik etmeyip evlerine mektup yazmalarını sağladım. Bağlı bulunduğum birliğin siyasî görevlisine seni şikayet edebilirim sonra, unutma.

— Ne diyorsun? Trene binsem, ilk mektubu yolda yazardım.

— Yolda mektup yazman gereksiz. Bu numaraların da hiç gereği yok.

— Sık sık yazacağım. Yalnız sizden rica ediyorum, hiç olmazsa ilk günler ona destek olun. Bugün, gerçekten çok...

Tanya sustu, başını salladı.

— Ne sanıyorsun? Belki bütün hayatını, senin burada kalmana bağlamıştı. İstediğin kadar gideceğini söyle, yine de umudunu kesmemişti herhalde; belki yeniden cephede görev vermiyeceklerini, burada bir yerde çalıştıracaklarını düşünmüştü? Ne de olsa erkek değil, kadın, demişti belki kendi kendine. Annenin gözleri kör değil ya, Taşkent'te de üniformalı doktorlara raslandığını, hepsinin cepheye gönderilmediğini görüyordu... Üniformasız doktorlar bile var ya... Derken, «yarın cepheye gidiyorum» diyerek ona büyük bir darbe indirdin. Üstelik hayatından da o kadar memnun görünüyorsun kil Annen bütün bunları çok iyi anladı, benden aptal değil yal Senin Taşkent'ten ayrılman hoşuna gidiyor mu sanıyorsun?

Malinin, «üniformasız doktor» derken Tanya, eski kocasından söz etmek istediğini sandı.

— Aleksey Denisoviç, Kolçin sizinle görüştü mü?

— Ne o, benimle konuştuktan sonra gelip sana mı yalvardı yoksa? Bunu anlamam seni çok mu şaşırttı yoksa? Onun yüzüne bir kere baktım mı, ruhunu okuyabilirim. Ölümden korkuyor, yaşamayı bilmiyor. Burada kalmak için özel izni nasıl aldığını öğrenmemden o kadar çekindi ki; hemen sana koştuğuna göre epey rüşvet vermiş olmalı.

— Onu sadece korkutmak istediniz, değil mi?

— Birini boşuna korkutmak neye yarar? diye sordu Malinin sert bir sesle. Onun gibi ödleklerle uğraşacak kadar boş zamanım yok. Sakın onun için benden bir şey istemeye kalkmıyasın?

— Hayır. Sadece cephedekilere ne gibi bir faydası dokunacağını soracaktım?

— Yok canım! Durumu bu açıdan görmemek gerek. Cepheye gitsin de, nasıl olsa yapacak iş bulurlar ona. Herkes senin gibi düşünmeye başlasa, bir sürü itoğlu it: «Cephede görev almayı çok isterdim ama bir faydam dokunacağını hiç sanmıyorum», der ve paçayı kurtarır. Bu bakımdan, faydalı olabileceği bir iş bulunur nasılsa.

Tanya, tatlı ve düşünceli bir sesle, eski kocasıyla yaşadığı hayatı bir kere daha değerlendircesine sordu:

— Nereden çıkıyor böyleleri, anlamıyorum doğrusu.

— Nereden mi, herkesin çıktığı yerden. Ben, senin gibi kadınların nereden çıktığını merak ediyorum. Durdu ve Tanya'nın gözlerinin içine baktı. Bu tür adamlarla evlenecek kadar sersem kadınların. Nasıl oluyor da sen, o sersem karıların arasında yer alıyorsun?

— Haklısınız, dedi Tanya uysalca.

Hiç konuşmadan birkaç adım attılar, sonra Malinin:

— Anneni hiç merak etme, dedi. Onu unutmam. Gücünün üstünde çalıştığına şüphe yok. Boş mideyle yemek kazanlarının ve ekmek deposunun başında nöbet tutmak için yalnız vatandaşlık bilinci değil, sağlam bir kişilik de gereklidir. Ne gelir elimizden? Annen, kantinin başındaki kadının hikayesini anlattı mı?

— Evet. On yıl ceza yiyeceğini söyledi.

— Hele hele, demek bizim işçi kadınlar, yargılanmadan önce ona cezayı yapıştırmışlar ha?

— Duruşması yakında mı?

— Bilmiyorum. Tek sanık değil. Üç karaborsacı daha ele geçti, kocası da bu sabah trenden indiğinde enselendi. Üzerinde

bir sürü kumaş fişi bulundu. Frunze'den şeker, buradan pirinç, Moskova'dan da kumaş alıyordu.

— Rütbesi binbaşı mı? diye sordu Tanya.

Önceki gece de, Moskova'da gördüğü şeker karaborsacısı olabileceğini düşünmüştü. Yeryüzünde ona benzeyen başka insanların bulunmadığından emin olabilmek için Moskova'daki binbaşı olmasını yürekten diliyordu.

— Evet, rütbesi binbaşı, dedi Malinin. Onun hesabı hemen görülür. Önce apoletleri sökülüp yargıcın karşısına çıkarılır, en ağır cezaya çarptırılıp elde tüfek, doğru ceza taburunun yolunu tutar. Karının çocukları da var, onları yetimhaneye bırakmak gerekiyor. Anneleriyle babalarının nerede olduklarını, neden yetim bırakıldıklarını, başka türlü davranmanın neden mümkün olmadığını da onlara uzun uzun anlatmak gerek. Her neyse, demek yarın gidiyorsun? Bir engel yok ya?

— Hayır.

— Yazık, senden yarın da faydalanmayı düşünmüştüm Sovyetler Birliği Kahramanı, Taşkent'li çavuş Rahim Ahmedof ailesini görmeye gelmiş, üç gündür fabrikalarda konuşturuluyor; yarın, söylendiğine göre öğlen paydosunda buraya gelecek. Belki, Merkez Komitesi sekreteri Yussipof getirecek onu. Aynı toplantıda senin de bir konuşma yapmanı istiyordum. Ne yapalım! Artık bir ayağın burada, bir ayağın başka yerde.

Malinin, Tanya'nın elini sıktı, çevrelerindeki çamurlu avluya göz gezdirdi ve birden sordu:

— Beni de cepheye götürebilir misin?

Bu sözlerde öyle büyük bir özlem, öylesine bir bezginlik ve hiç bir şey düşünmeden, her şeyi unutarak yola çıkıp hayatını vermek, gerekirse bir günde parlayıp kül olmak isteği vardı ki Tanya ürperdi.

Şaşkın, gereken cevabı bulmaktan aciz:

— Memnuniyetle Aleksey Denissoviç! diyebildi.

— Senin gibi ben de çok memnun olurdum, dedi. Malinin. Her neyse, savaştan sonra düşünürüz nelerden memnun kaldığımızı. Yolun açık olsun.

Bir kere daha elini sıktı, döndü, geniş omuzları çökük, elleri arkasında, odasına doğru yürüdü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZAKHAROF kulübeye girdi, iliştiği sıradan kalkan ufak tefek kadına bir göz attı, önü açık kaputunu omuzlarından kaydırarak yardımına koşmak için yerinden fırlayan emir subayına sordu:

— Kurmay başkanı yerinde mi?

— Evet General Yoldaş.

— Yalnız mı?

— Evet General Yoldaş.

Zakharof, kulübeyi ikiye bölen ara kapıyı itti.

Masanın üzerine yaydığı haritayı inceleyen Serpilin çakmak çakmak olmuş gözlerini kaldırdı; büyük bir gereklilik olmadıkça, saat üçe kadar kimseyi içeri sokmamasını emir subayına söylemişti.

— Günaydın, hiç kalkma yerinden.

Zakharof Serpilin'in eline dokundu ve tam karşısına oturdu.

— Batyuk'la bundan böyle nasıl anlaşmayı umuyorsun?

— Bir kurmay başkanının bir ordu komutanıyla nasıl anlaşması gerekiyorsa.

— Neyse, bırakalım bunları, dedi Zakharof sinirli sinirli. Ne düşündüğünü gerçekten öğrenmek istiyorum.

Buraya gelmeden önce Batyuk'la konuşmuştu, halâ da sinirliydi. Önce Serpilin'i çağırtmaya karar vermiş, sonra fikrini değiştirmiş, böylece biçimsel sorunlara önem vermediğini de göstermek istemişti.

— Daha ne kadar aranızda mekik dokuyacak, başhakem rolü oynayacağım? Doğrusunu istersen, bu, hiç de bana göre bir iş değil.

— İlişkilerimizin, genellikle normale döndüğünü sanıyorum, dedi Serpilin.

Zakharof yan yan baktı. Bir süre sustular.

Serpilin'in söylediği gerçeğe eni konu yakındı. Hayret edilecek bir şekilde, hiç ummadığı halde Batyuk'la anlaşabiliyordu. Hem de durumu idare etmeye çalışarak değil, çok şiddetli iki tartışmadan sonra.

Saldırıdan önceki ilk tartışmada, Batyuk, Serpilin'i başından atmaya kalkmıştı ama, cephe kurmay başkanı bunu yapmamasını salık vermişti.

Saldırı sırasındaki ikinci tartışmadan sonra da, cephe komutanı, daha konuşmanın başında Serpilin'in görüşünü tutmuştu. Serpilin de, Batyuk'un tam tersi görüşte olduğunu söylememiş kaşlarını bile çatmamıştı. Tutumu Batyuk'un hoşuna gitmiş, kurmay başkanıyla anlaşmak güç olsa bile onun kendisini asla arkadan vurmayacağını anlamıştı.

O günden bu sabaha kadar da, ilişkileri normale yakın şekilde sürüp gitmişti.

Batyuk soğukkanlılığını yitiriyor, her ne pahasına olursa olsun düşman saflarını yarıp şehrin içinde savaşan 62. orduyla herkeşten önce bağlantı kurmak istiyordu. Önceki gece, yerinden kıpırdamıyan bir tümeni ilerletmeye gitmişti ama özellikle 111. tümenin durumu onu korkutuyordu. Tümen, iyice düşman içlerine dalmıştı, iki kanadı düşman saldırılarına açık kalabilirdi. Her ne pahasına olursa olsun, iki komşu tümenin gün doğmadan mevzilenmesini istiyordu.

Ama gece, sol kanadı denetlemeye giden Batyuk'un yokluğunda, sağ kanada komuta eden tümen komutanı, keşif kolları arasında çıkan çatışmanın düşman savunmasının sağlamlığını doğruladığını bildirmişti. Bu nedenle de, düşman saflarını yarmak için kendisine verilen süreye uyması imkansızdı, toplarla cephaneyi taşımasına yetecek kadar zamanı kalmıyordu; hazırlıklarını tamamlamak için, Serpilin'den altı, yedi saatlik bir mehil daha istiyordu.

— Daha önce, görüşünüz neydi? diye sordu Serpilin tümen komutanına.

— Hesaplarımızı alt üst eden kar fırtınası oldu.

Aslında söylenen gerçeğin en fazla yarısıydı. Yalnız fırtına değil, biraz da korkuydu gecikme nedeni: Tümen komutanı, emri aldığı sıra, verilen sürenin gerçekçi olmadığını Batyuk'a söyleyecek cesareti gösterememişti.

Serpilin, kızgın bir sesle:

— Durun, cephe komutanıyla bir konuşalım bakalım, dedi

ve Batyuk'u aramaya koyuldu.

Oysa fırtına yüzünden Batyuk, bir yerde durup beklemek zorunda kalmıştı; bir tümenden ayrılmış, ama öbürüne varamamıştı. Serpilin'in, tek başına karar vermesi gerekti.

Almanların, mevzilerine gömülmüş birliklere karşı bir saldırı hareketine girişmeyeceklerinden emindi. 111. Tümenin iki kanadı konusunda da hiç korkusu yoktu. Aldığı raporlardan da, komşu tümenin gerçekten sağlam bir direnmeyle karşılaştığı sonucunu çıkarabiliyordu. Demek ki düşman çok iyi hazırlanmış, sağlam mevzilere yerleşmişti, kolay bir zafer beklenmemeliydi. Topçu bataryalarının tümü mevzilenmeden, piyadeleri ateşe atmanın gereği yoktu. Altı, yedi saatlik bir süre daha tanımak belki biraz fazla oluyordu ama istenenin asgarisini vermek de zorunluydu.

Ordu komutanı adına tümeni aramış, saldırıyı dört saat geciktirebileceklerini bildirmişti.

Serpilin'in bu tutumu, Batyuk döner dönmez ortalığı karıştırdı.

Bütün gece bir şey olmamıştı; Almanlar saldırıya geçmemiş, topçu yerini almış, tümene bağlı birlikler de saldırının başlıyacağı yerdeki mevzilere eksiksiz olarak yerleşmişlerdi. Serpilin haklı çıkmıştı, bunu Batyuk da görüyordu. Ama kurmay başkanının, verdiği bir emri kendi adına bile olsa değiştirmesi, onu çılgına çevirmeye yetti.

Serpilin, yaptığı işin alışılmamış bir şey olduğunu görüyor, ama, tümen komutanının raporunu gösterip de düşman savunmasının çok sağlam olduğunu belirterek bir takım değişiklikler yaptığını söylüyor ve kendini koruyordu.

— Yani, her şeyden önce Almanların durumuna bakıyorsun. Demek senin için bundan daha önemli bir etken yok! dedi Batyuk hırsla.

Savaş boyunca düşman direnmesinin hesaba katıldığını, bundan böyle de hesaba katılacağını söyleyerek karşılık verdi Serpilin.

Batyuk, çılgın gibi:

— Demek Almanların durumuna bakıyorsun, diye tekrarladı. Ordu komutanını hiç hesaba katmıyorsun, ha! Senin gözünde benim verdiğim emir, emir değil. Sen kurmay başkanı değil, kolhozcunun tekisin!

Masaya yumruğunu vurdu ve haykırdı:

— Defol, burada seni tutan yok!

Serpilin de onu selamladı ve karargâhına döndü.

Batyuk, Serpilin tarafından değiştirilen emre dokunmamıştı, bunu yapacak kadar aptal değildi. Tümenin, dört saat gecikmeyle başlayan saldırısı başarıyla sonuçlanacaktı: Bu olay Serpilin'in dengesini bozmamasını ve kendisine hakim olmasını sağladı.

Yine de o akşam toplanıp günün bilançosunu yapacaklarını, gözgöze bakışacaklarını düşünmek bile ona güç geliyordu.

— Evet, ilişkileriniz genellikle pek fena değil, dedi Zakharof hafif bir gülümsemeyle. Ama Batyuk sorunu ikinci kez ortaya atıyor ve: «Ya o, ya ben?» diyor.

— Kimin önünde ortaya atıyor bu sorunu?

— Şimdilik benim önümde. İnsanlar hayatlarını feda ediyor, Stalingrad'ı alabilmek için her şeyi yapıyorlar, siz aranızda didişip duruyorsunuz! Bunun da adı komünistlik!

— Senin ağzından bu sözleri duyacağımı hiç ummazdım.

— Beklemediğin, ummadığın neler var daha, dedi Zakharof. Tam savaşın göbeğinde, bir kurmay başkanının değişmesi eksikti! Bunun kime faydası var, ikinize de sorarım! Çok iyi biliyorsun ki bize en çok burada faydan dokunuyor.

— Doğru ve yerinde saydığım şeyleri gerçekleştirebildiğim ölçüde faydalı olabilirim. Ama dilediğim gibi davranmama engel olan bir duruma düşersem faydam dokunmaz. Başka bir görevde, başka bir komutanla belki, ama burada asla. Elinden geliyorsa bu görevden attırır beni. Düşmanı hesaba kattığım için bana hakaret etti, sövdü. Dolaylı yoldan, ödlek olduğumu söylemeye kalktı. Demek düşmanla ilgili görüşü hiç hesaba katmamak gerek! Bunu kim öğretti bize, ne zaman ve nerede?.

— Sana hakaret mi etti? Ufak tefek şeyleri mesele yapma canım. Duyan da nazik bir genç kız sanacak.

— Söylemesi kolay, nazik bir genç kız değilim ama kurmay başkanıyım.

— Bu işin onu çok sinirlendirdiğini anlamalıydın, dedi Zakharof yatıştırıcı bir sesle. Düşünde bile, 62. orduyla herkesten önce bağlantı kurduğunu görüyor.

— Düşünde mi görüyor? Benim durumum başka mı sanıyorsun? Ama bu uğurda, savaşı bilimsel olmayan yollarla yönetmeye razı gelemem. Komşu birlikler bizden bir saat önce 62. orduyla bağlantı kursalar ne savaşı kaybederiz, ne de Sovyet iktidarı devrilir. Görüyor musun, askerlerimi boşuna öl-

dürtmek istemediğim için ödlek oluyorum. Batyuk da, dedelerimiz gibi, açıkta mevzilenen birkaç birlik görse tir tir titriyor; bunu önlemek için «mucizeler» yapmaya hazır. Demek gözüpek o, ödlek de ben. Düşmanın, mevzilerini çok iyi ve akıllıca tahkim ettiğini hesaba kattığım için ödlek oluyorum. Batyuk, düşman saflarına fazla sokulmuş birliklerimizin mahvolmasından çekiniyor, oysa düşmanın burada saldırıya geçecek hali yok. Sonra da yürekli sayıyor kendini. Belki ben düşmanın gücünü gözümde büyütüyorum, ya da o...

Serpilin, hırsla elini salladı.

— Neden sustun? Devam etsene.

— Düşündüğümü söylemeye hakkım yok.

— Yine de söyle. İçine atmaktan iyidir. Başbaşa da kaldığımıza göre bir sakınca yok.

Serpilin gözlerini Zakharof'a dikti ve içini çekti:

— Bak Konstantin Prokofiyeviç, başbaşa olduğumuza göre açıkça söyleyebilirim. Batyuk'un ağzından piyade lafı düşmüyor. Piyade de piyade. Evet, piyademiz büyük mucizeler yaratabilir. Ama piyadenin dışında bir şey bilmiyor. Komutanlıktan haberi yok. Bir zamanlar minicik altı topluk bataryaya komuta etiği için de kendini topçu sayıyor. Durup, top ya da tüfek ateşine aldırmadan «Hura» çekerek yürümesini istemekle piyademize faydalı mı oluyoruz, onu düşünelim. Hayır dostum, ben bu görüşte değilim.

— Sana kim sordu bunu? Davamızın çıkarı uğruna üstünle anlaşmak zorundasın, buhu da çok iyi biliyorsun canım. Yoksa sana aynı şeyi tekrar tekrar anlatmak mı gerekiyor? Anlamıyacak kadar küçük müsün? Çekişmelerinize son verecek bir yol bul. Akıllısın, çare bulabilirsin.

— Özür dilerim ama, hayatın boyunca yapamadığın şeyi bana öğretmeye kalkıyorsun.

— Haksızsın! Gerektiğinde üstüme boyun eğerim. Kendimi susmaya zorlarım. Söylediğinin doğru olmadığını sen de biliyorsun. Şu işe bakın, kurmay başkanı değil de kolhozcunun tekisin, demişler efendiye.

— Bu söze kızmadım. Batyuk'la aynı kolhozda görev almanın tekin olmayacağını düşündüm de sinirlendim

— Peki, pekil dedi Zakharof. Sonuç ne ?

— Sonuç, bir kere daha Batyuk'la anlaşmaya varacağımdır.

— Bir kere daha sözünü söylerken, «kesinlikle» mi de-

mek istiyorsun?

— Hayır, dedi Serpilin içini çekerek. Bir kere daha anlaşacağım, sonra yine aramızda çekişmeler olacak. Ne kadar çekişmek gerekiyorsa. Kendi onurumdan fedakarlık yapmaya hazırım, ama başkalarının kanını feda edemem.

— Senden böyle bir söz istemiyorum. Versen de alçağın teki olursun zaten.

— Bunu bana anlatmanın gereği yok. Batyuk'un kafasına sokmaya çalış.

Serpilin, bu cevaba Zakharof'un köpüreceğini sanıyordu, daha önce de aynı şey birkaç kere başına gelmişti. Ama Zakharof, bir saat önce Bayuk'la aralarında geçen münakaşayı hatırlayıp, umduğunun tersine bir kahkaha koyverdi. Birbirlerine o kadar bağırmışlardı ki, ikisinin de sesi kısılmıştı.

— Gidiyorum, dedi ve kalktı. Bu arada, dilinden çok çekeceğini de unutma. Neden dün subay kantininde ordu gazetesini eleştirdin, hem de Bastriyukof'un önünde? Sinir içinde bana koştu, diş biliyordu sana. Onun şikayetlerini dinleyemiyecek kadar çok işim var.

— Neden kızdığını anlıyamadım. Bu işin onunla ilgisi ne?

— İlgisi ne mi? Siyasî bölümün başkan yardımcısı. Gazetenin de sorumlusu.

— Öyleyse çok yazık. İyi ama söylediklerimde kızacak ne var? Bugünlerde sık sık yazıldığı gibi, Almanların kabuğu kolayca kırılıp içi çıkarılan fındıklara benzetilmesinin sersemlik olduğunu belirtmekle yetindim. Bunları yazmak bizlere, gösterdiğimiz büyük çabaya hakaret etmektir.

— Tam da söyleyecek adamı bulmuşsun. Söylediklerini tersine yorumluyor. Propagandanın önemini inkar ediyormuşsun, falan filan. Geçmişini bile karıştırmış, itoğlu it!

— S..... gitsin .. Geçmişimi herkes bilir. Kendi geçmişi karıştırılsa daha iyi olur. İtoğlu itin biriyse neden onu tutuyorsunuz?

— Benim tuttuğum yok. Kendisi dört elle görevine sarılmış, bırakmıyor. Neyse, artık gitmeliyim.

Serplin'le birlikte kapıya vardığında durdu ve sordu:

— Demek 111. tümen konusunda hiç bir korkun yok?

Serpilin, dikkatle yüzüne baktı. Bu soru, Batyuk'la aralarında geçen tartışmanın sonucuydu herhalde.

— Neden soruyorsun? Hiç korkmuyor değilim ama, korkum normal ölçülerde. Daha fazla değil.

Serpilin kapıyı açtı. Zakharof'un ardından yürüdü. Emir subayı hemen yerinden fırlamıştı. Köşesinde oturan ufak tefek kadın da aynı şeyi yaptı.

Paltosunu giyen Zakharof:

— Tamam mı Fedor Fedaroviç? dedi. Öğütlerimi dinleyeceksin değil mi?

— Tamam Konstantin Prokofiyeviç.

Serpilin, kulübenin köşesinde ayakta duran ufak tefek kadına bir daha baktı.

— Nihayet geldin demek. Şöyle çık ortaya, neden saklanıyorsun?

— Saklanmıyorum general yoldaş.

Tanya üstüne atılıp koluna yapışacaktı neredeyse.

— Benimle bu kadar resmî olmak zorunda değilsin, dedi Serpilin ve elini uzattı. Sonra, ceketinin önünü iliklemekle meşgul, küt burunlu ve kısa boylu Zakharof'a döndü.

— General yoldaş, müsaadenizle tanıştırayım. Doktor yüzbaşı Ovsiannikova. Ya da, Almanlar tarafından kuşatıldığımız günlerdeki adıyla «bizim minik doktor». Buraya çağırdığım sıra size sözünü etmiştim.

— Gerçekten de minicik, dedi general ...ve şaşkın, dikkatli bir hareketle güçlü elini genç kadına uzattı. Size bu kadar uyan kürklü ceketi nereden buldular?

— Boyunu ben kısalttım.

— Ya! Devlet malına zarar vermek ha? Böyle bir şeyi nasıl yaptınız?

Generalin minicik, canlı gözleri Tanya'nın üzerinde dolaşıyordu.

— Demek öyle doktor hanım. Aramıza geldiğinize göre nereye yerleştireceğiz şimdi sizi? Kurmay başkanlığına bağlı sağlık bölümüne mi?

— O görevi istemez, dedi Serpilin. Ovsiannikova'ya ön saflar gerekli.

Gülümsemesinden, kurmay başkanlığında görev kabul etmeyen bu minicik kadınla kıvanç duyduğu belli oluyordu.

Yuvarlak başını çevreleyen kısa kesilmiş kır saçlarını eliyle düzeltip şapkasını başına geçiren general:

— Nereye gönderirsek oraya gider, dedi. Anlaştık mı? diye sordu Serpilin'e sonra.

— Evet general yoldaş, dedi Serpilin.

Onu kapıya kadar geçirdikten sonra Tanya'ya döndü Ba-

şıyla iç kapıyı göstererek:

— Sırtındakini çıkar da gel, dedi ve onu beklemeden odasına girdi.

Tanya göründüğünde masanın başına geçmişti bile.

— Kapıyı kapa. Otur.

Tanya, Serpilin'in tam karşısına oturdu.

— Beni çok bekledin mi?

— Bekledim.

— Ne yapalım. Emir subayıma, saat on üçe kadar içeri kimseyi almamasını söylemiştim. Üstümüz görüşmeye gelince engel olamıyoruz tabii.

— Emir subayınız durumu bana, daha önce anlattı.

— Her neyse, gittin mi o akşam tiyatroya.

Öylesine beklenmedik bir soruydu ki Tanya, önce bir şey anlıyamadı. Sonra hatırlıyarak gülümsedi.

— Teşekkür ederim, gittim.

— Kimse yerine oturmaya kalkmadı ya? Çok iyi, çok iyi, dedi Serpilin. İnsan hakkını kimseye yedirmemeli. Hele seninki gibi bir nişanı olan, başını iyice dikip gezebilir. Ne zaman aldın bu nişanı?

— Size rasladıktan iki gün sonra.

— Neden yazmadın bana?

Tanya omuz silki. Nişan aldığını yazıp yazmamayı trende ne kadar düşündüğünü hatırladı. Sonunda yazmamaya karar vermişti.

Oturduğu yerden Serpilin'e bakıyordu. İlk gördüğünde taşıdığı, minesi dökülmüş koca madalyanın yanına şimdi bir Kızıl Bayrak, bir de Lenin nişanı eklenmişti. Bakışlarının nereye yöneldiğini farkeden Serpilin:

— Evet, dedi. Artık hayat bizlere çok daha güzel geliyor. Almanların tepesine tepesine bindikçe üstümüze nişan yağıyor. Ama siz doktorların işi de hafiflemek bilmiyor. Her adımda kan akıyor, üstelik hep ilerlemek gerekli. Gece gündüz saldırıyı sürdürüyoruz. Savaşı, dilediğimiz sonuca ulaştıracak gibiyiz.

— Ben de uçakta, buraya varıncaya kadar her şeyin biteceğinden korkuyordum.

— Sen korkuyorsun, biz umutla bekliyoruz. Saldırı başladığında işimizin bir haftada biteceğini sanıyorduk. Bak, üçüncü haftayı bulduk bile. Alçak herifler, teslim olmuyorlar ki! Buraya yığdıkları kuvvet, keşif kollarımızın tahminlerinin üstünde. Ne kadar mı üstünde? Sonucu aldığımız gün anlıyacağız. Savaşın

sonu yaklaşıyor. Ordularını ikiye bölmek üzereyiz.

— Size saldırının ilk günü yazdım. Henüz bir haber yoktu ama, saldırının başlıyacağını hissettim sanki. Kuybişef garındaydık.

—Mektubunu unuttuğumu mu sanıyordun? Evirdim çevirdim, tekrar tekrar okudum, Zakharof'a bile dinlettim. Mektup yönünden pek zengin değilim, seninkinin dışında mektubum yok.

Tanya'ya mektubu göstermek istercesine çekmeceyi açtı ve kapadı.

Konuşmaların başlangıcından bu yana ilk kez, Tanya Serpilin'i değil de yalnızlığını düşündü.

— Çok mutsuz olmalısınız Fedor Fedoroviç?

— Evet Tanya, insanın acısı kolay kolay geçmiyor.

Tanya'ya bir göz attı.

— Senin gibi bir genç kadınla evlensem belki geçer.

Laf olsun diye söylemişti bunu, çünkü yeniden evlenmek istemiyor, böyle bir şey düşünmüyordu bile.

— Neyse, dedi, konuyu değiştirelim. Senden söz edelim biraz da. Bir alayın sağlık hizmetlerinde görev almak istediğini yazmıştın.

— Mümkünse, dedi Tanya. Hastanede çalışmak isteseydım, Taşkent'te de kendime bir iş bulabilirdim.

— Canım, hastaneden hastaneye fark var.

Serpilin telefonun kolunu çevirdi ve:

— Bana 20 numarayı verin, dedi... Sağlık hizmetlerine bakanla görüşeceğim, seninle ilgili söyleyeceklerim var ona.

— Alay doktorluğuyla ilgiliyse kabul.

— Soracağız bakalım. Benim yetkilerim buraya kadar. Yalnız ziyaret için gelmedin ya buraya.

Telefon çaldı, Serpilin açtı:

— Peki. Gelir gelmez beni arasın.

Telefonu kapadı, saatine baktı ve sordu:

— Yemek yedin mi?

Tanya, Serpilin'i rahatsız ettiği kanısıyla yerinden kalktı.

— Havaalanında yedim. Sizi dışarda bekliyeyim, dedi başıyla kapıyı göstererek.

— Yok canım, otur oturduğun yerde. Kendime on beş dakika dinlenme izni verdim. Beni rahatsız etseydin hemen kapı dışarı ederdim, merak etme. Bana Taşkent'ten söz et. Kısa süre önce oradan bize armağanlar geldi, özellikle uzun entariler.

Askerler kollarını ve eteklerini kısalttılar, rüzgarlık niyetine kaputlarının içine giyiyorlar. Oradaki siviller nasıl yaşıyor? Birinci beş yıllık plan sırasında, bir kere gitmiştim Taşkent'e.

— Hayat koşulları epey zor.

Ve Tanya fabrikayı, annesinin yaşantısını anlatmaya koyuldu.

Serpilin ses çıkarmadan, yanağını avucuna dayamış onu dinliyordu. Sıra işçilere geldiğinde Tanya'nın sözünü kesti:

— Doğru, durup dinlenmeden çalışıyorlar. Her şeyi yapmaya hazırlar.

— Her şeyi, dedi Tanya içini çekerek. Ben bile, oraya giderken, nelerle karşılaşacağımı bilmiyordum. Burada, cephede, cephe gerisinde olup bitenleri anlatmamak belki daha iyi.

— Neden? diye sordu Serpilin. Tersine, her şey anlatılmalı, anlatmak gerekiyor ...Fırsat buldukça anlatacaksın. Daha kötü değil, daha iyi savaşırız o zaman. Savaşı daha çabuk bitiririz. Askerlerimiz durumu bilmiyorlar mı sanıyorsun? Yeteri kadar biliyorlar. Devam edip etmemesi gerektiğini düşünerek sustu. Sana, kısa süre önce rastladığımız bir örneği anlatayım. Savaş kurulunun bir siyasî raporu incelemesi gerekti. Küçük bir başarı sözkonusuydu, önemli bir tepenin alınması. İş epey uzamış ama sonunda halledilmişti. Karmakarışık bir yün çilesi çözer gibi. Bir havan bataryasının komutanı, zaferin şerefine fazladan mermi kullanmış. Yani hedefe değil de havaya ateş ettirmiş. Tümen komutanı da önceki gün, Urallarda tedavi gördüğü hastaneden çıkıp gelmemiş mi? Durum ona anlatılmış. O da, bataryanın bütün askerlerini karşısına toplamış ve yumruğunu teğmenin ağzının ortasına indirivermiş. Siyasî görevli hemen raporunu hazırlamış. Sanık da tümen kurmay başkanlığına çağrılmış: «Subayının çenesini neden kırdın?» Adam şu cevabı vermiş: «Her top mermisinin neler pahasına yapıldığını gözlerimle gördüm. Ve o teğmen, kaç kişinin kanı pahasına yapılan mermileri havai fişek niyetine kullandı. Kendimi suçlu saymıyoruml Ağzını burnunu kırmakla yetinmedim, savaşçılar arasında, bu konuya değinerek açıklamalar yaptım.» Kimi haklı çıkarmalı? Savaş kurulu olayı haber almış. Kimi askerî mahkemeye verelim, diyormuş. Kimi de anlayış gösterip kendisini bağışlıyalım. Sen olsan ne yapardın?

— Tabii ki...

— Tabii ki ne?

— Bağışlardım onu. Yerden göğe kadar haklı.

— Demek subayların astlarını dövebileceğini kabul ediyorsun? diye sordu Serpilin gülümsiyerek.

— Bana göre ...

Şeker kaçakçısı binbaşıyı nasıl vurmaya kalktığını anlatacak oldu, sonra tuttu kendini.

— Sana göre ne? Şimdiye kadar kimseyi dövdün mü?

— Hayır... Yalnız... Siz ne karar verdiniz?

— Seninkinin eşini, dedi Serpilin. Ben bile hiç sevmediğim bir şeyi savundum. Yüksek rütbeli bir subayın günahını omuzladım.

Serpilin'in bakışları Tanya'nın yanından geçip gitti, genç kadın döndü, emir subayı eşikte duruyordu.

— General yoldaş, saat ondörtte harekat dairesi kurmay başkan yardımcısının gelmesini söylemiştiniz.

— Girsin içeri. Neden izin istiyorsun? Yönetmeliği biliyorsun ya. Tanya'ya gülümsedi. İşgüzarlık ediyor. En önemsiz şeylerde titizlik yapıyor.

Kapının önünde gürleyen ses, Tanya'yı, bir kere daha dönüp bakmaya zorladı.

— General yoldaş, yarbay Artemyef emrinizdedirl

Artemyef, kapının eşiğine çakılmıştı.

Serpilin yerinden kalktı, masanın köşesinde duran katlanmış haritayı aldı ve yaymaya koyuldu. Artemyef de, ona yardım etmek için masanın öbür ucuna doğru yürüdü.

Tanya tam yanında oturuyordu ama, Artemyef, daha kapının eşiğindeyken onu gördüğü halde görmezlikten gelmişti.

Yan gözle Tanya'ya bakan Serpilin:

— Yerinden fırlayıp nereye gidiyorsun böyle? diye sordu.

— Sizi rahatsız ettiğimi anladım.

Tanya, arkalıksız iskemlesini köşeye taşıdı ve masanın uzağına oturdu.

— 111. Tümene gideceksin, dedi Serpilin Artemyef'e. Saat on üçte gözetleme yerini şuraya naklettiler.

— Kuzmiç henüz bana bir şey söylemedi.

— Sana bir şey söylemedi ama bana söyledi. Ne kadar ilerlediğini görüyor musun? Düşman gerilerinde bir savaşın gürültüsünü duyduğunu ve bu gece oraya varmayı umduğunu bana bildirdi. —Serpilin haritada yeni bir nokta daha gösterdi. —Başarırsa, sabah olmadan 62. orduyla bağlantı kurabileceğini sanıyor. Sağda ve soldaki diğer birlikler geride kalmış, ne kadar geride olduklarını da görüyor musun? Yine de Kuzmiç, iki yandan

saldırıya uğramaktan korkmadığını söylüyor ve ilerlemeye devam edeceğini bildiriyor. İyi bir şey. Sen yine git, iki kanadının iyi korunup korunmadığına bir bak. Herkes, 62. orduyla bağlantıyı kurma peşinde, bu uğurda Kuzmiç'in gereksiz tehlikelere atıldığını sanıyorum. Eğer aşırı gittiğini tespit edersen, durumun gerektirdiği değişiklikleri yapmasını iste ve diret. Diplomatça konuşmalısın. Cahil bir adam değildir. Görevini anlıyorsun değil mi?

— Evet general yoldaş.

— Soracağın bir şey var mı?

— Bağlantıyı kurarlarsa ne yapmalarını istiyorsunuz?

— O zaman git, gerçekten bağlantıyı kurup kurmadıklarını anla. 62. orduya bağlı bir tabur komutanının elini şahsen sıkmadıkça haberi bana vermek gereksiz.

Artemyef bir adım geriledi ve esas duruşa geçti.

— Gidebilir miyim?

Serpilin doğrulurken Artemyef, neşeyle Tanya'ya göz kırptı. Ama Serpilin sandığından çok uyanıktı.

— Bu göz kırpmalar da ne oluyor? Tanışıyor musunuz yoksa?

— Evet general yoldaş.

— Öyleyse neden selamlaşmadınız?

— Askerî doktor yoldaşla konuşmama izin verir misiniz?

— Tabii, konuşun.

Tanya'ya doğru yürüyen Artemyef:

— Günaydın, dedi. Size burada raslıyacağımı gerçekten hiç ummuyordum..

Bu sözleri söylerken, genç kadının elini bir saniye avucunda tuttu.

— Müsaadenizle emirlerinizi yerine getirmeye gidiyorum generalim.

— Peki, gidebilirsin, dedi Serpilin.

Tanya, konuşabilmelerini sağlamak için Serpilin'in Artemyef'i bir dakika kadar içerde tutacağını sanmıştı. Ama umduğu çıkmadı. Ancak Artemyef dönüp çıkmaya hazırlandığı sıra, Tanya:

— Buraya atandım, demeyi akıl edebildi. Yine görüşürüz.

Artemyef, söyleyecek şeyi varmış da yeni hatırlamış gibi döndü, ama Serpilin'in bakışlarıyla karşılaşınca başıyla hafif bir selam verip odadan çıktı.

— Üzülme, gerektiğinde seni nasıl olsa bulur, dedi Serpilin

ve dikkatle baktı Tanya'ya.

— Neden kızarıyorsun?

— Hayır, kızardığım mızardığım...

— Onu eskiden beri tanır mısın?

— Hayır, Moskova'da gördüm ilk. Kızkardeşiyle birlikte partizanlar arasında bulunduk. Taşkent'e gitmeme o yardımcı oldu.

Serpilin'in bakışları hep Tanya'ya dikiliydi:

— O kadar mı?

Tanya, Serpilin'in bakışlarından kaçma isteğini güçlükle yenerek gözlerini onunkilere dikti.

— O kadar.

— Öyleyse durum değişir. Ben de, bir etek görmesinin göz kırpmaya başlamasına yettiğini sanmıştım. Ondan beklenebilir. Kadınlara çok meraklı olduğunu daha önce farkettim.

— Neden? Yok canım!

Serpilin, bir kere daha dikkatle Tanya'nın yüzüne baktı.

— Onu iyi tanıdığını mı sanıyorsun? Buraya geleli bir hafta olmamıştı. Moskovalı bir zilli peşinden koştu geldi. Ben de karısı sanıyordum, başka şey olabileceği aklıma gelmemişti, oysa dalgasıymış. Ertesi gün durum anlaşıldı da kadın geri gönderildi. Serpilin gülümsedi. Buraya gelir gelmez ne yapmış, ne etmiş, kimleri tavlamış da Artemyef'i hemen bulmuş, hâlâ öğrenemedik. Neyse ki kadın Artemyef'e sormadan gelmiş, kendisi de çok güvendiğimiz örnek subaylardan. Yoksa, uzaklaştırmak zorunda kalırdık. Unutma, evli değil ama pek bekar da sayılmaz.

— Benim onunla hiç bir ilgim yok ki.

— Daha iyi, diyen Serpilin saatine baktı ve emir subayını çağırdı:

— Buyrun generalim, dedi emir subayı.

— Doktor yüzbaşıyı sağlık hizmetlerinin başındaki subaya ulaştırın. Çeptsof'u verin yanına. Buradan iki kilometre ötede, dedi Tanya'ya. Sen oraya gidene kadar ben kendisiyle konuşurum.

— Sağolun general yoldaş, Arabaya ihtiyacım yok, başımın çaresine bakabilirim.

Serpilin'in, az önce emir subayıyla ilgili sözlerini unutmamış, generalin şahsına verilen arabayla yolculuk etmek istememişti.

— Nasl istersen, dedi Serpilin.

Elini uzattı ve eskisi gibi sevgi dolu bakışlarını genç kadının üzerinde gezdirdi.

— Fırsat bulup gelir seni görürüm. Her şey bittiğinde ama, daha önce değil. Gidebilirsin.

Gözleriyle onu izledi, Tanya'nın kapısının eşiğinde rasladığı topçu generaline:

— Geç kaldın Aleksey Trifonoviç, dedi. Beş dakikadan beri seni bekliyorum.

General koltuğa otururken:

— Yeni mevzilerimizi harita üzerinde tespit ettik, dedi.

— Gecikmene karşılık gösterdiğin gerekçe geçerli. Durumun çok çabuk değiştiği doğru.

Telefon çalıyordu, Serpilin açtı.

— Evet, sizinle konuşmak istiyordum. Doktor yüzbaşı Ovsiannikova'yı size yolladım. Bir dakika, dedi ve ahizeyi başıyla boynu arasına kıstırıp emir subayını çağırdı.

— Emredersiniz generalim.

— Ovsiannikova gitti mi?

— Evet general yoldaş, çağırtmak mı istiyorsunuz?

— Önemi yok.

Tanya'yı çağırmak istemiyor, tam tersine, uzaklaşıp uzaklaşmadığını anlamak, karşısındakine söyleyeceklerini duymayacağından emin olmak istiyordu.

— Bunu sizden dostluğumuz adına istiyorum, kendisi yakından tanıdığım tecrübeli bir doktordur. Almanlar tarafından kuşatıldığımız sıra beraberdik, eski bir partizan, Kızıl Bayrak nişanı aldı. Cephedeki alaylardan birinde görev isteyebilir. Sakın kabul etmeyin. Ağır yaralandı, bir süre için hastanede çalışması daha iyi olur. Sonra icabına bakarız. Reddederse sakın bana göndermeyin.

Karşısındakinin, «bana güvenebilirsiniz», dediğini duyunca telefonu kapadı.

— Kim bu? dedi yeni gelen. Kapıda karşılaştığım o minicik serçe mi? Tanıdıklarından biri herhalde?

— Daha da öte. Tam anlamıyla bir silah arkadaşı. Mümkün olduğu kadar uzun süre yaşamasını istiyorum.

Bu konuyu uzatmamak istediğinden, dirseğiyle telefonu itip:

— Hadi bakalım, dedi, yeni mevzilerini göster.

ALTINCI BÖLÜM

SAĞLIK hizmetlerinin başındaki subay meşguldü. Tanya, aynı adamı bekleyenlerle dolu soğuk odaya girdi. 111. tümenden Verejnikof adlı birinin sözünü ediyorlardı. Yirmi dakika önce, sabah ele geçen bir sovyet esir kampından söz etmişti.

Söylentiye göre bu kamp çok önemliydi ve ele geçtiğinde korkunç bir haldeydi: Hayatta kalanlar açlıktan ölmek üzereydiler, kampı çeviren dikenli tellerin dibine ölüler yığılmıştı. Kampı ele geçiren birinci taburun savaşçıları kamp muhafızlarının tümünü öldürmüşlerdi.

Daha fazlasını dinlemek istemeyen Tanya dışarı fırladı ve binanın çevresinde dolaşmaya koyuldu. Herhalde burada bir köy olmalıydı, kar yığınlarının sağından solundan bacalar fışkırmıştı. Ama ev olarak görünürde bu binadan başkası yoktu. Belki bütün diğer evler tahtadan yapıldığı için yıkılmıştı da, bu tuğla yapı ayakta kalmıştı? Köyde, başka tuğla binalar da olabilirdi aslında; ancak ayakta kalan bir tek buydu.

«Birliğin bütün askerleri ölür de bir tanesi sağ kalır, nedenini anlıyabilirsen anla», diye düşündü Tanya.

Sırasını geçirmekten korkmuyordu, içerde bekliyenlerin konuşmalarından doktor olduklarını ve kısa bir iş toplantısı için buraya çağırıldıklarını anlamıştı.

Artemyef'in peşinden buralara kadar gelen Nadya olmalıydı. Serpilin, kadının sözünü eder etmez anlamıştı.

Evet, bu kadın Nadya'dan başkası olamazdı. Ölen kocasının eski arkadaşlarından bir havacıya başvurmuştu herhalde. Adama da hiç bir şey anlatmamıştı. Yok yok, gerçeği de söylemiş olabilirdi, anlaşılması güç bir insandı Nadya.

«Gelmekle iyi etmiş, diye düşündü Tanya, geceyi birlikte geçirmelerine fırsat vermeseler bile.»

Tatsız bir his doldu içine, farkına bile varmadan, yüksek sesle:

— Böylesi daha iyi! dedi.

Olayın kendisini hiç ilgilendirmediğine kesin olarak inanmak ihtiyacını duyuyor, yine de hep aynı tatsız hissi duymaktan kendini alamıyordu.

Serpilin'in dikkatle yüzüne bakışı ve Artemyef konusunda söyledikleri Tanya'yı rahatsız etmişti. Bir şeyler sezinlemese konuşmazdı, yaradılışına aykırıydı. Sadece aralarında bir şey geçmesinden korkuyor ve Tanya'yı uyarmak istiyordu.

Tanya, az önce vermesi gereken cevabı, biraz gecikerek bulmuştu.

Sabah, uçaktan indiğinde Artemyef'i nasıl bulacağını düşünüyordu. Onu bulmak kolay mı olacak, yoksa güç mü? diye soruyordu kendi kendine. Oysa bulmakta hiç güçlük çekmemişti.

Serpilin'in odasına girmiş, ilk bakışta Tanya'yı gördüğü halde varlığına hiç önem vermemişti. Birlikte haritayı inceledikleri sıra dönüp bakmamıştı bile.

«Örnek bir subay!» Bu yargı Tanya'yı sinirlendirdi.

«Beni selâmlamak için izin istemiyen bir örnek subay. Yufka yürekli, zavallı bir sersemsin kızım! Eskiden beri böylesin üstelik. Moskova'da ne hayaller kurdun, yolculuk süresince onu düşündün. Kabul, Taşkent'teyken unutmuştun. Ama uçakta yine hatırladın. İşin kötü yanı, seninle şimdiye kadar hiç, ama hiç ilgilenmemesi. Güçlük çekmemen için sana yardım etti, sen başladın kurmaya.»

Göz kırparken mutlu bir görünüşü vardı. Hayır, Tanya'yı gördüğünden değil, Serpilin'den, 62. orduyla bağlantı kurması gereken tümene gitme emrini aldığı için.

Hiç aldırmıyordu Tanya'ya, bu açıkça belliydi. Daha Serpilin Nadya'nın sözünü etmeden, hemen anlamıştı.

Nadya'sının buraya kadar gelmesi ne kadar iyi. Polya ananın bütün anlattıklarına, aralarındaki ilişkinin geçmişte kaldığını söylemesine rağmen onun yanında mutlu olabilmişti demek. Polya Ananınki gibi konuşmalar hiç bir anlam taşımazdı. Tam tersine.

Tam zamanında olmuştu bütün bunlar. Yoksa Artemyef'i arıyacak, bulacak ve Artemyef kendisine göz kırpacaktı.

Bu kadar üzüldüğüne kızıp utanç duyarak:

«Böyle bir zamanda tam düşünecek şeyi buldun!» dedi kendi kendine. «Bir erkeğe ihtiyaç duyuyorum anlaşılan.» Bu görüş

kısmen doğruydu. Tekrarladıkça biraz rahatlıyor, aynı zamanda da aralarında özel bir şey geçmediğini, sevme ihtiyacını hep duyduğunu ve seveceği kişinin ortaya çıkışını beklediğini anlıyordu.

«Amma da aptallık benimkil»

Ve dişlerini sıkarak, birkaç gün önce, sabah sabah Artemyef'den ayrılıp geri dönmek zorunda kalan Nadya'yı gözünün önüne getiriyordu; Artemyef'le bir kere daha karşılaşmaya hazır olduğunu düşündü, hemen de karşılaşabilirdi. Neden olmasın? Onu tekrar görecek ve asla eskisi gibi düşünmiyecekti artık Artemyef'i.

Yüksek sesle tekrarladı:

— Sersem olmaya çok sersemsin kızım!

Bir takım sesler duyunca döndü. Doktorlar merdivenden iniyorlardı.

Sağlık hizmetlerinin başındaki, orta yaşlı, darmadağınık saçlı ve gür kaşlı, 2. sınıf bir doktor generaldi. Kaşları o kadar gürdü ki, ancak başını kaldırdığında gözleri görülebiliyordu. Başını hafifçe önüne eğip oturduğu sürece, bu kaşlar gözlerini gizlemekteydi. Ama, bakışı kaşlardan kurtulabildiğinde iyilik doluydu. Bütünüyle mert, iyi ve tonton bir görünüşü vardı.

Odasına girer girmez, Tanya, ön saflardaki alaylardan birinin sağlık hizmetlerine atanmak istediğini söyledi. General, sert bir sesle, bu türden boş bir görev olmadığını ve şu sıra boşalacağını da pek sanmadığını belirtti.

Bu kalın ve çatlak, kuyulardan gelircesine boğuk ses Tanya'yı ürkütmedi, General Serpilin e istediğini tekrarladığı cevabını verdi.

Doktor General gözlerini kaştan perdenin ardına gizledi ve uzun süre sustu.

«Kalın kaşları ardında ne düşünüyor acaba?» dedi Tanya kendi kendine. General, hiç farkettirmeden, karşısındakini kalın kaşları arasından süzüyor ve kafasında, çok bilinmeyenli bir denkiemi çözmeye çalışıyordu. Bu minicik kadının, cephedeki alaylardan birinde görev almak istemesi hoşuna gitmişti. Aslında ona verilebilecek görev de vardı. Buna karşılık, genç kadının, ordu personel dairesi aracılığıyla değil de kurmay başkanının acele isteğiyle, uçakla Taşkent'ten gelmesi, Serpilin'in de, ön saflara gönderilmemesini telefonla özel olarak rica etmesi hoşuna gitmiyordu.

Elinin altındaki beş yüz doktorun dörtte birinden azı alaylara, bir o kadarı da taburlara dağıtılmıştı. Geri kalanlar askeri hastanelerde çalışıyorlardı. Serpilin telefon etmese bile, genç kadını, doktor sıkıntısı çeken hastanelerden birine gönderecekti nasılsa. Ama ordu kurmay başkanının özel olarak araya girip genç kadının ön saflara gönderilmemesini istemesi doktorla Serpilin'in başka başka şeyler istedikleri sonucuna varmasına yol açıyordu.

Çeşitli dönemlerde dikkate almak zorunda kaldığı şeflerinin değişik emirleri, istekleri ve ricalarını düşünüyordu. Savaş sırasında çok daha az, ortalık durulduğunda fazlaydı. Hepsi de insan yaradılışına uygun ve anlayışla karşılanabilecek gibiydi.

Generalin de kendine göre bir kişiliği vardı. Vicdanını isyan ettiren emirler sözkonusu olduğunda sorunu açık seçik ortaya koyar, bir takım rica ve istekleri her zaman hesaba katmazdı.

Ama hatırladığı kadarıyla Serpilin - gerek tümenin başındayken gerekse kurmay başkanlığına getirildikten sonra - ondan hiç böyle bir talepte bulunmamıştı. Yoksa moruk Serpilin bu genç serçeye kesikti de, mümkün olduğu kadar yakında olmasını mı istiyordu? Ya da, ona sadece acıdığı için mi istemişti bunu?.

Neyi dikkate alacağını pek kestiremeden, başını kaldırıp Tanya'ya baktı ve:

— Birkaç kelimeyle şimdiye kadar nerelerde bulunduğunuzu, neler yaptığınızı anlatın, dedi.

Tanya aceleyle, savaşın hemen öncesinden girdi hikayesine. Enstitüdeki öğrenim yıllarını, askere gidişini, 176. tümende ağız ve diş hastalıkları mütehassısı olarak görev alışını anlattı.

İki kere kuşatıldığını, partizanların arasına nasıl düştüğünü ve sonra, nasıl yeraltı çalışmalarında görev alıp Smolensk hastanesinde bulunduğunu belirtti; bütün bunları anlattıktan sonra generale bakabildi.

Generalin gözleri üzerindeydi. Akıl almaz gürlükteki kaşları öylesine havalanmıştı ki Tanya, onları düşürmeyip havada tutmak için büyük bir güç harcadığı hissine kapıldı.

— Bana ayrıntılı bilgi verin, dedi general. Bundan söz edildiğini ilk kez duyuyorum.

Yine de Tanya, kısa kesmesi istendiğini unutmuyor ve aceleyle, hiç bir olayı atlamamaya çalışarak hikayesine devam ediyordu; partizanlarla birlikte katıldığı harekat sayısını bile söyledi.

Alacağı görevin, anlattıklarıyla ilgilili olduğunu sanıyordu. General, katıldığı çeşitli harekat konusunda bir şey sormadı, yarasından söz ettiğinde bir kere daha susturdu. Geçirdiği mide

ameliyatıyla ilgili ayrıntılı bilgi ve ameliyatı yapan doktorun adını öğrenmek istiyordu. Sklifossovski hastanesinde ameliyatı Weinberg'in yaptığını duyunca başını salladı:

— Tanırım kendisini.

— Bu kadar ,dedi Tanya. İşte şimdi de karşınızdayım,

General susuyordu: «Kimbilir orada ameliyatları nasıl yapıyordun? Benim küçük dişçim, nasıl bir operatörsün acaba? Nasıl olursan ol, partizanların arasında herhalde bol teşekkür kazandın. Açıkça belli olan tek şey var, şaşırıp kendini kaybetmemiş ve göğsündeki nişanı da hak etmişsin.» Kararını hemen verdi: Onu yanında tutacak, esir kamplarında bulunan ve ilk tedavileri yapılan sovyet askerlerinin geriye gönderilmesinde görevlendirecekti. Bu görevde önemli olan, neşteri kullanmakta ustalık değil, feragat, irade ve çalışkanlıktı. Savaş uzadıkça, kadınlarda bu niteliklerin varlığına gitgide inanıyordu.

— Evet, işte...

Tanya, vereceği kararı bekliyordu ki, upuzun kaputu, kazak modasına uygun, kulağının üstüne yıkılmış başlığından fışkıran kıvırcık ve kapkara perçemiyle suvariyi andıran bir doktor teğmenin içeri girdiğini farketti. Sağa sola yalpa vurarak geldi, topuklarını şaklattı ve çevik bir hareketle elini başlığına götürdü.

— General yoldaş, grubumuz tamamlanmıştır. Göreve çıkmaya hazırız.

General, doktor teğmene baktı, bakışlarını bir Tanya'da, bir de onun üzerinde gezdirdi. Parmağıyla genç kadını gösterip:

— Onu da yanınıza alacaksınız, dedi. Yeni geldi. Bundan böyle de sizin grupta görevlendirilecek.

— Evet ama, bu konuda tecrübe gerekli.

Süvari subayına benzeyen askerî doktor, küçümseyerek Tanya'ya baktı.

— Tecrübesi, gerek benden gerekse sizden fazla, dedi general.

— Emredersiniz!

Askerî doktor bir kere daha selam çaktı ve Tanya'ya döndü:

— Teğmen Rosliyakof!

Başlığa sığmayan inatçı perçemi ve kulağının üstüne yıkık başlığıyla öylesine savaşçı bir görünüşü vardı ki, Tanya, bu adamla birlikte yola çıkacağını düşünüp iyiden iyiye sevindi ve ona gülümsedi.

— Kendisiyle birlikte, Almanların elinden aldığımız bir Sovyet esir kampına gideceksiniz.

Doktor general güçlükle doğruldu ve Tanya'nın elini sıktı. Dışarı çıkarlarken arkalarından seslendi:

— Tifüs vakalarının sayısını kaydetmeyi unutmayın!

Yepyeni ve küt burunlu, Studebaker marka bir Amerikan kamyonuna atladılar. Tanya bu kamyonları ilk kez sabah bir kamyonet kendisini havaalanından alıp kurmay başkanlığına getirdiği sıra görmüştü.

Studebaker, boğuk bir homurtu çıkarıyor, karları ezip iki yana fırlatarak büyük bir hızla ilerliyordu.

Rosliyakof şoförün yanına oturmuş, Tanya ile geri kalan beş kişi kamyonun kasasına yerleşmişlerdi.

Aralarında, Rosliyakof'un siyasî yardımcısı, tabur komiseri olan gözlüklü bir ihtiyar; sağlık ve temizlik müfrezesinin şefi ve siyasi görevlisi olan iki orta yaşlı adam ve iki de doktor vardı. Bunlardan ilki etleri pörsümüş, kamyonun her sarsılışında acılı çığlıklar koyveren şişko bir kadın, diğeri de, kaputunun üzerine muhafız işareti iliştirilmiş genç bir askerî doktordu.

Genç doktor, önemsemezcesine arka kapağın kenarına oturmuştu, yol boyunca birkaç kere şapkasını çıkardı, neşeyle başını kaldırdı. Buz gibi rüzgarın kulaklarında ıslık çalmasından mı hoşlandığı, yoksa erken ağarmış şakaklarını mı göstermek istediği pek kestirilemiyordu.

Hava güneşli ve soğuktu. Tanya, dalgın dalgın yol arkadaşlarının bağıra çağıra söylediklerini dinliyor, meraklı gözlerle de arabanın iki yanından akıp giden görüntüyü izliyordu.

Kısa süre önce düşmanın elinde bulunan bölgeden geçiyorlardı. Sağda ve solda kar, ya hiç bozulmamış bir beyazlıkta, ya da isten hafif kararan şeritler halinde, göz alabildiğine uzanıyordu.

Bu karla kaplı şeritler yer yer o kadar çok mermi çukuruyla delinmişti ki, kâğıt üzerine çizilen çemberler gibi, çukur kenarları iç içe geçiyordu.

— Bir de, iki merminin aynı yere düşmediğini söylerler!

Arka kapağın üstünde oturan genç askerî doktor, cepheye yeni gelen Tanya'ya sesleniyordu. Genç kadın anladı ve başını sallıyarak cevap verdi.

Kamyon, hız kesmeden yokuş yukarı çıkmaya başladı. Yol, daracık bir vadiyi izliyordu; vadinin sağı ve solu, kara mermi çukurları, kazıklar, kazıklar arasına gerilmiş dikenli tel parçalarıyla delik deşikti. Siper çizgileri, tepelerin yamacında zigzaglar çiziyordu.

Çevreleri, akıl almaz bir kargaşalık içinde alt üst edilmişti. Göz alabildiğine, her yan, karların arasına gömülmüş cesetler madenî kirişler, topraktan sökülmüş eğri büğrü saç plakalarla kaplıydı. Koca koca kara çukurlar ağızlarını açmış bakıyorlardı; yıkık barınaklar olmalıydı bunlar Ve yine parçalanmış dikenli teller, ölüler, terkedilmiş toplar, garip bir şekilde yumru yumru olmuş karların altından fışkıran tank kuleleri, yol kenarlarına çekilen yanmış araba iskeletleri çıkıyordu karşılarına. Az ötede, garip görünüşlü, içiçe geçmiş semaver borularını andıran bir sürü kalın boru duruyordu.

— «Vanyuşa» (*) bunlar, Almanlarınki! dedi askerî doktor kasanın kenarından Tanya'ya yaklaşarak; gümüşsü saçlarını örten şapkayı çıkardı ve garip araçlara doğru salladı.

Kamyon tepeye varmış, yokuş aşağı yoluna devam ediyordu.

— Alman ön saflarına geçiyoruz, dedi genç doktor. Gerçekten de çok esaslı bir savunma hattıydı; Ayın 10. ve 11. günleri yardık geçtik.

Tanya, kamyon tekerlekleri arasından yokuş aşağı geçip giden yola göz attı, bir an, insan olmadığı halde insana benzeyen garip, yamyassı bir şekil görür gibi oldu.

Bir saniye sonra bu garip şeklin üzerinden geçtiler. Gerçekten de bir adamdı, buzlar içinde ezilmiş ve durmadan üstünden geçip giden tekerlekler altında yamyassı olmuş bir Alman ölüsü.

Ve yeniden, yolun iki yanında, tepelerin yamaçlarını kaplamış, arkası gelmez bir şerit gibi birbirlerine karışmış, kara ve dumanı tüten mermi çukurları göründü. Bu şerit üzerinde ve ötede, karların içinde, ölüler küçük tepecikler halindeydi.

— Bütün bunlar, bizim «katyuşaların» eseri! diye bağırdı askerî doktor Tanya'ya biraz daha yaklaşıp. Dikkat ederseniz bir tek at ölüsü yok. Çünkü saldırı 11 inde gerçekleşti, o tarihe kadar bütün atlar askerin midesine inmişti bile.

Yolun çok yakınında, yanyana üç tank duruyordu; ikisi toplarını kamyonun gittiği yöne doğrultmuştu, üçüncüsünün kulesi yoktu Bir silahşörün kafasından sökülüp alınmış çelik miğfer gibi düşmüştü karların üstüne.

— Bizim tanklar, 34 ler.

Askerî doktor Tanya'nın o kadar yakınındaydı ki, artık ba-

(*) Rus askerlerinin, Alman havan toplarına taktığı ad.

ğırması gerekmiyordu.

— Talihleri yokmuş, gidecekleri yere varmayıp yolda yanmışlar.

Gitgide ufalan ve sonunda gözden kaybolan yanık 34 leri, Tanya, uzun süre izledi.

Bugün gördüğü her şey, «onların» ve «bizim» diye adlandırılıyordu. «Bizim» dedikleri bindikleri kamyon, karşıdan gelen diğerleri, yolun kıyısında ağır ağır ilerleyerek uzun topları çekmeye çalışan dört traktör bir tepenin üzerindeki uçaksavar bataryası, Tanya için çok yeni, sivri burunlu, gökyüzünde geçip giden ve doktora: «Yeni bir saldırıya girişecekler», dedirten uçaklardı.

«Bizim» diye adlandırılanlar canlı, «onların» kiler hep ölüydü. Cansız dikenli teller, cansız siperler, karlar içinde yatan cansız adamlar, cansız ve terkedilmiş toplar, arabalar.

Önceleri «bizim» denen her şeyin canlı olması gerektiğini sanıyordu. Ama askerî doktor 34 leri gösterdiğinde uzun uzun bakmıştı, çünkü bunlar o gün gördüğü ilk cansız «bizim» kilerdi. Kendi kendine, her yanda, örneğin bu tanklar gibi bir sürü «bizim» ölü, «bizim» ceset olmalı, diye düşündü. Hiç olmazsa cesetleri toplayıp gömüyorlardı. Oysa Alman ölülerine kimsenin dokunduğu yoktu.

Tabii, gerçek buydu ve başka türlüsünü düşünmek çok saçmaydı. İlk kez yurttaşlarının zafer kazandığı topraklar üzerinde gittiğinden, şimdiye kadar hep başka türlü düşünmüştü. Ne görmüştü o zamana kadar? Savaşın başını, geri çekilişi, Alman kuşatmasını, yolları kaplayan Alman savaş araçlarını, ölü değil de capcanlı, küstah, homurdanan, kamyonların içinde bağıra çağıra yabancı şarkılar söyleyen sürüyle insanı. Arasından geçmek sızmak, ara sıra da uçurmak zorunda kaldıkları Alman araçlarını. Uçurdukları da yüz kamyondan bir taneyi ya bulur, ya bulmazdı.

Sonra sıra, işgal altındaki bölgeye ve dizi dizi Sovyet esirlerine gelmişti. Esir dizilerinin uzunluğu dayanılır gibi değildi, sanki tüm Rusya esir düşmüştü. Yol boyu çukurlara devrilmiş tankların ve zavallı zırhlı arabaların savunmasız, paslı kalıntıları kaplamıştı ortalığı.

Birbiri ardından cepheye giden Alman kafileleri, disiplinli taburlar, koruyucu komando birlikleri, S.S. komandoları, Alman askerî komutanlığı. Smolensk şehrinin göbeğinde, Haupstrasse'de ilerleyen arabalar ve Alman devriyeleri...

Tabii, sonradan Moskova'ya götürüldüğünde, hastanede kal-

dığı sürece ve Taşkent'e giden trende durumun tersine döndüğünü, artık Sovyet birliklerinin saldırıya geçtiğini gazetelerde okumuş, radyoda dinlemiş ve öğrenmişti. Ama şu sıra, savaşın başından beri ilk kez duyduğu şey bambaşkaydı...

Sabah, uçaklarının konduğu askerî havaalanında, karla kaplı koskoca arazide havalanmadan önce motörlerini çalıştıran bombardıman uçaklarını görür görmez sevinçten soluğu kesilmişti.

Bütün gün bu duygu peşini bırakmamıştı: Ordu karargahına doğru yol aldıkları şu sıra, hep aynı şeyi duyuyordu. Bu duygu büyüyor, gelişiyor, bir çeşit sersemliğe dönüşüyordu; anlatılanları dinlemek bile istemiyor, yalnız bakışlarını bu görüntüyle doldurmak, açlık çeken biri gibi bu görüntüyle tıka basa doymak istiyordu.

Genç askerî doktorun dışında, yol arkadaşları yola hiç bakmıyor ve kişisel meselelerinden söz ediyorlardı: Herhalde esirlerin üstü başı bit doluydu, sağlık ve temizlik müfrezesinin bir bölümünün hemen işe koyulması gerekliydi. Esirler yıkanmalıydı, en önemli iş buydu. Sonra da traş edilmeli. Azar azar yemek vermek zorundaydılar, uzun süre aç kalanlara verilecek bol yiyecek barsakların tıkanmasına yol açabilirdi.

Kamyon, yeniden bir tepeye tırmanmaya koyulmuştu. Sol tekerlekler yolun kıyısını ezdi, kalın lastikler sert karı parçaladı ve studebaker, branda bezleri, taşıdıkları ağır yükle iyice gerilmiş kamyon dizisini geçti.

Tanya, önceleri bu kamyonların ünlü «katyuşa» ları taşıdığını bilmiyordu. Farkına varınca doğruldu ve büyük bir merakla saymaya koyuldu.

— Bu araç gerçek bir arslan! dedi arkasındaki askerî doktor. Tanya başını salladı, ancak sonradan «katyuşa» ların değil, bütün kafileyi sollayıp hız kesmeden tepeye tırmanan kamyonun sözkonusu edildiğini anladı.

— Gerçekten çok iyi arabalar! diye devam etti doktor coşkuyla. Müttefikler, İran yoluyla gönderiyorlar bu kamyonları. Taş gibi araçlar. Tanklarına hiç benzemiyor

— Tanklarının nesi var?

— Bir zırhlı birlikte görev aldım, müttefik yapısı tanklar yüzünden başımıza neler geldiğini çok iyi bilirim. Bizim 34'lerin yanında onlarınkiler beş para etmez. Düşman tepesine bir mermi oturttu mu çıra gibi cayır cayır yanar. Gık diyemeden ölür gidersin. Bizimkilerin dediği gibi «Elveda anavatan»!

Tanya dinliyor dinliyor, bir türlü karşısındakinin söylediklerini düşünemiyor, doymak bilmez bakışlarla «katyuşa» yüklü kamyonları sayıyordu durmadan.

«Otuz altı kamyon.» Dizinin başındakine yetiştikleri sıra «Neredeyse bütün bir alay», diye düşündü. Taşkent'te işini bitirip eve dönmeye hazırlanan uzaklardaki annesini düşünüp içini çekti.

Studebaker sola döndü, koca koca topları sallayarak yoluna devam etti. Top namluları havaya dikilmişti, önce Tanya bunları uçaksavar sandı. Sonra uçaksavar toplarının bu kadar büyük olmadığını hatırladı, geçtikleri herhalde uzun menzilli atış yapabilen ağır toplardı.

— Cephe, hiç durmadan ilerliyor. Yakında bu topların da yeri değişecek, dedi askerî doktor konvoyu gözden kaybettiklerinde.

Onu yalancı çıkarmak istercesine, arkalarından bir gümbürtü koptu. Bu beklenmedik top sesiyle afallayan Tanya, az kalsın kamyonun kasasından aşağı yuvarlanıyordu. Derken bir ikinci patlama işitildi.

— Hayır, şimdilik yerlerinden kıpırdamıyorlar. Buradan ateş ediyorlar, dedi doktor omuzuna yapışarak.

Toplar durmadan gümbürdüyor, mermiler, ağır ağır ıslık çalarak tepelerinden geçip uzaklara doğru uçuyorlardı.

Seslerin bir an kesilmesinden yararlanan askerî doktor:

— Patlamaları duymuyor musunuz? diye sordu.

Tanya kulak kabarttı ama bir şey işitmedi.

— Hayır, dedi askerî doktor. Bu gün rüzgar Almanlara doğru esiyor.

Kamyon ikinci kez dönemece girdi ve varacakları yer birden görünüverdi: Çıplak, tatlı eğimli ve iki sıra dikenli telle çevrili bir tepe. Tellerin dışında ve hemen dibinde bir baraka, içinde ise, dikenli teller boyunca uzanan donuk gri renkte, garip bir yığın dikkati çekiyordu.

Sağlık hizmetlerinin başındaki generali beklerken, Tanya bundan söz edildiğini duymuştu. Yine de dikenli teller boyunca uzanan şeyin ne olduğunu ilk bakışta kestiremedi. Ancak kamyon, girişe iki adım kala durduğunda anladı.

Göz alabildiğine uzanan bu alçak duvar, üst üste yığılmış ölülerden başka şey değildi.

Kamyondakiler aşağı indiler, kampa girmeden bir an durakladılar. Yeni görevlerine başlamadan bir şeyle vedalaşır gibiydi-

ler.

Yolun altında, kamyonun çok yakınında, henüz karla kaplanmamış ve Alman üniforması giymiş ölüler üst üsteydi. «Az önce bahsedilen, kampın alınışı sırasında öldürdükleri Almanlar herhalde», diye düşündü Tanya.

Önce geçen Rosliyakof:

— Doktorlar, ileriiiil dedi.

Bakışları, garip bir şekilde donuklaşmıştı; sigara izmaritini tutan parmakları durmadan titriyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

DİKENLİ tellerle çevrili kampın kapısı sımsıkı kapalıydı. Dumanı tüten gezici mutfağı çeken kamyonet kapının önünde durmuş, çevresine askerler dolmuştu.

— Kazanınızda ne var? diye sordu Rosliyakof.

Ahçıbaşı cevap verdi:

— Erittiğim bu ikinci kazan kar Askerî Doktor Yoldaş. Elimdeki şekerin tümünü ilk kazana doldurdum, şekerli su verdik onlara. Doğrusu pek şekerli de değil ya. Bu kez hazır çorba yapmamı emrettiler. Biraz da, suyu alınmış kara buğday koyayım dedim, yasakladılar.

— Çok iyi yapmışlar, dedi Rosliyakof. Hesaplarınıza göre, kaç kişinin karnı doyuruldu?

— Altmış kişi kadar olmalı. Adam başına yarım maşrapa. Hepsi içemedi ama, su bile geçmiyor gırtlaklarından.

— Ne haldeler? diye sordu Rosliyakof. Şöyle bir dolaştınız mı kampı?

Ahçı, üzüntüsünü belirten bir hareketle:

— Dolaşmak neye yarar, dedi, ne halde olduklarını buradan görebiliyorum.

Rosliyakof kapıya bir tekme attı ve barakaya girdi.

Barakanın boyutları ufaktı. Ranzaların sayısına bakılırsa içinde en fazla yirmi muhafız kalıyordu. Şu sıra barakada üç kişi vardı. İçlerinden ikisi, sırtında yağdan kapkara kesilmiş kürklü ceketiyle bir şoför ve bir de kaputlu başçavuş, üstlerini görür görmez, yeni yaktıkları sigaraları bırakıp ayağa fırladılar. Başı açık üçüncü adam, yüzükoyun bir ranzaya uzanmıştı, elleri neredeyse yere değecekti.

Başçavuş kendini tanıttı: 111. tümene bağlı sağlık taburunun idarî bölüm yöneticisiydi.

— Tabur komutanı nerede?

— Raporunu vermeye gitti.

— Gittiğini biliyorum. Daha dönmedi mi?

— Hayır, daha dönmedi.

— Pek dönmek istemediği de anlaşılıyor. Yerine kimi bıraktı?

— Askeri doktor Khriyukin'i dedi başçavuş başıyla hareketsiz yatanı göstererek. Ama o da pek iyi değil. Bir nöbet geçiriyor.

Sinirlenen Rosliyakof:

— Ne o, dedi, burada hanımevlatlığı söker mi sanıyor yoksa?

— Kampın içindeki barakaları dolaştı, döndüğünde hemen bir «isteri nöbeti» ne tutuldu. Dışarı bile çıkamadı, buraya koştu. -Baş çavuş, barakanın köşesindeki pisliği gösteriyordu.- Gördüklerinden sonra sinirleri laçka oldu anlaşılan.

Ranzaya uzanmış yatan gövde hafifçe kımıldadı; Roslivakof ona yaklaştı ve kaputunun yakasına yapıştı.

— Ayağa kalk, nedir bu numara!

Adam bacaklarını sarkıtıp oturdu. Kaputunun yakası kirlenmişti, yüzü kireç gibiydi, ağlamaktan şişmiş gözlerinin çevresinde kırmızı lekeler vardı.

— Ayağa kalkıp raporunuzu verin! diye bağırdı Rosliyakof.

Elbiseleri kirli adam doğrulmaya çalıştı ama bütün ağırlığıyla yine ranzaya çöktü

Sinirli bir kekelemeyle:

— Ya-yapamıyorum! diyebildi. Rica ederim biraz bekleyiverin.

— Siz bir askeri doktor değil, hanımevladının tekisiniz!

Rosliyakof, yanında ayakta duran Tanya'ya ve öbür kadın doktora bir göz attı.

— Üstlerinizin sinirleri bu kadar nazik olduğuna göre, raporu siz verin başçavuş, dedi. Bütün barakaları dolaştınız mı?

— Evet yüzbaşı yoldaş.

— Saydınız mı, kaç esir var?

— Hayatta kalanlar aşağı yukarı altı yüz kişi. Onları yüzbaşı yoldaş saydı. Kimin ölü, kimin diri olduğu da belli değil ya; emin olabilmek için her birinin nabzını yoklaması gerekti.

— Peki, bize yol gösterin bakalım, dedi Rosliyakof içini çekerek.

Başçavuşun masanın üstüne bıraktığı sigaraya büyük bir

üzüntüyle baktığını farkedince, ekledi:

— Bitirin sigaranızı.

Başçavuş hemen sigarayı kaptı, dudaklarının arasına yerleştirip çakmağını çaktı.

— Doğrusu insanın canı durmadan sigara çekiyor yüzbaşı yoldaş. Aksi gibi de bugün, tütünümü bitirdim.

Şoföre döndü ve:

— Git çalıştır arabayı, dedi.

Ranzada oturan doktor:

— İsterseniz sizinle gelebilirim, dedi ve ayağa kalktı. Başı dönüyordu herhalde, güç duruyordu ayakta.

— Kalın, kalın, dedi Rosliyakof kayıtsız bir hareketle. Siz gelmeseniz de yolumuzu buluruz nasılsa.

Barakanın arka kapısıyla kampı, ikinci bir dikenli tel dizisi ayırıyordu. Bu tellerden geçmeyi sağlayan kapı da sıkı sıkı kapalıydı.

Elli adım kadar ötede karla kaplı küçük tepeciği, gireceklerı ilk yeraltı barınağını seçebiliyorlardı. Daha uzakta sağa sola, buna benzeyen tepecikler yayılmıştı. Açık kapı ile tepenin üstünde kara bir lekeyi andıran barınağın girişi arasındaki boşluk ölülerle kaplıydı. Yere bırakılmamış, karın içine gömülmüştü ölüler. Baştan başa bütün geçidi kapladıkları için üstlerine basmaktan başka çare yoktu. Donmuş, yarı çıplak, kolları ve bacakları birbirine karışmış halde yatıyorlardı. Öyle ki, görünen kol ve bacakların kimlere ait olduğunu kestirebilmek çok güçtü. Ve cesetlerin üzerinde, ikinci bir dikenli tel hattıyla korunmuş küçük barakaya doğru ayak izlerinden bir yol meydana gelmişti.

— Yiyecek verdikleri sıralar, kamptaki esirler yemek almak üzere buraya geliyorlarmış anlaşılan.

İlk ölülerin yanına varıp birlikte durdukların da söyledi başçavuş bu sözleri. Ölülere basmaları gerektiğini anlıyorlardı ama, bakışlarıyla boş bir geçit aramak üzere durmuşlardı. Oysa ölülere basmadan geçebilecekleri yol yoktu.

Boğuk, değişiveren bir sesle, Rosliyakof:

— Kusurumuza bakmayın yoldaşlar, dedi; şapkasıyla ölüleri selamlayıp, buzlara gömülü bir çıplak sırta bastı.

İlk adımlarda, Tanya, basacağı yere dikkat ediyor, bir kafa ya da suratı ezmemeye çalışıyordu. Ama bu donmuş, ezilmiş, sırtüstü yatırılmış ölü başların, açık ya da kapalı ölü gözlerin görüntüsüne fazla dayanamadı; sendeleyerek, sağa sola toslayarak, bakışları barınağın kara lekeyi andıran girişinde, yalnız yere

yuvarlanma korkusuyla ilerledi.

Tanya insanların, bir zamanlar yaşıyanların ölülerine basarak yürüyordu. Her ölü bir askeri birlikte görev almış, belirli bir yerde doğmuştu, yaşadığı sürece de yakınlarına mektup yazıyordu. Şu sıra hiç biri ölü listesine geçmemişti, dolayısıyla da ailesi tarafından bekleniyordu. Şimdi, burada, kara ve buza gömülmüş yatıyorlardı, kimse de onlar hakkında bir şey söyleyemiyecekti; çünkü kimliklerini çıkarma, anlayabilme olanağı hiç yoktu.

— Askerleriniz nerede?

Hiç önüne bakmadan yürüyen Tanya, Rosliyakof'un sesini duydu.

— Buraya asker getirmedik, dedi başçavuş.

— Peki, sağlık görevlileri?

— Doktor yüzbaşı sağlık görevlilerini barakalara dağıttı.

— Kendisi de, bu arada nöbet geçiriyor ve bayılıyor...

Rosliyakof sövdü saydı.

Barınağa ilk varan yine Rosliyakof oldu, girişi örten, tahta gibi, kaskatı kesilmiş kara bezi çatırdatarak çekti ve açtı. Eğildi, karanlık yere girdi.

Onu izleyen Tanya da kara beze bastı, bez ayaklarının altında büyük bir gürültüyle çatırdadı.

Gün ışığından geldikleri için, yeraltındaki barınakta bir şey seçemez olmuşlardı. Barınak oldukça genişti, dibinde ölgün bir ateş yanıyordu, ortalığı boğucu bir duman kokusu kaplamıştı. Uzun ve zayıf bir inilti yükseldi birden, hırıltılar ve iç çekmeler arasında bir takım adamların kımıldadığı duyuldu.

— Sağlık görevlisi, sağlık görevlisi nerede? diye bağırdı Rosliyakof.

Bir ses, yakından cevap verdi:

— Buradayım.

— Arkamızdan branda bezini yerine takarsın, dedi Rosliyakof. Sökmesem burada göz gözü görmeyecekti. İçerde hava soğuk mu? Dışardan geldiğim için pek farkedemiyorum.

— Pek değil askerî doktor yoldaş. İçerdekilerin soluğu ortalığı biraz ısıtıyor.

— Saydınız mı? Kaç kişi?

— Geldiğimizde saydık, doksan kişiydiler. Yirmiden biraz fazla da ölü vardı. Hepsi de çok güçsüz; söylediklerine bakılırsa, son zamanlarda ölenleri dışarı çıkaracak halleri bile kalmamış. Yanımda bir kişi daha olsa, dışarı taşıtacaktım ölüleri...

— Yaşıyanları çıkarmak gerekir, dedi Rosliyakof. Nasılsa ölülerin burada kalmaktan yakındıkları yok. Bana yol gösterin. Önümü göremiyorum. Birinin üstüne basmak istemem.

Barınağın dibinde yanan cılız ateşin ışığında, birbiri ardından yürüdüler.

— Barınak oldukça geniş, dedi Rosliyakof.

— Önceleri her birinde beş yüz kişi varmış.

— Barınak sayısı kaç? Yedi tane mi?

— Yedi tane saydık. Bir tanesi boş, daha doğrusu içinde canlı kalmamış.

— Yeniden bakmak gerekir. Bir tek canlı bile yok muydu?

Rosliyakof durdu ve seslendi:

— Hey, kapının yanındaki, çık dışarı! Diğer iki barınakta olup bitenlere bak, kaç kişi olduğunu anla. Sonra barakaya dönersin.

Tanya, arkasındakilerden birkaçının dışarı çıktığını işitti ve Rosliyakof'un peşinden yürüdü. Ateşin yanına vardıklarında, yanık bez kokusunun neden bu kadar belirgin olduğunu anladı. Toprağa çakılmış iki demir çubuğun arasına kazana benzer şey asmışlardı, altında da paçavralar, mavi bir alevle ağır ağır yanıyordu. Birkaç kişi, bu leş kokulu ocağın çevresine uzanmıştı. Arkalarında yine insan gölgeleri seçiliyordu.

— Günaydın, dedi Rosliyakof, amq cevap alamadı. Kısa süren sessizliğin ardından, cılız ve boğuk bir ses sordu:

— Bizi ne zaman buradan çıkaracaklar?

— İki, üç saat içinde sizleri dışarı çıkaracağız arkadaşlar, dedi Rosliyakof.

Eğildi ve kazanın içine bir göz attı.

— Ne pişiriyorsunuz bunun içinde?

Karşılık veren ses aynı zayıflıktaydı ama değişikti, Tanya bunu farketti:

— Kar eritiyoruz.

— Size içecek bir şey vermediler mi?

— Verdikleri yetmedi. Şu iyi yürekli asker bize kar taşıdı... Eritiyoruz. Temiz kar bile yoktu burada.

— Neden?

— Barınağın içi çok pis, temiz kar bulabileceğimiz dikenli tellerin yakınına kadar uzandığımızda da muhafızlar üzerimize ateş açıyorlardı.

— Size çorba hazırlıyorlar, yola çıkmadan önce içeceksiniz, dedi Rosliyakof.

Yeni bir sessizlik oldu, sanki barınaktakiler cevap vermeden önce bütün güçlerini topluyorlardı.

— Bize yiyecek verirken çok dikkatli olmak gerekecek, dedi ilk ses. Yalnız sıvı verilmeli.

— Biliyoruz, diye cevap verdi Rosliyakof.

Kısa bir sessizlikten sonra, adam:

— Ben doktorum, dedi. Bunun için söyledim.

— Hangi ordudansınız?

— 62. ordu, 693. üncü alaydan.

— Kaç gündür açsınız?

— Onundan beri. On beş gündür ...

— On dört, dedi Rosliyakof.

— Yanılmışım. Doğru hesapladığımı sanıyordum.

— Daha önce durumunuz nasıldı?

— Çıkarın bizi buradan, öğrenirsiniz.

Arkasına bakan Rosliyakof:

— Yanımda kim var? diye sordu.

— Ben, Ovsiannikova.

— Çıkabilirsiniz. Durum açık, boşuna içeriyi soğutmanın gereği yok. Hepsini buradan çıkarmak zorundayız. Yolunuzun üstündekilerden birkaçına, rasgele bakıverirsiniz.

Rosliyakof'u ve büyük güçlükle kendisine cevap vereni dinlerken, Tanya, ateşin çevresinde yatan adamları inceliyordu. Sapsarı, bir deri bir kemik, gözlerine kadar sakalla kaplı suratlarıyla hem bir acıma, hem de garip bir kayıtsızlık uyandırıyorlardı insanda. Sanki sizinle benim gibi birer insan değillerdi, insana benzeyen ama insan olmayan, eşine benzerine rastlanmayan canlılardı. Ve Tanya'nın duyduğu büyük acıya, hepsini normal benzerlerine dönüştürmek için hemen bir şeyler yapmak isteği karışıyordu. Yine de hemen bir şey yapmanın mümkün olamıyacağı ve bazıları için çok geç kalındığının bilincindeydi.

Rosliyakof'un, «içeriyi soğutmanın gereği yok» dediğini duyunca döndü, ilerledi; arada, yolunun üzerindeki bir takım hareketsiz gövdelerin önünde duruyordu. Bir kolu tuttu, çok uzaklarda, belli belirsiz atan nabzı hissetti; birkaç adım ötede başka bir eli yokladı, buz gibiydi. Bir üçüncüsü de buz kesmişti. Dördüncününki ılıktı, yuvalarının dibine gömülmüş gözler. Tanya'nın elinin değmesiyle hafiften titreşti. Sık saçlarla kaplı boyun, bir çocuğunki kadar inceydi. Parmaklarının altında bir şeyler kıpırdıyordu, bitti bunlar!

— Küçük hemşirem benim, söylesene hemşire...

Neden böyle demişti adam kendisine? Oysa Tanya'yı görmemişti bile. Genç kadın elini çekmemeye çalışarak sordu:

— Ne var dostum?

Adam cevap vermedi ve aynı şeyi tekrarladı:

— Küçük hemşirem benim, söylesene...

— Ne var?

— Söylesene hemşire, diye mırıldandı adam ve yine sustu.

Tanya birkaç adım attı, tam çıkışta, ışığın vurduğu yerde yanağını ceketine dayamış, bir deri bir kemik, sakallı, gözlerini yüzüne dikmiş, şapkalı adamı gördü. Bu adam ona bir şeyler söylüyordu, yanına oturdu.

— Ne istiyorsunuz, söylesenize, ne istiyorsunuz?

Daha iyisini söyliyemiyeceğinden, adama:

— Az sonra yemek yiyeceksiniz, çorba verilecek hepinize, dedi.

Adam belli belirsiz başını salladı, istediği bu değildi anlaşılan.

— Ne istiyorsunuz?

— Ölürsem adımı verin. Adım...

— Nedir adınız?

— Ben...

Adamın devam edecek gücü kalmamıştı. Tanya'nın anlıyamadığı bir şeyler mırıldandı. Yeniden konuştu ama, Tanya yine bir şey anlamadı. Yanağından akan gözyaşlarını farkedince şaşırdı; insanlıkla ilgilerinin kesildiğini sanıyordu, oysa ağlıyabiliyorlardı.

— Hadi, dedi yanına gelen Rosliyakof. Vakit kaybetmiyelim.

Önce Tanya çıktı açık havaya, ışıktan gözleri kamaştı, başını önüne eğip üzerinde bitlerin gezindiği eline baktı ve silkeledi bitleri. Rosliyakof'un da, kaputunun kolunda gezinen bitleri temizlediğini farketti.

— İşte, dedi Rosliyakof, dostlarımız geliyor...

En yakın barınağa bir göz attı, geri döndü, kampın kapısına doğru yürüdü.

Tanya da peşine takıldı, donmuş cesetlerin üzerinden aynı yolu tuttu.

Kamyonun yanında toplandılar. Tabur komiseri olan ufak tefek yaşlı adam, barakada oturup durumu incelemeyi teklif

etmeye kalktı ama Rosliyakof, eliyle bu teklifi geri çevirdiğini belirtti:

Elinin tersiyle, şapkasının altından fırlayan inatçı perçemi içeri soktu.

— Barakalardan biri yalnız ölüyle dolu, gözlerimle gördüm, dedi öbür kadın doktor. Söylenenlere bakılırsa, o barakaya yaralıları koymuşlar.

— Neden öldükleri anlaşıldı öyleyse, dedi Rosliyakof. Diğerlerinde durum nasıl?

Herkes, esirlerden çoğunun yaşadığını belirtti.

Kamyon kasasının kenarına, Tanya'nın yanına oturup onunla birlikte yolculuk yapan genç doktor görüşünü belirtti:

— Daha doğrusu hayat belirtisi gösteriyorlar.

— Aşağı yukarı beş yüz altmış kişinin yaşadığı anlaşılıyor, dedi Rosliyakof. Hepsi bit dolu, hepsi de bulaşıcı hastalık belirtileri taşıyor, bazıları kurtulacak gibi değil. Ordu sağlık hizmetleri şefine haber verildiğinde, 38 numaralı hastaneye, barakalardan birini boşaltıp yerleşmesini emretti. Ama bu durumda, bir baraka da yetmiyecek...

— Sabah da Kostiyukovski hastanesini barakalara taşıyacağına ne kadar seviniyordu. Stepin göbeğinde günlerden beri soğuktan dondular!.

— Hayal kırıklığına uğrayacaklar ama ne yapalım. Sevinçten uçmanın sırası değil. Hadi bakalım, yola çıkıyoruz. Burada bir şeyler yapmaya kalkmanın hayale kapılmaktan farkı yok. Kurtuluş yolu, mümkün olduğu kadar kısa sürede esirlerin hastaneye nakledilmesine bağlı. Ha, dedi genç askerî doktora dönerek, şu isterik herifi de çağırın bana. Burada bir işe yaramıyor nasılsa. Bari bizimle gelsin.

Sonra tabur komiserine döndü:

— Stepan Nikanoroviç, sen şimdilik burada kal, çorbanın herkese dağıtılıp dağıtılmadığına bak, biz dönmeden kimseyi işe karıştırma. En iyi niyetle de olsa, kimse esirleri ziyaret etmeye kalkmasın. Kapıyı kapat, girmek isteyenleri sokma, sorumluluk sana ait. Yanına bir de doktor bırakıyorum...

— Kalmama izin verir misiniz? dedi Tanya.

Rosliyakof ona baktı.

— Peki, kalın.

Yerinden kalkamıyan doktorun, sendelliyerek barakadan çıktığını gördü, elindeki çantayı işaret ederek Tanya'yı gösterdi ve:

— Ona bırakın, dedi.

— Evet ama ya sonra? Bu benim çantam...

— Sonrası kurulda belli olur, dedi Rosliyakof hırsla. Hastaysanız hastaneye yatarsınız, iyiyseniz...

Cümlesinin sonunu getirmedi ama, yüzünde hiç de iyi şeyler okunmuyordu.

— Verin çantanızı!

Rosliyakof adamın elinden çantayı aldı ve Tanya'ya uzattı:

— Kimseyi tedavi etmeye kalkmayın. Yapacağınız işin okyanusa bir damla su katmaktan farkı olmaz. Yapacağınız en önemli şey, çorba içebilecek durumdakilere çorba verilmesini ve kimsenin unutulmamasını sağlamaktır. Kolay olacağını sanmayın. Hadi bakalım, yolcu yolunda gerek!

Sağlık ve temizlik bölümünde görevli teğmenle siyasî eğitmene döndü:

— Sizler benimle gelmiyorsunuz. Gezici mutfağı burada bırakın, kamyonetle şoförünü alıp hemen birliğinize dönün. Müfrezeniz, eksiksiz olarak üç saat sonra Kostiyukovski'nin orada bulunmalı. Kamyoneti sonra geri verirsiniz ama sakın canına okumayın ha!

Tabur komiseri:

— Berber istetmeyi de unutma, dedi.

Rosliyakof:

— Ordudaki bütün berberleri buraya getirtmek gerekecek galiba, cevabını verdi. Kıl namına ne varsa hepsini traş edecekler...

— Kamyona mümkün olduğu kadar çok battaniye koyun... Branda bezi de... Hava öyle soğuk ki! Çok sayıda da kamyon almaya bakın! Bir sürü araç gerekli, bizim arabalar yetmiyecek.

— Merak etme Stepan Nikanoroviç, gideceğimiz yere varır varmaz Kostia'ya telefon ederim, dedi Rosliyakof kamyon hareket ettiğinde. Kostia ne istesek verir!

Kamyon gözden kaybolunca, Tanya tabur komiserine sordu:

— Kostia da kim?

— Savaş kurulu üyesi, tugay komiseri, dedi adam.

Hemen Tanya'nın gözünün önüne, kır saçlı, küt burunlu Serpilin'in odasında gördüğü adam geldi.

— Askerler verdi ona bu adı, dedi tabur komiseri. Gerçekten de adını hak ediyor. Savaş kurulu üyesidir ama bekle-

yemez, duyar duymaz buraya gelir.

Şoför, gezici mutfağı kamyondan ayırırken genizden gelen bir sesle söyleniyordu. Sağlık ve temizlik bölümünden iki kişi yanında tepinip duruyorlardı. İçlerinden biri işini çabuklaştırmak için yardım etti ona. Gezici mutfağı ayırır ayırmaz arabaya bindiler, kamyon hemen hareket etti.

— Hey Teterin! diye bağırdı ahçı şoförüne. Çabuk dönmeye bak.

— Merak etme, dedi tabur komiseri, kafası işleyen şoför aşçıyla gezici mutfağını bırakmaz. Çorban hazır oluyor mu?

— Karın eriyip kaynaması, hazır çorbaları içine atmam, eriyip pişmesi kırk dakika alır.

— Elin de amma ağırmış hal

— Elimin altında su olsa neyse, bir de kar eritmemiz gerekiyor. Siz geldiğinizde başlamıştım, üstüne daha da ekledim sonra. Boş durduğumu sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Kuru odun bulabilmek için ranzalardan bazılarını söküp kırmak zorunda bile kaldım.

— Barakaya girelim de biraz ısınalım, dedi tabur komiseri.

Kaputunun yakasını kaldırmıştı. Kırmızı, fırlak damarlı yaşlı yüzü donmuş gibiydi. Tanya, ilk görüşte sandığından daha yaşlı olabileceğini düşündü. Bu yaşta bir adamı cephede görmek insana garip geliyordu.

İçeri girdiklerinde:

— Bana kalırsa hiç birinde mikrop yok, dedi. Bit olabilir ama mikrop, hayır. Bitler... soğuktan gebermemek için neresi sıcaksa oraya gizleniyorlar. Barınağa girdiğinde insan içerisini sıcak sanıyor, oysa ısı ölçeği sıfırın altında. Düşün ki son iki ayı böyle geçirmişler... Ölüleri gördün, hepsi çırılçıplak; soyduklarının giysilerini ya sırtlarına geçirmişler, ya da ateşte yakmışlar. Nasılsa ölülerin giysiye ihtiyacı yok, yaşayanların var oysa. Adamlardan birinin yanına oturdum, üzerinizde amma da çok bit geziniyor, dedim. «Merak etme doktor, cevabını verdi, bit bulursun ama mikroba raslıyamazsın. Hepsi geberdi.. Bizde ölümden başka hastalık kalmadı.» Görüyor musun yaşadıkları hayatı?

Göğsünü ve sırtını yumruklayarak bir türlü ısınamadan birkaç adım attı.

— Ayın onundan beri aç olduklarına göre, saldırıya geçtiğimizden bu yana Almanlar esirleri beslemekten vazgeçmiş-

ler. Daha önce verdikleri neydi sanki? Ne veriyorlardı? diye bağırdı Tanya'ya, cevap alabilecekmiş gibi.

Genç kadının bütün vücudu ürperdi ve: «Gerçekten daha önce bir şey yapılamaz mıydı? diye düşündü. Yolculuğu ve Taşkent'te kaldığı süre boyunca, saldırının başladığına, Almanların kuşatıldığına bütün yurttaşlarıyla birlikte sevinirken, esirlerin kapana kısıldığı ve düşmanın insafına terkedildiğini düşünüp allak bullak oluyordu. İki hafta süreyle, bugüne dek yardımlarına gelememişlerdi. Aman Allahım! Neydi bu olup biten.

— Gerçekten bir şey yapabilmemiz mümkün değil miydi? diye bağırdı.

— Nereden bilelim? Bilsek ne değişirdi hem?

— Ne demek! dedi Tanya. Bilsek bir şey yapabilirdik. Belki onları, birkaç gün önce kurtarırdık!

Tabur komiseri omuz silkti.

— İmkansız. Savaş bir güç meselesidir. İstemek gerçekleştirmekle aynı anlama gelmez. Askerden arınmış bölgede yatan bir yaralıyı getirmeye kalkıyoruz da kaç ölüye mal oluyor. Üstelik yaralıyı da kurtaramıyoruz. Burada...

Elinden bir şey gelmediğini gösteren bir hareket yaptı, sonra sordu:

— Başından beri savaşıyor musunuz?

— Evet.

— Ben de... Bu göreve getirilmeden önce sedyecilik ve bir sağlık taburunun komiserliğini yaptım.

Adamın muvazzaf olmadığını, er olarak savaşa katıldığını anlayan Tanya sordu:

— Savaştan önce ne iş yapardınız?

Anılarını kurcalamak istemez gibi, tiksinircesine:

— Ne mi yapardım? dedi adam. Ne yapmadım ki? Halk milislerinde gönüllü olarak görev aldım. Daha önce de, sağlık durumumdan ötürü emekliye ayrılmış, dört yılımı emekli olarak geçirmiştim. Ondan önce -bir an sustu- Sibirya'da şantiyelerde, E.K.B. de çalıştım. E.K.B. Eğitim ve Kültür Bölümü anlamına gelir, yalnız çalışma kamplarında vardır. Hepsinden önce de iş komünlerinde görev almıştım. Anton Makarenko'yu (*) tanırdım.

(*) Anton Makarenko, terkedilmiş ya da suçlu çocukların yeniden hayata kazandırılmaları için hayatı boyunca çalışmış ünlü pedagog. Deneylerini anlatan ünlü «Pedagojik Şiir» adlı eserin yazarı.

İçini çekti ve sustu.

— Kaç yaşındasınız?

— Elliye bile gelmedim, dedi adam acı bir gülümsemeyle. Çalışma kamplarında uzun süre kaldığım için daha yaşlı gösteriyorum. Yaşlanmayanlar, yaşlarını göstermeyenler çok ama, ben onlardan değilim... Sonunda sağlık durumumun kötülüğü nedeniyle kurtuldum kamptan...

Söylemediği şeyi anlıyabilir gibi Tanya'nın yüzüne baktı ama Tanya bir şey sezemedi. Bir şey anlamadı, yalnız karşısındaki adamın hayatında alışılmamış şeyler olduğunu farketti. «Sağlık durumu nedeniyle kamptan kurtulmak» söylemediği şeye değiniyordu...

— Çıkalım, dedi Tanya.

Barakaya gireli on dakika bile olmamıştı ama Tanya, daha uzun süre içerde kalmaktan rahatsız oldu. Barınaklara gitmek zorundaydılar. Her şey bir yana, belki boşunaydı adamların yanına gitmek, yine de gerekiyordu.

— Gidelim. Başçavuş orada olmalı. Sağlık görevlilerini toplaması ve çorbayı barınaklara taşıtması gerekli.

Bir kere daha, üçüncü kez, ceset döşeli yolda yürümeye koyuldular. Tanya'nın girdiği ilk barınağı geçip ikincinin yanında durdular.

— Siz buna bakın, dedi tabur komiseri, ben daha ilerdekine bir göz atayım.

Adam uzaklaşırken:

— Şimdi giriyorum, dedi Tanya.

Birden, dayanılmaz bir sigara içmek isteği duymuştu. Fazla değil, iki üç dakika kapının önünde durup bir sigara içmek. Kürklü ceketinin üst cebinden bir paket «belomor» çıkardı. Üç sigarası kalmıştı topu topu. Taşkent'te, annesini üzmemek için yanında sigara içmiyor, onun yokluğunda bile, sonradan tütün kokabileceğini düşünüp ağzına sigara koymuyordu. Ama yol boyu öylesine kuşkuluydu ki, neredeyse paketi tüketmişti.

Savaşta seçme yapmak sözkonusu değildi, yine de o gün olup bitenleri bir türlü unutamıyordu. Üstelik günün sonu da gelmemişti. Sabah, bombardıman uçaklarının konduğu alana iniş, kendisiyle birlikte yolculuk eden neşeli, sağlıklı havacılar... Havaalanında kendilerini karşılayıp Taşkent'ten elma getirip getirmediklerini soran diğerleri. Onlar da neşeli, sağlık doluydu. Almanların iyiden iyiye yassıldığını söylüyorlardı keyifli keyifli. Pes edecekleri gün çok yakındı; üç, en fazla dört gün daha

dayanabilirlerdi ancak...

Derken bu kamp ve yer altında yaşıyan adamlarla karşılaşmıştı.

Bir kaç nefes sonra sigarasını atıp hemen içeri girmeye karar verdi.

Saatler boyu, sağlık bölümü sefini bekler, barınağın önünde gidip gelirken kafasını kurcalayan Artemyet'di. Her şeyin böylesine son bulması iyi miydi yoksa kötü mü, bütün olup bitenler uçmuş, silinip gitmiş, sanki hiç yasanmamıştı.

Uzakta, dikenli tellerin hemen dibinde, ölülerin meydana getirdiği koyu renk duvar, buradan, herhangi bir duvar gibi geliyordu. Genellikle tanksavar siperlerinin kıyısında yükselen molozdan duvarlar bunun gibi olurdu. Havanın kararmaya başladığı şu sıra, kardan ve buzdan bir alçak duvarla karşılaştığını sanabilirdi insan, ama Tanya bakıyor ve toprakla buzdan değil de insan gövdesinden meydana geldiğini biliyordu.

— İzmaritini bana geçir küçük!

Tanya döndü, genç ve iyi yüzlü, yuvarlak yanaklı bir sağlık görevlisinin barınaktan çıktığını gördü; bir dakika önce yeryüzünde canlı yaratık yokmuş gibi, pek sevindi.

Tanya'nın kısa paltosu üzerindeki dörtgenleri farkeden sağlık görevlisi kıpkırmızı kesildi:

— Özür dilerim yüzbaşı yoldaş , yanılmışım! dedi.

Tanya izmaritini ona uzattı:

— İçin!

Adam bir nefes çekti, başıyla dikenli tellerin önündeki alçak duvarı gösterdi.

— Diğerlerinden daha canlı görünüşlü birine, bu ölüleri kendiliklerinden mi, yoksa aldıkları emir gereğince mi oraya yığdıklarını sordum. Hayır, dedi, kendiliğimizden yığmadık. Önceleri oraya, temiz kar almak için giderdik. Sonraları, daha fazla yaşamak istemiyenler, yürüyerek ya da sürünerek, kendilerini öldürtmek için aynı yolu tuttular. Kar almak için değil, ölüme kavuşmak için. Son günlerde isteyenler bile kendilerini öldürtmeye gidemiyorlardı, kımıldanacak halleri kalmamıştı. Dün akşam savaşın sesini işitir gibi olmuşlar ama iyice duymak için barınağın girişine kadar bile sürünememişler...

Sigaradan derin bir nefes aldı.

— Belki bir iki nefes de size bırakmamı istersiniz?

— Hayır, dedi Tanya, canım istemiyor. Gidiyorum ben.

— Neye yarar, ne faydanız dokunabilir?

Birden esen rüzgarla sağlık görevlisi döndü. Tanya da onu izledi ve Stalingrad'ın bir köşesinde devam eden savaşların gürültüsüne kulak verdi.

Sağlık görevlisine değil de, kendi kendine:

— Gidiyorum, dedi.

Barınağa giderken onun bile başını eğmesi gerekiyordu, içeri daldı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ANCAK ikinci günün sonunda, gece geç vakit, işin en ağır bölümünü bitirdiler. Kurtarılan dört yüz seksen üçüncü ve son esir de, her türlü temizlik işleminden geçip gezici hastanenin temiz çarşafları arasına yatırılmıştı.

Böylece, hastaneye girenlerin sayısı deftere «483» olarak kaydedildi. Yine de sıra numaralarının karşısına bütün adları yazmak daha mümkün olmamıştı. Kurtarılanlardan bir çoğu, en ufak soruya cevap verecek halde değildi.

«Aşağı yukarı altı yüzü canlı» demişçi başçavuş. Ama kamyonlar kampa gelirken ölen oluyordu, yer altındaki barınaktan çıkarılıp kamyonlara bindirildikleri sıra ölen oluyordu; yol boyu ölüyorlardı, temizlik sırasında ölüyorlardı. Tertemiz yıkanmış ve traş edilmiş halde sedye ile bir barakadan öbürüne taşındıkları sıra ölen bile vardı. Yaşadığı sanılanlardan bazıları da, uzun süren bir gıdasızlıktan ötürü kurtarılamıyacak ve bir gün içinde can verecekti.

Şu son otuz altı saat içinde Tanya neler görüp işitmişti! Uyuyamaz olmuş, uykusuz geçen bir gecenin ardından iştahı kaçmıştı. Bir daha canının yemek isteyebileceğini hiç sanmıyordu.

Temizliğin yapıldığı barakanın içi, otuz altı saatten beri cehennemin mutfağını andırıyordu: Duman bulutuyla, dere gibi akan pis sularla, üzerinde bitlerin kaynaştığı bir saç ve paçavra yığınıyla doluydu. Ama birinci bölüm - dört bölüm meydana getirilmişti - bütün rekorları kırıyordu. Orada, kurtarılanları çırılçıplak soymak ve fırçayla bitlerini kazımakla yetinliyordu. Avluya, pencerelerin hemen altında, içinde devamlı mazot yakılan koca bir çukur kazılmıştı.Kucak kucak paçavra bu çukura atılıyor, yerde koşuşup duran bitler süpürgeyle kovalara dol-

duruluyor ve ateşe boşaltılıyordu.

İkinci bölümde bütün kıllar kazınıyor, kurtarılanlar yıkanıyor ve saçla karışık kovalar dolusu bit ateşe atılıyordu. Birinci Dünya Savaşıyla iç savaşa katılan yaşlı hastabakıcılar bile hayatlarında böyle şey görmediklerini söylüyorlardı.

Üçüncü bölümün işi daha iyiydi: Kurtarılanlar burada ikinci kez yıkanıyordu. Hepsinin giydirilip sedyelere yatırıldığı dördüncü bölümde de cennet başlıyordu.

Bir avuç doktor ve hemşireyle birkaç düzine berberin dışında, en pis işleri, sağlık ve temizlik bölümünde görevli genç kızlar yapıyordu. Sayıları elli kadardı ama o kadar çok çalışmışlardı ki, sonunda hepsi yorgunluktan bitti.

Ah, benim sağlık bölümünde görevli kızlarım! Gülerek, herkesten önce siz söylüyorsunuz, müfrezenin «sabun köpüğü» diye adlandırıldığını. Kadından yoksun adamlar, gerçek ya da baştan sona yalan, yığınla hikayeyi sizin hakkınızda uyduruyorlar! Bu hikayelerdeki gerçek ya da uydurma payının ne olduğunu kim bilebilir! Ama her ikisinin varlığına inanmak gerek. Yine de asıl gerçek, yeryüzünde sizden daha iyi insanlar, sizinkilerden daha yumuşak ve hiç bir işten kaçınmayan eller, bu canlı yaratıkların insan görünüşüne bürünmeleri için harcanmış sizinkilerden daha saf ve kutsal bir çaba görülmediğidir! İçinizden bir kişi bile titremedi, aklı başından gitmedi, kaçmadı ve koskoca erkek doktor gibi bayılmadı!

Bu sözleri Rosliyakof, akşama doğru, son birkaç kişinin işi biterken söyledi. Şiir okurcasına söyledi. Savaşın iyice nasırlaştırdığı bu adamdan, Tanya, böylesine bir konuşma ummazdı. Kazak kartalını andıran sert yüzü, birden, Tanya'nın hiç beklemediği bir görünüşe büründü. Neredeyse dizelerle konuşuyor ve gözleri yaşarıyordu.

Arkadaşlarıyla birlikte esir kampından kurtulanlara baktığı sürece, bu tür düşünceler Tanya'nın yanına bile uğramadı. Kızların çarçabuk, hesaplı hareketlerle, yorulmak bilmeksizin çalıştıklarını görüyordu. Bir tek hasta ellerinden kurtulup yere yuvarlanmamıştı. Elleriyle tuttuklarının da öylesine korkunç bir görünüşü vardı ki, buna insan gövdesi bile denemezdi.

Kaç kere, kendilerinden geçtiklerinde Tanya onlara iğne yapmıştı. Her keresinde de parmaklarıyla bir insan kolu değil, incecik deriyle çevrili bir kemik torbası tuttuğu izlemi uyanıyordu genç kadında. Bazıları, iğneye rağmen ölüyor, genç kızların şaka yollu «cennet» diye adlandırdıkları yere gideceklerine, ge-

rısın geri, geldikleri yere götürülüyorlardı...

Şimdi, bütün sağ kalanlar, bir kaç gün içinde ölecekler de dahil, hastane haline getirilmiş barakada, üst üste yerleştirilen yataklarda dinleniyorlardı. Başka doktorlar da gelmiş, nöbeti devralmışlardı. Tanya, kantin haline getirilen çadıra gidebilir, bir fincan çay içebilirdi ama bir adım atacak gücü kalmamıştı. Üzerine oturduğu yatağa da uzanıp sabaha kadar uyumakta özgürdü. Ama gözüne hiç uyku girmiyor, ne olduğunu kestiremediği bir şey durmadan kafasını kurcalıyordu: Görüp işittiklerinden bir takım parçalar hatırlıyordu, yalnız bunlar öylesine iç içe geçmişti ki, anılar dizisinden çok bir kabusu andırıyordu..

Kurtarılanlardan biri, yıkanırken, açlıktan ölmeye terkedecekleri yerde kendilerini makineliyle taramadıkları için Almanlara ana avrat sövüyordu.

— Sizi öldürmedikleri daha iyi olmuş, dedi Tanya. Artık yaşıyacaksınız.

— Belki bütün olup bitenlerden sonra yaşamak istemiyorum?

Hakaret etmişçesine, kızgın bakışlarla Tanya'ya baktı.

Bir başkası savaşmak istiyordu:

— Çabuk beni iyileştir doktor. Onları gebertmem gerekiyor... Bir tane bile bırakmıyacağım yeryüzünde.

Bu sözleri ürkütücü bir sesle haykırdığını sanıyordu, oysa belli belirsiz bir mırıltı çıkıyordu ağzından. Tertemiz çamaşırlar içinde taşınırken son nefesini verdi. Kalp yetersizliğinden gidivermişti.

Bir başkası, anlaşılmaz şeyler mırıldanıyor, adını söylüyor ya da yiyecek bir şey istiyordu. Diğerleri sanki dillerini yutmuşlardı, hiç konuşmadan inlemekle yetiniyorlardı. Kendilerini temizliyenlerin kolunda can veriyor, genç kızlar, ancak işleri bittiğinde bir ölüyle meşgul olduklarını farkediyorlardı.

— Bir süre sonra sizi buradan alacağım, benimle birlikte çalışacaksınız, dedi Rosliyakof.

Tanya bu sözleri duydu, başını salladı ama kafası, söylenenleri kavrıyabilmekten, kaydedebilmekten çok uzaktı. Ancak ne söylendiğinin daha sonra farkına vardı, yine de Rosliyakof'un sözleri, gözünde fazla bir önem taşımıyordu.

İlk arabalarla kamyonların geldiği ve hastaların taşınmaya başladığı sıra, savaş kurulu üyesi General Zakharof, tabur komiserinin önceden tahmin ettiği gibi kampta beliriverdi. Bir barınağa daldı, bir ucundan öbürüne yürüdü, geri döndü, çıkışta

durdu ve on dakika kadar, hiç konuşmadan, kurtarılanların dışarı taşınmasını izledi. Sonra yanından geçen Tanya'nın kolunu tuttu -demek ki unutmamıştı onu -ve sordu:

— Serpilin, işgal altındaki bölgede uzun süre kaldığını söylemişti. Orada böylesine korkunç şeylerle karşılaştın mı?

Tanya, hayır dercesine başını salladı. Kampların lafını çok duymuştu. Ama Smolensk yöresinde, ancak uzaktan, bir kilometre öteden görmüştü dikenli tellerle nöbetçi kulelerini.

— Ben de ilk kez görüyorum, dedi Zakharof. Savaşın başından bu yana ele geçirdiğimiz ilk esir kampı. Savaşın hiç bir yönü güzel değil, ama bu kadarı da insanın aklına gelmiyor...

Durdu, bir başka kamyon geri geri barınağın kapısına yaklaşıyordu. Zakharof, kamyonun çarpmaması için Tanya'yı kolundan tutup çekti.

Kuyulardan gelen bir sesle:

— Kamyonlarımız, yurttaşlarımızın ölüleri üstünde gidip geliyor, dedi. Bütün faşistleri yakalamak, buzları kırıp nehre atmak gerekli! Volga'yı geçmek istiyorlardı! Buzların altından gitsinler karşı kıyıya! Ben de neler söylüyorum? Olacak şey mi bul diye bağırdı acı bir gülümsemeyle. Kinci değiliz. Teslim olduklarında ilk işimiz yaralarını sarmak olacak.

— Ben sarmam! dedi Tanya.

— Saracaksın. Ben de, zayıflamamaları için, yönetmelik gereğince verilmesi gerekli yemeğin gramı gramına sahanlarına konmasını sağlıyabilene kadar elimden geleni yapacağım. Gerekeni sağlamazlarsa da, önüme gelenin diri diri derisini yüzeceğim.

Kendi kendisini gülünç duruma sokmak istiyor gibiydi.

Barınaktan cansız, hareketsiz bir gövdeyi çıkaran hastabakıcıları gösterip:

— Ama, böyle bir şeyi de nasıl unutabiliriml diye devam etti.

Sonra Tanya'ya baktı.

— Hadi, sen işinin başına dön.

Genç kadın, uzaklaşırken, Rosliyakof'un bu yaşlı ve saygıdeğer görünüşlü adamdan dostça, «Kostia» diye söz ettiğini hatırladı.

İşte böyle bir adamdı, Kostia!

Bu olay önceki gün, yani epey uzun bir zaman önce geçmişti. Ertesi gün Zakharof yine gelmiş, barakanın içinde dikilip temizlik çalışmalarını izlemişti. Ama her şey gibi bu da şimdi

çok gerilerdeydi. Tanya, ezelden beri cephedeydi sanki.

— Ne o, uyuyor musunuz?

Tabur komiserinin sesi, onu daldığı düşüncelerden uzaklaştırdı.

Yataklar arasındaki geçitte uzun boylu, kalın ceketli ve kalpaklı bir adamla duruyordu.

— Hayır, uyumuyorum, cevabını verdi Tanya.

— Öyleyse ben gidiyorum, işim var, 217 numarayla kayıtlı Teğmen Butussof'u bir zahmet arar mısınız?

Yanındakini işaret eden tabur komiseri, devam etti:

— Tabur komutanı ön saflardan gelmiş, teğmenlerinden birini görmek istiyor.

— Hemen bulurum.

Tanya yerinden kalktı, 217 nin nerede olabileceğini hatırlamaya çalıştı. Ayakta güç durabildiğini, yere düşmeye ve deliksiz bir uykuya dalmaya hazır olduğunu o an farketti.

Başını kaldırdı, önünde duran teğmene baktı. Sırtında, beli sıkılmış, kısa, pamuklu bir ceket vardı teğmenin, iri yarıydı. Kendisine hiç yabancı gelmediğini belli belirsiz sezdi.

Nerede gördüğünü hiç düşünmeden:

— Peşimden gelin! dedi.

Hemen ona arkasını döndü. Yeni gelen Tanya'yı izlemek şöyle dursun, omuzuna yapıştı, onu tekrar çevirdi, öbür elini, ağır, kalın, bezle sarılı elini de diğer omuzuna koydu.

— Ben Sintsof'um. Günaydın. Tanımadınız mı beni?

Tanya onu birden tanıdı. Artık yaşamadığına inanmasa, onu ilk görüşte de hatırlıyabilirdi.

— Günaydın İvan Petroviç! dedi. Ben de, öldüğünüzü sanıp ne kadar üzülmüştüm!

— Demek ki yaşıyormuşum.

Sintsof tam karşısında duruyor ve Tanya, ellerini nereye koyacağını bilemiyordu. Sintsof'un elleri omuzlarına dayanmasa, öpmek için onu kendine çekecekti. Ama Sintsof ellerini omuzundan ayırmıyor, dikkatli ve garip bakışlarla Tanya'yı süzüyordu. Sanki gördüğü o değil bir başkasıydı, sanki Tanya Sintsof'un duymadığı bir şeyi biliyordu. Birden iki elini de genç kadının omuzlarından çekti:

— Gidip bulalım onu, dedi ve Tanya'nın öne geçmesini bekledi.

Tanya, yatakların arasında yürüyor, numarayla adın, ya da yalnız numaranın yazılı olduğu yastığın altındaki kâğıdı çıkarıp

cep fenerinin ışığında okuyordu. Barakanın içi ancak aydınlatılmıştı.

— Saçları kızıl, dedi Sintsof birkaç diziyi geçtiklerinde, kıpkızıl.

— Hepsinin saçını sıfır numara kestik, diye karşılık verdi Tanya. Nasıl bitlenmişlerdi, görseniz şaşardınız.

— Biliyorum, dedi Sintsof. Bu kampı biz kurtardık. İlk geldiğimizde de barınaklardan ikisine girdik.

— Muhafızlardan hiç canlı olarak yakalanan var mı? diye sordu Tanya.

— Sanmıyorum.

Üst ranzaya yatırılmış, kafası traşlı, incecik ve kireç rengi burunlu bir adamın yastığının altındaki kâğıdı çeken Tanya:

— İşte sizin Butussof, dedi.

— Aydınlatır mısınız.

Tanya, cep fenerini yaktı.

— O değil.

— İmkânsız. Kâğıtta adı yazılı.

— Hayır, o değil. Bir daha aydınlatır mısınız.

Tanya, defter yapraklarını aydınlatmak üzere diğer ranzalara yaklaştığında, zar gibi, kafatasının üzerinde gerilmiş bir deriyle kaplı başları Sintsof birbiri ardından görmüştü. Ama bu adamın Teğmen Butussofun ta kendisi olduğunu söylediğinde inanmak bile istemedi. Çünkü onun Butussof'u taş gibi, sapasağlam, karmakarışık kızıl saçlarla çevrili iyi bir yüzü olan, keşfe çıkmak gerektiğinde herkesten önce gönüllü olarak ortaya fırlayan, esir aldığı Almanı tek elle bağlıyarak sırtında taşıyacak kadar güçlü kuvvetli bir gençti. Gördüğü Butussof ise düşkün ve kafası traşlı, morumsu ve cansız yüzlü, incecik çocuk ellerini çarşafın üstüne bırakmış biriydi.

— Butussof, hey Butussof! Butussof! Vitya!

Yastığa dayalı baş hafifçe harekete geldi, çukurlarına gömülü gözler aralandı ve bezgin, acı dolu bir bakışla Sintsof'u süzdü. Sonra, bu gözlerin derinliklerinde ağır ağır bir değişim oldu ve Sintsof, Butussof'un kendisini tanıdığını anladı. Yaklaştı ve iki kere tekrarladı:

— Benim ben, Sintsof.

Güç duyulan, korkulu bir sesle sordu Buttusof:

— Neredeyim?

Çevresinde bir şeyler görüyordu ama nereye vardığını bir türlü kestiremiyordu anlaşılan.

— Hastanedesin.

— Evet, evet, biliyorum, dedi Butussof rahatlıyarak.

Gözlerini kapadı, sonra büyük bir çaba harcıyarak yeniden açtı:

— Senin burada işin ne?

— Ziyaretine geldim. Pepeliayef sözünü etti.

— O nerede? diye sordu Butussof.

— Bilmiyorum. Kendisini daha bulamadım. Az önce gördüm ama yakalıyamadım bir türlü.

— Halimizi gördün mü? diye sordu Butussof.

— Kampı Almanlardan biz aldık, dedi Sintsof. İlk barınağın girişinde Pepeliayef'e rasladım.

— Onu görmeyeli çok oluyor, dedi Butussof. Bizi yemeğe götürmekten vaz geçtikleri günden bu yana rastlaşmadık.

Bu uzun cümle onu yordu, gözlerini kapadı ve uzun süre sustu. Sonra yine sordu:

— Demek nehirden geldiniz?

— Evet, dedi Sintsof.

Buraya kadar nasıl geldiğini, ilk tanıştıkları taburda, tümende ve orduda olmadığını anlatmak uzun sürecekti.

— İkinizin de, görev başında öldüğünüze inanmıştık. Yaşıyabileceğiniz aklımıza gelmiyordu.

— Sanki bizim aklımıza geliyor muydu? dedi Butussof. Aslanın ağzına girmiştik. Ölsek daha iyiydi.

— Üzülmek neye yarar? Hayatta insanın başına gelmeyen mi var?

— Üzülmüyorum.

Butussof gözlerini kapıyarak tekrarladı:

— Üzülmüyorum.

Birderi, olduğu yerde sıçradı.

— Peki, Pepeliayef nerede?

— Söyledim ya, bulamadım daha kendisini.

— Bekle, gitme, dedi Butussof gözlerini açmadan, yavaşça başını oynattı ve yanağı yastığa düşüverdi.

Sintsof, ranzaya dayanmış, gözleri Butussof'un yüzünde, uzun süre bekledi. Butussof'un yine kendinden geçtiğini, onu yormamanın daha iyi olacağını anlıyana dek kımıldamadı.

Bu süre içinde Tanya, Sintsof'un ardında durmuş, kayışlarla sarılı geniş sırtına bakıyordu.

1941 yılında, Smolensk ormanlarında yürürken Serpilin'inkinin yanında hep bu sırtı görüyordu.

Sonra, ayağı burkulduğunda, bir çadır bezine sarıp Tanya'yı sırtında taşımıştı. Zolotaref'le nöbetleşe sırtlıyorlardı genç kadını, ama daha güçlü olduğu için Sintsof daha çok taşıyor ve durmadan, öküz gibi kuvvetli olduğunu tekrarlıyordu.

Ardında durmuş, yorgunluktan çöken omuzlarına bakarken, teğmenle konuşmasının her an sona ereceğini ve kendisine döneceğini, o zaman da karısının ölümünü söylemek zorunda kalacağını düşünüyordu.

Sintsof, bir süre ses çıkarmadan durdu, sonra döndü:

— Size posta kutumun numarasını vereceğim, kendine geldiğinde ona bırakırsınız. Kabul mü?

— Kabul.

— Pepeliayef'in adını da not edin. Listelerde bulamadım, belki kendine gelemiyenler arasındadır. Teker teker hepsini görmek istiyordum ama, tabur komiseri, gece yarısı askerleri rahatsız etmemi yasakladı. Doğrusu haklı, onunla aynı düşüncedeyim. Ama yarın sabah tekrar gelemem. Pepeliayef'i bulursanız posta kutusunun numarasını ona da verin. Olur mu?

Kaçınılmaz anın büyük bir hızla yaklaşmasından ürken Tanya:

— Olur, dedi.

Sintsof kalpağını çıkardı, saçlarını kabarttı, elini sakallı yüzünde gezdirdi, yeniden kalpağını kafasına geçirdi ve bu hareketlerle bir şeyi diğerinden ayırmak istercesine:

— Şimdi sizinle konuşmam gerekiyor, dedi.

— Ben de sizinle konuşmak istiyordum, oturalım.

Tabur komiseriyle Sintsof'un içeri girdikleri sıra yattığı yatağa döndüler. Önce Sintsof oturdu, Tanya yanına ilişti, dirseği genç adamın ceketine değiyordu. Bakışları yerde:

— Size karınızdan söz etmem gerekiyor, dedi. Onunla birlikte partizanların arasında bulunduk. Öldü.

— Biliyorum.

Sakin, yorgun yüzünde en ufak bir hareket olmamıştı.

— Biliyorum, diye tekrarladı ve Tanya'nın yüzüne baktı, içinden «biliyorum, biliyorum» diye tekrarlarcasına başını salladı.

Her şeye önceden hazır olduğunu anlayan Tanya birden sordu:

— Epeydir biliyor muydunuz?

— Evet, neredeyse iki hafta oluyor.

— Kim söyledi?

— Erkek kardeşi. Burada. Gelir gelmez beni buldu.

— Evet, anlıyorum, dedi Tanya dalgın dalgın.

Kafasında hazırladığı şeyleri söylemesine hangi mucizenin engel olduğunu anlıyamaz haldeydi.

Karşılaştıkları sıra, elleri omuzunda uzun uzun yüzüne bakarken, belli belirsiz, Sintsof'un her şeyden haberi olduğunu hissetmişti. Ama «gidelim» der demez yanıldığına inandı. Durumu bilip kendisine bir şey sormaması imkansızdı.

Hayır, neden imkânsız olsun. Bir şey sormamış ve arkadaşını aramaya çıkmıştı.

— Karınız kahramanca şehit düştü, dedi Tanya birden.

Sonra söylediklerine kendi de şaştı.

Sintsof yüzüne baktı, içini çekti. Herhalde, acısını azaltmak için bir sürü şey uyduracağını sanıyordu. Tekrar içini çekti:

— Artemyef, anlattıklarınızı bana tekrarladı ama, o sıra pek iyi anlıyamadım. Bir kere de bana söyler misiniz? Size adresini bıraktığını belirtmişti, ona mektup yazacağınızı, bu yoldan sizi bulabileceğimi sanıyordum hep. Şimdi, görüyorsunuz...

Sustu, bir anlık duraklamadan sonra devam etti:

— ..... nasıl da denk geldi.

Hayır, hiç de denk gelmemişti. Öyle ki, Tanya, bu hikâyeyi tekrarlamak istemiyor, sadece bir şey söylemeden Sintsof'un elini tutmak ve Maşa'nın talihsizliğine gözyaşı dökmek gereğini duyuyordu.

— Peki, dedi sonra. Size her şeyi anlatacağım.

Sintsof hiç bir şey söylemedi. Kalpağını çıkardı, yatağın üstüne koydu, ellerini, bir sağlam diğeri pis beze sarılı ellerini kavuşturdu, hikayenin sonuna kadar kıpırdamadı bile.

Tanya konuşur, bir an durup gerekli sözleri bulmaya çalışırken de sustu. Hikayeyi bitirdiğinde ise, iki üç dakika sesi çıkmadı.

İki hafta önce, cepheye yeni gelen Artemyef, KRASNAYA ZVEZDA da, eski gazeteci ve tabur komutanı Sintsof'dan söz eden bir yazı görmüş ve hemen onu bularak kötü haberi vermişti; o gece Sintsof yalnız karısını, ölümünü düşünmüştü. Şimdi, aynı hikayeyi ikinci kere dinlerken, ne kadar uzun bir zamandan beri Maşa'sız yaşadığını hissetti.

Moskova'da, kaderinin sözkonusu edildiği ordu hukuk bölü-

münün bekleme odasında beklerken, sonra kendisine komünistler taburunda görev veren Guber'in yanına döndüğünde Maşa hep yaşıyordu. Malinin'le birlikte, tuğla atölyesinin orada savaşırlarken de Maşa hayattaydı. Kızıl Meydan'daki geçit töreni sırasında, Lenin'in mezarından askerleri izleyen Stalin'e baktığında da Maşa yaşıyordu.

Sonra, arkadaşlarının parti kartına yapıştırılacak vesikalık fotoğraf çektirdikleri ve bu konuda Malinin'le münakaşa ettikleri günün gecesi, barınağında yine Maşa'yı düşünmüştü. Ama karısı ölmüştü o sıra. General Orlof'un elinden nişan aldıkları gün de hayatta değildi. Bir Alman yakalamak üzere askerden arınmış bölgeye çıkıp Leonidof'u geri getirdiğinde de Maşa yaşamıyordu. Hastaneden çıktığında, Moskova'ya dönüp karısını görebilmesi için izin vermeyi teklif ettiklerinde kabul etmemiş ve eğitim merkezine koşmuştu. Maşa, o sıra da yaşamıyordu.

Stalingrad'da savaştığı sıra da hayatta değildi. Yaralı olarak, buzlarla kaplı Volga'nın öbür yakasına taşındığında da ölmüştü. Hastabakıcıyla sevişmeden döndüğü sıra da yaşayıp yaşamadığını düşünmüştü, Maşa öleli bir yıl oluyordu oysa...

Sonunda ellerini gevşetti, başını kaldırdı ve Tanya'ya baktı. Duygusuz gibiydi.

Bu donuk yüz karşısında dehşete düşen Tanya:

— Anlatmamı siz istediniz ama, dedi.

— Evet, doğru. Başka ne yapabilirdim? Bir şeyden korkmuyorum. Artık alıştım.

Yüzü hep donuktu, gerçeği söyleyip söylemediğini anlamadı Tanya. Birden orman bekçisinin kulübesine kadar kendisini kollarında taşıdığını hatırladı. Orman korucusu: «Ben de karınız sandım», demişti. «Neden?» diye sormuştu. «Rasgele biri, sevmediği kadını kollarında böyle taşımaz.» Sintsof cevap vermemiş, omuz silkmekle yetinmiş, Maşa'yı düşünmüştü herhalde.

Uzun süredir Tanya, bu adama duyduğu büyük minneti unutmuştu. Savaş bu duyguyu, bir çok benzeri gibi zamanla azaltmıştı. Aynı duygu, yenilenen bir güçle genç kadının her yanını kapladı. Birden bağırıverdi:

— Siz olmasaydınız ben çoktan ölmüştüm.

Bu sözlerin, Sintsof'un gözünde büyük önem taşıdığını sanıyordu.

— Hayatta olmanız çok iyi bir şey, diye cevap verdi Sintsof, eliyle yüzünü sıvazladıktan sonra da ekledi:

— Artemyef, Moskova'da apartmanına geldiğinizi söyledi.

— Evet.

— 1941 yılında ben, oradan cepheye doğru yola çıktım.

Sanki çocukluğundan, epey gerilerde kalmış günlerden söz ediyordu. Hemen ardından ayağa kalktı:

— Gitme zamanı geldi, dedi.

Tanya da yerinden kalktı, önünde durdu. Nedenini bilmiyor, ama bu adamın kendisine yine ihtiyaç duyacağını hissediyordu.

— Hangi tümene bağlısınız?

— 111. tümene.

Çantasını açtı, bir kalemle bir defter çıkardı, posta kutusu numarasını yazdı, kâğıdın yarısını yırtıp Tanya'ya uzattı.

— Aynı numarayı teğmenime de verirsiniz. Bulursanız Pepeliayef'e de. Tamam mı?

— Tamam.

Tanya ondan ayrılmak istemiyordu, ayrılmak istemediği yüzünde yazılıydı. Sintsof sadece:

— Sizi yine bulacağım, dedi.

Sonra Serpilin gibi, aşağı yukarı aynı sözcüklerle ekledi:

— Tabii her şey sona erdiğinde. Daha önce değil.

— 62. ordu ile daha bağlantı kuramadınız mı? diye sordu Tanya birden. Serpilin'in bundan söz ettiğini hatırlamıştı.

Sintsof hafifçe güldü.

— Her şeyin, sihirli bir değnek darbesiyle olup bittiği yalnız peri masallarında görülür. İki günden beri bu işi başarmaktan başka şey düşündüğümüz yok.

— Belki ben sizi arar, bulurum, dedi Tanya. Herhalde benimki daha kolay olur.

Sintsof başını salladı, kolaysa daha iyiydi, esnemeye koyuldu.

— Buraya gelmek için üykümdan çaldım. Yarın da çarpışmam gerekiyor.

— Sizi geçireyim.

Sintsof yatakların arasındaki geçitten yürüdü, Tanya da, kürklü paltosunu sırtına geçirerek sık adımlarla onu izledi.

Barakanın önünde bir cip duruyordu.

— Bu cip benim, dedi Sintsof karanlıkta gülümseyerek. Hayat ne tatlı.

Sonra açıklama yapma gereğini duydu;

— Aslında benim değil ha. Siyasi görevli bu gecelik verdi. Neyse, hoşça kalın. Ne beklenmedik bir raslantı değil mi?

Elini uzattı, Tanya bu eli yakalamak istedi ama karanlıkta sargılı sol ele çarptı. Araba hareket ettiğinde, kirli sargıları değiştirmeyi teklif etmediği için büyük utanç duydu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SİNTSOF taburuna sandığından da çabuk ulaştı. Hastaneden dönerken, Stalingrad banliyösüne giden düşmandan o gün geri aldıkları mevzilerden de geçmişti; engeller kalkmış, yol mayından arınmış, topları ön saflara taşıyan traktörlerin altında delik deşik olmuştu. Almanlar, cephane yönünden her gün biraz daha fakirleşiyor, koca koca mermiler tepelerine kolayca yağdırılıyordu.

Sintsof, daha önce inmeyi düşünmüştü ama şöför onu doğru tabura götürdü. Bir sokaktan, iki yıkıntı dizisi arasında kalan karla kaplı bir şeritten geçiyordu yolları. Karargah soldaki yıkıntı dizisinin sonunda, bir mahzendeydi.

— Bakıyorum, mayına çarpıp havaya uçmaktan korkmuyorsunuz, dedi Sintsof.

— Alışkanlık meselesi. Alay Komiseri hep tehlikeli yerlere gitmemi emreder de.

Alay komiserine kızgın mı, yoksa hayran mı, pek anlaşılmıyordu doğrusu.

Sintsof gülümsedi, arabadan indi.

Alay Komiseri Berejnoy'un, arabayla gidebilecek yerlere asla yürümediğini öğrenmek için Sintsof'un şöföre ihtiyacı yoktu, bunu kendi gözleriyle görmüştü. Delicesine gözüpek biri olan bu adam, iki adımlık yere yürümeye üşenirdi.

Alman çizmeleri altında düzlenmiş dar yol yıkıntıların sonuna kadar uzanıyordu. Ayaz insanın yüzünü ısırıyordu. Bu soğukta uzun süre dayanılabilir miydi?

Ayın onundan beri ulaşmaya çalıştıkları yerdi burası; Stalingrad'ın ilk sokağı. Ancak bugün, savaşın on altıncı günü erişebilmişlerdi. Stalingrad'ın bütün sokakları böyleyse, şehri baş-

ka bir yerde inşa etmek kuşkusuz çok daha kolay olacaktı. Sokakların ne halde olduğunu yakında öğreneceklerdi. Evet, yakında her şeyi göreceklerdi.

Akşam savaşın gürültüleri, Almanların çok dar bir geçiti, en fazla üç-dört sokağı elde tutabildikleri tahminini doğruluyordu. Öte yanda, her yer ele geçmişti. Tabur, gündüz kayıp vermiş, rus topçusunun uzun menzilli atışının kurbanı olarak bir kişi ölmüş, üç kişi yaralanmıştı.Bu kayıp, taburda iyiden iyiye hissedilmişti: On altı gün, on altı gece süren savaşlardan sonra taburun mevcudu çok azalmıştı.

Sintsof, ertesi günkü savaşı düşündü; 62. Orduya bağlı tabur karargahında sık sık kendisini ziyaret eden batarya komutanlarından Alyoşa Şengelay'ı hatırladı. Ertesi sabah Şengelay o kalın gürcü sesiyle haykıracaktı: «Yerlerinizel 16 numaralı hedef!». Bir raslantı sonucu, belki mermiler eski dostunun tepesine düşüverecekti. Bunu şaka yollu düşündü, yine de yüzünü buruşturmaktan kendini alamadı.

Karargahın bulunduğu ev eski mahzenleri oldukça derin, yüksek tavanlı ve kalın duvarlı bir yapıydı. Bu kalın duvarlar ayakta kalmasını sağlamıştı. On altı gün boyunca Sintsof çeşitli yerlerde barınmıştı. Yalnız siperlere kurulan çadırlarda değil, aşağı yukarı sıvası dökülmemiş sağlam barınaklarda da. Ama binanın ilk iki katının yerinde yeller bile esse, burası, rasladığı ilk meskendi; ilk dam altıydı. Uyuyan savaşçılarla nöbetçi telefoncunun yanından geçerek yatmaya giderken, Butussof'u aramaya çıkmasa doya doya uyuyabileceğini düşündü.

Mahzende birbirine eş iki bölme vardı; birinde İlin'le Zavalişin kalıyordu. Altlarında, almanlardan kalma açılır kapanır iki yatak vardı. Öbür bölmeye yerleşen Sintsof ise, kuştüyü şilteli iki kişilik bir yatağa sahipti. Dün, bu yatakta düşman taburunun komutanı yatıyordu, bugün Sintsof. Alman subayının kağıtları ele geçmişti ama, kendisi ne ölüler ne de tutsaklar arasındaydı. Ele geçenlerin sayısı da çok değildi. Çoğu yer yer donmuş, yürüyen birer ölüden farksız on yedi kişiyi esir etmişlerdi koca bir günde.

Bölmesine giren Sintsof, kafasını başlığının altına gömmüş, yatağında yatan adamı farketti. Emirberi İvan Avdeiç lambanın fitilini temizlemekle meşguldü.

— Yatağımda kıvrılmış uyuyan kim?

— Kurmay başkanlığında görevli yarbay. Gece yarısı geldi,

sizi sordu, «Geldiğinde beni uyandırsın» dedi sonra.

— İyi haber diye buna derler!

Sintsof yatağa yaklaştığında, yastığın üstünde Artemyef'in kızıl saçlarını farketti. Emirbere dönüp sordu:

— Yemek verdiniz mi ona?

— İstemedi, bir şey yemeden yattı.

— Öyleyse iki kişilik çay koy ateşin üstüne, karnım zil çalıyor.

— Bezelye çorbası var, dedi emirberi. Siz gittikten hemen sonra dağıttılar.

— Başka şey yoksa onu yeriz.

Sintsof, masa başındaki kadifesi yer yer yenmiş koltuğa yorgun argın kendini attı.

— Müsaade eder misiniz?

İlin'in kafası, girişi örten çadır bezini kaldırdı.

— Burada ne işin var? Dinlendiğini söylediler bana.

— Siz döner dönmez beni uyandırmalarını söylemiştim.

— Eli çabukluk diye buna derler öyleyse! Otur.

— Hayır sağolun, dedi İlin. Oturur oturmaz uykuya dalacağım. Yarınki programda bir değişiklik oldu. Topçu saldırısı yeniden dokuza alındı, bizim saldırımız da onda başlıyor.

İyi bir uyku çekme olanağı elde ettiğine sevinen Sintsof gerinerek:

— Bu iyi oldu işte! dedi. Neden saatleri değiştirdiler?

— Tumanyan geldi. Takviye bataryalar sağlamak, bizimkileri vurmamak için de havanın iyiden iyiye aydınlanmasını beklemek istediğini söyledi.

O gün savaş dışı kalan dört kişiyi hatırlayan Sintsof:

— Aldığı dersleri yabana atmıyor demektir, dedi.

İlin de aynı şeyi düşünmüş olmalıydı, çünkü kendi topçusunun mermileriyle yaralanan birinden söz etti:

— Havan Başçavuşu Kurilef ilk yardımdan döndü, kendisiyle konuştum. Yaram önemli değil, savaşa devam edebiliyorum, dedi.

— Haklı. Pisi pisine savaş dışı kalmak insanı öyle kudurtuyor ki.

— Hadi git yat.

Ama İlin dışarı çıkmadı, duvara dayanıp resmî havadan sıyrılarak:

— Bölük komutanını buldun mu? diye sordu.

— Evet.

— Ne anlatıyor?

— Şimdilik hiç bir şey.

Yüzünü buruşturmaktan kendini alamadı.

— Bu gece birini daha esir ettik, dedi İlin esrarlı bir gülümsemeyle.

— Gülecek ne var bunda!

— Herifi burada yakaladık da. Yatağın altına gizlenmişti.

Sintsof olayı hiç de gülünç bulmadı.

— Beceriksiz herifler siz del Gizlendiği yerden gece çıkıp tepeme bir elbombası savursaydı, öteki dünyada iyi gülerdim ben!

— Aslında elimizdeki alman esiri sayısı pek kabarık değil. Teslim olmaktan çekiniyorlar.

— Kuşkusuz; bütün yaptıklarından sonra, onların yerinde ben de olsam çekinirdim.

Başıyla horlamakta olan Artemyef'i gösteren İlin:

— Kendisi uyandırmamı emretti, dedi.

— Zamanımız var. Sen git, yat.

İlin çıktı, Sintsof insanı uykuya çağıran koltuğun eski yaylarına zevkle sırtını dayadı. Artemyef'i hem uyandırmak istiyordu; hem de uyandırmamak. On beş gün önce, ilk kez karşılaş tıklarında birbirlerine her şeyi söylemişlerdi. Konuştuklarına başka şey ekleyecek gücü yoktu. Artemyef de kendisi gibi olmalıydı. Öylesine bitkindi ki, hiç bir istek duymadığını sanıyordu; oysa doğru değildi bu, bir isteği vardı, ama çok yorgundu!

İki hafta önce raslaştıklarında, Sintsof, Artemyef'in gerçekten pek az değiştiğini düşünmüştü. Son karşılaştıkları 1938 ilkbaharındaki gibiydi. Yalnız omuzundaki tek yıldız yerini üç dikdörtgene bırakmış (*), göğsüne iki madalya takılmış, hafiften topallayarak yürüyordu. Şu son yıllarda her şey değişmiş, ne gariptir, Artemyef olduğu gibi kalmıştı. On yedi yaşından, askerî okula girdiğinden beri düşmanla savaşmaya hazırlandığı için miydi bu? Evet ama, iliklerine kadar askerlikle dolu Artemyef gibilerin bekledikleri savaş, içinde bulunduklarına benziyor muydu hiç?

Herhalde Sintsof son görüşmelerinde ona pek dikkat etmemişti, işi başından aşkındı; bir takım adamların yanında konuş-

(*) Rus ordusunda albaylık işareti.

muş, konuşmaları dilediklerinden daha kısa sürmüştü; Artemyef Levaşof'la gelmiş, nedendir bilinmez, Maşa'nın ölümünü anlattığı sürece Levaşof yanlarından ayrılmamıştı. Belki böylesi daha iyi olmuştu. Derken İlin'le Zevalişin geri dönmüş, acısına katılmışlardı. Herhalde az sonra dışarı çıkıp onları kısa bir süre başbaşa bırakmak niyetindeydiler. Ama, ani bir alman saldırısı yüzünden başbaşa kalamamışlardı. O gün de işler iyiden iyiye sarpa sarmıştı. Her şey bir yana, böylesi daha iyiydi belki.

Artemyef, gelir gelmez, en ufak bir giriş yapmadan, Maşa'nın öldüğünü pat diye söyleyivermişti. Sintsof'u kucaklamakla işe başlamış, biraz gerileyip gözlerinin içine bakmış, herşeyi olduğu gibi anlatmıştı. Bu işi başka bir sefere bırakmayı gerekli görmemişti. «Geri bırakma»nın savaşta bir anlamı olabilir miydi? Hayatın değerini yitirdiği bir yana, kolay kolay tabura dönme fırsatını ele geçiremiyecekti herhalde. Emir almazsa belki hiç dönmeyecekti tabura. Kızkardeşinin ölümünü mektupla da anlatamazdı ya. Maşa'nın öldüğünü epey zamandan beri bilmesine rağmen, Sintsof'la konuşması kolay olmamıştı. Yüzünden okunmuyordu, ama her şey ille de yüzden okunacak değildi ya. Artemyef'i dinlerken o de ayni şekilde davranmıştı. Soğuğun ve boşluğun gövdesine sızdığını hissetmişti, içinde ne varsa bir pompayla dışarı atıyorlardı. Günlerce aç kalmışçasına midesi bulanıyordu. Levaşof onu gördüğünde korkmuş, omuzuna yapışıp sarsarak: «Nen var, söylesene?» diye sormuştu.

Kısa süre önce, küçük doktorun anlattıklarını dinlerken bu düşünceye alışmış, epey zamandan beri yaşamıyan bir şeyden söz edilirmiş gibi dinlemişti. Evvelki akşam da, felaketten payına düşeni alan İlin, votka dolu kupalarını boşalttıklarında «Stalingrad savaşı bitince, demişti, birliğimizi yeniden kurmamız için bizi her halde uygar merkezlere yollayacaklar. Artık ikimiz de bekarız; iki kızkardeşle evlensek akraba olurduk.» Bu son sözlere alaylı alaylı gülümsemişti. Sanki onları, silâh arkadaşlığı kadar yakınlaştırabilecek bir hısımlık bağı olabilirmiş gibi arkadaşlarına bir şey söylememişti ama. Sintsof'un kendisiyle aynı kaba konduğu için kızdığını sanan İlin de, uzun uzun açıklamalara girişmişti:

— Şaka etmiyorum. Bu konuda düşüncelerim başkalarınınki gibi değil. Şu sıra insanların bir takım yetimler dünyaya getirmek için evlendikleri söyleniyor. Bu görüş pek ispatlanmış da değil. İspatlansa bile, hiç olmazsa benden doğan ve büyüyen

bir şey olsun. Subay maaşımla olmazsa; benden kalacak yetim maaşıyla geçinsin. Her neyse, böyle bir savaştan sonra her kadına yetecek kadar erkek kalmıyacak nasılsa.

— Olur olur, sırası geldiğinde icabına bakarız, demişti Sintsof. Hele bir Stalingrad'ı alalım da.

Kafasından geçeni dostuna açıklamıştı. Geçip gidenler bir daha geri dönmezdi, olacakları da sırası geldiğinde düşünürlerdi. Eskiden bir karısı vardı, bir yıl önce ölmüştü. Açık konuşmak gerekirse, aydınlığa çıktığı dönemlerde kadından yoksun kalmanın acısını epey duyuyordu. Maşa'nın öldüğünü bilmeden hem de. Ne kadar yaşıyacağını da bilmiyordu.

İvan Avdeviç içeri girdi, çorba dolu sahanı masaya koydu.

— Pek sıcak değil. Isıtmaya kalksam boş mideyle sızacaksınız.

— İdare eder. Bize birer bardak da votka verin.

Yatağa yaklaştı, elini Artemyef'in omuzuna koydu.

— Paul, kalk.

Artemyef gözlerini açtı, yatağın içinde oturdu. Yatağı göstererek:

— Sanırım siftahını senden önce yaptım, dedi.

— Öyle, yatacak zaman bulamadım daha.

— Aradığın arkadaşı hastanede buldun mu?

— Evet.

Artemyef, Sintsof'un yüzünden, ayrıntılara girmek istemediğini anladı.

— Bugün, tümen kurmay başkanlığında durumu inceleyip, 62. Orduyla bağlantının yarın burada, ya da soldaki taburun bulunduğu yerde sağlanabileceği sonucuna vardım. Hemen koştum geldim. Sizin tümende iki gündür pinekliyorum. 62. Orduya bağlı ilk tabur komutanını kutlama emrini aldım. Ancak ondan sonra raporumu vermek üzere döneceğim. Doğrusu bugün epey ilerledin, bak nereye varmışsın?

— Evet, elimizden geleni yaptık, dedi Sintsof. Almanların esir kampında yaptıklarını gördükten sonra, dün ve bugün kimseye aman vermedik.

— Ben kampı görmedim, gidecek zaman bulamadım. Söylenenlere göre berbatmış.

Sintsof acı acı gülümsedi:

— O kadar kötüydü ki, dün, verdiğim bütün emirlere rağmen askerlerim çok esir alamadılar. Ancak bu akşama doğru

tutumlarını değiştirmeye zorladım onları. Kampı gördükten iki gün sonra esir almayı kabul ettiklerine göre, yine de askerlerimizin hoşgörülü olduğu sonucuna vardım. Onların komutanıyım, aman dileyenin kılına dokundurmamak görevim, ama asker olsaydım kendime pek güvenemezdim doğrusu.

Emirber içeri girdi, votka dolu teneke kupaları masaya bıraktı, çıktı.

—Hadi bakalım, çorbamızı içelim, dedi Sintsof, bezelye çorbası...

Yarısını bir alüminyum sahana boşalttı, Artemyef'in önüne sürdü, kapta kalanı önüne çekti.

— Elin nasıl?

— Rahatça oynatabiliyorum. -Kirli sargı bezleri arasından çıkan parmaklarını oynattı.- Yalnız başparmağımda hafif bir tutukluk var, soğukta uyuşuyor... Bugün, gövdesi yer yer donmuş bir Alman yakaladık. Mahzen duvarındaki gedikten çıkarken parmaklarından destek aldı, donmuş elinin parmakları cam gibi kırılıverdi... Gözlerimle görmesem inanmazdım.

— Birliğinde donanlar var mı? diye sordu Artemyef.

— Donmamalarına dikkat ediyor, geceleri uyandırıyoruz. İçiyor muyuz şu votkaları?

Artemyef başıyla kabul ettiğini belirtti, kupasını devirdi, bol tuzlu peksimete bir diş attı ve ses etmeden kaşığını çorbaya daldırdı.

— Bugün benim de karnım çok aç, dedi Sintsof. Hastaneye gitmek üzere yola çıktığımda çorba henüz gelmemişti, hastanede de umduğumdan çok kaldım. Biliyor musun, orada Tanya'ya rastladım. Hastanede çalışıyormuş. Her şeyi, bir kere de o anlattı.

— Artık bütün ayrıntılarını biliyorsun, dedi Artemyef bir süre sustuktan sonra. Ben de, geçenlerde Serpilin'in orada gördüm Tanya'yı, burada olduğundan söz edecektim ama sırası değildi.

— O da bilmiyor bütün ayrıntıları.

— Başına bir sürü şey geldi, yine de sağ salim kurtulabildi. Tam tersi de olabilirdi...

Sintsof, Artemyef'in doğru söylediğini düşündü. Maşa hayatta kalabilirdi de minik doktor almanların eline düşebilirdi. Arkadaşları ölürken yaşamaya alışkındı, savaşın başından beri uzadıkça uzayan ölüler listesine karısını da eklemek ona çok güç

geliyordu. Küçük doktorun almanlara esir düşüp karısının hayatta kalabileceğini düşünerek rahatlaması imkansızdı; bu, ertesi günkü savaşta hayatta kalıp İlin ya da Zavalişin'in ölmesini dilemek gibi bir şeydi. Birinin yerine başkasının ölümünü istemek imkansızdı, ancak herkesin hayatta kalmasını dileyebilirdi. Bu da saçma bir hayaldi tabii.

— Mükemmel bir insan!

Sintsof, Artemyef'in Tanya'dan söz ettiğini anladı, ses çıkarmadan başını eğdi.

— Laf aramızda, yakından bakılınca kadın olarak da fena değil.

Bu sözle tedirgin olan Sintsof, somurtuk bir yüzle sordu:

— Ne o, Tanya'ya yakından mı baktın yoksa?

— Ben mi, hayır, dedi Artemyef. Moskova'dayken benimle ilgili bir takım niyetleri olduğunu sanıyorum yalnız. Kesinlikle söyleyemem ama bende bu izlenimi uyandırdı. Yoksa herhangi bir yakınlık sözkonusu değil. Sadece dışardan bakarak söylüyorum: Altın gibi bir kadın, mükemmel bir insan. Benim gibi ahmağın teki olmayan heriflerin evleneceği türden bir kız... Benim öylelerine ihtiyacım yok. Ama sana, tam onun gibi biri gerek...

— Sana bakınca iyiden iyiye salaklaşıp salaklaşmadığını merak ediyorum. Bunları konuşmanın tam sırasını buldun.

— Neden? İkiniz de savaştan sağ çıkarsanız fırsatı kaçırma, evlen onunla. Üstelik raslantılar, sizleri ikinci kez bir araya getirdi. Bu işte olağanüstü bir yan göremiyorum. Tabii, onun kadar ufak tefek bir kadını senin gibi bir fasulye sırığının yanında görenler epey gülecekler ya...

Artemyef, bütün bunların şaka olduğunu belirtmek istercesine gülümsedi. Yine de sözlerinde ciddi bir yan vardı: Kızkardeşi artık hayatta değildi, Sintsof onu ne kadar severse sevsin, geçmişe bir sünger çekip kaderin çizdiği yolu izlemesi zorunluydu. Kimse bizi öteki dünyadan göremez, öteki dünyadaki kimse kısa sürede ya da oldukça geç unutulduğu için ağlamaz ya da gülemez...

— Tanya'nın bu kadar ufak tefek oluşu benim çok işime yaramıştı, dedi Sintsof gülümseyerek. Onu sırtımda taşırken, hafif oluşuna hep şükrediyordum.

— Benimse, yakında sırtıma Tanya'dan çok daha ağırını yüklemem gerekecek, dedi Artemyef.

Sesindeki alaycılığa karşılık, bakışı, kararsızlığını ortaya koyuyordu.

— Herhalde yakında evleneceğim. Belki şu sıra evlenmişimdir bile...

— Herhalde mi? Bu da ne demek. Kiminle evleneceksin?

— Kiminle, neyle? dedi Artemyef alaycı bir gülümsemeyle. Hep aynı hikaye, Nadya ile tabii. Moskova'dan ayrılmadan önce ona uğradım, Poltava savaşında kapana kısılan İsveçliler (*) gibi paçayı kaptırdım. Hayır hayır, bana bir şey söyleme, dedi Sintsof'u eliyle susturarak. Onun hakkında ne düşündüğünü epeydir biliyorum, bana ahmak kere ahmak diyeceğinden de haberim var. Temelde haklısın.

Bütün bu sözlere rağmen, Artemyef sevincinden uçuyordu; bir zamanlar sevdiği, unutmakta o kadar güçlük çektiği kadın onundu. Dünyada hiç kimsenin göze almıyacağı delice bir şey yapmış, kendisiyle bir gece geçirmek için cepheye gelmişti. Bundan sonra da karısı olma hakkını istiyor, söke söke alıyordu; daha doğrusu içini dökme ihtiyacını duyduğu, Nadya ile evlenmeyi kabul ettiğini ve kendini ahmak kere ahmak olmakla suçladığı halde mutlu olduğunu anlatmak için bu gece Sintsof'un yanına koşmuştu.

Uzun bir süre beklemek zorunda kaldı, sonra:

— Ne o, bir şey söylemeyecek misin? diye sordu.

— Ne diyeyim, çok iyi, cevabını verdi Sintsof.

— Gerçeği söylemiyorsun.

— Neden? Onunla birlikte mutluysan mesele yok. Yalnız, «belki şu sıra evlenmişimdir» sözüyle ne demek istediğini anlıyamadım.

Artemyef, Nadya'nın, karısı olduğunu söyleyerek ordu kurmay başkanlığına kadar nasıl geldiğini; ertesi sabah Serpilin'in gerisin geri gönderilmesi için nasıl emir verdiğini; gitmeden önce Nadya'nın, kendisiyle evlenmeye hazır olup olmadığını sorduğunu, hazırsa nüfus memurluğuna yazılmış bir dilekçe vermesini istediğini anlattı. Artemyef cephede bulunduğuna göre, gerekli resmî işlemlerin tümünü Nadya yapacaktı. Yakında herhalde Artemyef'in yanına dönecekti, hem bu kez namusuyla. Kendisini adi bir sürtük gibi kovan Serpilin'in de gözlerinin içine

(*) Büyük Petro'nun yenilgiye uğrattığı Demirbaş Şarl sözkonusu ediliyor. (ç.n.)

bakacaktı.

— İyi ama, hırsından seninle evleniyor öyleyse.

— Bir bakıma öyle.

— Hırsı geçerse ne olacak?

— Biliyor musun, aramızdaki hikaye oldukça eski. Bir başkasıyla evliydi, oysa benden başka kimseyle rahat etmesine imkan yok. Bu noktada yanılmadığımdan eminim.

Artemyef'in güç durumda kaldığını sezen Sintsof:

— İyi ama, dedi, başka noktalarda da yanılmadığına emin misin?

— Doğrusu, dedi Artemyef, Nadya için bir takım üstün nitelikleri olan kadın denebilir. Yerleri yıkayıp bulaşığı kaldırmak, iyi bir yemek hazırlamak için her an kolları sıvamaya hazırdır; neşesinden bir şey kaybetmeden her işi yapabilir...

— Evet ama başka şeylerde yanılmayasın? diye bıkıp usanmadan tekrarlıyordu Sintsof.

— Başka şeylerde mi? Nelerde?

— Öyleyse sana soracağım kalmadı.

— Ha bak, beni kutlayabilirsin, dedi Artemyef. Dün, tümenden ayrılmadan önce Serpilin'le konuşuyordum. Terfiimin geldiğini bildirdi... Artık albayım ben.

Boyuna Nadya'yı düşünen Sintsof:

— Tebrikler, dedi.

Belki Artemyef'in çok yükseleceğini görmüş de evlenmişti onunla. Otuz yaşında albaylığa yükseldiğine göre Artemyef savaşın sonuna kadar sağ kalırsa, ikinci kere general karısı olacaktı.

— Albaylık işaretini takmak istiyordum ama tümen kurmay başkanlığında hiç bir şey bulamadım. Kimse stokları yenilemiyor, apoletlerin gelmesi bekleniyormuş.

— Sana yardım etmek isterdim, dedi Sintsof gülümseyerek, ama benim elimde de hiç bir şey yok. Taburumuzda, siyasî görevlinin dışında en yüksek rütbe teğmen. Bizim siyasî görevli de çok iyi bir insan, istesen apoletlerini çıkarıp sana verir ama ben kabul etmem. İyi kötü bir asker havası verebilmek, onu eğitmek için çalışıyorum.

— Senin böyle konuşman çok garip. Hele 1939 da, askere alınmadan önceki halini hatırladıkça.

— 1939 o kadar gerilerde kaldı ki, dedi Sintsof hafif bir gü-

lümsemeyle.

— Seninle ben, ordunun iki ayrı bölümünü temsil ediyoruz. Muvazzaflar ve yedekler. Savaş öncesinde, bu hale gelebileceğini düşünmüş müydün hiç?

— O sıralar neyi bugünkü haliyle görebiliyorduk ki?

— Nasıl yatacağız? diye sordu Artemyef. Ben başucuna, sen ayakucuna doğru mu?

— Hayır doğru değil. Seni bilmem ama, emirberim, bir süreden beri uykuda çok hareket ettiğimi söylüyor. Sen duvarın yanına uzan, benim canım henüz yatmak istemiyor.

Yatağa uzanan Artemyef:

— İşlerinle uğraşmak için benim uyumamı mı bekliyorsun? diye sordu.

— Hayır, çok yorgunum. Saldırı saati dokuza alındığına göre, yediye kadar uyumak hakkım.

— Sabahı sizlerle birlikte geçireceğim.

— Sen daha iyi bilirsin. Şu ya da bu şekilde saldırıya geçmemiz gerekiyor. Görevini herkesten önce kimin başaracağına gelince, bu bir rastlantı meselesi.

— Sizin başaracağınızı dileyelim. Esir kampını gördükten sonra kimseye acımadığınızı sen söyledin.

— Kimseye acımamak başka şey, bir mermi başka şey. Mermiyi yedik mi, bütün hırsımıza rağmen yatar kalırız. Son günlerde, karşımdaki düşmanın iyice fazla, benim adamlarımdan çok fazla olduğu hissi uyandı içimde. Topçumuzun mutlak üstünlüğü başarıya ulaşmamızı sağlıyor. O da olmazsa bir adım ilerliyemezdik.

— Öncülerden biriyle konuştum, almanların elinde, savaşabilecek durumda büyük bir gücün bulunmadığını söyledi.

— Ne düşündüklerini bilmiyorum ama ben, hesaplamakla yetiniyorum : Dün ve bugün, benim kesimimde 140 alman ölüsü bulundu. Şu sıra benim taburumda topu topu 138 kişi var, Dün sabah almanların taburuyla bizimki karşılaşsaydı, önümde bir boşluk, bir gedik açılırdı. Neyse yarın olup bitecekleri gözlerinle göreceksin! Yine de almanların direnme gücünün zayıfladığını kabul etmeliyim: Ağızlarına koyacak tek lokmaları yok, bir çoğunun eli, ayağı donuyor...

— Sakın şimdi onlara acımıyasın? dedi Artemyef.

Sintsof içini çekti.

— Neden içini çekiyorsun, ciddi konuşuyorum. Örneğin

ben, utanarak söylüyorum ama, verdiğim bütün sözlere rağmen içim bir tuhaf...

— Ben, onlara baktıkça, 1941 ve 1942 yıllarında, onların yerin de bulunduğum günleri hatırlıyorum. İşte o zaman kendi kendime yeni bir soru soruyorum: Bütün bu olup bitenlerden sonra, bizim gibi doğrulup silkinecek ve durumlarını düzeltecek gücü bulacaklar mı acaba?

— Buradakiler için böyle bir şey artık sözkonusu değil.

— Buradakileri değil başkalarını söylüyorum... Bilmem ama, en başta, daha ilk günden almanları yenmek üzere cepheye gönderilseydik, dediğin gibi, herhalde bir tuhaf olurdum. Ama artık böyle bir şey olamaz, çünkü şimdilik hesaplaşmakla meşgulüz. Daha işin sonuna gelmedik. Onlara acımıyorum. Yalnız, esirlerin öldürülmesine izin vermiyorum. Ara sıra kendime sorduğum şey de, neden hesaplaşmak zorunda kaldığımız.

— Ne demek istiyorsun?

— Neden önce borçlandık da, ancak bir süre sonra borçlarımızı ödemeye koyulduk? Ya da, başka türlü davranmak mümkün değil miydi?

— Haklısın dedi Artemyef, ama bunu düşünmenin zamanı çoktan geçti. Hayat durmadan yürüyor...

Bir süre susan Sintsof:

— Ben düşünmekten vazgeçmiyeceğim, dedi. Savaş bittiğinde, on yıl, yirmi yıl sonra yine düşüneceğim...

— Aklından neler geçiriyorsun be dostum. Onları bal gibi yenecek ve eski sınırımıza varacağız. Sonra da herkes, başka şeyler düşünmeye koyulacak.

Sintsof sustu, ceketinin düğmelerini çözdü, çizmelerini çıkardı, ellerini ensesinde birleştirerek arka üstü, en sevdiği biçimde uzandı. Yatar yatmaz uyuyacağından emindi ama, hayır, uyumasına engel olan bir şey vardı. Belki alışkın olmadığı, içine iyice gömüldüğü şu şilte engelliyordu dalmasını. Bir süre sonra sessizliği bozdu:

— Bir dam altında yaşamayı unuttuk artık. Kışımın altında kuştüyü şilte hissetmek ne kadar garip geliyor. Uyumanın imkanı yok.

— Tam tersine, ben sıcacık yatak buldum mu rahatlıyorum.

— Uyu öyleyse; yalnız senden bir tek şey öğrenmek istiyorum: Genelkurmay'da görevliyken Stalin yoldaşı hiç görebildin mi?

— Evet, bir kere gördüm.

— Nasıldır, anlatsana.

— Ne anlatayım, onu tanıyor musun?

— Elbette tanıyorum, yine de sen anlat.

— Kendisini topu topu bir kerecik gördüm. Hastaneden çıktıktan hemen sonra, Genelkurmay'da görev aldığım sıra. Gece yarısı. Stalingrad'daki birliklerde görevi olan herkesi onun karşısına çıkardılar. Bizi selamladı, sağdan başlıyarak sırayla, düşman hakkında edindiğimiz bilgileri anlatmamızı istedi. Ben dördüncüydüm, çok da heyecanlanmıştım, üstelik bana iki soru sormadı mı?

— Ne cevap vereceğini biliyordun değil mi?

— Evet ama yine de heyecanlanmaktan kendimi alamıyordum.

— Sana ne sordu?

— Bulunduğum kesimdeki durumu açıklamamı. Daha önce, değişik kaynaklardan bir takım bilgiler almış olmalıydı. Almanların destek kademesinde yeni bir takviye alıp almadıklarını öğrenmek istedi. S.S. lerden kurulu bir havan alayı beklediklerini belirttim. Bunun üzerine, neden daha önce kendisine bildirmediğimi sordu. Verdiğim bilginin henüz doğrulanmamış bir tahminden ileri gitmediği, durumu olmuş bitmiş göstermeye hakkım olmadığı karşılığını verdim.

— Seninle nasıl konuşuyordu?

— Çok sakindi, diyebilirim. Ama insanın yüzüne baktığında ciğerini okuyor, iliklerine kadar girmek istiyor sanki. Sinirlenmene, heyecanlanmana da yol açan bu.

— Peki, nasıl bir adam?

— Tıpkı resimlerdeki gibi, daha yaşlı, daha ufak tefek; bir şey sorarken karşısındakinin gözlerinin içine bakıyor. Çok ağır ve sakin, durum oldukça ciddiyse bile hiç acelesi yokmuş gibi konuşuyor. O geceden sonra, bizlerle birlikte, saldırıyı düşünüp ordunun ve düşmanın gücünü hesaplamaya çalıştığını anladık. Başka ne diyeyim? Karşısındakini dinlerken hiç durmadan yürüyor; duruyor, gözlerinin içine bakıyor, yeniden yürümeye koyuluyor. Pabuçlarının tabanında bir şey olmalı, çok esnek bir yürüyüşü var. Tıpkı...

Önce kedi, ardından kaplan demek istedi ama sustu. Stalin'in yürüyüşünü nitelemek isterken, bu iki hayvanı da yakışıksız bulmuştu.

— Bir saat sonra hepimizi gönderdi. Yeterince bilgi sahibi olduğu, bizden pek büyük bir fayda sağlıyamadığı hissi içimi dolduruyordu. Sorularından bunu hissetmek mümkündü.

— Evet, çok ilginç, dedi Sintsof.

Artemyef'i büyük bir merakla dinliyordu. Stalin'e bir şey anlatmakla kalmayıp, yürüdüğünü, konuştuğunu, soru sorduğunu gözleriyle gören ilk tanıdığıydı.

Sintsof, bütün bunları bilmek isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Savaş boyunca, Stalin'le ilgili mümkün olduğu kadar çok şey öğrenmeye çalışmıştı. Çünkü varlığının derinliklerinde, Stalin'in bu görüntüsüyle çok önemli bir başka sorunun cevabı birbirine karışıyordu: Neden almanların hesabını görmeye ancak şimdi, savaşın ikinci yılında başlıyorlardı?

Bu soru, Stalin'in büyüklüğünü, verdiği kararların yanılmazlığını şüpheye düşürür gibiydi. Aynı zamanda, bir buçuk yıl ön safta çarpışan Teğmen Sintsof'un savaşın neden başka türlü değil de böyle geliştiğini öğrenmeye çalışması, Stalin'i daha iyi tanıma isteği, şefin geçmişle ilgili yargılarında, umutlarında ve genel olarak tüm hayatında tuttuğu yeri dolaylı yoldan ortaya koyuyordu.

— Stalin'in, bütün cephelerden gelen bildirileri okumadan yatmadığı doğru mu diye sordu.

— Komutanlarımızın gecelerini yanında geçirmelerine bakılırsa doğru olsa gerek. Daha fazlasını öğrenme fırsatını bulamadım.

O gece Stalin'in yanına girip çıkarken duyduklarını Sintsof'a gerektiği gibi anlatamadığından rahatsızlık duyuyordu. Konuşmasını, soru sormasını, ses çıkarmayan esnek pabuçlarını, hepsini anlatmıştı... Ama en önemli şeyden söz etmesini mümkün kılacak sözcükleri bulmamıştı: Böyle şeyler için gerekli sözcüklerin hemen bulunmadığı doğruydu. Yoksa çok daha başka şey, kendisi gibi önemsiz bir subayın değil İvan Alekseyeviç gibi önemli bir kişinin çağrılıp çağrılmıyacağını nasıl beklediğini, Stalin'le görüşmekten nasıl döndüğünü anlatırdı. Her keresinde, kurşun yağmuru altında yola çıkıyor, yüzerek bir ırmağı aşarak geri dönüyordu sanki; Artemyef bunda hiç bir gariplik bulmuyordu, tersine İvan Alekseyeviç raporunu vermek üzere Stalin'in yanına çıktığına göre böyle olması gerektiğine inanmıştı...

Sintsof yatağa uzanıp gözlerini kapamıştı ama uyumuyordu.

İnsan bir sürü soru sormak istediğinde kafasındakini sınırlar, öyle ki, soracak şey bulamaz olurdu.

— Dinle, dedi gözlerini açarak, artık Serpilin'in komutasında çalışacağına göre onun hakkında ne düşünüyorsun?

— En iyi şeyleri. Neden sordun?

— Hiiç, öylesine. --

Gerçeği söylemiyor, bu soru soramadığı bir başkasını gizliyordu: Serpilin hakkında ben de aynı şeyi düşünüyorum, herkes de. Öyleyse, savaştan önce dört yıl süreyle neden yol yapmak ya da ağaç kesmek zorunda bırakıldı? «Ağaç biçerken yongalar sağa sola saçılır», der atasözü. Oysa Serpilin yonga değil, bir kurmay başkanıydı.

Almanların yenilgisi tüm çıplaklığıyla ortaya çıkalı beri çeşitli duygular doğuyordu içinde. Ama bunlardan ikisi diğerlerinin üstündeydi: Baştan beri çarpışmadığı için üzüntü duyuyor, sağ kaldığından ötürü de şükrediyordu. Bu üzüntüsüydü kl, herkesi, kendi kendine aynı soruyu sormaya itiyordu: Niçin, ama neden?

Stalin'den söz ettiğinde, Sintsof da aynı şeyi düşünmüştü. Ama düşüncesini hemen açığa vurmamıştı. Çünkü bu, yakın dosta bile, dilini ağızda yedi kere dolaştırmadan açığa vurulamıyacak türden bir düşünceydi.

— Uyumuyor musun?

— Hayır.

— Bir gün, askerî okuldan yeni çıkan on dokuz yaşlarında ufak tefek emir subayım Riboçkin'le bir mermi çukurunun dibinde, topçu ateşinin dinmesini bekliyorduk. Durup dururken: «Teğmen yoldaş, dedi, yine de Stalin yoldaşın savaş öncesinde, çok gelişmiş bir ulus olan Almanlara gerektiği gibi davranmadığı inancındayım.» Hemen cevap vermedim, tepemizden bir top mermisi geçti, kafamızı kara gömmek zorunda kaldık. Başımı kaldırdığımda sordum: «Ne anlatıyorsun sen? Delirdin mi ne, askerî mahkemeye mi verilmek istiyorsun yoksa? Ne yani Stalin yoldaş bizleri karşısına alıp: «Günün birinde Almanlarla karşı karşıya kalırsanız eller yukarı kalkacak!» mı diyecekti yani? Konuşabilirsin dilediğin kadar, ama zırvalamamaya bak.» Riboçkin cevabı yapıştırdı: «Yok canım, söylemek istediğim bu değildi. Nasıl oluyordu da, Birinci Dünya Savaşından sonra Almanlarla aramız iyi oluyordu? Alman Komünist Partisi tüm Avrupa'nın en güçlü partisi değil miydi?... Nasıl ol-

du da Stalin yoldaş faşistlerin rahatça iş görmelerine, başa geçmelerine fırsat verdi?» O konuşurken mermi çukurunun dibinde yanına uzanmış söylediklerini dinliyor ve ağlamak mı, yoksa gülmek mi gerektiğini kestiremiyordum. Çünkü saçma sapan şeyler söylüyordu ve, her şeye rağmen haklıydı. Bütün bu olup bitenlerin olmaması gerekirdi. Bana verilen eğitimle, bunların olmaması gerektiği sonucuna varıyordum.

— Peki. Sonra ne dedin Riboçkin'e?

— «Stalin'in sırtına çok şey yüklüyorsun, dedim. Sözkonusu ülke Almanya, Rusya değil. Stalin yoldaş bütün dünyayı yönetmiyor.» Bir baktı yüzümel Neredeyse tüm inancını alıp götürmüşüm gibi geldi, ona biraz da acıdım. Top mermileri tepemizi sıyırıyor, biz kafa kafaya yere uzanmış bakışıyorduk. Bu halde, insan bütün içinden geçenleri söyleyemez, söylemesi doğru da olmaz. Gözlerinin içine bakıp: «Bundan söz ettiğini bir daha duymayayım, dedim. Hele başkalarının yanında. Anladın mı?», «Anladım», dedi. Ama gözlerinden, hiç bir şey anlamadığı belli oluyordu. Sanki ben bir şey anlıyor muydum? Aramızdaki bütün fark, benim bunlardan söz etmemek gerektiğini kavradığım, onun kavrıyamadığıydı. Söylesene dostum, hayatından memnun musun?

— Ne bakımdan?

— Şu sıra yaptıklarından sonra utanç duymayacak mısın?

— Gerektiğinden fazla emir subaylığı yaptım. Bunun dışında bir şikayetim yok, memnunum.

— Ben de. Sana göre, savaştan önce sürdüğümüz hayat iyi miydi?

— İaşe yönünden mi? diye sordu Artemyef.

Sesinden, Sintsof, için için güldüğünü anladı.

—Savaş öncesindeki gibi yaşamaya devam etmek istiyor musun? Savaştan sonra, her şey eskisi gibi mi olsun?

— Düşünelecek bir şey var mı?

— Öyle... dedi Artemyef soruya cevap vermeden. Gördüğüm kadarıyla, anlaşılması çok güç bir adamsın. Bir daha, rahat bir uyku çekmek istersem başka yere gideceğim. Uykumu kaçırdın.

— Peki, peki, uyu bakalım.

Sintsof, Artemyef'e bir göz attı, gözlerini kapadığını gördü, onun yaptığını yaptı, dört uzun yıldan beri açık açık konuşamadığı Artemyef'in neler düşünebileceğini kestirmeye çalışarak bir süre sustu.

— Onu uyandırmam gerekecek.

Çadır bezinin ardında, Sintsof, Levaşof'un sesini duydu.

Başını kaldırdı, yatağın içinde oturdu, ayaklarını keçe çizmelerinin içine soktu.

— Nereye gidiyorsun? diye sordu Artemyef gözlerini açmadan. Ne oluyor?

— Bir bakacağım.

Sintsof aceleyle ceketinin önünü ilikledi, dışarı çıktı.

Üç kişi kendisini bekliyordu: Riboçkin, Levaşof, gerektiğinden uzun bir kaput, kaşlarına kadar inen bir başlık giymiş, hiç tanımadığı şişmanca biri.

«Yine bir gazeteci mi ne?» diye sordu Sintsof kendi kendine öfkeyle. Uykusu yoktu ama, canı konuşmak da istemiyordu.

Garip bir şekilde, eliyle ceketinin içinde kaybolan ufak tefek adamı gösteren Levaşof:

— Sana yoldaşı tanıtırım... dedi ve bir şey eklemedi.

Yattığı yerden başı açık çıkan Sintsof, esas duruşa geçti.

— Tabur komutanı Teğmen Sintsof, diye tanıttı kendini..

Karşısındakinin uzattığı eli sıktı.

Ufak tefek adam da, bütün gücüyle elini sıkıp:

— Keller, dedi.

Kocaman, nasırlı bir eli vardı.

Sintsof'un yüzündeki şaşkınlığı sezen Levaşof:

— Ne şaşırıyorsun? dedi.

— Şaşkın değilim. İçeri girip oturun, size bir çay vereyim.

Elini çadır bezine götürmüş, konuklarını içeri almak için aralamak üzereydi. Ama Levaşof ona engel oldu.

— Her şeyin sırası var. Önce iş konuşalım. Yarın sabahki yayınını yapabilmesi için, senin taburda uygun bir yer arıyorduk. Kendisine, bu yayını gece yapmasını teklif ettim, daha tehlikesiz olurdu. Ama sabah olmasında diretti durdu.

— Gece herkes uyur, dedi Alman.

— Biliyor musun, senden de inatçı. Ama yayın yapacağı yeri bu geceden seçmek gerekli.

— Ne biçim bir yayın? Megafonla mı bağıracak?

— Hayır, gün doğmadan bir radyo arabası getirmek gerekecek. Sağlam yıkıntılar arasına sokup gizlemeye çalışacağız... Şehre giren birlikler içinde, en çok ilerliyeni seninki.

Sintsof düşünmeye koyuldu. Radyo vericisi haline getirilmiş, en azından bir buçuk tonluk bir kamyonet sözkonusuy-

du. Yüz elli metre itelemek pahasına, Çugunof'un kesimine ulaştırabilirlerse, eskiden garaj olarak kullanılan bir yere kamyoneti sokabilirlerdi. Üçüncü bölüğün bulunduğu yerdeki bu eski garaj toprak seviyesindeydi, iyi kötü ayakta duran ve bir açı meydana getiren iki de duvarı vardı. Damından bile bir parça kalmıştı.

— İstediğimiz gibi bir yer bulabildin mi? diye sordu Levaşof. Sağlam bir yer olması gerektiğini unutma, yakınımızda mevzilenen askerleri de düşünmek gerek. Cephanelerini harcarken çok tutumlu davranıyorlar ama, yayını duyar duymaz tepemize cehennem ateşi yağdıracaklar, bunu şimdiden biliyoruz!

— Aradığınız gibi bir yer bulabileceğimizi sanıyorum. Kayışımı takayım da, hemen geliyorum. Belki yola çıkmadan önce birer çay isterdiniz?

— Eğer çaysa... dedi Alman.

— Tabii çay. Dönüşümüzde yeriz yemeği.

— Pekil dedi Almen. Biraz üşüdüğümü itiraf etmek zorundayım.

Hiç bir şey sormadan, İvan Avdeiç masanın önüne uzun bir sıra itiyordu. Bu hareketin anlamı, teğmene «Oturmaz mısınız?» demekti.

Sintsof çadır bezini araladı ve içerdeki bölmeye geçti. Artemyef parmağıyla işaret etti:

— Kim geldi? Konuşmaları pek iyi duyamadım da.

— Alay siyasî yardımcısı, yanında da bir Alman yoldaş var. Radyo propagandası yapacak. Belki kalkmak isterdin.

— Beni rahat bıraksınlar, uyuyacağım. Hazırım uyumaya. Sen, bu soğukta dışarı çıkmak zorundasın demek?

Sintsof omuz silkti, başka çaresi yoktu nasılsa.

Kayışını takıp, başı açık dışarı çıktı ve sıraya çöktü. Dört teneke kupayla mineleri dökülmüş çaydanlık masanın üstüne konmuştu bile.

Levaşof, bir baş işaretiyle yabancıyı göstererek:

— Yoldaş Keller'le hiç anlaşamıyoruz, dedi. Siyasî bölüm saçının teline bile zarar gelmemesini bana emretti, kendisi güpegündüz yayın yapmak istiyor

Başlığını çıkarıp, elini, geniş alınlı çıplak kafasında gezdiren Keller:

— Başımda saç mı kaldı? dedi. Çoğu döküldü bile.

Acı dolu, belli belirsiz bir gülümseme yüzünde gezindi.

— Bundan böyle çok çalışmak gerekecek. Çok, hem pek çok.

Üstündeki iki kopçayı çözdü, yakasında işaretler bulunan asker gömleği ve üstüne geçirdiği kalın pamuklu ceketi ortaya çıktı.

«Allah, sırtında Kızılordu üniforması var» diye düşündü Sintsof, alnı açık, gür beyaz kaşlı adamı süzerek. Onu bir yerde gördüğünü hatırlıyordu, öyle ya, yanılmasına imkan yoktu. Dokuz yıl önce, Dimitrof davasından kısa süre önce, 1934 yılı kışında tanımıştı Keller'i. Almanya'dan kaçan bu adam, Gazetecilik Enstitüsünde verdiği bir konferans sırasında faşizmin ne olduğunu anlatmıştı. Ama o sıra Almanca konuşuyor, tercümanlar söylediklerini gereken çabuklukla çeviremiyorlardı. Hele kendinden geçip koca yumruklarını, sözleriyle uyumlu şekilde kürsüye vurduğu sıralar. Sintsof yanlış duymuştu, Keller değildi adı. Heller'di, Ernst Heller. Almanya'dan kaçmadan önce Hamburg ayaklanmasıyla ilgili olarak yazdığı bir kitap yayınlanmıştı. Ardından da, İspanya savaşı sırasında Uluslararası Tugaylardan birine bağlı tabura komuta ettiği günlerle ilgili anıları çıkmıştı.

Evet, bu adamdı Enstitüye gelen. Ama o çağlarda kaşları simsiyahtı.

Sintsof'un dikkatli bakışını farkeden Alman gözlerini yere eğdi, parmaklarını ısıtmak için kaynar çayla dolu kupayı avuçlarında sıktı.

— Sizi daha önce de bir kere görmüştüm Heller yoldaş, dedi Sintsof. 1934 yılında Gazetecilik Enstitüsüne gelmiştiniz.

Alman hızla başını eğdi, aynı hareketi tekrarladı, bir öncekine yetişmek ister gibiydi. Gülümsedi sonra.

— O sıralar Rusçayı pek iyi bilmiyordum. Bir tek söz, «Rot-front» değil mi?

Sağ elini kaldırdı, koca yumruğunu sıktı, o zamanlar yaptıkları hareketi gösterdi.

— «Rot-front» değil mi?

Gülümsediği halde, bakışları hüzünle doldu. Sanki bu hareketin ve bu sözün anısı ona büyük acı veriyordu, halkının üstüne devrilen yıkıntıların arasına gömülmüştü sanki ikisi de. Bu hareketi ve sözü eskisi kadar güçlü tekrarlıyamıyordu.

— Kitabınızı okudum, dedi Sintsof.

— Ben okumadım, dedi Levaşof. Belki ayıp ama, itiraf etmek zorundayım.

— İspanya üzerine yazdıklarınızı da okudum.

— ULUSLARARASI EDEBİYAT dergisinde değil mi? diye sordu Heller. Savaş kötü şey, dedi ve yine acılı bir ışık bakışlarında gezindi. İnsanlar iyi, ama savaş kötü. «Junker» lere, «Messerschmitt» lere karşı yumruk sallamak zorunda kalıyorlar.

— Ne olduğunu biliriz, o yoldan geçtik, dedi Levaşof.

— Evet evet, dedi Alman da, yalnız biraz çabuk geçtiniz belki.

— Her gün, faşistlerin ülkemizde neler yaptıklarını bizden dinliyor. Onlara karşı bizden çok önce, İspanya savaşın dan beri çarpıştığı halde bizi dinledikçe acı çekiyor. Ne olursa olsun, kendisi de Alman.

Sintsof, çayının son yudumunu da devirip kalktı. Levaşof'un sorgu dolu bakışı üzerine yönelmişti.

— İzin verirseniz öncülüğü ben yapacağım, dedi Sintsof. Aradığımız yeri, Çugunof'un kesiminde bulabileceğimizi sanıyorum. Ama bir kere de gözlerimle görmek arzusundayım. Siz sıcakta oturup beni bekliyebilirsiniz. Az sonra birini gönderir çağırtırım.

Önden gitme izni istiyordu ama, üçüncü şahısların yanında üstleriyle konuşan astlar gibi, işini bildiğini hissettirerek diretiyordu.

Levaşof bir baş işaretiyle ona cevap verdi, eninde sonunda tabur komutanı işini biliyordu. Belki Heller'i doğrudan doğruya götürmek istemiyor, bir takım şeyleri gizlemeye çalışıyordu.

— Ne dersiniz, onu önden gönderip bu sıcacık yerde oturup bekliyelim mi? diye sordu Levaşof Almana.

Heller, cevap vermeden önce şöyle bir durakladı. Hemen yola çıkmayı ister gibiydi, yine de Sintsof'a karşı çıkmadı.

— Bekliyelim, dedi.

Geniş alınlı, bembeyaz kaşlı başını kaldırdı, hatırlanması imkansız bir şeyi, Almanya'dan yeni ayrıldığı sıralar kendisini dinliyen ve büyük bir iskemle gürültüsü arasında yumruklarını sıkıp kendisiyle birlikte «Rot-front» diye bağıran, dokuz yıl önce konferansını izlemeye gelmiş kişilerin yüzlerini hatırlamak istercesine uzun uzun Sintsof'a baktı. İşte bunlardan biri, uykusuzluğu yüzünden okunan, kürk ceketli ve başlıklı, iri yarı bir teğmen, alışkın bir hareketle makinelisini omuzuna asıp karanlıklara gömülüyordu...

Yol boyu, Sintsof hiç durmadan Heller'i düşünüyordu. Le-

vaşof, kendilerinden önce tabur komutanının bir takım şeyleri ortadan kaldırmaya çalıştığını düşünürken yanılmamıştı. Gerçekten bu kesimde pek çok Alman ölüsü vardı, hele bazıları çok kötü durumdaydı. En iyisi ölülerden yana hiç bakmamaktı.

Yıkıntılar arasında ilerlerken, hiç durmadan ölülere tosluyordu. Çugunof'un kesimindeki garaj, Almanların elleriyle üst üste yığdığı bir sürü ölüyle doluydu. Çoğunun ayağı çıplaktı, bacaklarına bağlı madenî plakalar ince zincirlerin ucunda sallanıyordu. Bu plakalar iki parçaydı, biri alınıp ölünün ailesine gönderiliyordu, diğeri bacağına bağlı kalıyordu.

Çugunof'un karargahını yerleştirdiği mahzene gireceklerdi önce. Oysa gündüz, üst üste yığılmış bir sürü ölüyle karşılaşılmıştı. Patlayan elbombaları, bunlardan en az onunu parçalamıştı. Düzenli Çugunof, büyük bir özenle bunları toplatmış olmalıydı. Ama belki boş vermişti bu işe. İnsan gücünün de bir sınırı vardı. Savaş sırasında aldığı emri yerine getirir. Ama savaş bitince başını, nereye raslarsa oraya, belki bir ölüye dayar ve sabaha dek onu herhangi bir iş yapmaya zorlamak mümkün olmazdı.

Hiç kuşkusuz, Alman yoldaşı bu ölüler şaşırtacak değildi; Stalingrad'ın her köşesi ölü doluydu. Yine de buraya vardığında, yurttaşlarının ölüsüne toslamasa daha iyi olurdu.

«Yurttaş» deyimini hemen düzeltmek istedi. Hayır, Heller sözkonusu olduğunda bu deyim doğru kaçmıyordu. Yerine ne diyebilirdi? Diğer sözcükler de yerine oturmuyordu. Hem «yurttaş» ları değildi, hem de «yurttaş» larıydı işte. Ölülere her baktığında «Kim acaba?» diye kendi kendisine soruyordu herhalde. Kendini onun yerine koymak, çıplak bacaklarından sallanan madenî künyeleriyle bu ölü yığınını seyretmek istedi. Hitler iktidara gelmeden hangisinin faşistlere oy verdiğini anlamaya çalıştı! Hepsi de askere alınmıştı. Reichstag yangınından önce, aralarından altı milyonu komünistlere oy vermişti. Herhalde, ölüler arasında bunlar da vardı.

«Heller için ne acı şey!» diye düşündü Sintsof.

Çugunof'un uykusu hafifti. Sintsof'un gelişini duyar duymaz uyandı, açılır kapanır yatağının üstüne oturdu. Ondan önce mahzen, Alman kurmay başkanlığının karargahıydı. Şehirde ilerledikçe bu karargahların sayısı daha da artacaktı. Yerinden kalkmak istedi, Sintsof elini onun omuzuna koydu ve tam karşısına oturdu. Onu rahatsız ettiği için gerçekten üzgün:

— Dinlenmene engel oldum dostum, dedi. Ama sana bir

şey danışmam gerekiyor.

— Nasıl olsa kalkmaya niyetliydim. Beş saat uyuduml diye karşılık verdi Çugunof neşeyle. Doğrusu, bu gece iyi uyuduğumu söyleyebilirim.

Sintsof, Heller'in yapmak istediğini anlattı.

— Gün doğarken.

Çugunof kaşlarını çattı.

— Topçu ateşi dokuzda başlıyor, demek daha önce, dedi.

Bunları söylerken de düşman topçusunun karşılığının ne kadar süreceğini hesaplıyordu. Radyo yayını yapılacağına göre, birliği, düşmanın baş hedeflerinden biri olacaktı.

— Askerlerini sağlama almalısın. Ne kadar konuşacağını bilmiyorum. Belki ağzını açar açmaz Almanlar teslim olur.

Çugunof, komutanının alay edip etmediğini anlamak için şaşkın bakışlarını yüzüne dikti. Ama Sintsof'un yüzünde hiç bir cevap okunmadı.

— Sanmıyorum, dedi sonra. Sözlerin onlar üzerinde bir etki yapacağına inanmıyorum. Mermiden başka şeye aldırmazlar.

— Bütünüyle haklısın. Yine de kimbilir? Örneğin, dün onlarla birlikte olan bir tutsak ya da kaçak, bugün şöyle seslenecek: «Sağ salim buradayım, beni öldürmediler, gördüğünüz gibi yiyecek de verdiler.» Bu da bir şey, ama hayatını faşistlere karşı mücadele etmekle geçirmiş birini, hele hele bir yazarı duyarlarsa durum çok başka olur.

— Evet, tabii, dedi Çugunof. Bu tür biriyle durum değişebilir.

Görüşünü kabul eder göründüğü halde, Çugunof, aslında düşüncelerini hiç paylaşmıyor, radyo yayını dinler dinlemez Almanların teslim olabileceklerine inanmıyordu. Söylediği, sabah yapılacak yayınla değil, konuşacak adamla ilgiliydi; kendilerine sığınanlar ya da tutsaklarla durum çok daha başkaydı. Yaraları sarılıyor, ısınıyor, kendilerine yemek veriliyor, derken megafonu kapıp arkadaşlarını teslim olmaya çağırıyorlardı.

Çugunof'la Sintsof, kaçaklar ve tutsaklardan bu yönde faydalanmanın, megafonu kapıp diğerlerini teslim olmaya davet etmelerinin çok iyi bir şey olduğunu anlıyorlardı. Yine de bu tür adamlara kuşku duymaktan kendilerini alamıyorlardı. Çünkü tam tersinin de görüldüğünü biliyorlardı, karşı taraftan gelen Rus seslerinin kaç kere: «Kızılorduda görevli asker yoldaşlar, ben şuyum, çok iyi bakılıyorum, hiç bir umudumuz kalma-

dı...» diye bağırdığını duymuşlardı. Tüm hırslarıyla, sesin geldiği yere doğru silahlarını boşaltırlardı.

Ama bu Alman çok daha başka biriydi. Eğer Heller faşistlerin eline düşerse, iç savaş sırasında beyazların kızıllara yaptığı gibi, sırt derisine yıldızlar oyarlardı. Hayır, Sintsof yine de kendini tam onun yerine koyamıyordu. Buna imkan yoktu işte. Beyni anlıyordu ama duygularının yenemediği bir şey vardı. Yeterli komünist bilinçten yoksun olduğu için miydi, on sekiz aylık amansız bir savaş sonunda onu kendini bile anlamıyacak hale mi sokmuştu?

— Mahzenini düzene koyduğunu görüyorum.

— Emirlerinizi yerine getirdim.

— Ya yukarda, garajda durum nasıl?

Çugunof gülümseyerek:

— Üst üste yığılan «odun» lardan mı söz ediyorsunuz?

— Evet, bir daha onlara göz atmadım da. Toplattın mı?

— Bir köşeye attırdım. Şu Almanı mı düşünüyorsunuz? Alışkın olduğunu sanıyorum.

— Pek onu düşündüğüm yok, yine de ...

— Evet anlıyorum

— Levaşof, onu elimizden geldiğince korumamızı söyledi. Her ne pahasına olursa olsun korumalı, ona kötü bir oyun oynamamalıyız. Epey düşündüm. Radyo arabasını garajın bir köşesine yerleştireceğiz. Yaylım ateş açılırsa, büyük bir gedik gördüm, orayı koyun postlarıyla tıkarız. Uzun süre kalması gerekirse üşümez hiç olmazsa.

— Mümkün, dedi Çugunof onaylıyarak. İki de küçük tandır var bende.

— Kim sana ileri görüşlü değil demişse haltetmişl Ben de bir tane bile kalmadı.

— İyi. Elimdekileri size veririm. Ben de, gerektiğinde arabanın altına yatmakla iyi edeceğini düşündüm. Gelin de kendiniz görün.

Mahzenden çıktılar. Garaj duvarının yanında tank kalıntısı koyu bir leke bırakıyordu.

— Bunun altına girerse pek ısınmıyacak, dedi Çugunof. Söyler misiniz İvan Petroviç, 62. Orduyla bugün bağlantı kurabilecek miyiz?

— Bilmem. Ben müneccim değilim.

ONUNCU BÖLÜM

AŞAĞI yukarı bütün gününü 111. Tümende geçiren Ordu Komutanı General Batyuk, canı iyice sıkkın, karargahına dönüyordu. Canısıkıntısının başlıca iki nedeni vardı: Birincisi, yanlarında beklediği halde tümenin bir türlü Alman saflarını yarıp 62. Orduyla bağlantı kuramaması, ikincisi de, emrindeki yaşlı General Kuzmiç'le beklenmedik takışmasıydı. Kuzmiç'i pek sessiz sanıyordu.

Bir sürü siper ve yıkıntıyı birlikte dolaşmış, alayların üç gözetleme yerine de uğramışlardı. Sonunda yorulup üşüyen Batyuk, karargahına dönmeden önce bir fincan çay içmek için tümen kurmay başkanlığına uğramıştı. Tam o sıra, Kuzmiç kağıt gibi bembeyaz olmuş, özür diledikten sonra topallıyarak yan odaya geçmişti; sabırdan yana hiç nasibi olmayan Batyuk tek başına çayını içmeye koyulmuş, derken öfkelenip bardağını masaya bırakmış, yan odanın kapısını açıp rüzgar gibi içeri dalıvermişti.

Kuzmiç'i, sıranın üstüne oturmuş, beti benzi atmış boğuk bir sesle emirberine bağırırken bulmuştu:

— Bana kuru bir çizme ver!

— Hayır, vermem general yoldaş!

— Sana ver diyorum, içerde beni bekliyor!

Bir Kuzmiç'in sapsarı yüzüne, bir de bilekten dize kadar sarılı bucağına bakan Batyuk:

— Ne oluyor burada? diye sordu.

— Çizmemi ver! diye haykırdı Kuzmiç kısık sesle.

Emirberi çizmeyi uzattı, acıdan yüzü buruşan Kuzmiç ayağını çizmeye sokup kalktı.

— General yoldaş, izin verirseniz..., diye başlıyacak oldu emirber, generalin kendisine yönelen öfkeli bakışını görünce

sustu.

Gözleri Kuzmiç'le emirberi arasında gidip gelen Batyuk:

— Konuşun, dedi.

Emirber, komutanına utana sıkıla baktı, birkaç günden beri General Kuzmiç'in eski yarasının açıldığını, doktor dinlenme salık verdiği halde rahat durmadığını anlattı. Bugünü de sabahtan akşama kadar yürümekle geçirmiş, yarası iyice azmış, çizmesine kan dolmuştu.

— Aklın nerde? diye sordu Batyuk Kuzmiç'e dönerek. Geldiğimde neden bana bir şey söylemedin? Hal Şu açılmış yaranla çok esaslı bir tümen komutanısın! Otur, ayakta durman neye yarar? Öteki dünyayı mı boylamak istiyorsun?...

Bunun ardından bir küfür yağmuru geldi.

Kuzmiç ayaka duruyordu.

— Sorularınıza cevap verme hakkını tanıyacak mısınız? Yoksa herkesin içinde bana sövmek mi istiyorsunuz?

Batyuk, bir şey söylemeden arkasını döndü; yan odaya geçti. Kuzmiç peşinden geldi, kapıyı kapadı, oturma izni istedi.

— İstersen yatağına uzan! Bundan sonra savaşla ilgin kalmadı, anlıyor musun, ordu kurmay başkanlığıyla saklambaç oynama hakkını kendinde görüyorsun! diye öfkeyle haykırdı Kuzmiç'in karşısındaki iskemleye oturan Batyuk. Bir de beyimiz kendisine küfredilmesini istemiyor. Yalnız olsaydık görürdün başına geleceği! Komutayı Pikin'e devret, yallah hastaneye!

— Beni hastaneye göndereceğinize dinleseniz, kuşkusuz daha iyi edersiniz. Ne olursa olsun, bir kere sizden on yaş büyüğüm.

— Bak bu doğru. Burada akla gelmeyecek haltlar karıştıracağına; geride, yedek birlikleri eğitme zamanın geldi de geçiyor bile!

— Bana verilen görevleri hep yerine getirdim, bundan sonra da aynı yolda yürümek niyetindeyim. Bütün gece yatacak; yarın sabah, bulunmam gereken yerde bulunacağım. Ne yapmam gerekiyorsa onu yapacağım.

— Yapman gerekeni yaptığını hiç sanmıyorum. 62. Orduyla bağlantı kuracağına sözverdindi. Hani?

— Elimden gelen çabayı gösterdim general yoldaş. Gözlerinizle gördünüz...

— Elimden gelen, elimden gelen... diyerek kabaca sözünü

kesti Batyuk, ayağa kalktı sonra. Sen elinden geleni yaptın, başka biri yerini alacak ve senden iyisini yapacak.

— İvan Kapitonoviç, diye yalvardı Kuzmiç. Bırakın da harekâtın sonunu getireyim. Sizde bir parça yürek var mı, yok mu?

— Dostluğa sığınma, böyle şey istemiyorum! diye haykırdı Batyuk. Benimle yönetmeliğin gerektirdiği gibi konuş.

— Yönetmelikten söz ettiğinize göre, dedi Kuzmiç doğrularak, benimle senli benli olmamanızı ricaedeceğim. Frunze (*) nin emrinde görev aldım, bir gün bile bana «sen» dediğini bilmem...

Masayı yumruklamamak için kendini güç tutan Batyuk:

— Söyleyecekleriniz bitti mi? diye sordu gözdağı verircesine. Yazılı bir emir alacak ve komutayı yardımcınıza devredeceksiniz.

Öfkeyle dışarı fırlamıştı. Karargahına döner dönmez söylediğini yapmadıysa, öncelikle halledilmesi gereken bir sürü acele işle kafası karıştığındandı.

Bu arada, ordu savaş kurulu üyesi Zakharof 111. Tümen Siyasî Görevlisi Berejnoy'dan bir telefon alıyordu. Telaş içindeki Berejnoy, en kısa sürede kabul edilmeyi diliyordu.

— Bu kadar acele ettiğine göre gel; zamanını iyice seçtiğine inanıyorsan tabii. Ha, seninle ilgili bir şikayet aldım. Bu fırsattan yararlanıp onu da görüşürüz.

— Ne gibi bir şikayet? diye sordu Berejnoy.

— Buraya geldiğinde görürsün.

Zakharof telefonu kapadı, yarım saat önce şikayet değil de, 111. Tümen Siyasî Bölümünün yetersizliği konusunda bir takım uyarılarda bulunan, Ordu Siyasî Bölümü Şef Yardımcısı ve Alay Komiseri Bastriukof'a bir göz attı.

— Daha iyi, dedi Zakharof, Berejnoy kendi kendini davet ettirdi. Şimdilik gidebilirsiniz. Geldiğinde sizi çağırırım, yüzleşirsiniz.

Bastriukof'un sıkıntılı yüzünü görünce güldü:

— Hadi git Bastriukof Yoldaş, dedi.

Hiç sırası değilken ortaya çıkıveren bu olayda ne gibi bir yol izlemek gerektiğini düşünme arzusundaki Zakharof tek başına kalmak istiyordu.

(*) Mihail Frunze (1885 - 1925) Kızılordunun kurucularından. 1919 - 1920 yıllarında, beyazların başı General Wrangel'le çarpıştı.

Görünürde Bastriukof haklıydı: Bu hikayeyi, nê yapıp edip çıkarmış, öyle bir biçimde ortaya koymuştu ki neresinden tutulursa tutulsun, hasır altı etmenin imkanı yoktu. Yalnız ortada bir soru kalıyordu: Son darbeyi vurmaya hazırlanıldığı sıra, birkaç gün sonra zaferin içinde kaynayıp gideceği ve kimse tarafından canlandırılamıyacağı açıkça anlaşıldığı halde, bu hikayeyi ortaya atma gereğini neden duymuştu? Bastriukof zevkten ürperiyor, sağlam bir ipucu yakaladığını anlıyordu. Zakharof'u görmeye geldiğinde karşısındakinin: Bu işe karışma, bırak da ortalık durulsun, diyemiyeceğini biliyordu. Kendisi gibi birine böyle şey söylenemezdi.

Tümen siyasi bölümüne karşı durmadan yağdırdığı şikayetlerin dışında. Bastriukof'un buraya kadar gelmesine yol açan, keşif kolunda Hoffmann adında birinin bulunmasıydı. Adından sanılacağı gibi yahudi değil Volga kıyılarında yaşıyan gerçek bir Almandı (*). Bastriukof'un dediğine bakılırsa, durum tümende biliniyordu ama, görevleri ne olursa olsun bu tür kişilerin savaş hattından uzaklaştırılması yolunda verilen emirlere rağmen gizleniyordu. Ve bu Hoffmann tümende çarpışıyordu, hem rasgele bir yerde değil keşif bölüğünde. Saldırı öncesinde tümenin mutlaka ele geçirmesi gereken tutsağı o yakalamıştı. Bu başarısından ötürü kendisine Yiğitlik Madalyası bile verilmişti.

Ordu gazetesinin sorumlusu Bastriukof yoldaş, yayınlanmamış yazıları gözden geçirmek istemeseydi işler tıkırında gidecekti. Ama Bastriukof az raslanan gayretkeşlerdendi, ön saflara gitmesini engelleyen bir sürü görev yükleniyordu. Yayınlanmamış yazılar arasında da, bu askerin gösterdiği yararlıktan söz eden küçük bir haber bulunmuştu. Yazılışleri Müdürü Hoffmann adına takılmış, bu işe bulaşmak istemediğinden haber yayınlanmamıştı. Ama Bastriukof'un dikkatini çekti, hemen başladı araştırmaya. Yazarı çağırdı, sonunda gerçeği ortaya çıkardı. Bağlı bulunduğu orduda görevli zavallı Alman için, uluslararası önemde bir iş ortaya atıyordu şimdi. Sıkıysa biri ağzını kapamaya çalışsın!

Ordu Siyasî Bölüm Şefi çok iyi bir adamdı, yalnız ufak bir kusuru vardı. Zakharof'un bağışlanabilir saydığı bu kusur, ön saflardan hiç ayrılmayışıydı. Öyle ki, Bastriukof Yoldaş geldiğinde, onun kişiliğinde ideal yardımcıyı bulmuştu. Günlerini,

(*) Volga kıyılarında çok sayıda Alman yaşardı.

başını kaldırmadan çalışarak siyasi bölümde geçiriyor, aşağıdan yukarı bütün yazıları dolaştırıyor, böylece gitgide artan bir önem kazanıyordu. Zakharof son zamanlarda bunun farkına varıyor, elleri rapor dolu Bastriukof kendisini sık sık ziyaret ediyor, her keresinde de, içinden çıkılması gerçekten imkansız bu tür yazıları burnuna sokuveriyordu. Her birinde de imzası vardı. Böylece cephe komutanı ve siyasi yönetmenlik gözünde bu tür işlere eğilim duyan kişilerin katında, «en ufak şeyi kaçırmayan göz» gibisinden bir ün sağlıyordu. Üstelik Moskova'daki siyasi yönetmenlikte de önemli bir pistonu vardı; kendisini buraya yerleştiren de Moskova'daki adamdı zaten. Zakharof istediği kadar savaş kurulu üyesi olsun, daha uzun süre Bastriukof'un varlığına katlanmak zorundaydı. Karşısındakinin ne mene kişi olduğunu biliyordu. Onunla açıktan açığa mücadele edilemezdi. Bu tür birini kıymık gibi, içerde kırıntısını bırakmadan çekip çıkarmak gerekirdi. Aksi halde daha da batar, bir daha çıkarıp atmak mümkün olmazdı. Zakharof sabırsızdı ama, Bastriukof'a katlanması gerekiyordu. Aksi halde büyük enayilik etmiş olurdu...

Berejnoy'u görünce:

— Sen misin? dedi. Amma da çabuk geldin!

Karşısındakinin, telefon konuşmasından sonra hakkındaki şikayeti soracağını sanıyordu. Oysa Berejnoy, bambaşka bir konuya geçti:

— Konstantin Prokofiyeviç, bizi ancak siz kurtarabilirsiniz. Saldırı arifesinde bu zavallı ihtiyarı kaldırıp atmaya kimsenin hakkı yok...

— Neden o? diye sordu Zakharof.

Batyuk'un tümeni ziyareti sırasında hır çıktığını hemen anlamıştı. Berejnoy da, savaş kurulu üyesi olarak kendisinin durumu haber aldığını sanıyordu. Ama Zakharof, kişisel nedenlerden çok hak ve ödevler konusundaki inancından gelen bir çeşit onurlulukla, durumu bilmediğini açığa vurmak istemiyordu. Nasılsa Berejnoy içindekileri olduğu gibi açığa vuracak, her şey iyiden iyiye anlaşılacaktı.

Gerçekten de Berejnoy'un davranışı, düşündüğü gibi oldu.

— Batyuk gittikten sonra zavallı ihtiyara baktıkça ağlayasım geliyordu.

— Senin gözlerin meğer pek kolay yaşarırmış...

— Kendisini çok severim, dedi Berejnoy.

— Ne çabuk? Geleli bir ay ya oldu ya olmadı...

— İnsan birini ilk bakışta sever Zakharof Yoldaş.

— Siyasî bölüm görevlileri için tehlikeli bir şey. Bugün ona acımak, yarın toprağa gömülmesine yol açabilir.

— Orasını bilmem. Bütün bildiğim, yarın tümenin komutasını elinden alırsanız, öbür gün onu diri diri gömeceğinizdir.

— Tümeni düşünüyor musun?

— Tabii. Ötekilerden kötü durumda değil, Pikin elinden geleni yapıyor, ben de çalışıyorum, Kuzmiç kendini yıpratırcasına iş görüyor. Alaydan alaya koşmaktan kurtulmasını istiyorsanız kendisine bir yardımcı verin. Nasıl olsa, tümende bir komutan yardımcısı yok.

— Yok, çünkü Serpilin'in komutanlığı sırasında siz böyle birini istemediniz. Sçerbaçef hastaneden çıkmadıkça yerine birinin atanmamasını dilediniz.

— Evet ama şimdi, durumu göz önüne alarak sizden birini istiyoruz.

—Burada iş ciddileşiyor. Ordu komutanı ve kurmay başkanına danışacağım.

— Ben de, daha önce Serpilin'e uğrarım.

— Uğrayıp da ne yapacaksın? Birlikte sığır gütmediniz ya.. Geçmişteki dostluğunuzdan yararlanıp neden kurmay başkanını yanlış yola yöneltmek istiyorsun.

— Niçin «geçmişteki dostluğumuz?»

— Enayi numarası yapma. Çok iyi anladın ne demek istediğimi. Geçerli bir çözüm yolu daha var: Orduda görevli doktorlardan bir kurul toplamak, sağlık durumunun görev yapmasına engel olup olmadığına karar verme işini bu kurula bırakmak.

— Peki... dedi Berejnoy bıkkınlıkla. İşte o zaman hapı yuttuk; Batyuk ne emrederse kuruldaki doktorlar da onu söyleyecekler.

— Neden böyle herkese iftira ediyorsun? dedi Zakharof öfkelenerek. Bu yanını hiç sevmiyorum. İyi bir insana benziyorsun, ama bu, çaktırmadan belden aşağı alçakça yumruklar atmana engel olmuyor. Ne hakla başkalarına kara çalıyorsun? Öğrenmek istersen doğruluk ve namusluluk konusunda sağlık kurulumuzun şefi sana çok şey gösterebilir.

— Özür dilerim, hiç düşünmemiştim, dedi Berejnoy.

Zakharof'un öfkesi geçmemişti:

— Neyse, bırakalım bunu, dedi. Karşına, sözlerinin tam tersini savunan biri çıktı da özür diliyorsun. Yoksa, bir kere

daha haklı olduğuna inanırdın.

Zakharof ahizeyi kaldırdı, telefonun kolunu çevirdi.

— Ordu Komutanı nerede?

Ordu Komutanının Kurmay Başkanıyla durumu görüşmeye gittiği söylendi.

— Peki, dedi Zakharof telefonu kaparken. Önümüzde biraz daha zaman var demektir.

Telefonla Bastriukof'u çağırdı.

— Gelin, şimdi de biraz karıştırdığınız haltlardan söz edelim, dedi Berejnoy'a.

— Ne haltı General Yoldaş?

— Siyasî Bölüm Başkan Yardımcısı ne olup bittiğini sana anlatacak. Seni bu zevkten yoksun bırakmak istemiyorum.

İşin içinde hiç bir gariplik olmadığı halde, Berejnoy'a yönelen bakışları Zakharof'a garip geliyordu. Sadece bakıyordu yüzüne. Az önce payladığı Berejnoy onun gözünde iyi bir insandı. Birlikte inceliyecekleri konuda gerektiği gibi davranmıştı herhalde. Oysa, az sonra içeri girecek olan Bastriukof, kötülük yapmaktan hoşlanan bir yaratıktı. Ortaya attığı hikaye de pis bir hikayeydi. Ama iş o hale gelmişti ki, Bastriukof Berejnoy'a ağzına geleni söyleyecek, bu durumda, Zakharof ona engel olamıyacaktı.

Bastriukof, aldığı emir gereğince hazır bekliyordu, telefonu alır almaz da Zakharof'un odasına koştu. Bir saat önce getirdiği dosyayı açtı, gözlüğünü taktı, görüşlerini açıklamaya koyuldu.

Az önce Zakharof'a söylediklerini tekrarladı, ama Tümen Siyasî Görevlisinin durumdan ne ölçüde haberli olduğunu bilmediği noktasına biraz fazlaca bastı. Bununla Berejnoy'a, kendini kurtarması için bir fırsat vermek istiyor gibiydi. İlk görüşmeyle şimdiki konuşması arasında tek fark buydu. Gözlerinin çevrelerinde yoğ torbacıkları oluşmuştu ama Bastriukof'un yüz derisi gergindi, güçlü ve sağlıklı olduğunu gösteren bir yüzdü bu. «Aynı şeyi kelimesi kelimesine tekrarlıyor, diye düşündü Zakharof. Kendisinden hoşlanmadığımı, raporunu onaylamadığımı biliyor ama, benden korkmadığı için gerilemiyor. Ya görevinde benden daha uzun süre kalacağına, ya da sabrımın taşıp onu övgü dolu bir sicille mümkün olduğu kadar uzağa süreceğime inanıyor.»

Berejnoy traşlı kafasını önüne eğmiş, tam önündeki masaya bakıyordu. Zakharof, bakışlarını onunkilerle karşılaştırmak

ve: «Karşındakinin nasıl biri olduğunu anla da akıllıca davran», demek istiyordu. Ama Berejnoy, gözlerini hiç kaldırmıyordu.

— Raporum bu kadar, dedi Bastriukof.

— Cevap verin yoldaş, dedi Zakharof da.

Biraz beyni olsa: «Durumu inceler, aydınlatır, size raporumuzu yollarız», cevabını verirdi. Bu süre içinde de, çaktırmadan Hoffmann'ı tümenden uzaklaştırır, «durumu aydınlatmak» ve «rapor göndermek» te iyice ağırdan alır, bu iş de Stalingrad savaşının sonuna kadar uzar giderdi; savaş bittiğinde de uygun, kimsenin bu sorunla ilgilenmeyeceği fırsatı kollar, bütün bunların eskimiş şeyler olduğunu savunur ve gelecekte bu tür olayların tekrarlanmıyacağına söz verirdi.

Ama Berejnoy, böyle durumlarda zeki olmayı hiç bilmiyordu. Kıpkırmızı kesilen yüzünü ağır ağır kaldırdı:

— Bastriukof yoldaşın tümenimizle ilgili bunca ayrıntılı bilgiyi nereden aldığını merak ediyorum doğrusu, dedi. Bizi çok uzun zamandan beri görmeye gelmedi, o kadar uzun ki yüzünü bile güçlükle hatırlıyabiliyorum.

— Lafı değiştirme, dedi Zakharof, konuya dön.

— Konuya mı... Alay komiseri yoldaşın sandığı gibi bizim bürolar diğer tümendekilerden daha az çalışsaydı, emin olun, ordu siyasî bölümü az kırtasiye yolladığımızdan ötürü bizi kutlardı. Kırtasiyecilik sevmediğimiz bir gerçek, ama bu başımıza kakıldığına göre hatalarımızı giderecek gerektiği kadar çok sayıda rapor yollamanın yollarını arıyacağız. Ama dostluk havasına, hoşgörüye ve sözde tümen siyasî bölümünde hüküm süren dikkatsizliğe gelince, dostluk havası konusunda bütün yardımcılarımla dost olduğumu kabul ediyorum. Hepsini sevmeyi savaşta öğrendim, bundan sonra da onları sevmekten vazgeçemem. Hoşgörüye gelince, komiser yoldaştan ricam bizim alaylardan birine gitmesi, orada yirmi dört saat süreyle kendini bir siyasî yardımcının yerine koyması ve onlardan savaş süresince istediklerimi yapmasıdır. Sonra yanınıza döner, çok şey isteyip istemediğimi size anlatır. Dikkatsizliğe gelince, bu noktada hata ettiğimi kabulleniyorum: Tümende kağıt üstüne kağıt doldurmaya bayılan biri var, benim karşımda ağzını bile açamaz ama, Bastriukof yoldaşa yazı üstüne yazı yollar. Ben de uyarılarını dikkate alacak, ona göre davranacağım. Bastriukof yoldaş Hoffmann'dan başta gelen bir olay diye söz ediyor, bu çok iyi...

— Neden çok iyi? diye sordu Zakharof.

— Bu konudaki davranışımız çok iyi, kurul üyesi yoldaş. Benim görüşüm bu.

— Nasıl çok iyi?

— Hoffmann keşfe çıktı, bir tutsakla geri döndü, önce kendisine «Kızıl Yıldız» nişanı verildi. Ama sonra ordu kademesinde bunun kabul edilmeyeceğini düşündük ve kendisine olanaklarımız içinde kalanı, yani «Yiğitlik Madalyası»nı verdik. «Kızıl Yıldız» çok daha iyiydi tabii, ama «Yiğitlik Madalyası» da pek kötü sayılmaz. Bu nedenle, çok iyi diyorum.

— Konuşmayı yine başka yöne çevirmeye başladın, dedi Zakharof. Sana nişandan, madalyadan değil başka şeyden söz ediliyor.

— Hepsi birbirine bağlı, karşılığını verdi Berejnoy. Eylülde bir madalya aldı, kasımda ikincisini, şimdi de üçüncüsünü elde etti. Tam yedi kişiyi tutsak etti. Ama, üçüncü nişanı aldıktan sonra kendisini tümenden atmak gerekiyor, değil mi?

— Zakharof yoldaş, izin verirseniz alay komiseri yoldaşa bir şey sormak istiyorum, dedi Bastriukof.

— Sorun.

— Sözkonusu günlük emri aldınız mı?

— Evet.

— Emrinizdeki askerin alman uyruklu olduğunu ne zaman öğrendiniz?

— Çok önceden; öğreneli epey zaman olduğundan unuttum gitti bile. Bu günlük emir yayınlanmadan üç madalya aldığı için Hoffmann'ın sözkonusu edilmediğini sanıyordum.

— Emirden önce üç değil iki madalya almıştı.

— Peki, iki olsun. Bu iki madalyayı almaya bir çalışın bakalım. Yerinizde olsam pek niyetlenmezdim ama, belki siz bir denemek istersiniz?

— Bana bak madenci dilini biraz tutsan iyi olur! dedi Zakharof.

— Bütün bunlar beni hiç ilgilendirmiyor general yoldaş, dedi Bastriukof sakin sakin. Aydınlatılması gereken olayın içyüzü. Bana kalırsa durum çok açık. Günlük emir, bilerek çiğnenmiş. Hem de tümen siyasî görevlisinin gözü önünde. Durumu bildiği halde.

— Gözü önünde ve durumu bildiği halde değil! diye bağırdı Berejnoy. Benim öğüdüm, benim isteğim ve tüm benim sorumluluğum altında. Benden başkasını işin içine sokmayın.

Zorlamayın kendinizi.

— Ne biçim adamsınl diye bağırdı yine Zakharof.

— Özür dilerim Zakharof yoldaş.

— Bütün bildiklerimi size anlattım general yoldaş, dedi Bastriukof, ardından da dosyasını kapadı. Kusurumu bağışlayın ama tümen siyasî yardımcısının, sizin yanınızda bana karşı bu kadar görgüsüz davranacağını hiç ummuyordum. Sizin de, hiç olmazsa, sözünü kesmenizi beklerdim. Gidebilir miyim?

Görevini bitirip odadan ayrılmak ve Zakharof'la Berejnoy'u başbaşa bırakmak istediğini belirtircesine yerinden kalktı. Herhalde ikisi aralarında anlaşacaklardı, oysa kendisi için aynı şey sözkonusu değildi.

Ama Zakharof, ona bu fırsatı vermedi.

— Kalın, dedi. Henüz işimiz bitmedi.

Berejnoy'dan yana döndü, konuşmaya başlamadan önce ayağa kalktı. Berejnoy da doğruldu. Masanın üçüncü köşesindeki Bastriukof da, bir sıçrayışta esas duruşa geçiverdi.

— Yarın bu Alman tümenden uzaklaştırılmalı, dedi Zakharof Berejnoy'un gözlerinin içine bakıp. Emrin yerine getirildiğini bana bildireceksiniz.

— Peki.

— Verilen emir tekrar çiğnenirse bütün sorumluluk size ait olacak. Bastriukof yoldaşa bir cevap verebilmenize yol açan nedenleri anlatacaksınız. Savaş kurulunda raporunuz incelenecek. Savaşın sonunda. Şu sıra eğlenceniz uğruna kaybedecek zamanımız yok. Bir bu eksikti...

Bastriukof'a bir göz atıp, kabaca:

— Gidebilirsinizl dedi.

Bastriukof'un yüzünden bir şey anlaşılmıyordu, taş kesilmişti. Berejnoy'a hazırladığı oyunu, Zakharof'un büyük ölçüde önlediğinin farkındaydı. Öyle ki, bu davranışına karşılık Bastriukof'un söyleyecek bir sözü de olamazdı. Sustu, Berejnoy odadan çıkana dek kaşlarını bile oynatmadı.

Zakharof oturmadı. Bastriukof'a da oturmasını söylemedi. Ona doğru yürüdü:

— Raporunuzdaki dikkate değer noktalar üzerinde duracağım ama, tümen siyasî görevlilerinin ağzından bugün duyduklarımızı duymak istemiyorsanız, yarından tezi yok birlikleri dolaşmaya başlayın.

— Emredersiniz general yoldaş, dedi Bastriukof. Yalnız siyasî bölüm şefinin nasıl biri olduğunu bilirsiniz.

Bu sözleri, bütün dertler sırtına yüklenen felakete uğramış bir zavallı edasıyla söylüyordu. «Her şey benim üzerimde, der gibiydi. Bütün bu kırtasiyenin, angaryaların içinden çıkamazken, şu başıma kakılana bakınl»

— İyi ama ikimizden birinin görev başında bulunması gerekir.

— İkinizden birinin, ama sizin değil. Sizi görmek için arayıp ön saflarda bulunduğunuz cevabını alırsam, bu iş için kafanızı koparmıyacağıma söz veriyorum. Yarın 111. tümende olacağım, orada sizinle karşılaşacağımı umarım. Başka soracak şeyiniz var m?

Bakışlarıyla Bastriukof'u izlerken, kendi kendine: «Hayır sevgili dostum, diyordu, seninle barış yepmıyacağım. Sonuna kadar savaşacağım. Tıpkı Almanlara yaptığım gibi. Senden kurtulmak için, övgü dolu bir sicilin altına da imzamı atmıyacağım. Ya senin çevirdiğin dolaplar yüzünden benim kellem gidecek -çünkü benim arkamdan da bir takım şeyler çeviriyorsun, bundan eminim- ya da gerçek kişiliğinin ne olduğunu ispatlıyacağım. Bu iş pek kolay olmayacak, çünkü senin durumunda niceleri var...»

Kapı kapanınca Zakharof Batyuk'u aradı. Batyuk geri dönmüştü bile. Sırtına kaputunu aldı -gideceği yer uzak değildi- ve çıktı.

Batyuk, karargahında Serpilin'le birlikte oturmuş çay içiyordu. Bu barışçı uğraşa rağmen paltosunu çıkarırken kulağına çalınan birkaç söz, Zakharof'a, görüşmenin oldukça sert geçtiğini anlattı.

Onun içeri girdiğini gören Batyuk:

— Konstantin Prokofiyeviç, dedi, seni davet ediyorum. Gördüğün gibi çay içiyoruz.

— Peki dedi masanın başına oturan Zakharof, üçüncü bir konuktan sıkılmazsanız davetinizi kebul ediyorum.

— Bütünüyle durum olumlu bir yönde gelişmekte, dedi Batyuk. Yarın için küçük bir ek düşündük, diye devam etti başıyla Serpilin'i göstererek. Sonunda bağlantıyı, ya 111. Tümenin ya da 107. Tümenin bulunduğu kesimde sağlıyacağımızı sanıyoruz.

— 111. Tümenin bulunduğu kesimde sağlanması daha akla yakın, dedi Serpilin.

— Sen geldiğin sıra biz de Serpilin'le 111. tümenden söz ediyorduk. Şu köylü komutanı tümenin başından atmakta kararlıyım. Hele yarası açıldığından beri... Meşru bir neden, cansıkıcı yanı yok. Biraz daha beklersek onu görevden almak güç olur. Senin haberin yok, anlatayım.

— Haberim var, dedi Zakharof. Berejnoy beni görmeye geldi, durumu anlattı.

Öncelikle konuşmak imtiyazını kaçıran Batyuk:

— Demek dolambaçlı yollara başvurdular, dedi. Dişlerini gösterdiler, şikayete geldiler...

— Neden dolambaçlı yollara başvursunlar? Bu tür bir sorunu ordu savaş kurulu üyelerinden birinin dikkatine sunmak ne zamandan beri «dolambaçlı yol» diye adlandırılıyor?

Batyuk'un, yetkilerini aşmasına hiç dayanamazdı.

— Peki, peki, sadede gelelim, dedi Batyuk.

— Gelelim. Söyler misin, neden Kuzmiç'i «köylü komutan» diye niteliyorsun? İşçi-köylü, kabul, 1918 yılında, Donetz havzasında ayaklananların kurduğu 1. orduya Kuzmiç komuta etti...

— Söylemek istediğim de buydu. Eskiden bir orduya komuta etmiş, ama şimdi bir tümene komuta edecek halde bile değil... Konuşmasını dinlesen, bir generalle değil bir başçavuşla karşı karşıya olduğunu sanırsın.

— Pek haklı değilsiniz İvan Kapitonoviç, dedi Serpilin araya girerek. Eski tümenimi kıskanç bir özenle gözettiğimi de iyi anlarsınız. Kuzmiç'in tümene çok iyi komuta ettiği inancındayım. Gerek alınan sonuçlar, gerekse telefonda bana söylenenler, özellikle Pikin'in sözleri bu yargımı doğruluyor. Savaş yöntemi, her şeyin hakkını vermek gerekir... Kuzmiç'e alışmak gerek.

— Herkese alışacak vaktim yok, dedi Batyuk. Benimle konuşurken, teşekkür edecek yerde ikide bir tatsız sözler söylemeni kılımı kıpırdatmadan kabullenmeye alıştım ya, yeter.

Serpilin'e alıştığı gerçekten doğruydu, son günlerde, raporlarını dinlemek için onu karargahına hiç çağırmıyordu. Ama sabah akşam, durumu incelemek üzere kurmay başkanlığına gidiyordu. Şimdi bu yolu faydalı buluyordu. Bir ay önce böyle davranacağı söylense inanmak istemezdi. Bütünüyle talihi yaver gitmişti: Önce savaş kurulu üyesi ardından da kurmay başkanı yönünden. İkisi de, önlerinde maskaralık yapılmasına göz yumacak takımından değildi. Öyle ki, onlarla düşe kalka Bat-

yuk, farkına bile varmadan düzeliyordu. Direnmeyle karşılaşmak onu despotluğa itiyordu, ama bunun tam tersiyle karşılaştığında hoşgörü sınırları içine giriveriyordu. Aslında hoşgörüden de yoksun sayılmazdı. Şu sıra olan da aynı şeydi.

— Peki! Diyelim ki, eski tümenin hakkında karar verme durumunda olan ben değilim de sensin. Ne yaparsın? diye sordu birden Serpilin'e.

— Savaşın sonu gelmeden hiç bir yerine dokunmam.

— Ya açılan yarası onu bir şey yapamaz hale getirirse?

— Böyle bir durum karşısında düşünmek bile gereksiz. Ama benim, Kuzmiç'in doğruluğuna inancım var. Kendini sonuna kadar tümenine komuta edecek güçte hissettiği muhakkak. Aksi halde direnmez, yapmaz böyle şey.

— Kendisini bu kadar iyi mi tanıyorsun? Bugün 62. Orduyla bağlantıyı kuramadı, oysa dün kuracağına söz vermişti.

— Biz de, aynı konuda cephe komutanına söz verdik. Bizi de mi görevlerimizin başından almaları gerekiyor şimdi? Gerçeği söylemek gerektiğinde, bana kalırsa suçlu değiliz. Karşımızdakilerin direnmesi umduğumuzdan güçlü çıktı. Bir kere daha, cephe haberleşme örgütü bize masal anlattı. Kıstırdığımız Alman askerinin sayısı otuz ya da kırk bin değil, çok daha fazla.

— Savaş sona erdiğinde onları sayarız, dedi Batyuk.

— Az önce Berejnoy bana bir şey hatırlattı, dedi Zakharof. Belki, Kuzmiç'i tümen komutanlığından almak yerine yanından tezi yok ona bir yardımcı verirsek, teker teker bütün taburları gezmekten kurtulur.

— Bütün bunlar çare değil, dedi Batyuk. Ona bir yardımcı vermek gerekli, verebiliriz de. Senin Pikin-başıyla işaret etti- tümen komutanlığına vekalet eder, Kuzmiç'i de hastaneye göndeririz. Kendisine de aynı şeyi söyledim, artık hazır olmalı.

— Bu yara, harekatın başlangıcında ya da ortasında açılsaydı tek şey söylemezdim, dedi Serpilin. Ama tam sonunda... Her şeyi olduğu gibi görmek gerek. Yarası açıldığına, elli yedi yaşında da olduğuna göre bu onun son savaşı. Savaşın sonuna erişememek Kuzmiç için ölüm demektir. Sizden, birkaç gün daha beklemenizi rica ediyorum.

Batyuk kaşlarını çattı. Geldiği günden beri Kuzmiç'e pek değer vermiyordu. Kendisine danışmadan, aceleyle tümenin başına getirmişlerdi. Üzerinde bıraktığı ilk izlenim de garipti, çekmecelerin dibini karıştırıp tozların arasından çekip çıkarmışlar-

dı sanki bu ihtiyarı. «Al şunu, artık ihtiyacım kalmadı», demişlerdi. Gerçeği söylemek gerekirse Kuzmiç, işin içinden pek fena da sıyrılmamıştı ama, bütün yaptıkları ilk izlenimi değiştirmeye yetmemişti. Batyuk, gerektiği gibi savaşmasını çok iyi bir kurmay başkanına sahip oluşuna bağlıyor ve bütünüyle rastlantı sonucu general olmuş, ileri görüşü olmayan bir asker sayıyordu Kuzmiç'i. Kendisine Frunze'den söz etmeye başlaması da, hepsinin üstüne tüy dikmişti. Şu işe bakın, Frunze ona sen demezmiş! İç savaş kahramanına da maşallahl... «Tümenin komutasını devret» sözünü kötülüğünden söylememişti Batyuk, genellikle insanları hiç düşünmezdi. Bu yüzden de Kuzmiç'in konuşmasına kızmıştı, genellikle astlarına, överken yâ da yerin dibine batırırken kaba davranır, duygularını hiç hesaba katmazdı. Bu olayda da, Kuzmiç'e: Hadi bakalım ihtiyar, hesabın tamam, ihtiyarlar yurdunun yolunu tut artık! der gibiydi. Şimdi içine pişmanlık değil de -hayır, henüz o duruma gelmemişti-, garip bir rahatsızlık çökmüştü. Bu rahatsızlık kişiliğini ortaya koymasına, Zakharof'la Serpilin'in uyarılarını hesaba katmadan iş görmesine engel oluyordu.

— Peki, dedi bir süre sustuktan sonra ve Serpilin'e döndü: Yarın sabah, topçu ateşi kesildiğinde eski tümenine uğra. Bak bakalım işler yolunda mı? Değilse gereken değişiklikleri yap, Kuzmiç'i yakından, acımasız, görevinin gerektirdiği gibi kolla. Bende bıraktığı izlenimi sende de yaratırsa, dönüşünde cephe komutanlığına haber verir, onu tümeninin başından alırız. Tümen komutanlığında kalabilecek yetenektayse, uyuyan canavarı uyandırmanın hiç gereği yok. Kurmay başkanlığı harekât bölümündeki yardımcın hâlâ tümende mi?

— Evet, iki günden fazla oluyor.

— Onu kendilerine bırakabilir miyiz?

— Tabii, bırakabiliriz.

— Öyleyse General Kuzmiç'le anlaş, banim adıma bu göreve atandığını bildir. Ne düşünüyorsun? diye sordu Zakharof'a. sonra.

—. Aynı fikirdeyim.

Batyuk, Serpilin'e döndü:

— Yalnız unutma Fedor Fedoroviç, sözkonusu senin eski tümenindir. Onunla gerektiği gibi ilgilen. Tümeni her şeyin üstünde tutmak gerek. Haklı olduğumu hissedersen hiç düşünme.

— Merak etmeyin, düşünmem. Komutayı başkasına geçir-

mek gerekirse, hiç bir şeyden çekinmem.

Dışarı çıktıklarında Serpilin Zakharof'a elini uzatıyordu ki, Zakharof onu durdurdu.

— Benimle daireme gel. 111. tümenin keşif bölüğünde görevli, Hoffmann adında birini hatırlıyor musun?

— Tabii. kendisine elimle iki «Yiğitlik Madalyası» verdim. Neden? Alman olduğu mu anlaşıldı?

— Evet, siyasi bölümde görevli bir herif benim oraya gelip bağırdı çağırdı. Günlük emrin çiğnendiğini, falanı filanı söyledi durdu... Berejnoy'a gözdağı vermek zorunda kaldım...

— Öyleyse bana da.

— Önemi yok, pek aldırmaz, sonunda da unutur gider. Onu düşünüyorum ben. Kim bu Hoffmann?

— Bana Hoffmann gibi yedi bin Alman verin, onlarla bir tümen kurar ve başına Hoffmann'ı geçirerek faşistlerle savaşmaya giderim. Yaptığım seçimden örtürü pişmanlık duyacağımı da hiç sanmıyorum!

— Anladım. Yarından tezi yok, tümenden uzaklaştırılmasını emrettim, dedi Zakharof ayrıntılı bilgi verme gereğini duymaksızın. Nasılsa Serpilin, bu işi gönül rahatlığıyla yapmadığını anlardı.

— Ne yaparız öyleyse?

— Sen düşün, dediğin kadar iyi biriyse çareyi sen bul. Ben üstüme düşeni yaptım, diye ekledi hafif bir gülüşle, şimdi sıra sende.

— Kendi keşif gurubumda Hoffmann'ı tercüman olarak alıkoyabilirim. Yakında onun gibilerine çok ihtiyaç duyacağız.

— Yine de pek yakın. Az sonra başlarlar tekrar başımıza ekşimeğe.

— Öyleyse izin verecek, kendisini cephe keşif birliğine yollayacağım. Kapanın elinde kalacak valla.

— Onu, bir kere daha yahudi diye mi yutturacaksın? dedi Zakharof alaycı bir gülümseyişle.

— Bakacağız, diye cevap verdi Serpilin ciddi ciddi. Karşılaşacağım adama bağlı bu.

— Peki öyleyse, dedi Zakharof.

Zakharof'un, az önce «dairem» diye adlandırdığı yerin önündeydiler.

— Gidip eski tümenini şöyle bir dolaşmak için yanıp tutuşuyorsun değil mi? Kurmay başkanlığından epey bıkmış olmalısın.

— Hem evet, hem de hayır.

— Neden?

— Görev çok nazik. Beş gün önce Kuzmiç'ın yarası başına bela olduğunda Pikin bana telefon etti. Durumu dostça açıkladı, ne yapması gerektiğini sordu. Kuzmiç, kimseye söylemiyeceklerine yemin ettirmişti, tabii Pikin de güç durumdaydı. Aslında üstlerine durumu bildirmesi gerekiyordu. Ama herkes, uykusunda bile tümen komutanlığı düşü gördüğünden haberliydi. Sonuç ne olursa olsun, herkes: «Bu iş senin eserin, onun yerine göz dikmiştin» diyecek.

— Sen kendisine ne öğüt verdin ?

— İşler sarpa sararsa beni haberdar ettiğini, benim bu işe boşverdiğimi söylemesini istedim. Durum dayanılmaz bir hal alınca, bana resmî bir telefon açacaktı.

— Açmadı mı?

— Şimdiye kadar hayır.

— Evet, üzerine aldığın görev gerçekten çok nazik. Ama arandığını söylemek zorundayım.

— Arandığım doğru, çünkü birine: «Elinden geleni yaptın, artık git!» denmesine karşıyım. Hem de hiç teşekkür etmeden! Bir sürü çözüm yolu arasında bir seçim yapmak mümkün, ama bunu çözüm yolları arasından kesinlikle çıkarmak gerekli. Tabii savaş, hiç durmadan insanları kalpsiz yapıyor. Hem de kaç kere geliyor bu tür işler insanın başına. Örneğin, şu Hoffmann'ın durumunda olduğu gibi. Yine de hiç sevmediğim bir şey bu. Ne benim görevli bulunduğum yerlerde yapılmasını istedim, ne de başkalarının.

— Eh, herkesin ufak tefek kusurları oluyor.

— Doğru, dedi Serpilin, yalnız ben bu kusurlara alışmak niyetinde değilim... Gidebilir miyim?

ON BİRİNCİ BÖLÜM

26 OCAK sabahı, kısa ama hırslı bir topçu ateşinin ardından, Kızılordu birlikleri, alman savunma hattını yararak, içine gömülerek, ufak ufak yıpratarak ya da yalnızca baskı yoluyla iş görerek on altı gündür kesintisiz devam eden ilerlemelerini sürdürdüler.

Almanlar, uçurumun kenarında olduklarını anlatan bütün belirtilere karşı, hep aynı direnmeyi gösteriyorlardı. Hiç kuşkusuz, ön saflardaki savaşçılar bu belirtileri en az genelkurmaydaki generaller kadar, hatta doğrudan doğruya derilerinde hissettiklerinden daha fazla duyuyorlardı. Gerçeği söylemek gerekirse, son günlerde savaşırken gösterdikleri coşkunluk aşırı yorgunluklarının verdiği hırstan, birkaç haftadır tükendiği söylenen düşman gücünün ne zaman biteceğini öğranmek için duyulan dayanılmaz istekten geliyordu.

Topçu ateşi arasında, Serpilin telefonunun yanında haritayı inceliyor, önceki akşamdan beri uzun uzadıya hazırlanan saldırının kaç insan hayatını kurtaracağını, kaçının da kaçınılmaz şekilde yok olacağını düşünüyordu. Alman birliklerini yarıp bağlantıyı kurabilirse, o gün olup bitecek olayların yanında gece Batyuk ve Zakharof arasında geçen konuşmasının ne denli gülünç ve kısır kalacağını da kendi kendine tekrarlıyordu.

Yerinde sayılsa da sayılmasa da -bu konuda bir yargıya varmak için artık çok geçti-, üç kere nişan alıp sekretere yahudi olduğunu yazdırmamak için diretecek kadar inatçı olan elman asıllı rus askerinin geleceği konusunda kafasını yormasına yol açan günlük emrin ne önemi olabilirdi?

General Kuzmiç'in sonucun alınmasından birkaç gün önce tümenden ayrılmasının, önce zaferi kutlayıp sonra hastanenin yolunu tutmasının, olup bitenlere oranla ne önemi olabilirdi?

Bu küçük sorunlar yine de onu düşündürüp, üzmüştü. Cephedeki hayatın bir bölümü sayıldığından, kişisel sorun diye adlandırılması gerekiyordu. Kendi ufak çıkarlarının ötesini görebilen kişi de generalle takışmaktan kurtulamazdı. Serpilin de Batyuk'un huysuzlukları karşısında hissizlemişti artık, yine de önceki gece yapılan tartışma onu duygulandırmıştı...

Top sesleri kesildiğinde düşüncelerine gömülecek zamanı bulamadı; telefonlar ve raporlar yağmaya başlamıştı. Bir saati aşkın bir süre içinde durum açıklığa kavuştu. İşler yolundaydı. Güçlük çıktığında, kimse üstlerine hesap vermekte acele etmezdi; ama zafer ufukta belirmeye, alınan yerlerin geri verilmiyeceği inancı yerleşmeye görsün, rapor vermekte kimse geçikmezdi. Böyle anlarda, istenmediği kadar haber yağardıl ...

Pikin'in telefonuna bakılırsa, özellikle 111. Tümende durum çok iyiydi.

Hemen Serpilin son haberleri vermek, değişiklik olup olmadığını, bir süre yerinden ayrılmasında sakınca bulunup bulunmadığını anlamak için Batyuk'u aradı.

— Kabul, gidebilirsin, diye cevap verdi Batyuk. Sana kim vekalet edecek?

— Kurmay Başkanlığı Harekât Bölümü Şefi.

— Git, diye tekrarladı Batyuk. Sen dönene kadar burada kalıyorum, yalnız çok gecikme.

Durumu, dakikası dakikasına bilmekten hoşlanan Serpilin:

— Saat kaça kadar izin veriyorsunuz? diye sordu.

— Dörde kadar. Aslında, durumu dikkate alıp kararı kendin verirsin.

— Emredersiniz.

Serpilin telefonu kapadı. Albay Artemyef'in 111. Tümenden dönüp dönmediğini emir subayına sordu.

— Çağırıldı, ama henüz gelmedi.

Serpilin yüzünü buruşturdu: Gitmeden önce terfiini ona bildirmek istiyordu.

— Neden gelmediğini anlayın. Geri döndüğümde çağırırsınız.

Serpilin, kürklü ceketini sırtına geçiriyordu; o sıra yokluğunda telefona bakan Albay Kazantsef seslendi. Serpilin geri döndü, ahizeyi aldı:

— Sizi dinliyorum yoldaş Zakharof.

— 111. Tümene mi gidiyorsun?

— Evet.

— Arabanda boş yer var mı?

— Var. Kimin için?

— Yanımda Siyasi Bölüm Başkan Yardımcısı var. Gün doğmadan yola çıkmasını emrettim. Aksi gibi, arabası arızalı. Durumu şimdi öğrendi. Ona bu yardımı yapıver.

İnsan bir kere gecikti mi, arkasını alamaz. Zakharof telefonu kapamış, Serpilin dışarı çıkmıştı; Kazantsef koşarak peşinden gelip onu yine çağırdı. Bu kez arıyan Batyuk'du.

— Daha yola çıkmadın mı? Senin yanında 111. Tümen bağlantıyı kurarsa, benim adıma general Kuzmiç'i kutlarsın.

— Emredersiniz, karşılığını verdi Serpilin.

Emirberiyle birlikte yanına vardığında, arabasının ardında duran ikinci bir arabanın önünde dikilen Alay Komiseri Bastriukof'u gördü.

— Günaydın, dedi. Serpilin. Yanılmıyorsam, sizi de arabama almam gerekiyor.

— Evet general yoldaş. Ama Zakharof yoldaşın size elefon ettiği sıra arabamdaki arızayı giderdiler.

— Daha iyi öyleyse. Birlikte gideriz. Bizimki başa geçer, sizin arabanız artçı olur.

Bölüm Başkan Yardımcısına ufak bir hizmette bulunmasını rica ederken Zakharof'un sesine verdiği alaycı hava dikkatini çekmemişti. Zakharof'un isteğini ciddiye almış, hiç bir art düşüncesi olmadan Bastriukof'u arabasına davet ediyor, aynı yere gittiklerinde bu durumu olağan karşılıyordu. Ya bu isteğin ardında başka şey varsa? Zakharof'un, çok kötülediği halde önemli bir görevde katlanmak zorunda kaldığı bu adamla birkaç kelime konuşabilmek için, kendilerini karşı karşıya getiren raslantıdan faydalanmak istiyordu.

Bastriukof'un sakız gibi beyaz, kemeri yerli yerine oturtulmuş kürklü ceketine, kuşkulu, pırıl pırıl, sinekkaydı traşlı yüzüne yan gözle bakıyor:

«Anlayabilene aşkolsun, diyordu. Belki söylendiği kadar alçak biri değil, varlığıyla herkesin, kendi kendisinin bile başını ağrıtan öküzün teki. Yapmakla gö.evli oldukları şeyi eksiksiz yerine getirirler, ama hep bir aksilik çıkar, ya görülen işi bozar ya da bir takım insanların başına dert açarlar. Üstün niteliklerine rağmen, hiç bir alçağın yapamıyacağı kadar kötülük yaparlar. Gerektiğinde hayatlarını verdikleri de olur, ama sağlıklarında kimseye acımadıklarından, ölümlerinden sonra da kimse onlara acıyacak ya da anlıyacak cesareti gösteremez. Belki

Bastriukof bunlardan biridir?»

— Bakar mısınız biraz, alay komiseri yoldaş...

Hızla geri dönen Bastriukof:

— Sizi dinliyorum general yoldaş, diye cevap verdi.

Serpilin, kayıtsız, sinekkaydı traşlı yüzünde kuşkulu olduğunu gösteren bir hareketsizlik sezdi.

— Açıkça söyleyin, geçen gün subaylar arasında gazetenizi eleştirdiğimde, en çok canınızı sıkan ne oldu? Zakharof yoldaş kırgınlığınızdan bana söz etti ve bunu hesaba katmamı istedi. Ama ne olup bittiğini pek iyi anlamadığımı kabul etmeliyim. Her türlü anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için, durumu anlatır mısınız lütfen?

Bastriukof, sorunun anlamından çok «hesaba katmak» sözcükleri üzerinde durarak gözlerini birkaç saniye Serpilin'e dikti. Neyi hesaba katmak sözkonusuydu? Bu tür yargıların yanlış olduğunu ve onun önünde böyle konuşmaması gerektiğini mi?

— Bana cevap vermiyor musunuz? Kızdığımı, sinirlendiğimi sanmayın, gerçekten açıklama bekliyorum.

— Neyi açıklamamı istiyorsunuz? Bana kalırsa, her şey açıkça ortada. Düşmanın en büyük kayıpları verdiği bölümlerin üzerinde durduğumuz için gazeteyi, düşmanı küçümsemekle suçlamak doğru değil.

— Canım, bizim tartıştığımız şey başka! Savaşçıların yiğitliklerinden söz edilmesine karşı çıktığım mı var? Aptalca bir şey olur bu. Sadece, kaç keredir üst üste Almanları tepe taklak devirdiğimizden, oysa bizimkilerin sağ salim ayakta kaldığından söz ediliyor. Üst üste birkaç sayıda durum hep aynı. Neden böyle yazılıyor? Kim inanıyor buna? Gazetenin cephe gerisine gönderildiği yok, cephedekilerden başkasının bu gazeteyi okumaya hakkı bulunmadığını biliyorsunuz; askerler savaşmanın ne olduğunu bilirler, ama hiç durmadan, döktükleri kana, verdikleri kayıplara birkaç kelimeyle değinilirse gösterdikleri yararlık değerini yitirir, kimse de bunlara inanmaz olur. Tabii barut kokusunu içine çekenlerden söz ediyorum. Bu gazete, Kızılordu'nun gazetesidir, savaşçılar için hazırlanır. O gün gazeteyi eleştirirken bunları düşünmüştüm.

— Ben, gazetenin her şeyden önce askerlere yararlık göstermeyi öğretmesi gerektiğini düşünüyorum.

— İştel diye haykırdı Serpilin. Ben diyorum bayram haftası, sen diyorsun mangal tahtası!... Canım efendim, bizim tartıştığımız konu bu mu?

— Öyleyse general yoldaş, bunun anlamı, aramızda her türlü tartışmanın sona ermiş olması demektir.

Bastriukof'la anlaşamıyacağını bildiği halde, son bir açıklama yaptırmaktan umudunu kesmeyen Serpilin:

— Bekleyin biraz, dedi. Dün ve bugün gazeteye bir göz attım! Üç gün önceki sayıda, ertesi gün son darbenin vurulacağından emindiniz. Oysa o günden bu yana amansız savaşlar oldu. Bütün bunlar, gazetenin bangır bangır bağırmasını engellemiyor. Doğru mu bu? Henüz güçlü, inatçı, bir düşmanı kırıp geçmek bizim değerimizi göstermez mi? Güçlü bir düşmanı yenerken askerlerimizin gösterdiği yararlık daha büyük, şereflilik daha yüksek olmaz mı? Soruyorum size, bütün bunların gazetelerine geçmesine neden fırsat verilmiyor?

— Düşman ordusuyla ilgili yargıya varmak gazetenin görevi değildir, dedi Bastriukof.

Şoförle emirbere bakışından, tartışmayı çok daha açık sürdürmeye hazır olsa bile bu koşullarda konuşmayacağı anlaşılıyordu. Serpilin bu bakışı farketti, dava uğruna karşısındakini görüşünden barışçı yollarla vazgeçirme niyeti, yerini öfkeye bıraktı.

— Askerin, sizce, düşmanın gücünü öğrenmemesi gerektiği de ne demek? Size göre, asker düşmanını tanımazsa daha iyi mi savaşır?

— Özür dilerim, ama her şey için gerekli bir zaman ve yer vardır.

— Bizim tek tartışma yerimiz savaş alanıdır. Zamanımız da tek. Yanılmıyorsam savaşın beş yüz seksen beşinci günündeyiz. Ve şu anın da en iyi an olduğunu eklemeliyim: Düşmana ölümcül bir darbe vurmak üzereyiz, ya da bu darbeyi vurmaya hazırlanıyoruz. Sizinle benim ordumuz yürekli bir orduya benziyor, ne düşmandan korkusu var ne de soğuktan, yürüyüşüne devam ediyor. Ama gazetesi ödlek. Hep böyle olduğunu söylemiyeceğim, önceki genel yayın müdürü zamanında şimdikinden çok daha iyiydi. Terfi edip başka yere gitti; kendisini aratıyor. Yeni geleni üç kere yanıma çağırdım, en son saçmalıklarını burnuna soktum, harekâtla ilgili bildirileri gösterdim, vesikaları göstererek görüşümü kabul ettirdim; her keresinde evet diyor, tartışmaktan kaçınıyor: Evet general yoldaş, hay hay general yoldaş. Ertesi gün, aynı yolda devam ediyor. İnsan ne düşüneceğini bile bilmiyor. İlk bakışta gevşek bir adam izlenimi uyandırıyor adamda, nerede, kafasının dikine gitmeye de-

vam ediyor. Sanki benden azar işitip çıktığında doğru yanına koştuğu herif: «Hiç önemi yok, aynı yolda devam et...» diyor ona. Sakın benden çıktığında sizin yanınıza koşmasın alay komiseri yoldaş?

Serpilin, Bastriukof'un yüzüne acı acı güldü. Bu açık seçik soruya alacağı cevap ne olursa olsun, ne sorunun ne cevabın, ne de yanında oturanın büyük önem taşımadığını biliyordu...

Ama Bastriukof, Serpilin'in gülümsemesini, tartışmayı ileri götürmemek isteği yönünde yorumladı.

— Hal Bakın bu çok nazik bir soru, dedi hafiften sırıtarak. Yanınızdan ayrıldığında genel yayın müdürü kimi görmeye koşuyor? Bunu savaş kuruluna sormalı.

— Öyle mi sanıyorsunuz? dedi Serpilin ciddileşerek. Pekâlâ, sırası geldiğinde yaparız.

Bu sözleri, birkaç dakikalık bir sessizlik izledi.

— Pekâlâ, sırası geldiğinde bu işi yaparız, diye tekrarlıyordu Bastriukof kendi kendine. Belki savaş kurulunda, belki başka yerde. «Zehir gibi sözleri» yutmaya alışkın değildi, her zaman olduğu gibi şu sıra da, Zakharof'la aralarında geçen birkaç konuşma gibi bunu da, kaya üzerine kazırcasına belleğine kazıyordu. Bu tür olaylarda, Alay Komiseri Bastriukof için ne rütbe, ne de görev kalırdı. Öfkelenir, karşısındakinin kimliğini hiç hesaba katmadan uğradığı hakareti bir kenara kaydederdi. Kader, günün birinde, konuştuğu adamı kendisiyle eşit hatta ast durumuna düşürebilirdi ...Hayatın tüm koşullarını hesaba katarak her şeyi belleğine kazımak zorundaydı.

«Öfkesi arttıysa, geçmişiyle ilgili sözlerimi Zakharof yetiştirdiği içindir. Evet, herhalde yetiştirmiştir, diye tekrarladı kendi kendine, Zakharof'un hanesine bu suçu da hemen kazıyarak. Ne olmuş, geçmişiyle ilgili bir takım şeyler söyledimse. Hayır söylemedim, geçmişiyle ilgili bir takım olaylara değindim, diye düşündü her zamanki alışkanlığıyla, gururunu okşayan o emin ve oldukça terbiyeli formülü bularak. Çünkü bu tür şeyleri unutmak doğru değil. Çünkü Serpilin hiç bir şey yapmasa bile pabuç gibi dili var, buram buram 58. Madde kokan bir dil.»

Öte yandan, Serpilin de, baştan beri Bastriukof'un ne düşündüğünü hatırlamıştı.

«Evet, diyordu kendi kendine, canı ister de zahmete katlanırsa benzerlik kurabilir; General Serpilin, «Faşist Almanya konusunda övgü dolu yargılara vardığı için» sürülmüştü. Altı

yıl sonra, gazetenin genel yayın müdürünü suçlayarak aynı görüşü sürdürüyor. Evet, canı ister de zahmete katlanırsa, fırsat bulduğu anda faydalanabilir. Ve herifin canı bunu ister, zahmete de katlanır. Her neyse. Hayır, belki de yanılıyorum.»

Birden oğlunun anısı, tüm acısıyla içine doldu.

— Çocuklarınız var mı alay komiseri yoldaş? diye sordu umulmadık anda.

Kendi kendine: «Şu gördüğünüz adam, oğlunu zorla cepheye göndermek zorunda kaldı, diyordu. Çocukları varsa nasıl olduklarını, şu sıra nerede bulunduklarını merak ediyorum doğrusu.»

— Evet, iki oğlum bir kızım var, diye istemiyerek karşılık verdi Bastriukof.

Her zamanki gibi, kendisinden önce davranıp saldırıya geçen olursa, yürekten, haksız yere kırılmış sayardı kendini

— Neredeler?

— Askerde.

— Ya kızınız.

Kısaca, sevimsiz bir tavırla:

— O da orduda görevli, cevabını verdi Bastriukof.

Ailesi hayatının bir parçasıydı, özellikle sevimsiz kişilerle konuşurken o noktaya değinmekten hoşlanmazdı.

«Demek, diye düşündü Serpilin, üç çocuğu da savaşıyor. Bense, oğlumun nerede bulunduğunu daha bilmiyorum.»

«Babaların suçları oğulları bağlamaz»... bu tür görüşler laftan başka şey değil. Özellikle yaşadığımız çağa, bizimki gibi bir hayata pek ışık tutmuyor. Belleğine kazılı bu deyimi tekrarladı: «Babaların suçları oğulları bağlamaz.» Tam o sıra, dört elle şu soruya sarılıverdi: «Ya baba, oğlunun işlediği suçtan sorumlu mudur?» Şaşkınlığı öylesine büyüktü ki, bir an, yüksek sesle konuştuğunu sandı.

Bastriukof'a bakmaktan vazgeçti, henüz ziyaret etmediği, yeni ele geçirilmiş topraklara varmayı bekleyerek görüntüyü seyre koyuldu. Örneğin şurada, solda, kırmızı tuğladan yıkıntıların içinde, dört gün önce Batyuk'la birlikte bulundukları ordunun gözetleme yeri duruyordu; kısa süre sonra, hava kararırken, ele geçirilen toprakları görmek için bu yönde ilerlemişlerdi. Az ötede, harita ve raporlardan bildiği bölge başlıyordu. Daha ilerde, 111. ve 107. tümenlere giden yolların kavşağında Pikin'in göndereceği biri onları bekliyecekti.

Evet, Pikin'in adamı oradaydı. Yolun ortasında bir cip dur-

muştu, yanında dikilen Pikin'in emirberi Başçavuş Ptçelintsef'in gölgesi seçiliyordu.

Arabayı farkeden Başçavuş dikkatle baktı, kolunu kaldırdı. Serpilin onun uzaktan gülümsediğini görüyordu, karşılık vermek için güldü ve araba durmadan kapıyı açtı.

Sevinçle esas duruşa geçen Ptçelintsef.

— Günaydın general yoldaş, diye bağırdı.

Başçavuşa elini uzatan Serpilin:

— Günaydın Ptçelintsef, dedi. Epeydir bekliyor musunuz?

— Ancak beş dakika oldu general yoldaş. Albay Pikin sizi karşılamaya gelmediği için özür diliyor, ama savaşın göbeğinde.

Bir süredir unuttuğu Pikin'in aşırı nezaketini alaya alan Serpilin:

— Karşılamaya gelseydi kendisini cezalandırırdım, dedi.

— Önden yola çıkabilir miyim? diye sordu Ptçelintsef.

— Şoföre söyleyin, hareket etsin. Siz benimle geleceksiniz. Komutanlarınızın ne alemde olduklarını anlatmanızı istiyorum.

Ptçelintsef arabasına kadar koştu, ama döndüğünde, kararsız, durakladı. Serpilin'in öne oturacağını sanıyordu. Hayır, Serpilin arkada kendisine yer açtı.

— Binin!

— Hayır, hayır general yoldaş! İzin verirseniz.

— Binin! diye tekrarladı Serpilin. Size yer açmak için debelenmekten belim tutulacak.

Ptçelintsef, komutanların sıkışmaması için iyice kenara ilişti ve kapıyı kapadı. Araba hemen hareket etti.

— Albay Pikin nasıl? Benden kurtulduğundan beri göbeklenmedi mi?

Komutanlarının görevleri ne olursa olsun, her zaman işlerinin başlarından aştığına inanan emirberlere özgü sesle:

— Tam tersine general yoldaş, dedi. Ne kadar işi olduğunu bir bilseniz!

Yaz savaşlarının başından beri devamlı Pikin'in yanında bulunan Ptçelintsef genç sayılırdı, otuzunda bile yoktu, savaştan önce kadastrocuydu. Topografyayı çok iyi bilir, harita okurdu. Büyük bir raslantı sonucu, subay yetiştirme merkezinden geçmeden orduya alınmıştı. Çok kötü bir zamanda, geçen yaz Ptçelintsef'i yakalayan Pikin inatla onu bırakmamakta direnme-

se çoktan rütbesinin yükselmesi gerekiyordu. Pikin'in görevi yanına bir emir subayı almasına imkan vermiyordu. Ptçelintsef'i bulunca onu başçavuşluğa yükseltmişti, generalliğe terfini bekliyerek daha fazla ilerlemesine engel oluyordu.

— Bugün durum nasıl?

Serpilin Ptçelintsef'e baktı ve Pikin'in haksızlık ettiği sonucuna vardı. Başçavuş, şimdiki rütbesinden yukarısını çoktan hak ediyordu.

— Bu sabah Tumanyan iyi yol aldı, Zvetkof'un durumu da fena değil. Ağır ağır ama emin, her zaman söylerdiniz? Zvetkof Zvetkof'tur işte.

Artık bir anıdan başka şey olmayan kendi deyimini hatırlayan Serpilin, ister istemez gülümsedi.

— İşte tümenimize vardık, dedi Ptçelintsef sevinçle.

«Tümenimiz» dediği, yolun kıyısında, yanyana devrilmiş Alman tanklarıyla başlıyordu. Daha doğrusu yolun kıyısında değildiler de, karda açılan yeni bir yol tankların çevresini dolanıyordu.

Serpilin, eski tümeninin kesimine böyle girdi.

«Tümeni».. Bir komutan için, özellikle savaş sırasında, bu sözlerin değerini yabancılara, hatta kendi kendine açıklayabilmesi güç bir iştir. Tümeni çok, gerçekten çok önemliydi, neredeyse her şeyiydi. Daha önemli bir görev için tümeninden ayrılmış, bu ayrılığa da alışmış gibiydi. Ama beklenmedik bir anda tümene dönmesi, gecikmiş bir şaşkınlık duygusuna kapılmasına yetiyordu: Tümende kalan askerlerinden uzakta nasıl yaşıyabilmişti, onlar Serpilin'siz nasıl yaşıyabiliyorlardı?

— Geldik, dedi Ptçelintsef ve şoför fren yaparken arabadan atladı.

Yıkıntıların ortasında bir mahzenin karanlık girişini, hemen önünde nöbet tutan, yabancı bulmadığı makineli tüfekliyi gören Serpilin:

— Beni nereye getirdiniz? diye sordu.

— Pikin'in karargahına.

— General nerede?

Durumun, herkesten önce generale uğramasını gerektirdiğine karar vermişti «Tümenin» kesimine girdiklerinde bunu Ptçelintsef'e söylemeyi unutup duygulandığı için kendi kendini suçladı. Tabii Ptçelintsef de kendisini doğru Pikin'e götürmüştü.

Çok alışılmış bir şeyden söz edercesine:

— General yerinde yok, dedi çavuş. Bu gece alayları de-

netlemeye gitti.

— Öyleyse Pikin'e uğrayalım, General Kuzmiç'i nerede bulabileceğimizi bize söyler, dedi Serpilin ve arabadan inmekte olan Bastriukof'a döndü. Kurmay başkanına uğrayalım da durumu öğrenelim.

— Tümen siyasî bölümüne uğramalıyım general yoldaş, dedi Bastriukof.

— Siyasî bölüm tam ters yönde. Geri dönün, duran cipi görmüş olmanız gerekiyor, ona doğru yürüyün. Berejnoy'un cipidir; o da alayları denetlemeye gitmemişce cip yerindedir.

Kepine dokunan Bastriukof:

— Gidebilir miyim? diye sordu.

— Siz bilirsiniz, diyen Serpilin komiser sırtını döner dönmez onu unutuverdi.

Pikin'in karargahı, kurmay başkanlığı harekât bölümüyle aynı mahzendeydi. Ortasında bir dökme sobanın yandığı mahzene duman dolmuştu.

Pikin dumanların arasından çıktı ve Serpilin'i kucakladı:

— Bulutlardan fırlayan bir melek sanki, dedi Serpilin. Buradaki duman insanın gözlerini mahveder.

— Isındığımıza öyle sevindik ki, dumana mumana boşveriyoruz.

— Sobada ne yakıyorsunuz?

— Ne bulursak, Almanların kışın giydikleri çizmeleri bile. Bu çizmeleri sıkıştırılmış samandan yapıyorlar. Parçalara ayrıldığında pis kokuyor ama iyi ısıtıyor.

Pikin'in, bir harita, telefon ve masasını yerleştirdiği köşeye yürüdüler. Masanın ardında da, Serpilin'in çok iyi bildiği o ünlü yatağı duruyordu. Üzerindeki marka gereğince, bu yatağa «hinter» adını takmışlardı. Açılır kapanır yatakla köylü sandığı karışımı bir şeydi bu. Askerî okuldan çıktığı gün, daha Birinci Dünya Savaşından önce anasıyla babası ona bu yatağı armağan etmişlerdi. «Hinter» inin bunca zaman nasıl dayandığı ise Pikin'in sırrıydı. Evet, masanın ardında «hinter» duruyordu, başucu da albayın karısının armağanı bir duvar halısıyla süslenmişti. Serpilin'in ses çıkarmadan, değişmez eşyalarına göz gezdirdiğini gören Pikin gülümsedi.

— Her şey tıpkı eskisi gibi, dedi.

Serpilin, onunla eski bir dost gibi konuşma isteğini yenerek sordu:

— General Kuzmiç nerede?

— Kolokolnikof'un yanından telefon etti, Zvetkof'u görmeye gitmişti. Ceketinizin önünü açmalısınız.

— Hayır, ben de oraya gidiyorum. Durum hakkında bana bilgi ver, belirtilmesi gereken değişiklikler neler?

Kuzmiç'le bağlantı kurmadan, generalin sağlık durumu ve son olaylar hakkında herhangi birinden bilgi almak istemediğini anlatmaya çalışıyordu.

Pikin durumu ortaya koydu. Son rapordan bu yana önemli bir değişiklik olmamıştı. Son bir saat içinde merkezdekiler güçlükle karşılaşmışlardı ama, sağ ve sol kanatlar, yani Kolokolnikof ve Zvetkof'un birlikleri ilerlemeye devam ediyordu. Pikin Zvetkof'un vardığı yeri raporunda belirtmişti, bir de harita üzerinde gösterdi. 62. Ordunun ön saflarıyla Zvetkof'un birliği arasında, Almanların elde tuttukları toprak parçası çok dardı.

— İncecik bir çizgiden başka şey değil, dedi Pikin.

— Haritada öyle; bakalım arazide ne kadar yer tutuyor.

Her ilerlemeye hazırlanışında, Serpilin'in kullandığı deyimdi bu. Onu duyan Pikin, bir an, herşeyin eskiye döndüğünü sandı: Sabah Pikin haritayı gösteriyor, Serpilin de haritada gösterilenin arazide ne yer tutuğunu anlamak için alayları dolaşıyordu.

Serpilin başlığını kafasına geçirdi.

— Bak bakalım Tumanyan'ın orada ne var? dedi. Gerekirse Kazantsef'e telefon et ve uçak iste. Tumanyan'ın ön saflarının ilerisinde gerekeni yapsın. Geçen yüz yılda değiliz, bu olanağı unutuyor ve boşuna kayıp veriyorsunuz.

— Emredersiniz, dedi Pikin. Size yemek teklif etmiyorum. Dönüşünüzde yemeğinizi bizimle yiyeceğinizi umarım.

— Hesabın temelde doğru dostum Gennadi Nikolayeviç, bütün hesapların gibi. Yapılması gerekli değişiklikler olursa Zvetkof'un yanından telefon ederim. Bana araba vermenin gereği yok, kendi arabamı alırım. Alay irtibat subayı burada mı?

— Evet ama yanınıza Ptçelintsef'i vereceğim.

— Neden Ptçelintsef'i veriyorsun? İrtibat subayını ver. Bütün yolları herkesten iyi bilmesi gerekir. Eğer düşündüğün gibi değilse burası iyiden iyiye karışmış demektir. O zaman da tümenle epey uğraşmam gerekecek.

Serpilin hafifçe gülümsedi, sesi sertleşmişti. En iyi niyetle de olsa, herhangi bir şeyin kendisine kabul ettirilmesini istemezdi. Oysa şimdi karşılaştığı durumda niyet, her zamanki gibi iyi olmayabilirdi: Ptçelintsef kendisiyle birlikte gelecek Gene-

ral Kuzmiç dahil bütün raslaşmalarda ve konuşmalarda hazır bulunacak, sonra da geri dönüp her şeyi albayına anlatacaktı. Bu merak anlayışla karşılanabilirdi ama Pikin'in isteğini yerine getirmenin hiç gereği yoktu.

— Hem söylesene bana, Ptçelintsef'i daha ne kadar emirber olarak yanında tutacaksın?

— Kendisi benden ayrılmak istemiyor, dedi Pikin.

— Peki, daha başka?

Pikin, öfkeyle Serpilin'e baktı.

«Ptçelintsef'in durumunun ne zaman değişeceğini soruyorsun. Bizimkinden söz etsen daha iyi olur. Artık bu iş sana bağlı» diyordu Pikin'in gözleri.

— Burada benden öğrendiklerini subay yetiştirme merkezinde asla öğrenemezdi, dedi yüksek sesle.

— Eğer işi o yönüyle alıyorsan... diye başladı Serpilin, ama sustu ve düşündü: «Hem doğru, hem de değil. Hiç kuşkusuz, ona çok şey öğrettin. Ama komutanının eteklerine yapışmadan, kendi kanatlarıyla uçmayı göstermedin. Seni çok severim benim fasulye sırığım, çok da değer veririm. Bu nedenle senden çok şey istiyorum. Başka biri gözündeki bu çöpü görmezdi, ama ben gördüm...»

Umduklarından kısa sürede, Zvetkof'un mevzilerine vardılar. İrtibat subayı yolu avucunun içi gibi biliyordu.

Zvetkof ilerlemeye devam ediyordu. Gözetleme yeri, irtibat subayının bir buçuk saat önce uğradığı noktada değil, üç yüz metre ötedeki yıkıntıların arasındaydı şimdi. Serpilin Kuzmiç'e orada rasladı.

Serpilin, tümenin başına geçtiğinden beri Kuzmiç'i üç kere toplantılarda görmüştü. Tümenin komutasını da ona kendi eliyle devretmişti. Ama selamlaşır selamlaşmaz Kuzmiç, hepsinden önemli saydığı uçaktaki raslaşmalarından söz etti.

— Birlikte yaptığımız uçak yolculuğunu hatırlıyor musunuz?

Serpilin başını salladı. Bu ilk rastlantı belki büyük önem taşımıyordu ama, belleğine kazılmıştı; saatlerce madeni sırada yanyana oturmuş, votka içip yiyeceklerini paylaşmışlardı. O gün Serpilin'in konuşkanlığı pek üstünde değildi, bir şey söylemeden dinlemekle yetiniyordu. Yol boyu, karısının ölümü kafasından bir türlü çıkmamıştı. Yol arkadaşının görevini nasıl yapacağını düşünmüyordu bile, sadece arkada kalmayıp iyi ya da kötü, son demine kadar ilerlemeye çalışan biriyle karşı

karşıya bulunduğunu anlıyordu. İlk bakışta ne acı çektiği belli olan, ne de gücünü yitirmişe benzeyen Kuzmiç'e bakıyor ve «İşte, hesabını görmeye geldim şimdi», diye düşünüyordu.

Zvetkof, kendi kesimindeki en son olaylardan söz etti, gerektiğinden çok, adet yerini bulsun diye savaşı yerinde izlemeyi teklif etti. Oysa savaş şehrin banliyösünde, bir şey seçebilmenin pek mümkün olmadığı bölgede geçiyordu.

Serpilin oyalanmak istemedi, savaşın gürültülerini dinlerken karargahının önüne yerleştirilen bataryaların çok olup olmadığını sordu.

Tam mevcutlu alay topçusuyla iki destek tümeni, saldırıya geçen piyade birlikleri arasındaydı, Zvetkof bunu hemen bildirdi.

Serpilin aldığı bilginin yeterli olduğunu belirten bir işaret yaptı, Zvetkof'a izin verdi:

— Gidebilirsiniz.

Kuzmiç, hemen Serpilin'in koluna girdi; bombaların yıktığı üstünü raylarla örtüp gözetleme yeri olarak kullandıkları kilisedan çıktılar; Kuzmiç onu duvar dibinden, on beş metre kadar öteye götürdü. Issız, tepesinde gökyüzünde başka damı bulunmayan bir yerde durdu. Ama iki metre yüksekliğindeki kemerli duvarlar ayaktaydı; ikisini belirli bir ölçüde koruyabiliyordu.

— Fedor Fedoroviç, savaş bizi bu kiliseye sürüklediğine göre, günah çıkarmaya gelmiş gibi açık konuş benimle: Komutayı elimden almaya mı geldin?

— Bu senin sağlık durumuna bağlı, başka şeye değil.

— Gerçekten başka şeye bağlı değil mi?

— Hayır, başka hiç bir şeye bağlı değil, dedi Serpilin. Bu gece uyudun mu?

— Hayır. Bekliyordum. Günlük emri sabaha karşı yollayacağına söz vermişti. Gözümü kırpmadım. Savaşı düşünmek gerek, kendimi değil. Başka şey düşünmeye çalıştım, imkanı yoktu. Gece yarısı, alayları denetlemeye çıktım.

— Şimdi günah çıkarma sırası sende. Nasılsın?

— Pek iyi değilim. Dün sabah diğer günlerden kötü değildim. Onu izlemek için çok yürüdüm, mahsus yapıyordu sanki, toprak ayağının altını yakıyormuş gibi taban tepti durdu. Hiç kuşkusuz, bu yüzden durumum kötüleşti. O gidene kadar dayanacağımı umuyordum, son anda gevşedim.

— Ya bugün?

— Diğer günler olduğu gibi, bugün de açıya katlanabiliyo-

rum aslında. Kendi kendimin hakimiyim, dikkatli davranıyorum. Biraz ayakta duruyor, ardından hemen oturuyorum...

— Evet, kendine dikkat ettiğin görülüyor! dedi Serpilin hafif bir bülümsemeyle.

— Ne yapayım, karargahtan tümeni yönetmeyi beceremiyorum. Alışkanlık meselesi işte. İyice kötülesem herkesten önce: «Beni hastaneye götürün» derim. Bu gece dolaşmaya çıktım, beni görevimden almak istiyorsa gelsin alaylarda arasın, dedim kendi kendime. Yalnız bir alaya uğrayıp ön saflara son kez göz atmak, birliklerimle vedalaşmak istiyordum. Şakın dün bana yaptıklarından utanç duymasın? diye sordu birden Batyuk'tan söz ederek:

— Bu konuya değinmek istemiyorum, dedi Serpilin sertçe. Ordu Komutanının emriyle buraya gelmişti, yeni başladığı resmî denetimde onunla dayanışma halinde iş görmek istiyordu. Sağlık durumunuz göz önünde tutuldu, sizi bekletmeyip bugünden tezi yok bir yardımcı verme kararı alındı.

— Peki! Peki! Siz gerekli görüyorsanız dilediğiniz gibi yapın. Ama beni, belki bir süre daha görevimin başında bırakırsınız? Savaş sona erince gölge etmem, kendiliğimden tutarım hastanenin yolunu.

Kırgınlığı, bu sözlerle olduğu gibi ortaya çıkıyordu.

— Görevim, sizinle birlikte adaylar arasından yardımcınızı seçmek. Albay Artemyef'e ne dersiniz?

— Hiç bir itirazım yok.

Hemen ardından ekledi:

— İleri görüşlü biri mi bari?

«Nasılsa hastanenin yolunu tutacağından sana ne bundan?» diyecek oldu Serpilin.

— Şimdilik bu yönünü düşünmedik, cevabını verdi sertçe bir sesle, ama parlak geleceği olan bir subaydır.

Kuzmiç'in değinmek istediği bu değildi.

— Beni ilgilendiren başka şey. Tümeni düşünüyorum. Hazır bir komutanı var, Albay Pikin. Bu birdirbir oyunlarından hoşlanıyor mu sanıyorsunuz? Sırtına basan tümenin başına geçiyor. Pikin'in bütün yaptığı da omuz vermek.

«Bak şu işe, demek Pikin için çırpınıp duruyorsun!» diye düşündü Serpilin sevgiyle. Pikin'in değeri konusunda kendisiyle aynı görüşte bulunduğunu söyledi, ama ilerisi hakkında ne düşünüldüğünü bilmiyordu. Şimdilik savaş devam ediyordu. İstenmesi gereken tek şey, herkesin sağ salim ve görevi ba-

şında savaşın sonunu getirmesiydi.

— Evet. Savaş devam ediyor... sağ salim... diye tekrarladı Kuzmiç düşünceli düşünceli.

Soran bakışları Serpilin'in yüzünde dolaştı.

Zvetkof'dan ve dürbününden epey uzakta konuşmaların bitirmişlerdi, artık gözetleme yerine dönebilirlerdi.

Zevetkof bir tuğla parçasının üstüne oturdu, eldivenlerin çıkardı, haritayı evrak çantasının üstüne koydu, kırmızı kalemle üstünü işaretlemeye koyuldu. Komutanın iki eli de doluydu telefoncu ahizeyi ağzına tutuyordu.

— Peki, peki, anlıyorum... diyordu çabucak telefona. Peki, anladım. Harekete geçin. Hemen geliyorum.

Serpilin'le Kuzmiç'in döndüğünü görünce yerinden fırladı

— Eeee Viktor Pavloviç, ne var ne yok? diye sordu Serpilin.

İşlerin yolunda, hem de çok yolunda olduğunu belirten yüzüne rağmen, kendini tutarak:

— Hafif bir ilerleme daha kaydettik, dedi. Birinci taburumuz...

Her şey bitip bizzat denetimini yapmadan rapor vermemek çok eski alışkanlığıydı.

— Başka? Bağlantıyı herkesten önce kurmayı mı umuyorsunuz, diye sordu yine Serpilin.

Sorunun gizli kapaklı yanı yoktu. Zvetkof şaşırdı kaldı, dereyi görmeden paçaları sıvamayı gerçekten sevmiyordu.

Zvetkof verecek karşılık bulamadan Kuzmiç araya girdi:

— Daha pek çok şey umuyor, dedi. Komşu alayın komutanı da, aynı konu üzerinde kafa yormakla meşgul. Bu ermen çok gururludur, alacağının peşini kolay kolay bırakmaz.

Kuzmiç'in sesi, Zvetkof'a takıldığını gösteriyordu. Oysa Zvetkof, işler ister iyi gitsin ister kötü, hiç şaka kaldırmazdı. Burnu kaşınmış gibi yüzünü buruşturdu, birinci tabura gitmek için izin istedi. Durum, o taburda bulunmasını gerektiriyordu.

— Bizi uyutmaktan vazgeç, dedi Serpilin. Komutanların tepene dikilmesini sevmediğini, hem hiç bir zaman bundan hoşlanmadığını açık açık söylesene bize. Demek gidip taburunda gizlenmeye karar verdin. Durum, bu yüzden birden orada bulunmanı gerektirdi.

Zvetkof, bir şey söylemeden dondu kaldı. Yapacak şey yoktu, şakadan hoşlanmıyordu işte, o kadar. Şaka eden üstlerine aynı ses tonuyla cevap vermeyi de beceremezdi. Böyle du-

rumlarla karşılaştığında ter döker durur, yine de resmî havaya dönmelerini beklerdi. Şu sıra da, Serpilin'in değil de tümen komutanının ağzından çıkacak ciddi cevabı bekliyordu.

— Canın o kadar istiyorsa bas git, dedi Kuzmiç. Alay senin alayın, sen daha iyi bilirsin.

Hafifçe yan dönerek sabit, sert denebilecek bakışlarını Serpilin'in gözlerine diken Zvetkof:

— Kurmay başkanı yoldaş, dedi, tümen komutanının emrini yerine getirmek üzere gidebilir miyim?

— Gidin, dedi Serpilin.

Bakışlarıyla Zvetkof'u izledi, ardından Kuzmiç'ten yana döndü.

— Albaylığa terfi etme isteği gereken yere gönderildi. Cevabını bekliyoruz. Artık bu işin bizimle ilgisi kalmadı.

Birden hatırlamıştı:

— Dün, dedi, tabur komutanlarımızdan ikisi bir üst rütbeye terfi etti: Khlinof'la Sintsof tümene ben gittikten sonra geldi. Terfi kararını imzalarken adının yabancı gelmediğini farkettim. Dosyasını istettim, hortlayıp ölüler ülkesinden geri dönen bizim Sintsof olduğunu gördüm. 1941 yılında, kuşatmadan birlikte kurtulmuştuk. Fırsat bulursanız kendisine selamlarımı iletin.

— İşini çok iyi biliyor. En iyi tabur komutanlarımızdandır.

— Şu işe bakın, savaşın başında kuzu gibiydi, dedi Serpilin gülerek. Pekil Ben gidiyorum. Tümen kurmay başkanlığına dönmeye niyetli değil misiniz? Bugün ortaya atılan sorunun bir daha kurcalanmaması için sağlık durumunuza dikkat etmeniz gerekir.

— Hepimizin kaderi Tanrı'nın avuçlarında, benimki azgın bir at ama sık sık önünü kesmek hoşuma gider. İzin verirseniz sizi geçirip sonra buraya döneceğim.

Serpilin, kafasının dikine gitmesine engel olamıyacağını biliyordu. Kuzmiç, başka bir yıkıntının ardında duran arabasına doğru yürüyünce sustu.

Açıklığa çıkar çıkmaz, altılı bir havan topunun' mermileri onları yakaladı. Aynı anda iki mermi iyice yakınlarında patladı, yere yatacak zaman bile bulamadılar. Hemen ardından, sonraki üç merminin homurtusu tepelerinde ıslık çalan taş toprak parçalarının gürültüsünü örttü.

Kuzmiç'in yanında yüzükoyun yatan Serpilin:

— Bir yerinize bir şey olmadı ya? diye sordu.

— Şimdilik hayattayım.

Yerlerinden kalkmayıp altıncı patlamayı beklediler. Bir türlü duyulmadı.

— Kalkmalı mı? dedi Kuzmiç aradan yarım dakika geçince. Altıncı gelmez artık.

Serpilin doğruldu, kürklü ceketini silkeledi, yapmacık bir soğukkanlılıkla:

— Son zamanlarda alışkanlığımı yitirmişim de, dedi.

Kendi sesini duyunca da alaylı alaylı gülümsedi. Korkusu iyiden iyiye kaybolmadığından gülüşü de zorakiydi.

— Hey! diye haykırdı Kuzmiç. Kimseye bir şey olmadı ya?

Ürken emir subayı, gözetleme yerinden çıkmış koşarak geliyordu. Kuzmiç'le Serpilin'e bakarak:

— Yaralanmadınız ya general yoldaş? diye sordu.

— Hayır, dedi Kuzmiç. Son mermilerini de boşuna harcadılar. Ne zaman ve kimin üstüne ateş ettiklerini anlayana aşkolsun. Herhalde yerlerinden henüz ayrılmadıklarını göstermek istiyorlar...

Raslantı sonucu yana bakan ve üç metre ötede, patlamayıp buza saplanan altıncı merminin kanatlarını farkeden Serpilin:

— Bakın dedi, işte altıncı. Az kaldı birlikte mezarı boyluyordukl

Kuzmiç mermiye baktı, sesini çıkarmadı.Serpilin yanında durmuş kuşkuyla çizmesini yere basıyor ve yaralı ayağını hareket ettirmeye çalışıyordu.

— Ne var? diye sordu Serpilin.

— Düşerken bacağımı acıttım, dedi Kuzmiç yüzünü buruşturarak. Alman beni çok acele etmek zorunda bıraktı.

Serpilin, kararlı bir sesle:

— Ben gidiyorum, dedi. Beni geçirmenizin hiç gereği yok. Emir subayınız bu işi sizin yerinize yapar.

Kuzmiç'in elini sıktı, arkasına bakmadan arabasına doğru yürüdü. Serpilin arabanın yanına vardığında, Ptitsin:

— Çeptsof'la birlikte size bir şey oldu sandık, dedi.

Emirberinin allak bullak yüzünü gören Serpilin: «Korku beni de mi bu hale getirdi acaba?» diye düşündü.

Arabaya yerleşti. Şoför, bir şey söylemeden motoru çalıştırdı. Herkesin korkusu kendine göreydi, şoför bir an önce buradan uzaklaşmaya bakıyordu.

— Duman dağılıyor, siz bir türlü doğrulmak bilmiyordu-

nuz, dedi Ptitsin. Yanınıza koşmaya karar verdiğimiz sıra kalktınız, biz de yerimizden kımıldamadık.

— İyi etmişsiniz.

— Bu son, sizi bir daha yalnız bırakmıyacağım, dedi Ptitsin.

Ne kadar korktuğunu anlamak için yüzüne bakmak yeterliydi.

Beş yüz metre kadar ötede, ters yönden gelen başka bir ciple karşılaştılar. Cip durdu, Berejnoy aşağı indi.

— Selamlarım general yoldaş! diye bağırdı. Acele ediyor sizi alay kesiminde yakalamak istiyordum. Pikin denen semerli eşek baha bir şey söylemedi. Sizi kucaklıyabilir miyim?

— Beni güzel bir kıza mı benzettin, yoksa? diye sordu Serpilin gülümseyerek.

Serpilin'i kucaklıyan Berejnoy:

— Kızların fikrini hiç sormam ki, diye cevap verdi.

Sonra Serpilin'i bıraktı, alçak sesle:

— Açık söyle Fedor, dedi, neden geldin? Onu görevi başından almak için mi, yoksa tümende bırakmak amacıyla mı?

Kalın ve sert bir sesle:

— Sorunuzu anlamadım tabur komiseri yoldaş, dedi Serpilin.

Ama kısık gözlerinin kıyılarına alaycı bir ışık yerleşmiş, cevabına bambaşka bir anlam veriyordu.

— Demek bu sorunun artık gereği kalmadı? Öyle mi?

— İyi anladınız tabur komiseri yoldaş, diye cevap veren Serpilin hemen ekledi: Hadi bakalım, hoşça kal İliç, gidiyorum. Kaybedecek bir dakikam bile yok.

— Acelenin de sonu gelmiyor, diye yakındı Berejnoy. Sizi ayak üstü yakaladığıma da şükür. Aksi gibi, şefim de gökten tepeme düşüverdi!

— Onu sana getiren benim. Yolda, tatlı bir konuşma geçti aramızda.

— Nerede?

— Ardımdan geliyor.

— Nereye gidiyor?

— Canı nereyi isterse. Bana söylediğine göre, üç alayı denetliyecekmiş.

— Amma da hızlı, dedi Serpilin. Gerçekten bir dakika bile kaybedecek halim yok, hoşça kal.

Serpilin arabasına binerken, Berejnoy üzgün üzgün:

— Acelenin sonu gelmiyor... diye yakınıyordu.

Yeniden yola koyulduklarında, Serpilin ardında yeni patlamalar duydu. Kapıyı açtı, kaşlarını çatarak geriye bir göz attı. Düşman havanları yine Zvetkof'un mevzilerine nişan alıyordu. Yalnız mermiler, bu kez biraz daha sola ve derinlemesine düşüyordu.

Serpilin kapısını kapadı. Yüz metre kadar ilerde, giderken irtibat subayının belirttiği gibi Tumanyan'ın mevzilerine uzanan yolda hemen sonra, karşıdan gelen cipi gördü.

Şoförün yanındaki bütün yeri beyaz bir kürklü ceket kaplıyordu. Arabalar yanyana geldikleri sıra Serpilin, dudakları büzülmüş, kuşkulu gözleri yola dikilmiş Bastriukof'un yüzünü gördü.

«Beni görmezlikten geliyor, diye düşündü. Nereye gittiğini merak ettim doğrusu: Tumanyan'a mı, yoksa Zvetkof'a mı?» Dönüp baktı, Bastriukof'un cipinin kavşakta bir an duralayıp sağa, Tumanyan'ın birliğine doğru saptığını farketti. Patlayan havan mermilerinin dumanı, Zvetkof'un mevzilerinin tepesinde, donuk gökyüzünde dalgalanıyordu hâlâ. «Havan mermilerinden mi korktu acaba?» diye düşündü Serpilin.

Berejnoy'a, gerçekten bir dakikasının bile boş olmadığını söylerken Pikin hesabına ufak bir hile yapmıştı. Ne olursa olsun, yemek için nasılsa yarım saatlik bir mola verecekti. Pikin de herkesten önce davet etmişti kendisini.

Pikin'i telefonun yanında, bayrağı selamlarcasına hazrola geçmiş halde buldu. Çok önemli bir haber alıp yerinden fırladığını gösteriyordu bu duruş, Pikin'in alışkanlığıydı. Serpilin'in içeri girdiğini görünce, duruşunu değiştirmeden bakışlarını ona çevirdi.

Ahizenin ağzını kapayıp bir yandan telefona kulak verirken:

— Bağlantıyı sağladık, dedi!

— Evet, ordu komutanına bildiriyorum... evet, ben... —sonra sözünün sonunu getirmeden devam etti: — General Serpilin de yanımda.

Ahizeyi Serpilin'e uzattı. Kuzmiç'in neşeli sesi:

— General yoldaş, diyordu, Zvetkof'un 62. Orduyla bağlantıyı sağladığını öğrendim. Hemen Berejnoy'un yanına gidiyorum.

Serpilin, «Sizi kutlarım», dedi. Birden Batyuk'un sözünü hatırlayıp telefonu kapamadan önce Kuzmiç'i onun adına kutladı.

Ü an, bağlantının nerede ve nasıl sağlandığını gidip görmek için dayanılmaz bir istek duydu. Çok daha yararlı başka işleri olduğunu düşünerek, büyük bir güç harcayıp kendini tuttu.

— Yemek hazır, dedi Pikin. Böylesine önemli bir olay şerefine...

— Bu olay şerefine yemekten vazgeçmek zorundayız. Almanlar ikiye bölündüğüne göre, plan gereğince saldırının yönünü kuzeye kaydıracağız. Harekatın ana hatlarını hazırladım bile, şimdi o kadar çok işim olacak...

Sustu; Pikin'in, bundan fazla bilgiye ihtiyacı yoktu.

— Karşılıklı konuşma fırsatını bile bulamadık, dedi içini çekerek.

— Yanılıyorsun. Yine de sana söyleyecek bir şeyim var, uzun sürmeyecek. Zvetkof'un orada, General Kuzmiç'le az kaldı havan mermilerine hedef oluyorduk. Sözkonusu biz değiliz, ama dönüş yoluna ateş ettiklerine göre bütün düşman mevzilerini görememiş, düşman bataryalarının tümünü yok edememişsiniz.

— Hepsini yok etmek imkansız, dedi Pikin.

— Mümkün olduğu kadar çoğunu ortadan kaldıracaktınız. Artık böyle bir istek beslediğinizi sanmıyorum. Ama keşif kolunuz görevini daha iyi yapsaydı, bu havanların yerini bulur savaş dışı ederdiniz. İşi tek başınıza halledemeyince, daha büyük çapta topların yardımını isteyebilirdiniz. Komutanların, kendilerinden mümkün olduğu kadar az şey isteyenleri sevdiklerini bilirim. Ama senin cesaretini, komutanların sevgisiyle ölçmem ben.

Pikin, hakarete uğramış gibi:

— Kendimi komutanlara sevdirme peşinde değilim, dedi.

— Belki öyle ama sonuç aynı. Tabii bugün hepiniz gözdesiniz. Ama bundan böyle, dediklerimi kafandan çıkarma. Topçu bataryasına komuta eden subaya da aynı şeyleri tekrarla. Tümen komutanına da. Hepsine, memnun kalmadığımı bildir.

— Emredersiniz.

Serpilin, somurtkan Pikin'e bakıyordu. «Pek önemli değil, bunu da unutur. Ama alınan kararı ona bildirmeyerek hakaret etmeye hakkım yok.»

— Telefonda sözünü ettiğin konuya gelince, şimdilik her şeyi olduğu gibi bırakıp komutan yardımcılığına Artemyef'in getirilmesi kararlaştırıldı. Mesele hallolduğuna göre kişisel görşünü bana söyleyebilir misin?

— Kuzmiç'in dayanıp dayanamıyacağını bilmiyorum ama, şahsen, böyle bir zamanda onun yerine geçmek hoşuma gitmezdi.

Serpilin, Pikin'in gözlerinin içine baktı, son sözleri, onları söyleyişi ve bu kadarıyla yetindiği için bütün gücüyle elini sıktı.

Alman birliklerinin kuzeyde ve güneyde kalan iki parçaya ayrılması ve bazılarının işe yaramaz hale gelmesinden sonra ordunun hemen yapması gerekli görevlerini tasarlayan Serpilin dönüş yolu boyunca bunları kafasından geçirdi.

Gizlemenin hiç gereği yoktu, rasgele bir birliğin değil de tümeninin bağlantıyı sağlamasına çok sevinmişti. Kendi kendine «tümenim» diye tekrarlayıp dururken, «Acelenin sonu yok» diyen Bereinoy'un üzgün yüzünü ve temelde aynı şeyi, «Karşı karşıya oturup konuşamadık bile» diyen Pikin'in suratını görür gibiydi.

İkisi de haklıydı. Ama yok, pek de haklı sayılmazlardı. Birlikte çalıştıkları sıra bile hep aceleleri vardı, istediklerini söyleyemezlerdi, söyleyecek güçleri kalmazdı daha doğrusu Savaşın sonuna kadar, her yerde, herkes için aynı şey sözkonusu olacaktı. Acele edecek,birbirlerine bütün istediklerini söylemiyecek, sonra pişmanlık duyacak, hemen ardından yarışı sürdüreceklerdi.

Kurmay başkanlığına varır varmaz, emir subayına Albay Artemyef'in görünüp görünmediğini sordu.

— Evet, siz gittikten sonra geldi.

— Çağırtın kendisini.

Artemyef göründüğünde:

— Neden çağrılır çağrılmaz görünmediniz? diye sordu Serpilin.

— Geceyi taburda geçirdim general yoldaş, sabah bağlantının sağlandığı yerde bulunmak istiyordum. Ben buraya gelirken siz yola çıkmışsınız.

— Evet, anlıyorum, dedi Serpilin. Bağlantı sağlandı. Bu işi başaran da Zvetkof.

— Açık söylemek gerekirse, bulunduğum yerden ayrılmak beni çok üzdü general yoldaş. Üç gün üç gecedir bu olayı bekliyordum...

— Pek önemli değil. Taburdan geçici olarak ayrıldınız. Savaş kurulu, sizi 111. tümen komutanının yardımcılığına getirmek niyetinde. Bana bir soracağınız var mı?

— Hayır, general yoldaş.

Genellikle acelesini göstermeyi sevmeyen Serpilin'in konuşmasından, Artemyef, lafı fazla uzatmak istemediğini ve terfiinin gerçekleştiğini anladı.

— Öyleyse hemen tümene gidebilirsiniz, dedi Serpilin. Üç gün orada kaldınız, durumdan haberiniz var. Hiç bir özel öğüde ihtiyacınız olduğunu sanmıyorum. Gerekirse bana dilediğinizi sorabilirsiniz.

— Hayır, bir şeye ihtiyacım yok. Bana gösterdiğiniz güvene teşekkür ederim. Gidebilir miyim?

— Harekat bölümü başkanını bana çağırın, levazım bölümü komutanının da nerede bulunduğunu ve ne zaman gelebileceğini anlamaya çalışın. Topçuların komutanı generale telefon edin, yerinde bulunup bulunmadığını anlayın, muhabere bölümü komutanına da saat on yedide kendisini beklediğimi söyleyin.

ON İKİNCİ BÖLÜM

SİNTSOF, geçirdiği günü hayatının sonuna kadar unutamıyacağını düşünüyordu. Ama ardından, sabahtan akşama kadar aralıksız savaşla dolu bir yeni gün onu izlemişti; daha ilk anlardan başlıyarak, Sintsof, ne önceki günü düşünecek fırsatı bulabilmişti, ne Butussof'u, ne Tanya'yı, ne karısının ölümünü, ne Artemyef'in ziyaretini, ne de önceki gece Çugunof'la birlikte tankın yanı başında Alman yoldaşın yüzünden geçirdikleri ölüm tehlikesini.

Bütün hızıyla sürüp giden savaş bunları düşünmesini engelliyordu. Hele topçu saldırısının ardından akıl almaz bir ilerleme kaydedip herkesin: «Tamam, bağlantıyı kuruyoruz, hem rasgele bir yerde değil: Tam burada» demesinden sonra. Sabah boyunca komutanlar, bir adım bile peşini bırakmamışlardı. Aniden kurmay başkanlığına çağrılan Artemyef ortadan kaybolmuştu ama, diğerleri ancak öğlene doğru, zafer sol kanattaki Zvetkof'un taburuna gülümsediğinde birlikten ayrılmışlardı. Sabah Tumanyan Sintsof'un yanındaydı; ama karargâhına döndüğünden beri telefonla subayları haşlamaktan, sanki ok gibi ileri fırlayıp sonradan yerinde saymak mümkün değilmiş gibi, herkese bağırıp çağırmaktan geri durmuyordu. Hayır, gerçekte kendisinden önce 62. Ordu ile bağlantıyı kuran Zvetkof'u kıskanıyordu. O güne kadar Tumanyan'ın askerlerini yeterince şevke getirmediği söylenirdi. Doğrusu, artık bunu öğrendiğini kabul etmek gerekiyordu. Asker böyle yetiştirilirdi işte: Yeterince gücü varsa kendini tutar, elinde bir avuç adam kalır ve buna da alay adı verilirse herkes durumuna alışırdı. Üstler hırpalar durur, alay komutanı aynı şeyi kendi astlarına yapar, askerlerinden imkânsızı mümkün kılmalarını isterdi.

Bugün, sinirleri iyice bozulan Sintsof'du. Telefonda Çugu-

nof'u haşlamıştı: «Neredesiniz, benim ardımda olmayasınız sakın?» Çugunof da buna, şu sözlerle cevap vermişti: «Merak ediyorsanız gelin de gözlerinizle görün.» Sintsof, Çugunof'un birliğine kadar gitme gözüpekliğini göstermişti. Yolda ölümden kıl payı kurtulmuş, ama sonra Çugunof'un yüzüne bakmaya utanmıştı.

Çugunof, üstün yeteneklerine rağmen, bütün öğleden sonra bölüğünü bir adım bile ilerletememişti. İlk atılımın etkisinden kurtulamayıp, Alman mevzilerinin ortasına gömülüvermişlerdi. Ama sonra, ne ilerleyebilmiş ne de geri dönebilmişlerdi.

Saat üçten biraz sonra, sağa doğru, makineli ateşinin epey yoğun olduğu yerdeki boş bir yıkıntıyı ele geçirebilmişlerdi. Önce, bu küçük başarıyı fazla önemsememiş, yalnız düşman ateşinin sol kanatta zayıflar gibi olduğu dikkatlerini çekmişti. Öyle ki, ne olup bittiğini anlıyamadan, en fazla üç yüz metre ötede, bir sonraki yıkıntıların üstünde kızıl bayrağın dalgalandığını görmüşlerdi.

İşte, son günlerde uğrunda bunca çaba harcadıkları olay beklenmedik bir şekilde karşılarına çıkıveriyordu. Bayrağı gördüler, yerlerinden fırladılar, doğru üstüne gittiler, bu arada soldan ateş eden bir Alman makinelisi askerlerden ikisini biçiverdi. Hırstan deliye dönerek kurşun yağmuruyla Alman makinelisini susturdular, sürünerek yaklaşıp elbombalarıyla hayatta kalan tüm düşman askerlerini de temizlediler.

Bundan sonra, gizlenme gereğini duymadan, sanki artık başlarına bir şey gelmezmiş gibi, geri kalan yüz elli metreyi bir çırpıda alıverdiler. Gerçekten de hiç bir şey olmadı: Elbombasıyla susturulan makineli bu kesime yerleştirilen son silah değilse, ya Almanlar ateş etmek istemiyorlardı, ya da geri çekilmişlerdi. Ama onlar, işi derinlemesine araştırma gereğini duymadılar. Bir tek şey düşünüyorlardı: Bağlantıyı kurmak.

Kızıl bayrağın dalgalandığı yıkıntılarda topu topu yedi kişi buldular. Mangaya komuta eden bir çavuş, beş er ve bir siyasî eğitmen. Çugunof, bağlı bulunduğu ordu adına bir yıkıntıyı ele geçirirken, hemen yanındakini de, 62. Ordu adına onlar işgal etmişlerdi.

62. Orduya bağlı bu askerler bayraklarını da önceden hazırlamışlardı: Üzerinde beyaz harf izlerini taşıyan bir edirne beziydi bu! Savaş öncesinden kalma bir sancak parçası. Almanlardan elde edilen telefon teliyle bez, bir perde rayının ucuna bağlanmıştı. Askerlerden az sonra Çugunof'la birlikte olay ye-

rine gelen Sintsof'un gördüğü bayrak buydu işte. Daha konuşmanın başında, son günlerde hayal edip durduğu şeyin, eski tümenine bağlı askerlerle buluşmasının gerçekleştiğini anladı. Aslında bu hayali boşuna değildi. Haritanın ve olay yerinin incelenmesinden, taburunun, ekim ayından beri eski tümeninin elde tuttuğu Stalingrad sokaklarına çıktığı anlaşılıyordu. Sintsof, yine de bu rastlantıya pek inanmak istemiyordu. Çünkü Ekim ayından bu yana, 62. Ordu mevcudunda bir sürü değişiklik ve atanma olması gerekliydi. Oysa, hiç bir değişiklik olmamıştı işte! Bu kesimde mevzilenen tümen, olduğu gibi karış karış, ilerliyerek Almanlar karşısında saldırı önceliğini elde etmişti. Tabii ki rasladıkları askerler, ne eski taburuna, ne de eski alayına bağlıydılar. Siyasi eğitmen, komşu alayda kimin öldüğünü kimin sağ kaldığını pek bilmiyordu. Ama Sintsof, hâlâ başında Binbaşı Şavrof'un bulunup bulunmadığını sorduğunda, komutanın adının buna benzer bir şey olması gerektiği cevabını verdi. Yalnız sözkonusu komutan binbaşı değil yarbaydı. Daha küçük rütbeliler konusunda soru sormanın ise gereği kalmıyordu.

— Alay komutanı yaralı, evvelki gün geriye nakledildiğini gözlerimle gördüm! dedi çavuş birdenbire.

— Pronin bizim komutanımız; teğmen komşu alayın komutanını soruyor.

— Ha, onun hakkında hiç bir şey bilmiyoruz.

Almanlar o kesimde ateş etmez olmuşlardı. Soldan ve sağdan bir çarpışmanın gürültüsü geliyordu ama, bütün gün kulakları müthiş bir şamatayla uğuldadığından bu gürültü sanki kendilerinden epey uzaktaydı.

62. Orduya bağlı, başka kimsenin göründüğü yoktu. Siyasi eğitmen, 111. tümene askerlerinden biriyle yollandı. Sintsof da hemen onu izledi.

İvan Andeiç dumandan kurşunî renge bürünen karların üstüne çadır bezini serdi, herkes ne kadar bisküviti varsa duvarın dibine serilen çadır bezine boşalttı. Sintsof'un üstünden birazını içtiği, Çugunof'un ise hiç elini sürmediği iki matara dolusu votka feda edildi. Orada bulunan yirmi kişiye ancak birer yudum düşüyordu. 62. Orduya bağlı askerler, birliklerine ve katlandıkları güçlüklere saygı olsun diye, herkesten önce paylarına düşeni yudumladılar.

Aylardan beri bir adım gerilese Volga'nın sularına gömülecek olan bu adamlar, kasım sonundan bu yana saldırdıkları

halde kuşatmadan yeni kurtulmuş gibiydiler. Yedinci asker de aralarında yoktu, payına düşen votkayı içmeden raporu götürmüştü. Arkadaşları ona yürekten acıyordu.

Votkasını deviren siyasî eğitmen:

— Hayatım boyunca cezaevine adımımı atmadım, dedi, ama şerefsizim içerden çıkmış gibiyim şu an. Şimdiye kadar Almanlara toslayıp duruyorduk! Yumruklarını sıktı ve nasıl tosladıklarını göstermek için birbirine vurdu! Şimdi, canımız isterse Moskova'ya kadar uzanabiliriz. Bu sözleri de bir kol hareketiyle tamamladı.

— Şimdilik sizden Moskovaya değil, Harkof'a kadar gitmeniz isteniyor, dedi her şeyi inceden inceye ortaya koymaktan hoşlanan Çugunof.

— Benim söylemek istediğim bu değil!

Siyasî eğitmen, canı sıkkın, gülümsedi; demek kendisini anlıyamamışlardı.

Oysa, Çugunof dahil herkes anlamıştı. Çugunof, adet yerini bulsun diye söylemişti bunları. Siyasî eğitmense, hangi yönde saldırıya geçmek gerektiğini diğerleri kadar biliyordu. Sadece yüreğine dolan özgürlük duygusunu belirtmek istemişti.

Sintsof ve taburunun katıldığı tarihî olay böylesine basit, böylesine sıradandı işte. Cephenin diğer kesimlerinde de, yarım saat önce ya da sonra aynı bağlantı kurulsa, hiç kuşkusuz bundan daha görkemli karşılanamazdı. Oysa bağlantının ilk sonucu, düzenli bir birlik sayılan Alman 6. ordusunun işinin bitmesi oluyor, General Paulus yayınladığı umutsuz günlük emirde kuzeydeki birliklerin bundan böyle komutasından çıktığını, kendi başına savaşıp ölmek zorunda kaldığını belirtiyordu.

Savaşta, askerlerin ve askerî birliklerin hayatlarında iz bırakan doruk noktaları vardır. Çoğu kere, bunun gerçek değerinin bilincine epey sonra varılır. Sintsof'un askerleriyle Stalingrad'ı savunan savaşçıların raslaşması da bu doruk noktalarından biriydi. Şu sıra, yürekleri çeşitli duygular arasında bocalıyordu: Olayın öneminden ötürü duyulan sevinç, yorgunluk ve bunlara karışan garip bir şaşkınlık: «Oldu mu? Mümkün değil! Her şey, nasıl da kolaylıkla gerçekleşiverdi?» Hepsinde, belirli ölçüde bir kararsızlık da vardı: «Şimdi ne gibi bir emir alacağız? Bir takım yenilikler olacak, hiç kuşkusuz, bizi şu ya da bu kesime gönderecekler, yerimize başkalarını getirecekler. Değişik bir kesimde savaşmamız gerekecek, belki destek kademesinde gö-

revlendirecekler...»

Arkadaşlarının paylaştığı bu çelişik duygulara, Sintsof bir yenisini ekliyordu. On yedi gün süren çarpışmalardan bu yana, ilk kez, elle tutulamayan bir şey onu taburundan ve askerlerinden ayırıyordu. Artık iyice yakında bulunan eski taburuyla arasındaki kopmaz bağı yeniden hissedebilmek için birkaç adım atması ve sağ kalanları görmesi yetiyordu. Rahatça gerçekleşebilirdi bu, aralarında düşman yoktu. Ama aynı zamanda da imkansızdı, çünkü Sintsof başka bir tümende, başka bir taburun başındaydı, savaşlar sona ermedikçe bu taburun başından ayrılmayı düşünemezdi.

— Siyasî eğitmen yoldaş, adınız ne? diye sordu Sintsof.

— Naumof.

— Ya siz çavuş yoldaş?

— Çibenko.

Sintsof cephe defterini çıkardı, altı askerin de adını kaydetti. Bu davranışının faydalı olabileceğini düşünmüyor, ama bir şey adlarını kaydetmeye itiyordu onu. Öyle ya, Zavalişin'in yazacağı raporda ya da askerlerle yapılacak konuşmada bu adların faydası dokunabilirdi. Ya da belki gazetecilikten kalma eski bir alışkanlıktı yaptığı...

— Peki, dedi defteri yerine koyan Sintsof. Sen Çugunof, şimdilik burada kal. Telefonu buraya kadar uzatmadan bir süre bekliyeceğiz. Ben karargâhıma dönüyorum, belki yeni emirler vardır.

«Karargâh» dediği yer de beş metre arkada, yarı yarıya yıkılmış bir mahzenin içindeydi. Son saldırıdan hemen önce, karargâhını alelacele buraya taşımıştı.

— Bir dakika teğmen yoldaş, dedi siyasî eğitmen. Sancağı imzalayıp sana armağan edeceğim. Sen de bizim adımıza tümene verirsin.

Sintsof, bu sözlerin ne anlama geldiğini kestirememişti ama açıklama istemek gereğini duymadı. Bu arada, çadır bezine oturan siyasî eğitmen, bir askerin kendisine uzattığı kenarları yanmış kontrplâk parçasının üstüne bayrağı yayıyordu. Sonra aynı askerden, bayrağı sıkı sıkı tutmasını istedi, cebinden bir sabit kalem çıkardı, her harften sonra ucunu tükürükleyip yazmaya koyuldu: «111. Tümenin Savaşçılarına, Stalingrad'ı Savunanlar Tarafından. 26 Ocak.» Kalemi bittiğinden, ya da sabrı taştığından noktayı koydu, yerinden kalktı, bir şey söylemeden karşısında bekleyen Sintsof'a bayrağı uzattı. Tü-

menin numarasını kaydetme gereğini bile duymadan, Stalingrad'ı savunanların, sonuna kadar dayanıp ünlerini bütün Rusya'da duyuranların armağanı olarak bayrağı Sintsof'a sundu. Kenarlarında yorgunluk ya da alkolden birer damla gözyaşının oluştuğu gözlerinde de aynı şey okunuyordu... Sintsof, perde rayını sağ eline aldı, soluna geçirdi, gözlerinin yaşlarla dolduğunu hissederek boşalan eliyle siyasi eğitmeninkini uzun uzun sıktı.

— Teğmen yoldaş...

Bu, Riboçkin'in sesiydi.

Sintsof döndü, Riboçkin'le birlikte sırtına bembeyaz ve yepyeni kürklü paltosuyla bir adamın yaklaştığını gördü. «Bu da nesi?» diye düşündü.

Hem görevini başardığına, hem de 62. Orduya bağlı savaşçılarla sancağı gördüğüne sevinen Riboçkin:

— Sizi tabur komutanımın yanına getirdim alay komiseri yoldaş, dedi.

Yabancı, adını söylemeden:

— Ordu siyasi bölümü başkan yardımcısı, diye kendini tanıttı. Raporunuz geldiğinde tabur karargâhında bulunuyordum.

Sonra yüksek sesle çevresindekilere seslendi?

— Aranızda kim 62. ordudan?

O ana kadar birkaç adım berideduran siyasi eğitmen, çavuş ve askerlerle birlikte yaklaştı.

Alay komiseri, onlara doğru ağır adımlarla yürüdü, çabucak, teker teker ellerini sıktı. Hiç gereği yokmuş gibi, ne Sintsof, ne Çugunof, ne de bağlı bulunduğu ordu mensuplarıyla ilgilendi. İlerlediği gibi bir adım geriledi. Sonra «sizi kutlarım», dedi ve bayrağı tutan Sintsof'a döndü.

— Kim dikti bayrağı? Siz mi, onlar mı?

— Onlar, diye cevap veren Sintsof ekledi: Tümenimize armağan ettiler.

Alay komiseri, gösterişli olup olmadığını anlamak için yan gözle bayrağa baktı, sonra üzerindeki yazıyı görüp kürklü paltosuyla aynı renkteki beyaz yepyeni eldivenli elini uzattı, bayrağın ucunu tuttu, yazıyı okudu, Riboçkin'e dönerek:

— Bayrağı arabama götürünüz, dedi.

Riboçkin elini uzattı, Sintsof bayrağı uzattı, kararını hemen değiştirip:

— Bu bayrak tümenimize armağan edilmiştir alay komiseri yoldaş, dedi.

Alay komiseri, sahtelik kokan sert bir sesle:

— İyi ama sizin tümeniniz bağlı bulunduğumuz ordunun bir bölümüdür, ona yabancı sayılamaz, diye cevap verdi. Bayrağı siyasî bölüme alacak ve bununla bir eğitim kampanyasına girişeceğiz. Anlıyor musunuz teğmen yoldaş?

— Anlıyorum alay komiseri yoldaş! diye cevap verdi. Sintsof öfkeyle.

Nedenini bilmiyordu ama bu acelecilikte, bu gerçekten fazlaca pratik açıklamada, sanki çok kurnazca bir şeyi söyleyip ardından mutlaka anlaşıldığını kabul ettirmek için kullanılan «anlıyor musunuz?» sözünde kendisini sinirlendiren bir yan vardı.

Komiser arkasını dönmüştü bile, dört yana bakıp gökyüzünü inceledikten sonra, burada gerektiğinden fazla kalmış, söyleyecek ya da yapacaklarını bitirmiş gibi eliyle Riboçkin'i çağırdı ve geldiği gibi dört nala gitti.

Riboçkin ardından üç adım attı, döndü, iyiden iyiye şaşkındı. Ama Sintsof bir el hareketiyle ona: «Bunu da yutarız nasılsa, alay komiserinin emirlerini yerine getir, yapacak başka şey yok!» der gibiydi.

Aslında Sintsof'un da onların gittiği yere gitmesi gerekiyordu. Arabayı her halde sabahki karargâhlarının bulunduğu yere bırakmışlardı, gizleyecek başka yer yoktu. Ama çağrılmadığı için peşlerinden gitmeyi canı çekmiyordu. Öfkeyle, alay komiserinin götürdüğü bayrağı çaldırmış gibi: «Gideceği yere tek başına da varır nasılsa» diye söylendi. Sonra siyasî eğitmene döndü:

— Sizinkilerden gelen yok mu?

— Şimdilik yok, diyen eğitmen, gitgide uzaklaşan alay komiserinin sırtıyla Riboçkin'e doğru bir baş işareti yapıp:

— Amma da eliçabukmuş! dedi. Önce onu sinemacı sandım, filmimizi çekmeye geldiğini düşündüm. Sonra ellerinin boş olduğunu farkettim.

— Ben gidiyorum, dedi Sintsof. Siyasî yardımcımı size yollayacağım. Öncelikle yapılması gereken işleri birlikte yaparsınız.

Başıyla, karın üstüne yayılan çadır bezini toplamakla meşgul emirberi gösteren siyasî eğitmen:

— İlk iş yapıldı bile, dedi.

— Yakında görüşmek umuduyla.

Sintsof adamın elini sıktı. Son anda: «Yarbay Şavrof'u görürseniz, eski tabur komutanı Sintsof'tan selam götürün!» di-

yecek oldu ama kendini tuttu. Naumof'un ona raslaması çok uzak bir ihtimaldi, boşuna lat etmek neye yarardı? 62. orduya bağlı askerleri «Hoşça kalın arkadaşlar» sözüyle selamladı, Çugunof'a da: «Buradasın, dolayısıyla işler yolunda», demek isteyen bir baş işareti yaptı. Emirberiyle birlikte karargâhına döndü sonra.

Yolda, susturulan alman makinelisine bir göz atmak istedi; gelirken geçtiği daracık vadiye daldı, Çugunof'un bölüğünden bir başçavuş ve ona yardım eden erle burun buruna geldi. Arkadaşlarından birinin ölüsünü tümseğe çıkarıyorlardı.

— Onu nereye götürüyorsunuz?

Ölüyü karın üstüne bıraktılar.

— Yukarı yoldaş, cevabını verdi çavuş. Bölük komutanı ölüleri tümseğin üstünde toplamamızı emretti. Dün istihkamcılar, Almanlardan edindikleri patlayıcı maddeden biraz da bize verdiler. Toprak kazılmıyacak kadar sert uçuracağız.

«İşimiz daha yeni bitti, yine de her şeyle uğraşacak zaman buluyor bu Çugunof. Ölüleri toplayın, hepsini bir araya getireceğiniz bir yer bulun ve gömün. Dün patlayıcı istemişti. Bölüğün bütün işleri tıkırında gidiyor, bir tek ölü bırakmadılar arkalarında.»

— Ölülerin toplamı ne kadar? diye sordu.

— Üçünü taşıdık, birini daha arıyoruz. Makineli tüfek başındakilerden Piatkof'u.

— Peki, işinize bakın, dedi Sintsof ve yoluna devam etti.

Elbombaları orayı hallaç pamuğu gibi atmıştı. Çevredeki karlar insan gövdesi kalıntıları ve paçavralarla kaplıydı, transformatörün içi ölülerle dolmuştu. Transformatör küçük bir tepenin üstündeydi, bir siperle çevrelenmişti. İki yandan hendekler bu siperle diğerini birleştiriyordu. Alman askerleri çok üşümüş olmalıydılar, verilen emirleri çiğneyerek transformatörün içine doluşmuşlardı; demek soğuk korkusu disiplinden ve yaşama işgüdüsünden baskın çıkmıştı.

Burada kimler vardı, kaç kişiydiler? Kestirilmesi imkansızdı. Daha bu sabah bembeyaz kaşlı Alman, hayatını tehlikeye atarak buradakileri kurtarmaya çalışıyordu. Sesinde öyle bir anlam vardı ki, Almanca bilmeden ne demek istediği anlaşılabiliyordu. Ama buradakiler onu anlamak, söylediklerine inanmak istememişlerdi.

Daracık vadiye inerken, Sintsof, yıkık bir evin temellerinin hemen dibine kazılan çukurda bir Sovyet askerinin ölüsünü

farketti. Kollarını öne uzatmış, yere yapışıp süründüğü sıra ölüvermişti. Kara bir leke ensesini boydan boya çiziyordu, kardan bembeyazlaşmış kısa saçlı kafasını damgalıyordu. Merminin söküp attığı başlığı bir adım ötesine düşmüştü. Kalın ceketi üstünde, yoksul eşya çantası sırtında, keçe çizmeleri ayağındaydı, makinelisine sıkı sıkı yapışmıştı. Demek ki Almanlar bu gece körlemeden ateş etmiş, ortalık aydınlandığında bu ölüyü görememişlerdi. Görseler önce çizmelerini alırlardı. «Benimkilerden değil, diye düşündü Sintsof. Bu gece bize gelen 62. ordunun keşif kollarından biriyse?»

— Sırtüstü çevirelim, dedi emirberine. Belki kağıtları üstündedir.

Ortaya çıkan yüz orta yaşlı, göz çukurları karla dolmuş bir adamın yüzüydü. İvan Avdeiç ceketinin önünü açtı, ceplerini karıştırdı. Tek kağıt parçasına raslıyamadı. Yine de, ceplerinden birinin üstünde muhafızların işareti vardı. Verilen bütün emirlere rağmen, göreve çıkarken bunu sökmeğe yüreği elvermemişti anlaşılan.

İşareti gören Avdeiç:

— Bizimkilerden değil, dedi.

«Diğerleriyle birlikte gömmesi için Çugunof'a haber vermemiz gerekecek» diye düşündü Sintsof. Birkaç adım attıktan sonra, cesedin yanından ayrılmayan yol arkadaşına seslendi:

— Ne var?

İvan Avdeiç ona yetişti; şimdi iki makineli ve kendininkinden başka ölünün yoksul sırt çantasını da omuzunda taşıyordu.

— Bunları yerinde bıraksaydınız olmaz mıydı?

— İp iyice sıkışmıştı teğmen yoldaş, bu soğukta çözmenin imkanı da yoktu. Çantayı yokladım, bisküvitle bir kutu konserve et vardı içinde. Neden bırakacaktık sanki?

Sintsof kayıtsızlığını belirten bir hareket yaptı, cevap vermedi. Öyle ya, neden bırakalım? Askerin kaderi...

Kirli, madenle delik deşik edilmiş, buzla kaplı mermi çukurlarıyla dolu kar ayaklarının altında çatırdıyordu.

Bu ilkbahar, kar yığınlarıyla yıkıntıların altında kaç ölü bulunacak. İvan Avdeiç'in çantasını aldığı asker gibi niceleri çıkacaktı kimbilir?

— Teğmen yoldaş! diye bağırdı İvan Avdeiç sevinçle. Bakın, Loşakof bir Alman getiriyor!

Sintsof geri döndü, alacakaranlıkta, çok yakınlarında yü-

rüyen Loşakof'u farketi. Ivan Avdeiç kadar kıdemli, kendi yaşındakilerde raslanmıyacak kadar şakacı bu asker ikinci bölüğün baş emirberiydi.

Ufacık boyuyla, çarpık bacaklarının üstünde ilerliyor, üç adım gerisinde iri yapılı bir Alman geliyordu.

— Selamlarım teğmen yoldaş!

Loşakof durdu ve elini kepine götürdü. Alman da, emir almış gibi, Loşakof'un üç adım gerisinde çakıldı, selam durdu.

— Neden tutsağınızı, panayıra inek götürür gibi, arkanıza taktınız? diye sordu Sintsof.

— Hiç korkutmuyor beni teğmen yoldaş, kendiliğinden teslim oldu. Hava kararlığından, öldürmemeleri için ardıma geçirdim. O kadar yer tutuyor ki, ben onun ardına geçsem görünmez olacağım.

Her zamanki gibi Loşakof maskaralık yapıyor, teğmenin durumu çok iyi kavradığını biliyordu. Yine de dikkati çekmek istiyor, her yerde esiri nasıl götürdüğünün anlatılmasını arzuluyordu.

— Yüksek rütbeli bir subay teğmen yoldaş. Bölük komutanıyım, diyor.

— Onu geriye götürme emrini size kim verdi?

— Teğmenim verdi. Bu Alman kendiliğinden sana teslim olduğuna göre, geriye kendin götür, dedi. Böyle bir fırsat her zaman çıkmaz! Hele bunun ki gibi Büyük Petro'nun dev yapısına sahip olan.

— Subay mısınız? diye sordu Sintsof.

— Kein offizier, kein offizier! diye bağırdı esir, Kamerad...(*)

— Bölük komutanı, (**) diye sözünü kesti Loşakof. Gördünüz ya, kendisi de söylüyor.

— Durun da ne dediğini anlıyayım Loşakof.

Bu kez iyice anlaşılma umuduyla:

— Kamerad... diye tekrarladı Alman. Sonra aceleyle sözüne devam etti:

— Ich bin selbs übergelaufen. Huete habe ich Rundfunksendung genhört, habe selbst kapitulier... Ich bin kein Offizier, Ich bin Bataillonschreiber... Ich war früher Mitglied der socialdemokratischen Partei... Ich habe kapituliert, nachdem die Rde

(*) «Subay değil, subay değil. Yoldaş, yoldaş.»

(**) Rusçada bölük komutanı anlamına Komroty sözcüğüne benzetiyor.

des genossen Hitler gehârt habe versprach dass allen die Kapitulieron das Leben erhalten bleibt... (*)

Esir, bu söz yığınıyla, kendine göre güvenliğini sağlayacak her şeyi anlatmak istiyordu.

Sintsof söylediklerini aşağı yukarı anladı ve sözünü kesti:

—Warten Sie. Wenn Sie Kapitulieren, alles gut, gehen essen (**)

Sonra Levaşof'a dönüp:

— Götürün ve benim tarafımdan kendisine yemek vermelerini söyleyin, dedi.

Ama Loşakof, bir kere Sintsof'a rastlama mutluluğuna kavuşunca kolay kolay yanından ayrılmak istemiyordu.

— Size söylediğini öğrenebilir miyim teğmen yoldaş? Kim olduğunu söyledi mi?

Loşakof'u hayal kırıklığına uğratmak istemiyen Sinsof:

— Tabii, tabii, dedi Hadi artık, gidin. Dilinizi tutsanız iyi edersiniz...

Loşakof, esirinin öründe yola çıktı. Birkaç adım atan Sintsof'la emirberi, karargâhın önünde, kendilerine doğru yürüyen Zavalişin'in cılız gölgesini farkettiler.

— Ben de seni görmeye geldim, Çugunof'un yanında sanıyordum dedi Zavalişin.

Gözlüğünü çıkardı, mendiliyle camlarını sildi. Camlardan biri ortadan çatlamıştı.

— Buraya gelmekle iyi ettin, dedi Sintsof. Ben de seni aratmayı düşünüyordum. 62. orduyla kurduğumuz bağlantı şerefine bir eğlenti düzenlenirse, siyasî yardımcı olarak sen gerekeni yaparsın. Ama sakalını bile kesmemişsin! Hiç olmazsa bu küçücük eğlenti uğruna...

Sabırsızlıktan yerinde duramayan Zavalişin:

— Nasıl oldu, nasıl oldu? diye soruyordu durmadan.

— Bütünüyle çok iyi. Çugunof sana anlatır. Alay komutanından herhangi bir emir gelmedi mi?

— İlin telefonda, karşısında kurmay başkanı var.

— Peki öyleyse, ben de senden ayrılıyorum, dedi Sintsof

(*) Teslim olmaya geldim. Radyodaki yayını duydum bugün... Subay değilim, tabur yazıcısıyım. Sosyal Demokrat Partidenim. Heller adlı dostun söylevini dinledikten sonra teslim oldum. Heller, bütün teslim olacakların sağ kalacağına söz verdi.

(**) Durun teslim olduğunuza göre mesele yok. Önce doyursunlar sizi.

ani bir acelecilikle.

Mahzene girdiğinde İlin'in konuşması daha bitmemişti.

— Anladım.

Haritanın üzerine çizgiler çizen İlin, bakışlarını Sintsof'un üzerinde dolaştırdı.

— Bunu da anladm, dedi harita üzerinde yeni bir çizgi çizerek. Hepsini anladım. Topçular yetişmeden mevzilerimizden ayrılmıyacağız... Selamlarım.

— Şu sıra tokalaştığımız gibi sıktınız mı ellerini? diye sordu.

— Evet sıktım.

— Arkadaşlarınızdan hiç birine raslamadınız mı?

— Hayır, daha doğrusu eski tümenimde görevli bir takım askerlerle karşılaştım ama hiç birini tanımıyorum. Onlar da eski dostlarımı tanımıyorlar.

— Hep böyledir! Üstelik aradan epey de zaman geçti. Aralık başında yaralandınız. Sonra her şey değişti. Biz, aralık başında daha yüzbaşı Tarakhovski'yi yitirmemiştik.

— Haberler nedir? diye sordu Sintsof.

— Şimdi öğrenirsiniz. Ama önce olup bitenleri anlatın.

Sintsof, bir kaç kelimeyle durumu özetleyince pişmanlığını belirten bir sesle:

— Bayrağı düşünememek çok aptalca bir şeyl diye bağırdı. Bir bayrak yapıp onlara verebilirdik. On yedi günden beri hazırlanıyoruz bayrağı düşünmedik bile!

Alay komiserinin sancağa el koymasına aldırdığı yoktu. Ama bayrak yapıp 62. orduya veremediği için yanıyordu.

Masa başına çöken Sintsof:

— Hadisene, dedi, haberler ne oldu?

— Yığınla haber var. İşte bakın, akşamüstüyle gece arasında şuraya kadar ilerleme emri aldık.

Daha dün düşman ön saflarını belirleyen çizginin önüne ve soluna bir çizgi çekti. Kalem, önceki gün Zvetkof'un birliklerinin elinde bulunan mevzileri aştı ve iki kilometre ötede durdu.

Olayların gelişme hızı karşısında donuveren Sintsof:

— Vay canına! dedi. Peki Zvetkof nerede mevzilenecek?

— Şimdilik şurada, yani bizim gideceğimiz yerde. O sağa doğru yer değiştirince biz yerini alacağız. Volga'nın çok yakınına varacak, elimizdeki haritanın sınırlarını aşıyor. Yalnız gerek burada, gerekse onun bulunduğu yerde cephe kuzeye doğ-

ru gerildi.

— Evet, Zvetkof bugün epey yol aldı, dedi Sintsof.

— Bağlantıyı ilk kuran o oldu. Bizden bir saat önce. Sizin irtibat çavuşu haberi bildirdiğinde, yeni alay kurmay başkanı Çernişof'la Tumanyan başımıza dikilmişlerdi bile. Zvetkof bağlantıyı kurar da, siz nasıl kimseye raslamazsınız diye kıyameti kopardılar! Anlıyacağınız ordu kademesinde, sandığınız gibi bağlantıyı ilk sağlama şerefi bizim olmadı.

— İnsan neler başardığına inanırl dedi Sintsof kuru bir sesle. Bağlantıyı herkesten önce kurduğunu sanmıştı, hayal kırıklığı şimdi ona tatsız geliyordu.

— Önemli değil canım, dedi İlin, Zvetkof elini Tumanyan'dan çabuk tutmuş olabilir. Yine de alay kademesinde bağlantıyı ilk sağlayan bizleriz. Şu sıra, eldivene iyice oturan beş parmak gibi, bütün cephede bağlantı kuruldu. Şimdi komutanlarımızın kafasında tek şey var, kargaşalığı mümkün olduğu kadar önleyip hareketi düzenlemeye çalışıyorlar.

Sintsof başını ellerine dayamış susuyordu, bu kısacık kış gününün sonunda gerçekleşen olağanüstü şeyin bilincine varabilmek için haritaya bakıyordu. Bu önemli olay, mevzilendiği yerin karşısında bir tek düşman askerinin bile kalmamış olmasıydı. Artık Volga nehrine kadar dost birlikler uzanıyordu. İki parçaya ayrılan Alman birlikleri berzahın sağında ve solunda kalmışlardı. Artık hava kararıyordu, iki orduda da birliklerin hareketine yön vermek, kimini güneye, şehrin merkezine sıkışan Almanların üsüne sürmek, kimini de fabrikaların bulunduğu kuzey kesimine yöneltmek gerekiyordu. Kendi tümenlerine gelince, İlin'in harita üzerinde çizdiği, kuzeye gönderildiklerinin belirtisiydi.

— Topçu alayının kurmayı neredeyse gelir, dedi İlin.

Gözlerini haritaya diken Sintsof:

— Anlıyorum, diye söylendi.

Bambaşka şeyler düşünüyordu; toplanacakları yere varmak için, taburu, harita üzerinde çoktan beri bildiği yerlerden geçecekti. Ama şimdi roller değişmişti: Alman saldırısı buradan başlıyor, tümen öte yanda savunmaya geçiyordu.

— Neye bakıyorsunuz? Harita üzerinde her şeyi gösterdim.

— Bekle biraz. Onların tümeninin kurmay başkanlığı şuradan görülüyordu. Bizim taburun tam karşısındaki Alman alayı kurmay başkanlığı ise buradaydı. Alman topçusu şöyle mevzi-

lenmişti, kaç kere üzerine ateş edilmesi emredildi.

— Birliklerin toplanacağı yer haç işaretinin yanında, dedi İlin, yıkıntıların bulunduğu kesimde. Zvetkof'un taburu şu sıra oraya varmış olmalı. Ama biraz daha sağa doğru kayacak

— Yıkıntıların bulunduğu kesim, dedi Sintsof. Kerteriz noktası diye buna derler işte! Yahu, buralarda yıkıntıdan bol ne var? Neyse, buluruz nasılsa.

Çantasından, elle çizilmiş ufak bir kroki çıkardı; üzerinde üç evle yan sokaklar görülüyordu, eski birliğinin mevzilendiği kesimdi bu. Haritayla karşılaştırdı. Haç işareti iki adım ötedeydi.

İlin'e gösterdi ve:

— Hay Allah, 62. ordu saflarında çarpıştığım için kendimi orada hissediyorum, dedi.

— Doğrusu, gerek orada gerekse burada talihin yaver gitti.

— Talih diye hep aynı birlikte savaşmaya denir. Budur talih.

Haksız yere İlin'i, onunla birlikte de taburda görevli bütün arkadaşlarını kırdığını farkederek ekledi.

— Tabii, sizlerle birlikte bulunduğuma çok memnunum. Ama aslında hastane çıkışı başka yere gönderildiğimi öğrenince öfkeden deliye dönmüştüm.

Bütün söyledikleri gerçeğin ta kendisiydi.

— Doğru, dedi İlin.

Biraz canı sıkılmıştı ama Sintsof ne derse desin, on yedi gün süren savaşlardan sonra taburun, gözünde dünyanın onda dokuzu demek olduğunu anlıyordu. Bugünkü durum buydu, gerisi, bütün söylevlere rağmen geçmişten başka şey değildi.

— Levaşof hiç görünmedi mi? diye sordu Sintsof.

— Hayır.

— İşte bu garip.

— Telefonda duyduğum kadarıyla, bütün gün Zirianof'un yanından ayrılmamış.

Albaylıktan teğmenliğe indirilen, saldırının başında Sintsof'un yardımcılığına getirilen Zirianof on günden beri komşu taburun başındaydı ve üç gün önce, birden yüzbaşılığa yükselivermişti.

— Neden? diye sordu Sintsof.

— Zirianof sabah çıkmaza girdi. Zvetkof ileri fırlayana dek paçasını kurtaramadı.

— Bugün bizim Zvetkof havalarda uçuyor.

— En önemlisini unuttum! dedi. Çernişof, tümene yeni bir bir komutan yardımcısının atandığını söyledi. Kim olduğunu biliyor musun?

— Söyle bakalım.

— Kayın biraderin Artemyef. Bizim tümene gide gele kendine bir yer buldu.

— Çok sevinecek.

— Başka ne yapabilir sanıyorsun? Kurmay başkanlığından her gelen sevindiğine yemin ediyor. Oysa kimi sevinçli, kimi değil.

— Her neyse, bundan böyle aileden birinin komutasındayım demektir. Barış çağında böyle şey olmazdı, dedi Sintsof gülümseyerek. Duyulur duyulmaz ayırır, birini bir yana gönderirlerdi, öbürünü başka yana.

— Şimdi savaşın içindeyiz, böyle şeylere aldıran yok. Ayırmak bile gerekse, dedi gülerek, onu diledikleri yere göndersinler. Rütbeni yükseltseler bile, biz seni bırakmak niyetinde değiliz.

Uluorta konuşmayı sevmeyen İlin'in açık sözlülüğü Sintsof'a çok dokundu.

Teğmenliğe terfi eden İlin tabur komutanlığının bir numaralı adayıydı, bunu da çok iyi biliyordu. Yine de bu sözleri söylüyordu. Tabura geldiği geceden beri epey zaman geçmişti sanki. O gece tanıştıklarından ikisi, Lunin'le Oskin, artık yaşamıyorlardı. Diğer ikisi, Bogoslovski ile Karaef hastanede yatıyorlardı. İlin, Zavalişin, Riboçkin, Çugunof, Khartçenko ise görevlerinin başında yeni ve eski silah arkadaşlarıyla omuz omuza çarpışmaktaydılar. Hepsinin gözünde Sintsof, taburun kırk yıllık kumandanıydı. Bütün kayıplara rağmen taburu yokedemezlerdi. Herkesten önce de bugün bağlantıyı sağlamışlardı, bunu kimse alamazdı ellerinden.

Yerinden kalkan ve içine dolan duyguya kendini kaptıran Sintsof:

— Ah ah! dedi. Ah benim mert İlin'im! diye ekledi sonra Ellerini teğmenin zayıf, dar omuzlarına koydu.

— Nen var?

— Hiç, birlikte savaştığımız ve hâlâ hayatta olduğumuz için sevinçliyim.

Ellerini İlin'in üzerinden çekti, şapkasını aldı:

— Keşif kolunu yanıma alıyor ve önden yola çıkıyorum,

dedi. Bu yerleri iyi bilirim. Sonradan sana rehberlik yapacak askerleri yollarım.

— Çugunof'un dışında bütün bölük komutanlarını çağırttım. Harekete geçme emrini vermek gerektiğini hissediyorum. Neredeyse gelirler. Biraz daha kalmaz mısınız?

— Öyleyse beklerim onları.

Sintsof, şapkasını çıkarmadan oturdu.

— Sen, son ana kadar burada kalacak ve işleri bitirince yola çıkacaksın. Her şeyi yanına al, ardında araç-gereç bırakma. Geç kalan ya da yolunu şaşıran olmasın. Görevin bu.

— Anlaşıldı. Ne yazık ki yanımıza alabildiğimiz fazla bir şey kalmıyor.

Hafiften içini çekti. Bu sözlerle birlikte içine çekmesini, konuşmayı noktalaması gereken acıyı belirtti. Unutulamıyacak bir gün geçirmiş, kesin zafere dokunmalarını bu gün sağlamıştı. Her şeye rağmen, ertesi sabah taburun savaşa devam etmesi gerekiyordu; zaman geçtikçe imkanları azalmaktaydı. Son günün bilançosu epey ağırdı.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

O GECE, yıkıntılarla dolu mahalleyi önceden bilmesi Sintsof'un işini çok kolaylaştırdı. Önce, o kesimin komutanı kendisine, yapılması gerekenleri bildirdi: Birlikte yıkıntıları dolaştılar, Sintsof nöbetçileri yerleştirdi. Sonra, bir an kuşkuya kapıldılar. Karanlıkta, komşu birliklerin yerini bir türlü kestiremiyorlardı.

Askerler, Sintsof'un karargâh kurmak istediği mahzenden, savaş sırasında ölmüşe pek benzemeyen bir sürü düşman ölüsü çıkarmak zorunda kaldılar. Hepsi de sargı beziyle kaplıydı; bunların, o gün mahzene bırakılan ağır yaralılar olduğu sonucuna varıldı.

Birlikler gelmeye başladığında, Sintsof, her bölük komutanına, nereye mevzilenmesi gerektiğini gösterdi. Ama mevzileri haritada belirtmek yetmiyordu, her şeye eliyle dokunması, her birinin bulunduğu yere bizzat gitmesi zorunluydu. Bu da Ribaçkin'le Sintsof'un iki saatini aldı.

Taburun mevzilendiği kesim avuç içi kadar bir yerdi ama bombalarla öylesine delik deşik edilmiş, yıkılan duvarlar, yanık araçlar, tuğla parçaları ve donmuş ölülerle öylesine dolmuştu ki, şeytanın ta kendisi çıka gelse bacağını kırmadan bu kadar yeri dolaşamazdı.

Sintsof, Çugunof'un mevzilerini görmeye gitti. Fırsattan yararlanarak, tepede bağlantının nasıl sağlandığını öğrendi.

— Gelenler çok kalabalıktı. Gerçek bir miting düzenledik diyebilirim.

— Nasıl geçti?

— Fena değil. Siyasi yardımcı size benden daha iyi anlatır, dedi Çugunof ciddi ciddi. Görevinin savaşmaktan başka şey olmadığına kesinlikle inanmıştı; bir şey anlatmaya gelince valnız

Zavalişin değil, rasgele biri bile bu konuda kendisinden üstündü.

Ama Zavalişin görünmek bilmiyordu, İlin'le birlikte, geride kalan araç-gereci toparlamakla meşguldü. Gecikmesine şaşınmak gerekirdi, özellikle bu karanlıkta, yaptıkları iş kolay değildi.

Denetimini tamamlayan Sintsof, yanında Riboçkin'le, biraz düzene konan ama hâlâ telefondan yoksun karargâhına döndü. İvan Avdeiç, donmuş alkolle yanan alman malı ispirto ocağında çay haşlamıştı. Sintsof'la Riboçkin, bisküvitle birer teneke kupa çayı içtiler.

— Bir kutu da et ısıtmamı ister miydiniz? diye sordu İvan Avdeiç.

Sintsof ölüden alınan çantayı düşündü, «herhalde odur» dedi kendi kendine ve reddetti. Yorgunluk onda iştah namına bir şey bırakmamıştı. Çay başkaydı, kendiliğinden gidiyordu nasılsa.

— Bakın teğmen yoldaş, şu gözlük bizim siyasî eğitmene gitmez mi?

İvan Avdeiç bir kere daha masaya yaklaşıyor, teğmeninin önüne, tek camı çatlak bir bağa gözlük bırakıyordu.

— Bu da kırık, tıpkı kendi gözlüğü gibi, dedi Sintsof.

— Öyle değil, bunun camı yandan çatlamış, onunki tam ortadan. Camı kırık olmayan gözlük bulunabilir mi sanıyorsunuz? dedi İvan Avdeiç homurdanarak. Üç gün önce gözlüğe ihtiyacı olduğunu söylemiştiniz. Önüme gelen askerden gözlük istiyorum, işe yarar bir tane bile bulamıyorlar, hepsi kırık.

Sintsof gözlük camlarını sildi, hemen yeryüzü bir sisin ardında kalıverdi. Gerçekten de kalın camlardı bunlar, hiç kuşkusuz Zavalişin'in işini görürdü.

İkisi de bir türlü gelmek bilmiyorlardı Alayla bağlantı kurulamamıştı, kurmay başkanlığı kimbilir nerede, belki de yoldaydı.

Bu kaygılarla geçmişi unutan Sintsof'u yeniden anılarıyla karşı karşıya getiren Riboçkin:

— Burada mı savaştınız? diye sordu.

— Evet. Nereden biliyorsun?

— Hatırlıyor musunuz, çarpışmalar başlarken size, nerede bulunduğunuzu sormuştuk. O sıra ben, söylediğiniz yeri, elimdeki Stalingrad plânında işaretlemiştim.

— Demek bir şehir planın bile var? İleri görüşlüsün doğrusu.

— Aralıkta, askerî okuldan çıktığım sıra bu planı şehir kütüphanesinden kopya etmiştim. O sıralar tek istediğimiz Stalin-

grad'a gidebilmekti.

«İlin'in dediği gibi, ne yürekli bu küçük. Evet gerçekten çok yüreklil diye düşündü Sintsof. Savaştan sağ kurtulursa iyi bir tiyatro oyuncusu olabilir. Onu, şiir okurken bir kere dinlemek yeter!»

— Bu evlerde çarpışmadım, dedi Sintsof, ama alayımızın kurmay başkanlığı bir süre burada kaldı. Ben biraz daha sağda, Zirianof'un bulunduğu kesimdeydim. Belki karargâhını, benim bulunduğum evde kurmuştur. Nefis bir bodrumu vardı.

— Gidip bakacak mısınız?

— Bir göz aterim, ilgilendirlyor beni. Eskiden oraya «kuşlu ev» denirdi.

— Neden «kuşlu»?

— Çünkü avlusuna bir direk dikilmiş, direğe de bir güvercinlik asılmıştı. Şu sıra, herhalde yerinde yeller esiyordur.

Sintsof Riboçkin'e baktı, başının masaya düştüğünü farketti.

— Git yat.

— Siz yatsanız daha iyi edersiniz teğmen yoldaş.

— Uyu dedik. Yatmak istersen seni uyandırırım. Merak etme, hiç düşünmeden uyandırırım.

Riboçkin sıranın üstünde kaydı, boylu boyunca uzandı, ağzını açma fırsatını bulamadan hemen uyuya kaldı. Riboçkin dalar dalmaz da masanın üstündeki telefon çaldı. Bağlantı kurulmuştu demek.

— Alo, burası dokuzl

Alay kurmay başkanı Yüzbaşı Çernişof karşısındaydı.

— Neredesin?

— Nereye gitmem emredildiyse orada.

— Yerini açık seçik bildirmeni istiyorum.

Sintsof isteneni yaptı.

Çerniçof, hiç önemi olmayan bir takım soruler sordu ve ekledi:

— Seni yürekten kutlarım, doğrusu bu olayı ıslatmak gerekiyor.

Alayda 62. orduyla ilk bağlantı kuran tabur Sintsof'unkiydi. Kurmay başkanlığının buna büyük önem verdiğini sanarak:

— Sağolun, dedi. Bana güvenebilirsiniz.

— Pek sevinmemişe benziyorsun, dedi Çerniçof.

— Sevinçten havaya zıplamamı mı istiyordunuz? Daha dertlerimizin sonu gelmedi.

— Orası seni ilgilendirir. Söyleyeceklerim bu kadar.

Sintsof telefonu kaparken ardından gelen ayak seslerini duydu. İlin'in geldiğini sandı, oysa gelen Levaşof'du.

— Ne var ne yok? diye sordu Levaşof.

— Birlikler aşağı yukarı toplandı sayılır. İlin'i bekliyorum, arkada kalanları o getirecek. Oturun, size çay verebilirim.

— Zahmete değmez, yerime döndüğümde içerim. Öğlendenberi alaya adımımı atmadım, Zirianof'u bir an yalnız bırakmadım. Tecrübeli ama yine de sepıttı, az kaldı almanlar hesabını göreceklerdi. Bütün vaktini, değerini ispatlamakla geçiriyor. Bir bakıma iyi, bir bakıma da değil. Hiç uğruna can vermeye hazır delinin teki. Üstelik kendisiyle birlikte başkalarını da sürüklüyor... Kim o böyle horlayan?

— Riboçkin.

— Ne güzel bir müzik bu yahu!

Sintsof Riboçkin'in yanına yaklaştı, başını çevirdi, başlığına gömülen burnuyla ağzı kurtuldu. Soluğu hemen bir çocuğunki gibi rahatladı.

— Al.

Riboçkin elini paltosunun iç cebine götürdü, gazete kağıdına sarılı ufacık bir şey çıkardı.

— Tebrikler. Bunu kendi stokumdan getirdim.

Sintsof şaşkın şaşkın baktı, sonra kâğıdı açmaya koyuldu; içinde yepyeni bir nişan vardı.

— Ne o? Yüzbaşılığa mı yükseldim?

— Bakındı şu işel Demek benden duyuyorsun ilk?

— Doğrusu, benim için yepyeni bir haber.

— Yeni mi? Tumanyan bana öğleden sonra bildirdi.

— Size bildirdi, bana değil. Bana sabahtan akşama kadar söylediği «İleri, ileri.» Başka laf ettiği yok.

— Tumanyan gibi alınganını da hiç görmedim. Zvetkof'un herkesten önce bağlantıyı sağlamasını bir türlü hazmedemiyor. Kendi tabur komutenını kutlayacak gücü bile bulamadı demek. Zirianof'un yanından çıktığımda doğru alaya gitmeyi düşünüyordum. Sonra, şuna uğrayayım da takacağı şeyi vereyim, dedim.

— Teşekkür ederim.

— İvan Avdeiçl diye seslendi Levaşof.

Avdeiç görünür görünmez eliyle Sintsof'u işaret etti.

— Yüzbaşının rütbesini tak. Hâlâ teğmen kılığında geziyor.

Sintsof kürklü paltosunu, subay gömleğini çıkardı.

— Sıkı bağla da düşmesin.

— Paltonu sırtına al, diye öğüt verdi Levaşof.

Sintsof bu öğüdü yerine getirdi, sonra kurmay başkanının telefonunu hatırlayıp bir kahkaha attı.

— Ne oluyorsun?

— Çerniçof kutlamak için telefon etti, ben bir şey anlamadım. «Pek sevinmemişe benziyorsun.» dedi. «Daha dertlerimizin sonu gelmedi» cevabını verdim. Bağlantıyı kurduğumuz için kutladığını sanıyordum.

— İster yanlış anla, ister doğru, yine de halt etmişsin. Neden sevinmek gerekmiyormuş? Savaş sona erdiğinde mi sevinç başlıyacak? Şu saçmalığa bak! İnsan her fırsatta sevinmezse savaşın sonunu göremez, özellikle yaradılışı benim gibi olan biri. Bağlantıyı kurduğunuz an nasıldı? Güzel miydi?

Sintsof başından geçenleri anlatmaya koyuldu. Konuştukça olayın basitliği, hattâ o an duyduğu hafif hayal kırıklığı bile kaybolmaya başladı; olay Sintsof'a güzel geliyordu artık. Askerlerin bayrağı kontrplâğın üstüne yayıp siyasî eğitmenin yazıyı yazdığı ana vardığında sesi hafifçe titredi.

— Nerede o bayrak?

— Elimizde değil, alıp götürdüler.

— Kim aldı? diye sordu Levaşof kaşlarını çatarak.

Bu tür işlerden kendisini çiğneyip geçmelerinden hoşlanmazdı.

— Ordu siyasî bölümünde görevli bir alay komiseri üstümüze çullanıp aldı götürdü bayrağı. Bayrağın tümene armağan edildiğini kendisine söyledim ama, verdiği cevaba bakılırsa pek kafamın işlemediği sonucu çıkıyor. Siyasî bilinçten yoksun olduğumu enine boyuna anlattı ve bayrakla birlikte gözden kayboldu. Nasıl acele ettiği görülmeğe değerdi.

Gözleri iyice ufalan Levaşof:

— Adı neydi? diye sordu.

— Adını söylemedi.

— Kılığı kıyafeti nasıldı?

— Kılığı kıyafeti mi?

Sintsof cevap verecek gücü bulamadı; adam belleğinde en ufak bir iz bırakmamıştı, yalnız yepyeni beyaz kürklü palto giymiş bir alay komiseriydi işte. Bir yüz görmüş, ama hatırında bir şey kalmamıştı; sadece sesi hatırlıyordu, kararlı, çabuk konuşan bir ses. Hatırladığı şeylerin bir diğeri de, komiserin bayrağı kapar kapmaz aceleyle yola çıkışıydı. Ama bütün bunlardan Levaşof'a söz etmedi, içinde gitgide kabaran nefret duygusuna bir anlam veremiyordu. Gülümseyerek:

— Beyaz kürklü bir paltosu vardı, demekle yetindi.

Nefretle, içinden: «Lekesiz, bembeyaz bir palto, diye ekledi. Kurda hiç sürünmemiş, siperde hiç yatmamış bir palto, buna karşılık komiserin bayrağa nasıl saldırdığı görülmeye değerdil»

— Bu işi yapacak bir tek it vardır! dedi Levaşof öfkeyle. En çok şaştığım şey de, senin bulunduğun yere kadar gelmesi. O sıra senin kesiminde çıt çıkmıyordu galiba?

— Evet, çarpışma sona ereli yirmi dakika olmuştu.

— Kendine rahat bir köşe arıyordu, 62. orduya rastladı. Ne de kısmetlidir, hayvan! Şimdi göreceksin, doğru gazeteye koşacak ve nasıl bağlantıda bulunduğunu ballandıra ballandıra yazacak.

Sintsof, şaşkın şaşkın Levaşof'un yüzüne baktı.

— Söylediklerinizden, eski bir dost olduğu anlaşılıyor.

Levaşof hemen cevap vermedi. Sanki «dost» sözü öfkelenmesine yetiyormuş gibi, kızgın bir homurtu koyvermekle işe başladı. Sonra gülümsedi, düşünde konuşur gibi anlatmaya koyuldu:

— Öyle bir dost ki bu, Bastriukof yoldaşı emrime vermeleri şartıyla canı gönülden bir ceza taburuna komuta edebilirim. Diyalektiğiyle miyalektiğiyle, fazla ileri gitmesine fırsat vermem. Ceza taburunda insanın gözünün yaşına bakmazlar. Ya düşmanın üstüne yürürsün, ya seni oracıkta temizleyiverirler.

Çok öfkelenmişti, elinde subay gömleğiyle içeri giren İvan Avdeiç onu görür görmez bir adım geri sıçradı.

— Gel, önemli değil, gel, dedi Levaşof.

Sintsof gömleğini Avdeiç'ten aldı. Eski rütbesinden kalan delikler özenle yok edilmiş, yeni dörtgenler yönetmelik gereğince takılması zorunlu olan yere, en fazla bir milimetre farkla oturmuştu

— Sağol, dedi Sintsof.

Gömleğini sırtına geçirirken, uzaklaşmak fırsatı çıkınca üstlerinin çevresinde dolanmayı sevmeyen emirberinin neden yanında dikildiğini düşünüyordu.

— Yüzbaşı yoldaş, size bir şey sormak istiyordum.

İvan Avdeiç, arkasına sakladığı bir matara dolusu votkayı uzattı.

— Bu olay şerefine, tabur komiseri yoldaş ufak bir istisna yapmaz mı?

— Hayır, ne olursa olsun yapmam. Yemin ettim. Ben gidince yüzbaşın seninle birlikte içer. Merak etme, siyasî yardım-

cısı onun hakkından gelir nasılsa. İçmek istemezse hemen bir suç yükler sırtına, açtırır soruşturmayı.

İven Avdeiç arkasını döner dönmez gözleri ufalıveren Levaşof:

— İşte böyle, dedi. Başladığıma göre sonunu getirmem gerekiyor.

Sintsof, Levaşof'un anlattıklarından, savaşın başında Bastriukof'la birlikte bulunduklarını anladı; Odessa'da savaşa katılmış. daha o çağda tümen komiseri Bastriukof ne pis bir herif olduğunu ortaya koymuştu; ama Kırım'da alçaklığı daha da ileri götürdü. O hayatî günlerde, kıyıda mevzilenen birlikler Perekop'a varamamış, şehre giren almanlar stepte onları arkadan çevirivermişlerdi. Sovyet birliklerinin önünde iki yol kalıyordu: Ya, henüz düşmana geçmeyen yoldan Kerç'e çekilmek, ya da her şeyi göze alıp Sivastapol'a varmak. Savaş kurulu ikinci yolu benimsedi. O sıra ordu kurmay başkanlığında komiser olan Levaşof, Kerç'e doğru çekilen eski tümenine yetişip onu Sivestapol'a yöneltme emrini ordu komutanından aldı.

Levaşof, arabasıyla alman saflarını yarıp tümen komutanına ve o sıra tümende görevli bulunan Bastriukof'a erişmişti; verilen emri sözlü olarak onlara iletti, (yazılı emri de gösterdi) başlıyan bombardımanın sonunu beklemeden, aynı emri iletmek zorunda bulunduğu bir topçu alayını aramak üzere tümenden ayrıldı.

Yola çıkışından beş dakika sonra, gereken talimatı verememeden, tümen komutanıyla yaptığı görüşmeye tanıklık eden emir subayı ölüverdi; alay komiseri Bastriukof'a gelince, sağlam bir arabaya atladığı gibi Kerç'in yolunu tutmuştu ve bütün alayları atlatmıştı. Akşam, tümenden en ufak bir rapor gelmeyince başka bir kurmay subay Levaşof'un peşinden çıkarılmış, ordu komutanının emrinin tümene iletilmediği anlaşılmıştı. İki alay Sivastapol üzerine çevrilebilmişti ama üçüncüye aynı şeyi yaptırmak mümkün olamamıştı.

Alay komiserinin Kerç'e kaçışı kurmay subaya iletildi ama Bastriukof'un ne olduğu bir türlü öğrenilemedi. Sivastapol savaşı her şeyi arka plana itmişti.

— O gün, hayatımda ilk kez, ordu komutanı beni ödleklikle, verdiği emri tümene götürmemekle suçladı. Sonra sorgusuz sualsiz mavzer tabancasını çıkardı, beni öldürürken eli titremiyecekti bile. Ben esas duruşta, ağzımı bile açmadan hareketsiz duruyordum. Aşağılık bir ölümle hayata veda edeceğimi, kimsenin de tersini ispatlıyamıyacağını biliyordum. Çünkü bombardıman

sırasında yazılı emrin kenarına imza attırmayı ihmal etmiştim. Ateş etmediyse, nedeni, yalvarmadığım, yeni bilgiler vermeye kalkmadığım, kılımı kıpırdatmadığımdır. Bana güvenmediklerinden hayata da boş veriyordum. General tabancasını indirdi ve: «Defol git!» dedi bana. Tümene gerçekten gittiğimi, ancak akşama doğru öğrendi. Geri kalanlar için de benim sözüme inanmaları gerekti, çünkü ne imza vardı, ne de Bastriukof yoldaşın dışında tanıklardan hayatta kalan. Canını kurtardıysa benim söylediklerimi doğrulamak için değildi, o da hayata dört elle bağlıydı. Bugün onu tümende görünce anlattığım hikâyeyi düşündüm durdum! Utanç duydum sonra! Savaşın göbeğindeydik, Zirianof güç durumdaydı, herkes birbiri ardından devriliyordu ve ben Bastriukof gibi bokun birini düşünüyordum. Ama unutamıyordum bir türlü.

— Neden unutmak isteyesin? Unuturaan bu bok daha yüz yıl suyun yüzünde kalır.

— Dediğin gibi, suyun yüzünde kalır. Hayatta olduğunu hiç sanmıyordum, yol boyu bir köşede geberip gittiğine inanmıştım. Derken bugün -alman arkadaşımızı ve radyosunu tümen siyasî bölümüne bırakmıştım- Berejnoy'un yanında, önceden tanıdığım, beyaz paltolu birini gördüm; yakından bakınca gözlerime inanamadım: Bastriukof yoldaşın ta kendisiydi.

Berejnoy da: «Size Levaşof'u tanıştırayım, 332. alayın siyasî yardımcısı! Onun alayına da uğramayı ihmal etmeyin!» demez mi? Herif kılını kıpırdatmadı. Yüzüme baktı, «günaydın alay komiseri yoldaş» der gibi başını salladı. Sanki birbirimizin kimliğini bilmiyorduk.

— Ya sen ne yaptın?

— Ben mi? Yüzüne baktım, sonra kendi kendime: Beni tanımamış olabilir mi? diye düşündüm. Hayır, ikimiz de tıpatıp eskisi gibiydik. Bastriukof Bastriukof'du, ben de bendim işte. Yönetmeliğe uygun olarak elimi başlığıma götürdüm, Berejnoy'a «Alay komiseri yoldaş, gidebilir miyim?» dedim. Döndüm. Uzaklaştım. Yürürken, Bastriukof yoldaşın gözleriyle bani kurşuna dizebilse oracıkta öldüreceğini düşündüm.

— Sonra?

— Ne sonrası? Savaşa devam edeceğiz, o kadar.

— Bir şey yapmak istemiyor musun?

— Aralık ayında, bir raslantı sonucu adını duydum, dedi Levaşof cevap niyetine. Eğitmenlerden birine bu Bastriukof'un Kırımdan gelip gelmediğini bile sordum. Hayır, cevabını verdi,

tam tersine Kalerya cephesinden. Nereye kadar kaçmış herif, görüyor musun?

— Ne yapmayı düşünüyorsun? diye diretti Sintsof.

— Artık ne yapılabilir? Stalingrad zaferi şerefine, 1941 yılında kalan bir olay için onu ihbar mı edeyim? Ya o günden sonra bir kahraman olmuşsa? Görüyorsun, seni görmek için ön saflara kadar uzandı. Oysa, 1941 yılında, herifin boynuna yular takıp çeksen aleya getiremezdin..

— Evet ama bu Kırım olayı olağanüstü bir şeyl dedi Sintsof.

— O sıralar olağanüstü şeyler eksik olmuyordu. Siciline göz atmak isterdim, o günden bu yana kimbilir ne güzel şeyler yapmıştırl Yoksa terfi edebilir miydi? Yaptığı işlerin güzelliğine bir türlü inanamıyor, ama ispatlıyamıyorum da. Ne olursa olsun, bu işe bulaşmak benim için bir şey ifade etmiyor.

— Kabul ama ya yeni bir oyun oynar, bir kere daha ihanet ederse suç kimin olur? diye sordu Sintsof öfkeyle.

— S..... gitsin, diye sövdü Levaşof. Hem, onun sayesinde artık bir damla içki içmiyorum. Tümene yetişmeye çalışırken sinirlerim öylesine gerilmişti ki, kafayı esaslı çektim. Sarhoş olmasaydım yazılı emri imzalatmayı unutmazdım. Sonra, general tabancasıyla bana nişan alırken, barış anlaşması imzalanana dek bir daha içmemeye yemin ettim. Daha önce ölürsem, ağzıma içki koymadan gitmiş olacağım. Bir şey söylemiyorsun. Benimle aynı görüşte değil misin?

— Hayır, değilim.

— Değilsen cehenneme kadar yolun var.

Levaşof, birden kuşkulu bakışlarını Sintsof'un üzerinde gezdirdi:

— Sakın onunla kapışmaktan çekindiğimi sanmıyasın? diye sordu.

— Hayır, bunu düşünmüyordum.

— Peki, mesele yok öyleyse. Diğer konularda karar hakkı benim, kararımı da vermiş bulunuyorum.

Elini yüzünde gezdirdi ve esnedi:

— Gidiyorum.

Sintsof onu geçirmek için kalktı. Epey uzağa kadar götürmek istiyordu ama Levaşof engel oldu.

— Kurmay başkanlığı yerli yerinde, üstelik yolumu da biliyorum. Yanımda Feoktistof bulunduktan sonra, bire üç bile gelseler alman serserilerinden çekinmem.

Yanıbaşında doğruluveren dev yapılı emirberini başıyla işa-

ret ediyordu. Savaşın uzaktan gelen boğuk gürültüsüne kulak kabartan Feoktistof, sevinçle haykırdı:

— Sonunda şu alçak faşistleri ikiye böldük işte, tıpkı kürekle ikiye ayrılan zehirli yılan gibi: Başı şuraya gitti, ayakları da buraya.

Levaşof'dan sonra Sintsof, bu hiç alışmadığı, ancak geniş aralıklarla homurdanan gökyüzünün altında bir süre daha durdu. Tekrar mahzene indiğinde Riboçkin'i uyandırdı.

— İlin dönene kadar telefona göz kulak ol, ben Zirianof'un bulunduğu yere kadar uzanacağım.

— Kutsal yerlere yüz sürmeye mi? diye sordu Riboçkin sevgiyle.

— Evet. İvan Avdeiç'i de götürüyorum, sonra sana yollarım. Bulunduğum yeri söyler. İlin gelince beni arasın, bir şey gerekirse o gelmeden de telefon edebilirsin.

Mahzenden çıktıklarında, Sintsof emirberine sordu:

— Eeecy İvan Avdeiç, hâlâ ayakta durabiliyor musunuz?

— Sabahtan beri bir şey içmedim.

— Canım söylemek istediğim o değil. Epey yorgun olmanız gerekiyor.

— Şu sıra yorgun olmayan ver mi? İki yıldır savaşıyoruz, herkes yorgun, diye cevap verdi İvan Avdeiç ve yüzbaşının lafı nereye getirmek istediğini merak ederek sustu.

— Ben de yorgunum ama yerimde hiç duramıyorum, dedi Sintsof.

Sesinden, vazgeçebileceği, üstelik emirberini de birlikte sürüklediği bu gezintiden ötürü kendine kızdığı seziliyordu. Yine de mert emirberine, yürekten itirafta bulundu:

— Yüzbaşılığa yükselmek gerçekten hoşuma gitti.

— Neden hoşunuza gitmeyecekmiş? Bir rütbe bir rütbedir.

Bütün bunlara şahsen önem vermeyen, ama başkaları ve özellikle gençler için ne anlama geldiğini anlayan bir büyüğün havasına bürünüyordu. Sıradan görünüşü ve varlığını hissettirmeme konusunda iyi kötü edindiği ustalığa rağmen, İvan Avdeiç -Sintsof bu yanını epey önce farketmişti- zeki ve üstleri dahil tüm insanlar hakkında vardığı yargılarda pek yanılmayan kişilerdendi. Sintsof'un hizmetine girmeden emirberliğini yaptığı Bogoslovski'den, acımayla karışık bir iyilikle söz ederdi: «Mert adam, yalnız biraz zayıftır.» Buna karşılık, Sintsof'un tanımadığı başka bir yüzbaşıya «salak» derdi. Bir gün İlin onu, bu yüzbaşıyla ilgili anılarını anlatırken yakalamış ve gençliğin tüm katılı-

ğıyla kabaca sözünü kesmişti: «Üstlerden böyle söz etmemek gerekir!» İvan Avdeiç, parmağı pantolonunun dikiş yerinde, ona şu cevabı vermişti:

— Yüzbaşılığına rağmen ahmağın, mankafanın tekiyse ne yapacağız teğmen yoldaş?

Sintsof, emirberinin kendisine bir oğul gibi davrandığını hissediyordu; davranışı erelarındaki yaş farkından değil, bu oğulun rütbece kendinden büyük olmasına katlanıp onu böyle kabullenmek istemesinden ileri geliyordu.

İvan Avdeiç, Sintsof'un ardından birkaç adım yürüdü, birden sessizliği bozdu:

— Hiç General Golokhvostof'ten söz edildiğini duydunuz mu yüzbaşı yoldeş?

— Hayır.

— Don cephesinde tümen komutanıdır. Birinci Dünya Savaşında ikimiz aynı makinelinin beşindaydık. Ben nişancıydım, o fişekçi. İç savaş sırasında da ben kızıl askerlerdendim, o makineli bölüğü komutanıydı. Savaş bitince ben terhis edildim, o askeri okula girdi. Şimdi o general, ben başladığım gibi ikinci alınıf erim. İkimiz de 1890 yılında doğduk. Bakın insanın rütbe sahibi olması ne anlama geliyor.

Sintsof, lafı nereye getireceğini merak edip susuyordu.

— Siz burada yokken Teğmen Riboçkin'le gevezelik ettik. Ben ona General Golokhvostof'tan söz ettim, şu cevabı verdi: «Elli üç yaşında tümen komutanıysa fazla ilerleyememiş demektir, iyice yaşlanmış.» Demek teğmen için, Golokhvostov, bir tümene ancak komuta edecek yaşlı herifin teki. Ama ben, er olarak hizmet görebilecek kadar gencim.

— Anlaşılır iş değil! Kim haklı?

— Herkes haklı yüzbaşı yoldaş. Herkes, askere çağrıldığında rütbesi neyse o rütbeyle hizmet etmek zorunda. Savaş herkes için aynı şey. Teğmen Riboçkin'in anlattıkları, küçük bir yumurcağın saçmalıklarından başka şey değil.

— Sizi kendi tümenine alması için General Golokhvostof'a yazmadınız mı?

İvan Avdeiç, bu soruda kötü hattâ utanç verici bir şey varmış gibi, hoşnutsuzluğunu belirten bir sesle:

— Neye yarar? dedi.

Üç yüz metrenin sonunda Sintsof, nöbetçiyi sorguya çekerek Zirianof'un, önünde durdukları mahzende karargâh kurduğunu öğrendi. Emirberini geri yolladı.

— Belki sizi burada beklemem daha iyi olur, dedi İvan Avdeiç.

— Bana ihtiyaçları varsa telefon ederler. Uzun uzun aramamaları için de, siz gelirsiniz o zaman.

— Kabul, dedi İvan Avdeiç, sonra makinelisini iyice omuzuna yerleştirip karanlığa daldı.

Aynı yerdeydi sözkonusu mahzen, yanılması imkansızdı. Tabur komutanlığına atandığında, bir süre burada karargâh kurmuştu; yan sokağa çekilmek için buradan ayrılmıştı.

Açılır kapanır yatağından fırlayan Zirianof:

— Sen misin? diye bağırdı. Ben de bu mutlu olayı ıslatmak niyetiyle, yarından tezi yok sana uğramak istiyordum. Ama, sen elini benden çabuk tuttun.

— Nereden biliyorsun?

— Şu sıra, üniformanın üzerindeki işaretlerden. Ama daha önce Levaşof söyledi. Tebrikler, yine yetiştin bana.

Zirianof'un sesi neşeli, en ufak kıskançlıktan yoksundu. Kendine olan güvenini kazandığı, sağ kalırsa eski rütbesine çıkmasının uzun sürmeyeceği anlaşılıyordu.

— Demek savaş yolunu izliyor, bir takım kişiler kırtasiyecilik görevini devam ettiriyor, hakkı olan gibi olmayanı da terfi ettiriyorlar. Her neyse, ıslatıyor muyuz?

— Ben içmesem daha iyi. Bunu askerlerimle kutlamam gerekecek...

— Ne yani, ben senin askerlerinden değil miyim? Eskiden emrinde görev alanlardan biri de benim, diye cevap verdi. Zirianof. O zamanki ruh halimle, kötü bir herifin yardımcılığına getirilseydim kısa sürede ceza taburunun yolunu tutuverirdim. Buna hiç şüphem yok.

— Ya şimdi kendini nasıl hissediyorsun?

— Orta, ne çok iyi ne çok kötü. Ben Almanları öldürdüm, onlar bizi öldürdü. Karşı-saldırıya geçtiklerinde yığınla adam temizledik, karları karartacak kadar çok. Ama bir sürü de asker yitirdik. Üç gün daha böyle gitse cascavlak kalacaktı. Şu sıra söyle ne durumda olduğumu Yevgravof, diye seslendi mahzenin dibinde gizli birine. Sen benden iyi bilirsin.

Sintsof'un iyi tanıdığı bir ses:

— Bana kalırsa pek fena değilsin, cevabını verdi.

Karşı-casusluk örgütünün temsilcisiydi bu adam. Saldırının ilk günlerinde Sintsof'un taburundan hiç ayrılmamıştı. Ama son zamanlarda pek görünmüyordu.

Yerinden kalktı, bir şey söylemeden geldi, Sintsof'un elini sıktı.

— Yevgravof'la ben tek insan gibiyiz, dedi Zirianof. Bugün Almanları elbombasıyla birlikte püskürttük. Bu konuda çok tecrübeli. Doğrusu, elbombasından iyi anladığını hiç bilmiyordum. Çok gelişmiş bir yaşama içgüdüsü var.

— Kes saçmalamayı, dedi Yevgravof.

— Kızma canım, sana olan sevgimden söylüyorum.

— Sizin orada durum nasıl? diye sordu temsilci Sintsof'a.

— Fena sayılmaz, gelip gözlerinle gör işte.

— Emir aldığımda gelirim.

— Canım emirsiz de gel, taburdan kimse bir şey demez.

— Bu iş size bağlı değil. Diyeceğiniz olsa da vızgelir. Ben gidiyorum, dedi Zirianof'a dönüp.

— Kızmadın ya? diye sordu Zirianof.

— Canım, masum numarası yapmak nereden çıktı? Beni bu öğleden sonra alaya çağırdıklarını biliyorsun ya.

— Çağrıldığın yere öğleden sonra gitmen gerekirdi, şimdi burada bulunduğuna göre burada uyumaya bak. Senin yerine allahın belası bir herif göndermelerinden korkuyorum. Burada kalmanı başka birinin gelmesine yeğ tutarım.

— Sağol.

— Kızma, sık elimi de dostça ayrılalım, dedi Zirianof içtenlikle.

— Hoşça kal. İnsanın işi senin gibi bir zehire düştü mü, midesini temizlemek için bir maşrapa süt içmesi gerekli.

— Görevli bulunduğun bölümdekileri uyarmalısın, başka gönüllü çıkmazsa yine sen gel yanıma.

Yevgravof cevap vermedi, Sintsof'a bir baş işareti yapıp çıktı.

— Onu inletmek hoşuma gidiyor, dedi Zirianof. Yanımda sırık gibi dikilip duruyor. Kendisine yiğitlik madalyası vermeleri için dilekçe bile yazdım.

— Ondan hiç zarar gelmez, ama işin başkasına düşerse başına epey dert açılabilir.

— Vız gelir. Yaşamaya, ya da ölmeye karar verdim bir kere.

Birlikte mahzenin ortasındaydılar, Zirianof Sintsof'un dikkatle içeriyi incelediğini farketti.

— Neye bakıyorsun? Senin yerin kadar süslü değil mi?

— İki hafta süreyle burası benim karargâhım olmuştu.

— Ne zaman?

— Ekim ayında.

— Gerçekten burada mıydı? diye sordu Zirianof inanmazcasına. Öyleyse geri dönüşünün şerefine dedi, masanın üstünde duran matarayı göstererek.

— Benden önce tadına baktığını sanıyorum.

— Temsilciyle karşılıklı içtik, çünkü herkes gibi normal biri. Gidişine üzülüyorum. Yerine itin tekini yollayacaklar, öyleleri aramadığın kadar çok.

— Sen içtin, ben de tabura döndüğümde içeceğim nasılsa, iyisi mi dokunmayalım mataraya.

— Peki, kabul, dedi Zirianof fazla diretmeden. Ben de fazla kaçırmaktan korkuyorum zaten. Bugün çok sinirlendim! Yine de iyi koruyorlar kendilerini... Gözlerinle duvarları yaladığın yeter, otur.

— Her şeye rağmen dört duvar arasında olmak hiç fena değil, dedi Sintsof otururken.

— Ne diyorsun! Saldırının üçüncü günü, Kirazlı vadide geçirdiğimiz geceyi hatırlıyor musun? Adı öyleydi, oysa kar adamın gırtlağına kadar çıkıyordu. O gece tepeden tırnağa donduğumu sandım. Her yanımı karla ovdum. Hayır, diyordum kendi kendime. Henüz hapı yutmadın, doğru değil! Gençsin, daha kırkını bile bulmadın.

— Kırkını bulmadın mı gerçekten? dedi Sintsof şaşkınlıkla.

Belki kırlaşan saçları, belki de geçmişi yüzünden Zirianof'un kırkını geçtiğini sanıyordu.

— Yok canım, henüz otuz yedi yaşındayım. On üç yaşında evden kaçtım. İç savaş yıllarıydı. Kotovski tugayının keşif kollarından birinde görevliydim. «Küçük Kızıl Şeytanlar» adlı filmi gördün mü? İşte o filmde benden söz ediliyor, dedi Zirianof gülerek. Neden öyle bakıyorsun? Dediklerimin hepsi doğru. Ben de Makho'nun adamlarına karşı çarpıştım. Casusluk göreviyle onların arasında yaşadım. Dediğim gibi, film gerçeğe çok yakın.

Sintsof yerinden kalktı, bakışlarını ağır ağır mahzenin içinde gezdirip yola çıkma zamanının geldiğini söyledi.

— Merak etme, sana ihtiyaç duyunca nasılsa gelip alırlar.

— Gerçekten öyledir! Dostların peşini bırakmasa kendi kendine: «Amma da çam sakızı heriflerl dersin Benden vazgeçmezler mi sanki?» Sana bir, iki saat ihtiyaç duymasalar kendi kendine sorarsın: «Nasıl olur, arayan soran çıkmadı!»

— 62. ordu da görevliyken hangi tümene bağlıydın?

Sintsof cevap verince bağırdı:

— Hay Allah! Onların siyasi bölümünden biri, bir eğitmen, ısınmak için buraya geldi. Bir saat bile olmuyor.

— Nasıl biriydi?

— Çilli bir yüzü, düğme gibi yuvarlak bir burnu vardı, tam bizden işte.

— Adı Bulkin mi?

— Belki Bulkin, belki de Pişkin, adını unuttum. Tümenlerinden kimsenin kalıp kalmadığını anlaması için yollamışlar onu.

— Anlaşıldı dedi Sintsof umutsuzca içini çekerek.

Bulkin'e raslasa bütün arkadaşlarının haberini alır, kim hayatta kim değil öğrenirdi. Bu fırsatı da kaçırdığına göre haber alması çıkmaz ayın son çarşambasına kalmıştı...

— Gözlerime inanamıyorum! dedi. Bu mahzenlerden bizi attılar, geri döndük. Eski mahzenimdeyim ve düş gördüğümü sanıyorum. İşte vardığımız yer. Her geçen gün ortalık biraz daha alt üst oldu, karıştı. Ama şimdi durum düzeldi!

— Adaaam sen de! dedi Zirianof. Senin adın İvan, benimki de. Hacıyatmaz gibiyiz: Yatırırlar, yatırırlar, kendiliğimizden kalkarız. Şimdi Almanlar bir türlü başlarına gelene akıl erdiremiyorlar. Son zamanlarda bir sürüsünü tutsak ettik, yarısı kabağı çatlatmış. Farketmemiş miydin?

— Ben başka bir şeyin farkına vardım. Teslim olanların sayısı çok değil.

— Çoğalacak. Ordu insan gibidir, her şeyi tutan bir siniri vardır; o sinir dayandıkça mesele yok, gevşedi mi hapı yuttun. Terfiini kutlarken beni de hatırla.

Karargâhına yaklaşırken, Sintsof, kendisine doğru gelen İvan Avdeiç'le karşılaştı.

— Seni İlin mi yolladı?

— Hayır ama Riboçkin'in önünde, İlin gelir gelmez sizi çağırmamı söylemiştiniz.

— İyi yaptın. Zavalişin nerede?

— O da döndü.

Mahzene inerken Sintsof, üç arkadaşını da göreceğini sanıyordu ama İlin gitmişti. Nereye gittiğini de bilen yoktu; Zavalişin uyuyordu; Riboçkin'e gelince mahzende aşağı yukarı geziniyor, yumruğunu sallayıp bir şeyler homurdanıyordu: Uyumamak için şiir okuyarak yürüdüğü belliydi.

— Nedir okuduğun?

— Benim mi? Hiç.

— Şiirlerinden biri mi yoksa?

— Hayır, hayır, benim değil.

Riboçkin yalan söylüyordu, yüzünden belliydi bu.

— İlin nerede?

— Çıktı. Geldi ve gitti, bölük karargâhlarının yerlerini kendi gözüyle görmek istiyordu.

«Kendi gözüyle görecek tabii, benimkiler ona yetmiyor», diye düşündü Sintsof kırgın kırgın. İlin'in ne denli bitkin düştüğünü görüp görevlerinden bazılarını yüklenmekle işini kolaylaştırmaya çalışıyor, ama bu hiç bir sonuç vermiyordu. Şimdi de durum aynıydı. Boşunaydı bütün çabası. Tabur komutanı bölük karargâhlarını gezmişti, kurmay başkanı da aynı işi yapmak için ardından yola çıkıyordu.

— Zavalişin hemen yattı, dedi Riboçkin, siz de onun gibi yapmalısınız.

— Ya sen?

— Ben, hepsinden önce ve hepsi adına sizi kutluyorum.

«Demek İvan Avdeiç her şeyi anlatmış, diye düşündü Sintsof. Bunu beklemek gerekirdi doğrusu.»

— Sağol, dedi yüksek sesle. Peki, ben de yattım, diyelim. İyi ama Teğmen Riboçkin ne zaman uyuyacak? Savaş bittiğinde mi?

— İlin döndüğünde de ben yatarım. Terfiinizi ne zaman kutlayacağımıza karar vermek size düşüyor. Votkayla birlikte yenebilecek domates salçalı kayabalığı konservem var.

— Gereken her şey elimizde, uygun bir sıra buluruz nasılsa.

Bakışlarıyla uzanabileceği bir yer aradı, duvara iyice yapışan Zavalişin'in yanına, ranzaya yattı.

«Boş bir yer bırakmak için mahsus böyle yatmış», diye düşündü Sintsof. Aklına gelen son şey bu oldu.

Ne kadar uyuduğunu kestiremeden, bir kadın sesiyle uyandı. Uzaktan iki ses geliyordu, sanki sislerin arasından. Oysa Zavalişin'in sesi onu uyandırmazdı. Bu kadın sesini tanıyordu ama.

— İki kişiye ihtiyacım var, yalnız yarın sabaha kadar. Bizimkiler daha önce yetişirlerse o kadar bile tutmam. Sizden rica ediyorum..

Sintsof daha gözlerini açmadan, elini bir insan gövdesine dayadı ve oturdu. Zavalişin'in yerinde İlin, ufacık boyuyla esas duruşa geçmiş gibi kaskatı, uyuyordu. Sintsof kendisine yaslandığında ürpermedi bile; sonunda Sintsof gözlerini açtı, mah-

zenin ortasındaki Zavalişin'in yuvarlak sırtını ve onun önünde duran kürk paltolu başlıklı, boynuna asılı makinelisiyle Tanya Ovsiannikova'yı gördü. Fotoğrafçıya poz veren bir usta nişancı gibi, sağ eli kabzada, solu namluda dimdik siyasî eğitmenin önünde duruyordu.

— İstediğiniz muhafızları yanınıza katarım ama ben de sizinle gelirim, dedi Zavalişin. Bu gece Almanların orada hiç bir işiniz yok. Buraya kadar geldiniz, iyi işte.

— Hayır, hayır, mümkün değil! diye bağırdı Tanya.

Sintsof'un uyandığını farketmemişlerdi.

Kayışını iyice sıktı, kalktı; pek kendini toplayamadığından sendeledi.

— Günaydın doktor! Artık her gece rastlaşıyoruz demektir!

— Günaydın! dedi Tanya kararsız bir sesle, hiç kuşkusuz karşısındakini tanıyamamıştı. Ama birden, küçücük bir köpek yavrusu gibi, sevinçten deliye dönüp çığlıklar atmaya koyuldu:

— Şu işe bakın! Çok talihliyim doğrusu.

Sintsof da gülümsemeye koyulmuştu.

— Talihli misiniz değil mi, şimdi anlaşılacak. Önce oturun bakalım. Siyasî eğitmenime nişan almaktan da vazgeçin. Ne tanrıdan korkar bizimki, ne şeytandan nasılsa. Belki onda savaşçı yüzü yok ama görünüşe aldanmayın.

— Peki, oturuyorum, diye cevap verdi Tanya. Ama çok acelem var, biliyor musunuz?

Silahının kayışını başından aşırırken başlığını düşürdü. Sintsof yerden almak için kolunu uzattı ama, Zavalişin daha önce davranmıştı.

— Sağolun, dedi Tanya ve başlığını masanın üstüne bıraktı.

— Nereden çıktınız böyle? diye sordu Sintsof, sonra sözü değiştirip hemen:

— Çay ister misiniz? diye ekledi.

— Doğruyu söylemek gerekirse isterim, ama çabuk olacaksa. Çünkü beni bekliyorlar.

— Bakalım.

Zavalişin dışarı çıktı.

— Sizi bekleyen kim, nerede bekliyor? diye sordu Sintsof. Bizden ne istemeye geldiğinizi anlıyamıyacak kadar uykuluydum?

— Mesele şu: Dün akşam beni geçici olarak bir Alman hastanesinde görevlendirdiler. Görevim yarın sabaha kadar sürecek. Hastaneye yiyecek ve biraz sargı bezi taşıdık, ben Almanca bildiğimden hastanede bıraktılar. Sabah da gelip yaralıları

götüreceklerini söylediler. Ama bütün bunlar nasıl olup bitecek bilmiyorum, bana kalırsa... Tanya omuz silkti, sözlerinin sonunu getirmedi. Beni iki makineliciyle birlikte bıraktılar. Bizden de değil adamlar, hastaneyi ele geçiren tümenden. Tümen çoktan yola çıkmış, az önce bir çavuş geldi ve yanımda bırakılanların da gitmesi gerektiğini söyledi. Aksi halde bir daha tümenlerini bulamazlarmış. Tabii askerler de, tümenleri gittiğine göre ardından yetişmek zorunda bulunduklarını söylediler bana. Birkaç muhafız bulana kadar beklemelerini rica ettim.

— «Rica ettim» ne demek? Emretmeniz gerekirdi. Siz subaysınız, dedi Sintsof.

Oysa sağlık hizmetlerinde görevli, üstelik de bir kadın subayın iki makineliciye, hele başka bir birlikten iki askere emir vermesinin ne denli güç olduğunu biliyordu.

— Ben de dediğiniz gibi yaptım. «Ağlayıp duracağınıza cehenneme kadar yolunuz var, dedim. Almanlarla otururum nasılsa.»

— Bir bu eksikti!

— Ne cevap verdiler biliyor musunuz? dedi Tanya gülerek. «Sizi burada bırakamayız doktor yoldaş, bizimle gelin. Hastanedeki almanlar yarı ölü nasılsa, bir yere kaçacak halleri yok. Onlardan korkuyorsanız, topunu temizleme işini üstümüze alırız.»

— Böyle konuşabilmek için insanın çok duygusuz olması gerekir...

— İki muhafızdan biriydi böyle konuşan.

— Yine de alçağın tekiymiş.

— Beni hastanede bekliyorlar, dedi Tanya.

— Makineliyi nereden aldınız? Onlar mı verdi?

— Hayır, Rosliakof verdi.

— Rosliakof da kim?

— Yerleştirme-boşaltma bölümü başkanı. Yalnız başıma kalırsam, yaralılardan korktuğum yok. Ama ya aralarında gizlenen silahlı ve sağlam adamlar varsa?

— Mümkündür.

Tanya yüzbaşının sarılı eline baktı, utana sıkıla:

— Dün, neniz olduğunu sormayı bile unuttum, dedi.

— Artık derdim kalmadı. Dün sabah son pansımanı da yaptılar. Arkadaşım Pepeliayef'i bulamadınız mı?

— Hayır. Kendim yetişemezsem başkasının aracılığıyla size mutlaka haber yollarım. Bana güvenebilirsiniz.

Elinde çaydanlıkla içeri giren Zavalişin:

— Pek sıcak değil, dedi, ama hiç yoktan iyidir.

— Önemi yok. Almanların hastanesinde çay istemedim... Biraz kar emmek için dışarı çıktım, o kadar pisti ki midem kalktı.

— Bu yörede kar barutla karışıktır, tam bir zehir. Deniz suyu içmek gibi bir şey, belki daha da beter.

Zavalişin Tanya'nın teneke kupasını doldurdu, genç kadın koca yudumlarla çayını içmeye koyuldu.

— Senin için gözlük buldular. Sağlam bir görünüşü var gözlüğün. Hiç denemedin mi? diye sordu Sintsof.

— Evet, gözlükler sağlam. Ama bana gerekli olan yalnız sağlamlık değil. Ben miyopum, bulunan gözlük «prezbitler» için.

Sintsof masanın üstünde duran matarasını aldı, içine birkaç damla çay döküp çalkaladı, yere boşalttı, ağzına kadar çayla doldurdu sonra.

— Bu çayı da yanınıza alın. Belki biraz da votka istersiniz?

— Hayır teşekkür ederim.

Tanya, ikinci kez kupasına çay doldurdu.

— Onunla gerektiği gibi meşgul olmuyorsun, dedi Sintsof. Benim çok eski bir dostumdur. Savaşın başından bu yana, yeryüzünde tanıdığım en eski dost diyebilirim...

Tabaktan bir avuç da bisküvit alarak:

— Götürün şunları, diye ekledi.

— Ne yapayım? Nereme koyayım hepsini?

— Nereye mi, nereye mi, kürklü paltonuzun içine. Hadi, hadi, için çayınızı.

Arkasına geçmek için masanın çevresini dolandı, ceplerine bisküvit doldurmaya koyuldu. Tanya birden uysallaşmış, hiç direnmeden Sintsof'a boyun eğiyordu.

— Nerede şu meşhur hastaneniz?

— Çok yakında, arkadan gidilirse beş yüz metre kadar ötede.

— Nereye yerleşmiş, bir mahzene mi?

— Mahzene bile değil, kemerli bir takım galerilere. Daha önce ne işte kullanıldığını kestiremedim.

— Birahane deposu, dedi Sintsof. Yerini biliyorum. Söyleyin bakalım, ne gerekli size? Sabaha kadar, diğerlerinin yerini tutacak iki muhafız mı?

— Evet, en az iki muhafız.

— «En az!» demek, iyi doğrusul Kolay mı sanıyorsunuz? Neyse, size iki kişi veririz. Birlikte de gider, hastanedeki alman-

lara bir göz atarız. Ama unutmayın, yarın adamlarına mutlaka ihtiyacım olacak.

— Gece hastabakıcı ya da idari bölümde görevli birkaç kişi göndereceklerine söz verdiler.

— Ve sizi atlattılar sonra, dedi o ana kadar ağzını açmayan Zavalişin.

— Yollarını kaybettiler herhalde, şu sıra beni arıyorlardır. Başlarına bir şey gelmemişse tabii, dedi Tanya bağlı bulunduğu bölümü korumak isteğiyle.

— Bir şey gelmemiştir, benim anladığım kadarıyla heriflerin bir halt ettiği yok. Koca hastaneyi bir kadına bırakmak olacak şey mi? diye söylendi Zavalişin.

— Kadın mı? Kadınsa ne olmuş? diye sordu Tanya öfkeyle.

Sintsof tartışmanın sonunu dinlemedi, adam bulmak için dışarı çıktı. Fazladan emirberini de göndermeye karar vermişti, ona güvenilebilir, ufacık bir kargaşalıkta hemen harekete geçeceğinden emin olunabilirdi. Zolotaref'le birlikte Tanya'yı, orman korucusunun kulübesinde nasıl tanrıya emanet etmek zorunda kaldıklarını hatırladı. Genç kadına yardım etmeleri imkansızdı o sıra. Ama şimdi, Tanya'yı koruma olanağı vardı elinde. Hiç bir gerçek tehlike olmasa da, sadece akla gelebilen bir takım şeyleri önlemek için bile.

Kurmay başkanlığına bağlı iki askeri yanına aldı, bu fırsattan yararlanıp yeterince dinlenenleri kaldırdı; her zamanki gibi, İvan Avdeiç'in yerinden fırlaması için Sintsof'un omuzuna dokunması yetmişti.

— Hazırlanın İvan Avdeiç, benimle geliyorsunuz.

Mahzene dönerken, başlığı kafasında, makinelisi omuzunda, yola çıkmak için kendisini bekleyen Tanya'yı gördü. Zavalişin de, onlara refakat etmek üzere paltosunun kemerini sıkıyordu.

— Askerler hazır, dedi Sintsof. Sonra Zavalişin'e bakarak:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu.

— Bir sakınca görmezsen sizinle geliyorum.

— Sakınca görüyorum, çünkü ben gidiyorum onunla. Tanya'nın eski bir dost olduğunu daha önce söyledim sana. Ona eski bir borç ödemem gerekli. Bir gün kendisini tek başına ormanda bırakmıştım...

— Neden söylüyorsunuz bunu? diye atıldı Tanya. Arkadaşınız da beni gerçekten terkettiğinizi sanacak!

Tanya'nın öfkeli hareketini önemsemeyen Sintsof:

— Tabii ki sizi terkettim. Ne itiraz ediyorsunuz? Peki, peki, belirli bir ölçüde şaka ettiğimi kabulleniyorum. Önemli olan sizi gördüğüm için duyduğum mutluluk, size refakat edip yarım saat için bile olsa sizinle konuşabilmek. Bu fırsat bir daha ne zaman çıkar? Ne siz bilebilirsiniz bunu, ne de ben. Haklı mıyım Zavalişin, söyle.

Zavalişin cevap vermedi, başlığını çıkarıp masanın üstüne bırakmak ve paltosunun düğmelerini çözmekle yetindi. Ancak sonra, bu meseleyi konuşma gereği kalmamış gibi:

— Almanca bilirim, gerektiğinde onlarla daha kolay anlaşırım diye düşünmüştüm, dedi.

— Gerekirse ben de konuşabilirim. İki yıldan beri Almanlardan başkasıyla konuştuğumuz yok. Gidelim doktor yoldaş. Hem bugünden sonra, ben de sizin gibi yüzbaşıyım. Demek iki yüzbaşı, birlikte yürüyecek bu yolda. İKİ YÜZBAŞI, savaştan önce yazılan bir kitabın adıydı. Okudunuz mu?

— Bu kış, Moskova'da, hastanede yatarken okudum.

— Hoşunuza gitti mi?

— Çok. Ya sizin?

— Hatırlamıyorum. Hastanede çok kaldınız mı?

— İki ay.

— Nereden yara aldınız?

— Karnımdan.

Karları ayaklarının altında çatırdatan İvan Avdeiç'le iki subay peşlerinde, yıkıntılar arasında kıvrılarak ilerliyorlardı.

— Dün siz hariç bütün arkadaşlarımdan söz etti. Yaranız ağır mıydı?

— Az kaldı gidiyordum, neyse ki uçakla acele taşıdılar, kan verdiler yol boyunca.

— Sizi yanında bıraktığımız topal orman korucusu ne oldu?

— Beni almaya geldiklerinde hayattaydı. Kızını hatırlıyor musunuz, hani size komsomol kartını gösteren yumurcağı?

— Evet, neden sordunuz? dedi Sintsof kötü haberi önceden sezinliyerek.

— Almanlar onu astılar. Aramızda habercilik görevi yapıyordu.

Sintsof hemen Maşa'yı hatırladı, bütün çabalarına rağmen onu kafasından bir türlü atamadı. Kaç yıl geçerse geçsin, her keresinde hatırlıyacaktı karısını.

Sintsof susuyordu, her şeyi anlayan Tanya, o ağzını açana dek ses çıkarmadan yürüdü.

— Sizden ayrıldığımızda, Zolotaref'le kaç kere, silahı bırakmamızı rica ettiğinizi hatırladık...

— Bize hiç bir şey yapmadılar. Evi arayıp taradıktan sonra çektiler gittiler. Tabancayı bıraksaydınız kötü olurdu... Beni dinlememekle çok iyi ettiniz.

— O sıralar iyi edip etmediğimi bilemezdim. Ama şimdi iyi ettiğimizi anlıyorum. Tersi de başınıza gelebilirdi tabii. Nasıl oluyor da sizi, Alman yaralılarına göz kulak olmakla görevlendiriyorlar?

— Ellerinin altında başkası bulunmadığı için. Doktorlardan hangisinin almanca bildiğini sordular, gönüllü çıkmak enayiliğini gösterdim. Ama geçici bir görev bu. Yarın hastaneden ayrılacağım. Yerime başka birini bulsunlar.

— İşgal altındaki bölgede mi öğrendiniz almancayı?

— Hayır, daha okuldayken almancam çok iyiydi. Enstitüde, almancamdan başka latinceye de çalıştım. Tabii, işgal altındaki bölgede ilerletme fırsatını buldum. Altı ay şehir hastanesinde hemşirelik yaptım. Başımızda, Almanların bir Gebiet-Komissar'ı (*) vardı. Yalnız değildi tabii...

Sustu, Sintsof o dönemden söz etmek istemediğini farketti.

Oysa kendisi, ayrıldıktan sonra başından geçenleri anlatmayı diliyordu: Zolotaref'le ormanda yürüyüşünü, yaralanışını, Almanların eline düşüşünü, kaçışını. Belki Lüsin'den de söz etmeyi arzuluyordu; evet gerçekten Lüsin'den söz etmeyi arzuluyordu. Her şey Tanya ile başladığından, özellikle ona anlatmak istediğindeydi. Evet, hiç kuşkusuz bu nedenle.

— Geldik sanıyorum, dedi.

— Evet, yalnız şu yıkıntıları dolaşmamız gerek.

Mahzenin girişi, önünde bir kandil yanan buzdan kaskatı kesilmiş çift çadır beziyle örtülüydü. Nöbetçilerden biri, başı omuzuna düşmüş, uyuyordu; dizlerinin üstünde duran silahını mahzene çevirmiş oturan öbürü, yeni gelenleri görünce hemen namluyu onlara doğrulttu. Tanya, Sintsof ve askerleri farkettiğinde rahat bir soluk aldı.

— Bizi iyi kandırdınız doktor yoldaş, dedi ve arkadaşını dürtüklemeye koyuldu.

Sintsof havayı kokladı. İçinde ikinci bir kandilin yandığı mahzenin derinliklerinden, leş gibi bir hastane kokusu yükseliyordu.

(*) Gebiet-Komissar: Bölge komiseri.

— Başlarında kim var? diye sordu Sintsof Tanya'ya.

— Baş doktor, Ober-Artz, kendisiyle birkaç kelime konuştum.

Arkadaşını yeni uyandıran muhafıza:

— Gidin onu getirin buraya diye emretti Sintsof.

— Kimi doktor yoldaş? Hani şu ikide bir gelip anlaşılmaz şeyler geveleyen herifi mi?

— Evet.

— Az önce de geldi, bir şeyler söylüyordu ama anlıyana aşkolsun. Kendisine, üç adım uzakta durmasını işaret ettim.

— Onu çağırayım, dedi Tanya ve almanca seslendi:

— Herr Ober Artz, kommen Sie schnell zu uns (*)!

Otuz metre kadar öteden, bir ses hemen cevap verdi.

— Gleich, ein Augenblicklinch (**)!

— Schneller, Herr Ober-Artz (***)!

— Yüzbaşı yoldaş, dedi askerlerden biri, bırakın da gidelim. Yarın sabaha kadar tümenimize varamazsak firarımız verilecek.

— Kendisine gereken her şeyi anlattım ben.

— Nereye gideceğinizi biliyor musunuz?

— Çavuş gelip söyledi. Yolumuzu kaybetmeyiz ya, dedi nöbetçi neşeyle. Sonra Tanya'ya dönüp:

— Talihiniz açık olsun doktor yoldaş! diye ekledi.

Arkadaşı somurtuk bir suratla makinelisini omuzuna astı, uykudan şişen gözlerini oğuşturdu.

— Gidebilir miyiz yüzbaşı yoldaş?

— Bekleyin bir dakika, dedi Sintsof. Doktor yoldaşa, yaralıların işini bitirmeyi teklif eden hanginiz? Siz misiniz? diye sordu nöbetçilerin ilkine.

Hiç durmadan lafa karışan neşeli asker:

— Şaka ediyordu be yüzbaşı yoldaş, dedi.

— Size değil ona soruyorum. Siz misiniz o sözleri söyleyen?

— Benim.

— Emrimde bir asker vardı, savaş esirlerine refakat etmesi için gönderdim; hepsini birbiri ardına dizdi, tüfeğini en arkadakinin sırtına dayayıp tetiğe bastı. O da şaka ediyordu aslında,

(*) Sayın Başhekim, çabuk gelin.

(**) Hemen, şimdi geliyorum.

(***) Daha çabuk.

kurşunun ne kadar gideceğini takmıştı kafasına. Merakını giderdi ama geceye çıkmadı. Karar hemen uygulandı. Anlıyor musunuz?

Sintsof'a somurtuk, düşman denilebilecek bir yüzle bakmaya devam eden asker:

— Anlıyorum, diye cevap verdi.

— Çok Alman askeri öldürmek istiyorsan usta nişancılara katıl. Ama esirlere refakat etmeye kalkma.

Asker isterik bir hıçkırıkla:

— Ama bunların hepsi birer canavar! diye haykırdı birden, sinir nöbeti geçirircesine, tüm gövdesi ürperdi.

— Ya sen, insan mısın?

— Evet.

— Öyleyse insan gibi davran. Gidebilirsiniz artık, diye ekledi sonra.

Askerler çıktığında Sintsof Tanya'ya.

— Eski bir sabıkalı olduğuna kalıbımı basarım, dedi. Sırtlarındaki gömleği yırtıp esirlere ateş etmek çok hoşlarına gider. Bir gün, takviye kuvvetleri arasında on beş kadar da azılı geldi. Kimi normaldi, ama kimi de bu herif gibi isterik, kana susamış canavarlardı.

— Her Kapitan, ich bin Ober-Artz (*) dedi Sintsof'un iki adım ötesinde esas duruşa geçen.

— Tercümanlık yapabilir misiniz? diye sordu Sintsof Tanya'ya.

— Evet.

— Söyleyin kendisine: Temsil ettiğim tümenin mıntıkasında bulunuyorsunuz.

Tanya, Sintsof'un sözlerini çevirdiğinde, esas duruşta bekleyen doktor daha da kasıldı.

— Size şu soruyu soruyorum. Hastanenizde gizlediğiniz sağlam asker ve subaylar var mı?

Sintsof, Tanya'nın sözlerini almancaya çevirmesini bekledi. Karşısındakinin hemen cevap vermeye hazırlandığını görünce onu susturdu:

— İkinci bir sorum var: Hastanenizde sakın silah bulunmasın?

Yeniden susturdu alman doktoru.

— Sağlam subay ve askerler varsa çıkıp teslim olsunlar.

(*) Yüzbaşım, Başhekim benim.

Silah varsa getirin bana. Sonradan hastanede silâh bulunursa kurşuna dizilirsiniz.

Bir el işaretiyle almanı susturup Tanya'ya dönerek:

— Her şeyi çevirdiniz mi? diye sordu.

— Evet.

— Şimdi versin cevabını.

— Hiç birimizde silah yok. Burada sağlam adama da raslanmaz. Hafif yaralı bile bulunmaz. Hastanemizde ağır yaralılarla donmuş askerlerden başkası bulunmaz.

Tanya doktorun bütün sözlerini çeviriyordu, ama daha işini bitirmeden Sintsof, yorgunluk ve gıdasızlıktan sendeleyen bu adamın doğru söylediğini anlamıştı. Kötü durumda bulunmasına rağmen, onurundan en ufak şey yitirmiyordu.

— Yarın, elimizdeki olanaklar ölçüsünde yaralılarına bakacağımızı söyleyin.

— Söyledim bile.

— Tekrarlayın kendisine.

— Alman, «Danke schön» (*), diye karşılık verdi. Sintsof başını eğdi, yaralılarının başına dönebileceğini söyledi.

Alman, sola yarım çark etti, mahzene indi.

— Ordu sağlık bölümü ne karara varır bilmem. Ben, bu gece tümen komutanına raporumu vereceğim.

Pis havayı iyice içine çekti.

— Bu mahzen mezarlık gibi kokuyor.

— İçerde olup bitenler korkunç. İnip baktım da...

Sintsof genç kadının yüzüne baktı, onu hastanede bırakmayı istemediği halde bunu hiç düşünmemesi bile gerektiğini anladı. Hemen İvan Avdeiç'e:

— Çavuş, dedi, nöbetçiler ve askeri doktorla birlikte sabah sekize kadar burada kalacaksınız. Daha önce sağlık bölümünden gelen olursa, sekizden önce buradan ayrılabilirsiniz.

— Çok daha önce gelecekler, gelmemeleri imkansız. Burada bulunduğumu biliyorlar.

Tanya bu sözleri Sintsof'dan çok, hoşnutsuzlukları yüzlerinden okunan biri yaşlı ikisi genç, üç asker için söylüyordu.

Tanya'nın elini sıkarken:

— Tekrar görüşeceğimizi umarım, dedi bu basit sözlerle Tanya'nın hissedebileceği bir umut parçası katarak...

Geri döndü, yukarı çıkarken peşinden birinin geldiğini far-

(*) **Danke schön: Teşekkür ederim.**

ketti.

— Sizi geçirebilir miyim? dedi İvan Avdeiç tatsız bir sesle.

— Kalın, tek başıma dönerim.

Sonra epeydir söylemek isteyip askerlerin yanında değinemediği şeyi ağzından çıkardı:

— Sizi doktor hanımla bıraktığıma kızmadınız ya?

— Biz bizeyiz nasılsa yüzbaşı yoldaş, hesaplarımızı daha sonra görürüz.

Karargâhının bulunduğu mahzene inerken bir konuşma duyan Sintsof, içeri girdiğinde konuşmanın kesildiğini gördü.

— Beni uyandırmalı ya da sen gitmeliydin, diyordu İlin öfkeli bir sesle.

Aynı şekilde Zavalişin:

— Ben de gitmek istiyordum, diye cevap veriyordu, ama bizim yorulmak bilmez yüzbaşı yolu tek başına tuttu.

Sintsof kendisine takılan bu adı duymuştu. Sözü geçtiğinde böyle derlerdi. «Deve» dedikleri de olurdu. Ama Sintsof bu adlara hiç kızmıyordu. İçeri girdiğinde de, bir şey farketmemiş gibi göründü.

— Zavalişin'i paylamaktan vazgeç be İlinciğim. Sen içki işiyle uğraş. Şerefe içeceğiz hemen.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEŞ günden beri Don cephesi, alman tarihçilerinin «6. Ordu Trajedisinin son perdesi» diye adlandıracakları olaya sahne oluyordu. Bu son perdede, Artemyef de, 111. tümenin komutan yardımcılığı rolünü oynadı. Diğer birliklerin yardımıyla bu öncü tümen, fabrikalar kesiminde kuşatılmış bulunan düşmanın kuzey grubunu imha ile görevlendirilmişti. Saldırıya geçen askerler, düşman birliklerinin büyük bölümünün kendini savunduğu Stalingrad şehri merkezinden gelen gürültüleri ardında duyuyordu. Güneyden gelen bu savaş sesleri gitgide uzaklaşmaktaydı; oysa, kuzeyde bile, düşmanın direnmesi on binlerce kişilik bir güce dayandığını gösteriyordu.

Bu beş günlük süre içinde, Artemyef'le Kuzmiç arasındaki işbirliği mükemmel oldu. Baştan anlaşma havasını yaratan Kuzmiç, belki de hiç gereği olmayan şu görüşü benimsemişti: «Sana bir yardımcı verdiler; öyleyse gerektiği gibi çalışmalıdır.» Zaten Kuzmiç, görüşüne bakılırsa, hiç bir şey saklamamak yanlısıydı.

— Savaş bitince hastaneye yatıyorum. Haberin yok mu? diye sordu Artemyef'in karşısına otururken.

— Hayır hiç bir şey duymadım.

— Bu da Pikin'le Berejnoy'un mert kişiler olduğunu gösterir: Yabancılara açmamalarını istemiştim, sözlerini tuttukları bir gerçek. Sen, komutanlığın gözbebeği, bir yabancıydın! Artık aramıza katıldığına göre bilmen gerek. Hastaneden çıktığımda cepheye dönmeye niyetli olmadığım yalan; bu tümene elveda diyebilirim, benim iyileşip gelmemi beklemezler nasılsa. Hastanede ne kadar yatacağımı, ne halde döneceğimi önceden kestiremezler. Dolayısıyla, benimle nasıl geçinebileceğini düşünüp yorulmanın hiç gereği yok. Pikin için düşün bunu. Tümen komutanlığına onu getirecekler, onun komutasında olacaksın. Ama buraya gel-

diğine göre, şimdilik bana yardım etmen gerek. Bana yardım etmen için seni bu tümende görevlendirdiler. Yürekten, davamızın gerektirdiği gibi çalışmalısın. Verilen işi yürekten yapmadın mı, aramızdaki dostluğu yok bil. Pikin'le ben oldukça eski sayılırız, henüz o sağlam, ama yine de elliyi geçti. Sen gençsin. Genç olmak iyidir. Nasıl çalıştığımı merak ediyorsun? Komutayı veririm, kurmay başkanı karargâhında kalır ve ben, verdiğim komutu uygulayanların birliklerini dolaşırım, işin içinden nasıl çıktıklarına bakarım. Söylenenlere göre, çağımızda birlikler böyle yönetilmez olmuş. Yeni yöntemlere gelince, bir çoğundan söz edildiğini duyuyorum, ama görmeye gelince orada hiç bir şey yok. Harp Akademisinden çıktın, çok daha iyi bilirsin. Ama ben, şimdilik, daha iyisini bulamadıkları inancındayım. Sonuç ne mi? Sağlık durumumun gitmemi engellediği yerlerde benim elim sen alacaksın, vardığım sonuç bu. Ön safların telefonla söylenen yerde bulunduğunu kendi elimle yoklamayı severim. Anladın mı?

— Anladım, diye cevap verdi Artemyef. Beni, soğukkanlı davranmamakla suçlama fırsatını size vermiyeceğimi umarım.

— Öyleyse ne demek istediğimi anlamadın. Sözkonusu bu değil. Beni görmeye alıştıkları her yerde seni görmelerini istiyorum. Özellikle Kolokolnikof'un alayında. Söylentiye göre, bir zamanlar bu alayın çok iyi bir komutanı varmış. Ama benim kısmetime işe yaramaz biri düştü. Verdiği raporlarda hile yapıyor, gecelerini içmekle geçiriyor. İçki içti mi, ertesi gün laçka olmuş halde kalkıyor. Neler görüyor insan, yahut Su testisi su yolunda kırılır. Böyle bir zamanda onu görevinin başından uzaklaştırmak beni üzüyor, dolayısıyla da Kolokolnikof'un işini senin yapman gerekli. Siz yardımcıların işi bu. Alay komutanlığı yaptın mı?

— Yaptım.

— Demek bu işin ne olduğunu biliyorsun. Devamlı Kolokolnikof'un yanında kalacak, ancak çok büyük bir zorunluk olduğunda diğer alaylara uğrayacaksın.

Bu ilk konuşma, resmî ve kişisel ilişkilerine zemin hazırlamıştı.

Beş gün içinde Artemyef, Kuzmiç'in altın gibi yüreğe, belki biraz abartılmış, ama savaş alanında Ruslara özgü sarsılmaz kararlılığı ortaya koyan ve her fırsatta tekrarladığı: «Gereken yapılmalıdır!» sözleriyle beliren az rastlanır bir içtenliğe sahip bulunduğuna inandı . Artemyef'in, alışmak için bol bol boş zaman bulabildiği başka deyimleri de vardı; örneğin, şaşırdığında «Vay

canına be adamımı», diyordu; serzenişte bulunacaksa: «Neden arkamı döner dönmez aklınız başınızdan gitti? Sız kalabalıksınız, bense tek kişiyim. Askerlik sanatının püf noktası burada!» diye söyleniyordu. Birini küçümsüyorsa, şu alaylı yargıyla çıkıyordu ortaya: «Onun hakkında kötü bir şey söyleyemem, ama iyi bir şey hiç söyleyemem.»

Genç bir teğmenin ölümünü gördükleri gün birden Artemyef'e: «Aslında elimin altındakilerin tümü çocuk, demişti. Bu hepsinin ilk savaşı.» Genç teğmenin yerine ihtiyar hayatını iki kere vermeye hazır olduğunu söyler gibiydi.

Oysa, dostça geçen bu ilk konuşmaya rağmen, Kuzmiç'in, yardımcısından yararlanma konusunda saplantı halini almış görüşleri vardı. Öyle ki, Artemyef, beş günün dördü Kolokolnikof'un burnunun dibinden ayrılmadı.

Onun gelişi, yaşlı generalin, kendine çok dikkat ederek taburları dolaşmasına engel olmuyordu. Kuzmiç, ne pahasına olursa olsun, zaferden önce tümenin komutasından ayrılmazdı.

Böylece Artemyef nankör, özellikle büyük dikkat gerektiren, sırf askerlik yönünden bakıldığında yeteneklerini ortaya koymasına imkan vermeyen bir işi yüklenmek zorunda kaldı. Ama durumun ciddiliği, işini yalnız bu açıdan görmesini engelliyordu.

Gün be gün, büyük bir özenle, kendini esirgemeyip elinden geldiğince, bir avuç insanın hayatını korumaya çalışarak görevini yaptı; tek kelimeyle, başıyla sonunu ayırmanın imkansız olduğu bir cehennemî halkanın içine sürüklenmişti. Uzun süreli savaşlarda sık sık görüldüğü gibi, elde edilen başarıların büyüklüğü her zaman göze batmıyordu. Evvelki gün iki yüz, dün üç yüz, bugün yüz metre daha ilerleme...

Tabii bu başarılar, metrelerin alt alta yazılıp toplanmasıyla kalmıyordu. Koskoca bir Alman ordusu can çekişmekteydi. Bu olay, dört beş ay önce asla düşünülemezdi. Bu olayın bilinci, günlük dertlerin yeknesaklığı, günlük raporların tatsızlığı (..... metre ilerledik, ...yı aldık, ...yı yok ettik, ...yı ele geçirdik, ...yı kaybettik) altında gizlenerek her savaşçının yüreğinde yer ediyordu.

Her günkü gibi, bildirilerin olağanüstü bir yanı yoktu. Oysa hayat, çarpıcı olaylar beklenerek geçip gidiyordu. Bugün bile Stalingrad savaşçıları, büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri halde, bütün her şeyin bir anda sona erebileceğine hâlâ inanamıyorlardı.

Artemyef geceyi alay kurmay başkanlığında geçirmişti. Ön-

ceki gün oldukça talihli geçmiş, Kolokolnikof düşman saflarına gömülebilmişti. Şimdi Tumanyan'la birlikte, eski işçi mahallesinin yıkıntılarını yarı yarıya sarmış durumdaydılar.

Alman ölülerinin sayısı çoktu, geçidi tıkıyorlardı. Yarısı donarak ölmüştü. Önceki gün tutsak edilen iki teğmen erlerden iyi durumda oldukları halde, yorgunluk ve gıdasızlıktan korkunç bir haldeydiler. Ölülerle tutsakların durumu, sonun iyiden iyiye yakınlaştığını ortaya koyuyordu.

Gün doğarken telefon eden Pikin, günlük emirleri verdi: önceki gece Kolokolnikof'un karargâhında Artemyef'in yaptığı teklifler kabul edilmişti: Düşmanı, büyük bir topçu saldırısına girişerek işçi mahallesinin yıkıntıları arasında iyice saracak, ardından Kolokolnikof ve Tumanyan'ın işbirliğiyle alman mevzilerine iki yandan yüklenilecekti.

Artemyef'le Kolokolnikof bu amaçla bütün hazırlıklarını tamamladıkları sıra Pikin'den ikinci bir telefon aldılar. Pikin, saldırı başlangıcının bir saat ertelendiğini bildiriyordu. Önce Artemyef Tumanyan'ın karargâhına uğrayıp tümen komutanıyla görüşecek ve harekâtın aksamadan yürütülmesi için onunla görüş birliğine varacaktı.

Pikin'in sesi duyduğu hoşnutsuzluğu belirtiyordu, bu gecikmelere sinirleniyor, Artemyef'in Kuzmiç'le görüşmesinin gerekli olmadığını, iki alayı kendi kurmay başkanlığından yönetebileceğini düşünüyordu.

Her şeyi eliyle yoklama alışkanlığına sadık kalan Kuzmiç, başka bir karara varmıştı.

Artemyef, almanların içine kıstırıldıkları yerin önünden geçmek zorundaydı; bir açıklıktan geçerken, anide arabası makineliyle tarandı. Kendisini yanına çağırdığından ötürü ihtiyar generali içinden lanetledi Artemyef. Cipin tavanı iki yerden delinmişti, şöför ikide bir boynunu oynatıyor, rüzgarı dalga dalga içeri alan bu deliklere öfkeyle bakıyordu.

Artemyef Kuzmiç'i, Tumanyan'ın karargâhında buldu. Almanlardan kalma zırhlı bir barınaktı burası, hiç de fena değildi üstelik, tavanı yeni onarılmıştı. İstihkâmcıların önceki gece epey iş gördükleri anlaşılıyordu; üstelik Artemyef, nereye giderse gitsin, Tumanyan'ın karargâhının hep çok iyi durumda olduğunu farkedecek fırsatı bulmuştu.

Kuzmiç bir sıraya oturmuştu, sırtında her zamanki kısa, pamuklu ceket vardı, ceketinin altına kürklü yeleğini giymiş ve ceketin belini demir tokalı asker kayışıyla sıkmıştı. Başlığını çı-

karmıştı, iyi taranmış beyaz perçemleri tepesinde dikilmişti; buna karşılık keçe çizmeli bacakları, dizlerine kadar kürklü bir paltoyla örtülüydü; general, bacaklarına iyi bakıyordu.

— Pikin emrinizi bana iletti, harekâtın düzenlenmesini sağlamak için geldim, dedi Artemyef.

— Bir saniye, dedi Kuzmiç birden, gerekirse yaparız bu işi. Ama belki hiç ihtiyacımız bile olmaz. Göreceğiz bakalım.

Artemyef şaşkın şaşkın generalin yüzüne baktı, öfkeyle arabasının tavanını delen iki kurşunu düşündü.

— Otur Artemyef, dedi Kuzmiç gülümseyerek, boyunu uzatacak çağı geçirdin.

Artemyef yan gözle, şaşkın şaşkın Tumanyan'a baktı. Genellikle Tumanyan'ın somurtuk olan yüzünde belli belirsiz bir gülümseme dolaştığını farketti.

— Biz ikimiz, düşmanı kuşatıp yok etme hazırlıkları yaparken, bunun üçüncü taburunun komutanı -bir baş işaretiyle Tumanyan'ı gösterdi- iyi iş gördü! Keşif yoluyla birlikte daracık bir geçitten, belki istihkâmcıların açtığı bir hendekten, orasını pek bilmiyorum, çıt çıkarmadan bir eve vardı ve heriflerin tümen komutanını esir etti. Az önce bana telefonla bildirdi. Esiri şimdi getirecekler, göreceğiz bakalım nazi generallerinin suratı nasılmış?.. Belki tümenindeki bütün askerlerin teslim olmalarını isteyecek? Bu herifler disiplini severler! Başlarında generalleri bulunmayınca savaşa nasıl devam ederler, değil mi? Ama kafamı kurcalayan bir şey var: Nasıl oluyor da, ön saflarda bir generale raslanıyor?

— Ön saflarda hiç general olmaz mı yoldaş? diye sordu Tumanyan alayını gizlemeden.

Kuzmiç yan gözle ona baktı, keyifli keyifli burnunu çekti!

— Bizde vardır ama onlarda olmaz. İlk kez ön saflarda bir alman generali görüyorum. Hiç kuşkusuz, kuşatılmak insana her türlü salaklığı yaptırıyor. Bakın ben, 1942 yılında, Viazma çevresindeki ormanlarda tam iki ay dolandım durdum. Alman saflarının içine girdiğimizi ve bir türlü dışarı çıkamadığımızı sanıyorduk. Kuşatıldığında insanın en çok kafasını kurcalayan yiyecek değil ha, çampürçeklerinden bir yatakta uyur, suda ıslattığı bisküviti yer, ama hep ertesi günü kuşatmadan nasıl kurtulacağına kafa yorar. Paraşütle asker indirilecek mi? Asker küçücük kafasından neler geçirir: Bana bir nefeslik cıgara verin, bir de makinelimin fişekliğine dolduracak kadar kurşun. Alıcı-verici radyo başındakinin durumu değişiktir: Tütünle bisküvitten rahatlıkla

vazgeçer, yeter ki aracı gereken bakımı görsün. Yoksa o da sağır-dilsiz kesiliverir.

— Söyler misiniz general yoldaş, dedi Artemyef, kuşatılan bir generalin kafasından neler geçer?

— Ne mi düşünür kendi kendine, anası tarafından dünyaya getirilmeseydi çok daha rahat edeceğini düşünür. Bence sen, hiç kuşatma nedir görmedin.

— Hayır, hiç kuşatmada bulunmadım.

— Bundan sonra da kuşatılmanı dilemem.

Girişi örten çadır bezi oynadı. Önde Sintsof, ardında kaputunun yakası kürklü, başı keçe şapkalı, epey ileri yaşta iri yarı bir alman subayı girdi içeri. En son görünen Zavalişin esirin yanında durdu.

Kuzmiç alman subayına kısaca bir göz gezdirdi, dizlerini örten kürklü paltoyu çekip doğrulurken acıdan yüzü buruştu.

İki adım ileri çıkan Sintsof:

— General yoldaş, dedi, 27. Alman piyade tümeni komutanı General...

Heyecandan dili dolaşıyordu, o an esirin adını unuttu.

— İnsfeld, diye fısıldadı Zavalişin.

— ...in buraya getirilmesini emretmiştiniz, emriniz yerine getirilmiştir.

Kuzmiç'in ayağa kalkıp alman generalini değil de merakla kendisini incelemesi Sintsof'u çok şaşırtmıştı. Kuzmiç'in yerinde başka biri olsa, tam tersini yapardı.

— Onu elinizle mi yakaladınız? İlin telefonla bize haber verdi.

— Bir raslantı generalim. Hiç beklemiyordum. Keşif koluyla birlikte, istihkâmcıların kazdığı oldukça eski bir geçitten bir mahzene süzüldük. Birkaç metre gidince dört subayla karşılaştık. Ellerini kaldırdılar. Sonra... diye ekledi Sintsof başını çevirmeden esiri işaretleyip, bu adam emir subayıyla birlikte çıka geldi ve teslim oldu. Hem hiç direnmeden.

— General olduğu doğru mu? diye soran Kuzmiç ancak o an tutsağı dikkatle inceledi.

— İşte kimlik cüzdanı, rütbesi ve görevi içinde yazılı.

Sintsof ince defteri Kuzmiç'e uzattı.

Kuzmiç aldı, kısaca bir göz attı, Sintsof'a verdi ve Zavalişin'e sordu:

— Rusça bilmiyor mu?

— Sanmıyorum. Sorularımıza cevap vermeyi reddetti; gene-

rallmizin karşısına çıkarıldığında konuşacağını söyleyerek kağıtlarını gösterdi.

Almana döndü ve:

— Wir haben Ihre Bitte erfüllt und sie zu unserem General gebracht (*)? dedi.

— Ho ist der Herr General (**) diye sordu Alman.

Kuzmiç, esirin şaşkınlığını anlamak için tercümanı dinleme gereğini duymadı. Öfkelenecek yerde kendinden memnun gülümsedi, kalın ceketinin önünü açarak asker gömleğinin üzerindeki yıldızları gösterdi.

— Sor bakalım, dedi Zavalişin'e, inandı mı, yoksa kağıtlarımı mı görmek istiyor? Bak bu isteğini yerine getirmem işte. Tutsak ben değilim, o.

Zavalişin'in soruyu almancaya çavirmesi gerekmedi. Alman generali topuklarını birbirine vurdu, elini kasketine götürdü ve adını, rütbesini, görevini söyledi.

— General Kuzmiç, 111. tümen komutanı, çevir sözlerimi, dedi Kuzmiç. Arkalıksız bir iskemle ver, oturmasını söyle.

— Taburuma dönebilir miyim? diye sordu Sintsof.

— Dur bir dakika, daha sana teşekkür etmedim.

Sintsof'a doğru yürüdü, bütün gücüyle elini sıktı.

— Seni yürekten kucaklardım ama bu herifin önünde imkansız. Sonra kendini bir şey sanır. O geçidi nasıl buldun?

— Eski tümenimde görevli bulunduğum sıradan biliyordum. Bizim istihkâmcılar bir mayın yerleştirmek için yolun altından açmışlardı geçidi. Ama bir top mermisi geçidi yarı yolda çökertti. Geçit bizim alayın bulunduğu yerde değildi, ama bütün tümendekilerin bundan haberi vardı. Bana da sözünü ettiklerinden aynı geçit mi acaba, diye düşündüm. Aynı geçit çıktı.

— Güzel! dedi Kuzmiç. Son günlerde, alay komutanı senden başkasının sözünü etmez oldu. Nedenini şimdi anlıyorum, demek buraları herkesten iyi biliyormuşsun. Doğrusu, kafasız biri olsaydın bu bilgin hiç işe yaramazdı ya.

Tumanyan'a dönüp devam etti:

— Gerçek bir general olduğuna göre, Pikin'e haber ver de yukardakilere bildirsin.

— Telefonu size hemen geçiriyorum, dedi Tumanyan.

— Ne yapayim? Generali yakalayan senin alayın, bildirme

(*) İstediğiniz yerine getirildi, sizi generalimizin karşısına çıkardık.

(**) General nerede?

zevki de sana ait.

Zavalişin'e döndü bu kez:

— Sor bakalım şuna, karargâhı nasıl ön saflarda oluyor?

Zavalişin söyleneni yaptı, cevabı alınca hemen çevirdi:

— Son günlerde iki kere karargâh değiştirmiş; dün akşam, birliğiyle bağlantısı kopmuş, bağlantıyı kurmaya çalışmış ama gönderdiği askerler geri dönmemiş.

— Bu da bizim işimiz, dedi Sintsof, üçünü yakaladık. İçlerinden biri subaydı.

— Hiç kuşkusuz, dedi Kuzmiç bunları iki seksen yere serdik. Söyle kendisine, teslim olduğuna göre anlaşma kurallarına uyuyor ve hayatını garanti ediyoruz.

— Esir anlaşmasının bir metni de kendisinde, ezbere biliyor.

— Öyleyse az sonra eline bir mikrofon veririz; henüz ceset haline dönüşmemiş askerleriyle subaylarına esir düştüğünü, aynı duruma onların da düşmesini dilediğini söylesin.

Zavalişin bu sözleri çevirirken, Kuzmiç telefonda Tumanyan'ın Pikin'e söylediklerini dinliyordu.

— Ne oldu?

— Pikin, ordu kurmay başkanlığıyla konuşmadan telefonu kapamamamı rica etti.

Kuzmiç yeniden Zavalişin'e döndü:

— Ne cevap verdi?

— Tümeniyle ilişkisi kesildiğinden emirleri geçerli değilmiş, dolayısıyla da tümene kurmay başkanı komuta ediyormuş. Mikrofonda, bize esir düştüğünü söylemek istemiyor. Bunu askerlerine bildirmek istiyorsak biz yapmalıymışız.

— Şu sıra, tümeninin gerçek mevcudu ne kadar? Cevap verirse şaşarım ya, sen yine bir sor. Biliyor mu?

Esir, cevap vermek istemediğini başıyla belirtti.

— Kendisine bu tür sorular sormayacağımı, yeminini çiğnemek zorunda bırakmıyacağımı söyle. Yarına kadar tümeninin icabına bakacağımızı, mevcudunun ne olduğunu ve geriye kaç kişi kaldığını tek başımıza öğreneceğimizi anlat.

Esir, bu sözlere omuz silkti. Sarsılmaz bir hava vermeye çalıştığı yorgun yüzüne bir çeşit kayıtsızlık gelmişti; düşmana esir düşmüştü artık, birliklerinin kaderine kayıtsızdı.

— Artemyef, sende «kazbek» sigarası var, gördüm, şuna tutsana.

Artemyef sigara paketini çıkardı, alman generaline uzattı. General istemediğini belirten bir baş işareti yaptı, Zavalişin'e

bir şeyler söyledi.

— Sigara içmiyor.

Generale yeniden bir göz atan Kuzmiç:

— Sigara da içmiyor üstelik, hayret! dedi, sonra başını çevirip içerdekilere:

— 1914 savaşından önce, dedi, ben süvariydim. Alayımızın fahri komutanı, Majesteleri Veliaht Frederic - Guillaume'du. Tabur komutanımız da bir Almandı, Hardenberg adında biri. Günün birinde Frederic - Guillaume atla sınırı geçip alayımızı denetlemeye gelmez mi? Garnizonumuz Polonya'daydı, tam sınırda. Bugün gibi hatırlıyorum veliahtı: İki metre boyunda, sırtında hafif süvari üniforması, bir alay sinek yüzüne konmuş gibi çilli bir adamdı. Atıyla önümüzden geçerken, şu general gibi, gözlerini iyice açarak yüzümüze bakıyordu. Bizi rusça selâmladı. Denetimin sonunda da erlere birer, assubaylara beşer ruble dağıttı. Benim de payıma Frederic - Guillaume'un beş rublesi düştü. Hangi yılda doğmuş, sor bakalım, dedi Kuzmiç başıyla esiri işaret ederek.

— 1887 de, dedi Zavalişin.

— Ben de 1886'da doğdum, aynı sınıftan olabiliriz.

Birden bu alman generali ve çevresindekiler yok olmuş gibi, Kuzmiç, arkadaşlarına açamıyacağı derin düşüncelere daldı. Epey sonra sessizliği bozan Tumanyan:

— Pikin telefonda sizi istiyor, dedi.

Kuzmiç güçlükle yerinden kalktı, topuğu aşınmış keçe çizmelerini sürüyerek telefona yürüdü.

— Sağol, dedi. Anlaşıldı. Anlaşıldı, diye tekrarladı, hemen yerine getirilecek. Öpüşerek birbirimizin Paskalyasını kutlayacak kadar zamanımız yok.

Telefonu kapayan Tumanyan'a sordu:

— Yarım gün kadar tabur komutanından vaz geçebilir misin? Hadi, bu olay şerefine ona yarım gün izin ver.

— Emredersiniz, komutayı onun yerine İlin devralır, dedi Tumanyan. Kuzmiç, Sintsof'a döndü.

— Esiri, kurmay başkanı General Serpilin'e elinle götüreceksin. Arabamla yanına iki kişi vereceğim, generali yakalayan askerleri de alırsın.

Açık yürekliliğinin kendisine zarar verebileceğini düşünmeyen Sintsof:

— Ama almanca bilmiyorum general yoldaş, dedi, bütün bildiğim sayısı yüzü aşmıyan sözcük.

Fikir değiştirip yerine Zavalişin'i gönderirlerdi belki.

— Konuşman gerekmiyor. Sorguyu yürütmek bizim işimiz değil. Ağzını kapayıp düşünsün herifçioğlu. Düşünecek çok şeyi var nasılsa. Harp Akademisinden çıkma, 1914 savaşının «subay bey» lerinden biri. Guillaume'a «Majesteleri» diyordu, sonra «Heil Hitler!» diye bağırmaya başladı. Derken eski bir süvari assubayına esir düştü. Nasıl oluyor bu iş, ha?

Almanın, kendisine yabancı gelmeyen bir takım sözcükleri dikkatle dinlediğini gören Zavalişin:

— Çevirmek gerekmiyor mu? diye sordu.

— Ordu kurmay başkanlığına götürüleceğini söyle. Geri kalan onu ilgilendirmez.

Zavalişin söyleneni yaptı. Kuzmiç'le birlikte yerinden kalkan alman generali, birden deliye dönüp durmadan konuşmaya koyuldu.

— Güvenliğini sağlama bağlamanızı istiyor.

Cevap vermeyen Kuzmiç, Sintsof'la Artemyef'e:

— Götürün, dedi. Sen dur bir dakika, diye seslendi sonra Sintsof'a. Nasılsa arkalarından yetişirsin.

Yalnız kaldıklarında, Sintsof'un gözlerinin içine bakarak sordu:

— Kurmay başkanını şahsen tanıyor musun?

— Evet, tanırım.

— Tanıştığınızı ben de biliyorum. Senin de selamlarını yolladım kendisine. Birlikte kuşatılmışsınız, öyle mi?

— Evet.

— Hadi bakalım, esirini götür ona.

Sintsof'u kucakladı.

— Biz savaşa devam edeceğiz. Acele etmenin hiç gereği yok. Kurmay başkanı seni yemeğe çağırırsa kal. Bir kadeh içmeyi teklif ederse iç. Fazlasıyla hakettin bunu. Yalnız hava kararırken dön, sana daha fazla izin vermeye yetkim yok. Siyasî yardımcına da söyle, bu işi başaran erlere nişan verilmesi için bir teklifte bulunsun. Akşam olmadan yazıyı hazırlarsa, yarın sabah hepinize yiğitlik madalyası veririm.

Alman generali, arabada iki askerin arasına yerleştirilince, Artemyef:

— Vay canına, amma da kısmetliymişsin, dedi Sintsof'a. Valla, savaştan önce biri bana, İvan Sintsof'un bir alman generalini esir edeceğini söyleseydi kahkahadan yerlere düşerdim. Kızma, yemin ederim ki gözümün önüne getiremiyorum bu ola-

yı! Doğrusu seni kıskanıyorum da.

Artemyef parmaklarını boynuna götürdü, Sintsof birden hafiflediğini, kayınbiraderinin ilk sözlerinin yarattığı tatsız izlenimden kurtulduğunu hissetti. Artemyef'le vedalaştı, şöförün yanına oturdu, yol boyu olup bitenlere bir türlü inanası gelmiyor, esire dönüp bakmamak için kendini tutuyordu.

Önceki akşam geç vakit, Sintsof, evin yıkıntıları arasına gizlenen Almanların birlikleriyle bağlantı kuramadıklarını, askerleri dışarıya çıkmaya çalışan üç haberciyi öldürdüğünde hissetmişti. Gidip topçularla anlaştı, gün doğar doğmaz iki bataryayı hedefe çevirecek ve bu yıkıntıların üstüne esaslı mermi yağdıracaklardı; kalanlar da, belki hiç savaşmadan teslim olurdu. Son günlerde, buna benzer olaylar sık sık tekrarlanmıştı. Yine de evin çevresini şöyle bir kolaçan etmek, topçu saldırısı bir sonuç vermezse ne yapılabileceğini anlamak için rasgele dolaşmaya karar verdiler.

İşte bunun üzerine, keşif kolundakiler yolun ortasındaki çukura düştüler. Garip bir çukura düştüklerini, bu çukurdan ileriye doğru bir geçidin uzandığını gelip yüzbaşılarına bildirdiler... Sintsof da olay yerine gitti, çukuru görür görmez, bir zamanlar kazılıp sonra terkedilen geçit olup olmadığını düşündü. Geçidi temizlemiş, donmuş toprağa gömülü iki de ceset bulmuşlardı. Bu cesetler, bomba yola düştüğü sıra geçidin bir ucunda çalışan iki istihkâm erine aitti. Yanlarında bir aracın kalıntılarına raslandı.

Gece olduğunda, Sintsof, yanına bir asker alıp geçidin başına kadar sürüdü. Sabah, on kişiyle aynı yolu tuttu ve bir evin mahzenine erişti. Boş bulunan Almanlar da, tek kurşun atmadan teslim oldular.

Sintsof'un bir türlü inanası gelmiyordu. Bazen bir kişinin tutsak edilmesi ne büyük çabaya, ne kadar kana mal oluyor, ufacık bir görevin yapılması kaç insan hayatını götürüyordu! Oysa bu kez bir general, beş subay, birkaç asker yakalamış, karşılığında kimsenin kılına bir şey olmamıştı. Gerçekten çok talihli çıkmışlardı bu iştel

Artemyef, kendisinden böyle bir başarı beklemediğini söylüyordu. «Haklı, ben de kendimden böyle şey beklemiyordum. Ama yakaladım herifi. Şerefsizim, bal gibi yakaladım alman generalini!» Bu düşünceyle Sintsof'un ağzı kulaklarına vardı, en kısa zamanda minik doktoru görüp bu olağanüstü avı anlatma isteğini duydu. Neden aklı Tanya'ya gidiyordu? Çünkü kuşatmanın sıkıntılarına birlikte katlanmışlardı, Sintsof'u herkesten daha

iyi anlıyabilirdi. Yok canım, saçma, hiç de anlatmak için değil. Sadece onu görmek istiyordu. Hayatının sonbaharında değildi ya, otuzuna yeni basmıştı...

Bir kere daha dönüp alman generaline bakmak, yüz hatlarını iyice incelemek geldi içinden.

Çok keyifli olduğu halde kendini bakmamaya zorladı, neşeli bir sesle arkada oturan askerlere sordu:

— Söyleyin bakalım çocuklar, sizin general ne alemde? Fazla debelenmiyor ya?

— Hayır, hiç kımıldamıyor, dedi askerlerden biri acıyan bir sesle. Belki bir sigara verseydik içerdi?

— Az önce teklif ettik, sigara içmiyormuş.

— Belki içki içer? dedi asker. Mataramda içki var. Hiç durmadan yanağını oynatıyor, üşüyor belki.

— Önemli değil, neredeyse varacağız, gerekli görürlerse verirler. Siz dikkat edin de hap map yutmaya kalkmasın; öbür dünyayı boylayıverir.

— Hiç korkmayınız, dikkat ediyoruz, dedi ikinci asker. Yakından kolluyoruz onu.

— Ne dersiniz yüzbaşı yoldaş? dedi bir süre sonra ilk asker, bugün bize armağan falan verilecek mi?

Bu sorudan hoşlanmayan Sintsof sert bir sesle:

— Komutanlara bağlı, cevabını verdi.

— Yok canım, sandığınız değil, bizim öğrenmek istediğimiz o kadar önemli sayılmaz, dedi asker gülerek. Işıklar söndükten sonra bize, her zaman verilen votkanın iki katını dağıttıracak mısınız?

— Siz ne sanıyorsunuz?

— Biz dağıtılır diyorduk.

— İyi bilmişsiniz.

Sintsof büyük bir zevkle gerindi, bugün canı gerçekten içmek istiyordu. İçmek, ısınmak, kürklü paltonun altına uzanmak ve on iki saat, belki daha fazla, canının çektiği kadar uyumak geliyordu içinden. İsteği gerçekten çok uzaktı, bir gülmedir aldı Sintsof'u.

«Tümen komutanı sana bir madalya verir; Kızıl Yıldızı da başkomutan verebilir... Ama ön saftaki taburunda -hastahanede ya da destek kademesinde değil ha- deliksiz on iki saat uykuyu sana Tanrı Babanın ta kendisi bile kolay kolay sağlıyamaz.

Bir baş işaretiyle çıktığı kapıyı gösteren emir subayı:

— Önce siz yalnız girin içeri, dedi.

Serpilin'in odasına bitişik bekleme yerinde alman generaliyle bekleyen Sintsof onun da kalktığını görünce:

— Warten! dedi. Stetzen Sie sich! (*)

Tek başına Serpilin'in yanına girdi.

— General yoldaş, 111. tümen komutanının emirlerine uygun olarak 27. Alman piyade tümen komutanı General İnsfeld'i buraya getirdim.

Sintsof kapıyı kapadı, eşikte hazrola geçti. Serpilin'i ayakta, sol elinin parmaklarıyla masaya dayanmış halde buldu. General elini çekti, belli belirsiz bir omuz hareketiyle söyleyeceklerini dinlemeye hazır olduğunu gösterdi. Sakin bir yüzü vardı, Sintsof kendisini tanımadığını sandı. Yüzü hep uzak:

— Size teşekkür ederim, dedi Serpilin.

Sonra iki adım atıp elini uzattı:

— Günaydın İvan Petroviç, ne kadar da değişmişsin!

— Nasıl, ilk bakışta beni tanımadınız mı general yoldaş?

— Tümen, sen gelmeden önce bana haber verdi. Yoksa tanımazdım.

Emir subayı, Sintsof'un ardından:

— Tercüman beş dakikaya kadar gelecek! dedi.

— Demek beş dakikamız var. Otur rica ederim.

Serpilin masanın kenarına ilişti, yüzü avucunda, bir süre Sintsof'a baktı.

— Hayır, tanıyamazdım seni. Açıkça söyle: Kuşatıldığımız günleri unutabilir misin?

— Asla unutamam, diye cevap verdi Sintsof.

— Ben de. Unutmak istiyorum ama unutamıyorum. Her şey bir yana, unutamamak belki de gerekli.

Serpilin söylediklerine hem yakın hem de uzaktı, başka bir şey düşünüyordu sanki.

— Biliyor musunuz, buraya atandığım gün sizi beş adım ötemde gördüm.

— Neden yanıma gelmedin?

Sintsof bir an durakladı. İstemiyerek Serpilin'le ordu komutanı arasındaki tartışmada hazır bulunduğunu söylemek istemiyordu.

— Meşguldünüz, dedi sonunda.

— Önemi yok, hata etmişsin. Ne gündü?

— 9 ocak günü, saldırı öncesinde...

(*) **Bekleyin, oturun siz.**

— Saldırı öncesinde mi...

Serpilin, o ana kadar konuşmasına engel olan ağır bir yükten kurtulmuşcasına, derinden içini çekti, sonra bambaşka bir sesle devam etti:

— Haberi ordu komutanına verdiğimde bana: «İlk generali yakalayana Kızıl Yıldız nişanı vereceğim!» dedi. Yani, Kızıl Yıldız almış sayabilirsin kendini. Tebrikler.

Sintsof iskemlesinden kalktı.

— Sovyetler Birliğinin emrindeyim!

Serpilin oturmasını işaret eden bir hareket yapacak gibi oldu, sonra saatine bakıp doğruldu:

— O sıralar bizi epey öteye sürmüşlerdi, dedi bir baş işaretiyle düşman generalinin beklediği odanın kapısını işaret ederek. Ölülere acırım. Bütün ölülere. Ama savaşın ilk aylarında ölenlere herkesten çok acırım. Onlar alman generallerini asla tutsak edemiyecekler. Bunu düşlerinde bile göremiyecekler. Söyle bakalım, bir tabur komutanı olarak, generalleri elden gidince uzun süre dayanabileceklerine inanıyor musun?

— Bana göre bu sorunun cevabını vermek çok güç general yoldaş...

— Olamaz, asıl, bu konuda sensiz bir yargıya varmak güç.

— Bana göre uzun süre dayanamazlar.

— Yani?

— İki, üç günleri kaldı.

— Taburunun mevcudu ne kadar?

— Şu sıra yüz dokuz kişi.

— Büyük bir şey kalmamış. Emir subayımdan generali teslim ettiğini belirten bir imza al. Sonra gidebilirsin. İki, üç günden fazla dayanamıyacaklarını söylediğine göre kendine çok dikkat et.

— Elimden geleni yapacağım. Birbirimizi görmeyeli beri dört kez yaralandım. Artık bu işe son vermenin zamanıdır.

Serpilin dikkatle yüzüne baktı, birden sordu:

— Hangi yıl doğdun?

— 1921 de general yoldaş.

— İyi! dedi Serpilin düşünceli düşünceli, sonra yüzü yine kapandı. Peki, gidebilirsin.

Şintsof'un elini sıktı, masasına döndü; yerine oturduğunda Sintsof çıkmış, emir subayı eşikte belirmişti.

— Tercümanınız nerede? Altı dakika oluyor.

— Daha gelmedi.

— Boş dakika içinde burada olacağını neden söyledin? Gelir gelmez esirle birlikte içeri getirirsin. O burada bulunduğu sürece telefonları bana bağlama. Çok önemli bir şey olursa senin yanından konuşurum.

Utana sıkıla kapıyı kapayan emir subayını gözleriyle izledi, masa başına çöktü ve derinden iç geçirdi. Sintsof'un önünde bile acısını bütünüyle gizleyememişti. Bir ara yakaladığı yüzbaşının şaşkın bakışı bunun kanıtıydı.

Şimdi, her ne pahasına olursa olsun kendini toplamalı, sabah ölüm haberini aldığı oğlunu unutup esir düşman generalini düşünmeye çalışmalıydı. Ölüm haberinde kazanın nasıl olduğu anlatılıyordu. 96. zırhlı tugay siyasî yardımcısı, Çernof adlı bir tabur komiseri yazmıştı mektubu. Görünüşe göre de yiğit adamdı bu Çernof.

Bu zırhlı taburda motor subayı olan oğlunun savaş alanında ölümcül yara aldığını bildiriyordu.

Mektup kazanın nasıl olduğunu anlatıyordu, her şey basitti, hem çok basit. Oğlunun kahramanca öldüğünü göstermek için elinden geleni yapan tabur komiseri Çernof'un anlattığından bile basitti belki. Sanki bütün bu tamamlayıcı bilgiler gerekliymiş gibi, anlatıyor anlatıyordu.

Cephede biri öldü mü, iğrenç bir sonla hayatlarını kapayan alçakların dışındaki kişilerin ailelerine «savaş alanında şerefiyle şehit düştü» diye yazılırdı. Böyle yapmak gerekiyordu Başka bir deyim kullanılabilir miydi? Çoğu kere doğruydu yazılan, ama bu gerçek aslında pek az şey anlatıyordu.

Mektuptan edinilen bilgiye göre tugayın mevzilenmesinden bir hafta sonra -ilk savaşını veriyordu- çarpışmanın sonuna doğru, arızalanan bir tankı çekmekte olan oğlunun içinde bulunduğu araca bir top mermisi raslamıştı. Yaralıyı dışarı çıkarıp kara yatırmışlardı ama, kendine gelip ilk yardıma yetiştirilemeden ölmüştü. Bu kadardı hepsi. Ne düşündüğünü, ne hissettiğini, ilk savaşta onu nelerin ürküttüğünü artık kimse öğrenemezdi. Buna karşılık ölebileceğini düşünmüş ve savaş sırasında şehit düşerse Serpilin'e hemen haber verilmesini istemişti. Tabur komiseri Çernof'un yazdığı da buydu: «Oğlunuz Vadim Vassiliyeviç Tolstikof, savaş başlamadan önce, ölür ya da ağır yaralanırsa hemen size ve karısı Anna Petrovna'ya haber vermemi rica etmişti...»

«Anna Petrovna... Bana verilen daireyi A.P. Tolstikova ile kızı Olga'ya devrediyorum.» Serpilin, metni hazırlarken olup bitenleri büyük bir doğrulukla canlandırabiliyordu, oğlu tam karşı-

sına oturmuştu. Karısını Moskova'ya getirtebilmiş miydi acaba? Yoksa hâlâ Çita'da mıydı? Tabur komiseri Çernof, ölüm ilmühaberini nereye gönderdiğini belirtmiyordu; herhalde Serpilin'in, gelininin bulunduğu yerden haberli olduğunu sanıyordu. Serpilin'in bir şeyden haberi yoktu oysa.

«Gerçekten yalnız kalmak istiyor musun?»

Görüşmelerinin son anında Vadim'in sorduğu soruyu birden hatırladı. Hayır, yalnız kalmak istemiyordu ama, o sıra başka şey yapamazdı. Bir seçme özgürlüğü yoktu, olamazdı da. Oğlundan, Moskova'ya yerleşmesini değil gidip çarpışmasını istemek zorundaydı. Her şeye rağmen, Vadim'e duyduğu sevgi ölmemişti, bunun da başlıca nedeni o gün kendisine evet demesiydi.

Demek oğluna duyduğu sevgi yaşıyordu. Ama oğlu ölmüştü. Savaş canının çektiğini yapmış, Vadim'i ilk çarpışmada öldürmüştü. Sanki bu ölümün tüm sorumluluğunu Serpilin'in sırtına yıkmak ister gibiydi.

Kendi kendine, nerede bulunduğunu bile bilmediği ve hayatında görmediği bu kadınla kıza ödeneğini göndermek zorunda olduğunu düşündü. Harekete geçmeden önce de bilgi edinmesi gerekliydi...

Bu kadının, oğluyla ilişkileri konusunda neler bilebileceğini de kendi kendine sordu.

Tabur komiseri Çernof, Vadim'in ölümcül yara aldığını söylüyordu ama yerini belirtmiyordu. Genellikle bu tutum, yaranın yüzde ya da başta olduğunu gösterirdi. Aileye bildirilmesi en güç şey bu tür yaralanmalardı, Serpilin herkesten iyi bilirdi.

Uzun boylu, gri-yeşil yakalı uzun ceketi sırtında, «Demir Haç» nişanı boynunda, 1941 kışı savaşlarında yaralandığını belirten şeritiyle alman generali ve bir tercüman yüzbaşı içeri girdi. Şakakları kırlaşmış, gözleri yuvalarının içine iyice gömülmüş, yanakları çökmüştü. Uzun ceketi düşman generaline iyice bol geliyordu.

Her şeye rağmen, askerlerinin kaderini paylaşan bu generale saygı duyan Serpilin: «O da kemeri iyice kasmış», diye düşündü.

Esir durdu, kesik bir hareketle kolunu kaldırdı. Sol yanağı sinirli sipirli oynadı ama toparlandı, yanık durumda bulunmasına rağmen kendini bu selamı vermeye zorladı. Sonra kolunu indirip adını, rütbesini ve görevini söyledi.

— Tercüman araya girmek istedi ama Serpilin onu durdurdu:

— Yalnız benim sözlerimi çevirin. Almanca biliyorum. Eğer anlamadığım şey olursa sizi uyarırım. Kendisine kimliğimi söyleyin ve benim tarafımdan oturmasını rica edin. Sonra, bir Kızılordu generaline ne hakla Hitler selamı verdiğini sorun.

Esir, alman ordusunda böyle selam vermek gerektiğini belirtti.

Serpilin de aynı şeyi biliyordu tabii, ama ilk kez bir alman esiri böyle şey yapmaya cesaret edebilmişti. Yanağını oğuşturan nazi generalini dikkatle inceledi ve askerlik hayatı konusunda sorguya çekti.

Karşısındaki adam 1908 yılında Harp Okulundan çıkmış. 1914 savaşına bir bölüğün başında katılmıştı. İkinci dünya savaşındaki görevi ise kolordu kurmay başkanlığıydı. 1914 kışında, Moskova savaşları sırasında yaralanmıştı, ülkesine gönderilmiş, Doğu cephesine 1942 mayısında, 27. piyade tümeni komutanı olarak dönmüştü.

— Tümenin mevcudunun ne kadar olduğunu söylesin.

Serpilin, bu sorusuna cevap alacağından emin değildi. Ama alman generali, beş gün önce kuzeyde kalan birlikler ordunun esasında ve başkomutandan koptuğunda tümeninin resmen 4600 mevcutlu göründüğünü söyledi. Artçıları da bu sayının içindeydi. O günden sonra yine büyük kayıplar vermişti ama, günü gününe hesap tutamaz olmuşlardı. Bu nedenle kesin bir şey söyleyecek durumda değildi. General Serpilin'in sözlerine inanmasını rica ediyor ve son günlerde, askerlerinin yiğitliğine rağmen 6. ordunun düzenli bir askeri birlik olmaktan çıktığını da sözlerine ekliyordu.

Alman generali omuz silkti, tercümandan vazgeçip doğrudan doğruya General Serpilin'le konuşmak istediğini belirtircesine, hafifçe öne eğildi:

— Ne yazık ki, size savaşmayı öğretiyoruz sanıyorum.

— Biz de, size savaşmayı unutturacağız! Wir werden es euch abgewöhnen (*) dedi Serpilin kaba bir sesle, sonra tercümana dönüp ekledi:

— General İnsfeld'in 6. ordu konusunda söyledikleri, her türlü direnmeyi gereksiz gördüğü anlamına mı geliyor?

— Evet, diye cevap verdi alman generali. Birliklerinizin ikiye bölündüğü 26 ocak gününden beri.

— Öyleyse teslim olmak için neden bugüne kadar bekledi?

(*) Biz de size savaşmayı unutturacağız.

Alman generalinin cevabına göre, ancak bu sabah teslim olmasının nedeni birliğinden kopup bir çıkmazda kıstırılmasıydı. Komutasındaki birliklere gelince, kendilerini savunmakla görevliydiler, bu işi sonuna kadar yapacaklardı: Her türlü direnmeden vazgeçme emri almamışlardı.

«Namussuz, askerlik yasalarına bu kadar bağlıysan son demine kadar savaşmalıydın, diye düşündü Serpilin. Raporda, silahlı beş subay ve on erle birlikte ele geçtiğini belirtiliyor. Teslim olma emri alınmadığına göre, ölünceye kadar kendini savunsaydın. Umutsuz bir duruma düştüğün için ellerini kaldırdığını söyler gibisin. Sanki dünden beri komutansız olan astların umutsuz bir durumda değiller mi namussuz nazi?»

Bu adamın yiğit bir kişi olması çok mümkündü, ama beş günden beri direnmeyi gereksiz saydığı ve düşmana teslim olduğu halde, askerlerinin emir almadıkça savaşa devam etmeleri ve teslim olmaktan kaçmaları gerektiğini söyleyişinde iğrenç bir yan vardı. Hem de ne büyük bir rahatlıkla söylüyordu bunu, kopuk herif! Sanki ellerini yıkayıp çıkıveriyordu işin içinden! İyi ama bu askerler kimden emir bekliyeceklerdi?

— Sorun kendisine, dedi Serpilin kaba bir sesle, kendisi esir düştüğüne göre tümenindeki subaylarla neferler kimden emir bekliyecekler?

— Benim yerimi alan kurmay başkanından, diye cevap verdi alman.

Serpilin'in sesindeki değişiklik gözünden kaçmamıştı, havayı yumuşatmak için askerlerini teslim olmaya davet etmeyişinin direnmeyi gerekli bulduğundan değil bu tür bir davranışın sonuç vermiyeceğinden, tümendeki subaylarla askerlerin artık kendi komutası altında bulunmadıklarından ileri geldiğini ekledi. Eğer sayın generalin kendisine soracak başka soruları varsa, elinden geldiğince cevaplandırmaya hazırdı. Bunları söyledikten sonra da sustu.

Serpilin de susuyor, alman generaline bağırmamak için kendini güç tutuyordu: «Artık çok geç! Fiyatları yükseltmek, bizi ilgilendirebilecek sorulara cevap vermek için çok geç. Çünkü, doğrusu istenirse, bu soruları artık varlık nedenini yitirdi. Yalnız dün bine yakın alman askeri tutsak edildi. Birliklerinizin kuruluşunu, adlarını, savaşçıları kırıp geçiren açlığın büyüklüğünü, kayıplarınızın sayısını biliyoruz. Cephe kurmay başkanlığından telefon edip seni fazla tutmamamı rica ettiler, gerçek sorguyu onlar yapacak. Düşündüğümü açıkça söylemek gerekirse, bundan

büyük bir fayda sağlıyacaklarını hiç sanmıyorum. Bugün, 31 Ocak 1934 günü yapabileceğin en önemli açıklama, şu lanet olasıca nazi 6. ordusunun, Volga kıyılarına varıp uçurumun eşiğine geldiği ve en kısa sürede teslim olmazsa son neferine kadar yok olup gideceğidir. Ama bunu öğrenmek için sana ihtiyacım yok. Durumu senden daha iyi biliyorum. Bizim gözümüzdeki değerin yapabileceğin açıklamalardan değil, ordumuz tarafından tutsak edilen ilk alman generali oluşundan geliyor. Senin ele geçişin, işi bu kadar ileri götürdüğümüz anlamındadır!»

Serpilin, 27. alman piyade tümeni komutanı General İnsfeld'e bakmaya devam ediyor ve önünde oturan bu nazi subayını hayatta başına gelen tüm dertlerin sorumlusu sayıyordu. Karısının, oğlunun ölümünden, Moskova'da Vadim'le aralarında geçen iğrenç konuşmadan, «Alman ordusunun üstünlüğünü övdüğü» gerekçesiyle Sibiryada'ki kamplara sürülmesinden onu sorumlu tutuyordu. 1936'dan sonra sovyet ordusu büyük kayıplar vardiyse, suç genellikle onundu. Alman faşizminin iktidara gelişinden de o sorumluydu. Her şey o sıra başlamıştı. Tam o sıra faşizm korkusundan mı aptallık ve sapmaları birbiri ardına sıraladık?

«Biz» ama kimiz «biz»? «Biz» ne demek? diye soruyordu Serpilin kendi kendine.«Hayır, Almanlardan korkmadım, güçlü olduklarını biliyor ama korkmuyordum; tersine başlangıçtan beri, tüm askeri geleneklerine, genelkurmaylarına, faşizm hizmetine girmeye hazır generallerine rağmen onlardan güçlü olabilmek için neler yapmamız gerektiğini düşünüyordum. Hep bunu düşünüyor, düşündüklerimden söz ediyordum... Harp Akademisindeki derslerimde düşüncelerimi yüksek sesle dile getiriyordum, bu nedenle tutuklandım. Hayır, hiç korkmadım! İyi ama korkan kimdi?... Beni içeri tıktıran, bir yandan faşist güçle ilgili tüm gerçeği öğrenmekten korkan, öte yandan da aşağı yukarı hepimizin, bu güce satılmaya, önünde eğilmeye hazır olduğumuzdan şüphelenen kişi mi? Ne korkunç günler geçirdik! O günlerin bize, nelere mal olduğunu şimdi açıkça görebiliyoruz! Şu önümde duran faşist 1937 ve 1938 yıllarında, ordumuzda zaferlerini kolaylaştıracak her şeyin yapıldığı çağda kimbilir nasıl seviniyordu!»

Hayatının en güç anlarında bile, Serpilin, bütün bu sorunları, alman generaline baktığı andaki kadar büyük bir öfke ve şiddetle düşünmemişti.

Esirine yemek vermesi gerektiğini, kendi yemeğinin yan

odada beklediğini bile unuttu.

Gerçekten de, cephe kurmay başkanlığına göndermeden önce adama yemek vermek zorundaydı. Ama, o ana kadar niyetlendiği gibi, bu adamla aynı masada yemek yemek düşüncesi ona iğrenç geldi.

Bekleme odasının kapısını birden aralıyarak:

— Yemek hazır mı? diye sordu.

Evet hazırdı, generalin emirlerinin yerine getirildiği cevabını verdi emir subayı. Yalnız cephe kurmay başkanı telefonda kendisini bekliyordu. Serpilin, üçüncü tabağın kaldırılmasını rica edip alman generalinin tercümanla birlikte yiyeceğini söyledikten sonra telefona yürüdü.

— Esirin aranızda olduğunu neden bilmiyorsunuz? diye sordu kurmay başkanı.

Serpilin bir an durakladı, yalan söylemeye alışkın değildi. Bir saat önce, Alman generalinin ön saflardan getirildiğini üstlerine bildirdikten sonra, tümenlerden birinde bulunan Batyuk'u aramıştı hemen. Çok memnun kalan Batyuk işi biraz uzatmasını rica etmişti kendisinden; esire bir göz atmak istiyordu, öteye gönderildikten sonra yetişirse, bütün çabalarına rağmen adamı görmiyebilirdi Bu sözler pek temelsiz sayılmazdı. Ama Batyuk bir türlü görünmemişti, cephe kurmay başkanı da esiri hemen istiyordu.

Serpilin, önce alman generaline yemek vermek istediğini söyledi ve yalan atmayı arzulamadığından Batyuk'un dileğine de değindi.

Cephe kurmay başkanı, bu dileği çok haklı bulmuş gibiydi.

— Size otuz dakikalık bir süre tanıyorum, daha fazla bekliyemem. O zamana kadar General Batyuk dönsün ya da dönmesin, esiri buraya getirmiş olmalısınız.

Karşısındakinin haklılığını kabul eden Serpilin:

— Emredersiniz! cevabını verdi.

Alman generali, Serpilin'in kendisini bıraktığı gibi, kaskatı bekliyordu. Soğukkanlılığı öğülebilirdi.

— Kendisini hemen cephe kurmay başkanlığına göndereceğimizi söyler misiniz lütfen. Ama daha önce, yemeğe davet ediyorum.

Alman, söylenenleri dinledikten sonra hafifçe öne eğildi.

— Şimdi de, yemeği sizinle yiyeceğini bildirin kendisine.

Alman generalinin yüzü, çok daha başka bir şey beklediğini yansıtıyordu. İncecik dudaklarını büzdü, aceleyle yerinden fırladı.

— Gidebilirsiniz, dedi Serpilin tercüman - yüzbaşıya. Yarım saatiniz var. Fazla sallanmayın.

Alman olduğu yerde duruyor, bu son cümlenin de diline çevrilmesini bekliyordu. Ama tercüman, bir tek kelimeyle yetindi:

— Bitte (*)...

Ve kapıyı gösterdi.

Nazi generali topuklarını şaklattı, çıktı.

Gözleriyle onu izlerken, hayatının bazı bölümlerini hatırladı Serpilin. Bugün yakaladığı Alman generalini getiren Sintsof'la birlikte, 1941 yılında, Smolensk yöresindeki ormanlardan geçerken gördü kendini. Pabuçları yırtık, üniforması partaldı, sol yakasındaki dörtgen bir şapka siperinden kesilip alınmıştı. Düşman saflarını yardıkları gece askerleri onu, yaralı haliyle kaputlarının içinde taşımasalar, bunun ya da bir başkasının, ama bir Almanın eline o kılıkta düşecekti. Hayır, her ne pahasına olursa olsun yakalanmaz, hiç düşünmeden beynine bir kurşun sıkardı, kendini buna önceden hazırlamıştı.

« Yine de, askerlerim beni kurtarmasaydı, ya kendimden geçtiğim, ya kendimi öldüremediğim, ya da benden kötü olmayan kişileri düşmanın eline düşüren bir takım aksiliklerle karşılaştığım için esir olabilirdim.»

Serpilin telefonu açtı ve Batyuk'u aramaya koyuldu. Aradığı tümen, kendisine, Batyuk'un az önce ayrıldığını bildirdi.

Umutsuzluğa kapılarak, «generali görme fırsatını kaçıracak» diye düşündü,

Önceki gece yayınlanan bildiriyi hatırladı sonra, saldırı aynı başarıyla devam ediyordu. Voroneje cephesindeki birlikler düşmandan büyük ölçüde araç-gereç sağlamışlardı. Tabur komiseri Çernof'un mektubundaki tarihlere ve diğer belirtilere bakılırsa, Vadim, muhtemelen o bölgede şehit düşmüştü.

Evet, savaşın amansız tekerleği dönüyor, dönüyor, her geçen gün birini eziyordu. Şimdi de, katıldığı ilk savaşta Serpilin'in oğlunu un ufak etmişti. Vadim istese, bir yıl önce savaşa katılabilirdi. Ama katıldığı ilk çarpışma sırasında şehit düşüşünde anlatılmaz, insanın aklından çıkmayan bir yan vardı.

Çalan telefon Serpilin'i düşüncelerinden ayırdı. Batyuk'un ayrıldığı tümen, düşman topçu alayına komuta eden albayın yakalandığını bildiriyordu. Telefonu kapar kapamaz başka bir tümen ordu ya da kolordu karargâhının ele geçtiğini haber verdi.

(*) Lütfen.

Verdikleri bilgilere bakılırsa, henüz kimse bir ordu ya da kolordu karargâhının nasıl olacağı konusunda bilgi sahibi değildi. Birbiri ardından gelen iki telefon, büyük bir olayın hazırlanmakta olduğu izlenimini güçlendirdi. «Yavaş yavaş kazanma alışkanlığını ediniyoruz.»

Serpilin saatine baktı, yeniden açtı telefonu. Batyuk yine yerinde yoktu ve düşman generalini cephe kurmay başkanlığına gönderme zamanı gelmişti.

Tercüman kapıda göründü.

«Her şeye rağmen dakik biri», dedi Serpilin kendi kendine.

— General yoldaş yemeğini bitirmek üzere ama henüz tatlıya başlamadı. Ne emredersiniz?

Telefonun öbür ucunda cephe kurmay başkanının sesini duyan Serpilin:

— Durun, dedi ve sordu:

— General yoldaş, daha yemeğini bitirmedi. Yollayalım mı?

— Bırak da bitirsin. Acele etmenin gereği kalmadı, dedi neşeli bir ses. Yeni haberler var. Paulus, (*) genelkurmayıyla birlikte, Şumilof'ta teslim oldu. On yedi değilse bile en azından on altı general ele geçti. Yeniden sayılacaklar, şu sıra sayılarının bildirilmesi gerekiyor.

Telefon kapandı, cephe kurmay başkanlığında millet birbirini yiyordu anlaşılan.

Bu acılı günün başlangıcından beri ilk kez gülümseyen Serpilin de telefonu kapadı ve tercümana sordu:

— Yemeği bitiyor demek. Tatlı olarak neyiniz var?

— Komposto.

— Bırakın da rahat rahat yesin. Birinci ve ikinci yemeği yediği sıra Paulus, bütün genelkurmayıyla birlikte teslim oldu.

(*) Paulus (Friedrich) 1890 - 1957. İkinci Dünya savaşı sırasında, Rusya'daki 6. ordu komutanı. Stalingrad savaşları sonunda teslim oldu. 1944 yılında serbest bırakılınca Almanlara hitap ederek Hitler'e karşı çıkmalarını istedi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRKAÇ saat içinde, Paulus'un teslim olduğu haberi bütün orduya yayıldı. Tanya, tek gece yerine beş gün başından ayrılamadığı hastanenin boşaltılıp boşaltılmadığını öğrenmeğe gelen Rosliakof'dan almıştı haberi.

Rus orduları sekiz alman hastanesini ele geçirmişti. Alman dilini bilmesi Tanya'ya kötü bir oyun oynayacaktı. Ertesi sabah Rosliakof onu görevi başında bırakırken: «Hiç önemli bir şey yok, demişti, burada kalıp bekleyin Almanları. Bu işi çok iyi başarıyorsunuz.»

Nasıl başardığını kim bilebilirdi? Gerçekten de diğerlerinden iyi kalkıyordu belki işin altından, Evet, yaralılar artık açlıktan yakınmıyorlardı; Tanya hedefe ulaşmıştı ama, özellikle ilk iki gün ne güçlüklere katlanarak. Alman hastanelerine yiyecek verilmesi konusunda hiç bir plan yapılmamıştı, herkes kendi stokunun bir bölümünü ayıracaktı. Oysa işe yetersizdi. Başvurduğu kişiler önce Almanlara ağız dolusu veriştiriyor: «Geberip gitsinler!» diyor, ama sonunda ellerinde olanı veriyorlardı. Rus insanının yaradılışından gelen cömertlik burada kendini gösteriyor, buna ilk şaşanlar da cömertliği gösterenler oluyordu. Tanya Almanlara duyduğu nefreti arttırmak için elinden geleni yapıyor, belleğinde, partizan olarak yaşadığı hayatı canlandırıyordu. Ama işgal bölgesindeki Almanların üzerinde bıraktığı izlenimler, hastanesinde yatanlara karşı nefretini canlandırmakta yetersiz kalıyordu. Bu hastane bir alman hastanesiydi, yine de Tanya «benim hastanem» diye düşünüyordu. Yüksek sesle, «Almanlarım...» diyordu. Hey gidi hey, daha neler duyulacaktı kimbilir.

Buradakilerin Smolensk'tekilerle ilgisi bulunmadığına kendini inandırmak istiyordu. Öldüklerini ya da iyileştiklerini, büyük bir açlık ve şükranla karınlarını doyurduklarını, mektuplarını önceden hazırlayıp hazırlamıyacaklarını kuşkuyla sorduklarını görüyor-

du. Bazıları ona çocuklarının resmini gösteriyordu, bu «faşist çocuklarına» nefretle bakmak için kendini zorlaması boşunaydı. Resimlerdeki çocuklar yeryüzünün diğer çocuklarına benziyordu, alman yaralıları da diğer insanlara; onlar yüzünden yurttaşlarıyla kavga ediyordu, az önce yaralıların nakli konusunda hadise çıkarmıştı; yürüyemiyecek durumdakiler arabalara bindirilmiş, diğerleri sıraya konmuştu; ve Tanya, mümkün olduğu kadar çok sayıda yaralının arabaya bindirilmesi için tartışıyordu.

Neyse ki, Tanrı'ya şükür, bütün bunlar geride kalmıştı artık: Daha dün, düşmanın teslim olması beklenirken, ön safların yakınındaki yerlerin boşaltılması emredilmişti. Sabahın ilk saatlerinde, geriye gönderilenler yola çıkıyorlardı. Boşaltma için tanınan sürenin sonu saat dörttü,gelip de son kamyonun yola çıktığını gören Rosliakof dakikası dakikasına emri yerine getiren Tanya'yı kutlamıştı. Paulus'la birlikte on beş ya da on altı generalin teslim olduğunu, düşmanın silah bırakmaya başladığını da bildirmişti.

— Komşu birliklerdeki durum bu, diye ekledi. Bizim kesimde ateşe devam ediliyor.

— Belki buradakilerin haberi yoktur?

— Bilebilir miyiz? Biraz geçsin, anlaşılır, Bana kızmış olmalısınız, yerinize bir erkek geçireceğime söz vermiştim, sizi atlattım.

— Önemi yok, alıştım nasılsa.

— Almanlara yönetmenlik gereğince verilmesi gerekli yiyecek sağlanmadığından, 111. tümen siyasî yardımcısını da haşlamışsınız: «Yahu, başıma sardığın bu kaplan gibi partizan da nereden çıktı?»dedi. Neredeyse tabancasını üstüme doğrultup: (Ya yiyecek verirsin, ya canını alırım!» diyecekti.)

Tanya bastı kahkahayı:

— Yok canım şaka ediyor. Gidip kendisini bulduğum doğru, alay siyasî yardımcısını da aradım. İkisi de bana bir şeyler sağladı.

— Yardımseverlik madalyası olsaydı sizin için isterdim, olmadığına göre size yiğitlik madalyası verilmesini teklif edeceğim. Bir tek kadın, tam sekiz yüz Almanla uğraştı!

Rosliakof'un arabasına varmışlardı.

— Giriyor muyuz?

— Ben hiç bir şeye hak kazanmadım, sözünü etmek bile gülünç. Ama gerçekten bana iyilik yapmak istiyorsanız, sizden bir ricada bulunacağım ...

— Nedir istediğiniz?

Tanya bir an durakladı, sonunda:

— Yarın sabaha kadar beni burada bırakın, dedi. Tümende görevli birini görmek istiyorum da.

Rosliakof, şaşkın şaşkın Tanya'nın yüzüne baktı. Böylesine içten davranabileceği aklına gelmemişti. Yine de bu istek, kolayca gerçekleşecek bir şeydi. Nasılsa Tanya'yı, yarından önce herhangi bir yere gönderme niyetlisi değildi. Almanlardan sonra biraz dinlenmesini istiyordu.

Tanya başını kaldırdı, ses çıkarmayan Rosliakof'a baktı.

— Merak etmeyin, geç kalmam. Yarın saat tam dokuzda işimin başında olacağım.

— Ben hep burada kalmanızdan çekiniyorum, dedi Rosliakof şaka niyetine.

— Yok canım, tümende boş yer yok. Bunu kendilerine daha önce de sordum. Demek, isteğimi kabul ediyorsunuz? Madalyanın yerine, diye ekledi gülümseyerek.

— İstiyorsanız kalın. Tümen kurmay başkanlığına kadar sizi götürmemi ister misiniz? Önünden geçeceğim nasılsa.

Başka şey sormadan, bir kilometre ötede Tanya'yı indirdi ve yoluna devam etti.

Tümen kurmay başkanlığı, beş gün önce Tanya'nın Sintsof'u görmeye geldiği mahzene yerleşmişti şimdi. Hava kararıyordu, ilerlemeye devam eden tabura yetişmek kolay değildi. Ama bugün talih, Tanya'dan yanaydı. Bakışlarıyla Rosliakof'un arabasını izledikten sonra kapının önünde gidip gelen nöbetçiye doğru birkaç adım atmıştı ki, aralarında 332. alay siyasî yardımcısının bulunduğu bir grup subay dışarı çıktı; yaralılara yardım istemek için kendisiyle iki kere görüşmüştü.

— Selam olsun sağlık hizmetlerine! dedi Levaşof. Almanlarınız için yine ne gerekli? Piliç mi, yoksa yumurta mı?

— Artık bir şey gerekli değil. Hepsi gitti.

— Üzülmeyin, Paulus'ları da -belki duymuşsunuzdur- ellerini havaya kaldırdı. Yarın herhalde size yeni yaralılar teslim edeceğiz.

— Teşekkür ederim.

— Lafa bak! Biz siyasî görevlileri toplayıp teslim olan ve olacak birlikler arasında nasıl çalışmamız gerektiğini anlattılar. Daha dün: «Almanlara ölüm!» diyor da başka şey söylemiyorduk. Bugün gelip: «Onlara parmağınızın ucuyla bile dokunmak yok hal» diyorlar. Son hızla ileri atılan birini frenlemek gibi bir

şey bu. Basarsın frene, durmak ne mümkün, kayar gidersin! Sizi selamlarım, alaya dönmem gerekli.

— Alaya mı? dedi Tanya sevinçle.

— Öyle ya! Bana her şey anlatıldığına göre, uygulamaya geçmem gerekiyor. Tepeden tabana doğru gider bu işler.

— Sizinle gelebilir miyim? Yüzbaşı Sintsof'u görmem gerekiyor. Hatırlıyor musunuz, dün selam yollamıştım sizinle.

— Verdiğiniz görevi günü gününe yaptım. Kendisine sık sık uğrarım. Korktuğum tek şey onu zilzurna sarhoş etmiş olmaları: Bu sabahtan beri; herkesin gözü üstünde. İlk Alman generalini o esir aldı. Eliyle.

Tanya, ağlamak mı yoksa gülmek mi gerektiğine karar veremiyordu bir türlü. İlk generali Sintsof'un esir alması harika bir şeydi tabii. Ama son beş gün düşündükleri, Sintsof'u sarhoş bulmayı istemesine engel olacak kadar önemliydi.

— Doğru mu bana söylediğiniz?

— Generali esir aldığı mı? Yemin ederim, doğrul

— Hayır, sarhoş olması gerektiğini söylediniz bana. Hiç düşünmemiştim bunu...

— Düşünmemekle de iyi etmişsiniz. Şaka ediyordum. Ona bir kadeh fazla içirmek, file saçmayla ateş etmek gibi bir şey. Kendisine selam yolladığınız için nasıl sevindi bilseniz.

— Doğru mu?

— Ne biçim saplantılarınız var? İkide bir doğru mu, doğru mu? Valla, erkek olsaydınız şimdiye kadar yemiştiniz tokadı.

— Ne duruyorsunuz, hak ettiğime göre vurun, dedi Tanya gülümseyerek.

— Yok, daha neler! Kendi karıma hiç tokat atmadım. Hastaneden çıktığım gün başka biriyle yakaladığımda bile ona elimi sürmedim. Yalnız herifin kel kafasına, kafasına vurdum, karıma da: «Kıvırcık saçlı, yakışıklı sevgilinle birlikte gidebilirsin», dedim. Görüyorsunuz ya doktor yoldaş, hayatta insanın başına neler geliyor...

— Karınızla birlikte yakaladığınız adam nasıl biriydi?

— Herkes gibi, sıradan biri işte; ben ondan hem daha yakışıklıyım, hem de daha genç, Buna karşılık o, karıma savaşta ölmeyeceğine söz vermiş. Ben böyle bir sözü tutamam.

— Karınızı bağışlıyamadınız mı? diye sordu Tanya birden.

— Kendisini öldürmemden korktuğu için titreyerek önümde kaskatı duran ve benden sopa yiyen o herifin yerine yatağa mı gireydim sizce? Karımla yatarken bütün bu olup bitenleri mi dü-

şüneydim?

— Yok canım,

— Size, bütün bunları neden anlattım biliyor musunuz? Az önce Paulus'un teslim olduğunu duyduğumda, ilk kez savaştan sonra nasıl bir hayat süreceğimi düşündüm de ondan.

Ses çıkarmadan birkaç adım attı, sonra:

— Selamınızı götürdüğümde Sintsof sizden söz etti, dedi.

— Neler anlattı?

— Almanların elinden nasıl kurtulduğunuzu.

— İyi! dedi Tanya herhangi bir yorumda bulunmaksızın.

— Sözü buraya getirdiğimize göre, size bir soru sorabilir miyim? Aranızda bir şeyler oldu mu hiç?

— Henüz olmadı.

— Ne garip kadınsınız, aklınızdan geçeni olduğu gibi söylüyorsunuz.

— İyi bir şey değil mi?

— İyi, iyi.

«Bunun iyiliği neresinde? diye düşündü Tanya. Böyle diyorum, çünkü aramızda bir şey olursa eksiksiz, hepsi öğrenecek: Rosliakof, bu siyasî yardımcı, öbürü, tabur siyasî görevlisi... Burada herkes, komşusunun ne yaptığını görüyor. İyilik bunun neresinde? Ama ben, her şeyi öğrenmelerinden korkmuyorum. Zolotaref'le birlikte beni kurtardıklarında, Sintsof'a minnetten başka şey duymuyordum. O sıra başka bir şey duyduğumu sanmışsam yanılmışımdır. Aslında, kendisine itiraf edemesem bile, bunu ancak hastanede, Maşa'nın ölümünü Sintsof'a anlattığım gece hissettim. Ancak yola çıkacağı sıra onu yeniden görme isteğini duydum. Tabura uğrayıp beni görür görmez sevdiğimi farkedince aramızda bir şeyler geçeceğini anladım. Böyle bir güvenin bana nereden geldiğini sonradan çok düşündüm, kendi kendime çattım durdum, ama bir şeyin varlığından haberliyim, ilk andakinden de çok daha güçlü.»

Levaşof'la birlikte yürürken, kendi kendine soramadığı bir soru kafasını kurcalamaya koyuldu. Alman yaralıları arasında geçen beş gün boyunca, Sintsof'a duyduğu sevgi artmış ve değişim göstermişti. Ya Sintsof? Kendisini düşünmüş müydü acaba? Düşünecek zamanı var mıydı? Anlıyor muydu onu? Anlamıyorsa bir daha hiç anlıyamıyacak demekti. Geldiğini görünce şaşıracaktı belki de.

— Sizi tabura götürmesi için, yanınıza emirberim Feoktistof'u katacağım. Birlikte oraya kadar gidersiniz.

— Sağolun, dedi Tanya.

«İyi ama karargâhına vardığımda ona ne diyeceğim? Generali esir ettiği için kutlayacağım. Sonra verdiğim sözü tutup soruşturma yaptığımı, iki arkadaşının kurtulduğunu ve iyileşmeye başladığını söyleyeceğim. Sevinecek, bana teşekkür edecek. Ya sonra? Bu, her şeyi önceden düşünme saplantısı gerçekten aptalca bir şey!» diye söylendi içinden, sonra Levaşof'a:

— Birliğinizin yarın da savaşacağını sanıyor musunuz? diye sordu.

Aslında birliğini değil Sintsof'u düşünüyor. kendi hayatından çok onunkinin üzerinde titriyordu.

— Gerçeği söylememi istiyorsanız, en büyük isteğim Almanların teslim olması. Öldüklerini yeterince gördüm, doydum artık bu görüntüye. Gerektiği gibi yıkanıp ısınmamızın, insan görünüşüne bürünmemizin sırasıdır artık. Bütün bu olaylardan sonra da teslim bayrağını göremezsek, askerlerimiz, güvenliklerini düşünmeden Almanları sucuk yapmaya kalkacaklar. Herkes iyice bıktı. En iyisi hemen teslim olmaları. Neden korkuyorum biliyor musunuz?

— Neden?

— Ortalığın sessizleşmesinden. Gürültü kesilince uyuyamam diye korkuyorum. Tıbbın bu konudaki görüşü nedir?

— Tıp bu konuyu henüz düşünmedi. Hayatımın en kötü uyuduğum günleri, partizan müfrezesinden ayrılıp şehirde, yeraltı çalışmalarına katıldığım sıraya raslar. Partizanların arasında silahlı gezmeye alışmıştım. Şehirde geçirdiğim ilk günler, gecenin herhangi bir saatinde faşistlerin gelip beni silahsız yakalayacaklarını düşünmekten kendimi alamazdım. Silahsız kendimi çıplak hissederim.

— Herkes aklını bir türlü kaçırıyor, dedi Levaşof, sonra karısını düşünüp içini çekti. Geldik işte. Biraz ısınmak mı istersiniz, yoksa hemen Feoktistof'u yanınıza alıp yola çıkmak mı?

— Mümkünse hemen yola çıkmak isterim.

Tanya tabura vardığında, Sintsof uyuyordu. Dev yapılı Feoktistof'un yanı sıra, eskiden büyük bir binanın bodrumu olması gereken geniş mahzene girerken telefonun yanında uyuya kalmış teğmeni gördü. Teğmen hemen yerinden fırladı, Tanya'ya doğru geldi. Ufacık tefecikti, ama sert bir sesle sordu:

— Kimi görmeye geldiniz?

Tanya, Yüzbaşı Sintsof'u görmek istediğini anlattı. «Yüzbaşı Sintsof uyuyor», dedi teğmen. Sesi çok sertti, sanki general

gelse Sintsof'un uyandırılmasına izin vermiyecekti.

— Ne zaman uyanır acaba? diye sordu Tanya.

Ufak tefek teğmen cevap bile vermedi, ziyaret nedenini sordu yalnız. Tabur kurmay başkanı sıfatıyla belki yüzbaşıdan istenen şeyi yapabilirdi?

Bunca sertlik karşısında gülümsemekten kendini alamıyan Tanya, teğmene isteneni yapamıyacağı cevabını verdi; kişisel bir konuyu kendisiyle görüşmek istiyordu.

— Öyleyse oturun ve bekleyin, dedi ufak tefek teğmen. İki saatten önce kendisini uyandıramam.

— Haklısınız, dedi Tanya onu doğrulayarak. Nedir adınız teğmen yoldaş?

— İlin, Nikolay Petroviç.

Bir an durakladıktan sonra ekledi:

— Bana Nikolay diyebilirsiniz.

Tanya, genç teğmenin iznini duymazlıktan geldi.

— Burada beklerim teğmen yoldaş, tabii sizi rahatsız etmiyorsam.

Teğmen, uzun uzun Tanya'nın yüzüne baktı ve gülümsedi.

— Neden gülüyorsunuz? diye sordu Tanya.

— Size söyleyemem. Herhalde, uzun süredir kadın görmediğim için.

— Beş gün önce de tabura uğradım. Ama uyuyordunuz.

Tanya, ilk geldiği geceyi hatırladı, Sintsof'un yanında, bir kürklü paltonun altına girip uyuyan ufak tefek gövde gözünün önüne geldi.

İlin genç kadının yüzüne baktı, aklına bir şey gelmiş gibi seslendi :

— İvan Avdeiç!

Mahzenin bir köşesinde asılı çadır bezinin ardından yarı uykulu İvan Avdeiç çıktı. Başlığını düzeltti, şişinerek Tanya'dan yana baktı, bütün iyi yürekli ihtiyarlar gibi, yumuşak bir hareketle keçe çizmelerinin topuklarını birleştirip :

— Sizi selamlarım doktor yoldaş! dedi.

— Günaydın.

Tanya, İvan Avdeiç'i gördüğü için pek sevinçliydi; son kez, Sintsof kendisini hastanede nöbet tutmaya yolladığında, bu geceki gibi uykulu ve öfkeli görünmüştü Tanya'ya. Aslında İvan Avdeiç'in altın gibi bir yüreği vardı, gereken her şeyi üstünde taşırdı: Matarasında sıcak çay, sefertasında suyu alınmış haşlama buğday, cebinde tütün bulunurdu hep. Özellikle o gece Tan-

ya'yı uyumaya zorlamıştı. Kendisine hiç durmadan «Uyu» diyen bu yaşlı askerin üstü olmak çok garip gelmişti genç kadına. İvan Avdeiç'in dediğini yapmış, meleklerin kollarına uzanmış gibi, dört saat süreyle deliksiz bir uyku çekmişti.

Ufak tefek teğmenle emirberin bakışmalarını farkeden Tanya, burada kendisinden çok söz edildiğini anladı. Yalnız hakkında iyi şeyler mi söyleniyordu, yoksa kötü şeyler mi, onu anlıyamadı.

— Yüzbaşı derin bir uykuda mı?

— Kütük gibi. Genellikle ellerini ensesinde kavuşturup yatar, az önce yüzükoyun uzandı ve daldı gitti. Uyandırmam gerekiyor mu?

İlin, Tanya'ya baktı. Sert görünüşüne rağmen, onaylamasa bile bütün isteklerini yerine getireceğini anladı genç kadın. Ama Tanya onun da kabul etmesini istiyor, özellikle her zamanki gibi değil yüzükoyun uyuyacak kadar yorgun olan Sintsof'a, ana sevgisini andıran şeyler duyuyordu.

— Zahmet etmeyin. Ben de yorgunum, çok uykum var. Bir köşeye kıvrılmak istiyorum, tabii mümkünse.

Tanya'nın cevabıyla yumuşayan, ama neden uyandırmak istemediğini de açıklamak gereğini duyan İlin:

— Sizin için uyandırırdık ama, yüzbaşı çok yorgun. Dün gece hiç uyumadı: Keşfe çıktı ve General İnsfeld'i esir etti, 27. alman piyade tümeni komutanını, dedi.

— Biliyorum. Başarısından ötürü kendisini kutlamaya gelmiştim.

— Çok iyi. Gerçekten de kutlanmaya değecek bir olay. Sonra generali alaya, ardından da ordu kurmay başkanlığına götürdü. Dönüşünde, keşif koluyla yemek yedi. Kırk sekiz saattir gözünü kırpmadı. Yapacak şey yok, insanoğlu uykusuz edemez.

İlin gülümsedi ve sözlerine devam etti :

— Günün birinde, savaş öncesindeki gibi uyuyabilecek miyiz acaba? Geçen gece telefon başında uykuya daldım, düşümde ne gördüm biliyor musunuz? Kimse tarafından uyandırılmadan uyuduğumu...

Tanya gülmeğe başladı.

— Yakında hepimiz, uyku açıklarımızı kapıyabileceğiz.

— Mümkündür. Henüz saldırıyı yarın da sürdürme emrini almadık.

İlin emirbere dönüp sordu :

— Doktor yoldaşı nerede yatıracağız?

— Yüzbaşının odasında yatırmamız mümkün. Zavalişin alaydan çağırıldı, herhalde daha dönemez.

— Gösterin öyleyse yolu. Yüzbaşının uykusu sakindir, sizi rahatsız etmez.

Hafif bir gülümsemeyle ekledi :

— Çıta gibi olduğuma bakmayın benim, uyuyunca camları titretirim. Belki acıkmışsınızdır?

— Hayır, teşekkür ederim, diye cevap verdi Tanya.

Bir an önce Sintstof'u görmek istiyordu, başka arzusu yoktu. Uykusu bile kaçmıştı.

Avdeiç'in ardından, çadır bezinin ötesine geçti. Büyük bir şaşkınlıkla, mahzenin bu bölümünün gerçek bir odayı andırdığını gördü : Ortada büyük bir açılır kapanır masa duruyordu, çevresine de oldukça rahat, Nadya'nın evindekilere benzeyen koltuklar sıralanmıştı. Yerde, iyiden iyiye eskimiş bir halı seriliydi; bir köşede, koca büfenin yanında, derisi yırtılmış geniş bir sedir vardı. Önce, Sintsof'u görmemek onu şaşırttı. Hemen ardından tavandaki eğri büğrü perde rayına asılı ikinci çadır bezinin, mahzenin başka bir bölümünü gizlediğini gördü. Herhalde Sintsof orada uyuyordu.

— Yakaladığımız alman generali burada kalıyordu, diyordu Avdeiç. Yüzbaşı, onun açılır kapanır yatağında uyuyor. Pek rahat değil aslında bu yatak, akordeon gibi bükülüyor, bir tek asker battaniyesi var üzerinde. Siz şurada yatabilirsiniz. Şununla da üstünüzü örtün.

Avdeiç, duvardaki çiviye asılı kürklü paltoyu alarak divanın üstüne attı. Hemen ardından da dışarı çıktı.

Tanya divanın üstüne uzandı, keçe çizmelerini çıkardı ve ayaklarını kürklü paltoya sardı. Çizmelerini giyip yürümek, çadır bezini aralayıp Sintsof'un uyumasını seyretmek için yanıp tutuşuyordu. Bu isteğe engel olmaya çalışırken kulak kabarttı. Evet, gerçekten Sintsof'un uykusu çok sakindi. Yine de, bitkin soluğunu belli belirsiz duyuyordu. Kendisini buraya yerleştiren ve gidip yüzbaşıyı uyandırabileceğini akıllarına getirmeyen adamların güvenini sarsmamak için yanına yaklaşma casaretini gösteremiyordu. Sintsof'un yatağı yanında yakalanırsa çok utanırdı. Ne şimdi ne de daha sonra, utanç duymak istemiyordu...

Bir şakırtıyla sıçrayarak uykusundan uyandı. Sintsof, divanın önünde durmuş sırtını çevirmişti Tanya'ya. Kendisi kadar iri yapılı bir yabancıyla beraberdi. Sintsof'un elinde bir alman makinelisi vardı, Tanya'ya duvara nişan alıyormuş gibi geldi.

— Bunun için o gece seni yanıma almadım, henüz, silah kullanmayı gerektiği gibi bilmiyorsun, diyordu serzenişte bulunurcasına, alçak sesle. Düşmandan bu makinelileri kapmak hoşuna gidiyor, ama bunlarla ateş etmeyi bilmiyorsun. Alman makinelisinin yapım hatası nedir? Mağazasındaki yay gevşek. İki, üç gün ateş etmeden ağzına kadar dolu bırakırsan, hele dikkatlice incelemeyi ihmal ederse bir kurşun atar, ikinciyi getiremez. Az önce senin başına gelen de bu. Nasıl oldu, söyle bakalım?

— İlk kez başıma geldi yüzbaşı yoldaş.

— Ölüm ilmühaberini almak için bir ikincisi gerekmez. Eğer Avdeiç yanında olmasaydı, şu sıra anana öldüğünü bildiren bir mektup yazıyordum. Bu işlerden hoşlandığımı sanıyorsan çok aldanıyorsun!

— Bunu size yetiştireceklerini ummazdım.

— Ne yetiştirmesi, haber verdiler. Tekrarla bakayım.

— Haber vereceklerini ummazdım.

— Şimdi oldu; peki, gidebilirsin! Diğerlerinin yanında seni paylamadığım için teşekkür et bana. Aynı şeyi bir daha yaparsan gözünün yaşına bakmam ha. Makinelini de al, ihtiyacım yok ona. Pis de üstelik.

Adam, Sintsof'un elinden makineliyi aldı, canı sıkkın omuz silkerek dışarı çıktı.

Sintsof döndü, Tanya'nın gözlerini açtığını farketti.

— Uyanalı epey oluyor mu?

— Hayır, az önce uyandım, dedi Tanya yatağın içinde oturarak. Kimdi bu suçüstü yakaladığınız?

— Emir subayım Riboçkin. Çok sadık bir çocuk, ama eğitilmesi gerekli.

Tanya gülümsedi.

— Sizi de duyan yaşınızı elli sanır.

— Savaşta insanın kendini yaşından çok büyük hissettiği oluyor, dedi Sintsof gülümsemeden.

Ellerini ardına götürdü, bir koltuk çekti ve Tanya'nın karşısına oturdu.

— Seni gördüğüm için ne kadar mutluyum, bilemezsin.

Bütün gücüyle sıktı elini, bir an avucunda tutar gibi oldu, sonunda bıraktı.

«Sen» demişti Tanya'ya, ilk kez yapıyordu bunu. Oysa çok önceden senli benli konuşmaları gerekirdi. Ormanda gezinirken, Zolotaref'le birlikte kendisini sırtta taşırken, Tanya da Sintsof'a «siz» diyordu. Zolotaref'le senli benliydi, ama Sintsof'la değil.

Ses çıkarmadan, bakıyordu yüzüne.

— Bizimle epey kalacak mısın?

— Aslında yarın sabaha kadar izinliyim.

— Demek, ne olursa olsun geceyi burada geçireceksin. Yarın sabah seni götürürüz.

«Evet, ne olursa olsun, diye düşündü Tanya. Her şey ne kadar basit, seni görmeye geldim, dünya yıkılsa bu gece senden ayrılmak istemem...» Çok şey söyleyen bakışlarını kaldırdı.

— Arkadaşlarınızdan haber aldım. İkisi de kurtulmuş, düzeliyorlar.

— Sana yürekten teşekkür ederim. Kendilerini gördünüz mü? diye sordu Sintsof, yeniden sizli bizli konuşmaya başlıyarak.

— Hayır, arkadaşlardan öğrendim. Bu süre içinde hep Almanlarla birlikteydim. En arkada kalanlar akşam üstü dörde doğru gittiler, hemen ardından buraya geldim.

— Ne iyi ettin!

Yeniden Tanya'nın elini sıktı ve bıraktı.

«Tabii ki iyi ettim! diye düşündü Tanya gülümseyerek. İkimizin de aynı şeyi istediğini görüyorum şimdi. Ama ilk adımı ben attım.»

— Saatin varsa kaç, söylesene.

Sonunda, Sintsof'la senli benli konuşmaya karar vermişti.

Genç adam saatine baktı.

— Tam dokuz.

— Elimi yüzümü yıkamak isterdim.

Ne kadar az zamanı kaldığını düşününce üzüldü.

— Hastaneden sonra belki tepeden tırnağa bir yıkanmak istersin? dedi Sintsof. Rahatımız pek yerinde değil ama çadır bezi bu köşeyi mahzenin diğer bölümlerinden ayırıyor, sana bir leğenle sıcak su da verebiliriz. Bütün bunları yapabilmemiz mümkün.

Tanya, keyifli bir baş işaretiyle karşılık verdi; Sintsof, yatağının başucundaki çadır bezini araladı, yastığının altından bir havlu alıp Tanya'ya uzattı.

— Temizdir.

— Nedir o hazırladığınız? diye sordu Tanya başıyla masayı gösterip.

Masanın kurulduğunu, tam ortasına da gazete kağıtlarıyla gizlenen bir şeyin yerleştirildiğini farketmişti.

— Paulus'un teslim oluşunu kutlamaya karar verdik, hem sonra taburda önemli bir şey oldu...

İlin'le Levaşof'un anlattığı şeyden Sintsof'un da bahsetmesini bekliyordu, yüzbaşı sesini çıkarmadı.

— Nemiz var nemiz yoksa, elimizdeki yiyeceklerle almanlardan aldıklarımızı toparladık. Birlikte bu büyük olayı kutlamak için seni kaldırmak üzereydik.

— İyi ama sizi geciktirmeyecek miyim? dedi Tanya, havluyu sallıyarak.

— Önemi yok, bekleriz.

— Fazla uzatmam.

Yanyana, komşu mahzene geçtiler. Şimdi telefonun başındaki İlin değil, Sintsof'un payladığı genç Riboçkin'di.

Yerinden kalktı, masanın yanında durup merakla Tanya'yı inceledi.

— Kalkacağına elini sıksan daha iyi edersin, dedi Sintsof.

Riboçkin dediğini yapınca da sordu:

— İvan Avdeiç nerede?

— Gittiği yeri bilmiyorum.

— Nerede yıkanacağını sana göstereyim. Riboçkin, sen git İlin'le Zavalişin'i çağır. Yemek yiyeceğiz.

Sintsof, Tanya ile birlikte çıktı, ama tam o sıra telefon çaldı. Ahizeyi kapan Riboçkin seslendi arkalarından:

— Yüzbaşı yoldaş, sizi istiyorlar!

Sintsof geri döndü, ahizeyi Riboçkin'in elinden aldı, başıyla emir subayına işaret etti:

— Göster yıkanacağı yeri.

— Burası 9 numara.

Sintsof'un güçlü sesinde kuşkulu bir hava sezdi Tanya, «Tanrım, ya onu çağırırlarsa bir yere?» diye düşündü.

Ama kimse Sintsof'u çağırmadı. Tanya mahzene döndüğünde, arkadaşlarıyla birlikte masa başına oturmuş kendisini bekliyordu.

Tanya'yı İlin'le kendi arasına ve Sintsof'un tam karşısına yerleştiren Zavalişin:

— Nasıldı banyo, iyi miydi? diye sordu.

Tanya başını salladı ve siyasî yardımcıya gülümsedi. Son gördüğündeki gibi uykusuzluğun açıkça kendini hissettirdiği efendi bir yüzü vardı, gözündeki gözlükler de değişmişti, birinin camı tam ortasından kırılmıştı.

— Bana verdiğiniz leğenin gerçek banyodan farkı yok. Başımı bile yıkayabildim.

— Almanların hakkından geldiğimizde, sizin için gerçek

banyolar yapacağız. Şimdilik herkesin, koşullara ve yaradılışına uygun olarak işini görmesi gerekiyor. Bakın örneğin bizim yüzbaşı her sabah belden yukarısını karla ovalıyor. Ama Riboçkin'in kulaklarının arkasını iki günde bir yıkaması dünyanın sonunun gelmesi demektir.

— Kes artık, bugün onu yeterince payladım nasılsa.

Sintsof matarayı kaptı ve önce Riboçkin'e içki koydu.

Bardaklarını, günün önemli olayı, Paulus'un teslim olması, ardından da Zavalişin'in deyimiyle «taburun büyük savaş ganimeti» şerefine kaldırdılar. Riboçkin, her ne pahasına olursa olsun, yüzbaşının Alman generalini nasıl yakaladığını şatafatlı bir şekilde Tanya'ya anlatmak istiyordu ama Sintsof'un gözdağı veren bir hareket yapmasıyla susması bir oldu. Tanya ona acımıştı, iyice paylandığı halde uğradığı hakarete boş verip yüzbaşısının gösterdiği başarıyı (kendisi harekâta katılmamıştı) değerlendirmek istiyor, bir kez daha sözü kesiliyor, hakarete uğruyordu! Tanya'nın içi, yanına koştuğu Sintsof'u kendine göre seven bu adamlara duyduğu sevgiyle dolup taşıyordu.

— Şimdi Tanya'nın sağlığına içeceğiz, dedi birden Sintsof gözlerinin içine bakarak. Siz de, dostlarım onun sağlığına için. Çünkü ben, Tanya'yı çok seviyorum.

Biri başka şeyler de söyledi ama Sintsof, gözlerini Tanya'dan ayırmıyordu; kadehler sağlığına yuvarlandı, Tanya'da, kupasında ne olduğuna bakmadan dikti. Elini masanın üstünde gezdirip bir bisküvit yakaladı, bisküvit dişlerinin arasında çıtırdadı.

Sintsof'un gözleri Tanya'dan ayrılmıyordu. Yüzü şendi, gençleşmişti. 1941 yılında kuşatıldıkları sıra arkadaşlarına «dostlarım» diyip demediğini hatırlıyamadı Tanya. Birden, daha önce neden karşılaşmadıklarını, neden onu Nikolay'dan, savaştan, hayatındaki her şeyden önce tanımadığını düşündü ve gözlerinden yaşlar fışkırdı.

— Neyin var? diye sordu Sintsof; masanın üstünden elini uzatıp gözyaşlarını sildi.

Tanya cevap vermedi. Bu düşüncenin saçma ve haksız olduğunu anlıyamıyordu. Yedi yıl önce, henüz kimseye raslamadığı, sevgisini kimseyle çarçur etmediği sıra şimdikinden çok daha zengin olduğuna içtenlikle inanıyordu. On dokuz yaşındayken, şimdi yirmi altı yaşında, Stalingrad'daki halinden çok daha yoksul olduğunu düşünemiyordu.

— Neden şu bisküviti ağzınızda geveleyip duruyorsunuz, çukulata alsanıza canım, dedi İlin. Almanlar açlıktan geberiyor-

lardı ama bu durum, generalin, şiltesinin altında çukulata stoku yapmasını engellemiyordu!

— En iyisi patatesten başlamak; dedi Tanya gülümseyerek. Sizinkiler gibi, tavada kızartılmış patatesleri en son ne zaman yediğimi hatırlamıyorum bile.

— Canınız istediği gibi alın tabağınıza.

İlin tavayı Tanya'ya yaklaştırdı.

— Paltonuzu çıkarabilirsiniz, burası oldukça sıcak.

— Doğru.

Tanya paltosunu, koltuğun arkalığına attı.

— Bugün kısmetli bir günümüz, dedi İlin. Alman ordusundan kalma bir sobamız, içini dolduracak kadar da kok kömürümüz var. Kendimizi şatoda sayalım, bir şey bırakmadan sobada yakalım. İlk gece, hani tabura ilk geldiğin geceki gibi, diye hatırlattı Sintsof'a.

— Sen, sıcakta oturmayı çok seviyorsun, dedi Zavalişin.

— Kim sevmez? Bir çoban köpeği bile sever. Tutumlu davranacak değilim ya, nasılsa yarın bizi buradan atarlar.

Düşmandan söz edildiğini sanan Tanya, şaşkınlıkla:

— Kim atar? diye sordu.

— Kimin atacağını kesinlikle bilmiyorum. Herhalde üstlerimiz. Belki Tumanyan, zaten gözü üstümüzde, yerleştiğimiz mahzenin nasıl olduğunu sordu. O değilse tümen kurmay başkanlığı tebelleş olur başımıza. Ya da başkası. Her kimse, biri gelip biz zavallı günahkarların barınağının üstüne oturacak işte. Burası bizim için çok şık. Durum böyle olduğuna göre, biz de bütün kömürü yakarız.

İlin'i göstererek Sintsof'a gülümseyen Tanya:

— Bu adam gerçek bir kulak (*), dedi.

— Bir kurmay başkanının, iyi kötü öyle olması gerekir. Kötü günleri düşünüp bir takım şeyleri saklamam zorunludur. Cephane, yiyecek, üstlerin ziyaretini düşünerek biraz da votka...

— Votkaya gelince palavra atıyor, dedi Zavalişin. Kendi votkasından başkasını saklamaz.

Teneke kupaları göstererek devam etti:

— Ağzıma içki koymayalı bir hafta oluyor.

— Ben votkadan zevk almıyorum, dedi İlin. Koyu çayı yüz kere yeğ tutarım. Ya siz?

— Askere alındığımdan beri votka içme alışkanlığını edin-

(*) Kulak: Çarlık Rusyasında büyük toprak ağası.

dim. İspirto bile tattım, partizan tugayında içiliyordu. Ameliyattan önce, uyuşturmak için yaralılara veriliyordu. İlk damıtılan, yaralılar için kullanılırdı.

— Biraz daha? dedi İlin.

— Sağolun, bu kadarı yeter. Sizin burası ne kadar iyi.

— Buranın iyi oluşu sevindirici, dedi Zavalişin birden. Sesindeki gariplik 'Tanya'yı, ondan yana bakmaya zorladı.

Henüz bir yudum içmediğini ve teneke kupasını yeni kaldırdığını farketti.

— İyi bir takımımız var, yoksun kaldığımız pek çok şeyin yerini tutuyor. Ama her şeyin değil. Siz geldiniz, işte masamızda oturuyorsunuz, sizinle yemek yediğimiz için mutluyuz ya, aynı zamanda da yüzünüze bakmak bizde garip duygular uyandırıyor. Sanki her birimiz, cebinden bir resim çıkarmış anılarına dalıyor gibi. Anlıyor musunuz bu duyguyu? Başlangıçta söylediğimi unutmadınız ya?

— Hayır, unutmadım.

— İşte bardağımı bunun şerefine kaldırıyorum. Sizin de bizlerle iyi geçinmenizin şerefine, tabii tersinin de!

Zavalişin teneke kupasını dikti, Riboçkin'a döndü:

— Yemek bitti. Şimdi bize şiir oku bakalım, dedi.

— Neden bitsin? diye sordu İlin.

— Gidip yatma zamanı geldi de ondan. Hadi, bize bir şiir oku, diye tekrarladı Zavalişin.

— Ne okuyayım?

— En sevdiğimi, başkasını değil. Başka şey okuyacaksan önce onu oku, benimkini sona sakla.

Görünüşünden, pek memnun kalmadığı sezilen Riboçkin omuz silkerek:

— Hemen sizin sevdiğinizi okuyorum, dedi.

— Hay Allah razı olsun.

Seninle başbaşa kardeşim
İsterdim kısa süre yaşamak
Deniyor ki yeryüzünde
Pek az vaktim olacak

Diye başladı Riboçkin başını eğerek, şaşılacak kadar kalın, sakin, yeni yetmelikle ilgisiz bir sesle. Tanya, masa başındakilerin her birine uygulanabilecek bu dizelerin büyük gücüyle allak bullak olmuştu, birden irkildi.

Bu şiiri okulda öğrenmişti, ezbere biliyordu ama gerçek anlamını ancak o sıra anlıyabilmişti.

Sintsof'a bakıyordu Tanya: İlk dizelerde o da başını eğmiş, masaya dikmişti gözlerini. Bu şiir doğrudan Sintsof'u ilgilendiriyor, onu tehdit ediyor, ölebileceğini hatırlatıyordu sanki.

Hareketsiz dinliyordu Sintsof, sonra gözlerini kaldırdı, Tanya'ya baktı ve ikisinin de hayatta kalmaya söz veremiyeceklerini belirtir gibi hafiften iç geçirdi.

Riboçkin şiirin sonuna geliyordu. Yüzü ve sesi erkeksi heybetini yitirdi, yine az önceki delikanlı oluverdi.

— Bittiyse bitti, ne yapalım, dedi İlin yerinden kalkarak.

Tanya ile birlikte, diğerleri de onu izlediler.

— Burada kalabilirsiniz. Yüzbaşı yatağını size verdi, dedi İlin köşeyi göstererek. Siz yıkanırken çarşafları değiştirdik. Kendinizi cennette sanacaksınız.

— Hepiniz benim için birer ana gibisiniz.

— Dediğiniz gibi, anaların sizi bir an bile gözden kaybetmemesi gerekir.

— Evet ama nasıl... diye sordu Tanya Sintsof'a değil de Zavalişin'e. Bu soruyu ona sormak çok daha az rahatsız ediciydi Tanya için.

— İvan Petroviç'le ben sedirde yatacağız. Rahatsız olmazsınız ya?

— Tabii ki rahatsız olmam.

— Biz de aynı şeyi düşünmüştük, diye cevap verdi Zavalişin. Bir saat kadar Çugunof'un oraya uzanacağım; İvan, yokluğumdan faydalanıp fazla yer kaplamaya kalkma sakın. Sonra döndüğümde seni kolay kolay kenara itemem.

— Herhalde yatmıyacağım ben, dedi Sintsof.

«Onu çok seviyorum» dan sonra ağzından çıkan ilk sözlerdi bunlar, sanki uzun süre konuşmak istememişti.

Sintsof'un da onlarla birlikte gideceğini düşünen Tanya, üçüyle de vedalaştı. Ama Sintsof çıkmadı, masa başındaki yerine oturdu. Tanya da karşısına geçtiğinde gülümsedi ve:

— Görüyor musun, dedi, savaş bizi birbirimize itti.

— Yok canım, dedi Tanya, ben gelip seni buldum.

— Evet, tabii, yine de savaş bizi birbirimize itti. Hiç rastlaşmayabilirdik. Ne hastanede, ne de karargâhımda.

— Bugün de, birbirimize rastlamıyabilirdik.

— Hayır, bugün birbirimize rastlamak zorundaydık. Şu son günlerde, hep, seni nasıl görebileceğimi düşündüm durdum. İmkânsızdı.

Tanya'nın ellerini avuçlarına aldı, uzun süre sustu.

— Ne düşünüyorsun? Maşa'yı değil mi? diye sordu Tanya en ufak bir kuşku duymaksızın Bu soruyu nasılsa sorması gerekiyordu.

— Evet, diye karşılık verdi Sintsof, ama benimle olduğuna memnunum. Şu sıra, daha iyi bir şey hayal edemezdim.

Kafasından geçenleri olduğu gibi Tanya'ya anlatamazdı ama gerçeği söylüyordu; hem bu tür şeyleri düşünenler, düşüncelerini asla olduğu gibi açamazlardı. Maşa'yı düşünüyor ve onun karşısında hiç utanç duymadığını tekrarlıyordu kendi kendine. Bu kadının ellerini avuçlarında tutmaktan, kendiliğinden geldiği şu sıra değil, tam beş gündür sabırsızlıkla beklemekten utanmıyordu. «Maşa orada öldü ve ben burada... diye kendi kendine serzenişte bulunmaya kalktı. Ne olmuş bana?... Buradayım değil mi? Evet, özgürüm de, bunu söylemek saçma ama yine de doğru. Özgür olmayışım kimsenin işine yaramazdı, o yüzden kimse daha rahat olmazdı nasılsa.»

— Söyle bana küçük Tanyam. Zolotaref'le birlikte seni taşırken kimin aklına gelirdi...

Tanya, hemen cevap vermedi.

— Hiç bilmiyorum. Yalnız hatırlıyor musun, orman korucusu «karınız mı?» diye sorduğunda seni bir parçacık düşündüğümü sanıyorum. Hayır, yanlış, o sıra senin hakkında hiç böyle şeyler düşünmemiştim.

— Paul, Moskova'da karşılaştığınız gün birbirinizden hoşlanıdığınızı sanmış.

— Doğru, Taşkent'e gidene kadar da onu düşündüm. Ama şimdi, aramızda herhangi bir ilişki bana imkansız geliyor.

— Hiç bir şey sormadıklarında bile, hep böyle gerçeği söyleyecek misin?

— Sana evet.

Tanya tatlılıkla kurtardı ellerini, yerinden kalktı, masayı dolaştı. Sintsof, arkasında kalan çadır bezini açıp kapadığını duydu. Dönmedi.

— Gelecek mi? diye sordu Tanya Zavalişin'den söz ederek.

— Hayır.

Sintsof bekliyordu hep. Tanya arkadan yaklaştı, bir şey söylemeden kollarını boynuna doladı. Onu ilk kez öpmeden, Sintsof, hafif fenol kokan, eski, pamuklu üniforma ceketinin sırmasına dudaklarını değdirdi.

— Bu kadar kaba olabileceğin aklıma gelmezdi, dedi Tanya

Sonra serzenişinin etkisini azaltmak için, parmaklarının ucuyla gözlerini okşadı.

Çadır bezinin ardındaki açılır kapanır dar yatakta, birbirlerine sarılmış yatıyorlardı.

Sintsof utanıyor, cevap vermeye cesaret edemiyordu. Bir süre sonra:

— Sana bir daha böyle davranmıyacağım, dedi.

— Ya bir yıl birbirimizi görmeden yaşamak zorunda kalırsak?

— O zaman bilmem. Her şeyi anladın, nedeni buydu herhalde. Bir de son zamanlarda çok yoruldum, belki birden sonuca varamamaktan korktum. Bu gibi şeylerden söz etmeye utanıyorum...

— Utanacak bir şey yok. Genellikle hiç bir şeyden, kimsenin karşısında utanmamak gerekir.

— Uzun zamandan beri mi yalnız yaşıyorsun?

— Altı aydan beri. Hepsini daha sonra sana anlatırım

— Nasıl istersen.

— İstiyorsan hemen anlatırım.

— Hayır, şimdi istemiyorum. Ama belki sen yararlı görürsün?

— Hiç önemi yok. Hiç bir zaman da önemi olmayacak. Bunu kafana iyice koy da bir daha söyletme, dedi Tanya öfkeyle.

Bu sözleri duyunca da, karanlıkta gülümsedi.

— Karı-kocaymış gibi konuşuyoruz.

— Ben bu gibi durumları başka şekilde kabul edemiyorum.

— Evet, belki de haklısın. Yeter ki benimle rahat et!

— Seninle o kadar rahat, o kadar iyiyim kil

— Henüz bir şey bilmiyorsun ama, ben de bilmiyorum ya.

Gelecekteki hayatları birlikte geçirdikleri ilk anlar kadar güç geçecekse, Tanya Sintsof'un karısı olmak istemezdi, delice bir şeydi bu. Ama böyle olacağına hiç inanmıyordu, çünkü yüreği ancak sevdiği erkeğin kollarında duyabileceği sevgiyle dolup taşıyordu. Gerçekten uyuşup uyuşmadıklarını bir kere daha denemek istedi. İkincisi de ilki gibi olabilir miydi acaba? Sonra Sintsof'un ne denli yorgun olduğundan söz ettiğini hatırladı, hareketsiz, ona yapışık sordu:

— Saracak kadar tütünün var mı?

Sintsof anlıyamadı.

— Nasıl?

— Canım sigara istedi de.

— Hazır sigaralarım var.

— Tütünün yok mu? Ben tütüne alışkınım.

— Tütünüm de var.

Tabakasını çıkardı, bir parça da gazete kağıdı yırttı.

Tanya kendine bir sigara sardı, Sintsof çakmağı çaktığında genç kadın, yüzündeki şaşkınlık belirtisini sezdi.

— Daha bana alışamadın da ondan. Beni zayıf bir kadın sanıyorsun, oysa ben askerim. Hem uzun süreden beri. Üstelik şimdi her şey değişti de.

«Tanrım, diye düşündü, bütün bunlar ne kadar güçl Savaşın bir an önce bitmesini nasıl da istiyorum! Huzurun geri gelişi ne büyük mutluluk; yarın belki savaş gürültüleri kesilecek, çarpışmalar duracak. Biz buradan ayrılana dek, belki bir ay, belki daha da fazla sürecek bu durgunlama.»

Başka zaman olsa, bu delice umuda kendini kaptırdığı için kızardı.

— Saçların hâlâ kurumamış.

Sintsof başını Tanya'nın saçlarına gömdü, genç kadın soluğunu ensesinde duydu, şu sıra saçlarının temiz hafif nemli ama yumuşak olduğuna sevindi.

— Sigaranı bitirdin mi?

— Hayır, daha bitirmedim.

— Bırak sigara içmeyi.

— Olur.

— Ver bana.

Sintsof, Tanya'nın sigarasından iki nefes aldı, sonra kolunu genç kadının üzerinden uzatıp körlemeden yere bastırdı.

— Hiç korkma, dedi Tanya'nın omuzunu sıkan kolunu çekmeden. Sana bir daha asla kabalık etmem. Asla. Korkmuyorsun ya?

Yine tatsız anlar geçirebileceklerini düşünüp dehşete düşen Tanya dişlerini sıkarak:

— Hayır, korkmuyorum, diye cevap verdi.

ON ALTINCI BÖLÜM

ERKENDEN kalktılar. Tenya, gece yarısı, saat altı buçukta yola çıkmak zorunda olduğunu söylemişti. Sonra gideceği yere zamanında varamazdı.

— O saatte hava karanlık olur, demişti Sintsof.

— Daha iyi ya.

Az sonra, uykusunun arasında Tanya'nın kolunu tuttuğunu, bileğini çevirdiğini ve saatinin fosforlu kadranına baktığını hissetmişti. Saat altı buçukta kalkacağını fısıldı kulağına, Sintsof onu kollarına alarak cevap verdi. Tanya bütün gücüyle sıktı Sintsof'u, sonra alelacele kurtuldu elinden.

Davranışlarında büyük bir güven vardı, Sintsof onu tutmaya cesaret edemedi. Birkaç dakika sonra da kalkıp giyinmeye karar verdi.

— Çakmağın nerede? Yaksana, kemerimi bulamıyorum, dedi Tanya karanlıkta ilerleyerek.

Sintsof çekmağı çaktı, Tanya'nın paltosunu da sırtına geçirdiğini, hazır olduğunu gördü.

— Şurada, koltuğun üzerinde. Kandili yakıyorum.

— Evet, daha iyi olur.

Sintsof masaya yaklaştı, kandili yaktı. Kemerle tabanca gerçekten koltuğun üzerindeydi. Tanya aldı onları, sonra hemen masanın üstüne bıraktı, kendini koltuğa atıp gözleri karşısında dikilen Sintsof'da, derinden iç geçirdi.

— Ne kadar mutlu ve yorgun olduğumu bir bilsen! Ayakta duracak halim yok.

Zavalişin'in sedirini gösteren Sintsof:

— Böyle, giyinik olarak birkaç dakika uzanmalıydın, dedi. Çekinmeni gerektiren bir şey yok. Kimse sana bir şey söylemez.

— Çekingenlik duymuyorum. Gitmem gerek, o kadar. Ros-

likof'a söz verdiğim gibi, dokuzda oraya varmazsam asıl o zaman utanırım. Hem ne derlerse desinler, vızgelir. Sen de dilediğini düşünebilirsin.

— Senin hakkında ne düşüneceğimi bilemiyorum, dedi Sintsof bir an durakladıktan sonra. Hemen ardından da ekledi: Sanırım seviyorum seni.

Tanya bu duraklamayı farketti, az kaldı: «Anılarını ne yapacaksın? Bunu da bilmiyorsun, ya da bir çözüm yolu bulamadın değil mi?» diye soracaktı. Sintsof hakkındaki görüşü, Maşa'yı bu kadar sürede unutabileceği düşüncesiyle beğdaşamıyordu.

— İşte dinlendim, dedi Tanya bir şey sormadan kalkarak.

— Seninle geleceğim.

— Gelebilir misin?

Sintsof'un buradan ayrılemıyecağını sanmış, kendisiyle gelmesini teklif edememişti.

— Şimdilik gelebilirim. Topçu mevzilerine kadar. Belki cephe gerisine giden bir arabaya raslarız, sana yer bulur yola çıktığını gözlerimle görebilirim.

Tanya'ya yaklaştı, tatlılıkla öptü. Genç kadın gülümsedi.

— Neden gülümsüyorsun?

— Çok utanıyor gibisin, ben işe gidiyormuşum da sen evde uyuyor, bir şey yapmadan göbek şişiriyormuşun sanki.

— Uykuya gelince tamam, ama boş oturup göbek şişirmek mümkün. Gün doğarken bizim Almanlar teslim olacaklar, işte o zaman yapacak şeyimiz kalmıyacak.

Gözleri umut dolu, Sintsof'un yüzüne bakarak:

— Sen inanıyor musun? diye sordu Tenya.

— Boş oturacağımızı söylerken şaka ediyordum tabii, dedi Sintsof. Nasılsa iş yine başımızdan aşkın olacak. Ama teslim olacaklarından eminim. Dün nasıl savaştıklarını görecektin. Garip, şey gibi...

Bir türlü gereken sözcüğü bulamıyordu.

— Her neyse, gidiyoruz.

Komşu mahzende İlin, başı masanın üstünde, kulağından çok telefona güvenir gibi, eli ahizenin üstünde uyuyordu.

Onlar içeri girdiğinde uyandı: Önce eliyle telefonu yokladı, sonra gözlerini açtı, yarı uykulu oturduğu yerde sallandı.

Tanya'yı gösteren Sintsof:

— Onu geçireceğim, dedi. Bataryaların bulunduğu yere kadar. En geç yarım saat sonra burada olurum.

— Peki, dedi İlin yerinden kalkarak.

— Günaydın...

Tanya, İlin'in kendisine baktığını farketmişti. Ona doğru bir adım atarak elini uzattı.

— ...Ve hoşçakalın. Benim için bütün yaptıklarınızdan ötürü teşekkür ederim.

Sintsof, Tanya'nın bu sözleri söyleyişindeki gözüpeklik ve ahlaki güç karşısında şaşırdı kaldı. Başlarına geleni pek anlıyamadan, kaderin kendilerini birleştirdiğini düşündü, buna rağmen Tanya'yı seviyordu. Erken saatte burada bulunuşunun Tanya'yı utendirecağını senan İlin utana sıkıla sordu:

— Bizim aramızda iyi uyudunuz mu?

Büyük bir ciddilik ve sadelikle:

— Çok iyi uyudum, cevabını verdi Tanya.

Bir kere bile ardına bakmadan, önde, mahzeni geçti. Dışarı çıktıklarında durdu, eli karanlıkta Sintsof'unkini aradı.

— Sonunda seni bulabildiğime inanamıyorum.

— Başka? diye sordu Sintsof.

— Bilmem. Nereden gideceğim, şuradan mı?

— Evet.

Yürürken Tanya hep «bilmem» diyordu kendi kendine. Hayır, Sintsof'a duyduğu sevgi değildi sözkonusu olan, Almanların teslim olup olmayacaklarını, savaşın devam edip etmiyeceğini bilmiyordu. Devam ederse Sintsof daha döğüşmek zorunda kalacaktı. Belki bugün, birkaç saat sonra. Gece yarısından beri bu uğursuz düşünce kafasını kurcalıyor, bir türlü unutamıyordu. Aynı zamanda da mutlu olduğu anlamına geliyordu bu, hayatında kendine ait birinin bulunduğuna, onun için korkuyla titrediğine.

— Sonra ne olup biteceğini sordun bana, dedi hem neşeli hem de üzücü düşüncelerden sıyrılarak. Gelip seni görmek için elimden geleni yapacağım. Fırsat buldukça yanına koşacağım.

— Ben de.

Söylemesi çok kolay gelen «fırsat buldukça» sözünün sayısız «imkansız» gizlediğini bilerek, şen ve güvenli söyledi bunu; tabur vardı, görevinin gerektirdiği zorunluklar vardı, askerin ödevi konusundaki görüşü vardı.

Yine de, verdiği bu sözü duymak ne tatlıydı! Sağ kalabilmek, bu kadını yeniden görmek, hayatında hiç duymadığı gibi, «sağ salim kalmak» sözünün anlamını içinden duymak ne olağanüstü şeydi. Düşüncelerine bir son vererek: «Gerçeği açıkça görelim, nasıl yapacağız?» diye sordu kendi kendine.

Oysa gerçeği olduğu gibi görerek düşünmek ve konuşmak

istemiyordu. Bütün istediği her şeyin yolunda gideceğine inanmaktı sadece.

Gece Tanya, alaya bağlı bir sağlık taburuna gönderilmeyi Serpilin'den istediğini söylemişti. Aynı isteği, alay sağlık taburu için değilse bile tümen sağlık taburu için tekrarlayabilirdi.

Sintsof, Tanya'nın şimdiki işinin daha az tehlikeli olduğunu düşünmeliydi. Oysa bu küçücük kadın öylesine kararlıydı ki, kendisi bir şeyden korkmadıkça kimsenin hayatından endişe etmesine fırsat vermiyordu. Sintsof'un aklına ise bunun geldiği yoktu.

Tanya karanlıkta tökezlendi, Sintsof düşmesine engel olmak için koluna yapıştı.

— Ocak geceleri uzun, dedi Tanya. Ama yok canım, artık şubattayız.

Sintsof, bir şubat gününde olduklarını hatırladı, saldırının yirmi üçüncü günü başlıyor demekti.

— Evvelki gün yolda gidiyordum, kızak çeken bir at gördüm. Kızakta bir havan mermisi vardı, kızağın ardından da bir asker gidiyordu. Kavşağa vardılar, at yollardan birine saptı, asker öbürüne. Ardından seslendim, uyuyordu biliyor musun. Ne kadar yorgun olduklarını düşün artık.

Bütün gece, bütün sabah Sintsof'dan başkasını düşünemediği için:

— Sen de çok yorgunsun, dedi Tanya.

Topçu mevzilerine varmadan yakınlarında homurdanan bir motör sesi duydular. Hava çok soğuk olduğundan, top mermileri indirilirken bile kamyonetin şoförü gazı kesmek istemiyordu.

Topçu birliğinin komutanı karanlıktan fırlayıverdi.

— Selam sana savaş tanrısı! dedi Sintsof. Geri dönen boş araban var mı?

Sintsof'un yanı sıra yürüyen ufak tefek kadını şaşkınlıkla süzen subay:

— Az sonra biri dönecek, dedi.

— Demek sonunda cephane yolladılar sana.

— Evet. Nedir benden istediğin?

Tanya'yı işaret eden Sintsof:

— Askerî doktor yoldaşa bir yer bulmak istiyordum, dedi. Ordu sağlık bölümüne gidecek de.

— Kavşağa kadar götürebiliriz kendisini. Gidip bir soralım, diyerek kamyonete doğru yürüdü.

— Bindir arabaya, dedi kamyonetin şöförüne.

Sonra arabanın çevresini dolanıp askerlerin sesinin geldiği yere vardı.

Sintsof şöför yerinin kapısını açtı.

— Bin.

Tanya basamağa tırmandı, koltuğa yerleşti. Sintsof Tanya'nın çok yakınında duruyordu. Bir süre sonra, eldivenini çıkarmasına fırsat vermeden, ani bir hareketle elini sıktı ve çekildi.

— Kapıyı kapayacağım, hava çok soğuk.

Havanın soğukluğu Tanya'ya vız geliyordu, bütün istediği Sintsof'un yanında birkaç saniye daha kalmasıydı. Kapıyı kapamasını engellemek için çizmesini basamağa koydu.

Kapıyı ittiği halde neden kapıyamadığını anlıyan Sintsof:

— Hal Bundandı demekl diye söylendi. Zorlaya zorlaya ayağını kırabilirdim.

Şöför de öbür kapıdan yerine geçmişti, Tanya ayağını çekti. Sintsof kapıyı çarptı, kamyonet sarsılarak yola koyuldu, onu topçu subayıyla başbaşa bıraktı.

— Sabahın köründe bizim buralarda ne işin var? diye sordu Sintsof:

— Geceyi burada geçirdim. Dün akşam askerlerle konuştum.

— Hangi konuda?

— Bugün her zamankinden isabetli atış yapmaları gerektiğini söyledim, yaşıyan her şeyi yok etmek için...

— Bu da, komutanlarınızın sabah Almanların teslim olacaklarına pek inanmadıklarını gösteriyor.

— Öyle gibi. Bu gece, cephane stokumuz yenilendi.

— Evet, evet, dedi Sintsof. Ben dün Paulus'un teslim olduğunu duyunca, bütün Almanların da onu izleyeceklerini sandım.

— Bana kalırsa, gerçekten barışçı bir havadasın sen. Gece uyumuyor, askerî doktorları sabahın kör şafağında geçiriyorsun.

Sintsof cevap vermedi. Belki doğruydu kendini bıraktığı.

— Pekil Ben gidiyorum artık, dedi bir süre sustuktan sonra. Cephane stokunuz yenilendiyse bu sabah bizi de hoşafa çevirecekler demektir.

Gün yavaş yavaş doğuyordu, karargâhına varmak için yine alacakaranlıkta yürümek zorunda kaldı; danteli andıran yıkıntılar, sağdan soldan, sisler arasından fışkırıyordu.

Hem ortalığın aydınlanmamış oluşunun ne önemi vardı? Aslında Sintsof, yıkıntıları görmek bile istemiyordu.

Bugün savaşmak zorunda kalacak mıydı? Şimdi bu soru,

kamyonete bindirdiği kadının sorusuyla birbirine karışıyordu; tek başınaydı artık, günlük hayatla yüzyüzeydi ve şimdilik hayat savaşın ta kendisiydi.

Gece, kuşkuyla ayrılacakları anı düşünmüş, bu ayrılık en basit şekliyle gerçekleşmişti işte. Tanya sayesinde. Saçma ve gereksiz sözlerden hiç birini söylememişlerdi. Oysa gece boyunca Tanya'ya hep o sözleri tekrarlamıştı. Buna ilk şaşan da kendisiydi, çünkü bir kadına böylesine tatlı sözler söyleyebileceğini, bunca minnet duyabileceğini hiç sanmıyordu.

Sintsof konuştukça Tanya susuyordu. Başlangıçta: «Bu kadar kaba olabileceğin aklıma gelmemişti», demiş, sonra: «Ne kadar tatlısın», diye mırıldanmaya koyulmuştu.

Bunda şaşılacak bir yan yoktu. Sintsof, bir kadınla nasıl olmak gerektiğini unutmuştu, kaba mı, yumuşak mı, daha mı değişik? Düşünemiyordu, unutmuş gitmişti. Ara sıra kadınları düşündüğü nasıl olduklarını hatırladığı olurdu. Bir buçuk yıldır kadından yoksun kalmıştı. Ama onlara nasıl davranmak gerektiği aklına gelmiyordu bile.

Son on sekiz ay içinde anıları herhalde büyük bir şiddetle alev almış, karısına duyduğu sevgiden bir avuç kül kalmıştı geriye. Tam tersine, yanıltıcı bir görünüş müydü bu? Sabah, «seni sevdiğimi sanıyorum» demeden önce kısa bir süre duraklamasının nedeni de o sıra bunu düşünmesiydi.

«Seni seviyorum» sözlerini diğer sözlerden ayıran, onların üstüne çıkaran özel anlamı vermemişti. Gerçekten de bu sözlerin hiç bir özel anlamı yoktu, sadece önemli olanı, artık hayatı onsuz düşünemiyeceğini kısaca belirtmek için başka şey bulamamıştı. Gerçekti bu. Kendilerini toparlıyamadan başlarına bütün gelenler hiç bir şeyi değiştiremezdi.

Evet, bir mucize olmuştu. Ve Sintsof, karanlıkta yürürken gülümsüyordu. Mahzene inerek, İlin'i çay içerken bulup karşısına oturduğunda da gülmeye devam ediyordu.

İlin çaydanlığı eğdi, ses çıkarmadan Sintsof'un teneke kupasını doldurup önüne itti. Ne her şeyin başladığı dün, ne de her şeyin sona erdiği bugün, genç ve hoşgörüsüz olduğu halde Sintsof'u suçlamamıştı. Omuz omuza savaştıkları günden beri Sintsof hep en ağır görevleri yüklenmiş, hiç açık vermemişti. Talih ona gülümsüyor, mutluluğu avuçları içinde tutuyorsa ne diyebilirdi? Hiç, hiç bir şey, diyordu İlin kendi kendine. Onu kıskandığı muhakkaktı ama bu çok değişik ve başka bir şeydi.

Yüzbaşısını o kadınla başbaşa bırakmak için gerekeni yaptı-

ğı için İlin, dolambaçlı yollara sapmadan konuşma hakkını kendinde buluyordu.

— Nasıl, iyi uyuvabildiniz mi? dedi Sintsof çayının yarısını devirdiğinde.

— Çok iyi. Bundan iyisi olmaz. Sağolun dostlarım.

Sintsof'un bakışı İlin'in üzerinde durdu. Gözleri iyilik ve sevinçle parıldıyordu ama bu gözlerde başka bir şey daha vardı. İlin'in daha ileri gitmesine ayrıntılı şeyler sormasına engel oldu.

— Bana biraz daha çay koysana.

— Senden başka isteyeceğim yok, dedi İlin çayı koyarken. Çayını içebilirsin. Çıktığında Tumanyan telefon etti, tabur komutanlarını tam dokuzda toplantıya çağırdı.

Tam o sıra içeri dalan Zavalişin:

— Hepimizi daha dün toplamışlardı, dedi, teslim olduklarında öldürülmemeleri için Almanlara neler yapmamız gerektiğini enine boyuna anlatmak amacıyla: Şimdi, direnirlerse öldürülmeleri için şişirecekler.

— Söylediklerinde doğruluk payı var, dedi Sintsof. Az önce tümende, Ermakof'un yanındaydım. Yeni gelen top mermilerini indiriyorlardı.

— Demek saldırıya geçiyoruz, dedi Zavalişin içini çekerek. Ne yalan söyliyeyim, bu gece canım hiç savaşmak istemiyordu.

— Senin canın savaşmak istemiyordu, yüzbaşına gelince... diye başladı İlin.

Sintsof, koca elini İlin'in bileğine koyarak onu susturdu.

— Kolya, yüreğimin sevinçle attığını sana söyledim. Keyfimi kaçırma, anlaşıldı mı?

— Anlaşıldı, dedi İlin. Tumanyan'ın bakışlarına kendini sunmanın zamanıdır. Traş olmayacak mısın?

Saatine bir göz atan Sintsof:

— Olacağım, dedi, daha vaktim var.

Kupasını boşalttı, son kez yarısına kadar doldurdu.

— Daha çabuk gidebilmek için bu çayla yetineceğim.

Toplantıda tabur komutanları, ertesi sabah için düşünülen genel saldırıya hazırlanırken harekâtı devam ettirme emri aldılar. Verilen bilgilerden, fabrikalar kesiminde düşmanın teslim olmaya niyetli görünmediği ve ertesi sabahtan öteye beklemenin sözkonusu olmadığı ortaya çıkıyordu.

Toplantının sonunda Sintsof, iki gün önce Tumanyan'ın yardımcılığına getirilen komşu tabur komutanı Zirianof'u kutlamak için biraz bekledi.

— Epey hızlı yükseldin.

— Büyük bir hızla yuvarlanmıştım; şimdi aynı hızla yükselmek zorundayım.

— Savaşın son anında seni görevinden alması beni biraz zor durumda bıraktı doğrusu, kabul etmeliyim.

— Kurnazın teki, diye cevap verdi Zirianof. Tümen komutanının beni Kolokolnikof'un yardımcılığına atayacağını sezinlemiş, daha önce davranıp üstüme çullanıverdi. Savaş nasılsa daha sona ermedi. Merak etme, cephaneleri, havan mermileri, barınakları var... Olmasa bile daha bir hafta dayanabilirler, yeter ki istesinler. Komutanlarının yerinde ben olsam elini kaldıran herkesi vurur, sonunda da kendimi öldürür ama teslim olmazdım.

— Hepsi hayatı bu gözle görmüyor.

— Esir hayatı, gerek bizde gerekse onlarda aynı şey amal dedi Zirianof kollarını kaldırarak.

— Neyse ki hepsi senin gibi dayanıklı değil. Paulus, on beş generaliyle teslim oldu.

— Söylenenlere bakılırsa, dedi Zirianof sesini alçaltarak, Paulus'un teslim oluşundan sonra ne yapmak gerektiği konusunda dün gece, savaş kurulunda tartışma olmuş: Almanların açlıktan ölecek hale gelip kendiliklerinden ellerini kaldırmaları mı, yoksa işlerinin bitirilmesi mi gerektiği konuşulmuş. Söylentiye bakılırsa yalnız Kuzmiç beklemekten yanaymış. Bu da terfiini etkilemiş.

Zirianof'la vedalaşırken:

— Bizi görmeye gelecek misin? diye sordu Sintsof.

— Yarın, gerektiği gibi savaşmazsan seni paylamağa gelirim, dedi Zirianof gülerek. Ama bugün gelmem gerekli değil sanıyorum.

Birbirlerini iyi anlamışlardı, ön saflardan gelen seyrek top seslerine kulak verip yürürken Sintsof da bunu düşünüyordu. Ertesi günkü saldırıya hazırlanarak «harekâtı sürdürmek» de ne demekti? En üst kademeden en alt kademeye kadar, herkesin bir şey yapar görüneceği, bunu da sonra raporuna geçireceği, ama aslında büyük güne hazırlanacağı biliniyordu. Kendi kendini aldatmak, edinilmiş bir alışkanlıktı: Bir kere saldırı başladı mı, iyi kurulmuş bir mekanizma gibi durup dinlenmeden sürdürülecekti. Aslında, kendini esirgemeyen bir savaşçı bile her gün çarpışamazdı, soluk alacaktı, her zaman da soluk alması gerekiyordu, yoksa ölür giderdi. Akıllı kişiler bunu çok iyi anlıyorlardı ama, talihsizlik sonucu ahmağın tekine düşüldü mü iş iyiden

iyiye güçleşiyordu.

Tabura döndüğünde Sintsof, günlük emri arkadaşlarına anlattı; tepkiler çeşitli oldu. Zavalişin bambaşka bir şey bekliyordu. Umutsuzluğa kapılıp hemen bölüklere koşarak durumu anlatacağını söyledi. Riboçkin, tersine, memnundu. Generali esir ettikleri gece Sintsof onu yanına almadığından içi içini yiyor, ertesi günkü son savaşta parlak bir başarı göstermeyi umuyordu. İlin arkadaşlarının önünde temkinli davranarak: «İyi ya, hazırlık yaparız», dedi. Ama Sintsof'la başbaşa kaldığında patladı:

— Teslim olmak istemiyor bu alçaklar!

Sintsof, ilk kez onun ağır bir küfür savurduğunu duydu.

İlin'in öfkeli adımlarla mahzeni arşınlamasını izliyor, aynı duygularla dolu olduğundan onu çok iyi anlıyordu. Son üç hafta boyunca, teslim olmak istemiyen ve hissedilir kayıplara yol açan Almanlara delice bir öfke besliyordu. Aynı koşullar altında askerlerine: «Aferin!» derlerdi. Ama Almanlar sözkonusu olduğunda onları «alçaklık» la suçluyorlardı. Bu «alçaklar» ın yüzünden yarın da ölüme koşsalar kim ne diyebilirdi? Kaçı savaş alanında kalacaktı kimbilir? Dün, Paulus'un teslim olduğunu öğrendiklerinde, Stalingrad önlerinde çekilenlerin sonuna varıldığını sanmışlardı. Belki bütün Almanlar teslim olmamıştı ama bir, iki saatleri kalmıştı. Bu sürenin sonunda iş bitecek, huzura kavuşulacaktı. Ancak bugün, huzurun kendiliğinden gelmediğini, onu gidip kurşunların yağmur gibi yağdığı yerde aramak gerektiğini görüyorlardı. Huzurun kendiliğinden gelmesini sakin sakin beklemek, saldırı önceliğini almanlara bırakmakla eş anlamdaydı. Sintsof'a «kararı sen ver» deseler kimbilir ne sonuca varırdı. Hareketsiz bekliyecek kadar sağlam sinirli olup olmadığı önceden kestirilemezdi. Belki tam tersine, sırf yeni bir aşamadan geçmek, ardında savaşın bir parçasını daha bırakmak, yakasını çözmek, elini göğsünde gezdirip kendi kendine: «Şimdilik bu da bitti» demek için «ne olacaksa olsun» sözünü söyleyerek ileri atılırdı.

— «Son saatleri» gördün mü? Beyannameleri dağıtmışlar bile.

İlin durdu, Paulus'un teslim olduğunu bildiren beyannameyi masanın üstünden aldı.

— Evet, beyannameleri daha önce, kurmay başkanlığında gördüm.

— Yazılanlara bakılırsa zafer kazanılmış, oysa hâlâ döğüşmek zorundayız, dedi İlin içini çekerek, ardından sordu:

— Yarını beklemeden teslim olurlar mı sence?

Sintsof omuz silkti.

— Diğerlerini izlemediklerine göre, biz biraz yüklenmeden teslim olurlarsa şaşarım doğrusu.

— Öyleyse ne duruyoruz, yükleneliml dedi İlin. Baştaki kadar kalabalık olsaydık bari. Takviye almadan dayanabileceğimizi sanıyor musun?

— Boşuna konuşuyorsun. Karşılıklı yakınıp duracağız, sonra?

— Sonra da gidip savaşacağız, diye cevap verdi İlin gülümseyerek.

Sintsof, bir süre sustuktan sonra:

— Bir bakıma oflayıp poflamakta haklıyız, dedi. Ama öte yandan da, beş kişiye ortalama bir ağır silâh düşüyor. Şimdiye dek hiç bu kadar topumuz olmamıştı.

— Doğru ama, bu bize bütün kapıları açmaz yine de.

Ertesi gün düşmanla nasıl ve hangi imkânlarla çarpışacaklarını hesaplamaya daldılar.

Sabah çeşitli işlerle geçip gitti, öğleden sonra da General Kuzmiç geldi ve Alman generalini esir eden keşif kolunda görevli askerlere madalyalarını verdi. Keşif kolunun konakladığı yer de, tabur karargâhının iki adım ötesiydi. Yedek olarak elde kalan son askerler bunlardı, gerektiğinde tabur karargâhını bunlar koruyacaktı.

General dokuz madalyayı eliyle taktı ama onuncu, kutusunda kaldı. Çibenko önceki gün yaralanmıştı. Elinde yemek sahanıyla mutfaktan dönüyordu, iri bir mermi parçası sahanını götürmüş, küçük bir parça da burnunu sıyırmıştı. Esaslı bir kan boşanmıştı ama yara önemsizdi, Çibenko da sağlık taburundan öteye gitme gereğini duymamıştı.

— Haşmetli bir burnu vardı doğrusu, tam bir Romalı burnul diye matrak geçiyordu keşif kolunun başındaki Kolessof. Almanlar da kıskanıyorlardı burnunu, biraz kısaltıverdiler. Artık bizim Çibenko kızların peşinden koşamıyacak!

— Hiç önemi yok, dedi Kuzmiç. İç savaş sırasında beyazlar da benim kellemi traşlamışlardı. Ama, şimdi bile kadınlar benden gözlerini ayıramıyorlar.

Ettiği söze kendi de güldü.

Keşif kolundakiler törenin orada bittiğini sanıyorlardı ama Kuzmiç emir subayını çağırdı, elindeki tasdiknameyle kutuyu aldı.

— Şimdi, sizin önünüzde yüzbaşınıza nişan vereceğim..

Sintsof dondu kaldı, Serpilin önceki gün kendisine nişandan söz etmişti ama bu kadar çabuk verileceğini hiç ummuyordu.

Kuzmiç Kızıl Yıldız nişanını takarken, General Orlof'un, Moskova savaşları sırasında bir başka Kızıl Yıldızı, ilk nişanını takışını hatırlıyordu. General elini üniforma ceketinin altına soktuğunda içine dolan soğuğu bile hissetti. O gün de şimdiki kadar soğuktu hava, ve şimdiki gibi bir duvarın ardına sığınmışlardı; yarım saat sonra da General Orlof yanı başında can verecekti. «Kuzmiçten uzun değildi, nişanı takmak için herhalde ayaklarının ucunda yükseldi», diye düşündü Sintsof. Birden içine dolan dehşeti, «neyse ki her gün bir generalimizi öldürmüyorlar», diyerek kovdu.

Sonra Kuzmiç yemeğe kaldı ama isteksiz olduğu gözden kaçmıyordu. Votkaya dudaklarının ucuyla şöyle bir dokundu, susup oturdu, derken birdenbire:

— Örneğin, bir anda insanı sorumluluğunun dibine indiriveriyorlar, dalgıçlar gibi kanı kulaklarından fışkırıveriyor, dedi.

Ne demek istediğini kimse anlıyamıyor, sormaya da cesaret edemiyordu.

Sonra:

— Almanların, Volga'nın öbür kıyısına geçişini görmemizi sağlıyacak bir yer var mı? diye sordu.

İlin olmadığı cevabını verdi, atölyenin yıkıntıları nehri gizliyordu.

— Buraya gelmeden Zvetkof'a bir uğradım, dedi Kuzmiç. Bulunduğu yerin bir noktasından dürbünle nehir görülüyordu. Sabahtan beri öbür kıyıya geçiyorlar, kara bir dragon gibi. Binlercesi öbür kıyıda. Ne yaptıklarını görüyoruz, onlar da her şeyi görüyorlar.

Başını çevirdi, Sintsof'la İlin taburun tam karşısına raslıyan düşmanlardan söz ettiğini anladılar.

— Her şeyi görüyor ama teslim olmuyorlar. Bu sabah, hoparlörle yürek paralayıcı bir söylev verdik, takma bacağın üstüne yakı konmuş gibi, en ufak etki yapmadı... Çorbanızın tadına baktım, başka şey istemem. Biraz çay verin, sonra gidiyorum.

Kuzmiç'e koyu bir çay hazırlanırken, sessiz düşüncelere dalmış bekliyordu. Zirianof'un Sintsof'a yetiştirdiği Kuzmiç'le ilgili söylentiler doğruydu. Önceki gece, savaş kurulu, kuzeyde biriken düşmana karşı taktik kararları almak üzere toplanmıştı. Ne yapmalı? Beklemeli mi? Düşmanı yok etmeli mi? Kimse, neden Batyuk'un önce Kuzmiç'e danıştığını anlıyamamıştı. Önce diğer-

lerini dinleseydi belki görüşlerinin doğruluğundan şüphe edecek her şey bambaşka olacaktı. Ama Batyuk ilk Kuzmiç'i sorguya çekmiş, o da dolambaçlı yollara sapmadan görüşünü açıklamıştı.

— Bu canlı cenazeler uğruna neden adam kaybedelim general yoldaş? Askerlerimize daha sonra da ihtiyaç duyulacak, hiç kuşkusuz. Biraz daha bekliyelim de açlık karşımızdakileri yola getirsin. .

Son darbe saydığı Paulus'un teslim haberini aldığında, saldırının başından bu yana verilen kayıpların bilançosunun çıkarılmasını istemişti. Bu durumda, hastanede yatan bazı savaşçılar birliklerine dönse bile, üç kişiden ikisinin savaş alanında kaldığı sonucu çıkıyordu.

Bu ruh hali içinde toplantıya katılmış ve kafasından geçenleri söylemişti.

En ufak yorumda bulunmayan Batyuk, sözü bir sonrakine vermişti. Diğer tümen komutanları, sırayla, tam ters yolun tutulması gerektiğini belirtmişlerdi: Beklenmiyecek, hazırlıklara yirmi dört saat ayrılıp son darbe vurulacaktı.

Kuzmiç, önceleri, Serpilin'den destek göreceğini sanıyordu. Ama Serpilin, orada hazır bulunanları uyarmakla yetindi:

— İçinizde yirmi dört saatin kısa olduğunu düşünen varsa hemen söylesin. Almanları bir vuruşta yok etmek için eksiksiz hazırlık yapmak çok önemli.

Batyuk, toplantının sona erdiğini bildirirken, orada yokmuş gibi tek söz söylememişti Kuzmiç'e. Savaş kurulunun oy birliğiyle karara varmasından memnun kaldığını bildiriyordu. Ayrılmak üzereyken, bütün tümen komutanlarının önünde, yükseltmeye çalıştığı bir sesle önceden hazırladığı şu cümleyi söylemişti: «Beyaz saçlarınıza saygı duyduğum için size bir şey demedim. Üstelik bir de Frunze'nin emrinde bulundunuz.»

Kuzmiç'i en çok üzen uğradığı hakaret değil, savaş kurulunda tek başına kalışıydı. Bu olay dönüş yolu boyunca onu hırpalamış durmuştu. Toplantıya katılan generallerden iki, üç tanesi kişisel görüşü bulunmayan ve ağız açmadan önce Batyuk'un konuşmasını bekleyen takımındandı. Ama Kuzmiç, diğerlerinin de kendi görüşünün tam tersini benimsiyeceklerini aklına getirmemişti.

«Bu nasıl olur? diye düşünüyordu. Gerçekten o kadar yaşlı mıyım, olayların çok gerisinde mi kaldım? Bunlar olağan şeyler. Gözümün önünde Kolokolnikof örneği var... Askerlerini koru-

mak istediğini sanıyorsun ama hiç değil, sadece soluğun kesildi, son gayreti gösterecek halin yok!»

O sabah alayları denetlemeye gitmişti. Önce Kolokolnikof'-unkinden başladı; alay komutanını küçültmemeye bakarak her şeyi düzenleyen Artemyef'den çok memnundu. İçi rahatlamış olarak Zvetkof'a uğramış, aralarında, herkesten beklediği halde Zvetkof'dan ummadığı bir konuşma geçmişti.

Önce Zvetkof, günlük emirle ilgili tedbirleri ayrıntılarıyla açıklamış, bundan sonra da:

— Size bazı şeyler sorabilir miyim general yoldaş?

demişti.

Iyice kuşkulanan Kuzmiç:

— Boşalt bakalım içini, diye karşılık vermişti.

— Boşuna kayıp vermemek için, neden üç-dört gün daha beklemediğimizi söyler misiniz general yoldaş? Bugün şahsen yedi alman esirini sorguya çektim, ellerindeki son yiyeceği de bitirmişler. Verilen bütün emirleri yerine getirdim, ama şimdi açıklama bekliyorum. Neden askerlerimizi korumak istemiyoruz? Bu savaştan sonra her erimiz ağırlığınca altın ediyor. En iyi takviyeleri de sağlasalar, ordumuzun omurga kemiği onlardır. Bu kadar değerli adamlar nasıl ölüme gönderilebilir? General yoldaş, kişisel görüşüm alınan kararın doğru olmadığıdır.

Kuzmiç, ilk kez Zvetkof'un bir günlük emrin doğruluğundan şüphe ettiğini duyuyordu. «Doğru olmadığıdır» sözü mermi gibi çıkıyordu ağzından. Sorunun temeli de buradaydı. Doğru bildiği şey uğruna, aynı gün içinde hayatını iki kere verirdi, ama doğru olmayan için ne kendininkini vermeye hazırdı, ne de başkalarınınkini harcamaya.

Hiç kesmeden, sonuna kadar Zvetkof'u dinleyen Kuzmiç:

— Sözünü bitirdin mi? diye sordu.

— Evet.

— Sana, istediğin bilgiyi veremem. Ancak günlük emri tekrarlıyabilirim. İstiyor musun bunu?

— Biliyorum zaten.

— Bildiğine göre verilen emri uygula, dedi ve sırtını çevirdi.

«Emri uygula ama askerlerinin hayatını korumak için elinden geleni yap.» demek isterdi ya, neye yarardı bu sözler? Zvetkof'a böyle bir uyarıda bulunmak gereksizdi. Görüşünü yürekten paylaştığını söyleyip fazla gayret göstermemesini hissettirmenin ne anlamı vardı? Bırak, senin yerine başkaları savaşsın mı diyecekti? Hayır, günlük emri ister paylaşsın, Kuzmiç başkalarının sırtın-

dan geçinmeye alışkın değildi.

Şimdi, Sintsof'un karargâhında yemek yerken bu düşünce durmadan kafasını kurcalamaktaydı.

— Tamam, artık sizden ayrılıyorum. Başka göreceklerim de var.

Ayağını yere basar basmaz duyduğu acıyı yenerek kopkoyu bir çayla dolu bardağını dikti.

— Yarın, emrin yerine getirildiğini görmek için aynı saatte yine uğrayacağım.

— Bize güvenebilirsiniz general yoldaşl

— Savaşa devam etmek gerektiğine göre, her yerde birinci gelmeye bakmalı, dedi İlin gururla.

— Doğru, diye karşılık verdi Kuzmiç. Bu söz İlin'den çok kendi düşüncelerine karşılık oluyordu. Emir verildiğine göre birinin herkesten önce uygulaması gerekliydi nasılsa. Diğerleri de insan, ölmek istemezler. Öyle değil mi Sintsof?

— Öyle general yoldaş.

— Dolayısıyla birinci olmaya devam et.

Generali arabasına kadar geçiren Sintsof, kendi kendine «Peki öyleyse, devam edelim»; dedi. Bu çağrı, yaradılışında bulunmayan bir coşkunluk, bir gözüpeklik vermişti ona. Ertesi gün zaferin, son zamanlarda olduğu gibi yine kendisine güleceğini, taburun büyük kayıplar vermiyeceğini hissediyordu. Yarın aynı saatte her şey bitebilirdi. «Topu topu yirmi dört saat içinde.»

«Dün ve bugün aceleyle her şeyi birden kutladım, dedi kendi kendine Tanya'yı da düşünerek. Ama şimdi, sonuna kadar gitmek gerekiyor.»

Ödemesi gereken bir borcu vardı da onu düşünüyordu sanki.

Zaman ilerliyordu. Düşman topçu ateşi önceki güne oranla daha güçlüydü. Almanlarda sinir diye bir şey kalmamıştı herhalde, moral yükseltmeye çalışıyorlardı. Aynı şeyi daha önce Kızılordu da hissetmişti.

Yemekten sonra Sintsof, bölüklerinden ikisini denetlemeye gitti. Ne belirtmeyi gerektiren bir olay vardı, ne de herhangi bir kayıp. Sözlerine kulak verildiğinde, askerlerin ruh halinin yüzbaşınınkiyle bir olduğu anlaşılıyordu. Ertesi sabahı sabırsızlık ve kuşkuyla bekliyorlardı, her şeyin bir an önce sona ermesi dileğindeydiler ve bütün güçleriyle savaşmaya hazırdılar.

Diğerleri gibi günlük emrin inceliklerini sezen ve ertesi güne kadar kendisinden önemli şeyler beklenmediğini anlayan Çu-

gunof, hiç kayıp vermeden biraz daha yol almış, sabahtan başlıyarak harfiyen emre uymuştu.

Akşama doğru karargâhına dönen Sintsof, Alman generalinin yerine oturan ve kendisini yine aynı binadaki daha ufak bir mahzene atan Tumanyan'la karşılaştı. Ama şimdi bunun hiç önemi kalmamıştı.

Yıkıntıların ağzında, elleri baltalı küreklı iki asker, Alman havacılarının her gün kuşatılanlara attığı «puro»lardan birini kesiyorlardı. Bir buçuk metre uzunluğundaydı «puro» lar. Son günlerde tabur, bunlardan bir çoğunu ele geçirmişti. Yere indiği sıra çarpmadan zarar görmemesi için ucu alüminyumdan, dışı da sıkıştırılmış kartondandı. Karton çok kalın olduğundan baltayla yarılması gerekiyordu.

«Puro»ların içinde de hep aynı şey vardı: Küçük top mermileri, havan mermileri ve kurşunlar işe yaramıyor, atılıyordu. Ama peksimetler, sucuklar, çukulatalar, suyu alınmış yiyecekler kullanılıyordu.

O gün hiç düşman uçağı geçmemişti. Demek İlin bu «puro»yu dün gece bulmuş, aldıkları nişanlar şerefine sofralarını zenginleştirmek için keşif kolundakilere vermişti.

«Puro»yu keçe çizmesiyle kıstırıp balta darbeleriyle yaran askerlerden birine:

— Sakın bacağınızı kesmeyin! dedi.

— Hiç gereği yok yüzbaşı yoldaş, diye cevap verdi asker. Eski sınıra varana dek bacaklarıma ihtiyacım var...

«Eski sınır»... Sintsof, savaş öncesinde gazetesinin yazı işlerinin bulunduğu Grodno'yu düşündü. Çocuğu, büyük anasıyla birlikte orada kalmıştı. Hayattaysa üç yaşında olmalıydı. Savaş patladığında on beş aylıktı. Ya hayattaysa? Uzun süredan beri fazla umut kalmadığını tekrarlayıp duruyordu. O cehennemi yakından gören Sintsof, yaşlı bir büyük anayla bir yaşındaki çocuğun alevler içindeki şehirden kaçıp yollarda sağ kalacağına inanmıyordu.

Önceki gece Tanya kızından söz etmiş, hayatta olduğunda diretmişti. Akla yakın bir varsayım bu, diyip duruyordu. İkisini de gizlemiş, taşrada bir yere yerleştirmiş olabilirlerdi. Sonra da, işgal altındaki bölgede bulunduğu sıra rasladığı örneklerden söz ediyordu.

Ya savaştan sonra, Grodno yakınlarında, kızını yabancıların evinde bulursa? Bu görüş çok yeniydi, bir türlü alışamıyordu.

Kızını, kendini ve sabah ayrıldığı sevgilisini düşünüp: «O

yaşar biz hayatta kalır, işler de yolunda giderse savaştan sonra birlikte otururuz», diye düşündü. Küçüğün ölmediğini böylesine inançla tekrarladığına göre, Sintsof'un kızını kendi kızı sayacak demekti.

Gelecekle ilgili tasarılar yapmak için vaktin gerçekten çok erken olduğunu düşünüp gülümsedi. Ama bütün çabalarına rağmen, kafasında hep bu hayaller dolanıp duruyordu.

Yerleştikleri yeni mahzen, generalin mahzeninin sağladığı rahatlıktan çok uzaktı. Yine de İlin, her şeyi özenle hazırlamıştı: Saldırının ikinci günü Alman kamyonundan sökülen bez, yere yayılan hasırın üstünü örtüyordu.

Bu branda bezinin üstünde de, kürklü paltosu, keçe çizmeleriyle, ellerini kulaklarına dayamış, her zamanki gibi içerdekilerden fazla gürültü yapmamalarını rica eder gibi uyuyordu Zavalişin.

Bir köşeye büzülen telefoncu, alçak sesle:

— Siyasî eğitmen yoldaş, gerektiğinde uyandırılmasını söyledi, dedi.

— Yatalı çok oluyor mu?

— Bir çeyrek kadar.

— Ben de biraz kestireceğim. Gerektiğinde hemen uyandırın...

Her zamanki gibi sırtüstü, ellerini ensesinde kavuşturarak Zavalişin'in yanına uzandı. Herkesin kendine göre bir yatışı vardı. Riboçkin kendi de dahil, dördünün yatışını bir karikatüre konu almıştı.

Yalnız yarınki savaşta değil, daha uzak bir gelecekte de Zavalişin, İlin ve Riboçkin'i düşünüp: «Hep birlikte kalsak ne iyi olur», dedi kendi kendine.»Kimse yaralanmasa ya da ölmese, yeri değişmese ve atanmasa, her şey geçmişteki gibi kalsa.»

Gözlerini kapadığı sıra, mahzenin duvarlarıyla hafifçe boğulan ve oldukça yakından gelen homurtuyu duydu; hava kararmadan, bombalarını bir kere daha Almanların tepesine salan uçaklardı bunlar. İlk bombardıman o sabah yapılmıştı. Sonra ağır topçu, Volga'nın sol kıyısından bir saat süreyle iki kere ateş açmıştı; hava saldırısı yeniden başladığına göre, ertesi günkü kayıpların asgariye indirilmesine çalışılıyor demekti.

Kafasında bu düşünceyle uykuya daldı, nereden çıktığı bilinmeyen Levaşof ayak ucunda dikildiğinde uyandı. Sintsof hemen sol yanına bir göz attı, Zavalişin kaybolmuştu: Yerinden kalkarak hazır branda bezinin üstüne oturdu.

— Yatmana bak, dedi Levaşof. Ben işimi Zavalişin'le hallettim. Elini sıkmağa gelmiştim, görüşmeyeli epey oluyor.

— Otur öyleyse.

Uyku sersemliğini üstünden atamıyan Sintsof, ne kadar uyuduğunu hesaplamaya çalıştı.

— Oturmayacağım, uzanacağım. Hiç iyi değilim.

Az önce, Sintsof, telefonun yanına konan kandilin cılız ışığında, Levaşof'un durumundaki garipliği sezmişti. Ama şimdi yanına uzandığında, üniforma ceketinin iki düğmesinin çözüldüğünü, boynunun sarılı olduğunu ve sargı bezinden pamukların taştığını gördü.

— Nen var? Arızan önemli mi?

— Hayır, anjin. Sabahtan beri boğuluyorum, dedi Levaşof zayıf ve boğuk bir sesle. Feoktistof'tan biraz votka sürmesini istemiştim, işgüzarlığı tuttu, bunları sardı.

— Yatmadığına göre, votkayla ıslatılmış sargı bezi ne işine yarar? Daha beter soğuk alacaksın. Boynuna sıcak bir şey sarmalıydın.

Ağzından duymaya hiç alışkın olmadıkları boğuk bir fısıltıyla:

— Neler de biliyorsunl dedi Levaşof. Başka...Kendi kendine gülümsedi ve birden sordu:

— Doktor hanımı ne yapacaksın?

Sintsof kötü kötü baktı.

— Ne bakıyorsun bana öyle?

— Bu konuyu seninle konuştuğumu hiç sanmıyorum.

— Konuşmadın ama yine de her şeyden haberim var.

— Kimden öğrendin?

— Zavalişin'den.

— Ondan bunu beklemezdim.

— Suç Zavalişin'in değil. Bir raslantı oldu. Dün doktor hanım buraya geldiğinde kendisine rasladım, yanına emirberimi kattım. Söylemedi mi sana?

— Hayır.

— Neyse; fazla önemsemediğini gösterir. Ben de, buraya geldiğini bildiğimden Zavalişin'i sorguya çektim. Böyle işlerin kralı odur, bilirsin.

Sintsof'un canı sıkkındı yine:

— Bana sorabilirdin, dedi.

— Uyuyordun sen, iyice meraklandığımdan... diye karşılık verdi Levaşof gülümseyerek. Şimdi uyandığına göre soruyorum:

Doktor hanımla ne yapacaksınız?

— Ne mi yapacağız? Bilmem. Yalnız, bir daha görüşümde benimle evlenmesini isteyeceğim.

— Şu sıra, bir kadının evlenme teklifini geri çevirdiği seyrek görülüyor. Evlendikten sonra ne yapacaksınız?

— Daha düşünmedim. Herhalde alaya bağlı sağlık bölüğünde, ya da tümen sağlık taburunda bir görev isteyecek.

— Fazla ileri gitmiyor musun? Beraberliğinizin eni boyu bir gece.

— Onunla bir tek gece değil günler ve geceler geçirdim. Böyle değil tabii...

— İyi öyleyse dedi Levaşof, mesele yok. Yarın ateş kes imzalanırsa, hemen her şey alt üst olacak, yer değiştirecek, başka tarafa geçecek. Kimi yukarı tırmanacak, kimi aşağı inecek. Tümende nasıl olsa boş bir doktorluk bulunacak. Mesele değil. Asıl önemlisi hata yapmaman, kahpenin tekine...

— Olamaz.

— Savaştan hemen önce evlendiğimde, aynı şeyi düşünüyordum. Sonra pekâlâ olabildiğini gördüm. Mükemmel salak ve kör rolünü oynadım; hele eğitmenlik yapan bir siyasî görevli olduğum düşünülürse ...Bu kargaşalığın içine benim de girmem, yeni göreve atanmam çıkınca alaydan ayrılmam mümkün.

— Yazık olur! dedi Sintsof.

— Bir bakıma yazık olur, bir bakıma değil. Dün, tümen komutanından faal görev almak istediğimi söyledim. Binbaşılığım kabul edilirse, Kolokolnikof'un yardımcılığına getirilmemde bir sakınca bulmadığını bellrtti.

Saldırının ilk gecesi Gurski'yle aralarında geçen konuşmayı hatırlayan Sintsof:

— Ya seni doğrudan alay komutanı yaparlarsa? diye sordu.

— İmkan yok. Bir üst rütbeye yükselmeyi çoktan unuttum, yeter ki umduğumdan aşağısını vermesinler. Şimdilik idare ediyoruz ama her an hır çıkabilir. Bir siyasî görevlinin başına hep bela olurlar. Muvazzaf palavra sıktı mı bir kulaktan girip öbüründen çıkar, ama siyasî görevli her keresinde dikkati çeker... Hayır, ben faal görev almalıyım, savaşın başından beri bunu hissediyorum. Doğrusu, alay komutanlığını pek canım çekiyor. Neler yapabileceğimi göstereceğimden eminim. Belki beni tümen komutanı olarak bile görürsün... Hayatta ilk kez olan şey değil, bir yol izlersin ama gerçek eğilimin başka yerdedir.

Levaşof sustu, bir süre bekledikten sonra sordu:

— Zirianof hakkındaki görüşün nedir?

— Çok iyi buluyorum. Neden sordun?

— Dün onunla ilgili görüşümü bildirdim, yeniden partiye alınmak istiyordu. Sana bir şey sormadı mı?

— Parti üyesi değilim daha. Geçen ekimde adaylar arasına kabul edildim.

— Doğru, unutmuştum. İstersen yat biraz daha, ben kalkıyorum.

— Ben de, yapacak çok işim var, dedi Sintsof doğrularak... Baksana Fedor.

— Ne var?

— Geçen gece konuştuklarımızı hatırlıyor musun?

— Hangi konuda?

— Kırımlı eski dostun hakkın...

— Neden bana onun sözünü ediyorsun? Bastriukof yoldaş yeniden mi göründü ufukta?

— Henüz görünmedi ama bu hikaye hep kafamı kurcalıyor. Kim olduğunu söylemiyecek misin?

— Hiç iyi bir şey değil ama.

— Ben de iyi bir herif değilim nasılsa.

Levaşof boğuk boğuk güldü, elini boğazına götürdü.

— Amma de canımı acıtıyor, itoğlu it...

Sintsof, Levaşof'u geçirmek üzere çıktı, mahzene inmeden önce hava almak için kısa bir süre dışerda kaldı. Gükyüzü yıldızlarla bezenmişti, alışılmamış bir açıklıktaydı.

Şaşkınlıkla: «İmkansız, yarın hava güneşli mi olacak yoksa?» diye sordu kendi kendine. Stalingrad savaşı sona ermedikçe güneşin açmayacağını, açmaması gerektiğini düşünüyordu.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

RUSLAR hiç yerlerinden kımıldamıyorlardı. Ama almanlar deli gibi, sinirleri iyiden iyiye boşalmışçasına, son saatlerinin çaldığını gitgide daha yakından hissederek sabaha kadar ateş ettiler. Öyle ki, karşılarındakiler, ertesi günkü savaşın son ve kısa bir çarpışma olacağını düşünüyorlardı büyük bir rahatlıkla.

Levaşof, topçu ateşi başladığı sıra tabura geldi. Patlamaları izlemekte olan Sintsof'un omuzuna yapışıp kulağına fısıldadı boğuk bir sesle.

— Bugün sizinle kalıyorum.

Boğazı bir gün önceki gibi sarılıydı, coşkun, çakmak çakmak gözleri ateşin epey yükseldiğini ortaya koyuyordu.

Sintsof, iki patlama sırasında:

— İnsan sizden sıkılacak sırayı bulamıyor bile tabur komiseri yoldaş, dedi.

Savaşın ilk gününde olduğu gibi son gününde de Levaşof'un yanında bulunmasından memnundu.

Önceki günkü sözlerine, faal hizmete geçişine değinen Levaşof gülümseyerek:

— Benden sıkılacak zamanın çok olur meraklanma, dedi.

Topçu saldırısı sona ermek üzereydi. Özellikle çok sayıda, orta menzilli top getirilmiş, gece onlar katılmıştı savaşa. Yakından ateş eden büyük topların boğuk ve derin sarsıntıları hissedilmiyordu. Buna karşılık bir homurtu, arkası kesilmeyen bir gümbürtü dolduruyordu havayı. Çok yakına yerleştirilen bir batarya düşman mevzilerini döğüyor, sanki biri askerlerin kulağı dibinde hiç durmadan dev cevizler kırıyordu.

Çeşitli savaş gürültüleri vardır: Ya teker teker boş kovaya çarpan su damlacıkları gibi insanın içine işler saplanır kalır, ya da serseme çevirir. Ama çıkan bu büyük gürültüyle insanı öl-

dürmeye yeten demir parçasının ufaklığı arasındaki ters oranı şaşılacak ölçüdedir. O sabahki topçu saldırısı da güçlü, şen, belki havanın soğukluğu ve güneş ışınlarının da sütbeyaz gökyüzünden inmesi yüzünden buzların birbirine çarpmasını andıran tıkırtılarla doluydu.

Alman generalinin ele geçirildiği ünlü evin yıkıntıları şimdi iki yüz metre geride kalmıştı, Sintsof, İlin, Riboçkin ve telefoncuların ileri fırlamaya hazır durdukları yer, kelimenin tam anlamıyla ön saftı. Bu çizgi, ele geçen işçi mahallesinin en son üç evinin yıkıntılarını izliyordu. Derinliği seksen metreyi bulan, bir zamanlar fabrikayı çevrelemekte olup şimdi mermi delikleriyle kaplı olan iki metrelik duvarla kapalı boş arsa önlerinde uzanıyordu. Şu sıra, topçu bu boş alanı bombardıman etmekteydi.

Önceki günün akşamına kadar, duvarın ardına mevzilenen Almanlar makineliler ve otomatik tüfeklerle kendilerini korumuşlardı.

Şimdi fabrikaya bağlı çeşitli atölyelere çekildikleri sanılıyordu ama bu görüş, saldırıya geçecek bölükler ilk atılımı yaptıktan sonra, birkaç dakika geçince doğrulanacaktı. Bu anı herkes bekliyordu: Çok yakında ve biraz solda bulunan Çugunof da bekleyenler arasındaydı. Bir komut vermek için burnunun ucunu göstermişti de Sintsof tanımıştı onu. Sağdaki diğer yıkıntılarda mevzilenen ikinci bölük de ilerleyenleri arkadan koruyacak makineli tüfekçiler gibi bekliyordu. Önceki akşam iki düşman makineli yuvasını yok etmiş, gece de başka makineli yuvalarını keşfetmişlerdi. İkinci bölüğün alması gereken yol önemsizdi, buna karşılık Çugunof'un yolu uzundu. Boş arsa üzerinde kar yok denebilirdi. Fırlayan parke taşlarıyla sınırlanmış mermi çukurlarının yer yer kestiği arsayı dumandan kararmış bir buz tabakası örtüyordu. Eğilip bükülüp ünlem işaretine benzeyen bir ray saplanmıştı buza. Yanıp iskelet haline gelmiş bir tramvay yere devrilmişti. Birkaç gün önce katyuşa mermileriyle can verdikleri anlaşılan otuz kadar düşmanın ölüsü de hesaba katılırsa, saldırıya geçenlerin gözüne çarpan başka şey yoktu.

Bölükleri ileri atıldığında, Sintsof ve tabur kurmayı onları izlemeyip geride makinelilerle kalacaklardı. Saldırı zaferle sonuçlanırsa Sintsof koşup duvarın ardına sığınacak, telefoncular da onu izleyeceklerdi. Başarılı sonuç alınmazsa duruma göre karar verecek, hedefi mermi yağmuruna tutacak olan topçu yardımlarına koşacak ve bölük saldırısını yenileyecekti. Tabii, Sintsof ayağa kalkıp askerlerini peşinden sürüklemek zorunda kalmaz-

sa. Savaşta olmayacak şey yoktu. Yine de bugün başarısızlığı düşünmüyorlardı; baştan zaferin kendilerine güleceğini hissediyor, iki gün önce Stalingrad'ın merkezinde olduğu gibi, topçu saldırısı kesilir kesilmez, daha saldırıya geçmeden beyaz bayrağın duvarın ardından görüneceğini umuyorlardı.

Ama Sintsof'un bu umudunu açacağı kimsesi yoktu, gerek kendisini gerekse adamlarını savaşa hazırlamak zorundaydı.

Birbiri ardından iki çatırtı daha kulaklarını çınlattı, ardından bir, iki ıslıkla kesilen ani bir sesizlik oldu, derken sağdan ve soldan çığlıklar yükseldi; askerler, önlerinde uzanan boş alana doğru atıldılar, duvardan tüfek ya da makineli sesi gelmedi. Askerler açıklıkta koşuyor, Almanlar ateş etmiyorlardı. Birden Sintsof yere düşen gövdeyi farketti. «Yine de ateş ediyorlar», diye düşündü. Sonra askerin buzda kayıp düştüğünü anladı. Bir başkası daha kaydı, sonra yerinden fırlayıp koşuya devam etti.

Görünürde beyaz bayrak yoktu ama, Almanlar ateş de etmiyorlardı. Üç dört dakika sonra, duvara ulaşması istenen ilk saldırı dalgası yerine varmıştı, askerlerin bir bölümü yere yapışmış, bir bölümü de duvarda açılan deliklerden öbür yana geçiyorlardı. Verilecek komutu bile beklemeden, makineli tüfekçiler mevzilerinden çıkıp yürüdüler. Top ateşi tam o sıra başladı.

Alman havanlarının, birbiri ardından, sola doğru ateş açtıkları duyuluyordu. «Son mermilerini de bize saklamanın yolunu buldular», diye kendi kendine söylenen Sintsof telefoncuya döndü:

— İleri, telefon telini de ardından getir.

Yıkıntılardan ayrıldığı sıra, on beş adım kadar solunda, ötekileri, boş arazi üzerinde ilerleyen İlin'le Riboçkin'i gördü. Bakışlarıyla Levaşof'u aramak üzere döndü. Tabanca kılıfının kayışını çözmek için durmuştu. Silahı kürklü paltosunun aralığından içeri soktuğunu gördü.

Diğerleri, duvarın ardından ateşe devam ediyorlardı.

Sintsof, solundaki makinecilerin duvara varıp «maksim»lerini deliklerden birine soktuklarını gördü. Pek çok askerinin, duvarın öbür yanına geçtiklerini farkederek öte yanda hepsinin gizlenecek bir yer, ya da almanlardan kalma siperler buldukları sonucunu çıkardı. Sonra başını sağdaki tramvay iskeletine çevirip sahanlıktaki bakır tokmağa yöneltti başını. Tramvaydan ayrılırken biletçinin bu tokmağı çektiğini, oysa tokmağın aylardan beri yerinde durduğunu düşündü. Sonra, yolun üçte ikisini aşıp önünde üçte birinin kaldığını düşündü, o kadar. Sol elinin üs-

tünde öylesine zorlu bir darbe duydu ki dengesini yitirdi, sağa devrildi, makinelisini buza dayıyarak doğruldu, eline baktığında tanıyamadı. Kürklü paltosunun kolunu gördü, ama altında ne parmak vardı, ne de baş parmağıyla işaret parmağı arasındaki beyaz yara izi. Kanlı bileğinden fışkıran sivri kemik parçalarının dışında bir şey kalmamıştı.

Sağ elinde tuttuğu silâhı bırakmadan, sanki bir yerine değmesinden korkuyormuş gibi, yaralı elini gövdesinden uzak tutarak duvara kadar koştu; ancak gideceği yere vardığında durdu. Dişleriyle sargı bezinin kağıdını paralayan İvan Avdeiç'i gördü, öfkeli gözyaşlarıyla kesilen bir sesle:

— Ah alçaklar, elimi götürdüler! diye bağırdı.

Duvara yaslandı, emirberinin yaralı kolunu dirseğinin üstünden yakaladığını hissetti, dudaklarını ısırarak başını çevirdi. Müthiş bir acı duyacağını biliyor, bu acının kendisini bağırtmamasını diliyordu. Düşmanın hâlâ duvar ardından ateş ettiğini gördü geçtiği boş araziyi incelemek için başını çevirdi, bir tek gövde görmedi. Demek başka yaralanan olmamıştı. Bir an sonra, kollarında tabur komiserini taşıyarak doğru üzerine gelen Levaşof'un dev yapılı emirberini seçti. Kollarındaki adamın kimliğini açıkça belliydi, Levaşof'un sarı kürklü ceketi ve siyah keçe çizmeleriydi bunlar. Boşlukta sallanan kafasında başlık yoktu.

Duvara yaslanan Sintsof, kollarında Levaşof'la gitgide yaklaşan Feoktistof'a bakıyordu. İvan Avdeiç'in sebep olduğu dayanılmaz acı yüzünden, ısırdığı dudaklarının arasından bir çığlık kaçırdı. Feoktistof durmadan yürüyordu, yanına vardığında Levaşof'u kara yatıracağına sırtını duvara verip oturdu. Levaşof yerinde durmak istemiyordu, yana kaymaya başladı; boğazı koca bir mermi parçasıyla delinmişti. Paralanan sargı bezi ve pamuklar arasından pembe ve kurşunî bir madde fışkırıyordu. Paltosunun önü kan içinde kalmıştı.

Feoktistof, Levaşof'un boğazına değil de, sapasağlam, gözleri açık yüzüne baktığından öldüğünü bir türlü anlıyamıyordu. Gövdenin yere düşmesini önlerken kara oturdu, komiserinin başını elleri arasına aldı ve ölümün işini bitirip bitirmediğini anlamak isteyen doktorlar gibi gözbebeklerine baktı.

Ayakta duran Sintsof'un gözleri hep Feoktistof'la Levaşof'un ölüsüne dikiliydi. Beyni bu gerçeği kabul etmek istemiyordu ama Levaşof sağ olamazdı.

Eli öyle acıdı ki, köpekler gibi haykırmaya koyulacağını anladı. Bütün gücünü harcıyarak kendini tuttu, alt dudağını bıra-

kıp yeniden ısırdı, acılı yaşlarla dolan gözlerini kapadı. Tam o sıra, Avdeiç'in ne yapmakta olduğunu düşünürken (ikinci bir sargı beziyle sarıyordu herhalde elini) sessizliğin geri geldiğini farketti. Duvarın öte yanından, tam ardından gelen gürültüler kesilmişti. Hiç bir yerden ateş eden yoktu. Az önce, İvan Avdeiç ilk bezi sararken henüz ateş ediliyordu, ama şimdi çıt yoktu. Yaranın sarılması işlemi bitmek üzereydi, geri gelen sessizliğe kulak verdi. Stalingrad'da savaş bitmiş, bir elini yitirmiş, Levaşof ölmüştü.

Bir süre daha, gözleri kapalı ayakta durdu. İvan Avdeiç işini bitirmiş, nedenini anlıyamadığı bir hareketle başını tutup Sintsof'u duvardan uzaklaştırmıştı. Gözlerini açtığında Avdeiç'in kolunu boynuna astığını gördü.

Tam o sıra da, kısalmış, bezlerle örtülü, bir insan elinden çok, at toynağını andıran eline ulaştı bakışı.

Birden başı döndü, ayakta duramıyacağını anladı, «oturmak istiyorum» dedi ve yere, Feoktistof'un omuzlarından tutmaya devam ettiği Levaşof'un yanına çöktü.

— İyi ama öldü işte, görmüyor musun? dedi İvan Avdeiç.

Feoktistof anlamadığını gösteren bakışlarla ona baktı ve:

— Biraz tutuver, dedi, gidip başlığını alacağım.

Büyük bir inançla konuştuğundan Avdeiç karşılık verme cesaretini kendinde bulamadı, duvarın dibine oturup Levaşof'un başını tuttu. Feoktistof da, ardına bakmadan, Levaşof'un başlığının hemen yanına düştüğü tramvay iskeletine yürüdü.

— Atar damarı kopmuş, bu da başlığını almaya gidiyor! diye bağırdı İvan Avdeiç.

Gerçek apaçık ortadaydı, Sintsof gözleriyle görüyordu ama içinde bir şey Levaşof'un varolmadığına, ölümün geldiğine ve bir saniyede işini gördüğüne, savaşın kesildiğine inanmak istemiyordu.

Üç, dört dakika sonra Ilin göründü. Alay siyasî yardımcısının öldüğü, yüzbaşının da yaralandığı bildirilmiş, işi gücü bırakıp gerisin geri dönerek duvarın öte yanına geçmişti. Az önce, savaş sırasında bir şey görmemişti, ters yönde koşuyordu. Duvara varır varmaz, Riboçkin'le birlikte öbür yana atlamıştı.

Sanki neden bir şey görmediği soruluyormuş gibi, bunu anlatıyordu. Sintsof'la konuşurken bakışlarını da Levaşof'tan ayıramıyordu.

Feoktistof başlığı getirdi, sonra Levaşof'u tutmaktan vazgeçti; her şeyi anlamıştı. İvan Avdeiç'in yardımıyla onu, duvarın dibindeki karlara uzattı. Başlığı başındaydı, tabancasının kabzası paltosunun aralığından görünüyordu hâlâ. Levaşof ölmüştü ama silahı yerindeydi.

— Elimi götürdüler! diye tekrarladı Sintsof İlin'e.

Başına bunca dert açan, görevinde kalmak için mücadele etmesine sebep olan, kabuk bağlayana dek canını acıtan, sanki bir balta vuruşuyla kopuveren bu eli yitirmek onu kudurtuyordu.

— İşte saatiniz, yüzbaşı yoldaş, dedi İvan Avdeiç.

Sintsof önce bir şey anlamadı, sonra gözü emirberinin kendisine uzattığı ele takıldı; siyah kadranlı, fosforlu saati Avdeiç'in avucundaydı. İvan Avdeiç'in, elini sarmadan önce saati çıkardığını o an anladı. Aynı zamanda, saati hemen geri vermekle, farkına varmaksızın, taburuna veda etmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Taburu da Sintsof'a veda ediyordu. Hastaneye girmek için askerlerinden ayrılacak, hastanede saate ihtiyaç duyacaktı. Orada yalnız olacaktı çünkü.

— İşliyor mu? diye sordu Sintsof.

— Evet.

Paltosunun eteğini kaldırdı, saati pantolununun cebine soktu, bir türlü kafasından atamıyacağı bir saplantıyla İlin'e:

— Taburun komutası sana devredilmiş sayabilirsin, dedi.

— Peki.

— Teslim oluyorlar. Her yandan çarşaflar, peçetelerle çıkıyorlar. Sıraya girip yürümeye koyuldular. Riboçkin'i orada bıraktım. Zavalişin de orada, onlarla konuşmaya gitti.

— Sen de git, dedi Sintsof. Hepsinin üstünü gerektiği gibi arayın, silah bırakmayın hiç birinde.

— Çok kalabalık. Hepsinin üstünü arayabileceğimizi sanmıyorum.

Sintsof doğruldu, gücünü yitirmemişti, yürüyebilecek durumda olduğunu hissediyordu. Duvardaki ilk deliğe kadar İlin'i geçirmek istedi. Gerçekten de, en yakın atölye yıkıntısının hemen yanında, başlarında beyaz bezlerle sıra halinde ilerleyen Almanlar rahatça seçiliyor, başka bir atölyeden ikinci bir dizi avluya çıkıyordu.

— Şunlara bakın, ne biçim herifler! diye bağırdı. Hadi git! İşiniz başınızdan aşkın olacak. Ben de sağlık taburunun yolunu

tutuyorum.

— İlk yardım, kızaklarıyla birlikte hemen arkamızda, üç yüz adım kadar beride olmalı, dedi İlin.

— Kızağın gereği yok, İvan Avdeiç bana yeter.

— Sana Riboçkin'i yollayacağım.

— Zahmet etme hiç. Oraya varırız nasılsa.

İlin Sintsof'un yüzüne baktı, komutanlara özgü sert sesle İvan Avdeiç'e:

— Yüzbaşıyı sağlık taburuna değil, doğru hastaneye götürün, dedi. Dönüşünüzde raporunuzu verirsiniz, haberli olalım da kendisini ziyaret edebilelim. Anlaşıldı mı?

— Evet teğmen yoldaş. Anlamak için sihirbaz olmak gerekli değil.

İlin, duvar dibinde yatan Levaşof'un ölüsüne son kez baktı, elleri öfkeli bir hareketle paltosunun eteklerini döğdü.

— Ah o havanı elime geçirebilseml Levaşof gibi bir adamı öldürdüklerini düşündükçe...

— Bağırıp yakınmak bir işe yaramaz, dedi Sintsof. Zavalışin'le birlikte, son anına kadar bizlerle birlikte olduğunu belirten bir rapor yazsanız daha iyi edersiniz. Belki de, ölümünden sonra kendisine bir nişan verirler.

— Verirler ama ne işine yarar? Mezarını süslemeye mi?

— Hayır, ailesini sevindirir... diye başladı Sintsof, hemen ardından ekledi:

— Öyle ya, kimsesi olmadığını söylemişti bana..

— Alayla tümene haber vereceğiz, dedi İlin. Hepsi buraya koşar şimdi. Artık kendine bakmalısın.

— Oldu, biz gidiyoruz, taburun komutası sana kalıyor.

Sağlam koluyla Sintsof İlin'i son kez kucakladı. On adım kadar gittikten sonra da döndü:

İlin hâlâ Levaşof'un önünde ayakta duruyordu, başını kaldırıp seslendi.

— Yarın seni görmeye geleceğiz, ziyaretimizi bekle!

Böylece Sintsof, ikinci kez komutayı İlin'e devrediyordu. Ama bir daha geri almamacasına.

Elin sağlam kaldığını, sadece parmakların koptuğunu, hattâ baş parmağın ilk boğumunu bile iyi gördüğünü söyleyen Avdeiç yol boyu Sintsof'u avutmaya çalıştı.

Sintsof susuyordu, içinde ne konuşacak güç vardı ne de istek. Son geceyi geçirdiği mahzene vardıklarında, İvan Avdeiç'ten çantasını getirmesini istedi. Karanlıkta bir yere çarpmak-

tan çekiniyor, açık havada beklemeyi mahzene inmeye yeğ tutuyordu.

Gökyüzü, saldırının başındaki gibi bulutsuzdu. Ortalık sessizdi, güneş parıldıyordu ama kendisi için savaş bitmişti. Böyle bir şey olabilir miydi hiç? Evet olmuştu işte. Savaş sonucunun anlaşıldığı sıra savaş dışıydı.

İvan Avdeiç çantayla mahzenden çıktı, yollarına devam ettiler. Güneş ışınları yüzlerine vuruyordu. Sintsof, savaşın sonucuna birkaç saniye kala yaralandığı için öylesine öfkeliydi ki, bunu düşünecek gücü bile yoktu.

İlk yardımın bir kaç adım ötesinde Pikin'e rastladılar.

Yanında, bayrağı götüren beyaz paltolu alay komiseri yürüyordu. Hızlı adımlarla ilerliyor, uzun bacaklı Pikin'i bile geride bırakmış, esirleri bir an önce görmek için sabırsızlanıyordu sanki. Artık, ön saflara hiç adımını bile atmıyanlar görüntüyü izlemeye koşacaklardı.

Pikin'in üç adım ötesinde, Sintsof elini kepine götürdü Pikin de onu selamladı ve durdu.

— Neniz var yüzbaşı yoldaş? Yaralandınız mı?

— Parmaklarım koptu.

Pikin yüzünü buruşturdu, öfkeyle gırtlağını temizledi.

— Alay komiseriyle birlikte sizin taburu görmeye gidiyorduk biz de. Bir sürü subayı esir aldığınızı söylediler ama yaralandığınızı bildirmediler. Diğer alayların kaşısındaki düşman birlikleri, topçu ateşi kesilir kesilmez, tek kurşun atılmadan teslim oldu.

Sintsof omuz silkti.

«Neden diğerleri teslim oldu de bizim karşımıza raslıyanlar savaşa devam etti, anlıyabilene aşkolsun. Yaralandığımı neden bildirmediler, o da bilinmez. İyi haberler kötülerden daha çabuk yayılır... Dolayısıyla, Levaşof hakkında da bir şey bilmiyorlar...»

— Komutayı kime devrettiniz?

— İlin'e.

— Kayıplarınız ne kadar?

— Bildiğim kadarıyla benden başka yaralı yok.

Levaşof'un ölümünden söz etmek zorundaydı, ama komiserin ölesiye nefret ettiği bu beyaz paltolu hayvanın önünde söylemek istemiyordu. Beş dakika sonra her şeyi öğreneceklerdi nasılsa.

— Evet, dedi, ne büyük talihsizlik! Hem de son dakikada!

Sizi yürekten destekliyorum, diye ekledi elini uzatarak. Sizi gördüğümü General Kuzmiç'e söyleyeceğim. Ziyaretinize geleceğiz. Yalnız doktorları ayarlayın da sizi ordunun dışında bırakmasınlar.

Pikin'in bu sözleri alay olsun diye mi, yoksa kendisini avutmak için mi söylediğini pek kestiremiyen Sintsof:

— Elimden geleni yapacağım, dedi.

Aslında böyle bir yarayla emekliye ayırmaktan başka işlem uygulayamazlardı kendisine; bu durumda da, uğraşmanın ne önemi kalıyordu?

Sanki eline birbiri ardından çiviler sokuluyor, dayanılmaz bir acı içini buruyordu. Son bir gayretle adımlarını sıklaştırdı.

Sağlık taburunda, yarasını temizlemeden önce Sintsof'a bir buçuk desilitre votka içirdiler. Pansuman tamamlanınca, günün ender yaralılarını hastaneye götüren kamyonun şoför yerine geçti ve hemen uyudu.

Kamyon durduğu için uyandı. Bu hareketsizlikte, Sintsof'u uykusundan uyandıran bilinmez bir uyarı vardı. Bir sürtünme, bir hareket duyuyor, kamyonun hemen dışında bir şeyler oluyordu.

Gözlerini açtı, kapalı camın ardından baktı ve omuzlarıyla kamyona sürtünerek geçen dörder kişilik bir dizi Alman esiri gördü.

Duraklamalarının nedenini bilmiyordu. Şoför aşağı inmişti. Herhalde yol tıkanmış, önlerindeki kamyonlar da durmak zorunda kalmıştı. Almanlar, kamyonun kenarına sürtünerek hiç durmadan yanlarından geçiyorlardı.

Sintsof onları camın ardından görüyor, omuzlarının, yüzlerinin, başlıklarının, yakası kalkık kaputlarının, keplerinin üstünden yemeniler ve paçavralarla sarılı başlarının, sakalları uzamış solgun yüzlerinin, ara sıra kendisine bakan gözlerinin geçtiğini seçebiliyordu.

Tutsak edilmiş, silahları alınmış Almanlar geçiyorlardı önünden. Bir çok Alman, yığınla Alman. Silahları susalı birkaç saat olmuştu ve onlar, sırayla cephe gerisine gönderiliyorlardı. Sendeleyip yuvarlanıyor, ilerliyorlardı. Sintsof birinin devrildiğini, bir takım ellerin koltuğuna yapışıp onu sürüklediklerini gördü. Derken bir kesinti oldu, hepsi geçip gitmişti herhalde. Hayır, yanılmıştı işte, az sonra yeni bir esir dizisi kamyonun yanından geçiyordu, omuzların sürtünmesi yeniden başladı. Avurdu çöküK, traşsız, zayıf, kulakları indirilmiş kürk başlık ya da

kasket giymiş birkaç subay önlerindeydi. Askerler onları izliyordu, bir yığın asker...

Şoför telaşla yerine geçti, buz gibi bir hava dalgası içeri doldu, kapıyı çekti ve motörü çalıştırdı. Şimdi Almanlar kamyonun yanından değil, kamyon onların yanından geçiyordu. Hem uzun süre, bir kilometre, belki bir buçuk kilometre boyunca. Bu görüntüden gözlerini alamayan Sintsof da hep onlara bakıyordu.

Ne nefret, ne de büyük bir sevinç, sadece şaşkınlık duyarak görüyordu Alman esirlerini camın ardından. Bu kadar çok Almanın ele geçmesi mümkün müydü?

Hepsini geride bırakıp yol açıldığında, şoför:

— Artık savaşmak yok, değil mi yüzbaşı yoldaş? diye sordu.

Kendisinden söz ettiğini sanan Sintsof döndü, ama şoförün yüzünü görünce yanlarından geçtikleri esirler için söylediğini anladı.

— Evet, savaşmak yok artık, diye tekrarladı. Sonra içinden: «Ya ben?» diye sordu. Evet, savaş onun için de bitmişti. Taburun başına getirilmesi Pikin'in sorusu -«Görevinizi başarabilecek misiniz?»-, verdiği cevap -«Evet»-, yeni silah arkadaşlarıyla ilk tanışması, içine kapanık Tumanyan, yaşayanlar arasından çekilen Levaşof, Riboçkin ve şiir sevgisi, «dekabrist» Zavaliçin, kendi yerini alan İlin hep geçmişte kalmışlardı. Hep uzaktı artık, ilk savaşı da, sonuncusu da. Önünde hastaneyle numarasından (-153-) başka yeni bir şey yoktu.

Bu numarayı bir kağıda yazmış ve İvan Avdeiç'e vermişti. Bütün direnmelerine rağmen onu yanına almamış, yanaklarından öpmüş ama sağlık taburundan öteye götürmek istememişti. Şimdi İvan Avdeiç, ardında bir yerde tabura doğru yol alıyordu herhalde, belki varmıştı tabura. Sintsof'un bütün varlığı ve İvan Avdeiç'in çaktırmadan eklediği birkaç konserve kutusuyla dolu çanta ayaklarının altındaydı. Avdeiç'in kendisine yaptığı son hizmetti bu.

Hayır, her şey bir yana, son hizmeti değildi. Ona bir hizmette daha bulunacaktı, bulunabilecekti. Ayrılacakları sıra Doktor Yüzbaşı Ovsiannikova kendisini görmeye gelirse, bir şey eklemeden ya da gizlemeden yarasını olduğu gibi anlatıp hastane numarasını vermesini rica etmişti. Bir an: «Ne yazık ki, yaralandığım sıra yanımda değil!» diye düşünmüş, hemen sonra bu düşünceyi kafasından kovmuştu. Tanrı böyle bir şeyden

korusun!

Esir dizilerinden ayrılalı beri, acısı bir an bile Sintsof'u rahat bırakmıyordu. Saatini cebinden çıkardı, baktı. Tanya'nın «Vakit geldi» diyen sesini, düşünde duyar gibi oldu.

Bütün bunların evvelki gece olup bitmesi ve üzerinden otuz altı saat geçmesi mümkün mü? Tanya yanındaydı, elini tutup çevirmiş, siyah kadran üzerindeki fosforlu akrep ve yelkovana bakmıştı; birden, taşırken kendisini hatırlaması için, saati Tanya'ya armağan etmeyi düşündü. Ama ne zaman görecekti onu, bütün mesele buradaydı.. Şimdi ne olacaktı? Bir elini yitirdiği için her şeyi yeniden gözden geçirmesi gerektiğini düşünmedi. Hayır, bu noktada kendi kendini sorguya çekmesini engelleyen bir şey vardı Tanya'da. Sadece, her şeyin amansız bir şekilde karıştığını düşündü: İyileşince ne olacak, nereye gönderilecekti? Neler onun için mümkün ya da imkânsız sayılacak, Tanya ile nerede olacaklardı?

Yeniden bir öfke dalgası içinde kabardı: Savaşın sonuna beş dakika kala! Hem de koca taburda yalnız kendisi! Evet, savaş dışı kalmıştı. Her şeyin de bir sınırı vardı artık, altıncı kez yaralanıyordu. Savaş kendisine karşı sınırsız bir cömertlik göstermişti.

Bütün bunları öfkelenmeden, soğukkanlılıkla, sağduyuyu elden bırakmaksızın düşünmek istiyor ama bir sonuca varamıyordu. Bir şey, hayatı savaşsız, savaşı da kendisi olmadan düşünmesine engel oluyordu, sağduyu çağrısı etkisiz kalıyordu.

Kendisi için her şeyin bittiği yeri, kararmış bir buz tabakasıyla kaplı arsayı, solunda ünlem işaretine dönüşen rayı, sağındaki tramvay iskeletini, tam karşısındaki beton duvarı yeniden gözünün önüne getirdi.

Levaşof'un nereye gömüldüğünü bilmek isterdi. Bir gün Levaşof, Sovyetler Birliği Kahramanı Polivanof'u Stalingrad şehrindeki Kahramanlar Alanına gömdürmeyi başaracağına yemin etmişti. Şimdi onu nereye gömeceklerdi acaba? Adını anmak için ellerinden geleni yapacaklardı hiç kuşkusuz. Saygı duruşunda bulunulacak, bütün tabur temsilcileri cenazesine gelecek, cenaze günü ya da en geç ertesi gün adına geçici bir mezar taşı dikeceklerdi. Belki bu duvarın önüne daha sonra bir bahçe ya da o tür bir şey yapılırdı? Belki de hiç bir şey, ne park, ne fabrika yapılırdı. Savaştan sonra bütün yıkıntıların üstünden silindir geçirilir, boş yere yeni bir şehir dikiliverirdi.

O sabah Levaşof'a: «Sizinle insan sıkılacak zaman bula maz», demişti, şimdi bu sözleri söylediğine utanıyordu. Hayatının sonuna kadar da, düşündükçe üzülecekti. Hele malûlen emekliye ayrılırsa, bu hayat uzun olacağa da benzerdi.

Levaşof, Kırım'dayken görevi başından tüyen alay komiseriyle de hesaplaşamamıştı, sırrını mezara götürüyordu. Bu Bastriukof denen herif yaşıyor ve yükseliyordu, kimse alçağın biri olduğunu ispatlayamazdı. Hayır, hiç bir şeyi ertesi güne bırakmaya gelmiyordu, özellikle savaşta. Hiç bir şey yarına bırakılmamalıydı savaşta.

Bu son sözleri yüksek sesle tekrarladığından şoför başını çevirdi. Levaşof'la tartışmayı sürdürebileceğini sanıyordu Sintsof.

Tabur komiseri, yeryüzünde kimsesinin kalmadığını anlatmıştı. Öyleyse anısını kim yüreğinde taşıyacaktı? Ben, dedi Sintsof kendi kendine. Yaşadığım sürece ben. Ya İlin, o da taşımaz mı? Tabii ki taşır. Riboçkin de, ara sıra iyice hırlaştığı Tumanyan'la Feoktistof da. Yeryüzünde kimsesi bulunmadığını söylesin dilediği kadar, babası, anası, karısı, çocuğu, yeğeni olanlardan çok fazla sayıda, anısına saygı gösterecek dostu vardı.

— Bakın, yine onlar! diye bağırdı şoför.

Uzun bir esir dizisine yetişmişlerdi. Ağır adımlarla, yolun sağından kayarak, karlara yuvarlanarak ilerliyorlardı; düşüyor toparlanıyor, birbirlerine tutunup yeniden düşüyorlardı. Yürümelerinde, yere düşüp kalkmalarında, kendilerini yolun kıyısına iten arabalarla ilgilenmeyişlerinde, her türlü sınırı aşan bir umutsuzluk ve bitkinlik seziliyordu.

«İşte yine Almanlar, onlar», diye söylendi Sintsof kendi kendine. Teker teker bakıldığında acınacak haldeydiler ama, bu yeni ve sonu gelmez esir dizisi, acısıyla bitkinliğinin içinden fışkıran gizli bir zafer duygusu uyandırıyordu yüreğinde.

Yaralı kamyonlarının yolda takılıp kalmalarının nedeni Serpilin'in orada bulunmasıydı. Fabrikalar mahallesini gezdikten sonra, bu yoldan ordu kurmay başkanlığına dönüyordu. Esir dizisini geçmiş, en başa vardığında cipini ve ardından gelen kamyonları durdurmuştu. Kafilenin başındaki subaydan, izleyeceği yönü öğrendi, emirberine de çok önemli bir noktayı not etmesini emretti: Yolun iki kıyısına işaret koymak gerektiği unutulmamalıydı. Hava kararıp esirler yollarını şaşırırlarsa, cephe gerisindeki birliklerin konakladıkları yerlere düşebilir, yanlış anlama sonucu kurşuna dizilenler olurdu.

Esirleri, en kısa zamanda Stalingrad'dan çıkarmak akıllıca bir şeydi ama, şu ya da bu kafilenin hava kararmadan nereye götürüleceği, geceyi nerede geçireceği akşam yemeğiyle sabah kahvaltısının nereden sağlanacağı konusunda kopkoyu bir karanlık hüküm sürüyordu henüz.

Savaşın başından bu yana, Kızılordu hiç bu kadar çok sayıda esir almamıştı. Üstelik kimse, zaferin gerçek büyüklüğünü farkedecek durumda değildi. Cipiyle yanından geçtiği altıncı esir dizisini gören Serpilin, Almanlara göz atarken: «Belki şimdi bile, zaferin büyüklüğünü farketmiyoruz» dedi kendi kendine.

Sabahı, her zamanki gibi kurmay başkanlığında değil, Batyuk ve Zakharof'la birlikte, daha ileri götürülen geçici karargahta geçirmişti. Kurmay başkanlığında görev alalı beri durmadan savaşçı içgüdüsünü yenmeye çalışıyordu ama, son savaşta bu yanı yine kendini göstermişti: Son çarpışma oluyordu ve zayıftı insanoğlu, yakından izlemek istiyordu savaşı!

Zakharof, gün doğar doğmaz, ön saflara gitmek üzere karargahtan ayrılmıştı. Batyuk, ilk telefonu bekleyecek cesareti göstermiş, Almanların teslim olduğunu öğrenir öğrenmez o da yola çıkmıştı. Bütün görevler de Serpilin'in sırtına yığılivermişti böylece. Kısa süre sonra 83. tümen komutanı Albay Kortunof'dan gelen yeni bir telefon Alman kolordu komutanının teslim olmayı kabul ettiğini bildirdi. Ancak, kolordu komutanı bir generale teslim olmak istiyordu; karargâhından ayrılması gerekti. Gidişini Batyuk'la Zakharof'a bildirmelerini söyledi, yarım saat sonra da cipi, bir süre Rus ordusu ön saflarının mevzilendiği yerden, ardından da Almanların eski mevzilerinden geçti.

Bu kargaşalıkta iki ordu mayınlarının da nereye yerleştirildiğini, yerleştirenlerin kimliğini, mayınların ne zaman ve nasıl döşeneceğini bilen çıkamıyacağından, tehlikeyi hiçe sayarak ilerledi ve kazasız belasız, koca mahzenini düşman kolordusunun karargah olarak kullandığı atölye yıkıntısına ulaştı.

Orada Serpilin, çok değişik bir durumla karşılaşacaktı. Silahı alınmış ve tabur ya da bölük komutanlarının yönetimindeki Alman askerleri fabrikayı boşaltmaya başlamışlardı bile. Kolordu kurmayına bağlı, silahsız on kadar subay da, atölyenin hemen yanında, dumandan kararmış karların üstünde ayaklarını yere vurarak bekliyorlardı. Ama kolordu komutanıyla diğer iki general, emir subayları ve muhafızları mahzenden ayrılmamışlardı.

Orta yaşlı, sakalları uzamış, yorgunluktan bitkin düşmüş, teslim olmaya hiç yanaşmayan bu Almanlara ateş püsküren tümen komutanı Albay Kortunof:

— Onları biz bu mahzene kıstırdık, general yoldaş, dedi. Ben olsam onlara uzun uzun söylevler çekmez, ben onları ..

Soluğunu kesen duyguları olduğu gibi dışarı dökemiyerek sustu. Ama Serpilin her şeyi anlamıştı bile. Albaya değil de generale teslim olmak isteyen kolordu komutanının kurumu Albay Kortunof'la askerlerini durduramazdı. Mahzene dört, beş elbombası sallar, Alman generaliyle emrindekilerden kimse hayatta kalmazdı o an. Ama bu konuda bir günlük emir vardı. Üstelik çok da sertti bu günlük emir. Sertliğinden ötürü, uğradığı hakarete rağmen Kortunof bu günlük emri çiğneyememişti.

Komşu tümen komutanını yardıma çağırabilirdi, generaldi o. Çağrıldığına da çok sevinirdi, ama bu tür bir davranış Kortunof'un gücünü aşıyordu. Üstüne telefon etmeyi yeğ tutmuş böylesi ona çok daha rahatlatıcı gelmişti.

— Neredeler? diye sordu Serpilin .

— En dipte. Savaşın başında miğfer yapılan yerde. Mahzenin altında, miğferlerin sağlam olup olmadığını denendiği beton bir atış yeri vardı. Oraya çekildiler. İnip görecek misiniz?

— Neden inecekmişim? Tercümanınız var mı?

— Evet, general yoldaş.

— İnin ve tercüman aracılığıyla ordu kurmay başkanının geldiğini bildirin. Çıksınlar.

Verdiği emri yerine getirmek üzere Kortunof'la tercüman aşağı inerken cipinin yanında duran Serpilin yan gözle Alman subaylarını süzüyordu. Dizi halinde yürüyenler bitkindiler, yorgundular, askerlerinin kaderini paylaştıkları görülüyordu; ikişer ikişer dizilen kurmay subayların ise üstleri başları daha temiz pak. Üniformaları daha düzgündü. Diğerleri kadar aç değildi görünüşleri .

Alman kolordu komutanı, yanında iki generali ve ardında, son ana kadar karargahı koruyan silahı alınmış askerleriyle mahzenden çıktı.

Kısa boylu, çarpık bacaklı, kaputunu sırtına geçirmiş, çizmeli ve kasketli bir adamdı bu. Mahzende uzun süre kalmak yüzüne hastalıklı sarı bir renk vermişti. Gaga burunluydu, şakakları yanı da Tatarlar gibi elmacık kemiklerinin çıkık olmasıydı. Sırtına bu üniformayı giymese, Serpilin onu asla Alman sanmazdı. Diğer iki generalin sırtında, belden sıkılmış ve kürk

yakalı paltolar, başlarında kürk başlıklar vardı. Komutan sinek-kaydı traşlıydı, dik başını ve çıplak boynunu ayaza verirken, sakallı, başları önlerine eğik, soğuktan ve korkudan donan iki general ardında tepinerek dolanıyorlardı.

Serpilin, tercüman aracılığıyla rütbesini ve görevini bildirdi, üç düşman generalinin söylediklerini dinledi. Kolordu komutanı «sayın general »in sorularına cevap vermeye hazır olduğunu bildirdi. Serpilin, soracak sorusu bulunmadığını, kolordu komutanıyla diğer iki generalin hemen arabaya bindirilip yanlarına bir albay katılarak doğru 111. Tümene gönderileceğini söyledi.

— Sizden ikinci bir araba istemek zorunda kalacağım, dedi Serpilin Kortunof'a.

— Emredersiniz, diye karşılık verdi Kortunof.

Bu kadar gayretkeşlik göstermekle, Kurtunof, sanki Serpilin'le alay ediyordu: «Onları önce ben yakaladım, teslim olmaları için senin gelmen gerekti, şimdi gönderilmelerini istediğin yere kadar yine benim araba vermem gerekiyor. Emredersiniz tabii, askerin tek parolası bu.»

— Subaylarım benimle gelmiyecekler mi? diye sordu kolordu komutanı.

— Hayır, onlar sizden ayrı yere götürülecek.

— Öyleyse sizden, kurmaylarımla vedalaşmak için izin istiyorum.

Bu dileğinin ne denli önemli ve resmi olduğunu belirtmek için topuklarını şaklattı ve elini kasketine götürdü.

Tercüman söylediklerini çevirdi, sorgu dolu bakışlarını Serpilin'in üzerinde gezdirdi. Tercümanın yanında duran Albay Nikitin irkildi, bu Serpilin'in gözünden kaçmadı ama hazırladığı cevabı da kesinlikle değiştiremedi. Savaşlar devam etseydi düşünürdü ama, o an, vedalaşmalarında bir sakınca görmedi.

— İzin verdiğimi söyleyin.

Alman generali yeniden elini kasketine götürdü, bir kaç adım ötede duran subaylara doğru yarım çark etti. Diğer iki general yerlerinde kıpırdamadılar bile.

O ana kadar karlar üstünde tepinen subaylar sıraya dizilip esas duruşa geçtiler.

— Arkadaşlar, dedi Alman generali kırgın bir sesle. Stalingrad cehennemine büyük bir yüreklilikle göğüs gerdiniz. Rusya'nın kışına da aynı yüreklilikle karşı koydunuz. Aynı yüreklilikle Rusya'da tutsak geçireceğiniz günlere de davana-

cağınızı umarım. Elveda!

Nazi selamı verdi, döndü, yanında Nikitin'in beklediği iki kapısı açık arabaya doğru yürüdü. Sağlam adımlarla yürüyor, gözlerinde yaşlar parlıyordu. Tutumu, verdiği söylev sayesi uyandırabilirdi, gözyaşları da güçsüzlükten çok güç belirtisiydi. Bunlar geçti Serpilin'in kafasından, ama en önemli kaygısı başkaydı. Bu tür askerlerle yapılacak savaşın uzun, belki çok uzun olacağını düşünüyordu. Kazandıkları zaferden sonra bunları tekrarlamayı hiç istemiyordu canı, ama kendini duygularına bırakmaya da hakkı yoktu.

Nikitin, üç general ve iki arabayla (kendininki ve Kortunof'un verdiği) yola çıktı; Serpilin de albaya, dört kamyon hazırlatıp esirleri kurmay başkanlığına gönderme emrini verdi.

— Neden böyle surat ediyorsunuz albay yoldaş? Alman generali size teslim olmadı diye mi kızgınsınız? Başka dert mi kalmadı! Onları ve komutalarındaki birlikleri ele geçiren yine siz ve tümeniniz. Ölü değil canlı Alman generaline ihtiyacımız var, o zaman da teşrifata uymak gerekiyor.

— Anlıyorum general yoldaş, diye karşılık verdi Kortunof. Ama gerçeği söylemek gerekirse, askerlerimden utandım. Herifi biz yakaladık, tümen komutanı olan benim önümde silahını bırakmayı kabul etmedi.

— Neler söylüyorsun, utanmak ne demek? Kolordu komutanı olarak onun utanması gerekir, en azından on albayın görevli bulunduğu kurmayıyla birlikte bir albaya esir düştüğü için. -Bugün esir edilenlerin sayısı kaçı buluyor?

— Şimdilik, kabataslak dört bini.

— Tümen mevcudu ne kadar?

— İki binden az...

— Yapın öyleyse hesabını, her asker iki düşman esir etmiş. Bir de, utanıyorsunuz sonra!

— Anlıyorum general yoldaş. Zafer zaferdir, orası muhakkak.

Söylediklerine rağmen bozuk yüzü, Alman generalinin, generalliği çoktan hakettiği halde ayağının dibine kadar gelen fırsatı iki kere kaçıran Albay Kortunof'a kendisine teslim olmak istemeyişine üzüldüğünü gösteriyordu. General olmayışı bakın nelere yol açmıştı!

Serpilin, Kurtunof'un gözlerindeki gizli serzenişi okudu, bir şey söylemeden elini sıktı ve karargâhına döndü.

Dönüş yolunda, subaylarıyla vedalaştıktan sonra kendisi-

ne dönen ve arabaya binmeden önce gözleri yaşlarla dolu: «Generalim, umarım bütün eşyamın, anlaşma gereğince...» diyen kolordu komutanını hatırladı ve gülümsemekten kendini alamadı.

Bir el hareketiyle sözünü kesmiş ve tercümana fırsat vermeden, Nikitin'i göstererek almanca karşılık vermişti:

— Bu tür işleriniz için albaya başvurun.

Son sözü almanca söylemek zevkinden yoksun kalmamış, bir şey eklemeden sırtını dönmüştü; yine de, arabalar gittikten sonra generallerin bavullarının korunmasını Kortunof'a hatırlatma tedbirliliğini de gösterdi.

— Bilirsiniz, bunlar düzenli insanlardır. Sizden, esir anlaşmasında öngörülen bütün şartlara uymanızı bekliyorlar. Gereğini yapın da şu «Kaba Slavlar», sigara küllerini adamların eşyası üzerine silkmesin.

Ordu kurmay başkanlığına vardığında, beklediği gibi, heyecanlı bir hava buldu. Zaferi kutlamaktan çok daha başka işleri vardı: Tabii, herkes bu zaferi yüreğinde taşıyordu ama, bir yığın işin üstesinden de gelmek gerekliydi. Serpilin'den önce kurmay başkanlığına varan Batyuk, esir sayısının ve tümen başına düşen savaş ganimetinin akşam bildirisinde yer alması için telefona sarıldı. Saldırının başından bu yana, her birliğin elde ettiği toprağın sınırlarını özellikle belirtmelerini istiyordu. Böylece öz malını ortaya koyacaktı; hele bir rastlantı sonucu, kendi sınır bildiği çizgide bir kamyon ya da uçaksavar topu bulunmasın. Diğerleri ne yaparsa yapsın aldırmaz, bu aracı hemen kendi listesine geçirirdi. Hem bundan sonra başka bildiri yayınlanmıyacaktı, bu bal gibi sonuncusuydu.

Her şeyi hazırlamak için gece yarılarına kadar deliler gibi çalışmak gerekiyordu.

Batyuk başkalarına da telefon etti; önce, nişan almalarını istediği kurmay subayların bir listesini yaptırmak için Serpilin'i aradı. «Sonra pişmanlıktan ne kadar gözyaşın varsa dökersin hal» Ardından, bir yanlış anlaşılmayı aydınlatmaya çalıştı: Tümenlerden gelen bilgiye göre, ordu o gün beş düşman generali esir etmiş, oysa cephe komutanına dördü teslim edilmişti Demek biri kaybolmuştu. Serpilinin durumdan haberi vardı, raporların doğru olduğunu, ordunun gerçekten beş düşman generali yakaladığını, ama tartışma konusu olan beş sayısının aslında hiç de tartışma konusu olmaması gerektiğini anlattı da Batyuk'un yüreğine su serpti. Hitler, evvelki akşam bir albayı

generalliğe yükseltmişti ama adam henüz albay üniformasıyla dolaşıyordu, teslim olduğu an bunları söylemişti.

— İşinizi bitirdiniz mi general yoldaş?

— Evet, diye cevap verdi Batyuk. Aslında hayır, hepsini bitirmedim henüz. Akşam bildirisini imzalayınca yemeğe gideriz. Eninde sonunda biz de insan değil miyiz?

Ama bildiri saatine daha çok vardı, saat on birdeydi bildiri. O saate kadar Serpilin'e bir sürü insandan telefon geldi: Batyuk'dan, tümenden ve ileri bir saatte, levazım bölümü komutanıyla birliklerin yeni duruma göre iaşesini incelemek üzere uğramasını rica eden Zakharof'dan.

Bu inceleme epey de uzun sürdü. Koca bir ordunun durumunun değişivermesi sonucu, ne kadar çok sorun çıkıyordu ortaya! Savaş tüm hızıyla sürüp gittikçe, herkes çarpışmaların biteceği yolunda gündelik bir umutla yaşıyordu. Bu durulma oluyor, bitkinliği her türlü sınırının ötesine varan bu adamların ısınma, temizlenme, insanca koşullarda uyuma gereğini duyduğu an belirince sorunlar değişiveriyordu. Herkesin gerektiği gibi yıkanmasını, giyinmesini sağlamak için ne kadar çamaşır yıkamak, kaç keçe çizme pençelemek, kaç deri çizme yamamak gerekiyordu? Hele Almanlardan alınan binaların ya da, mahzenlerin mikroptan arınması? Tifüs şakaya gelmezdi, oysa Alman askerlerinin tümünde bit kaynıyordu. Nasıl kaşındıklarını görmek için arabayla bir kafilenin yanından geçmek yeterliydi! Yolları tıkayanlardan başlayıp her mahzende üst üste yığılanlar dahil, ölüleri de toplamak gerekiyordu. Kimsenin bu işlerle uğraşma isteği duyduğu yoktu. Ama istensin ya da istenmesin, göreve başlamak gerekliydi.

Herkes bencil bir hayalin, bağlı bulunduğu ordunun Stalingrad'dan başka yere nakledilmesinin peşindeydi. Yeni bir bölgeye uymanın güçlüklerine rağmen dertler, bu yıkıntıların arasındakinden çok daha az olacaktı. Tabii, bazılarının da kalması gerekiyordu, onlardı zavallı gaziler, temizliği yapmak, mayınları zararsız hale getirmek zorunda olan. Mezarcılık bile onlara düşüyordu.

Sonunda, bütün sorunlar çözüldüğünde, levazım bölümü başkanı yerine döndü. Serpilin de, bildiriyi bir an önce vermeleri için subaylarını gayrete getirmek üzere yola çıkmaya hazırlanıyordu. Erken yazılan bildiriyi daha rahat inceleme fırsatını bulacaktı. Ama Zakharof:

— Bana bir çeyreğini verebilir misin? diye sordu.

Ne cevap vermeli? Şöyle rahatça oturup gerinmek, bir sigara çıkarmak, ucunu pakete vurup ağır ağır içmek için bir çeyrek değil bir-iki boş saat bulmak isterdi. Yine imkansızdı böyle bir şey. Tabii çeyrek saatçiğini feda edebilirdi Zakharof'a. Gereken emirler verilmiş, araba yola çıkarılmıştı.

— Açık söyle Fedor, olup bitenlerin bilincine varabildin mi? Örneğin ben, henüz bir şeyin farkında değilim.

Serpilin, dolambaçlı yollara sapmadan düşündüğünü söyledi; uzun süreden beri beklediği halde, o bile gerçekten her şeyin bitip bitmediğini kendi kendine soruyordu.

Bu kargaşalığın arasında yalnız böyle bir soru sormak için alıkonmadığını, sorunun ancak söze giriş sayılması gerektiğini bildiğinden, şaşkın şaşkın Zakharof'a baktı.

— Moralin nasıl diyecektim? dedi Zakharof. Kısa bir süre sustuktan sonra da ekledi:

— Benim düşüncem değil bu, cephe komutanlığı seninle ilgileniyor. Başına gelen felaketi ancak bugün öğrendiler. Benden gizlemiştin.

Zakharof'un canının sıkıldığı belli oluyordu. Dostluk bağları gözönünde tutulursa haksız da sayılmazdı. Bir şey söylememesinin nedeni, açık konuşmak gerekirse, çok şey anlatmaktan kaçındığıydı. Demek Zakharof bunu konuşmak için tutmuştu kendisini. Oysa, çok daha başka bir şeyden söz edeceğini sanıyordu...

— Sana ne cevap verebilirim Konstantin? Daha önce söylemediğim için beni bağışla. Bu konuyu biriyle konuşmak istesem merak etme, herkesten önce sana açardım.

Serpilin üniforma ceketinin üst cebini çözdü, mektubu çıkardı.

— Oku. Yabancı birine raslamak seni şaşırtmasın, benim soyadımı taşımıyordu.

Zakharof'un gözlerine bakınca dostunun hiç şaşırmadığını, dolayısıyla durumdan haberli olduğunu anladı.

Zakharof mektubu ağır ağır okudu, katladı, Serpilin'e verdi.

— Neden bana bir şey söylemedin? Tek başına düşünürsen daha mı az acı çekeceğini sanıyordun?

— Alışılmış deyimi kullanmak gerekirse sıradan bir durum, diye cevap verdi Serpilin acı bir gülümsemeyle. Önce neyi bilip neyi bilmediğini söyle bana.

— Her şeyi bildiğimi sanıyorum.

— Nasıl?

— Dostun İvan Alekseyeviç, buradan geçtiğinde bana her şeyi anlattı.

Bu kez İvan Alekseyeviç'in gerçekten durumu fazla büyüttüğüne inanan Serpilin öfkeyle:

— Ama neden? diye sordu.

— Oğlunu bizim orduda bir göreve atamak sözkonusuydu.

— Bana danışmadan tabii, değil mi? dedi Serpilin aynı öfkeli sesle.

— Yok canım, senin de iznini alarak. Savaştan sonra birlikleri yeniden kuracağımızı düşünüyorduk, o zaman seninle açık açık konuşacaktık..

— Niçin?

— Oğlunla barıştırmak için. Böylece ikinizin de üstünden ağır bir yük kalkacağına inanıyorduk.

— Savaş bizi barıştırdı bile.

Serpilin yerinden kalktı, odayı arşınlamaya koyuldu.

— Otur canım, sakin ol biraz, dedi Zakharof.

Görüşmenin oldukça acı geçeceğini hissediyordu, yine de her ne pahasına olursa olsun, böyle bir görüşme gerekliydi. Çok önemli olaylar arasında, o gün gelen telefon hiç de önemsiz değildi. İşi cephe kurmay başkanlığının dürtüklemediğini, ardında başka bir şey bulunduğunu anlıyacak kadar tecrübeliydi Zakharof, Serpilin için iyi mi olacaktı. Aslında bu tür hikayelerin içinden çıkmak kolay değildi!

Serpilin'in cevabını bekliyordu. Ama o, uzun süre ağzını açmadan odada gezindi; sonunda durdu, boğuk bir sesle konuştu :

— Ne denirse densin, onu savaşa yollamakta haklıydım. Geri kalanlar benim gücümün üstünde. Peki! Bizim orduda görev aldığını kabul edelim, sonra?...

Burada da, ön saflarda görev alanların ölebildiğini söyleyecekti, sustu ve dolaşmaya devam etti.

Bir an bile oğlunu düşünmekten geri durmamıştı. Onu seviyor, sevmiyor, ya da iyi kötü seviyordu... Bütün bunların anlamı neydi? Bir oğulu yirmi bir yaşına gelinceye dek yetiştirmenin bütün düşüncelerini ona açmanın, yanında büyüyen yaratığın kendine ait olduğunu sanıp günün birinde yanıldığını anlamanın kendisi için ne demek olduğunu belirtmekte sözcükler güçsüz kalırdı. Böyle bir durumda sevgi sözkonusu olabi-

lir miydi? Hayır, çok daha öte, bir hayatın anlamı sözkonusuydu.

Serpilin oturdu, bir sigara yaktı:

— İçimi dökmemi mi istiyorsun? diye sordu.

— Kararı sen ver.

— Kendini, beni dinlemekle yükümlü tuttuğunu görüyorum. Bu işi kolay mı sanıyorsun?

— Belirli bir ölçüde evet, yükümlüyüm. Hem ben neyim? En üst kademeye varmış bir siyasî eğitmen, dolayısıyla bana içini dökmeye gelen herkesi dinlemek zorundayım.

Acı şakasının aynı zamanda gerçeklerin en safı olduğunu gösterircesine güldü bu sözleri söylerken.

— Doğru, korkunç bir şey, dedi Serpilin. Üstelik, hayatta görmediğim bir karısıyla bir de kızı var. Dilediğim kadar haklı olduğumu tekrarlıyayım, onu ölüme gönderen ben miyim, bilmiyorum hiç. Haklı olduğumdan da emin değilim ya.

— Doğru, dedi Zakharof. İvan Alekseyeviç bana bunları anlattığında kendi kendime: «Ne ölçüde onları yargılıyabiliriz?» diye de sordum.

— Neden yargılayamıyalım?

— Onları yargılayamayız demiyorum, «NE ÖLÇÜDE?» diye soruyorum. İç dökme, günah çıkarma bölümüne geldiğimize göre, 1937 yılında Voroneje'de, tutuklanan ve oturduğu daire mühürlenen en yakın dostumun karısını kabul etmediğimi sana söylemeliyim. Kârımın aracılığıyla dostuma gizlice yardım ettim, ama karısını evime almayı kabul etmedim. Kendi kendime şöyle düşündüm: «Yardımım onu nasılsa kurtaramaz, üstelik benim felaketim olur. Dün onun dairesi mühürlendi, yarın sıra benimkine gelir.» Şimdi, bu kararı vermekte haklı olup olmadığım sorulursa: Sanırım evet, derim. Ama bu, yine de utanç duymamı engellemez. 1939 yılında geri döndüğünde, herkesten önce beni ziyaret etti. Olup biteni biliyor, her şeyi anladığını söylemek istiyordu: Karısını evime almak intihar etmekten farksızdı. Yine de vicdanımdaki yükten kurtulamadım. Öyle ki, her rastlaşmamızda ondan yakınlık görmedikçe sokulamam. Onun için bu kolaydır, benim içinse daha güç. Hem o sıra, bunun tam tersi de olabilirdi: Benim dairem mühürlenebilir, benim karım gidip onun kapısını çalabilirdi. Benim hakkımda da bir takım ihbarlar olmuştu.

Serpilin, ses çıkarmadan sigarasını içiyordu.

— Bir şey söylemiyorsun?

— Seni dinliyorum. Söylediklerinin hepsi doğru. Seninle aynı fikirdeyim. Sigarasını söndürdü, yerinden kalktı ve ekledi:

— Doğrusunu istersen, söze başladığında çok daha başka bir şey bekliyordum.

— Neydi beklediğin?

— Nikitin'in benden yakındığını sanıyordum.

— Neden Nikitin?

— Bütün suç bende. Evvelki gün, emir subayımın bulunmadığı sıra, harita almak için gözlerden birini açtım, raslantı sonucu bir defterle karşılaştım. Bu defterde benden söz ediliyordu: «Bugün S. benim yanımda şunları söyledi...» Daha fazlasını okumak istemedim, gözü kapadım. Bir süre sonra Nikitin'e rasladım ve: «Emir subayıma, yarından tezi yok, kendine yeni bir görev aramasını öğütleyin, dedim. Eğer bu dediğimi yapmazsa ben onu kovacağım; kendi emir subayım sanıyordum, sizin kulunuz olduğunu farkettim.» Bunun üzerine Nikitin, hayretle açılmış gözleriyle yüzüme bakıp: «Neden söz etmek istediğinizi anlamıyorum» dedi. Çok öfkeliydim, belki orduda karşı-casusluk çalışmalarının gerekli olduğunu, ama bu işin bir takım köpeklere verilmesinin zorunlu bulunmadığını söyledim! Ağzımdan başka bir şey çıkmasını önlemek için hemen sırtımı çevirdim. Karargâha döndüğümde bana doğru gelen emir subayımı gördüm ve seslendim: «Her gün, ağzımdan çıkanı deftere geçiyor musun?» -«Evet, ayıp ettiğimi anlıyorum, bir daha yapmıyacağım, anladım.»- «Neyi anladın?» -«Hatıra defteri tutmanın yasak olduğunu biliyorum.» Derken cümle cümle defteri okumaz mı? Meğer yazar olmayı düşlermiş. Şu işe bak! Kafandan geçen garip düşünceye dayanarak herifin birini çiğ çiğ yeme hazırlığı yapıyorsun, ardından da uydurma bir suç yüklüyorsun sırtına. Nikitin'in bana çok kızdığını, beni haşlamanı istediğini sanıyordum.

— Hayır, hiç bir şey söylemedi.

— Bu, beni daha da rahatsız etti.

— Emir subayını atmadın ya?

— Nasıl atarım? Emir subayı olarak çok eskileri var, ama ya iyi bir yazar olursa? Gitmeme izin veriyor musun?

— Kayıpların bilançosunu çıkarmadın mı? diye sordu Zakharof Serpilin'i geçirirken.

— Kaba taslak çıkardım. Üç yüz kişiden fazla, yalnız dün ve bugün tümenlerin hepsinde ölü sayısı elli.

— Bugün heriflerin işini bitirmemiz yine de iyi bir şey. Gecikseydik kayıplar herhalde çok daha yüklü olacaktı.

— Bilmem. Belki de olmazdı, diye cevap verdi Serpilin görüşünü doğrulamak istemediğinden.

Bu sorunu önceki akşam, savaş kurulunda halletmiş, kayıpların fazla olmayacağı görüşünü savunarak, birlikleri bir an önce serbest bırakıp başka bir cephede savaşa sokmanın bu kararı almayı fazlasıyla doğruladığını söylemişti.

— Batyuk mu davet etti? diye sordu Zakharof

— Evet.

— Demek, bildirini verdikten sonra görüşeceğiz.

Kurmay başkanlığına döner dönmez, daha paltosunu çıkarmadan:

— Bildiri ne oldu? diye sordu Serpilin.

Daktilo edildiği, birkaç dakikaya kadar masasına bırakılacağı cevabını aldı.

— Hazırlandığında beni uyarın, dışarda biraz dolaşıp ciğerlerimi temiz havayla dolduracağım.

Kulübeden çıktı, elleri arkasında gökyüzünü inceledi. Kapalıydı, görünürde tek yıldız yoktu.

«Hava bozmuş, ben bu kargaşalık arasında farkına bile varmamışım», diye düşündü. Birden, çok yüksekte uçan uçakların sivrisinek vızıltısını andıran gürültülerini duydu. Junkers uçakları, uçaksavarları atlatıp Stalingrad'ı kuzeyden dolaşıyor ve kuşatılan arkadaşlarına «puro» atıyorlardı. Anlaşılan sonlarının geldiğine inandıkları yoktu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

DAHA havalanır havalanmaz berbat bir havayla karşılaşmışlardı. Yer bir görünüyor bir kayboluyordu, sonunda uçuşu bir şey görmeden sürdürmeleri gerekti. Yer yeniden göründüğünde, pilot dışarı çıktı ve Serpilin'in önünde durdu.

— Saratov'a inmemeye karar verdik sonuçta. Hava her yerde aynı, gerek Moskova'da gerekse Saratov'da. Siz ne dersiniz general yoldaş?

— Gelip bana ne soruyorsunuz? Ben basit bir yolcuyum.

— Peki general yoldaş. Özellikle yaralıyı mümkün olduğu kadar kısa sürede Moskova'ya ulaştırmaya çalışıyoruz. Gidip nasıl olduğuna bir bakayım.

Pilot Serpilin'in yanından geçti, uçağın kuyruğuna doğru yürüdü.

«Kararlarını da kendi kendilerine alsınlar artık, diye düşündü. Ne olacaksa olur nasılsa.» Bu söz havayla değil, karşılaştığı beklenmedik çağrıyla ilgiliydi.

Önceki gün, yatağını açıp çizmelerini çıkarırken Zakharof'tan bir telefon gelmişti. Kendisine kadar uzanmasını rica ediyordu. Yeniden giyinmek zorunda kalmış, yol boyunca da bu acele işin ne olabileceğini düşünüp durmuştu. Savaş evvelki gün akşam bitmişti. Meçhul Asker anıtının bulunduğu alanda ertesi gün büyük bir miting vardı. Törene başı dinç gitmek, dolayısıyla da doyasıya bir uyku çekmek istiyordu. Belki miting için bir takım değişiklikler yapılacaktı? Zakharof'un yanına varana dek bu görüşü benimsemişti.

— Hazırlık yap, yarın sabah dokuzda Moskova uçağına biniyorsun, dedi Zakharof. Cepheden telefon geldi. Vassiliyef seni istiyor.

— Peki.

Birden içine dolan heyecan hafiften iç çekmesine sebep olmuştu. «Vassiliyef» birkaç aydan beri Stalin için kullanılan takma addı.

— Kimin karşısına çıkacağım? Doğrudan doğruya onun mu?

— Bilmiyorum. Moskovada olup bitenlerle en ufak ilgimiz yok. Herhalde gelip seni alacaklar.

— Kurmay başkanlığına kim vekalet edecek?

— Bu konuda da henüz bir şey bilmiyoruz.

Zakharof soran bakışlarını Serpilin'in yüzünde gezdirdi, Serpilin hiç bir açıklama yapmadan gözlerini onunkilere dikti. Stalin'e yazdığı mektup, kimseye sözünü edemiyeceği bir sorunla ilgiliydi. Mektubu yazma kararını tek başına vermiş, tek başına yazmıştı. Sonuç umduğu gibi çıkmazsa, kimseye söylemeden, kimseye danışmadan yazdığı için sonuçlarına da tek başına katlanması gerekliydi.

Bu nedenle cevap vermemeyi kararlaştırmış, Zakharof'u güç durumda bırakmaktansa biraz üzmeyi yeğ tutmuştu.

— Ordu komutanının haberi var mı?

— Evet. Yarın tam yedide karargahında bulunmamı rica etti. Şu sıra uyuyor. Hayır, pek de emin değilim doğrusu, dedi hafifçe gülerek. Seni görmek için öfkesinin biraz geçmesini bekliyor sanırım. Az önce telefonda verdi veriştirdi: «Tam anlaşabildiğim bir kurmay başkanı buluyorum, biri gelip elimden alıyor.» Yanlış anlamadımsa çok iyi geçiniyorsunuz. Hiç farketmemiştim.

— Kimin aklına gelirdi! Geçinebilmemiz için senin yaptıklarını, yerinde başka biri olsa yapmazdı. Gerçeği söylemek gerekirse, durum da geçinmemize imkan veriyordu. Rakip olsak, korkarım anlaşmakta güçlük çekerdik. Gidebilir miyim?

— Bir dakika.

Zakharof bir dosyadan, Moskova'daki Levazım Bölümünden gelen şifreli iki önemli mesaj çıkardı. Birincisinde, Almanlar Stalingrad'da teslim olduğundan orada bulunan ordunun cepheden üç yüz kilometre uzak kaldığı, dolayısıyla B sınıfı yiyecek verilmesi gerektiği belirtiliyordu. İkinci telgrafta da, aynı gerekçeyle cephe priminin ödenmesinden vazgeçildiği bildiriliyordu.

— Bunu nasıl yorumlamak gerek?

Zakharof kağıtları toplardı ve öfkeyle Serpilin'in burnu dibinde salladı:

— Savaş biteli iki gün oluyor daha bu iğrenç kâğıtlarda yazılı olanları askerlerle subaylara nasıl bildiririm? Bütün almanları esir ettiğimiz için kendilerini biraz suçlu hissediyor olmalılar.

— Anlıyorum Kostantin, çok iyi anlıyorum, diye cevap verdi Serpilin!

Zakharof'un öfkesini paylaşmakla kalmıyor bu mesajları göndermenin, önceden hazırlanmış bir manevra olduğunu da seziyordu: Stalin tarafından kabul edilirse, ne pahasına olursa olsun ona mesajlardan söz etmesi gerekliydi. Stalin'e bir şey söylemezse, hakkında yanıldıkları sonucu çıkacaktı.

Uçak yükselerek yarım dönerken, Stalingrad yıkıntıları bir kere daha kanadı altından geçti. Kül rengi ile beyaz karışımı dörtgenler halindeki mahallelerin üzerinden silindir geçmişti, binalar yerle birdi neredeyse.

Serpilin, Türkistan'daki manevralar sırasında, uçakla çölün üstünden geçerken kumların arasında gördüğü, yırtıcı kuşlar tarafından kemirilmiş insan ve deve iskeletlerini hatırladı. Stalingrad yıkıntıları, ona, çölde yitip giden bu iskeletleri hatırlatıyordu.

Artık bu görüntüyü ardında bırakalı bir saatten fazla olmuştu.

«Hiç bir yere uğramadan Moskova'ya varmak isterdim», diye düşündü. Uyur, oraya varınca, tekerlekler yere konduğunda çıkacak sarsıntı beni uyandırır. Geçen sefer, yolculuk boyunca Valya'nın hayatta olup olmadığını düşünmüş durmuştum. Artık kimsem yok, kendi kendime bu tür bir soru sormanın gereği kalmadı.»

Üniforma ceketinin cebinden, Vadim'in ölümünü bildiren mektubu çıkardı, gözlüklerini taktı ve bir daha okudu. Yine cebine koydu, bir süre, gözlükleri gözünde, Vadim'in karısının hâlâ Çita'da mı olduğunu, Moskova'ya gelip gelmediğini düşündü. Çita'da kalmışsa mesele yoktu, adresini bulur ödeneğini ona devrederdi. Moskovada'ysa görmeye gitmesi gerekliydi. Böyle bir durumla karşılaşırsa ne diyeceğini kestiremiyor, neden durumlarından habersiz olduğunu bilmiyordu çünkü.

Pilot yerine döndü. Demek Serpilin'in arkasındaki yaralıya bakmıştı.

Uçağın içi özel olarak yapılmıştı. Ön tarafa altı rahat koltuk yerleştirilmiş, arkaya da, geçidin iki yanına dağılan madenî iskemleler konmuştu; yolcuları uçağa bindirmeden, bu geçide, üzerinde yaralı bir pilot kızın yattığı sedyeyi mıhlamışlardı. Yaralının sarsılmasını önlemek için de, sedyeyi kayışlarla sıkı sıkı bağ-

lamışlardı.

Bu genç kız, kadınlardan kurulu hava alayında görevliydi. Sonbahar ve kış boyunca düşman saflarını bombalamış, önceki gün «mecburi iniş» sırasında belkemiğini kırmıştı. Yirmi bir yaşındaki bu güzel kız, uçağın orta yerinde hareketsiz, sırtüstü yatıyor ve yanından geçen herkese gülümsüyordu.

Az önce, sedye kayışlarla uçağın içine bağlanırken, Serpilin bir süre merdivenin yanında bir kadın binbaşıyla durmuştu. Kadın, yaralı pilotunu geçirmeye gelen hava alayı komutanıydı.

Doğrusu uçağın önünde raslaşmaları Serpilin'i çok şaşırtmıştı. Beş yıl önce, 1938 de, adını ilk kez duyduğunda, savaş sırasında rastlaşacakları aklına gelmemişti. O sıra aklına gelse bile garip bulurdu.

Üç kadının Moskova-Uzak Doğu uçuşunu hiç bir yerde durmadan başardıklarını Serpilin felaket arkadaşlarının birinden kampta, tahta silmekten dönen eski bir dış ticaret dairesi memurundan işitmişti.

Kadın pilotlar pek uzaktan değil, bulundukları yerin üç yüz kilometre kadar güneyinden geçmişlerdi ama bambaşka bir dünyaydı onlarınki, bir daha dönmemek üzere kopmuşlardı bu hayattan onlar. Yine de, tahtaları silerken duyduklarını yetiştiren eski ticaret ateşesini dinlerken, yeryüzünde, bu tür olayların görülmeye devam etmesine sevinecek gücü kendilerinde bulmuşlardı. Haber bir yerde sayılmadığı, uzun menzilli uçakların denenmesine devam edildiği, nazilere karşı verilecek savaş hazırlıklarının sürdürüldüğü anlamına geliyordu.

Serpilin'le aynı barakada yatıp kalkan Grinko:

— Kadınlarımız müthiş! diye bağırmıştı.

Biri seslenmişti ona: «Evet, kadınlarımız müthiş ama seninkiler değil!» Bu sözleri söyleyene Grinko şu cevabı vermişti: «Benim kadınlarım hepsi. Ben olmasam onlar da olamazdı. Denikin'i Orel'den Rostov'a sürmesem, bunun gibi uçuşları mumla arar dururdunuz!»

Hava binbaşısı kadın kendisine yaralıdan söz ederken, Serpilin bu olayı hatırlıyordu. Az sonra, önde bulunan yerine gitmek üzere uçağın içinden geçerken selamlamak için yaralının yanında durdu; koltuğuna yerleştiğinde, belkemiği kırık, hayat boyu sakat kalacağı düşüncesini kafasından atamaz olmuştu.

Savaşın insan gövdelerini ne hale soktuğunu gördükçe içinden öfke dalgalarının yükseldiğini hissediyordu. Aslında bunu pek az düşünürdü, isyan da bu nedenle çok daha zorlu oluyor-

du .Hayır, alıp verdiği her emrin kanlı ölümlere yol açıp sakat lar yığınını arttırdığını düşünerek savaşmak imkansızdı. Serpilin gözünde, olup bitenler dogaldı neredeyse: Yaralanmalar, günlük ölüm haberleri, emre itaatsizlik ya da düşmandan kaçma yüzünden kurşuna dizilmeler, dost ellerin yerleştirdiği mayınlar ya da ateşlediği topların sebep olduğu kazalar, savaşın şu ya da bu şekilde her gün peşinden sürüklediği irili ufaklı bütün diğer kan dökme olayları. Ancak zaman zaman, savası birden bambaşka gözle gören iyi bildiği oyundaki adam gibi, savaşın varolduğunu, her gün, her saat, sabahtan akşama dek insan gövdesi parçaladığını, sakat bıraktığını, ezdiğini düşündükçe öfkeyle dolup taşıyordu. Savaş, ardında yatan genç kızın da gövdesini kırıvermişti. Yine de gülüyordu kız, oysa beline kadar ölüydü...

Saratov'a inmediler, Moskova hava alanı da iniş izni vermediğinden Riazan'da durmaları gerekti. Riazan'da uzun süre kalmadılar ama yaralı havacı kızı, soğuktan rahatsız olmaması için havaalanı görevlisinin odasına taşıdılar; sonra, hava raporu geldiğinde onu yeniden uçağa götürdüler. Genç kız gülümsemiyordu artık. Uçak yolculuğu için yedeklediği güç tükenmişti, bu fazladan gidiş-gelişleri önceden kestirmesi mümkün değildi.

Yerine dönerken Serpilin bir kez daha havacı kızın önünden geçti ve Grinko'nun 1938 yılında ettiği sözleri düşündü: «Kadınlarımız», demişti Grinko. Arkadaşının bütün istedikleri olmuş muydu acaba? Hayatta mıydı, özgürlüğüne kavuşup savaşa katılabilme fırsatını bulmuş muydu?

Ocak ayında, kurmay başkanlığı göreviyle cepheye dönerken Stalingrad savaşlarının sonunda Stalin'e bir mektup yazmaya karar vermişti. En uygun zamandı bu onun gözünde. Yine de olaylar işi bambaşka bir yöne sürükledi. 19 ocakta düşmanın ikinci savunma hattını da yardıklarında, kurmay başkanlığı Gremuçi kasabası yakınlarındaki derince bir dere yatağına taşındı. Serpilin için burası yeni bir yer sayılmazdı, yanılması mümkün değildi. Aradan geçen uzun yıllara rağmen, 1918 yılında da aynı yerde bulunduğunu hatırlıyordu.

Bu dere yatağı bir Kızıl Kazak müfrezesi tarafından tutuluyordu. Müfreze, eski çarlık yüzbaşısı Pravdukhin'in komutasındaki öncü tugayın yedek birliğiydi. Stalin'in bu tugaya yaptığı ziyaret sonucu, komuta Pravdukhin'den Grinko'ya geçmişti. Stalin birliğe ulaştığında Grinko alay komutanıydı daha. Gözetleme yeri, dere yatağının dört yüz metre kadar güney doğusunda, kü-

çük bir tepeyi çevreleyen siperlerin bulunduğu noktaydı. Biraz daha sağda, ikinci bir tepe topçuların gözetleme yeri olarak kullanılıyordu.

Kurmay başkanlığının dere yatağına yerleştiği gün, Serpilin yanında emirberiyle bu tepeye kadar uzanmıştı. Kar tabakası fazla kalın değildi; rüzgar onu yer yer savurmuş, donun lekelediği otları ortaya çıkarmıştı. Üç büyük mermi çukuru yolu kesiyordu, çukurların çevresi alman ölüleriyle doluydu.

Yalnız tepe top mermileriyle delik deşik edilmemişti, çevredeki bütün topraklara iyi kötü bir şey olmuştu ama tepe sağlamdı. Gözetleme yerinden tepeye uzanan hendekten iz kalmamıştı ama, ne kadar garip gelirse gelsin, tepenin hemen eteğinde kazılan eski siperden bir kalıntı vardı: Dikkatli bir göz, karın beyaz ve zikzaklı bir çizgi halinde çukura biriktiğini seçebildi. 1918 yılında bu, normal derinlikte bir siperdi, o çağda alay kurmay başkanlığı yapan dostu İvan Alekseyeviç bu çukurun, askerlik sanatının kurallarına uygun kazılmasına bizzat göz kulak olmuştu. Alaydaki askerlerin en iyi bildiği siper kazmaktı. Birinci dünya savaşı sırasında tam üç yıl başka şey yapmamışlardı; ancak bu zahmete katlanmak istemiyorlardı, bıkmışlardı siper kazmaktan, İvan Alekseyeviç'i «Subay Hazretleri» (*) diye niteliyor bir zamanlar çarlık subayı olduğunu yayıyorlardı. İş çok ileri götürülmüş, askerin biri gece yarısı ardından ateş bile etmişti.

Stalin otomobilini epey uzakta bırakıp yürüyerek gelmişti birliğe; bu kadar güzel siperlere sahip bulundukları için hepsini kutlamış, İhtilalci Askeri Kurulda bu birliği örnek olarak göstereceğini söylemişti.

Sonra bir hendeğe atlamış, gözetleme yerine kadar çıkmış dürbünle çevreye bir göz attıktan sonra yine hendeğe dönmüştü. En sakin günlerden biri yaşanıyordu, beyaz Kazaklar akşama kadar tek el ateş etmemişlerdi.

Odun ateşinde çay kaynatmış, Stalin, Grinko, İvan Alekseyeviç Serpilinve Stalin'in yanındaki ne olduğu belirsiz, emirber, muhafız ya da ağzını açmayan adam, birlikte çay içmişlerdi. Çayı içmek için yerleştikleri sıra Stalin parmağıyla işaret yapmış, adam da subay çantasından gazete kağıdından yapılma bir külah çıkarmış, külahtan bir sefertası kapağına şeker parçaları dökmüştü. Stalin gülerek:

— Çay sizden, şeker bizden, demişti.

(*) Çarlık ordusunda subaylara böyle hitap edilirdi.

Uzun süre kalmamış, birliklerin morali ve savaşçılığı konusunda hepsini sorguya çekip birkaç soruyu, cevaplandırarak gitmesi gerektiğini söylemişti. Şimdi, yirmi beş yıl sonra, bu bembeyaz, zikzaklı çizginin üstünde duran Serpilin o günü yaşıyordu: Odun ateşi şuracıktaydı en uçta, ağzını açmayan deri ceketli adam, yanında Stalin, Grinko, tam karşısında da İvan Alekseyeviç'le kendisi oturuyordu. Şeker ufacık parçalara bölünmüştü, Stalin uzaklaşırken ağzını açmayan deri ceketli adam sefertası kapağında kalan parçaları yeniden külahına doldurarak götürmüştü.

Grinko Stalin'i otomobiline kadar geçirirken, Serpilin İvan Alekseyeviç'le kalmıştı; dönüşünde Grinko Stalin'e övgü yağdırmış, durumun ciddiliğini gizlemeden Sovyet Cumhuriyetinin çeşitli cephelerinde savaşın nasıl yürütüldüğünü ve iaşe sorunu konusundaki sorularına verdiği cevapları anlatmıştı.

Bütün bunlar çok eskiden, 1918 yılında geçiyordu ...

Serpilin'in ardında Ptitsin sabırsızlıkla tepiniyor, generalin bu ıssız yerle neden ilgilendiğini düşünüyor, Serpilin'de Stalin'e mektup yazacaksa bugün yazması gerektiğini tekrarlıyordu kendi kendine. Kader onu yalnız buraya sürüklememiş, bir bakıma konunun içine balıklama atıvermişti.

Gece olduğunda mektubu yazmıştı, herhalde Moskova'ya çağrılmasının nedeni bu mektuptu. Mektubun başında, 1934 yılında, Stalin'in 1918 yılında geldiği yerde bulunduğu ve Grinko davasının yeniden gözden geçirilmesini istediğini söylüyordu. Grinko'yu yalnız omuz omuza savaştığı günlerden tanımıyordu, toplama kamplarında da onunla birlikte bulunmuştu. Sonuna kadar sovyet iktidarına, özellikle de Stalin yoldaşın kişiliğine sadık kaldığına tanıklık edebilirdi. Mektupta vardığı sonuç şuydu: «Sevgili Stalin yoldaş. Kolordu komutanı General Girinko'nun en az benim kadar vatanını sevdiğini ve faşist işgalcilere karşı vatanını benden kötü korumayacağını size bildirmeyi görev sayıyorum. Bana güveniyorsanız, Grinko ile ikimizin yeri burasıdır, bana güvenmiyorsanız ikimizin de yeri şu sıra onun bulunduğu kamptır.»

Bu bölümü okurken irkilmiş ve çizmek istemişti. Sonra kendini tutmuş, olduğu gibi postalamıştı mektubu. Sonraki geceler, yorgunluğuna rağmen uzun süre gözüne uyku girmedi; kendini toplayıp bu konuyu kafasından atabilmesi için bir hafta geçmesi gerekti. Savaş savaştı: Öncesinde, enine boyuna düşünülür taşınılırdı. Ama bir de başladı mı başlamakla iyi edilip

edilmediğini düşünmek gereksiz olurdu.

Uçak, Moskova merkez askeri havaalanına indi. Uçaktan ilk Serpilin çıktı, birkaç adım ötede duran otomobilden uzun boylu, sırmalı ve gök mavisi çizgili apoletleriyle bir binbaşının atıldığını selam durup:

— General Serpilin misiniz? diye sorduğunu gördü.

— Evet.

— Sizi bekliyordum.

— Eşyalarım şurada. Bir bavul, bir de el çantası.

— Şöför arkaya yerleştirir. Birlikte gidip telefon etmemiz gerekiyor, telefon şuracıktadır.

Binbaşı, eliyle on adım kadar ötede, hava akınlarına karşı gizlenmek için rengarek boyanmış binayı gösteriyordu. Serpilin bu binayı bilirdi. Geçen gelişinde, Artemyef'le birlikte yola çıkmayı beklerken burada ısınmışlardı.

— Hadi gidelim.

Havaalanında kime telefon edeceğini öğrenme isteğini yendi. Bunun yerine apoletlerine yan gözle bakıp sormakla yetindi:

— Moskova'da yeni üniformalar giyileli çok oluyor mu?

— Bir haftadan fazla.

Birinci kata çıktılar, Serpilin'in iyi bildiği odaya girmediler, kapısının üstünde «Birlik Komutanı» yazılı bir başka yere daldılar.

Emir subaylarının ardında çalıştığı tezgahın önünde duran binbaşı, bir teğmene sordu:

— Seleznef yerinde mi?

— Havaalanında.

— İçeri girip telefon edeceğiz.

Binbaşı başıyla dipteki kapıyı açtı ve Serpilin'e yol verdi.

— Geldiğinizi bildireceğim.

Binbaşı üzerinde dört telefon bulunan çalışma masasına yaklaştı, telefonlardan birini açtı, numarayı çevirdi, ahizeyi bir dakika kadar kulağında tuttu, kuşkulu bir sesle, Serpilin'in birkaç kere duyduğu Stalin'in yardımcısının adını söyledi.

— ...Ben Rudakof. General Serpilin geldi. Havaalanında. Peki. Telefonu kendisine veriyorum...

Serpilin, «buyurun, ben General Serpilin» der demez boğuk, sinirli bir ses duydu:

— Nerelerdeydiniz böyle? Stalin yoldaş sizi istedi, bulamadık!

— Riazan'a inmemiz gerekti. Hava raporunu bekliyorduk.

— Öyleyse fazlaca kalmışsınız orada, dedi ses aynı öfkeyle. Moskova'da bir daireniz var mı?

— Var.

— Oraya gidip bekleyin. Dışarı çıkmak yasak. Anlıyor musunuz?

— Evet, anlıyorum.

— Telefonu yanınızdakine geçirin.

— Alo! dedi binbaşı. Emredersiniz! Peki. Emredersiniz!

Telefonu kapadı, Serpilin'e baktı:

— Daireniz nerede?

— Frunze Akademisi'nin yanında.

— Telefonunuz var mı?

— Var.

— Çok iyi. Apartmanınız şehir dışında ya da telefonsuzsa sizi MOSKOVA oteline götürme emri aldım. Gidelim mi?

— Gidelim, dedi Serpilin, yalnız bir şeyi anlamam gerekiyor. Hangi telefonla şehri aramak mümkün?

Numarayı çevirirken: «Kimse cevap vermezse daha iyi, diye düşündü. Gider otelde beklerim.»

Kimse cevap vermiyordu, telefonu kapamak üzereyken hiç tanımadığı genç bir kadın sesi duydu:

— Alo...

— Maria Aleksandrovna ile konuşmak istiyordum.

— Burada değil, işinde.

— Öğleyse oğlunu verin bana.

— Oğlu da yok.

Karşısındaki kadının kimliğini merak eden Serpilin:

— Siz kimsiniz öyleyse? diye sordu.

— Ben komşularıyım, diye cevap verdi kadın. Bir haber bırakmak ister misiniz?

Serpilin cevap vermedi, telefonu kapadı ve binbaşıya döndü:

— Gidelim, dedi.

Dışarı çıktıklarında arabayı kapının önünde buldular, eşyaları arkaya yerleşmişti. Serpilin adresi verdi, araba hareket etti.

— Gazeteye göz atmak ister misiniz general yoldaş? diye sordu binbaşı.

— Verin bakalım...

Serpilin PRAVDA'nın sabah baskısını aldı, açtı, başlıklara bir göz attı ama ancak yolun ortasında kendini bir şeyler okumaya zorladı. Hep uçaktan inişinde yaptığı telefon konuşması-

nı: «Stalin yoldaş sizi aradı, yoktunuz!» diyen sinirli sesi düşünüyordu.

Gazetenin birinci sayfasında yer alan akşam ve sabah bildirileri Don cephesinden söz etmez olmuşlardı. Güney-Batı, Kuzey Kafkasya, Transkafkasya, Voroneje, Leningrad ve Volkhov cephelerindeki birlikler saldırılarına aynı yönde devam ediyorlardı ama Don cephesine bildirilerde yer verilmiyordu. Bir daha da yer verilmiyecektil Bu tür savaşlarda tecrübe sahibi olan cephe genelkurmayı tabii dağıtılmayacak ve başka bir yere atanacaktı. Ama ardından hangi orduların geleceği, kimin Genelkurmay Başkanlığı emrine alınacağı ya da başka cephelere gönderileceği kestirilmezdi. Kendisini, iki-üç saat önce aratan Stalin'i düşünerek: «Senin durumun da yakında anlaşılacak», dedi kendi kendine.

Gazeteyi katladı, omuzu üzerinden binbaşıya uzattı.

— Çok teşekkür ederim.

— Burası, sağa sapılacak.

Eve geliyorlardı.

— Paulus'un Moskova'ya ne zaman getirileceğinden haberiniz var mı? Dünkü söylentiye göre bugün getirilecekti. Havaalanında, bazı kişiler sizin uçağınızdan çıkacağını sandılar, dedi binbaşı aceleyle.

Bu soruyu sormaması gerekiyordu ama merak, askerî disiplini aşıvermişti.

— Bilmiyorum, hiç haberim yok.

— General yoldaş, kendisini gördünüz mü?

— Paulus'u değil, başkalarını gördüm.

Araba kapının önünde durduğunda:

— Dairenize kadar sizinle geleyim, dedi binbaşı.

Serpilin cevap vermedi, arabadan çıktı, şöförü başıyla selamladı. Kapıyı gelini açarsa durumu bilip bilmediğini düşünerek merdiveni çıkmaya koyuldu. Bavullarını yüklenen binbaşı, güçlükle ardından geliyordu.

Kapıda zil yoktu yine, Serpilin tıkırdatmak zorunda kaldı. Açıldığında içeri doğru bir adım attı, kapı tokmağını henüz bırakmayan genç bir kadın gördü; ayağında keçe çizmeler, sırtında çiçekli bir entari vardı, omuzlarına kürklü bir palto almıştı. Ardında, aynı kumaştan elbisesiyle bir kız çocuğu da oda kapısının tokmağını tutuyordu.

Eşikte durup gözlerini genç kadının anlamsız yüzüne dikerek elini uzattı.

— Ben Serpilin.

— Ben de Anya, dedi genç kadın; sonra palto omuzlarından kaydı, kaskatı perçemler Serpilin'in dudaklarına dokundu, genç kadının yüzü göğsüne çarptı. Küçük kız da hıçkırarak ağlamaya başladı, annesine koştu ve elbisesinin eteğine yapıştı.

«Anlaşıldı! Haberi var, yine de kolay olmayacak.»

Serpilin, içeri girmek için omuzuyla kendisini itmeye çalışan binbaşıyı ardında hissediyordu. Girdiğinde de, bavulları bırakmadan, genç kadının başı üzerinden şaşkın şaşkın kendisine baktı.

— Şuraya koyun, dedi Serpilin. Teşekkür ederim.

Binbaşı bavulu Serpilin'in gösterdiği yere bıraktı, çanta da yanına düştü. Çantayı düzeltip bavula dayadı; sonra bir kere daha Serpilin'e baktı, selam verdi, kapıya kadar yan yan yürüdü. Merdivenleri dörder dörder indiğini duydular.

— Küçüğü susturun, dedi Serpilin ve kapıyı kapadı.

Genç kadın kayınpederini bıraktı, gözyaşlarını silmek için elini yüzünde gezdirdi, yine hıçkırmaya koyuldu, bir kez daha sildi yüzünü, iyice sakinleşen bir sesle:

— Bir şey anlamıyor, dedi. Ben ağlayınca o da başlıyor ağlamaya...

Anasının eteğine yapışan küçük kız bir daha hıçkırdı, sustu ve Serpilin'e baktı.

— Haberi alalı çok oluyor mu?

— Dört gün... Trendeydim, daha önce bilmiyordum bir şey.

Ağzını açtı, Serpilin yeniden ağlamaya başlıyacağını sandı. Ağlamadı genç kadın, çok büyük bir şey yuttu sanki; göğsü acıyordu, hem öyle acıyordu ki yüzünü buruşturdu.

— İyi yapmışsınız. Ben hemen döneceğim nasılsa.

Genç kadının omuzlarından kayan kürklü paltoyu aldı, ne yapacağını bilemedi. Geri mi vermeliydi, yoksa bir yere asmalı mıydı? Burası, sanki eskisinden daha iyi ısıtılmış gibi geldi Serpilin'e. Genç kadın paltoyu elinden aldı ve yine omuzlarına attı.

— Kaloriferler işliyor ama ben hep üşüyorum.

Epey iş görmüş, eski ve yamalı bir paltoydu bu. «Uzak Doğu'dan ayrıldığında paltoyu geri vermemiş. Karısına bırakmış...» dedi kendi kendine. Önünde duran genç kadına bir kere daha baktı, sonra çok uzun boylu olduğunu farketti. Vadim'le kolkola yürüdüklerinde aynı boyda olmalıydılar. «Tanktan çıkarıldığında kendinde değildi...» Mektubun bu bölümünü hatırladı. «Tanktan çıkarılmak» bir deyimdi işte evet, ama ne çıkarılmış-

tı tanktan? Savaşın gerçekten nelere yol açtığını pek bilmemek en iyisiydi aslında.

— İçeri geçelim, dedi genç kadın.

Serpilin paltosunu çıkarırken, girişi dolduran bavulları farkettirmeden taşıdı.

Odaya girdiğinde küçük kız bavulun yanında durmuş, kilidi açıp kapamakla eğleniyordu.

— Bırak onu, dedi annesi.

— Önemi yok, oynasın.

Serpilin masanın başına oturdu. Anya da, tam karşısındaki iskemleye çöktü.

Son gece oğluyla da böyle oturmuşlardı. Serpilin şimdiki yerindeydi, Vadim de karısının bulunduğu yerde. Yanağını bir eline dayamış, öbürüyle paltonun altında kalan omuzunu sıkan gelininin bu üzgün kadın duruşuyla sıradan bir güzelliği olduğunu düşündü. Burnu ağlamaktan kızarmış, iri dudakları ısırılmış ve çatlamış, perçemleri eski bir permanantan ötürü kaskatı kesilmiş, aceleyle taranmıştı. Rusya'da pek çok olduğundan dikkati çekmeyen güzel yüzlerden biriydi işte.

Gelinini neden başka türlü, ufak tefek, güzelliğine düşkün ve iyi giyimli düşündüğünü bilmiyordu. Geçen gece resme bir göz attığında bu izlenim uyanmıştı Serpilin'de.

— Ayın 31 inde, cephede öğrendim. Ya siz?

— Ben gelir gelmez... Arkadaşlardan biri, onun isteğine uyarak beni istasyondan almağa gelmişti. Buraya getirdi ve içeri girdikten sonra haberi verdi. Yolculuk sırasında bir şey bilmiyor, düşünmüyordum bile. Cephede olduğundan haberim yoktu, onu Moskova'da sanıyordum. Beni buraya getirmek için mektup yazdığında söylememişti, böyle bir durumla karşılaşırsam belki Çita'dan ayrılmak istemiyeceğimi sanıyordu. Beni istasyonda karşılayacağını düşünmüştüm. Filimonof adındaki arkadaşı, trenden indiğimde cepheye gittiğini söyledi. Buraya getirdiğinde de öldüğünü...

İçini çekti, gözyaşlarının yerini alan o koca şeyi bir kere daha yuttu ve acıyla yüzünü buruşturdu.

— Sonra, ertesi gün, Maria Aleksandrovna mektubunu bana verdi. Buraya vardığımda okumam için bırakmıştı. Hayattaydı o sıra. Size mektubu göstereyim.

Bir rafa yöneldi, örtünün altındaki mektubu aldı ve masanın üstüne, Serpilin'in önüne koydu.

Küçük kız hep köşede, bavulun kilidiyle oyalanmaya de-

vam ediyordu.

— Size sormadım, belki yolculuktan sonra bir şeyler yemek istersiniz?

— Evet, karnım aç, diye karşılık verdi Serpilin.

Aslında aç olup olmadığının farkında değildi, düşünmüyordu bile. Çantayı açar açmaz yiyecek bulacağını söyledi gelinine. Bir zahmet, göz atması yeterdi.

— Yiyecek evde de var, dedi genç kadın. İki günlük çorba yaptım, etim de olacak. Evde her şeyimiz var...

Bu sözler üzerine, hıçkırarak ağlamaya başlıyacak yerde, canı acıyormuş gibi bir çığlık attı. Sonra kızına yaklaşıp elini tuttu bavuldan uzaklaştırdı.

— Gel yavrum, mutfağa gel...

Vadim'in mektubunun hiç bir özelliği yoktu. Birliği faşist işgalcilere hiç durmadan bindiriyordu, sağlık durumu iyiydi, her şey yolundaydı. Moskova'da yerleşmesini çok önceden kutluyordu. Yapacağı iş konusunda Filimonof'la görüşmesini salık veriyordu, durumdan onun haberi vardı, sonunda da karısını kucaklayıp öptüğünü yazıyordu, kızına da bir sürü uzun kuyruklu sıçan resmi yapmıştı. Evet, sıradan bir mektuptu. Yalnız mektubu yazan artık yaşamıyordu, bu nedenle de okumak çok acı geliyordu insana. Not olarak babasıyla ilgili bir kaç şey de eklemişti. Vadim karısından bir yere dokunmamasını istiyordu, evde her şey annesinin düzenlediği gibi kalmalıydı. Babası birden cepheden dönüverirse, odadaki değişikliklere canı sıkılabilirdi.

« Ailemizde, o, ben ve annesi arasında geçenler hakkında ne biliyor?

Hiç bir şeyden haberi yok mu acaba? Herhalde hepsini değil, birazını bilir. Yıllarca birlikte yaşadılar, öğrenmemesi imkânsız. Günün birinde, mektuplarına neden cevap vermediğini anlatmıştır muhakkak.»

Yatağın açık duran örtüsüne baktı, kafasına üşüşen anılarla irkildi, yumruğunu masaya vurdu: Bu daire uğursuzdu! Daire değil, mumlar ve çeşitli süslerle bezenmiş bir tabuttu sanki!

Yumruğunu masaya vurduğu an bir zil sesi duydu. Telefon muydu çalan? Yerinden fırladı, kulak verdi, hayır yanılmıştı.

«Beni çağırırsa 1937 yılının ailemizde nelere mal olduğunu anlatmam yeter... Tabii, bunu yapamam ya. Yapsam bile sırası değil, savaş bitmedikçe bundan söz edilmez.»

Vadim'in ölümüne rağmen, ona karşı başka türlü davranabileceğini düşünemiyordu. Her şeye rağmen onu, adına layık bir

adam olarak görmekten vazgeçmemiş, kendisinden istediklerini oğlundan da beklemişti. Vadim ona boyun eğmişti, şimdi hayatta değil. O gece Vadim kendiliğinden konuşmaya girmese, yalnız daireyle ilgili bir belge istemekle yetinse şu an herhalde hayatta olacak, motor bakım bölümünde çalışacak, karısını trenden inişinde karşılıyacak, sağ salim bu yatakta onunla birlikte yatacaktı...

«Sanki mutfakta pek uzun kaldı», diye düşünen Serpilin masanın üzerinden mektubu aldı, rafa doğru ilerledi, mektubu ufak örtünün altına koydu. «Her şey, annemin düzenlediği gibi kalsın.» Bunun anlamı neydi? Annesi hayatta olmadığına göre ne işe yarardı bu. Her şeyin alt üst edilmesi çok daha iyi olurdu herhalde. Nasılsa Serpilin'in yuvası yoktu artık. Yalnız bir yaşlı adam vardı yeryüzünde, Serpilin adındal Bir de uzaklarda, Stalingrad'da kalan emirberi Ptitsin vardı, o da ihtiyardı Serpilin gibi, savaş sürüp gittikçe onun da yalnızlığı devam edecekti. Şimdi de bu genç kadın, Anya ile çocuğu, kendi torunu çıkmıştı ortaya. Onlar için bir şey yapmalı, onlarla uğraşmalıydı. İstese de istemese de, hayatının bir parçasıydılar artık?

İvan Alekseyeviç'i arayıp: «İvan, dostum, buradayım!» demek geldi içinden. Bütün isteğine rağmen kendini tuttu. Yazdığı mektuptan sonra durumu aydınlanmadığı sürece onu aramaktan, telefon etmekten kaçınmalıydı. İstemeden başını derde sokabilirdi.

Anya, elinde bir çatal, bir kaşık, bir tabak dolusu çorbayla mutfaktan çıkıp geldi. Kızı da meyva tabağına doldurulmuş ekmek dilimlerini getiriyordu. Ekmek tabağını masaya bıraktı, hemen köşeye koşup bavulla oynamaya koyuldu.

Vadim'in karısı odadan çıktı, bir temiz tabak ve bir tencereyle döndü. Tabak, çanak, neleri varsa mutfaktaydı, yemeklerini orada yediklerini söyledi.

— Ben de orada yiyebi... diye başladı Serpilin, genç kadın hemen sözünü kesti:

— Ne diyorsunuz siz? Ayıp değil mi?

Karşısında otururak:

— Çay içer misiniz? diye sordu.

— İçerim, ya siz?

— Çarşafları değiştireceğim, dolapta temiz çarşaf var, dedi başıyla yatağı işaret ederek; bu çarşafları da divana sererim.

— Neden ama? Siz küçükle birlikte yatakta yatarsınız, ben divana uzanırım. Neredeyse beni çağırırlar, soyunmak istemiyo-

rum.

— Rahat edemezsiniz, dedi Anya.

Gerçekten böyle düşündüğü, bu sözü adet yerini bulsun diye söylenmediği yüzünden belliydi.

Serpilin çorbasını bitirdi, genç kadının tabağını değiştirmesine engel oldu.

— Yemeği çorba tabağına koyun, neden boşuna tabak kirleteyim? Fazla istemiyorum. Karnım aç sanmıştım, pek acıkmadığımı görüyorum. Şimdi anlaşalım bakalım: Artık burada bulunan hiç bir şey benim değil, ne yatak, ne çarşaflar, hiç bir şey. Bundan böyle her şey ikinizin. Bu oda da sizin... Benim tek malım şu divan,diyelim. Yine gelirsem divanda yatarım. Vadim mektubunda işinizden söz ediyor, nedir bu iş?

— Filimonof'un beni, motör bakım bölümüne daktilo olarak almasını istiyordu. Daktiloyla yazmasını bilirim. Ama orada çalışmak istemiyorum.

— Neden?

— İstemiyorum işte.

Genç kadın fazla bilgi vermedi. Neden mi? Çünkü daktiloluk hoşuna gitmiyor, ya da Filimonof'tan hoşlanmıyordu. Bu işi asla kabul etmeyeceğini gösterircesine omuz silkti.

— Herhalde bir konfeksiyon atölyesine gireceğim. Annesinin giyimevinde ustabaşılık yaptığını söyleyen bir kadınla yolculuk ettim. Üniforma yapıyorlarmış. Siz gelmeden az önce de kadına telefon ettim...

— Orada çalışmak için gerçekten meslekten yetişmek gerek, her ev kadını kadar dikiş bilmek yetmez.

— Ben işi biliyorum ama. Yetimhanede, 5. sınıftan başlıyarak biçki ve dikiş eğitimi görüyorduk. Sonra, iki yıl bir terzihanede çalıştım.

— Demek yetimhanede yetiştiniz. Annenizle babanızı çok küçükken mi kaybettiniz?

— Annem ben çok küçükken öldü. Kısa süre sonra, babam beni teyzelerimden birine bırakıp gitti. Teyzem de beni yetimhaneye yolladı...

— Şu sıra babanız nerede?

— Bilmiyorum, diye cevap verdi genç kadın omuz silkerek.

— İşe ne zaman başlıyorsunuz?

— Gelecek pazartesi. Burada onunla kalmam gerekirse fazla dayanamam, diye cevap verdi küçük kızı göstererek.

— Onu ne yapacaksınız?

— Müessesede bir çocuk yuvası olduğunu söylediler. Yarın gidip bakacağım. Kızım olmasa gönüllü orduya katılırdım.

— Ne iş yapacaktınız orduda?

— Ne olursa. Savaş öncesi, tüfek ve tabanca atışlarının her dalında «pek iyi» aldım. Biliyor musunuz, biz asker karıları, Uzak Doğu'da...

«Asker karıları» derken hafifçe kekeledi, ama gözyaşlarını tutmayı başardı.

— Biliyorum, dedi Serpilin.

— Onunla orduya nasıl katılırım? Kızımı yetimhaneye bırakmak beni çok üzer, bulundum orada, bir aileye yetimhanede yetişmiş bir kişi yeter. Yetimhanede rahatımız yerindeydi, mesele orada değil, ama hayatta olduğuma göre kızıma kendim bakmak istiyorum. Mektubu okudunuz mu?

— Evet, okudum ve yerine koydum.

— Size bir şey yazmadı mı?

— Hayır. Bir ay oluyor, karım öldüğünde kendisiyle burada görüşmüştük. O günden sonra haber almadım...

— Siz görmeyeli bir ay oluyor, ben aşağı yukarı bir yıldır uzaktım... Çita'dan ayrılalı beri. Annesinin öldüğünü, sizinle görüştüğünü ve dairenizi bize vereceğinizi bildiren bir telgraf çekti. Moskova'ya gelme izni de telgrafla ulaştı elime...

«Demek o gece aramızda geçen konuşmadan hiç söz etmemiş», diye düşündü Serpilin.

— Size çay getiriyorum, dedi genç kadın tabakları toplarken. Olya, bana kapıyı aç.

Küçük kız annesinin hemen ardından dışarı çıktı ve kapıyı yavaşça kapadı; o an Serpilin korkuyla kapının kenarındaki minik parmaklarını farkettl, sıkıştırabileceğini düşünerek ürktü.

Çantasını açtı, elini sokarak gazete kağıdına sarılmış kalın bir tabaka alman çukulatası çıkardı. Kağıdı açtı, çukulatayı masanın üstüne koydu.

Anya kaynar su dolu ibriği, tabak altlığını ve çaydanlığı getirdi. Sonra iki çay fincanı, ardından da üçüncü fincanla bir kutu süt taşıdı masaya. Onun gidip gelişini izleyen Serpilin topalladığını farketti.

— Neden topallıyorsunuz?

Fincanla süt dolu kutuyu masaya bırakan Anya elbisesinin eteğini kaldırıp sarılı dizini gösterdi.

— Bacağımı saran bezin üstüne çorap bile giyemiyorum. Keçe çizmenin içindeki ayağıma bir «Rus çorabı» geçirebiliyo-

rum ancak.

— Ne oldu bacağınıza?

— Barabinsk'de, köylü kadınlardan ona bir bardak süt almak için inmiştim, dedi kızını göstererek. Parayı verirken tren hareket etti. Süt bardağını trende görevli memureye uzattım ve vagonun demirine yapıştım. Kayınca yere değen dizim sıyrıldı. Neyse ki Omsk'da tren epey durdu, bana acıdılar ve demiryolcuların hastanesine götürüp yaramı temizlediler, melhem sürüp sardılar. Bu arada kızım trenden atlamaya kalkmış, «Annemi isterim!» diye tutturmuş. Bana çok alışkın, bütün hayatımız yalnız, başbaşa geçiyor. Gördünüz küçük bir köpek gibi nereye gitsem peşimden geliyor.

Konuşurken fincanlara çay dolduruyordu; sonra kutudaki koyu sütten birazını ekmeğe sürüp kızına uzattı.

— Yel En sevdiği şeydir!

Masanın üstündeki tabakayı aldı, küçük parçalara ayırdı.

— Şimdiye kadar hiç çukulata görmedi.

— Alman çukulatasıdır. Son zamanlarda, paraşütle kuşatılan arkadaşlarına atıyorlardı. Bizden yana düşüyordu attıkları.

— Stalingrad korkunç olmalı, dedi genç kadın. Savaşın olduğu yer korkunç...

Serpilin, kocasının ölümünden sonra bu düşünceyi kafasından bir türlü atamadığını anladı.

— Dedene teşekkür et...

Serpilin, bir an, kimden söz edildiğini kestiremedi. İncecik bir sesle, uslu uslu söylenen «teşekkür ederim» sözünü ve çukulataya bulanmış minicik burnun ucunu görünce gülümsedi:

— Dilediğin kadar ye! dedi. Çantam çukulata dolu, üstelik ben sevmem bunu.

Küçük kızın iyice açılıp yalanına inanmadığını gösterircesine üzerine dikilen gözlerini gördü. «Ye, ye, ben sevmem bunu; iç, iç, bunu da sevmem.» İlk kez duymuyordu bu sözleri, üç yaşında olmasına rağmen inanmıyordu artık..

— Gerçekten çukulatayı sevmiyorum, yemin ederim.

— Gel yavrum, bulaşık yıkayacağız.

Anya yerinden kalktı, kızına bir fincan verdi, geri kalanı toparlayıp kapıya yürüdü.

Bakışlarıyla onu izlerken, Serpilin, keçe çizmelerine, topallamasına, hafifçe kamburlaşmış sırtına ve bakımsız görünüşüne rağmen Anya'nın epey güzel, özellikle de genç olduğunu düşündü. Acısı ne denli büyük olursa olsun, hayatı mahvol-

mamıştı.

1921 de, iç savaşın sonunda, dostuna verdiği sözü tutmak için evleneceği kadını, Vassia Tolstikof'un karısını görmeye gitmişti; onu öylesine yalnız, sevgisine karşılık vermeye öylesine hazır bulmuştu ki, önce mutluluğuna inanamamıştı. Tolstikof öleli aşağı yukarı iki buçuk yıl oluyordu ve Valentina, evlenmeden önce inandığı ilkelere çok sadıktı. Ama acısı geçmişti, hem çoktan geçmişti, Serpilin'i sevdiğine göre ciddiydi bu duygusu. Yakın akrabalar ve komşular uğruna bir ölüye bağlı kalacak yaradılışta değildi. O sıra Vadim dört yaşındaydı, Olya'dan pek büyük değildi ...

Anya, tek başına döndü. Serpilin, şaşkın şaşkın baktı yüzüne. Küçüğün, durmadan annesinin eteklerine yapışıp gezmesine alışmıştı.

— Çukulatanızı yedi, şimdi elini yüzünü yıkıyor. Sonra yatıracağım onu. Divanda uyumak istediğiniz doğru mu?

— Söyledim ya, neden yine aynı konuya dönelim?

Genç kadın başını salladı.

— Vadim bana sizden söz etmişti. Bir şey dediniz mi, geri dönmezmişsiniz.

Genç kadının arkasını dönüp yatak örtüsünü dörde katlayışını izleyen Serpilin: «Sana, benim hakkımda acaba başka neler söyledi?» diye düşündü.

— Filimonof, okulun yanındaki bir tren istasyonuna gömüldüğünü bilirdi; oranın adını da söyledi. Mezarını görmeye gidebilir miyiz dersiniz?

Serpilin genç kadına baktı, bir an durakladıktan sonra düşündüğünü söylemeye karar verdi:

— Pek sanmıyorum... Hele cephe oralarda bir yerdeyse.

— Bizimle uğraşamıyacak kadar işleri başlarından aşkın değil mi?

Serpilin, ağlayıp sızlayan birine değil de zeki, acılı haliyle de başkalarını düşünebilen bir kadına rastladığı için sevinip başını sallıyarak cevap verdi. Ne şimdi, ne de daha sonra mezarın bulunduğu yere gitmemesinin iyi olacağını düşündü. Saldırı sırasında, hele bu kış mevsiminde arkadaşları Vadim'i rasgele bir yere gömmüş olmalıydılar. Mezarının üstüne en fazla bir tahta parçası dikmişlerdi herhalde. Bir hafta geçince her yer kar altında kalacak, bir şey seçebilmek mümkün olmayacaktı.

Anya, küçüğü getirmek için çıktı, onunla döndü. Serpilin

yerinden kalktı:

— Onu yatırın, bu arada ben de gidip bir sigara tüttüreyim...

— Kalın burada, herhalde odada sigara içmeye alışkınsınızdır. Karınız da sigara içermiş, Vadim söyledi bana.

— Doğru, babaannesi de içerdi, dedi Serpilin sesinin titremediğine sevinerek. Yine de, dışarı çıksam daha iyi olacak.

«Dede, babaanne» diye tekrarlıyordu ufak girişte enine boyuna yürürken. Bu sözler yepyeniydi. Küçük kızın anneannesi de babaannesi de ölmüştü. Dedelerinden biri yirmi yıldır ülkede volta vuruyordu... Şu sıra cephede de olabilirdi, askerlik yapan pek çok dede vardı. Örneğin Ptitsin, aralık ayından beri bunlardan biriydi, dede olduğunu cephede öğrenmişti, bir mektuptan almıştı haberi.

İyi ama oğlu, tam savaşa katılacağı sıra neden karısıyla kızını Moskova'ya getirtmişti? Acaba Çita'dakinden daha rahat edeceklerini, daha iyi yiyecek bulabileceklerini mi sanmıştı? Ya da onları görmek için Çita'ya gitmesinin güç olduğunu, burada ara sıra yolunu bulup kaytaracağını mı düşünmüştü? Ölebileceğini hesaplayıp Moskova'da, babasının dairesinde otururlarsa Serpilin'in onlarla daha iyi meşgul olacağını mı ummuştu? Diyecek şey yoktu, herkes aynı şekilde düşünebilirdi.

Serpilin duvardaki telefonun yanından geçti, dirseğiyle sallanan ahizeye çarptı. Kaç keredir kendi kendine sorduğu soruyu bir kez daha hatırladı: Ne zaman çalacaktı bu telefon, şu sıra mı yoksa daha sonra mı?

— Yatırdın mı?

Serpilin, hiç farkında olmadan senli benli oluvermişti. Sevdikleriyle teklifsiz oluvermesi başlıca özelliklerinden biriydi.

Genç kadın içini çekti: Yüz hatları iyice gergindi, dinlenme ihtiyacı duyduğu, anlaşılıyordu.

— İstediğinizi yaptım, çarşaf sermedim, sadece bir yastık koydum. Ama gereken her şey iskemlenin üstünde hazır... Belki beklerken biraz uzanmak istersiniz.

— Evet, hemen uzanacağım. Sen, beni beklemeden yat, kızın gibi olduğunu görüyorum, uykusuzluktan ölüyorsun. Yatağa girince bana seslen.

Genç kadın başını salladı ve odaya döndü. Tam o anda da telefonun zili duyuldu.

Serpilin ahizeyi kaptı ve İvan Alekseyeviç'in sesini tanıdı.

— Gizlenecek ne var? Evindesin işte...

Serpilin başka şey duymadı. Bir tıkırtı oldu, görüşme kesiliverdi. «Alo, alol» diye bağırdı, arkadaşını aramaya karar vererek kapadı bir an, tekrar açtı ve Genelkurmay Başkanlığının numarasını çevirdi.

Dostunu istediğinde, adını ilk kez duyduğu bir binbaşı İvan Alekseyeviç'in yerinde olmadığını bildirdi ve:

— General Martinof'a haber vereyim mi? diye sordu.

— Hayır, zahmet etmeyin.

Telefonu kapadı: Demek Genelkurmay'da bir takım değişiklikler olmuştu. Bir emir subayı eskisinin yerine gelmiş, İvan Alekseyeviç'in yerine de General Martinof atanmıştı.

Dostunun kırk yıllık telefonunu hatırlamak için kendini epey zorladı, sonra numarayı çevirdi. Rasgele, pek umutlanmadan. Ama ilk zil sesi kesilmeden iyi tanıdığı sesi duydu.

— Alol

— İvan Alekseyeviç mi? Ben Serpilin.

— Arıyorum beyimizi, dinlemek bile istemiyor. Konuşmanın orta yerinde telefonu kapayıveriyor, dedi Alekseyeviç'in alaycı sesi. Boşsan ve adresimi unutmadıysan beni görmeye gel. Araba yollamamı ister misin, yoksa var mı araban?

— Şey, anlıyor musun... diye başladı Serpilin.

Yeni bir tıkırtı oldu, görüşme kesildi, bu kez çok yakından gelen bir ses sordu:

— Serpilin mi?

— Ta kendisi.

— Aşağı inin, araba sizi almak üzere yola çıktı.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

«GİRİN» sözünü duyduktan sonra, Serpilin önce ilk, ardından ikinci kapıyı açtı va kendini Stalin'in odasında buldu; önce odayı boş sandı. Birkaç adım attı va durdu, nerhalde başka bir kapıdan içeri giren Stalin odanın öbür ucunda göründü. Serpilin olduğu yerde dondu kaldı, Stalin, elleri arkasında, ona doğru yürüdü.

Geniş sırmalı apoletlerle süslü, pabuçlarına kadar inen geniş kırmızı şeritli pantolonuyla yeni mareşal üniformasını giymişti. Sallanarak, belki hafif topallıyarak yürüyordu. Yürüyüşü o kadar sessizdi ki ayağında kaba çizme yerine esnek deridan kafkas çizmeleri olduğu söylenebilirdi.

Kendini tanıtıp Stalin'in uzattığı eli sıkana dek Serpilin'in bütün farkedebildiği bunlar oldu; Stalin'in yüzünü yakınında hissedince garip, gerçek dışı bir şey duydu; sanki karşısında, çerçevesinden inen bir canlı resim vardı.

— Son görüşmemizden bu yana biraz değişmişsiniz.

Stalin hafifçe gülümsedi, Serpilin bu gülümsemenin nedenini kavrıyamadı.

Stalin, yüzüne baktı, pipo tutan sol elini kaç keredir duyduğu gerçek dışı bir şeyi çürütmek istercesine, duvarın dibine konan uzun bir masaya doğru uzattı.

— Oturun.

Döndü, önünde koltuğunun durduğu masanın öbür ucuna yürüdü.

Serpilin gerçeği söylemişti, son kez 1937 mayısında, Harp Akademisinden ayrılacakları sıra düzenlenen törende gördüğünden bu yana Stalin gerçekten pek az değişmişti. Yalnız sırtı yaşlılığın izlerini taşıyor, koltuğuna doğru yürürken bu açıkça görülüyordu.

«79 da doğduğuna göre benden on altı yaş büyükl» ded Serpilin bakışlarıyla onu izlerken. Aralarındaki yaş farkını o güne kadar hesaplamamıştı.

Masaya yaklaştı, üç iskemle öteye oturdu. Nedenini bilmiyor, ama bu kadar uzun bir masada Stalin'in yanına oturmaktan rahatsızlık duyuyordu.

Stalin gözlerini üzerine dikti, bir kibrit çöpüyle piposunur tütününü karıştırırken, hafif bir gülümsemeyle:

— Siyasî Büro yerinde değil, onun yerine oturun, dedi

Serpilin yer değiştirince, birden, giriş yapma gereğini duymadan sordu:

— Ordu komutanı Grinko'yu sebepsiz yere tutukladığımızı bana yazdınız değil mi?

Grinko ordu komutanı değil kolordu komutanıydı, Stalin yanılmıştı, ama Serpilin yanlışını düzeltmeye cesaret edemedi.

— Bir yüzleştirme sırasında kendisine rasladım, kamplarda onunla yaşadım Stalin yoldaş. Size çok sadıktı.

— Mektubunuzu okudum, dedi Stalin. Onu sebepsiz yere tutukladığımızdan emin olup olmadığınızı soruyorum.

Serpilin'in gözlerinin içine baktı.

Delice, gücünün ve iktidarının soğukkanlılıkla bilincinde olan bu bakıştan Serpilin rahatsız oldu; içi korkuyla doluydu, bu ürküntüyü hemen üzerinden atamazsa sonradan hiç atamıyacağını anladı. Bu nedenle, boş odada şaşırtıcı şekilde yankılanan, heyecandan hafif bir saldırganlık havası sezdiren kararlı sesiyle cevap verdi:

— Çok eminim. Kendimden emin olduğum kadar.

Stalin merakla, kendisiyle halâ bu şekilde konuşabilenlerin bulunmasına şaşmış gibi süzdü Serpilin'i, sonra yerinden kalktı. Bunun ne anlama geldiğini bilmeden, belki konuşmasının sonuna geldiklerini sanan Serpilin de doğruldu. Masa boyunca yürümeye koyuldu. Stalin'in oturmaya zorladığı Serpilin ondan yana döndü.

Stalin bir şey söylemeden masanın öbür ucuna vardı, geri döndü, tekrar aynı yere yürüdü, Serpilin'in önünden geçerken gözlerinin içine baktı. Sonra yoluna devam etti, masanın ucuna vardığında, arkasını dönmeden, bıyık altından bir şeyler mırıldandı. Çok alçak söylenen bu sözleri, Serpilin, büyük bir gerilim içinde bulunduğundan seçebildi:

— Kendisini bulabilirsek durumunu bir daha gözden geçiririz.

Stalin döndü, oturdu, söylediklerinin olduğu gibi duyulduğundan bir an bile şüphe etmemişçesine sordu:

— Başka soracaklarınız var mı?

Kendisine sırtını dönen bu adamın mırıldandığı son iki sözcüğün gerçek anlamını yeni yeni farkeden Serpilin:

— Bir sorum daha var Stalin yoldaş, dedi.

— Sizi dinliyorum.

Serpilin, önceki gece Zakharof'tan duyduklarını anlattı. Levazım dairesi, cephe ödeneğiyle birinci sınıf yiyeceği kaldırmakta fazla acelecilik etmişti.

— Aşırı gayretkeşlik, dedi Stalin. Hatayı düzelttik bile. Şimdi size birkaç soru sorma sırası bende. Birincisi şu: Neden eski üniformayı giyiyorsunuz?

Serpilin her türden soruyu bekliyordu ama bunu değil!.

— Yenisi henüz bize gelmedi Stalin yoldaş. İlk kez Moskova'da görüyorum bu üniformaları.

— Demek burada giyiliyor, orada değil. Acele etmiyorlar. Burada önemli de orada değil sanıyorlar. Burada giydiriyorlar, orada sizi giydirmek için ellerini çabuk tutmuyorlar. Ama başka şeylerde acele ederler.

Serpilin'e sormak istediği soruları unutmuş gibi, bir süre sustu, sonra hafifçe gülümseyerek:

— İkinci sorum üniformayla değil, içindekiyle ilgili dedi. Size ordu komutanlığı teklif etseler ne dersiniz?

— Emirlerinize uyarım Stalin yoldaş.

— 1941 kasımında bana mektup yazdınız, sağlık durumunuzun bozukluğuna rağmen cepheye gönderilmeyi istiyordunuz. Şimdi sağlık durumunuz nasıl?

— O çağdakinden çok iyi Stalin yoldaş.

— Demek ordu komutanlığınızı onaylıyoruz. Herhangi bir sakınca görmediğinize göre, dedi Stalin hafiften gülümseyerek.

Serpilin'in gözlerinde soruyu okuyunca, ses çıkarmadan konuşmasına izin verdi.

— Nereye gitmem gerekiyor ve ne zaman, Stalin yoldaş?

— Yerinize döneceksiniz. Batyuk yoldaş ordu komutanlığında fazla kaldı. Savaşın başından beri ordulara komuta ediyor. Hiç yükselmiyor. Kendisini terfi ettirmek yeteneklerini daha iyi göstermesine fırsat vermek sözkonusu.

Sözleri alay doluydu, su götürmezdi işin bu yanı; ama Serpilin, Batyuk'u yükseltmekten söz edildiği için Stalin'in sözlerinin ne anlama geldiğini kestiremiyordu.

— Üçüncü soru, diye devam etti Stalin. Kişisel tecrübenize dayanarak söyleyin, sona eren harekattan alınacak dersler nelerdir? Birliklerin durumunu, yeni savaşlara ne ölçüde hazırlıklı bulunduklarını öğrenmek istiyorum.

Serpilin düşüncelerini olduğu gibi anlattı. Son savaş sırasında birliklerin işin altından başarıyla kalktıkları söylenebilirdi. Bazı yanlışlar, çoğunun ilk kez geniş ölçüde saldırı savaşı deneyini geçirmesinden ileri geliyordu. Kayıpların fazla olması da, bazı komutanların kendilerini yıllanmış görüşlerden bir türlü kurtaramamalarına bağlanabilirdi. Bu görüşe göre cephenin bir bütün halinde ilerlemesi gerekiyordu. «Bir adım bile olsa, her yerde ve her gün ileri» komutu bazı kereler pahalıya mal olmuştu. Ele geçirmekle bir şey kazanılmayacak, şu ya da bu kilit noktanın alınmasıyla kendiliğinden düşecek birkaç yüz metrelik bir toprak parçasının alınması için, sebepsiz yere yığınla insan harcanmıştı. Topçuya gelince, çeşitli sınıflardan komutanlar tarafından kullanılmasında büyük eksikler görülüyordu. Piyadenin ilerlemesiyle birlikte topçunun da ilerletilmesini gerektiren çağdaş savaş tekniğinin henüz pek iyi anlaşılmadığı görülüyordu.

Konuştukça Stalin'in sözünü kesmeden dinlemesi Serpilin'in hoşuna gidiyordu. Görünürde sakindi, ama aslında içi büyük bir heyecanla kaynıyor, çünkü söylemesi gereken şeylerin en önemlisini anlattığını biliyordu. İster kurmay başkanı olsun ister ordu komutanı, kendi hayatı bir ve tek yaşantı demekti, Grinko'nunki de öyle. Oysa lafını kesmeden dinleyen Stalin'in değindiği konu her gün ve her saat binlerce kişinin hayatını ilgilendiriyordu. Bu konuşma askerlikte komuta üslûbu ile, en yukarıdan tabana inanak onu, ara sıra, gereksiz kayıplar pahasına gösterişçi başarılar elde etmeye zorlayan akımla ilgiliydi.

Stalin, gözü başka yerde, onu dinliyordu. Serpilin sustuğunda:

— Geçmişte kalan durum açıkça ortada, dedi. Şimdi gelecekten konuşalım. Şu gün ordunuzun durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Serpilin bu sorunun doğal sayılmak gerektiğini anlıyordu, yine de çok şaşırdı. Demek bütün söyledikleri geçmişle ilgiliydi? Her şeyden çok geçmişe eğilmişti demek? Kimsenin adını anmamış, hataları kendi tecrübesinin ürünü olarak ortaya koymuştu. Çünkü bu odada, bazı kişiler hakkında söylenecek olumsuz sözlerin ne sonuçlar vereceğini biliyor, üstelik gerçekten

bunu önemsiz bir şey sayıyordu. Geçmiş sözkonusu değildi, üstelik bu geçmiş bir zafere ulaşmıştı, hataları tekrarlamak, boş yere verilen kayıpları çoğaltmamak sözkonusuydu. Demek Stalin işin en önemli yanını anlıyamamıştı? Hayır, imkansızdı bu.

Şaşkınlık içinde, ordusunun şimdiki durumundan söz etti. Ancak o zaman Stalin içine gömüldüğü kayıtsız düşüncelerden sıyrıldı, sonunda ilgilendiği bir şeyle karşılaşan kişi gibi canlandı. Sözünü kesiyor, konuştukça sorular soruyordu: Çeşitli silah kayıplarının bilançosu, ulaşım durumu, ölü ve yaralı sayısı, takviyeleri orduya ulaştırmak ve yeterince eğitmek için gerekli süre soruların başlıcalarıydı. Soruların bolluğu önemli değildi aslında, onu bir tek şeyin ilgilendirdiği anlaşılıyordu: Ordunun, gerçek bir rol oynamak üzere savaşa sokulabileceği kesin tarih.

Serpilin birden savaşın başından beri çok düşündüğü bir sorundan söz etmeye karar verdi: Yaralı asker sağlık taburunun dışında bakım görüp iyileşince, genellikle eski birliğine dönmüyordu. Bu uygulama yerinde değildi, eski askerlerin iyileştikten sonra katılmasıyla birliklerin savaşçı gücü artacak, bu tutum onların eski birliklerine gönderilmelerinden doğabilecek karışıklıkları fazlasıyla karşılayacaktı.

Stalin onu sonuna kadar dinledi. Ama Serpilin, bu kez, anlatmak istediği şeyi temelinden geri çevirdiğini ve çok sınırlı bir soru sormak istediğini anladı: Gelecek üç hafta içinde, bütün orduda, Stalingrad savaşlarının tecrübesinden geçmiş kaç kişi yer alabilirdi? Serpilin aşağı yukarı bir rakam verdi. Üç haftalık bir süre fazla zaman tutmuyordu, üstelik onun değinmek istediği şey bu değil, yaralanıp iyileşenlerin eski birliklerine gönderilmemeleri yolundaki yanlış uygulamanın değiştirilmesiydi.

— Evet, dedi Stalin birden. Yaz savaşlarına hazırlanacağız.

Bakışı Serpilin'in yüzünün yanından geçti ve duvardaki haritaya mıhlandı:

— T-34 tanklarımız savaşta nasıldı?

Serpilin, T-34 leri iyi bulduğunu, ancak bu konuda yetkili sayılmaması gerektiğini belirtti; T-34 leri ilk kez 1941 kışında görmüş, ama onlardan büyük ölçüde yararlanma fırsatını bulamamıştı.

— İlk zırhlı taburlara daha 1940 yılında verildi bu tanklardan, dedi Stalin.

Sesinde, Serpilin'in T-34 leri bu kadar geç görmesinden gelen şaşkınlık seziliyordu. Ve Serpilin, hiç gerekli olmayan, üstelik önce kendisinin şaştığı bir cevap verdi:

— 1940 yılında, Stelin yoldaş, henüz Nikolay İvanoviç'in konuğuydum.

Bu beklenmedik soruyla pek ilgilenmiş ve meraklanmışa benzeyen Stalin:

— Nikolay İvanoviç de kim? diye sordu.

— Biz subayların, kamplarda Yejof'a verdiğimiz ad buydu, dedi Serpilin.

Geri çekilmek için artık çok geçti, çarnı devirdiğine göre sonuna kadar gitmesi gerekiyordu.

Stalin bir kahkaha attı. Sonra sustu, Serpilin'in omuzuna hafifçe dokunup alaycı bir serzenişle:

— Doğrusu kampta bulunacak zamanı iyi seçmişsin dedi.

Koltuğuyla birlikte geriledi, bakışını Serpilin'den yana yöneltti, piposunu bütün gücüyle parmakları arasında döndürdü, çatırdadı pipo.

— Yejof'un hesabını gördük, dedi.

Bu sözleri duyunca, Serpilin, tüm gövdesinin buz kestiğini hissetti. Stalin yerinden kalktı, çalışma odasını boydan boya geçti. Serpilin uzaklaşan bu sırtı gözleriyle izliyor ve kendi kendine: «Dikkat, diyordu, az sonra o çağlar hakkında bütün düşündüklerimi yürekten ona söyleyeceğim. Grinko ile benim tek olmadığımızı, ister asker ister sivil, kamplarda rasledığım herkesin sebepsiz yere, boşuna, bir takım iftiralara, ihbarlara dayanılarak, nereden çıktığı bilinmeyen kara listelere geçirildiklerinden oralara gönderildiğini anlatacağım. Her biri, daha doğrusu henüz geç kalınmamış olanlar için bir şeyler yapmak, dosyalarını yeniden incelemek, kendilerini sorguya çekmek, soruşturmayı sorgu zabıtlarına göre değil gerçek kanıtlara dayanarak yürütmek, olay yerlerine kurullar göndermek ve sonunda bütün gerçeği öğrenmek, bu tür davranışlara kimin neden başvurmak ihtiyacını duyduğunu ortaya çıkarmak gerektiğini hatırlatacağım; ne kadar iğrenç biri olursa olsun, tek suçlu Yejof değil!»

«Yapın şu işi Stalin yoldaş! Geç olmadan, onlar daha hayatta ve umutla sizden bir şeyler beklerken yapın şu işi!» diye bağırmak geliyordu içinden.

Stalin döndü, Serpilin'e karşı ters yönde yürüdü, bir an, 1937 yılında Harp Akademisinde incelediği yüzle karşılaştığını

sandı Serpilin. O yüz de şimdiki kadar sakindi, ama bir hafta sonra Tukhaçevski (*), Yakir tutuklanacak, Gamarnik intihar edecek, makine dönmeye koyulacak ve «temizlik» başlıyacaktı.

Başlangıçta, yüce divanda gizlice görülen ilk duruşmadan sonra, dehşete düşüp gerçekten bir komplonun varlığına inanmıştı. İnanmamazlık edemezdi: Bir ay önce ordunun temel direkleri sayılan bu adamları, son anda ortaya çıkarılan, serüvenden farksız iğrenç bir komplodan başka sanık sandalyesine ne oturtabilirdi? Sonradan, bir takım adamlara yüklenen düşlerinde bile göremiyecekleri kadar iğrenç ve korkunç suçlamalar kendisine de yöneltilince şüpheye düştü. Cezaevinde değil de daha sonra, kamplarda; ilk sanıkların durumunun, kendi ve felâket arkadaşlarınınkiyle aynı olup olmadığını düşündü.

Stalin'in yanına yaklaşmasını izlerken: «Ama şimdi bunları ortaya çıkarın, emir verin! Herşey başından, evet başından sonuna dek açıklansın!» diye söyleniyordu içinden.

Stalin koltuğuna vardı, oturdu, piposunu küllüğe sürttü ve öne eğildi: o an bir atılımla içinden geçenleri ortaya dökmeye hazırlanan Serpilin, Stalin'in gözlerini yakınında gördü. Amansız ve sakin, uzak düşüncelere dalmış, Yejof adının anılmasıyla gaddarlık dolan gözlerini, bu gözleri farkedince, o ana kadar düşünmeye bile korktuğu bir şeyi anladı! Kimseye yakınamazdı!

— Bana bir şey mi söylemek istiyordunuz? diye sordu Stalin.

Serpilin, bir an Stalin'in düşüncelerini okuduğunu sandı. Hemen sonra, Stalin'in bir şey düşünmeden kendisine baktığını, soracak sorusu bulunmadığını ve çekilme izni istemesini beklediğini anladı.

— Gidebilir miyim Stalin yoldaş?

Konuşmanın başından beri bir nefes çekmediği piposunu sağ elinde tutan Stalin, bu eli hafifçe sağa doğru yöneltti. «Eh, madem gitmek istiyorsunuz gidin, sizi tutmuyorum!» der gibiydi.

Bu hareket hem dostçaydı, hem de yüksekten bakar gibi.

(*) Mihail Tukhaçevski (1893 - 1937) Polonyalılara karşı 1920 de ordu komutanı olarak kendini gösterdi. Troçki ile Kızılordu'yu kurdu; mareşalliğe kadar yükseldi; sonunda vatana ihanet'le suçlanıp kurşuna dizildi (ç.n.)

Sanki Stalin, kendisini Serpilin'den ayıran uzaklığa rağmen, konuğunu kabul eden ev sahibi rolünden kurtulamamıştı. Bir an elini bu yönde tuttu ve ağır ağır doğruldu.

— Güle güle Serpilin yoldaş. Bana soracağınız kişisel bir soru var mı?

— Hemen görevimin başına gidebilirim Stalin yoldaş. Ama mümkünse, ailemle ilgili işleri halletmek için Moskova'da yirmi dört saat daha kalmama izin vermenizi diliyorum.

Stalin gözlerini kaldırdı, ne gibi aile işlerinin sözkonusu olduğunu sorarcasına Serpilin'e baktı. Ama bir şey sormayıp:

— Yirmi dört saat kalmanıza izin veriyorum, demekle yetindi.

Sonra belli belirsiz bir hareketle ekledi:

— Onlara durumunuzu söylemeniz yeter...

Serpilin topuklarını şaklattı ve döndü.

Kapıyı kaparken, sırtında Stalin'in bakışını hissediyordu hâlâ.

Stalin'e gelince, sabit bir bakışla uzun süre Serpilin'i izledikten sonra ardından kapıya yöneldi.

Çalışma odasından çıkarken, Serpilin, bu görüşme sonunda kaderinin kesinlikle belli olduğunu sanıyordu. Aslında karar, Stalin ses çıkarmadan sırtına baktığı sıra verilirdi. Bazılarının hesabını, gözlerinin içine değil, giderken arkalarından bakmakla gördüğü olurdu.

Stalin, Serpilin'den sonra kapıya vardı, ağır ağır döndü, aynı yavaşlıkla öbür kapıya yürüdü.

«Bakındı şu işe, kamplardaki subaylar Yejof'u adıyla Nikolay İvanoviç diye anıyorlar demek. O küçük adama fazlaca önem veriyorlarmış. Siyasî yönden fena değil, ama gülünç.»

Yejof'un bu odadaki masa başında yaptıkları son görüşme sırasında nasıl davrandığını hatırladı, odanın ortasında durup kendi kendisiyle başbaşa, tatlı tatlı gülmeye koyuldu. Sonra masaya yaklaştı, telefonu açmak için elini uzattı, fikir değiştirdi ve yine yürümeye koyuldu. Serpilin'e, ilgileneceğini söylediği kişi için telefon etmek istiyor, anılarını toparlıyordu. Ahizeyi almak üzere elini uzatırken hatırladı ...

Hayır, telefon etmek zahmetine değmezdi. Ekim ayında, Mojaisk'in düşüşünü izleyen o korkulu günler sırasında, hapiste olan ve sebepli ya da sebepsiz, askerî bir başarısızlık halinde kendisi için tehlikeli gördüğü kişilerin öldürülmesini emretmişti. Grinko öldürülecekler listesinde yoktu. Ama daha sonra,

1942 temmuzunda, durumu yeniden kötü görmeye başladığı sıra Beria'ya telefon edip ikinci bir liste hazırlanmasını emretmişti. Grinko o listede vardı...

- Eğer yanılıyor da bir adam kurşuna dizilmemişse gerekli soruşturmayı yapabilir, onu kurtarıp cepheye gönderebilirdi. Ama belleğinin yanılıp yanılmadığını araştırmayı sevmez, sağlamlığıyla öğünürdü hep. Birinin belleğindeki boşluğu ortaya çıkaracağından değil -kimse buna cesaret edemezdi- uzun süreden beri kendisini çevreleyenleri amansızca çiğnemeye alıştığından bu boşluğun ortasında, kendi kendisiyle hesaplaşmak için tek başına kalıveriyordu. Bu da Stalin'i belleğinin yanlışlarını, ya da kendisiyle başbaşa kaldığında ara sıra yanlış diye adlandırmayı kabullendiği şeyleri yine kendi başına kakmak zorunda bırakıyordu.

Eski kolordu komutanı Grinko, 1942 temmuzunda, sürüldüğü yerde kurşuna dizilmişti... Stalin'in kafası, başlangıçta farkedemediği ufak bir falso sezdi. Serpilin: «Kolordu komutanı», diye yazmıştı. Listede: «Eski ordu komutanı» deniyordu. Evet, doğruydu.

1937 de, Belof'un yerine onu Beyaz Rusya'ya göndermek istiyordu. Kolordu komutanlığına yükseltilip Moskova'ya çağırılmasını emretmişti bile; ama ertesi gün fikir değiştirmişti. Grinko konusunda bir takım şüpheleri vardı...

Stalin, her şeyin nasıl olup bittiğini çok iyi hatırlıyordu. Serpilin'in mektubunun son paragrafında gösterdiği gözüpekliği hatırlayınca gülümsedi: Eğer Stalin yoldaş kendisine güveniyorsa bunun anlamı Grinko'nun yerinin cephe olduğuydu. Güvenmiyorsa, Serpilin Grinko'nun bulunduğu kampa gönderilmek istiyordu.

Mektubu postaladıktan sonra, Serpilini kuşkuya düşüren bu cümle beklenmeyen sonucu verdi. Az raslanır küstahlıktaki bölüm, Stalin'den önce mektubu açan kişileri, bu konudaki kişisel görüşlerini belirtmeden mektubu doğru sahibine ulaştırmak zorunda bırakmıştı. Bu tür bir mektubu göstermemek, onlar için tehlikeliydi. Sonra, mektup Stalin'e gönderilip Stalin okuduğunda, bu bölüm, Serpilin'in onu yumuşatmak için değindiği 1918 yılında Çaritsin yakınlarındaki raslaşmadan fazla ilgisini çekti. Bir çokları gibi bu anılara da Stalin kayıtsızdı. Uzun hayatı anılar yönünden çok zengindi, bu anıların bir takım davranışlara yol açabileceği düşünülürdü. Ama Stalin, büyük bir rahatlıkla boş verirdi tümüne. Anılarının çoğu, kendi-

lerinden kurtulmayı gerekli gördüğü kişilerle ilgiliydi. Çiğneme-yip önlerinde gerilemek zorunda kaldığı anlar olursa, kendini, ihtilâlin kaderini eline alabilecek adam saymaktan vazgeçerdi sonra.

Serpilin'in hatırlattığı görüntüler Stalin'i gerçekten hiç duygulandırmamıştı. Onu ilgilendiren tek şey, bu mektubun gözüpekliğiydi. Kendine hayat yolu belledi̇ği herkesi mutlak ezme isteği, gaddar ruhundan bir takım istisnalarla karşılaşmak ihtiyacıyla atbaşı gidiyordu. Bu da çizdiği hayat yolunun bir çeşit zıt görüşüydü. Gerçek ya da kendisinin sanılan görüşlere karşı çıkma tehlikesini göze alan kişilere, zaman zaman ilgi gösterdiği olurdu. Kendini iyi bildiğinden, bu tehlikenin büyüklüğünü anlardı, tehlikeyi en iyi değerlendirecek yerdeydi. Ama her zaman da aynı tutumu gösteremezdi. Çoğu kare ters tepki verirdi, tehlikenin gerçek büyüklüğü de buradaydı.

Mektubu yazarken, Serpilin, hiç kuşkusuz işin bu yanını düşünmemişti; kabaca ifadesi Stalin'in ilgisini arttırmakla kalmamış - bu artan ilgi, çoğu kere hedef olan kişiler için felaketle sonuçlanabilirdi- geçici bir saygı duygusu bile uyandırmıştı. Böyle bir durumda, Stalin'in, bazı kişileri alelacele yükselttiği görülürdü. Sanki onlara duyduğu geçici güveni yitirmeden, bir an önce hesaplarını görmek istercesine yapardı bunu.

Mektubunun son satırında, Serpilin, geleceğini doğrudan doğruya kadere ya da haklı olduğu görüşüne değil, Stalin yoldaşın kendisine duyduğu güvene bağlıyordu. Bana tam güvenirse, kefil olduğum kişi hakkında da aynı yargıya varması gerekir. Bana güvenmiyorsa yaşamak istemiyorum...

Stalin'in okuduğu satırlar bunlardı, bu son satırları mavi kalemle çizdikten sonra, Stalingrad savaşı biter bitmez bu konuyu hatırlatması ricasıyla mektubu yardımcısına vermişti. Ama önceki gün, yardımcısından önce hatırlamıştı. Özel telefonuyla cephe komutanını aramış, Serpilin için ne düşündüğünü sormuştu:

«Değerli bir kurmay başkanı», diye cevap vermişti karşısındaki.

— Ordu komutanlığına getirilmeyi hak ediyor mu?

Böyle durumlarda gerekli saydığı diplomasiyi elden bırakmadan:

— Evet, cevabını vermişti cephe komutanı, aslında cephe komutanlığına getirilmeyi hakediyor. Denecek şey yok.

Astlarından biri hakkındaki görüşü ne olursa olsun, bir za-

ler ertesinde ordu komutanlarının yer değiştirmesi sık görülmüş şey değildi.

— Aslını faslını bırak, size bağlı ordulardan birinin komutanlığına getirilse ne dersiniz? diye soran Stalin uzun bir beklemenin ardından şunları eklemişti:

— Batyuk yoldaşı, terfi ettirmek için geri çekmeyi düşünüyoruz. Kendisine vermek istediğimiz görev cephe komutan yardımcılığıdır.

Olumlu bir cevap alacağından emin, ama Serpilin'i görmeden bu cevabı almak istemeyen Stalin:

— Düşünün, demişti sonra. İlerde yine aynı konuya döneceğiz.

Şimdi sorun çözülmüştü. Mektubundan hoşlandığı kişi üzerinde iyi bir izlenim bırakmıştı, memnundu Stalin; gerçek ya da hayali, beğeniyordu kendi sezgi gücünü..

Bir an Serpilin'i 1919 da gördüğü gibi hatırladığını sandı. Aslında onu çoktan unutmuştu. Buna karşılık, Çaritsin'deki birliklere yaptığı denetleme gezisini çok iyi hatırlıyordu, nedeni de bu gezinin kendi türünde tek oluşuydu. Yalnız bu savaş sırasında değil, daha o sıralar sevmiyordu bu gezileri. Çünkü, insanlarla arasında belirli bir uzaklık bulunmadı mı korkardı aslında. Önceleri, bu tür gezilere duyduğu isiteksizliği örtmek için, genellikle, gerekli olmadıklarından dem vuruyordu. Ama şimdi, ne başkalarına ne de kendi kendine böyle bir açıklama yapma zahmetine katlanmıyordu. O gezi sırasındaki kişiliğini ve düşüncelerini çok iyi biliyordu, ama cephede rasladıklarını neredeyse unutmuştu. Belleği onlarınkinden daha güçsüz olduğu için değil, Stalin'le raslaştıklarını hatırlamak için onların çok daha fazla sebebi bulunduğundan.

Serpilin'in Batyuk konusunda nasıl meraklandığını hatırlayınca sırıttı. Çok saçma bulduğu bu durum onu eğlendiriyordu; dün cephe komutanına «Düşünün» demişti ama, aslında Batyuk'un kaderi evvelki gün çizilmişti. O gün, görevli ajanlar zaferden sonra sarhoş olup iki kadeh arasında ağzından kaçırdığı bir takım sözleri gizli bir raporla kendisine ulaştırmışlardı. Büyük bir minnetle Stalin yoldaşın gönderdiği topların büyük gücünü yücelten Batyuk, iç savaş sırasında Stalinle birinci Kızıl Süvari ordusunda omuz omuza çarpıştığını, hatta savaş tanrısı sayılabilecek bu adama bir topun ağzından mı yoksa arkadan mı doldurulacağını öğrettiğini anlatmıştı.

Tabii ki kendisi o aptal herife hiç böyle bir soru sorma-

mıştı; bütün bunlar, Stalin'in üzerine sünger çekebileceği bir aptal tarafından anlatılan saçma sapan masallardı. İlk keresinde, kötü olay habercisi denebilecek bir sırıtışla bağışladığı görülmüştü. Ama bu kez, bir şey onu çok kızdırmıştı. Kızdığı şey de, kendini büyük bir özenle bütün bunların üstünde saydığı halde hissettiği hakarete uğramışlık duygusuydu. İnsanlara duyduğu insanlık dışı nefrete rağmen, insan yaradılışının bir özelliğinden, alınganlıktan kendini kurtaramamıştı. Batyuk'un gerçek değerini çoktan biliyordu, askerlik hayatının çeşitli dönemlerinde yükselmesine yardım ettiyse bunun nedeni yeteneklerini gözünde büyütmesi değildi. Bir yandan Batyuk'a eski bir bağlılığı, daha doğrusu alışkanlığı vardı; öte yandan da her çeşit kuşkuyla dolu bu uzun yıllar boyunca, Batyuk'a, emirleri ne olursa olsun gözü kapalı uygulayan sadık biri gözüyle bakmıştı. Batyuk'da, yetenek ve bilgi yoksunluğunun yerini tutan bir yan buluyordu Stalin. Devamlı yükselişi bununla da açıklanabilirdi. Savaş öncesinde, boş kalan görevleri birbiri ardından dolduran Batyuk'du. Stalin yoldaş Batyuk'u eliyle itmese, önündeki yolu açmasa, savaş onu herhalde bir askerî bölgenin başında yakalamazdı.

Bunu anlamamak ve savaşın başında uğranılan başarısızlıktan sonra bazı kişilerin kendisini devirmek istediğini hissetmemek için insanın çok sersem olması gerekirdi. Batyuk bir şey anlamamıştı, yoksa şaka etmeyi göze alamazdı. Kiminle alay ettiğini, üstelik kimin yanında bu şakayı yaptığını anlamadığına göre de katmerli sersem demekti. Eh, artık bu büyük topçuluk uzmanı Stalingrad'daki hizmetlerinden ötürü Kutuzof nişanını (*) alabilir ve savaş öncesinde komutanı bulunduğu bölgede bir alayı yöneten kişinin, Stalin'in desteklemediği, yükseltmediği, savaş öncesinde değil savaş sırasında bileğinin hakkıyla ilerleyen adamın yardımcılığını yapmak üzere kuzeydeki bataklıkların yolunu tutabilirdi.

Stalin masaya yaklaştı, bir düğmeye bastı, bunu yaparken Batyuk'la Serpilin'i unutuverdi.

Zili duyunca koşup gelen yardımcısına:

— Havaalanından yola çıktıkları bildirildi. Gelir gelmez içeri alın, diyen Stalin sabahki durumu gösteren haritanın üzerine yayıldığı masaya yöneldi.

Stalingrad'daki birlikler faydalanılabilir hale gelmişti ama,

(*) O yılların en önemli nişanı.

Genelkurmay Başkanlığının, başkomutanın ve muhabere bölümü komutanının raporları, birliklerin toparlanıp atanacakları yerlere ulaştırılmaları için Stalin'in tanımayı düşündüğü zamandan fazlasını istemekte ağızbirliği ediyordu. 10 ocakta saldırıya geçip verdiği emirlere uygun olarak saldırıyı bir haftada sonuçlandırabilselerdi, bu orduların diğer cephelere nakledilmeleri için başlangıçta düşünülen süreler gerçeğe uyacaktı. Görevlerini zamanında tamamlıyamadıkları için şimdi bu süreler gerçekle bağdaşamıyordu.

Stalingrad savaşının askeri yönden bilançosu çok olumluydu, siyasi yönden önemi ise paha biçilmiyecek kadar büyüktü. Ama yakın gelecekle ilgili, ürküntü veren konular çoktu. Kafkasya'da Almanları kapana kıstıramamışlardı, «Güney» kolordularını Rostov yoluyla, ufak birlikler halinde Ukrayna'ya aktarmalarına göz yumuyorlardı. Batı cephesinde başarısızlıkla sürdürülen son savaşlar önemli bir düşman topluluğunun hep Moskova yakınlarında mevzilendiğini gösteriyordu; demek hepsinin hakkından gelinememiştil Tabii, her zamanki gibi, Stalin'in araç-gereç konusunda hasislik ettiğini söyleyerek kendilerini savunuyorlardı.

Zırhlı araçların yapıldığı fabrikalardan biri üretimin artmasında duraklamalar gösteriyor, hatalarını kendi elleriyle düzeltecek yerde yakınıp duruyorlardıl Yolladıkları telgraflarda iyi niyetlerini gözler önüne seriyor, işe durumunun düzeltilmesini istiyorlardı. Başka uyduracak şey bulamamışlardı! Kış harekatı sırasında zırhlı birliklerin araç-gerek yönünden verdiği kayıplar, düşünülenin çok üstündeydi. Cephede savaşanların tümü burunlarının ucundan ötesini görmüyor, hep günü gününe yaşıyor ve durmadan takviye istiyorlardı. Ara sıra, gelecek yaz için düşünülenlerden kırpıp kendilerine ufak tefek bir şeyler vermek gerekiyordu. Savaşın bu üçüncü yazında ne olacaktı? Müttefikler, kazanılan zaferleri kutlamaktan ve bir takım gerçekleşmeyen sözler vermekten ileri gitmiyorlardı. Almanya'yı vurup devirecek fırsatı kaçırmıyacaklarını söylüyorlardı hep; oysa ikinci cephenin bu yaz da açılamıyacağı açıkça ortadaydı.

Stalin, kullanılan deyimlerin özellikle kaçak olduğu son Roosvelt-Çörçil ortak bildirisini öfkeyle hatırladı. Bugün, onları düşündüğü gibi hareket etmeye zorlayacak durumda değildi. Ara sıra, yalnızlığıyla birleşen bu çaresizlik duygusu onu delice öfkelendiriyordu. Bu ince ve yorucu oyunda ikisine karşı tek başınaydı, şu sıra yazışmayı sürdürmek için de yalnızdı ikisine

karşı, enindeı sonunda karşılaştıklarında yine ikisine karşı tek kalacaktı. Bir türlü kabul etmek istemediği halde, olaylardan çıkarılacak mantıklı sonuçtu bu.

Zekala'ın çatışması bütün bu diplomatik görüşmelerde onun için önemli yer tutuyor, uğradığı başarısızlıklar bu yüzden çok güç'ye gidiyordu. Pek seyrek göstermekle birlikte çok onurluydu. Oysa müttefikleri düşünürken duyduğu bitkinlikle karışık öfke çok daha karmaşık bir duyguydu. Uzun ve amansız bir mücadeleden sonra gücünün üzerinde oturtup sağlamlaştırdığı kişileri sevmiyordu. Ama bu insanların yaşadığı ülke kendi ülkesiydi, uzun yıllardan beri kendini ülkesiyle bir tutuyordu. Ama savaşın şimdilik ikiye böldüğü, aslında «bize» karşı düşmanlıkta birleşen kapitalist dünyadaki kaçınılmaz yalnızlığı Stalin'i şahsen ezen bir ağırlıktı.

Bu kez düşünürken «biz» demişti; çoğu kere yüksek sesle söylenen bu sözcük, yabancı kulakların duyması için kullanılmış bir «ben» türüydü.

Kapı açıldı, piposunu parmakları arasında çeviren, içindeki öfke parıltılarının henüz sönmediği gözlerini görmemeleri için başını önüne eğen Stalin, odasına giren denizcilere doğru yürüdü. Başını yeniden kaldırdığında yüzü, yıllar süren özenli bir uğraşma sonucu elde ettiği maskeye bürünmüştü. Bu maske, yoldaş Stalin'in üçüncü şahıs maskesiydi, içinden ya da ara sıra yüksek sesle söylerdi bunu.

Denizciler Japonya ile çıkacak savaş ihtimaline karşı, kıyı savunması ve Pasifik donanmasının takviyesi konusunda alınan tedbirleri açıklayacak ve onun emriyle uçağa atlayıp Uzak Doğu'ya döneceklerdi.

«Bana ne derlerse desinler, alınan tedbirler ne olursa olsun, Sakhalin'in güneyiyle Kuril adalarını ele geçirmedikçe donanmamızın ebediyen kapana kısılacağını söylemekte haklılar; böyle bir durumda yapacak fazla şey yok», diye düşündü Vladivostok denizcilerinin elini sıkıp yolculuklarının iyi geçip geçmediğini sorarak.

Bu ziyaretin Serpilin'de yarattığı büyük sarsıntı apartmanın kapısına varana dek geçmedi. Kendisinden istenen bütün hareketleri bir makine düzeniyle yapıyor, bekleme odasının ortasında rasladığı Stalin'in yardımcısıyla vedalaşıyor, damgalanan geçiş iznini alıp dört kere değişik yerlerde gösteriyor, gelişte

olduğu gibi dönüşte de kendisine refakat eden binbaşıyla birlikte Kremlin'den çıkarken son kez görevliye uzatıyordu.

Her şey yolunda gibiydi: Ertesi sabah kamplarda Grinko'nun aranmasına başlanacak, bulunursa salıvereceklerdi. Az önce kendisine bildirilen yeni görev de en büyük isteğini karşılıyordu; kendine güveniyordu, Batyuk'dan çok daha iyi olacağına, davaya daha iyi hizmet edeceğine derin bir inancı vardı. Kimse bu güveni söküp alamazdı, kişisel bir duygu değildi bu, savaş ilerledikçe orduda gitgide gözle görülür ve yolundan saptırılmaz hal alan değişiklikleri yansıtıyordu. Yetkili uzmanlar her gün yeni görevlerin başına geçiyor, o güne kadar yanlış sonucu uzman sayılanlar şerefleriyle ya da yerin dibine batırılarak uzaklaştırılıyorlardı.

Evet, işler yolunda gibiydi. Ama ölümcül bir ağırlık eziyordu Serpilin'i. Her sağlıklı insan gibi Serpilin de, görüşmenin olumlu yönlerini ön plana geçirerek geçirdiği sarsıntıyı yenmeye çalışıyordu. Ama bu, bütünüyle dengesini kazanmasına yardım etmiyordu, Stalin'in gözlerinde okudukları, kendisi gibi sağlam biri için bile korkunçtu.

Bütün bu olup bitenler uzun bir koridora benziyordu. Bu koridorun üzerinde Grinko'ya duyduğu büyük güven, yeni görevine atanması, «Nikolay İvanoviç» konusunda Stalin'in attığı kahkaha, elinin hafifçe omuzunda gezinmesi, somurtması: «Doğrusu zamanı iyi seçmişsin», «Yejof'un hesabını gördük», cümleleri ve bu çıkmaz koridorun ucunda: «Kimseye yakınılmaz» diyen gözleri vardı. Her şeyi bir anda sezivermişti, ama hiç kuşkusuz bu hayatının en korkunç keşfiydi. Bir yılı aşkın süredir sapdırganlarla amansız çarpışmaya girmiş ülkeyi yöneten ve - Serpilin'in bu konuda en ufak şüphesi bulunamazdı - zaferi kazanmak için elinden gelen her şeyi yapan kişinin gözlerinde okumuştu bunu. Şimdi bile, bu korkunç keşfe rağmen, Stalin onun için, üzerine ateş edilirse hiç düşünmeden gövdesiyle koruyacağı adam kalıyordu. Bu düşünceyle ürperen Serpilin: «Hem belki 1937 de bazı kişiler onu vurmak istediler, her şey böyle başladı?» dedi kendi kendine. Evet, yalnız görevini yapmak için değil, savaş halindeki ülkesinde büyük felaketlere yol açacağı, sayısız sonuçlar vereceği için gövdesini kalkan yapmaya hazırdı.

Nefretle Almanları düşündü, Stalin'in ölümü onları müthiş keyiflendirecekti. Alayının başında, Mohilev'deki savunma hatlarını işgale gittiği, orada bir verici radyoyla yayınlanan Stalin'in söylevini dinledikleri boş günü hatırlıyordu. Onları asıl allak bul-

lak eden duydukları şeyler değil, Stalin'in konuşmasına alışılmamış biçimde başlamasıydı: Birlikte katlanmaları gerekli ortak acıyla hepsine bağlı bir adam gibi konuşuyordu.

«Kardeşlerim, size hitap ediyorum, dostlarım.» Bu şaşırtıcı sözlere neyin sebep olduğunu kim bilebilirdi? Sadece duygulanma mı, yoksa felaketlerin yükü altında hatırlanan, halka dayanmak zorunluluğu mu?

Serpilin işin derinine inmeyi düşünmemiş, ama bu çarpıcı anı, kesinliğinden en ufak şey yitirmemişti.

Önceleri, ona neden böylesine dört elle yapıştığını da anlıyamıyordu. Gerçekten de, o gözlerin yol açtığı etkiyi azaltıyor, gözlerde okuduğu korkunç şeyin artık geçmişte, yalnız geçmişte kaldığına inanmasına yardım ediyordu. Mektubunun ardından gelen çağrı, Grinko'nun aratılacağıyla ilgili olarak verilen söz, Yejof'un kurşuna dizilme haberi, her şey bu görüşünü doğruluyordu sanki.

Böyle olduğuna, başka türlü olamayacağına kendini inandırmaya çalışıyor, bunu başarıyordu ki bir şey bin güçlükle elde edilmiş ve rahatlatıcı huzurunu gelip bozuyordu. Bir şey onu rahatsız ediyordu, gömleğini yanlışlıkla ters giymişti de kaşınıyordu sanki. Birden anladı: Kendisini rahatsız eden, verilen kayıpların bilançosunu bildirirken Stalin'in büyük bir kayıtsızlıkla, epey önce halledilmiş önemsiz bir ayrıntı olup düşünülen işle artık hiç ilgisi kalmamış bir olayı dinlercesine kendisini dinlemesiydi.

Düşüncelerine dalan Serpilin, arabanın evin önüne vardığını bile farketmedi. Doğru İvan Alekseyeviç'in evine götürülmeyi isteyebilirdi, diretmedi ve arabadan indi.

«Yukarı çıkar, ona telefon eder, doğru evine giderim. Hem biraz yürürsem daha iyi olur.»

Anahtarı kilitte döndürüp içeri girdiğinde, küçük Privalof odasından dışarı fırladı.

— Selam, dedi Serpilin onun elini sıkarken. Nasıl oluyor da uyumuyorsun sen? Eve döndün, sallanıyor musun hâlâ?

— Geceli bir saat oluyor. Sizi bekliyordum. Anya geldiğinizi söyledi.

Grişa başıyla aralık kapıyı gösterdi. Vadim'in dul karısını sınıf arkadaşlarından biri sayar gibiydi.

— Epey kalacak mısınız?

— Yarın da buradayım, bol bol gevezelik edecek zaman buluruz, diye cevap verdi Serpilin.

Telefonu açtı, ancak o an, numarayı çevirmeden önce.

— Annen nerede? diye sordu.

— Çalışıyor.

— Nasıl?

— Deli gibi, dedi Grişa.

Acıyla baş sallayışını gören Serpilin, çocuğun, annesine ne denli acıdığını anladı.

— Tamam öyleyse, yarın konuşacağız, dedi Serpilin ve numarayı çevirdi.

Çocuk başını salladı ama yerinden kımıldamadı.

— İvan Alekseyeviç?

— Nereye kayboldun?

— Yukardan bir çağrı geldi de.

— Konuşmamız yarıda kesilince ben de aynı şeyi düşündüm. Bana gelecek misin, tabii yapacak başka şeylerin yoksa?

— Hemen geliyorum ama yürüyerek.

— Neden?

— Biraz yürümek istiyor canım. Eğer ufak bir yatağın varsa geceyi de senin evinde geçireceğim.

— Yedek yatağım var da, asıl yoksun kaldığım şey uyku. Uyumayı unuttum. Yeniden öğrenmeye koyulduğum ikinci gece bu. Gel, bekliyorum seni.

İven Alekseyeviç telefonu kapamıştı.

Serpilin de ahizeyi yerine koydu ve Grişa'nın somurtuk yüzünü farketti.

Çocuk o akşam kendisiyle konuşabilmeyi umuyordu.

— Gidiyor musunuz?

— Evet.

— Gece izniniz var mı?

— Elde yazılı iznim olmasa da beni geçirirler.

— Ben de sizin için patates kızartmıştım, dedi Grişa Anya'nın kapısını göstererek. Kısa sürede döneceğinizi söyledi bana.

— Peki, peki, dedi Serpilin. Kızarttığına göre gitmeden önce yeriz patateslerini. Mutfağa gidelim.

— Neden mutfağa?

Serpilin döndü ve kapının eşiğinde, sırtında aynı elbise, ayaklarında aynı keçe çizmelerle Anya'yı gördü. Dönüşünü beklemiş ve yatmamıştı anlaşılan.

— Yemeği odada yiyin, dedi. Çaydanlığı sarıp sarmalamıştım, ısıtacağım.

— Neden uyumuyorsun ama? Beklemeni sana kim söyledi?

Cevap yerine Anya ode kapısını ardına kadar açtı ve:

— Girin lütfen, dedi.

— Küçüğü uyandırmaz mıyız?

— Hayır. Uyuduktan sonra kolay kolay uyanmaz...

Eliyle çok şey belirten bir işaret yaptı.

Serpilin odaya girdi ve sedire baktı; başucuna bir yastık yerleştirilmiş, soyunmadan uzanabileceği düşünülüp ayak ucuna da bir gazete katlanmış ve konmuştu; çarşaflarla yorgan, soyunup yatması halinde serebilmesi için iskemlenin üstünde onu bekliyordu. Sonra bakışlarını yatağa yöneltti. Küçük kız annesinin yatırdığı köşeye büzülmüş uyuyordu. Yatağın öbür yanı bozulmamıştı, Anya yatmamıştı demek. Dolaşmış durmuştu anlaşılan. Kocasının öldüğünü öğreneli sadece beş gün oluyordu; onun yerinde başkaları olsa henüz hıçkırmaktan kendilerini alamazlardı.

Serpilin masa başına oturdu; Vadim'in karısı, masa lambasını örten gazeteyi çekti.

— Neden geceyi başka yerde geçiriyorsunuz? Sanki sizi kapı dışarı etmişiz gibi.

Döndü, Grişa'nın bu konuşmayı duymasını istemiyordu; hayır duyamazdı, küçük çocuk patatesleri getirmeye gitmişti.

— Sersemlik etme. Bir dostuma gidiyorum. İşimde bir takım yenilikler oldu, bunlardan ona söz etmek istiyorum. Onu senin dizlerinin üstüne oturtmak için buraya çağıramam ya.

— Burada oturabilirdiniz, ben koridora çıkardım, diye karşılık verdi genç kadın.

Doğrusu, Vadim onu seçerken hiç yanılmamıştı. Belki Vadim onu değil, o Vadim'i seçmişti. Genellikle seçimi erkeğin yaptığı söylenir, ama aslında seçimi yapan kişiliği güçlü olandır, Serpilin ona baktı ve:

— Alınma da işi başka türlü düşünmeye çalış, dedi. Senin koridora çıkmak zorunda kaldığını gören konuğun rahat edeceğini mi sanıyorsun? Hem sonra, konuşurken yanımızda hiç kimse bulunmaması gerekir, anladın mı? Çayı ısıtacaktın, git de ısıt, çıkmam gerekiyor.

Anya, birşey söylemeden çıktı, eşikte Grişa'yla karşılaştılar küçük çocuk patateslerle içeri girdi.

— Kendine de ayırdın mı?

— Evet.

— Yeni komşunla dostluk kurdun mu?

Serpilin'in Anya hakkındaki düşüncelerini anlamak istediğini keşfederek:

— Evet, birbirimizi tanıyoruz, dedi. Fena kadın değil, çalışkan.

— Annen ne diyor?

— Hiç. Babamdan başka şey düşünmüyor.

— Acısı hafiflemedi mi?

— Tam tersine.

Çocuk bir kere daha başını salladı.

— Derslerin iyi mi? diye sordu Serpilin.

— Size 1 şubatta yazdım. Ocak ayındaki sınav sonuçlarını bildirmek için.

— Henüz elime bir şey geçmedi. Bana sözlü bir rapor vermen gerekecek.

— Bütün derslerden 5 üstüne 5 aldım. Yalnız almancam 3.

— Neden?

— Almanca bana bir şey demiyor.

— Bak, bir takım özürler benim için geçerli değildir. Almanlardan ben de hiç hoşlanmam, yine de almanca öğrenmem gerekti

— Bir şey demedim. Düzelteceğim notumu.

— Otur, neden ayakta duruyorsun?

Grişa oturdu, ellerini masanın üstüne koydu. Serpilin bu ellerin tertemiz ama sıyrıklar ve çürüklerle dolu olduğunu farketmişti. Derinin altına kapkara bir toz girmişti.

— Yine kömür mü boşalttınız?

— Evet.

— Seni boşuna dolaşmakla suçladığım için beni bağışla.

— Boşa geçirilecek zamanımız yok! Ocak ayı içinde dokuz kere kömür boşalttık. Isınma durumu şimdi biraz daha iyi.

Sanki ısınma sorunu kendisine bağlıymış gibi, gururlanıyordu. Bir bakıma da doğruydu ya.

Çaydanlıkla içeri giren Vadim'in karısı:

— Kömür boşalttıkları için onlara patates verdiler dedi. O da size sunuyor. Dün, sıra bizlerindi.

Öfkeli, kendinden küçüğüyle koşuşan büyük bir insan gibi:

— Neler anlatıyorsun? dedi Grişa. Sussan daha iyi edersin.

Serpilin patateslerini yutmuştu bile; evden çıkmadan önce bir şeyler yemiş, doyup doymadığını farketmemişti bile. Şimdi ne kadar acıktığını anlıyordu. Vadim'in karısı çay koydu, yudumları birbiri ardından devirirken sordu ona:

— Yarın ne zaman işe gidiyorsun? Sabah mı?

— Hayır, yemek saatinde gelmemi söylediler, diye cevap verdi Anya.

Serpilin, bir kez daha, çalışmasının iyi olacağını düşündü; ödeneğini Anya'ya yollayacaktı nasılsa, ama bu kendine bir meşgale bulmasına engel olmamalıydı.

— Yarın sabah dönersem seni bulur muyum?

— Evet, size çay da hazırlarım. Gece yeterince uyumazsanız belki biraz daha kestirmek istersiniz. Ben de o süre içinde, kızımla birlikte çıkar şöyle bir dolaşırım.

Serpilin çayını içip kalktığında:

— Cepheye mi döneceksiniz? diye sordu Grişa.

— Evet.

— Hep cephede mi kalacaksınız?

— Tabii, şimdilik kimse bizi geri göndermeyi düşünmüyor. Aynı adresse yaz, değişmedi.

Serpilin bunları söylerken gülüyor, bir ordunun başına geçmek üzere gittiğini söylemek gibi çocuksu bir istek kabarıyordu içinde.

— Çok iyi, dedi Grişa.

Bu cevapta, Serpilin'in sözünü unutmadığı, ona güvendiği, bu nedenle gereksiz bir istekte bulunmadığı gizliydi. Bu yaz, yedi yıllık okulu bitirdiğinde cepheye gitmesi aralarında yeniden görüşülecekti.

«Sen ciddisin adamım», diye düşündü Serpilin. Gerçekleşmesi güç olduğu kadar doğru da sayılamıyacak bir istek, çocuğu annesinden ayırıp cepheye götürme isteği duydu.

Evet, ordu komutanlığı yapsa, emir subayı, emirleri, yiyeceği ve üniformaları ona olsa yalnız insan için hayat güçtür. Çok güçtür yalnız kalmak, meyse ki hayat bir çöl değil.

Gitmeye hazır olan Serpilin kapıyı açarken:

— Durun, sizi çakmağımla aydınlatacağım, dedi Grişa.

— Sigara mı içiyorsun yoksa?

— Arkalarında bir izmarit bırakırlarsa tüttürüyorum.

Serpilin cevap vermekten kaçındı. Başka zaman, başka bir yumurcağa ders verirdi ama bu genç emekçiye bir şey söylemedi.

İlk basamağı indi, döndü, grazlı çakmağın ışığında Grişa'nın basık burnunu, çocuk yüzünü görünce:

— Hatırlat da Almanlardan ele geçirdiğim cep fenerini sana vereyim, dedi. Çantamın içinde. Unutma sakın.

— Unutmam! diye bağırdı Grişa sevinçle.

Sonra trabzanın üstünden eğilip merdiveni aşağıya kadar aydınlatmak için kolunu uzattı.

YİRMİNCİ BÖLÜM

KAPIYI İvan Alekseyeviç açtı. Dairesinde yalnızdı.

Öpüşüp yemek odasına girdiklerinde:

— Senin burası karmakarışık, dedi Serpilin.

Bu oda ona geçmişi hatırlatıyordu. 1930 larda, karısıyla kendisi burada sık sık kabul edilirlerdi. Bazıları sağ, bazıları da uzun süreden beri kaybolmuş bir takım dostlarla birlikte, dördü, bu büyük masanın çevresinde saatler geçirirlerdi. Şimdi odada her şey değişmişti, masa duvarın dibine sürülmüş, üzerine bir lamba konmuştu. İkisinin dışında bütün iskemleler kaldırılmıştı; o bildik büyük sedirin üstüne, eski bir BURKA (*) ile örtülü yatağı yapılmıştı; büfe kapısına dayalı açılır kapanır bir ikinci yatak vardı içerde.

— Benim için değil mi? diye sordu Serpilin.

— Evet senin için. Emir subayım, eskiden ara sıra yatardı, diye cevap verdi İvan Alekseyeviç.

Serpilin «eskiden» sözcüğünü farketti, gülümsedi.

— Burası tam sabahçı kahvesi.

— 1941 yılında, yatak odasıyla çalışma odasının boruları patladı. Boruların onarıldığı bir sonraki yaza kadar burada oturmak zorunda kaldım. Artık alıştım da burada oturmaya.

— Karını getirtmiyor musun hâlâ?

— Yazıp getirteceğim şimdi. Sonbahara kadar bombardımanlar sürdü gitti, son zamanlarda da durumum çürük diş gibi sallantıdaydı, biraz daha beklemeyi yeğ gördüm. Yanımda olup da üzülmesi neye yarar? Şimdi cepheye gidiyorum onu da buraya çağırıyorum. Zamanını, daireyi düzeltmekle geçirir. Zafer gününe kadar uğraşacak şey bulur. Bilirsin onu.

İvan Alekseyeviç gülmeye koyuldu. Aslında konuşulanlar gülünç olmadığı halde, Serpilin de gülümsemekten kendini ala-

(*) Keçeden yapılmış Kafkas paltosu.

madı. Maria İgnatieva ev kadınlarının incisiydi, evinde her şey pırıl pırıl parladı. Yaptığı hamur işleriyle büyük ün salmıştı, banyosundaki havlular kaskatı kolalıydı, geceyi onların evinde geçirdiği günler - Moskova'da değil, Türkistan askerî bölgesinde görevli bulundukları sıra - yatak çarşafları da hep kolalı olurdu. Yine de, onları yıllardan beri tanıyan Serpilin'in anlıyamadığı bir şey vardı: Başbaşa kaldıklarında bunu konuşuyorlardı hep. Karısına açıldığı kabul edilse bile, İvan Alekseyeviç'in düşüncelerini onunla nereye kadar paylaştığıydı Serpiiln'in merakı. Bunu bilmediği için pek çok şeyi anlıyamamış, özellikle neden birlikte yaşadıklarını, İvan Alekseyeviç'in böyle bir aile hayatına ne ihtiyaç duyduğunu bir türlü kestirememişti. Yine de, bu konuda sorulacak her soruyu gereksiz saymış, dostuna bir şey söylememişti. Ama, İvan Alekseyeviç'in Moskova'da tek başına yaşadığını duyunca da hiç şaşmamıştı.

— Genelkurmay Başkanlığında seni aradığım an bir takım değişiklikler olduğunu anladım. Nereye, hangi göreve gideceksin şimdi?

— Bir dakika, dedi İvan Alekseyeviç, önce senden konuşalım. Onunla görüşmeye gittin mi?

Serpilin başını salladı.

— Aklıma gelmişti. Telefon konuşmamız iki kere üst üste kesildi. Bunun ne anlama geldiğini bilirim. Dün akşam gerekçe gösterilmeden çağırıldığını da duydum. Böyle durumlarda çağrının ondan geldiği bilinir. Ne oldu?

— İşler yolunda, dedi Serpilin. Ama önce...

— Peki, peki, her şeyi öğreneceksin, diyerek sözünü kesti İvan Alekseyeviç acı bir gülümsemeyle. Senin işlerin yolunda olduğuna göre, sana yolunda olmayanlardan söz edilebilir. Evvelki gün, habersiz görevimden alındım. Beni çağırıp: «Görevinizden ayrılıyorsunuz», dedi. -«Emredersiniz», dedim yine. Cepheye gitmek istediğimi onun yanında hiç söylememiş, ama cepheye gönderilmekten korkmadığımı hissettirmiştim. Yalnız, işin püf noktasının burada olmadığını sanıyorum?

— Nerede öyleyse?

— Yaptığım bazı tahminler doğru çıktı, son görüşmemizde konuştuklarımızı hatırlıyor musun?

— Hangi tahminler?

— Bir kere, Kotelnikovo'da uğradıkları yenilgiden sonra Almanların kapandan kurtulmaları imkansız, diyordum. İkincisi, önceden verilen bir haftalık sürenin, bütün dileğimize rağmen Sta-

lingrad'da gerekli temizliği yapmaya yetmeyeceğini söylemiştim. Birlikleriniz kendilerinden bekleneni verdiler, bunu sana söylemek istiyorum, ama daha o sıralar işimizi bir haftada bitireceğimizden şüpheliydim. Kötü savaşacağımızı düşündüğümden değil, sadece durumun açıkça ortada oluşundan: 62. ordu koskoca iki ay boyunca, avuç içi kadar köprü başlarında dayanmıştı. Oysa Almanlar, 1500 kilometre karelik uçsuz bucaksız tahkim edilmiş mevzilere sahiptiler. Bu nedenle, bir hafta içinde haklarından gelemiyeceğimize inanıyordum.

— Alman ordusunun mevcudu çıkarılırken akıl almaz hatalar yapıldı.

— Bu noktada, gerçeği ben de göremedim, açıkça söylemeliyim. Diğerleri gibi yaptım, Ama süreler konusunda haklı çıktım. Buna karşılık, onları açlık yoluyla yenmeye ve bir ay önceden Stalingrad'daki üç orduyu çekip, güney-batı ve Voronoje cephelerini takviye için göndermeye karar verseydik her şey değişirdi; bu karardan çıkacak önemli sonuçların ancak şimdi farkına varıyor. İşler yolunda gitse, kuzeyden ok gibi Rostov üzerine inebilir, Kafkasya'daki bütün Almanları kapana kıstırabilirdik. Başka bir yol seçildiğinden, gölge etmeden güneşlerinden çekilmem gerekli. Varlığım onlara yaptığım teklifleri hatırlatıyor.

Dostunun görüşlerini yüzde yüz benimsemediği halde durumuna üzülen Serpilin:

— Gelecek hakkında ne düşünüyorsun? diye sordu.

— Aramızda kalsın ama geleceğim pek de fena sayılmaz. Arkadaşım - cephe komutanlarından birinin adını verdi - gözden düşmeme rağmen beni kurmay başkanlığı için istedi. Söylediğine göre, isteği kabul edilmiş. Ama benim henüz bilmez görünmem gerekiyor.

İvan Alekseyeviç, gizli kapaklı işler çeviren kişiler gibi, parmağını dudaklarına götürdü.

— İyimserliğini yitirmediğini görüyorum.

— Tabii. Yine ucuz kurtuldum. Aralıktan beri bana diş biliyor, çok daha kötüsünü bekliyorduk. Zafer moralini yükseltti. Tabii, harekat planı hazırlıyanlar arasında bulunduğum halde nişan almam sözkonusu değil; terfi etme fırsatı da kaçtı, bunun dışında sağ salim paçayı sıyırıyorum.

— Diş bilediğini söylerken yanılmadın, seninle aynı düşüncedeyim, ucuz kurtulmuşsun, diye cevap verdi Serpilin Stalin'in sözlerini hatırlıyarak.

— Doğrusunu istersen, şu sıra generallerini bozuk para gibi

harcamak işine gelmiyor. Bize ihtiyacı var, elindekilerle yetinmek zorunda, general bulmak kolay iş değil. Ancak savaş general yetiştirebilir. Savaş sürüp gittikçe fazla değiliz, fazlalık yapmıyacağız da. Savaşabilen herkes yararlı, ilkinden sonuncusuna kadar. İşte benim durumum. Şimdi sen anlat.

İvan Alekseyeviç odada dolaşmaktan vazgeçti, elleri süvari pantolonunun ceplerinde, üniforma ceketi yerine giydiği dik yakalı deve tüyü kazağının altında kasları fırlamış geniş göğsünü şişirerek olduğu yerde sallanıp Serpilin'in önünde durdu.

«Ne kadar da genç görünüşlü, itl dedi Serpilin kendi kendine. Ne karnı var, ne kırışığı ,akşam traş olmuş gibi kaygan bir deri. Belki de akşam traş oldu. Ne kadar acı çekse kendini bırakmıyor, yaradılışı öyle.»

— Oturalım daha iyi, anlatacaklarım epey uzun sürecek sanıyorum. Bizler sizin gibi değiliz, onu her gün görmüyoruz.

— Bizi kıskanmanın hiç gereği yoktu, dedi İvan Alekseyeviç gülümseyerek. Belki biraz çay istersin?

— Gelmeden içtim.

— Kim yaptı sana çayı?

— Bak o ayrı mesele. Sana daha sonra anlatırım. Şöyle rahatça otur ki, ben de aynı şeyi yapabileyim.

Serpilin, en ince ayrıntılarına dek, Stalin'le yaptığı görüşmeyi anlatmaya koyuldu. Başından sonuna kadar, en kötü ve korkunç izlenimi, Stalin'in gözlerinin üzerinde yaptığı etkiyi kendine saklıyarak, her şeyi anlattı.

Serpilin sözünü bitirdiğinde, İvan Alekseyeviç acı bir gülüşle:

— Valla, hayatımızın en önemli anlarında birbirimizi gördüğümüz söylenebilir, dedi. Anladığım kadarıyla, ona Grinko'dan söz etmek için mektup yazmayı göze aldın. Ve cevabı beklerken tir tir titriyordun.

— Düşünmemeye çalışıyordum aslında. Savaş da bunda bana yardımcı oluyordu.

— Dilediğin kadar çabala, mektubu bir kere gönderdin mi unutmanın imkanı yoktur. Öyle bir çağ yaşadık ki, böyle bir mektubun ertesi günü içimizden herhangi biri «halk düşmanı» ilan edilebilirdi. Dışarda kalanlar, aynı gün, içerdekileri savunmak için bir mektup yazsalar elde edecekleri sonuçtan pek emin değilim.

— Bu da konuşma konusu mu be dostum, hadi hadi, değiştirelim şunu!

— Peki, kabull En iyisi, denetlemeye geldiği gün aynı alayda görevli üç kişiden söz edelim; biri dışarda kaldı, öldü sanılan

ikincisi dirildi , üçüncüden haber alamadığımızı söylemekle yetinelim... Ve bütün bunlar olmayabilirdi aslında! Sen kamptan kurtulup döndün; ölmediyse Grinko da dönecek. Dolayısıyla lekesiz, tertemiz sayılırız. Öyleyse sen, savaşa bir alayın değil bir kolordunun başında başlıyabilirdin... Evet, Stalin yoldaş zamanı iyi seçtiğini söylerken haklı! Bu sözün anlamını daha derin düşünmelisin. Soruyu nasıl sorduğunu gördün mü? Bizim aklımıza bile gelmemişti. Konuyu değiştirmeye gelince memnuniyetle, hem konu ne kadar bol, bilsen. İlk sorusunun yeni üniformayla ilgili oluşuna şaşmış gibisin?

— Evet, itiraf etmeliyim, beklemiyordum, şaşırdım kaldım.

— Hiç önemi yok; hem bu soru senin işine yarıyacak gibi, rütbeni yükseltilebilecek durumda olduğunu göreceksin. Aslında, yeni üniformaya böylesine büyük bir ilgi göstermesini ben de beklemiyordum. Bak, durumun epey tehlikeli olduğu geçtiğimiz sonbaharda, bir gece bildiriyi hazırlamak için çabalayıp duruyordum. Onu görmeye gittim, bekleme odasında gördüklerim beni çok şaşırttı, gözlerimi oğuşturmam gerekti; apoletli üniforma giymiş üç kişi vardı içerde, biri de göğsü kordonlu üniforma geçirmişti sırtına. Askerî terzihaneden, prova için getirilmişti bu adamlar! Sonra apoletlere çok para gideceğini düşündüler, daha bir yığın terslik çıktı, bütün bunları büyük bir tehlike başgösterdiği sıra konuşuyorlardı.

İvan Alekseyeviç üzüntüyle gülümsedi, büfeye yaklaştı, yarısı içilmiş koyak şişesiyle iki bardak çıkardı ve masanın üstüne koydu.

— Yine de, yeni görevini ıslatmak gerek.

— Canım, daha onaylanmadı.

— Sen onaylanmış say. Bizim gibi iki kişiye bu konyak bana mısın demez. Evvelki gece, eve döner dönmez yarısını dikiverdim. Hem adımı unutmak, hem de hâlâ hayatta oluşumu kutlamak için. Dinlenme emri aldığıma göre, özellikle de sabaha kadar deliksiz bir uyku çekmek amacıyla. Sonra ne dün, ne bugün ağzıma bir damla koymadım, canım istemedi.

Bardakları doldurdu, Serpilinle kadeh tokuştururlar.

— Başına geçtiğin ordunun şerefine . Muhafız birliği olmanız da mümkün. Bazı birliklere bu ad verilecek.

— Bize vereceklerini hiç sanmıyorum. Herhalde Çuikof ve Şumilof'un ordularından başlarlar; herkesten çok onlar sıkıntı çekti. Stalingrad'ın tam ortasındaydılar.

— Evet, ben de senin görüşüne katılıyorum. Öte yandan,

durumu geçen yazdan bu yana gözden geçirirsek bütün birliklerin payına düşen sıkıntıyı çektiğini görüyoruz. Her ordu tehlikeli anlar yaşadı: Tolbukin'in, Batof'un, Jadof'un, Galanin'in, Çistiakof'un orduları. Şehri savunduğunuz ve saldırıya geçtiğiniz sıralar sizin ordu da neler gördü, ama nasıl bir birlik olduğunu da gösterdi. Bu kez Batyuk talihli çıkmadı. 1941 yılında, cephede, ağır bir yenilgiye uğramış ve görevi başında kalmıştı; geçen yaz, kuşatmadan hiç bir şey kurtaramadı denebilir, yine görevi başından ayrılmadı. Ama tam zafer kazandığı şu sıra görevinden alınıyor.

— Neden alınsın? diye sordu Serpilin Stalin'in sesindeki garipliği hatırlıyarak.

— Görevden almanın çeşitli yolları vardır. Yukardan aşağı, ya da aşağıdan yukarı olur bu iş, dedi İvan Alekseyeviç gülerek. Bilmiyorsan öğrenebilirsin. Şimdi, bana hâlâ bazı şeyler anlatıyorlar. Bir konuşmayı dinlerken, ona ne gibi bir yükseliş hazırladıklarını öğrendim: Basit bir ordu kadar mevcudu olan ve takviye birliği bulunmayan bir cephenin komutan yardımcılığına getiriliyor. Bu öyle bir yükseliş ki, insan düşüp boynunu kırabilir.

— Ama neden? Senin görüşün nedir?

— Neden mi? Batyuk konusundaki görüşünü biliyorsun: Görevinden alınma zamanı çoktan gelip geçtiği için! Neden bir yıl ya da altı ay önce, büyük bir gereklik halini aldığında değil de sadece şimdi, senin alnının teriyle zaferi kazandığı sıra atıyorlar onu. Bir takım varsayımlar öne sürmüyorum, benim işim değil bu. HARP VE SULH'u bitirmek üzereyim, çözüm yolunu onda bulurum belki! Bu kitabın her şeye karşı bir cevabı var.

İvan Alekseyeviç, üzerinde gözlük kılıfının durduğu cildi masadan aldı ve havada salladı.

— Bunu tekrar okumayı kaç kere istedim! Görevimden alınıncaya dek zaman bulamadım.

Kitabı bıraktı, bardağını dikti, göğsünü şişirip elleri pantolon ceplerinde, odayı arşınlamaya koyuldu.

— Sabahın üçüne kadar okudum, yedide genellikle yatmaya alışkın olduğum saatte kalktım ve Dmitrof demiryolu üzerindeki yazlık evimin yolunu tuttum...

— Şu habere bak! dedi Serpilin gülerek. Bir yazlık evin olduğunu hiç bilmiyordum.

İvan Alekseyeviç utana sıkıla gülümsedi.

— Biliyor musun, ben bile unutmuştum. Bu evi edinmek için uğraşıp didinen karım. İki odası, bir de mutfağı var. 1941

ilkbaharında oldu bu iş. Tam da sırasını seçmişti. Bütün zamanı sağı solu kurcalamak elektrik ve su tesisatını yaptırmak, çiçek dikmekle geçiriyordu. Emekli Sandığındaki bütün hesabım bu işe gitti... Temmuz tatilimi yazlık evde geçirmemi istiyordu. Oysa ben temmuz ayını kışlada geçirmek zorunda kaldım. Üstelik, bu ünlü yazlık evi hiç hazır halde görmedim. Ancak bu gün gittim görmeye, açık havada biraz kendimi toplamak istiyordum.. Arabayı bırakıp iki kilometre yürümemiz, sonra da eve girmek için şoförle birlikte siper kazmamız gerekti. Yürüyüş yaptım, bahçenin yollarını temizledim, sinirlerim rahatladı. Ev sapasağlam ama içi boş, kimler geçmiş oradan aklın durur. Alman tankları komşu köye kadar uzanmış. Evet, savaş Moskova'nın iki adım ötesine vardı, şimdi de pek uzak sayılmaz. Moskova yakınlarında Almanların hâlâ önemli güçleri bulunuyor. Yetersiz bir hazırlıkla bu birlikleri sürüp atmak istedik, çabamız boşa çıktı.

— Yakın gelecek hakkında ne düşünüyorsun?

— İlkbaharda, karların erimesinden önce Donetz havzasını kurtarabilirsek yapabileceğimizin sınırına varmış oluruz. Biliyorsun, onun istekleri sınır tanımaz. Evet, Almanlar büyük bir yenilgiye uğradılar, ama cepheyi yeniden doldurmaları beklenebilir. Yedeklerini henüz tüketmediler, er ya da geç iyice tahkim edilmiş siperlerin gerisinde mevzilenecekler. Bunun ne demek olduğunu yeterince biliyoruz, zengin kişisel deneylerimiz var. Keşif kollarımızın bildirileri, bu unsuru önemsememek gibi bir eğilim gösteriyorlar. Tehlikeli bir tutum. Bile bile gerçeği değiştirdiklerini söylemeyeceğim, hayır, ama yukardan kendilerine baskı yapılı Onlar da acı gerçeği aramıyorlar, oysa aramak gerek bu gerçeği. Yoksa ağzımızı burnumuzu kırabilirler. Ne diyorsun? Haklı değil miyim?

—Şu sıra, Almanlarla eşit koşullar altında savaşabileceğimizi, gücümüz arttığında da yenebileceğimizi gösterdik.

— Stalingrad'da bulunmuş bir general için bilânço pek alçak gönüllü. Çevrende bundan pek söz etmemeni salık veririm.

— Niyetim yok. Stalingrad zaferi için yüceltilmeye, övgüye, ebedî zafere hak kazandık. Ama Stalingrad Volga üzerinde, Bug üzerinde değil. Bu zaferi kazanmak için tam bir buçuk yıl geriledik, sırtında üniforması bulunan benim gibi birinin bunu unutmaya hakkı yok. Eğer ilk zaferden sonra her şeyi aştığımı kabul etseydim, bir ordunun başına geçecek olgunluğa varmadığımı gösterirdi.

— Bir «ilk büyük zafer»den söz ederken fazla ileri gitmiyor

musun? Moskova önündeki yenilgilerini unutmadın mı?

— Neden? Hayır unutmadım. O sıra bir tümene komuta ediyordum, anıdan yana eksiğim yok... Ama başka bir şey daha hatırlıyorum: Almanların uğradığı Moskova yenilgisinden sonra, şimdi, nasıl Volga'ya kadar çekildiğimizi unutmaya da hakkımız olmadığını düşünüyorum.

— O sıra, unutmaya hakkımız var mıydı?

İvan Alekseyeviç'in her lâfa mim koyuşuna sıkılan Serpilin içini çekti.

— Geçen yaz, bu konuda şaka edilmesine izin vermeyecek kadar çok kemik serptik savaş alanlarına. Ne yapmayı biliyorsak onu yaptık, ve o çağda, pek de bilgili değildik. Aslında, hareket noktamıza dönmemiz gerekiyordu.

— Bu konuda şaka etmek istemiyorum, diye cevap verdi İvan Alekseyeviç, şaka edeceğimi sandınsa yanıldın. Aslında kimsenin bize bu hakkı vermediğini belirtmek isterdim. Geçmişe göz attığımda, güçsüzlüğümün ne zaman kendini gösterdiğini düşünüyorum. 1935-36 yıllarında, Almanlara oranla geciktiğimiz noktalar vardı ama bir çok noktalarda da onlardan ileriydik. Bu görüşü benimle paylaştığını sanıyorum. Oysa, 1941 yılında çiğneyip geçtiler bizi.

— Evet, geniş temizlik hareketi yüzünden...

— Bu «temizlik hareketinin» ne olduğunu gerçek yüzüyle görebildiğini pek sanmıyorum. Çoğu kere bir takım adlara takıyoruz kafamızı: Bilmem kim artık yok, Bilmem kim ne faydalı olabilirdi. Fazla ileri gitmek gereksiz, al sana Grinko. Bir orduya komuta edebilirdi, savaşa onsuz başladık. Evet, bu gerçek bir olay. Ama hastalık çok daha derinde. 1940 sonbaharında, Finlandiye savaşından sonra, piyade birlikleri genel müfettişlerinden biri alay komutanları hakkında soruşturma yapmaya geldi. Sorulan sorular bana da gösterildi. İki yüz yirmi beş alay komutanıyla ilgiliydi bu sorular. Aralarından kaçı Frunze Harp Akademisinden çıkmıştı dersin?

— Kehanette bulunmanın ne gereği var? dedi Serpilin. Önceki olaylar hesaba katılırsa, Harp Akademisini bitirenler fazla olmasa gerekti.

— İçlerinde bir tek Akademi mezunu olmadığını söylesem?

— İmkansız...

— İnanılması güç geliyorsa bana inanmak zorunda değilsin. İki yüz yirmi beş alay komutanından kaçı harp okullarından çıkmıştı dersin? Yirmi beş tanesi! İki yüzü, ancak assubay eğitim

merkezi ve alaydaki okullarda eğitim görmüştü.

— Sana inanamıyorum bir türlü! dedi Serpilin.

— Bir küçük hanımefendi olmadığına göre, seni kendime inandırmak zorunda değilim. Ben de gözlerime inanamıyordum. Herhalde aynı rakamlara her yerde rastlanmaz, diyordum kendi kendime. Her şeye rağmen, iki yüz yirmi beş alay yetmiş beş tümen demektir, barış çağında ordunun yarısı. Bunu düşününce görüntünün dehşeti daha da artıyor!

— İnanamıyorum, hayır, yapacak şey yok, ordunun böylesine başsız bırakıldığına inanamıyorum, diye tekrarladı Serpilin boğuk bir sesle.

Odanın bir köşesinden öbürüne yürümeye koyuldu. Dostunun yanına döndüğünde, İvan Alekseyeviç, hayatı boyunca ilk kez onun gözünde yaş gördü. Serpilin'in gözlerindeki yaşları farkedince sesi titremeye başlıyan İvan Alekseyeviç:

— Bir buçuk yıldan beri, kağıtları elimize geçen, tutsak ya da ölü bütün Alman alay komutanları içinde Birinci Dünya Savaşı tecrübesini geçirmeyen ve o çağlarda subay olmayan tek kişiye rastlamadık, dedi. İşte yalnız alay komutanları örneğini almak gerekirse, savaşa biz böyle girdik, onlar böyle girdiler. Neden susuyorsun?

— Ne dememi istiyorsun dostum?

Serpilin pencereye yaklaştı. Tam gözlerinin önünde kağıttan bir perde, yukarıdan aşağı bütün pencereyi kaplıyor, ufak bir delik bırakmıyordu. Gözleri bu kara, sıkı sıkı kapatılmış perdeye dikildi, savaşın başından beri savaşçıların taşımak zorunda kaldıkları insanüstü yükü düşünüyordu Serpilin. En başta da, İvan Alekseyeviç'in sözünü ettiği savaşçıları: «Sen, barış çağında bir tümene komuta eden Tümgeneral Serpilin, savaşın ilk günlerinde bir alaya iyi komuta ettiğin için gururlanıyordun! Ama şimdi, İvan Alekseyeviç'i dinledikten sonra, gecikmeyle de olsa, utanç duyuyorum. Bir de alaya komuta edememem eksiktil Savaşın başında Zvetkof da, rütbesi yüzbaşı olduğu halde, bir alayın başına geçti. Oysa ne Harp Akademisinden çıkmıştı, ne de harp okullarının herhangi birinden, bugün Zvetkof en iyi tümen komutanı. Evet ama bu, ne pahasına gerçekleşti? Ne çabalarla? Zvetkof gibi adamların karşısında şapka çıkarmak gerek. Takım komutanlığından alay komutanlığına geçtilerse suç onların değildi. Savaş gelip çatmış, onlara: «savaşa koş» denmişti. «Neden beni zamansız, alay komutanlığına getiriyorlar?» diye düşünmesinin sırası değildi. İkisinden biri: Ya denize atıldılar mı yüzmeyi öğ-

reniyor, ya da alayı felakete sürüklüyorlardı. Bazılarının komuta etmeyi öğrendiklerini, bazılarının da adamlarını ölüme sürdüklerini gördüm, her şeyi gördüm. Buna rağmen, savaş öncesindeki genel görüntüyü bu haliyle düşünmemiştim. İnsanın aklı isyan ediyor... Hayır, savaşa böyle başladıksa suç savaşçıların değil. Şimdi Almanlarla eşit koşullarda çarpışıyoruz diyorsam; kalkıp ta gücümüzü küçümsediğim filân söylemesin sakın. «Eşit koşullarda çarpışıyoruz» derken kıvanç duyuyorum. Üstelik Almanlara Kıyamet Gününe kadar unutamıyacakları bir ders vereceğimizden de eminim! Savaş burnumuzun ucunda, ve iki yüz yirmi beş alay komutanından bir teki bile Harp Akademisinden çıkmamış! «Günaydın Bay Hitler, tam sekiz yıldız sizi bekliyor size hazırlanıyoruz!» — Neden susuyorsun? — «Susuyorum, çünkü bütün düşüncelerimi dile getirmek gerekse ana avrat sövmem gerekecek. Üstelik yeryüzünün tüm küfürleri de bana yetmiyecek!»

Serpilin pencere önünden ayrılırken, yüksek sesle:

— Canımı sıkan bir şey var, dedi. Savaşın başından bu yana, içimizden bazıları, ağır kayıplara uğramayı kanıksadı; ağır kayıplardan kaçınma isteği yok gibi geliyor bana.

— Anlattıklarını iyice kavradıysam, aynı sorundan bugün de söz etmişsin.

— Söz etmeyi denedim.

— Özel bir ilgi uyandırmadı mı?

— Bilmiyorum. Belki gerektiği gibi anlatmadım derdimi.

İvan Alekseyeviç omuz silkti, bu hareketi: «Öyle olsun bakalım», der gibiydi. Odada birkaç adım attıktan sonra:

— Aralık sonunda, dedi, Stalingrad kuşatmasını azaltılmış güçlerle sürdürmek amacını güdüyordu..

— Ha bak, bu noktada seninle aynı görüşte değiliml

— Yok canım, çok ilginç. Haklı olmadığımı tepeden inme yolla belirttiler. Eski dostum olduğuna göre, neden yanıldığımı senin de anlatmanı istiyor, söyleyeceklerini merak ediyorum.

Bu karşılık, Serpilin'de konuşma isteği bırakmamıştı; bu kadar zorlu bir tepkiyle karşılaşmayı beklemiyordu. Anlıyordu da, bu tepkinin tek nedeni, İvan Alekseyeviç'in çiğnenen onuru değildi. Ama bir kere başladığına göre artık geri çekilemezdi.

— Belki tarafsız kalamıyorum, çünkü olayların içindeydim, ama onları kuşatıp kollarımızı kavuşturarak bekliyebileceğimizi düşünemiyorum. Savaşın başından beri çektiklerimizden sonra, bu işi bir an önce bitirme isteği dayanılmaz haldeydi. Gerçekten

de, üç yüz elli bin kişilik bir faşist ordusunun yok edilmesi, cephede, cephe gerisinde ve sanırım bütün dünyada moralleri büyük ölçüde yükseltecekti. Sırf bunun için sözünü ettiğin üç ordunun Stalingrad'da tutulmasına ve bir ay gecikmeyle boş kalmasına değerdi.

— Daha önce de söyledim, tartışma olanağım yok, ama bir ay sonra bile zaferin moral yükseltici etkisi önemsiz sayılmıyacaktı. Sırf askerî yönden, eski bir dost olduğun için bunu sana söyleme hakkını kendimde buluyorum, görüşün sağlam temellere dayanmıyor.

— Sorun çok geniş, sırf askerî yönden bakılmakla çözümlenemez.

— Aynı şeyi daha önce de duyduk. Tam üstüne bastın anlıyacağın. Hadi bakalım, bana son darbeyi vurabilirsin! dedi İvan Alekseyeviç acı bir gülüşle.

— Vurmuyorum. Sadece bağımsızca düşündüğümü söylüyorum. Yoksa, görevinden alınalı beri aynı şey senin için mümkün değil mi? Bu tür görüşleri istemem ben.

— Olabilir, ama pek dostça sayılabileceğini de sanmıyorum

— Ah! Canım dostum İvan! Seni karşımda gördüğümde, kendi kendime: Sensiz, ne hayatta olabilirdim ne de özgür, diyordum. Bu borcu nasıl ödeyebilirim? Hayatımı vererek mi? Şimdilik hayatımı vermem gerekmiyor. Demek ki borcumu, gerçeği söyleyerek ödemek zorundayım. Başka çare var mı?

— Bana hakaret ettiğini sanmakla çok yanılıyorsun. Ne kızgınım, ne de senin görüşlerini benimsemiş haldeyim.

— İnanmıyorum buna, yüzünden okunuyor.

— Ah! dedi İvan Alekseyeviç çok şeyler ifade eden bir hareketle, hakaret sindirildi bile. Yüzeye kadar çıkıp patlayan birkaç kabarcık kaldı topu topu. Ne zaman hareket ediyorsun?

— Kişisel işlerimi görmek için yirmi dört saat izin verildi.

— Mezarlığa gidecek misin?

— Niyetim var.

— Bir sakınca görmezsen, birlikte gideriz.

— Kabul, gidelim.

— Neden düşüncelisin? Yoksa yalnız mı gitmek istiyordun?

— Hayır, seninle birlikte acım daha hafifler. Sadece şaşırdım, seni boş görmeye alışkın değilim.

— Ben de alışkın değilim, dedi İvan Alekseyeviç içini çe-

kerek. Alışmak da istemiyorum. Birer çay içelim, ikinciyi istemiyorsan tabii.

— Tamam, birlikte birer çay içelim.

— Sana ilk çayı kim yaptı, nerede içtin?

İvan Alekseyeviç, büfenin üstündeki elektrikli çaydanlığı aldı, geldi.

— Her şeyi anlatacağına söz verdin.

— Evde. Gelinim yaptı çayı. Oğlum öldü.

— Öldü mü? Nasıl? diye bağırdı İvan Alekseyeviç. Elektrikli çaydanlık elinden düştü.

— Öldü işte. Herkes gibi, dedi Serpilin, ama boğazına düğümlenen çarpıntı bu açıklamanın ne denli sahte olduğunu hissettiriyordu; herkesin nasıl öldüğünü çok iyi biliyordu, ama savaşta bir oğul yitirmenin gerçekten ne olduğunu bu iş başına geldiği gün anlamıştı.

Ertesi sabah, köşelerine uzanmış yatıyorlardı. Serpilin uyuyor, İvan Alekseyeviç düşüncelere dalmış kitap okuyordu. Masa lambasını iskemlenin üstüne koymuş, gözlükleri gözünde akşam yüreğinde hafif sızılar duyduğundan üst üste iki yastığa dayanmış, HARP VE SULH'un ilk okuyuşta dikkatini çekmeyen, ama otuz sayfa ötede karşısına çıkan bir bölümünü tekrarlıyordu. Bu bölüm, Tolstoy'un büyüklük, iyilik ve kötülükle ilgili görüşlerini yansıtıyordu. «Büyüklük, iyilik ve kötülüğü ölçme olanağını yok ediyor sanki, diyordu Tolstoy. Büyük adam için kötülük yoktur. Yüce kişinin başına kakılacak en ufak kötülük olamaz.» Az ötede Tolstoy, bu yargıyı tartışıyordu: «İyilik ve kötülüğün endazesinde ölçülemiyen bir büyüklüğü kabul etmenin, kendi önemsizliğini ve küçüklüğünü kabul etmek olduğunu söylemek kimsenin aklına gelmez...» En sonunda: «Sadeliğin, iyiliğin ve gerçeğin bulunmadığı yerde büyüklük de olamaz.»

İvan Alekseyeviç, kitabı bıraktı, gözlüklerini çıkardı: «Tolstoy idealist, hiç kuşkusuz, bir genel ölçü bulmuş, her şeyi kendi endazesinde ölçmek istiyor. Yine de, bu görüşlerde insanı yakalayıveren ve kendi kendine bir takım şeyler sormasına yol açan bir yan var: Hayatının çeşitli bölümlerinde, büyüklükle iyiliğin birbirinden uzak olduğu bir takım davranışları anlayıp doğrulamak için gerektiğinden çok didinmedin mi? Stalin'le ko-

nuşmak gerçekten güç, ama onu düşünmek de kolay değil, çünkü hayatta pek çok şey ona bağlı. Son zamanlarda düşünecek çok şey çıktı doğrusu. Böylesine mutlak iktidara sahip bir adam özellikle savaş çağında nasıl davranmalı? Hazırlop kararlarını, araştırma ürünü olmayan görüşlerine elimizden geldiğince karşı çıkıyoruz. Bizi dinlediğini söyleyerek kendi kendimizi avutuyoruz, öğütlerimizi yeterince dinlemediğini de biliyoruz. Bu bir gerçek. Oysa verilen öğütler çeşitli yönlerden geliyor ve zaman zaman çelişiyor. Kaçınılmaz bir ana çatılır öğütler dinlenmez olur, kestirip atmak gerekir. Büyük ya da küçük, bütün komutanların başına gelir bu. Ama karşısındakinin yeri ne kadar yüksekte olursa olsun, kimse öğüt vermekten çekinmemeli, kimse üstünün niyetlerini sezmek gereğini duymamalı, bu ihtiyaç zamanla en değerli kişileri soysuzlaştıran devamlı bir gereklilik halini almamalı, işte en önemli sorun. Tabii her şey öğüdü verenlere, onlardan da çok dinleyene bağlı. Öğüdü dinleyen kişi yüzünden, görüşlerin belirtilmesine cesaret edilir ya da edilmez. Her şey bir yana, sadeliğin, iyiliğin ve gerçeğin bulunmadığı yerde büyüklük olamıyacağını söylerken belki Tolstoy haklı? Oysa bu cümle insana ne kadar basit geliyor, bir ilkokul kitabından alınmış sanki... sonra birden, iki harp akademisinden de diploma alınsa bu cümleye karşı çıkmanın ne denli güç olduğu farkediliveriyor.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

HASTANEDE, Sintsof'un yatağına ilişen Tanya, Volga'yı aştıktan sonra içinden geçtiği Stalingrad'la ilgili izlenimlerini anlatıyordu.

— Hiç durmadan mayın arıyorlar, her köşeden mayın çıkarıyorlar... Dün, cankurtaranlarımızdan biri havaya uçtu, motoru patladı, önde oturan şoförle doktor oracıkta ölüverdiler. Oysa arkadakilerin burnu bile kanamadı. Yıkılan duvarlar yüzünden çok yaralanan oluyor. Bak, örneğin, bir duvar duruyor, duruyor da, güm devriliveriyor. Şimdi böyle duvarların uçurulması emredildi. Yol ortasındaki ölüler toplandı, yine de yıkıntıların altında binlerle ve binlerle ölü kaldığı söyleniyor... Nasıl olsa, ilkbahardan önce bu ölüleri çıkarmak mümkün olamıyacak. Asıl o zaman, hava yumuşadığında salgın hastalık başlayacak. Anlıyacağın, herkesin deli gibi işi var! Şimdilik şehirde oturan yok. Alanda düzenlenen mitingi kalabalık sanmıştık, oysa şimdi, sokaklarda kimseye raslanmıyor denebilir. Kar, ağzına kadar demir parçalarıyla dolu: Şoförlerin işi gücü lastik yamayıp lastik şişirmek ...

Tanya konuşurken, yanında oturan Sintsof, önceki gün mayına çarpıp havaya uçan şoförle doktoru düşünerek onu dinliyordu. Bugün herhalde Stalingrad toprağına gömülüydüler, ya da nehrin öbür kıyısındaydılar... Şoförün yanındaki doktor, şu sıra hastane yatağında oturan genç kadın da olabilirdi...

Evet, Tanya'nın anlattıklarından, Stalingrad şehrinin iç açıcı bir görüntüsü olmadığı anlaşılıyordu. Ve yıkıntılarının arasında, pasın kemirdiği karlara gömülü bir ölüm insanları kolluyordu. Savaş altı yüz kilometre öteye kaydığı halde, dün cançekişen bu yaralılardan üçünü hastaneye getirmişlerdi. Rostov alınalı iki gün oluyordu, Harkov'un kurtuluşu radyoyla yeni bildirilmişti...

— Hiç durmadan gidip gelecek yerde öbür kıyıdan ayrılmasan daha iyi edersin, dedi Sintsof.

Tanya'nın gösterdiği ilk tepki üzülmek oldu. Yine boşaltma işlerinde çalışıyor, bu görev çeşitli hastanelere uğramak fırsatını veriyordu ona. Ordu sağlık hizmetleri karşı kıyıda bulunduğundan son olarak üç kere, Sintsof'u ziyaret etmek için özel izin alması gerekmişti Bu nedenle Sintsof'un sözleri genç kadını biraz üzdü. Düşünemez miydi bu kadarını? Her şeyi anlatmak mı gerekiyordu ille? Ama az sonra, sözünü etmek enayiliğini gösterdiği cankurtaranda ölenlere kafasını taktığını anladı.

— Hiç iyi etmiyorsun, dedi. Böyle şeyler konuşmaya başlarsak, ne oluruz sonra? Bir yere varamayız, ikimiz de...

— Neden varamıyalım? Hastanede yata yata aklımı kaçıracak hale geliyorum. Savaşa döndüğümde eski halimi alacağım.

— Geçen gelişimden bu yana arıyan oldu mu?

— Hayır. Geçen sabah, Zavalişin'in seninle birlikte gelişinden beri kimseleri göremedim. Arkadaşların hepsi çok meşgul olmalı.

— Herkesin işi başından aşkın. Üstelik senin tümenin karşı kıyıda, Volga'nın kırk kilometre ötesinde,

— Bilmiyordum. Şimdi anlıyorum.

— Dün, yakında araç-gereçlerimizi trene yükleyeceğimiz söyleniyordu. Üç hastanenin yaralıları boşaltıldı bile. Elimizdeki araç-gereçleri yarın yükleyebilecek durumdayız.

— Ya bizim hastane? diye sordu Sintsof kuşkuyla.

— Bu hastanenin durumu inceleniyor henüz: Ya diğer hastanelere dağıtılacaksınız, ya da hareket hazırlıklarına başlıyacaksınız.

— Öyleyse benim için durum kötü. Burada kalmam imkansızlaşacak. Birliğimden ayrılmak istemediğimi ordu komutanına yazdım.

— Ne zaman?

— Beni görmeye geldiğin gün. İyileştiğimde, işe yarıyabileceğim bir göreve vermeleri için. Tabura dönmeyi aklıma bile getirmemeliyim aslında.

Boynuna asılı, bezler içindeki elini hafifçe oynattı.

Tanya, sabahlığının yeninden çıkan bu kısa ve parmaktan yoksun ele bir türlü alışamıyordu. Çok daha ağır yaralar alan, dirsekten kesilen, omuzundan koparılan kollar gören genç ka-

dın, alışamadığını Sintsof'a farkettirmemek için bu ele bakmaktan çekiniyordu. Bir raslantı sonucu karşılaştıkları hastanede omuzlarına dayanan o ağır ve iyilik dolu elleri hatırlıyordu. Bu sakat savunmasız, bir anda çocuk eline dönen eli de Sintsof'un gözleri, saçları, ya da hafif eğik, güçlü omuzları gibi sevmeye hazırdı. Ama bir türlü alışamıyordu.

— Pek bilmiyorum ama, belki alay ya da tümen kurmay başkanlığında bir şey bulurlar. Daha uzağa gitmek istemiyorum. Tabii, verilen emirlere uyacağım. Hastanenin siyasi görevlisi olmam istenirse, bu işi de yapmaya hazırım. Epey tecrübem var, dördüncü kez geliyorum buralara.

Sintsof gülmeye koyulunca Tanya şaka ettiğini anladı. Hastane siyasi görevlisi olmayı kabul etmiyecek, istediğini elde etmek için diretecekti hiç kuşkusuz.

— Seni dün bekledim...

— Dün gelemedim, dedi Tanya. Gelmem imkansızdı.

— Gelebilirdin diyen oldu mu sana? Beklediğimi söyledim; o kadar. Evvelki gün, daha evvelki gün hep bekledim. Beni sabah görmeye geldiğin günün akşamı yine seni bekledim.

— Çok saçma bir şey!

— Tabii ki saçma, dedi Sintsof gülümseyerek. Ama başka ne yapmamı bekliyorsun? Seni dün bekledim ve ilk kez tek başıma traş oldum.

— Yüzünü de hep kesmişsin. Tek başına neden traş olursun?

«Hiç kaçmıyor, diye düşündü Sintsof. Kendi yerinde olacakların söyleyebilecekleri şeylerin tam tersini buluyor, çıkarıyor. Başkası beni pohpohlardı: Çok iyi, tek elinle nasıl da başardın gibisinden. Ama Tanya çatmanın yolunu buldu.»

— Tek başına neden traş olursun? diye tekrarladı genç kadın öfkeyle. Eline hemen alıştığını ispatlamak için mi? Neden? Seni traş etmelerini isteyebilirdin. Şu sıyrıklara bak! Az önce sana söylemek bile istemiyordum.

— Bir elimle traş olurken öbürüyle derimi geremedim, her yerimi kestim tabii.

— Acelen ne öyleyse? Ne işe yarar? Elindeki yara kapandığında, onunla dilediğini yaparsın.

Kendi kendisiyle konuşur gibi, bir takım şeylerin söylenip bir takımlarının söylenmemesi gerektiğini düşünmeden çatıyordu Sintsof'a; kendi kendisiyle konuştuğu gibi onunla da konuşabileceği inancındaydı.

— Amma da yavaş kapanıyor bu yara, bıkmaya başladım, diye yakındı Sintsof.

— Hiç de ağır değil, baş operatöre sordum. Tam tersine, çok çabuk iyileştiği kanısında. Bu tür yaralar, biliyorsun, çok uzun zamanda kapanır. Biraz daha canını yakacak, acı çekmeye hazırlıklı olmalısın. Kızma, hastaneden çıkıp görev istediğinde düşünmen için, özellikle söylüyorum. Her neyse, başlangıçta epey rahatsız edecek seni.

Onu avutmaya çalışmıyor, tersine gelecekteki ortak yaşantılarını düşünmek istiyordu. Bütün bunlar, söyleyeceği sevgi sözlerinden çok daha etkiliydi. Ne geçen ziyaretinde, ne de bu gelişinde ağzından hiç bir sevgi sözü çıkmamış, sadece artık tekil değil çoğul olarak düşünmek zorundaki bir kadının tutumunu benimsemişti.

— Bir karara vardın mı? diye sordu Sintsof. Gereken bütün bilgileri edindim.

Geçen gelişte konuştukları konuya dönüyordu; o günden bu yana, iki askerin evliliğinin nerede ve nasıl resmî kayıtlara geçirileceğini öğrenmişti. Ama bu soruyu sorduğunda, Tanya, alınacak hiç bir karar olmadığını düşündü. Sadece bu evliliği gerçekleştirmenin en kısa yoluna bakmak gerekiyordu. Bir hafta önce Sintsof evlenme teklif ettiğinde cevap vermemişti, çünkü onun durumunu çok merak ediyordu. Sintsof'un hiç haberi yoktu; ama eli, biraz daha kesilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Şimdi çok daha düzelmişti. Büyük bir ateşle yatmıyordu, yatakta oturmuş, üstelik de yüzünü beş yerden kesmenin yolunu bulmuştu. Belki isteği kabul edilir, kalabilirdi orduda. Üstelik dilekçesi Serpilin'e ulaştırılacaktı. Serpilin vicdanının gösterdiği yola ters düşen davranışta bulunmazdı doğrusu, ama bu karar vicdanına ters düşecek bir karar mıydı? Hayır, hiç kuşkusuz hayır.

— Ben de düşündüm, dedi yüksek sesle. Eğer birlikte olmamıza yardım edecekse, senin istediğini yapmalıyız. Ama önce Taşkent'e, anneme bir boşanma dilekçesi göndereyim ki nüfus memurluğuna versin, bana da tasdikli kağıdı yollasın. Dosyamda evli olduğum yazılı.

— Yok canım, ben de boşandığını sanıyordum.

— Hayır, öyle bir işlem yapılmadı.

Şimdi Tanya, her şeyi havada bıraktığı için kendi kendine kızıyordu. Bir kere bütün bunları annesinden istemek canını sı-

kıyordu. Hem kimbilir, istediklerini hemen yerine getirebilecek miydi? Sürgeniş dolu bir mektup göndermekle de işe başlayabilirdi. Her seye rağmen, yaşlı kadın kızının hayatından bir şey anlamıyordu, bir türlü de anlıyamıyacaktı.

«Ve o, bu süre içinde üzülüp duracak», diye düşündü Sintsof'a bakıp. Taşkent'te aptalca davrandığı ve bu çok basit işlemi yaptırmadığı için kendini suçlu hissediyordu.

— Annene hemen yaz, bugün yaz, dedi Sintsof bir süre sustuktan sonra.

— Peki, diye cevap verdi Tanya, sonra kendini tutamayıp alnını yokladı.

— Nen var?

— Hiç.

Sadece parmaklarının ucuyla alnına dokunduğuna inandırmak istiyordu.

— Gitme zamanının geldiğini hatırladım.

Gerçekten gitme saati geldiği halde doğruyu söylemiyordu: Gerçek, birkaç günden beri hastalık korkusu içinde yaşadığı ve birden ateşlendiğini hissettiğiydi.

Bir hafta önce, hastaneye yaptığı ziyaretten dönerken kendisiyle birlikte kurtarılan esirlerin ilk bakımını yapan genç kızların beşinin tifüse yakalandığı görülmüştü. Ertesi gün, sıra, ihtiyar tabur komiseri Stefan Nikanoroviç'e, ardından da genç kızlardan dördüne, iki sedyeciye ve bir berbere geldi. Evet, gerçekten büyük bir ihmalcilikti bu, başlangıçta düşünmüş sonra aldırmamışlardı. Rosliakof pek keyifsizdi, hele önceki gün genç hastalardan ikisiyle tabur komiserinin ölümünden sonra sorumluluk duygusu altında ezilmiş, kimseyle konuşmuyordu. Tanya dahil, herkes acı çekiyordu. Tifüs olacak mıyım, olmayacak mıyım? sorusunu durmadan sorarak hastalığın kendini gösterebileceği sürenin sonunu beklemekten başka yapacak şeyleri yoktu. Önceki gün, yirminci ve son gündü, kimse hastalanmamıştı. Tanya da gerek kendisi, gerekse başkaları için meraklanmaktan vazgeçmişti ama şimdi ürperiyordu. Belki tifüs değildi de, önceki akşam hamam çıkışı yakalandığı basit bir soğuk algınlığıydı. Kendini avutmaya çalıştı, elde ettiği sonuç hiç inandırıcı olmadı, çünkü tifüs hastalığından deli gibi korkuyordu. Sintsof, mayın dolu bölgeden geçtiğini bildiği için havayı uçmasından çekiniyor, Tanya ise bu tehlikeyi hiç düşünmüyordu bile. Buna karşılık tifüsten ödü kopuyordu. Belki başlangıçta her şey çok iyi gittiği halde, Sintsof'un elinden

yaralanmasından sonra talihlerinin ters dönebileceği ürkütüyordu genç kadını? İçinin rahatladığı, kendini düşünmez olduğu bir sıra hastalanma sırası ona mı geliyordu yoksa?

Hastaneye geldiğinde, Sintsof, ilk bakışta üniformasının yeni olduğunu görmüştü; büyük gelen gömleğiyle alay etmiş: «Yeni üniformayı giymek için çok acele ettiğinden boyuna göre bir gömlek bulup çıkaramamışsın», demişti. Tanya gerçeği söylemek istemedi, bir şakayla işin içinden sıyrıldı. Aslında üstüne tıpatıp oturan bir üniforma bulacak ne zamanı olmuş, ne de bir seçme yapabilmişti. Tifüs salgını başlar başlamaz, hastalarla en ufak ilişkisi olan bir kere daha incelenmiş, başlıktan çizmeye kadar tüm giysileri temizlenmeye gitmişti.

Neyse ki haber buralara ulaşmamıştı, bir bu eksikti! Tanya, gerek giysilerinin, gerekse kendinin mikrop taşımadığını biliyor, bir doktor olarak kimseye tifüs geçirmiyeceğinden emin bulunuyordu. Yine de başlangıçta, ona dokunmaktan korkmuş, yaslanmaktan çekinmişti; bu saçma korkuyu yenmek için de bir sürenin geçmesi gerekmişti. Tanrım! Ne olur ciğerlerimi hafifçe üşütmüş olayım, tifüs olmasın da hangi hastalık olursa olsun.

Son ziyaretinde Sintsof'un verdiği ve bileğine takmak zorunda bıraktığı saate bakarak:

— Gitmem gerekiyor, diye tekrarladı. Rosliakof, saat tam on dörtte arabanın önünde bulunmamı istedi. O saatte buradaki işi bitiyor.

— Git bak, belki bir süre daha kalır.

— Hayır kalmaz. Dakiktir Rosliakof.

Sintsof, ne söylerse onu daha fazla üzeceğini anlıyordu, Tanya yerinden kalktığında o da bir şey söylemeden doğruldu.

— Yerinden kalkmamalı, yürümekten kaçınmalısın, dedi Tanya. Kısa süre önce ateşin vardı.

— Peki! Peki! Gelecekte, verdiğin öğütleri dinlerim.

— Hem doktorlara boyun eğmek zorundasın.

— Kendini doktordan mı sayıyorsun? Sen, doktor hal

Sağlam eliyle Tanya'nın omuzunu tuttu, göğsünde öyle bir sıktı ki genç kadın mutluluktan boğulacak gibi oldu.

— Dikkat et, elini çarpacaksın! dedi.

Dışarı çıktılar, kapının önünde, koridorda durdular.

— Cereyan var biraz, dedi Tanya.

— Peki, peki.

Sintsof'un koğuştaki komşularından ikisi yürüyecek hale

gelip diğer koğuşlarda gezmeye çıktıkları, üçüncü komşu da, başı yorganın altında, uykuya daldığı halde içerde hep fısıldaşıyorlardı. Ama koridora çıkınca seslerini yükselttiler. Aslında Sintsof'la Tanya, yataktakinin uyanık olduğuna inanmışlardı ya hep.

— Nereye gitmeniz gerekiyor? diye sordu Sintsof.

Rosliakof'la birlikte, demiryolunun ilerisine uzanıp boşaltma merkezini denetliyeceklerini söyledi Tanya.

— Oradan?

— Oradan buraya döneceğiz herhalde.

—Ah! Bir kar fırtınasına tutulsanız! Akşama buraya döner, bütün gece de kalmaktan başka çare bulamazsınız.

— Vazgeç beni üzmekten, dedi Tanya gözlerinin içine bakarak. Kalmayı ne kadar isterim bir bilsen!

Duyduklarını söyleyebildiğine çok seviniyordu. «Hiç de hasta değilim, bir kuşku benimkisi. Durmadan tifüsü düşündüğüm için kendimi ateşli sanıyorum. »

— Peki! Özür dilerim, dedi Sintsof.

— Bir şeyler uydurabilecek durumda olsam, yemin ederim uydururum. Anlıyor musun?

— Anlıyorum doktor yoldaş?

— Bana «doktor yoldaş» deme, seni döverim sonra. Hem gitmek zorunda olduğum sıra bunları söylemeye başlamak namussuzluk.

— Madem gitmek zorundasın git öyleyse.

Sağ elini Tanya'nın beline doladı, havalandırdı ve dudaklarından öptü. Sonra yere baktı ve gülümsedi.

Tanya, Sintsof'un dudaklarının ne kadar soğuk olduğunu dehşetle farketmişti, yanılmadığını anladı. Çok ateşi vardı. Bir şey söylemeden arkasını döndü ve uzaklaştı.

Sintsof yatağına döndü, sabahlığını çıkarmadan uzandı ve yorganı başına çekti.

Evet seviyordu Tanya'yı. Hiç bir şeye benzemiyen bu ani sevgi hayatta duyduklarının tümünden güçlüydü, Maşa'ya duyduğu uzun ve büyük sevgiden bile güçlü. Bir kıyaslama yapmayı düşündükçe yüreğindeki suçluluk duygusu artıyordu, yine de onları ilk karşılaştırması değildi. Bu yeni sevginin ilkinden güçlü olduğuna gitgide daha çok inanıyordu. Belki savaşın ortalık yerinde beraber olma ihtiyacı, evlendiği sıradakinden çok daha güçlüydü .

Az önce, odasına yeni girdiği sıra, aşağı yukarı ilk sözleri:

— Çok mutluyum, ne yapacağımı bilemiyorum! olmuştu. Mutluluğunu duymak için bir şeyler yapması gerektiğine inanır gibiydi. Böyle durumlarda ne yapmalı? Gerçekten bir şey yapmak gerekli mi? Tam tersine, işte böyle zamanlarda hiç bir şey yapmamalı!

Hastaneye kapatılmak insanı iyiden iyiye aptala çeviriyor! Her şeye rağmen en çok kendi düşünüyor, bu da aklını iyiden iyiye karıştırıyor! Taburda alıştığı her şeyden yoksun kalan Sintsof, kendini bir kum tanesi kadar önemsiz bulmaya başlıyordu. Savaşlarda değil, hastanede kendini kum tepesine benzetiyordu. Üstelik kendisiyle en çok ilgilendiği, kendini en çok düşündüğü zaman hastanede yattığı zamandı.

Bu kez istediğini yapmış, mevcudun arasından Sintsof adını silmişti. Başeğmek istemiyordu ama bu, kişisel bir sorundu artık. Savaşın kendisinden vazgeçemeyeceğine inanıyor muydu? Gerekirse rahatça vazgeçerdi. Sintsof'un savaştan vazgeçmemesi başka şeydi.

İçinden, öfkeyle karışık bir küçülmüşlük duygusu taşıyordu: Yok canım, sanki senin gibi az bulunur bir herife ihtiyaçları varmış gibi! Ama bu öfkede, bu küçüklük duygusunda açıkça hissettiği haksız bir şey vardı. Ne demekti «vazgeçmek» ya da «vazgeçmemek?» Ne anlama gelirdi? Savaştan vazgeçmediği için terhis edilmeyi mi istiyordu? Tersine, hayal ettiği şey savaştan vazgeçmekti. Yarın savaş birden kesilirse, savaşsız yaşamaya hazırdı. Başka bir şeydi sözkonusu olan, savaşa hiç alışamamıştı, ne kabiliyetsizlik! Savaş olduğundan, sadece savaşma alışkanlığını edinmişti. Hastanelerden geçen yaralıların hepsi aynı değildir. Kimi bir daha orduya dönemiyeceğine üzülür, kiminin de, tam tersine, geri gönderileceği düşüncesiyle içi içini yer, ordudan ayrılmak için yeterli ağırlıkta bir yara almadığına yanar. Yaraları değiştirmek mümkün olsa, bazılarının fırsatı hiç kaçırmıyacakları mutlaktır. Ama bu, kimsenin elinde olmadığından, herkes hastane çıkışı kaderin kendine hazırladığı geleceği bekler. Ve hayat, bu geleceğin isteklerine uyup uymadığını öğrenmek için bir türlü görünmez. Hayatla raslaşmak kolay iş değildir.

Sabah akşam hoparlör hastane koridorunda çıtırdayıp gıcırdamaya başlar, yerinden kalkabilecek durumda olanlar, yürüyerek ya da emekliyerek hoparlöre doğru yürürler. Her geçen gün Kızılordu, düşmandan, Kafkasya'nın Don yöresinin ve Ukrayna'nın büyük şehirlerini geri almaktadır.

Tabii, general dilekçesini kabul edip Sintsof'u orduda bırakabilir, yadırganmıyacağı bir görev bulabilirdi. İsterse tabii. Ama hastane sonraki günlerde hazırlığa başlar, yaralılar dört yana dağılırsa bir gün içinde hem ordudan hem cepheden uzakta bulurdu kendini. Aynı şeyi buradan değil de uzaktan yapmak yarı yarıya yitirilmiş bir davâ uğruna savaşmaktan farksızdı. Dileğinin yerine getirilmesi, ama bağlı bulunduğu orduya dönmemesi de mümkündü. Hiç olmazsa her şey dilediği gibi sonuçlansaydı! Elini önemsemiyordu, parmaksız kalmasına rağmen faydalı olmanın yolları bulunurdu.

Sintsof, bir alayın kurmay başkanı olan ve önceki gün hastaneden çıkan topçu subayını düşündü. Küçük bir mermi parçasının başına raslaması sonucu hafif yaralanmış ve bu koğuşa düşmüştü ama, 1941 kışında, Moskova savaşında bir elini yitirmişti; etli kemikli elinin yerine siyah eldivenli, devletin verdiği bir takma el yerleştirilmişti.

— Bu takma eli nasıl kullanacağımı görüyor musun? diyordu ayrılmadan önce neşeyle. Siyah eldivenli eliyle, çeşitli eşyaları, bir ekmek parçasını, bir peçeteyi, sigara ve kibriti büyük bir ustalıkla tutuyordu. Kibrit yakmayı, sigara ateşlemeyi takma eliyle derisini gerip traş olmayı bile biliyordu.

Elsiz binbaşıyı düşünen Sintsof, yorganın altında, karanlıkta gülümsemeye koyuldu - yeryüzünde yine de iyi insanlar vardı işte - tam o sırada birinin yatağına yaklaştığını farketti. Önce dereceyi getiren hastabakıcı sandı, yorganı açtığında az önce görevini devralmaya hazır bulunduğunu söylediği yaşlı hastane siyasi yardımcısının üzerine eğildiğini gördü.

— Yüzbaşı, kalkl Traş olman gerekiyor.

— Oldum bile.

— İyi, iyi! Ordu komutanı burada. Koğuşları dolaşıp hastalara nişanlarını takıyor. Seni sordu, neredeyse gelir.

Sintsof yatağın üstüne oturdu, sağlam eliyle yün çoraplarını uzun donunun üstüne çekti.

Dilekçesini gereken yere yollayan bu siyasi yardımcıydı.

— Herhalde istediğin şeyle ilgili, dedi. Sonra koridordan gelen sesleri duyarak bağırdı!

— Geliyorlar! Yatağını düzelt!

Serpilin hemen içeri girdi, üniforma ceketinin üstüne bir beyaz gömlek geçirmişti. Hastane baş doktoruyla emir subayı Sintsof'un yatağının önünde durdular.

Sintsof kalktı ve esas duruşa geçti.

— Seni canlı, sağlam ve ordumuz mevcutları arasında kayıtlı görmek beni çok sevindirdi, dedi Serpilin.

— Pek iyi değil general yoldaşl diye seslendi baş hekim Sintsof'un ardından.

Ona dönen Serpilin:

— Bana yazdığı mektupta iyi oduğunu söylüyordu, dedi.

Emir subayı oturacak yer aradığını sanıp aralıksız bir iskemleye uzattı. Serpilin istemedi.

Başıyla Sintsof'u gösterip başhekime sordu:

— Burada daha ne kadar kalması gerekiyor?

— Eğer yaranın kapanması normal yolu izlerse iki hafta.

— Çok iyi! Gidebilirsiniz, dedi Serpilin başhekime. Sız de, dedi sonra siyasî yardımcıya. Sizi rahatsız etmek istemem, rahat rahat işinize bakın.

Beyaz gömleğinin kolunu sıyırıp saatine baktı ve emir subayına:

— Yirmi dakika sonra gidiyoruz, dedi. İşimizin sağlam olması için kavşağa kadar onlardan bir «studebaker» alın. Geliş teki gibi açıkta kalmak istemem.

— Kovalarla dökülüyor, kışın bütün karı birden yağıyor. Sanki yeterince derdimiz yokmuş gibi, başımıza yeni yeni işler açılıyor!

Yalnız kaldıklarında, Serpilin'in Sintsof'a söylediği ilk sözler bunlar oldu.

— Yat, bana iyi görünmenin hiç gereği yok.

— Beni iyi gördüğünüzü siz söylediniz general yoldaş.

— Doktorların seni uzun süre hastanede tutmamaları için öyle dedim. Doğrusunu istersen yüzün hiç iyi değil.

— Yatmam ama izin verirseniz otururum, dedi Sintsof aralıksız iskemleye çöken Serpilin'in karşısında, yatağa otura rak.

Serpilin, cevap niyetine başını sallamakla yetindi.

— Dilekçeni aldım. Alay komutanının ve yeni tümen komutanınızın görüşünü sordum. Söylediler.

«Demek Kuzmiç'in yerine biri atandı? Kim acaba, merak ediyorum. Belki Pikin'dir.»

— Senin için söyledikleri fena sayılmaz, tabur komutanlığında gerçekten iyi yetenekler göstermişsin. Ama gerçeği konuşmak gerekirse, bir tabura komuta edemezsin artık. Doğru olmaz. Başına kötü bir iş gelirse güç durumda kalırsın.

— Eski görevime dönmeyi istemiyorum general yoldaş.

— İyi öyleyse, bu işimizi kolaylaştırıyor. Hem senin, hem de benim. Direteceğinden korkmuştum, o zaman reddetmek zorunda kalacaktım. Üzülürdüm doğrusu üzülmesine, savaşın başından beri tanışıyoruz, ilk yaralarla bereleri almaya başladığımız çağdan beri.

— Size o çağı hiç hatırlatmadım general yoldaş.

— Doğru, ama ben unutmadım. Başka çözüm yolları var, ya tümen ya da ordu kurmay başkanlığında görev alabilirsin. İyileşir iyileşmez beni görmeye gel. Bir karara varırız. Ordu kurmay başkanlığı sözkonusu olursa bu iş yalnız bana bağlı; iş tümene kalırsa, tümen komutanının da görüşünü almak gerekir.

— Albay Pikin beni tanımaz.

— Pikin'in bu işle ilgisi yok. Sizin tümenin başına Artemyef getirildi.

— Ya Pikin? diye sordu Sintsof dayanamıyarak.

— Ordu kurmay başkanlığına atandı, cevabını verdi Serpilin hangi göreve getirildiğini belirtmeden.

Demek tümenin başında Artemyef vardı; bu sakat haliyle kendisini tümene alması için hısımlık bağlarından yararlanmaya imkan yoktu. Sintosf, Artemyef'in adını duyunca tümene dönüşünün suya düştüğünü anlamıştı. Başka bir yere gidebilirdi ama tümene değil.

— Peki general yoldaş, izninizle, hastaneden çıkar çıkmaz sizi görmeye gelirim.

Serpilin ona baktı, gülümsemeye koyuldu.

— Bu «peki» sözünü nasıl yorumlamalı? Gidebileceğimi mi belirtmek istiyorsun? Ya vaktim var da seninle biraz konuşmak istiyorsam?

Cevap yerine Sintsof da gülümsedi.

— Evet, diye devam etti yeniden ciddileşen Serpilin. Mohilev'deki kargaşalığın orta yerinde dağınık saçlı fotoğrafçınla birlikte karşıma çıktığın sıra, sonradan tabur komutanı olacağın aklıma bile gelmemişti. Oysa, insan asker doğmaz. Barış çağında, iyi bir tabur komutanı yetiştirmek için on yıl gereklidir. Ama savaşın da kendine göre üniversiteleri olduğu söylenir, savaş çağının en güçlü askerleri sanıldığı gibi barış çağının güçlü askerleri değildir.

Serpilin sustu, bu konudan binlerce fersah uzak, bambaşka bir şey kısa süre bakışlarını ilgilendirdi.

— Anlıyacağın, hastaneden çıkar çıkmaz bana gelmen ye-

terli. Sana, gerçek bir subay gibi, savaşıp ilerliyebileceğin bir görev buluruz.

Bunları söylerken, Serpilin, Sintsof gibi bir adayın harekat dairesinin işine gelebileceğini düşünüyordu. Eğitim görmüş, tecrübeli bir subaydı Sintsof; bu işte başarı gösteremezse, en kötü halde bile, ön safa gönderilip durumu inceliyerek gereken bilgiyi verebilecek iyi bir kurmay subay olurdu. Komutanlık yapan ve uğraşın değerini bilenler diğerlerinden daha emin sayılırlar. Böyleleri en ilerdeki mevzilere kadar sokulmayı bilir, durum hakkında kolay yanılmaz, savaş alanında istenilenle gerçek arasındaki sınırı tıpatıp yerine oturtabilir.

Mohilev'de raslaştıkları günü hatırlayan Serpilin:

— Savaşın başında yaptığın işe dönmeyi hiç düşünmedin mi? diye sordu.

— O işe dönmekten Tanrı korusun general yoldaş, dedi Sintsof.

Serpilin'in gazetecilikten söz ettiğini anlamıştı, ama o çağın anıları, Sintsof'u, nedenini bilmeden hiç bir anlam taşımayan bu cevabı vermeye zorlamıştı. Serpilin hiç şaşmadı.

— Başlangıçta yaptığımız işe dönmek sözkonusu değil, olamaz da. Savaşın ne kadar süreceğine gelince, bu başka bir sorun. Kestirebilmek çok güç, çünkü insan kendini eğilimlerine bırakmak istiyor. Savaşın süresi ne olursa olsun, bu kış, sonlarının başlangıcıdır hiç kuşkusuz. Bilmek istediğim, eski işine duyduğun hevesi yitirip yitirmemen.

— Bilmiyorum. Uzun süredir düşünmedim, şimdilik de düşünmek istemiyorum.

— Öyleyse zahmet etme. Yanındaki dağınık saçlının nerede olduğunu biliyor musun?

— Öldü, kurtulamadı kuşatmadan.

— Bunlar olağan şeyler. İnsan kendini kurtaracağını, geride kalanın öleceğini sanır, tam tersi olur. Örneğin Şmakof, birlikte bulunduğumuz sürece gerçek bir komiser gibi davrandı. Sonra bir propaganda grubuna katıldı, Kerç'de konferanslar vermeye gitti, bir bomba tek bacağını koparıverdi. Sverdlovsk'da, koltuk değneklerine dayanarak topallaya topallaya yürüdüğünü ve ekonomi politik öğrenimi gördüğünü yazıyor.

— Tabur komiseri Levaşof, çarpışmanın son saniyesinde öldü, dedi Sintsof. Onun bu şekilde öldüğünü göreceğimi hiç sanmıyorduml

— Büyük kayıp, dedi Serpilin. Ölümünden sonra, kendisine

«Kızıl Bayrak» nişanı verildi ama, bunu bildirecek bir yakının bulamadık. Tümenin başında bulunduğum sıralar ona çok değer verirdim. Dilinin bayağılığına rağmen, değerli bir siyasi görevliydi.

— General yoldaş, beni üç dakika daha dinleyebilir misiniz?

— Tabii, isterseniz beş dakika da dinlerim.

— Size Levaşof'dan söz etmek istiyorum. Ölümünden önce, bir gece bana geldi ve içini döktü. Şimdi ölüp gittiğine ve kimse bir şey bilmediğine göre, kendimi, size bu olayı anlatmakla yükümlü sayıyorum. Evet, bunu anlatmakla kendimi yükümlü sayıyorum, diye tekrarladı Sintsof.

— Lafı ağzında eveleyip geveleme. Konuş.

— Bizim orduda görevli bulunan bir adamın foyasını meydana çıkarmak sözkonusu. Kendisi siyasi bölüm başkan yardımcısı yoldaş Bastriukof.

Bu sözleri duyunca, Serpilin bakışlarını Sintsof'un yüzüne dikti, Levaşof'un anlattıklarını kendisine naklettiği üç-dört dakikalık süre boyunca, görüşünü belirtmeyen bu dikkatli bakışı üzerinden ayırmadı. Sintsof sustuğunda sordu:

— Bu kadar mı?

— Evet.

— Yeterince önemli sayıyorsan resmi bir rapor yaz ve savaş kuruluna yolla.

— Ama ben yazmak istemiyorum. Sadece size sözünü etmeyi diliyordum.

— Ben de tekrar ediyorum öyleyse, yeterince önemli sayıyorsan resmi bir rapor yaz.

Serpilin'in gözlerini farkeden Sintsof, bilinmeyen bir nedenle, bu konuyu tartışmak ve iki kere tekrarladığı cümlenin dışında bir şey söylemek istemediğini anladı.

Hatta Sintsof, Serpilin'in gözlerinde buz gibi bir parıltı gördü sanki. «Belki benden tiksiniyor? Bunu gammazlık sayıyor?» Geçmişte olduğu gibi, Serpilin gibi biri tarafından bile anlaşılamıyacağı düşüncesi dişlerini sıkmasına ve inatla:

— Çok önemli buluyorum, raporu da yazacağım. Foyasının ortaya çıkması gerekli, demesine yol açtı.

Birden Serpilin'in hafif kısık ve alaylı gözlerini farkedince generalin kendisinden nefret etmediğini anladı. Ama bilmediği bir nedenle, bu olaya bulaşmak istemiyor, resmi ve bürokratik yolu izlemesini yeğ tutuyordu.

«Hayır dostum, işler hiç de sandığın kadar basit değil», der

gibiydi bu bakış.

Serpilin arkalıksız iskemlesinden kalktı, gece masasının üstünde, bir eski kitap dizisine dayalı duran Tanya'nın minik fotoğrafını gördü. Resim Kremlin'de, nişan verildikten sonra çekilmişti. Tanya'nın ürkek, gülünç bir yüzü vardı. Başka resmi bulunmadığından Sintsof'u ziyaret ettiği gün ceketinin cebinden bunu çıkarmış, bir şey söylemeden uzatmıştı.

Serpilin, ayakta, bu garip resme, Tanya'nın ürkek yüzüne göğsüne iliştirilmiş «Kızıl Bayrak» nişanına bakıyordu.

— Tanya Ovsiannikova değil mi? Kendisine burada mı rastladın?

— Evet, dedi Sintsof Serpilin'i kendisine bakmaya zorlayan bir sesle.

Bir Sintsof'a, bir Tanya'nın resmine, bir daha Sintsof'a bakan Serpilin, her şeyi bilmeye hak kazanan kişilerin sesiyle sordu:

— Demek büyük aşk ha?

— Evet, aşk.

— İyi, iyi, dedi Serpilin.

Herhalde kendi hayatını düşünüyordu. Sintsof, sözleriyle çelişen yüzünü görünce şaşırdı.

— İyi, iyi dedi Serpilin yine.

Ama sesi, kötü, çok kötü, sözünü bile etmek istemediği bir şey olduğunu anlatmak istiyordu sanki.

— İyileşmeye bak. Ama acele etme. Bu arada savaş nasılsa kaçmaz. İmkân bulduğun kadar dinlen. Ben gitmek zorundayım. Bu göreve geldiğimden beri işim başımdan aşkın, soluk alacak dakikam yok!

Bir ara boğuk ve bitkin gelen sesi, bu son cümleyi söylerken büyük bir mutluluk sözkonusuymuş gibi, güçlü ve şen çıkmıştı.

Serpilin dışarı çıktı, Sintsof gidişini izlemek istedi. Kapıyı araladı, dışarı bir göz attı.

Serpilin, omuzları çökük, geniş ve hızlı adımlarla uzun hastane koridorunda uzaklaşıyor, beyaz gömleğinin etekleri gövdesinin iki yanında uçuşuyordu. Böyle uzaklaşan adam, karısını, oğlunu, ya da başka bir yakınını yitirdiği pek seyrek düşünülen kişilerdendi; ancak savaşın geniş omuzlarına yüklediği büyük yükle bir ordu ya da cephenin sorumluluğuyla birlikte hatırlananlardandı. Hakkında bir at gibi: «Arabanı çekecek misin, yoksa çekmiyecek misin?» diye düşünülenlerdendi.

Bu soru, kaba görünüşü altında, başkasının değil yalnız bu adamın sorumluluğunu taşıdığı, hep düşünülen yüzlerce ve yüzlerce insanoğlunun kaderini gizliyordu. Bu sürekli kaygı, ailesini meydana getiren ya da bir zamanlar meydana getirmekte olan iki, üç insan hayatını düşünecek gücü ve zamanı da yok ederdi. Onu düşündüklerinde, bu yanını unutmayanların sayısı pek azdı. Tersi olsa, buna ilk şaşacak da kendisiydi ya.

Uzaklaşan Serpilin'i izleyen Sintsof, kendi yerinde bulunabilecek insanların çoğu gibi özel hayatıyla ilgili olarak duyduklarını değil kendisine çok önemli gelen şeyi düşünüyordu: Ordu komutanlığına Serpilin'in getirilmesi ne iyi; arabayı o çekecek, hem iyi çekecek, kendinden önceki ordu komutanından çok daha iyi...

1960 — 1964

konstantin simonof

insan asker doğmaz

roman

